DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13854

Lipkany Memorial Book

Ḳehilat Lipḳani

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Kehilat Lipkani : sefer zikaron / [ʼarkhu Zilberman-Silon, Mosheh ve-Berger-Tamir, Yaʼakov].
IMPRINT	880-02 Tel Aviv : Irgun yotseʻ Lipkani be-Yiśraʻel, 723 [1963]
DESCRIPT	407 p. : ill., facsims., maps, ports. ; 29 cm.
SUBJECT	Jews -- Moldova -- Lipkany.
	Lipkany (Moldavia) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Moldova -- Lipkany.
ADD'L NAME	Zilberman-Silon, Mosheh.
	Berger-Tamir, Yaʼakov.

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

קהילת ליפקני

ספר זכרון

הוצאת ארגון יוצאי ליפקני בישראל

תל־אביב, תשכ״ג – 1963

ערכו: זילברמן־סילון משה וברגר־תמיר יעקב
בהשתתפותו הפעילה והחשובה של רויטמן נטע.

רעדאַגירט: זילבערמאַן־סילון משה און בערגער־תמיר
יעקב מיט דער זייער וויכטיקער מיטהילף פון
רויטמאַן נטע.

דפוס קואופרטיבי „אחדות" בע"מ, תל־אביב

קהילת ליפקני

שלמה לרנר

סופר השואה / דער סופר פון אומגליק

יהודי עולה בלהבות (סמל העם היהודי) והצייר מנציח את השואה לדורות

אַ ייד (סימבאָל פון יידישן פאָלק) גייט אויף אין פלאַמען און דער מאַלער פאַראייביקט דעם אומגליק

תוכן הענינים • אינהאלט

א. אונדזער שטעטל

ב. אָרגאַניזאַציעס און אינסטיטוציעס

ג. עפּיזאָדן

ד. זכרונות

ה. 15 בילדער פון ליפקאַן

ו. עיירתנו

ז. דמויות. טיפּן און געשטאַלטן

ח. ספרות ואמנות, ליטעראַטור און קונסט

ט. הוי. פאָלקלאָר

י. טראַנסניסטריע, השואה

יא. ליפקני בעולם, ליפּקאַן אין דער וועלט

יב. תמונות של אנשי ליפקני, בילדער פון ליפּקאַנער

יג. רשימות קדושי טרנסניסטריה, טראנסניסטריע קרבנות־ליסטען

צום דערשיינען פון בוך

מיטן חורבן האָט צווישן יידן אויפגעפלאַקערט און זיך פאַרשטאַרקט די צוציונגס־קראַפט פון דער אַלטער היים, פונ׳ם שטעטל. מענטשן, וועלכע האָבן מיט יאָרן צוריק פאַרלאָזט דאָס שטעטל מיט גרינגשעצונג, אָדער וועלכע האָבן מיטן וואָרט „שטעטל" געמיינט זייער ענגן פאַמיליע־קרייז, האָבן מיטן אומקום פון די אייגענע, געזוכט און געפונען אין די געבליבענע שטעטלשע אַ ערזאַץ צו זייערע נאָענטע. אַ בן־עיר איז געוואָרן אַ משפחה מיטגליד. ס׳האָט מיט קראַפט דערוואַכט די בענקשאַפט נאָך טאַטע־מאַמע, ברידער־שוועסטער. און ווען זיי זיינען מער נישטאָ, זאָל מען כאָטש טרעפן דעם, וואָס האָט זיי געזען, דעם מיט וועמען זיי האָבן געשמועסט די לעצטע שמועסן.

חוץ דעם האָט ביי די עלטער־געוואָרענע מענטשן דערוואַכט די בענקשאַפט צו דער צייט און צום אָרט פון די „גאָלדענע" קינדער־און יוגנט־יאָרן. ס׳איז אויפגעקומען אַ שטאַרקער ווילן נישט צו לאָזן פאַרגעסן ווערן דעם זכר פון יענעם לעבן, וואָס דער אשמדאי האָט פאַרשניטן.

אַזוי זענען אַנטשטאַנען די פילע לאַנדסמאַנשאַפטן מיט זייערע אינסטיטוציעס, ווי אויך די זכרון־ביכער.

אונדזער ליפּקאַן איז, וואָס אַן אמת, נישט געווען קיין עיר ואם בישראל, נישט קיין גרויסער אויסנאַם לגבי אַנדערע בעסאַראַבישע שטעטלעך פאַרן חורבן (אויסער די איבערראַשנדע גייסט־קאָנצענטראַציע אין געשטאַלט פון אירע סופרים און תלמידי חכמים — אַ רייכער אוצר אין אַ פאַרוואָרפן שטעטל). ווי אַלע אַנדערע האָט ליפּקאַן פון אַלטע צייטן געפירט אַ לעבנסשטייגער פון דאגת־פרנסה (מסחר, מלאכה, מעקלעריי), ברענגען קינדער „צו לייט" (חדר, קלויז, ישיבה) חתונה מאכן. דאָס גייסטיקע לעבן: שול, צדיקים, חסידים, רבנים, כלי קודש, רעדל־פירער, מחלוקת׳ן. כאַראַקטער־שטריכן: צדקה, מתן בסתר, הילף אין פאַרשידענע צורות. אמונה, בטחון, מוחל זיין. אָננעמען יסורים פאַר ליב, ריינקייט פון פאַמיליע־לעבן. מיט דער צייט השכלה, גימנאַזיע, פאַרטייען, מער וויניקער מאָדערנע אינסטיטוציעס. פון צייט צו צייט איז דאָס נאָרמאַלע לעבן צעשטורעמט געוואָרן דורך פורעניותן און גזירות רעות: חולירע, פאימאניקעס, בהלה־חתונות, שריפות, מלחמות און ווידער צו אַ נאָרמאַלער, פלייסיקער מוראשקעס־אַרבעט פאַרן פריוואַטן אָדער געזעלשאַפטלעכן לעבן ביז ס׳איז געקומען דער טאָטאַלער חורבן.

ליידער ווייסן מיר זייער ווייניק פון דער געשיכטע פון אונדזער שטעטל. פאַרהעלטניסמעסיק איז בעסאַראַביע יונג אין געשיכטע. דאָס יידישע אוודאי. וועדי קהילות, פנקסים האָבן מיר כמעט נישט געהאַט, נישט אין די רומענישע נישט אין די רוסישע צייטן. מיר מוזן זיך באַגנוגן מיט דעם ביסל, וואָס ס׳גיבט אונדז אונדזער מיטאַרבעטער יאַנקעלע תמיר (בערגער).

אונדזער בוך האָט אייניקע צוועקן:

1. אַ מצבה פאַרן אויסגעמאָרדעטן שטעטל, בחינת והגדת לבנך... אויפלעבן און אויפריכטן פאַר אונדזערע לייענער, ביחוד פאַר אונדזערע קינדער און קינדס־קינדער דעם לעבנס־שטייגער פון אונדזער שטעטל. זיין גייסטיק און מאַטעריעל לעבן, דאָס וואָס האָט מיט זיין טויט אונדז פאַרזאָגט דאָס לעבן. ווייל מיר זעען נישט אין יענעם רעשטל יידן (בערך 30 פאַמיליעס) וואָס זענען געבליבן ווינען דאָרטן אַ פאָרזעצונג פון יידישן ליפּקאַן.

2. נישט לאָזן אָפּטעמפּן דעם אָנדענק פון חורבן אין זין פון „געדענק, וואָס עמלק האָט דיר געטון".

3. איבערגעבן וועגן געזעלשאַפטלעכן לעבן פון ליפּקאַנער אין זייערע ווין־ערטער: פאַראייניקטע שטאַטן פון נאָרד־אַמעריקע, בראַזיל, וביחוד י ש ר א ל, ווו דער שר פון דער קהילה קדושה דליפּקאַן האָט צונויפגעזאַמלט אירע פאַרשטויסענע רעשטלעך און האָט איינגעבונדן איר נשמה אין „בינטל פון לעבן".

דאָס בוך מיינט נישט און קען אויך נישט אָפּשפּיגלען דאָס גאַנצע שטעטלשע לעבן אין אַלע זיינע פאָרמען, פאַרבן און צייטן. וואָס ס׳איז דאָ אין בוך איז נאָר אַ ביסל פון אַ ביסל. אָבער פאַר ליפּקאַנער אין לאַנד און אין דער וועלט וועט עס זיין אַ קוואַל פון אומפאַרגעסלעכע איבערלעבונגען און דעראינערונגען וועגן זייער קינדהייט, יוגנט און ניט־ווייטער פאַרגאַנגענהייט.

20 יאָר זענען פאַריבער זינט דעם חורבן. די וווּנד איז דאָך נאָך אומפאַרהיילט און וועט נישט פאַרהיילט ווערן.

זאָל די מצבה דינען אַלס אייביקער אָנדענק פאַר אונדזער שטעטל לדורי־דורות.

משה זילבערמאַן — סילון

אונדזער באַשיידן בוך איז געשריבן, ביז אויף דעם ליטעראַרישן אָפּטייל, פון אונדזערע שטעטלשע, פשוטע יידן, אַליין נישט קיין סופרים און נישט קיין בני סופרים. זיי האָבן געוווידמעט זייער שטעטל פון בעסטן און פיינסטן, וואָס זיי האָבן געדאַכט און געפילט.

געבענטשט זאָלן זיין יענע, וואָס האָבן בייגעטראָגן צום בוך מיט מאַטעריאַל, בילדער און פאָטאָגראַפיעס פון שטעטל, (ביחוד ניסן גערשענזאָן פון בראַזיל). אונדזער בעסטן דאַנק דריקן מיר דאָ אויס אונדזערע חברים וואָס האָבן זיך באַשעפטיקט מיטן באַאַרבעטן דאָס מאַטעריאַל סילון־זילבערמאַן משה, מיט דער וויכטיקער מיטהילף פון רויטמאַן נטע און בערגער־תמיר יעקב; מיטן רעדאַגירן: זילבערמאַן־סילון משה און בערגער־תמיר יעקב מיט דער וויכטיקער מיטהילף פון רויטמאַן נטע; מיטן קאָרעגירן: סילון־זילבערמאַן משה מיט דער באַטייליגונג פון שטייף משה. אויך די רעדאַקציע חברים — ד״ר מנחם נאור, הרב אברהם אורנשטיין, שטייף משה און דגן ראובן — וועלכע האָבן אָפּגעגעבן צייט און מי צום פאַרשענערן, פאַרבעסערן דאָס בוך און עס אַרויפברענגען צום געהעריקן ניוואָ.

מיר באַדאַנקען אויך די חברים פון דער בוך־קאָמיסיע, (ברוינשטיין גרשון, שרייבער פדהצור, ברץ יוסף, שטיינברג יעקב, פיכמן חיים, בהרב ליבר, גאָלדענבערג פנחס, וולפזון חנינא, און פייגנגאָלד ברוך, וועלכע האָבן יעדער אויף זיין שטייגער און לויט זיינע מעגלעכקייטן בייגעטראָגן צום זאַמלען מאַטעריאַל, קריגן געלט־מיטלען צו פאַרשענערן דאָס בוך.

ארגון יוצאי ליפקני בישראל

בשער הספר

עם השואה קם לתחיה וגבר כוח המשיכה של העיירה. תושביה, שעזבו אותה אי פעם ללא צער, או שזיהו את המושג „עיירה" עם חוג המשפחה הצר שלהם — חיפשו אחרי החורבן ברחבי עולם תחליף למשפחה האבודה. כשתקפו הגעגועים לאבא־אמא, לאח־אחות שניספו ואינם, הפך בן־עיר לבן־משפחה. גבר הצורך להתקשר, לכל הפחות, עם אלה, שחיו עם הקרובים ללבם את ימיהם האחרונים.

חוץ מזה, כשהגיעו רבים מאתנו לגיל העמידה ולמעלה הימנו, התעוררה בלב הכמיהה העזה לתור הזהב: שנות הילדות והנעורים ומקומם. התגבש רצון תקיף לא להפקיר לשכחה את זכר החיים ההם, שחוסלו ע"י האשמדאי. ככה באו לעולם הלאנדסמאַנשאפטים על מוסדותיהם וספרי הזכרון שלהם.

ליפקני שלנו, נכון, לא היתה עיר ואם בישראל, לא היתה יוצא־מן־הכלל נדיר לגבי יתר עיירות — בסרביה שלפני החורבן. פרט לריכוז־רוח מפתיע בדמות סופרים ותלמידי חכמים, אוצר מזהיר בעיירה נדחת. מזמן שהופיעה ליפקני על במת ההיסטוריה, עמד בה אותו אורח החיים, אשר בסביבותיה: דאגת פרנסה, צער גידול בנים (חדר, בית מדרש, ישיבה, תלמוד תורה) ובנות ונישואיהם. בשטח הרוחני: בית הכנסת, צדיקים, חסידים, רבנים, פרנסים ו„מחלוקת". קוי־אופי: צדקה, מתן בסתר, עזרה לנצרך על כל צורותיה, אמונה, בטחון, קבלת יסורים באהבה, טוהר חיי המשפחה וכו' וכו'. עם השנים תפסו את מקומם: השכלה, גימנסיה, מפלגות, מוסדות מודרניים פחות או יותר.

מזמן לזמן נזדעזעו חיים אלה ע"י פורענויות בידי שמים וגזירות רעות מידי אדם: חולירע, „נחטפים" לצבא, חתונות בהלה, מצוקות מטעם הרשות, דליקות ומלחמות. ולאחר מכן שוב לחיים נורמליים, לעבודת נמלים לטובת המשפחה וגם לטובת הכלל, עד שהגיע הקץ הנמהר והמר.

לדאבוננו אנו יודעים מעט מאוד על תולדות עיירתנו. בסרביה בכלל צעירה יחסית בהיסטוריה. על אחת כמה וכמה בסרביה היהודית. ועדי־קהילות, פנקסים לא היו לנו לא בימי שלטון הרוסים ולא בימי הרומנים, עלינו להסתפק איפוא בצרור הידיעות הקלוש, הנמסר לנו ע"י חברנו יאנקעלע ברגר (תמיר).

כמה מטרות לספרנו זה:

א. מצבת זכרון לעיירה. להחיות ולשקם לעיני קוראינו ובמיוחד לדורות הבאים אחרינו את הווי עיירתנו על חיי־החומר והרוח שלה. חיים אלה שבמותם ציוו לנו את החיים. כי אין אנו רואים באודים המוצלים (כשלושים משפחות), היושבים ישיבת ארעי בליפקני שלאחרי השואה את המשך חייה של ליפקני היהודית.

ב. טיפוח ועידוד זכרון עצם החורבן והשואה, בחינת „זכור את אשר עשה לך עמלק".

ג. למסור על החיים החברתיים של יוצאי ליפקני במקרמות פזוריהם: ארה"ב, ברזיל, ונצואלה וביחוד ישראל. אשר בו קיבץ שר הקהילה הקדושה דליפקאן את נדחיה וצרר את נשמתה בצרור החיים.

ספרנו זה איננו יכול ואינו מתימר להקיף ולשקף את חיי העיירה על כל גווניה, צורותיה ותקופותיה. מה שיש בו הוא מקצת מן המקצת של תיאור המציאות אולם לילידי ליפקני ויוצאיה בארץ ובתפוצות הוא יהיה מקור חוויות בלתי נשכחות, מקור זכרונות וסיפורים על ילדותם, נעוריהם והעבר הלא רחוק שלהם.

עברו עשרים שנה מאז נרצחה העיירה והפצע לא הגליד ולא יגליד לעולם. תעמוד ותשאר מצבה זו לזכרון לעיירתנו לדורי־דורות!

משה זילברמן

* * *

ספר צנוע זה, פרט למדור הספרותי, הוא פרי עטם של בני עיירתנו, לא סופרים ולא בני סופרים בישראל, שהקדישו לעיירתם את מיטב הגיגיהם ורחשי לבם.

יבואו על הברכה כל אלה, אשר סייעו בידי המערכת בהושטת חומר, תמונות וצילומים (ביחוד מר גרשנזון ניסן, ריו־דה־ז'נירו). את תודתנו והוקרתנו המיוחדת אנו מביעים בזה לחברינו שעסקו בעיבוד החומר: משה סילון־זילברמן, בעזרתם החשובה והפעילה של רויטמן נטע וברגר־תמיר יעקב; בעריכה: זילברמן־סילון משה וברגר־תמיר יעקב בהשתתפותו הפעילה והחשובה של רויטמן נטע; בהגהה זילברמן־סילון משה בהשתתפות שטייף משה. לחברי המערכת: ד"ר נאור מנחם, הרב אורנשטיין אברהם, שטייף משה ודגן ראובן, שהקדישו מזמנם ומרצם לשיפור הספר ולהעלאתו לרמה נאותה ולחברי ועדת הספר: ברונשטיין גרשון, שרייבר פדהצור, ברץ יוסף, שטיינברג יעקב, פיכמן חיים, בהרב ליבר, גולדנברג פנחס, ולפזון חנינא ופיינגולד ברוך שעמלו וטרחו כל אחד לפי דרכו לאיסוף חומר, להשגת אמצעים כספיים ולשיפור הספר.

ארגון יוצאי ליפקני בישראל

עם הופעת הספר

הוצאת „ספר ליפקני" היא פעולה נעלה וחשובה מאוד בין יתר פעולות ארגוננו; אלא היא עלולה להישאר בגדר של תופעה חולפת, אם לא נעמיק בהבנת מהותה של פרשה חברתית זו ולא נדלה ממנה את הניצוצות שיש בה להאיר את דרך דורנו ואת דרכנו להבא.

על ידי הכרזה על אוסף חומר לספר בכינוסים של יוצאי ליפקני הבאנו והגענו להתעוררות בתוכנו ורבים הסימנים שההתעוררות הזאת נשאה בחובה נכונות לפעולה בשטח זה והביאה אתה חומר רב שע"י גיבושו הובלט שבתוך ציבורנו היה חבוי משהוא, אשר חיכה רק לאות וכן הובלט מה שהיה עד כה סמוי מן העין.

זה למעלה מעשר שנים שציבור יוצאי ליפקני התארגן בארץ בעזרת חברינו יוצאי ליפקני באמריקה. כמעט וכולם במישרין ובעקיפין קשורים לארגוננו, שתוך עשרת השנים האחרונות גילה והראה את כוחנו אנו בארגון: העזרה החומרית הניתנת לחבר, הקמת השיכון, בית „מרתה גינסבורג" והמוזיאון. מפעלים חשובים אלה נתנו לנו כדי לאפשר הנצחת קדושי עיירתנו. אבל קופת גמ"ח, שיכון, בית תרבות ומוזיאון בכל אלה לא סגי, אלה הם עוד לא חיים ארגוניים, חברתיים מלאים; מלבד אלה עלינו לעשות למען לספר לדור הבא אחרינו על העבר, על ההווי התרבותי וכוח היצירה התרבותית אשר בעירנו, על הנוער ועל פעילותו בתנועות נוער שונות, על החיים הציבוריים, הרוחניים והחומריים ועל תקופת השואה בה הובלו לטבח בני עירנו. רובם הושמדו ורק שרידים נשארו היכולים לספר את אשר חזו מבשרם.

הספר הזה בא למלא את החלל וממנו נדלה, ממנו נקרא בצמאון על העבר הרחוק וכן על העבר הקרוב, על קורות אחינו.

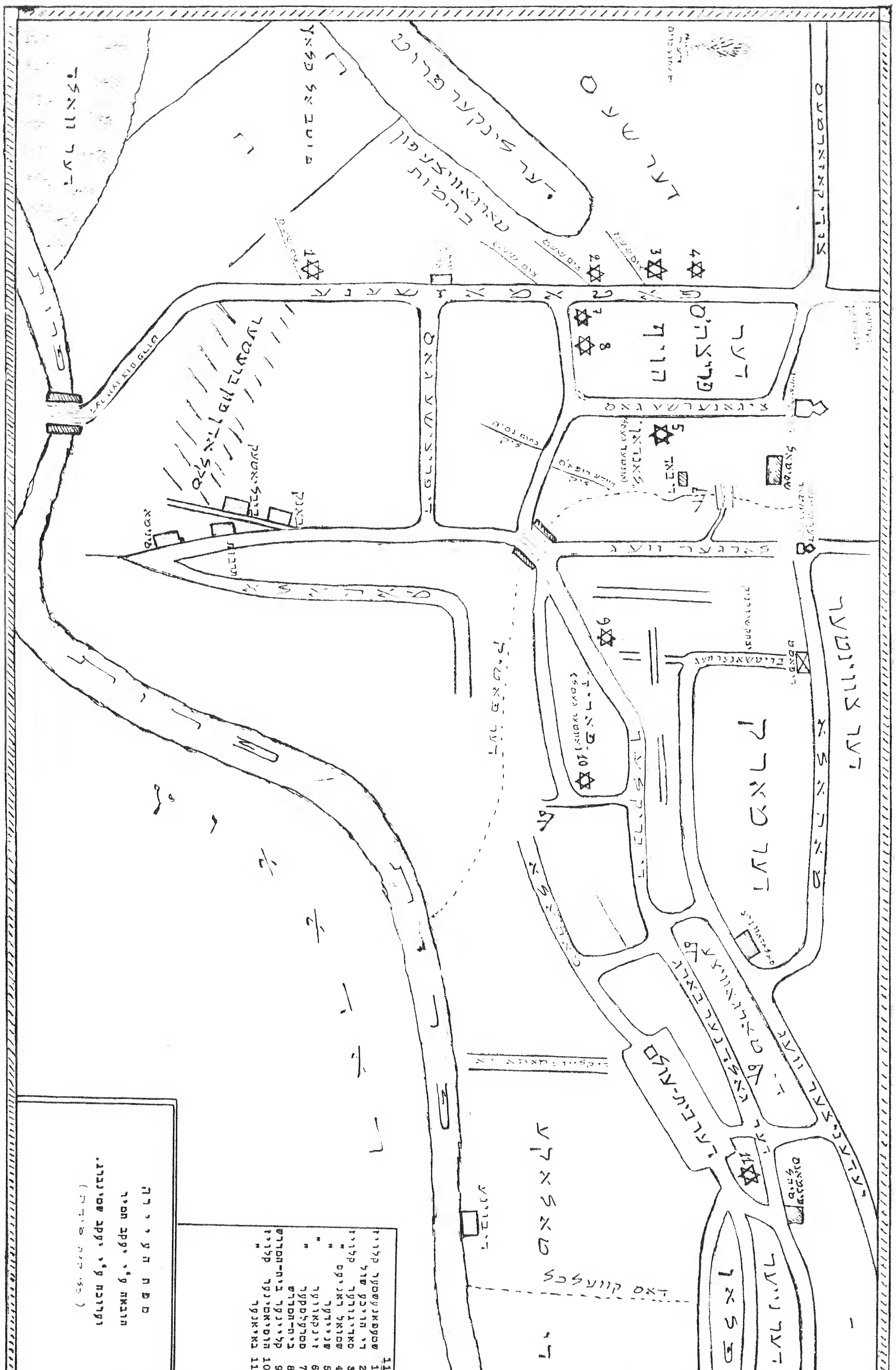
בספר זה ימצא הקורא: מן ההיסטוריה, הגיאוגרפיה, האטנוגרפיה של ליפקני, עיצוב דמותו של הציבור בליפקני, הקהילה, דלת העם, המעמד הבינוני, המוסדות הציבוריים, מוסדות חינוך, הסתדרויות ותנועות נוער וכו'.

ספר זה צריך לגשר בין הליפקנאים באשר הם. הוא נותן בכללותו תמונה מקפת ומספקת על העיירה ואנשיה תוך מסירת ציוני דרך ההתפתחות ההיסטורית, החברתית, הכלכלית והסוציאלית.

מסגרת הספר ברורה מאוד. לא באנו בהבעת דעה על תנועות שונות ולא חוות דעות על מצעים מפלגתיים או תערודות אחרות כי אם להתייחד עם עברנו הקרוב ולהקדישו לזכר קדושינו שקשה לעלות על הדעת שאלה הם אנשי המציאות הקרובה שלא מזמן חיו אתנו, בתוכנו.

ישמש לנו הספר הזה מצבת זכרון על הקברים הבלתי ידועים של יהודי ליפקני שנרצחו, נחנקו, נשרפו, נטבעו והושמדו באופנים שונים יחד עם כל יהדות בסרביה על ידי היד הזידונית, הרצחנית של הגרמנים והרומנים.

משה שטייף

חלק מרחוב הצוענים.
בית מיכל סז'מן עד בית מיכל לרנר (הורי ד"ר מנחם נאור). משמאל רואים את חיים יונה ונחום רוזנטל.
א טייל פון דער ציגיינערשער גאַס.
פון מיכל סאַזשמאַנ'ס הויז ביז מיכל לערנער'ס (עלטערן פון ד"ר מנחם נאור). לינקס זעט מען חיים יונה און נחום ראַזנטאַל.

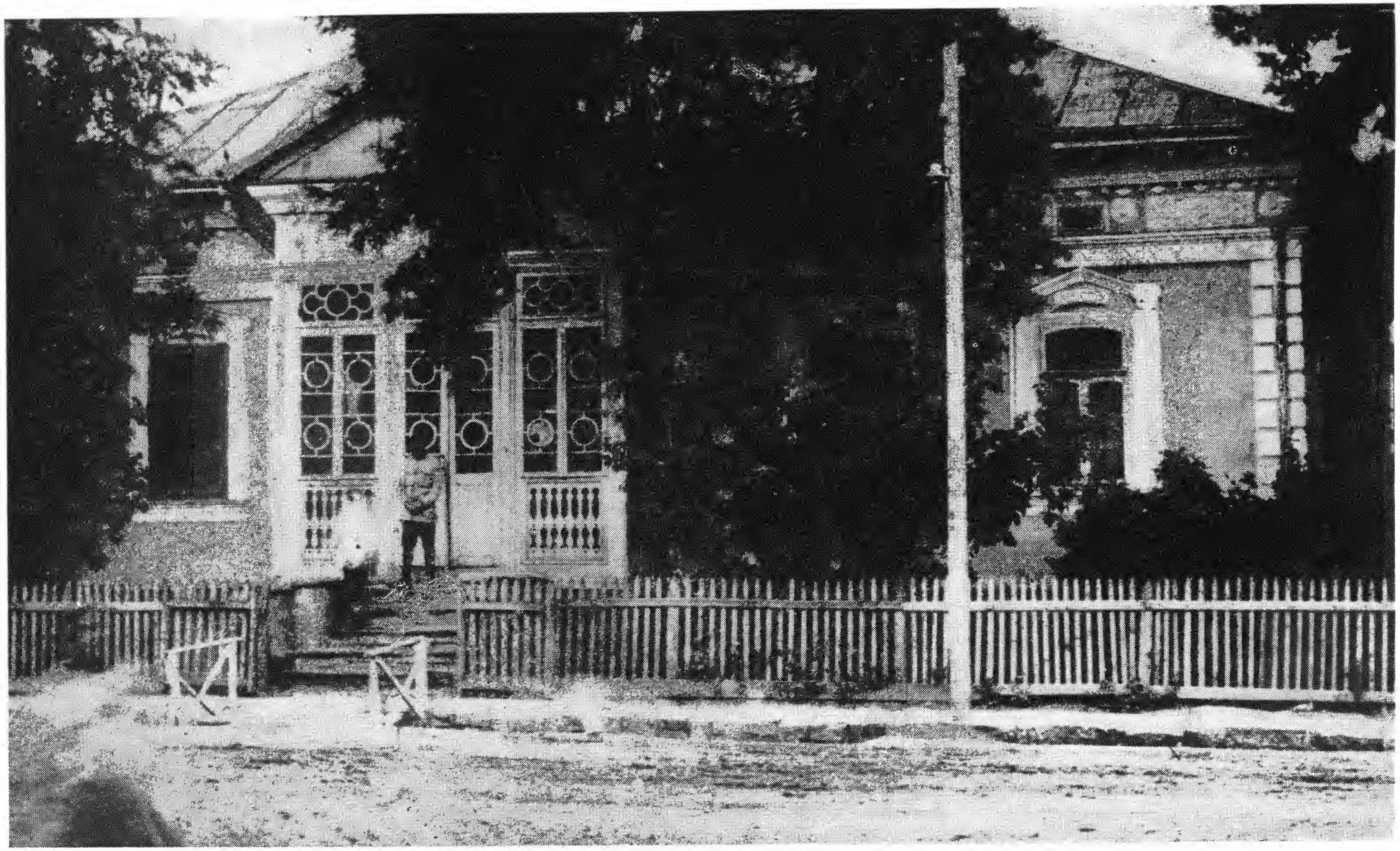

ביום השוק.

משמאל דוכני מוכרי בשר החזיר. ממול בית יהושע איציס (הורי אליעזר שטיינברג), עד הגשר של ה„פוטיק".

אין אַ מאַרקטאָג.

לינקס די חזיר־שטעלכלעך. אַ קעגן דאָס הויז פֿון יהושע איציס (אליעזר שטיינבאַרגס עלטערן), ביז צו דער בריק איבערן פּאָטיעק.

בית יעקב קויפמן.
(הורי ד"ר מיכאל קויפמן). בית הפרוגימנסיה העברית.
יאנק'ל איציק נוח'ס הויז.
עלטערן פון ד"ר מיכאל קויפמאַן (מיקאעלא), שפעטער די העברעאישע פראָגימנאַזיע

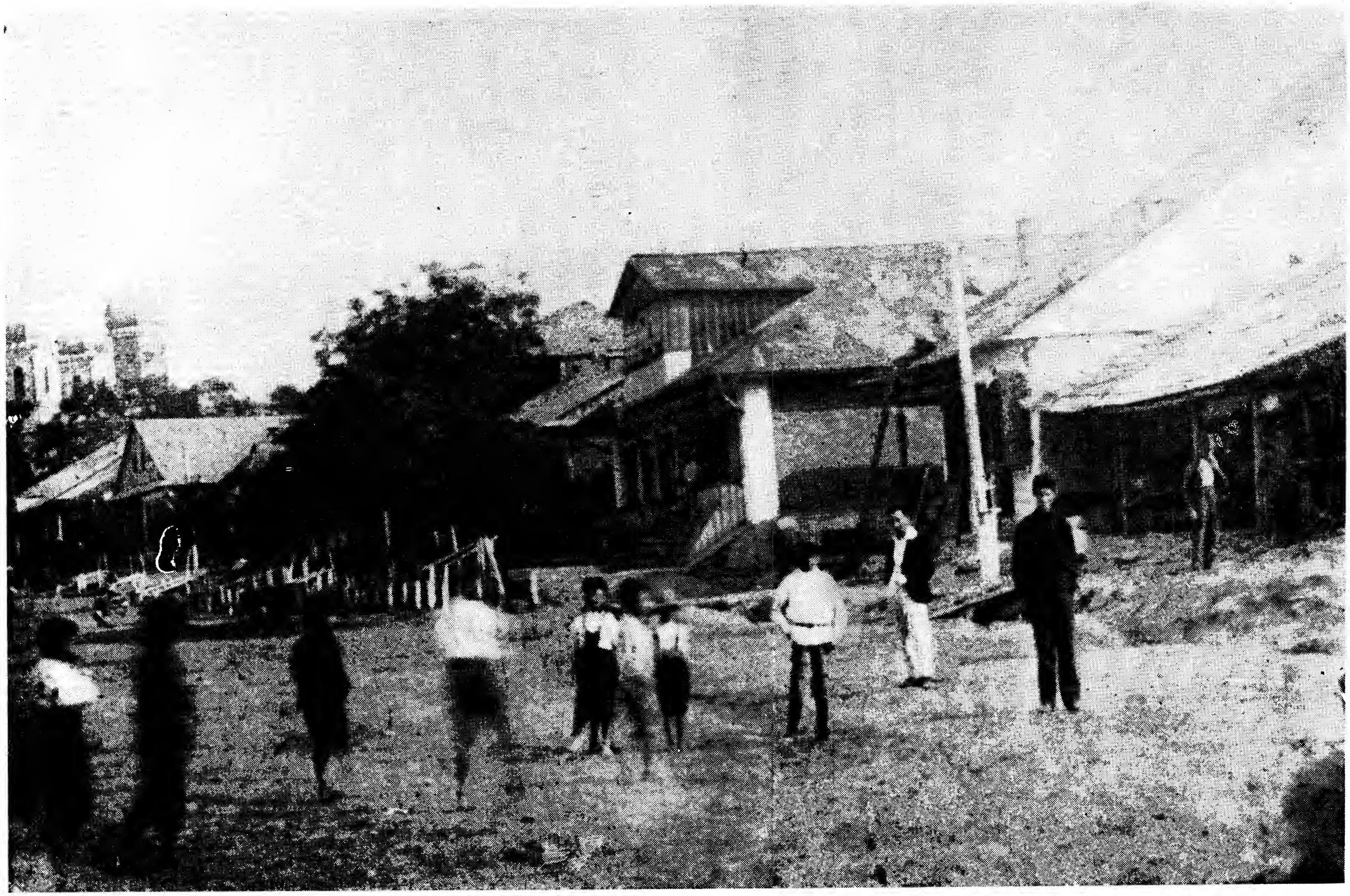

רחוב טאמאז'ני.

בית הקומה הוא של הפרוגימנסיה בהנהלת אליעזר שטיינברג והמורה אפשטיין. הבית השני הוא בית משה שטרנברג, הורי יעקב שטרנברג.

די טאמאזשעני גאַס.

דאָס שטאָקהויז איז די פּראָגימנאַסיע אונטער דער אָנפירונג פון אליעזר שטיינבארג און לערער עפשטיין. נעבן דעם, דאָס הויז פון משה שטערנבערג, עלטערן פון יעקב שטערנבערג.

חלק מרחוב הצוענים.
בית הקומה הוא של שמואל רוני״ס. בין הבתים בכיוון הכנסיה הוא בית הורי משה אלטמן.
אַ טייל פון דער ציגיינערשער גאַס.
דאָס שטאָקהויז איז שמואל ראָניס. ווייטער אַרויף צום קלויסטער צו, דאָס הויז פון משהאַלטמאַנס עלטערן.

רהוב הדרך לבריצ׳ני

אחד הבתים. מימין הוא ה„חדר״ של המורה איציק שקולניק ז״ל.

בריטשאַנער וועג.

איינס פון די הייזער. רעכטס, איז דאָס „חדר״ פון רבי׳ן איציק (יצחק שקאָלניק) ז״ל.

בשוק לפני ה„אכסניה".

ליד הכרכרה עומדים איציק בן ירחמיאל ובנו יאנק'עלע (יעקב בריימן, יו"ר הסאסייטי בניו־יורק זמן רב).

אין מארק פארן „איינפאָר"

ביים פאַעטאָן שטייען איציק ירחמיאל'ס און זיין זון יאַנקעלע (יאַנקל בריימאַן, שפּעטער לאַנגיאָריקער פּרעזידענט פון דער סאָסייטי אין ניו־יאָרק).

רחוב חנויות-האריגים והבדים.
מן הגשר על הפוטיק עד סימטת הקצבים
די גאַס פון די מאַנופאַקטור קלייטן.
פון דער בריק ביז דער קצב׳ישער ליק.

ה„שס"

ככר הספורט של ה„תחיה" וה„מכבי". באופק חצר ה„פריצה" על הפארק הגדול.

דער שעס

ספאָרט פּלאַץ פאַר „התחיה" און „מכבי". אויפן פאַן דער פּריצה'ס הויף מיטן גרויסן פּאַרק.

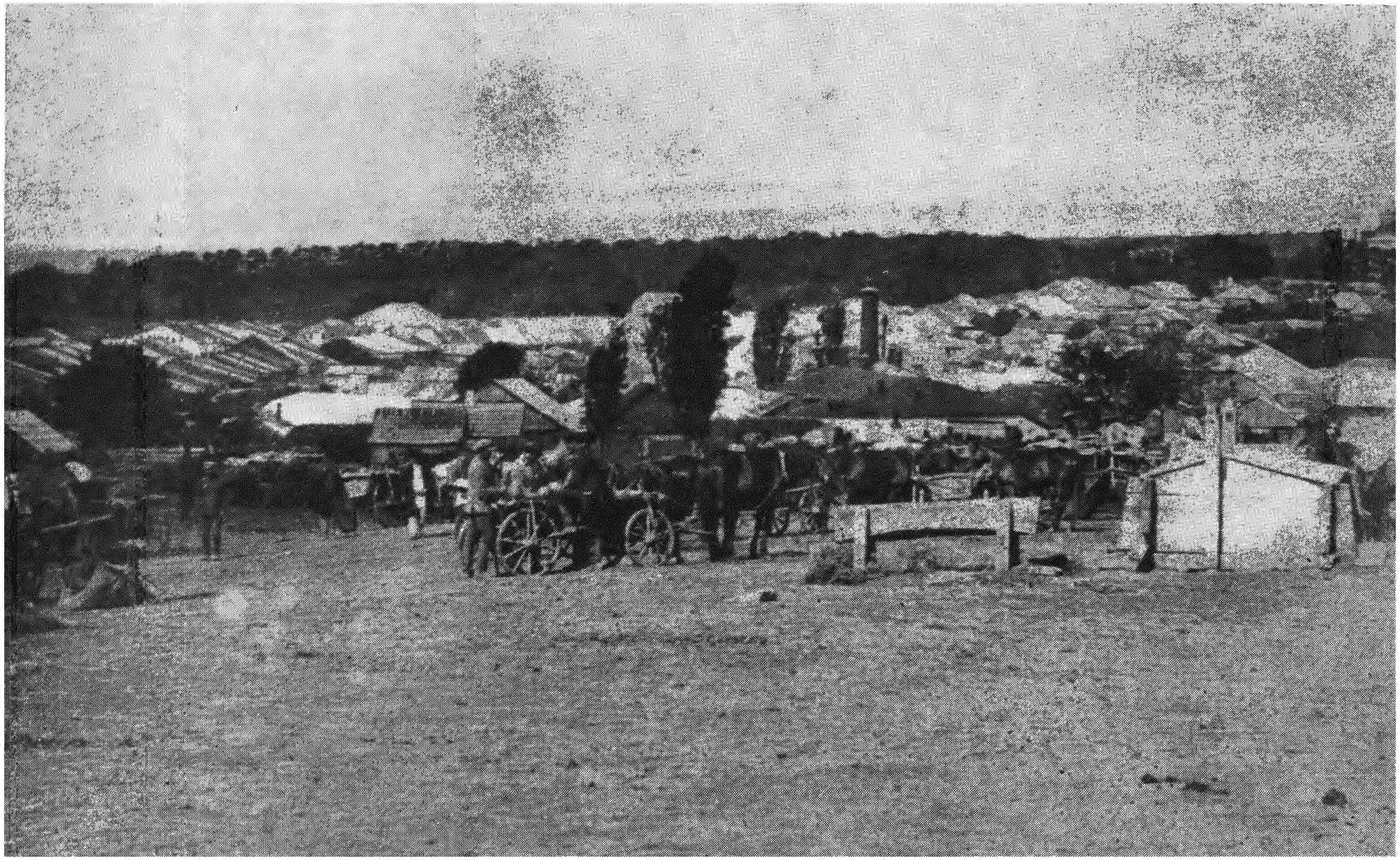

הרחוב החל מחנות התמרוקים של שטייניק עד ה„טמוז׳ני"

בית יאנקל אַלטער העריס (הורי משה זילברמן), בית המרקחת של חורש, מלונים, אילם גרשנזין.

די גאַס פון שטייניקס מאַגאַזין ביז צו דער טאמאזשעני.

יאַנקל אלטער העריס הויז (עלטערן פון משה זילבערמאַן) חורש׳ס אפטייק, צענטער פון האָטעלס, גערשענזאָנס זאַל

מרכז מסחרי (משמאל ל„הר הזהב").

ארובות בית החרושת למֶלץ של אהרן גרינברג. נוף כללי של העיירה מן ההר בדרך לידינצי.

טארגאָוויצא (לינקס פון „גאָלדענעם בארג").

די קוימענעס פון דער סאָלאָדאָווניע פון אהרן „טראסק". אַלגעמיינער אויסבליק אויפן שטעטל פונם באַרג, אויף יעדיניצער וועג.

הסימטא האחורית „לונדון".
מרכז „החדרים" של מלמדי תינוקות.
דאָס הינטערגעסל „לאָנדאָן".
צענטער פון די חדרים פון די דרדקי מלמדים.

הסימטא האחורית „פריז".
דאָס הינטערגעסל „פאַריז".

הקלויז ההוסיאטיני

רואים את ברוכ׳ל, סגן השמש. בשנים הראשונות לשלטון הרומנים. „עזרת הנשים" תפוסה ע"י הצבא הרומני.

די הוסיאַטינער קלויז.

מ׳זעט ברוכ׳ל דעם אונטער־שמש. אין די ערשטע יאָרן פון דער רומענישער הערשאַפט. די ווייבערשע שול איז באַזעצט מיט מיליטער.

רחוב אולם „פרנקל". הבוץ הכי־סמיך בעיירה.
די גאַס פון פרענקעלס זאַל. די געדיכטעסטע בלאָטע אין שטעטל.

„הר הזהב". מרכז המסחר בתבואות.

דער „גאָלדענער באַרג". צענטער פון תבואה האַנדל.

רחוב טומאז'ני.
די טאמאזשעני גאַס.

חלק רחוב האריגים והבדים.
אַ טייל פון דער מאַנופאַקטור גאַס.

השוק. הגשר על פני הפוטיק
דער מאַרק. די בריק איבערן פאַטיעק.

אונדזער שטעטל

נטע רויטמאן

ליפקאַן – אלגעמיינער איבערבליק

ליפקאַן ליגט אויפן לינקן ברעג פון טייך פּרוט, אין צפון־בעסאַראַביע, איצט אין די גרעניצן פון ראַטן־פאַרבאַנד.

פון 1812 ביז 1918 און אָנהויבנדיק פון 1940 (מיטן איבעררייס פון די 4 מלחמה יאָרן) — דינט דער פּרוט אַלס נאַטור־גרעניץ צווישן רוסלאַנד און רומעניע.

אַ אייזנבאַן ליניע גייט פאַרביי דעם שטעטל און פאַרבינדט עס מיט בעלץ פון איין זייט און מיט טשערנאָוויץ, די הויפּטשטאָט פון דער בוקאָווינע, פון דער צווייטער זייט. דאָס שטעטל ליגט אין אַ טאָל אַרומגערינגעלט מיט בערגלעך. די סביבה איז רייך מיט כלערליי תבואות, איבערהויפּט ווייץ און קוקורוז, ווי אויך מיט סאַנעשניק, פּרוכט־סעדער, וויינגערטנער און פי־צוכט.

אַנטשטאַנען איז ליפקאַן אַרום סוף פון 17־טן יאָרהונדערט, ווען די פּריצים פון דער געגנט האָבן גערופן יידן קומען זיך באַזעצן, כדי צו קאָמערציאַליזירן די רייכע דאָרפישע פּראָדוקציע און גלייכצייטיק באַזאָרגן די באַפעלקערונג מיט די נויטיקע פּראָדוקטן.

לויט די אָפיציעלע פאָלקס־ציילונגען האָבן אין 1847 געלעבט אין ליפקאַן 313 יידישע משפחות, אין 1897 — 4.410 נפשות (אַלגעמיינע באַפעלקערונג 6.865 און אין 1930 — 4.693 נפשות אויף אַ אַלגעמיינער באַפעלקערונג פון 5.880.

די לעצטע ציפער איז אָבער ווייט ניט קיין פּינקטליכע. אין דער תקופה צווישןביידע וועלט־מלחמות האָט זיך ליפּקאַן אַנטוויקעלט און די באַפעלקערונג איז געוואָקסן. עס זענען צוגעקומען פּליטים פון דער אוקראַינע ווי אויך יידן פון דער אַרומיקער דאָרפישער סביבה. אין די לעצטע יאָרן פאַרן חורבן האָט די צאָל יידן דערגרייכט צו איבער צען טויזנט נפשות.

די ליפקאַנער יידישע באַפעלקערונג האָט זיך באַשעפטיקט הויפּטזעכלעך מיט מסחר (תבואה, האָלץ, בהמות א.אַ.וו.). און מלאכה. עס זענען אויך געווען אַ קליינע צאָל אַרענדאַטאָרס (פּאָסעסאָרס), באַזיצערס פון מילן — בוימעל און זייף־פאַבריקן און האָלץ סוחרים, וואָס פלעגן ביז צום ערשטן וועלט־קריג ברענגען געהילץ מיט ספּלאַוועס איבערן פּרוט פון די שכנותדיקע בוקאָווינער וועלדער.

די יידן האָבן אַזוי אַרום געשפּילט אַ וויכטיקע ראָל אין דער עקאָנאָמיק פון דער געגנט. אין די יאָרן צווישן ביידע מלחמות פלעגט מען די רייכע אַגריקולטור־פּראָדוקציע פון צפון־בעסאַראַביע עקספּאָרטירן קיין אויסלאַנד (עסטרייך, דייטשלאַנד און אַנדערע לענדער) און סוחרים פון פעל און פעלצן האָבן געשיקט זייערע סחורות קיין דייטשלאַנד, ענגלאַנד און אפילו קיין צפון־אַמעריקע.

קיין אָרגאַניזירטע קהילה איז אין ליפקאַן, ווי אין אַלע שטעט און שטעטלעך פונעם תחום, ניט געווען. ביז צו דער רוסישער רעוואָלוציע פון 1917 — 1918 זענען די קהלשע ענייָנים אָנגעפירט געוואָרן פון תקיפים און גבירים. פון די טאַקסע־הכנסות (וואָס מפלעגט אָוועקגעבן אין אַרענדע) האָט מען געצאָלט כלי־קודש: רבנים, שוחטים א. אַ. דער קאַזיאָנע רב פלעג רעגיסטרירן די באַפעלקערונג (ניי־געבוירענע, חתונות און טויטע). דער ראש הקהל („סטאַראָסטע") איז ניט געווילט געוואָרן, נאָר באַשטימט דורך די תקיפים, די חשובע ביי דער מאַכט. און נאָר אין לעצטער פאַזע פון דער רוסישער הערשאַפט זענען פאָרגעקומען פרייע וואַלן.

12 שולן און קלויזן זענען געווען אין שטעטל, צווישן זיי קלויזן פון די שטעפאַנעשטער, סאַדעגורער, בויאַנער און סטרעלסקער חסידים. די בעלי־מלאכות זענען געווען אָרגאַניזירט אין צעכן און האָבן אויך געהאַט זייערע אייגענע קלויזן ווי די שניידערישע שול און אַנדערע.

ביזן אָנהויב פון יעצטיקן יאָרהונדערט פלעגן די קינדער לערנען אין חדרים. די אָרעמע פלעגן פאַרענדיקן זייער לערנען ביים דרדקי־מלמד, ביי וועמען מ'האָט געלערנט דאַווענען און אַ ביסל שרייבן. די מער פאַרמעגליכע האָבן געלערנט אויך חשבון און דקדוק. די מיידלעך האָבן געלערנט ביים אָרטיקן „שרייבער".

ווען די אויפקלערונגס און נאַציאָנאַלע באַוועגונגען זענען אַריינגעדרונגען אויך קיין ליפקאַן — זענען אַנטשטאַנען מאָדערנע חדרים און שולן. דאָ דאַרף מען אונטערשטרייכן די ביז גאָר וויכטיקע ראָל פונעם רבין איציק שקאָלניק ז"ל,

װעלכער האָט דערצויגן דורות פון העברעאיש־קענער, דעם אָריגינעלן פּעדאַגאָג און משלים שרייבער אליעזר שטיינבערג ע״ה, וואָס האָט דערצויגן ליפקאַנער קינדער אין ביידע נאַציאָנאַלע שפּראַכן לויט אָריגינעלע און מאָדערנע מעטאָדן, דעם לערער פון אַלגעמיינע לימודים יוסל גאָרן ע״ה און אַנדערע.

אין די לעצטע יאָרן איז אַנטשטאַנען אַ תרבות־שול פון 6 קלאַס, וווּ מ׳האָט אויך געלערנט פאַרשידענע פאַכן.

אין די דרייסיקער יאָרן איז אין ליפקאַן געעפנט געוואָרן אַ פּריוואַטע מיטל־שול אונטער דער אָנפירונג פונעם לערער אברהם ראָזנבלאַט, איצט אין קאַנאַדע. דער דאָזיקער דער־ציונגס־אַנשטאַלט, אין וועלכן מ׳האָט געלערנט אויך יידישע לימודים האָט לאַנג ניט געקענט עקזיסטירן.

פון תמיד אָן זענען אין ליפקאַן געווען געזעלשאַפטלעכע און צדקה אינסטיטוציעס, וועלכע האָבן זיך באַזונדערס אַנט־וויקלט אין דער עפּאָכע צווישן ביידע וועלט־מלחמות — און אָט אייניקע פון זיי:

אַמאָדערן שפּיטאָל אין אַ אייגענעם 2 שטאָקיקן בנין, געגרינדעט דורך דער איניציאַטיוו און מיט דער הילף פון דער פאַמיליע ישראל סגל ע״ה, אַ מושב־זקנים, וועלכער האָט אויסגעהאַלטן אַרום 30 זקנים און זקנות. אַ רייכע ביבליאָטעק אויפן נאָמען פון יהודה שטיינבארג מיט אַ לעזע־זאַל. אַ ליי און שפּאָר־קאַסע אין וועלכער בעלי־מלאכות און קליינע סוחרים פלעגן באַקומען הלוואות, פאַרשידענע צדקה־חברות און קעגנזייטיקע הילף, אַ אָפּטיילונג פון „אָזע״, אונטער דער אָנפירונג פון דער פּאָפּולערער און באַליבטער צווישן די ברייטע פאָלק׳ס־שיכטן — דאָקטאָרשע הינדא ראָזענבלאַט און אויך פיל אַנדערע חברות און אַנשטאַלטען.

די ציוניסטישע באַוועגונג מיט אַלע אירע פאַרצווייגונגען און יוגנט־אָרגאַניזאַציעס איז געווען באַזונדער אַקטיוו אין די לעצטע 20 יאָר פאַרן חורבן. אין די פאַרשידענע הכשרה־פּונקטן האָבן זיך ליפקאַנער יוגנטלעכע געגרייט צו דער עליה קיין ארץ ישראל כדי מיטהעלפן בויען דאָס לאַנד.

אין ליפקאַן האָט געלעבט און געווירקט דער דיין ר׳ יאָסעלע גרינבערג זצ״ל. אַ גרויסער למדן, אַ מקובל, אַ טיף־רעליגיעזער מענטש, וואָס איז אַלע יאָרן געזעסן על התורה ועל העבודה און די ליפקאַנער יידן האָבן זיך צו אים באַצויגן ווי צו אַ צדיק און אַ הייליקן. ער איז נפטר געוואָרן אין די 30־ער יאָרן און אויף זיין קבר האָט מען אויפגעשטעלט אַן אוהל.

גאָר באַזונדער האָט זיך ליפקאַן אויסגעצייכנט מיט אירע הויך־טאַלענטירטע און באַרימטע שריפטשטעלער און דיכטער, וואָס האָבן באַרייכערט די העברעאישע און יידישע מאָדערנע ליטעראַטורן און אַ דאַנק זיי איז ליפקאַן באַקאַנט און פּאָפּולער אין דער גאַנצער יידישער וועלט.

יהודה שטיינבערג — פּאַבל־דיכטער און נאָוועליסט, דער ציילער פון חסידישן שטייגער, וועמענס ווערק פאַרנעמען אַ וויכטיקן אָרט אין דער העברעאישער קלאַסישער ליטעראַטור.

אליעזר שטיינבאַרג — דער באַרימטער פּאַבל־דיכטער וואָס האָט זיינע משלים פאַרפאַסט אין ליד־פאָרם. אַ מייסטער פון סטיל און גראַם (העברעאיש און יידיש). ער האָט אָנגעשריבן אַרום 200 משלים וואָס זענען דערשינען אין יידיש, עברית און איבערגעזעצט געוואָרן אויך אין אַנדערע שפּראַכן. ער האָט אויך פאַרפאַסט פאַנטאַסטישע מעשהלעך, קינדער־פּיעסן און איבערזעצונגען (אַ טייל פון ביאַליקס לידער).

משה אלטמאַן — דער אָריגינעלער פּראָזע־מייסטער, וועמענס דערציילונגען, ראָמאַנען און אַרטיקלען ווערן געלייענט מיט שפּאַנונג און אינטערעס פון די יידישע לייענער אויף דער גאָרער וועלט.

יעקב שטערנבערג — דיכטער, רעזשיסער און טעאַטראַל, וועמענס אָריגינעלע טעאַטער־רעזשי איז באַקאַנט אין דער יידישער טעאַטער־וועלט.

אליעזר גרינבערג — דיכטער און עסייאיסט, פאַרפאַסער פון וואָגיקע מאָנאָגראַפיעס וועגן יידישע באַרימטע דיכטער.

ד״ר מעכל קויפמאַן — דער איידעם פון שלום עליכם, זיך באַטייליקט אין דער רוסישער פרעסע, האָט פאַרפאַסט לידער, צווישן זיי אַ צאַרטע אָדע: ליפקאַן.

ד״ר מנחם נאור — תנ״ך פאָרשער און פילאָלאָג, זיך באַזעצט אין לאַנד אין די 30־ער יאָרן. אַ פּאָפּולאַריזאַטאָר פון תנ״ך וויסן, צווישן אַלע שיכטן פון דער ישראל־באַפעלקערונג.

משה אוישער — דער באַרימטער חזן און פאָלקס־זינגער.

דאָס יידישע ליפקאַן איז גענצליך חרוב געוואָרן און פאַרשווינדען פון דער ערד. דער גרעסטער טייל פון אירע יידן איז אומגעקומען אין די גרויזאַמע מלחמה יאָרן. זאָל דער ספר דינען ווי אַ מצבה פאַרן אומגעקומענעם שטעטל.

יעקב תמיר־ברגר

דער אָנהויב פון ליפּקאַן

נישט מיט אַ סך הונדערטער יאָרן צוריק, נאָר בסך הכל אין דער צווייטער העלפט פונם אַכצעטן יאָרהונדערט הייבט זיך אָן די געשיכטע פון ליפּקאַן. ביז דעמאָלט איז עס געווען בלויז אַ גרויסער פרייער שטח, וואָס ליגט אין אַ ווינקל פון צפון בעסאַראַביע; אַ שטח, וואָס האָט זיך אויסגעשפּרייט צווישן גרינע וועלדלעך און באַדעקט געווען ערטערווייז מיט ווילדן גראָז און שטעכעדיקע דערנער. אָבער אַממערסטן איז עס געווען נאַקעטער שוואַרצער באָדן, וואָס איז געלעגן אַנטפּלעקט אַקעגן דעם הימל און זומער זיך געשפּאָלטן פון די וואַרעמע זון שטראַלן, וועלכע זענען געפאַלן גלייך אויף דער ערד, זי געוואַרעמט און געטריקנט.

אייגנטלעך, ווען מיר נעמען דערציילן די געשיכטע פון ליפּקאַן, זעען מיר פאַר זיך די שטאָט אין די אידילישע יאָרן פון 1920, ווען זי איז שוין געווען אַ עיר ואם בישראל און געהאַט איר אייגנאַרטיקן אויסזען. אָבער דער אָנהייב פון ליפּקאַן, ציט זיך אַוועק אויף צוריק מיט קאַרגע דריי הונדערט יאָר, דאָס הייסט אַזוי גוט, ווי אינם סוף פונם זיבצנטן יאָרהונדערט ווען די פּלאָנדערס האָבן זיך באַוויזן אין דער דאָזיקער געגענט.

געווען איז עס אין יאָר 1680.

די פּלאָנדערס, אָט די פּריצים, וועלכע האָבן ליפּקאַן געמאַכט פאַר אַ שטאָט, איר געגעבן דעם דאָזיקן נאָמען נאָך זייער זיידן אַ באָיאַר ערגעץ אין אַלט רומעניע — לאַפּטשינעסקו, האָט יענער געהייסן — האָבן זיינע אייניקלעך אָפּגעקויפט אַ שטיק ערד אין צפון בעסאַראַביע, אויסגעבויט אַ שלאָס, פאַרפּלאַנצט ביימער, אַרומגענומען מיט אַ שטיינערנעם פּלויט און געלאָזט אויסרופן אינם תחום: „ווער ס'וויל קומען וווינען — קריגט אומזיסט ערד".

איז ליפּקאַן נישט געווען קודם אַ מין דערפל, און נאָכדעם אַ שטעטל געוואָרן. ניין! ליפּקאַן האָט גלייך ביים אָנהויב פון איר גרינדן געקריגן אַ צורה פון אַ שטעטל, זאָל דאָס אפשר זיין דערפאַר, ווייל דערפער זענען געווען אַרום וועלכע האָבן נאָר געדאַרפט האָבן אַ מאַרק, ווו זייערע פּראָדוקטן צו ליפערן און נאָכדעם, פאַרן אָפּגעלייזטן געלט, קריגן צו קויפן זאַלץ און נאַפט, הערינג און צוקער, פּראָדוקטן וואָס וואַקסן נישט אויף דאָרפישער ערד.

האָבן יידן זיך געיאַוועט. דאָ און דאָרט אַ קלייטל אַוועקגעשטעלט, געהאַנדלט מיט די דאָרפישע גויים און געצאָלט שטייערן די פּריצים, די פּלאָנדערס.

געווען איז עס צוריק מיט קאַרגע דריי הונדערט יאָר.

די פּלאָנדערס האָבן אין דעם דאָזיקן שטעטל געוואָלט פאַראייביקן דעם נאָמען פון זייער זיידן לאַפּטשינסקו, האָבן זיי פאַרקירצט דאָס וואָרט און דעם דאָזיקן שטח אָנגערופן לאַפּטשאַן. געשריבן האָט זיך עס אויף רומעניש מיט אַ C נאָר די פּלאָנדערס האָבן די C פאַרביטן אויף אַ K און אָנשטאָט לאַפּטשאַן האָט זיך עס געלייענט לאַפּקאַן. אַלטע גויים זאָגן נאָך עד היום ליפּטשאַן און נישט ליפּקאַן. שפּעטער האָבן די שטאָטישע איינוווינער פאַרביטן די A אויף אַ I און אָנשטאָט לאַפּקאַן געזאָגט ליפּקאַן און אַזוי איז דער נאָמען ליפּקאַן פאַרבליבן.

דאָס איז דער בראשית פון ליפּקאַן.

ליפּקאַן די שטאָט

ליפּקאַן איז נישט עפּעס אַ מין כתרילעווקע, וואָס איז אָפּגעזונדערט פון דער וועלט מיט אירע זיטן, מנהגים און שטייגער־לעבן, ליגט נישט אויסגעשפּרייט אויף אַ קליינעם שטח ווי אויף דער האַנט און זעט נישט אויס ווי אַ „סאַנישניק שטאַרק אָנגעזועצט מיט קערלעך". ליפּקאַן איז אַ שטאָט וואָס האָט אַ אָפענעם וועג צו דער וועלט דורך דער באַן וואָס לויפט פאַרביי דריי מאָל אין טאָג נאָענט לעבן דער שטאָט, פון בעלץ ביז טשערנאָוויץ און צוריק. **ליפּקאַן ציט איר חיונה נישט איינער פונם צווייטן, נאָר פון די דערפער וואָס** אַרום דער שטאָט. און כאָטש ס'פעלן נישט אויך קבצנים אין ליפּקאַן, איז דאָך דער אַרויסקוק נישט אויף אַן אורח אַ דורכפאָרער. וואָס מ'זאָל אים באַפּוצן **פון אַלע זייטן אַזוי** אַז ער זאָל פאַרזאָגן קינדס קינדער מער נישט דורכצופאָרן ליפּקאַן.

ליפּקאַן איז אַ שטאָט פון מסחר. פאַראַן דאָרט שיינע גרויסע קלייטן, פּעאיקע סוחרים פון פאַרשידענע בראַנזשן: פון תבואה, פון שמוישן, פון הינער, פון מאַנופאַקטור און גאַלאַנטעריע, אַ גרויסער עקספּאָרט פון אייער. און אויף ברישאנער וועג, שטייט איינער פון די גרעסטע מאַגאַזינעס, אַ מין קאָאָפּעראַטיוו פון עטלעכע גרויסע אייער־סוחרים, ווו קאַסטנס אייער באַשעפטיקן אַ סך איינוווינער: **מעקלערס** קלערערס — פּאַכמענער און גלאַט אַזוי יידן, וואָס טוען אַ שמעק, אַ נישטער, האַנדלען פון האַנט צו האַנט.

פאַראַן אין ליפּקאַן שולן און בתי־מדרשים. קלויזן און חסידישע קלייזלעך און איבער זיי די גרויסע שול וואָס איז אַ פּאָר מאָל אָפּגעברענט און ווידער אויפגעבויט געוואָרן

נאָך גרעסער און שענער ווי פריער. אַמאָל זענען געווען חדרים, שפּעטער פאַרביטן געוואָרן אויף שולן, אויך אַ גימנאַזיע און אַ העברעאישע תרבות־שול, אַ ליי־ און שפּאָרקאַסע, אַ סוחרים־באַנק און אַ מלוכה־באַנק. אַ גרויסע ביבליאָטעק מיט אַ לעזע־זאַל, קינאָס און קאַפע־הייזער. אמת, נישט קיין סך קינאָס און קאַפע הייזער אויך נישט אַזוי פיל. ס׳זענען פאַראַן „בודקעס" פון סעלצער וואַסער, וועלכע קריגן אַ באַלאָן אָדער בלאָע סיפאָנעס פון באָבע דער זאוואדניטשקע. פאַראַן אין ליפּקאַן אַ יוגנט וואָס לייענט ביכער, חלומט פון אַוועקפאָרן אין דער גרויסער וועלט, אַ סך פון זיי זענען טאַקע שוין אַוועקגעפאָרן, באַגליקט געוואָרן און צייטנווייז געשיקט גרויסשטעטישע טשעקן אַהיים פאַר טאַטע־מאַמע, אַ מאָל אַליין אַהיימגעקומען קיין ליפּקאַן אַ קוק טאָן ווי ס׳זעט אויס די שטאָט נאָך זייער אַוועקפאָרן.

אָבער ליפּקאַן ענדערט זיך נישט אַזוי גיך. זי פאַרגרעסערט זיך נאָר ביסלעכווייז. פירט זיך ווייטער איר לעבנסשטייגער און ס׳וואַקסט אַ דור נאָך אַ דור. מ׳האָט חתונה, מען מאַכט אַ ברית, מ׳ווערט אַ זיידע, מ׳שטאַרבט און, גאָרנישט, ס׳לעבן גייט זיך זיין וועג. און, אַז ס׳וואַקסט אַרויס פון ליפּקאַן אַ פעאיקער בחור און ווערט באַרימט, זענען אים שוין ענג די ליפּקאַנער געסלעך. פאָרט ער אַוועק אין דער גרויסער שטאָט. אָבער ליפּקאַן בלייבט אַלץ ווי געווען: לויפט נישט נאָך אירע קינדער. זי איז ווי אַ קוואַטשקע, וואָס האָט אויסגעהאָדעוועט הינדעלעך, און אַז זיי, די הינדעלעך, זענען שוין גרויס געוואָרן און ס׳געפעלט זיי נישט דער מאַמעס קעסט; איז, גייט אייך, קינדערלעך, געזונטערהייט, זוכט זיך חיונה ווו איר ווילט. איך בין סיי ווי סיי פאַרנומען. איך גרייט זיך ווידער אַוועקזעצן אויף אַ קופּע אייער און נייע הינדעלעך אויספּיקן.

אַ ליפּקאַנער ייד, איז נישט עפּעס אַ מין סענדערל די יידענע, וואָס האָט מורא פאַר אַ גוי. און וואָס זיין גאַנצער באַגאַזש פונם גוייִשן לשון באַשטייט פון געציילטע ווערטער. אין ליפּקאַן קען כמעט יעדער ייד, אַחוץ יידיש, נאָך צוויי לשונות: רומעניש און רוסיש. אמת, דער רומעניש איז אַ מין וואַלעכיש־מאָלדעוואַניש און דער רוסיש באַשטייט פון אַ צוזאַמענשטעל פון רוטעניש און אוקראַיניש. דאָס איז דאָס לשון וואָס ס׳רעדן די גויים פון די אַרומיקע דערפער. ווייל ליפּקאַן און די דערפער אַרום איר, זענען ווי אַ שטוב מיט אַן אַלקער און נישט נאָר רוסיש און רומעניש רעדט מען אין ליפּקאַן, ווייל נאָכדעם ווי ס׳האָט זיך געעפנט דער וועג קיין טשערנאָוויץ ביים סוף פון דער ערשטער וועלט־מלחמה און ליפּקאַנער יידן האָבן גענומען פאָרן אין דער הויפּט שטאָט פון בוקאָווינע, האָט מען אין ליפּקאַן אָנגעהויבן פאַרשטיין אויך דייטש.

פאַרמאָגט האָט ליפּקאַן אויך שוועסטער־שטעטלעך אַרום זיך, וואָס זייער אָרט־לעבן איז ענלעך געווען צו אירן. דאָס זענען געווען די שטעטלעך: בריטשאַן, נאָוועסעליץ, יעדינעץ, און כאָטין — אַלע אין זעלבן תחום מיט דעם זעלבן לשון און מנהגים.

ליגט זיך ליפּקאַן ווי אַ בילד איינגעראַמט אין אַ גרויסער ראַם, וואָס איז פאַרשידנאַרטיק אין אַלע 4 זייטן.

פון מזרח זייט הייבן זיך אָן די מאַגאַזינעס פון תבואה, וועלכע ליגן נאָענט צו די דערפער, שערעוויץ, סלאָבאָזיע און טיצקאַן. לענג אויס דעם גאָלדענעם באַרג העט אַרויף נאָך פיכמאַנס מיל, זענען עס די דאָזיקע מאַגאַזינעס די ערשטע, וואָס זענען מקבל פנים די דאָרפס גויים פון מזרח׳דיקער געגנט. ציט זיך די שטאָט אַראָפּ צו פונם גאָלדענעם באַרג ביז אַברהם הערש שטייף און לענג אויס דורך די הילצערנע בריקלעך ביז דער גרויסער בריק וואָס איבערן פּאָטיק און פון יענער זייט ברוק רעכטס אַרויף דורך די שניט־קלייטן ביז צום קלויסטער און פאַראַלעל פון דער מאַנופאַקטור גאַס, די פריצישע גאַס ביז צו דעם זאַל פון משה גערשנזאָן און די בירשזע, פון דאָרט אויף לינקס דורך דער טאַמאַזשענע, וואָס איז דער מערבדיקער טייל פון שטאָט און ענדיקט זיך ווי אַ שאַרפער קאַנט ביים באַרג, וואָס איז ביי דער שטעפּאַנעשטער קלויז און ביי דער הויכער שול. און ערטערווייז אויסגעריבענע סטעשקעס אַרפצוגיין אויפן שעס, וואָס שפּרייט זיך אויס אַזאַ גרויסער גרינער שטח, וועלכער האָט זיין פאַרנעם מסתמא אַזוי פיל, ווי פיל ס׳האָט די געבויטע שטאָט, ציט זיך דער שעס אַוועק עט ווייט ביזן סאָסנע־בוים, וואָס בילדעט אַ ווינקל פונם פריצישן הויף.

די צפונדיקע זייט פון דער שטאָט האָט זיך געגרענעצט מיטן וועג צום וואָקזאַל, אָנהויבנדיק פונם קלויסטער דורך דער ציגיינערשער גאַס און נאָכדעם אַרויס דער שטאָט מיט דער באַן־ליניע ביז די תבואה־מאַגאַזינעס ביי דער באַן־סטאַנציע.

די דרומדיקע זייט פון שטאָט האָט זיך אַראָפּגעלאָזט דורך דער טאַמאַזשענע צום פּרוט צו מיטן וועלדל, וואָס האָט זיך געצויגן לענג אויס דעם ברעג און פון יענער זייט פרוט איז געלעגן דאָס רומענישע שטעטל ראַדעאוץ.

אָט אַזוי האָט די דרום זייט פון ליפּקאַן זיך פאַרענדיקט מיט אַ לאַנגן זילבערנעם פּאַס, וואָס האָט זיך געצויגן איבער פעלדער און דערפער, ווייט אַוועק ביז טשערנאָוויץ, און ווייטער. דער פּרוט איז עס געווען, אַ קלאָר גייענדיק וואַסער, וואָס האָט געפירט ספּלאַוועס און געוואַשן די זאַמדיקע ברעגן איןביידע זייטן: דער פּרוט האָט געמאַכט ליפּקאַן פאַר אַ שטאָט, וואָס האָט פאַרבינדונג מיט דער גרויסער וועלט, נישט אַן אָפּגעשטאַנען פלאַץ ערגעץ אונטער די הרי חושך.

די בעלי־בתים פון דער שטאָט, די פלאַנדערס האָבן געשטאַמט פון אַ קריסטלעכער פראַנצויזישער משפחה; זענען זיי טאַקע ס׳רוב יאָרן געזעסן אין פראַנקרייך און נאָר צייטנווייז אַראָפּגעקומען קיין ליפּקאַן אַ קוק טאָן ווי אַזוי די שטאָט אַנטוויקלט זיך. זיי האָבן זיך נישט געמישט אין די שטאָטישע ענינים, געגעבן פרייע הענט דער שטאָט זי זאָל זיך בויען און אויסשפּרייטן וויפל זי קען, ווייל ליידיקע שטחים זענען פאַראַן גענוג און ענדע ניינצנטן יאָרהונדערט, אַז ליפּקאַן האָט געקריגן אַ באַן ליניע — אַ פענצטער צו דער ברייטער וועלט, האָט זי ערשט אָנגעהויבן אויסצובויען זיך, אויסשפּרייטן אין דער לענג און אין דער ברייט און

געוואָרן אַ מסחר־שטאָט: אויף שריט און טריט אַ קלייטל און יעדער צווייטער ייד אַ סוחר.

מיט דער צייט, האָבן אויך בעלי־מלאכות געעפנט וואַרשטאַטן שניידער מיידלעך האָבן אַריינגעאַרבעט ביז שפעט אין די לאַנגע ווינטער־נעכט אָן אַ שיעור שעהן. מ׳האָט נאָכנישט געוווּסט צי דאָס הייסט „עקספלואַטאַציע”. סטאָלערס און בלעכערס, שוסטערס און זאַגאַטאָווטשיקעס האָבן באַפרידיקט די הצטרכותן פון דער באַפעלקערונג. נישט נאָר פאַר דער שטאָט, נאָר אויך פאַר די אַרומיקע דערפער, האָבן שניידערס און קוטשמאַרערס געאַרבעט. ס׳האָט אויסגעוואַקסן אין ליפקאַן אויך אַן אַרבעטער טיפ און אין שפעטערע יאָרן האָט מען דאָס וואָרט „אַרבעט” פאַרביטן אויף אַן אינטעליגענט וואָרט: פראָלעטאַריאַט. און די חברים פון דער קולטור ליגע האָבן זיך געגרויסט, וואָס אויך אין ליפקאַן איז דער דאָזיקער עלעמענט גאַנץ בכבודיק פאַרטרעטן.

געזען אַז יידן הייבן אָן צו פאַרמערן זיך — האָבן די פלאַנדערס — פרומע קריסטן געוועזן — מורא באַקומען, אַז ס׳וועט חלילה אויף דעם דאָזיקן פלאַץ יעזוסעס בילד אויספעלן, — האָבן זיי אַראָפגעבערענגט עטלעכע גויישע משפחות. זיי באַזעצט אין פאַרשידענע עקן פון דער שטאָט און אויף לאַרגער וועג אויסגעבויט אַ קלויסטער, וואָס האָט אין שפעטערע צייטן געהייסן „דאָס קליינע קלויסטערל” ווייל אַחוץ דעם האָט מען אויסגעבויט אויפן וועג צו דער באַן דעם גרויסן קלויסטער, ס׳האָט די קריסטלעכע באַפעלקערונג זיך פיל פאַרגרעסערט און באַזעצט די מאהאלאס (פעריפעריעס) און נאָכן קלויסטער, אויפן פרייען פעלד וואָס פירט צום וואָקזאַל, האָבן זיך אויך אַ פאָר צענדליק ציגיינערשע משפחות באַזעצט. געקריגן דערלויבעניש דערויף פון די שטאָט־בעלי־בתים האָבן זיי אויסגעבויט אַ גאַנצע גאַס מיט שטיבלעך אונטער נידעריקע פלויטן און הינטער די שטיבלעך גערטנער פון גרינוואַרג געמאַכט. אויפן נאָמען פון דער דאָזיקער גאַס האָט מען אין די שפעטערע יאָרן גערופן די גאַנצע גאַס פון ביידע זייטן קלויסטער סיי אויפן וועג צום וואָקזאַל, סיי אַראָפצו אין שטאָט ביז צו דער בריק, ציגיינערשע גאַס. איז זי געווען געדיכט באַזעצט מיט יידישע משפחות און אַלע אונטער איין לאַנגן בשותפותדיקן דאַך.

נאָכדעם וואָס ס׳האָט זיך אויפגעבויט דער גרויסער קלויסטער איז דאָס קליינע קלויסטערל אויף לאַרגער וועג געבליבן כמעט פאַריתומט. אָבער דעם שטח וואָס אַרום דעם קלויסטערל האָבן די גויים געמאַכט פאַר זייערס אַ בית־הקברות. דער „צווינטער” האָט עס געהייסן און דאָס קליינע קלויסטערל האָט געדינט פאַר אַ לעצטע סטאַנציע פאַרן פראַוואָסלאַוונעם נפטר.

האָבן יידן און גויים געלעבט בשלום אַלע יאָרן און אין שטאָט איז געווען פלאַץ סיי פאַר אַ קלויסטער, סיי, להבדיל פאַר שולן און בתי־מדרשים. גאַנצע צוועלף שולן האָבן אין ליפקאַן עקזיסטירט, אַזוי פיל וויפל שבטים — האָט מען געזאָגט. דאָרט האָבן געדאַוונט בעלי מלאכות און בעלי־בתים, חסידים און מתנגדים און יעדער ייד האָט געהאַט זיין פלאַץ און געקענט זיינע מיט־מתפללים — אָט אַזוי יאָרן און דורות.

פאַר אַ ליפקאַנער ייד איז קיין חילוק נישט ווער ס׳איז דער בעל־הבית פון דער שטאָט, זאָל עס זיין ווער ס׳וויל, אַבי מ׳זאָל אים לאָזן צו רו, אַבי ער זאָל קענען האַנדלען און מאַכן פרנסה. ווען איז דאָס גערעדט געוואָרן? כל זמן די פלאַנדערס זענען געווען די בעלי בתים פון דער שטאָט און געוויזן זיך בלויז איין מאָל אין יאָר — נישט דערקוטשעט, נישט אַריינגעקוקט אין טעפל, נישט געבלאָזן פון זיך און געענטפערט מיט אַ גוטמוטיקן שמייכל אויף אַ יידישן גוט־מאָרגן. מיט אַמאָל האָט זיך אָנגעהויבן אַ ירידה ביי די פלאַנדערס. אין די געשעפטן איז זיי געגאַנגען ווי מ׳זאָגט: מיט דער פוטער אַראָפ און זיי האָבן ביסלעכווייז אָנגעהויבן פאַרקויפן איין „אימעניע” (גוט) נאָך דער צווייטער, צווישן זיי אויך ליפקאַן. מ׳האָט געשמועסט אַז ליפקאַן איז נישט פאַרקויפט געוואָרן, נאָר פשוט פאַרשפילט געוואָרן אין קאָרטן, ווי ס׳פירט זיך צווישן פריצים און דער געווינער איז געווען דער באַראָן דיטמאָר.

ס׳איז אַ סברא, אַז די פלאַנדערס האָבן טאַקע אָנגעווירן גרויסע פאַרמעגנס און זענען געצווינגען געווען, זיך צוריקצוציען פונם טומלדיקן לעבן אין פראַנקרייך. באַזעצט זיך אינם דאָרף „לינע”, אַ אימעניע וואָס איז פאַר זיי געבליבן ווי אַ מין שארית הפליטה. געווען איז עס אין די אַכציקער יאָרן פון ניינצעטן יאָרהונדערט.

פלעגן די פלאַנדערס צייטנווייז אַריינקומען אין שטאָט זיך דורכפאָרן איבער די גאַסן מיט זייער עלעגאַנטן עקיפאַזש געשפאַנט צו פיר פערד אַלע פון איין קאָליר און מעשה בעלי־בתים גוטמוטיק צושמייכלען צו יידן אין דער גאַס, וועלכע זענען שטיין געבליבן און דרך־ארץ׳דיק געצויגן דאָס היטל פאַר די פריצים, זיי האָבן נאָך אַ לאַנג צייט געהאַט פרעטענזיעס אויף ליפקאַן, געלאָדן זיך מיטן באַראָן דיטמאר און אָן אַ שיעור פראָצעסן געפירט.

אין שטאָט האָט זיך נישט שטאַרק געמערקט דער איבערגאַנג פון איין פריץ צום צווייטן. איין זאַך האָט זיך געענדערט. דער באַראָן דיטמאַר האָט באַפוילן אַז די שטאָטישע בהמות וואָס פאַשען זיך אויפן שעס, זאָלן נישט זיין צעשפרייט אויף אַ גרויסן שטח און פאַרמיסטיקן דעם גאַנצן שעס. אַ ווינקל האָט ער אָפגעגעבן ווו ס׳זאָל זיך פיטערן די טשערעדע און צאָלן דעם שטייער. פאַר די בהמות האָט מען געדאַרפט צו דער צייט. און אַז די שטאָטישע באַפעלקערונג האָט נישט שטאַרק מקפיד געווען מיטן צאָלן, פלעגט מען טאַקע אָפט מאָל פאַרשפאַרן די טשערעדע, נישט אַהיימלאָזן די בהמות און זעליג שרייער האָט געהאַט אַן אַרבעט: מודיע צו זיין דער שטאָט אַז „מ׳האָט פאַרשפאַרט די טשערעדע ביי פרענקלען אין זאַל”.

איצט נאָכדעם וואָס מיר האָבן שוין באַמאָלט דאָס אויסערלעכע אויסזען פון ליפקאַן, קענען מיר גלייך אָנהויבן באַשרייבן איר לעבנס־שטייגער. טיפן און געשעענישן, וואָס שטייען ווי לעבעדיק פאַר אונדזערע אויגן — אָט גלייך נעכטן איז עס געשען. ס׳איז דאָ וואָס צו באַשרייבן און ס׳איז כדאי פאַר אונדזערע קינדער און אייניקלעך צו לייענען און וויסן, ווי אַזוי ס׳האָט אויסגעזען אַמאָל אַ לעבן אינם יידישן תחום אין דער בעסאַראַביע.

מ. זילבערמאַן - סילון

די עקאָנאָמישע לאַגע אין שטעטל

אין עקאָנאָמישן מצב פון שטעטל איז צו פאַרצייכנען 3 שאַרף אָפּגעגרענצטע תקופות:

די ערשטע — ציט זיך ביז 1917—1916 ביז כמעט צו דער ענדע פון דער צאַרישער הערשאַפט אין בעסאַראַביע. ווי אין אַלע פאַרוואָרפענע יידישע שטעטלעך אין תחום המושב האָט דאָ געהערשט אַ אַלגעמיינע, ביז אויף קליינע אויסנאַמען, אָרעמקייט און, אין עקאָנאָמישן זין, אַ זייער נידריקער לעבנסטאַנדאַרט.

די צווייטע — די לעצטע יאָרן פון וועלט־קריג ביז 1940, ווען בעסאַראַביע איז באַזעצט געוואָרן דורך דער רויטער אַרמיי, דאָס איז געווען אַ פעריאָד פון עקאָנאָמישער פּראָספּע־ריטי און שטייגענדן לעבנס־סטאַנדאַרט.

די דריטע — דאָס יאָר 1941—1940. דער באָלשעוויסטי־שער לעבנסשטייגער ביז צום חורבן.

ערשטער פעריאָד

נישט האָבנדיק קיין אינדוסטריע האָט די פּרנסה אין שטעטל זיך באַזירט אויסשליסליך אויף אַגריקולטור. אויף פּראָסט לשון: דאָס גאַנצע שטעטל האָט געלעבט פון דאָרף. די פּראָדוקציע איז אָבער געווען זייער באַגרענעצט. כמעט דער גאַנצער אַקערבאָדן איז געווען אייגענטום פון גוטבאַ־זיצער און זיי, וועלכע האָבן געלעבט אַ משוגענעם טאָג אין אויסלאַנד אָדער אין פּעטערבורג, האָבן געהאַט מער אינטערעס אין אַ אָרעמען, דערשלאָגענעם, אונוויסנדן פּויערטום, ווי אין הויבן די פּראָדוקציע פון זייערע פעלדער. עקספּאָרט האָט עקזיסטירט אין אַ קלענער מאָס. מ׳האָט באַדאַרפט אַ הונגער אין דער גרויסער ברייטער „ראַסיי", אַז דער מסחר מיט תבואה זאָל ריכטיק באַלעבט ווערן. איז, ווען דער פּויער איז אָרעם, ווי די נאַכט, און איז נישט בכח צו קויפן, איז די פּרנסה א געשלאָגענע און דאָס לעבן אַ געמער־טשעטס. אַ שטיקל פּוטער איז אין רוב שטיבער גע־ווען אַ לוקסוס. די טראַדיציאָנעלע חלה־פיש אויף שבת זענען אָנגעקומען מיט גרויסע אָנשטרענגונגען.

די ליפּקאַנער יידישע באַפעלקערונג איז באַשטאַנען פון פאָלגענדע שיכטן:

אַרבעטער — כמעט קיינע. פאַר דער צייט זיינען יאָ געווען צוויי פאַבריקן. שווער פאַרדינען זיי דעם נאָמען. אַ זעג (גערופן טראַטשקע) און אַ מאָלצפאַבריק. די ווייניקע אַרבע־טער, וועלכע זיינען דאָרט געווען באַשעפטיקט, זיינען געווען קריסטלעכע. סיי ווי זיינען פיזישע אַרבעטער אין יענער צייט, אַפילו זעלבסטשטענדיקע בעלי מלאכות, געווען „אַ פלעק אין דער משפחה" ביי יידן אין שטעטל. עס זיינען אויך געווען 2 אַרטעלן פון טרעגער: אַ יידישער פון תבואה טרעגער אין שטאָט און אַ גוייעשער ביי דער באַן־סטאַנציע, צווישן וועלכע ס׳איז געווען, ווי אויף אַ רפואה, אַ ייד מיטן נאָמען עזרא.

מעקלער — פון דעם מין איז געווען בשפע. וועמ ס׳האָט ניט געהאַט פּרנסה (און דאָס איז געווען כמעט דער רוב) און געהאַט געזונטע פיס האָט גענומען אין די הענט אַריין אַ שירם און געוואָרן אַ מעקלער, אַמאָל אַ בכבודיקער. פון וואָס? וואָס איז שייך? פון וואָס ס׳לאָזט זיך: פון תבואה, פון שטיבער, פון שידוכים, פון נישט־געשטויגן־נישט־גע־פלויגן. אַ המון לופט־מענטשן אָן באַשטענדיקער פּרנסה.

בעלי־מלאכה — איינצעלנע בעסערע מיט פּראַקטישער פאַכאויסבילדונג. ס׳רוב פאַרטאַטשעס־לאַטוטניקעס. געווען אַסך שניידער, גוישע שניידער, שוסטער, קירזשנער, טעסלער, סטאָליאַר, בעקער, פאַרבער, היטל מאַכער, אַ פאָר קאָוואַלס. ביי ווייניק „מושטעריעס" (קונדן), פאַר ווען צו אַרבעטן און ביי צופיל בעלי־מלאכות איז אַוודאי ווייניק ברכות.

„פרייע פּראָפעסיעס" — ניט דאָקטוירים חלילה, ניט אינ־זשינערן וכדומה. נאָר באַדנלאָזע אין דער לופט הענגענדיקע פּרנסות: כלי זמרים, בדחנים, חזנים, בעלי־תפילה (סעזאָן־אַרבעטער), שמשים, אונטערשמשים, חברה קדישא, באַהעלפער גאַנצע דינאַסטיעס בעלי עגלות און פאַעטאָנטשיקעס (בני העבצקי, אַלטער דישל, מרדכי זשערעבעץ, זאַנוועל תם א.אַ.)

קרעמער — זייער צאָל האָט נאָך איבער־געשטיגן די צאָל פון די מעקלער. ביז אויף דער וואָלאָסט, און נאָכן קלויסטער־גאָס זיינען אַלע פּראָנטצימער אין אַלע שטיבער געווען קלייטן. שייך צו זאָגן קלייטן. די מערהייט קלייטלעך און אַפילו קלייטעלעך: באַקאַליי, גאַלאַנטעריי, יידישע מאַנופאַקטור, גויישע מאַנופאַקטור, גויישע הלבשה, היטלען־קוטשמעס, שיך־שטיוול, צוקערלעקעכלעך, פּרוכטנשטעלן (זיצערס), גרינ־וואַרג איז געווען אַ גויישע פּרנסה (די בולגאַרן) פון יעדער בראַנזשע צופיל קרעמער. פלעגן אָפּזיצן גאַנצע טעג אָן אַ קונה. אַ קליינינקייט איז געווען אַ פדיון. מ׳האָט געשמועסט, אַז מקנא זיין דאַרף מען נאָר די שניט — (מאַנופאַקטור) קרעמער. צו זיי קומט דער פאַרטרעטער פון דער פאַבריק, ווען דער קרעמער „שטעלט זיך אָפּ" און פאַרגלייכט זיך. איז פון איין וויזיט צום צווייטן דאַרפן זיי זיך ניט „דאַרן דעם קאָפּ", ווו נעמט מען „אויף שבת".

אָנגעשטעלטע — דעמאָלט האָט עס געהייסן „מענטשן". זייער ווייניק. לייענען, שרייבן און רעכענען קענען אַלע יידן. וואָלט נאָר געווען ביי וואָס. ס׳זיינען געווען געציילטע ביי די 4—5 גרויסע קרעמער (פּריקאַזשטשיקעס) און ביי אַ טייל גרעסערע תבואה אויפקויפער, אין דער לייקאַסע און נאָך איינציקע פלעצער (וואָלד נאמנים) — פאַרשטענדליך, אַז דאָס געהאַלט איז נישט געווען איבעריק גרויס.

סוחרים — אייער, שמוישן, הינער און אַנדערע ענליכע פּראָדוקטן, וועלכע האָבן אין די שפּעטערע יאָרן געשפּילט אַ גרויסע ראָל אין ליפּקאַנער עקספּאָרט־מסחר, זיינען דעמאָלט צו דעם צוועק כמעט ניט געווען. דער וויכטיקסטער איז גע־ווען דער תבואה־האַנדל. איז טאַקע געווען אַסך תבואה סוחרים. מאַגאַזאַנטשיקעס אויפן „גאָלדענעם באַרג" און אַלע

אַנדערע פּעריפעריעס פון. שטעטל. אַ ביטערע קאָנקורענץ, אויסגעריסן געוואָרן און געהאַט וואַסער אויף קאַשע. די תבואה אויפקויפער האָבן עס אויך ניט געהאַט פיל בעסער ווי אויך די „נעבנבראַנזשעס״: זעק הענדלער, באַן־קאָמיסיאָנערן א. אַ.

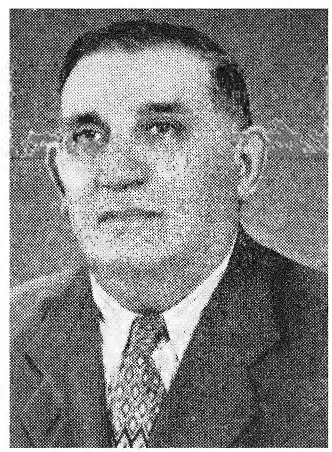
אַלע אויבנדערמאָנטע שיכטן האָבן אָדער פון ניט האָבן וואָס צו טאָן אָדער מחמת שווערער קאָנקורענץ כמעט ניט געהאַט פון וואַנען אָנשטענדיק צו לעבן און ערציען קינדער. די אויבערשטע שיכט איז באַשטאַנען פון ווייניקע, אויף די פינגער אויסצוציילן, מענטשן: 2 דאָקטוירים, איין־צוויי אַפּטייקער (אַנדערע פרייע פּראָפעסיעס: אַדוואָקאַטן, אינזשע־נירן האָט מען ניט באַדאַרפט און זיינען ניט געווען), פיר־פינף פּאָסעסאָרן (אַרענדאַטאָרס פון פעלדער ביי די פריצים) פּאַ־מאַלשציקעס (מעל מאָלערס) וכדומה. גרעסערע קלייטן ניט פיל. צוויי יידן האָבן געהאַט „רעכט״ אַריבער צו גיין קיין רומעניע און געפירט אַ טראַנזיטהאַנדל מיט בהמות. די גרויסע מערהייט האָט געלעבט מאַטעריעל אָרעם, גע„דושעט״ זיך זומער אין שטויב און ווינטער געזונקען אין די בלאָטעס.

ערשט אין לעצטן אָפּשניט פון די מלחמה יאָרן מיטן דורכגיין פון רוסישן מיליטער צום פראָנט איז דאָס שטעטל אויפגעריכט געוואָרן מאַטעריעל. אָבער דעמאָלט זיינען געקומען אַנדערע צרות.

די לאַגע האָט זיך געבעסערט מיטן אַריינקומען פון די עסטרייכער אין 1917.

מענדל כהן

די עקאָנאָמישע לאַגע פון 1917 ביזן חורבן

ענדע 1917 האָט אַריינמאַרשירט אין שטעטל די עסטרייכישע אַרמיי. דאָס שטעטל איז פול מיט דייטשע אָפיצירן, אינטענדאנטן. מיליטער היט די אָרדנונג. יידן מאַכן מיט זיי געשעפטן און ליפערן דער אַרמיי פאַרשידענע סחורות און זיי צאָלן צוריק מיט קראָנען אָדער „טוישוואַרן״: קאָניאַק, ליקער, שוועבעלעך. יעדן טאָג קומען צו נייע סוחרים און ס׳איז דאָ פרנסה פאַר אַלע. מ׳פאַרקויפט זיי פערד, בהמות, מעל, הינער, אייער און וואָס ניט. אַלעס קויפן זיי. יידן פאַרדינען און זיינען פריילעך. דייטש רעדן קען יעדער ייד, די דייטשן צאָלן וויפל מ׳פאַרלאַנגט. קראָנען דאַרפן זיי ניט באָרגן אינערגיץ. און ס׳איז געווען ששון ושמחה.

צום באַדויערן האָט די שמחה לאַנג ניט געדויערט, ווייניקער ווי אַ יאָר. נאָוועמבער 1918 האָבן די עסטרייכער אַוועקגעלייגט דאָס געווער און זיינען אַהיים געגאַנגען. דאָס שטעטל איז ווידער געבליבן אָן אַ בעל־בית. דאָס עסטרייכישע מיליטער האָט איבערגעלאָזט אויף הפקר. פיל סחורות, און ווער עס וויל קומט און נעמט: סיי יידן, סיי קריסטן. אַז מ׳איז פאַרטיק געוואָרן מיט אויסרויבן די 10־ער וואַגאָנעס צוקער, געטראַנקען, שוועבעלעך און טאַקע געווער, ביקסן — פאַר־שפּרייטן זיך קלאַנגען, אַז די גויים פון דער סביבה גרייטן זיך צו קומען אין שטעטל ראַבעווען. אונזער זעלבסטשוץ איז איצט געווען בעסער באַוואָפנט מיט די דייטשע כלים און מיר זיינען געווען אויף דער וואַך. די באַנדעס זיינען אינפאָרמירט געוואָרן, אַז מיר וואַרטן זיי און זיינען ניט געקומען. דאָס שטעטל איז געווען געשיצט אָבער די דאָרפס יידן זיינען צוראַבירט געוואָרן. אויף די וועגן האָבן די באַנדעס גערויבט און געשלאָגן צום טויט, אַזוי, אַז מ׳האָט די שטאָט ניט גע־קענט פאַרלאָזן. די לאַגע האָט לאַנג ניט געדויערט. אין כסליו 1918 זיינען אין שטעטל אַריין די רומענישע סאָלדאַטן. קאַ־וואַלעריע, קליינע, אויסגעדאַרטע פערדלעך, זעלנער אָפּגע־ריסן, אָפּגעשליסן, אָבער מיט געווער און דיסציפּלין. זיי האָבן אָנגעהויבן איינפירן זייער אָרדנונג מיט גרויס שטרענג־קייט. ביז 24 שעה האָט מען געמוזט אָפּליפערן דאָס געווער. און די צוגערויבטע סחורות פון די עסטרייכישע לאַגערס. אין אַ פּאָר טעג זיינען זיי אַרומגעגאַנגען זוכן. ווו זיי האָבן געטראָפן סחורות האָבן זיי צוגענומען. די רומענער האָבן איינגעפירט באַלאַגערונגסצושטאַנד. מ׳האָט ניט געטאָרט אַרויסגיין פון שטוב נאָר אין אַ באַשטימטע שעה. אַרויספאָרן און אַריינפאָרן אין שטעטל אַוודאי ניט. אויס ירידים, אויס פרנסה. אַסך יידן זיינען אָנגעקומען צו שטיצע פון דער קהילה: מ׳האָט געטיילט קוקורוזמעל אין דערוואָכן און ווייסמעל אויף שבת. אַזוי האָט זיך געצויגן 5—6 חדשים, ביז די רומענער האָבן באַפעסטיקט זייער מאַכט אין בעסאַראַביע. סיי די יידן, סיי די קריסטן האָבן שלום געמאַכט מיט דער לאַגע און זי ווערט נאָרמאַ־ליזירט אויך אין שטעטל. דער רומענישער קאָלאָנעל לאָזט רופן יידישע סוחרים, גיבט זיי „אָטאָריזאַציעס״ צו פאָרן אין די דערפער קויפן תבואות, בהמות און פערד פאַר דער אַרמיי. די פויערן ווערן ווידער אַריינגעלאָזט אין שטעטל צו ירידים. די פאַראייניקונג מיט רומעניע, און מיט בוקאָווינע ווערט, אַזוי

צו זאָגן, אַ ברכה פאַר ליפקאַן, אין עקאָנאָמישן זין. דאָס פאַר־טיילן באָדן די פויערים און די מעגלעכקייטן פאַר עקספּאָרט האָבן שטאַרק געהעכערט די פּראָדוקציע פון תבואות און אַנ־דערע אַגראָפּראָדוקטן. ס'איז אויפגעקומען אַ גרויסער האַנדל מיט תבואות, אייער, הינער, שמוישלעך, פעל, בהמות פאַר עקספּאָרט דורך די פּאָרטן קאָנסטאַנץ, בראַילאַ, גאַלאַץ ווי אויך דורך טשערנאָוויץ קיין דייטשלאַנד, טשעכיען און פּוילן. פאַר די קרעמערס איז אויך געעפנט געוואָרן אַ ברייטע וועלט: מ'האָט געבראַכט אַלערליי סחורות פון גאַלאַץ, יאַסי, טשערנאָ־וויץ. סיי די יידישע, סיי די גויישע באַפעלקערונג האָבן געקענט קויפן און טאַקע געקויפט מער און בעסערע זאַכן ביים קרעמער. די צייט האָט זיך אויף אַזויפיל געבעסערט, אַז אַסך ליפקאַנער זענען רייך געוואָרן.

דאָס לעבן אין שטעטל האָט זיך אויך פאַרבעסערט. ס'איז איינגעפירט געוואָרן עלעקטריש ליכט. די באַרימטע ליפקאַנער בלאָטעס זיינען גאַנץ פאַרשוווּנדן: מ'האָט בראַקירט די די שטרויזן און טראָטואַרן. צוויי קינאָס זענען אויפגעמאַכט געוואָרן אין שטעטל. די רומענישע מאַכט האָט זיך באַצויגן צו אונדז ניט שלעכט. מיר האָבן אויפגעבויט אָן שטערונגען פאַרשידענע אָרגאַניזאַציעס, געזאַמלט געלט פאַר קרן היסוד, קרן קיימת, אויפגעשטעלט אַ תרבות שול, אַ יידיש שפּיטאָל. די ביבליאָטעק האָט פריי פונקציאָנירט.

15 יאָר האָט געדויערט די גוטע צייט. אין 1933 האָט אָנגע־הויבן שמעקן מיט פאַשיזם: קוזיסטען, לעגיאָנערן. מ'האָט שוין געזעדט צו אונדז גאַנץ אַנדערש. אויף יעדן שריט און טריט: זשידאַן. אין שטעטל גופא האָבן יידן פאַרקלעמט די ליפּן און געשוויגן, ווייל צו פרנסה האָט עס דערווייל נישט געשטערט און יידן האָבן געקענט זיך מאַכן ניט וויסנדיק אין דער האָפנונג, אַז די בייזע ווינטן וועלן פאַריבערגיין.

אַזוי האָט דאָס שטעטל געלעבט ביז 1940. מיטן אַריינ־קומען פון די סאָוויעטן, אַנטשטייט אַ ניי אַרט לעבן: ס'ווערט איינגעפירט דער סאָציאַליסטישער שטייגער. די סאָוויעטישע מאַכט נעמט אַלעס איבער אין אירע הענט. מאַכט קאָאָפּעראַ־טיוון און באַזאָרגט אַזוי אַרום די באַפעלקערונג. מ'אַרבעט ביי דער מלוכה, מ'האָט מער ווייניקער צום לעבן און העיקר, מ'איז זיכער מיטן לעבן, ווען די וועלט ראַנגלט זיך מיט היטלערן.

דעם 22־טן יוני 1941 באַשיסן דייטשע מעסערשמידטן דאָס שטעטל, און ס'הייבט זיך אָן דער חורבן, דער ענדגילטיקער חורבן פון ליפקאַן.

משה זילבערמאַן-סילון

געוועזן אַ חלום

לאָמיר שמועסן, קינדער, שמועסן פון ליפקאַן.
ס'איז נישטאָ שוין, ווייסט איר, וווּהין צו פאָרן.
אויף די חורבות בלאָנקען דאָרטן אום פאַרטייעט
אונדזערע גוטע, זיסע קינדער־יוגנט־יאָרן.

איך מיין אַז די געשיכטע פון שטעטל וועט געפינען אַ ריכטיקע, כאָטש נישט קיין פולע, אַפילו אַ קליינע, אָפּשפּיג־לונג אין די ביאָגראַפיעס פון איינצלנע מענטשן. דאָס לעבן פון שטעטל איז דאָך סוף־סוף דאָס לעבן פון יחידים, וואָס בילדן אויס דעם כאַראַקטער און פאָרמירן, אַזוי צו זאָגן, דאָס פנים פון כלל־שטעטל.

מיין ביאָגראַפיע וועט אַרומנעמען דעם פעריאָד פון די נײַנציקער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט ביז מיין פאַרלאָזן ליפקאַן אַלס ווינאָרט אין 1918. איך וועל מיך באַמיען אַרויסצוברענגען נאָר דאָס, וואָס האָט אַ שייכות מיטן אַלגע־מיינעם לעבן פון שטעטל: פאַקטן, וואָס זענען פאַרבונדן מיטן לעבנסשטייגער אין יענער צייט, און מיט די לויפענדע געשעענישן אין יידישן לעבן אין רוסלאַנד, ד"ה ווי אַזוי זיי האָבן זיך אָפּגעשפּיגלט אין ליפקאַן.

דאָס ערשטע בילד וואָס איז פאַרבליבן אין מיין קליינ־קינדערישן זכרון (צוויי־האַלב—דריי יאָר), איז די שריפה אין 1893. אַ פייער בושעוועט, אַ וויכער פלאַמען יאָגט זיך אין מיטן גאַס. די מאַמע האַלט מיך אויף די הענט. זי איז אַ באָרוועסע, האַלב נאַקעט, מיט אַ פאַטשיילע אויפן קאָפּ טראָגט מיך אַ נאַקעטן איינגעהילט אין אַ קאָלדרע, און לויפט אַרויס אויסער דער שטאָט צום פריצ'ס הויף. איציק גינזבורג האָט דעמאָלט דאָרט געהאַט די גראַלנע. אַ סך יידישע פרויען און וויינענדע קינדער. קיין איין מאַן. די מענער לעשן די שריפה. גויים שיכורים לאַכן, מאַכן חוזק פון די צונויפגעלאָפענע, דערשראָקענע יידישקעס. די ערשטע שריפה אין ליפקאַן. מעשה ידי אדם, גויישע פלאַטניקעס האָבן אונטערגעצינדן, כדי זיי זאָלן האָבן אַרבעט ביים אויפ־בוי.

שפּעטער געדענק איך אַ שורה פון בודקעס. נישטאָ מער אונדזער גאַס, אויך נישט אונדזער שטוב. די גאַס איז קופּעס ליים און ברוך. דער טאַטע איז נישטאָ אויפן פלאַץ מיט אונדז. ער האָט זיך פאַרקילט ביים לעשן דעם דאַך און איז קראַנק אויף אַ לונגען־אַנצינדונג.

פאַרנאַכט. מ'פירט מיך אַריין אין אַ פרעמדער שטוב אויף אַ ווייטער גאַס, צום טאַטן. ער וויל זיך מיט מיר געזע־גענען. — וואָס זשע, ער פאָרט אַוועק פון אונדז? פרעג איך. איך באַקום נישט קיין ענטפער. די מאַמע וויינט, די באָבע ריסי בעט צו גאָט מיט אויפגעהויבענע הענט. דער טאַטע

ליגט אַ בלאַסער, ווינקט צו מיר מיטן פינגער. איך גיי צו צו אים. ער לייגט אַרויף די האַנט אויף מיין קאָפּ און זיינע ליפּן שעפּטשען. איך פאַרשטיי גאָרנישט. אוי האָב איך אַ שטיק צייט געוואָלט וויסן, וואָס דער טאַטע האָט מיר געזאָגט. ס'איז פאַרבליבן אַ סוד!

איך בין צווישן פרעמדע מענטשן. מיט מיר איז דער פעטער מנשה און זיין זון משה. ס'קומט צו אַ גרויסער, רויטער ייד, (שפּעטער האָב איך געוווּסט אַז דאָס איז געווען טאָפּשע, — בערקע טאָפּשע — פון דער חברה קדישא). ער נעמט מיך אויף די הענט און טראָגט מיך אַוועק אויף אַ גאַנעק אַקעגן „הייליקן אָרט". דאָרט רעשט מענ... מ'פירט מיך אַריבער, מ'שטעלט מיך אַוועק נעבן אַן אָפענעם גרוב. ווו עס ליגט אַ קערפּער איינגעוויקלט אין ווייסן. דער רויטער ייד זאָגט צו מיר שטרענג: — זאָג קדיש, יתום! „יתגדל ויתקדש"... מ'פאַרשיט דעם טאַטן. גאָט האָט אים גענומען צו זיך. כאָטש איך דאַרף האָבן אַ טאַטן גיכער ווי ער. גאָט איז גערעכט, זאָגט די באָבע. איך פרעג די מאַמען, זי ווייסט ניט מיר צו ענטפערן צי ס'איז אַזוי, צי ניין.

ניט פיל צייט האָב איך געזען מיין טאַטן,
ניט לאַנג האָבן געדויערט זיינע טעג מיט מיר.
ווען כ'בין נאָך געווען אַ יונגיטשקער, אַ קליינינקער,
איידער כ'האָב מיך זאַט אָנגעקוקט זיין פּנים,
מיינע אויגן האָבן נאָך געזוכט זיין רחמנות
און מיין קאָפּ האָט געלעכצט נאָך זיין שיצנדער האַנט
האָט אים דער טויט אַוועקגענומען פון מיר און
האָט אונדז צעשיידט אויף אייביק.

(ביאַליק, יתמות)

די באָבע פון רישקאַן האָט צוגעשיקט צו דער מאַמען צוויי ברידערלעך: משה און מרדכי. די מאַמע זאָל ניט זיין עלנט. חוץ זיי איז דאָ אין שטוב די באָבע ריסי, די מומע מלכה, דעם טאַטנס שוועסטער. איר מאַן, דער פעטער לאָבע, איז אין אַמעריקע און שיקט דער מומע מלכה דאָלאַרס. אַלע האָבן מיך ליב, זייער ליב און אַלע גיבן מיר, וואָס איך ברענג נאָר אַרויס פון מויל. מ'האָט מיך און משה דער מומע חנה'ס, (ביידע הייסן מיר נאָך איין זיידן) אָנגעדינגען אין חדר. צו אַברהם פאַרעווע. זיין „באַהעלפער" אַלטער'ל, „לאַוואשיק", אַ ייד אַ הויכער מיט אַ בערדל פון עטלעכע שיטערע האָר (היינט וואָלט איך געזאָגט אַז ער איז געקומען צו אונדז פון תימן), אָנגעטון אין הויכע שטיוול, קאַראַטינעס, טראָגט ער אונדז עטלעכע קינדער אויף איינמאָל אויף די פּלייצעס. טיאַכקעט אין דער גערדיכטער בלאָטע און מיר אויף די פּלייצעס ווויוועז, טרייבן אים אונטער. אָבער אַלטער'ל בייזערט זיך ניט אויף אונדז. פאַרקערט, ער ווייזט אונדז אַרויס פיל ליבשאַפט: ער שפּילט זיך מיט אונדז אַפילו ביים לערנען.

ביים רבין, אברהם פאַרעווע, זענען געווען אין איין צימער עטלעכע כיתות, גלייכצייטיק האָט ער באַוויזן צו לערנען מיט אַלע, אַזוי אַז אין צימער איז תמיד אַ גרויסער טומל און אַ געמישעכץ פון „פּתח אַלף האַ" און „ויאמר — און ער האָט געזאָגט, „אַדושם" — גאָט, אל — צו „משה" איינער האָט געהייסן משה און אויך ווי מאַכט רש"י".

דער רבי אליין אַ הויכער דאַרער ייד מיט בלעכענע ברילן, מיט אַ לאַנגער ווייסער באָרד און... מיט אַ קאַנטשיק אין האַנט. סיי די קליינע, סיי די גרויסע קינדער, פאַרשטייט זיך, האָבן אים נישט שטאַרק ליב געהאַט און טאַקע איינמאָל נאָך אַ עקזעקוציע אויף דער גרויסער כיתה האָבן אַ צוויי חברה'ניקעס אים צוגעקלעפּט די באָרד צום טיש מיט טרייוואַקס, ווען ער איז איינגעדרימלט נאָכן עסן.

נישט נאָר אַלס „חדר" האָט דאָס צימער געדינט נאָר אויך אַלס וווין־ און אַרבעטס־צימער פאַר דער רבי'צן (פליקן פעדערן). חוץ אַ פּיצל קינד, וואָס פלעגט ליגן אין אַ שטרויען וויגל, אַראָפּגעהאָנגען פון דער סטעליע, פלעגן גרעסערע קינדערלעך אַרומקריכן אויף דער ליימענער פּאָל און איבערלאָזן אָפט מאָל „סימנים". איינס אַ באַזונדער פאַרסמאַרקעטס, פלעגט צוקריכן צו דער הרובע, אַריינשטעקן דאָס הענטל, אָננעמען אַש אָדער קוילן און עסן. „זשוקל" האָבן מיר ער גערופן, זשוקל, ווי איך האָב שפּעטער מיט יאָרן געהערט, איז ערגעץ אין קוראַסאַא, האָט ווילעס און יאַכטעס אָבער איז אַלץ געבליבן פאַרסמ...

דער מאַמעס פּרנסה

די מאַמע האָט ווידער איר קראָם נאָר אין אַ בודקע: באַבסקע רפואות, קרייטעכצער, בשמים („קאַקיטוראַס" האָט עס געהייסן), אַלערליי סאָרטן ראַזשינקעס אין קליינע שקאַרמיצלעך, זאַפּערן, גאַלישס. אַ גאַנץ יאָר איז עס כמעט קיין סחורה נישט, אָבער פאַר די חגאות — קריטשון און פּסחא — האָט מען באַדאַרפט צושטופּן די גאַס צוליב די דאַרפסלייט מיט זייערע פערד־און וועגענער, וואָס זענען אָנגעפאָרן אין שטאָט אַריין איינקויפן אויף חגא. „פון הערן און געדענקען", דעמאָלט בין איך און משה חנה'ס, שוין גרויסע בחורים (5—6 יאָר אַלט) מאָביליזירט געוואָרן צו „כאַפּן אַ קוק" אויף די קונים. זיי זאָלן נישט אַריינלייגן אין די „טרייסטרעס", וואָס עס איז נישט באַצאָלט.

צו דער צייט איז ר' אלטער געוואָרן עצמאי, אַ זעלבסטשטענדיקער מלמד, מיר זענען מיט שמחה געוואָרן זיינע תלמידים. ער האָט שוין געהאַט אַ באַהעלפער חיים „סאַנישניק", דאָס איז געווען אַ „געריבענער" בחור, ער פלעגט אונדז, 6־יאָריקע קינדער, ווייזן שליסעלעך און זאָגן: ווער עס באַצאָלט מיר אַ קאָפּיקע, אָדער גיט מיר דעם הערינג מיט ברויט, וועל איך אים אויפשליסן אָט די גיזיע (פּקעת) אין דעם בוים (אַ איינציקער אין הויף) און דאָרט ליגט אַ אוצר פון שלמה המלכ'ס צייטן. מיר האָבן אים געגעבן די איינציקע קאָפּיקעס און ער האָט אונטער פאַרשידענע תירוצים די גיזיעס נישט אויפגעשלאָסן און נישט געגעבן דעם אוצר. אַ פּנים, אַז פון דעמאָלט האָבן מיר זיך צוגעוווינט זוכן אוצרות דאָס גאַנצע לעבן און נישט געפינען. און ווען שוין יאָ געפינען איז ער ערשט געווען אַ פאַלשער.

חיים איז שפּעטער אַוועק קיין ניו־יאָרק. קיין באַהעלפער איז ער באַשטימט נישט געבליבן.

פון מיין משה דער מומע חנה'ס האָב איך גרויסע צרות. אַזאַ פאַרשטאָפּטער קאָפּ צווישן יידן! באמת נישט געהערט

געוואָרן! ס׳גייט אים נישט אין קאָפּ אַריין, אַפילו ניט דער חומש פון רש״י איז שוין אָפּגערעדט. איך לייד דערפון, אַז מיין משה זאָל זיין אַזוי, איז פאַר מיר אַ גרויסע בושה און די חברים רייצן זיך מיט אונדז. אים אַרט עס נישט און אים שעם זיך זייער.

איינמאָל דער פעטער מנשה איז נישטאָ אַ גאַנצן טאָג. אַז דער פעטער מנשה זאָל נישט זיין ביינאַכט ווייס איך. ער גייט אַוועק צו דער „אַרבעט״ — דאָס איז שניידן טיטין. איך ווייס אַפילו ווו, אָבער מ׳טאָר נישט דערציילן. עטלעכע טעג, דער פעטער מנשה קומט נישט. איצט ווייסן שוין אַלע. די אַקציזניקעס האָבן אים געפּאַקט ביים שניידן טיטין, האָט ער זיך אַרויסגעריסן פון זייערע הענט און איז אַוועק קיין נאַוואַסעליק. אַריבער די גרענעץ. איצט הערט ער שוין „פּאָניען״ ווי די קאַץ. אַזוי זאָגט משה. ער זאָגט נאָך, אַז זיין טאַטע וועט, אם ירצה השם, זיין גיך אין לאָנדאָן. אַזוי ווייט! אָבער דאָך בעסער ווי אויף יענער וועלט. משה וועט ווערן אַ גרויסער, וועט ער פאָרן זען זיין טאַטן. אָבער איך ...איך וועל שוין קיינמאָל מיין טאַטן נישט זען.

משה האָט נישט געדאַרפט וואַרטן, ער זאָל ווערן אַ גרויסער, דער פעטער מנשה האָט גיך געשיקט שיפסקאַרטן און די מומע חנה מיט משה׳ן זענען אַוועקגעפאָרן קיין לאָנדאָן. אויס בושה׳ס, געפּטרט אַ גוישן קאָפּ און אַ וויינענדיקע מומע. תמיד האָט זי געוויינט און געכליפּעט, גלייך, ווי די מאַמע און די באָבע ריסע וויינען נישט גוט און נישט גענוג. אָבער כ׳האָב ראָך געבענקט נאָך אים: אַן אייגן שוועסטערקינד. די מומע מלכה איז נאָך פריער אַוועקגעפאָרן קיין אַמעריקע צום פּעטער לאבע. דער מאַמעס ברידער פון רישקאַן זענען אויך אַהיים געפאָרן. געבליבן זענען אין שטוב די מאַמע, די באָבע ריסי און איך, דער מאַנסביל, וואָס מאַכט קידוש, הבדלה, פּראַוועט דעם סדר און פירט אויס אַלע אַנדערע פונקציעס פון אַ מאַן אין אַ יידישער שטוב.

נייע שטיבער

ווי אַזוי ס׳איז פון די בודקעס געוואָרן שטיבער געדענק איך נישט. כ׳געדענק אונדז אין אַ נייער שטוב. אין פראָנט אַ קלייט, פון דער קלייט צוויי פענצטער מיט געגלייזטער טיר אין אַ צימער אַריין ווו ס׳איז געשטאַנען אַ טיש צום עסן און אַ בעט צום שלאָפן פאַר דער באָבען. פונעם צימער האָט אַ שמאָל פינצטער קאָרידאָרל געפירט אין זאַל אַריין. פון ביידע זייטן קאָרידאָר — רעכטס די ספּאַלניע, שלאָפצימער פאַר דער מאַמען און מיר, און לינקס די קיך, אייגנטלעך דער אויוון. ווי אַ יוסטער בעל־בית, האָט ער פאַרנומען כמעט דעם גאַנצן שטח. דעם אמת זאָגנדיק האָט ער כשר פאַרדינט צו פאַרנעמען אַזאַ פלאַץ: אין אים האָט די מאַמע געבאַקן ברויט צוויי מאָל אַ וואָך, פרייטיק קוילעטשן מיט בוימלבילקעס. אויף שבת און מאלאַיקלאַך. די מאַלאַיקלאַך פלעגט די מאַמע אָפּבאַקן פריער און זיי ברענגען יעדן פרייטיק, אַ פאַרסאַפּעטע אַ איילענדיקע (ווי אונדזערע עלטערן בשעת יציאת מצרים) אין חדר אַריין: אַלע קינדער זאָלן עסן און אויף זיי קוקנדיק אויך משה׳לע (דאָס מיינט מען מיך). חוץ דעם פלעגט מען אין אויוון „רוקן טשאָלנט״ אויף שבת. מ׳פלעג זיך אויך וואַרעמען ביים אויוון און בראָטן קאַרטאָפליעס. ביים אַהיימקומען ווינטער אויף דער נאַכט פון חדר. געגאַנגען אַהיים איז מען אין דער בלאָטע מיט לאַמטערענדלעך אין די פרירנדיקע הענט און געזונגען: זיך געמאַכט האַרץ, אויסוועפן דעם פחד פאַר דער פינצטערניש און טאַקע פאַר די שדים אויך. אין שטוב פלעגט די מאַמע אַראָפּשלעפן די קאַמאַשלעך און די וואָלענע זעקלעך אין הוכקען אויף די הענטלעך און פיסלעך — מיר זאָל זיין פאַר מיין קינד, ווי ס׳איז פאַרפרוירן, נעבעך — און תיכף אַרויסנעמען פון אויוון די וועטשערע: די יוך מיט קאַשע און דערלאַנגען עסן דעם קינד.

די גאַס. ביידע רייען פון רעכטס און לינקס, איז באַשטאַנען פון שטיבער, וועלכע האָבן געהאַט צו צוויי שותפות׳דיקע ווענט און איין בוידעם אין דער גאַנצער לענג פון דער ריי.

דאָס איז, אמת, געווען אַ גרויסער חסרון: בשעת אַ שריפה אין איין דירה איז „אַוועקגעגאַנגען״ די גאַנצע גאַס. אָבער דאָס האָט אויך געהאַט אַ סך מעלות. וועגן אַ טייל מעלות וועט איר געוויר ווערן שפּעטער, ווען כ׳וועל שוין זיין אַ גרויסער, אַ פּריזיוווניק, דערווייל וועל איך נאָר אָנווייזן אויף צוויי מעלות, וועלכע מ׳קען אויך נישט אַוועקמאַכן מיט דער האַנט.

ערשטנס: ווו קען מען מאַכן אַ גוטן טויבנשלאַג, ער זאָל זיין באַוואָרנט פון גנבים און שקצים? נאָר אויף אַזאַ בוידעם. און נאָר אויף אַזאַ בוידעם קענען זיך באַגעגענען מיינע טויבן און משה הירש יענקלס טויבן און הערצקי ישראל לייבס טויבן. אַן אמתע טויבן־שמחה.

אפשר ווילט איר וויסן דערווייל דעם סוף פון מיינע טויבן? בעסער נישט צו רעדן דערפון. איין מאָל אין אַן אינדערפרי, פאַרן גיין אין חדר אַריין — די מאַמע פאַקט מיך איין אין אַ שאַליקל, קוטשמע, באַשליק און אַלע אַנדערע ווינטער־זאַכן — מיט מי דראַפּע איך מיך אַרויף אויפן בוידעם זיך געזעגענען מיט די טויבן, באַזונדערס מיטן ווייסן „ער״, יענעם מיטן טשופּטשיק, אַ יופי, אַ יחיד במינו. ער האָט מיר אָפּגעקאָסט דאָס גאַנצע חנוכה־געלט. און, אוי, אַ בראָך! אַ צרה! נישטאָ נישט דער ווייסער „ער״, נישט די אַנדערע טויבן, פאַרשוווּנדן אַלע. נאָר פעדערלעך אַ סך. קעץ האָבן זיך אַריינגעכאַפּט און געמאַכט אַ חורבן. געוויינט האָבן מיר אַלע מיט ביטערע טרערן און מער קיין טויבן נישט געהאָדעוועט.

די צווייטע מעלה פון אַזאַ בוידעם איז געווען גרויס, ביחוד ווען ס׳איז געקומען דער „אינשפּעקטאָר״. דער פון די „בלעטלעך״. ער איז געקומען זען צי אַלע קרעמער צאָלן שטייערן (נאַלאָגן) און צי מ׳צאָלט טאַקע די ריכטיקע „נאַלאָגן״. פאַרשטייט איר דאָך, אַז ווען דער דעמאָלטיקער רמ־קול „חעמריש״ דער שרייער, האָט אויסגעשריגן אין גאַס: „ביד־יעת הוואָלאסט ס׳איז געקומען דער גאָספּאָדין אינשפּעקטאָר און מען זאָל גייען נעמען בלעטלעך ווייל דער גאָספּאָדין אינשפּעקטאָר וועט אַליין גייען אין די קלייטן״. האָט מען אים געהערט ווי דעם „קאָטער״. מ׳האָט אָנגעהויבן אַ „ביעור חמץ״, אַרויפטראָגן אַלע סחורות אויף די בוידעמער און דורך די בוידעמער אין די שכנ׳ישע שטיבער, וואָס האָבן קיין אָפּענע לאָדנס נישט געהאַט און אויס קלייטן! לייטערס האָט מען

פאַרטראָגן ווייט, אַז דער אינשפעקטאָר וויל גיין אויפן בוידעם, זאָל ער זיך ברענגען אַ לייטער. פאָניע איז נישט קראַנק צו מאַכן לייטערס פאַר זיינע „אינשפעקטאָרן".

איך געדענק נישט אַז דאָס פאָרטל זאָל נישט געלונגען, אַז מ'זאָל דער מאַמען מאַכן איין מאָל אַן אַקט וועגן נאַלאָגן.

קאַמיעניקעס

ווי געזאָגט, זענען מיר אין שטוב דריי מענטשן: די באָבע ריסי, די מאַמע און איך. וואָס זשע טויג אַזאַ גרויסע דירה? זאָגט די מאַמע — און פאַרדינגט דעם זאָל צו וויגדאָר שאַפאָשניק. אַ יונגערמאַן, אַ ווערטלזאָגער, אַ פריילעכער, „לונג און לעבער". האָט ליב אַ ביסל וויין און פריילעכע געזעלשאַפט. דאַקעגן זיין פרוי כאָטש אַ יונגע, דאָך אַ בלייכע, אַ טרויעריקע. עס האָט לאַנג נישט געדויערט און זי איז קראַנק געוואָרן. איין מאָל איך קום אַהיים פון חדר, די שטוב איז פול מענטשן. פון דעם זאַל, וווּ די קראַנקע איז געלעגן, הערן זיך שרעקלעכע געשרייען: טרייבט אים אַרויס! דעם מלאך המות! אָט איז ער אויף דער וואַנט, אָט איז ער אויפן פענצטער! וויגדאָר און די שכנים, מרדכי ישעיה און בערל דער שטומער, יאָגן מיט האַנדטיכער דעם מלאך המות. אָבער... זיי האָבן אים נישט פאַרטריבן. אַודאי, איז גאָטס שליח שטאַרקער פון מענטשן. ער האָט טאַקע צוגענומען די נשמה פון וויגדאָרס יונגער פרוי. וויגראָר איז אַ שטיק צייט נאָך געבליבן ביי אונדז אַ טרויעריקער, אַ שווייגעדיקער און דערנאָך זיך אַרויסגעצויגן.

נישט נאָר דעם זאַל נאָר אויך אַ האַלבע קלייט האָט די מאַמע פאַרדינגען, אידאס אַ רימער, יהודה הערשן, וועלכער האָט אָנגעבראַכט פאַרשמירטע, פאַרבלוטיקטע פעל און נאָך שמעקעדיקע זאַכן, אַזוי אַז ביי אונדז אין קלייט איז געווען אי קטורת אי חלבנה. (גראַדע האָב איך דעמאָלט געלערנט „ויקרא" די סדרה פון קרבנות) אי דער גוטער ריח פון דער מאַמעס בשמים־סחורות, אי פון יהודה הערשס פעל...

שכנים

די מאַמע האָט געהאַט אַ גליק צו שכנים. צי דערפאַר, ווייל זי אַליין איז געווען אַ גוט גוטע, צי ווייל דעמאָלט זענען די מענטשן בכלל געווען גוט איינער צום אַנדערן, באַזונדערס צו די פון גאָט־געשטראָפטע: אלמנות, יתומים, קראַנקע, איבעריקנס, די גאַנצע גאַס זענען געווען שכנים: קלייטן הייסט אָפענע טירן, צוגענגליכער אַריינגאַנג, און יעדער איינער האָט גוט געקענט דעם צווייטן. יעדער האָט געוווּסט וואָס ביים שכן „אין טאָפּ קאָכט זיך". אונדזער שכן פון הינטן איז געווען ברוך דער רויטער, אַ „גויישער" שניידער. אַפּנים ער איז אַמאָל געווען אַ „רויטער" ווייל איצט איז ער אינגאַנצן גרוי, מיט אים האָבן געוווינט זיין זון בערל, אַ רויטער, אַ שטומער, געדעדט פלינק מיט די הענט און געווען נאָרמאַל ווי אַלע מענטשן. מיט זיי, אָדער נעבן זיי, האָבן זיך אויפגעהאַלטן אַ טאָכטער פון ברוכן, מרים און אַ שוועסטער אסתרקע.

מרים, אַ בלייכע, אַ הויכע, אַ דאַרע, איז געווען אַ טאָטאַלער גולם: אונדז האָט מען געוואָרנט, אַז אין מרים'ען האָט זיך באַזעצט אַ „נישט גוטער". זי האָט נישט געהערט, נישט גערעדט, נישט פאַרשטאַנען גאָרנישט, פלעגט אָפּזיצן טעג און קוקן אין דער „וועלט אַריין". תמיד געדרייט מיטן קאָפּ אויף רעכטס און אויף לינקס. געגעסן און געשלאָפן אויפן גאַנעק זומער און ווינטער. ביי שטאַרקע פרעסט האָט מען זי נישט אַריינגענומען אין שטוב, נאָר אַראָפּגעשיקט אין קעלער. ווי זי האָט יאָרן אויסגעהאַלטן די קלעפּ, דעם הונגער און די קעלט האָב איך נישט געקענט תופס זיין, אָבער זי האָט געלעבט לאַנג.

אַסתרקע איז געווען אַ דיקע, אַ צוואָקסענע, אָנגעטון זומער און ווינטער אין גראָבע שמאַטעס. צייטנווייז, אין די קאַלטע חדשים, פלעגט זי זיך האַלטן ביי דער שטוב און אין קעלער. דעמאָלט פלעגט זי רחמנות האָבן אויף מרימען, ווייזן מיטן פינגער אויף איר — „אַ שטומעניש, נעבעך, גאָטס באַשעפעניש". פלעגט איר אָפּוואַשן דאָס פנים מיט אייז־וואַאָסער, קעמען די האָר און געבן עסן. אין די הייסע חדשים, פלעגט זי זיך צושפילן, ווי הייוון אין ווייַן, אַ צעהיצטע, מיט אַ פאַרפלאַמטן פנים, אַ צעכראַסטעטע אַרומלויפן אין די גאַסן, שרייען מיט באַנומענע קולות, מבזה זיין און שעלטן מיט טויטע קללות, וואַרפן שטיינער און באַקומען שטיינער פון די כאָפּטעס גאַסנקינדער. זי פלעגט אָפּט אַריינקומען צו אונדז דורך דער הינטערטיר, צוגיין שטיל צו דער מאַמען: „באַניע, ביזט דאָך ווי אַ טאָכטער, גיב צו עסן". די מאַמע פלעגט געבן און מיר אָנזאָגן „נישט זאַטשעפּען אסתר'ן. זי איז אַזוי אויך געגוג געשטראָפט פון גאָט".

אסתר'קע האָט געהאַט אַ זון, מענדל, אין מיינע יאָרן, גאַנץ נאָרמאַל. אַפילו געגאַנגען אין תלמוד־תורה לערנען און דערנאָך זיך געלערנט שניידעריי ביים פעטער ברוך.

מ'האָט געזאָגט אַז זי איז אַראָפּ פון זינען, ווייל דער מאַן האָט זי שטאַרק געשלאָגן ווען זי האָט „געטראָגן" מיט מענדלען. מענדל האָט זיך געהאַלטן פון אונדז קינדער גאַנץ פון דערווייטנס. זעלטן צוקומען זיך שפילן מיט אונדז. כאָטש איך פלעג אים תמיד צורופן. דאָך האָט ער זיך אַפילו צו מיר באַצויגן מיט אומצוטרוי.

ווען אסתר'קע פלעגט אַ מידע, אַ אָפּגעשוואַרכטע אַהיימקומען פון היציקן געיעג צום קעלער, פלעגט מענדל צוגיין צו איר. זי גלעט אים איבערן קאָפּ, קושט אים און ער בעט זי: „מאַמע, לויף נישט אַרום, שריי נישט". זעלטן פלעגט עס העלפן.

איך געדענק אַ האַרבסטיקן נאַסן קאַלטן טאָג. אַ דריבנע רעגנדל. איך שטיי ביים פענצטער און קוק אַרויס. מענדל לאָזט זיך אַראָפּגיין אין קעלער אַריין. אַסתר'קע קומט אים אַנטקעגן מיט קולי קולות. ער נעמט זי אַרום און זאָגט איר עפּעס. זי בלייבט אין מאָמענט שטיל און קוקט אים שאַרף אָן. צום סוף נעמט ער אָן איר האַנט, גיט איר אַ קוש און לאָזט זיך אַוועקגיין. זי הייבט אָן שרייען: נאַוואָסעליץ, נאַוואָסעליץ. מענדל נעמט לויפן. איין מאָל האָט ער זיך אומגעקוקט און אַוועקגעלאָפן. פון דעמאָלט אָן האָט מען מענדלען מער נישט געזען. אַריבער די גרענעץ אין נאָוואָסעליץ און אַוועק קיין אַמעריקע.

אפשר האָט אים עמעצער פון די לייענער באַגעגנט ערגעץ ווו אויף גאָטס וועלט? רופֿ זיך אָפּ, מענדל!

פון רעכטס איז געווען אונדזער שכן, ברוך דעם רויטנס אַ זון מרדכי־ישעיה. ער פלעגט פאַרקויפן די גויים טיזליקעס, הויזן וכדומה. טאַקע די פראָדוקציע פון זיין פאָטער און ברו־דער. ווען די מאַמע איז געוואָרן אַן אַלמנה, פלעגט דער גוטער מרדכי ישעיה יעדעס מאָל שטיל אַריינקומען, זען וואָס מ׳דאַרף אין שטוב, באַזאָרגן אַלעס ווי אַן אייגענער. עס פלעגט אויך קומען זיין פרוי לאה איידל, אַ איידעלע, אַ בלייכע (גוט ווי אַ מלאך, פלעגט זאָגן די באָבע ריסי). איין מאָל, כ׳בין געווען קראַנק. מ׳האָט מיר געגעבן צום שפּילן עטלעכע גרויסע קו־פּערנע מטבעות: אַ צענער און אַ דרייער. (ווייזט אויס כ׳האָב שוין דעמאָלט ליב געהאַט געלט). איך האָב זיי גענומען אין מויל און זיך אָנגעהויבן וואָרגן. איך האָב נאָר געהערט די מאַמען שרייען געוואַלד! און קלאַפּן אין וואַנט צו מרדכי ישעיהן. ווען כ׳האָב געעפנט די אויגן: אַ פולע שטוב מענטשן, און נעבן מיר זיצן זיידע רופא און לאה איידל מיט פאַרוויינטע אויגן און אַ גליקלעכן שמייכל אויף די ליפּן, וואָס כ׳האָב אויפֿ־געמונטערט פונעם חלשות. אַפילו זייער טעכטערל יענטע איז געשטאַנען צו דער מאַמעס דינסט.

עס געדענקט זיך: איך בין שוין געווען אַ ווויל קענער, געלערנט גמרא. יענטע איז געווען אין מיינע יאָרן. איין מאָל איז זי צוגעקומען נאָענט צו מיר און זאָגט מיר: משה׳לע, איך ניי דיר אויס אַ תפילין־זעקל. וועסט עס נעמען פאַר אַ מתנה צו דיין בר־מצוה? אַז איך האָב נישט געענטפערט, האָט זי מיט אַ אַנגעבויגענעם קאָפּ זיך אויסגעדרייט און איז גיך אַרויס פון צימער.

ביידע, סיי לאה איידל, סיי יענטע, זענען געשטאָרבן פון טשעכאָטקע (טובערקולאָז).

דער שכן פון לינקס איז געווען הירש יאַנקל שפּירא, אַ בעל־מכלת. אַ ייד מיט אַ ברייטער געלער באָרד. הירש יאַנקל האָט געקענט שרייבן אַדרעסן אויף רוסיש און לאַטיין. פון דער מכולת האָט ער געלעבט. (שייך זאָגן, געלעבט); פון די אַדרעסן שרייבן, וואָס איז דעמאָלט ביי דער מאַסן עמיגראַציע קיין לאָנדאָן און ניו־יאָרק געווען אַ מאַסן נויטווענדיקייט, האָט ער „געשפּאָרט" עולם הבא.

ער פלעגט זייער ליב האָבן קינדער און זיך אַ סך שפּילן מיט זיי.

איך קום אַריין מיט אַ פלעשל נאָך גאַז (נאַפט) — „ר׳ הירש יענקל, די מאַמע געזאָגט, איר זאָלט מיר געבן אַ פלעשל גאַז פאַר אַ „זעקסער".

— „געלט האָסטו געבראַכט?"

— „די מאַמע געזאָגט איר זאָלט פאַרשרייבן אין בוך".

— „נישטאָ בוך, נישטאָ פאַרשרייבן".

איך לאָז מיך צום אויסגאַנג אַ פאַרשעמטער.

— „קום אַהער, משה באַניעס, באַניעס משה. גיב דאָס פלעשל". איך גיב אים דאָס פלעשל.

— ווען וועסטו מיר באַצאָלן דעם זעקסער?"

— „וואָסזשע, די מאַמע וועט נישט באַצאָלן?"

— „איך וויל דו זאָלסט גאַראַנטירן פאַר דער מאַמען".

איך בין מסכים.

ער צאַפּט אָן אַ פלעשל גאַז. איך שטרעק אויס די האַנט עס נעמען.

— „כאַפּ נישט משה באַניעס, באַניעס משה. וואַרט אַ ביסל. קענסט שוין שרייבן דעם אלף בית?"

איך צעלאַך מיך.

— „כ׳לערן שוין רש״י. איך קען שוין שרייבן דעם רוסישן אַזבוק אויך". דאָס שמעקט אים נישט. ער זעט פאַר זיך, ווייזט אויס, אַ צוקונפטיקן קאָנקורענט.

— „אַנו, לאָמיר זען. רחל, רחל מיין ווייב, אַלטע מיין טאָכטער, ברענגט אַרויס דעם טינט און אַ פעדער. לאָמיר זען וואָס, משה באַניעס, באַניעס משה קען". מ׳ברענגט. איך זעץ מיך אַוועק ביי דער צווייטער טישעק, נעבן די ראָפטן מיט די קנעפּלעך. אָ, אָ, אַזוי פיל פושקעס מיט מעשענע, גלייזערנע, אַלערליי קנעפּלעך, אַלערליי פאַרבן און גרויסן. אַ גליקלעכער דער זון זייערער משה הירש יעקלס. אָבער, נישקשה, ער איז פון די „גוטע קעפּלעך" אַך, צאָלט ער מיר פאָרן איינחזרן דעם חומש מיט רש״י מיט קנעפּלעך „עובר לסוחר", וועלכע איך וויל.

איך שרייב אָן אויף גיך דעם גאַנצן אַזבוק. הירש יענקל גיט מיר אַ גלעט איבערן קאָפּ און אַ קניפּ אין בעקל, און שטרעקט מיר אויס דאָס פלעשל:

— „זאָג דער מאַמען, זי זאָל דיך ליב האָבן".

דער מאַמען דאַרף מען זאָגן? און אַזוי האָט זי מיך נישט ליב? אַפילו זייער שטאַרק. און איך זי אויך.

ביי הירש יאַנקלען אין שטוב האָב איך אין די שבתים באַ־קענט זיינע ברידער: חייקל, אַ נידעריקער, אַ ברייטלעכער, אויסגעטריקנט, מאָגער. מ׳האָט געקענט מיינען, אַז ער איז צונויפגעשטעלט פון ברעטלעך. איך געדענק נישט ער זאָל האָבן אַרויסגערעדט אַ וואָרט. מנשה אַ געלער. דער קאָליר פון פּנים, פון בערדל, אַפילו פון די אויגן אויך געלבלעך. מנשה איז געווען אַ שותף, אַ שטילער, זעלבטפאַרשטענדלעך, צום טיטין־מאָנאָפּאָל. ביידע האָבן געהאַנדלט מיט טיטין. דער חילוק איז נאָר געווען: צום מאָנאָפּאָל איז מען געגאַנגען קויפן טיטין און גילזן מיט באַנדראָלן. מנשה פלעגט אָנשטאָפּן די קעשענעס מיט פעקעלעך טיטין אָן באַנדראָלן (מן הסתם פון פעטער מנשהס נאָכפאָלגערס פּראָדוקציע) און צעטראָגן אין די שטיבער. מיר האָט זיך געדאַכט אַז ער האָט זיין קאָליר באַקומען פון טיטין. זיין אויסזען האָט אים געקענט פאַרמסרן, אַז ער איז אַ טיטין־מענטש.

דער מיוחס פון אַלע ברידער, דער אָנגעזעענסטער איז געווען מרדכי שפּירא. איך געדענק אים: אַ ייד, אַ קייר־לעכדיקער מיט אַ בויך. פון דער לאַנגער קאַפּאָטע האָט מען אַרויסגעזען דעם צעשפּילעטן גאַרטל. אַ לעבעמענטש, אַן עסער, אַ טרינקער, מיט קאָמפּאַניעס, אַ זינגער פון זמירות און יידישע לידלעך. זיינע יידישע סאָלדאַטסקע לידלעך: „זייט זשע מיר געזונט" און „פאַניע גנב" ליגן מיר נאָך אין טעם.

.1

זיי זשע מיר געזונט, מיינע ליבע מוטער,
איך פאָר דאָך שוין פון דיר אַוועק
דיר איז דאָך שווער און מיר איז דאָך ביטער,
איך פאָר דאָך שוין פון דיר אַוועק.
זיי זשע מיר געזונט, מיינע ליבע כלה,
איך פאָר דאָך שוין פון דיר אַוועק,
נאָר דיר וועל איך בענקען מער ווי נאָך אַלע,
איך פאָר דאָך שוין פון דיר אַוועק.
זייט זשע מיר געזונט, מיינע ליבע שכנים,
איך פאָר דאָך שוין פון אייך אַוועק.
אַ טייל וועלן לאַכן אַ טייל וועלן וויינען
איך פאָר דאָך שוין פון אייך אַוועק.

.2

פאַניע איז אַ גנב, פאַניע איז אַ גנב,
אוי, פאַניע איז אַ גנב...
אַ לייבל אויף אַ לייב
און אַ לייבל אויף וואַטן
אַז מ׳גייט אַריבער די גרענעץ,
פייפט מען אויף זיין טאַטן.
פאַניע איז אַ גנב...

ין אַ שיינעם טאָג, האָט מרדכי געמוזט עוקר זיין,
ר די גרענעץ און געפייפט אויף פאַניען. מעשה שהיה
ז:
ידכיס פרנסה איז געווען „אָפּשטעלן איינאונצוואַנ־
״. שפּעטער, ווען מיין פעטער משה פלעגט יעדעס יאָר
דורך ליפּקאַן קיין כאָטין זיך „שטעלן״, דערביי האָט ער
צו דער צייט באַקומען אַ שטאַרק געשוואָלענעם פוס
ונדן, האָב איך תופס געווען — מרדכי שפּיראָס אַרבעט.
אַפּיטל פון אָפּשטעלן יידישע איינאונצוואָנציקער מיט
אַנצער טראַגיקאָמישקייט איז נישט באַרירט געוואָרן
פון שלום עליכמען. מסתם כדי נישט צו געבן אַ פּת־
; די צאַרישע אַנטיסעמיטן.
׳האָבן זיך צו דער „פּרנסה״ גענומען נאָר פעיקע, אונ־
מערישע מענטשן. פון זיי זענען געווען געלט־פּרע־
באַנדיטן אָדער אַזעלכע, ווי מרדכי שפּיראָ, וואָס אַ
רנסה, האָבן זיי געזוכט צו העלפן יידישע יונגע לייט
אָבן אַפּנים שטאַרק פיינט געהאַט פאַניען. מרדכי איז
דער אָרגאַניזאַטאָר פון אַ גאַנצער נעץ אַגענטן אי־
תחום המושב. ער איז געווען אינפאָרמירט איבער די
ידער פון די „פּריסוטסוויעס״ (מיליטער־קאָמיסיעס)
ריבערגעשיקט אַפילו פרעמדע „נכתבים״ דאָרטן אַהין
איז געווען „געדעקט״, (פון ליפּקאַן קיין קאַליש, פון
ן קיין כאָטין א.אַ.וו.). כדי זיי דאָרט צו באַפרייען פון
ער־דינסט דורך געמאַכטע פיזישע חסרונות: אַן אויער
ערט, זיך מאַכן טויב, אַ קני, אַ פוס, אַ האַנט (אַ פּי־
אַ בילמע אויף אַן אויג, אַ גריזשע. באַין ברירה
מען אויפן אָרט פון אַ „פּעטן״, אָדער אַ יחוסדיקן פרי־
זיוניק אַריינגעשיקט צום „פּריאָם״, אַ קאַליקע כדי צו באַ־
קומען אַ ווייסן בילעט. מרדכי האָט, ווען מען האָט געדאַרפט
אַרויסהעלפן אַן אלמנה׳ס אָרעמען בן־יחיד אַן געלט, אַפילו
באַצאָלט פון זיין קעשענע.
עטלעכע יאָר האָט מרדכי שפּיראָ געפּראַוועט „אָפּשטעלע־
ניש״ ביז מ׳האָט אים געמסרט (טאַקע אונדזערע יידעלעך, די
קאָנקורענץ). ער האָט אין יענע יאָרן פאַרשטאַנען צו האָב
ביי זיך אַ „גובערנאַטאָרסקי פּאַס״ און איז אין איין נאַכט אויס־
געווען די צייט.
אויפן דריטן־פערטן טאָג איז געקומען אַ יידיש בריוו
צו הירש־יאַנקלען, געשיקט דורך דאָגיע חאַנציעס פון נאָוואָ־
סעליץ, טאַקע מיט מרדכיס האַנטשריפט: איך בין אין סאַ־
דאַגורע, האָב מיך פרייטיק גע„פּראַוועט״ביים רבין. געלויבט
איז השם יתברך. זאָגט זשע קינדערלעך: „אַ לייבל אויף אַ
לייבל און אַ לייבל אויף וואַטן. אַז מ׳גייט אַריבער די גרענע
פייפט מען אויף זיין טאַטן״. איר ווייסט שוין ווען איך מיין
מרדכי האָט אויסגעלעבט זיינע יאָרן צווישן „גוטע ברידער״
אין ניו־יאָרק.

די מאַמע האָט חתונה

איינמאָל, איך קום אַהיים פון חדר, זאָגט מיר די באָבע
ריסי: „משה׳לע, מאָרגן בלייבסטו אין דר׳היים, דאַרפסט מיר
העלפן זיך איבערטראָגן צום פעטער פסח״. פאַר וואָס גייט
די באָבע ריסי אַוועק פון דער מאַמען? זיי האָבן דאָך אַלע
יאָרן געלעבט ווי נעמי מיט רות? די מאַמע האָט חתונה. ז
קען נישט — אי אַרבעטן אין שטוב, אי באַזאָרגן פרנסה, א
דערציען אַ יינגל.
דער נייער טאַטע קומט מיט דריי קינדער און זיינס ז
מאַמע. גייט די באָבע ריסי צום פעטער פסח פון יענער זיין
בריק. איך פיל אַז ס׳געשעט אַ גרויסע עוולה און זאָג עס דע
מאַמען. זי זאָגט מיר: „זון, ס׳איז אַ גאָט זאַך״. ווידער גאָ
און ווידער גערעכט ווי בשעת דעם טאַטנס טויט. איך טראָ
איבער דער באָבעס אָרעמען, הייליקן באַגאַזש: צוויי לייכטער
דעם קרבן מנחה, טייטש־חומש און אַנדערע ספרים. און אַ פּעק
ווייסע לייוונט. וואָס איז דאָס? שפּעטער דערקלערט מיר ד
באָבע ריסי: זי וויל נישט אָנקומען איבער הונדערט או
צוואָנציק, צום חסד פון פעטער פסח און מומע שפּרינצע.
די באָבע בעט מיך זי באַזוכן יעדן פרייטיק. איך זאָג אי
צו.
די פאַרבינדונג מיטן טאַטנס משפּחה איז געוואָרן כמע
אויס. נישטאָ די מומע חנה, די מומע מלכה, נישטאָ די באָב
ריסי. איך קום צו איר איינמאָל אין דער וואָך, פרייטיק, גלייך
פון חדר. דער פעטער פסח, איז אַ ייד אַ „פּלאַטשיקער״, ניש
קיין גרויסער בר שכל און אַ געפאַלענער ביי זיך. די מומ
שפּרינצע, אַ בייזע, האַלט אין איין קאָמאַנדירן מיט אים או
אפשר איז זי נישט געווען אַזאַ בייזע, נאָר די ביטערע פּר
נסה — קאַלך און קוילן פאַרקויפן — און די גרויסע משפּחה
האָבן פאַרביטערט זייער לעבן. זיי און זייערע קינדער זענע
תמיד געווען פאַרשמירט ווי פאַרשטעלטע, מיט ווייסן — פ
קאַלך און מיט שוואַרצן — פון די קוילן. די באָבע גיט מי

קיינער זאָל נישט זען, אין דער האַנט אַריין אַ קאָפּיקע אויף שבת־אויבסט, און דערביי נעמט זי ביי מיר אַן הבטחה, אַז כ׳וועל זאָגן קדיש נאָך איר איבער „הונדערט און צוואַנציק״. דער פעטער פסח איז דאָך אַ זון, זאָג איך. ענטפערט זי: „דו אויך, אויפן אָרט פון טאַטן. גאָט האָט ליב ווילע קינדער און פאָלגט זיי״. שטענדיק טראַכט זי, די באָבע ריסי, ווי זיך בעסער צו באַוואָרענען מיט עולם הבא. האָב איך צוגעזאָגט. מקיים געווען האָב איך באמת נישט. איך בין טרוד געוואָרן אין דער גרויסער וועלט און טאַקע אויפגעהערט צו גלויבן אין קדיש זאָגן אַלס מיטל צו געווינען עולם הבא.

דער נייער טאַטע איז אַ ייד אַ למדן, אַ חסיד, אָבער אַ וועלטלעכער. אונדז ביידע ייִנגלעך, מיך מיט יוסין, האָט ער אַריינגעגעבן צו איציק שקאָלניק אין חדר, דאָס מאָדערנע חדר אין יענער צייט. מיר זענען ביידע די בעסטע תלמידים און ער איז שטאָלץ דערויף. אין קלויז, ווו ער איז גבאי, באַרימט ער זיך מיט אונדז. ווייזט מיר אַרויס ליבשאַפט ווי צו אַן אייגן קינד.

ביים רבין איציק האָבן מיר געלערנט אַ סך יאָרן. דאָרט האָט זיך אויסגעבילדעט די קערן־גרופּע פון אַ גרעסערן קרייז שפּעטערע חברים (יאקל שטערנבאַרג, משה אַלטמאַן, אברהם רובינשטיין, נפתלי נאָדעלמאַן, הירש קראָכמאַלניק, משה ליבמאַן, אבנר שרייבער, הענדזל ראַבינאָוויטש, משה לערנער, הרצקי שטערנבערג, שלום לעווענטאל א.אַ.), וואָס איז געווען טעטיק אין שטעטל און מיט די יאָרן זיך צעשיידט: יעדער איז אַוועקגעגאַנגען אויף זיין אים באַשערטן לעבנס־וועג.

ווי דער שטייגער איז דעמאָלט געווען, פלעגט מען לערנען אין חדר פון אַכט אינדערפרי ביז אַכט אויפדערנאַכט. פרייטיק נאָר ביז צוועלף. מיר פלעגן אויסנוצן דעם חופש צו פאַרשיידענע צוועקן. איינמאָל אין אַזאַ פרייטיק, אַ פראָסטיקער ווינטער־טאָג, זענען מיר זיך צונויפגעקומען צו יאקלען (יעקב שטערנבערג) איינבינדן ביכלעך. נישט קוקנדיק אויפן שטאַרקן פראָסט, האָט אונדז דינה (יאקלס שוועסטער) נישט געלאָזט טון די אַרבעט אין שטוב. זענען מיר אַראָפּ אין קעלער און האָבן אויף די טרעפּ געאַרבעט עטלעכע שעה. ווען איך בין אַהיים געקומען, האָב איך באַקומען גרויסע היץ: קראַנק געוואָרן אויף אַ לונגען־אַנצינדונג און אַ בויך־טיפוס. דער נייער טאַטע האָט, ווי די מאַמע, איינגעלייגט וועלטן מיך צו ראַטעווען. מ׳האָט געבראַכט דעם ד״ר שרייבער ד״ר טוניק פון בריטשאַנער שפּיטאָל, די בעסטע דאָקטוירים פון דער סביבה, אָבער געראַטעוועט האָט מיך גאָר עפּעס אַנדערש.

איך בין געלעגן אין שלאָפצימער, פון וועלכן ס׳איז געווען אַ פענצטער אין זאָל אַריין. דאָרט זענען זיך צונויפגעקומען אַ צוויי מנינים יידן. מע האָט געדאַוונט אַ לאַנגע צייט, דערנאָך האָט מען אויסגערופן אַז מ.פאַרקויפט מיך צו אהרן שמש (חוץ שמשות פלעגט אַהרן פאַרריכטן פאַראַסאָלן און אָפּקויפן קינדער). חוץ דעם האָט מען מיר געגעבן אַ נייעם נאָמען: „חיים דוד״. אַלע דאַוונער זענען אין די טליתים צו דריי צוגעקומען צום פענצטער און אַריינגעשריגן צו מיר גימל פּעמים: „חיים דוד בן אהרן, מיר האָבן דיך אויסגעלייזט! „ביז 120!״

פאַרשטייט איר דאָך אַליין, אַז דער מלאך דומה, י״ש, וועלכער האָט געהאַט אַ שליחות צו נעמען די נשמה פון משה בן יהודה, האָט זי נישט געקענט נעמען ביי חיים דוד בן אהרן דאַן וואָלט ער דאָך געווען פשוט אַ הורג נפש. אַזוי איז געלינגען מיט אַ טריק מיך אָפּצוראַטעווען פון אַ זיכערן טויט.

אהרן שמש פלעגט קומען אַ סך יאָרן נעמען ביי מיר „כיבוד־אב״־געלט.

פרנסה

דער עול פרנסה איז נישט מער אויף דער מאַמען אַליין. דער טאַטע איז אַן אויפקויפער פון תבואה, אָבער די קראָם מיט די „קאַקיטורעס״ איז ווייטער אַ קראָם. איך מיין אַז פון ביידע איז נישטאָ קיין ריכטיקע פרנסה. אין דער צווייטער העלפט קלייט, וואָס איז אַמאָל געווען פאַרדינגען יהודה הערש דעם רימער, נעמט מען אַריין מעל צו פאַרקויפן. מיכל לערנער גיט מיטוואָך אויף באָרג צוויי זעק מעל: איין זאַק ברויט־מעל און דער צווייטער חלה־מעל. ביז דעם צווייטן מיטוואָך, אַז מ׳ברענגט אָפּ דעם חוב, גיט ער אַנדער מעל. איין מאָל געדענק איך: איך האָב געבראַכט דאָס געלט און ר׳ מיכל האָט עס צוגענומען און קיין מעל נישט געגעבן, עמיצער האָט אָנגערעדט אויפן טאַטן. די פאַרצווייפלונג אין שטוב איז געווען גרויס, אָבער נאָך גרעסער די בושה פאַר די קונים, וואָס זענען מיט שווערער מי דערוואָרבן געוואָרן און האָבן איצט געמוזט גיין ערגעץ אַנדערש נעמען מעל אויף שבת און אפשר טאַקע אויך אויף באָרג ווי ביי אונדז.

דער תבואה־מסחר פון טאַטן איז באַשטאַנען פון אויפקויפן תבואה ביי די מאַגאַזינטשיקעס אויפן „גאָלדענעם באַרג״.

יאָסל מרדכיס איז געווען פון די גרעסטע מאַגאַזינטשיקעס און ערב יריד (מיטוואָך און שבת פאַרנאַכט) פלעגט אים דער טאַטע געבן געלט פריער און דאָנערשטיק און זונטיק פאַרטאָג אַרויסנעמען די איינגעקויפטע תבואה. איך געדענק שווערע ירידים מיט אַזאַ שפע פון תבואה, אַז חוץ יאָסל ווייצמאַנס פאַמיליע זענען מיר, איך און יוסי, מאָביליזירט און צעשטעלט געוואָרן אין פאַרשידענע פלעצער אויף די באַלקאָנען אין דער הייך פון גרויסן מאַגאַזין אויפצופּאַסן, אַז די גויים זאָלן נישט אַרויסטראָגן צוריק די אָפּגעוויגענע תבואה אָדער ליידיקע זעק. אויך זען ביים אויסשיטן פון די זעק צי דער קאָרן, ווייץ, גערשטן זענען נישט פאַרמיסטיקט. חוץ יאָסל מרדכיס זענען נאָך געווען אַ סך מאַגאַזינען אויפן „גאָלדענעם באַרג״ און דערפאַר איז אַנטשטאַנען אַ אָנגעהויערע קאָנקורענץ צווישן די אויפקויפער. זיי פלעגן אַפילו אַרויסגיין אויסער דעם שטעטל אַקעגן די פורלעך און פאַרשלאָגן פרייזן גרעסערע ווי זיי האָבן אַליין באַקומען. ביי אַזאַ האַנדל האָט מען געהאָפּט, אָדער מ׳וועט אָפּנאַרן דעם פויער ביי דער וואָג, אָדער מ׳וועט פאַרמיסטיקן די תבואה. פלעגט אַ פויער קומען מיט אָפּגעוויגענער תבואה, איז אָדער ער לאָזט איבער דעם מאַגאַזין מיט קללות און חרמות און גייט צו אַן אַנדערן אויפקויפער אָדער ער קראַצט זיך אין דער פּאַטילניצע און פאַרשטייט נישט ווו־הין זענען אויפן וועג אַהינגעקומען די פעלנדע פודן.

פֿאַרשטייט זיך אַז ביי אַזאַ האַנדל האָט נישט געסטייעט יאָסל מרדכיס אָפּצוגעבן דעם טאַטן תבואה פֿאַרן געלט וואָס ער האָט גענומען. דער טאַטע פֿלעגט טענהן: פֿון וואַנען זאָל זיין פּרנסה, אַז יאָסל מרדכיס דאַרף האָבן פֿיר קאַרפֿן אויף שבת? און יאָסל מרדכיס האָט אים געהערט ווי די קאַץ. אַ גרויסע פֿאַמיליע און אַלע האָבן געאַרבעט שווער.

די אַרבעט האָט נאָר געבראַכט „וואַסער אויף קאַשע", און מער מאָל היזק. פֿלעגט ער שולדיק בלייבן דעם טאַטן אין דער טאַטע דעם נאָוואָסעליצער קאָמיסיאָנער, וואָס האָט פֿריער געשיקט דאָס געלט, אַז מ'זאָל אים שיקן די וואַגאָנעס תבואה צו פֿאַרקויפֿן אין עסטרייך אָדער ווייט ווייט אין „קינסבערג" (אַזוי האָט ביי די ליפּקאַנער עקספּאָרט־סוחרים געהייסן „קעניגסבערג").

אין איין צייט איז ר' ישראל זיידמאַן געווען פֿאַרטרעטער פֿון נאָוואָסעליצער קאָמיסיאָנער, אַזוי אַז מ'האָט נישט געמוזט אָפּפֿירן די דובליקאַטן קיין נאָוואָסעליץ. ערב די ירידים. פֿלעגט מען מיך אַ סך מאָל שיקן נעמען דאָס געלט ביי ישראל זיידמאַן. ער איז געווען אַ ייד אַן איידעלער, אַ חלוש, געזעסן טאָג און נאַכט איבער „הייליקע ספֿרים", מ'האָט געקענט מיינען, אַז ער איז אַ פֿרעמדער אויף „דעם עולם", אָבער ביי געלט איז ער געווען אַ מומחה נישט צו געבן, תּמיד פֿלעג איך דאַרפֿן וואַרטן לאַנג אין קיך, ביז ער איז אַרויסגעקומען צו מיר. און תּמיד מיט נאַסע הענט און געמורמלט „חלולים, חלולים, נקבים, נקבים". ביז איך האָב געזען דאָס געלט, זענען מיר די אויגן אַרויסגעקראָכן: כ'האָב יעדעס מאָל געמוזט זיך אונטערוואַרפֿן אַ חקירה ווי ביי אַ סלעדעוואַטל (שופֿט חוקר). איז טאַקע געווען גוט פּאָסקודנע, אַז פֿון דעם פּוד „ברויט", אָפּגעוויגן און אָפּגעמאָסטן, באַצאָלט מער פֿונעם ווערט, האָבן געדאַרפֿט לעבן יאָסל מרדכיס מיט אַכט נפֿשות, מיר זעקס נפֿשות, ישראל זיידמאַן מיט 6 נפֿשות און דער נאָוואָסעליצער קאָמיסיאָנער.

איינמאָל געדענק איך האָט דאָך געגעבן אַ שיין די זון פֿון הצלחה, אָבער זי איז גיך אַוועק, די גוטע מינוט, און ס'איז געוואָרן נאָך פֿינצטערער. דער טאַטע האָט איינגעקויפֿט עטלעכע וואַגאָן קאָרן און גערשטן, איבער עפּעס אַ סיבה זענען זיי נישט פֿאַרלאָדן געוואָרן. ס'איז געוואָרן אַ פּסעכע (פּאסוכא, בצורת) אין ראַסיי (רוסישע גובערניעס) און תּבואה שטייגט. יעדן טאָג קומען קונים און מ'גיט גרעסערע פּרייזן. דער טאַטע האַלט זיך פֿעסט: פֿאַרקויפֿט נישט. ער שושקעט זיך מיט דער מאַמען, ששש... קיין עין הרע... אַזוי פֿיל און אַזוי פֿיל... און דער: „קיין עין הרע" וואַקסט מיט יעדן טאָג. מ'שמועסט אַז מיר קויפֿן יענקל לייזערלס שטוב אַלס נדן פֿאַר חיה'ן, אַז מ'ועט אַליין מאַכן אַ פֿאָמאָל (אָפּמאָלן אויף מעל) און דאָס מעל פֿאַרקויפֿן. און דאָ שטייגט קאָרן און גערשטן, די וועלט דאַרף. דער טאַטע גייט אַרום אין שטוב אַ בטחונדיקער, ס'זענען פֿאַרשווינדן די שווערע זאָרגן פֿון זיין פּנים. זינגט זיך אונטער: „אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה". ס'קומען מעקלערס קויפֿן, לא מיט אַ גרויסן אַלף. סוף סוף האָט די מאַמע אָנגעהויבן אַריינוואַרפֿן אַ וואָרט: אפֿשר, דאָך... דער טאַטע מאַכט אַ פּשרה: אַזוי ווי ס'קומט אין די נאָענטע טעג דער רבי ר' יחיאליקל (מיט אַ שטיקל צייט פֿריער האָט יוסי געכאַפּט ביים טיש אַ טראַסק, ווייל ער האָט געזאָגט דער רבי נישט רבי ר' יחיאליקל) וועט מען זיך מיט אים באַראָטן. וואַרט מען, אינצווישן שטייגט ווייטער און דער טאַטע איז אויפֿן זיבעטן הימל. קומט דער רבי ר' יחיאלקל און הייסט צוּוואַרטן. נ—א—ך צו—וו—אַ—ר—ט—ן. דער טאַטע גלעט זיך די באָרד פֿאַר נחת. וואַרט מען. אין אַ פּאָר טעג דער רבי איז אָפּגעפֿאָרן מיט אַ שיינעם פּדיון. אָבער... עפּעס האָבן אויפֿגעהערט קומען די מעקלערס. דער טאַטע גייט אין גאַס אַריין „טאָן אַ שמעק". יאָ, ס'איז דאָ אַ טעלעגראַם פֿון ראַסיי: שוואַכער, אַ טאָג צוויי שפּעטער, אויס מעקלערס. אַפּנים אַ נייער אוראָזשאַי געוואָרן אין ראַסיי אין מיטן ווינטער. וואָס זאָל איך אייך מאריך זיין? דאָס קאָרן האָט מען קוים פֿאַרקויפֿט אין קרן. דער גערשטן איז פֿאַרפֿוילט געוואָרן אין די זעק. די גאַנצע משפּחה: טאַטע מאַמע, די פֿיר קינדער (אַפֿילו די מיידלעך) און די באָבע פֿלעגן יעדן טאָג און אַ סך אויפֿדערנאַכטן ביי אַ לעמפּל זיצן אויפֿן בוידעם (די שונאים נישט צו דערפֿרייען) און שאָבן, שאָבן, אַראָפּגראַבלען מיט מעסערס דעם אַרויסגעוואָקסענעם, שטינקענדיקן גערשטן פֿון די זעק און פֿאַרטאָג פֿלעגט דער טאַטע פֿאַרטראָגן דאָס אויסשאָבעכץ העט ווייט. דער בוידעם האָט ווידער געהאַט אַ וויכטיקע ראָל: אַ געהיימער מאַגאַזין. דער דלות האָט ווידער גענומען „פּייפֿן" אין שטוב.

איין רעזולטאַט האָט די מעשה יאָ געהאַט: דער טאַטע האָט באַקומען ווייניקער צוטרוי צום רבין יחיאליקל. ער פֿלעגט נאָך אַלץ גיין ביי דער זייט פֿון רבין אַלס וויכטיקער חסיד און בן־בית, אָבער ווען מיר קינדער, האָבן געשמועסט וועגן גוטע יידן, האָט ער שוין נישט רעאַגירט: זיך געמאַכט נישט הערנדיק.

דאָס שווערע לעבן אין שטוב האָט אָבער אונדז קינדער ניט דערדריקט. מיר האָבן דעם גאַנצן טאָג פֿאַרבראַכט אין חדר.

ביי דעם איציק אין חדר

לאָמיך זינגען אונזער רבי'ן איציק דאָס געזאַנג פֿון זיין חדר: אַ חדר האָט דער רבי איציק (יצחק שקאלניק) געהאַט, אַ ליב ווינקל, אַ פּינת חמד, אַ וועלט אַ שיינע פֿאַר אונז קינדער. מעשׂות פֿון חומש, די עקדה, די צוועלף שבטים, די „גזלנים" שמעון ולוי, ארור אפּם כי עז, יהודה מיט זיין אויסטענה'ן זיך מיטן משנה למלך פֿון גרויסן מצרים „בי אדוני", מיט תּקיפֿות: בי אדוני, המשנה למלך, וויסן זאָלסטו, איך טייל איין דיין לאַנד אין צען טיילן, און יעדער פֿון אונדז וועט מיט זיין געשריי חרוב מאַכן זיין טייל". און אַז אויפֿן פֿאַרלאַנג פֿון יוספֿן גייט צו אפֿרים און לייגט אַרויף די האַנט אויפֿן פּעטער יהודהס אַקסל און יענער האָט דערפֿילט: נישט גוט, קינדער, דאָס איז אַ האַנט נישט פֿון אַ מצרי, דאָס איז אַ האַנט פֿון בית אבא. ווער האָט זיך געקענט גלייכן צו אונדז, יידישע קינדער, אַז אונדז האָט גאָט פֿון אייביק אויסדערוויילט פֿאַר זיין פֿאָלק, קדושים תּהיו לי. איז וואָס פֿאַר אַ ווערט אָט די קעלט, בלאָטע, דלות, שטאבסי מיט גרישקין

וואס וואַרפן אויף אונדז שטיינער ווען מיר גייען אַרויס פון חדר. אל תירא עבדי יעקב! סוף סוף וועלן מיר פאַרלאָזן דעם ביטערן גלות און צוריקגיין אין אונדזער הייליקן לאַנד, אויף וועלכן גאָט האָט פאַרשניטן זיין בונד מיט אונדז און ווי ער האָט צוגעזאָגט דער קלאָגנדער מוטער רחל „ושבו בנים לגבולם״.

המורה יצחק שקולניק, אשתו שבע ונכדתו יפה.
דער רבי איציק, זיין פרוי שבע און אייניקל יפה.

ווען ס׳איז אָנגעקומען די ידיעה וועגן הרצלס פטירה, האָט אונדז דער רבי איציק אַרויסגעפירט אויפן הויף: „זיצט שבעה, קינדער. אונדזער מלך איז נפטר געוואָרן״. ער האָט אונדז אַ גאַנצן טאָג דערציילט וועגן הרצלס אַלט־ניילאַנד אין פאַרבינדונג מיט ישעיה הנביא׳ס באחרית הימים.

דער רבי איציק האָט אונדז געגרינדעט דעם פאַראיין „פרחי ציון״. פלעגט אונדז שיקן זאַמלען אין די בלאָע פושקעס, געווען אויף אונדזערע פאַרזאַמלונגען און געזונגען מיט אונדז, אַ סך מאָל איבער די גאַסן גייענדיק: „על אם הדרך שושנה מתגוללת״, אָדער „כל עוד בלבב״ און אַנדערע ציון־לידער.

פון אוגאַנדע קאָנגרעס איז צוריקגעקומען אונדזער דעלעגאַט, ה׳ יוסף בלאַנק, האָט אים דער רבי איציק אַריינגעפירט צו אונדז. ער האָט אונדז אַסך דערציילט וועגן קאָנגרעס. הרצל, מאַקס נאָרדוי, אוסישקין, ווייצמאַן, וואָס האָט אויף אונדז געמאַכט אַ טיפן אָנפאַרגעסליכן איינדרוק.

ער האָט איינגעפירט עקזאַמענס. איין מאָל געדענק איך, האָט מען זיך געריכט אויף חשובע געסט — עקזאַמענאַטאָרס. באמת, ס׳זענען אָנגעקומען פון זוואָנעץ דריי מענטשן: אַלטמאַן, ראַבינאָוויץ און נאָך איינער. אין אונדזערע אויגן זענען דאָס געווען מענטשן פון אַ העכערער וועלט. און די עקזאַמענס אַ זייער ווילטיקע איבערלעבונג. איך האָב באַקומען „אשרי יולדתו״, יאקל שטערנבערג „בור סיד שאינו מאבד טיפה״, משה ליבמאַן כ„מעין המתגבר״. די פריפונגען האָבן זיך געענדיקט צען אַ זייגער אויפדערנאַכט. מיר זענען אַהיים געגאַנגען אין דער טיפער בלאָטע, אָבער „קוממיות״ מיט די לאַמטערנדלעך אין די הענט און געזונגען אויף די גאַסן אַ סך אַ סך צייט, ווי זעלנער וואָס קומען אַהיים פון אַ פראָנט מיט אַ גרויסן נצחון נאָך אַ שווערער שלאַכט...

דעם רבין איציקס חדר האָט באַלויכטן מיט פרייד אונדזערע קינדער־ און יוגנטיאָרן. מיר האָבן געלערנט ניגונים פון איכה, מגילת אסתר, זמירות, חסידישע ניגונים, ציון־ און אַפילו יידישע פאָלקס־לידער (וואַרשאַווסקי, גאָלדפאַדן וכד׳). געלערנט אויסנווייניק שירת דבורה, האזינו, ישעיה, ירמיהו, תרי עשר, אגדות, פתגמים, העברעאישע און אַמאָל אַפילו יידישע ליטעראַטור. זיין דעקלאַמירן מיט אונדז „זכרתי לך חסד נעוריך, אהבת כלולותיך, לכתך אחרי במדבר״, אָדער „כרם היה לידידי בקרן בן שמן״, ליגט מיר נאָך היינט אין טעם. מיט זיינע שמועסן מיט אונדז, מיט די סיפורים בדויים, פתגמים (אַליין אַ נישט געשריבענער ביאַליק־ראַווניצקי), האָט ער דערצויגן פיל דורות ביז צום אומגליק. מיטן כוח פון תנ״ך, יידישן מוסר און בטחון האָט ער איינגעפלאַנצט אין די קינדער־הערצער אויף אייביק די תודעה יהודית, איינגענומען די נשמות און פאַרמירט כאַראַקטערן פון אָנשטענדיקע מענטשן און געטרייע יידן אַזוי, אַז אַפילו דאָס שפּעטערע בונטעווען זיך און פריקת עול, (דאָס שטרעבן צו באַגליקן די גאַנצע וועלט, פאַרבונדן מיט מפקיר זיין דאָס אייגענע פאָלק און זיינע ווערטן) האָבן ביי זיינע תלמידים לאַנג נישט אָנגעהאַלטן. און כמעט אַלעמען איז בייגעשטאַנען דער כוח צו בלייבן גוטע יידן און מער ווייניקער אָנשטענדיקע מענטשן.

איז אַ וווּנדער וואָס מיר האָבן דעם רבין איציקס חסד ילדות־נעורים נישט פאַרגעסן און וואָס מער יאָרן ס׳האָבן אונדז אָפּגעטיילט פון חדר האָבן מיר אים מער געשעצט און ליב געהאַט.

דאָס לעצטע מאָל האָב איך געזען דעם רבין אין טשערנאָוויץ, אין יאָר 1939. ער איז געקומען צו מיר איך זאָל גיין מיט אים אויסקלויבן אַ בוך. זיינע תלמידים, דער 25־טער מחזור, האָבן אים געגעבן אַ מתנה. מיר האָבן גערעדט יידיש און אַ רומענישער סערזשאַנט האָט אונדז געוואָלט אַרעסטירן (גאַגא קוזאַס רעזשים אין רומעניע) ער איז געווען דערשראָקן. ווען כ׳האָב דעם סערזשאַנט משלח געווען, זאָגט ער מיר: ווי קענען מלוכה־פירער זיין אַזוי נאַריש און וועלן פאַרמאַכן יידן דאָס מויל?

איך האָב אויסגעקליבן אַלס מתנה „ישו הנוצרי״ פון קלויזנער. אים האָט תמיד אינטערעסירט אויפצוקלערן ווי אַזוי האָט ישו׳ס תורה געקענט געווינען די גרויסע וועלט.

ער איז אַהיים געפאָרן אַ צופרידענער און מיר געזאָגט: „אויך דאָס מאָל האָט מיך געפרייט דיך צו זען". דאָס איז געווען אונדזער לעצטע באַגעגעניש.

רבי טייערער, האָסט פאַרענדיקט דיין רייך לעבן אינאיינעם מיט אַ סך פון דיינע תּלמידים, בתּוך פּשוטי־עם תּמימים קדושים וטהורים, געפירטע צו דער שחיטה. ווי זיי ביסטו געשטאַנען ווערלאָז און איבערראַשט קעגן גרויסן בראָך. „גאָט האָט פאַרלאָזט זיין פאָלק"! ביז דו ביסט אומגעקומען מיט זיי אויף אַ שטיפמוטערישער ערד. דיין גאָט האָט אָנגעזעצט!? און אפשר מיט דיין גרויסער באַהאַוונטקייט אין דער געשיכטע פון דיין פאָלק האָט נאָך אין דיין פון הונגער און פלאָג פאַרנעפּלטן מוח דאָך געפלעמלט דאָס באַוווסטזיין, אַז אויך דאָס גרויסע אומגליק איז נאָר אַ רינג אין דער קייט פון די פורעניותן, וואָס קומען פון צייט צו צייט אויף דיין פאָלק אין לויף פון זיין געשיכטע, און אַז ס'איז דאָך ריכטיק און אמת, וואָס דו האָסט מיט אונדז איינגעלערנט און איינגעזונגען: „עם ישראל חי! חי וקים! דאָס יידישע פאָלק לעבט און וועט לעבן אייביק!" אונדזער גאָט האָט אָנגעזעצט, אלוהינו ירד מנכסיו, אָבער נישט אויף לאַנג. און דעריבער, ליבער רבי, חבל, חבל מאוד מאוד, וואָס דו האָסט נישט דערלעבט צו זען דיין חלום פאַרווירקלעכט, צו זיין אין אַ יידישער מדינה אין איינעם מיט דיין פאָלק.

יתגדל ויתקדש שמך ותהי נשמתך צרורה בצרור חיי־האומה!

1905

ס'קאָכט זיך אין לאַנד. אויך ליפּקאַן שווייגט נישט. ס'איז אַראָפּגעקומען פון ערגעץ „טאַוואַרישטש יאָסיף". ער לערנט אונדז, ביחוד די מיידלעך, ווי צו מאַכן רעוואָלוציע. מיר גייען אויף סכאָדקעס, לעקציעס ביז ס'האָט זיך אַריינגעמישט דער פּריסטאַוו און געלאָזט וויסן די עלטערן, אַז אויב זיי וועלן נישט איינשטילן די „רעוואָלוציע", וועט ער עס טאָן. וואָס טוען נישט יידישע עלטערן פאַר קינדער? איין מאָל זענען זיי איבערפאַלן אַזאַ „סאַבראַניע" און צעטריבן די חברה. טאַוואַרישטש יאָסיף איז „אויסגעוועזן די צייט", גוים טענהן, אַז יידן ווילן אַראָפּוואַרפן דעם „באַטיושקאַ־צאַר", דאַרף מען מאַכן אַ פּאָגראָם. הערן יידן, מ'ערגערט זיך, אָבער ווערן נישט געפאַלן ביי זיך. ס'איז דאָ אַ גאָט אין הימל און אַ גוטער פּריסטאַוו אין שטעטל.

אַ פינצטערע נאַכט. די בלאָטע איז טיף, שוין נישטאָ קיין לעבעדיקער נפש אין גאַס. פינצטער אין אַלע שטיבער. פּלוצים, אַ הייזעריק קול פון זעליג שרייער אין מיטן נאַכט: שטייט אויף יידן! מ'טוט זיך אָן, מיט ציטערנדיקע הענט, מ'שטעלט אַרויס לאָמפּן, ליכטלעך אין די פענצטער, אויף די לאָדן־שוועלן: ס'פאָרן קיין ליפּקאַן פּאָגראָמשטשיקעס פון אקניצע. האָט דער נאַטשאַלניק פון דער באַן סטאַציע אַראָפּגעשיקט גרשון שניידערמאַן צוריק אין שטאָט אַריין אָנזאָגן יידן די גוטע בשורה. אויפן אָרט אָרגאַניזירט זיך אַ גרויסע גרופּע „סאמאאבראָנטשיקעס" (זעלבסט־שוץ), מ'שיקט נאָכן פּריסטאַוו, נאָכן אוריאַדניק און זיי קומען, זאָגן צו: „ניע בויסיא" (נישט מורא האָבן) און מ'גייט אַקעגן די כוליגאַנעס צו דער באַן־סטאַציע. זיי זענען אין שטעטל נישט אַריינגעקומען. דער באַן נאַטשאַלניק האָט זיי געוואָרנט, אַז ליפּקאַנער יידן וואַרטן אויף זיי.

אויפן צווייטן טאָג אַ פאַרזאַמלונג אין דער הויכער שול: עס ווערט געגרינדט אַ זעלבסט־שוץ. מ'זאַמלט געלט. מ'באַשטעלט ביי סטאָליאַרס, טאָקערס און סטעלמאַכס דריקלעך מיט גראָבע קעפּלעך. מ'אָרגאַניזירט דריי גרופּעס אין דער שפּיץ פון וועלכע שטייען: יענקל אַלטער העריס, הערצקי שטערנבאַרג, (אַ ברודער פון רעזשיסער יעקב שטערנבאַרג) און יאַנקל בירמאַן.

ביי נאַכט האָבן די מעשטשאַנעס מורא דורכגיין אין שטעטל. אָן אַ יידישן „פּראָפּוסק" פאָרט קיין גוייש פורל נישט דורך די שטאָט. יעדע נאַכט היט מען די איינגאַנגען אין שטעטל אַריין. שטייענדיק נאָענט צו די פירערס פון דער זעלבסטשוץ, האָב איך נישט איינמאָל גענומען אָנטייל אין די נאַכט־סיורים און ווי שטאָלץ איך בין געווען ווען גוים פלעגן ענטפערן אין דער פינצטער אויף דער פראַגע: קטאָ טאַם (ווער איז דאָרט?) מיט רעספּעקט און מורא: סוואָי טשעלאָוועק, פּאַני יאַנקל, (אַן אייגענער, אדון יאַנקל). אַזוי האָט זיך ליפּקאַן דאַן געראַטעוועט פון אונטערצינדן און איבערפאַלן.

נאכן חדר

צו דער צייט, ביי 15—16 יאָר, פאַרלאָזן מיר דאָס חדר. ס'דערשיינען אין שטעטל די ערשטע סטודענטן מיט מונדירן און גאָלדענע קנעפּ: נח חאַוויס, יאשא אַלטמאַן, בראָדסקי, סאַשאַ, וועלכע גיבן אומזיסטע שיעורים יעדן ווער עס וויל שטודירן. נייע ווינטן פון דער גרויסער וועלט הייבן אָן משפּיע זיין. מ'רוקט שוין דאָס לעמפּל פרייטיק צונאַכטס ביי דער הרובע כדי צו קענען לייענען, מ'דאַוונט נישט בכוונה, מ'לייענט צייטונגען: המליץ, הצפירה בפרהסיה אין שול, מ'רעדט אָפן קעגן צדיקים.

מיין ערשט ראַזירן

נאָכדעם ווי יהודית גאַלפּרין (מיין ערשטע פלאַם פייערדיקע ליבע) האָט מיך געפרעגט מיט חוזק: ווערסטו טאַקע טראָגן אַ בערדל? בין איך אַריין צו משה חאַוויס און מיט הערצקלאַפּן זיך אַוועקגעזעצט אויפן שטול. משה ראַזירט פלינק, גלייך ווי גאָרנישט. ווען כ'האָב זיך אויפגעהויבן, האָבן מיינע הענט געציטערט פון אויפרעגונג און די ברילן זענען אַראָפּגעפאַלן און צעבראָכן געוואָרן. אין דרויסן איז פאַרנאַכט. איך זע נישט גוט אָן די ברילן, אָבער אין מערב זע איך איז דער הימל פייער רויט, אַ גיהינום פאַר פּושעי ישראל, און איך, אַוודאי, צווישן זיי.

אַלע נעמען לערנען רוסיש, מיר קענען די שפּראַך זייער, זייער ווייניק און רעדן לחלוטין נישט. לערנען מיר די ביכלעך אויסנווייניק: רוסישע היסטאָריע, געאָגראַפיע, קרילאָווס באַסניעס, נעקראַסאָוו, גאָגאָל, פּושקין און אַזוי מאַכט מען אין איין יאָר אַ קורס פון פיר קלאַסן גימנאַזיע און מ'פאָרט קיין בעלץ אָפּגעבן עקזאַמען. אין בעלץ שטייט מען איין אין אַ איינפאָרהויז (פאַר האָטעל ווער האָט געלט?), מ'עסט וואָס ס'לאָזט זיך, מ'שלאָפט בשכנות מיט בעל עגלהשע פערד און

נאָר אַ פּאָר שעה אין דער נאַכט. מ׳גרייט זיך צו די עקזאַמענס, כאָטש מ׳איז זיכער פון פּאָרויס מיט אַ דורכפאַל. דער דירעקטאָר וואַסקרעסענסקי אַ יונגער „שייגעץ" מיט בלאָנדע קליינע ואָנסעלעך און גרויע שטעכעדיקע אויגעלעך, איז אַ שונא ישראל און האָט אַן „אמת גוט" אויג אויף די „זשידאָווסקע עקסטערניקעס". די טעמע אויף רוסיש פאַר די יידישע קאַנדידאַטן איז געווען: „זנאטשעניע מאנאסטירעי ווזשיזני רוסקאווא נאראדא". (די ראָל פון די מאָנאַסטירן אין לעבן פון רוסישן פאָלק). יעדער פון אונדז האָט געוווּסט אַז דאָס שרייבן איז פאַר „די הינט". אויך, איך, זעענדיק אַז די שפּיל איז פאַרן רוח, האָב דורכגעפירט אַ פּאַראַלעל צווישן דער ראָל פון ישיבות אין יידישער געשיכטע, (דערמאָנט ר׳ יוחנן בן זכאי, נהרדעא, פומפדיתא) מיט דער ראָל פון מאָנאַסטירן, וועגן וועלכע האָב שוין ווייניק צייט געהאַט צו שרייבן.

אויף מאָרגן רופט מיך אַריין וואָסקרעסענסקי אין קאַנצעלאַריע, פרעגט ווי איך הייס, נעמט מיינע פּאַפּירן, וואַרפט מיר אין פּנים אַריין:

טי איזדיעוואָיעשסיאַ נאַד סוויאַטינאַמי רוסקאָוואָ נאַראָדאַ. פּאָשאָל וואָן, זשידאָווסקאַיאַ מאָרדאָ. (דו מאַכסט חוזק פון די הייליקייטן פון רוסישן פאָלק, מאַרש אַרויס יידישער פּרצוף!). איך האָב צונויפגענומען די פּאַפּירן און בין אַרויס אָן אַ „זיי געזונט". אַ טיפן ווייטיק האָב איך כאָטש דעם אַנטיסעמיט פאַרשאַפט.

זעכצניעריקע בחורים און מיידלעך, ענערגישע, פרייַלעכע, נעמט מען זיך — חוץ צום לערנען ווייטער „עקסטערניטשאַיען" — אויך צו געזעלשאַפטלעכער אַרבעט. אין יענע יאָרן האָט מען עקסטערניטשאַיעט ביז 30—35 יאָר. איין לערער אונדזערער איז געווען אַ סטודענט ווייסבערג, אַ באַווייבטער מיט קינדער פון אָדעס. איבערן זומער איז ער געקומען קיין ליפּקאַן געבן לעקציעס.

די בלויע פּושקעס און „על אם הדרך" זינגען, האָבן מיר געלאָזט פאַר די קלענערע חברה. מיר האָבן אויפגענומען ערנסטערע זאַכן: מיר האָבן אויפגעשטעלט די ביבליאָטעק אויפן נאָמען פון יהודה שטיינבערג. לוי בלאַנק דער אָנפירער און איך זיין געהילף. די קאַטאַלאָגן מאַכן, געלט זאַמלען איז געווען מיין אַרבעט. ביכער זענען געזאַמלט געוואָרן יידישע, העברעאישע און רוסישע, אַ ביסל אויף דייטש. אונדז האָט דאַן פיל מיטגעהאָלפן אַ צוגעקומענער פון זוואניץ מרדכי מאיר בלאַנק, אַ מין ויידענער אברך, וואָס האָט געשמעקט צו ליטעראַטור און, דוכט זיך, אונטערגעזינדיקט מיט „שרייבן". ער איז געווען פון אַ פאַרמעגלעך הויז און האָט פאַר דער ביבליאָטעק „אויסגעצייכנט" (אויסגעשריבן) ביכער, צייטונגען און זשורנאַלן פאַר זיין געלט. מיר פלעגן אים אָפּגעבן כבוד און ביים אַריינקומען אין ביבליאָטעק אים בעטן זיצן. אים האָט נישט געשמעקט. איין מאָל קומט ער אַריין אָנגעטון אין אַ שיינעם פעלץ (ס׳איז געווען ווינטער). איך שטעל אים אַ בענקל און בעט אים זיצן, ענטפערט ער ברוגז: וואָס דאַרפט איר זאָגן: זיצט ר׳ מרדכי מאיר, זאָגט בעסער: „זיצט ר׳ פעלץ".

די ביבליאָטעק איז אויסגעהאַלטן געוואָרן פון תרומות בשעת שמחות און פון חודש־אָפּצאָלונגען פון חברים און לייענער. יאָרן לאַנג האָט זי עקזיסטירט, אַלע שווערע צייטן איבערגעשטאַנען ביז דאָס יידישע ליפּקאַן איז „באַפרייט" געוואָרן פון אַלעמען, וואָס האָט אַ שייכות מיט יידיש לעבן און קולטור.

מיר האָבן דאַן אויך געגרינדעט אַ שולע פאַר אָרעמע יידישע קינדער, נישט לעגאַל, זעלבסטפאַרשטענדלעך. מיר האָבן געדונגען 3 צימערן ביי אברהם לאַנדוי אין הויף. די אָרעמקייט אין שטעטל האָט געשיקט די קינדערלעך, גרעסערע און קלענערע, אָבער אָפּגעוואַשן, ריין אָנגעטון, אין בעסטן וואָס זיי האָבן געהאַט. די ייִנגעלעך אָן קאָדקעלעך, די מיידעלעך מיט צעפּעלעך. „יידישע קינדערלעך מיט כשר׳ע אויגעלעך" איך, מאיר חאוויס און שלום לעווענטאַל פלעגן גיין זאַמלען חודש־געלט פאַר דער שולע. פון דעם פלעגן מיר געבן די קינדערלעך לערן־מכשירים: העפטן, פעדערס, בלייפעדערס. אויף ביכלעך האָט נישט געסטייעט. האָב איך איינגעפירט לערנען אָן ביכער: לעקציעס פון חומש אויף יידיש, שרייבן יידיש, אַריטמעטיק. כמעט אַלע חברים זענען געווען לערער בהתנדבות. ווער מער פעאיקער, ווער ווייניקער. איך געדענק: די ערשטע צייט האָבן אַ סך קינדער נישט תופס געווען ווי צו שרייבן דעם אלף־בית. אָדער די צען ציפערן (מאיר חאוויס רעסאָרט), ביז איך האָב איבערגענומען די אַרבעט: כ׳האָב אויף דער טאָפל געמאַכט פּאַסיקלעך, האַלבע רעדעלעך און גאַנצע. די קינדער האָבן עס גיך נאָכגעמאַכט. און אין אַ פּאָר וואָכן אַרום האָבן אלע געשריבן דעם אלף־בית און די 10 ציפער. די שולע האָט עקזיסטירט פינף זמנים. איין מאָל איז געקומען דער פּריסטאַוו, ער האָט זיך באַנומען מיט אונז גאַנץ אָנשטענדיק און דאָך געמאַכט אַ פּראָטאָקאָל. מיר האָבן געהאַט אַ פּראָצעס אין כאטין, אָבער מיט פּראָטעקציע פון חנא רייס האָט מען אונז באַפרייט.

אונדזער דריטע אינסטיטוציע איז געווען די „ליוביטעלסקי" טרופּע (אַמאַטאָרן־טעאַטער). יידיש טעאַטער געדענק איך נאָך אין ליפּקאַן אַלס קליין פינפיעריק קינד: פּורים־שפּיל. ביי מאַניס שניידער אין דער אַלטער שטוב, בשכנות פון אונדז האָבן די שניידער געזעלן, אין דער שפּיץ פון וועלכע ס׳איז געשטאַנען מיין באַהעלפער חיים סאנישניק, געשפּילט אחשורוש שפּיל, און מכירת יוסף אין איין אויפדערנאַכט. אַ דאַנק די צוויי גרויסע פּראָטעקציעס, חיים מיין באַהעלפער און מאַניס אונדזער שכן, האָב איך באַקומען אַן אָנגעזען פּלאַץ אויפן געזימס פון דער הרובע. דאָרט בין איך געשטאַנען זיך צוהאַלטנדיק מיטביידע הענט ביי די זיילן און געווען אויפן זיבעטן הימל. אין יאָרן אַרום האָבן ליפּקאַן באַזוכט דורכפאָרנדע טרופּעס: סאבסאָי, שטשערבאַקאָוו, מישוראַט, כאָטש זייער ניוואָ איז נישט געווען קיין הויכע, דאָך האָבן זיי אויסגעאיבט אַ גרויסע השפּעה אויף דער ליפּקאַנער יוגנט. מיט דער צייט האָבן די ליפּקאַנער סטודענטן: נח חאוויס, יאשא אַלטמאַן, אַדעלא וויינבערג, דינה שטערנבאַרג, סאשא בראָדסקי, רחל גרינבערג און ליזע געלער געשפּילט טעאַטער אין איציק נחס „טשיפּראַן" (מחסן). מ׳האָט

דער קערן פון דער ליובּיטעלסקי טרופּע
גרעין להקת חובבי־התיאטרון 1908/9

פרומע גרינבערג

רעזשיסאָר יעקב שטערנבערג

אסתר גרינבערג

ווײַנבוים פײַגע

גלאָטמאַן איטה חנה

בירמאַן רחל

געשפּילט שלום עליכמס „שווער צו זיין אַ ייד" און „מענטשן", אַ ריכטיקער אַמאַטאָרן־טעאַטער האָט זיך אָרגאַניזירט ערשט אין אונדזער צייט. צוערשט אונטער דער אָנפירונג פון אברהם דעם קרומען (פרענקל). טאַקע ביי פרענקלען אין זאַל, דערנאָך פין אַ „אמת׳ן" אַרטיסט זיגעלבוים, וואָס איז פון אַדורכרייזנדער טרופּע געבליבן ביי אונדז אַ שטיקל צייט אויף זשאַלאָוואַניע (געהאַלט) און צולעצט אונטערן רעזשי פון אייגענעם (שפּעטער אַזוי אָנגעזעענעם) רעזשיסאָר, מיין טייערן געליבטן חבר יאנקל (יעקב) שטערנבאַרג.

גרויסע שוועריקייטן האָבן מיר געהאַט מיטן ווייבלעכן טייל פון דער טרופּע. נישט איינמאָל האָבן מיר געמוזט אויסבעטן ביי די מאַמעס פון די פּרימאַדאָנעס: (פייגע וויינבוים, איטה־חנה גלאַטמאַן, אסתר און פרומע גרינבערג, רחל בירמאַן, חיה שטערנבערג, יהודית גאַלפּערן א.אַ.וו.) די דערלויבעניש פאַר די טעכטער זיי צולאָזן שפּילן. נישט איינמאָל זענען דער רעזשיסאָר און די אַרטיסטן אָפּגעשטאַנען שעהן אין די קיכן איבערוואַרטן ביז די אַרטיסטקעס וועלן ענדיקן אָפּשיילן די קאַרטאָפליעס אָדער אָפּקאָכן די מאָלצייטן און קענען גיין צו די רעפּעטיציעס.

די טאַטעס, נעבעך, פלעגן קומען פון מנחה מעריב דאַווענען און זיך בייזערן אָדער זיך בעטן ביי די טעכטער און מאַמעס: ס׳טייטש, אַרטיסטקעס, מיר שעמען זיך פאַר מענטשן דעם קאָפּ אויפצוהויבן. אָבער ס׳האָט זיי נישט געהאָלפן. די מאַמעס האָבן אַרויסגעוויזן צוטרוי צו אונדז און סוף סוף איינגעשטימט איבערצוגעבן זייערע טעכטער אין אונדזער רשות. מיר האָבן געשטעלט: די נבלה, יאנקל דער שמיד, אוריאל אקאָסטאָ, דער גט, און געהאַט גרויס דערפאָלג. אַזוי, אַז מ׳פלעגט אונדז אַפילו איינלאַדן אויף „גאַסטראָלן" קיין בריטשאַן, סאנקאאוץ און אַנדערע פלעצער. דער רווח איז געגאַנגען פאַר דער שולע און ביבליאָטעק.

עקסטערניקעס

די נייע ווינטן, וואָס האָבן זייט 1905 אויפגעברויזט די גאַס אין די יידישע שטעטלעך האָבן געבראַכט דערצו, אַז די „קלויז" און „ישיבה" זענען פאַרביטן געוואָרן אויף גימנאַזיע, דער מתמיד איז געוואָרן אַן עקסטערן. אויסער די קינדער פון באַמיטלטע עלטערן, וועלכע האָבן זיך, אויך מיט נישט כשרע מיטלען, דערשלאָגן אַריינגענומען צו ווערן אין אַ רורסישער גימנאַזיע, איז די גאַנצע יידישע יוגנט, געוויינלעך אָן מיטלען, געבליבן אויסער די ווענט פון גימנאַזיע און דאָך מיט עקשנות איינגעלייגט וועלטן צו ענדיקן אַ מיטלשול, באין ברירה אַלס עקסטערן.

דער שטייגער איז געווען: אַרויס פין ישיבה, נאָך רעדנדיק מיטן גמרא־ניגון און מיטן גראָבן פינגער, נישט קענענדיק קיין וואָרט רוסיש האָט דאָס גוטע „קעפּל" געמאַכט פיר קלאַסן אין איין יאָר. זיך געשטעלט צום עקזאַמען ביי אַ רוסישער

גימנאַזיע, דורכגעפאַלן. אַהיים געקומען אין שטעטל, אָנגענומען לעקציעס — עברית און רוסיש, אָדער ביי זיך אין שטעטל, אָדער אין שכייניש, אָדער גאָר אויף אַן אדאיע (אַ גוט) ביי אַ יידישן גוטס־פּאַכטער, (אַ קאָנדיציע האָט עס געהייסן), אָפּגעשפּאָרט אַ פּאָר רובל און דערווייל אַליין צוגעמאַכט נאָך אַ קלאַס אָדער צוויי, ווידער זיך געשטעלט צום עקזאַמען אין אַ רוסישער גימנאַזיע, ווידער דורכגעפאַלן. און אַזוי ווייטער ביז ס'איז אויסגעקומען זיך שטעלן צו מאַטורעעקזאַמען אַלע 8 קלאַסן מיט איינמאָל. דאָס איז געשען אייניקע מאָל. ס'זענען געווען עקסטערניקעס וועלכע האָבן געקענט אויסנווייניק דעם קורס פון גימנאַזיע, ווי אַמאָל דאָס דאַוונען, און האָבן גערעדט פריי גריכיש און לאַטיין און דאָך געגאַנגען צו עקזאַמענס „ביזן גרויען צאָפּ", ביזן עלטער פון 40 יאָר, נישט קענענדיק אָקעגנשטיין דעם שטורעם פון דער יידישער יוגנט — האָט די צאַרישע רעגירונג דערלויבט צו עפענען אין גאַנצן תחום המושב דריי יידישע גימנאַזיעס: גפן — אין אָדעס, קוגאַן — אין ווילנע און ראַטנער אין האָמעל. זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז קאַנדידאַטן זענען געווען אומגעהויער מער ווי פּלעצער. דאָך זענען מיר דריי ליפּקאַנער: איך, משה ליבמאַן און אברהם רובינשטיין אָנגעקומען צו ראַטנער אין גימנאַזיע אין האָמעל אין לערניאָר 1909־10. נישט האָבנדיק קיין געלט־מיטלען, בין איך געקומען ערשט יאַנואַר, אָפּגעגעבן עקזאַמען פאַר פינף און אַ האַלבן קלאַס אין אַ קאָנקורס, אַריינגענומען געוואָרן אין 6־טן קלאַס און צו ענדע יאָר באַקומען אַ צייגניש פון 6־טן קלאַס גימנאַזיע ביי אַ עקזאַמינירונגס־קאָמיסיע — פון אָקרוג (קרייז).

אַהיים קיין ליפּקאַן זענען מיר געקומען וויכטיקע פּערסאָנאַזשן, מיט אויסערן גלאַנץ: גימנאַזיסטן. ענדע אויגוסט געזאָלט צוריקפאָרן. וואָס זשע טוט גאָט? אַ שיינע אויסגעשטערנטע מיטן־אויגוסט זומער־נאַכט. מיר פאַרברענגען, חברים און חברטעס, מ'דיסקוטירט, מ'שפּאַצירט, מ'זינגט, דערנאָך כאַפּט מען זיך אַריין צו אַן אָרעמער חתונה און מ'טאַנצט. 1—12 ביינאַכט גייט מען אַהיים, מ'גרייט זיך לעגן שלאָפן. פּלוצים אַ רעש אין דרויסן, דערנאָך קולות: ס'ברענט! ס'ברענט! איך עפן די לאָדנס: אַ רויטער שיין פון איבער די דעכער, פון משה ליבמאַנס גאַס. און צום אומגליק ווערט אַ שטאַרקער ווינט אין גאַס און דאָס פייער יאָגט. אָפּגעברענט געוואָרן די צוויי געדיכטסטע גאַסן אין שטעטל: משה ליבמאַנס און אונדזערע. (געווען אַ צייט ווען אין תחום המושב האָט אַרומשפּאַצירט דער „רויטער האָן". נישט געווען קיין טאָג, אַז יידישע שטעטלעך זאָלן נישט אונטערצינדן ווערן), אַ גאַנצע נאַכט האָט מען געראַטעוועט. אינדערפרי געבליבן נאַקעט און באָרוועס. מיר שטייען אויף די חורבות, קומט אָן משה'לע ליבמאַן מיט די רויטע מיידלשע בעקעלעך און געקרויזטן מיידלשן בלאָנדן קאָפּ, מיט אַ שמייכל אויף די ליפּן: „איצט איז גוט, קינדער, איצט פאָרן מיר שוין קיין אַמעריקע".

מיר האָבן געשריבן צום דירעקטאָר ראַטנער, דערציילט פון אומגליק און געבעטן שענקען אונדז דעם שכר לימוד. געענטפערט האָט מען אונדז: „איר האָט נישט אַריינגעשיקט דעם שכר לימוד אין דער צייט, האָבן אַנדערע פאַרנומען אייערע פּלעצער". איך בין ווידער אַן עקסטערן, נאָר מיט אַ צייגניש פון 6 קלאַסן גימנאַזיע.

זעקס פאַמיליעס בתוכן מיינע, האָט אהרן גרינבערג אַריינגעלאָזט אין זיין ליידיקער שטוב אויפן באַרג אין הויף נעבן די תבואה מאַגאַזינען. ביינאַכט פלעגן די מיידלעך מיט געוואַלדן אַראָפּשפּרינגען פון די געלעגערס: די שטשורעס פלעגן געמיטלעך שפּאַצירן אויף די געלעגערס.

מיר פאַרקויפן דעם פּלאַץ, אויף וועלכן ס'איז געשטאַנען די אָפּגעברענטע שטוב און נעמען בויען אַ נייע אויפן צווייטן טייל פּלאַץ אין דער אַנדערער גאַס אַריין, קעגן דער אַפּטייק פון קאַליכמאַן (שפּעטער חורש). איך האָב אַ סך אוראָקן און פאַרדין אי אויף צוהעלפן בויען די שטוב, אי אויף צו שיקן יוסין, מיין שטיף־ברודער, הילף קיין באָברויסק. זיין גוישער דירעקטאָר האָט אים יאָ געשענקט דעם שכר לימוד.

דער פּריזיוו

הערבסט 1911. כמעט אַלע חברים דאַרפן זיך שטעלן צום מיליטער. אַ מנהג איז געווען אין די שטעטלעך: די גוישע איינאונצוואַנציקער, יונגע שקצים, האָבן אויגוסט־סעפּטעמבער „געהוליעט". שיכורע האָבן זיי זיך אַרומגעיאָגט דורך די נעכט אין די יידישע גאַסן, געהויכקעט, געקלאַפּט אין די לאָדנס און טעראָריזירט די יידישע באַפעלקערונג. זיי האָבן פאַרשטאַנען, אַז זיי מעגן עס טון, ווייל זיי גייען דאָך דינען דעם צאַר און דער „ראָדינאַ" (פאָטערלאַנד).

מיר האָבן אויך איינגעפירט דעם מנהג. פאַרנאַכט האָבן מיר פאַרזאַמלט אַלע יידישע איינאונצוואַנציקער. ווער ס'האָט נישט געוואָלט גיין מיט גוטן, האָבן מיר אים אַרויסגענומען פון שטוב מיט כוח. אַפילו די וועלכע האָבן זיך „געצערט" (געפאַסט, נישט געשלאָפן געטרונקען עסיק כדי אָפּצומאָגערן, פאַרלירן וואָג און אָפּשוואַכן דאָס האַרץ), האָבן געמוזט מיטגיין. מיר זענען אויך געגאַנגען איבער די גאַסן, געזונגען, געליאַרעמט, פאַרשלעפּט לאָדנס, איבערגעשטעלט די שילדן פון די קלייטן, אָפּגעטון פאַרשידענע שפּיצלעך. אָבער דאָס איז דאָך געווען אַ יידיש „הוליען" אָן שנאה און אָן אָנצוּוואַרפן אַ פחד אויף עמעצן. די שקצים האָבן אויפגעהערט אינגאַנצן צו קומען אין די יידישע גאַסן.

ס'איז געקומען די צייט פון פאָרן קיין כאָטין צו דער מיליטער־קאָמיסיע. אַלע פאָרן. אַלע באַקלאָגן זיך אויף פעלערס, חסרונות און ווערן געשיקט אין שפּיטעלער, נאַ איספּיטאַניע. (צו אונטערזוכן).

מיך און יאַקל שטערנבערג שיקט מען אין אויגן־שפּיטאָל אין קאַמעניעץ פּאָדאָלסק. נאָר איינער פון אונדז, הירש קראָכמאַלניק, דערקלערט זיך פאַר געזונט און גייט „דינען". זיין דינסצייט ווערט אויסגעצויגן ביז איבערן ערשטן וועלטקריג. ער קומט אַהיים טויב, ווי אַ שטיק האָלץ, אָבער דערפאַר טראָגט ער אַ... געאָרגעווסקי קרעסט, אַ קריגס־העלד.

איך ווער אַלס קורצזיכטיקער (נאָכדעם ווי דער טאַטע האָט אין אַ ביינאַכט זיך באַגעגנט מיטן אויגן־דאָקטאָר ערגעץ ווו און אים „מטמא" געווען), באַפרייט מיט אַ בלויען בילעט. יאַקלען האָט נישט געהאָלפן דאָס מטמא זיין. ער

האט געהאט נאר א טראכטאטש אין די אויגן און יעדעס צוגעקומען פאר א סאלדאט. איך געדענק גוט זיין ביטערן יאוש. ביים געזע־ גענען פאלט ער מיר אויפן האלדז, קושט מיך און זינגט: „לך לשלום ואני כאשר אבדתי אבדתי". אבער ניין, ער וועט נישט פארלוירן. אין עטלעכע חדשים ארום איז ער, ווי פיל אנ־ דערע חברים, אהיימגעקומען פון פאלק.

אונדזער קרייז ווערט ווידער פארפאלקאמט. דאס ווא־ סון איז, זעלבסטפארשטענדלעך, שטיינבארג אליעזר. אין יענע פאר יאר האלט ער אין איין שרייבן. זיינע משלים, קינדער־מעשהלעך, לירעלער פעדאגאגישע אויפסאצן, האבן ארויסגערופן ביי אונדז ענטוזיאזם. איך וויל דא באצייכענען וואס ס׳איז נישט באקאנט, שטיינבארגס רעדנער־טאלאנט. ביי דעם, וואס האט געקענט שטיינבארגן אויבנאויפיק, וועט עס אויסזען פשוט קאמיש צו רעדן וועגן שטיינבארגס אראטאר־ שאפט — שעמעוודיק ווי א קינד, גאנץ איינגעהאלטן אין פראקטישן לעבן. געוויינלעך פלעגט אים שווער אנקומען דאס אויסדריקן זיך, ווי עס פאסט פאר אזא טאלאנט. און דאך ווען ער האט אונדז מוכח געווען מיט א לעקציע, איז ער געווען גענייאל — נישט נאר אין אינהאלט נאר אויך אין פארם.

מיר פלעגן זיך צונויפקומען, זיין פארלעגן, אדער כמעט „פארלעגן", יעדער מיט זיין „אייגנגעבענטשער", ביי מיכל און דבורה חייסבערג אין שטוב. ווי לייכטער איז געווען אן אבנער בן־בית און ער האט אונדז געלייענט (זיין עפנטלעך רעמאלט) זיינע פריש־געבאקענע איבער נאכט משלים און געהאלטן אויך א לעקציע. איינע אזא לעקציע איבער „שיר השירים" האט אונדז אלע ארויסגעבראכט פון די „כלים" און איז געבליבן אומפארגעסלעך. דער מענטש, וועלכער האט תמיד געשפעטלט אין די העכערע וועלטן, מיט א פיקחות׳דיקן בליק, „נאריש־ קייטן" — האט אין זיין לעקציע ארויסגעבראכט א מייסטער־ ווערק, אן אמת „געזאנג איבער אלע געזאנגען".

א נייע פרנסה

מיד פון אויסזיצבלאון עקסטערנישאַיען, גיי איך ארויף צו דער באקסטאנציע און ווער א קאמיסיאנער. ביי דער באן זענען אויך משה לייב קריפמאן, אבנער שרייבער, הירש ליין, ראובן גוטמאן און אנדערע. פארטאג לייגט מען אויף דעם ערשטן גרייזן טראנספארט תבואות אויף די פורלעך פון די „ליריצניקעס" (בעלי־עגלות פון לאסט־וועגענעס) און אלע באגלייטערס אין שוחריב גייען מיר. די יונגע קאמיסיאנערן אדער פארן מיט זיי. די ארבעט ביי דער באקסטאנציע פון קאמיסיאנער איז באשטאנען: באזארגן בלאך אין די באן־ מאגאזינען פאר דער פון שטאט ארויסגעשיקטער תבואה. די זעק צונויפלייגן אין „יארוסן" 150 אדער 100 אין א יאר־ דע, קוואדראט אריק, לייגט צים ציילן, ארייננעמען לאגער־ שיינען, פארלאדן די תבואות אין וואגאנעס, ארויסקריגן די דובליקאטן צו דער צייט ביים נאטשאלניק, און אפשיקן די ליידיקע זעק. א גאנצע וואך גייט מען צופוס אז מ׳וויל. און אז מ׳וויל פארט מען מיט די פורלעך אדער נאר מיט פאסטאנגען

וועלכע קומען צום צוג נעמען פאסאזשירן אין שטאט אריין. שבת מוז מען גיין צו פוס — מיר לייגן שוין נישט קיין אכט אויף תחום שבת. החברה באגעגנט זיך נעבן דער ערשטער בריקע און מ׳גייט אפ דעם גאנצן וועג, א דריי קילאמעטער, טאנצנדיק און זינגענדיק. אלע זענען מיר שוין געווען מער ווייניקער „פרייע" און די טאטעס האבן געוווסט, אז מ׳מוז שרייבן אום שבת ביי דער סטאנציע. איין הירש גוטמאן, האט זיך איינגעשפארט, אז זיין ראובן טוט עס נישט. איין מאל קומט ער שבת אינדערפרי, גייט אריין אין קאנצעלאריע און, מעשה שטן, פונקט דעמאלט שטייט ראובן און שרייבט. חברה לאזט שפרינגען צו און רייסן זיך מיט הירש גוטמאן — „איר זעט, ר׳ הירש! אייער ראובן שרייבט אום שבת". — „ס׳קען נישט זיין" — „אט שטייט ער דאך פאר אייערע אויגן און שרייבט" — „ס׳קען נישט זיין!" פאר איבערראשונג האט ער נישט צוגעגעבן וואס ער האט געזען מיט די אויגן.

נאך א יאר האט די ארבעט ביי דער באן מיך אינגאנצן נישט באפרידיקט. עס ציט מיך ווידער צום לערנען. אבער גע־ נוג עבודה זרה. איך וויל צוריק צום מקור. איך נעם מיך גרייטן צו די גראדנער פעדאגאגישע קורסן. איך ווייס, ווי שווער עס איז אהין אריינצוקומען, גיב איך א נדר: נישט אריינגיין דער־ ווייל א גאנצן טאג פון צימער. איך האלט פארמאכט די לאדנס פון צימער און זיץ על התורה ועל העבודה. אנהייב יולי 1913 קום איך קיין גראדנע מיט דריי רובל אין קעשענע. זיבעציק שעה איז מען דעמאלט געפארן פון ליפקאן קיין גראדנע מיט דער באן. די עקזאמענס דויערן צוויי חדשים. איבערנאטירלעכע אנשטרענגונגען, נישט דערעסן און נישט דערשלאפן, האבן שטארק געדריקט אויף מיין געזונט. איך בין געווארן צארט, בלייך, א בילד פון א ממית עצמו באהלה של תורה. באקומענדיק דאס ערשטע געלט פון די קורסן, אכצן רובל א חודש, פאר איך אהיים אויף יום־טוב. דאס שטעטל, די חברים, חברטעס, די פאדראסטקעס (אונטערוואקסנדער דור) באגעגנט מיך מיט פרייד און שמאלץ: א ליפקאנער אין די גראדנער קורסן. און שוין גייען מיר בעל־בתים אקעגן אפגעבן שלום. לייזער פיכמאן דריקט מיר די האנט: אשרי יולדתך. דער דיין שיקט מיך רופן: ער וויל וויסן וואס איז אזוינס די מתיבתא אין הורודנא. א האניק־חודש בין כ׳פאר צוריק.

1914

אויגוסט 1914, מלחמה. מ׳רופט איין די בלויע בילעטן. איך קום אהיים. אין שטעטל א חורבן. א סך מענטשן מאבי־ ליזירט. עס זענען שוין דא געפאלענע ליפקאנער. איציק פאר־ גאס, דער יידישער פאליציי־דינער שרייט אוים: „בדיקת הפריסטאוו": דער זון דער איז געפאלן אין דער מלחמה". דורך א מסירה פון א ליפקאנער ווערן עזריאל לעווענטאל, לייזער פיכמאן און איניקע אנדערע בעלי־בתים ארויסגע־ שיקט פאר חשד אין שפיאנאזש קיין טיף רוסלאנד. א סך זענען אנטלאפן קיין רומעניע (צווישן זיי יאקל שטערנבערג). דארט ווערן זיי קאנצענטרירט אין די „טשיפלעס", פלאגן זיך אין שרעקלעכע באדינגונגען. איך גיי צו דער מיליטער־קאמ־ מיסיע אין באטין. פון דארט שיקט מען מיך קיין קעשענעוו

אין אויגן־שפּיטאָל. מ׳שטעלט ביי מיר פעסט אַ קורצזיכטיקייטס גראַד פון 6 דיאָפּטרי. דאַראַכאַלסקי (סעקרעטאַר פון דער מיליטער־קאָמיסיע, אין וועמענס קיך מ׳טרעפט תמיד אַ מנין — צוויי יידן, וואָס קומען זיך באַראַטן וועגן זיך שטעלן), דערקלערט מיר, אַז 6 דיאָפּטרי בין איך „גאָדיען וונעסטראָיעוואוי ראָטו״, נישט אויפן פראָנט, נאָר הינטערן פראָנט, הייסט עס, דאַרף איך יאָ גיין. פאָלג מיר אַ גאַנג: פון די גראָדנער קורסן אין פּאָניעס קאַזאַרמעס. אין וועלכן זכות? איך באַשליס: ניין, איך גיי נישט צוריק קיין כאטין צו דער מיליטער־קאָמיסיע, כ׳וועל נאָך וואַרטן. און דאָ גייען איבערן שטעטל טאָג איין טאָג אויס, עשאַלאָנען סאָלדאַטן צום עסטרייכישן פראָנט. ממש מיליאָנען גרויע מענטשן, בלייבן איבער נאַכט אויך אין יידישע שטיבער. תמיד חידוש׳ט זיך איינער ווי אַזוי אַ יונגער מענטש גייט אַרום פריי. איך פאַרשווינד, איך ווער אַ „האָז״. אַרויף אויפן בוידעם ביי אהרן וויינשטיין, וואָס ציט זיך איבער דער גאַנצער לענג פון גאַס. זעקס חדשים בין איך אַ „טאַרזאַן״, אַ בוידעם מענטש. פאַר דער צייט איז דאָס שטעטל געקומען צו זיך. אַ סך זענען קלוג געוואָרן: „מ׳וויל נישט גיין אין דער מלחמה״ ווערט מען „האָז״. אַקאָמיטעט פון „האָזן״. פאַרגלייכט זיך מיטן פריסטאַוו, אָריאַדניק און איינציקן זשאַנדאַרם: יעדן חודש כך וכך. א) דערפאַר וועט מען „האָזן״ נישט טשעפּען, ב) מ׳וועט אויך שיצן פון אָבלאַוועס (מצוד) פון מיליטער. ווען די מיליטערמאַכט וועט זיך ווענדן צום פריסטאַוו וועגן אַן „אָבלאַווע״ מאַכן, וועט מען מודיע זיין דעם קאָמיטעט. מיר גייען אַרום פריי אין שטעטל. גויים אויף צופּעקעניש. זיי מסרן אונטער צוביסלעך. אָבער תמיד ווייסן מיר פריער און מ׳באַהאַלט זיך, עד יעבור זעם. איין מאָל איז אַ באַהעלטעניש געווען אין סאלדאוונ־יע (מאַלץ־פאַבריק) ביי אהרן גרינבערג. מיר ליגן פאַרשאָטן מיט גערשטן. שטיל־שטיל. מ׳וויל הערן וואָס טוט זיך אין דרויסן, צי מ׳איז נישט נאָענט צו אונדז. פּלוצים אַ ווילד מרוקען, טאַקע דאָ ביי אונדז. אין דער פינצטער זוכט מען אָפּ דעם מרוקער: ס׳איז זיידע פרומקיס. „משוגע געוואָרן ר׳ זיידע? שאַט, איר מאַכט דאָך זיך, און אונז אומגליקלעך ר׳ זיידע! בעט מען זיך ביי אים. ער מרוקעט ווייטער מיט קולי קולות. ס׳העלפט גאָר נישט. שלמה גרינבערג צינדט אָן אַ שוועבעלע. אַודאי, געפּערלעך. פרומקיס זיצט מיט אַ ברייט צעעפנט מויל: די סקולעס זענען פון געגעצן ביי אים אַרויס פון די שלעסער. ער קען דאָס מויל נישט פאַרמאַכן און אַ איבערגעשראָקענער, אַ טויט־בלאַסער מרוקעט ער. מיט מי האָט דער קרעפּטיקער חיים גרינבערג אים אַריינגעפּראַוועט די סקולעס אין די שלעסער. ער איז געבליבן שטיל און מיר האָבן זיך אומגעקערט אין די באַהעלטענישן. מער האָבן מיר פרומקיסן אין אונדזערע באַהעלטענישן נישט אַריינגענומען.

איין מאָל איז די אָבלאַווע געקומען פאַר אונדז אומדערוואַרטעט. דער פריסטאַוו האָט נישט באַוויזן צו וויסן געבן דעם „קאָמיטעט״. מ׳האָט פאַרכאַפּט אין דער נאַכט אַ סך מענטשן, צווישן זיי „האָזן״ און איינגעשפּאַרט אין אַ מאַגאַזין ביז צום קאָנטראָלירן דורכן מיליטער אינדערפרי. די שמירה האָט דער פריסטאַוו איבערגעגעבן דעם אוריאַדניק זאַרוצקי, זכרונו לברכה, אַחד מחסידי אומות העולם. זאַרוצקי האָט געשיקט דעם יידישן סאָטסקי ברענגען „כשר׳ע״ יידן, זיי איינגעשפּאַרט און אַרויסגעשיקט די „האַזן״. אינדערפרי האָבן די אָבלאַוועמאַכערס זיך געקענט איבערצייגן אַז אין ליפּקאַן זענען קיין „האָזן״ לחלוטין נישטאָ. ס׳איז נאָר אַ אויסגעטראַכט בלבול.

אויסער דעם „האָזעווען״ האָבן יידן זיך געהאָלפן אויף מער ווייניקער לעגאַלע וועגן. איינער אַזאַ וועג איז געווען — פאַר מענטשן עלטער פון 40 יאָר — ווערן אַ „גראַבאַרשטשיק״. דאָס האָט געהייסן: צושטעלן דער אַרמיי הונדערט וועגענס פאַר די נויטן פון דער אַרמיי אָדער פאַר גראָבן „אָקאָפּעס״ (שאַנצן). אַזאַ „גראַבאַרשטשיק״ איז אַליין געווען פריי פון מיליטער־פליכט און האָט אויך באַפרייט אַלע אַרבעטער ביי די טראַנספּאָרטן. אַוודאי זענען אַלע גראַבאַרשטשיקעס, ווי אויך דער רוב אַרבייטער געווען יידן.

ווי אין קריגס־צייטן בכלל, האָט דאָס שטעטל עקאָנאָמיש אויפגעלעבט. ליפּקאַן האָט דעמאָלט אַבסאָרבירט די כמעט גאַנצע נאָוואָסעליצער יידישע באַפעלקערונג, וועלכע איז פון דאָרט אַוועק, ווייל נאָוואָסעליץ אַלס גרענעץ האָט פון אָנפאַנג מלחמה שוין געמוזט עוואַקואירט ווערן.

אַן עפּיזאָד. צווישן די עשאַלאָנען מיליטער, וואָס פלעגן דורכגיין ליפּקאַן, איז אין איין צייט אָנגעקומען אַ דיוויזיע טורקמענער. הויכע שטאַרקע מענער אין אָריגינעלער טראַכט. זיי זענען מוסולמענער פון מיטל־אַזיע. זיי עסן אויך נישט, ווי יידן, קיין חזיר־פלייש. און ווי זיי האָבן נאָר דערזען אַ חזיר, האָבן זיי אים פאַריאָגט מיט שטיינער אָדער זיך טאַקע נישט געקילט ביז זיי האָבן אים צו טויט פאַרשטיינערט. אַזוי, אַז זיי זענען תמיד געווען אין קאָנפליקט מיט די „מעשטשאַנעס״ פון שטעטל, וועלכע האָבן זיי געהאַלטן פאַר האַלב־יידן. פאַר דער צייט וואָס די טורקמענער האָבן סטאַציאָנירט אין שטעטל, האָבן גויים אַרויסגעוויזן מער איינגעהאַלטנקייט בנוגע די יידן.

1917

אַזוי האָט דאָס שטעטל דורכגעלעבט ביז מערץ 1917.

דעמאָלט האָט מען שוין קיין יונגע סאָלדאַטן נישט געזען. דער גאַרניזאָן איז באַשטאַנען פון עלטערע קאַצאַפּעס, „עטאָפּניקעס״, מיט שוואַרצע, רויטלעכע און אַפילו גרוילעכע בערד. דער קאָמאַנדאַנט, אַ יונגער אָפיציר, איז געווען, ווייזט אויס, אַן אייגענער מענטש ביי דער „רעוואָלוציע״. ס׳איז אויך אַראָפּגעקומען אַ יונגער רוס „סעריאָזשאַ״, אַ זייער שיינער יונגער מאַן, מיט אַ צאַרט געזיכט, שיין אָנגעטון, מיט אַ גרויער קוטשמע און האָט „גערעדט״ צום גאַרניזאָן און צו דער באַפעלקערונג געלאַסן, פאַרשטענדלעך, מיט האַרץ, אַזוי אַז אַלע האָבן אים ליב באַקומען. אין אַ גרויסער דעמאָנסטראַציע ביים פּרוט זענען ביז צו דער פּאָסט אויף בריטשאַנער וועג, געגאַנגען אין דער שפּיץ פון באַבערדלטן גאַרניזאָן, סעריאָזשאַ און דער קאָמענדאַנט. מיעשטשאַנעס זענען געווען ווייניק. אָבער יידן, דאָס גאַנצע שטעטל. ביי דער פּאָסט האָט משה אַלטמאַן געקריגן אַ לייטער, אַרויפגעקראָכן און אַראָפּגעריסן די בילדער פונעם „אידיאָט״ און פון דער „פּראָסטיטוטקע״, וואָס פאַרקויפן דאָס פאָטערלאַנד צו די דייטשן און צעריסן אויף שטיקער. פון דער פּאָסט איז מען געגאַנגען צום וואַלאַסט,

ווו ס׳האָט זיך איבערגעחזרט די זעלבע געשיכטע. דערנאָך זענען אַלע אַוועק צום קלויסטער. דאָרט איז יאָ געווען פאַרזאַמלט אַ מאַסע מעשטשאַנעס, מענער און פרויען. דער ריזן פלאַץ איז געווען שוואַרץ פון מענטשן. דער ערשטער האָט גערעדט פאַרן עולם סעריאָזשע, דערנאָך האָט ער געגעבן דאָס וואָרט אליעזר שטיינבאַרג. ווידער האָט זיך שטיינבאַרג באַוויזן אַלס וואָרט־מייסטער, וועלכער האָט אַרויסגערופן אַפילו ביי די גויים אַ גרויסן ענטוזיאַזם. לייזער האָט נישט געשמט קיינמאָל אַלס רוסיש קענער. מיר האָבן נישט געהערט אַז ער זאָל לערנען רוסיש. דאָך איז זיין רעדע וועגן ליבע און פאַרברידערונג צווישן מענטשן, וועגן יעזוס און „באחרית הימים" פון „ישעיה" אין אַ גרויסאַרטיקן רוסיש געווען אַ מייסטער־ווערק. דער קאָמענדאַנט איז צוגעגאַנגען צו אים און אים געדרוקט ביידע הענט. סעריאָזשא האָט אים אַרומגענומען און זיך צעקושט מיט אים. און דער עולם, בתוכם די באַרדיקע קאַצאַפּעס, האָבן געהאַלטן אין איין שרייען „הוררא"!

אויפן צווייטן טאָג האָבן גויים זיך געשושקעט: „טאָי לייזער, סין אָושיא רוגאַל נאַשעוואָ באָגאַ. (יענער לייזער, יהושעס זון, האָט געזידלט אונדזער גאָט"), און חשק געהאַט אויף דעם סמך זיך צו „צעפירן די הענט". אָבער לייזער איז שוין געווען פאָרזיצנדער פון „סאָלדאַטן און אַרבעטער־ראַט" און איז געוואָרן אַ מאַכטמענטש. מ׳האָט געמעגט זען לייזערן זיצן אין צימער (ביי איציק גינצבורג אין שטוב) און כאַפּן אַ קוק פון דער זייט אויף די דאָרט אויסגעשטעלטע כלי משחית: ביקסן, רעוואָלווערן, אַ קוילן־וואַרפער. אַ רחמנות געווען, באמנות, וואָס מ׳האָט לייזערן אָנגעהאָנגען אַזאַ ראָל. ער האָט זיך נישט געקענט אָפּפאַרטיקן מיט דער אַרבייט וואָס זיין אַמט האָט פון אים געפאָדערט און מ׳האָט אים, לויט זיין ביטע, באַפרייט. ס׳איז אָרגאַניזירט געוואָרן די מאַכט פון קעשענעוו אויס איבער כאָטין.

פון פראָנט הייבן אָן צוריקגיין די עשאַלאָנען וואָס האָבן שיירותווייז חדשים לאַנג זיך געצויגן צום פראָנט. כמעט אָן דיסציפּלין, מיט געפילן פון פאַרביטערונג און נקמה נעמען פון אַלעמען אַרום. צו יידן איז אַוודאי גרינגער אויסצולאָזן דאָס האַרץ. דערווייל פאַרקויפן די סאָלדאַטן אַלעס וואָס לאָזט זיך: מיקראָסקאָפּן, מעדיצינישע אַפּאַראַטן, און בייחוד רעוואָלווערן און ביקסן. אויף דעם אַרטיקל איז דאָ אַ סך קונים צווישן יידן, וועלכע גרייטן זיך צו, „מ׳זאָל נישט באַדאַרפן". עטלעכע איבערפאַלן זענען פאָרגעקומען. די איבערפאַלער האָבן נישט געשאָסן, נישט געשלאָגן, נאָר געראַבעוועט. יידן האָבן זיך געווערט. איין מאָל האָט שלמה פּאַטשטארס (פסח) אַפילו אויסגעשאָסן און פאַרווונדעט אַ סאָלדאַט, וועלכן די אַנטלאָפענע חברים האָבן איבערגעלאָזט ליגן אויפן אָרט. ערשט אינדערפרי איז געקומען אַ דעלעגאַציע און געטענהט: מיר זענען אייך נישט איבערגעפאַלן צום שלאָגן, צום הרגענען. נאָר געוואָלט נעמען עסן, זאַכן וואָס מיר האָבן נישט געזען, נישט געהאַט יאָרן. איר זענט די גאַנצע צייט געזעסן אין אייערע היימען. „פאַרוואָס האָט איר דערמאָרדעט אַן אונדזעריקן?" זיי האָבן אַוועקגענומען דעם טויטן קערפּער און געבראַכט צו קבורה. די זעלבסטשוץ האָט געהאַט אויך אַן אָפּטיילונג פייערלעשער אין ברוינע אוניפאָרמען. מ׳האָט זיך גערעכט אויף אונטערצינדונגען.

צווישן דער „גייענדער" מאַסע זענען, פאַרשטענדלעך, אויך געווען יידישע סאָלדאַטן, וואָס האָבן זיך געצויגן אַהיים אין דער אוקראַינע, וועלכע איז גיך געוואָרן באַהערשט פון פּעטליורא. אין שטעטל זענען די יידישע סאָלדאַטן געקומען אין פאַרבינדונג מיט אונדז, און פאַרבראַכט צוזאַמען, נאָך יאָרן פ׳ין איזאָלירטקייט פון יידישן לעבן. איינער פון זיי, סיעווערסקי, איז געבליבן אין ליפּקאַן. ער האָט אָנגעפירט מיט אַ געפּאַנצערטן טאַנק און האָט זיך געשטעלט צו הילף פון שטעטל קעגן די אָנפאַלער. ביינאַכט פלעגט ער אַרומפאָרן איבער די גאַסן און אַזוי אַרום פאַרשפּאָרט דער יידישער באַפעלקערונג די שמירה ביינאַכט. ליפּקאַן האָט טאַקע ווייניק געליטן פאַר דער צייט, אָבער געלעבט אין מורא און אָנשטרענגונג, ביז ס׳זענען אין אויגוסט 1917 אַריינגעקומען די עסטרייכער. זיי האָבן דאַן באַזעצט כאָטינער קרייז אויסער יעדיניץ ווו ס׳האָבן געווילדעוועט די רומענער. ס׳איז געוואָרן אַ פריי לעבן. עסטרייכישע „גלייכבאַרעכטיקונג" פאַר יידן, אַפילו באַן קאָנדוקטאָרן יידן זענען געקומען אין שטעטל אַריין. פרנסה איז געוואָרן נאָך מער בשפע. די עסטרייכער זענען געווען אויסגעהונגערט און האָבן געצאָלט מיט „קעניג־קייזערלעכע קראָנען" אָדער מיט קאָניאַק, ליקער, שוועבעלעך, וויפל מ׳האָט געמאָנט. מ׳האָט געעפנט דעם פּריצס פּאַרק פאַר דער באַפעלקערונג, איינגעפירט עלעקטריש ליכט, אַוועקגעשטעלט בענק און לאָזט אייך וווילגיין, מענטשן! אַ נאָרמאַל לעבן. אָן סאָלדאַטן, אָן קאָזאַקן, אָן מורא פאַר די שכנים. אָבער ס׳האָט נישט לאַנג געדויערט. אין איינעם אַ סוף זומער פאַרנאַכט אַ טומל. די סאָלדאַטן און אָפיצירן פאַרלאָזן דאָס שטעטל: אַהיים! רעוואָלוציע אין עסטרייך! אויף צוויי דריי טאָג איז דאָס שטעטל ווידער געבליבן אָן אַ מאַכט. די שכנישע דערפער און שטאָט־מעשטשאַנעס „שלייפן די ציין". מאָרגן איבערמאָרגן. מ׳ריכט זיך און מ׳גרייט זיך צו. אַ שליח פון דעם פּרוט־באַרג קומט צולויפן אין שטאָט אַריין: רומעניש מיליטער קומט. גיך האָבן דאָס שטעטל פאַרפלייצט די רומענער. די סאָלדאַטן באָרוועס, אָפּגעריסן אָפּגעשליסן, דערשלאָגן; אָפיצירן אויסגעפּוצטע, „פון דער נאָדל", פראַנטן. די גויים האָבן זיי אויפגענומען מיט שנאה: געשטערט די „פרייהייט" צו וועלכער זיי האָבן אַזוי געגאַרט. די יידן מיט געמישטע געפילן. פון איין זייט: אַן אָרגאַניזירטע מאַכט. פון דער צווייטער זייט: די ידיעות פון יעדיניץ. זייער באַציונג צו דער באַפעלקערונג, בפרט פון אַ טייל אָפיצירן, איז געווען אַכזריותדיק. אין די דערפער האָט מען אויסגעשאָסן „בונטאָווטשיקעס" אויף רעכטס און אויף לינקס. אויך אין שטעטל האָט מען אונטערגעוואָרפן אַ פּאָר ביקסן נעבן מיכל לערנער און משה גרויסמאַן. מ׳האָט זיי אַרעסטירט און געזאָלט שטעלן פאַר אַ מיליטער־געריכט; צום גליק, איז דעמאָלט „איינגעשטאַנען" ביי יאַנקל איציק נחס (מיכאל קויפמאַנס פאָטער) אין הויז דער דיוויזיע־קאָמענדאַנט גענעראַל „צדיק". יאַנקל קויפמאַן האָט „מיטן קאָפּ" גאַראַנטירט פאַר די צוויי יידן און זיי זענען באַפרייט געוואָרן. צווישן די רומענישע אָפיצירן, איז געווען איי־

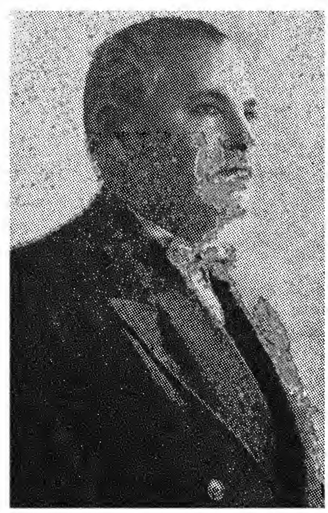
נער אַ לופּאַשקו, אַ סאַדיסט, אַ פאַרגעניגן האָט אים, אַפּנים, פאַרשאַפט די איבערפאַלן און מיט דער נאַגאַיקע שלאָגן יידן. ביי זיין דערשיינען אין גאַס, אין העלן טאָג, איז מען זיך צע־לאָפן און פאַרשוווּנדן אין די שטיבער. ער האָט אָבער געמוזט האָבן קרבנות. פלעגט ער פאַרטאָג, נאָך אין דער פינצטער, ווען איינצלנע מענטשן גייען דאַוונען אָדער צו דער אַרבעט, אַרומשפּאַצירן אין די גאַסן און שלאָגן אָן רחמנות. איין מאָל אין אַ פאַרטאָג גייט יאַנקל שטערנבערג דאַוונען. פינצטער. אַ נאַסע קעלט. קיין לעבעדיק נפש. פּלוצים אַ געוואַלד: ראַטעוועט, יידן! לופּאַשקו שלאָגט מיט דער נאַגאַיקע, גדליה וואַסערפירער, וועלכער ליגט נעבן זיין „סעקא״ (פערד און פעסל צו פירן וואַסער) אויף דר׳ערד אַ צעבלוטיקטער. איידער לופּאַשקו האָט באַוויזן אויפצוהייבן די נאַגאַיקע אויפן צו־געקומענעם „זשידאַן״ האָט ער געכאַפּט אַזאַ „האַרציקן״ גלעט איבערן פּרצוף, אַז ער האָט זיך איבערגעקערט אַן אויסגעפּוצ־טער אין דעם שיינעם אוניפאָרם, אין דער בלאָטע אַריין. באַ־קומען נאָך עטלעכע גוטע סטוסאַקעס אין די זייטן, און אַ גע־שוואָלן פנים. דער „פּראַנט״ איז וואַכנווייז נישט אַרויסגעקומען אין גאַס אַריין און געבעטן, מ׳זאָל אים איבערפירן פון ליפקאַן ערגעץ אַנדערש.

אין חנוכה 1918 האָב איך פאַרלאָזט ליפקאַן. אונטער מיר אַ לעבן פון 28 יאָר. אַנדערע, נייע דורות זענען געקומען, גע־פירט און געשטאַלטעט זייער לעבן, פּערזענלעך און געזעל־שאַפטלעך. דער דור האָט אויך נישט מבייש געווען מיין דור.

שרייבט, קינדער, איר ווייטער. זאָל בלייבן אַ זכר פון אונדזער יידישן אומגעקומענעם שטעטל ז״ל.

אהרן שוסטער (פון בוך „ליפקאַן פון אַמאָל״)

מלמדים און לערערס

דאָס קאַפּיטל זכרונות גייט צוריק ביז צום אָנהייב פונעם 20־טן יאָרהונדערט ד.ה. גאַנצע 60 יאָר צוריק. דאָס זענען יענע צייטן ווען אויסער חדר און מלמד האָבן יידישע קינדער אין ליפקאַן פון אָן אַנדער מין בילדונג און דערציונג נישט געוווּסט. נאָר איינצלנע יינגלעך, יחידי סגולה, אַזוי צו זאָגן. צום גרעסטן טייל פון מער פאַרמעגלעכע עלטערן, האָבן אויך געלערנט רוסיש מיט אַלע אַנדערע אַטריבוטן, וואָס זע־נען געגאַנגען מיט דער לאַנד־שפּראַך. דאָס איז אויך געווען די צייט, ווען ס׳איז געווען אַ זעלטנהייט צו געפינען אין ליפקאַן אַ יידן פון עלטערן דור וואָס זאָל געווען קענען לייענען און שרייבן רוסיש. אפילו די סטאַראָסטעס, די אַזוי גערופענע יידן־פאַרשטייערס (נאַטשאַלסטוואָס), האָבן נאָר געקענט רעדן רוסיש אויך מיט נישט ווייניק גרייזן. אָבער ניט לייענען און שרייבן.אָט, למשל, געדענקט זיך הערש יאַנקל שפּירא, איינער פון עלטערן דור, אַ קרעמער פון גאַלאַנ־טעריע. ער איז געווען איינער פון די געציילטע אין ליפקאַן, וואָס האָבן געקענט לייענען און שרייבן רוסיש. און ווי עמע־צער האָט געדאַרפט שרייבן אַ רוסישן אַדרעס איז מען גע־גאַנגען צו הערש יאַנקלען. ס׳זענען, מן הסתם, געווען אויך אַנדערע יידן וואָס האָבן געקענט רוסיש בעסער פון הערש יאַנקלען. אָבער ווייל זיי האָבן געקענט בעסער. דערפאַר טאַקע איז מען צו יענע ניט געגאַנגען. מ׳האָט פּשוט ניט געסמיעט זיי מטריח זיין. אָבער הערש יאַנקל איז גאָר געווען עפּעס אַנדערש, טאַקע אַ קרעמער וואָס קען לייענען און שרייבן רוסיש, דאָך אַ אייגענער מענטש. מחמת וואָס? מחמת די מערסטע פון זיינע קונים זענען באַשטאַנען פונם, אַזוי צו זאָגן, אַרבעטער־קלאַס: אַלע שניידערס און שניידערקעס האָבן געקויפט נאָדלען, באַוועלאָך, פינגערהויטן, קרייד א. א. וו. נאָר ביי הערש יאַנקלען. אָט אַזוי האָט עס דעמאָלט געהאַלטן מיט רוסישער בילדונג ביי יידן. ניט יידישע עלטערן האָבן זיך שטאַרק געיאָגט צו לערנען זייערע קינדער רוסיש. און ניט רוסלאַנד פון יענער צייט האָט דערמוטיקט יידישע קינדער צו לערנען רוסיש. און ניט נאָר ניט דערמוטיקט, נאָר זיי האָט מען דאָס נאָך געמאַכט שווערער אויך מיט פאַרשי־דענע באַגרענצונגען און אַלערליי אַנדערע צרות, אַזוי אַז דאָס לערנען פון יידישע קינדער איז געווען אינגאַנצן כמעט אויסשליסלעך בלויז אין די חדרים און ביי מלמדים. אָנהויבנדיק פון דרדקי מלמד, און ענדיקענדיק מיטן גמרא מלמד. און צווישן די ביידע איז אויך געווען דער חומש מלמד, ביי וועמען מ׳האָט געדאַרפט לערנען אַפּאָר יאָר, איידער מ׳איז אַריין צום גמרא מלמד. אויב מ׳האָט געוואָלט אָדער געקענט דאָס אויספירן פינאַנציעל. ביים גמרא מלמד איז דער שכר לימוד אין יענער צייט געווען אַ פראַגע פון די עלטערנס פּרנסה אומשטענדן. און אויף ווי ווייט ס׳געדענקט זיך פון יענער צייט, האָט ליפקאַן געהאַט אַ שפע פון גאָר גוטע

מלמדים פון יעדן מין. די חדרים זענען ניט געווען פון די אַמבעסטן צוגעפּאַסט צום לערנען מיט קינדער, אָבער אויף די מלמדים איז זיך ניט געווען וואָס צו באַקלאָגן. ספּעציעל אויף די גמרא מלמדים. זיי זענען אַליין אויך געווען גרויסע למדנים, און ספּעציאַליסטן אויף זייער געביט. פון יענען צייט געדענק איך פיר אַזעלכע און צו זייער אָנדענק פאַרצייכן איך דאָ זייערע הייליקע נעמען. דער עלסטער פון זיי איז יאָרן איז געווען מענדל טיסמעניצער. אים געדענק איך שוין אויף די עלטערע יאָרן און ניט קיין איבעריק געזונטער. קיין צופיל תלמידים האָט ער צו יענער צייט שוין ניט אָנגענומען, נאָר געציילטע און געקליבענע. נאָך אים, פיל יינגער אין יאָרן, זענען געווען שמעון בענדיט און חיים ברוך מלמד. דער פערטער און יינגסטער איז געווען חיים הערש מלמד. חיים הערש, כאָטש יינגער פון זיי אין יאָרן איז געווען פאַררעכנט פאַרן בעסטען גמרא מלמד אין שטאָדט, גאָר פון אַ הויכער מדרגה. געווען איז ער אַליין אַ עסטרייכער און געוואָרן אַ ליפּקאַנער איידעם. און אַלס עסטרייכער האָט ער אויך געהאַט אַביסל וועלטליכע בילדונג. ער האָט געקענט שרייבן און לייענען דייטש. ער איז אויך געווען אַ ספּעציאַליסט אויף שרייבן בקשות צו רביים, גוטע יידן. פאַר יעדן גוטן יידן האָט ער געהאַט אַ באַזונדערן נוסח. אַ ייד אָדער אַ יידענע האָט געוואָלט שרייבן אַ בקשה צו אַ גוטן יידן און זיך אַביסל אַראָפּרעדן פון האַרצן, איז ער געקומען צו חיים הערשן, אים דערציילט וואָס אים דריקט אויפן האַרצן און חיים הערש האָט שוין געוווסט, וואָס און ווי צו שרייבן. אויב כ׳האָב קיין טעות ניט האָט ער פאַררעכנט צען קאָפּיקעס.

נאָך איין גמרא מלמד איז געווען ראובן פרומע פאַיעס. ער איז געווען אַ געענדיקטער ישיבה בחור. אַ גרויסער לערנער און שטרענג פרומער. אַלס יינגער בחור האָט ער שוין געהאַט אַ באָרד כמעט ביזן גאַרטל. לאַנג קיין מלמד איז ער ניט געווען. נאָך דער חתונה האָט ער געמאַכט אַ באַקאַליינע קראָם און דאָס מלמדות אויפגעגעבן.

חומש מלמדים צו יענער צייט, ווען יעדער איינער האָט אָנגעפירט מיט אַ אייגן חדר, אויף וויפיל איך געדענק, זענען געווען זיבן. דער עלטסטער פון זיי אין יאָרן איז געווען אַנשל. ער איז אויך געווען אַ מוהל. זיין זון אברהם וועמען מ׳האָט גערופן אברהם אַנשלס. שלמה חיה לאה׳ס און זיין ברודער עלי מלמד, אברהם גוטיעס, וועלכער איז אויך געווען אַ חזן און אַ גאַנץ גוטער חזן.

קלמן דער רויטער גערופן האָט מען אים אַזוי צוליב זיין פייערדיק רויטער באָרד. דער יינגסטער פון זיי איז געווען יעקב יוסי. אַליין אַ יעדעניצער, נאָך חתונה געהאַט קיין ליפּקאַן. געווען אַ איידעם ביים אַלטן אברהם שמש פון דער גרויסער שוהל. נאָכן טויט פון אברהם שמש איז ער געוואָרן דער ממלא מקומו. אַזוי אַז יעקב יוסי איז חוץ מלמד אויך געווען דער שמש פון שוהל. און טאַקע דאָרט, האָט ער געהאַט זיין חדר.

ביי דיזעלבע מלמדים האָט מען אויך געלערנט שרייבן יידיש אויפן שפּיץ מעסער. כאָטש אין חדר איז מען געווען אַפילו פאַרשפּאַרט דעם גאַנצן טאָג: פון גאַנץ פרי ביז שפּעט אין אָוונט. אָבער דאָס גאַנצע לערן־פּראָגראַם איז באַשטאַנען פון דריי מאָל אין טאָג דאַוונען און אַ פרשה חומש מיט רש״י. אין משך פונם לאַנגן טאָג האָט מען אָפּגעשפּאָרט אויך אַ קורץ שטיקל צייט פאַר לערנען שרייבן יידיש. דאָס גאַנצע שרייבעכץ האָט געהאַט איין מעטאָדע: שורה גריסל, אָדער: דער טאַטע איז געפאָרן אויפן יריד קויפן סחורה. אָדער: דער טאַטע איז געקומען פונם יאַריד און געבראַכט אַ סחורה. פון לערנען אין חדר עטוואָס רוסיש איז אַפילו קיין רייד ניט געווען. דאָס האָט גלאַט געשמעקט ווי מיט עפּעס טריפה פסול. און חוץ דעם האָבן דאָך די מלמדים אַליין אויך ניט געקענט קיין רוסיש. ווען אַ פרומער מלמד וואָלט דעמאָלט געקענט רוסיש גלויב איך קוים, צי די עלטערן וואָלטן אים געטרויט די קינדער צום לערנען.

געוויינליך האָבן זיך די חדר יאָרן ניט אָנגעהויבן ביים חומש מלמד און זיך געענדיקט מיטן איבערגאַנג צום גמרא מלמד פאַר אַזעלכע וואָס האָבן דאָס געוואָלט און זייערע פאָטערס האָבן דאָס געקאָנט אויספירן.

אייגענטליך האָבן זיך די חדר יאָרן ביים קינד אָנגעהויבן אַסאַך פריער, נאָך ביים דרדקי מלמד. ווען דאָס קינד איז אַלט געווען 3—4 יאָר. אַזוי אַז מאַנכעס מאָל האָט מען דאָס קינד ניט נאָר געדאַרפט פירן ביים הענטל נאָר ממש טראָגן אין חדר אַריין, אָדער דורך אַ עלטערן ברודער אָדער דורכן בעהעלפער, וואָס יעדער דרדקי מלמד האָט געהאַט פאַר דעם צוועק. צוזאַמען מיט די קינדער האָט דער בעהעלפער שוין אויך אין אַ קוישל אָדער אין די קעשענעס מיטגעטראָגן פאַרן גאַנצן טאָג דאָס עסן פאַר די קינדער. כאָטש מער ווי אלף בית האָבן די קינדער אין דרדקין חדר ניט געלערנט, האָבן זיי דאָך געדאַרפט זיין דאָרט דעם גאַנצן טאָג.

אַזעלכע חדרים איז געווען צו יענער צייט גאַנצע זיבן.

דער אָנגעזעענסטער פון די דרדקי מלמדים איז געווען הערש אַלטער פאַליקס. אַ אָרימער ציכטיקער מענטש מיט אַ שוואַרצער באָרד, מיטאַ איידעלן כאַראַקטער. געשטאַמט פון אַ מלמדישער דינאַסטיע. געווען אַ שוואָגער פון באַרימטן העברעיישן לערער שקאָלניק, און דער פאָטער פון באַרימטן העברעיישן לערער בערל שטיפעלמאַן. פריער אין ליפּקאַן און שפּעטער אין חיפה. און יעצט איז זיינס אַ אור אייניקל לערערין אין ירושלים׳ר אוניבערסיטעט. ער איז אויך געווען אַ שיינער בעל תפילה. לויט זיינע קענטענישן האָט ער אַפילו געקענט זיין אַ גוטער חומש מלמד, נאָר ער האָט אָנגעהויבן אַלס דרדקי מלמד און אַזוי איז ער פאַרבליבן אַלע זיינע יאָרן ביזן טיפן עלטער. ער איז געשטאָרבן אין ליפּקאַן אין יאָר 1935 אין עלטער פון 78 יאָר. פונקט אַנטקעגן אים איז געווען צאַליק מלמד און יאַנקל קראטש. ביי יאַנקל קראטש האָט געפעלט דער גראָבער פינגער פון דער רעכטער האַנט. ער האָט קיין קינד ניט באַשטראָפט מיט שלאָגן מיטן קאַנטשיק, נאָר ער פלעגט אים קנייפן מיט דער האַנט אָנעם פינגער. און צו קנייפן האָט ער געהאַט עפּעס אַ ספּעציעלע מעטאָדע, אַז דאָס קינד איז פאַרגאַנגען אין חלשות.

עס איז נאָך געווען אַן אַלטער לאַוטשיק. דאָס איז געווען אַזאַ צונאָמען לאַוטשיק. אַ הויכער ייד אַ דאַרער מיט אַ

שיטער בערדל. פרייטיק ווען ער איז געווען פריי פון חדר איז ער אויך געווען אַ שערער און פלעגט שערן די קינדער. געשוירן האָט ער בלויז מיט אַ מאַשינקע. ניט קענענדיק אָפּשטעלן די מאַשינקע ווי ס'בעדאַרף צו זיין, האָט די מאַשינקע ביי אים שטענדיק געציפּט און געריסן אַזוי, אַז די קינדער האָבן געהאַט פונם שערן זיך ביי אים דאָס ערליכע אויסקומעניש. דאָס איז געווען אַ צוגאָב פרנסה צום מלמדות.

עס איז אויך געווען אַלטערס אַ שוואָגער, זיידעלע שמש. ער איז געווען אַ דרדקי מלמד און אויך שמש אין דער סטרעלסקער קלויז. געוווינט האָט ער טאַקע הינטער דער קלויז, און דאָרט האָט ער אויך געהאַט דאָס חדר. נישט ווייט פון אים איז אויך געווען אַ דרדקי מלמד מיטן נאָמען קלמן ראַצעס, נעבן דער סאַדאַגערער קלויז. אין אַ צווייטן הינטער־געסל נישט ווייט פון הוסאַטענער קלויז איז געווען אייזיק מלמד. דאָס זענען די זיבן דרדקי חדרים און זייערע מלמדים וואָס איך געדענק. געפּאַקט מיט צאָן קדשים זענען די חדרים געווען, אַז מ'האָט דאָרט צוליב דעם ענגשאַפט געקאָנט שניידן די לופט מיט אַ מעסער. אַזאַ זאַך ווי אַ זייגער איז אין חדר ניט געווען. צוליב וואָס האָט מען אים געדאַרפט? זומער האָט זיך דער חדר טאָג געענדיקט עט פאַרנאַכט, ווען די קי זענען געגאַנגען פון דער טשערעדע. און ווינטער, אז קיין טשערעדע איז ניט געווען, האָט זיך דער חדר טאָג געענדיקט עט שפּעט אויף דער נאַכט ווען דער רבי איז געוואָרן שלעפעריק. און צוליב דער פינסטערניש און אומעטיקייט אויף דער גאַס זענען די קינדער געגאַנגען מיט לאַמטערנס אין די הענד און זיך צוגעזונגען אַ חדר לידל „אוי אברהם'ציניו מלמד".

אַזוי זענען פאַרביי די קינדערישע חדר יאָרן.

צווישן די אַלע אויבן אויסגערעכנטע אַלטמאָדישע מלמדים און חדרים אין ליפּקאַן איז צו יענער צייט אויך געווען איין מאָדערנע העברעישע שול, חדר מתוקן אָנגעפירט פון איציק שקאָלניק ז"ל. ערשטנס איז די שולע געווען אָפּגעטיילט אינגאַנצן פונם לערערס וווינונג. צווייטענס דאָס לערנען האָט געהאַט אַ פּראָגראַם און אַ צייט ווען אָנהויבן און ווען צו ענדיקן. מ'האָט אָנגעהויבן פּינקט אַכט אינדערפרי און געענדיקט פונקט צוויי נאָכמיטאָג.

די תלמידים זענען געווען איינגעטיילט ניט אין כיתות נאָר אין קלאַסן: נידריקערע און העכערע. דאָרט האָט מען אויך געלערנט רוסיש, פאַר יעדן לערנגעביט אַ ספּעציעלן לערער. פאַר איין צייט געדענק איך דאָרט אַ סטעף פון גאַנצע פינף לערער. מער אויספירליך וועגן איציק שקאָלניק און זיין ראָלע אַלס לערער, האָב איך געשריבן אין מיין בוך „ליפּקאַן פון אַמאָל".

נאָענט צום סוף פונם נייַנצענטן יאָרהונדערט האָט יהודה שטיינבערג ז"ל, דער באַרימטער העברעישער שרייבער און לערער, איציק שקאָלניקס חבר און בן דור, אויך אָנגעפירט אַזאַ שולע אין ליפּקאַן. אָבער נישט אויף לאַנגע יאָרן.

שטיינבערגן, איינעם פון די שענסטע זין פון יידישן פאָלק, האָט ליפּקאַן ניט זוכה געווען צו האָבן צו לאַנג פאַר אַ לערער. אים האָט זיין טאַטע, דער שוחט און פרומער סאַדיגערער חסיד, פּשוט פאַרטריבן פון ליפּקאַן. ווייל מיט זיין דרך אין לערנען מיט קינדער — האָט דער טאַטע משה וועלוויל געטענה'ט וועט ער, רחמנא לצלן, פּשוט ברענגען די קינדער צום שמד. און ער האָט דעם זון דערקלערט מלחמה אויף לעבן און טויט. ער האָט אים דערקלערט פאַר אַ אַפּיקורס און אים פּשוט ניט צוגעלאָזט קיין קינדער צום לערנען. ער פלעגט אַרומגיין פון הויז צו הויז און אַגיטירן צווישן די עלטערן, אַז מ'זאָל זיך ניט דערוועגן צו געבן לערנען זייערע קינדער צו זיין זון, דעם אַפּיקורס. און יהודה שטיינבערג, ניט קענענדיק איבערטראָגן דאָס ביטערע מחלוקת צווישן אים און זיין פאָטער, צוזאַמען מיט די אַנדערע חסידים, האָט ער אין יאָר 1889 פאַרלאָזט ליפּקאַן וווהין ער האָט זיך קיינמאָל ניט צוריקגעקערט. אויף אַ שטיקל צייט האָט ער זיך באַזעצט אין אַ דערבייאיגן שטעדטל יעדינעץ און שפּעטער אין שטעטל ליאַוואַ, ווו ער האָט זיך ווייטער פאַרנומען מיט לערעריי. צולעצט האָט ער זיך באזעצט, צוליב זיין שרייבערישער טעטיקייט, אין דער גרויסער אָדעס. דאָרט איז ער אין יאָר 1907 געשטאָרבן אין עלטער פון פיר און פערציק יאָר.

3

אין די ערשטע יאָרן פון צוואַנציגסטן יאָרהונדערט, זענען צוגעקומען נאָך עטליכע מאָדערנע שולעס ווי איציק שקאָלניקס. איין שולע אַזעלכע האָט געעפנט בערל שטיפעלמאַן

בערל שטיפעלמאַן
1941—1885 (חיפה)

ז"ל. (ער איז געווען אַ פלימעניק פון איציק שקאָלניק און וועגן אים האָב איך געשריבן מער אויספירליך אין מיין בוך „ליפּקאַן פון אַמאָל") און ברוך יאַשטשיק, אַ גרויסער העברעיסט און פלאַמיקער ציוניסט.

אָט די שולעס האָבן באמת דערצויגן גאַנצע דורות ציוניסטן אין ליפּקאַן און חלוצים פאַר ארץ ישראל. אין יאָר 1927 האָט בעריל שטיפעלמאַן מיט זיין גאַנצער משפחה אויך עולה געווען קיין ארץ ישראל אַלס חלוצים.

אין דער זעלבער צייט האָט אויך דער באַרימטער משלים

יוסף וחנה גורן
1941—1886

שרייבער אליעזר שטיינבאַרג, צוזאַמען מיט זיין שוואָגער יאָסל גארן, אַ גאָר באַרימטער רוסישער לערער, געעפנט די ידישע פּראָ־גימנאַזיע (וועגן שטיינבערגס פּראָ־גימנאַזיע האָב איך געשריבן מער אויספירליך אין אַן אַנדער פּלאַץ).

דער וויכטיגסטער רוסישער לערער אין ליפּקאַן ביים סוף ניינצענטן און אָנהויב צוואנציקסטן יאָרהונדערט איז געווען אריה לייב ציסען, דער ערשטער קאַזיאָנער ראַבינער אין ליפּקאַן. אַ גרויסער משכיל. געשמ׳ט מיט זיין לומדות און פּיקחות. דורך אַ מסירה האָט ער פאַרלוירן דאָס רעכט צו זיין אַ ראַבינער. איז ער געוואָרן אַ רוסישער לערער. געגעבן שטונדן ביי זיך אין דער היים און אויך אין אַ פּאָר חדרים. זיין מעטאָדע איז געווען צו לערנען רוסיש אויף ידיש. דאָס האָט געהייסן: געלערנט ידיש אָדער העברעאיש מיט רוסי־שער איבערזעצונג. מיט יידן אין שטאָדט האָט ער גערעדט בלויז ידיש אָן אַ צומיש פון אַ רוסיש וואָרט. געווען איז ער אַ הויכער, שווארצער ייד מיט אַן אַריסטאָקראַטישן אויסזען. אזוי אַריסטאָקראַטיש איז אויך געווען זיין הויז, ווו ער האָט געוווינט מיט זיין פרוי און דריי טעכטער. זיין הויז איז געווען ביים עק גאַס ווו ס׳האָט זיך באַלד אָנגעהויבן די גוישע „מעשטשאַנסקע״ שטיבלאַך. אַרום דעם הויז האָבן געוואַקסן ביימלעך און רויזן, אַ אויסערגעוויינליכע ערשיינונג ביי אַ ידישער שטוב אין שטעטל. שפּעטערצו האָט ער עמיגרירט קיין אַמעריקע מיט זיין משפּחה. געוווינט אין פילאַדעלפיע און דאָרט געשטאָרבן אין יאָר 1908. (אַזוי דערציילט וועגן אים משה אַלטמאַן אין זיינער אַ ווידמונג לכבוד זיין באַרימטן לערער א. ג. ציסין).

נאָך אַ ידיש־רוסישער לערער אין יענע יאָרן איז געווען ישראל נודעלמאַן. ער פלעגט אויך געבן שטונדן ביי זיך אין דער היים און אויך אין פּריוואַטע הייזער, אָבער ניט פון אַ גרויסן פאַרנעם. ער האָט געקאָנט באַצייכנט ווערן אַלס אַ מין דרדקי מלמד אויף רוסיש. און נאָך איינער אַזאַ לערער איז געווען וועלוויל גרוזמאַן. יאָרן פריער איז געווען וועלוויל שרייבער, זיין לערנען איז געווען אַ „שורה גריסל״ אויף „זשאַרגאָן״, אַזוי אויך חיה פייגה די פּירזאָגערין, ספּעציעל פאַר דינסט און שניידער מיידלעך.

4

און כאָטש ס׳איז אין ליפּקאַן צו יענער צייט געווען אַזאַ נעץ פון חדרים און לערער, דאָך איז געווען אַ גרויסער טייל יונגוואַרג, וואָס צוליב אָרימקייט, האָבן זיי זייער ווייניק אָדער כמעט גאָרניט, גענאָסן פון די חדרים, איבערהויפּט מיידלעך.

אַזעלכע קינדער פלעגט מען, כדי זיי זאָלן ניט אַרומגיין פּוסט און פּאַס, אַוועקגעבן צו לערנען זיך אַ מלאכה אין עלטער פון 10—11 יאָר, פאַרן פרייז פון אַ הונגער לוין און אַמאָל דאָס אויך ניט.

נאָך דעם יאָר 1905, די צייט פון אויפטרייסלונג אין רוס־לאַנד, ווען ס׳האָבן אָנגעהויבן בלאָזן אַביסל פרייערע ווינטן, האָט זיך שוין געפונען אין ליפּקאַן אַ גרופּע פון יונגע נאַציאָנאַל און וועלטליך געבילדעטע גימנאַזיסטן אָדער עקס־טערניקעס, וועלכע, לערנענדיק אין די גרעסערע שטעדט, זענען זיי געווען אָנגעשטעקט מיט פאַרגעשריטענע אידעען און שטימונגען פון יענער צייט, און צווישן אַנדערן מיט בערייטקייט אַרויסצופירן די שטעטלשע אָרימקייט „פון פינ־סטערניש צו ליכטיקייט״. פון דער גימנאַזיסטישער יוגנט

האָט זיך אַרויסגעשיילט אַ גרופּע אין דער שפּיץ מיט יעקב (יאָקל) שטערנבערג (איצט אין מאָסקווע) און משה באַניעס (זילבערמאַן) איצט פון די הויפּטשאַפער און פערמאַנענטער לייטער פון אַלע ליפּקאַנער מוסדות אין ישראל זייט זייער עקזיסטענץ (1948). אָט די גרופּע האָט געעפנט אַ ניי בלאַט אין קולטור לעבן פון שטעטל. זיי האָבן געעפנט אַ אומזיסטע שול פאַר אָרימע קינדער גאַנץ אָן שכר לימוד. די קינדערלעך האָבן נאָר געמוזט קומען ריין אָנגעטון, און פאַרקעמט אין אָרדענונג. זיי האָבן אין שול באַקומען אומזיסט, אַפילו לערנמכשירים. אין לויף פון די פאָר יאָר וואָס די שולע אין אברהם לאַנדעס הויף האָט עקזיסטירט, האָבן די אָרימע קינדערלעך באַקומען אַ פּאַסענדע ערציונג און בילדונג און, זעלבסטפאַרשטענדליך, אַ שטרעבונג צום אויסבילדן זיך ווייטער.

ספּעציעל האָט משה זילבערמאַן אַוועקגעלעגט זיין ענערגיע, צייט און פעאיקייט ביי דער שולע: סיי אַלס אָרגאַניזאַטאָר, סיי אַלס פּעדאַגאָג, מיט ספּעציעלע מעטאָדן פאַרן אויסלערנען די קינדער שנעל לייענען און שרייבן און זיי באַקענען מיטן חומש או אגדה. אויסער דער שולע פלעגט ער נאָך געבן אומזיסטע לעקציעס אין העברעאיש און אין רוסיש, גרעסערע קינדער, פאַר וועמען די עלטערן האָבן ניט געקענט אָדער ניט געוואָלט צאָלן. אַזוי האָט משה זילבערמאַן אין יענע יאָרן מיט פרייער האַנט פאַרשפּרייט בילדונג אין שטעטל. ער איז אַליין געווען, קען מען זאָגן, אַ גאַנצע חברה „מפיצי־השכלה".

אָט די שולע איז נאָר געווען אַ אָנהויב און אַ סטימול צו גרעסערע יידישע קולטוראונטערנעמונגען וואָס זענען שפּעטערצו אויפגעקומען ווי צום ביישפּיל: די יידישע אַמאָטאָרן גרופּע אונטער דער לייטונג פון יעקב שטערנבערג ווו משה זילבערמאַן איז געווען איינער פון די אַקטיווסטע מיטאַרבעטער און פאַר עטליכע יאָר געווען דער אָרגאַניזאַטאָר און אַפילו שטענדיקער סופליאָר פון דער גרופּע. אגב האָט די טרופּע אויך געהאַט שפּעטערצו איר אייגענעם מוזיקאַלישן אָרקעסטער אונטער דער דירעקציע פון משה לאַווענטמאַן ע"ה. פון דער שולע און דער אַמאַטאָרן גרופּע איז מיט יאָרן שפּעטער אַרויסגעוואַקסן די באַרימטע יידישע פאָלקס שולע „הבימה" וועלכע האָט פאַרנומען אַגאַנצע געביידע פאַר זיך אַליין מיט אַגאַנץ רחבות׳דיקן הויף. (איינע פון יידל ברייטמאַן׳ס געביידעס פונקט אַקעגן שעס אויף דער טאַמאַזשענע גאַס). אין דער שולע האָבן געלערנט הונדערטער קינדער, אויפן מאָדערנסטן אופן, אָנגעפירט פון די בעסטע געניטע לערער צו יענער צייט. די נעמען פון די לערער וועל איך דאָ ניט דערמאָנען, ווייל ניט אַלע פון זיי געדענק איך פונקטליך, וויל איך קיינעם פון זיי ניט באַעולה׳ן, מיט ניט דערמאָנען. נאָר איין זאַך האַלט איך פאַר נויטיק דאָ צו אונטערשטרייכן, אַז דער לערער סטעף פון דער „הבימה" שולע איז געווען אונטערן אויפזיכט פון אליעזר שטיינבאַרג.

כאָטש וואָס אין דעם מאמר דאַרף זיך רעדן בלויז וועגן מלמדים און לערער, אָבער אַז מ׳דערציילט וועגן דער שולע „הבימה" פון יענע צייטן, מוז איך שוין אויך דערמאָנען די צוויי נעמען: נתן לעווענטאַל און וועלוועל חאַוויס, כאָטש זיי זענען קיין לערערס ניט געווען. דערפאַר זענען זיי אָבער געווען די הויפּט זיילן, אויף וועמענס אַקסלען די אינסטיטוציע איז געווען אָנגעשפּאַרט. כאָטש ביידע זענען נאָך געווען יונג אין יאָרן צו יענער צייט, אָבער אויפן געביט פון כלל טוערי האָבן זיי געווירקט ווי אַלטע דערפאַרענע כלל טוער.

אויסער אַ קינדער שולע האָט די „הבימה" אויך געדינט אַלס אַ פּלאַץ פאַר אַנדערע קולטורעלע אינסטיטוציעס. דאָרט איז אויך געווען דער לאָקאַל פון דער צעירי ציון אָרגאַניזאַציע „התחיה", וואָס פלעגט צוזאַמענקומען יעדן שבת נאָכמיטאָג, און אויסהערן רעפעראַטן אויף ציוניסטישע טעמעס און וועגן העברעאישער קולטור. די לעקטאָרס צו יענער צייט זענען געווען ראובן עפּשטיין, שאול פיכמאַן. פּראָפעסיאָנעלע העברעאישע לערער און פלאַמיגע צעירי ציון. ראובן עפּשטיין איז צו יענער צייט געווען צוזאַמען מיט אליעזר שטיינבאַרג לערער און אויך מיט־דירעקטאָר פון דער יידישער פּראָ־גימנאַזיע. אַליין אַ געבוירענער און דערצויגענער און זכרון יעקב, ישראל. אויסער העברעאיש, האָט ראובן געהאַט וועלטליכע בילדונג, פון אַ גאָר הויכער מדרגה. שאול פיכמן, אַ בעלצער, איז געווען צו יענער צייט איינער פון די הויפּט לערער אין דער „הבימה".

אין דער זעלבער „„הבימה" האָט אויך דער אומפאַרגעסליכער ליפּקאַנער גאון אליעזר שטיינבאַרג אָנגעפירט מיט זיינע יידישע ליטעראַרישע שבת צונאַכטן וואָס זענען צו יענער צייט געווען אַ שם דבר. ווער קען זיי דען פאַרגעסן די גייסטרייכע רעפעראַטן וועגן דער יידישער ליטעראטור און אירע שעפער מיט אַ צוגאָב פון זיינע אייגענע משלים.

דאָרטן האָבן אויך געלייענט רעפעראַטן: משה אַלטמאַן און יעקב שטערנבערג, מיט אַ צוגאָב פון זייער אייגענע שאַפונגען. פון בעגייסטערונג האָט מען אַפילו פאַרגעסן צו קוקן אויפן זייגער צו זען ווי שפּעט ס׳איז.

אויך דער שרייבער פון די שורות האָט דאָרט גאַנץ אָפט מהנה געווען דעם פאַרזאַמעלטן עולם מיט פאָרלייענען קאַפּיטלאַך פון דער יידישער ליטעראַטור. דאָ וויל איך בעטן אַנטשולדיקונג פאַר דער פערזענלעכער נאָטע. כ׳האָב דאָס בלויז פאַרצייכנט לשם געשיכטליכן פאַקט.

אין די ווינטערדיגע לאַנגע אָוונטן פון מיטן דער וואָך האָט די „„הבימה" אויך געדינט אַלס אַ שאַך קלוב, ווו מענטשן האָבן פאַרבראַכט אין שאַך שפּיל ביי אַ גלעזל טיי. דאָס איז שוין ניט געווען אומזיסט. פאַר דעם האָט מען געדאַרפט באַצאָלן און די הכנסה איז געגאַנגען לטובת דער „הבימה".

די „הבימה האָט עקזיסטירט ביזן יאָר 1922 ווען די רומענישע רעגירונג האָט דורך אַלערליי אַנטיסעמיטישע געזעצן געצוווּנגען אָט די הערליכע און אידעאַלע אינסטיטוציע צו שליסן אירע טירן און געמאַכט אַ סוף צו איר עקזיסטענץ.

אהרון שוסטער (פון בוך „ליפקאַן פון אַמאָל״)

חזנים און בעלי־תפילה

פאַר מיין צייט, ס׳הייסט ביז סוף 1921, זענען אין ליפקאַן געווען ניין בתי־כנסיות צום דאַווענען, און אַז מע וויל, קאָן מען זאָגן גאַנצע עלף, ווייל די גרויסע שול האָט געהאַט צוויי זייטיקע שטיבלעך, ווו מ׳האָט געדאַוונט אין דער וואָכן, שבת און יום־טוב. כדי די נעמען פון די ניין בתי־כנסיות זאָלן נישט פאַרגעסן ווערן, — זיי זענען דאָך חרוב געוואָרן איינאיינעם מיט דער גאַנצער קהילה קדושה ליפקאַן, — וועל איך דאָ אויסרעכענען די נעמען זייערע. איך וועל אויך פאַרצייכענען די ערטער, ווו אָט־די בתי־תפילה זענען געשטאַנען:

פונקט אויפן שטראָז, די שענסטע גאַס אין ליפקאַן וואָס האָט רעכטס אַרויפגעפירט צו דער באַן און לינקס אַראָפּ צום טייך פרוט, די איינציקע גלייכע גאַס אין ליפקאַן, אויף אָט־דער גאַס איז געשטאַנען די גרויסע שול, און דאָס גרויסע בית־מדרש גלייך לעבן דער שול. די שול איז געווען זייער אַ מאַסיווער בנין, געבויט פון סאַמע שטיין און שטאָל, אין גאָר אַלטן סטיל. אינעווייניק איז זי געווען אויסגעאַרבעט ווי אַ יאַרמלקע. דאַכט זיך, אַז זי איז געווען דער העכסטער בנין אין שטאָט, און איינער פון די עלטסטע. ווי אַלט, דאָס ווייס איך נישט. בשעת דער שרפה פון זומער 1910, ווען 462 הייזער זענען אַוועק מיטן פייער, זענען אויך די שול מיטן גרויסן בית־מדרש פאַרכאַפּט געוואָרן אין פייער.

דאָס פייער האָט אַלץ אויסגעגלייכט מיט דער ערד, אָבער נישט די שול. פון דער שול איז נאָר פאַרברענט געוואָרן דער ראָד און די אינעווייניקסטע אויסשטאַטונג, וואָס איז געווען געמאַכט פון האָלץ, אָבער די ווענט זענען געבליבן שטיין אַזוי מאַסיוו ווי פריער. פונקט אַקעגן דער שול און דעם בית־מדרש אינעם געסל, וואָס האָט געפירט צום „שעס״, זענען געשטאַנען די סטרעליסקער קלויז און די סאָדעגערער קלויז. אויפן שטראַז, אַ ביסל ווייטער לינקס פון בית־מדרש, אויפן וועג צום פרוט, איז געשטאַנען די שטעפאַנעשטער קלויז.

פונקט אין צענטער פון דער שטאָט, אַ ביסל אָפּגערוקט פונעם מאַרק, איז געשטאַנען די זינקעווער קלויז.

נישט ווייט פון דאָרט, אויף דער גאַס, וואָס האָט געפירט צום גאָלדענעם באַרג, האָט זיך געפונען דאָס פערדאָנע בית־מדרש. פערדאָנע האָט מען דאָס בית־מדרש גערופן דערפאַר, ווייל דאָרט האָבן געדאַוונט עטלעכע באַלעגאָלעס און פערד־הענדלער. אַ ביסל העכער פונעם פערדאָנע בית־מדרש, נאָך נעענטער צום גאָלדענעם באַרג, איז געשטאַנען, אַ ביסעלע מן הצד פון דער פאָדער־גאַס, די הוסיאַטינער קלויז און אינעם זייטיקן געסל, וואָס האָט געפירט צום שפּיטאָל, האָט זיך געפונען די שניידערישע קלויז. לויטן נאָמען אַליין קאָן מען זען, אַז דאָרט האָט געדאַוונט דער ליפקאַנער צעך, די האָרעפּאַשניקעס, וואָס האָבן נישט געוווּסט פון קיין אַנדער סאָרט לעבן, חוץ פון אייגענער האָרעוואַניע, פון גאַנץ פרי ביז העט שפּעט אין נער נאַכט.

איטלעכעס מקום־קדוש, וואָס כ׳האָב דאָ אויסגערעכנט, האָט געהאַט זיין בעל־תפילה און יעדער איינער פון אָט די בעלי־תפילות איז געווען פאַסיק צו זיין אַ שליח ציבור. זיי זענען אַלע געווען יידן קענער אין די קליינע אותיות.

אָבער פון די אַלע בעלי־תפילות האָבן זיך אויסגעצייכנט בלויז דריי, וואָס זענען געווען ביכולת צו פאַרשאַפן אַן אמתן עונג רוחני, סיי מיט זייער קול־נגינה, סיי מיט זייער נוסחדיקן דאַווענען און סיי מיט זייער אויסטייטשן די תפילות. דאָס זענען געווען: איציק שקאָלניק, אברהם גוטיעס און מאַטיע קראָכמאַלניק. ליפקאַנער יידן זענען זיי נישט געגאַנגען הערן דאַוונען, נאָר מ׳איז ממש געלאָפן, כאָטש ביי קיין איינעם פון זיי איז חזנות נישט געווען דער הויפּט־קוואַל פון זייער פרנסה, נאָר בלויז אַ ביי־זאַך. קיין איינער פון זיי האָט שטייענדיק ביים עמוד קיינמאָל נישט געקוקט אויפן זייגער, צו וויסן ווי שפּעט ס׳איז, כאָטש אין די אַנדערע שולן האָט מען שוין פון לאַנג געהאַט אָפּגעדאַוונט, און מ׳איז פון דאָרטן געקומען זיי הערן און הנאה האָבן. זיי האָט דאָס גאָרנישט געאַרט. זיי זענען זיך געשטאַנען ביים עמוד און געלאָזט הערן זייער זיסע נגינה און געשמאַק זאָגעכץ, חלילה נישט פאַרפעלט קיין קנייטשעלע. און דער עולם דאַוונערס איז נישט געווען ברוגז, וואָס מ׳פאַרהאַלט אים צו לאַנג ביים דאַווענען.

מאַטיע קראָכמאַלניק איז געווען באַן קאָמיסיאָנער און כמעט אַ מאָדערנער מענטש, געקליידט האַלב־קורץ, די בלאָנדע באָרד שטענדיק גלאַט צוגעקעמט, געווען אַ ייד אַ משכיל, געלייענט יידישע און העברעאישע צייטונגען און די קינדער דערצויגן וועלטלעך־מאָדערן. מיט קיין כאָר האָט ער קיינמאָל נישט געדאַוונט, נאָר שטענדיק אַליין. ביים עמוד איז ער געשטאַנען גלייך ווי אַ לולב. ער האָט געדאַוונט אין זינקעווער קלויז.

אברהם גוקיס, דער צווייטער פון די דריי, איז געווען פונקט דער היפוך. ער איז געווען אַ חומש־מלמד און זייער אַ פרומער מענטש. געהאַט אַ שוואַרצע געדיכטע באָרד און געטראָגן אַ לאַנגע קאַפּאָטע. ער איז געווען אַ ביסל אַ שווערלייביקער און פון מיטלען ווּוקס. טיילמאָל האָט ער געדאַוונט טים אַ כאָר. בשעתן דאַווענען איז ער געווען אינגאַנצן איינגעהילט אין אַ לאַנגן טלית. אַפילו די באָרד האָט מען נישט אַרויסגעזען. בלויז דאָס מויל איז ביי אים געווען פריי. זיין דאַווענען איז געווען אַ פרום חסידיש דאַווענען. פול מיט געפיל און וואַרעמקייט. ער איז געווען חזן אין גרויסן בית־מדרש. אַחוץ אין ליפקאַן האָבן סיי מאַטיע קראָכמאַלניק, סיי אברהם גוטיעס אינערגעץ נישט געדאַוונט, ווייזט אויס אַז אַריבער די גרענעצן פון ליפקאַן האָט זייער חזנישער נאָמען נישט געגרייכט.

איציק שקאָלניק, דער דריטער פון זיי, איז געווען אינגאַנצן דער היפוך פון זיי ביידע. געווען איז ער אַ ביסל נידעריקער פון מיטלען ווּוקס, מיט אַ שוואַרצן קאָפּ האָר און אַ שוואַרץ קורץ געשוירן בערדל מיט אַ שפּיץ, אַלאַ פראַנצוי־

זישער בולאַנזשע און מיט קלוגע שוואַרצע אויגן, וואָס האָבן ממש באַצויבערט. ער האָט זיך געקליידט לויט דער לעצטער מאָדע און ריין, אַז קיין שפּרענקעלע איז נישט געווען צו געפינען אויף זיינע מלבושים. ער איז געווען אַ ייד אַ חכם, און אַ משכיל און אַ ציוניסט אין בעסטן זינען פון וואָרט. סע וועט נישט זיין איבערגעטריבן צו זאָגן, אַז ער איז געווען די טרייב־קראַפט אין די ערשטע יאָרן פונעם מאָדערנעם ציוניזם אין ליפּקאַן. ער איז געווען אַ גרויסער למדן, איינער פון די גרעסטע אין ליפּקאַן. אַ בן־דור און אַ נאָענטער חבר פון העברעאישן שרייבער יהודה שטיינבערג. פּרנסה האָט ער אַלע זיינע יאָרן געצויגן פון מלמדות, בעסער געזאָגט: לערעריי. ער איז נישט געווען גלאַט אַ מלמד לויטן אַמאָליקן באַגריף, נאָר אַ מאָדערנער העברעאישער לערער. (נאָך פּרטים יועגן אים וועט דער לייענער געפינען אויף אַן אַנדער אָרט אין זעלבן בוך אין קאַפּיטל וועגן איציק שקאָלניק). ער איז געווען דער פּאַטריאַרך פון ליפּקאַן. דאָ וויל איך באַזונדער דערציילן וועגן זיין ראָלע אַלס בעל תפילה, וואָס ליפּקאַנער יידן וועלן קיינמאָל נישט פאַרגעסן. ער איז געווען אַ מאָדערנער מענטש, איז ער אויך געווען אַ מאָדערנער בעל־תפילה. דעם טלית — קיינמאָל נישט איבערן קאָפּ. אויפן קאָפּ — אַ הויכע סאַמעטענע יאַרמלקע מיט עטלעכע שפּיצן אַרום. דאָס פּנים — אינגאַנצן פריי פאַרן עמוד. בשעת ער האָט געדאַוונט פאַרן עמוד, האָט מען געקאָנט הערן אַ שפּילקע אַרפּפאַלן אויפן דיל, אַזאַ שטילקייט האָט געהערשט אין שול. מיט זיין דאַווענען פלעגט ער ממש באַצויבערן דעם עולם. ער האָט געהאַט אַ שיין קלינגענדיקן קול און האָט געדאַוונט מיט אַ זעלטענער מתיקות. צו זיין פּירוש־המילות איז זיכער נישט געווען קיין גלייכן. ווער קאָן פאַרגעסן זיין ראש־חודש־בענטשן, זיין הוצאת־התורה און בכלל זיינע שבת־און יום־טובדיקע מוספים? מיט זיין מזכירנשמות זיין פלעגט ער ממש רירן שטיינער פון זייער אָרט. מיר אַליין איז אויסגעקומען מער ווי איינמאָל הערן אים מאַכן אַן אל מלא רחמים ביי אַ לוויה און כ'האָב אַליין געזען ווי קריסטן, וואָס זענען געשטאַנען נישט ווייט, האָבן געוויינט גלייך מיט די יידן, וואָס האָבן זיך באַטייליקט אין דער לוויה.

און אַז ער פלעגט דאַווענען מיט אַ כאָר, איז דער כאָר געווען פון געקליבענע זינגערס, אַזוי ווי אויף דער נאָדל. ווייל ביי אים האָט אַ משורר נישט נאָר געדאַרפט קאָנען זינגען, ער האָט אויך געדאַרפט קאָנען זאָגן עברי און קאָנען פּירוש־המילות. איציק שקאָלניק מיט זיין כאָר האָבן דערפאַר טאַקע זוכה געווען באַרימט צו ווערן ווייט אַרום אַריבער די גרעניצן פון ליפּקאַן. פאַר מיין צייט, געדענק איך, איז ער פאַרבעטן געוואָרן אַלס חזן קיין נאָוואָסעליץ, קיין בעלץ און קיין טשערנאָוויץ, און אומעטום אין די אָנגעזעענסטע שולן, און שטענדיק האָט ער אויסגענומען אויפן בעסטן אופן.

אין קיין קאָנסערוואַטאָריע האָט ער נישט געלערנט. קיין נאָטן האָט ער נישט געקאָנט. און פונוואַנעט ס'האָט זיך ביי אים גענומען אַזאַ הויכע מדרגה אין חזנות, דאָס איז שוין זיין סוד. פון די אויבן־דערמאָנטע בעלי־תפילות איז שוין איצט קיין איינער נישטאָ. ווער ס'איז געשטאָרבן מיט אַ נאַטירלעכן טויט און ווער ס'איז אומגעקומען על קידוש־השם אין טראַנסניסטריע, דורך די דייטשישע און רומענישע מערדער.

חוץ די אויבן־דערמאָנטע בעלי־תפילות קומען אַרויס פון ליפּקאַן אַ פּאָר גאָר באַרימטע חזנים און זינגערס. דער ערשטער פון זיי איז יאָסל שטערנבערג, אַ נאָענטער קרוב פונעם דיכטער יעקב שטערנבערג. ביי ליפּקאַנער יידן איז ער באַקאַנט ווי יאָסל קאַרפּאַטשער, ווייל זיינע עלטערן זענען געווען פונעם דאָרף קאַרפּאַטש, זעקסט וויערסט פון ליפּקאַן. חזנים און מנגנים אין דער גאָרער יידישער וועלט קענען אים ווי יאָסל באַס, צוליב אַ באַסאָווער שטימע וואָס ער פאַרמאָגט, וועלכע איז אַ חריפות אין דער וועלט. יודעי־חן זאָגן אַפילו אַז אַזאַ באַס איז נישט בנמצא אין דער גאָרער וועלט. אָט דער יאָסל איז אַ גייענדיקע קאָנסערוואַטאָריע. אַ קינד פון זעקס יאָר, האָט ער שוין אָנגעהויבן צו זינגען ביי חזנים. נאָך אין זיינע גאָר פריע יאָרן, נאָך אַפילו אין די קינדער־יאָרן האָט ער זיך שוין אַרויסגעוויזן ווי אַ שם־דבר אַלס זינגער. אָט וואָס חזן אפרים סלעפּאָק ע"ה, איינער פון די אָנגעזעענסטע חזנים פונעם אַלטן דור, האָט מיר דערציילט וועגן יאָסלען: ווען יאָסל איז אַלט געווען עלף יאָר, האָבן זייביידע געזונגען אַלס משוררים ביי אַ בריטשאַנער חזן, משה אַכלער, האָט יאָסל דעמאָלט אַלס עלף־יאָריק יינגל געקענט זינגען אויף דריי שטימען: אַלט, טענאָר און באַס, וואָס דאָס ווערט באַטראַכט ווי אַ זעלטנהייט אין דער וועלט פון מוזיק. אַלס משורר האָט ער געזונגען ניין יאָר ביים וועלט באַרימטן ניסי בעלזער. שפּעטער האָט ער געזונגען ביים חזן פּיני מינקאָווסקי אין אָדעס, אויך גאַנצע ניין יאָר. דאָס זענען אפשר געווען דער וועלטס בעסטע חזנים פון יענער צייט. אין דער צייט וואָס ער האָט געזונגען ביי פּיני מינקאָווסקי אין אָדעס, האָט ער אויך געזונגען אין אָדעסער „גאָראָדסקאַי טעאַטער" צוזאַמען מיט שאַליאַפּינען. אָבער זיין באַסאָווע קול וואָס האָט אים אַזוי באַרימט געמאַכט אַלס זינגער, האָט אים געשטערט אַלס חזן. פאַר אַ חזן האָט ער געהאַט צו אַ טיפן באַס. דערפאַר האָט ער קיין גרויס דערפאָלג אַלס חזן נישט געהאַט. אין ליפּקאַן איז ער אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה געווען עטלעכע יאָר חזן אין דער הוסיאַטינער קלויז, אין עלטער פון עטלעכע און דרייסיק יאָר. אין 1923 איז ער געקומען קיין אַמעריקע. דאָ איז ער געווען חזן אכט יאָר אין אַ שול אין פּראָווידענס, ראָוא איילאַנד. דערנאָך האָט ער זיך מיט זיין פאַמיליע באַזעצט אין ניו־יאָרק. צוליב די קריזיס־יאָרן פון יענער צייט און אַנדערע סיבות איז אים געווען שווער צו באַקומען אַ שטענדיקע חזנות־שטעלע. דערפאַר איז ער געבליבן אַ זינגער ביי חזנים ביזן היינטיקן טאָג. פון זיינע קינדער האָבן צוויי זין, שמאי און אהרן, פון אים געירשנט סיי זיין שטים־קוואַליטעט און סיי זיין מוזיקאַלישקייט. אינעם כאָר פון דער „מעטראָפּאָליטן" אָפּערע אין ניו־יאָרק. אהרן איז דער מאַן פון דער באַרימטער זינגערין פריידעלע אוישער (די חזנטע), אויך אַ ליפּקאַנער.

דער צווייטער ליפּקאַנער וועלט־באַרימטער זינגער און חזן איז געווען משה אושר. אָבער וועגן אים לייענט אין אַ באַזונדער קאַפּיטל אין בוך.

משה ליב קויפמאַן

אַרום וואָקזאַל

אין די 90־ער יאָרן האָט ליפקאַן באַקומען אַ באַן־סטאַנציע און איז אַזוי אַרום פאַרבונדן געוואָרן מיט דער גרויסער וועלט: מיט רוסלאַנד פון איין זייט און מיט עסטרייך־דייטשלאַנד פון דער צווייטער. דאָס האָט געבראַכט צו אַ שטאַרק אַנטוויקעלטן מסחר מיט די אָרטיקע פּראָדוקטן: בהמות, אייער און בעיקר תבואות (קוקורוז, ווייץ, קאָרן א. אַ.) וועלכע זענען געגאַנגען אויף עקספּאָרט. דאַמולט איז אויפגעקומען אַ נייע פּרנסה אין שטעטל: קאָמיסיאָן, אייגענטליך, איז דאָס געווען עקספּעדיציע. די אַרבעט איז באַשטאַנען פון זאַמלען די פּראָדוקטן אין די באַן־מאַגאַזינס און דערנאָך זיי פאַרלאָדן אין וואַגאָנעס און עקספּעדירן.

קאָמיסיאָנערן זענען געוואָרן ייִדן, וואָס זענען געווען פאַרלעסליך פאַר די פּראָדוקטן־סוחרים און וועלכע האָבן געמוזט קענען זיך פאַרשטענדיקן אין רוסיש מיט די באַן באַאַמטע.

די ערשטע קאָמיסיאָנערן זענען געווען: איציק יפה, מאָטיע קראַכמאַלניק, הירש גוטמאַן משה יחיאל רובינשטיין און זיידע פרומקיס.

אַ גרויס אומרעכט איז געטון געוואָרן ליפקאַן ווי אויך אַנדערע ייִדישע יישובים אויף דער שטרעקע דערמיט, וואָס די באַן סטאַנציעס זענען ווי בכוונה אויסגעבויט געוואָרן ווייט פון שטעטל און אויף שטחים ווי ייִדן איז געווען כמעט תמיד פאַרבאָטן זיך צו באַזעצן.

מ׳האָט געמוזט אָנקומען צו אַ וואָגן אָדער אַ פאַעטאָן. דערמיט האָבן זיך באַנוצט די עלטערע בכבודיקע קאָמיסיאָנערן וועלכע פלעגן קומען און צוריקפאָרן, דאָס אויך ניט יעדן טאָג. די טאָגטעגלעכע באַשטענדיקע אַרבעטן האָבן באַזאָרגט זייערע אָנגעשטעלטע „פּריקאַזשטשיקעס" און דאָס איז געווען אָדער אַ זון אָדער אַ פרעמדער, אַ באַצאָלטער.

איך בין געווען איינער פון דער גרופּע וואָס איז דאַן באַשטאַנען פון אבנער שרייבער, ישעיה און לייזער הארנשטיין, ראובן גוטמאַן, משה רויטמאַן, הירש קראַכמאַלניק און חיים הערש בהרב.

מיין בעל הבית איז געווען איציק יפה, און שפּעטער, ווען אבנער איז איבערגעפאָרן קיין נאָוואָסעליץ, האָב איך אָנגעהויבן אַרבעטן אויך ביי זיידע פרומקיס. ער איז געווען דער גרעסטער, זיין קונד איז געווען אהרן גרינבערג.

ס׳איז געווען אַ באַשטעלטער פאַעטאָן וועלכער האָט באַדאַרפט יעדן אינדערפרי אונז אָפּפירן צו דער סטאַנציע, אָבער ער האָט ניט געקענט אויפנעמען אַלע אויף איין מאָל. זיינען פריער אַוועקגעפאָרן די עלטערע, די קינדער פון קאָמיסיאָנערן און די איינגעשטעלטע האָבן געוואַרט אויפן צוריקקער פונעם פאַעטאָן, פלעגט אָבער הערשעלע דער בעל עגלה פאַרגעסן קומען אונז נעמען און מיר זענען מערסטעטייל געגאַנגען צופוס.

אַגאַנצן טאָג האָט מען זיך ספּראַוועט לייכט מיט אָפּלייגן

די זעק תבואות, וואָס די „קיריעניקעס" (גויעשע פירלעך) האָבן געבראַכט, אַפילו מיט פאַרלאָדן די וואַגאָנעס, וואָס זענען ליידיקע, נאָך פון נעכטן געשטאַנען ביי דער סטאַנציע, אָבער דאָס אָפּווייגן די פולע וואַגאָנעס איז געווען אַ שווער פּראָבלעם, איז נאָך געווען ווייניק האָבן די טרעגערס און די פּריקאַזשטשיקעס צוגעשטופּט צו דער וואָג די פולע וואַגאָנס און געקענט אַרויסבאַקומען די פאַרלאַד — דאָקומענטן אָבער אַז עס איז געווען אַ גרעסערע צאָל וואַגאָנס האָט מען מיט די בלויזע הענט גאָרניט געקענט אָפּטון. מ׳האָט געמוזט וואַרטן אויפן לאָקאָמאָטיוו פון לאָסטצוג, וואָס פלעגט אָנקומען צו אונדז אַרום 12—11 ביינאַכט פון אָקניצע. האָט מען געמוזט בלייבן הונגעריקע, מידע זיך אויסציען אויף די האַרטע בענק אין וואַרטע זאַל, דריטן קלאַס (דער ערשטער און צווייטער קלאַס איז תמיד געווען אָפּגעשלאָסן) ביז דער צוג האָט אָפּגעוואויגן די וואַגאָנס און דער גוטער מאַליקאָווסקי, דער וואָג־מייסטער, האָט אויסגעשריבן און אַרויסגעגעבן די דובליקאַטן און אויב ס׳האָט נאָך געפעלט צו דער וואָג, האָט מען געהאַט יסורי גיהינום. ערשט אַרום נאָך צוועלף האָט מען זיך געלאָזט אין דער פינסטער אין דער בלאָטע גיין אין שטאָט אַריין. אַשטרעקע פון 3 קילאָמעטער. געוויינלעך זענען מיר געווען צוויי. געגאַנגען איז מען מיט דער באַן ליניע ניט מיטן שאָסיי כדי אויסצומיידן די בלאָטעס און שלעכטע באַגעגענישן. די שפּאַלעס און די דריוונע שטיינדלעך האָבן ממש אויסגעדרייט די פיס. און אַז מ׳איז צוגעקומען צום „גוטן" בריקל, וואָס אונטער אים זענען געווען שדים אָדער איבערפאַלער, האָט דאָס האַרץ געטיאָכקעט פאַר שרעק, ביז מ׳האָט דערלעבט זיך צו זען ביי איציק יפה אין שטוב. דאָ פלעג איך האָבן אַ גוטע מענטשליכע אויפנאַמע, זיין פרוי לאה׳קע (קינדערלאָז) האָט זיך צו מיר באַצויגן ווי צו אַ קינד. אפילו ווען איך פלעג אַמאָל געשיקט ווערן צו יאַנקל אַלטער הערויס, דעם הויפּטקונד פון איציק יפה, פלעג איך טרעפן אַ גוטע אויפנאמע, באניע האָט מיך ניט אַוועקגעלאָזט אָן אַ גלאָז טיי מיט צובייסן.

אַנדערש איז געווען ווען כ׳האָב ביינאַכט געמוזט קומען צו זיידע פרומקיס אויפן גאָלדענעם באַרג. די טיפע בלאָטעס ביז אַהין, חוץ דעם בין דאָרט אויסגעשטאַנען אַ פרישׁ גיהינום. זיידע, זער אַ געבילדעטער מענטש, פלעג „מוזן" שלאָפן נאָכמי־

טיק. און איז תמיד געווען אויסגערוט. איך טרעף אים 12 בייַנאַכט זיצן אויף אַ שטול אַ שאַל אויף די פּלייצעס. לייענט די צייטונג אָדער אַ בוך. אויפן טיש פאַר אים א פלעשל ביר מיט געפּראַזשעטע פיסטאַשקעס. זיין ביטול — באַציאונג, זיין אָרט אָפּנעמען דעם ראַפּאָרט און אַמאָל 12 בייַנאַכט מיך שיקן זוכן פאַר אים אַ שמאַלץ־הערינג — האָבן מיך זער געפּלאָגט. אויפן וועג אַהיים האָב געמוזט דורכגיין חיים ראכמאנס ליק. דאָרט איז געווען אַ פּוסטע חורבה מיט שדים, יענע וועלכע האָבן געמאַכט די פרענקעלס פאַר קאַליקעס. מיד און דערשראָקן פלעג איך אַוועקפאַלן אַ האַלבטויטער אויפן בעט, ביז אין דערפרי.

ווען מיין פאָטער איז נפטר געוואָרן און איך האָב דורכן קדיש זאָגן פאַרשפּעטיקט אַ סאַך מאָל האָט מיך אהרן גרינבערג אַליין געמוסרט, און געגעבן צו פאַרשטיין, אַז קדיש זאָגן איז אַ איבריקע זאַך. אַסימן, ער וועט אָנזאָגן זיינע קינדער, זיי זאָלן נאָך אים ניט זאָגן קיין „קדיש״.

אויף דער סטאַנציע פלעגן אָפט פאָרקומען גנבות פונם יארוס זעק מיט תבואה, פון די קאַסטענס סחורות וואָס זענען אָנגעקומען פאַר די קרעמערס אין שטאָט — פלעגן מיר אויסשטיין צרות ביז מ׳האָט געפּאַקט דעם גנב. איך געדענק אַ פאַל ס׳איז געווען אין שטעטל אַ קריסטליכע פאַמיליע טשערניאוווסקי. די טעכטער האָבן געאַרבעט אין דער פּאָסט זיי זענען געווען אָנגעשטעקט מיט יידן־שנאה איז אַנ׳איידעמל פון דער פאַמיליע געוואָרן ביי אונז מאַגאַזינער. אונז פלעגט ער אונטער די אויגן רופן „זשידקי״. האָט זיך אים פאַרגלוסט אַרויסציען גאַלאָשן און שיך פון אַ קאַסטן סחורה, וואָס איז אָנגעקומען פאַר מיכל סאַזשמאַן. ער האָט געטראָגן. מעשה „אינטעליגענט״, אַוויס העמד מיט מאנזשעטן און אין די מאַנזשעטן זאַפּאַנקעס מיט אַ מאָנאָגראַם. האָט זיך איין זאַפּאַנקע פאַרגלוסט אַראָפּצופאַלן אין קאַסטן אַריין; פון וואַנען מ׳האָט געשלעפּט. זעלבסטפאַרשטענדליך, אַז מ׳האָט אים געגעבן דעם דרך.

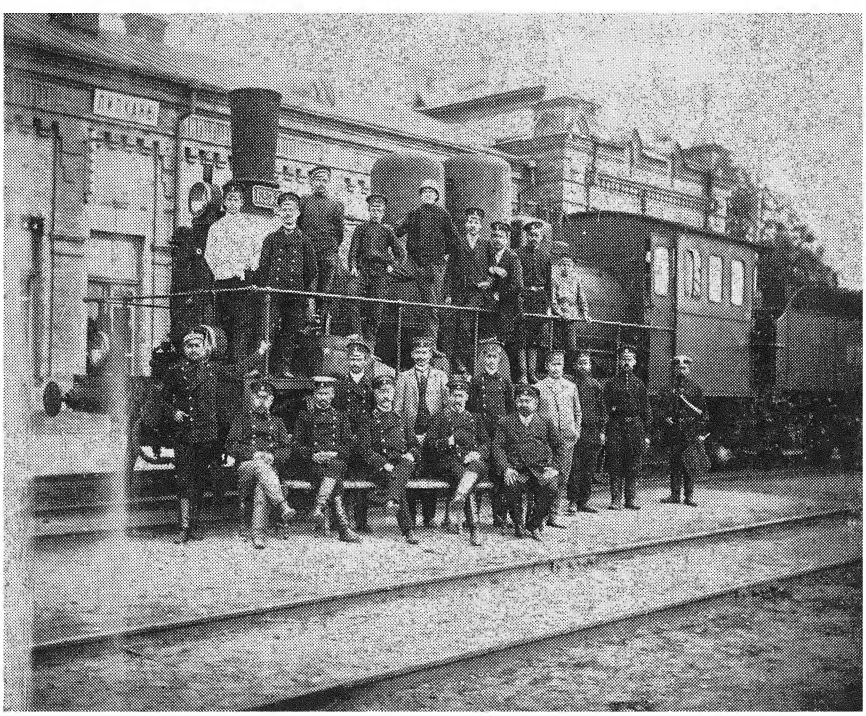
די אָנגעקומענע צו דער סטאַנציע סחורות פאַר די קרעמער פלעגן באַשעפטיקן אַנדערע „שפּעדיטאָרן״, וואָס פלעגן אויסלייזן די סחורות — אויסלייגן געלד פאַר די קרעמער — און זיי אַראָפּפירן אין שטאָט אַריין.

אונזער טאָג ביי דער סטאַנציע פלעגט באַלעבט ווערן ביים אָנקומען פון פּאַסאַזשיר צוג. מענשן וואָס פאָרן אָפּ און קומען אָן פון דער גרויסער וועלט. מיט פרייד פלעגן מיר באַגעגענען אָנקומענדע היימישע (אַלע זענען געווען היימיש און כמעט אייגן) און מיט צער באַגלייטן חברים, באַקאַנטע און סתם אויסוואַנדערנדע, וואָס פאַרלאָזן די היים אויף שטענדיק. ס׳פלעגן פאָרקומען האַרצרייסענדע סצענעס, ווען אַ פאַמיליע האָט באַגלייט דעם זון. וואָס גייט דינען פאָניען אָדער וואָס פאָרט אָפּ קיין אַמעריקע. ניט איין מאַמע האָט זיך געריסן צום צוג זיך אַרונטערוואַרפן אונטער די רעדער.

ווער האָט געקענט פאַרזען, אַז דאָס עמיגרירן איז אַ גליק און אַ רעטונג פון חורבן און אומקום?

איך געדענק אויך ביי אונז, פריקאַזשטשעקעס אַ שטרייק, וועלכער האָט געדויערט 3 טאָג, דאַן האָט איינער אים געבראָכן און געגאַנגען צו דער אַרבייט, מיר האָבן געמוזט אים נאָכטון.

מיטן אויסברוך פון קריג אין אוגוסט 1914 איז די באַן־סטאַנציע מיליטאַריזירט געוואָרן. יידן האָבן כמעט ניט געהאַט קיין צוטריט צו דער סטאַנציע ביז צום אויסברוך פון דער רעוואָלוציע.

תחנת הרכבת
1907

באַן־סטאַנציע
1907

אָרגאַניזאַציעס און אינסטיטוציעס

י. תמיר־ברגר

די ציון בשורה

דעם ליכטיקן אָנדענק פון מיין מאַמען ש ר ה, וועלכע איז פון הונגער אויסגעגאַנגען בשעת די וואַנדערונגען אויף די וועגן פון בעסאַראַביע.

אין אַכצנטן יאָר ד״י, נאָכדעם וואָס ס׳איז געגעבן געוואָרן די באַלפור־דעקלאַראַציע און ציוניזם האָט זיך גענומען פאַרשפרייטן צווישן דער יוגנט איבער בעסאַראַבישע שטעטלעך, איז אויך ליפקאַן פאַרכאַפּט געוואָרן מיטן שטראָם און גענומען רעדן וועגן „פּאַלעסטינאַ״ און וועגן „ווידער אויפלעבן פון יידישן פאָלק״. אָט ממש מיט דעם לשון האָט מען זיך אויסגעדריקט אין ליפקאַן. מ׳האָט מער געפילט ווי פאַרשטאַנען, אַז ס׳קומען נייע צייטן, די צייטן פון שיבת ציון. עמעצער האָט פון ערגעץ געבראַכט אַ לידל: חושו אחים חושו, און די יוגנט האָט דערפילט, אַז זי ווערט גערופן ערגעץ ווו אַ ניי לעבן צו שאַפן.

זענען פון קעשענעוו אַראָפּגעקומען רעדנערס און מטיפים כדי צו זאַמלען געלט פאַר קרן היסוד — האָט מען צוזאַמענגערופן דעם עולם שבת אין דער גרויסער שול, נאָכדעם וואָס מ׳האָט זי ווידער אויפגעבויט נאָכן גרויסן פאָזשאַר (שרפה). הויך און ברייט איז זי געווען די שול, געקענט אַריינגעמען אין זיך אפשר טויזנט מענטשן, אַזוי האָט זיך באַרימט יאַנקל אַלטער העריס, וואָס איז געווען דער גאַנצער איניציאַטאָר צום ווידער־אויפבויען די שול. אַ הויכער ייד געווען דער יאַנקל שטערנבערג און צוויי בייזע ברעמען פאַרמאָגט איבער טיף איינגעגראָבענע אויגן. אַ בכבודיקער ייד געווען און אפשר אַ האַלבע שטאָט געדוצט, ווייל ער האָט כמעט אַלעמען געקענט נאָך פון קליינערהייט, פון די חדר־יאָרן אַ סך בעלי־בתים געדענקט. די שול איז געווען כמעט זיין לעבנס־ווערק. שיין אויסגעמאָלט מיט פאַרשידענע געמעלן, אַז ס׳האָט פאַרכאַפּט דאָס אויג. אַ ספּעציעלן מאָלער האָט מען אַראָפּגעבראַכט פון כאַטין: שלום קויפמאַן מיט זיין זון פנחס. און די דאָזיקע צוויי קינסטלער האָבן זיך געסטאַרעט — (ווי מ׳האָט געזאָגט אין ליפקאַן) — אַרויסצוברענגען אַ קונסט־ווערק, ס׳האָט טאַקע אַרומגענומען אַ חרדת קודש. קוקנדיק אויף די פאַרשידענע בילדער מיט ביבלישע מאָטיוון, וואָס האָבן באַצירט די ווענט, און טיף אין דער יאַרמלקע דאָרט אויבן, איז געווען אַ טונקל בלויע פאַרב; וואָס האָט אויסגעזען ווי אַ ווייטער הימל און אין אים האָבן שטערן געפינקלט, בשעת מ׳האָט אָנגעצונדן די עלעקטריע. די שטערן זענען געווען שטיקלעך שפּיגל קונציק אַריינגעפּאַסט אין דער בלויער פאַרב, און אַ שיין געוואָרפן אויפן געמאָלטן לויתן, וועלכער האָט אַזוי סימבאָליש געהאַלטן דעם עק אין מויל צו באַווייזן, אַז ער קען טאַקע איינשלינגען אַ וועלט, אָבער דער רבונו של עולם פאַרמאַכט אים ס׳מויל מיטן אייגענעם עק. — „ביסט טאַקע גרויס! — אָבער איינגעשרומפן זאָלסטו ווערן פאַר דער קדושה, וואָ סהערשט אין שול ווו יידן קומען דאַווענען...

אין שול האָט מען שבת צונויפגערופן דעם עולם, ווו מען האָט געהאַלטן רעדעס, און דערציילט פון ציון פון דער גאולה, וואָס איז נאָענט. זעליק שרייער האָט מודיע געווען דער שטאָט, אַז ס׳זענען געקומען גרויסע ריידלערס. זעליג שרייער איז געווען אַ סאַמאַראַדנער ליפקאַנער און שוין דעמאָלט אַ ייד אַ זיבעציקער — פלעגט ער בלינדערהייט אַרומגיין איבער ליפקאַנער גאַסן, געקענט אויף אויסנווייניק יעדעס שטיינדל, יעדעס גריבל, — און אויף די הילצערנע בריקלעך, ווו אַנדערע האָבן נישט איינמאָל אומגערן זיך אָוועקגעשטעלט אויף אַ שאָקלדיקער ברעט און אַריינגעפאַלן מיט אַ פוס אין דער קאַנאַווע — האָט זעליק שרייער געטרעטן אַ זיכערער, כמעט ווי אַ זעענדיקער מענטש. מיטן שטעקן פאָרויס געטאַפּט דעם וועג און שמייכלענדיק אין דער שיטערער גרויער באָרד, יעדן אַקעגן געטראָגן אַ „גוט עליך״. אַ סך מענטשן אָנגערופן ביים נאָמען, אין די טריט דערקענט ווער ס׳קומט אים אַקעגן. — די פרנסה זיינע האָט ער געצויגן פונעם שרייען. צו יעדער געשעעניש אין שטעטל האָט מען גערופן זעליקן. אים באַצאָלט און ער איז געווען דער ליפקאַנער ראַדיאָ און רעקלאַמע פאַרשפרייטער. ניט איינמאָל פלעגט ער פאַרבייטן די יוצרות בשעת ער האָט געהאַט מודיע צו זיין עטלעכע זאַכן מיט אַמאָל:

1. מ׳שפּילט טעאַטער ביי פרענקלען אין זאַל.

2. מ׳האָט פאַרשפּאַרט די טשערעדע, ווייל מ׳צאָלט נישט דעם פריץ צו דער צייט פאַרן פאַשען די בהמות אויפן שעס.

3. ביי חיים יהודה׳ן פאַרקויפט מען פרישע זויערע אָרגערקעס... איז ביי זעליגן אויסגעקומען פון די דריי מודעות בלויז איין מודעה אָט אַזוי: מ׳האָט פאַרשפּאַרט די טשערעדע ביי פרענקלען אין זאַל, און מ׳שפּילט טעאַטער „די זויערע

אוגערקע״, און טאָמער וועט איר נישט גיין וועט אייך באַנק טון, — זינט ליפקאַן שטייט האָט איר נאָך אַזוינס נישט געזען. דער דאָזיקער פינאַל איז געווען זיינע אַן אייגענע פאַרפּאַסונג.

אַ הייסער זומער־טאָג שבת איז עס געווען. דער עולם אין די שטיבער וויל כאַפּן אַ דרימל, אָבער ס׳דרימלט זיך נישט. ווייל די פליגן זענען פול אומעטום, זשומען אין די אויערן זעצן זיך אַן מאַסנווייז אויף אַ שטיקל חלה, וואָס בלייבט אויפן טיש נאָכן עסן. ס׳שטיקט די לופט און מ׳קוויקט זיך מיט אַ קאַלטן טרונק וואַסער, געבראַכט פון וואַנקעס קער־ניצע. — אַ ברייטער געגעץ רייסט אויף דאָס מויל. נאָר שלאָפן קען מען נישט. זעליקס קול הערט זיך פון דער גאַס:

— ס׳זענען אַראָפּגעקומען גרויסע ריידלערס און זיי וועלן רעדן אין דער גרויסער שול. וועגן ציון וועט מען רעדן און וועגן ירושלים. — און טאָמער וועט איר נישט גיין, וועט אייך ב־אַ־נ־ק ט־ו־ן. זינט ליפקאַן שטייט האָט איר נאָך אַזוינס נישט געהערט.

האָט מען זיך קוים דערוואַרט אַז ס׳זאָל ווערן קילער, די זון זאָל זיך אַ ביסל אַראָפּלאָזן און מ׳זאָל קענען אַרויסגיין אין גאַס. פאַרנאַכט האָבן מנעטשן זיך געצויגן צו דער גרויסער שול. — עפּעס אַ נייעס האָט מען דערוואַרט. אַ פּריש וואָרט, אַ וואַרעם וואָרט, וואָס זאָל דערציילן ווי ס׳לעבט זיך אויף דער וועלט. ערגעץ פון יענער זייט ליפקאַן. פול איז געווען די שול. קאָפּ אויף קאָפּ איז מען געשטאַנען. פאַרריסן די קעפּ אין דער הויך אַרויף צום גאַנעק פון דער ווייבערישער שול. און דערביי האָט ס׳אויג געכאַפּט אַ בליק פון די שפּיגל־שטערן וואָס טיף אין דער יאַרמלקע אינעם אויסגעמאָלטן בלויען הימל.

דער עולם האָט אָפּגעדאַוונט מנחה. ס׳טונקלט זיך אין די פענצטער. און אַ האַלב לבנה־דייפּאַלע זילבערט זיך אויפן פאַרנאַכטיקן שבת׳דיקן הימל. אויבן, אויפן גאַנעק פון דער ווייבערישער שול, באַווייזט זיך דער דאָקטאָר זילבערמאַן און שטעלט פאָר די געסט פון קעשענעוו: מאַטעס סעגאַל און יעקב וואַסערמאַן.

שטיל ווערט אין שול — דער עולם האַלט איין דעם אָטעם. קיין ליכט נאָך נישט אָנגעצונדן: ס׳איז פאַר מעריב. עפּעס אַ מיסטישע שטימונג טראָגט זיך אין דער לופט. וואַרפט אַן אַ נישט־באַשטימטע בענקשאַפט נאָך עפּעס, וואָס מ׳וויסט נישט ווי אַזוי עס אָנצורופן. יעקב וואַסערמאַן, דער באַליבטער פאָלקס־רעדנער, וואָס האָט אַזוי גוט געוווּסט ווי צו באַגייסטערן אַ מאַסע, — הייבט אָן מיט זיין ווייכער טענאָר־שטימע, מאָלן בילדער פון יידישע יונגע לייט, וואָס זענען געפאַלן אין דער מלחמה פאַר פרעמדע פעלקער, און זייער בלוט שרייט: פאַר וועמען געפאַלן?! פאַרוואָס? פאַרוואָס?! דער עולם ווערט מיטגעריסן. מיטן רעדנערס טרויריקן וואָרט דערמאָנט זיך מאַ־מעס און טאַטעס אין זייערע קינדער, וועלכע זענען געפאַלן אויפן פראָנט אָדער אַהיימגעקומען אינוואַלידן. און נישט איין טרער ווערט אַראָפּגעשלינגען און נישט איין זיפץ ווערט פאַר־שטיקט. שאָקלט מען צו מיטן קאָפּ ווי אַן הסכמה צום רעדנערס וואָרט: ר׳איז גערעכט, אוי ווי גערעכט...

יעקב וואַסערמאַן און מאַטעס סעגאַל שמידן דאָס אייזן כל זמן ס׳איז הייס: — „פאַרוואָס — פאַלן פאַר פרעמדע? פאַר וואָס?! אונדזערע כוחות, אונדזערע קינדער און אונדזער געלט פאַר פרעמדע אוועקגעבן?.. אין מזרח גייט אויף אַ ליכט. אַ יידיש לאַנד ווערט געבויט. מיר גייען ווערן אַ פאָלק מיט פעלקער גלייך. מיט אונדזער געלט וועלן מיר אַ נייע היים אַוועקשטעלן. מיר וועלן נישט זיין מער פאַרשקלאַפט ביי פרעמדע. דאָס וואָרט זשידאַן וועט נישט געהערט ווערן. אונדזערע קינדער וועלן וואַקסן פרייע און שטאָלצע יידן!...

האָבן הערצער זיך דערוואַרעמט און אויף מאָרגן האָבן יידן ברייטהאַרציק זייערע תרומות געגעבן אויף קרן־היסוד, מיט פרייד אויפגענומען די ערשטע שוואַלבן, וואָס האָבן אין שטעטל די ציון־בשורה געבראַכט.

אין שטאָט זענען געווען וווילע יונגע לייט, יונגע בעלי־בתימלעך, וואָס די דאגות פרנסה האָבן נאָך נישט באַוויזן זייערע פלייצעס איינצובייגן, און דעם קאָפּ צו פאַרדרייען. אָט די דאָזיקע יונגע לייט, האָבן געגרינדעט אַ „צעירי ציון״ גרופּע. פון צייט צו צייט פאַרזאַמלט זיך און פאַרשפּרייט ציוניס־טישע שקלים אין שטאָט. — קיין פאַרצווייגטע אַרבעט נאָך נישט אויסגעפירט.

די יוגנט, וועלכע האָט אַ וועג געזוכט, אַ סך פרייע צייט געהאַט און נישט געוווּסט, ווו זי אַהינצוטון. ביכער אין דער ביבליאָטעק געביטן. אַ סך געלייענט און אָנגעהויבן רעדן מיט פרעמדע ליטעראַרישע ווערטער. האָבן אַרויסגעלייענט פון אַ צייטונג, אַ זשורנאַל וועגן די אויפגאַבן פון דער יידישער יוגנט. פון דער העלער הויט, אין איין „שמע ישראל״ האָט זיך געשאַפן אַן אָרגאַניזאַציע: די ערשטע ציוניסטישע יוגנט־אָרגאַניזאַציע „התחיה״. וואָס האָט שוין געהאַט באַוויזן צו פאַרשפּרייטן זיך אין אַ סך שטעטלעך, האָט אויך אירע קע־רנדלעך אין ליפקאַן אַריינגעוואָרפן. עטלעכע אַקטיווע יינגלעך האָבן זיך צונויפגערעדט, געדינגען אַ צימער ביי משה רויט־מאַן אויפן אויבערשטן עטאַזש. אַוועקגעשטעלט דאָרט אַ טיש און ביי די ווענט אַ פּאָר לאַנגע בענק. און אָנגעהויבן צוציען יינגערע חברים: חדר־יינגלעך וואָס האָבן נאָרוואָס געענדיקט דאָס לערנען ביי איציק שקאָלניק, פּופּצן־יעריקע פּריקאַש־טשיקעס און אַזוי יינגלעך, וואָס הייבן אָן אַליין צו האַנדלען מיט שמיישלעך און הינער. די יינגלעך האָבן מיט זיך מיטגע־בראַכט אויך אַ פּאָר חברטעס, באַלעבאַטישע טעכטער, יונגע שעמעוודיקע מיידלעך, וואָס האָבן צום ערשטן מאָל די שוועל פון אַן אָרגאַניזאַציע איבערגעטרעטן און צניעותדיק געררויטלט זיך.

האָט מען אַ קאָמיטעט אויסגעקליבן. נאַטירלעך זענען אינעם קאָמיטעט אַריין די, וועלכע זענען געווען די ערשטע גרינדערס פון התחיה: מאיר שינדער, שמערל כץ, אייזיק גרוזמאַן, בוזיע מאַרגענשטערן און רבקה בערגער, כדי ס׳זאָל נישט פעלן אינעם קאָמיטעט אויך אַ פאַרשטייערין פון שענעם מין (ווייבערישן געשלעכט). דעמאָקראַטיש האָט זיך די התחיה אַוועקגעשטעלט. און חלילה נישט גרינג געשעצט די חבר׳טעס, כאָטש ווייניקער דערפאַרן און באַלעזן פון די חברים, — וועלכע האָבן שוין אַליין געלייענט לייכטע לעקציעס אויף ציוניסטישע און ליטעראַרישע טעמען.

די קאָמיטעט חברים, אָדער ווי זיי האָבן זיך געלאָזט רופן אויף עברית „חברי הועד”, האָבן אָנגעהויבן אויף אייגענער איניציאַטיוו אָרגאַניזירן פאַרזאַמלונגען און צוציען די אויפמערקזאַמקייט פין דער שטאָט. „סטאַטעטשנע” בעלי־בתים האָבן זייערע זין און טעכטער אין „התחיה” געשיקט. אפשר אויך אויך מיט אַ באַהאַלטענעם מיין: דאָרט אַ חתן צו געפינען.

אין צימער אויף דער וואַנט, וואָס אַקעגן דעם אַריינגאַנג האָט מען אויפגעהאָנגען דאָס פראָגראַם פון התחיה, איינגעפאַסט אין אַ רעמל אונטער אַ גלאָז. דאָס פראָגראַם האָט זיך געשטיצט אויף דריי פונקטן, וועלכע זענען אָנגענומען געוואָרן אויף איינעם פון די ציוניסטישע קאָנגרעסן, אויף עברית: א) הכשרת אינטליגנציה אקטיבית, חדורה רוח לאומי, תרבותי ומסורה לרעיון תחייתנו. ב) ניהול תעמולה רחבה בין בני הנעורים, כדי לקרבם אל הציונות. ג) השתתפות מאורגנת בכל עבודה ציונית ובכל עבודה לאומית.

אלע פאַרנאַכט האָט מען זיך פאַרזאַמלט און געפירט שמועסן („שיחות”, האָט עס שפּעטער געהייסן). אויף די דאָזיקע טעמען און אַ חוב איז אַרויפגעלייגט געוואָרן אויף יעדן חבר, אַז ער מוז עפּעס צוגרייטן פאַרן קומענדיקן אָוונט, פאַרלייענען אָדער פאַרטראָגן אַ טעמע וועגן אַ וויכוח. — אַזוי האָט מען איין מאָל פאַרשמועסט זיך ביז אין טיפער נאַכט, נאָכדעם, וואָס רבקה בערגער האָט פאָרגעלייענט מאָריס ראָזנפעלדס באַוווסטע פּאָעמע, — „אויפן בוזעם פונם ים”. דער וועג פון יידן, וואָס וואַנדערן אויס קיין אַמעריקע אָנשטאָט צו פאָרן קיין פּאַלעסטינע. ס'איז געווען אַ טעמע וואָס האָט פאַרנומען די מוחות אַ סך טעג נאָך דער פאָרלעזונג.

אין איינעם אַן אויפדערנאַכט איז געקומען אַ גאַסט פון כאָטינער התחיה, וואָס איז שוין געגרינדעט געוואָרן מיט אַ יאָר פריער פאַר דער ליפקאַנער אָרגאַניזאַציע. ער האָט עס אַריינגעבראַכט די ערבי קריאה, די פאָרלעזונג, און נאָכדעם דיסקוסיעס. אבא ווייסאודלער האָט געהייסן יענער חבר פון כאָטין.

און אַז די אָרגאַניזאַציע האָט שוין געציילט אַריבער הונדערט מיטגלידער און דאָס איינע צימער איז ענג געווען אַריינצונעמען אין זיך אַזוי פיל מענטשן, האָט מען געדינגען אַ גרעסערן לאָקאַל ביי משה שאַפּיראָ. דער לאָקאַל האָט פאַרמאָגט דריי צימערן. געצאָלט האָט מען פונם חודש־געלט וואָס דער ועד האָט איינגעמאָנט ביי די חברים. ערשט דאָ, אין נייעם לאָקאַל, האָט „התחיה” אָנגעהויבן איר ריכטיקע טעטיקייט.

י. תמיר־ברגר

התחיה

אינעם נייעם לאָקאַל האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דאָס חודש־געלט, וואָס חברים ברענגען אַריין, קען נישט דעקן אַלע לויפנדיקע הוצאות. — האָבן די חברי־הועד געזוכט מיטלען וועגן פאַרגרעסערן די הכנסה און געפאַלן אויף אַ פּלאַן; ס'איז געווען דער פאָרשלאַג פון פישל גיטעלמאַן, מ'זאָל גרינדן אין התחיה אַ טעאַטראַלע סעקציע, אויפפירן פאָרשטעלונגען און דאָס געלט וועט אַריינפליסן אין דער קאַסע. ער אַליין האָט גענומען אויף זיך אָנצופירן מיטן צוגרייטן די ערשטע פאָרשטעלונג, „די נבלה” פון פרץ הירשביין.

געווען איז פישל גיטעלמאַן אַן אינוואַליד. ער האָט געהאַט נאָר איין פוס, דעם צווייטן האָט ער פאַרלוירן אַרונטערפאַלנדיק אַמאָל אונטער דער באַן. אָבער ר'האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַר אַ זייער פעאיקן אַקטיאָר און אויך נישט קיין שלעכטער רעזשיסער. אַ פּאָר חדשים האָבן געדויערט די רעפּעטיציעס, אַלע פאַרנאַכט איז מען געקומען אין אולם ווו מ'האָט פאַרנומען 1 צימער ספּעציעל פאַר דער טעאַטראַלער סעקציע, וועלכע איז באַשטאַנען בלויז פון התחיה־חברים און אַלע האָבן ערנסט זיך אַ נעם געטון צו די ראָלן, באַמיט זיך פּינקטלעך אויספירן יעדע תנועה, באַטאָנען יעדעס וואָרט. אַ קפּדן אַ רעזשיסער געווען דער פישל גיטעלמאַן. נאָך אַ רויטער דערצו און אַ מורא'דיקער כעסן. אָבער די פאָרשטעלונג האָט געהאַט אַ גרויסן דערפאָלג און אַ לאַנגע צייט נאָכדעם האָט מען אין ליפקאַן דערמאָנט רחל שוואַרץ, וועלכע האָט זיך שטאַרק אויסגעצייכנט אין דער ראָל פון ברײנע, רייזלס שטיף־מאַמע, אין דער דאָזיקער פּיעסע. אַ טיפּ פון אַ יידענע אַ מרשעת און אַ פאַרביטערטע פון אַרומשלעפן זיך מיט צוויי שווערע קוישן פיש, האָט זי איר כעס אויסגעגאָסן אויף דער אָרעמער שטיף־טאָכטער רייזל.

רחל שוואַרץ האָט די ראָל אויפגענומען אַזוי נאַטירלעך, אַז מ'האָט זיך געוווּנדערט, ווי קומט צו אַ פּופּצניעריקער מיידל, אַזוי פיל רשעות!? זי האָט אַרויסגעבראַכט אַ טיפּ וואָס האָט לאַנג זיך געהאַלטן אין זכרון ביים ליפקאַנער עולם און פישל גיטעלמאַן אַליין אין דער ראָל פון מענדל־נבלה האָט באַשאַפן אַ טיפּ, וואָס וואָלט זיך נישט געשעמט אין אַ פּראָפעסיאָנעלער קונסט־טרופּע. מיר דערמאָנען יענע ערשטע פאָרשטעלונג פון התחיה ווייל די אַקטיאָרן זענען דאָך געווען היימישע יינגלעך און מיידלעך, וואָס האָבן קיין ספּעציעלע טעאַטער־בילדונג נישט פאַרמאָגט און אויפגענומען אַ ראָל בלויז אינטואיטיוו, די טעאַטערס, מ'שטיינס געזאָגט, וואָס האָבן קיין ליפקאַן פאַרבלאָנדזשעט ווי בכלל אין די בעסאַראַבער שטעטלעך, זענען געשטאַנען אויף אַ זייער נידעריקן ניוואָ. זיגלערס טרופּע איז שוין געווען עפּעס אַ ביסל ביים גאַנג, אָבער ס'מערסטע פלעגן קומען אָרעמע וואַנדער־טרופּעס, ווי קאַכאַנסקי און זאַכאַראָוו, און האָבן דערמאָנט אַזעלכע מזיקים ווי אַלבערט שטשופּאַק פון שלום עליכם'ס בלאָנדזשנדע שטערן. און געשפּילט האָט מען בלויז ביליקע אָפּערעטעס, עפּעס צערויפגעשטיקעוועטע מאַכערייקעס ווי „דער גרינער בחור”, „וועלוועלע עסט קאָמפּאָט” אָדער גאָר „משה, ווו קריכסטו”.

מ׳האָט געדאַרפט האָבן אַמביציע און דרייסקייט אַרויסצוקומען פאַרן פובליקום מיט אַן עכטער ליטעראַרישער פיעסע אין פיר אַקטן און דווקא אָן געזאַנג און אָן טענץ. די דאָזיקע פאָרשטעלונג האָט געהאַט ניט נאָר אַ מאָראַלישן, נאָר אויך אַ נישקשהדיקן מאַטעריעלן דערפאָלג און האָט דערמעגלעכט צו צאָלן דירה־געלט און צוקויפן אַ ביסל מעבל און ביכער פאַרן אולם.

און נישט נאָר איין פאָרשטעלונג האָט די טעאַטראַלע סעקציע געגעבן אין ליפקאַן. ווען ס׳איז אַריבערגעקומען פון בריטשעווע דער פאָטאָגראַף פיניע גאָלדנבערג און גענומען די סעקציע אין די הענט אַריין, האָט ער ערשט אַוועקגעשטעלט די אַרבעט אויף אַ העכערן קולטור־ניוואָ — ווי מ׳האָט געזאָגט אין ליפקאַן, נאָכדעם וואָס מ׳האָט געלייענט ביכער און באַמיט זיך אַריינצושטעלן אַן אינטעליגענט וואָרט אין דער טעגלעכער שפּראַך.

אַליין אַ באַגאַבטער טעאַטער־ליבהאבער מיט אַ באַגאַזש פון אַ שפּאָר ביסל אויפגעפירטע ראָלן אין פאַרשידענע פיעסן, האָט פיניע גאָלדענבערג איינגעטיילט כאַראַקטער־ראָלן פאַר די, וואָס האָבן זיך איינגעפּאַסט אין זיי. און ער אַליין האָט דערלאַנגט אַ דניאל אין שלום עליכם׳ס מענטשן, אַז ס׳איז טאַקע געווען ווי זעליג שרייער פלעג פאַרענדיקן זיין שרייעכטס: „זינט ליפקאַן שטייט האָט מען נאָך אַזוינס נישט געזען״.

נישט נאָר פאָרשטעלונגען, נאָר אויך ליטעראַרישע משפּטים האָט מען דורכגעפירט אין התחיה. ס׳געדענקט זיך נאָך ווי היינט דער ערשטער ליטעראַרישער משפּט: די דערציילונג פון י. ל. פרץ, יוחנן גבאי.

אַ מין קולטור יום־טוב איז געווען אין יענעם אָוונט אינעם לאָקאַל פון התחיה. ביידע צימערן זענען פיל, נישט אַ שפּילקע צו וואַרפן. און פיניע גאָלדענבערג גאַנץ אויבן אָן ביים טיש האָט געלייענט דעם טעקסט, באַטאָנט יעדעס וואָרט,

דאָס לייענען האָט געדויערט אַ שטיק צייט. אין זאַל האָט געהערשט אַ שטילקייט. דער עולם האָט זיך צוגעהערט מיט גרויס אינטערעס און נישט געשטערט דעם לייענער.

ווען גאָלדענבערג האָט געענדיקט האָט זיך אַרויסגעשטעלט אַז דער חבר, וואָס איז געווען באַשטימט צום פאַרטיידיקן יוחנן גבאי, האָט געפעלט פון זאַל. דער עולם האָט דערווייל אָנגעהויבן הייס דיסקוטירן. אָבער ס׳האָט ניט לאַנג געדויערט און דער משפּט האָט זיך אָנגעהויבן.

דער משפּט איבער יוחנן גבאי האָט אַרויסגערופן התפּעלות ביי די חברים פון התחיה און ביי אַ סך פרעמדע געסט, וואָס זענען אין יענעם אָוונט בייגעווען ביים משפּט. פּראָקוראָר און אַדוואָקאַט זענען געווען צוויי חברים פון התחיה: מאיר ווייסמאַן איז געווען פּראָקוראָר — אַ כאַטינער בחור וואָס האָט נישט לאַנג זיך באַזעצט אין ליפקאַן און גלייך געפונען דעם וועג צו התחיה, ווייל אין כאַטין איז דאָך שוין פון לאַנג געווען אַ התחיה אָרגאַניזאַציע.

מאיר ווייסמאַן אַלס פּראָקוראָר האָט אין יענעם אָוונט באַוויזן ווי אַזוי מ׳קען באַשולדיקן אַ מענטשן, וועלכער האָט אין זינען מער זיין עולם הבא איידער דערהאַלטן אַן אָרעמאַן ביים לעבן. אַ הויכער, אַ בלאָנדער מיט אַ גלייכן שרינט אין דער מיט קאָפּ און די האָר אין ביידע זייטן זענען געווען ווי צוגעקלעפּט. האָט ער דערמאָנט אַ ריכטיקן פּראָקוראָר, אַ שטיינערנעם מענטש, וועלכער ווייסט נישט מער ווי דאָס טרוקענע געזעץ און די געפּאָדערטע שטראָף. „רופט זיי ביידן צום בית דין של מעלה״ — ענדיקט זיך פּרצס דערציילונג, און מאיר ווייסמאַן גיט צו: „אַפילו דער בית־דין של מעלה וויל נישט מוותר זיין אויפן לעבן פון אַ ייד אַן אָרעמאַן און טיילט נישט צו קיין עולם הבא פאַר אַ ייד אַ גביר אַ זאַטער גבאי, וועלכער וויל אַז די שול זאָל אַ ליידיקע זיין פאַרשלאָסן דעמלט, ווען אַן אָרעמאַן קען זיך דאָרט אינעווייניק ביים לעבן דערהאַלטן״.

אַ שטורעם פון אַפּלאָדיסמענטן האָט ער באַקומען, מאיר ווייסמאַן. ער געפינט זיך היינט ערגעץ אין בראַזיל. זאָלן די דאָזיקע ווערטער אים דערמאָנען, אַז ער איז געווען איינער פון די ערשטע אין ליפּקאַן, וועלכע האָבן געהאָלפן דער ציוניסטישער יוגנט געפונען אַ זינען אין די לאַנגע ווינטערנעכט און ווי אַזוי צו פאַרברענגען די צייט אין לאָקאַל פון התחיה.

נאָך דעם זענען איינגעאָרדנט געוואָרן אַ סך אַזעלכע ליטעראַרישע משפּטים, אָבער מאיר ווייסמאַן איז שוין דעמאָלט אין ליפּקאַן נישט געווען. אין דער וועלט אַריין אַוועקגעפאָרן אין איינעם מיט נאָך ליפּקאַנער יונגע לייט. צווישן זיי אויך זייער פּעאיקער סעקרעטאַר פון התחיה אייזיק גרוזמאַן.

נישט נאָר טעאַטער־פאָרשטעלונגען און ליטעראַרישע משפּטים — נאָר אויך פאָרלעזונגען און דעקלאַמאַציעס, פאָרטראַגן און עברית לעקציעס, האָט התחיה איינגעאָרדנט פאַר אירע חברים. דעם ערשטן פאָרטראַג האָט געלייענט דער דאָקטאָר זילבערמאַן, וועלכער איז אין יענער צייט אויך געווען דער קאָמיסאַר פון קרן קימת אין ליפּקאַן.

שבת איז עס געווען, אַ זומערדיקער שבת פאַרמיטאָג אין אולם. — אַחוץ די באַשטענדיקע חברים זענען אויך געסט אַריינגעקומען. גלאַט אַזוי, מ׳שפּאַצירט אין דער גאַס, גייט מען אַריין אין התחיה כאַפּן אַ וואָרט. און דאָ אין אולם זיצט דער דאָקטאָר זילבערמאַן, אַזוי היימיש, אָט ווי אַן עלטערער ברודער, אָדער אַ ליבער פעטער וועלכער איז באַהאַוונט אין וועלטלעכע ענינים, רעדט ער אַזוי פּאַוואָליע, אַ ביסל הייזעריקלעך, וועגן די התחייבותן פון אַ חבר אין אַ ציוניסטישער יוגנט־אָרגאַניזאַציע — און אַזוי רעדנדיק הייבט ער אויף דעם קאָפּ און דערזעט דורך די ברילן, דאָס פּראָגראַם פון התחיה, אויף דער וואַנט, און שוין קייטלען זיך ביי אים ווערטער אויף דער טעמע פונעם ערשטן סעיף. אין דער התחיה פּראָגראַם „הכשרת אינטליגנציה אקטיבית ציט ער אַזוי לאַנגזאַם דעם געדאַנק אין געמיטלעכן שמועס:

„איז זיץ איך אַזוי און קוק אויף דעם פּראָגראַם און ס׳אויגפאַלט אויפן וואָרט „אינטליגנציה״. מיינט איר דאָך, אַז אַן אינטיליגענט הייסט דער וואָס טראָגט אַ פּאָר געפּרעסטע הויזן, מיט אַ ווייסן קראַגן און „פּערטשאקעס״ (הענטשקעס) אויף די הענט — הא? זייט זיך מודה, — אַזוי רעדט דאָקטאָר זילבערמאַן און גיט צו פאַרשטיין אַז אַן אינטעליגענט הייסט דער וועלכער קען זיינע געדאַנקען איבערפירן אין אַזאַ פאָרם אַז

אַ צווייטער זאָל אים פאַרשטיין. (מיט פשוטע ווערטער זאָל עס הייסן: דער וואָס קען לייענען און שרייבן. ווער פון די אַלע דאָ אין אולם קען נישט דען לייענען און שרייבן?). דאַרף מען נאָך דערצו זיין געבוירן מיט אַ האַרץ, אַ געפיל, צו פאַרשטיין און פילן זאַכן אַפילו נישט קיין געשריבענע. און ס׳גייט אַוועק אַ פילאָזאָפישע פּאָפּולערע אָפּהאַנדלונג וועגן מענטש, זיין דערציונג און כאַראַקטער. אָט אַזוי ציילענדיק די ווערטער מאַכט דער דאָקטאָר ז. קלאָר אַ סך אומפאַרשטענדלעכע זאַכן: דערציילט וועגן ליטעראַטור, ציוניזם און געזעלשאַפטלעכע טוער ביי יידן און ביי די אומות העולם.

נישט איין לעקציע אַזעלכע האָט ער געלייענט, דער טייערער דאָקטאָר זילבערמאַן. אַ ליכטיקן גן־עדן זאָל ער האָבן. אַזוי טראַגיש אומגעקומען, נעבעך, אַזאַ ביטערן סוף געהאַט אין איינעם מיט אַ סך ליפּקאַנער יידן.

גייען אַזוי טעג און וואָכן. ס׳קומען צו נייע מיטגילדער. מ׳פירט אויס פאַרשידענע ציוניסטישע התחיבותן: מ׳גייט פּאָרלעכוויז, יעדן חודש אויסליידיקן די פּושקעס פון קרן קימת, וואָס זענען פאַרשפּרייט אין אַ סך הייזער אין שטאָט.

מ׳זאַמלט געלט פאַר קרן קימת אויך אויף פאַרשידענע שמחות. און אַז ס׳קומען די דעלעגאַטן פון קרן היסוד, האָבן זיי שוין אַן אַדרעס ווו זיך אָפּצושטעלן. דער אולם פון התחיה איז דער מכניס אורחים און אַ פרעמדער רעפערענט לייענט דאָ אַלעקציע, ברענגט אַ גרוס פון דער וועלט.

און אַז ס׳קומט פאַר ראש השנה, אָרדנט די התחיה איין ביי זיך אין אולם אַ מין פּאָטשט און לאָזט אויסרופן אין שטאָט: אַז יעדער ווער ס׳וויל שיקן אַ באַגריסונג פאַר פריינד און קרובים, זאָל עס שיקן דורך התחיה. און דאָס געלט ווערט געזאַמלט פאַר קרן קימת. זעט מען אין די יום־טובדיקע טעג, די חברים פון התחיה אין אַלע גאַסן, אַלס בריוו־טרעגער. אַזעלכע היימישע קינדער צעטראָגן די „לשנה טובה"־באַגריסונגען און קריגן באַצאָלט מיט פולער האַנט, ווייל מ׳ווייסט דאָך אויף וואָס פאַראַ צוועק דאָס געלט ווערט געזאַמעלט.

כמעט אַ האַלבע שטאָט האָט התחיה אַריינגעצויגן אין איר טעטיקייט. אַזוי לאַנג, אַזוי ברייט ביז ס׳האָט זיך באַקומען אַן איינלאַדונג פון קעשענעוו, מ׳זאָל קומען צו אַן אַלגעמיינעם בעסאַראַבער צוזאַמענפאָר פון התחיה אָרגאַניזאַציעס; האָט מען דורכגעפירט אַ באַשטייערונג צווישן די חברים און געשיקט צוויי דעלעגאַטן: שמעריל כץ און מאיר שינדער, אָנטיילנעמען אין דער קאָנפערענץ. האָבן זיי זיך נאָכדעם אומגעקערט קיין ליפּקאַן מיט בלעכלעך אין לאַץ, אַ סימן פון אַ דעלעגאַט. די דאָזיקע קאָנפערענץ האָט באַשריבן אין פערזן אפרים דוידזון אין אַ ליטעראַרישער ביילאַגע פון דער טאָגצייטונג „אונדזער צייט". פון יענעם ליד איז מיר פאַרבליבן אין זכרון בלויז איין סטראָף וואָס מאָלט די דעלעגאַטן אָט אַזוי:

„אין אַ לאַץ אין סאַמע לעכל
איינגעשטעקט אַזאַ מין בלעכל
צו דער קאָנפערענץ לכבוד
מיט אַ מגן־דוד".

צוריקגעקומען פון קעשענעוו האָט מען זיך געגרייט אָפּצוגעבן אַ באַריכט פאַר די חברים און געמאַכט עס אויף אַ אימפּאָזאַנטן אופן. צוגעגרייט אַן אָוונט מיט כבוד און אַ היימישן אָרקעסטער פון פידל, גיטאַרע און מאַנדאָלינע צונויפגעשטעלט פון התחיה־חברים, וואָס האָבן געשפּילט אויך סאַלאָנטענץ כדי דער עולם זאָל זיך אַמוזירן און, וואָס האָט געהייסן אין ליפּקאַן: „קולטור און פאַרוויילונג".

מאיר שינדער דער יושב ראש הועד, וואָס איז בכלל געווען אַ פעאיקער בחור און געקענט מאָלן, שניצן, שפּילן פידל און אויך געהאַט אַ פען אין דער האַנט. ער האָט אָנגעשריבן אַ ליד לכבוד דעם באַריכט פון יענער קאָנפערענץ. ציטירן מיר דאָס דאָזיקע ליד אויך פונם זכרון:

„ברוכים הבאים, שוין געקומען די דעלעגאַטן
און אָפּנעמען אַ באַריכט, מוז יעדער קויפן קאַרטן,
און בכדי ס׳זאָל חברים ניט נודען,
באַקלערט מען אַן אָוונט, אינטימען
אַז נאָך די פאַרלענגערטע רעדעס,
זאָל מען כאָטש טאַנצן אַ שימי.
מ׳רעשט זיך, מ׳לויפט, אַ יעדער חבר אַ קאַרטע זיך קויפט.
אַ ביסל די צייט צו פאַרברענגען.
מ׳קומט אין אולם, עס ווערט אַ טאַרעראַם,
פידלען, גיטאַרעס שוין הענגען..."

האָט מען פאַרבראַכט אויף יענעם נשף ביז שפּעט אין דער נאַכט. אויסגעהערט דעם באַריכט, געטאַנצט און געזונגען ציוניסטישע לידער, ווייל ליפּקאַן האָט שוין געהאַט אַ פאַרבינדונג מיט ארץ ישראל: אַ פּאָר התחיה־חברים זענען עולה געווען און אַפילו באַוויזן זיך דורכצוקומען אַהיים אויף אַ באַזוך. האָבן זיי עס געבראַכט די דעמאָלטיקע לידער וואָס מ׳האָט געזונגען אין פּאַלעסטינע.

און ווידער איז ענג געוואָרן אין אולם, ווייל די אָרגאַניזאַציע האָט זיך שטאַרק צעוואָקסן און די צוויי צימערן ביי משה שאפּירא האָבן שוין נישט געקענט אַריינגעמען אין זיך אַלע חברים, וואָס זענען שוין דעמאָלט פאַרטיילט געווען אין דריי קבוצות. הרצליה, נורדיה און קדימה. האָט מען ערשט געדינגען אַ נייע דירה מיט פיר צימערן ביי משה אהרן זילבערמינץ, אָבער אין דעם דאָזיקן אולם איז עפּעס קיין הצלחה נישט געווען. — ס׳האָבן נישט געפעלט קיין רכילותן און היימישע קריגערייען צווישן די חברים. אויך זענען געווען נישט ווייניק אינטריגאַנטן וואָס האָבן זיך מתקנא געווען אין די חברי הועד און פּראָבירט דורכפירן נייע וואַלן, אַ אַנדערן ועד אויסקלייבן. ס׳האָט אויסגעבראָכן אַ קאָנפליקט, וועלכער האָט געבראַכט דערצו, אַז ס׳האָט די התחיה צעשפּאָלטן אויף צווייען: התחיה א׳ און ב׳. האָט מען אין ליפּקאַן זיך געוויצלט אויף דעם חשבון און דערציילט אַז אַ פּאָרל זענען אַרויס פון פון התחיה אלף און אַריין אין בית.

ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן אַז די יינגערע חברים באַגנוגן זיך שוין נישט מיט דער אַרבעט אין התחיה. עפּעס האָט מען געהאַט באַדערפענישן מערער אויפצוטון און שאַפן ממשותדיקס פאַרן ווייטערדיקן לעבן. ווי פון זיך אַליין האָבן אָנגע־

הויבן אויפצוקומען אין שטאָט אַנדערע יוגנט־אָרגאַניזאַציעס. און התחיה האָט גענומען אָפּטרעטן איר פּלאַץ פאַר זיי: השומר הצעיר, גורדוניה, מכבי און פּועלי ציון. איז התחיה געווען ווי אַ מין קאָרידאָר, וואָס האָט אַריינגעפירט די יוגנט אין אַנדערע הסתדרויות נוער, וועלכע זענען געווען ווי רינגעלעך אין אַ לאַנגער קייט, וואָס איין עק הייבט זיך אָן אינם שטעטל, ציט זיך דורך סניפי הכשרה, און פאַרענדיקט זיך מיט דער עליה קיין ישראל, ווו אַ ניי לעבן גייט אויף.

י. תמיר־ברגר

השומר־הצעיר

לזכר אחי משה שנספה בדמי ימיו

מ׳האָט נאָר געדאַרפט דעם ערשטן שטויס טון ווי אין אַ באַל בארג אַראָפּ, אַז ס׳זאָל אַליין זיך קייקלען אָן אָן אָפּשטעל; אַזוי האָט התחיה געגעבן דעם ערשטן שטויס דער יוגנט, אַנגעוויזן אַ וועג ווו מ׳דאַרף גיין און וואָס ס׳דאַרף געטון ווערן מיט דער פרייער צייט — דאָס זאָל הייסן שאַפן אָרגאַניזאַציעס און אויסלעבן זיך יוגנטלעך (אַ מין ליפּקאַנער אויסדרוק). האָט דאָך התחיה ווייט נישט געקענט געבן דער יוגנט אָט אָ דאָס, וואָס ס׳פאָדערט זיך כדי אינגאַנצן זיך צו באַרוישן מיטן יוגנט־ווײַן.

דערווייל האָט זיך געלאָזט הערן אַז אין די דערבייקע שטעטלעך האָבן זיך געגרינדעט ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס מיט אַ ספּעציעלן פּראָגראַם און אידעע. נאַוואָסעליץ, דאָס שכנותדיקע שטעטל, האָט אַלע מאָל מקדים געווען ליפּקאַן אין גרינדן יוגנט־אָרגאַניזאַציעס און אין איינעם אַ טאָג איז מען געוואויר געוואָרן אין ליפּקאַן, אַז ס׳איז אויפגעשטאַנען אַ יוגנט־אָרגאַניזאַציע „השומר־הצעיר״. דאָס איז געווען ממש אַ סענסאַציע אויף דער יידישער גאַס.

די ערשטע השומר הצעיר חברים זענען געווען די גימנאַזיסטן פון דער יידישער גימנאַזיע ראָזנבלאַט. אייגנטלעך, האָבן די גימנאַזיסטן שוין געהאַט געגרינדעט אַן אָרגאַניזאַציע, וואָס האָט געהייסן „קופּת הספר״, אַ מין אינטעליגענטישע אָרגאַניזאַציע, וואָס זאָל זיך אָפּגעבן בלויז מיט קולטור ווי דער נאָמען קופּת הספר זאָגט. אָבער גאָר אינגיכן האָבן די גימנאַזיסטן איינגעזען, אַז עפּעס צו ענגע ראַמען האָט די דאָזיקע אָרגאַניזאַציע אַזוי ווי אַנגעטון אין אַ שטייפן קראַגן נישט צו קענען אויסדרייען דעם קאָפּ אויף אַ זייט. און אפשר איז עס געווען אַ ווונק פונם נאָנטן שטעטל נאַוואָסעליץ, ווו ס׳האָט שוין עקזיסטירט אַ תנועת נוער פון השומר־הצעיר.

איז אין איינעם אַ טאָג אַראָפּגעקומען פון נאַוואָסעליץ אַ בחור אַ בלאָנדער מיט גרויסע בלאָע, אויגן, קובע לאַנדע האָט ער געהייסן, אַ ייִנגל פון פאַרמעגלעכע עלטערן אין נאַוואָסעליץ; האָט ער געלערנט אין טשערנאָוויץ אינאיינעם מיט אַלי ווייזער פון ליפּקאַן. אַלי ווייזער איז אויך געווען אַ בחור פון פאַרמעגלעכע עלטערן. זיין טאַטע דער דראָגאַריסט ווייזער האָט זיך גערעכנט פאַר איינעם פון די אינטעליגענטן אין ליפּקאַן. זיין עלטערן זון האָט ער געלאָזט שטודירן אין אויסלאַנד און דעם צווייטן זון אַלי האָט ער דערווייל אויסגעהאַלטן אין טשערנאָוויץ. דאָרט האָט אַלי זיך באַקאַנט מיט קובע לאַנדע און ביידע האָבן באַשלאָסן, אַז מ׳דאַרף אין ליפּקאַן גרינדן אַ קן פון השומר־הצעיר. זיי, די צוויי חברים זענען געווען איינגעשלאָסן אין השומר הצעיר אין טשערנאָוויץ און מ׳האָט פאַרנאַכלעסיקט דאָס לערנען; נישט געזען דערין קיין תכלית און געחלומט פון אַ לעבן אין קיבוץ אין ארץ ישראל. געווען זענען ביידע ענערגישע בחורים אָבער מיט פאַרשידענע כאַראַקטערן. אַלי איז געווען אַ לאַנגזאַמער טוער, אַ שווער באַוועגלעכער כאָטש אַ קערפּער האָט ער געהאַט אַ דינעם און בויגעוודיקן. אַ פּאָר וואַקסענעם שניט ביים אויג אויף דער לינקער באַק, וואָס האָט אים צוגעגעבן אַ מין בחורשן שטאָלץ עפּעס, ווי אַן אַמאָליקער ריטער. דאַקעגן איז קובע לאַנדע געווען אַ דיקלעכער אָבער אַ שנעל באַוועגלעכער אַזוי אויך אינם דענקען: געטראַכט און געטון, נישט פאַרלאָזט זיך אויף נסים.

האָבן די דאָזיקע צוויי חברה כמו ווי זיך אַריינגעגנבעט אין די רייען פון גימנאַזיסטן אין ליפּקאַן און אין אַ קורצער צייט איבערצייגט די קופּת־ספר חברים, אַז זייער אמתער וועג איז „השומר הצעיר״. און ס׳יונגע בלוט, וואָס האָט געשטורעמט און געזוכט אַן אויסוועג האָט זיך מיט לייב און לעבן אַריינגעוואָרפן אין דער דאָזיקער נייער אידעע.

אַ קבוצה פון געציילטע חברים איז עס געווען און דווקא די בעסטע שילערס פונם דריטן קלאַס. אַ טייל פון זיי געפינען זיך היינט אין ישראל. צווישן די ערשטע אַקטיווע מיטגלידער איז געווען אויך נפתלי ראָזנבוים, פריער אַ חבר התחיה עפּעס נישט אַזוי פון די ערשטע פידלערס, האָט ער אין השומר הצעיר געפונען אַ פּאַסיק פעלד ווו, אויסצואיבן זיינע פעאיקייטן אַלס מדריך. שפּעטער איז ער געווען אין ליפּקאַן דער לערער און דערציער פון דער אָרעמער קינדער קאָלאָניע, וואָס די אָזע האָט געגרינדעט אין די דרייסיקער יאָרן. און ווייל נפתלי איז געווען כמעט דער בעסטער שילער און דער שטאָלץ פון דער גימנאַזיע האָט ער מיט זיך מיטגעשלעפּט אַ גאַנצע רייע בעסערע שילערס צווישן זיי פעסיע סעגאַל, לייב וואַרהייט, שלמה ביטשוטשער און זיין שוועסטער רייזל ביטשוטשער וועלכע איז שפּעטער געוואָרן ראש הקן אין ליפּקאַן.

ס׳איז אַוועק אַן אַרבעט מיט שיחות און פּעולות און טאַקע אין אַ קורצע צייט אַרום האָבן זיך געבילדעט

די צוויי קבוצות פון בוגרים ויוצרים. ס'האָט זיך אין ליפקאַן באַוויזן דער פּאַקטישער אָרגאַניזאַטאָר יעקב שווידקיי פון טיגינע. ער איז אַראָפּגעשיקט געוואָרן פונם צענטער, כדי צו באַפעסטיקן דעם קן אין ליפקאַן.

גלייך ווי ס'האָט זיך דער השומר הצעיר באַוויזן אויף דער גאַס האָט מען דערפילט אַ נייעם אָנזאָג, אַ פריש וואָרט, וואָס די יוגנט האָט אַזוי געגאַרט דערצו און התחיה האָט גענומען טונקלען, זענען עטלעכע חברים פון התחיה אויך אַריבער אין השומר הצעיר צווישן זיי מאיר ווייסמאַן, דער פּראָקוראָר פונם ערשטן ליטעראַרישן משפט אין התחיה. געקומען איז מאיר ווייסמאַן צום קאָמיטעט און דערקלערט:

איך גיי אַוועק פון התחיה, ווייל כ'האָב נישט געפונען דאָס, וואָס מיין האַרץ גלוסט. עפּעס האָט מיך געצויגן, עפּעס האָט זיך מיר געוואָלט און כ'האָב באַשטימט נישט געוווּסט, וואָס דאָס איז. איצט איז מיר קלאָר: מיר האָט געצויגן צו אַזאַ סאָרט אויסלעבן זיך ווי אין השומר הצעיר און זייט נישט ברוגז וואָס איך פאַרלאָז אייך.

באַלד האָבן אויך אַנדערע אים נאָכגעטון און השומר הצעיר וואָס האָט נישט געהאַט וו זיך צונויפצוקומען, האָט געדינגען טאַקע ביי התחיה אַ צימער און אין די ווינטערדיקע אויפדערנאַכטן דאָרט געפירט די פעולות.

ס'האָט אין דרויסן געברענט דער פראָסט און אַ קעלט האָט געבראָכן די ביינער. ס'איז געווען ווי מ'פלעג זאָגן „אַנעברה אַ הונט אַרויסצולאָזן" און חברה האָבן פון די וואַרעמע היימען זיך אַרויסגעכאַפּט און געקומען אין אולם אייגנטלעך אינם איינציקן צימער וואָס מ'האָט געדינגען ביי התחיה און כדי די התחיה חברים זאָלן נישט שטערן האָט מען אָפּגעשלאָסן דאָס צימער מיט אַ טיר ווייל פריער זענען אַלע צימערן געווען אָן טירן. חברים פון התחיה האָבן נישט געוווּסט וואָס ס'טוט זיך אינם צימער פון השומר הצעיר, געהערט האָט מען נאָר זינגען אַ מין שירה בציבור וואָס דאָס איז אויך געווען אַ נייעס אין דער געשיכטע פון יוגנט אָרגאַניזאַציעס אין ליפקאַן.

און השומר הצעיר האָט טאַקע די ערשטע פעולות אָנגעהויבן מיט זינגען. זיי האָבן עס דערקלערט דערמיט, אַז אַ מאַסע גיסט זיך צוזאַמען דורך איין אידעע קען מען שאַפן אַ איינהייטלעכע שטימונג קודם כל דורך געזאַנג — אַ מאַסע זינגט דעם זעלבן ניגון. אַלע קולות פאַראייניקן זיך אין איין ליד, אַלע זאָגן די זעלבע ווערטער, איז ממילא אַלעמענס געדאַנק קאָנצענטרירט אויף איין פּונקט און דאָס איז דאָס געוווּנטשענע אינם הסתדרות הנוער השומר הצעיר. האָט מען געזונגען לידער אויף עברית און אַ ביסל יידיש־דייטשע לידלעך, וואָס חברים האָבן מיטגעבראַכט פון טשערנאָוויץ.

אין די לאַנגע ווינטערדיקע נעכט, האָבן חברים פון התחיה און חברים פון השומר הצעיר פאַרבראַכט אינם אולם. מ'האָט געפירט שיחות אויף פאַרשידענע טעמען. די דינאַמישקייט פון השומר הצעיר האָט געצויגן צו זיך יינגע חברה און זיי ביסלעכווייז אָפּגעטשעפּעט פון התחיה, ווייל מ'האָט געזוכט אַ נייעם וועג און אין התחיה האָט געלאַגווייליקט. טאַקע אין יענער צייט האָט התחיה זיך געשפּאָלטן אויף צווייען און אַ גרויסער טייל פון די עלטערע חברים אין דער שפּיץ מיטן זייער ענערגישן און אימפּולסיוון חבר בוזי פיינגאָלץ, האָבן געגרינדעט אַ נייע אָרגאַניזאַציע מיט אַ פּראַקטישן ציל „פועלי ציון". די דאָזיקע אָרגאַניזאַציע האָט עס געדאַרפט קאָנצענטרירן די אַרבעטער חברים און צוגרייטן זיי צו אַ נייעם לעבנס־שטייגער אין ארץ ישראל.

די שנייען זענען זיך צעגאַנגען און ריטשעס זענען געלאָפן, געצויגן זיך באַרג אַראָפּ לענג אויס דער גאַס צום פּאָטיק צו. די טראַדיציאָנעלע ערב־פּסחדיקע בלאָטע האָט זיך אַוועקגעלעגט אין איר גאַנצער פּראַכט. ענג איז געוואָרן די לופט אין אולם ס'האָט געצויגן אין דרויסן אַרויס, מ'האָט אַראָפּגעוואָרפן די שווערע ווינטערדיקע קליידער. אין דער גאַס האָבן זיך באַוויזן יינגלעך פון השומר הצעיר אָנגעטון מיט קורצע הויזן אַ ביסל העכער פון די נאַקעטע קניען. דאָס איז געווען אַזאַ סענסאַציע אין ליפקאַן, אַז מ'האָט אַ לאַנגע צייט נאָכדעם קורצע הויזן גערופן „שומרסקע הויזן". די הנהגה פונם קן האָט פאַראָרדנט צו טראָגן אַן אַלגעמיינע אוניפאָרם, וואָס איז באַשטאַנען פון אַ גראָער בלוזע מיט צוויי גרויסע קעשענעס און קורצע הויזן פון דעם זעלבן שטאָף. די מיידלעך האָבן געטראָגן די זעלבע בלוזע און אַ שאָס, אַ האַלב קליידל הייסט עס. דעם שטאָף האָט מען אין ליפקאַן אַ נאָמען געגעבן „שומרסקע". גיט מיר אַ פּאָר מעטער שומרסקע — האָט מען געבעטן אין די שניט־קלייטן; און דער מאַנופאַקטוריסט האָט שוין געוווּסט אַז דאָס מיינט מען די טונקל גראָע סחורה אויף אַ בלוזע.

מיטן ערשטן וואַרעמען פרילינגס־טאָג האָבן חברה פאַרלאָזט דאָס צימער אין התחיה און זיך אַריבערגעטראָגן מיט זייערע לידער און פעולות אויפן שעס וואָס האָט שוין אָנגעהויבן צו גרינען.

דער ראש הקן יעקב שווידקיי האָט מיט גרויס פעאיקייט און מסירת נפש (טאַקע מסירת נפש) געפירט דעם קן ווי מ'זאָגט: מחיל אל חיל. אויפן שעס האָט מען צעטיילט די חברים אין קבוצות לויט די יאָרן, באַשטימט ראשי קבוצות. אין א יום הודעה — און פאָרגעקומען איז דער דאָזיקער יום הודעה שבת גאַנץ פרי. האָט מען אויסגעשטעלט די חברים אין פאָרם פון אַ ח׳ און מודיע געווען די אָנגענומענע באַשלוסן, די נעמען פון די קבוצות און די מנהלים, נאָכדעם האָט מען געטאַנצט אין אַ גרויסן קרייז און געזונגען אַ לידל אויף עברית:

„בין הרים ובין סלעים
תסע הרכבת
ומכל הבחורים
אותך אני אוהבת
טרה לה, לה —

געזען אַז די שמחה איז אַזוי גרויס און יינגלעך מיט מיידלעך טאַנצן און פאַרברענגען אינאיינעם; האָט זיך אָנגעהויבן אַ מלחמה צווישן עלטערן און קינדער. די אייביקע מלחמה צווישן צוויי דורות. כל־זמן דאָס קינד איז געגאַן אין התחיה און געהאַט אַ מין פאַרווע פעולה, האָט זיך נישט אַזוי געמערקט אַז אויף אַ נייעם וועג גייט די יוגנט אַוועק. השומר־

הצעיר אָבער האָט באַוויזן אַז צווישן ייִנגל און מיידל איז כמעט קיין אונטערשייד נישטאָ וואָס שייך אין אויפנעמען און אויספירן פאַרשידענע ענינים. עפּעס מאָדנע רייד האָבן די קינדער אַהיים געבראַכט פון די שיחות אין השומר הצעיר; מ׳האָט אָנגעהויבן רעדן פון גיין אויף הכשרה, גרינדן קיבוצים אין ארץ ישראל, שאַפן אַ ניי לעבן. דערצו, האָט די העברעאישע שפּראַך זיך געלאָזט הערן פון די חברים ווייל די שיחות און פעולות זענען געפירט געוואָרן בלויז אויף עברית. די קינדער — כמעט אַלע דורכגעגאַנגען די אָרטיקע חדרים מתוקנים פון איציק שקאָלניק און בערל שטיפּלמאַן, — זיי איז נישט שווער אָנגעקומען צו פאַרשטיין און רעדן עברית. דערצו האָבן נאָך צוגעהאָלפן די ביכער אויף עברית וועלכע האָבן זיך געפונען נישט אין אַ קליינער צאָל אין דער יהודה שטיינבאַרג ביבליאָטעק. ערשט איצט האָט זיך בולטער אָנגעהויבן אַרויסצווייזן דער תהום, וואָס פאַרטיפט זיך אַלץ מער צווישן עלטערן און קינדער אין די גלות שטעטלעך. און וואָס מער די עלטערן האָבן פאַרבאָטן דעם קינד גיין אין „קן״ אַלץ איינגעשפּאַרטער איז דאָס קינד געוואָרן און דווקא אַנטלאָפן אין השומר הצעיר. האָט מען דעמאָלט אין ליפּקאַן געזונגען אַ לידל וואָס די חברים האָבן פאַרפאַסט:

„איך אין השומר
די מאַמע אין דער מיט
איך וויל גיין אין השומר
די מאַמע לאָזט מיך ניט.

איך וויל נישט הערן
דער מאַמעס רייד
איך וויל גיין אין השומר
מיט גרויס פרייד״.

אויפן גאָלדענעם באַרג האָט געוווינט אַ ייד אבא ווייסבוך האָט ער געהייסן. אַ ייד נישט קיין איבערגעשפּיצטער פאַרמאָגט אַ שטיקל באַקאַליינע קלייטל ביי זיך אין שטוב אין אַ ווינקל; דערמיט, האָט זיך אָפּגעגעבן זיין ווייב רחל און ער אַליין האָט אונטערגעהאַנדלט מיט תבואה, מיט היינער, שמוישלעך און וואָס ס׳האָט זיך געלאָזט. ס׳פּנים ווי אַ גרוגרת דר׳ צדוק מיט אַ קליין אָפּגעקראָכן גרוי בערדל און צוויי וואַסערדיקע גאָרנישט זאָגנדיקע אויגן וואָס פון זיי האָט קיין חכמה נישט אַרויסגעשטראַלט. קוים געקענט דאַווענען און אַפילו גוייש אויך נישט איבעריק גוט געקענט. איז דאָס געווען אַ סוחרל איינער פון צענדליקער אין ליפּקאַן. און דאָס אבא׳לה האָט נישט געלאָזט זיין ייִנגל מנשה גיין אין השומר־הצעיר. דער דאָזיקער בר־סמכא האָט פאַרשטאַנען, אַז השומר הצעיר פירט אַראָפּ יידישע קינדער פונם גלייכן וועג און אַלע מאָל, ווען מ׳האָט געהערט יאָמערלעכע קולות אויפן גאָלדענעם באַרג, האָט מען שוין געוווּסט, אַז דאָס שלאָגט אבא זיין ייִנגל מנשה מיט אַ שטיק האָלץ און שרייט: „אויס שומר!״ און ווידער אַ קנאַק און „אויס שומר!״

אַזעלכע טאַטעס ווי אבא זענען געווען אַ סך אין ליפּקאַן ביז יעקב שווידקיי האָט זיך אַרומגעזען, אַז מ׳דאַרף אַ ביסל באַרואיקן די געמיטער פון דער באַפעלקערונג. ווי אַזוי זשע מאַכט מען עס? אַ נשף וועט מען מאַכן און פון דער בינע אַראָפּ וועט ער אַ ביסל אויפקלערן פאַר די עלטערן די מיסיע פון השומר הצעיר. אין אַ פּאָפּולערער רעדע וועט ער געבן צו פאַרשטיין, אַז די קינדער לעבן זיך אויס נישט חלילה לתרבות רעה, זיי רעדן עברית און לערנען אַ סך זאַכן וואָס קאָסט נישט קיין געלט, זיי וואַקסן אויס מענטשן מיט פאַרשטאַנד און גרייטן פאַר זיך און אויך פאַרן פאָלק אַ צוקונפט אויף געזונטע יסודות. אָט מיט אַזאַ מין אויפקלערונג וועט מען געפינען פאַרשטענדעניש ביי די עלטערן.

צוגעגרייט דעם נשף; האָט מען אַרויסגעשיקט זעליג שרייער, וועלכער האָט מודיע געווען דעם עולם און געענדיקט מיט זיין טראַדיציאָנעלן זאַץ: „זינט ליפּקאַן שטייט, האָט איר נאָך אַזוינס נישט געזען״. ס׳א סברא אַז זינט ליפּקאַן שטייט האָט מען טאַקע אַזוינס נישט געזען און נישט געהערט.

דאָס איז געווען דער ערשטער יוגנט ציוניסטישער נשף ווו קינדער זענען אויפגעטרעטן מיט טענץ און דיקלאַמאַציעס. באַזונדערס שיין איז געווען דאָס פאָלקס־ליד: „על נהרות בבל״ אינסצענירט און אויסגעפירט פון די בוגרים. אַ פּאָר ריטמישע טענץ און ועל כולם דאָס אויפקלערונגס־וואָרט וועגן השומר־הצעיר און זיין מיסיע. יעקב שווידקיי איז געווען אַ סימפּאַטישער בחור, האָט שיין גערעדט און זאַכלעך און זיין רעדע האָט געמאַכט דעם געוווּנטשטן רושם. פון דעמאָלט אָן האָט מען אויפגעהערט צו שטערן די קינדער גיין אינם „קן״. דאָ און דאָרט האָט זיך נאָך געפונען אַ פאַרעקשנטער טאַטע, וואָס האָט נישט נאָכגעגעבן, אָבער מיט דער צייט, האָט אינגאַנצן אויפגעהערט דער קאַמף און השומר־הצעיר האָט זיך צעבליט אין ליפּקאַן.

אָבער, אָפיציעל צו עקזיסטירן האָט מען מורא געהאַט; די אָרטיקע רומענישע מאַכט מיטן שעף סעצקיע דוראַ אין זיין אַגענט פּריטיע מיט נאָך אַ סך קליינע אַגענטלעך האָבן גענישטערט און געשטערט יעדע יידישע פאַרזאַמלונג און פאַרווייילונג. מ׳האָט געמוזט האָבן אַ דערלויבעניש כדי צו מאַכן אַ נשף אָדער גלאַט אַזוי אַ פאַרזאַמלונג. אָבער מ׳האָט זיך אַן עצה געטון מיט דעם אַלט־באַקאַנטן מיטל פון „לא יחרץ געלט״. מ׳האָט געצאָלט פּריטיען חודש־געלט און זיינע יוצר־משרתימלעך. צווישן זיי אויך יידישע ייִנגלעך וועלכע האָבן צוגעטראָגן אַ מסירהלע, אַז דאָרט און דאָרט וועט היינט פאָרקומען אַ פאַרזאַמלונג. די מאַכט האָט געשראָקן זיך פאַר פאַרזאַמלונגען פונקט ווי אין די צאַרישע צייטן אין רוסלאַנד, מורא געהאַט פאַר סאָציאַליזם, חושד געווען, אַז ס׳ווערט געפירט אַ פאַרשווערונג קעגן דער רעגירונג און געשטאַנען אויף דער וואַך נישט צוגעלאָזט קיין שום אַסיפה, וואָס האָט אויסגעזען אין אירע אויגן פאַרדעכטיק.

די איינציקע אָרגאַניזאַציע אין שטאָט וועלכע האָט יאָ געהאַט אַ דערלויבעניש פריי צו עקזיסטירן איז געווען „מכבי״ אָבער וועגן „מכבי״ אינם קומענדיקן קאַפּיטל.

י. תמיד־ברגר

מ כ ב י

פונם קלויסטער אויף לינקס צו דרום צו פאַרנעמט זיך אַ ברייטער וועג, וואָס פירט דורכן דערפל זאליטשע ביז נאוואָסעלעץ און פון דאָרט קיין טשערנאוויץ, לענגאויס דעם וועג פון ביידע זייטן שטייען מיליטערישע קאַזאַרמעס, אַזעלכע לאַנגע אומהיימלעכע בנינים, געדעקט מיט רויטן קאַראַמיד, און די דאָזיקע קאַזאַרמעס איז אין די צוואָנציקער יאָרן איינגעשטאַנען דאָס רומענישע הונדערט דרייצענטע רעגימענט, — צווישן זיי אַ סך אונגאַרן און גוטע פוסבאָל שפּילער, פון זיי האָט עס דער לאַקאטענענט באַציאַנו געגרינדעט אַ פוסבאָל־סעקציע און די טעכנישע לייטונג איבערגעגעבן דעם סובלאָקאטענענט גיצארו.

אין די קילע זומערדיקע פאַרנאַכטן קריגן די שפּילער פריי און קומען אַראָפּ אויפן שעם טרענירן. אַ הילצערנעם טויער האָט מען אויפגעשטעלט נישט ווייט פונם סאסנע בוים און דאָס פּלאַץ האָט גלייך פאַרלוירן ס׳גרינע גראָז וואָס האָט זיך אויסגעריבן מחמת דער שפּיל און יינגלעך פון דער שטאָט האָבן אַלע פאַרנאַכט אַראָפּגעכאַפּט זיך אויפן שעם, פאַראינטערעסירט זיך מיטן פוסבאָל־שפּיל און גענומען רעדן נייע ווערטער: אָפּשאָפּן אַ באַל, שיסן אַ באָמבע, פריישוס, שטראָפשוס, אַן עלפער, אַ גאַל, קיין גאל. — אַ ביסל אויף דייטש ווייל די שפּילערס האָבן בשעתן טרענירן גענוצט דווקא דייטשע טערמינאָלאָגיע פון פוסבאָל.

אַ גרופּע באַלעבאַטישע חברה בראש מיט די כוהנים פונם גאָלדענעם באַרג, האָבן געגרינדעט אַ פוטבאָל־סעקציע און זיך אַ נאָמען געגעבן מכבי. נישט מער ווי עטלעכע יינגלעך נישט דערפאַרענע אין שפּיל און אין טעכנישער אויסבילדונג, איז עס געווען זייער אַ שוואַכע מאַנשאַפט. און דער סובלאָקאטענענט גיצארו האָט באַשלאָסן, אַז כדי זיין מיליטערישע מאַנשאַפט זאָל האָבן מיט וועמען צו שפּילן, איז כדאי אויסצובילדן די יידישע יינגלעך און אַוועקשטעלן אַן ערנסטע פוסבאָל מאַנשאַפט אין ליפּקאַן. געווען איז עס יידל שטענדלער (דער זון פון מאיר שטענדלער וואָס האָט געהאַט אַ שוךגעשעפט) מיט וועמען גיצארו האָט זיך צונויפגערעדט און געעצהט אַראָפּצוברענגען פון טשערנאָוויץ אַ פוסבאָל שפּילער וועלכער זאָל איינטערענירן די מכביסטן און מאַכן פון זיי אַ מאַנטשאַפט וואָס זאָל פון צייט צו צייט זיך פאַרמעסטן אין אַ מעטש מיטן רעגימענט.

אייגנטלעך איז מכבי שוין געווען באַוווסט אין טשערנאָוויץ אַלס אַ שטאַרקע פוסבאָל סעקציע און בכלל אַלס ספּאָרט־אָרגאַניזאַציע, האָט זי אַראָפּגעשיקט קיין ליפּקאַן צוויי שפּילערס זעמל און סמוק כדי איינאיבן די מכביסטן (אגב, אַ דאַנק די צוויי טשערנאָוויצער שפּילער׳ס איז די פוסבאָל טערמינאָלאָגיע געווען אַ עסטרייך דייטשע), אַזעלבע פוסבאָל סעקציעס מיטן נאָמען מכבי האָבן עקזיסטירט אין יענער צייט אין די שכנותדיקע שטעטלעך, בריטשאַן, נאוואסעליץ, יעדעניץ און כאטין.

מכבי — חברי ההנהגה

יושבים מימין: הולצמן ויידה, ברגר יעקב ומימון איתמר. זיצן פון לינקס: האָלצמאַן ויידע בערגער יעקב, מימון איתמר.

לאָזער קויפמאַן איז נישט געווען קיין פוסבאָל־שפּילער, דערפאַר אָבער איז ער געווען אַ פעאיקער אָרגאַניזאַטאָר און אַ בחור מיט אָריגינעלע אַמביציעס, — האָט ער באַשלאָסן פון מכבי מאַכן אַ מאַסן־אָרגאַניזאַציע וואָס זאָל נישט זיין אויסגעשטעלט בלויז אויף פוסבאָל. אַ סך טראַכטן האָט ער פיינט געהאַט דער לאָזער קויפמאַן. ער האָט זיך מיט אַ ברען אַ נעם געטון צו דער אַרבעט גלייך פאַראינטערעסירט יינגע חברה מיט זיין אידעע צו מאַכן פון מכבי אַן ערנסטע ספּאָרט־אָרגאַניזאַציע און מכבי האָט גענומען וואַקסן אין צאָל מיטגלידער.

די יוגנט אין שטאָט האָט געפונען אַ וועג, האָט געפונען אַ אינהאַלט און כמעט קיינער איז נישט געבליבן מחוץ אַן אָרגאַניזאַציע, ס׳איז דאָ פון וואָס אויסצוקלייבן: השומר הצעיר, גורדוניה, פועלי ציון, און ווער ס׳וויל ספּאָרט, זאָל גיין אין מכבי.

די יוגנט אָרגאַניזאַציעס האָבן זיך געמערט און אַלע האָבן כמעט געטראָגן דעם זעלבן כאַראַקטער: שיחות, עברית רעדן, זינגען און טאַנצן אינאיינעם, אויך טיולים פון צייט צו צייט אַזוי השומר־הצעיר, אַזוי גורדוניה מיטן אונטערשיד אינם אינהאַלט פון די שיחות. האָט השומר הצעיר שוין געלעגט דעם גרונדשטיין פאַר קיבוצים אין ארץ־ישראל און גלייך בשעת די שיחות געפּרעדיקט וועגן ארגון משותף מיט די אַראַבער און מאַרקיססטיש באַגרינדעט איר אידעע. האָט גורדוניה אין אירע שיחות באַמיעט זיך אַריינצודרינגען אין אירע חברים די תורה פון א. ד. גורדון „דת העבודה, ס׳לעבן אויפן דאָרף אויפן פעלד, ליב האָבן די פעלד־אַרבעט און אומקערן זיך צום שויס פון דער נאַטור. אַ ביסל אַנדערש האָט זיך געשטעלט מכבי.

אייגנטלעך האָט מכבי געפירט איר אַרבעט אינם וועג וואָס אַלע יוגנט־ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס מיטן צוגאָב פון אַ פוסבאָל־סעקציע. אָבער אין שפּעטערע יאָרן האָט מען איינגעפירט גימנאַסטישע איבונגען און טורנען אויף אַפּאַראַטן, די אַפּאַראַטן: אַ טורניק און פּאַראַלעלן האָט מען ספּעציעל אויסגעצייכנט פון טשערנאָוויץ, וועלכע האָט געדינט ווי אַ מין עלטערע שוועסטער און עצה געגעבן אין ספּאָרט, טשערנאוויץ האָט אויך געשיקט ספּאָרט לייטערס און פאַרטורנערס פאַר מכבי.

די דאָזיקע טשערנאָוויצער ספּאָרטלערס פלעגן זאָגן: בא אייך אין ליפּקאַן איז אַ שומרישער מכבי. געמיינט דערמיט צו באַטאָנען, אַז נישט בלויז ספּאָרט פאַרנעמט דעם אויבנאָן ווי ס׳זענען עס די מכבי־אָרגאַניזאַציעס אין גרעסערע שטעט. די ליפּקאַנער מכבי אָרגאַניזאַציע איז פאַרטיילט אין קבוצות לויט געוויסן עלטער, און יעדע קבוצה פאַרמאָגט אַ ראש קבוצה, מ׳פירט שיחות אויף פאַרשידענע ציוניסטישע טעמען, אָבער אָן אַ ספּעציעלער טענדענץ ווי ס׳איז השומר הצעיר און גורדוניה. אַחוץ דעם, זענען די חברים פאַרטיילט אין ספּאָרט־סעקציעס וועגן פרייע איבונגען, באָדן־טורנער און אַפּאַראַטן טורנער. די פוסבאָל סעקציע איז גוט איינגעאיבט אין שפּיל און אירע פוסבאָליסטן זענען שוין באַוווּסט ווייט אַריבער די גרענעצן פון ליפּקאַן. מיט דער צייט האָבן פון די יינגערע קבוצות אויסגעוואָקסן פאיקע ספּאָרטלער און אַוועקגעשטעלט אין שאָטן די ערשטע גרינדער פון דער פוסבאָל סעקציע. האָבן די עלטערע חברים שוין נישט אויפגעטרעטן אויף אַ מעטש און בלויז געבליבן פּאַסיווע מיטגלידער פון צייט צו צייט געהאָלפן אַ ביסל טעכניש איינאָרדענען אַ ספּאָרט פעסט, אַ פוטבאָל מעטש, שפּעטער אינגאַנצן פאַרלוירן דעם אינטערעס אין מכבי און זיך צוריקגעצויגן אין זייערע פּריוואַטע ענינים.

אַ טייל פון די יינגערע חברים אין התחיה, האָבן איינציקווייז אַנגעהויבן איבערוואַנדערן אין מכבי, עפּעס לאָקנדיקס איז געווען אינם וואָרט מכבי, וואָס האָט צוגעזאָגט מערער ווי טרוקענע שיחות. בלויז אַ קורצע צייט האָט געדויערט און מכבי האָט געציילט אַריבער הונדערט חברים, גרויסע און קליינע. קינדער פלעגן זיך באַרימען פאַר זייערע חברים: איך בין אין דער קליינער מכבי און מיין שוועסטער איז אין דער גרויסער מכבי.

געווען איז עס משה ברויטמאַן, וואָס האָט איינגעטיילט די חברים אין קבוצות, זיי געגעבן נעמען לויט די חשמונאים און לאָזער קויפמאַן דער פאַקטישער גרינדער פון מכבי און ראש הסתדרות האָט צוליב פערזענלעכע סיבות זיך צוריקגעצויגן פון דער אַרבעט, אָבער דער הסתדרות האָט געהאַט אַ סך צו פאַרדאַנקען דעם חבר קויפמאַן, וועלכער האָט געוווּסט ווי אַזוי אַוועקצושטעלן זי אויף אַ געזונטן יסוד און אין אַ קורצער צייט מצליח געווען צו באַווייזן דער שטאָט, דאָס פּנים פון אַ יידישער ספּאָרט־אָרגאַניזאַציע מיטן לאָזונג „אַ געזונטער גייסט אין אַ געזונטן קערפּער.

מיט דער צייט האָט מכבי זיך צעוואָקסן און פאַרנומען אַ חשובן פּלאַץ אין שטאָט, נישט נאָר יינגנע חברים נאָר אויך דערוואַקסענע, טאַטעס פון קינדער און בכבודיקע בעלי־בתים האָבן זיך איינגעשריבן אין מכבי און געבילדעט אַ מין אַפּוטרופּוסים קאָמיטעט, „הערן מיטגלידער” האָבן זיי זיך גערופן, הייסע חסידים פון ספּאָרט, גרויסע מבינים אויף פוסבאָל, און אַלע שפּעטערדיקע ספּאָרט־פעסטן זענען טעכניש פון זיי איינגעאָרדנט געוואָרן. פון צווישן זיי איז אויך אויסגעקליבן געוואָרן אַ עהרן־פּרעזידענט דער דאָקטאָר כאַוויס און אַלס טעכנישער פירער איז באַשטימט געוואָרן דער סעקרעטאַר פון דער שטאָטישער פרימאַריע וואָלף כאַוויס.

גאָר אינגיכן האָט וואָלף כאַוויס איבערגענומען אַלע טעכנישע און פינאַנציעלע ענינים אין זיינע הענט און איז געוואָרן דער פאַקטישער טאָן־געבער פון מכבי. ער האָט זיך מיט לייב און לעבן אַריינגעוואָרפן אין דער דאָזיקער אַרבעט און די גאַנצע פרייע צייט פאַרבראַכט אין אולם מיט די יינגע חברים איבערהויפּט אין די לאַנגע ווינטערדיקע נעכט איז דער אולם געווען פאַר אים כמעט אַ צווייטע היים און זיין פרוי פלעגט זיך קלאָגן, אַז מכבי איז ביי אים די ערשטע היים און זיין אייגענע שטוב איז זיין צווייטע היים, וואָלף כאַוויס האָט פאַרמאָגט אַ שיינע שטוב מיט עטלעכע צימערן און אַ גרויסע ביבליאָטעק, האָט ער די מכבי חברים נישט איין מאָל אַריבערגעבראַכט צו זיך אין שטוב און האָט זיין וווינונג פאַרוואַנדלט אין אַ צווייטן אולם, זיין פרוי פלעגט זאָגן אַז ס׳פעלט

נאָר מ׳זאָל אַריינפירן די פּאַראַלעלן און אַוועקשטעלן לעבן דער ביכער־שאַפע וועט זיין ספּאָרט מיט קולטור.

אין די שפּעטערע יאָרן, אַז מכבי האָט שוין געציילט פינף הונדערט מיטגלידער, צעטיילט לויט קבוצות וואָס האָבן געטראָגן די נעמען פון מתתיהו החשמונאיס קינדער, אַלעזר, שמעון, יהודה, יוחנן, יהונתן, אויך קבוצות פון מיידלעך אויפן נאָמען פון מרים החשמואית און גלאַט תנכישע נעמען ווייל די קבוצות זענען געווען מער אין צאָל ווי נעמען פון חשמו־נאים, די יינגסטע און ליבסטע קבוצה אַ מין בן־זקונים אין מכבי, האָט געהייסן קבוצת גרונובסקי אויפן נאָמען פון יעקב גרונובסקי דער טעאָרעטיקער און גרינדער פון דער מאָדער־נער מכבי אָרגאַניזאַציע.

האָט די אַרבעט זיך אַלץ מער פאַרשפּרייט, און די שטאָט האָט נישט איין מאָל געשעפּט נחת פון די יידישע קינדער מיט גלייכע רוקנס, שטאָלצע פּעאיקע ספּאָרטלער וועלכע שלאָגן דאָס רעגימענט כמעט ביי יעדן פוסבאָל מעטש. עלטערן האָבן נישט געשטערט זייערע קינדער צו גיין אין מכבי אַזוי ווי מ׳האָט די ערשטע צייט געשטערט השומר הצעיר. מכבי איז געוואָרן אַ פאָלקס־אָרגאַניזאַציע מיט אַ ברייטן פאַרנעם.

און אַז חברים האָבן אונטערגעוואָקסן, געענדיקט דאָס מיליטער־דינסט, האָט מען זיך אַרומגעזען אַז ס׳איז קיין תכלית נישט צו זיצן אין גלות. זענען אַ קבוצה פון דרייסיק מענטשן אַרויס אויף הכשרה צווישן די ערשטע גרינדערס פון הכשרה מכבי אין רומעניע און פון הכשרה עולה געווען קיין ישראל, אַ סך מכבי־חברים וואָס זענען באַצייטנס אַוועק פונם שטעטל אין עולה געווען האָבן זיך דערמיט געראַטעוועט דאָס לעבן און באַוויזן ממשיך צו זיין די געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט אין ישראל. און די וואָס האָבן נישט אויספּיעט באַצייטנס אַרויס־צופאָרן פון ליפּקאַן זענען אומגעבראַכט געוואָרן און פון הונ־גער אויסגעגאַנגען אויף די וועגן פון טראַנסניסטריע.

פלוגת מכבי ליפקני. מסומן ב־x טרכטנברויט ישעיה. מיכאל וולוך — אחרון משמאל

מכבי־אָפּטייל ליפּקאַני. באַצייכנט מיט x טראַכטנברויט ישעיה. מיכאל וואלאך — לעצטער פון לינקס

שמואל קושניר

„בער באראכאוו"־פאראיין

ס'איז געווען אין די יאָרן 1923־24. די באַפעלקערונג אין ליפקאַן האָט אָנגעהויבן זיך איינלעבן מיטן רומענישן רעזשים. מאַסן חלוצים און סתם יידן האָבן געשמוגלט די גרענעצן פון פוילן און סאָוועטרוסלאַנד קיין בעסאַראַביע אויף זייער וועג קיין פאַלעסטינע. זענען קיין ליפקאַן געקומען שליחים פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע מיטן צוועק צו פאַרשטאַרקן דעם שטראָם קיין ארץ ישראל. ליפקאַנער יידן האָבן פיל מיטגעהאָלפן די צייטווייליקע פליטים. אַקטיוו אין אַלע אַרבעטן פאַר ארץ ישראל זענען דאַן געווען פאָלגענדן ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס פון אַלע ריכטונגען:

1. אַלגעמיינע ציוניסטן. די בירגערלעכע עלעמענטן אין דער שפּיץ מיט נחום נעסיס, יצחק שקאָלניק, ישראל סגל, מיכל לערנער, חיים גראַבער, יהושע דארער, ברוך לינק, אידל רויטמאַן א.אַ. אָנגעפירט די אַרבעט האָט דער לערער בערל שטיפּעלמאַן.

2. צעירי ציון. בירגערלעכע יוגנט אין דער שפּיץ יעקב און מאקע פריזאמט, אבא טראַכטענברויט, משה ספעקטארמאן, סאסיע שפּריצמאַן.

3. רעוויזיאָניסאַן. אין דער שפּיץ ד"ר נפתלי זילבערמאַן.

4. אומפּאַרטייאישע „התחיה" אונטער דער אָנפירונג פון מאיר שינדער, מאיר סאזשמאן, בוזיע פיינגאַלץ, ברידער שמערל און משה כץ.

5. „השומר הצעיר" אָרגאַניזאַציע, וועלכע האָט שטאַרק באַלעבט די יוגנט מיט איבונגען, טענץ און געזאַנג אין דער שפּיץ: ראָזנבוים ישראל, טוביה שטיין, פאניע זילבערמינץ, חיה, יקרית, שרה'לע גרינבערג.

די אַלע אָרגאַניזאַציעס פלעגן אויפלעבן און אַקטיווירן אַ דאַנק די שליחים פאַר ארץ ישראל קרנות דורך לעקציעס, רעפעראַטן און סתם אָוונטן.

אין יענע יאָרן איז אָנגעגאַנגען אַ קאַמף איבער דער פּירערשאַפט אין פאַרשידענע אָנשטאַלטן ווי: די ליי־און שפּאָרקאַסע, אָנגעפירט פון יידל חלפן. אן „אָזע" אָנגעפירט פון איציק ראַבינאָוויטש, יאנקל קויפמאַן אונטער דער לייטונג פון ד"ר גינדא ראָזנבלאַט. פיל לעבן האָט אַריינגעבראַכט די ליבהאָבער־טרופּע „הבימה": סערל ראַבינאָוויטש, אסתר וויינטרויב, ליזע טאגהויז, מענדל קויפמאַן, נתן לעווענטאַל און בתיה געלפאַנד. פאָרשטעלונגען: גאָט פון נקמה, בר־כוכבא, א. אַ. די הכנסה איז געגאַנגען אויסצוהאַלטן אַ שול פאַר אָרעמע קינדער.

אין אַלע אויבנדערמאָנטע אָרגאַניזאַציעס האָבן גענומען אָנטייל בירגערלעכע עלעמענטן. די אינטעליגענץ און אייניקע בעלי־מלאכות. די אָרעמע באַפעלקערונג, די אַרבעטער יוגנט, יינגלעך און מיידלעך פון די הינטערגעסלעך, וועלכע האָבן געאַרבעט ביז שפּעט אין דער נאַכט ביי די וואַרשטאַטן און מאַשינען, האָבן נישט געהאַט די מעגלעכקייט אַפילו צו לערנען לייענען און שרייבן. קיינער האָט זיך מיט זיי נישט אינטערע־

סירט זיי צו לערנען. זיי אויפקלערן צו שטרעבן צו אַ בעסער לעבן.

צו יענער צייט בין איך צוריקגעקומען פון ארץ ישראל. אָנגעשטעקט מיט דאָרטיקע אידעען און זעענדיק די טרויעריקע לאַגע פון דער אַרבעטער־יוגנט, האָב איך זיך צונויפגערעדט מיט מאשקע שטייף און בערל בהרב (דעם רב'ס זון) און מיר האָבן געשאַפן אַ איניציאַטיוו־גרופּע אין באַשטאַנד פון שבתי צימערמאַן, ניסן און פסח רימער, ברידער סאפּאָזשניק, משה בעקערמאַן און העקי באם (קלמן מלמד'ס טאָכטער), וועלכע האָט געגרינדעט דעם ערשטן אַרבעטער־פאַראיין מיטן נאָמען „קולטורעלער אַרבעטער פאַראיין בער באָראָכאָוו", וועמענס פּראָגראַם איז געווען:

1. פאַראייניקן די אַרבעטער פון אַלע פאַכן אין איין אָרגאַניזאַציע; 2. אַריינברענגען קולטור אין אַרבעטער קרייזן: יידישע העברעאישע צייטונגען, אָוונט־קורסן, פאָרלעזונגען איבער אַרבעטער־באַוועגונג און נאַציאָנאַל־יידישע פּראָבלעמען; 3. פריינטשאַפט און ברודערשאַפט צווישן די חברים.

כאָטש דער פאַראיין איז געווען אַומלעגאַל — האָבן זיך פאַרשריבן די מערהייט אַרבעטער־יוגנט פון אַלע פּראָפעסיעס. דער קאָמיטעט האָט זיך צונויפגערעדט מיט די מער פאָרגעשריטענע בעלי מלאכות: שמעון שערער, שמערל שניידער, ישראל מלכ'ס, משה פישמאַן, הערש בעקער א. אַ. און געפועל'ט ביי זיי אָפּצולאָזן די אַרבעטער 7 אַזייגער אָנשטאָט 9 אָוונט. כמעט יעדן אויף דער נאַכט, אומלעגאַל, אונטערן שווערן רומענישן רעזשים, האָבן זיך די פאַראיין־מיטגלידער פאַרזאַמלט ביי שמואל מאמאליגער אין שטוב, ערגעץ אין אַ הינטערגאַס, געלערנט לייענען און שרייבן, געהערט פאָרלעזונגען איבער די אויפגאַבן פון אַרבעטער־באַוועגונג. אַזוי איז דורך די פאָרטראַגן פון די חברים שטייף משה, קושניר שמואל, בהרב ברל און שפּעטער פיני גאָלדענבערג און חנה רויטמאַן. דערגרייכט געוואָרן דער ציל: די נישט אַנטוויקלטע האָבן אָנגעהויבן צו פאַרשטיין דעם זין און ציל פון דער אַרבעטער־

באַוועגונג בכלל און פון דער אין ארץ ישראל בפרט. דער פאַראיין האָט זיך שטאַרק אַנטוויקלט, געוואָרן אַ כוח, האָבן די פאַרטייען סיי פון לינקס סיי פון רעכטס אָנגעהויבן צו פיל זיך אינטערעסירן מיט אים. אָבער די לייטונג איז געשטאַנען אויף דער וואַך און נישט צוגעלאָזט דאָס ענדערן פון אָנגעצייכנטן פראָגראַם. אָנגעזעענע פועלי ציון פירער פלעגן קומען לייענען לעקציעס: הובערמאַן פון קעשענעוו, ד״ר סופר, געלער, שטיינמעץ, טייטלער פון טשערנאוויץ. דער פאַראיין איז געוואָרן זייער אַקטיוו און פלעגט דורכפירן פאַר זיינע מיטגלידער קולטור־אָוונטן, ליטעראַרישע געריכטן, לעקציעס, אַ פורים מאַסקענבאַל ביי משה הערצלס אין זאַל, אין באָראָכאָוו־פאַראיין האָבן די אָרעמע קינדער פון די הינטערגעסלעך געפונען זייער לעבנס־שול, זיך אויסגעלערנט לייענען, שרייבן, פאַרשטיין יידישע און סאָציאַלע פראָבלעמען. פון זיי האָט זיך אויסגעבילדעט די ערשטע פועלי־ציון פאַרטיי אין ליפקאַן און אַלע יאָרן ביזן חורבן איז דער באָראָכאָוו־פאַראיין געווען פון די אַקטיווסטע פאַרטייען אין פאָליטישן און געזעלשאַפטלעכן זין. צווישן די אויסגעבלידעטע אַרבעטער זענען שפּעטער געווען געטרייע קעמפער ביי דער עליה — בריחה פון בעסאַראַבער און רומענער יידן קיין ישראל.

ד״ר גינדא ראזענבלאט

„אזע״ אין ליפקאן

דאָס זענען דערינערונגען פון אַ לאַנג־פאַרגאַנגענעם צייט־אָפּשניט אין לעבן פון שטעטל ליפקאַן.

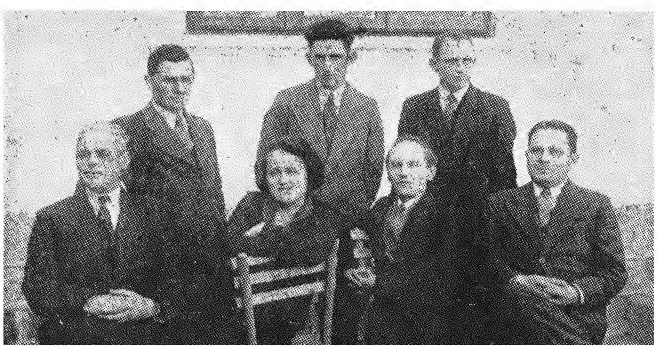
הגם ליפקאַן עקזיסטירט מעגלעך נאָך אין געאָגראַפישן זין, אָבער עס פאַרמאָגט כמעט קיינעם ניט פון דעם דור יידן פון יענער צייט, אָדער פון דעם נאָכפאָלגנדיקן דור. די מערהייט איז פאַרטיליקט געוואָרן פון היטלערן, ימח שמו. די פאַרבליבענע רעשטלעך זענען איצט צעזייט און צעשפּרייט איבער דער גרויסער, ברייטער וועלט.

אין מיין זכרון האָבן זיך פאַרפיקסירט נישט ווייניק מאָמענטן פון דעם לעבן פון קליינעם שטעטל בכלל (איך בין אַליין געבוירן געוואָרן און ביז אַ געוויסער עלטער דערצויגן געוואָרן אין אַ קליין שטעטל אין וואָלין). אָבער צווישן אַלע איינדרוקן האָט זיך אַמשטאַרקסטן איינגעקריצט אין מיין זכרון אַזאַ בילד:

אין די פאַרבלאָטיקטע געסלעך, אין דער גרענעצלאָזער אָרעמקייט, האָפענונגסלאָזיקייט און עלענד פון דער גרעסטער טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג, האָבן דאָך געטליעט אין די מענטשן פונקען פון אַ שטרעבונג צו אַ בעסער, ליכטיקער לעבן. ס׳האָבן שטענדיק געברויזט, ספּעציעל צווישן דעם ייִנגערן דור, פאַרשידנאַרטיקע פּראָגרעסיווע אידעען. דער דורשט פאַר באַהעפטן זיך מיט דעם קוואַל פון קולטור, פון וויסן איז געווען גרויס. אַ טייל פון דער יוגנט, באַווירקט פון אַזאַ דורשט, זענען אַוועק אין די מרחקים און האָבן מיטגענומען מיט זיך אָט די אידעען. אייניקע פון זיי האָט זיך איינגעגעבן צו שטודירן. זייער שטרעבונג איז געווען צוריקקומען און פּרווון צוזאַמען מיט אַנדערע פאַרווירקלעכן, ווי ווייט מעגלעך, די אידעען אין היימישן שטעטל.

אָנגעהויבן האָט מען מיט גרינדן מאָדערנע שולן, ביבליאָטעקן א.אַ.וו. גלייכצייטיק איז געווען אויך די שטרעבונג צו פאַרבעסערן דעם געזונט־צושטאַנד פון דער באַפעלקערונג: שפּיטעלער צו היילן די קראַנקע, אויך פיזישע קולטור און היגיענע כדי צו דערציען אַ געזונטן דור. דער ציל איז געווען — געזונט און קולטור.

די יאָרן 1934—1924 זענען שוין געווען עטוואָס אָפּגעריקט פון דעם חורבן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה (1918—1914). דאָס לעבן אין ליפקאַן האָט זיך צו ביסלעך נאָרמאַליזירט.

יושבת ד״ר הינדה רוזנבלאט — מימינה לוי בלנק
משמאלה נתן לבנטל
זיצן ד״ר הינדע ראָזענבלאַט — רעכטס נעבן איר לוי בלאַנק
לינקס נתן לעווענטאל

ליפקאַן ליגט נישט ווייט פון טשערנאַוויץ—בוקאָווינא. בעסאַראַביע מיט איר הויפּט שטאָט קעשענעוו איז דעמאָלט שוין געווען אונטער דער הערשאַפט פון רומעניע. דער שטורם פון דער רוסישער רעוואָלוציע (1917) האָט זיך געהאַט דורכגעטראָגן אויך איבער בעסאַראַביע, איבערלאָזנדיק אייניקע פרייהייטן, וואָס די רומענישע מאַכט האָט שפּעטער בהדרגה ליקווידירט.

דאָס שטעטל איז געווען אין אַן אומגעהויער שלעכטן סאַניטאַרישן צושטאַנד, טיפוס, טובערקולאָז, רויז, קינדער־קראַנקייטן און אַנדערע. האָבן אָן אויפהער געבושעווט. די שטערבלעכקייט איז געווען שטאַרק גרויס, די קאָרופּטירטע רומענישע מאַכט האָט גאָר נישט געטאָן צו פאַרבעסערן די לאַגע. אונטער אַזעלכע אומשטענדן האָט דער ווילן צום לעבן

געווען עפּעס צו טאָן, צו ווערן אַקטיוו, צו ראַטעווען לעבנס פון אונטערגאַנג.

1935—1883 — ד״ר חאוויס נח
1941—1890 — ד״ר חאוויס־ווייַנבערג אדעלא

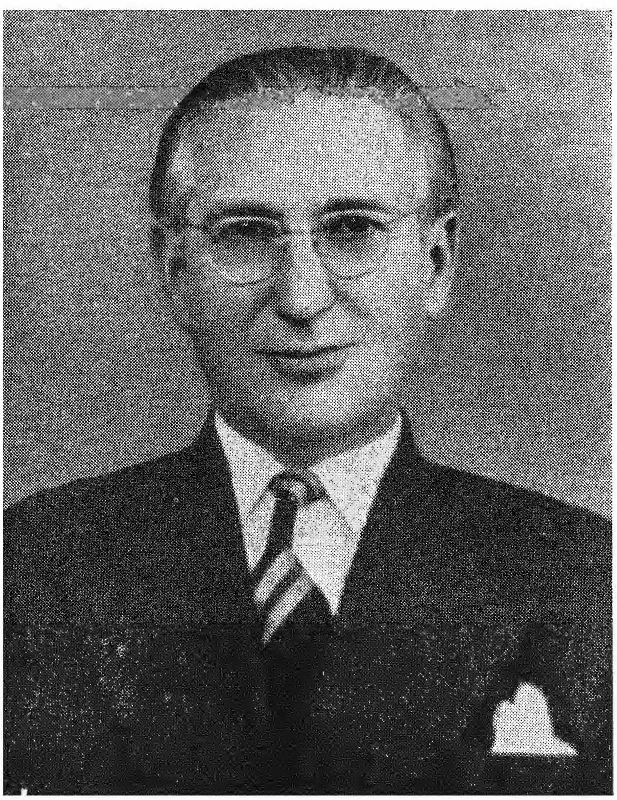
אָבער ווי אַזוי?

דעמאָלט איז אַנטשטאַנען די אידעע צו גרינדן אַ אָפּטייַלונג פון „אָזע". וואָס איז „אָזע"? אין רוסיש האָבן די איניציאַלן O. Z. E. געמיינט: די געזעלשאַפט פאַר פאַרהיטן דאָס געזונט פון יידן. די דאָזיקע אָרגאַניזאַציע האָט זיך געגרינדעט אין צאַרישן רוסלאַנד נאָך אין יאָר 1912. די צענטראַלע פון דער בעסאַראַבער „אזע" האָט פונקציאָנירט אין קעשענעוו. אַ ליפּקאַנער איניציאַטיוו־גרופּע האָט אין 1924 זיך געווענדעט אַהין נאָך אָנווייַזונגען — ווי אַזוי צו גרינדן אַן אָפּטייַלונג אין ליפּקאַן. די איניציאַטיוו־גרופּע איז באַשטאַנען הויפּטזעכלעך פון די זעלבע מענטשן, וואָס האָבן מיט צוויי יאָר צוריק (1922) געהאָלפן צו גרינדן די יידישע גימנאַזיע אין ליפּקאַן. איך קען זיך איצט נישט דערמאָנען, נאָך אַזוי פיל יאָרן, אַלע נעמען פון די מענטשן וועלכע האָבן זיך מיט גרויס ענטוזיאַזם אַרייַנגעוואָרפן אין דער אַרבעט. זאָל מיר דאָס פאַרגעבן ווערן. אָבער איך וויל דערמאָנען יענע, וועמענס נעמען זענען דאָך פאַרבליבן אין מייַן זכרון.

דער פאָרזיצער פון דער גרופּע, איז געווען דער איניציאַטיוו־פולער, ענערגישער און גוטהאַרציקער אידל חלפן, מיט זייַן ענטוזיאַזם האָט ער פשוט אָנגעשטעקט די גאַנצע גרופּע. די נעמען פון די וואָס האָבן זיך „איינגעשפּאַנט" צוזאַמען מיט אים זענען, לויט איך געדענק, געווען:

ברוך פּסח, נחמן געלמאַן, יצחק ראַבינאָוויטש, שלום סעגאַל, פינגערמאַן, האַלפּערן און אַנדערע — אַלע צוזאַמען מיט זייערע פרויען. צווישן די עלטערע פון דער גרופּע איז געווען, דער אָנגעזעענער געשעפטסמאַן אין שטעטל ראובן ברויטמאַן. ער איז אַ לאַנגע צייט געווען דער קאַסירער פון דעם עקזעקוטיוו־קאָמיטעט. פיל צייט, ענערגיע און איבערגעגעבנהייט האָט דער אויפריכטיקער מאַן אַרייַנגעלייגט אין דער אַרבעט כדי מעגלעך צו מאַכן דאָס דעקן דעם בודזשעט פון די פאַרשידנאַרטיקע אַקטיוויטעטן פון דער „אָזע". די סעקרעטאַרין פון דער „אזע" איז פאַר אַ צייט געווען פרוי ליזע גערשענזאָן, וועלכע האָט אויך געאַרבעט מיט אַ סך ליבשאַפט און איבערגעגעבנקייט.

מיר האָבן, פאַרשטענדלעך, געהאַט אויך אַ רעוויזיאָנס־קאָמיטעט. לויט איך געדענק, זענען אין פאַרשידענע צייטן געווען צווישן זייַנע מיטגלידער לוי בלאנק, פאָטאָגראַף פיני גאָלדענבערג און שמעון שניידער פון דעם בעל־מלאכה־פאַראיין.

1959—1890 — חלפן יהודה

יעדער פון דער גרופּע און אַלע צוזאַמען האָבן געטראָגן די אידעען פון „אזע" צו אַלע שיכטן פון דער באַפעלקערונג. דער ציל פון דער „אזע" איז געווען נישט נאָר היילן די אָרעמע אָדער פאַראָרעמטע מענטשן פון קראַנקהייטן, נאָר געגאַנגען ווייטער — ווי ווייט מעגלעך אָנצונעמען מיטלען גע־

זונטער צו מאַכן די באַפעלקערונג און אַזוי אַרום פאַרהיטן פאַר קראַנקהייטן (פּרעווענטיווע מעדיצין).

פון דער „אָזע" צענטראַלע אין קעשענעוו האָבן אָנגעהויבן אָנצוקומען אינסטרוקציעס, פּאָפּולער־וויסנשאַפטלעכע ליטעראַטור (צום ביישפּיל, דער זשורנאַל „פאָלקס־געזונט" אַרויסגעגעבן אין ווילנע), ווי אויך מאָנאַטלעכע סובסידיעס פון די געלטער פון דעם אַמעריקאַנער „דזשוינט"־קאָמיטעט. צום ערשטן איז געעפנט געוואָרן אַן אַמבולאַטאָריע. בהדרגה האָט מען אַרום דער אַמבולאַטאָריע געשאַפן אַנדערע איינשטעלונגען, ווי אַ שטייגער אַרויסגעבן פיש־אייל אין די ווינטער־מאָנאַטן פאַר אָרעמע קינדער כדי זיי צו פאַרהיטן פון דער ענגלישער קרענק — ראַכיט.

פאַר דעם זעלבן צוועק האָט די צענטראַלע אין צייט צוגעשיקט אַ ספּעציעלן אַפּאַראַט אולטראַ־וויאָלעט צו באַשטראַלן שוואַכע קינדערלעך אין די ווינטער־מאָנאַטן, ווען די זון וואַרעמט כמעט נישט. זומער־צייט האָט די „אָזע" אויסגעהאַלטן אַ קינדער טאָג־קאָלאָניע ערגעץ אין אַ גאָרטן אין עק פון שטעטל. אונטער די „גרינינקעביימעלעך" האָבן קינדער אין עלטער פון 5 ביז 12 יאָר זיך געקענט שפּילן, זינגען ווי אויך לערנען אַפילו אונטער דער אויפזיכט פון אַ ספּעציעל אָנגעשטעלטן פּערסאָנאַל. די קינדערלעך פלעגן באַקומען דריי גוטע געשמאַקע מאָלצייטן אַ טאָג (ווי איז ערגעץ די ליבע קעכין פייגע?). געשלאָפן אָבער זענען זיי אין דער היים.

מען האָט אויך דורכגעפירט מעדיצינישע אונטערזוכונגען ביי די קינדער, וואָס האָבן געלערנט אין די „חדרים", מיטן צוועק ווי ווייט מעגלעך, צו פאַרהיטן פון קראַנקהייטן. אייניקע קינדערלעך פון אָרעמע היימען האָבן אין יענע צייטן געליטן פון פּאַרוס (Parus) אויף זייערע קעפּלעך. אַזעלכע קינדער זענען געשיקט געוואָרן קיין קעשענעוו כדי זיי היילן מיט רענטגעןשטראַלן. אויסער דעם האָבן אָרעמע מענטשן געקענט רופן דעם דאָקטאָר פון "אָזע" אַהיים אין פאַל פון אַ קראַנקהייט, ווי אויך באַקומען רעצעפּטן אומזיסט.

כדי דורצופירן די סכעמע פון די לייסטונגען, האָט זיך געפאָדערט באַשטענדיקע אויפקלערונגס־אַרבעט. פאַר דעם צוועק האָט די „אָזע" באַקומען פון דער צענטראַלע אין בערלין אַ פּראָזשעקטאָר־מאַשין אין ספּעציעלע פילמען. די פילמען האָבן אילוסטרירט פאַר די צושויער פאַרשידענע אָנשטעקנדיקע קראַנקהייטן, ווי טובערקולאָז, סיפיליס, גאָנאָרעע און אַנדערע און די וועגן ווי אַזוי זיך צו פאַרהיטן פון זיי.

די געלטער פאַר די דערמאָנטע טעטיקייטן זענען אַריינגעקומען ווי דערמאָנט, טיילווייז פון דעם צענטער אין קעשענעוו און טיילווייז פון די פרייוויליקע באַשטייערונגען פון דעם מער פאַרמעגלעכן טייל פון ליפּקאַנער באַפעלקערונג אין דער פאָרם פון מאָנאַטלעכע אָפּצאָלונגען, ווי אויך פון פאַרשידענע אונטערנעמונגען, ווי קאָנצערטן, בעלער און דאָסגלייכן. דער עקזעקוטיוו־קאָמיטעט פון דער „אָזע" האָט שטענדיק געזאָרגט, געפּלאַנעוועט און געאַרבעט כדי אָנצוהאַלטן די פילזייטיקע טעטיקייטן פון „אָזע".

ווען אידל חלפן מיט זיין פאַמיליע האָבן פאַרלאָזט ליפּקאַן, איז ד"ר אדעלא כאוויס אויסגעקליבן געוואָרן אַלס פאָרזיצערין פון דער "אָזע". די נאָבעלע, צאַרטע פרויען־געשטאַלט פון אדעלא כאוויס ז"ל, וועלכע איז אויך אַזאַ גרויזאַמען אופן אומגעקומען אין די היטלער יאָרן, וועט לאַנג פאַרבלייבן אין זכרון פון אַלע, וועלכע זענען געקומען מיט איר אין באַרירונג

קייטנה לילדים עניים
קינדער־קאָלאָניע

סיי אַלס ציין־דאָקטאָרין און סיי אַלס פריינד אָדער געזעלשאַפטלעכע טוערין.

אַדעלא האָט אַריינגעלייגט אַ סך מי און איר גאַנצע פרייע צייט כדי ווייטער צו אַנטוויקלען די טעטיקייטן פון דער „אזע". אונטער איר פירערשאַפט האָבן זיך אמת'דיק צעבליט די זומער קינדער־קאָלאָניעס, זי האָט פאַרמאָגט אַ סך סימפאַטיע און ליבשאַפט צו די אויסגעצערטע קינדערלעך פון די אָרעמע, פאַרבלאָטיקטע הינטערגעסלעך. זיי האָבן זיך אַזוי גענויטיקט אין פרישער לופט און בעסער עסן לכל הפחות אין די זומער־מאָנאַטן. אַדעלא האָט אומאויפהערלעך פראָפאַגאַנדירט די צילן פון „אזע" צו אירע מער פאַרמעגלעכע פאַציענטן און אַנדערע, און אַזוי אַרום האָט זי שטאַרק געהאָלפן צו שאַפן די נייטיקע פאַרשטענדעניש און געלט־מיטלען סיי פאַר דער זומער־קאָלאָניע און סיי פאַר די אַנדערע טעטיקייטן פון דער „אזע".

דאָקטאָר נח כאַוויס (אַדעלאַס מאַן) האָט אויך בייגעטראָגן צו דער „אזע" טעטיקייט און נישט געשפאָרט זיין מי און צייט צו באַזוכן צוזאַמען מיט דער פרוי־דאָקטאָר ראָזענבלאַט, די שרייבערין פון די שורות, שווערע קראַנקע מענטשן. דורך זיין גוטהאַרציקייט און וואַרעמער באַציונג צו די קראַנקע האָט ער צוזאַמען מיט זיין מעדיצינישן וויסן אויך געטראָגן צו די קראַנקע האָפנונג פאַר געזונט און לעבן.

אַדעלא און נח — צוויי שיינע פערזענלעכקייטן אין דער גאַלעריע פון זין און טעכטער פונם אַמאָליקן שטעטל ליפקאַן.

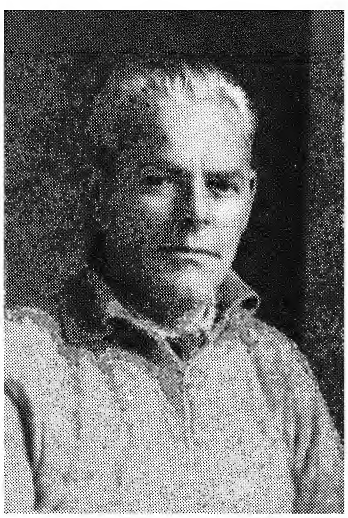
און ווינענדיק אין קאַנאַדע, האָב איך פון בריוו געוווּסט אַז די ליפקאַנער „אזע" גייט פאַרויס מיט אַ פלאַן צו בויען אַ יידיש שפיטאָל מיט די געלטער וועלכע די פאַמיליע פון ישראל סעגאַל ע"ה האָט מנדב געווען פאַר דעם צוועק. די צווייטע וועלט־מלחמה האָט פאַרטיליקט די „אזע", ווי דאָס גאַנצע יידישע וועזן און לעבן אין ליפקאַן.

נתן לעווענטאַל

די ביבליאָטעק אין שטעטל

געסעלעך, געסעלעך, געסעלעך מיט מויערן,
אייביק וועל איך, געסעלעך,
אייביק נאָך אייך טרויערן... (פון אַ פאָלקס־ליד).

ליפקאַן האָב איך פאַרלאָזט אין יאָר 1940. און פון דעמאָלט אָן זיך אַהין מער נישט אַריינגעכאַפט, כאָטש כ'האָב געהאַט געלעגנהייטן. נאָכן צוזאַמענברוך פון די פאַשיסטישע אַרמייען און דעם צוריקקומען פון די סאָוויעטן. האָב איך דאָס נישט געטון, ווייל האָב פשוט נישט געהאַט דאָס האַרץ און נערוון צו זען מיט אייגענע אויגן דעם חורבן פון מיין שטעטל, צו וועלכן כ'בין געווען אַזוי צוגעבונדן. גרוסן האָב איך אָפגענומען פון דאָרט, איינער שרעקליכער פון דעם אַנדערן. די יידישע באַפעלקערונג איז אומגעקומען מיט די אַלע, מיתה־משונה'ס פונם „ונתנה תוקף". די הייזער פאַרברענט, די גאַסן פאַראַקערט. ערגעץ זענען געבליבן חורבות, פאַריתומטע מצבות, וועלכע דערמאָנען אַז דאָרט איז אַמאָל געווען אַ ישוב, דערמאָנען אין אַ געוועזענער אומגעקומענער קאָמפאַקטער יידישער מאַסע אין מיין טייער שטעטל מיין געבורטסאָרט ליפקאַן.

ליפקאַן געדענק איך פון צוויי עפאָכעס: פון פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה ביז דער צווייטער וועלט־מלחמה. כ'דערמאָן זיך דאָס פרימיטיווע לעבן אין שטעטל, די ענגע גאַסן, די שמוציקע געסלעך, די אַנגעשטאָפטע קלייטלעך, איינס אין אַנדערן מיט די זעלבע סחורות און דאָס אַרומרייסן זיך איבער אַ קונה. כ'געדענק דעם פאַטיק — ליפקאַנער טייכל אינמיטן דער שטאָט, וועלכער איז געווען אַ נעסט פון כראָנישע אַנשטעקנדיקע קראַנקהייטן. כ'געדענק די בריק איבער אָט דער „גנילאָפאַטעווקע". כ'דערמאָן מיך אין די קינדעריאָרן. דאָס אַהיים גיין פונם חדר, באַגלייט פון אַ באַהעלפער. מיט לייכטנדיקע לאַמטערנס אין די הענט, וועלכע האָבן באַלייכט דעם אויסגוס אויף די גאַסן — די בלאָטעס (אוי די בלאָטעס דאָרט!) כ'געדענק דעם שעס, די טאַלעקע, די הילצערנע בריקלעך, די שטאָטישע טראָטואַרן, וועלכע מיר יונגטלעכע פלעגן אויסמעסטן כמעט יעדן אויפדערנאַכט. אָנגעפילט מיט ראָמאַנטיק און טרוימען. אַלעס איז דאָרט געווען אַזוי גרוי, מאָנאָטאָן. אָן אַ בוימל, אָן אַשטיקל גרינס, אָן אַ בלום. ווינטער — בלאָטעס און זומער — שטויבן. אַמאָל האָט זיך אַריינגעכאַפט אַהין אַ וואַנדערדיק יידיש טעאַטער און געבליבן שטעקן ביז זיי האָבן געקריגן אויף הוצאות ווייטער צו פאָרן. דאָס געזעלשאַפטלעכע לעבן איז באַשטאַנען פון צדקה חברות. ציוניסטישע קרייזלעך און שפראַצן פון סאָציאַליסטיש־בונדיסטישע טרוימער. ביסלעכווייז האָט אָנגעהויבן אַריינדרינגען קולטור

אין שטעטל. דער שטאָט־גביר האָט געשיקט זיינע קינדער אין מלוכה־גימנאַזיע אין אַ גרויסער שטאָט. ביי ווייניקער פאַרמעגלעכע, אָבער באַוווסטזיניקע עלטערן, האָבן די קינדער אָנגעהויבן שטודירן עקסטערנע. אין די זומער חדשים האָט די שטודירנדיקע יוגנט, אומקערנדיק זיך פון דער גרויסער שטאָט, זיך געווידמעט דער אַנטוויקלונג און העכערונג פון קולטורעלן ניוואָ פון שטעטל. לויט דער איניציאַטיוו פון משה זילבערמאַן, יעקב שטערנבערג און אַנדערע איז אין 1908 געעפנט געוואָרן אַ פאָלקס־שול. אַליין געווען די לערער. ס׳איז געגרינדט געוואָרן דורך די זעלבע מיט דער באַטייליקונג פון לוי בלאַנק אַ פאָלקס־ביבליאָטעק אויפן נאָמען פון „יהודה שטיינבאַרג״ — אַן אָרטיקער, אַ ליפקאַנער. פון צייט צו צייט האָט מען דורכגעפירט פאָרשטעלונגען מיט אייגענע כוחות. נישט געקוקט אויף די שוועריקייטן און פאַרבאָט מצד דער צאַרישער פאָליציי. דערמיט האָט מען אַריינגעבראַכט אַהין לעבן. דאָס שטעטל האָט אויפגעוואַכט און לאַנגזאַם אָבער זיכער גערוקט זיך פאָרויס, באַפליגלט פון דער פרייהייטס־באַוועגונג און פראָגרעסיווע, אידעען, וואָס האָבן זיך אָנגעהויבן דאַן פאַרשפרייטן אין רוסלאַנד בכלל און אין תחום המושב בפרט. אַזוי האָט זיך געצויגן ביז צום ערשטן וועלט־קריג אין 1914. דאָס שטעטל וואָס איז געלעגן האַרט ביי דער גרענעץ, האָט דורכגעמאַכט אַלע גלגולים און שרעקן, וואָס זענען געווען פאַרבונדן מיט די מלחמה אָפעראַציעס, דאָך האָט עס נישט געליטן דירעקט. אומגעקערט, ס׳האָט גענאָסן פון אַ גוטער עקאָנאָמישער קאָניונקטור. די מאַסן־אַרמייען, וועלכע האָבן געמוזט דורכגיין דורך ליפקאַן צום פראָנט און צוריק, זענען געוואָרן אַ גרויסער קוואַל פון פרנסה און באַרייכערט די באַפעלקערונג. אויך דאָס קומען אין באַרירונג מיט אַלערליי מענטשן און נאַציעס פון דער גרויסער רוסישער אימפעריע, האָט אין אַ געוויסער מאָס אַנטוויקלט די איינוווינער, זיי געשליפן און געשאַפן ביי זיי באַדערפנישן פאַר אַ העכערן לעבנס־ניוואָ. פרנסה געווען בשפע. דאָס שטעטל האָט זיך אָנגעהויבן בייטן אויסערלעך: בעסערע וווין־הייזער, ס׳זענען אויפגעשטעלט געוואָרן מאָדערנע קלייטן. די גאַסן האָט מען אָנגעהויבן ברוקירן, מ׳האָט געשמועסט שוין פון וואַסערלייטונג און קאַנאַליזציע. אַלס אַ טייל פון בעסאַראַביע, איז ליפקאַן אין ברען פון דער רוסישער רעוואָלוציע באַזעצט געוואָרן דורך רומעניען. דער קריג האָט אויפגעהערט. דאָס לעבן האָט אָנגעהויבן זיך נאָרמאַליזירן. די געזעלשאַפטלעכע און קולטורעלע טעטיקייטן האָבן זיך פאַרברייטערט אויף אַלע געביטן. ליפקאַן האָט פאַרנומען אַ בכבודיקן פלאַץ אין יידישן ישוב פון רומעניען. און געדינט אַלס מוסטער פאַר פאַרשידענע שטעטלעך אין לאַנד. איך האָב גענומען אָנטייל אין פאַרשידענע אינסטיטוציעס. געווידמעט זייער פיל פון מיין צייט. געקעמפט געפירט שטרייטן לשם שמים מיט פערזאָנען און פאַרטייען — (און אַמאָל זייער שאַרפע) — וועגן שטאָטישע און וועלטלעכע ענינים. אַנאַליזירנדיק איצט יענעם פעריאָד און אומשטענדן, באַשולדיק איך זיך נישט איין מאָל, וואָס כ׳האָב זיי דעמאָלט נישט דערשעצט. וואָס ס׳האָט אַמאָל אויסגעזען שוואַרץ קריגט היינט ביי מיר אַ ליכטיקע פאַרב. אַ אַנדערן צוגאַנג האָב איך היינט צו יענע מענטשן — מיינע פאָליטישע קעגנער פון אַמאָל, וועלכע כ׳האָב באַקעמפט אין יענער צייט.

זיי זענען מיר ליבער געוואָרן און ס׳טוט מיר זייער ווי וואָס אַ סך פון זיי זענען אומגעקומען מערדעריש אויף די פעלדער פון בעסאַראַביע און טראַנסניסטריע. כ׳דערמאָן מיך נישט אין עפּעס אַ שלעכטן יידן אין שטעטל. אַלעס — טלית שכולה תכלת! אין יאָר 1922 בין איך איבערגעפאָרן וווינען אין שכנותדיקן טשערנאָוויץ, און צוריקגעקומען קיין ליפקאַן אַ פאָר יאָר שפעטער: מאַטעריעלע זאָרגן האָבן מיר געשטערט אָנטייל צו נעמען אין געזעלשאַפטלעכן לעבן. דאָך פלעג איך מיין פרייע צייט ווידמען דער פאַלקס־ביבליאָטעק, און זי פאַרוואַלטעט צוזאַמען מיט לוי בלאנק און יאנקל וויינבערג. אייגנטלעך דער גאַנצער וואָרטזאָגער איז געווען לוי בלאַנק ז״ל, אַלס מער באַרופענער און געניטער. פרייע צייט האָט ער אויך מער געהאַט, איז ער געווען מער אַקטיוו. פון צייט צו צייט פלעגט ער צוזאַמענרופן זיצונגען, אָפגעבן דין־וחשבון און אונדז אויך סטימולירן צו שאַפן מיטלען פאַר דער עקזיסטענץ פון דעם אַנשטאַלט. אַזוי, יאָר איין יאָר אויס. אין לאַנד האָט זיך אינצווישן פאַרשאַרפט די פאָליטישע לאַגע. בייזע ווינטן האָבן אָנגעהויבן בלאָזן פון דרויסן. און זייער ווירקונג האָט זיך אָפגערופן אויף דער אינערלעכער פאָליטיק פון רומעניען. באַזונדערס האָט דאָס דערפילט די יידישע באַפעלקערונג. יידן זענען אַרויסגעשטופט געוואָרן פון עקאָנאָמישע פאָזיציעס. פאַר די אינטעלעקטועלע, האָבן זיך פאַרמאַכט די טויערן פון עקזיסטענץ. זיי זענען געוואָרן ברויטלאָז; אין די קליינע שטעטלעך האָט זיך די יידישע יוגנט אומגעדרייט אָן אַ ציל, אָן וועלכע ס׳איז אויסזיכטן. עמיגרירן האָט מען נישט געקענט. און זוכנדיק אַ מאָרגן, אַ לייזונג, זענען זיי אַריינגעצויגן געוואָרן אין די עקסטרעמע באַוועגונגען. זיך געשטעלט קעגן דעם עקזיסטירנדיקן פיינדלעכן רעזשים. אים באַקעמפט מיט... אַ רעדע אומלעגאַל ערגעץ ווו אין אַ באַהעלטעניש, און זאַמלען שפענדונגען צו העלפן פאָליטישע אַרעסטירטע, אָפטמאָל טייער באַצאָלט דערפאַר. אַ סך אויפטון האָבן זיי נישט געקענט, נאָר זייענדיק דורכגעדרונגען מיט אומצופרידנהייט און אונטערן איינפלוס פון פראָפּאַגאַנדע האָבן זיי מיט יוגנטלעכער נאַאיוויטעט און מיט לייב און לעבן זיך איבערגעגעבן דער עקסטרעמער באַוועגונג, נישט קוקנדיק אויף דער געפאַר, וואָס האָט זיי געדראָט. אין ליפקאַן האָט די יוגנט געמאַכט אַ „פוטש״ צו פאַרכאַפן די פאָלקס־ביבליאָטעק, דעם אַנשטאַלט וואָס האָט געדאַרפט — לויט זייער מיינונג — דערציען די מאַסן מיט דער נויטיקער רעוואָלוציאָנערער שפּייז און צוגרייטן, באַגעגענען און פאַרשנעלערן די אויפשיינענדיקע זון פון מאָרגן... אויף אַ יערלעכער פאַרזאַמלונג פון דער פאָלקס־ביבליאָטעק, האָבן זיי געפאָדערט פאַר זיך אַ מערהייט אין דער פאַרוואַלטונג. פשוט און פראָסט. געשטעלט אַן אולטימאַטום. ס׳איז זיי געלונגען. בלאַנק און אַנדערע פאַרוואַלטונגס־מיטגלידער האָבן דעמיסיאָנירט. דאָס עקשנות און דרייסטקייט פון די יוגנטלעכע איז דערמיט נישט געבראָכן געוואָרן. זעענדיק אַז פון דעם אַרומרייסן זיך, קען מען רואינירן די ביבליאָטעק — האָב איך באַשלאָסן צו בלייבן אַלס מיטאַרבעטער

אין דער פֿאַרוואַלטונג מיט די יוגנטלעכע (בלאַנק האָט אין אַ יאָר אַרום איינגעזען אַז איך האָב געהאַט רעכט און איז צוריקגעקומען). ווער ס'געדענקט די לאַגע אין שטעטל אין יענע צייטן, דער וועט זיך אָפּגעבן אַ חשבון, וואָס פֿאַר אַ קרבן איך האָב דעמאָלט געבראַכט. איך האָב געקענט טייער באַצאָלן, אַפֿילו זייער טייער ביי יענעם רעזשים, וואָס האָט געזוכט קרבנות. איך האָב דאָס געוווּסט, פֿיל איבערגעלעבט, נאָר זייענדיק אין קרייז פֿון די טייערע יוגנטלעכע, וועלכע האָבן זיך מיט געטריישאַפֿט, ערנסטקייט און גוטן ווילן, ממש מיט מסירת נפֿש איבערגעבן דער זאַך — האָב איך בשום אופֿן זיך נישט געקענט צוריקציען. נישט געקוקט אויפֿן דרוק פֿון מיין פֿאַמיליע. איך בין מיטגעריסן געוואָרן, מיט זיי אַ געמיינזאַמע שפּראַך געפֿונען. פֿיל צייט אַוועקגעבן און די ביבליאָטעק פֿאַרגרעסערט. זי האָט אָנגעהויבן צו פּראָגרעסירן וואָס אַמאָל מער. אויפֿגעבויט אַן אייגענעם לאָקאַל, געעפֿנט אַ לעזע־זאַל אויפֿן נאָמען פֿון אליעזר שטיינבאַרג, דורכגעפֿירט וועכנטלעכע טיי־אָוונטן מיט ליטעראַרישע פּראָגראַמען. פֿון צייט צו צייט, אויך איינגעאָרדנט פֿאָרשטעלונגען. די ביבליאָטעק איז געוואָרן אַ ´זער וויכטיקער, קולטורעלער פֿאַקטאָר אין שטעטל. נישט קוקנדיק אויף געוויסע שטערונגען מצד דער מאַכט און די אָרטיקע „רעכטע" עלעמענטן, וועלכע האָבן געזען אין דער ביבליאָטעק אַ געפֿאַר פֿאַר דער יידישער נאַציאָנאַלער דערציִונג. די פֿאַרוואַלטונג האָט זיך תמיד געגעבן די מי מיט פֿאַרשידענע אויפֿקלערונגען דעם חשד אָפּוואַרפֿן און ניט אַן דערפֿאָלג. ס'זענען אַריינגעצויגן געוואָרן פֿרישע כוחות אין דער פֿאַרוואַלטונג, ווי פּרוי ד"ר ראָזנבלאַט (איצט אין קאַנאַדאַ) און אַנדערע פּראָגרעסיווע עלעמענטן.

דער אַנטיסעמיטישער רעזשים אין לאַנד האָט זיך פֿאַרשאַרפֿט וואָס אַ מאָל מער. די לופֿט איז געוואָרן פֿאַרסמט. מ'האָט געפֿילט אַז שוואַרצע וואָלקנס דערנענטערן זיך. אויפֿן צווייטן טאָג נאָך קוזא'ס קומען צו דער מאַכט, אין אַ פֿרימאָרגן, האָבן זיך אין מיין וווינונג אַריינגעריסן באַוואָפֿנטע זשאַנדאַרן, מיך גענומען און געפֿירט — באַגלייט פֿון שרעקבליקן פֿון די שטאָטישע איבער מיין גורל — צו דער ביבליאָטעק, און דאָרט דורכגעפֿירט אַ שטאַרקע רעוויזיע. איך אַלס פֿאָרזיצער האָב געמוזט געבן אויפֿקלערונגען. נישט געפֿונען קיין שום קאָמפּראָמענטירדיקס האָבן זיי דאָך די ביבליאָטעק פֿאַרזיגלט, ווי אויך דעם לעזע־זאַל. און מיך פֿריי געלאָזט. די ביבליאָטעק איז געבליבן פֿאַרמאַכט אַ היפּשע צייט. מיטן קומען פֿון די רוסן איז זי ווידער געעפֿנט געוואָרן. מ'האָט זי איבערגעפֿירט אין אַן אַנדער לאָקאַל, אין נאַציאָנאַליזירטן הויז פֿון משה פּיכמאַן. לוי בלאַנק האָט האָט געאַרבעט אין דער ביבליאָטעק אַלס רעגירונגס־באַאַמטער. דער יוגנט אין שטעטל האָט שוין אָבער געפֿעלט די צוציִונגס־קראַפֿט צו דער ביבליאָטעק. אויס ברען. אַ סך זענען באַלד אַנטוישט געוואָרן, און פֿאַרלוירן דעם אינטערעס. פֿאַרלאָזט דאָס שטעטל, שטייענדיק פֿאַר וויכטיקע לעבנס־פּראָבלעמען און צוזאַמענהאַנג מיטן נייעם רעזשים, צו וועלכן זיי זענען נאָך נישט געווען צוגעפּאַסט אין ערשטן איבערגאַנגס־יאָר.

איך בין אין ליפּקאַן אויך נישט לאַנג געבליבן. פֿאַר מיין אַוועקפֿאָרן האָב איך באַזוכט די ביבליאָטעק. בלאַנק האָט מיך פֿאָרגעשטעלט פֿאַרן דירעקטאָר — אַן אוקראַיִנישער איינפֿאַכער פּויער און אים דערציילט וועגן מיינע פֿאַרדינסטן פֿאַר דעם אַנשטאַלט. יענער האָט געשמייכלט. כ'האָב נישט געקענט וויסן וואָס ער מיינט. אַ טראַכט געטון אַ ווײַלע און ווי דערמאָנענדיק זיך אין עפּעס, איז ער צוגעגאַנגען צו אַ צעבראָכענעם קאַסטן, וווּ ס'זענען געלעגן, צעריסענע ביכער, „שמות", געזוכט דאָרטן און אַרויסגעשלעפּט מיין בילד, צעקנייטשט און צעקאָרטשעט. (ס'האָט אַמאָל געהאָנגען אויף דער וואַנט אין דער ביבליאָטעק — אַלס אויסדרוק פֿון דאַנקבאַרקייט מצד די לעזער). ער האָט עס מיר פֿייערלעך דערלאַנגט, ווי עפּעס אַ גרויסע מתנה, ווי אַ גרויסן אָפּפֿער פֿון זיין זייט און געזאָגט: „נעם, קענסט עס דיר באַהאַלטן, איך דאַרף עס נישט... האַלט דו עס"...

איך בין אַוועקגעפֿאָרן. דערמיט האָבן זיך געענדיקט מיינע פֿאַרבינדונגען מיטן שטעטל און מיט זיינע אַנשטאַלטן. געבליבן זענען זכרונות און בענקעניש.

אליעזר קויפמאַן

די ליי־ און שפּאָר־קאַסע

די ליי־ און שפּאָר־קאַסע איז געגרינדעט געוואָרן אין 1922 לויט דער איניציאַטיוו פון אַ גרופּע בראש מיט אידל חלפן, בערל שטיפעלמאַן און שלום סגל. זיי האָבן זיך געשטעלט אין פאַרבינדונג מיטן „פאַרבאַנד פון יידישע קאָאָפּעראַטיוון אין בעסאַראַביע" פון קעשענעוו, וועלכע האָט געגעבן זיין צושטימונג צו עפענען אין ליפּקאַן אַ ליי־ און שפּאָר־קאַסע מיטן צוועק: 1. העלפן מיט הלוואות קליינע סוחרים, בעלי מלאכה, אַגריקולטואָרן מיט קליינע צינזן; 2. דערמעגלעכן דעם קליינעם מענטש צו שפּאָרן.

די ערשטע לייטונג איז באַשטאַנען פון יהודה חלפן, ברוך לינק, בערל שטיפעלמאַן, ברוך פסח, מאָטל טראַכטמאַן, יעקב ברוך אייזענבערג, אליעזר פּריפּאַס, שמעון שניידער און שמערל שניידער. אַלס פאָרזיצער איז געוויילט געוואָרן ד"ר זילבערמאַן, נפתלי. אָנגעשטעלטע זענען געווען: הערש פינגערמאַן — בוכהאַלטער, נח קוזמינסקי און חיה שטיפעלמאַן — פּקידים, מרדכי געלמאַן — קאַסיר און משה ווייסמאַן — שליח. די קאַסע איז געווען אין שמואל מאָרגענשטערנס הויז. אָפן פאַרן פּובליקום אין די נאָכמיטאָג־שעהן.

פאַרן ערשטן וועלט־קריג האָט אין ליפּקאַן עקזיסטירט אַ באַנק מיטן נאָמען „געזעלשאַפט פאַר קעגנזייטיקן קרעדיט" („חברה לקרדיט הדדי"). זי איז געווען פאַרבינדן מיט יידישע וועלטלעכע אינסטיטוציעס, ווי י.ק.א. א.אַ. אין 1917 האָט זי אויפגעהערט צו עקזיסטירן. אַלע ביכער און חשבונות פון דער באַנק זענען אַריבער צו דער ניי־געגרינדעטער ליי־ און שפּאָר־קאַסע. און ווער ס'האָט געוואָלט ווערן אַ חבר און איז געבליבן שולדיק יענער באַנק געלט, האָט עס געמוזט איצט באַצאָלן. ניט אַלע בעלי חובות האָבן אויפגענומען משה ווייסמאַן, וועלכער איז מיט שמחה געקומען אָנזאָגן די גוטע בשורה, אַז עס איז דאָ אַ אַלט וועקסל, מיט רוגזה און אויפרעגונג. אַ טייל זענען געווען צופרידן צו זען אַ אייגענע אונטערשריפט פון צוריק מיט יאָרן.

ביי דער ערשטער הלוואה האָט מען איינקאַסירט חבר־געלט. יעדן מוצאי־שבת האָט די פאַרוואַלטונג באַהאַנדלט די בקשות פון דער וואָך, תמיד ערנסט און מענטשלעך. כמעט אַלע בקשות פלעגן באַפרידיקט ווערן. די זיצונגען ווי אויך די ביכער, זענען געפירט געוואָרן אין יידיש. הלוואות זענען געווען אין דער גרויס פון טויזנט ביז 3,000 ליי. אין יענער צייט אַ באַדייטנדע סומע. דער קרעמער האָט פאַרגרעסערט דאָס קלייטל, דער בעל מלאכה איינגעקויפט כלים, דער אַגריקולטאָר — אַ קו אָדער אַ אַרבעטס בהמה. די הלוואה האָט פיל פאַרלייכטערט די לאַגע פון קליינעם מענטש. צוריקגעצאָלט האָט מען אין צוויי וועכנטלעכע צאָלונגען. די לייערס פלעגן פּינקטלעך צוריקצאָלן און הויך געשעצט די ליי־קאַסע.

נאָך אייניקע יאָר איז הערש פינגערמאַן אַוועק און אויף זיין אָרט איז געקומען משה פישמאַן (אַליין אַ קאַמעניצער, וואָס איז אַריבער קיין ליפּקאַן אין פּעטליורעס צייטן). מיר זענען געווען שכנים. און משה פישמאַן האָט צוגערעדט מיינע עלטערן מיך אַריינגעבן אין באַנק צו דער אַרבעט. מיין פאָטער אַליין אַ בוכהאַלטער (ביי די ברידער גרינבערג) האָט אָנגעהויבן מיר צורעדן. מיר איז געווען זייער שווער. אַלע חברים, תלמידים פון רבין חיים הערש און איציק שקאָלניק, האָבן זיך דעמאָלט פאַרשריבן אין „החלוץ", זיך געגרייט צו גיין אויף הכשרה און איך האָב זייער געוואָלט זיין צווישן זיי. איך האָב מקנא געווען יענע חברים, וועלכע האָבן שוין, טאַקע אין שטעטל, אָנגעהויבן די הכשרה ממש, אַרומגעגאַנגען אין די גאַסן מיט זעגן און העק. ווי אַלטע האָלצהעקערס פון שערעוויץ. אָבער איך האָב נישט געקענט אַקעגנשטיין מיינע עלטערן, אין אַ שיינעם אינדערפרי האָב איך מיך פאָרגעשטעלט פאַרן ד"ר זילבערמאַן. ער האָט מיר פיין אויפגענומען און איך האָב אָנגעהויבן אַרבעטן אין באַנק. די ערשטע צייט איז מיר געווען שווער סיי די אַרבעט, סיי דאָס אָפּפרעמדן זיך פון די חברים: עוזר חלפן, נתנאל און מאיר כהן, יוסף גאליטש א. אַ. אין די שבת־צונאַכטן, ווען דאָס יונגוואַרג האָט געשפּאַצירט אויף דער טאַמאַזשנער גאַס, בין איך, נאָך אַ מידער פון פרייטיקדיקער שווערער אַרבעט — אַלע פלעגן צאָלן סוף וואָך — מוזן זיין ביי די זיצונגען אָדער צוגרייטן, אויסאָרטירן דאָס מאַטעריאַל צו דער זיצונג. מיט דער צייט אָבער האָב איך געהאַט אַ גרויסע באַפרידיקונג פון מיין אַרבעט אין אַזאַ נוצלעכער געזעלשאַפטלעכער אינסטיטוציע.

די ליי־קאַסע האָט זיך גוט אַנטוויקלט. די צאָל מיטגלידער האָט דערגרייכט ביז 800. אין 1924 האָט די רומענישע מאַכט פאַראָרדנט מיר זאָלן איבערגיין פון יידיש אויף רומעניש. מיר האָבן געמוזט זיך באַנוצן מיט אַ שפּראַך, וועלכע די באַפעלקערונג האָט דאַן נאָך נישט געקענט און איז דערפאַר געווען אומבאַליבט.

איינצלנע קריסטן זענען געוואָרן חברים. דער סובפּרעפעקט פּעטרא שערבאַנעסקו (נומער 41 8) דער פּרימאַריע סעקרעטאַר יאהאַן באטעז (נומער 487) האָבן געקריגן הלוואות. זיי האָבן טאַקע געגומען געלט מיטן געדאַנק נישט צו צאָלן צוריק. צוליב זייער וויכטיקער פּאָזיציע אין שטעטל האָבן מיר קעגן זיי נישט אָנגענומען די געהעריקע מיטל און די סכומים זענען איבערגעפירט געוואָרן אויף קאָנטאָ „פאַרלוסט".

די קאַסע האָט איינגעפירט שפּאָר־קאָנטאָס. זי האָט געצאָלט 2 פּראָצענט. ס'זענען אויך געמאַכט געוואָרן אַנדערע באַנק־טראַנסאַקציעס: קאַסירן וועקסלען, אויסלייזן סחורות א.אַ.וו. אַלס שטענדיקער קאָנטראָלער פון צענטער איז געווען ה' ראַדולענסקי. אין בעסאַראַביע זענען דאַן געווען 33 ליי־קאַסעס און די ליפּקאַנער האָט זיך אויסגעצייכנט סיי מיט איר אַדמיניסטראַציע סיי אין פינאַנסיעלער הינזיכט.

איין מאָל אין יאָר איז פאָרגעקומען אַ אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג, וועלכע האָט אויסגעהערט דעם יערליכן באַריכט

און געוויילט 3 נייע פֿאַרוואַלטונגס־מיטגלידער אויפֿן אָרט פֿון 3 אויטאָמאַטיש אַרויסגעפֿאַלענע לויט אַ גורל. די 3 האָבן נעקענט ווידער אויסגעוויילט ווערן פֿון דער אַלגעמיינער פֿאַרזאַמלונג.

ביי די אַלגעמיינע פֿאַרזאַמלונגען איז תמיד געווען אַ פֿאַר־טרעטער פֿון צענטער ה׳ פאגיס, אַן אַדוואָקאַט פֿון באַרוף, אַ גרויסער פֿאַכמאַן אין באַנקוועזן און אַ ייד אַ פּיקח. ווי תמיד ביי וואַלן האָט זיך אויך אין ליפּקאַן געטון אין זאַל „אויף טיש און אויף בענק". ה׳ פאגיס פֿלעג באַרואיקן דעם עולם: שרייט נישט, יידן, „יאָ", שרייט נישט „ניין". הערט פֿריער אין וואָס עס האַנדלט זיך".

איין מאָל זענען די וואַלן געווען זייער שטורמישע. פֿון צענטער איז געקומען אַן אָנווייזונג: וויילן נישט מיט הענט הייבן, נאָר מיט אָפּגעבן שטימען אין אַ קעסטל. מ׳האָט גע־בראַכט אַ קעסטל פֿון 2 אָפּטיילן. און דערמיט אַ רער. יעדער וויילער האָט באַקומען אַ האָלץ קיילעכל און אַריינלעגנדיק די האַנט אין דער רער האָט ער דאָס קיילעכל געקענט ריכטן לינקס אָדער רעכטס, ווי ער האָט געוואָלט. ביים אויסציילן די קיילעכלעך האָט זיך אַרויסגעשטעלט, אַז זיי זענען מער ווי וויילער. די וואַלן זענען אַנולירט געוואָרן און ס׳זענען באַ־שטימט געוואָרן נייע אין אייניקע חדשים אַרום, ביז דעמאָלט האָבן זיך די צדדים איבערגעבעטן און ביי די וואַלן זענען אַרויס יאנקל ראָזענפֿעלד אַלס פֿאָרזיצער און איציק ראַבינאָ־וויטש אַלס וויצע. ווייל דאָס פֿינאַנס־יאָר האָט זיך געענדיקט מיט אַ גרעסערן רווח, האָט אויך די אַלגעמיינע פֿאַרזאַמלונג באַשלאָסן צו פֿאַרקלענערן די צינזן פֿאַר די לייער.

אין די לעצטע יאָרן, נאָכן אַוועקגיין פֿון קרזמינסקי און שטיפּעלמאַן ,האָבן נאָך געאַרבעט אין דער לייקאַסע פייגה זילבערמינץ און בתיה אייזנבערג.

די גאַנצע יידישע באַפֿעלקערונג איז געווען שטאָלץ אויף דער ליי־ און שפּאָר־קאַע. זי האָט זיך גוט אַנטוויקלט. האָט געקויפֿט פּרענקעלס זאַל. אַהין אַריינגענומען דעם „ביקור חולים" די „אָזע", די ביבליאָטעק „יהודה שטיינבאַרג". דאָס באַנק פּערסאָנאַל האָט באַדינט אויך די אינסטיטוציעס.

מיטן אַריינקומען פֿון די סאָוויעטן — 1940 — האָט די ליי־קאַסע, ווי אַלע אַנדערע אינסטיטוציעס — אויפֿגעהערט צו עקזיסטירן.

פֿון עברית מ. זילבערמאַן)

עפּיזאָדן

נטע רויטמאַן

אַ יאָרצייט נאָכן רבין אין דער הוסיאַטינער קלויז

יוני 1924. ענדליך אַרויסגעריסן בײַ די ענגלענדער אַ טוריסטן־וויזע קיין ארץ־ישראל. איך פֿאָר אַריין קיין ליפּקאַן אויף אַ טאָג זיך געזעגענען מיט משפּחה, חברים און פֿרײַנט.

ס׳איז געווען אַ וואָכעדיקער טאָג. דער צוג קיין טשערנאָוויץ פֿלעג אָפּפֿאָרן אַרום 12 בײַנאַכט. אַרום 11 דאַרף קומען זלמן בעל־עגלה מיך נעמען צו דער באַן.

אַ זומערדיקע סוף־חודש נאַכט. אין שטוב בײַ אונדז זיצן שכנים, פֿרײַנט, דער רבי איציק זכרונו לברכה און מע כאַפּט אַ ערב־אָפּפֿאָר שמועס. אַרום 10 גיי איך אַריין צו אונדזער שכן שמואל בוטשאַטשער ז״ל, אַ לאַנגיעריקער ידיד פֿונעם טאַטן ע״ה, זיך געזעגענען מיט אים און מיט זײַנע בני־בית. שמואל איז אָבער נישטאָ. וווּ איז ר׳ שמואל? ער איז אין דער הוסיאַטענער־קלויז — זאָגט מיר זײַן פֿרוי טעמע. ס׳איז הײַנט דעם אַלטן הוסיאַטענערס יאָרצײַט און די חסידים פּראַווען אַ סעודה אין דער שול וואָס טראָגט דעם רבינס נאָמען.

לויף איך צו אין שול זיך געזעגענען מיט ר׳ שמואלן. ס׳איז שוין האַלב עלף. די גאַסן און געסלעך, וואָס פֿירן צו דער שול זענען ווי אויסגעלאָשן מע זעט ניט קיין לעבעדיקן נפֿש, אַ חוץ אפֿשר אַ פּאָרל, וואָס שטייט אין אַ ווינקל און רעדט אינטים, פֿאַרליבט. חושך אַרום און אַרום. נאָר פֿון דער גרויסער שול־פֿענצטער שײַנען לאָמפּן, משמעות אַז דאָרט זיצן ייִדן.

כ׳עפֿן די טיר און פֿאַר מיר אַנטפּלעקט זיך אַן אויסטערליש בילד: פּונקט אַקעגן דער טיר, אַרום אַ לאַנגן טיש זיצן אויף 2 בענק אַ 20—25 ייִדן. אויפֿן טיש שטייען עטלעכע פֿלעשלעך משקה און אַ פֿרעמדער חסיד, אַן אורח, וואָס געפֿינט זיך צופֿעליק אין ליפּקאַן, זיצט אויבן־אָן און דערציילט מעשׂיות פֿונעם רבין. אַלע אויגן זענען געווענדעט צו אים. מע הערט זיך צו מיט גרויס כוונה צום פֿרעמדן חסידס רייד און קיינער האָט ניט באַמערקט מײַן אַרײַנקומען.

דאָס בילד האָט מיך אויסערגעוויינלעך פֿאַרכאַפּט און דערמאָנט דעם מלוה־מלכה טיש בײַם מאַריאָפּאָלער רבין, וואָס אין אַנסקיס דיבוק.

כ׳דערמאָן זיך אָבער, אַז די צײַט שטייט ניט, באַלד קומט זלמן מיך רופֿן און איך קען נאָך פֿאַרשפּעטיקן.

מאַך איך אַ פּאָר שריט פֿאָרויס, גיב אַ לײַכטן הוסט און ערשט דאַן האָט מען מיך באַמערקט.

שמואל בוטשאַטשער האָט מיך דערזען און פֿאַרשטאַנען אַז איך בין געקומען זיך מיט אים געזעגענען.. — קום נענטער, נאָטקע (אַזוי פֿלעג ער מיך רופֿן) און רופֿט זיך באַלד אָן צו די אַרומיקע: ״ייִדן! אידל רויטמאַנס זון נטע, פֿאָרט הײַנט אָפּ קיין ארץ־ישראל. לאָמיר אים ווינטשן הצלחה און אַ גליקלעכע נסיעה!

העגט האָבן זיך גענומען שטרעקן און ברכות אָן אַ שיעור. און דער פֿרעמדער חסיד האָט צוגעגעבן:

אַז דו האָסט, יונגערמאַן, געהאַט די זכיה זיך געזעגענען מיט קיין עין הרע, אַן עדה ייִדן, בשעת זיי האָבן התעלות־הנפֿש בײַם פּראַווען דעם רבינס יאָרצײַט, וועסטו אם ירצה השם, האָבן הצלחה אין לעבן. פֿאָר געזונטערהייט!

אין א״י האָב איך מער ווי עטלעכע וואָכן ניט געקענט בלײַבן, אין לאַנד האָט דאַן געהערשט דער באַקאַנטער גראַבסקי־קריזיס,ווען ייִדן פֿון פּוילן, ס׳רוב קליינבירגער אָן קאַפּיטאַלן און אָן אַרבעטס־מעגלעכקייטן, האָבן זיך מאַסנווײַז אַ לאָז געטון אין לאַנד און אַרויסגערופֿן אַ שטאַרקן קריזיס און אַרבעטס־לאָזיקייט. כ׳האָב געמוזט פֿאַרלאָזן דאָס לאַנד.

פֿון צײַט צו צײַט פֿלעג בײַ פֿאַרשידענע געלעגנהייטן, אַרויסשווימען דאָס יאָרצײַט בילד פֿון דער הוסיאַטינער־שול. עס פֿלעגן אַרויסשווימען אויך אין שווערע קריטישע מאָמענטן, וואָס אונדזער דור האָט מיטגעמאַכט און ניט איינמאָל פֿלעג איך טראַכטן, אַז דער זכות איז טאַקע בײַגעשטאַנען...

פנחס גאלדענבערג

א אוונט ביי די פועלי ציון

מאי 1930. אין דרויסן אַ הימל באַדעקט מיט שוואַרצע וואָלקענעס, ס׳גיסט אַ שטאַרקער רעגן, די וואַסערן צעגיסן זיך איבער די גאַסן און, אויסמישנדיק זיך מיט שמוץ, שאַפן זיי די באַרימטע ליפּקאַנער בלאָטע. מ׳זעט ניט אַ מענטשן אויף דער גאַס. אַ טרויער האָט זיך געלייגט אויפן שטעטל.

נאָר אין איין הויז איז ליכטיק און פריילעך. צוויי גרויסע פאָנען: איינע בלוי־ווייס, די צווייטע רויט, באַשיינען די שטוב, אַ איבערפולטע מיט מענטשן, מערסטנטייל יינגע. ס׳איז דער סניף פון פועלי ציון, ליפּקאַן. מ׳פייערט דעם ערשטן מאַי. די פאַרזאַמלטע הערן מיט שפּאַנונג און אינטע־רעס מיין פאַרטראַג איבער דעם אַרבעטער יום־טוב. מיט באַגייסטערונג און טיפן גלויבן אין דעם, וואָס איך רעד, האָב איך געמאָלן דעם גן־עדן, וואָס וועט זיין אויף דער ערד, ווען די אַרבעטערשאַפט וועט קומען צו דער מאַכט. אַלע מענטשן וועלן זיין גלייך. יעדער וועט לעבן פון זיין אַרבייט אַ גוט מענטשליך לעבן. ס׳וועט ניט זיין מער קיין יידנפראַגע. ס׳וועלן אָנערקענט ווערן אונזערע רעכט אויף ארץ ישראל און מיר וועלן ווערן אַ פאָלק מיט פעלקער גלייך.... איך בין געווען אין עקסטאַז, גלייך ווי אָט אָט שטייט שוין די גאולה הינטער דער טיר און ניט געפילט ווי מ׳ציט מיך פאַרן אַרבל. איך בין אפילו ברוגז געוואָרן, וואָס מ׳שטערט מיך. אָבער, מ׳ציט מיך שטאַרקער איך קוק מיך אַרום. ריכטיק, די „פריי־הייט" איז שוין דאָ: אין שטוב און אין דרויסן אַ כאַפּטע רומענישע זשאַנדאַרמען. און טאַקע מיט ביקסן איך ענדער מיין טעמע, רעד נאָר איבער ארץ־ישראל און ענדיק. עס דערנענטערט זיך צו מיר דער שעף־דע־פּאָסט, מלא רציחה און שרייט אויס: „אַלע בלייבן אויף די ערטער! ווער ס׳רירט זיך ווערט דערשאָסן".

אַלע בלייבן ווי פאַרשטיינערט. פּלוצים — אַ איבעררא־שונג: חיה קופּעץ, אַ דיסציפּלינירטע חבר׳טע נעמט לויפן, אין דער האַנט אַ פאַרוויקלט פּעקל, צו דער הינטער־טיר (צופעליק זענען דאָרט ניט געווען קיין זשאַנדאַרמען). זשאַנדאַרמען נאָך איר, אָבער זיי קומען גיך צוריק מיט גאָר־ניט: די זשידאַנקאַ מיטן קאָמוניסטישן פּעקל איז פאַרשוואונדן. ווי אין וואַסער אַריין. דער שעף־דע־פּאָסט, אַ פּנים אָנגעגאָסן מיט בלוט, ווענדעט זיך צו מיר: דו, דו ביזט דער הויפּט־שולדיקער! אַלע זענט איר אונזערע שונאים! אָבער איך שטער אייך ניט אייער פאַרשאַלטענעם יום־טוב. מאָרגן 8 פרי ביזטו ביי מיר!" מיט אַ שטאַרקן זעץ אין טיר פאַרלאָזט ער און זיינע באַגלייטער די שטוב. ס׳איז געוואָרן אַ אָנגעשטרענג־קייט און זאָרג אין זאַל. איך פרעג ביי די חברים: וואָס האָט חיה געהאַט אין פּעקל און פאַרוואָס איז זי מיט אים אַנטלאָפן? אַ חברה דערציילט מיט אַ שמייכל: מחמת דער בלאָטע איז חיה געקומען מיט גאַלאָשן כדי ניט אויסצושמירן דעם פּוסבאָדן, האָט זי זיי אויסגעטון און איינגעוויקלט אין אַ צייטונג. אַנטלאָפן מסתם פאַר שרעק". אַלע האָבן געלאַכט.

אין דער פרי האָב איך מיך געמאָלדן צום שעף. מיט מיר זענען געווען משה שטייף און פישל גיטעלמאַן. דער שעף האָט זיך צעשריגן: ער וויל זיי ניט. נאָר מיט מיר האָט ער אַ חשבון". שטייף און גיטעלמאַן האָבן אים דערקלערט, אַז זיי זענען אויך אָנגעזעענע חברים פון דער אָרגאַניזאַציע און ער איז פאַר־פליכטעט אויך זיי אויסצוהערן. זיי זענען אויך מיטגלידער פון דער דאַמאָלס הערשענדער נאַציאָנאַל צאַראַניסטישער פּאַרטיי און אויב ער וויל ניט וועלן זיי זיך ווענדן צום וויצעפּאַרזיצער פון פּאַרלאַמענט, בעציאַנו, דעפּוטאַט פון קאַטינער קרייז. דער שעף האָט אויסגעלייגט די רציחה, געוואָרן ווייכער און מיר געהייסן אָנשרייבן אַ דעקלאַראַציע. איך האָב גענומען שרייבן יידיש. דאָס האָט אים אַזוי אויפגעבראַכט אַז ער האָט אָנגע־הויבן ווידער גוואַלדעווען: שונאים! עסט אונזער ברויט און וואַגסט צו דעקלאַרירן אויף אַ פרעמדער שפּראַך, פאָרט אייך קיין רוסלאַנד! תיכף זאָלסטו מיר זאָגן, ווער איז די אַנטלאָ־פענע מיט דעם פּעקל קאָמוניסטישער אַגיטאַציע?"

מיר האָבן געפּרוּווט אים ערקלערן: דערשראָקן, גאַלאָשן. ער גוואַלדעוועט: ליגן! מיט גאַלאָשן אַנטלויפט מען?! איר זייט אַלע קאָמוניסטן! אַלע זענט איר ווערט קאַטאָרגע!" ער האָט געקלאַפּט מיט די הענט אין טיש, אַז ער האָט אַזש אונטערגעשפּרונגען.

אינצווישן איז אידל חלפן אַוועק צו בעציאַנון. אים דער־ציילט די גאַנצע מעשה. און ווען דער שעף האָט געהאַלטן ביים דערוואַרמען די הענט האָט זיך צעקלינגען דער טעלעפאָן: דאָ רעדט דער וויצע־פּרעזידענט פון פּאַרלאַמענט. איך פאָדער תיכף צו באַפרייען דעם בירגער פנחס גאָלדענבערג. איך פאַרזיכער דיך אַז אין יענעם פּעקל איז געווען ניט מער ווי אַפּאָר פאַרבלאָטיקטע גאַלאָשן".

מיר זענען באַפרייטע אַוועק, און דעם אויפדערנאַכט געפּראַוועט אַ יום־טוב אין אונזער לאָקאַל. באַזונדער געהוליעט האָט חיה קופּעץ, די העלדין פון דער געשיכטע.

י. לאנדמאַן

דער בית עולם שליסל

געווען אין ליפקאַן אַ ייִד אַ גביר ארקע דימאַנט, אַ תקיף אין שטאָט און אַ גוטער ברודער מיטן אוראַדניק און מיטן פריסטאַוו. האָט ער געטאָן אין שטאָט, וואָס ר'האָט געוואָלט און קיינער האָט אים ניט געקענט זאָגן קיין דעה. אויב עמיצער האָט זיך איינגעשטעלט און עפּעס געפּירט זיך ניט ווי אים געפעלט — האָט ער געהאַט אַ אייגענע באַנדע, ער פלעגט זיי אָנשיכורן און זיי פלעגן שרייען: דער פריץ זאָל לעבן און אַלע וואָס ווילן אים ניט פאָלגן זאָל אַ רוח אין זייער טאַטנס טאַטן!!! און ניט נאָר שרייען פלעגן זיי. אַז מ'האָט געדאַרפט איינעם געבן אַ גוטן באַגראַב, האָבן זיי אויך געקענט. — „אַרקעס באַנדע" האָבן זיי געהייסן.

מאַכט זיך אַמאָל, אַז די גויים האָבן צובראָכן דעם פּאַרקן פונם בית עולם. און די שטאָט־חזירים האָבן געפונען אַן אָפּע־נעם וועג צו די קברים, זיי צושעדיקט און צעגראָבן. ס'איז געווען אַ חלול המתים. האָט די זאַך אָנגעכאַפּט אַרקען ביים האַרצן און ער האָט באַשלאָסן צו מאַכן אַ פּלויט אַרום דעם הייליקן אָרט. געזאָגט און געטון. ער האָט פיינט געהאַט אַסך צו טראַכטן. דער פּאַרקן האָט אים אָפּגעקאָסט אַן ערך צוויי הונדערט קערבלאַך. דאָס האָט ער אויסגעלייגט פון זיין אייגן געלט. אָבער ניט אויף פאַרפאַלן צו ווערן. יעדעס מאָל, אַז עמי־צער איז געשטאָרבן, האָט אַרקע גענומען אויפן חשבון פון פּאַרקן פינף קערבלאַך. אַנדערש האָט ער ניט געגעבן דעם שליסל פונם טויער, וואָס ער האָט צוגעמאַכט מיט אַ שלאָס.

דער אָפּצאָל פון פינף קערבלאַך האָט אים מיט דער צייט אַריינגעבראַכט אפשר 10 מאָל ווי ס'האָט געקאָסט דער פּאַרקן.

מאַכט זיך אַמאָל, אַז אין הקדש איז געשטאָרבן אַן אָרימער ייִד. איציק פאַלאשקע, איך געדענק אַז מיין טאַטע אברהם לאנדמאַן מיט זיין ברודער משה לאנדמאַן, זענען אויך געווען ביי דער לויה. ווינטער איז עס געווען. אינדרויסן אַ ברענענדי־קר פראָסט. דער עולם וואַרט ביים הקדש מ'זאָל צונעמען דעם מת. אָבער אַרקע גיבט ניט דעם שליסל פונם הייליקן אָרט ביז מ'וועט ניט באַצאָלן די פינף קערבלאַך. דאָ האָט זיך אַריינגע־מישט מיין טאַטע, און גע'טענה'ט: היתכן? אַ ייִד פון הקדש, וואָס מ'דאַרף אים צונויפמאַכן אויף תכריכים. פון אַזאַ מת ווילסטו פינף קערבלאַך? דערויף איז אַרויסגעשפּרונגען יאָסי שמואל פּאַרעכס, איינער פון אַרקעס מענטשן און גענומען שעלטן: אין טאַטנס טאַטן! ווער האָט די חוצפּה זיך צושטעלן קעגן דעם פּריץ??!

מיין טאַטן האָט די זאַך אויף אַן אמת פאַרדראָסן און ער האָט באַשלאָסן, אַז מ'דאַרף אַ סוף מאַכן מיט אַרקעס באַלעבאַטעווען. איז ער אַוועק צו יאַנקל קויפמאַן (יאַנקל איציק נחס, שפּעטער שלום עליכמס מחותן) און אים דערציילט די גאַנצע געשיכטע מיטן בית עולם שליסל. יאַנקל קויפמאַן האָט אויך איינגעזען, אַז אַרקע איז שוין צופיל באַלעבאָס איבער די שטאָטישע ענינים. האָט ער געהייסן איינשפּאַנען זיין פּאַעטאָן און צוגע־פאָרן צו אַרקען און אים געפרעגט: זאָג נאָר וויפל האָסטו אַריינגעלייגט אינם פּאַרקן אַרום דעם הייליקן אָרט? וויפל אַ חשבון אויב דיר קומט אַרויס וועט מען דיר תיכף אַרויסצאָלן.

פאַר יאַנקל קויפמאַן האָט אַרקע געהאַט דרך ארץ. ענט־פערט ער: אַזויפיל און אַזויפיל. פרעגט אים יאַנקל: און וויפל האָסטו אַרויסגענומען? דערויף האָט ער ניט געהאַט וואָס צו ענטפערן.

מיט חרפּה און בושה האָט אַרקע איינגעזען, אַז ער איז דאָ אַריינגעפאַלן האָט ער אָפּגעגעבן יאַנקל קויפמאַן דעם שליסל פונעם בית עולם. און אין שטאָט איז געוואָרן אַ שמחה. — אויס בית עולם שליסל...

חיים פאַרטנוי דערציילט:

א. פון יענער צייט

מיט אַ יאָר פופציק צוריק — געדענקען עלטערע יידן — איז די פריסטסטווע (מיליטער קאָמיסיע) ניט געווען אין ליפקאַן, נאָר אין כאָטין, ווייל דאָרט איז געווען דער אויעזד (מחוז). ס'רוב יידן האָט ניט געהאַט קיין גרויס חשק צו גיין „דינען", פאַרלירן עטליכע יאָר, אָפּגערעדט פון די צרות, וואָס אַ ייד פלעגט אויסשטיין ביי „פאָניע גנב" אין מיליטער. פלעגן דאָן פיל יונגע לייט זיך מאַכן חסרונות, אויף אַן אויג אָדער אַן אויער אָדער אַן אַנדערן חסרון, וואָס זאָל אים פסלענען פאַר אַ סאָלדאַט. אָבער, דאָס אַליין איז ניט געווען גענוג, מ'האָט נאָך דער צו געדאַרפט באַצאָלן די דאָקטוירים, וועלכע האָבן זיך באַטייליקט אין דער קאָמיסיע און ניט נאָר די דאָקטוירים, אַפילו דעם סעקרעטאַר דאַראַבאַלסקי, האָט מען אויך געמוזט אַביסל אונטערשמירן. און אַזוי איז מען „דורכגעלאָזט" געוואָרן. ביי דער פריסטסטווע איז אויך אַ שטיק צייט געזעסן דער מאַרשאַל דיטמאַר. געווען איז ער טאַקע פון אונזער שטאָט, פון ליפקאַן, אַ מענטש אין די מיטעלע יאָרן, אַפּאַר און פערציק אָדער מער. און אַ שונא ישראל איז ער געווען זאָל גאָט היטן. האָט אים זייער פאַר־דראָסן, וואָס יידן ווערן „דורכגעלאָזט" ביי דער פריסטסטווע, האָט ער גע'פסק'ענט אַ סוף מיט די יידישע שטוטשקעס! מאָרגן זאָל קומען אַפילו איינער מיט שטאָלצן, וועט ער אים אויך צונעמען פאַר אַ סאָלדאַט. אַ סך יידן האָבן שוין געהאַט באַ־צאָלט דער קאָמיסיע, האָט מען זיך געשראָקן ווי אַזוי וועט מען אינדערפרי זיך שטעלן פאַר דער קאָמיסיע. מ'האָט גע־

ווּסט אַז דער מאַרשאַל וועט האַלטן וואָרט, און איטלעכן צונעמען פּאַר אַ סאָלדאַט.

מאַכט זיך, אַז אויף מאָרגן אינדערפרי, ווען דיטמאַר איז אַריינגעקומען אין קאָרידאָר, צווישן די פיר סליפּעס, וואָס זענען געשטאַנען אַזוי צוליב שיינקייט, און די פּרי־סוטסטווע האָט זיך שוין גערדאַרפט אָנהויבן, איז ווי נאָר ער האָט זיך באַוויזן — ווי געזאָגט אין קאָרידאָר, איז אים שלעכט געוואָרן און ער האָט אויפן אָרט „געפּלאַצט” און אַז ס׳איז געקומען אַ דאָקטאָר איז שוין ניט געווען וועמען צו ראַטעווען. האָט מען אים געבראַכט קיין ליפּקאַן און אַוועק־געלייגט אין קליינעם קלויסטערל. אויף לארגער וועג. און אין עטלעכע טעג אַרום, האָט מען אים איבערגעפירט אין גרויסן קלויסטער, מיט גרויס פּאַראַד. אַ סך גלחים זענען געקומען און אַפּילו אַ חזן מיט משוררים. האָט מען אַראָפּגעבראַכט פון קעשענעוו און מ׳האָט אים באַהאַלטן אין קעלער פונעם קלויסטער, דאָרט איז געווען זיין פאַמיליען קבר. די גאַנצע שטאָט איז געווען ביי דער לויה: סיי קריסטן און סיי יידן. אָבער יידן האָבן אין דער דאָזיקער מיתה משונה זייַנער געזען גאָטס שטראָף, ווייל ער האָט געוואָלט אַלע יידן צונע־מען פּאַר סאָלדאַטן — מיט יידן דאַרף מען זיך ניט צופיל רייצן. דער יידישער גאָט צאָלט מזומן פּאַר אַזעלכע עולות.

איך האָב געזען די לויה בעסער ווי אַ סך פון מיינע חברים, ווייל מ׳איז דאָך געגאַנגען לעבן דער מויער פונם הויף און דאָס איז געווען פונקט אַקעגן אונזער אבארע (הויף). ווּ ס׳איז געווען אַ גרויסער סטויג ריפּאַק־שטרוי. בין איך אַרויפגעקראָכן אויף דער סטערטע און געזען די גאַנצע צע־רעמאָניע. איך האָב זיך געפרייט אין האַרץ, אָבער די שמחה האָט מען ניט געטאָרט אַרויסווייזן, ווייל ס׳זענען דאָך געווען אַ סך גויים ביי דער לויה און צופיל רייצן זיך מיט גויים איז אויך ניט כדאי.

ווייל כ׳האָב דערמאָנט אַ ריפּאַק שטרוי, דערמאָנט דאָס מיר אַן אַנדערע מעשה. שוין ניט מיט דער פּריסוטסטווע, נאָר דווקא מיט אַ שיינעם שטאָט־באַלעבאָס.. אָט וואָס האָט פּאַסירט.

אַמאָל איז געווען אַ שטאַרקער ווינטער און קיין האָלץ האָט מען ניט געקענט אַריינברענגען אין שטאָט אַריין. — איז געווען ביי אונז אַ אופּראַוולאַיושטשע (פּאַרוואַלטער) ביים פּריץ, פּאַליקארפּ האָט ער געהייסן. געווען איז ער פיל ערגער פון פּריץ. אַ גרויסער המן. און אַז דער פּריץ איז געשטאָרבן, איז דער פּאַליקארפּ געוואָרן דער גאַנצער באַלעבאָס און אָנגעפירט מיט אַלע געשעפטן.

פּלוצים אין יענעם קאַלטן ווינטער, ווערט דער המן אַ צדיק און באַפעלט אין שטאָט אַריין צו די יידן, אַז ער שענקט יעדערן ריפּאַק שטרוי, יעדער ווער עס וויל זאָל קומען נעמען אַ קוויטל און מיטן קוויטל איז מען געגאַנגען אויף דער אדאיע, נאָכדעם האָט מען שוין אָפּגעשיקט אַהיים יעדערן אַ וואָגן, אָדער צוויי לויטן קוויטל וואָס ער האָט געבראַכט. אָבער בשעתן אַרויסנעמען דאָס קוויטל איז געלעגן אַ גרויסער בויגן פּאַפּיר, ווּ יעדער האָט זיך גערדאַרפט חתמנען כלומרשט אַז ער האָט דאָס קוויטל אַרויסגענומען צ ו קריגן דעם ריפּאַק שטרוי. — האָט מען דאָך געמיינט אַז ס׳איז משיחס צייטן, יידן ווערן געהאָלפן, כאָטש מיט וואָס עס איז, צום סוף האָט זיך די מעשה אויסגעלאָזט גאַנץ אַנדערש.

אַזיוווי ליפּקאַן איז געווען אַ שטאָט וואָס האָט געצויגן די חיונה פון די דאָרפישע גויים, זיי פלעגן קומען אין מאַרק און אַרויסברענגען פאַרשידענע פּראָדוקטן צום פאַרקויפן און קויפן וואָס זיי האָט אויסגעפעלט. האָט מען געהאַנדלט מיט תבואה אָדער בהמות, ווער ס׳האָט געהאַט אַ קלייטל אָדער אַ שטעלעכל, איבערהויפּט האָט דער מסחר געבליט דאָנערשטיק אין דעם יריד־טאָג, אויך זונטיק איז געווען אַ מאַרק־טאָג ווייל די גויים פלעגן מאַסנווייז קומען אין שטאָט, די מערהייט האָט זיך קאָנצענטרירט אויף דער „טאָרהאָוויצע” וואָס לעבן קלויסטער.

אַפּאָר וואָכן נאָכדעם, וואָס יידן האָבן זיך געחתמעט אויף צו באַקומען דער ריפּאַק שטרוי, האָט פּאַליקארפּ גענומען די בויגנס פּאַפּיר מיט די חתימות און אָנגעשריבן דערצו אַ פּראָטאָקאָל, אַז די יידן בעטן מען זאָל צונעמען פון דער שטאָט די טאָרהאָוויצע, ווּ דער יריד שטעלט זיך אָפּ.

אין אַ שיינעם טאָג זענען אָנגעקומען עטליכע וועגן מיט פּאַרטיקע שטאַכעטן פּאַר פּאַרקענס, און בעלי־מלאכות האָבן גלייך גענומען גראָבן גריבער אַוועקצושטעלן די פּאַרקענס כדי אַרומצונעמען דעם גאַנצן פּלאַץ פון דער טאָרהאָוויצע. זענען אַרויס פון דער גאַנצער געגענט יידן מיט ווייבער און קינדער. מען אי זאַריין אין די גריבער און מ׳האָט ניט געלאָזט שטעלן דעם פּלויט; אָבער ס׳האָט גאָרניט געהאָלפן. — מ׳האָט געבראַכט פּאָליציי און אַסך האָט מען אַרעסטירט. דער פּלאַץ איז אַרומגענומען געוואָרן און יידן זיינען געבליבן אָן פּרנסה. דעם יריד האָט מען אַוועקגעפירט אַרויס דער שטאָט. און ווער ס׳האָט געוואָלט אַריינפאָרן האָט גערדאַרפט געבן אַ געוויסן אָפּצאָל. דער באַלעבאָס פון דעם דאָזיקן עסק איז געווען איתמר גינזבורג. און דער אויפּטו מיטן טיילן אומזיסטיקן ריפּאַק שטרוי מיט דער חתימה איז געווען זיין עצה. —

אָבער דערמיט אַליין האָט זיך עס נאָכניט געענדיקט. — מ׳האָט איינגעפירט אַ נייע זאַך: יעדעס פורל, וואָס קומט אַריין אין שטאָט מיט סיי וואָסער סחורה — האָט גערדאַרפט באַצאָלן 10 קאָפּיקעס. ניט קיין חילוק צו ער פירט אַ וועגעלע באַשטאַנעס, וואָס האָט אינגאַנצן די ווערט איין רובל, אָדער סחורה וואָס האָט אַ ווערט פון 100 רובל, איין אָפּצאָל דאַרף זיין: 10 קאָפּיקעס.

איז געווען אין ליפּקאַן אַן אַלטער ייד, דוד דער שאמשי־קעס, האָט מען אים געשטעלט פון דער פּאָליציי איינצומאָנען די „טאַקסע” פון 10 קאָפּיקעס פּאַר אַ פורל.

פלעגט ער אומגיין אין איין האַנד אַ קוויטאַריש מיט קבלות און אין דער צווייטער אַ גרויסן שטעקן. אויב עמיצער האָט ניט געוואָלט צאָלן, האָט ער גלייך אויפגעהויבן דעם שטעקן און יענעם דערלאַנגט איבערן קאָפּ. — אַזוי האָט געדויערט אַ לאַנגע צייט ביז מ׳האָט זיך פאַרקלאָגט קיין קעשענעוו און פון דאָרט האָט מען באַפוילן אַז מ׳זאָל אַראָפּנעמען די טאַקסע. אָבער ניט יעדער האָט געוווּסט דערפון און דוד דער

שאמשיקעס האָט אַלץ איינגעמאָנט דעם אָפּצאָל, ווייל דעם באַפעל האָט מען איינגעהאַלטן ביי דער פּאָליציי און אים ניט אַרויסגעגעבן.

ביי אונז אין גאַס האָט געוווינט אַ ייד אַ נאַמן אין אַ וואַלד, אביש האָט ער געהייסן. האָט ער געוווּסט, אַז די טאַקסע איז ניט מער גילטיק. איך געדענק ווי היינט: אין אַ פרייטיק איז דאָס געווען, האָט דער אביש אַריינגעבראַכט צו אונז אין גאַס 40 פּירלעך האָלץ. און האָט אָנגעזאָגט די גויים: אויב דוד דער שאמשיקעס וועט קומען איינמאָנען ביי זיי די טאַקסע זאָל קיינער ניט צאָלן. — און אויב ער וועט וועלן אויפהויבן דעם שטעקן, זאָלן זיי אים „דערציילן די מעשה״... און די גויים האָבן טאַקע ניט געצאָלט.

אויפדערנאָכט האָט מען אַבישן אַרויסגערופן צום פּריסטאַוו, טשערניאַטין, אַ המן געווען. פאַר דער מינדסטער קלייניקייט פלעגט ער שלאָגן. — די גאַנצע שטאָט האָט פאַר אים געציטערט. — ווען אביש איז אַריינגעקומען צום פּריסטאַוו, האָט יענער גלייך געלייגט דעם קייטל אויף דער טיר און זיך אַלאָז געטון צום יידן. — אביש אָבער, האָט אַ נעם געטון דעם פּריסטאַוו, אַריינגעבויגן זיין קאָפּ צווישן זיינע פיס און אים גוט אַריינגעהאַקט אין הינטער חלק... ער איז ניט געווען קיין שיפּע זיבעלע, דער דאָזיקער אביש. — דער פּריסטאַוו האָט געשריגן: — אביש, יאַ שוטקאָוואַל (איך האָב געמאַכט אַ שפּאַס)! האָט אים אביש געענטפערט: „יאַ ניע שוטקויו, גאַספּאָדין פּריסטאַוו״, (איך וויצל זיך ניט) איך מיין עס גאַנץ ערנסט״.

שפּעטער האָט מען דעם אבישן אַרויפגערופן צו איתמר גינזבורג, איינגעלאַדן דעם פּריסטאַוו און מ׳האָט זיי איבערגעבעטן און געטרונקען אַ גאַנצע נאַכט. אַנדערע האָבן נאָך אַ צייט דערנאָך געצאָלט די טאַקסע, אָבער אביש האָט שוין מער ניט געצאָלט.

ב. דער פּרוט

דער פּרוט וואָס איז געגאַנגען צווישן ליפּקאַן און ראַדעאוץ, פלעגט ווערנע צייט (פרילינג) זיך צעגיסן, ווען דאָס אייז האָט זיך צעלאָזט, און פלעגט מיטשלעפּן מיט זיך אַסאָך געהילץ פון די סקלאַדן וואָס זענען געווען ניט ווייט פונם פּרוט. ניט נאָר געהילץ פון די סקלאַדן, נאָר אַפילו שטיבער, וואָס זיינען געווען אין יענער געגנט, האָבן זיך צעווייקט און אַוועקגעשווומען מיטן שטראָם. מענטשן האָבן זיך קוים מיטן לעבן אַרויסגעראַטעוועט. מיט טשיוועגעס, מיט שטריק האָט מען זיך געצויגן און געשווומען, ווייל דאָס וואַסער האָט דערגרייכט ביז אויפן שעס און אים פאַרפלייצט ביז צום הויף און ביז אונטערן באַרג פון דער שטעפּאַנעטשער קלויז. און פון דעם סאַדיגערער קלייזל, אויפן שעס זיינען געשווומען פיל זאַכן, וואָס דאָס וואַסער פונם פּרוט האָט פאַרטראָגן. אַפילו דערטרונקענע בהמות האָבן אַרומגעשווומען. איך געדענק אַפילו אַז אינאיינעם מיט די אַלע זאַכן איז געשווומען אַ סטויג היי און פון אויבן איז געלעגן אַ הונט און האָט געבעך שטאַרק געוואָיעט. אָבער קיינער האָט אים ניט געקענט ראַטעווען. אַזעלכע פּרוט פאַרפלייצונגען געדענק איך דריי מאָל, און אַלע מאָל האָבן זיי אָנגעמאַכט אַ חורבן אין שטאָט.

נאָך איין פאַרפלייצונג געדענק איך, אָבער ניט פונם פּרוט, נאָר אַ גאַנץ אַנדער מין אומגליק, וואָס האָט אויך פיל שאָדן געמאַכט ווי דער פּרוט.

מיינע עלטערן האָבן געוווינט לעבן קלויסטער, די צווייטע שטוב פון אברהם ניאַמעס. איבער דעם וועג פון יענער זייט איז געווען די טאַראַהאָוויצע. מיר קינדער האָבן זיך דאָרט געשפּילט. איינמאָל, שבועות איז עס געווען. זעען מיר פּלוצים ווי פון יעדיניצער וועג קומט אָן אַ כמאַרע, שוואַרץ ווי קויל און איידער מיר האָבן באַוויזן זיך אַרומצוקוקן, האָט געטון אַ גאָס אַ וואָלקן בראָך. אַריבערצוגיין אַהיים איז געווען אפשר ניט מער ווי אַ פינפאונצוואַנציק מעטער. אָבער מ׳האָט שוין ניט געקענט אַריבער גיין, ווייל ס׳האָט געשטראָמט וואַסער, אַצוויי מעטער די טיף. דאָס וואַסער איז אַריין אין די שטיבער און אַרויסגעשלעפּט מעבל און כלים. מיר, קינדער, וואָס האָבן זיך געשפּילט אויף דער טאַראַהאָוויצע, האָבן זיך אַרויפגעכאַפּט אויפן טאַרנאַץ פון חעסל ווײנשענקער. אָבער ווען דער רעגן האָט אָנגעהויבן שטאַרקער גיסן, האָט מען אונז אַריינגענומען אין שטוב אַריין. דער רעגן האָט געדויערט ניט מער ווי אַ שעה. אָבער די וואַסערן האָבן געשטראָמט אפשר דריי שעה. און ערשט נאָכדעם האָט מען געקענט אַריבערגיין דעם וועג. און בשעת די וואַסערן האָבן אַזוי געשטראָמט, האָט פּאַסירט אַן אומגליק, וואָס מ׳האָט דער נאָך אַ לאַנגע צייט גערעדט דערפון אין ליפּקאַן.

געוועזאין ליפּקאַן אַ שוסטער, יוסל דער טויבער. האָט דאָס וואַסער וואָס איז אָנגעקומען פון אונטערן באַרג, אויפגעבראָכן די אונטערשטע וואַנט פון זיין שטוב און די צווייטע אַקעגנדיקע וואַנט אין גאַס אַריין אויך, איינגעוואָרפן. און אין שטוב לעבן דער וואַנט איז בשעת מעשה געשלאָפן אויף אַ סאָפע אַ יונגע פרוי. זי איז געווען מעוברת. אפשר דערפאַר איז זי אַזוי טיף איינגעשלאָפן, אַז זי האָט דאָס וואַסער אין שטוב ניט געפילט. און די סאָפע איז מיטן וואַסער אַרויסגעשווומען. איבער דער גאַנצער גאַס ביז לעבן שטייניקן אַקעגן די פיכמאַנס. דאָרט האָט זי זיך פאַרהאַלטן. און די פרוי וואָס איז געלעגן אויף דער סאָפע, איז פאַר שרעק געשטאָרבן. און אַזוי טויטערהייט מיט דער סאָפע אַרויסגעשווומען, מענטשן וואָס זענען געשטאַנען ביי די פענצטער אין זייערע שטובער, ווו דאָס וואַסער האָט ניט אַריינגעדרינגען, האָבן געזען די סאָפע און די פרוי ווי זי ליגט און האַלט זיך צו מיט ביידע הענט, זי זאָל ניט אַראָפּפאַלן אַזוי שווימענדיק. קיינער האָט זי ניט געקענט פאַרהאַלטן. עס איז אָבער ווייזט אויס באַשערט געווען זי זאָל קומען צו קבר ישראל, האָט זיך

די סאָפּע, ווי געזאָגט, ווי דורך אַ נס פאַרהאַלטן לעבן שטייניקן, ווייל אַנדערש וואָלט עס זי אַריינגעשלעפּט אין פּאָטיק און זי וואָלט אויף אייביק פאַרשוווּנדן געוואָרן. נאָר דערמיט האָט זיך עס נאָכניט געענדיקט. ס'איז נאָך געווען גענוג צרות ביז מען האָט ביי איר גענומען דאָס קינד. מען האָט זי ניט געטאָרט מקבר זיין מיטן קינד אין בויך. האָט מען געטון פיל סגולות, פרויען, חברטעס, האָבן צו איר גערעדט און זיך געבעטן ביי איר ווי ביי אַ לעבעדיקן מענטשן, זי זאָל רחמנות האָבן און אַרויסגעבן דאָס קינד. ס'האָט לאַנג געדויערט — און די שטאָט לעגענדע דערציילט, אַז ס'איז איר געקומען די פאַרב אין פּנים אַריין און זי האָט זיך ווי אַ ריר געטון, און האָט אַרויסגעגעבן פון זיך דאָס קינד.

ג. צוויי שותפים

דער פּרוט, וואָס האָט זיך געצויגן אַראָפּצו אונטערן באַרג, פלעגט אַלע יאָר ווענסנע צייט זיך צוגיסן און דערגרייכן ווייט ביז צום פּאַרקן פון פּעטיעס הויף וואָס ביים שעס. נישט ווייט פונם פּרוט זענען געווען סקלאַדן פון ברעטער, פלעגן זיי פאַרפּלייצט ווערן מיט וואַסער, האָבן די סקלאַדניקעס זיך אַרויפגעצויגן העכער מיט דער הילצערנער סחורה.

צווישן די האָלץ סוחרים איז אין יענער צייט אין ליפּקאַן געווען אַ בכבודיקער ייד, ר' איציק נח וויינבערג. האָט ער זיך אויך געמאַכט אַ סקלאַד, אָבער ניט אין גרויסן פאַרנעם. פּלאַץ האָט ער געהאַט דווקא אַ סך מער פון אַנדערע. זיין פּלאַץ איז אויסגעקומען צווישן שטראָז און שעס, אָבער אַזוי־ווי ער האָט ניט געהאַט קיין גרויסן סקלאַד, האָט ער נאָר אויפגעשטעלט אַ פּאַרקאַן אויף ווייפל דאָס געהילץ אין סקלאַד האָט פאַרנומען. ס'איז אָבער אַ שאָד געווען אַזאַ גרויסער פּלאַץ זאָל בלייבן ליידיק, — האָט ער זיך געפונען אַ ייד וואָס איז אַ סך יאָרן געווען אַ פאַרוואַלטער ביי קרופּענסקין. ר' שמואל קאַליכמאַן האָט ער געהייסן. געלט האָט ער געהאַט גענוג, איז ער צוגעשטאַנען פאַר אַ שותף צו יצחק נח וויינבערג און מ'האָט געעפנט אַ טראַטשקע פון ברעטער. און דאָס געשעפט איז אַוועקגעגאַנגען בעסער ווי גוט. ס'האָבן דאָרט געאַרבעט פיל מענטשן.

געאַרבעט האָט מען פון 8 אַזייגער אינדערפרי, דעמאָלט האָט דער מאָטאָר געפייפט און גערופן אָנצוהייבן די אַרבעט. דאָס פייפן פון דער טראַטשקע האָט געדינט אין שטאָט ממש אַלס זייגער, און לויט דעם האָט מען זיך געריכטעט צו פאַרשידענע ענייָנים, ווייל דריימאָל אין טאָג האָט דאָס פייפן זיך איבערגעחזרט, 8 אַזייגער ביים אָנהייבן די אַרבעט, 1 אַזייגער ביי מיטאָג און 6 אַזייגער פאַרנאַכט צום ענדיקן די אַרבעט. דאַן האָבן די אַרבעטער זיך געלאָזט מיטן וועג אַהיים און כמעט שוואַרץ געמאַכט די גאַס.

דאָס שותפות איז ניט געווען קיין גלייכס. קאַליכמאַן האָט געהאַט 3 חלקים און וויינבערג בלויז איין חלק, דאָס הייסט פינפאונצוואַנציק פּראָצענט אַקעגן פינפאונזיבציק. קאַליכמאַן איז געווען פאַראינטערעסירט אינם גרויסן פּלאַץ, כדי מ'זאָל קענען זיך צעשפּרייטן. דערפאַר, האָט ער מסכים געווען אויף אַזאַ מין שותפות.

האָט מען אָפּגעאַרבעט אַפּאָר יאָר און מ'האָט צו דער טראַטשקע־מאַשין צוגעשטעלט אַ מיל מיט פיר שטיינער. זיינען אַלע גוים פון די אַרומיקע דערפער געקומען מאָלן מעל. און די מיל האָט אַזוי אויפגעלעבט דאָס געשעפט, אַז פון איר אַליין האָט געטראָגן צו צאָלן די אַרבעטער פון דער טראַטשקע און דאָס איבעריקע איז געווען ריינער ריוח. דעמאָלט האָט קאַליכמאַן זיך באַרעכנט: צו וואָס דאַרף ער וויינבערגן מיט זיין קליינעם חלק אַלס שותף? מ'דאַרף געפינען אַ וועג אים אַרויסצושטעלן פונם געשעפט. — האָט מען באַקלערט, אַז מען מוז צובויען נאָך אַ פליגל און מ'דאַרף אַריינלעגן געלט. קאַליכמאַן האָט, ווי געזאָגט, געהאַט געלט און וויינבערג, — ניט. האָט מען אָנגעהויבן אויף אַ פיינעם אופן שמועסן פון צעטיילן זיך, אויפלייזן דאָס שותפות. געלאָדן האָט מען זיך נאַטירליך ביי די רבנים אין שטאָט, ביים רב ר' אַלטער ז"ל און ביים דיין ר' יוסעלע זצ"ל. קאַליכמאַן האָט אַלץ געדרוקט אַז דער פּסק דין זאָל זיין, אים לטובה און אַז וויינבערג זאָל אַרויס פון שותפות, — אָבער די רבנים האָבן בשום אופן נישט געוואָלט צולאָזן דערצו. — איז מען אַוועקגעפאָרן אין דער ליטע און געבראַכט פון דאָרט אַ רב ר' אליעזר חריף, האָט ער געהייסן, ער איז געווען אַ נידריק יידל, און ניט קיין מאָגערער און אויפן קאָפּ האָט ער געטראָגן אַ בלויע פּעסקע מיט אַ טראַלד ווי אַ טערק. און מ'האָט דאָס דאָזיקע רבלע אָנגעהויבן פירן פון איין עק שטאָט אין אַנדערן. בערך אַ פינף וואָכן האָט געדויערט דאָס אַרומפירן אים: אַהער און אַהין, אַזוי ווי בלק האָט געפירט בלעמן. ביז ער האָט גע'פּסק'ענט, אַז איציק נח מוז אַרויס פונעם געשעפט. — מ'האָט געזאָגט אַז ער האָט גענומען פינפהונדערט קערבלאַך פאַר דעם שטיקל אַרבעט.

די שטאָט איז געווען זייער אומצופרידן פון דעמדאָזיקן פּסק־דין, ווייל איציק נח איז געווען אַן אָנגעזעענער בעל־בית. אַמאָל אַ גביר געווען און זייער באַליבט ביי אַלעמען, דערצו איז ער געווען אַ מטופל מיט אַ גרויסער פאַמיליע. האָט דער דאָזיקער קלאַפּ אים אינגאַנצן דערשלאָגן און פאַראָרעמט. די שטאָט איז געווען אויפגעבראַכט, אָבער טאָן, האָט מען גאָרניט געקענט, ווייל שמואל קאַליכמאַן איז מיטאַמאָל געוואָרן דער גאַנצער באַלעבאָס. און אַלס גביר — אַ גרויסער חשוב ביי נאַטשאַלסטווא.

גייט ניט אַוועק קיין סך צייט, מיר דאַכט זיך עטלעכע חדשים, קאַליכמאַן האָט שוין דעמאָלס געהאַט אויפגעבויעט אַ צוויי גאָרנדיק־הויז, קעגן דער טראַטשקע. ווערט איינמאָל (אין אַ זומערטאָג איז עס געווען) אַ רעש אין שטאָט. שמואל קאַליכמאַן איז פּלוצים אַוועקגעפאַלן און באַלד געשטאָרבן. און אין אַ קורצער צייט אַרום האָט זיך דאָס מזל

איבערגעדרייט, צו אפשר האָט ער עס גאָר מיטגענומען אויף יענער וועלט.

דאָס געהילץ וואָס די טראַטשקע האָט געשיקט דורך די ספּלאַוועס מיטן פּרוט קיין עסטרייך, האָט אָנגעווירן די ווערט, ווייל עסטרייך האָט דערויף אַרויפגעלייגט אַן אָפּצאָל. האָט זיך שוין ניט געלוינט צו שיקן ספּלאַוועס מיטן פּרוט. האָט זיך פאַרקלענערט די אַרבעט אין דער טראַטשקע און מ׳האָט אָנגעהויבן אָפּצוזאָגן מענטשן. דאָס גאַנצע געשעפט איז געגאַנגען צו גרונט. אין אַ קורצער צייט אַרום האָבן פייגל דאָרט געשווּיפּטשעט.

די סקלאַדניקעס האָבן געבראַכט פּאַרטיקע ברעטער מיט דער באַן.

אַזוי איז צוגרונט געגאַנגען אַ געשעפט, וואָס האָט געגעבן פּרנסה עטליכע הונדערט מענטשן. די שטאָט האָט געזאָגט, אַז מחמת קאַליכמאַנס אויפטו, וואָס ר׳האָט אַרויסגעשטעלט איציק נחן פונם שותפות, האָט גאָט אַליין זיך אַריינגעמישט און געוויזן אַז דער פּסק־דין פון יענעם ליטווישן רב׳ל, „דעם טערק״ איז געווען אַ פאַלשער און דערפאַר איז אַלעס צוגרונט געגאַן — און חרוב געוואָרן.

יונה גלאַטשטיין

פון מיינע קינדער יאָרן

אונזער שטעטל ליפקאַן און בפרט דער גאָלדענער באַרג ווו מיר האָבן געוווינט איז מיר איינגעבאַקן אין האַרץ און אייביק וועל איך עס נישט פאַרגעסן. אין ליפקאַן בין איך דאָך געבוירן געוואָרן און דאָרט זיך אויפגעצויגן ביז כבין אַלט געוואָרן 19 יאָר.

אָט געדענק איך די חדר־יאָרן, ווען מיר האָבן געלערנט ביי בערעלע מלמד חומש מיט רש״י און מעביר זיין די סדרה, און אַז ס׳איז געקומען דאָנערשטיק האָבן מיר מסתם נישט געקענט געגוי ווי ער האָט געוואָלט און דערמאָלט האָט ער אונז געשמיסן מיטן קאַנטשיק, אַמאָל גלאַט מיט אַ שטעקעלע, וואָס ר׳האָט געפונען אין דער „אָבאָרע״. האָבן מיר איינמאָל אָנגעשמירט דאָס שטעקעלע מיט קנאָבל. און אַז ער האָט עמעצן דערמיט געוואָלט שלאָגן — האָט זיך עס ביים ערשטן קלאַפּ צעבראָכן. האָבן מיר תלמידים געלאַכט און דער רבי האָט ערשט דעמאָלט זיין כעס אויסגעלאָזט. אוי האָט ער אונז געשמיסן — איך פיל נאָך היינט דעם טעם פון יענע קלעפּ.

דער רבי בערעלע האָט נישט פיינט געהאַט דאָס גלעזל. מ׳האָט דערציילט, אַז איינמאָל האָט אַ תלמיד אים געבראַכט אַ מתנה אַ האַלב פלעשל בראָנפן, איבערגיסנדיק די משקה פון איין פלעשל אינם צווייטן האָט זיך אַ ביסל בראָנפן אויסגעגאָסן אויף דער ערד, האָט דער רבי זיך אַראָפּגעבויגן און אויסגעלעקט די טראָפּנס און געזאָגט דערביי: אַן עברה אַ ביסל בראָנפן זאָל גיין לאיבוד.

אין יענער צייט איז געווען די גרויסע וועלט־מלחמה פון די יאָרן 1914—1918, האָט זיך עס אָפּגעשפּיגלט אויך אויף אונזערע קינדערישע שפּילן. יעדע גאַס אין ליפקאַן האָט געהאַט זיין פאָלק, סאָלדאַטן און אָפיצירן — דאָס פאָלק אונזערס אויפן גאָלדענעם באַרג האָט געהייסן: די כהנים.

דאָס פאָלק פון דער צוגיינערשער גאַס האָט געהייסן: די בופּטיעס. זיי זענען תמיד געווען אין מלחמה צושטאַנד מיטן פאָלק פונם גאָלדענעם באַרג: מיט די כהנים — אונזערע אָפיצירן זענען געווען סאַניע כהן, עוזר חלפן און שלמה געלער וואָס מ׳האָט אים גערופן שלמה ציבעלע. מיר, די

קליינע חברה, זענען געווען פשוטע סאָלדאַטן און אונזער אַרבעט איז געווען צונויפקלויבן שטיינער און זיי האַלטן גרייט בשעת מ׳וועט זיך דאַרפן שלאָגן. — וועגן דעם האָט מען אונז געמאַכט ורעגעלעך אויף 4 ריידלעך און מיר זענען מיט זיי געפאָרן צום קוואַל ברענגען דעם „אָבאָז״, די שטיינדלעך הייסט עס — ניט נאָר ייִנגלעך צווישן זיך האָבן מלחמה געהאַלטן, נאָר מיט שקצים פון דער טאָרהאָוויצע האָבן מיר זיך אויך געשלאָגן, און איינמאָל איז פון אַזאַ געשלעג משה פייטשער אַרויס מיט אַ צעשפּאָלטענעם קאָפּ.

איינמאָל אין אַ פרייטיק האָט מען זיך צעשלאָגן מיט די בופּטיעס. די מלחמה האָט זיך געפירט איבערן פּאָטעק, מ׳האָט דעמאָלט אויסגעהאַקט אַסך שויבן אין די אַרומיקע שטיבער און לסוף באַוויזן צו נעמען אין פלען אַריין מעכל רויטמאַן. האָט מען אים פאַרשפּאַרט אין אַ בית שימוש ביי יאַנקל וואָרהייט, און 2 סאָלדאַטן מיט „ביקסן״ פון ברעטלעך האָבן אים אָפּגעהיט. אַ גרויסער משא ומתן האָט זיך געפירט ביז מ׳האָט באַפרייט דעם „געפאַנגענעם״.

נאָך אסך מלחמות האָבן מיר געפירט, אָבער מער געדענק איך נישט.

דערווייל זענען מיר אַ ביסל אונטערגעוואַקסן און ס׳האָט

זיך אָנגעהויבן די תקופה פון פוסבאָל. גרויסע חברה האָבן געשפּילט מיט אַן אמתן באַל, אָבער מיר קלענערע חברה האָבן געמאַכט אַ קויל פון שמאַטעס, וואָס האָט אויסגעזען ווי אַ גרויס איי. מיר האָבן געקלאַפּט דערין גאַנצע טעג און אָפּדערנאַכט אַוועקגעפאַלן פאַרמוטשעטע נאָך מער ווי פון די מלחמות.

גייט זיך די צייט און מיר געפונען אַלעמאָל אַנדערע באַשעפטיקונגען. ס'גרינדען זיך יוגנט אָרגאַניזאַציעס. כמעט אַלע יונגע חברה צווישן 10 און 18 יאָר. איך בין אַריין אין השומר הצעיר. דער ראש הקן איז געווען אַ בחור פון טיגינע יעקב שווידקא האָט ער געהייסן. ער האָט געקענט זינגען; טאַנצן און שיין רעדן. אַלע האָבן אים ליב געהאַט, אַפילו די מיידלעך.

מיר זענען געווען זייער איבערגעגעבן צו דער אָרגאַניזאַציע געלייענט ביכלעך און געפירט פאַרשידענע שיחות וועגן חלוציות און ארץ־ישראל און אויך וועגן סאָציאַליזם. מיר פלעגן פירן פאַרשידענע דיסקוסיעס מיט די רעוויזיאָניסטן ווי אַזוי צו בויען אונזער לאַנד. ווי די גענז האָט מען אונז דעמאָלט געשטאָפּט מיט שיחות און ליטעראַטור.

נאָכדעם זענען מיר אַרויסגעפאָרן אין החלוץ מאַכן הכשרה. דאָס איז געווען אין אַ דאָרף לעבן טשערנאָוויץ, דאָבראָנאָוויץ. מיר האָבן געאַרבעט אין פעלד אינאיינעם מיט די שקצים און שיקסעס געזינגען לידער, געגעסן שוואַרץ ברויט און געהאָרעוועט ווי די פערד. דאָס האָט געהייסן אויף אונזער לשון: חי געלעבט! קיין סך צייט זענען מיר ניט געווען אין דאָבראָנאָוויץ און איבערגעפאָרן פון דאָרט אינעם דאָרף יאקימען און נאָכדעם קיין יאַס. דאָרט האָבן מיר געדאַרפט קריגן סערטיפיקאַטן אויף צו פאָרן קיין ארץ־ישראל. און אַפילו נאָכדעם וואָס מיר האָבן געענדיקט די הכשרה און אַהיים געפאָרן וואַרטן אויפן סערטיפיקאַט, האָט זיך געמאַכט אַ גרויסער כינוס פון השומר הצעיר אין יאַס און מיר זיינען געפאָרן פון ליפּקאַן ביז יאַס מיט אַ וואָגן, אַרויסגעפאָרן זענען מיר נאָך ימים טובים און אומגעקערט זיך אַהיים אין די שבּייען, דאָס איז געווען אַ שטיקל מוטשען זיך, כמעט אַ צוויי וואָכן, אָבער ס'איז כדאי געווען, ווייל דער כינוס איז פאָרגעקומען אונטער דער אָנפירונג פון נתן ביסטריצקי. — מיר זיינען אַהיים געקומען און אַרומגעגאַנגען שטאָלץ, ווייל מיר האָבן זוכה געווען צו זיין אויף אַ כינוס מיט אַ ארץ־ישראל שרייבער און אינגיכן וועלן מיר אַליין פאָרן קיין ארץ־ישראל. מיר האָבן זיך טאַקע געמוטשעט, אָבער אַלץ איז כדאי געווען.

א. ראבאי

אַ פראַגמענט זכרונות וועגן ליפקאַן

...איך בין אָנגעקומען קיין ליפקאַן צו מיין פעטער אברהם אומדערוואַרטעט און מיין פעטער אברהם און די מומע אסתר האָבן זיך זייער דערפרייט מיט מיין קומען. דער פעטער אברהם האָט פון גרויס פרייד אַזש געגעבן דעם בעל־עגלה אַגוטן טרונק־געלט דערפאַר, וואָס ער האָט אים געבראַכט אַזאַ גאַסט... ער איז געווען אַ ייד אַ מעקלער מיט ווייץ... ווי ער אַליין האָט געזאָגט: — איך האַנדל מיט ווינט.

זיי האָבן געוואוינט אין אַ באַשיידן, באַלעבאַטיש הויז פון דריי צימערן מיט אַ קיך און מיט אַ גאַניק. אַלץ אין הויז איז געווען באַלעבאַטיש, ריין און ציכטיק, ווייל די מומע אסתר איז געווען אַ גרויסע ווירטין. די מומע אסתר איז גאָר נישט געווען געראָטן אין מיין מאַמען מיט איר אויסזען, אָבער אַ ווירטין איז זי געווען פונקט ווי מיין מאַמע. די פּאָדלאָגעס געפאַרבט און אָפּגעוואַשן און די בעטן מיט די סאָפעס פאַרשפּרייט מיט האַנטגעאַרבעטע שפּרייטלעך און די פענצטער באַהאָנגען מיט פאָרהענגלעך אויסמיט קרוזשעוועס. און דערצו איז מיין מומע אסתר אַליין געווען אַ שיינהייט: הויך און שלאַנק, מיט אַ לאַנגן שוואַרצן צאָפּ מיט האָר, וואָס האָט געגרייכט ביז צו אירע קני, מיט אַ מילך־ווייסן פּנים און מיט קלייניטשקע שפּרענקעלעך אויף איר הויט, וואָס האָבן איר צוגעגעבן אַזוי פיל חן. דער פעטער אברהם איז אויך געווען ניט קיין מיאוסער. אַ שיין געטאָקט יידיש פּנים מיט גרויסע, ברוינע אויגן, מיט אַ שטערן, וואָס איז פאַרפאָרן העט, העט ביז אַ האַלבן קאָפּ. ער האָט געטראָגן אינדערוואָכן אַ געפּרעסט העמד מיט אַ שיין קאַפּאָטקעלע מיט אַ שפּאַלט פון הינטן. דאָס האָט ער מסתם געדאַרפט צוליב זיין פּרנסה זיין אַלע טאָג, שיין אָנגעטאָן. און דעם פעטער אַברהם האָב איך געדענקט פון מיין קינדהייט אַלס אַ פריילעכן יידן, פון יענע צייטן, ווען מיר האָבן אויך געוווינט אין ליפקאַן. איצט אָבער האָב איך ערשט מיין פעטער אַברהם דערזען און זיין גאַנצער פּראַכט. ער איז קיינמאָל גאָר טרויעריק ניט געווען, צי ער האָט יאָ פאַרדינט צו ניט פאַרדינט. אַלעמאָל איז ער געווען גרייט אָפּצוטאָן עפּעס אַ שפּיצל, כדי מען זאָל לאַכן, און לאַכן האָט די מומע אסתר קיינמאָל נישט פיינט געהאַט.

איך האָב געפונען פינף קינדער ביי מיין פעטער. דריי ייִנגלעך און צוויי מיידלעך. דער עלטסטער זון, יאָסל, איז געווען ייִנגער פון מיר מיט אַ דריי־פיר יאָר. און דאָס עלטסטע מיידל, ציפּרה, איז געווען ייִנגער פון מיר מיט אַ פינף יאָר.

אַזוי אַז מיט וועמען זיך צו חבר'ען האָב איך ניט געהאַט. איך בין געווען 16 יאָר אַלט. און שוין אַ גאַנצער קאַוואַליער, מיט אַן אַטעסטאַט און מיט אַ דערפאַרונג פון גרויסע שטעט... האָב איך דערווייל פאַרבראַכט מיט דער מומע אסתר גאַנצענע טעג. און ווען דער פעטער אברהם האָט געמאַכט אַ גוט „געשעפטל" פלעגט ער שוין קומען צופאָרן מיט אַ פייטאָן און אונז זיך הייסן אויפזעצן און מיר פלעגן זיך דורפקאַטאיען צום פּרוט.

ליפקאַן, וווּ מיר האָבן אַמאָל געוווינט און וווּ איך האָב פאַרבראַכט מיין ערשטע קינדהייט, איז מסתם געווען דאָס זעלבע שטעטל וואָס אַלעמאָל. איך האָב סיי־ווי נאָר געדענקט דאָס הויז וואו מיר האָבן געוואוינט... און איך האָב געגאַרט דאָס דאָזיקע הויז אָנצוקוקן.

מיין קוזין יאָסל האָט מיך ביי דער ער'שטער געלעגנהייט געפירט צו יענעם הויז, וואָס איז געשטאַנען חוץ דער שטאָט. איך האָב געפונען דאָרט אַ גרויסע חורבה. די שיינע ווענט פון דעם הויז זיינען שוין געווען האַלב איינגעפאַלן און די שטאַלן זיינען געווען צעלעכערט און דער גאַנצער הויף מיט דער קרעניצע איז פאַרוואַקסן געווען מיט ווילדע גראָזן און עס זיינען דאָרט אַרומגעלאָפן סוסליקעס... אוי וואָס עס קאָן ווערן פון אַזאַ שיינעם הויף, ווי דאָס איז געווען, און אינגאַנצן איז דאָס געשען אין אַזאַ קורצער צייט!

יענער זומער איז אָבער ביי מיר פאַרבליבן אין זכרון, ווייל דאָ אין ליפקאַן האָב איך געלייענט זייער אַ סך. עס האָט זיך געפונען דאָ אַ ביבליאָטעק, וואו איך האָב געקאָנט לייען אויף פּריקאַט ביכער אין יידיש העברעאיש און רוסיש. דער אייגנטימער פון דער ביבליאָטעק איז געווען איינער פון די פירער פון דער אינטעליגענץ פון ליפקאַן, אַ ייד מיטן נאָמען ראַבינאָוויטש. די ביבליאָטעק האָט ער געעפנט אַלס אַ פּרנסה, נאָר ער האָט פון דער ביבליאָטעק קיין פּרנסה ניט געהאַט און געמוזט זיין אַ לערער אויך. ביי אָט די ראַבינאָוויטשעס אין דער ביבליאָטעק האָב איך זיך באַקאָנט מיט דער גאַנצער אינטעליגענץ פון ליפקאַן. און צווישן זיי זענען געווען אַ פּאָר טשודאַקעס, ווי דער דאָקטאָר שרייבער און דער בחור נאַקמאַן און דער ליבער אליעזר שטיינבארג, וואָס איז געווען אַ קרוב פונעם שריפט־

שטעלער יהודה שטיינבארג און וועלכער האָט שפּעטער אַליין געשאַפן זיינע באַרימטע פאָבעלן און מעשהלעך.

איך האָב געשלונגען ביכער; אַלע טאָג האָב איך איבערגעלייענט אַ בוך און הער ראַבינאָוויטש האָט מורא געהאַט, אַז באַלד וועט ער שוין נישט האָבן מער קיין ביכער פון מיינעט וועגן... ער האָט מיט מיר איינגעטענהט, אַז מען דאַרף לייענען פּאַוואָלע און אַריינבעמען אין זיך דאָס וואָס מען לייענט אין בלוט אַריין... איך בין דאָך געווען יונג און די זומער־טעג זיינען געווען גרויסע, און איך האָב ניט געהאַט וואָס צו טאָן, האָב איך „געשלונגען" יעדן טאָג אַ בוך ...

און נאָכמיטאָג, ווען עס איז געווען זייער הייס, זענען מיר געגאַנגען זיך באָדן אין פּרוט, ווען דאָרטן זענען געלעגן ספּלאַוועס מיט געהילץ אויפן וואַסער, מען האָט זיך אויסגעטאָן אויף די ספּלאַוועס און אַראָפּגעשפּרונגען אין קאַלטן קלאָרן פּרוט אַריין.

און דערנאָך ווידער געלייענט, און אַזוי אַ גאַנצן זומער. דער פעטער אַברהם האָט מיך ניט געלאָזט פאָרן אַהיים ביז נאָך יום־כיפור.

(פון באַנד — מיין לעבן 1 — איקוף
פאַרלאַג, זכרונות, ערשטער באַנד)

יוסף לוצקי, ארגנטינה

איינדרוקן פון יוגנט־יאָרן

ס'איז מיר נישט לייכט צו שרייבן איצט וועגן ליפּקאַן, וואָס איך האָב פאַרלאָזט שוין איבער אַ יובל יאָרן, אינם יאָר 1908.

איך זעלבסט בין נישט קיין געבוירענער אין ליפּקאַן, און האָב דאָרטן געוווינט בסך הכל געציילטע עטליכע יאָר, און כ'קאָן אָנווענדן דעם אויסדרוק „נער הייתי" — אַ יונגער פערצן־יעריקער ייִנגל בין איך געווען ביים אָנקומען קיין ליפּקאַן. „וגם זקנתי" — און איצט שרייב איך ווען איך בין שוין ב"ה אַריבער די שבעים. איבער פופציק יאָר פון אַזויפל געשעענישן אינם לעבן פון אונדזער פאָלק, און פון אַזעלכע גרונטליכע ענדערונגען אינם לעבן פון כלל און פון יעדן פרט. — איז שווערלעך אַביסל איבערצומישן צוריק אַזויפיל בלעטער פון דער געשיכטע און אומקערן זיך צו די אַמאָליקע צייטן פון דער פריער יוגנט. איך טו עס אָבער מיט אַ ספּעציעלער באַציונג צו יענע אידעאַליסטיש־טרוימערישע יאָרן. צו יענער אייגנאַרטיקער שטאָט ליפּקאַן און צו די דאָרטיקע יידן בכלל און מיינע חברים בפרט.

ווייניק יאָרן, ס"ה אַ 4—5, איז מיר אויסגעקומען צו זיין אין דער שטעטל. איך האָב זיך אָבער אַזוי איינגעלעבט מיט דער דאָרטיקער סביבה און איבערהויפּט מיט אַ גרופּע חברות און חברים, אַז איך פיל מיך נאָך עד היום ווי גאָר אַ היימישער און מיט זייער אַ נאָענטער שייכות צו אַלץ וואָס האָט געטראָגן דעם נאָמען „ליפּקאַן". די צייט צווישן 13—14 יאָר ביז 19—20, איז דאָך די עפּאָכע, ווען מ'ווערט פאַרוואַנדלט פון אַ ייִנגל אין אַ בחור. דאָס איז דער פעריאָד פון פונדאַמענטאַלע ענדערונגען אין דעם גאַנצן געדאַנקען־גאַנג און וועלכע לייגט דעם חותם אויף דעם צוקונפטיקן לעבנס־גאַנג פונם מענטשן. דערפאַר ווערן איינגעקריצט אַזוי טיף פאַרשידענע איבערלעבונגען פון יענע יאָרן.

ווען איך פּרוביר איצט אַרויפּברענגען אין מיין זכרון אָט יענע באמת גליקליכע יאָרן פון 1903 ביז 1908, ווען איך האָב געלעבט אין דעם וווּנדערבאַר־פּאָלקסטימליכען לעבנסשטייגער פון ליפּקאַן מיט איר ספּעציפיש יידישן כאַראַקטער, איז שווער צו סינטעטיזירן אין אַ בקיצורדיקער פאָרם, אַלעס וואָס ס'איז ווערט פאַרצייכנט צו ווערן. ס'איזנויטיק אַסך פּלאַץ אויף צו שילדערן בלויז די שטאָט זעלבסט: איר אויסזען, דעם דאָרטיקן אַלטן בית־עולם, אויף וועלכן, לויט לעגענדעס, ס'געפינט זיך דער קבר פון בעל „מצודת דוד", און איז פאַרבונדן מיט אַלטע געשיכטעס, וועלכע ס'איז זייער שווער פאַנאַנדערטיילן פון אמתע פאַקטן.

ליפּקאַן מיט איר אייגנאַרטיקן פרומען עלעמענט, צווישן וועלכע פיל יידן, וועלכע האָבן געקענט גוט לערנען. איינגעקריצט אין מיין זכרון איז דער טיף רעליגיעזער ר' יוסעלע דיין זצ"ל. אַליין אַ זון פון אַ בעל־מלאכה איז ער געווען אַ למדן אַ מופלג, אַ מקובל און נישט קוקענדיק אויף דעם, וואָס זיינע הענט האָבן כסדר געציטערט, איז ער געווען אַ כתבא רבא. אין מיין אַרכיוו געפינט זיך זיינער אַ בריף געשריבן צו מיין פאָטער ז"ל, ס'איז ממש צו באַוווּנדערן די פערלדיקע אותיות, ווי זיי וואָלטן געווען געדרוקטע.

מיט טיפער עמאָציע דערמאָן איך זיך אין דער אויסגעצייכנטער גרופּע מענטשן פון מיין צייט, וועלכע האָבן דערגרייכט אַ זייער אָנגעזעענעם פּלאַץ אין דער יידישער ליטעראַטור ווי: אליעזר שטיינבארג, משה אלטמן, יעקב שטערנבערג, א. א. מיט וועלכע ליפּקאַנער לאַנדסלייט מעגן שטאָלצירן אַ באַזונדער קאַפּיטל איז געווען דער „קאזאניע" ראַבינער ציסן מיט זיינע טעכטער.

איך דערמאָן זיך אין דער אינטעליגענץ, פון יענער צייט פון וועלכער זער ווייניק זיינען געבליבן לעבן.

לוי בלאַנק (אין די לעצטע יאָרן קאַזיאָנע ראַבינער), יאשא אלטמאַן, אליעזר שטיינבארג, יוסף גארן, בערל שטיפלמאַן, מעכל יושב (ווייסבערג), נח כאַוויס, חיים רויטמאַן, אדעלא וויינבערג (שפּעטער פרוי כאַוויס), דינה שטערנבערג, רחל גרינבערג.

פיל פון זיי פלעגן אין די ווינטער חדשים שטודירן אין אדעס און קומען קיין ליפּקאַן אויף די זומערדיקע וואַקאַציע חדשים, דאַמאָלס פלעגן זיי זיך אָפטער צוזאַמענקומען און זיך

באַשעפטיקן מיט געזעלשאַפטלעכע ענייִנים לטובת דער שטאָט, ווי: קורסן פאַר יוגנט, פאָרשטעלונגען א.אָ.וו. נאָך עד היום איז מיר איינגעקריצט אין זכרון, און שטייט לעבעדיק פאַר מײַנע אויגן די גאַנצע סימפּאַטישע גרופּע און יעדער פון זיי באַזונדער, אַלס יוגענטליכע, מיט אַ גרויסער מאָס אינטעליגענץ, אידעאַליזם און אינטערעס פאַר געזעלשאַפטליכע און יידישע ענייִנים.

איך געדענק זער גוט דאָס אויסזען פון ליפּקאַן, אירע גאַסן און געסלעך; ווי אויך איינציקע הייזער. אַ אומפאַרגעסליכן איינדרוק איז ביי מיר פאַרבליבן פון די צוזאַמענקונפטן אין הויז פון זיידע פרומקעס, ווו ס'איז פאַקטיש געגרינדעט געוואָרן דער ציוניסטישער צענטער אין ליפּקאַן. אויף די שטראָזן אויסער דער שטאָט, פלעגן גיין שפּאַצירן די ליפּקאַנער יוגנט און זינגען לידער.

מ'פלעג אין די שיינע לבנה נעכט פון מילדן בעסאַראַבער זומער, אונטערן אויסגעשטערנטן הימל שפּאַצירן צוזאַמען און דיסקוטירן די דאַמאָלסדיקע אַקטועלע פּראָבלעמען אין שייכות מיט דער ליטעראַטור פון יענער צייט, ווי „סאַנין" פון ארציבאשעוו, „לבדה" פון א. קאבאק, ווי אויך אַנדערע יידישע ענייִנים וואָס נאָר אַזאַ אינטעלעקטועל־אַנטוויקעלטע יוגנט, ווי ס'איז דאַן געווען אין ליפּקאַן, איז פעאיק געווען צו דיסקוטרין גרונטליך און מיט טיפער פאַרשטענדניש.

ליפּקאַן האָט אין יענער תקופה, צו וועלכער איך באַצי זיך — די יאָרן 1903—1908 —, פאַרמאָגט איינע פון די בעסטע העברעאישע שולן און די באַרימטע תלמוד תורה אונטער דער אָנפירונג פון: יצחק שקאלניק ע"ה און פון מיין פאָטער ע"ה, אַלס גמרא מלמד.

אויפן געביט פון יידיש טעאַטער איז אויך אָנגעפירט געוואָרן דאָרטן אַ לעבהאַפטע טעטיקייט דורך אַ גרופּע „קונסט־ליבהאָבער" וועלכע האָבן אויפגעפירט מיט טאַלאַנט און גוטע צוגרייטונג פאַרשידענע פּיעסן. אונטער דער אָנפירונג פון אברהם פרענקל, פלעגט די גרופּע פון צייט צו צייט אַרויספאָרן אין דער סביבה און מהנה געווען די יידן פון די שכנותדיקע שטעטלעך און דערפער מיט זייער טעאַטער שפּילן.

ציענדיק אַזוי דעם פאָדעם קומען אין זכרון אָן אַ שיעור פאַקטן, טיפן, איינדרוקן און איבערלעבונגען פון דעם וווּנדער־באַרן ליפּקאַן, מיט זיין יידישער באַפעלקערונג און אַפילו פון ניט יידישע קרייזן. עס דערמאָנט זיך מיר אַפילו די אייגנ־אַרטיקייט פון די דאָרטיקע ציגיינער־שטיבלעך אויפן וועג צום וואקזאַל, ווו ס'האָבן אויך געוווינט ציגיינער־כלי־זמר, פעטי דער קרומער, ניקאָלאַי און אַנדערע וועלכע פלעגן שפּילן אויף יידישע חתונות און רעדן אַ גוטן יידיש (הלואי אויף אַסך היינטיקע יידישע קינדער געזאָגט געוואָרן).

ס'וואָלט מיך אָבער צו ווייט פאַרפירט דאָס צוזאַמענשטעלן די אַלע זכרונות פון יענעם ליפּקאַן, וועלכע איז מיר ממש געבליבן „איינגעבאַקן אין האַרצן" און אויף ווערמענס פאַר־ניכטונג, מיין האַרץ ווייטיקט און בלוטיקט.

איך וויל ניט פאַרנעמען צופיל פּלאַץ אינם געדענק־בוך וואָס מיינע „לאַנדסלייט" פון ליפּקאַן גרייטן אַרויסגעבן. איך בין זיכער אַז אַסך פון־די וואָס באַטייליקן זיך אין בוך, וועלן געבן אַ פולשטענדיקע אָפּהאַנדלונג וועגן דעם וואָס ליפּקאַן איז געווען.

זאָלן מיינע ווייניקע, אָבער האַרציקע שורות דינען אַלס מזכרת פאַר דורות דעם ליבן שטעטל ליפּקאַן.

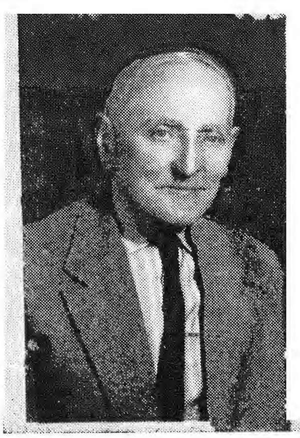
גמליאל שירוקי

פארוואס איז מיר ליב ליפקאן?

אויף דער איינפאַכער פראַגע: „פון וואַנען זענט איר?" קען איך ניט גלייך ענטפערן. איך מוז צוערשט נאָכדענקען. און ס'איז ניט קיין וווּנדער. יעדער ייד שטעלט מיט זיך פאָר אַ בלאַט געשיכטע און צומאָל אַ גאַנץ בוך מיט זיינע וואַנדערונ־גען מאַטערנישן און איבערלעבונגען.

מיינע יאָרן אין ליפּקאַן זיינען, אין דער ווירקלעכקייט, נאָר אַ קליינער פראַגמענט פון מיין לעבן בכלל. און דאָך פיל איך מיך אין אַ גרויסער מאָס אונטער דער השפעה פון ליפּקאַ־נער לעבענס־שטייגער, פון דער וואַרעמער ברידערליכער באַציונג פון דער ליפּקאַנער געזעלשאַפט. נאָך איניקע חדשים פון מיין קומען קיין ליפּקאַן האָב איך מיך געפילט אַלס אַ אייגענער מענטש און דערפאַר באַטראַכט איך דאָס שטעטל אַלס מיין צווייטע היים. צוויי פאַמיליעס האָבן בייגעטראָגן צו מיין איינלעבן זיך אין דער ליפּקאַנער געזעלשאַפט:

1. דער צופאַל האָט געפירט, אַז איך זאָל אַריינקומען צו דער פאַמיליע לייזער און דוואָסיע פּיכמאַן אויף קאָסט און קוואַרטיר. די גאַנצע פאַמיליע, עלטערן און קינדער, האָבן זיך

זייער פריינטלעך באַצויגן צו מיר, ווי צו אַ אייגענעם. די אויסגעצייכנטע גאַסטפריינדלעכקייט פון דער בעלת־הבית האָט געשאַפן אַרום מיר אַ וואַרעמע מוטערליכע אַטמאָס־

פער. די קלוגע דוואָסיע, זכרונה לברכה, ווי אויך דער רואיקער בכבודיקער ר׳ לייזער פיכמאַן ז״ל, האָבן פאַרשטאַנען איינ־צוּאָרדנען זייער שטוב אַזוי, אַז זי איז תמיד געווען אָפן פאַר יעדן באַזוכער, יונג און אַלט, אָרעם און רייך. יעדער גאַסט האָט זיך דאָרט געפילט פריי ווי ביי זיך אין שטוב.

אייגנטליך זיינען געווען 2 שטיבער אויף איין הויף. די אַלטע שטוב פאַר די עלטערע. אַהין פלעגן אַריינקומען סוחרים. דאָרט האָט מען געגעסן, געטרונקען טיי פון שטענדיק הייסן סאַמאָוואַר. די נייע שטוב — פאַר דער יוגנט. וווּ מ׳האָט אָפט געקענט פירן אינטערעסאַנטע שמועסן, ויכוחים, מיט־מאַכן מוזיקאַלישע פאַרווייַלונגען ביז צום כאַפּן אַ טאַנץ אויך אין אַ פּראָסטן מיטוואָך.

מיין צימער איז געווען אין דער נייער שטוב.

2. די שטוב פון מיכל ז״ל און דבורה ווייסבערג. אייגנטליך, דע פאַקטאָ איז עס ניט געווען זייער הויז, נאָר אַ אכסניה פאַר דער ליפקאַנער אינטעליגענץ, און שטודירנדער יוגנט, אַ „בית ועד לחכמים״.

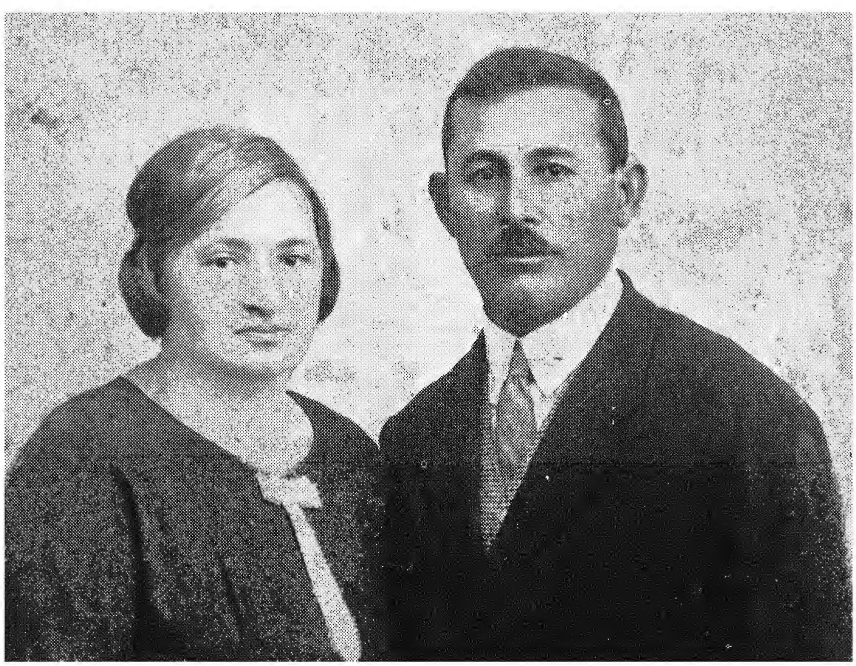
מיכל ווייסבערג, אַ קלוגער ענערגישער יונגערמאַן ווי אויך זיין פרוי דבורה דעם מאגילעווער שוחטס טאָכטער, האָבן ביידע געהאַט אַ חוש פאַר העכערע און פיינערע ענינים און האָבן מיט פאַרגניגן פאַרוואַנדעלט זייער הויז אין אַ קולטור צענטער. מ׳פלעגט דאָרט הייס דעבאַטירן ליטעראַרישע פּראָב־לעמען, צייטונגס אַרטיקל ווי אויך פּאָליטישע ענינים.

צווישן די אָפטע באַזוכער ביי מיכל ווייסבערג איז געווען צו באַמערקן: דעם שפּעטער איבעראַל אָנערקענטן יידישן פאַבר־ליסט אליעזר שטיינבארג, וואָס פלעגט אָפט פאָרלעזן זיינע אקאָרשט פאַרפאַסטע משלים, דעם שפּעטערן טעאַטער רע־זשיסאָר און דיכטער יעקב שטערנבערג, שריפטשטעלער משה אלטמאַן, אויך פיל אַנדערע אינטעלעגענטע בחורים און מיידלעך.

אַלע באַזוכער זיינען אויפגענומען געוואָרן זייער גאַסט־פריינדליך. מיכלן, דעם אַ גאַנצן טאָג פאַרטאָראַראַמטן מיט געשעפטן, האָט מען אויפדערנאַכט אין שטוב ניט דערקענט. ווי נאָר ער איז אַהיים געקומען און אויסגעטון דעם פרנסה־מאַנטל איז אויס איילעניש, אויס געשעפטן און באַלד אַריבער אין דער וועלט פון גייסט אין וועלכער ער איז געווען אַ אייגענער ווי אַ פיש אין וואַסער. ס׳איז ווירקליך געווען אַ עונג רוחני. אַ גייסטיק פאַרגניגן מיט מעכלן עליו השלום צו פאַרברענגען. ערשט אין די שפּעטע נאַכט שעה׳ן פלעגט מען פאַרלאָזן אָט די אַנגענעמענע נעסט.

די היימישע באַזוכער האָבן זיך צו יעדער צייט געפילט ביי דבורהן און מעכלן אין שטוב אונגעשטערט. ס׳האָט ניט געשאַדט, וואָס מעכל איז נישטאָ און דבורה איז פאַרנומען, מ׳האָט זיך צווישן זיך פריי אונטערהאַלטן, אָדער געטון אייגענע אַרבעטן וויפל מ׳האָט געוואָלט.

ווי צו אַלעם, וואָס איז גוט און שיין, איז אויך צו דעם לעבן גיך געקומען אַ ענדע. די מלחמה אין 1914 האָט ביידע פאַמיליעס, ווי אויך מיך, אַרויסגעריסן פון די ערטער: לייזער פיכמאַן מיט די זין — פאַרשיקט קיין טיף רוסלאַנד, מיך קיין סיביר און מעכלן איבערגעוואָרפן קיין מאָגילעוו.

דבורה ווייסבערג, מיכל ווייסבערג ז״ל

אלחנן טריגוב

מיין פעטער ד״ר מיכאל קויפמאַן

(צו זיין ביאָגראַפיע)

איך געדענק מיין פעטער מיכאל נאָך פון קליינערהייט. מיר קינדער, האָבן אים זער ליב געהאַט. ער פלעגט אונדז דערציילן לוסטיגע, אינטערעסאַנטע געשיכטעס.

ער איז געווען אַ הויכער, אַ שיינער, אַ קאָפּ מיט געדיכטע, קרייזלדיקע האָר און דערצו אַ פּאָעט. לידער און פּאָעמען האָט ער געשריבן, ווען ער איז נאָך געווען יונג, און איך מיין, גאַלונגענע. איך האָב ליב געהאַט נאָכצוקוקן ווי ער שרייבט, טראַכט, דענקט נאָך און דערביי פלעגט ער צייכנען אויף די ראַנדן פאַרשידענע פיגורן, ביחוד — פּאַטריאַרכאַלע יידישע קעפּ.

מיכאל האָט באַקומען אַ ריין יידישע דערציונג. ביז פערצן יאָר געלערנט אין „חדר״ און האָט גוט געקענט תלמוד. מיין זיידע, יאנקל איציק נחס (קויפמאן) איז געווען זייער רעליגיעז און געהאָפט, אַז דער בכור זיינער וועט ווערן אַ רב. אָבער ווען מיכאל איז אונטערגעוואָקסן, האָט ער זיך פאַרנומען אויף אַן אַנדערן וועג: אָנגעהויבן „עקסטערניטשאַיען״. יעדעס יאָר געפאָרן אין אַ אַנדער שטאָט אָפּגעבן עקזאַמענעס. בשעת איינער אַזאַ רייזע האָט ער זיך געפונען אין באיארקע („בויבעריק״), אַ קוראָרט לעבן קיעוו. אין דער זעלבער צייט האָט דאָרט געוויילט שלום־עליכמס משפחה. דאָרט האָט ער געמאַכט באַקאַנטשאַפט מיטן גרויסן שריפטשטעלער און אָנגעהויבן זיך באַפריינדען מיט איינער פון זיינע טעכטער, ליאַליא. אין יאָר 1909 האָבן זיי חתונה געהאַט און אָפּגעפאָרן קיין בערלין. ווו ער האָט במשך פון פינף יאָר געלערנט און געענדיקט דעם מעדיצינישן פאַקולטעט. אויף (קאַניקולן) וואַקאַנצען פלעג ער קומען קיין ליפקאַן.

אין 1914 איז ער מיט דער פרוי און קינד געווען אין דייטשלאַנד אויף אַ קוראָרט, דאָרט האָט זיי פאַרכאַפּט די ערשטע וועלט מלחמה. נאָך שווערע באַמיונגען איז זיי געלונגען זיך אומקערן קיין רוסלאַנד, און איינאָרדנען אַ מעדיצינישן קאַבינעט אין אָדעס. אין אָדעס פלעגט ער אָפּט באַזוכן די יידיש־ליטעראַרישע קרייזן און זיך באַגעגענט מיט שריפטשטעלער און געזעלשאַפטלעך־פּאָליטישע טוער ביז ער איז מאָביליזירט געוואָרן אַלס דאָקטאָר און געשיקט געוואָרן צום רומענישן פראָנט. דעמאָלט איז ער געווען אין ליפקאַן זיך זען מיט די עלטערן: אַ הויכער, אַ שיינער, די אוניפאָרם האָט אים זייער געפּאַסט. מיר זענען ספּעציעל געפעלן געוואָרן זיינע שפּאָרן און ער האָט זיי מיר טאַקע געשענקט.

אין 1917 קומט ער צוריק קיין אָדעס ביז 1921, ווען ער פאָרט איבער קיין מאסקווע מיטן צוועק, אויסצופּועלן אַן אַרויספאָר־באַווילִיקונג קיין אַמעריקע. ערשט אין 1922 האָט ער זי באַקומען לויט פערזענליכן אויפטראג פון טראָצקי, צוליב דעם זכות, וואָס ער איז אַן איידעם פון שלום עליכם.

אין ניו־יאָרק האָט ער מיט זיין פאַמיליע געוווינט ביי שלום עליכמס אלמנה. ער האָט ווידער געמוזט דריי יאָר שטודירן, ביז מ׳האָט אים אָנערקענט זיין דיפּלאָם.

און דאַן זיך באַזעצט אין נעוואַרק, נישט ווייט פון ניו־יאָרק אין דאָרט פּראַקטיצירט אַלס דאָקטאָר. ער איז זער באַליבט געווען אין שטאָט, ווייל ער פלעגט היילן אָרימע פאַציענטן אומזיסט און זיי נאָך געשטיצט מאַטעריעל.

אין אַמעריקע האָט ער אויך פאָרגעזעצט זיין ליטעראַרישע טעטיקייט: מיטגעאַרבעט אין די יידישע צייטונגען „פאָרווערטס״, „צוקונפט״, „קונדס״. ער האָט דאַן אויך געצייכנט. די געלינגענסטע צייכנונגען זיינען געווען פּאַטריאַרכאַלע טיפּן. מאַרק שאַגאַל האָט, זעענדיק זיינע בילדער, זיך אויסגעדרוקט: „אַן אמתער סאמאראדאק, אָן אַ שולע, און דאָך אַ גרויסער טאַלאַנט״.

ער איז געווען ערן־פאָרזיצער פון ליפקאַנער קאָמיטעט אין ניו־יאָרק. ער האָט דאַן איבערזעצט ביאַליקס פאָלקסלידער אויף יידיש. דער איינציקער עקזעמפּלאַר דערפון געפינט זיך אין בית ביאַליק, תל־אביב.

אָנהויב 40־ער יאָרן איז ער געוואָרן האַרצקראַנק. געהאַט אייניקע איינפאַלן. אין 1946, בשעת דער אויפנאַמע פון אַ קראַנקן אין קאַבינעט האָט ער זיך דערפילט שלעכט. אַריינגייענדיק אין צווייטן צימער איז ער אומגעפאַלן אַ טויטער. אַלס געווען 62 יאָר.

מיכאל קויפמאַן האָט תמיד מיט ליבע געדענקט און דערמאָנט זיין שטעטל מיט די מענטשן. באַזונדער פלעגט ער זיך וואַרעם אָפּרופן אויפן דיין ז״ל. זיין געוועזענעם רבי, און פלעגט אים שטענדיק באַזוכן, ווען ער פלעגט קומען קיין ליפקאַן. ת. נ. צ. ב. ה.

בתיה אלטמאן

מיין לערער אליעזר שטיינברג

איך בין געווען אַ שילערין אין אליעזר שטיינבארגס שול. אין דער צייט, ווען די שול איז געווען ביי דער טשערניאַוור־סקעכע אין שטוב, דאָס איז געווען בערך מיט אַ יאָר 40 צוריק, און נאָך אַזויפל יאָרן, (און וואָס פאַר יאָרן?) איז מיר געבליבן איינגעקריצט אין זכרון, פיל זאַכן פון אליעזר שטיינבארג. זיין ליבע צו יעדן קינד איז געווען אַזוי גרויס, אַז צו קינדער, וועלכע זענען ניט געווען איבעריק פלייסיק, פלעגט ער אַנווענדן אַזעלכע מיטלען, וואָס האָבן געלאָקט און צוגעצויגן יעדעס קינד צום לערנען. איך געדענק אַפּאָר פערזן, וואָס ער האָט אונדז פאָרגעלייענט פון זיינע העברעאיש־יידישע לידלעך:

שחור — שוואַרץ, לבן — ווייס,
גליטשן קען זיך אויפן אייז
הויך גבוה, עמוק — טיף
זיצט אַ הין און שרייבט אַ בריף.

איך געדענק אויך די פאָרשטעלונגען, וואָס ער פלעגט אויפפירן מיט קינדער, אָט אַ פּאָר לידלעך פון זיינע פּאַרפּאַ־סונגען: ס׳קומט אַרויס אויף דער בימה אַ יינגעלע און טראָגט צוויי קענדעלעך מיט וואַסער, און אַ צווייט קינד פרעגט אים; מענדעלע, מענדעלע, וואָס טראָגסטו אין דיין קענדעלע? ענטפערט מענדעלע:

איך טראָג וואַסער צו די מאַמעלעך
שרהלעך און דבורהלעך
וואָס שיקן אין שול זייערע קינדערלעך
פול מיט בלאָטע אין די אויערלעך.

נאָך אַ בילד: ס׳קומט אַרויס אַ מיידעלע און זי טראָגט אַ קעסעלע פון טשוגון (וואָס מ׳פלעגט קאָכן אין דעם אַ מאַמאַליגע).

— פעסעלע, פעסעלע, וואָס טראָגסטו אין דיין קעסעלע?
— שוין לאַנג אַריינגענעמען פסח האָט די אלמנה ראצעלע

חמץ אויסגערוימט נישקשהדיק
נאָר ניטאָ קיין מצה׳לע
פינף קינדערלעך זיינען הונגעריק
און איינס וויינט אין וויגעלע,
טראָג אויף פסח איך זיי, כאָטש אַ מאַמעליגעלע.

דעם דריטן נומער געדענק איך שוין ניט אַזוי פּינקטלעך, עס קומט אַרויס אַ יינגעלע און טראָגט אַ טאַץ, און אויף דעם טאַץ אַ טויזנטער, און אַ צווייט קינד פרעגט אים:

— געצעלע, געצעלע וואָס טראָגסטו אויף דיין טעצעלע?

געצעלע — , איך טראָג שלוח־מנות צו דעם גביר
ר״ב מעכעלע,

וואָס מאָנט פאַר זיין דירהלע
מיטן צובראָכענעם דעכעלע,
אָן אלף אָן אַ לעכעלע.

קלאַרא שטיינבערג

זכרונות פון שטעטל

פריש אין זכרון, טיף איינגעכאָקן אין האַרץ, איז נאָך פאַרבליבן אין מיר ביז היינט דאָס ליבע היים־שטעטל ליפקאַן. מיט פאַרמאַכטע אויגן קען איך אין געדאַנק אויסמעסטן פּונ־קט ווי אַמאָל יענע עטלעכע הויפּט־גאַסן, די קריייץ־ליקן, און די קרומע פּינצטערע ליקלעך. די הינטערגעסלעך פון דער אַנדערער זייט בריק, וו די געדיכטע כלאָטעס האָבן זעלטן אויסגעטריקנט, ווו דער דלות האָט שטענדיק געטאָגט און גענעכטיקט; יענע געסלעך, גרוב־איין גרוב־אויס, ווו אין די פאַרנאַכטן פלעג איך מאַכן אָפטע שפּאַצירן, באַטראַכ־טנדיק דאָרט די אויסגעהאַרעוועטע אָרעמע לייט אויף די פריזבעס, די דרימלדיקע ציגן אויף די שוועלן פון די איינ־געהויקערטע הייזקעס. קינדערלאַך זיך רויען אין שטויב... אַ פרעמדער ביי אונז אין ליפקאַן האָט שווער געקענט פאַר־בלאָנדזשעט ווערן: אַ קליין שטעטל, פונקט ווי אַנדערע שטעטלאַך, אין דער אַמאָליקער צאַרישער מדינה. אַראָפּפאַרנ־דיק די פאַר ווערסט פון דער באַן־סטאַנציע, זיינען אייך מיטן

וועג אַנטקעגן געקומען אַ רייע ציגיינערישע שטיבלעך — ווי פון איין שניט — מיט אַראָפּגעלאָזטע שטרויענע דעכער. בישט געקאַלכטע ציגיינערישע שטיבלאַך אָן אַ פאַרקנדל, אָן אַ ביימל: אַ זכר פון דער אַמאָליקער קנעכטשאַפט: אַ

קלויסטער, דעם פריצ׳ס הויף אַרומגעצוימט מיט הויכע מויערן און באַלד באַרג אַראָפּ האָט אייך שוין דער באַלעגאָלע מיט אַ לעבעדיקן קנאַק פון דער בייטש און אַנזאָגנדיקן גלעקל געקלאַנג, אַריינגעפירט דורכן ברייטן „שטראז ממש אין האַרץ פונם שטעטל. און דאָ האָבן אייך שוין אויפגענומען מיט היימישען „ברוך הבא" סיי די הויכע שוהל און דאָס צוגעשפּאַרטע שכנותדיקע הויז פון ר׳ יאָסעלע דיין און פון די בתי מדרשים פון וואַנעט עס האָט זיך פון פאַרטאָג אָן געטראָגן דער התלהבות׳דיקער ניגון פון תורה־לערנער: צי דאָס גרויסע בית־מדרש מיט זיינע הינטערשטע פענצטער צום „שעס" און צום וואַלד: די סאָדיגערער און די סטרעלסקער קלויזן ווו דער עלטסטער פון אונזערע ליפקאַנער שרייבער, יהודה שטיינבערג האָט אַמאָל געקנעלט מיט זיינע תלמידים און גלייכצייטיק — אינספּירירט פון דער אַרומיקער נאַטור־שיינקייט — געשריבן זיין ערשט ווערק אין העברעאיש „בעיר וביער„ — משלים און פּראָזע. מיטן זעלבן וועג אַראָפּצו: די שטעפּאַנשטער קלויז שוין אין דער פריצישער „טאַמאזשענע" — די איינציקע גאַס אין שטעטל מיט ביימער און שיינע הייזער, ווו עס האָבן געוווינט די שטאָטישע נגידים. יאַנקל איציק נח׳ס שטוב איז געווען די שענסטע, מיט אַקאַציע־ביימער, מיט בלומען. דאָרט איז געבוירן און אויסגעוואַקסן דער באַקאַנטער שרייבער מעכל קויפמאַן (פּסעוודאָנים: מיקאעלא. דער שפּעטערדיקער איידעם פון שלום עליכם). פאַרענדיקט האָט זיך די גאַס מיטן איינציקן אין שטעטל צווייגאָרנדיקן הויז און אַ שמאָלער קרומער באַרג האָט אַראָפּגעפירט אין דער קריסטליכער „מאהאלא" און צום פּרוט. פון דער אַנדערער זייט טייך — אַ ברייט זאַמדיקער ברעג, אַ פּאָר אייזאַמטע שטיבלאַך: די רומענישע גרעניץ.

אַ צווייטער וועג האָט צוגעפירט אין שטעטל (אויסער די זייטיקע געסלאַך) צו דער בריק איבערן „פּאַטיעק" און אין מאַרק אַריין מיט די הילצערנע שטעלן. מיט וואַקלענדיקע טראָטואַרן. אַרויף פון איין זייט — די פּאָטשט גאָס, פון דער צווייטער — צום „גאָלדענעם באַרג" און שוין עק שטאָט, „דאָס הייליקע אָרט"! און ווייטער אַ ברייטער טראַקט אויפן וועג קיין יעדעניץ. רחבות׳דיק אויסגעשפּרייטע פעלדער. דאָ און דאָרט הויך־וווקסיקע ווערבעס מיט באַזילבערטע שטאַמען, וואָס פירן צו אַ הילצערנעם טויער פון אַ גוטבאַזיצערס אַ מאַיאָנטעק. — — —

ווי פריש אין זכרון איז נאָך יענער פּראָסטיקער קאיאר, (כאור) פון כמעט מיט פערציק ידר צוריק! די אויפגייענדיקע זון, האָט ערשט געגרויטלט דעם מזרח־ראַנד און די פאַרשלאָפענע שטיבלאַך האָבן נאָך געדרימלט אין קלאָרן נאַכטיקן שניי, ווען זאַנוויל באַלעגאָלע האָט געפירט צו דער באַן אונזער קליין־פאַרבליבענע משפחה. אַן אָנגעזאַפּטער מיט שרעק און מיט ליידן אונטער דער הערשאַפט פונעם רומענישן אַריינדרינגלער. דאָס סקריפּען פונעם שליטן און אַ מין מאָנאָטאָן גלעקל־געקלאַנג, האָט באַגלייט דאָס שווערע געמיט און די דערשטיקטע טרערן ביים פאַרלאָזן אויף שטענדיק די היים.

פון יענעם פאַרטאָג טיילן מיך אָפּ יאָרן און לענדער.

און דאָס היים־שטעטל איז ביז היינט פאַרבליבן איינגעקריצט אין זכרון, אין האַרצן.

„דורך יאָרן און יאָרן
פון ווייטנס ביז היינט —
מיט טויזנטער חנען
מיין שטעטעלע שיינט — — — —

דער אויסצוג פון מעכל קויפמאַנס פּאָעמע „די אַלטע היים" דריקט אויס נישט נאָר זיין בענקשאַפט....

אָט זע איך אונדזער שטיבל, ווו איך בין געוואָקסן נאָענט צום פּרוט ווו איך האָב די ערשטע יוגנט־חלומות אָנגעהויבן וועבן: דאָס אָפענע „גאָניקל", באַצויגן מיט קלעטערנדיקע ווילדע ווינטרויבן! אויפן טישל אַן אויסגעלאָשענער סאַמאָוואַר, דער טאַטע לייענט די „הצפירה", קוקט איבער דעם זשורנאַל. „וואסחוד" און די העלע לבנה־שיין זילבערט דעם אַרום; די צובליטע רויזן־ביימלעך „זשאַסמין".

פונקט ווי אַמאָל, אונטער די כישופדיקע לבנה־שטראַלן, זע איך די פויערישע שטיבלאַך ווייסע שווימענדיק אין גרינס, ווי אַ מין זכר פון האַלב איינגעזונקענע, פון פאַרצייטיקע פּאַלאַצן...

און אָט שיינט אויף נאָך אַ דערינערונג: — אַ זומערדיקער שבת פאַרטאָג. דאָס שיטערע אָנהייב ווערלדל ביים פּרוט באָדט זיך נאָך אין ביינאַכטיקן טוי. אַ צייטיקע רויז רויטלט זיך אויף אַ נידעריקן קוסט!... צאַרטע לאַנדיש־גלעקלאַך ווינקען פון צווישן טונקל געקאַרבטע בלעטער...

און נאָך איצט ווען די האָר הייבן שוין אָן גרויען, גיט נאָך ביי אָט דער דערמאָנונג אַזוי פריידיק אַ ציטער דאָס האַרץ.

אויפלעבענדיק דעם היימישן „אַמאָל", געלייטערט אין פאַרגאַנגענעם צייט־אָפשניט און אין לעצטן בלוטיק חורבן — אַנטפּלעקט זיך ערשט איצט פאַר מיר ליפקאַן אין אַ מין ספּעציפיש־העלן ליכט, מיט זיינע שמעקנדיקע פרילינגען, מיט די דערהויבענע שטרעבונגען פון דער יוגנט און איר לעכצן נאָך בילדונג; מיט יענער אידעאַליסטישער אינטעלעגענץ! טראַכטנדיק וועגן ליפקאַן דערזע איך די וועלט מיט אירע סאציאלע פּראָבלעמען, שטרייטן און קאַמפן אין אַ פּראָווינציערער אָפּשפּיגלונג ביי זיך אין שטעטל.

יעקב שטערנבערג דער באַוווסטער דיכטער און טעאַטראַל — ווי ער זאָל מיר שטיין פאַר די אויגן, דער שיינער מענטש מיטן איידעלן אויסזען. אַליין באַאיינפלוסט פון די אַמאָליקע „נאראדניקעס", איז ער געקומען מיט זיין לויטער האַרץ און פאַרשטאַנד, מיטן דערוואָרבענעם וויסן צו די אָרימע הינטערגעסלאַך, צוזאַמען מיט זיין חבר, דעם אייגנאַרטיקן פּראָזאַאיקער משה אַלטמאַן.

די ברויזנדיקע פאַרטייען! עס געדענקט זיך נאָך גוט יענער ערשטער „לאקאל" ערגעץ אין אַ געדונגענער אבארע, ווו די יוגנט „צעירי ציון" אָרגאַניזירט אונטערן נאָמען — „התחיה" האָט געברויזט מיט איר אידעאַליזם!

און ליפקאַן אין די פריידיקע טעג פון יאָר 1917, בעת׳ן אויסברוך פון דער רוסישער רעוואָלוציע! יענע מאַסן־דע־

מאָנסטראַציע בראש מיט אליעזר שטיינבאַרג! געשלאָסענע רייען... רעוואָלוציאָנערע לידער — ווו האָט דאָס ליפקאַן געלערנט?! ווער ס׳האָט געזען און געהערט דעמאָלט שטיינבאַרגן אין זיין באַגייסטערונג רעדן צום פאָלק, קען ערשט ווי געהעריק אָפּשאַצן דעם מחבר פון „דער כאַלעף און די זאַג" „דער קוש" און אַנדערע זיינע משלים מיט זייער סאָציאַלן אינהאַלט.

— און ווער קען פאַרגעסן יענע אָוונט־קורסן פאַר דערוואַקסענע? שטיינבאַרגס אַ לעקציע וועגן יידישער ליטעראַטור, תנ"ך?!

...ערב שבועות די מיידלעך האָבן שוין אויסגעפוצט די ווענט מיט גרינס אין געדינגענעם צימערל; אַן אַכטער לעמפּל אויפן טיש באַלייכט דאָס גוטמוטיקע פנים פונעם לערער. וואַרפט אַ קאַרגע, געלבלעכע שיין אויף דער וויסנדורשטיקער יוגנט.

שטיינבערג הייבט אָן ווי געוויינטלעך מיט אַ געווויסער נישט דרייסטיקייט די לעקציע „מגלת רות"

„און עס איז געווען אין די טעג פון די שופטים — — —

„עס האָט געהערשט הונגער אין לאַנד, און אַ מאַן איז געגאַנגען פון בית־לחם — יהודה זיך אויפצוהאַלטן אין פעלד פון מואב. דער מאַן מיטן נאָמען אַלימלך, זיין ווייב נעמי און צוויי זין — — — —

אָבער שוין באַלד נאָך די ערשטע פּאָר זאַצן פונעם טעקסט אין אָריגינאַל, הייבט אָן ברויזן אין שטיינבאַרגן דער קינסטלער און אויף זיין אייגנאַרטיקן אופן און אין דער זאַפטיקער יידישער שפּראַך נעמט ער שילדערן, מאָלן מיט די נאַטירלעכסטע פאַרבן יענע אוראַלטע, יידישע שטייגער־סביבה, אין וועלכער די פּאַסירונג איז פאָרגעקומען — און דאָ וואַקסט אויס מיטאַמאָל דער קליינוווקסיקער לערער מיט די נאַיוו־בלויע אויגן, פאַר זיינע פאַרכאַפּטע צוהערערס; דאָס האַלב־פינצטערע צימערל פאַרשווינדט ערגיץ אין הינטערגרונט און די פאַרצייטיקע אידילע, געשריבן מיט אַ צוויי טויזנט יאָר צוריק, לעבט אויף ביי שטיינבאַרגן מיט פרישער קראַפט; די צוויי הויפּט־העלדינס נעמי און רות, שילדערט ער אין אַזאַ רעאַלן ליכט, אַז מ׳דערפילט ממש זייער אָטעם, מ׳לעבט מיט זייערע זאָרגן. מ׳צאַפּלט אויף פון רות׳ס נאַיווער געהאָרכזאַמער האַנדלונג, ווען די שוויגער שיקט זי ביינאַכט צו בועזן אין שייער. אומפאַרגעסלעך איז אויך יענער גייסטרייכער אָוונט ביי אַלטער גאַטעקס אין נייעם „סאַלאָן". שוין כמעט פאַרן אָפּפאָרן, ווען אונזער טעאַטער גרופּע „הבימה" האָט אויפגעפירט שטיינבערגס „דער בערדיטשעווער רב פאַרן בית דין של מעלה", אונטער דער אָנפירונג פון יעקב שטערנבערג, דעקאָרירט פונעם טאַלענטירטן מאָלער שלמה לערנער. — און די גרויסע זכיה מיינע, יענע זכיה וואָס וואַרעמט מיך נאָך ביז היינט דאָס בייזיין יענע „וועטשערינקע" נאָך דער פאָרשטעלונג ביי ליזע בלאנק אין הויז אין דער געזעלשאַפט פון חכמי ליפקאַן, וואָס פאַרנעמען היינט צוטאָג אַן אָנגעזען אָרט אין דער מזרח־וואַנט פון דער יידישער ליטעראַטור — — — —

ליפקאַן... מיט איר אידעאַליסטישער אינטעליגענץ, מיט דער טייערער יוגנט. ליפקאַן מיט די קולטור דערגרייכונגען.... מיט אירע פאָלקסמענטשן, זייערע זין און טעכטער, וואָס האָבן זיך געריסן צו בילדונג, זיך אַרומגעטראָגן מיט הויכע שטרעבונגען, וועמענס גייסטיקע כוחות האָבן געזוכט אַן אויסדרוק דורכן געשריבענעם וואָרט, געזאַנג און דערהויבענע טאַטן. וויפיל נאָך טאַלענטן ווי אַ משה אושר, ווי דער פּאָעט אליעזר גרינבערג.

1941. האָט די היטלעריסטישע מאַכט אויך איבער דיר מיין היים־שטעטל אויסגעשפּרייט אירע, מיט בלוט־טריפענדיקע פליגלען. די גאַנצע גייסטרייכע ירושה פון יהודה, פון אליעזר שטיינבאַרג — די ווירקונג פון די אַנדערע שרייבער און שעפערישע עלעמענטן; פון דער פאָלקס־ביבליאָטעק, טעאַטער גרופּע און שול „הבימה" יידיש העברעאישע גימנאַזיע און די איניציאַטערס פון פּראָפעסיאָנעלע און פילאַנטראָפּישע פאַריינען; דערנאָך נישט פאַרענדיקטער יידישער שפּיטאָל — אַלץ איז אַוועק מיטן רויך!....

— ליפקאַן מיט אירע ברויזנדיקע פאַרטייען, דאָס גאַנצע שטעטל מיט זיין איינגעוואָרצלטן, דורות־לאַנגן שטייגער־לעבן: סוחרים און בעלי מלאכות, יידן פון אַ גאַנץ יאָר און הארעפּאשניקעס, רעליגיעזע און אפיקורסים — אַלע אָן איבערקלויב האָט דער פאַרניכטנדיקער שטורעם פאַרטיליקט אין בלוטיקן טראַנסניטריע מאַרש — 1941—1944.

אונטער די סאָוויעטן

— גוט, וועסט ענדיקן עסן, וועסטו גיין מיט מיר אין מאַגאַזין און באַקומען קליידער.

אין איין פערטל שעה איז מישא שוין געווען אָנגעטון ווי אַ רויט־אַרמייער, אָבער אַ גאַרטל און אַ פּילאָטקע האָט ער ניט באַקומען און אָנשטאָט שטיוול האָט ער געקריגן געוויינלעכע מיליטערישע שיך.

— נו, ווי געפעלט דיר, זיגער? שיין האָסטו דיר אויסגעקעמפט ביי דיינע רומענער, ווי זיי שיקן דיך אַהיים נאַקעט און באָרוועס! אָבער ס׳מאַכט ניט אויס, זיי וועלן שוין באַצאָלן פאַר די קליידער. אויב ניט איצט — איז שפּעטער, אַזוי איינפאַך וועט עס ניט אַדורך... און איצט קענסטו דיר פריי אַהיים גיין. קיינער וועט דיך אויפן וועג ניט אויפהאַלטן, רומענישע זשאַנדאַרן זיינען מער ניט פאַראַן, דאַרפסט פאַר זיי ניט מורא האָבן... נו, אַלדאָס גוטס און אַ מזלדיקער וועג!" געזעגענען זיי זיך האַרציק און פריינדליך.

אין דער היים

שנעל זיינען אַדורכגעלאָפן די 150 קילאָמעטער, וואָס

מישא האָט געשפּאַנט צופוס אַהיים. נישט מער ווי 3 טעג האָט געדויערט דער שפּאַציר. און אָט דערנענטערט ער זיך צום שטעטל.

ס'איז פרייטיק, צווישן טאָג און נאַכט. באַלד ליכט צינדן. ער איילט זיך, שפּאַנט שנעל דורך די הינטער סטעזש־קאַלעך: קיינער זאָל אים ניט באַמערקן, און אָנמאַכן אַ רעש. ס'וויל זיך אים דערשיינען פּלוצים צווישן זיין פאַמיליע און זיי איבעראַשן.

אויף די טרעפּ פון גאַניק זיצט די באָבע זיינע צווישן אַפּאָר שכנטעס און זיי שמועסן געמיטלעך. ער הערט ווי די באָבע זאָגט:

— „אוי, ווען דער אויבערשטער העלפט און ברענגט אים אַהיים אַ געזונטן, אַ לעבעדיקן. זאָל זיין נאַקעט, באָרוועס, דאָס מאַכט ניט אויס, אַבי איך זאָל שוין דערלעבן אים צו זען. אוי, גאָטעניו, ליבער גאָט!״

און דאָ וואַקסט מישאַ אויס לעבן איר.

— גוט שבת באָבע! רופט ער אויס מיט פרייד, פון וועמען שמועסט איר דאָ?

— נו, זעט איר שוין דער אויבערשטער האָט דער־הערט אייערע רייד, רופט זיך אָן אַ שכנה, נו וואָס דען, אַז מען רעדט פון משיחן קומט ער צו קריכן, ענטפערט אַ צווייטע, דער אויבערשטער פאַרלאָזט ניט.

און די אַלטע פאַלט אים אויפן האַלדז, און מען צעקושט זיך וואַרם: משה! משה! דו ביסט עס! שלוכצט זי מיט טרערן.

און זי באַטראַכט אים פון קאָפּ ביז די פיס, און פרעגט פאַרוווּנדערט:

— וואָס? גאַר אַ רוסישער סאָלדאַט געוואָרן? וויאַזוי? אַוועק אַ רומענישער סאָלדאַט און צוריקגעקומען אַ רוסישער. ווי אַזוי האָט עס פּאַסירט?

— אַבער וואָס פאַלט דיר איין, דאָס זענען נאָר רוסישע קליידער.

— נו! נו! כ'האָב זיך שוין ווידער דערשראָקן. דאַנקן גאָט דערפאַר, וואָס מען זעט זיך געזונט. קום אַריין, וואַש דיך, טו זיך איבער, טרינק אַ טיי מיט קיכלעך, וואָס איך האָב צוגעגרייט, און זיי טאָקע מקבל שבת ווי עס געהערט צו זיין, ווי עס פּאַסט פאַר אַ ייד, ווייל מען דאַרף טאָקע דאַנקען דעם אויבערשטן פאַר זיין חסד, וואָס ער טוט מיט אונדז, און אפשר איז עס אין זכות פון דיינע ערלעכע עלטערן, וואָס זענען זיך מטריח פאַר אייך... ווער ווייסט?

און אַלע רינגלען אים אַרום, באַקוקן און באַטראַכטן אים פון אַלע זייטן.

— אַ נייער משה! זאָגט דער ברודער, אַ ניי געבוירענער! העלפט אונטער דאָס שוועסטערל, מישאַ! ווו ביסטו געווען, פון ווו קומסטו? רופן זיך אַלע אָן. דערצייל! דערצייל!

ווו בין איך געווען, פון יענער זייט פּרוט. מיר האָבן זיך געזאָלט שלאָגן מיט די רוסן, שיר, שיר, די קוילן זענען שוין געווען אַריינגעלייגט אין די האַרמאַטן, נאָר מען האָט געוואַרט ער זאָל אָנהייבן, ער, דער רוס, פאַרשטענדליך, אַ גליק, ער האָט ניט אָנגעהייבן, ווייטער וואָלטן מיר אים געוויזן...שמייכלט ער. מיר וואָלטן אים צעפלאַכטן אַלע זיינע טאַנקן און פון אונז וואָלט גאָרנישט געבליבן... טאַנקן אַביסל טאַנקן האָט ער דער רוס, מאַמע מיינע! מיר מיט פערד און זיי מיט טאַנקן, שטעלט אייך פאָר די שפּיל, „המה ברכב, ואנחנו בסוסים״ ווי ס'שטייט געשריבן אין פּסוק.

— און דאָ האָט מען געשמועסט, שלאָגט אים איבער דער ברודער, אַז דו ביסט שוין טויט, — אַז מען האָט דיך געזען ליגן אויסגעצויגן אין אַ וואַלד, וויינט די קליינע, כאַפּט אים אַרום, און טוליעט זיך צו זיינע קני.

— וואָס וויינסטו, וואָס? כאַפּט ער זי אויף די הענט און דריקט זי צו זיך, זעסט דאָך, אַז איך בין לעבן דיר.

— לאָזט צורו, לאָזט צורו, קינדער, בעט זיך די אַלטע, קומט בעסער עסן, שוין די העכסטע צייט עפּיס איבערצוכאַפּן, מישאַ איז מסתמא גוט הונגעריק, און עס שטעלן זיך איר אויך טרערן אין די אויגן.

קומען זיך צונויף אַלע קרובים, און אויך די שכנים קומען אַריין, און יעדער באַשיט מישאַן מיט כלערליי פראַגן.

— אפשר האָסטו באַגעגנט מיין ישראליקן? האָט מען אַלע בעסאַראַבער אָפּגעלאָזט? פרעגט מען אים פאַרזאָרגט.

— איך גלויב, אַז אַלע האָט מען אָפּגעלאָזט, זיי האָבן דאָס ניט געמאַכט גערן, און האָבן געפרוווט ווירקן אויף די מענטשן, אַז זיי זאָלן בלייבן ווייטער אין מיליטער און געמיינט דערמיט האָט מען ניט יידן, אָבער ס'געווען אַ אָפּמאַך אַלע צו באַפרייען. ס'איז מעגליך אַז אַ טייל זיינען אויפן וועג אַהיים, און ווען נאָך די טעג קומען, טרייסט זיי מישאַ, זיי קומען דאָך פון פאַרשידענע וועגן, און ס'איז ניט זייער לייכט צו שפּאַצירן צופוס.

— נו מישאַ אפשר גייסטו זיך וואַשן, בעט זיך אַלץ די אַלטע, די שכנים וועלן אַביסל צו וואַרטן, און דאַן וועסטו קאָנען מיט זיי ריידן, און אַלעס אויסדערציילן.

דער עלטסטער ברודער מיט דער פרוי לאַדן אים איין צו זיך, מישאַ זאָל עסן ביי זיי, און די באָבע לאָזט ניט, צוערשט איז ער מיין גאַסט, טענהט זי, יעצט געהערט ער מיר און שפּעטער קאָן ער גיין וווּהין ער וויל.

שפּרינצע רוילט זיך, און חנה'קע (די חברטע זיינע) לאָזט אַרונטער די אויגן פאַרשעמט צו דער ערד.

— מישאַ! צו אונדז ווען וועסטו קומען?

— גלייך, גלייך נאָכן עסן.

און די גאַנצע פאַמיליע זעצט זיך אויס אַרום דעם וויס געגרייטן טיש, ביי געצונדענע ליכט, מיט פריש היימיש גע־באַקענע חלות, און מען פּראַוועט אַ שבתדיקע פריילעכע סעודה, נאָך ווי קיינמאָל. מען פילט די נייע אויפלעבנדע אַטמאָספער פון דעם געקומענעם גאַסט.

דאָס קליינע שוועסטערל זעצט זיך אים אויפן שויס:

— מישאַ! אָבער יעצט ביסטו שוין ניט מער קיין סאָל־דאַט? יעצט דאַרפסטו שוין ניט אַוועקפאָרן? יאָ, מישאַ? און זי כאַפּט דעם פינגער אין מויל, און נאַגט אים ערנסט און פאַרזאָרגט.

— ניין יעצט בלייב איך מיט אייך אַלע צוזאַמען, ענט־פערט ער, גלעט זי און קושט זי אויפן קעפּל.

דאָס שטעטל

אין שטעטל איז געוואָרן אַ בהלה, דאָס רוסישע מיליטער לויפט אין די געשעפטן און קויפט זאַכן, פון אַלעם און אַלעמען, וואָס עס לאָזט זיך, ביליקע און טייערע סחורות, מאַנופאַקטור, גאַלאַנטערי, לעדער, אַלעס, וואָס קומט אין דער האַנט אַריין, קיינער שטייט ניט אויפן מקח, דאָס שטעטל קוקט פאַר־חידוש׳ט אויף דעם אַלעמען.

וואָס טוט זיך דאָ? פאַרוואָס שלעפן זיי אַזוי פון אַלעמען?

דער סוד דערפון: די סחורה איז זייער ביליק אין פערגלייך צו די רוסישע פרייזן אין רוסלאַנד, דאָס רומענישע געלד, האָבן זיי פיל ביליגער אָפּגעשטעלט פונם רובל.

אין געציילטע טעג זענען די געשעפטן אויסגעליידיקט געוואָרן און זיך צוגעמאַכט, נייע סחורות קומען מער ניט אַריין, און דאָס וואָס איז געווען איז שנעל אויספאַרקויפט געוואָרן.

ס׳איז יום־טוב אין שטעטל, טויט דער מאַרק.

פון וואָס לעבט אַ יידיש שטעטל? קרעמערלעך, שוסטערלעך, שניידערלעך און אַנדערע בעלי־מלאכהלעך.

דרייען זיך שניידערלעך אויף דער גאַס, זאַמלען זיך גרופּעסווייז ווי געוויינלעך, צו הערן עפּעס נייעס. פון וואָס שמועסט מען אין שטעטל? וואָס ווילן די רוסן מאַכן דאָ אין דעם קליינעם מקום?

די רוסישע אַדמיניסטראַציע איז נאָך גאַנץ שוואַך אָוועקגעשטעלט, און האָט נאָך ניט באַוויזן עטוואָס צו מאַכן, עס גייט גאַנץ לאַנגזאַם.

צוערשט דאַרף זי אָרגאַניזירן די אַרבעטערשאַפט, אויפשטעלן די אינדוסטריע אין דער גרויסער שטאָט, און דאָס קליינע שטעטל קען נאָך וואַרטן.

דערווייל איז געוואָרן אַ מאַנגל אין ברויט, דאָס מעל איז אויסגעגאַנגען. זאַמלט מען זיך אין די רייען נעבן די בעקערייען, מ׳שטופּט זיך און מ׳רייסט זיך איבערן ברויט, און ווער ס׳איז קרעפּטיקער און קאָן שנעלער דערגרייכן צום פענצטער, דער באַקומט אַ ברויט. ס׳ווערט אַ אונאָרדנונג. אַטייל נוצן אויס די געלעגנהייט, און מאַכן געשעפט, קויפן און פאַרקויפן דאָס ברויט, פאַר אַזעלכע וואָס ווילן אין די רייען ניט שטיין, אָדער ס׳פּאַסט ניט פאַר זייער כבוד"!

זאַלץ און נאַפט זיינען געוואָרן אַ לוקסוס, ס׳האָבן זער געשטיגן די פרייזן און ניט יעדער קאָן עס דערגרייכן.

מע שמועסט אייגנטליך, אַז מען וועט אויפשטעלן קאָאָפּעראַטיוון, וואָס זאָלן באַדינען די באַפעלקערונג, און צושטעלן אַלע נייטיקע לעבנסמיטלען, אָבער דערווייל זעט מען ניט און מע הערט ניט.

שטייט זיך אַ גרופּע שניידערלעך אין צענטער פון שטעטל, אויף די שטיינערנע טראָטואַרן, לעבן די לאָדן פון אַ פאַרמאַכט געשעפט און מע שמועסט נייעס:

— איז ווי געפעלט אייך? פערלמוטער האָט איבערגעגעבן זיין שוך־געשעפט דער רעגירונג און וועט דערפאַר באַקומען אַ גוטן פּאָסטן, אַ געטרייער קאָמוניסט אַ!

— אַך! וואָס איז שוין איבערגעבליבן אַמשטיינס געזאָגט פון דעם געשעפט! צוערשט האָט ער צונויפגעלעגט אַ פּאָר שיינע רובל, און דאַן געוואָרן אַ גוטער פּאַרטיי מאַן.

— אָבער דאָך, אַביסל איז נאָך געבליבן אין געשעפט.

— איז ווו באַקומט ער אַ פּאָסטן? און גאָר־סאָוועט? (ראַט־הויז).

— אָבער ווו! אין טשערנאָוויץ.

— נו זעט איר! אין טשערנאָוויץ איז טאַקע כדאי.

— און וואָס מאַכט משה וואליך, זיין קאָנקורענט? רייסט איבער דעם שמועס אַ טרוקן יידל מיט אַ שיטער בערדל.

— מסתמא וועט ער אויך אַזוי מאַכן.

— אָבער גיי שוין גיי, ער איז ניט קיין שוטה, ער וועט זיין געשעפט ניט אָפּלאָזן, ער וועט זיך שוין אַזוי אויך אַ עצה געבן.

— איר וועט נאָך זען ווי אונדזערע שטאָט גבירים׳לעך וועלן גוטע פּאָסטענס באַקומען און מיר וועלן ווייטער טאַפּן אַ וואַנט, ווייל וואָס פאַר אַ היימישע אָדער באַקאַנטע האָבן מיר אין טשערנאָוויץ, אָדער ווער וועט פאַר אונדז אַ גוט וואָרט זאָגן, דאָרטן ווו מע דאַרף, אָבער זיי וועלן שוין געפונען ווער ס׳זאָל פאַר זיי רעדן. זיי די סוחרישע וועלט איז דאָך געקניפּט און געבונדן צווישן זיך, או [ו]דערצו געלט וועט פאַר זיי רעדן, זיי האָבן דאָס גענוג!

— זעסטו שוין! אַפילו דאָ אין סאָוועטישן רוסלאַנד דאַרף מען אויך געלט.

— וואָס דען האָסטו געמיינט? אַז דאָ איז שוין דער גאַנצער יושר? אַז מען שמירט ניט — גייט ניט.

— איז וואָס וועט מען מאַכן מיט אונדז?

— מען וועט מאַכן איין אַרטעל פון שניידערס, אַ מין קאָאָפּעראַטיוו, רופט זיך אָן אַ יונג בחורל.

— וויפל שניידער דאַרפן זיי שוין?

— וויפל זיי דאַרפן — וועלן זיי נעמען!

— און וואָס וועלן מאַכן די איבעריקע?

האָט קיין יסורים, מע וועט אַלע פאַרזאָרגן, מע וועט זיך שוין איין עצה געבן, ביי די רוסן מוזן אַלע אַרבעטן „קטאָ ניע ראַבאָטאַיעט טאָט ניע יעסט" (ווער עס אַרבעט ניט, דער עסט ניט) זאָגט דער רוס.

— יאָ! ווען וועט מען שוין די קאָאָפּעראַטיוון מאַכן, מיט די אַלע גוטע זאַכן וואָס זיי האָבן צוגעזאָגט, קליידער, עסנוואַרג, און אַנדערע גוטע זאַכן.

— בודעט, זאָגט דער רוס, ווסיאָ בודעט, (אַלץ וועט זיין).

— מע שמועסט אַז אויף דער סטאַנציע איז אָנגעקומען אַ גאַנצער וואַגאָן מיט „בודיעט" רופט זיך אָן איינער, מיט אַ שמייכל, מע דאַרף האָבן אַ גאַנצע מענגע אַרבעטער אים אויסלאָדן... וועט אויך פאַר אייך אַרבעט זיין...

— לאַכט ניט קינדער, לאַכט ניט, עס וועט גוט זיין, נאָר ניט געזאָרגט, קומט, מע טיילט שוין ברויט. קומט וועלן מיר זיך אויך צושטופּן, די קינדער דאָס מויל צו פאַרשטאָפּן. עסן מוז מען דאָך.

אין אַפּאָר וואָכן אַרום האָט מען אָנגעהויבן פאַרשרייבן אַרבעטער וועגן די שאַכטן אין אוקראַינע, פיל יוגנטליכע האָבן זיך פאַרשריבן און זיינען גלייך אָפּגעפאָרן, מישא מיט זיין יונגערן ברודער, זיינען געפאָרן אין דער בוקאָווינע אַרבעטן אין אַ דיקטן פאַבריק.

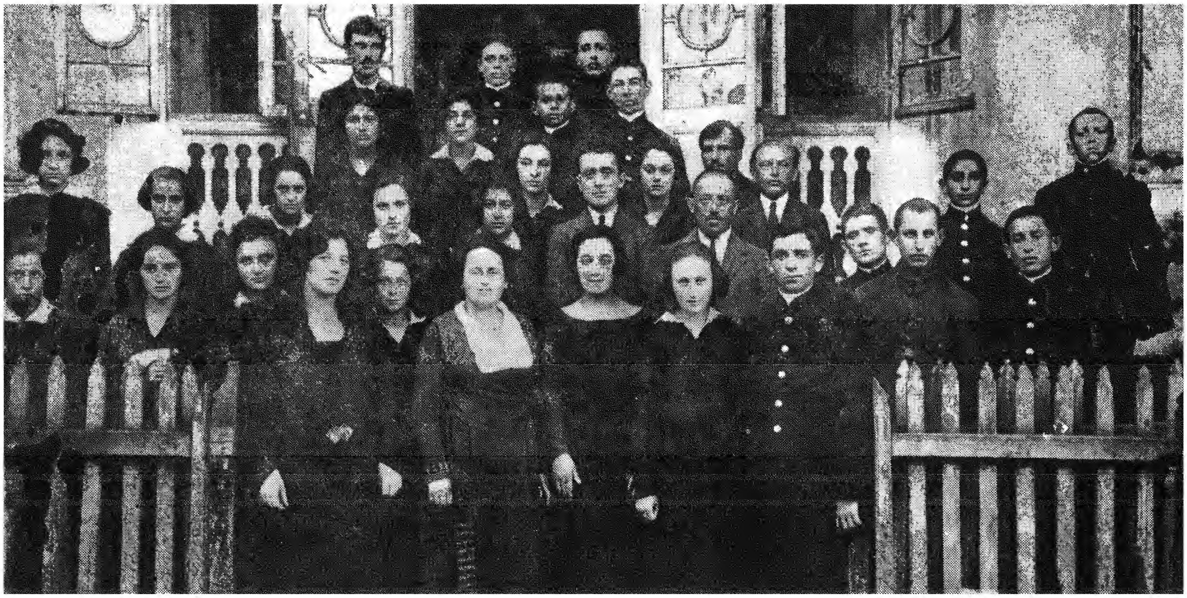

גורדוניה סניף ליפקני 1933

עם עלית המורה ברל שטיפלמן צעירי־ציון סניף ליפקני 1924

פרוגימנסיה בהנהלת ד"ר הינדה רוזנבלט

פראגימנאזיע אונטער אנפירונג פון ד"ר הידה ראזנבלאט

נס ציון **תעודה** נס ציון

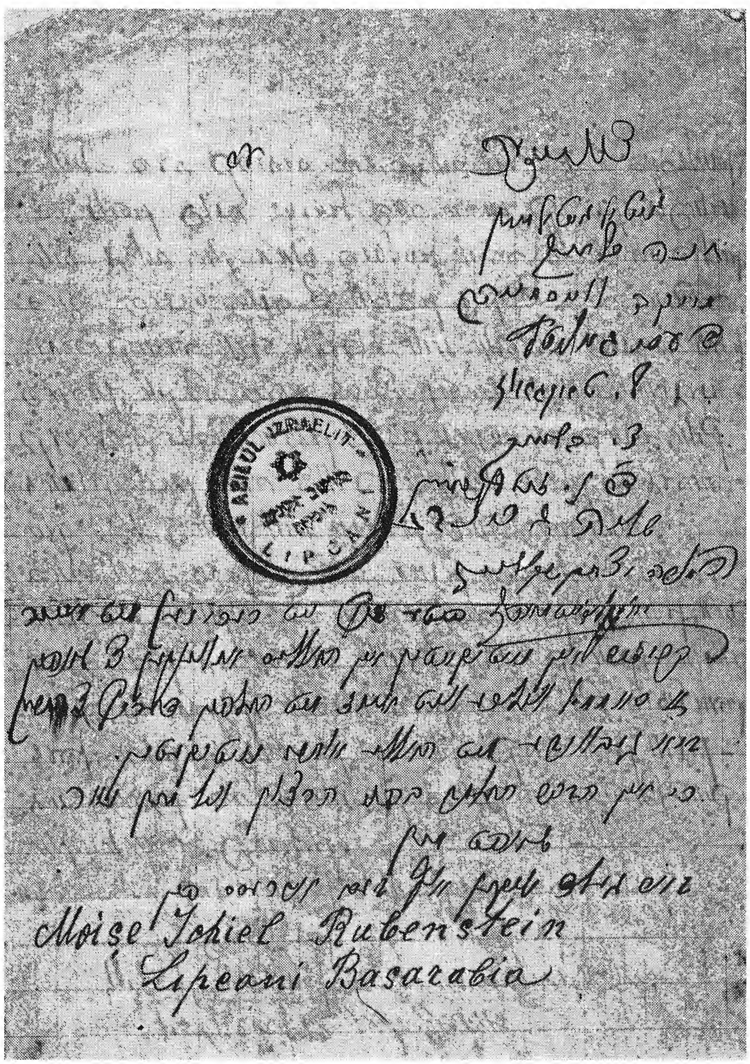
נתונה להלמיד [illegible] מחלקה רביעית
לאות על ידיעותיו בלמודים העברים והכללים ועל טוב
הנהגתו בבית ובחוץ.

הלמודים	הציונים	הערה
תורה [illegible]	10	[illegible]
נ"ך	10	[illegible]
שפ"ע	10	[illegible]
דקדוק	10	[illegible]
היסטוריה [illegible]	10	[illegible]
הרצאות	10	[illegible]
עתקות	10	[illegible]
מכתבים	10	[illegible]
שירים	10	[illegible]
[illegible]	10	
[illegible]	10	
[illegible]	10	
[illegible]	10	
[illegible]	10	
שקידה	10	
הנהגה	10	

[illegible] יום [illegible] לחודש [illegible] שנת תרפ"[illegible] ליפקאן

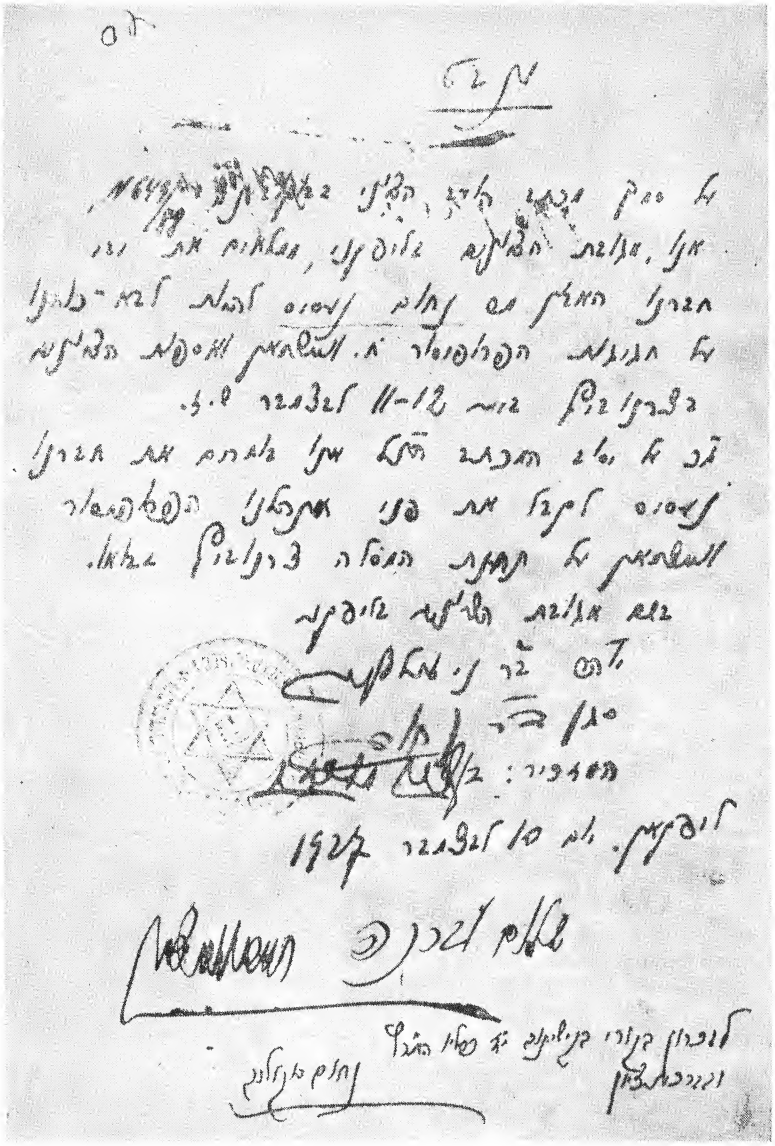
חתימות המורים [illegible]

Moise Iohiel Rubenstein
Lipcani Basarabia

א בריוו קיין ניו־יאָרק וועגן מושב זקנים

מכתב לניו־יורק בענין מושב הזקנים

יפוי כח

על סמך החלטת הועד הכללי של

אנו, אגודת הסטודנטים בליפקני, ממלאים את ידי

חברנו המוכשר מר נחום נסיס להיות בא־כוחנו

על חגיגות הפרופסור א. איינשטיין ואספת הסטודנטים

בצ'רנוביץ ביום 11–12 לנובמבר ש.ז.

גם על ידי המכתב הזה אנו מבקשים את חברנו

נסיס לקבל את פני אורחנו הפרופסור

איינשטיין על אדמת הגולה בצ'רנוביץ בשמנו.

בשם אגודת הסטודנטים בליפקני

יו"ר:

סגן היו"ר:

המזכיר:

ליפקני, יום 10 לנובמבר 1927

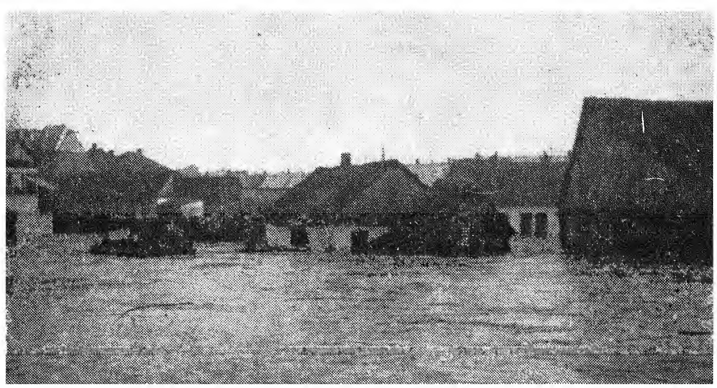
ייפוי־כח למר נחום נסיס

פולמאַכט פאַר נחום נעסיס

אחרי הדליקה
נאָך דער שריפה

שיטפון
פאַרפלייצונג

השוק
דער מאַרק

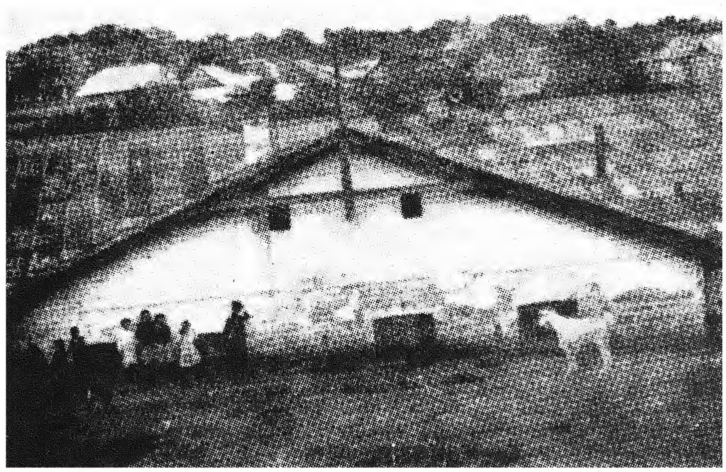

בית העלמין
דאָס הייליקע אָרט

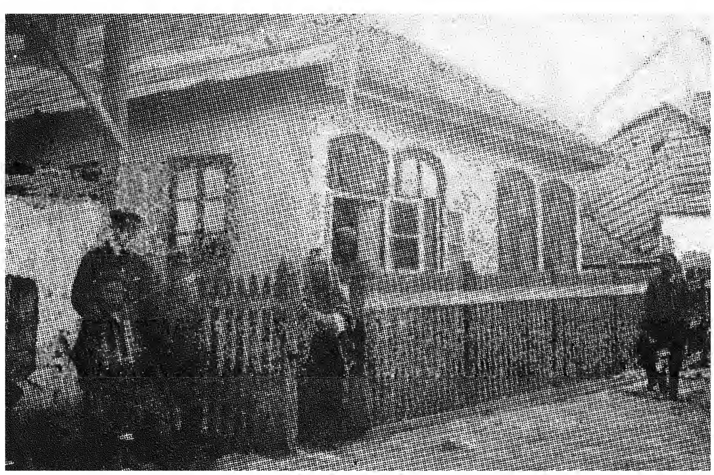

בית הכנסת הגדול, מימין דירת הדיין ר׳ יוסלי ז״ל
די הויכע שול, רעכטס די דירה פון דיין ר׳ יוסילי ז״ל

בית המרחץ — דאָס באָד

די סאַדיגערער קלויז
באַם טירל שטיין יחיאליקל שמש, זוכט אַריינרופן עמיצן צום מנין
בית הכנסת הסדיגורי
יחיאליקל השמש מכניס עוברים ושבים למנין

„בחינת כושר העליה בחות החלוץ בבילבנצי, ליפקני. הבוחן משה שטייף".
פריפונג פון חלוץ קאַנדידאַטן. דער בוחן איז משה שטייף

באַן־סטאַנציע ליפקאַן 1902
תחנת הרכבת ליפקני 1902

ועדה לעזרת פליטי אוקראינה 1919—1930

עיירתנו

ליפקני

(סקירה כללית)

עיירה במחוז חוטין, צפון בסרביה לשעבר, כעת בתחומי ברית המועצות. ליפקני שוכנת על הגדה השמאלית של הנהר פרוט. עד 1918 והחל משנת 1940 — משמש הפרוט גבול טבעי בין רוסיה לרומניה.

קו מסילת־ברזל עובר על יד העיירה ומקשר אותה עם העיר בלץ מחד ועם צ׳רנוביץ, בירת בוקובינה, מאידך. העיירה נמצאת בגיא ומסביב לה גבעות. הסביבה עשירה בשדות בר (חיטה ותירס במיוחד), חמניות, גני־פרי, כרמים וגידול צאן ובקר.

ליפקני הוקמה בסוף המאה הי״ז, כשבעלי האחוזות הזמינו יהודים לבוא ולהשתקע בחבל לשם שיווק התוצרת החקלאית העשירה ולספק לאוכלוסיה הכפרית את מצרכיה החיוניים.

לפי המפקדים הרשמיים התגוררו בליפקני בשנת 1847 — 313 משפחות יהודים, בשנת 1897 — 4.410 נפש (מכלל האוכ־לוסין של 6.865) ובשנת 1930 — 4.693 נפש (כלל האוכלוסין 5.880).

אולם בתקופה שבין שתי המלחמות העולמיות התפתחה העיירה והאוכלוסיה גדלה. השתקעו בה גם פליטים מאוקראינה ויהודים מכפרי הסביבה.

מספר היהודים הגיע אפוא בשנים שלפני השואה ליותר מעשרת אלפים נפש, לפי המשוער. (המפקד הרומני משנת 1930 סילף במקצת את המציאות מטעמים פוליטיים).

היהודים בליפקני התפרנסו בעיקר ממסחר ומלאכה. היו ביניהם גם חוכרי אחוזות, בעלי טחנות־קמח ובתי־חרושת לשמן ולסבון.

היהודים מילאו תפקיד חשוב בכלכלת החבל. הם שיווקו לחוץ לארץ (אוסטריה, גרמניה ועוד) את תוצרת צפון־בסרביה העשירה. סוחרי עורות ופרוות ייצאו את סחורתם גם לארצות־הברית.

★

בליפקני לא היתה קהילה מאורגנת. עד המהפכה ברוסיה שבשנת 1917—1918 נוהלו ענייני הציבור ע״י „נכבדים" ובעלי־זרוע. מהכנסותיה של ה„טאקסע" (שהיו בדרך כלל מחכירים) — קיבלו שכרם המשמשים בקודש: רבנים, שוחטים וכו׳. הרב מטעם הממשלה עסק ברישום האוכלוסיה (לידות, חתונות, פטירות). ראש הקהל (ה„סטארוסטה") לא נבחר, אלא הוטל ע״י השלטונות יחד עם הנכבדים התקיפים. ורק בתקופה האחרונה לשלטון הרוסים הגיעו לבחירות חופשיות.

כ־20 בתי־כנסת היו בליפקני וביניהם בתי־תפילה של חסידי שטפנשט, סדגורה, בויאן, סטרלסק ועוד.

בעלי המלאכה היו מאורגנים באגודות מקצועיות ולהם בתי־כנסת משלהם.

עד תחילת המאה הנוכחית היו ילדי היהודים בליפקני מקבלים חינוך ב„חדרים". ילדי העניים סיימו את חינוכם אצל מלמד־דרדקי, שממנו למדו תפילות וחכמת הכתב. האמידים היו שולחים את בניהם גם למלמד גמרא, שאצלו למדו גם קצת חשבון ודקדוק. הבנות היו לומדות את חכמת הכתב אצל ה„שרייבר".

כשהתנועה הלאומית וההשכלה חדרו גם לליפקני ופשטו בכל שכבות העם — הוקמו חדרים „מתוקנים" ובתי־ספר חדישים.

יש לציין את תפקידו החשוב של ר׳ איצ׳יק שקולניק ז״ל, שהקים דורות יודעי עברית, את הפדגוג והדגול והממשל המפורסם אליעזר שטינברג, שלימד עברית ויידיש (תוך שילובן של שתי השפות) לפי שיטות מקוריות. המורה ללימו־דים כלליים יוסף גורן ז״ל ועוד.

בתקופה האחרונה הוקם ביה״ס „תרבות" בן שש כיתות, בו לימדו גם מלאכה. בשנות השלושים נוסד בית־ספר תיכון פרטי בהנהלת המורה אברהם רוזנבלט, כעת בקנדה. מוסד חינוכי זה שבו לימדו גם מקצועות היהדות, לא האריך ימים.

מאז ומתמיד התקיימו בליפקני מוסדות ציבוריים לצדקה ועזרה. הם התפתחו במיוחד בשנים שבין שתי המלחמות. והנה כמה מהם:

בית־חולים מודרני שהוקם ביזמת ובמימון כמעט מלא של משפחת ישראל סגל ז״ל; מושב־זקנים שאישפז כ־30 זקנים וזקנות; ספריה עשירה ע״ש יהודה שטינברג עם אולם־קריאה בבניין קופת־מלוה; קופה להלוואה וחיסכון לבעלי־מלאכה וסוחרים זעירים; סניף „אוזה" בהנהלת ד״ר גינדה רוזנבלט וחברות שונות לעזרה הדדית וצדקה.

התנועה הציונית על כל שלוחותיה, לרבות אירגוני הנוער, היתה פעילה במיוחד בתקופה שבין שתי המלחמות. בסניפי־הכשרה התכוננו הרבה מצעירי ליפקני לקראת עליה ובניין הארץ.

★

בליפקני חי הדיין ר׳ יוסל׳ה גרינברג זצ״ל. למדן מופלג, מקובל, איש דתי שישב כל ימיו על התורה ועל העבודה וכל יהודי ליפקני התייחסו אליו כאל צדיק וקדוש. הוא נפטר בש־נות השלושים ועל קברו הוקם אוהל.

במיוחד הצטיינה ליפקני בסופריה הדגולים והמפורסמים שהעשירו את הספרות העברית והאידישאית המודרנית, והודתם ובזכותם נתפרסמה העיירה בכל רחבי העולם היהודי.

ואלה הם סופריה ומשורריה:

יהודה שטיינברג — מספר וממשל שספריו נמנים על הספרות הקלאסית העברית.

אליעזר שטיינברג — הממשל הדגול שאת משליו כתב בחרוזים. אמן הסיגנון (העברי והאידישאי כאחת). הוא חיבר כ־200 משלים שהופיעו באידיש, בעברית ובשפות אחרות. כמו כן חיבר מעשיות ומחזות־ילדים, תירגומים (משירי ביאליק) ועוד.

משה אלטמן — פרוזאיקן ומשורר, בעל סגנון יחיד במינו. סיפוריו, שיריו ומאמריו פילסו להם דרך ללבות הקוראים היהודים בכל העולם.

יעקב שטרנברג — משורר, מחזאי וביים. אומנות הביום שלו ידועה בעולם התיאטרלי היהודי.

אליעזר גרינברג — משורר ומסאי, מחבר מונוגרפיות מעניינות על כמה מגדולי השירה האידישאית.

ד״ר מ. קויפמן — חתנו של שלום עליכם, כתב שירים ביידיש ומאמרים בעתונות הרוסית. לציין את האודה מלאת־הגעגועים למכורתו ליפקני.

ד״ר מנחם נאור — חוקר תנ״ך ובלשן, המפיץ זה עשרות שנים את ידיעת התנ״ך ולהרצאותיו יצאו מוניטין בכל רחבי הארץ.

משה אוישר — החזן המפורסם והזמר העממי, שנפטר לפני כמה שנים — גם הוא יליד ליפקני.

✶

על ליפקני כולה עבר כליון והיא נמחתה כמעט מתחת השמים. מרבית היהודים נפלו חלל בימי השואה.

ישמש ספר זיכרון זה גלעד לכל קדושיה וטהוריה שניספו ונקטלו בידי הצורר האיום ביותר שקם לישראל מיום היותו לעם.

נ. ר.

י. תמיד

ראשיתה של ליפקני

לא לפני שנים רבות, רק במחצית השניה של המאה ה־17 מתחילה ליפקני את קיומה. עד אז, היה שטח זה רחב־ידיים שבבסרביה הצפונית, שהשתרע בין חורשות ירוקות, בחלקו מכוסה דשא בר, קוצים וכל כולו קרקע בתולה חשוף לעין השמים. בקיץ היה מתבקע מחום קרני השמש הלוהטות, שנפלו עליו ללא כל חציצה, חממוהו וייבשוהו.

כשהננו מדברים עכשיו על ליפקני הננו רואים נגד עינינו את העיירה בתקופתה האידיאלית לאחר מלחמת העולם הראשונה, בהיותה כבר עיר ואם בישראל. — אולם ראשית התהוותה היא מלפני כמעט שלוש מאות שנה. ז. א. סוף המאה ה־17 כשמשפחת פלונדר הופיעה באותה סביבה.

היה זה בשנת — 1680.

הפלונדרים, משפחת אצילים, שיסדו את ליפקני העיר, קראו לה על שמו של סבא שלהם „בויאר" בעל אחוזות אי־שם ברומניה הישנה. לפצ׳ינסקו היה שמו של אותו סב ונכדיו קנו את השטח שבצפון בסרביה, שתלו עצים, בנו טירה, הקימו גדר אבנים סביבה והכריזו: „כל המשתקע כאן, מקבל חלקת אדמה חנם".

ובכן, לא היתה ליפקני בהיוסדה כעין כפר שהתפתח עם הזמן לעיירה. לא! ליפקני, מיד בהתהוותה קיבלה צורת עיירה טיפוסית, היות שבסביבה נמצאו הרבה כפרים, אשר היו זקוקים לשוק מרכזי, כדי למכור את תוצרתם בממון ותמורתו לקנות מלח ונפט, דג מלוח וסוכר, מצרכים שאינם גדלים על אדמה כפרית.

ואז הופיעו יהודים. הקימו פה ושם חנות של סדקית ומכולת, עסקו במסחר עם האכרים שבסביבה ושלמו מסים לאדוני העיר הפלונדרים.

הפלונדרים, שמגמתם בהקמת עיירה זו היתה להנציח את שמו של הסבא לפצ׳ינסקו, קצרו את השם וכינו את השטח הזה „לפצ׳ן". היו כותבים את השם באות C ברומנית, אולם הם החליפו את האות C באות K וכך יצא במקום „לפצן" „לפקן". אכרים זקנים שבסביבה עד היום עדיין אומרים ליפצ׳ן ולא ליפקן.

במשך השנים החליפו תושבי העיר את האות A לאות I ותחת לפקן בטאו „ליפקן" וכך הונצח שם זה לכל שנות קיומה. ליפקני איננה עיירה בחינת „כתריאלובקה" שפרשה מן העולם הגדול במנהגיה, הליכותיה ואורח חייה — אינה משתרעת על שטח מצומצם כעל כף היד ואינה נראית כחמנית מלאה גרעינים. ליפקני, שיג ושיח לה. קשרים הדוקים עם העולם הרחב וזה בגלל הרכבת, העושה דרכה שלוש פעמים ביום מבלצי לצ׳רנוביץ ובחזרה. ליפקני מוציאה מחייתה לא דוקא ב„לכו והתפרנסו זה מזה" אלא מהכפרים שמסביבה ואם כי לא חסרים בה עניים ואפילו קבצנים ופושטי יד, בכל זאת, ליפקני אינה מצפה לעובר אורח שימרטוהו ויציגוהו ככלי ריק וחזקה עליו שיצווה לבניו ובני בניו לבל יעברו בתחום העיירה הזאת. לא ולא — ליפקני היא עיר של מסחר פורח. קיימים בה חנויות לתפארת. סוחרים מוכשרים ומומחים לסוגיהם כגון: תבואה, ביצים, עורות כבשים, תרנגולות, אריגים וסידקית, מהם מצרכי יצוא. ברחוב „דרך בריצני" מתנוסס על תילו אחד המחסנים הגדולים שבעיר, כעין קואופרטיב של כמה סוחרי ביצים. כאן מוצאים את פרנסתם סוחרי ביצים. מתווכים ובדקנים (קלע־רערס) וסתם יהודים המסתובבים הלוך ושוב. — הצצה, הרחה ותיווך קל בין מוכר וקונה כעין מסחר זעיר מיד ליד.

קיימים בליפקני הרבה בתי תפילה, אולם תפארת העיר היא על בית הכנסת הגדול שלא פעם עלה באש וכל פעם הוקם על תילו מחדש. פעם היו חדרים ומלמדי דרדק חומש, רש״י ודף גמרא. היום תפסו את מקומם בתי ספר ממלכתיים, בית ספר העברי „תרבות", גם גימנסיה נוסדה כאן, בנק הלוואות, בנק למסחר, בנק ממלכתי, ספריה גדולה על שם הסופר „יהודה שטינברג" יליד ליפקני ועל יד הספריה חדר קריאה, שני בתי קולנוע ובתי קפה בהם תמצאו עוגות שונות, שוקולד וכל מיני ממתקים, גזוז וסודה וכן סיפונים כחולים וכוסות סודה בקמער־נות. את הסודה והבלונים מייצרת בבה, המכונה „באַבע די זאַוואָדניטשקע". בליפקני גדל נוער מתורבת המחליף ספרים בספריה העירונית, הנוער חולם על הגירה לעולם הגדול, הרבה

מהם אפילו הספיק, כבר להגר לאמריקה, עשו עושר ומפעם לפעם העבירו להוריהם בליפקני צ'קים וכסף מזומן ומהם אפילו חזרו לליפקני על מנת להציץ כיצד נראית העיירה זמן רב אחרי הגירתם.

אבל ליפקני, כמעט ואינה משתנית, היא רק הולכת ומר־חיבה גבולותיה מפעם לפעם ומנהלת אורח חייה כבימים ימימה. — מתבגר דור, נכנס בברית הנשואין, מוליד בנים, ונכדים, נפטר והנשארים בחיים מקיימים בהם את ה„חסד האחרון" וחוזרים למשוך בעול הפרנסה כמקודם. ויש שעולה מבין הנוער „נשר", בחור מוכשר המתפרסם בעולם כסופר, משורר או חזן, אז צרים בשבילו סמטאות העיירה, הוא עובר לעיר הגדולה לחיות בה ולפתח כשרונו. אך ליפקני על עמדה נשארת, היא אינה רודפת אחרי בניה שעזבוהה. ודומה היא לדוגרת שאפרוחיה גדלו והסתלקו מעזרת אמא, אז: לכו לכם, אפרוחי, חפשו לכם מזון בכל מקום שתרצו, אנכי במילא טרודה, — הנני מתכוננת לדגירה על ביצים אחרות ולהביא לעולם דור חדש של אפרוחים".

היהודי הליפקנאי אינו דומה לגמרי ל„סנדרל האשה", שאימת גוי עליו, וכל מטען לשונו הנכרית מורכב ממלים ספורות. בליפקני, יודע כמעט כל יהודי פרט ליידיש גם רומנית ורוסית. הנכון הוא כי הרומנית שבפיו הוא כעין בליל של ולכית ומולדובנית והשפה הרוסית מורכבת בפיו מרותנית ואוקראינית, — אלה הן הניבים שאכרי הסביבה משתמשים בהם, — ללמדך כי הוולכים והאוקראינים כבשו את בסרביה חליפות ולשונותיהם השתרשו בקרב תושבי הארץ. ולא רק רוסית ורומנית מדברים בליפקני, כי אחרי שנפתחה הדרך לצ'רנוביץ בירת בוקובינה ותושבי ליפקני נכנסו בקשרי מסחר עם עיר זו, התחילו יהודי ליפקני להבין ולדבר גם גרמנית. צ'רנוביץ לפנים היתה ספוחה לאוסטריה.

מסביב לליפקני היו עוד עיירות שדמו באורח חייהם כשתי טיפות מים אחת לרעותה, אלו הן העיירות חוטין נובר־סליצה, בריצ'ני, ידינצי. בכולן אותו אורח חיים, אותן השפות.

שוכנת לה ליפקני בעמק כתמונה בתוך מסגרת. במזרח נמצאים רוב מחסני התבואה, לא רחוקים מכאן הכפרים טיצקני, סלובוזיה ושרביץ. כאן „הר הזהב" המשתרע עד לריחיים של פיכמן, — בעלי המחסנים הללו ראשונים הם לקבל את פניהם של איכרי הכפרים מצד מזרח, הולך ונמשך הקו מלמעלה למ־טה עד חצרו של אברהם הרש שטייף ולאורך מדרכות העץ למטה עד למרכז העיר, לגשר הגדול שעל הפוטיק (יובל הפרוט) ומעבר לגשר פנייה חדה ימינה מתחיל „רחוב האריגים" הגובל עם רחוב הצוענים הנקרא בפי הליפקנאים „במעלה הרחוב" (אויבן אין דער גאַס") ומסתיים על יד הכנסיה הנוצרית והככר הגדול ששמש הרבה שנים כשוק הבהמות (טארהא־וועצע). במקביל לרחוב האריגים הרי רחוב הפריצים (מתחיל בבית שטייניק ומסתיים עם החוילה, שהקים ד"ר חַויס ושם לה „וילה אדלה" ומשם שמאלה דרך הטומוזנה, (המהווה כבר את הצד המערבי של העיירה)ומסתיים בקו חד אל האחו הגדול הוא השס, אשר אליו מבילים שבילים במורד מבית הכנסת השטפנשטי, והסטרלסקי והסדגורי, השס, שטח זה רחב ידים, המשתרע לאורך ולרוחב של קילומטרים, כולו מכוסה דשא ירוק כעין שטיח קטיפתי בקיץ ושלג לבן כעין סדין מגוהץ ללא כל קמט בחורף, שטחו של השס אינו נופל בגדלו משטח כל העיירה. מצד ימין מתנוססת טירת הפריצים והבוסתן הגדול המסוגר בגדר תיל דוקרני.

בצפונה של העיירה הדרך לתחנת הרכבת וגם מצד זה גדר האבנים, של הטירה, — לסמטת בקתות הצוענים ליד הקסרקטין אדומי הגגות עד לתחנת הרכבת הבנויה לבנים אדומים, ומסביב לה אסמי התבואה המוחכרים לקומיסיונרים, נציגי סוחרי התבואה בתחנה.

בדרומה של העיירה דרך הטומוזנה שמאלה במורד ההר לצד „מנסרת הקרשים" עד לפרוט והחורשה שעל שפתו. מעבר הפרוט שוכנת העיירה הרגטית הרומנית רדאוץ ומחוברת היא לליפקני ע"י הגשר הגדול על הפרוט שארכו כחצי קילו־מטר.

הנה כי כן מסתיים צידה הדרומי של העיירה בפס כסוף ארוך שנמשך דרך שדות וכפרים הרחק הרחק עד צ'רנוביץ והלאה: הפרוט מצד אחד והרכבת מצד שני, הם שהעלו את ליפקני לדרגת עיר־מסחרית, הקשורה עם העולם והוציאוה מגדר עיירה נדחת שמשכנה אי שם מעבר להרי חושך.

מייסדי העיר, הפלונדרים מוצאם היה ממשפחה נוצרית שבצרפת. ואכן, רוב הזמן בילו הם בפריס ורק לעתים רחוקות באו לליפקני על מנת לראות כיצד מתפתחת העיירה. הם לא התערבו בענייניה הפנימיים של העיירה ונתנו ידיים חופשיות לתושבים שירחיבו גבולותיה עד כמה, שידם משגת. שטחים פנויים היו לרוב ובסוף המאה ה־19 כשליפקני קיבלה פס רכבת כחלון לעולם הרחב, התחילה להתרחב ולגדול והגיעה לממדים של עיר מסחר יהודית. על כל צד ושעל חנות ורוב תושביה סוחרים.

במרוצת השנים גם פתחו בעלי מלאכה סדנאות ונערות צעירות עסקו בתפירה הרבה שעות ובימות החורף עד מאוחר בלילה. טרם ידעו אז שזאת היא אקספלואטציה מצד המעבידים. נגרים ופחחים, סנדלרים ותפרים, סיפקו את הצטרכותיוהם של האוכלוסיה גם העירונית וגם הכפרית. היו פרוונים ובעלי מקצוע מיוחדים לכובעי פרווה „קוטשמעס" שחבשו אכרי בסרביה.

ראו הפלונדרים, שהיו נוצרים אדוקים כי הישוב היהודי הולך וגדל וחששו שמא במקום זה יצטמק חלילה העולם הנוצרי. טרחו והביאו לליפקני מספר משפחות נוצריות, הושיבום בפינות שונות בעיר ובדרך לכפר לרגא, הקימו כנסיה שבמרוצת השנים קיבלה את הכינוי „כנסיה זעירה" (דאָס קליינע קלויסטערל), כי אז הקימו גם את הכנסיה הגדולה בדרך לרכבת. האוכלוסיה הנוצרית הלכה וגדלה, היא השתקעה במבואות העיירה. סמטה מיוחדת בנו להם כשתי עשרות משפחות של צוענים נודדים אשר קיבלו רשות לכך מאת הפריצים אדוני העיר. בקתות קטנות מאחורי גדרות נמוכות ושתלו גינות נחמדות לעין מאחורי הבתים, והיה זה רחוב הצוענים, שהשתרע מעבר לכנסיה ובמורד העיר דרך רחוב האריגים עד הגשר שעל הפוטיק, ולכן קיבל הרחוב כולו את השם רחוב הצוענים, כי החל מן הכנסיה היה מאוכלס יהודים וחנויות פרקמטיא שונים.

אחרי הקמת הכנסיה הגדולה נשארה הכנסיה הזעירה בדרך ללרגא כמעט מיותמת ולכן עשו הנוצרים את השטח שמאחורי הכנסיה לבית קברות משלהם והיו צלבים מסתתרים בתוך סבכת־שיחים וירק על גבי קברים שנכרו בין העצים. כנסיה זו שמשה תחנה אחרונה לנפטר הפרבוסלבי.

היו היהודים והנוצרים תושבי המקום חיים בצוותא באחוה ורעות כל השנים ובעיר היה מספיק מקום הן בשביל כנסיה נוצרית והן להבדיל בשביל בתי כנסת ובתי תפילה יהודיים למיניהם: שנים־עשר בתי תפילה, כמספר שבטי ישראל — היו הליפקנאים מתפארים — בהם התפללו בעלי בתים ובעלי מלאכה, חסידים ומתנגדים, ולכל יהודי היה מקום שמור בבית תפילתו וכל אחד ידע והכיר את שאר המתפללים ואת משפחותיהם על דאגותיהם, שמחותיהם ויגונם, וכה התנהלו החיים שנים על שנים.

עבור יהודי תושב ליפקני אין הבדל מיהו אדון העיר. יהיה מי שיהיה ובלבד, שיתנו לו לעסוק בפרקמטיא ולהרוויח את לחמו. במה דברים אמורים: כל זמן שהפלונדרים היו בעלי העיר והופיעו בעיירה פעם פעמיים בשנה, לא התערבו בענייניה הפנימיים של האוכלוסיה היהודית. לא הציקו, לא התגאו וענו בחיוך לבבי על „בוקר־טוב" יהודי. בבת אחת התחילה ירידה בעסקיהם, מצבם הורע, התחילו למכור את אחוזותיהם וביניהם גם את ליפקני. פשטו שמועות, שליפקני לא נמכרה אלא סתם הופסדה בקלפים — כשם שנהוג בין הפריצים — והזוכה היה הברון דיטמר. אם כה או אחרת, — ברור היה, כי הפלונדרים ירדו מנכסיהם. הם התיישבו בכפר „לינה" בטירה שנשארה להם, שארית הפליטה, היה זה בשנות השמונים במאה ה־19.

מכפרם בלינה היו הפלונדרים סרים מפעם לפעם העירה עוברים ברחובותיה בכרכרה אלגנטית רתומה לארבע סוסים, כולם בני צבע אחד ומעשה בעלי העיר הוסיפו לפזר חיוכים ליהודים ברחוב שנשארו על עמדם ובדרך ארץ הורידו את הכובע מהראש כעין ברכת שלום וברוך בואכם, ועוד זמן רב היו להם פרטנזיות וניהלו משפטים על בעלות העיר שנשמטה מידם. אולם בעיר לא הורגש ביותר המעבר שבין בעל אחד למשנהו ורק דבר אחד השתנה: הברון דיטמר ציווה כי בהמות העיר הרועות על השס, לא יהיו מפוזרים יותר בשטח גדול ויטנפו את האחו, שטח מסוים הוקצב למרעה העדר והיו צריכים לשלם את מיסי העיר במועדם והיה כשאוכלוסית העיר לא הקפידה ביותר על מועד התשלומים ציווה הברון דיטמר לעצור את העדר ולא נתן לבהמות לשוב העירה לבעליהן, ולזליג הכרוז היתה משימה להכריז ולהודיע בעיר כי „עצרו את העדר באולם פרנקל".

ועתה אחרי שתיארנו את צורתה החיצונית של ליפקני, הדרך פנוייה לפנינו לתאר את אורח חייה, טיפוסים ומאורעות שעומדים חי לנגד עינינו כאילו רק אתמול התרחשו הדברים. יש מה לספר וכדאי לבנינו ובני בנינו לקרוא ולדעת כיצד נראו אי פעם חיי היהודים בעיירה שבבסרביה.

ם. זילברמן-סילון

תמול שלשום

מוקדש לאמי־הורתי, הטובה והישרה באדם
בוניה זכרונה לברכה

משה זילברמן־סילון

חושבני, שדברי ימי העיירה ותולדותיה ישתקפו באמונה, אם כי באופן חלקי, בזעיר אנפין, בתולדות יחידים. סוף סוף אין בכלל אלא מה שבפרט. חיי היחידים הם בית היוצר, יוצקי הדפוס של חיי הכלל.

הביוגרפיה כביכול, שלי תקיף את חיי העיירה משנות התשעים של המאה שעברה ועד לשנת 1918, כשעקרתי מן העיירה ועברתי לגור במקום אחר.

אשתדל לכתוב רק על מה שקשור עם חיי הכלל, עם ההוי בעיירה ועם התופעות השוטפות בחיי יהודי רוסיה ז.א. כפי שהשתקפו בחיי העיירה.

תמונה ראשונית, שנחקקה במוח התינוקאי, (בן שנתיים וחצי הייתי) — ד ל י ק ה. שנת 1892. ליל קיץ. אש גועשת, סופת להבות סוערת ברחוב בין שני צדי הבתים. צריחות וקולות אימים. אמא, חציה ערומה ויחפה, על הראש מטפחת לבנה, מחזיקה אותי עטוף בשמיכה בזרועותיה החשופות, רצה, בורחת אל מחוץ לעיר, אל בית המשרפות לי"ש שבחצר ה„פריץ". שם הרבה יהודיות מבוהלות ומקוננות. ה„גוים" מלגלגים עלינו. אף גבר יהודי אחד איננו. נשארו במקום לכבות את ה„שריפה". (זו היא הראשונה בסדרה שלמה, שהתרחשה במשך השנים בעיירות, מעשי ידי פועלי הבניין הנוצריים (פלאטניקעס) שהסתובבו מבוטלים ובאופן זה המציאו לעצמם עבודה).

אחר כך בזכרוני טורי־צריפים על המגרשים החרוכים. נעלם הרחוב, גם ביתנו איננו. כל השטח מכוסה ערמות לבנים, חמר ושברי קרשים שרופים. אבא איננו אתנו. הוא הצטנן בשעת כבוי הדליקה וחלה בדלקת ריאות חמורה. הוא שוכב בבית זר ברחוב רחוק.

עוד תמונה: בין־ערביים סתוי. מובילים אותי אל אבא. הוא רוצה להפרד ממני. מה פתאום? הוא נוסע מאתנו? אין תשובה. אמא בוכה בחדר הסמוך. סבתא ריסי עומדת בידים מורמות למעלה ומבקשת רחמים מן הרבונו־של־עולם. אני נכנס לחדר אבא.. הוא שוכב חור. עיניו בוערות. רומז לי באצבעו. אני ניגש אליו. הוא שם יד צנומה על ראשי המורכן ושפתיו לוחשות, לוחשות. אינני שומע את דבריו. מוציאים אותי מן החדר. אוי, כמה רציתי הרבה שנים לדעת, מה אמר לי אז אבא שלי. זה נשאר לתמיד בגדר סוד.

לאחר מכן. אני בין אנשים זרים. על ידי רק הדוד מנשה ובנו משה. ניגש אלי יהודי גמלוני, אדום פנים וצהוב זקן (לימים נודע לי שזה היה „טופשי" מן החברא קדישא, ברקה טופשי), הוא תופס אותי בזרועותיו ומביאני אל מרפסת מול ה„מקום הקדוש". ממול המולה, רעש עמום. טופשי מופיע שוב, נושא אותי ומעמידני ליד בור צר פתוח. בפנים גוף עטוף לבנים. טופשי מצוה עלי בקפדנות: „אמור קדיש, יתום! „יתגדל ויתקדש..." מתחילים לכסות את הבור ושופכים על אבא עפר לח ושחור. אלהים לקח את אבא שלי. למה לו אבא שלי? וכי אין אני זקוק לו יותר? „צדיק ד' בכל דרכיו" אומרת סבתא ובוכה. אני שואל את אמא, אם זה נכון. היא איננה יודעת.

סבתא בבה מרישקאני (אם אמא) שלחה אלינו את שני הדודים: דוד מנשה ודוד מרדכי, „נערי־חדר", בני חמש־שש־עשרה, שלא תהא אמא כל כך גלמודה, אף על פי שבבית ישנם סבתא ריסי ודודה מלכה, אחות אבא. בעלה, הדוד לבה, הוא באמריקה ושולח לדודה מלכה דולרים. כולם אוהבים אותי ומשיגים בשבילי מה שאני רוצה. אותי ואת משה השני (בן הדודה חנה. לשנינו שם של סבא אחד) מסרו לחדר. ה„עוזר" אלטרל לובצ'יק, צעיר צנום, שזקנקנו מדובלל (עכשיו הייתי חושד בו, שהגיע לליפקני מתימן) אבל עיניו טובות, חיכניות, בקיץ כמו בחורף הוא נועל מגפים עד לברכים (קאראטינעס). בבת אחת הוא נושא בחורף על גבו ועל שכמיו, מספר ילדים, מבוסס בקשי בבוץ, אולם אנחנו שובבים ופוחזים עוד מאיצים בו ודוחפים אותו. אלטרל איננו מתעצבן, איננו רוגז על ילדיו. להיפך, בחדר הוא משחק אתנו הרבה. בדירתו של הרבי, אברהם „פארעווע", חדר אחד גדול, מצטופפות כמה כיתות. בזמן אחד הוא מצליח לדובב את כל התלמידים, מן הקטינים ועד הגדולים יותר, כך שבחדר שורר רעש מתמיד וערבוביה של קולות: „פתח אלף — אַ, תרגום באידיש ויאמר — והוא אמר, ד' — אלהים, אל — אל, משה — אחד ששמו משה ועד „מסביר (מאכט) רש"י".

הרבי בכבודו ובעצמו יהודי צנום, שפניו מכורכמים, מרכיב משקפי פח מחוסרי זגוגית אחת, בעל זקן מדות לבן־לבן, הוא, ההיפך הגמור של עוזרו, אלטרל. ה„קאנצ'יק (השוט הקצר) אינו מש מידיו. מובן שהתלמידים אינם מתי־חסים אליו בחיבה יתרה ופעם, כך סיפרו ליצני הדור, נקמו בו בני הכתה הגדולה אחרי הלקאות: בשעת נמנום אחרי ארוחת צהריים הדביקו את זקן המידות שלו בדבק אל השולחן והתחילו משתוללים. מובן שלא יכול לקום ממקומו ולכלות בהם את חמתו. הוסיפו וסיפרו שהוא התבייש להתלונן על הפוחזים בפני ה„בעלי־הבתים" שלו.

חוץ ללימודים שימש החדר גם למגורים למשפחה ולעבודה (מריטת נוצות) לרבנית. פרט לתינוק שעריסתו — ערבת־קש — היתה תלויה ויורדת מן התקרה מעל לראשי־התלמידים היו יוצאי־חלציהם, ילדים קטנים, זחלנים ומשאירים על רצפת החמר סימנים רטובים.

אחד הילדים, בזלן בחסד עליון, היה נדחף תמיד לתנור, מוציא משם אפר וגחלים ואוכלם. שמו בין התלמידים היה „זשוקל". אחרי שנים רבות רווחה שמועה, ש„זשוקל" נמצא בקוראסאו, בעל חוילה וספינת טיול וכושים משרתים ובכל זאת נשאר בנזלותו, מנוזל מנוזל.

פרנסתה של אמא

לאמא שוב פרקמטיא שלה בצריף: תבלינים (כרכום, זנגביל, מוסקט, קנמון, פלפל), עשבות תולעים, דודאים, בשמים, כל מיני סממנים ורפואות אליל, שקיקי צימוקים, שאפראן, וניל וכו' (קאקיטורעס היו קוראים לפרקמטיא זו), במשך השנה אין זו סחורה עוברת לסוחר אולם לפני ימי אידיהם: פסחא נתעמדו ירידים: המון בריות, אדם ובהמה. היה כורה ממש להרחיב את הרחוב מרוב הכפריים והכפריות ועגלותיהם, שבאו העירה להכין לחג מן הגורן ומן היקב. בימי שפע אלה גויסנו, אני ומשה, „בחורים" ממש, (בני חמש־שש) ל„שים עין" על הקונים שלא יתחשק להם להכניס משהו לשרוול או לילקוט ולעזוב את החנות ללא תשלום.

באותו זמן הגיע אלטרל ל„עצמאות", נעשה מלמד עומד ברשות עצמו. מובן שזכרנו לו „חסד נעורים" ומתוך שמחה נהיינו תלמידיו. והיו שלא יתכן מלמד בלי ריש דוכנא, מינה לו אלטרל לתפקיד זה את חיים סונישניק (חמנית). חיים היה בחור ממולח. מרבה עלינו מעשיות דמיוניות וגזמאות ומנצל את תמימותנו ואימוננו כדי לקחת מאתנו את הפרוטות וגם את האוכל. כך היה משדל אותנו, בהראותו על הפקעות בעץ היחיד, שעמד בחצר החדר, ששם נמצא אוצר מימי שלמה המלך ומי שיתן לו את כספו יפתח בשבילו את הפקעת במפתח מיוחד הנמצא רק אצלו... וראה, זה תמוה: לאיש מאתנו לא עלתה על דעתו לשאל את חיים: ראשית, איך אתה מוכר אוצר בזיל הזול כזה ושנית אם יש לך אפשרות לקבל אוצר למה לך הפרוטות שלנו. תיקו. חושבני, שגם בעתיד חפשנו אוצרות ולא מצאנו ואם מצאנו היה זה אוצר מדומה, מזויף.

חיים חמנית היגר לימים לאמריקה. ריש דוכנא ודאי וודאי שלא נשאר שם.

בגלל בן דודי משה אני סובל הרבה. ראש מגושם. מה אטום כזה בין יהודים! באמת לא נראה ולא נשמע. הוא איננו

1946—1872

תופס לגמרי לא את הרש״י ואפילו לא את החומש הפשוט. החברים מתגרים בו: חבית פקוקה. בו אין הדבר פוגע כלל. לי זה גורם סבל. שמשה ש ל י יהיה בול עץ ממש כזה. אני באמת מתבייש.

ויהי היום והדוד מנשה לא חזר הביתה. שהדוד מנשה איננו בבית בלילה — זה דבר שכיח. הוא „עובד״ בלילה. גוזר עלי טבק. אני יודע אפילו היכן. אבל אסור לגלות. עוברים כמה ימים. איננו. אבל עתה כבר ידוע: שוטרי האקציז תפשו אותו בקלקלתו, שעה שגזר עלי טבק במחסנו של הירש יענקל שכננו. הוא נאבק אתם והצליח לברוח. באותו לילה הגיע לנובוסליצה ועבר את הגבול. עכשיו יצא מכלל סכנה ואיננו מפחד כלל וכלל מפני „פוניה״ (שם גנאי למשטר הצאר), כך אומר משה ומוסיף: אבא שלי יהיה, אם ירצה השם, בקרוב בלונדון. אָ, אָ, כל כך רחוק. בכל זאת יותר טוב משיהיה בעולם „ההוא״. כשיגדל משה יוכל לנסוע ללונדון לראות את אבא שלו. אבל אני... לעולם, לעולם לא אראה את שלי.

משה לא היה מוכרח לחכות עד שיגדל. הדוד מנשה מהר לשלוח כרטיסי נסיעה באניה ומשה ואמו יצאו ללונדון. חסל סדר בושות! פטור מאחריות לראשו של „גוי״ וגם מדודה בכיינית, שלעולם לא פסקה מבכיה, כאילו אמא וסבתא אינן מיטיבות לבכות ואינן מתמידות בבכי דיין. בכל זאת התגע־געתי זמן רב למשה. וכי דבר פשוט הוא, בן דודה, עצם מעצמי ובשר מבשרי.

הדודה מלכה יצאה מזמן לאמריקה אל הדוד לאבה. אחי אמא מרישקני חזרו גם הם הביתה. נשארנו בבית שלשתנו:

סבתא ריסי, אמא, ואני הגבר, המקדש „על היין", המבדיל הבדלות, עורך הסדר וממלא בכלל תפקיד גבר בבית יהודי.

הבית החדש

איך ואימתי הפכו הצריפים לבתים — אינני זוכר. אני זוכר רק בית חדש. וזה מתכנתו: בחזית חנות מרוחת. ממנה מובילה דלת מזוגגת לחדר גדול. דרך הדלת ושני חלונות מואר החדר באור קלוש. מן החדר מוביל פרוזדור ל„אולם", חדר האורחים. מימין לפרוזדור חדר השינה של אמא ושלי. מצד שמאל המטבח או ליתר דיוק, התנור, מחמת חשיבותו הגדולה הוא תופס כמעט את כל המטבח. ובאמת ראוי היה להחשב „בעל בעמיו". בתנור אפתה אמא פעמיים בשבוע לחם לימי חול. ביום ששי — חלות לשבת. לפני החלות היתה אופה בחפזון גבישי־פתות כמו יוצאי מצרים להבדיל, של קמח תירס (מאלאיקלאך), משמנת אותן וממהרת להביאן ל„חדר" לאכילה לכל התלמידים, וכונה מיוחדת לה: יאכלו הילדים ויאכל גם הילד המפונק שלה. ולאן מכניסים לשבת הקדוש את ה„טשאלענט" אם לא לתנור? ובחורף שימש התנור לחימום ולצליית תפוחי אדמה, מאכל טעים ביחוד בערב כשחוזרים מן החדר.

בדרך כלל חוזרים מן החדר בשעות ערב מאוחרות, הולכים בסך קבוצות, קבוצות, לפי רחוב המגורים, בוססים בבוץ הסמיך, פנסונים בין האצבעות הקופאות ושרים בקול: מפגינים אומץ לב כדי להפיג את הפחד מפני החושך ובעיקר מפני השדים והרוחות הרעות האורבים באפלה לתינוקות של בית רבן. בבית היתה אמא מורידה את הנעלים ואת גרבוני הצמר ומנשימה את הבל פיה החם על הידים ועל הרגלים הקטנטנות לחממן. „אוי ואבוי לי, כל כך קפוא התינוק שלי, מסכן!" וכעבור רגע עומדת על השולחן ארוחת ערב (וועטשערע) חמה, שהוצאה מן התנור.

הרחוב

שני צדי הרחוב הם בתים טוריים, בעלי קירות משותפים ללא כל רווח ביניהם וכמובן עליית גג משותפת לכל אורך הרחוב.

נכון שבמצב זה כרוכה סכנה גדולה: נופלת דליקה בבית אחד — הולך כל הרחוב „לעולמו". אבל למען האמת עד שקורה האסון נמנו בו גם הרבה מעלות טובות, על כמה מהם אספר לכם אחר כך, כשאהיה כבר בגיל העמידה לצבא. בינתים הנה לפניכם שתים, שגם בהן אין לזלזל.

ראשית, איפה, תגידו בבקשה, מקומו של שובך הגון? שובך, שיהיה מוגן מפני גנבים וסתם „שקצים"? הוה אומר: בעלייה כזו. רק בה אפשר להפגיש את היונים שלי ושל משה בן הירש יאנקל ושל הירצקי ישראל לייבס. שמחת יונים אמיתית!

מי מכם מעוניין לדעת מה היה בסופו של השובך שלנו? אוי ואבוי לי כשאני נזכר בזה. בבקרו של יום סתיו, אנו עומדים לצאת אל ה„חדר". אמא חובשת אותנו באביזרי חורף חמים. אבל אנו רוצים להפרד מן השובך. בקשי מטפסים על הסולם, מוכנים להזין את העינים וליהנות ממראה היונים וביחוד מזה ה„יון" (ער) הלבן עם צומת השער הנפלאה שבראשו, זה שעלה לי בכל דמי החנוכה שלי והנה... שוד ושבר! אין זכר בכלל ליונים חיות. נוצות ומוך על פני קורות הגג והרצפה. חתולים עשו בהם שמות. כולנו בכינו תמרורים והסתלקנו לעולמים משובכים ומגידול יונים.

ש נ י ת. יעילות עלית גג ממין שלנו היתה מוכחת ביחוד עם הגיע האינשפקטור (המפקח על המסים המחוזי) תפקידו היה להשגיח על החנוונים היהודים שישלמו מסים ודוקא מסים מתאימים. מובן, כשה„רמקול" דאז, „חעמריש שפת־תיים" (על שם שפתו התחתונה שהיתה עבה יותר מדי) הכרוז, היה עובר בחוצות העיירה ומכריז: בידיעת הוולוסט (מרכז השלטון) הגיע האדון האינשפקטור, שימהרו לוולוסט להציא „בלעטלאך" (רשיונות), היות שהאדון האינשפקטור יבקר בכבודו ובעצמו בכל החנויות! — מתחשבים עם האזהרה כמו עם השלג דאשתקד. אין איש חושב לקיים את הפקודה. להיפך מתחילים ב„ביעור חמץ". ראשית כל מורידים את התריסים, פירוש הדבר: אין כאן חנות. היתה כאן פעם מעין זו. שנית מעלים את המדפים ואת הפרקמטיא לעליית הגג או דרך עליית הגג לשכנים, שלבתיהם אין צורת חנות, כלומר אין תריסים. את הסולם מרחיקים מרחק רב. כשהאדון האינשפקטור רוצה דוקא סולם פוניה אינו חולה להשיגו בשבילו.

אינני זוכר שאף פעם לא הצליחה הרפתקה זו. אף פעם לא נקנסה אמא ואף פעם לא שלמה מסים. ובאמת: מאין לשלם מסים, כשהפרנסה אינה מצויה?

דיירים

כפי שהזכרתי לעיל אנחנו שלשה בבית: סבתא ריסי, אמא ואני. ובכן למה לנו רחבות מעין זו? כך אומרת אמא ומשכירה את חדר האורחים לאביגדור הכובעני. אביגדור הוא בן אדם צעיר, תוסס חיים והומור, אינו מתנזר מטיפת יין ומחברה עליזה, ואשתו, להיפך, צעירה עצובה, חורת, חולנית. לא ארך הזמן והיא נפלה למשכב. פעם בחזרי מן החדר, אני רואה הבית כולו מלא אנשים, שכנים. מחדר החולה צריחות אימה: גרשו אותו! גרשו את מלאך המות! הנה הוא על הקיר, הנה על החלון!" אביגדור, מרדכי ישעיה וברל האלם מרדפים במגבת אחרי ה„בעל דבר" בהתאם להוראות החולה. לא הצליחו לגרשו. הוא לקח את נשמת אשתו הצעירה של אביגדור. שליחו של הקב"ה כוחו יפה מכוחם של בני תמותה. פרק זמן קצר נשאר אביגדור בביתנו עצוב רוח, שבור, שתקן ועזב אותנו סוף סוף.

לא רק את חדר האורחים אלא גם מחצית החנות הושכרה, ולמי? ליהודה הירש ה ר צ ע ן. הוא מכניס אלינו עורות מלוכלכים בדם וזוהמה, מעלים צחנה. אז שררו בחנות שלנו בערבוביה קטורת וחלבנה (בדיוק באותו זמן למדנו פרשת „ויקרא"), ריחות בשמי אמא וריח עורותיו של יהודה הירש.

שכנים

לאמא היתה הצלחה תדירה לגבי שכניה. אולי משום שבעצמה היתה טובת לב נדירה ואולי משום שהאנשים בכלל היו בזמן ההוא יותר נדיבים ורחמנים אחד כלפי רעהו וביחוד כלפי החלשים מוכי הגורל: אלמנות, יתומים, חולים. בעצם, כל תושבי הרחוב היו בבחינת שכנים. חנות משמע דלת פתוחה, כניסה חפשית פחות או יותר וכל אחד ידע מה שנעשה בבית שכנו והשתתף בשמחותיו ובצרותיו.

שכננו מאחורי הבית היה ברוך האדום, חיט לבגדי כפריים. כנראה היה פעם אדמוני, אבל עכשיו שיבה פשטה בראשו ובזקנו ללא סימן של אדמימות. אתו גרו בנו ברל האדום ואשתו לאה עטל. ברל אלם מלידה, אורח דבורו בידים בזריזות מפליאה, בכלל בן אדם נורמלי, עסק בחיטות ביחד עם אביו.

אתם, או, יותר נכון, על ידם התאכסנו בת ברוך, מרים, ואחותו, אסתר׳קה. מרים דקת גו, תמירה, חיורת, היתה גולם מושלם (אותנו היו מזהירים שבמרים השתקע שד) חרשת אלמת, אינה מסגלת להבין מה שמדברים אליה ואינה מגיבה לגמרי על שום דבר. יושבת, מסתכלת קדימה, מניעה את הראש ללא הרף לצדדין. בקיץ היתה מבלה: אוכלת וישנה על המרפסת הצרה והמזוהמת ובחורף, בקור החזק, לא הכניסוה אל הבית פנימה אלא הורידו אותה לתוך המרתף. מאין שאב גוף זה כוח ועצמה לעמוד נגד המצוקה, ההלקאות, הרעב והקור במשך שנים לא יכולתי להבין. היא חיתה הרבה שנים.

אסתר׳קה, גם כן בלתי שפויה בדעתה, אשה בעלת בשר, מגושמת, לבושה סחבות עבות. בימות החורף הקר היתה לעתים יושבת ליד הבית או במרתף. אז היתה מגלה רגש רחמנות כלפי מרים, מראה עליה באצבע: מסכנה, יצור אלהים אומלל אלם". היתה רוחצת לה את פניה, סורקת את שערותיה המסובכות ומחלקת אתה את פתה. בימי הקיץ החמים היתה אסתרקה פשוט תוססת, חומץ ביין, חמומה, משולהבת, חולצה פתוחה, שדים חשופים, היתה משוטטת ברחובות וצורחת בקולי קולות, מחרפת ומקללת, זורקת אבנים ומקבלת אבנים מקבוצות ילדים, המתגרים בה.

לעתים קרובות היתה נכנסת אל ביתנו דרך הדלת האחורית, מתקרבת לאט לאט אל אמא ואומרת בשקט: בוניה, את כמו בת שלי, תני לאכול." אמא נותנת ומזהירה אותי: „אסור, בני, להרגיז את אסתר. גם בלי זה גדול ענשה מאלוהים".

לאסתר׳קה היה בן, מנדל. בן גילי. ילד נורמלי, ביקר בתלמוד תורה והתאמן בחייטות אצל דודו ברוך. שמועה רוחה בעיר, שאסתרקה יצאה מדעתה בגלל המהלומות הקשות שקבלה בראש מבעלה בשעת ההריון עם מנדל. מנדל היה מתרחק מאתנו. רק לעתים רחוקות השתתף במשחקינו וגם אז בהסתייגות מיוחדת, אף על פי שהשתדלנו לקרב אותו. אפילו אלי היה מתיחס באי אמון.

כשהיתה אסתרקה חוזרת אל המרתף משוט ברחובות, היה מנדל ניגש אליה, מלטפה על ראשה, לפעמים גם נושק לה ומתחנן: אמא, אל נא תשוטטי ברחוב, אל תצעקי!" היא עונה בצעקות. רק לעתים רחוקות מאד היא נועצת בו את עיניה, כאילו עושה מאמצים להזכר במשהו ושוקעת בשתיקה. תוך חולשה ועיפות מופלגת.

זוכרני בקר סתוי סגרירי. גשם דליל חודר בעצמות. אני עומד ליד החלון ומסתכל החוצה. מנדל עומד לרדת למרתף. אסתרקה תוך עליה משם פוגשת אותו בקולי קולות. הוא מחבק אותה ולוחש לה משהו. כרגע היא כאילו מהופנטת, נועצת בו מבט חריף. מנדל נושק לה אחת ושתים, לוקח את ידיה בידיו, מסתכל בפניה ופונה ללכת. אסתרקה פורצת בצעקות אחריו: נובוסליץ, נובוסליץ. מנדל מתחיל לרוץ, לרוץ. מרחוק הסב את פניו פעם אחורנית אל אסתרקה ולאחר מכן הגביר את בריחתו. מאז לא ראינו את מנדל. היגר לאמריקה. אולי פגש מי שהוא מן הקוראים את מנדל בעולמו הגדול של הקב"ה? תן, סימן חיים, מנדל, אם עודך חי וקים!

מימין היה שכננו בנו של ברוך, מרדכי ישעיה. עיסוקו — מכירת תוצרת ברוך וברל. מרדכי ישעיה הטוב והמיטיב! כשחשך על אמא עולמה, כשנתאלמנה, היה נכנס תכופות לביתנו לראות מה חסר בבית, לעזור להקל; ובאיזו נכונות תמידית דאג לצרכינו, כאילו היה בן אדם קרוב או חייב תודה נצחית. היתה יוצאת ונכנסת גם אשתו לאה איידל, עדינה, הוורת פנים (טובה כמלאך, היתה אומרת סבתא ריסי). פעם נפלתי למשכב. נתנו לי לשעשועים מספר מטבעות נחשת גדולות. כנראה כבר אז לא שנאתי כסף. הכנסתי את המטבעות לפי ותוך אי זהירות גלשו לבית הבליעה. הרגשתי שאני נחנק ונתעלפתי. שמעתי רק את אמא קוראת לעזרה ודופקת בחזקה בקיר אל מרדכי ישעיה. כשפקחתי את עיני המה הבית מאנשים. נתכנסו שכנים וסתם עוברים ושבים. על ידי ישבו זיידה „רופא" ולאה איידל. עיניה מלאות דמעות אושר וחיוך על שפתיה, על ששבה רוחי אלי. בת היתה להם בגילי, יענטל, גם היא עומדת לרשות אמא. זוכרני, הייתי כבר לומד גמרא אז. אני ויענטל בחדר. אמא יצאה. היא מתקרבת אלי ואומרת: משה׳לי, אני מכינה לך, תופרת בעצם ידי, תיק־תפילין לבר־מצוה שלך. תקח ממני במתנה? הופתעתי ולא ידעתי מה לענות. היא עזבה את החדר בראש מורכן. שתיהן, גם לאה איידל וגם יענטל נפטרו אחרי מחלה ממושכת: שחפת.

שכננו משמאל היה ר׳ הירש יאנקל שפירא. באותו זמן אם יהודי מכונה בשם משפחה סימן הוא לו לטובה: אדם המעלה. ידע הירש יאנקל רוסית ואותיות לטיניות, לא ספרות, חלילה, אלא לכתוב כתבות. דבר נדיר בזמן ההוא אצל יהודי בעיירה. עיסוקו — מכולת וסדקית. מן המכולת ינק הירש יעקב את ה„פרנסה" (כביכול). מכתיבת כתובות בלועזית ומכתבים באידיש, שבימים ההם, ימי ההגירה ההמונית ללונדון ולניו־יורק, היה זה צורך חיוני לרבים, הכין הירש יעקל לעצמו ולרחל אשתו „עולם הבא". מה שהוא קונדסי היה ביהודי צהוב זקן זה, שעל אף טרדותיו בחנות היה אוהב ילדים קיצוני ולא איבד הזדמנות לשחק ולהתגרות בהם.

אני נכנס לחנות עם בקבוק ביד לקנות נפט.

— „ר׳ הירש יאנקל, אמא מבקשת בקבוק נפט בששה גרושים."

— „כסף יש, ששה גרושים הבאת?". הוא יודע שבאתי לקחת בהקפה. זאת היא לי לא פעם ראשונה.

— „אמא אמרה שירשום בפנקס".

„פנקס־שמינקס. אין פנקס, לא רושמים". אני פונה לצאת מבויש.

— „חכה, בא הנה, משה בן בוניה, בן בוניה משה. תן את הבקבוק." (אני מוסר לו) מתי אתה חושב לשלם את ששת הגרושים?"

— „וכי אמא לא תשלם?"

— „אבל אני רוצה, שאתה תהיה אחראי לאמא." אני מסכים. הוא נוסך את הנפט לתוך הבקבוק. אני מושיט את היד, אבל הוא מעכב.

— „מה אתה ממהר כל כך, משה בן בוניה, בן בוניה משה? אתה יודע כבר לכתוב אלף בית?" אני פורץ בצחוק.

— „אלף בית? אני רש"י לומד! גם אזבוקה ברוסית אני כותב!" מתוך הכרת פניו חושד אני בו שזה לא מוצא חן בעיניו. רואה הוא בי מתחרה בעתיד.

— „אדרבה, אדרבה, נראה! רחל זוגתי, זוגתי רחל, אלטע בתי, בתי אלטע — קורא הוא לתוך החדר — תוציאו הנה קסת ועט. הבה נראה את ידיעותיו של משה בן בוניה." אני תופס מקום ליד הדוכן ממול ליד אצטבאות הכפתורים. או, או! כמה קופסאות עם כפתורים מנחושת, מארד, מזכוכית ומכל הצורות והצבעים? מאושר הוא משה שלהם, שברשותו כל כך הרבה כפתורים נוצצים ויפים. אבל מנחם אני את עצמי, לא אלמן ישראל! משה אין כוחו יפה בחומש ורש"י! וכשהוא זקוק לעזרתי תוכלו לסמוך עלי: אני מקבל כפתורים לפי בחירתי. עובר לסוחר. אני כותב במחי יד את כל האזבוקה. הירש יאנקל מחליק לי על ראשי, צובט בלחיי ומושיט לי את הבקבוק.

— תגיד לאמא, שתאהב אותך."

תמהוני הוא ר' הירש יאנקל זה. הן אני ואמא אוהבים איש את רעהו ועוד איך אוהבים.

בבית הירש יאנקל אני יוצא ונכנס. בנו משה הוא חבר שלי. בימי שבת וחג עשיתי היכרות עם אחיו של בעל הבית. חייקל יהודי עלוב ושדוף, נמוך קומה, רחב גרם אבל רדוד (פלאטשיק) ורזה, כמעט מיובש. אפשר לחשוד בו שהוא מורכב מקרשים דקיקים. הוא תופס מקום ליד השולחן ושותק. מעולם לא שמעתיו מוציא הגה מפיו.

מנשה. בן אדם צהוב. צבע פניו, זקנקנו הדליל ואפילו של עיניו הוא צהבהב. מנשה הוא שותף, כמובן, חשאי, למונופול הטבק הממשלתי. שניהם עיסוקם במקח וממכר של טבק. ההבדל היה רק בזה: למונופול הולכים כלם לקנות פיות גילזות וטבק עם בנדרולים. מנשה היה תוחב לתוך כיסיו חפיסות טבק ללא בנדרולים (מסתם מתוצרת הדוד מנשה ויורשיו) ומביאן לבתי הקונים שלו. הייתי יכול להשבע, שמנשה קבל צבעו זה מן הטבק. מראה פניו מסוגל היה להלשין על התעסקותו.

מרדכי שפירא. היחסן, הכי חשוב בין האחים. יהודי גבה קומה, בעל כרס, שהתבלטה מתוך המעיל והחזיה הפשוקות, אכלן, שתיין, חברה'מן, בקי בהויות העולם, מבדח את שומעיו במעשיות, קולו נעים, רגיל בדברי זמר, פרקי חזנות, פזמונות עממיים באידיש. שנים מהם, על קרואי־צבא, עודם שמורים אתי ואני מביא אותם כאן (בתרגום עברי פחות או יותר מדוייק).

פוניה הוא גנב

פוניה הוא גנב,
פוניה הוא גנב,
הוא גנב מועד!
גופיה על גופיה
ועליה מעיל בלה מצהיב
רק עברת את הגבול
תצפצף עליו ועל אבי אביו.

פרידת קרוא לצבא

שאי שלום לי, אמא, יקרה מיקר
כי ממך אני נפרד.
לך קשה־קשה ולי מר לי מר
כי ממך אני נפרד

שאי שלום, שלום, כלה תמה
כי ממך אני נפרד
לך אתגעגע עד כלות נשמה
כי ממך אני נפרד.

שאו שלום, שלום, שכנים טובים,
כי מכם אני נפרד.
צער לידידים, צהלה לאויבים
כי מכם אני נפרד.

ביום בהיר אחד מוכרח היה מרדכי שפירא לעקור מן העיירה, לעבור את הגבול ולצפצף על פוניה גנב. ומעשה שהיה כך היה.

פרנסתו של מרדכי שפירא היתה על שחרור מן הצבא. לימים, כשהיה הדוד משה שלי מרישקני, עובר דרך ליפקני לכוטין להתיצב בפני ועדת הבחינות ובדיוק באותו זמן היה מקבל רגל נפוחה עם פצעים ונגעים מן הברך עד כף הרגל ומוכרחים היו לטלטלו (אבא ומרדכי ישעיה) מן העגלה אל הבית ולמחרתו מן הבית חזרה אל העגלה — תפסתי את ענין פעילותו של מרדכי שפירא. דוקא בפרק זה על עמידה לצבא של יהודים צעירים על הטרגיקומיזם שלו לא נגע אפילו שלום עליכם. אולי כדי „שלא לתת פתחון פה" לשונאי ישראל.

בפרנסה זו עסקו רק אנשים בעלי כשרון ויזמה (פאק־טארן) מהם פניהם לרווחים קלים על חשבון אסונם של הורי הקרואים, רובם היו רמאים, חמסנים ללא רחם. נדירים היו אנשים כמרדכי שפירא, שרצונם היה עז, בצד פרנסה מצומ־צמת, לעזור לצעירים להפטר מפוניה גנב השנוא. מרדכי עמד בראש רשת סוכנים על פני תחום המושב. היה יודע מראש מי ומי המשתתף בועדות הבחינות והיה מעביר את

המועמדים ממקום אחד למקום יותר נוח. לשם השגת השיחרור היו המועמדים מטילים בעצמם מומים (בכונה תחילה זמניים, אולם בדיעבד, ביחוד כשנעשו בידי מומחים גרועים נשארו לכל החיים): חור באוזן, העלולה להשמיע שריקות, נקור עין, ברך צבה, „כנור" (פירוש: יד כפופה), שבר וכד'. לגבי חייב צבא מן המיוחסים הגדולים לא הקפידו חברי הועדה על ת ח ל י ף, שהיה בעל מום באמת ואז קיבל המועמד המיוחס שטר ל ב ן, כלומר שחרור סופי. מרדכי שפירא שיחרר לא פעם בן אלמנה עניה, מפרנס יחיד, ללא תשלום וכמובן שהענין עלה לו בכסף פרטי משלו.

מספר שנים עמד מרדכי בפרנסה זו, עד שהלשינו עליו (מתחריו היהודים שהוא קלקל להם את הפרנסה), הוא, יהודי פקח, ראה את הנולד והחזיק בכיסו תמיד דרכון מלשכת הגוברנטור (דרכון חוץ) ובמשך לילה אחד נעלם מן האופק.

כעבור שלושה ארבעה ימים נתקבלה אצל הירש יאנקל אגרת באידיש, שהובאה ע"י ראש המבריחים (דוגי האנצים) בעצמו בכתב ידו של מרדכי: „אני בסדיגורה. נזדמנתי בערב שבת קודש אצל הרבי. יהי שם ד' מבורך! פתחו, חבריא,: „גופיה על גופיה, ועליה מעיל בלה. מצהיב. אם עברת את הגבול — תצפצף עליו ועל אבי אביו." מבינים אתם במי הכתוב מדבר."

מרדכי שפירא חי את חייו עוד הרבה שנים בין ידידי נפש בניו־יורק. יהי זכרו ברוך.

אמא נישאת שנית

ביום מן הימים אני חוזר מן החדר אומרת לי סבתא ריסי: משה'לי, מחר תשאר בבית. עליך לעזור לי לעבור לבית הדוד פסח." מה? סבתא ריסי עוזבת אותי ואת אמא? הלא הן גרו בצוותא כל השנים, כמו רות ונעמי? התשובה: אמא נישאת שוב ומכניסה אל הבית בעל. אין בכוחה לעבוד גם בבית, גם לדאוג לפרנסה ולחינוך בן. האבא החדש מכניס אלינו שלשה ילדים ואמא זקנה. ובכן אין מקום לסבתא ריסי והיא עוברת לבן שלה, השני. לדוד פסח, אל מעבר לגשר. אני מרגיש שכאן מתרחש עוול גדול ומביע את דעתי לפני אמא. אמא אומרת: „זה גורל, בני, מן השמים!" שוב צודק הקדוש ברוך הוא, כמו בשעת פטירת אבא. אני נושא את המטען ה ד ל ו ה ק ד ו ש של סבתא ריסי: שתי מנורות נחושת, מחזורים שנים, סידור „קרבן מנחה", „צאינה וראינה" וצרור בד לבן. זה למה? אז לא תפסתי. סבתא ריסי הסבירה לי, כדי שלא תצטרך אחר מאה ועשרים לחסדי הדודה שפרינצי והדוד פסח. עם הפרידה מפצירה בי סבתא ריסי לבקר אצלה ביקור חובה בכל יום ששי, כשחוזרים מן החדר.

הקשר עם משפחת אבא חוסל כמעט מעצמו... הדודות חנה ומלכה אינן, סבתא ריסי נעקרה מן הבית. אני מבקר אצלה בכל יום ששי. הדוד פסח עלוב ומדוכדך, שפוף במקצת בשכלו, בעל אופי חלש ורגש נחיתות כלפי הדודה שפרינצי, הזועמת תמיד ומכבידה עליו עולה בפקודות והטרדות. ואולי לא היתה הדודה שפרינצי כל כך רעה מטבעה, אלא המשפחה רבת הנפשות והפרנסה (החשוכה) והמרה: מכירת סיד ופחם, מררו את חייה. כל המשפחה התהלכה תמיד, גם הילדים, כמחופשים, מלוכלכים בשחור הפחם ובלובן הסיד. סבתא ריסי מצטמצמת אתי בפינה ותוחבת לידי בצנעה קופיקה אחת „לפירות שבת" ותמורתה אני מבטיח לה, בהתאם לבקשתה, אמירת קדיש לאחר מאה ועשרים. שיחתנו הקצרה קולחת בלחש בגלל מצב הרוח המרוגז שבבית. — „הלא יש לך בן, הדוד פסח? — „אין דבר. אתה במקום אבא שלך. רבונו של עולם הוא אבי יתומים, אוהב ילדים ושומע את תפילתם." תמיד דואגת סבתא ריסי לעולם הבא ולחלק בגן העדן. אני מבטיח לה ונפרד ממנה. הבטחתי אבל לא קיימתי. נטרדתי בעולם הגדול והמטריד ופגה אמונתי באמירת קדיש כאמצעי יעיל לרכישת עולם הבא.

האבא החדש הוא יהודי בר אורין, חסיד אבל לא קנאי. את שני הנערים, אותי ואת יוסי מסרו לחדרו של איציק שקולני, החדר המודרני דאז. שנינו מן התלמידים הכי מצוינים ואבא גאה על כך. בקלויז (בית המדרש), איפה שהוא גבאי, הוא מתפאר בנו, מגלה כלפי אהבה כמו כלפי יוסי.

בחדרו של איציק שקולניק התפתח גרעין של קבוצת חברים גדולה (אני, יאקל שטרנברג, משה ליבמן, אברהם רובינשטיין, אבנר שרייבר, משה לרנר (אחי ד"ר מ. נאור), הרצקי שטרנברג, יוסי שטרנברג, שלום לבנטל, משה רויטמן, צבי קרכמלניק, הנזל רבינוביץ — נשמה רומנטית, מעונה ומתיסרת עם שאלות מתמידות: מדוע? למה? ורבים אחרים), שהיתה פעילה בשנים הבאות בעיירה בהרבה שטחים. במשך השנים נתפרדה החבילה וכל אחד שקע במציאותו בדרך החיים היעודה לו.

כנוהג בימים ההם היו לומדים בחדר בקיץ עד שוב העדר מן השדה ובחורף עד שמונה בערב. פרט ליום ששי — רק עד שתים עשרה בצהריים. היינו משתמשים בחופש זה למטרות שונות. יום ששי אחד כזה יום כפור חזק, הקדשנו לכריכת ספרים. נזדמנו לבית יאקל שטרנברג. אבל דינה אחותו, כמנצחת על נקיון הבית, לא הסכימה בשום אופן לעבודה כזו בבית, שהיתה כרוכה בליכלוך ובזיהום. באין ברירה, למרות הכפור המסמר, ירדנו למרתף ועל המדרגות עשינו את המלאכה בכבד ראש ובהתעמקות במשך כמה שעות ולא הרגשנו לגמרי את הקר. עם חשכה התפזרנו הביתה. בלילה קבלתי חום גבוה: דלקת הריאות ובהמשכה טיפוס הבטן.

האבא החדש, כמוהו כאמא, הרעישו עולמות כדי להצילני בלי להתחשב עם המצב הכספי הדחוק, הבהילו את הד"ר שרייבר שלוש פעמים בשבוע, גם את ד"ר טוניק מבית החולים בבריטשני ושאר המומחים מן הסביבה, זיידה החובש היה מבקר שלש פעמים ביום. אבל... רוח והצלה עמדו לי ממקום אחר לגמרי.

מיטת חליי עמדה בחדר השינה שממנו, כידוע, נפתח חלון לחדר האורחים. שם נאספו שלשה מנינים. התפללו זמן רב, הרבה יותר מן הרגיל. בגמר התפילה ניגשו כל הנוכחים, עטופים טליתותיהם, שלושה שלושה אל החלון והודיעו לי בהכרזות של ג' פעמים: משה בן יהודה ובוניה נמכר לאהרון בן יהושע לצמיתות; מהיום והלאה יקרא שמו בישראל חיים

דוד בן אהרון בן יהושע"; חיים דוד, פדינו אותך מגיא צלמות עד מאה ועשרים שנה". מובן מאליו, שה„בעל דבר" על אף אלף העיניים שלו נתבלבל: שליחותו היתה לקחת את נשמת משה בן יהודה ובשום אופן לא את נשמת חיים בן אהרון. גם לגבי מלאך המות שריר וקיים הלאו של „לא תרצח".

כך הצילו אותי יהודים טובים ופקחים ממות בטוח. ברוך זכרכם לי, יהודים רחמנים ותמימים!

אהרון בן יהושע, שלו נמכרתי, פרנסתו היתה פרט לשמשות גם על תיקון מטריות וקניית ילדים. הוא היה אורחי הרבה שנים וכל ביקור, כמובן, עלה לי בפדיונות של „כיבוד אב".

פרנסה

עול הפרנסה אינו עמוס עכשיו רק על שכם אמא. אבא הוא סוחר תבואה סיטונאי, אבל חנות ה„קאקיטורעס" ממשיכה בקיומה. לפי קוצר שכלי שני המקורות אין בכחם לספק את צרכי הבית כהוגן. במחצית השניה של החנות, שהיתה לפנים ברשות יהודה הירש הרצען, אנחנו מוכרים קמח. מיכל לרנר נותן לאבא ביום ד' בהקפה שני שקי קמח: ללחם ולחלה. ביום רביעי הבא אבא מביא לו את התמורה ומקבל סחורה שוב בהקפה. זוכרני, פעם הבאתי אני למיכל לרנר את התמורה אבל סחורה לא הסכים לתת מחוסר אמון, כי מישהו הוציא דיבה עלינו לפניו. הצער והיאוש בבית היו גדולים לאין שיעור. אבל גדולה מהם היתה הבושה, הבושה בפני הקונים, שנרכשו בקושי כה רב ושהיו מוכרחים גם הם, מסכנים, אחרי שהביאו את התמורה עבור הקמח משבוע שעבר, לחפש מקום חדש לקמח בהקפה. אבא היה קונה תבואות בסיטונות: חיטה, שעורה, שפון, תירס, גרעיני חמניות וכד' מאת בעלי המחסנים ב„הר הזהב" או במבואות העירה האחרים. יוסל מרדכיס היה מן החשובים בהר הזהב ובערב היריד (יום ד' בין הערבים ומוצאי שבת) היה מקבל כסף מאת אבא לתשלום לאכרים תמורת התבואה. למחרת היריד עם שחר היו מטעינים בעגלות (קיריע) את שקי התבואות לתחנת מסילת הברזל. אני זוכר „ירידים כבדים", משופעים כל כך שפע תבואות, שאנחנו הנערים, גוייסנו ביחד עם משפחת יוסל מרדכיס, לעמדות תצפית על הקורות מתחת לגג או בפינות המחסן להשגיח על האכרים:
1. שלא יוציאו החוצה את שקי התבואה שנשקלו ונפרעו.
2. שלא יסחבו שקים ריקים. 3. אם התבואה שהורקה מן השקים, היא נקיה ללא עפר ופסולת.

יש לציין, שבשם הר הזהב היה מכונה שטח בכניסה לעירה בדרומה. בניגוד לפריפריה שבמזרח, המאוכלסת נוצרים והמשופעת בגינות, גנים ואפילו עצי פרי, היה הר הזהב מאוכלס יהודים ועירום מכל ירק ועץ. בעפרות זהב או בדומה לזה לא נתקלו מעולם בשטח זה. ליצני הדור חמדו להם לצון והיו משטים בלשון סגי נהור בתושבי השטח, שבדומה לרוב האוכלוסיה היהודית בעיירה היו עניים מרודים, מבוהלים ומוטרדים בפרנסה — קריעת ים סוף. היות שכאן התרכז מספר רב של „מחסנים" היתה ההתחרות קשה ומרה. הסוחרים יוצאים את העיירה לקראת האכרים ומציעים להם מחירים יותר גבוהים משקיבלו הם, בתקוה שירמו את המוכר בחשבון או במשקל או שבמחסן יערבבו את התבואה בעפר ופסולת. במשך הזמן השכילו האכרים לשקול את השקים המלאים בכפר וכשנזדמן מוכר כזה למחסן הרמאי או שהיה עוזב את המחסן תוך קללות ועלבונות או שהיה עומד ומגרד בפדחתו: להיכן נעלמו בדרך הפודים החסרים?

מובן, שבמקח וממכר כזה לא היה ביכלתו של יוסל מרדכיס לספק לאבא תבואות תמורת כל הסכום שקיבל. אבא היה טוען בהתמרמרות, אבל אל העצים ואל האבנים „מאין תבוא הפרנסה, אם יוסל מרדכיס זקוק לארבעה קרפיונים ודוקא ענקיים לשבת?!" ויוסל מרדכיס היה עושה את עצמו כלא שומע ועושה את שלו. משפחתו היתה גדולה וכולם עבדו עבודת פרך, שבסופה בקושי „מים למרק גריסים" ולמעשה היזק על היזק. תמיד נשאר היא חייב לאבא ואבא לקומיסיונר בנובוסליצה, שהיה מקדים באשראי את הכסף לאבא ומבטיח לעצמו באופן זה את קבלת קרונות התבואה למכירה בבורסה שבנובוסליצה האוסטרית או לשלחן למכירה לקנסברג (קניגסברג בביטוי היצואנים הליפקנאים).

בפרק זמן מסוים היה ר' ישראל זיידמן נציג הקומיסיונר מנובוסליצה, מה שהקל בהרבה על היצואן: לא היה צורך לשלוח את הדובליקטים (העתקי שטרי מטען) לנובוסליצה לשם קבלת אשראי עליהם. ערב יריד הייתי נשלח אני לר' ישראל, הוא היה יהודי חלוש, בר אורין, יושב יומם ולילה על ספרי הקודש. לכאורה, בן אדם שלא מן הישוב, בור בהויות העולם, אבל למעשה היה „מומחה" לאי מתן כסף. קודם כל הייתי מוכרח לחכות במטבח זמן רב עד שהיה מופיע בפתח וידיו תמיד רטובות ופיו ממלמל: „נקבים, נקבים, חלולים, חלולים" אחר כך מתחיל בחקירת שתי וערב ממושכת כאצל שופט חוקר מן המין הידוע. עיני היו יוצאות מחוריהן עד שקיבלתי את הכסף

וכך היו החיים קשים ומרים. כשמפוד תבואה מדוד ושקול, שתמורתו נפרע יותר מערכו (שויו) מוכרחים היו להתפרנס יוסל מרדכיס על שמונת בני ביתו, ביתנו על שש נפשות, הקומיסיונר הנובוסליצאי ועוד מי יודע מי.

רק פעם אחת, אני זוכר, בקעה בחשכה זו קרן אור. נדמה היה שהנה האירה ההצלחה פניה לבית אבא. אבל חלום האושר חלף מהר מהר והמצב חזר לקדמותו.

אבא רכש מספר קרונות שעורים ושפון ומאיזו שהיא סיבה לא נטענו. בין כך נודע שבראסיי (הפלכים במרכז רוסיה) נפלה בצורת והמחירים החלו לעלות. מדי יום ביומו מופיעים מתווכים וקונים ומציעים מחירים יותר גבוהים. אבא עומד בבטחונו, אינו מוכר. הוא מתלחש עם אמא (עושה חשבון הרווח) שש... ששש... ללא עין הרעה... כך וכך... ה„ללא עין רעה" הולך וגדל עם כל יום. יש אומרים שאנחנו קונים את דירת יעקל לייזרלס נדוניא בשביל חיה ויש אומרים שנתחיל בטחינת קמח למכירה. בינתים המחירים עולים ועולים. העולם, כנראה זקוק לשעורים ולשפון. אבא מתהלך בבית מלא בטחון. התישר הגב, נעלם הדכאון מעל פניו והוא מזמרר: „אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה". המתווכחים מציעים מחיר והוא לא! לא! סוף סוף התחילה אמא להציע בדרך עקיפין: אולי חלק. החצי. אבא מתרכך ומפשר: היות שבימים הקרובים מגיע

ה„רבי" שלו, ר' יחיאליקל (לפני חדשיים בערך קיבל יוסי ליד השולחן סטירת לחי הגונה על ביטוי בלתי היר: הרבי יכיאליקל במקום הרבי רב יחיאליקל); נטכס אתו עצה". ובכן מחכים. בינתים המחיר ממשיך לעלות ואבא ואמא „מרחפים ברקיע השביעי".

ה„רבי" הגיע. מקבל בין הראשונים את אבא (דרך אגב, גם פדיון הגון) ומיעץ: לחכות עוד. סימן מובהק, שאבא מכלכל את מעשיו בתבונה. הוא מחליק את זקנו תוך נחת ובטחון. מחכים, משלחים את המתווכחים: מחר, מחרתיים.

עברו כמה ימים. הרבי ר' יחיאליקל נסע לשלום. עכשיו אפשר להתפנות למסחר. אבל... היום לא באו מתווכים?! גם למחרת וביום השלישי אינם מופיעים. אבא חלשה דעתו קצת והוא יוצא ה„שוקה" ל„הריח". נכון! יש מברק מ„ראסיי": לחכות! לא לקנות!" עבר יום, עברו יומים. חסל סדר מתווכים; כנראה, הופיע יבול חדש בראסיי באמצע החורף.

למה להאריך הרבה? את השיפון מכרנו בקושי במחיר הקרן. השעורים היתה להם „אריכות ימים" ברשותנו. עד שנרקבו בשקים. כל המשפחה: אבא, אמא, הסבתא הישישה וארבעת הילדים היו עולים מדי ערב לעליית הגג ולאור עששית (לא לתת הזדמנ:ת לשמוח לאיד לשונאים) מגרדים בסכינים את השיעורים העבושים הגדלים מן השקים, כדי שהם יהיו לכל הפחות ראויים לשימוש. עם שחר אבא נושא את המשא המצחין הרחק הרחק מן הבית.

לעליית הגג היה שוב תפקיד חשוב: מחסן סמוי ומקום מחבוא ליסורי אנוש מעין רואים. יד הדלות שוב היתה על העליונה, היא השתררה בבית ביתר תוקף.

תוצאה חשובה היתה בכל זאת למקרה זה: אבא איבד חלק ניכר מאימונו ברבי, רב יחיאליקל. הוא המשיך, אמנם, לתפוס מקום ראשון בין מקורבי הרבי, אבל, כשאנחנו, הצעירים, שוחחנו בינינו על „צדיקים", עשה את עצמו כאינו שומע ולא הגיב לגמרי.

החדר של הרבי איציק שקולניק

החיים הקשים בבית לא השפיעו בהרבה על חיינו הצעי־רים, הואיל ורוב הימים, וחלק מן הערבים, בלינו בחדר.

אשירה לרבי ומורי איציק את שירת החדר שלו. חדר היה לרבי ומורי: פנת יקר, קרן חמד, עולם יפה ומושלם לנו, תלמידיו, עולם שונה לגמרי מזה שבבית וברחוב. סיפורי החומש: העקדה, יעקב, יוסף ואחיו, גישתו של יהודה אל משנה למלך הגדול: בי, אדוני, אבל ידוע תדע, אני מחלק את ארצך לעשרה חלקים וכל אחד מאתנו לוקח על עצמו להחריב בקולו את חלקו. ובאיזה גאוה נתמלא לבנו, כשרומז יוסף לאפרים לגשת אל יהודה ולשים את ידו על שכם הדוד והלה מרגיש: זה לא מצרי, זה מבית אבא", סבלות מצרים ומשה המנהיג, קבלת התורה. מי יכול להשתוות אלינו, ילדי עם נבחר ע"י ה' צבאות, עושה שמים וארץ. „קדושים תהיו לי!". איזה משמעות וערך יש לקור, לבוץ, לעניות ויסוריה, לשטופסי וגרישקה וחבריהם, המידים בנו אבנים בשעה שיוצאים מן החדר. אל תירא, עבדי יעקב! סוף סוף נעזוב את הגלות המרה ונשוב לארצנו הקדושה כמו שהבטיח ד' לרחל אמנו „ושבו בנים לגבולם".

הרבי איציק יסד לנו את האגודה „פרחי ציון". היה קובע שליחים מאתנו לשם איסוף כספים בקופסאות הכחולות. השתתף באסיפותינו ופעמים הרבה גם בתהלוכותינו ברחובות בסך תוך שירה: „כל עוד בלבב", או „על אם הדרך שושנה מתגוללת" וכדומה.

הרבי איציק הנהיג בחינות. פעם חכינו לאורחים חשובים: ועדת בחינות. והנה הגיעו מזאוניץ (פודוליה) שלשה אנשים: אלטמן (בארץ), רבינוביץ וברמן. בעינינו היו אלה שליחים מן העולמות העליונים והבחינות חויה חשובה לאין ערוך. אני קיבלתי ציון „אשרי יולדתו", יאקל שטרנברג „בור סיד שאינו מאבד טיפה" ומשה ליבמן „מעין המתגבר". הבחינות נמשכו כל היום (כנראה מצאו כאן הבוחנים מקום להתגדר בו) עד בערך עשר בערב. חזרנו הביתה חוצץ, בסך, בוססנו בבוץ העמוק עם הפנסים בידים. צעדנו בכל הרחובות קוממיות בשיר ובזמר, כחיילים, החוזרים מן המערכה עטורים זרי נצחון.

זכורני, כשהגיעה לעיר הבשורה הנוראה על פטירת הרצל, הפסיק הרבי את הלימודים, הוציא את כולנו החצרה: שבו, ילדים, ארצה, „שבעה". נפטר המלך שלנו. במשך שעות שוחח אתנו על הרצל, סיפר מתוכן „אלטניילנד" („תל־אביב") ותיבל את דבריו בקטעים מחזיונות הנביאים ומן האגדה על אחרית הימים.

כשחזר הציר שלנו מר יוסף בלנק מקונגרס־אוגנדה הזמין אותו הרבי איציק לכיתה שלנו, סיפר לנו הרבה על הפרלמנט שלנו והויכוחים הסוערים בו על מקלט לילה וארץ ישראל. כמובן היה ביקור זה חויה גדולה בשבילנו.

הרבי איציק ידע לגוון את חיי תלמידיו, להקרין לתוכם אור ושמחה וביחד עם זה לדרבן אותם להתעלות בלימודים ובמידות טובות. במקביל עם החומש והתנ"ך לימד אותנו את לחני מגילות איכה, אסתר, זמירות שבת, שר אתנו ניגוני חסידים, שירי ציון ואפילו שירים עממיים באידיש. (הוא היה גם בעל תפילה וחזן מן המעולים). שינן אתנו בעל פה את שירת דבורה, האזינו, קטעים רבים מישעיה, ירמיה, תרי עשר, אגדות, פתגמי חכמים. יותר מאוחר ספרות בעברית ואידיש. הדיקלומים ששינן אתנו: „זכרתי לך חסד נעוריך, אהבת כלולותיך, לכתך אחרי במדבר" או „כרם היה לידידי בקרן בן שמן" — טעמם עומד אצלי עד היום. בשיחותיו אתנו, בחיבור סיפורים בדויים, שירים ופתגמים (בעצמו ביאליק־רבניצקי בעל פה). הוא חינך דורות על דורות בעיירה עד שיבה, עד השואה. כוחו של התנ"ך, המוסר והבטחון היהודי עמד לו לטעת בלבות ילדים וצעירים לעולם ועד את התודעה היהודית, לכבוש את הנשמות ולצקת דפוסי אופי של אנשים הגונים ויהודים טובים, עד כדי כך שאפילו פריקת העול שבשנים הבאות (תוצאות ההתמרדות נגד הישן והשאיפה להתחדשות החיים), שהביאה את הנוער להתלהבות להקמת גן עדן עלי אדמות לכל המין האנושי תוך הפקרת האומה והזנחת ערכיה — פריקת עול זו היתה רק זמנית, לא ארכו ימיה אצל תלמידיו וכמעט לכולם עמד הכח להישאר, כפי שציינתי לעיל, יהודים טובים ואנשים הגונים פחות או יותר.

וכלום לפלא יחשב, שאנו זוכרים לרבי איציק את חסד ילדותנו ונעורינו ועם חלוף הזמן וגדול ההתרחקות מן החדר — גדלו אהבתנו והוקרתנו אליו.

את הרבי ראיתי בפעם האחרונה בצרנוביץ, בשנת 1939. על אף הגיל „עודנו באבו״. הוא בא אלי שאלך לבחור לו ספר־מתנה מתלמידיו, מחזור העשרים. השיחה בינינו שטפה באידיש. ניגלה עלינו שוטר רומני ועמד לעצרנו. (משטר גוגה־קוזה אסר על דיבור באידיש בפרהסיא). הרבי נבהל. שילחתי את השוטר תוך כמה רגעים וחזרתי אליו. הוא אומר לי: „הטיפשים הללו, מאמינים שבכוחם לסגור את הפה לעם הספר?״ ידעתי שענינה אותו תמיד בעיית הנצרות, ז. א. במה היה כוחו של הנוצרי, שתורתו הצליחה לכבוש את העולם האלילי. בחרנו בספר „ישו הנוצרי״ לקלויזנר. הוא נפרד ממני בלחיצת יד חזקה ואמר לי: „גם עתה שמחתי לראות אותך״. היתה זאת פגישתנו האחרונה.

מורי ורבי, סיימת את חייך העשירים ביחד עם רבים מתלמידיך בין פשוטי עם קדושים וטהורים, מובלים לטבח. כמוהם עמדת אין אונים ומופתע מול השואה האיומה, „זנח אלהים את עמו!״ עד שנפלת בנופלים על אדמה חורגת. אלהיך ירד מנכסיו, אלהיך פשט את הרגל! ואולי תוך בקיאותך בתולדות האומה הבהבה במוחך המעורפל מרעב ותלאות התודעה, שגם שואה זו על מוראיה ופחדיה גם היא רק מחזור בין הפורעניות המתרגשות ומסתערות על אומתך ושבכל זאת נכון הוא, מה ששיננת לנו ושרת אתנו: „עם ישראל חי וקיים לעד, לעד!״ ולכן, רבי ומורי חבל חבל מאד־מאד שלא עלה בגורלך לראות את חזון־חייך מתגשם: לחיות במדינת היהודים, מדינה חיה וקיימת בפועל, במציאות.

שלום לעפרך, מורי ורבי. יהיה זכרך ברוך ותהי נשמתך צרורה בצרור חיי האומה, אמן!

1905

תסיסה במדינה. גם ליפקני ב„נביאים״, אינה מפגרת. אי מאין הופיע „חבר יאסיף״. הוא מלמד אותנו, ביחוד את הנערות, פרק בהלכות ריבולוציה. אנו הולכים ל„סכאדקעס״ (אסיפות) מחוץ לעיירה, שומעים הרצאות ומתכוננים, למה? אין חבר יאסיף מגלה עדיין. בינתיים מודיע שר השוטרים, הפריסטב, להורי ה„מהפכנים״, שאם לא ישקיטו הם את הרבולוציה יטול הוא בכבודו ובעצמו את הענין לידיו. מה לא עושים הורים יהודים בשביל בניהם ובנותיהם? בלילה אחד מתנפלים הורים על „אסיפה חשאית״. החברה מצליחה לכבות את האור ולברוח דרך החלונות ללא התנגדות כל שהיא. החבר יאסיף נעלם מן האופק וה„גויים״ טוענים: הז׳ידים רוצים לסלק את אבא־קיסר, בואו ונערוך להם פוגרום כדבעי. שומעים יהודים, דואגים אבל רוחם אינה נופלת עליהם: יש אלהים בשמים ופריסטב טוב בעיירה.

ליל סתיו אפל. „וימש חושך״ בחוץ. הבוץ סמיך ועמוק. כלתה נפש מן הרחוב. השעה מאוחרת. שתים עשרה. העגלונים נוסעים מן תחנת הרכבת. פתאום בוקע את השקט קולו של זליג הכרוז: עורו יהודים, קומו! מתלבשים מהר בידים רועדות, מציגים עששיות ונרות על אדני התריסים או בחלונות. מה קרה? מנהל תחנת הרכבת החזיר מן התחנה את גרשון שניידרמן, שעמד לנסוע לאקניצה, לבשר ליהודי ליפקני בשורה טובה: בריונים, מוסמכים לעריכת פרעות, מגיעים לליפקני מאקניצה״. בו ברחוב מתארגנת קבוצה להגנה עצמית, שולחים שליח לשר ולראש השוטרים. הם באים ומבטיחים: אל פחד! בראש הקבוצה הם צועדים אל תחנת הרכבת לקראת האורחים. הפורעים לא ניסו להיכנס אל העיירה. מנהל תחנת הרכבת הזהיר אותם, שיהודי ליפקני הם בדרך לקבל את פניהם.

למחרת התקיימה בבית הכנסת הגדול אסיפה רבת עם. ה„הגנה״ מקבלת תגבורת בצורת מתנדבים רבים, אצל נגרים וחרטי־עץ מזמינים גלילי עץ עם ראשונים עבים. (שימוש בכלי נשק חם אין הפרי־סטב מרשה) ואת „החיל״ מחלקים לשלושה ראשים בראשות בעלי יד חזקה ואמיצי לב: יעקל אלטער העריס (אבא שלי), הרצקי שטרנברג (אחי המשורר והבמאי יאקל שטרנברג) ויאנקל בירמן. בלילה עומדים משמרות במבואות העיירה. אין עגלה „גויית״ עוברת את הרחוב ללא רשיון מטעם ההגנה. מכיון שאני קרוב למלכות, ז. א. למפקדת ההגנה (אבא והרצקי שטרנברג) אני משתתף לא פעם בסיורים הליליים ולא פעם פחד ורחב לבי בשמעי בחשכת הלילה תשובה גויית תוך הכנעה ופחד על השאלה: מי שם? אחד משלנו, אדון יאנקל! גם הפעם ניצלה העיירה מחורבן ושוד.

אחרי החדר

באותו זמן, בגיל15־16 אנו עוזבים את החדר. מופיעים בליפקני הסטודנטים הראשונים: כפתורי זהב, מכנסי דיאוגנל כחלחלים וכובע כחול־לבן עם מצחיה נוצצת: נח חויס, ישה אלטמן, סשה ברודסקי, ה„נותנים שיעורים״ ברוסית חינם לכל דורש ומסוגל ללימודי גימנסיה. רוחות חדשות מנשבות מן העולם הגדול והשפעתן הולכת וגוברת: מזיזים את העששית שעל גבי גזוזטרת התניר בשבת בערב (כדי לאפשר קריאת „ספרי פסול״). אין מדקדקים בתפילה, קוראים בעתונים בפרהסיה, אפילו בבית הכנסת, לועגים על „צדיקים ורביים״ וכדומה. עבירות קלות וחמורות אינן מעיקות כבר על הנשמה.

ההתגלחות הראשונה

רק אחרי שיהודית גלפרין (אהבתי הבישנית והתמימה הראשונה) שואלת אותי תוך לעג: כלום אתה חושב לגדל זקן ופאות? אני נכנס למספרה של משה חויס. תוך דפיקות לב חזקות אני מתישב בכסא. משה מגלח את זקני כמי שרגיל לכך. אינו מתרשם מהתרגשותי. כשקמתי מן הכסא רעדו ידי ומשקפי נשמטו ארצה ונשברו. עונש קטן ראשון. אני יוצא החוצה פאתי מערב התלהטו, השתלהבו (שקיעת החמה). מפאת קוצר ראייתי אני נדהם מן המחזה: אש גיהינום לפושעי ישראל ובטח גם אני בתוכם.

הזמן עושה את שלו. בעקשנות ובחריצות מתחילים ל„התמשכל״. לומדים רוסית, מתכוננים לבית ספר תיכון (גימנסיה). ללא ידיעה כל שהיא בשפה, עלינו לשנן הכל בעל פה: היסטוריה, גיאוגרפיה, חשבון, משלי קרילוב, חיבורי פושקין, גוגול, טורגינב וכולי. במשך שנה רוכשים ידיעות

בקורס של ארבע מחלקות ונוסעים לבלצי לעמוד לבחינות חיצוניות. בבלצי מתאכסנים באכסניה, מקום כבודם של עגלונים וסוסיהם. לשלם במלון אין שום יד משגת. אוכלים מן היד לפה, ישנים בקרבת סוסים, אבל גם שנה זו מתוקה. שעה שעתיים בלילה. יתר הזמן מוקדש ללימודים וחזרות. מתכוננים לבחינות אף על פי שכמעט בטוח שיכשילו אותנו. מנהל הגימנסיה, פיאטר ניקוליביץ ווסקרסנסקי, הוא „שגץ" צעיר, מגוהץ, בעל שפמפם בלונדי, עינים אפורות עוקצניות. הוא שונא ישראל מובהק ועוין מעומק לב את „הז'ידים האקסטרנים" הללו. המבחן בכתב ברוסית לנבחנים היהודים היה: „משמעות המנזרים בחיי האומה הרוסית". הרגשנו תיכף ומיד שהבחינה מיותרת לגמרי. אני, בהיותי בטוח, שהמשחק אבוד, רציתי לכל הפחות להתנקם באנטישמי זה. התחלתי בהקבלה בין משמעות בתי האולפן בהיסטוריה של שני העמים: היהודי והרוסי. הזכרתי את ר' יוחנן בן זכאי, ישיבות נהרדעא פומפדיתא וכו'. למשמעות המנזרים לא הגעתי בכונה. נסתיים הזמן הקבוע לבחינה.

למחרת נקראתי למשרד. אני עומד לפני המנהל, ווסקרסנסקי, מעשה תם. הוא נועץ בי את עיניו בבוז ובשנאה ומתפרץ בכעס: ז'יד ארור, אתה מתעלל בקדשי האומה הפרבוסלבית. לך לכל הרוחות, פרצוף יהודי נבזה!" איני זז. הוא שואל אותי: למה אתה מחכה? אני מבקש את נירותי. הוא מחפש במגרה, מוציא אותם וזורקם בכעס בפני. אני מרים אותם ועוזב את המשרד ללא פרידת שלום. סיפוקי היה רב: גרמתי לאנטישמי זה כאב עמוק.

פעילות ציבורית

בחורים ובחורות בגיל 16־17, מלאי מרץ ושמחת חיים ממשיכים בהכנות לבחינות. בימים ההם עסקו בזה עד לגיל 35 ולמעלה מזה. מורה אחד שלנו, ויסברג, בעל לאשה וילדים באודיסה, היה יורד לליפקני למשך הקיץ בתור סטודנט־מורה כדי להרויח להוצאות לכל השנה.

אולם חלימודים לכשעצמם לא סיפקו אותנו. כדי לגוון את חיינו השקענו את עצמנו בטיפול בצרכי ציבור. את הקופסות הכחולות ושירי „על אם הדרך" ו„כל עוד בלבב" עזבנו ל„חברה הצעירה". אנו התחלנו לעסוק בענינים רציניים: הקימונו שלושה מוסדות, שהיוו צורך השעה והביאו תועלת רבה לכל האוכלוסיה היהודית.

המוסד הראשון היה: ספריה על שם יהודה שטינברג. לוי בלאנק מנהל, אני סגנו. עריכת הקטלוגים ואיסוף כספים — נמסר לי. נאספו ונקנו ספרים באידיש, עברית ורוסית. מקצת מן המקצת בגרמנית. בזמן מסויים עמד לצדנו ועזר לנו בהרבה תושב חדש, מרדכי מאיר בלאנק, בעינינו מין אברך משי, חובב ספרים וספרות. היינו בטוחים שהוא „חוטא" בסתר עם „המוזות". הוא בא מבית אמיד וחתם על חשבונו הפרטי על עתונים, ז'ורנלים ואפילו ספרים. היינו חולקים לו כמובן כבוד רב, מה שלא מצא חן בעיניו ביותר. פעם הוא נכנס, לבוש אדרת חורף הדורה. אני מגיש לו כיסא ומזמין אותו לשבת. הוא עונה לי בכעין התמרמרות: אל תתבייש, למה לך להגיד שב ר' מאיר. תגיד פשוט כמשמעו: שם ר' פעלץ (פרות עורות חרפית).

הספריה התקיימה על תרומות חדשיות של חברים, על תרומות בשעת שמחות ותשלומי קוראים. שנים רבות נהנתה ממנה האוכלוסיה, במשך הזמן עברו עליה משברים והיא יצאה בשלום עד שהקיץ הקץ על כל המוסדות, שריה חיים יהודיים ותרבות יהודית נודף מהם.

המוסד השני היה בית ספר לילדי עניים. כמובן, בלתי ליגלי. שכרנו שלושה חדרים לשלוש כיתות בחצר אברהם לנדוי. הפעוטים, בני 5־6 היו מובאים ע"י אמות מצומקות ומקומטות, אבל בעינים זיקי אושר והכרת תודה. הן הלבישו את ילדיהן במיטב הבגדים. הסרח העודף ממכנסי ילדים מאחור היה חסר לגמרי. הילדות לבושות למשעי, חפופות ראש. הצמות הדקיקות סדורות למופת. הגדולים בני 7־8, למרות „חוסר חינוך בבית, שובבות ונטיה להשתוללות, ידעו להעריך את המפעל והתיחסו אל הלימודים ואל המורים בכובד ראש ובחיבה. מי שלא ראה את אושר הילדים העניים ואת שמחת המורים הצעירים למראה תלמידיהם והצלחתם בלימודיהם — לא ראה שמחה מימיו.

אני ומאיר חויס ושלום לבנטל היינו השד"רים של המוסד. אספנו כספים שאיפשרו לנו לתת לתלמידים ללא תשלום מכשירי כתיבה: עטים, עפרונות, מחברות וכד'. לספרי לימוד לא הספיקו ההכנסות. משום זה הנהגתי לימוד ללא ספרים: הרצאות בחומש באידיש, אלף־בית וחשבון על הלוח. המורים לימדו בהתנדבית, קבוצת החברים כמעט כולה. מי כשרוני יותר ומי פחות. בחודש הראשון לא תפסו ילדים רבים את כתיבת עשר הספרות. העבירו את ההוראה לי. רשמתי על הלוח קוים, עיגולים, חצאי עיגולים וביקשתי מן הילדים לחקות אותם. במשך זמן קצר כתבו כולם גם את האלף בית וגם את הספרות. בית הספר התקיים שלוש עונות. הילדים רכשו ידיעות בקריאה וכתיבה, בחומש, בדברי ימי ישראל באידיש. ביום בהיר אחד הופיע הפרי־סטב. הוא הופתע למראה עיניו. כנראה נתרשם, התייחס אל המורים תוך כבוד ואדיבות, אבל פרוטוקול רשם. התקיים משפט בכותין בבית דין המחוזי ו...זוכינו. אבל בית הספר נסגר.

המוסד השלישי: להקת תיאטרון של חובבים.

הצגות תיאטרון באידיש בליפקני אני זוכר עוד מילדותי: משחקי פורים, בבית מנוס החיט הישן. השחקנים: שוליותיו של מנוס בהנהלת חיים „חמנית", עוזר בחדר שלי. הציגו משחק אחשורוש ומכירת יוסף בערב אחד. אני, בתור שכנו של מנוס וביחוד בתור תלמידו של חיים, שתי פרוטקציות חשובות, זכיתי לקבל מקום מצויין: על כרכב התנור. שם עמדתי כל הזמן באחוז בידי בעמודים והייתי „ברקיע השביעי".

לימים הציגו הסטודנטים וחברותיהם: נח חויס, ברודסקי, אדלה וינברג, דינה שטרנברג, רחל גרינברג במחסן גדול בחצר א־ציק נח וינברג את המחזות: קשה להיות יהודי, „אנשים", טוביה החולב.

להקת חובבים ראויה לשמה התארגנה רק בזמננו אנו. קודם בהנהלת אברהם פרנקל, אח"כ של שחקן, שאומנתו בכך, זיגלמן, שעזב להקה עוברת אורח בעיירה ונשאר אצלנו בתור

מאמן וקיבל משכורת קבועה; ולסוף בהנהלת במאי משלנו (שנעשה מפורסם בשנים הבאות), חברי היקר לי והאהוב עלי עד היום יעקב שטרנברג.

קשיים היו לנו עם המין היפה שבלהקה. לא פעם היינו מוכרחים לבוא בתחנונים אל אם השחקנית, שתרשה לבתה להשתתף בהצגה (פייגה וינבוים, שחקנית כשרונית, איטה חנה גלוטמן, פרומה ואסתר גריברג, חיה טרנברג, יהודית גלפרן, רבקה שניאורסון וכו׳). לא פעם עמדו הבמאי והשחקנים שעות על שעות במטבח, עד ש„הפרימדונה" או השחקנית סיימה את קילוף תפוחי האדמה או את בישול הארוחה כדי לקחת אותה לחזרות.

לא פעם היה אבי השחקנית חוזר הביתה מבית המדרש, מתפילת מנחה־מעריב שבור ומדוכא בטענות ובתחנונים אל השחקנית ואמה: געוואלט! היתכן? בתי שחקנית?! אני מתבייש להרים את עיני בפני אנשים בבית המדרש!" אבל הוא העלה חרס. האמא היתה מגלה יחס של אמון לבחור ומסרה את השחקנית לרשותו.

הצגנו: הנבלה, יעקל הנפח, אוריאל אקוסטו. כבשנו את הקהל. ההצלחה היתה גדולה עד כדי כך שהיינו מוזמנים למסע אושפיזין להציג בבריטשאן, סנקוואוצי וישובים סמוכים אחרים. הרוח נוצל להחזקת הספריה ובית הספר לילדים עניים.

גימנסיה ואקסטרנאות

הרוחות החדשות, שהתנשבו ורגשו משנת 1905 על פני הרחוב היהודי בתחום המושב והסעירו אותו הביאו לידי כך, שבית המדרש והישיבה הוחלפו בגימנסיה והמתמיד — בגמ־נזאי (ממש או בתחליפה: השכלת גימנסיה מחוץ לכתליה — אקסטרנאות). בזמן שבני האמידים ובעלי היכולת היו פורצים להם דרך לגימנסיה הרוסית בכל האמצעים, כשרים ובלתי כשרים, למרות ההגבלה של 2%—3, נשארו רוב רובם של צעירי היהודים מחוץ והעפילו בקנאות ועקשנות בלתי שכיחות לקראת קבלת תעודת בגרות בתור אקסטרנאים.

וכך היה דרכם „בקודש": עוזבים את הישיבה. בעוד הדיבור הוא בבוהן היד ובניגון של אביי ורבא, ללא ידיעה קלה שבקלות בשפה הרוסית מסתער ראש העילוי על קורס של ארבע כיתות בית ספר תיכון ומעכל אותו במשך שנה אחת, נוסע לעיר המחוז או הפלך לבחינות, מתייצב בגימנסיה רוסית ו...נכשל. חוזר הביתה, מלמד עברית ורוסית בעיירת המולדת, או בעיירה שכנה או בחווה של חוכר יהודי (קונדיציה בלע"ז) עשיר, חוסך סכום כסף ובינתים, בשעות פנויות בלילות, מעכל עוד קורס של כיתה־כיתתיים, במאי או באבגוסט שוב בעיר הגדולה בבחינות ליד גימנסיה חורגת ושוב... נכשל. כך ממשיכים עד לרכישת ידיעות של שמונה מחלקות. אז מתחיל הדו־קרב העקשני: אלה בידיעות מצויינות ובסיסיות, מדברים יונית ולטינית כבשפה חיה, מפגינים בקיאות במטמטיקה גבוהה ואלה בהכשלה זידונית וצינית ללא רחם. עד זיקנה ושיבה, עד גיל של שלושים וגם ארבעים שנה.

מבלי יכולת לעמוד נגד הזרם המסתער של שואפים להשכלה ואולי גם בגלל ההתקדמות שחלה בקרב האזרחות הרוסית הפרוגרסיבית, נאלצה הממשלה הצארית לתת רשיונות לפתיחת שלושה בתי ספר תיכוניים ליהודים בכל רחבי תחום המושב: גפן באודיסה (ללא זכויות), קוגן בוילנא ורטנר בהומל (עם זכות הוצאת תעודות מאושרות אחרי בחינות בפני ועדה מטעם הרשות הגלילית.). מובן שמספר המועמדים עלה לאין ערוך על מספר המקומות בשלוש הגימנסיות, בכל זאת הצלחנו שלושה ליפקנאים: אני, משה ליבמן ואברהם רובינ־שטיין להתקבל לגימנסיה רטנר בהומל. בשנת הלימודים 1910/1909. הואיל והייתי מחוסר אמצעים לשנה שלמה הגעתי להומל רק בסוף דצמבר לקראת הבחינות בינואר. עמדתי בבחי־נות בקונקורס ונתקבלתי לכיתה שש. המורה ללטינית (זכור יהיה לטוב) היה זלטופולסקי, בן רב אודיסאי, כשנתקל במועמד — „פלפל" („אפעפערל", כפי שהתבטא הוא), לא הרפה ממנו עד שלא המציא לו הלה שורשים משותפים או מקורבים למילים הלטיניות בעברית או בארמית. לפני הבחינה נמסר לי על התחיבו ואני הבלטתי את ידיעתי בשטח זה. בגמר הבחינה נתן בי את עיניו (עיניים יהודיות ובגדי שרד זיווגם אינו עולה יפה) כאילו רוצה להגיד לי משהו. העזתי וביקשתי ממנו שיע־מוד לצדי במועצה, הואיל ואני ממרחקים ומצבי קשה. שוב הסתכל בי וענה קצרות: יהיה טוב, בחור!" למחרת, הסתובבתי בפרוזדור. בשעת ההפסקה ניגש אלי צעיר אחד, הציג את עצמו: ליוביטש, בנו של ראש הקהל בהומל. היתה בידו הזמנה מאת אביו לסור אל ביתו. אכסנו אותי לחודש ימים בבית יהודי נאה זה והמציאו לי „שיעורים". כמה שיכולתי לקבל עלי. במאי עמדנו לבחינות לפני הוועדה הגלילית, קבלתי תעודת גמר, שש מחלקות גימנסיה. נסענו שלושתנו הביתה עליזים, מתרוננים.

חזרנו לליפקני אישים חשובים על כל הברק: בגדי שרד, כפתורים נוצצים, סמל הגימנסיה על הכובע. „שעורים" לא חסרו לי. הכל היה מוכן לחזרה להומל באבגוסט. אולם... הגורל חרץ אחרת.

ליל אבגוסט מכוכב. מבלים בחוג חברים וחברות, מטיילים, שרים, מתווכחים, רוקדים בהזדמנות בחתונה במשפחה עניה. בשעה 12/1 מתפזרים הביתה ומתכוננים לשינה. פתאום רעש בחוץ. קולות: דליקה! דליקה! אני פותח תריס: מעל לגג ממול עולים עמודי אש ועננֵי עשן. בוערים בתים בשכנות הליבמנים. בינתיים, כאילו בסיעתא דשמיא, התנשבה רוח חזקה והאש התפשטה במהירות מדהימה ימינה ושמאלה. נשרפו עד הבוקר ונחרבו כליל שני הרחובות המאוכלסים ביותר: שלנו ושל משה ליבמן (בזמן ההוא טייל על פני תחום המושב ה„שכוי האדום" — תחליף לפוגרומים, בלתי נוחים לממשלה, לא עבר כמעט יום, שעיירה יהודית לא תועלה באש) כל הלילה עמלו אנשים להציל ובבוקר נשארו עירומים ובחוסר כל. עוד אנו עומדים על החורבות מדוכאים ומודאגים והנה בא משה'לי ליבמן, משה'לי היפה על לחייו האדמוניות השופעות רעננות, על תלתליו המקורזלים הבלונדיים. הוא שמח כמעט ומחייך: „עכשיו יהיה טוב, חברה, אנחנו נוסעים לאמריקה". הם אמנם דחו את הנסיעה, אבל אין זה נוגע לענייננו. אני פניתי למנהל רטנר, מסרתי על האסון שהתרחש ובקשתי דיחוי או ויתור על שכר הלימוד. קבלתי תשובה קצרה ופסקנית: הואיל ושכר

הלימוד לא הוכנס בזמן, נתפס המקום על ידי אחר, חד וחלק! באין ברירה נעשיתי שוב אקסטרנאי.

שש משפחות, ביניהן גם אנחנו, הוכנסנו לתוך ביתו הפנוי של אהרון גרינברג בחצר ליד מחסני התבואה שלו. בלילה קופצות הנערות ממשכביהן מבוהלות מפני החולדות המטיילות להן על פני המיטות... שם בילינו כמה חודשים. מכרנו את מגרש הבית השרוף וניגשנו לבניית בית בחלק השני של המגרש עם החזית לרחוב המקביל, מול בית המרקחת של קליכמן (אח"כ חורש). בתור „סטודנט למחצה" שעותי תפושות ואני מרוויח די לסייע לבניית הבית ולעזור לאחי (ההורג) יוסי בבוברויסק. הדירקטור שלו, נוצרי יועץ ממשלה בפועל, כן ויתר על שכר הלימוד למשך שנה.

עמידה לצבא

סתיו 1911. כמעט כל החברים קרואים לצבא.

מנהג היה קיים בעיירה. השקצים הצעירים, בני 21, טירונים בעתיד הקרוב היו משתוללים בלילות אבגוסט־ספטמבר ברחובות היהודים, מקימים רעש, דופקים בתריסים, מטילים אימה על עוברים ושבים מאחרים בנשף. היתה זאת זכות יתר שלהם להתגרות ביהודים הואיל והם מקדישים את השנים הבאות ל„בטיושקה־צאר". ולמולדת.

גם אנחנו נתפסנו למנהג זה. לעת ערב היינו אוספים את כל בני ה־21 היהודים. מי שלא הסכים להילוות אלינו מרצונו הטוב הוצא בכוח מן הבית. אפילו אלה שחיו במשטר הרזיה וסיגוף (צום, התנזרות מן השינה, שתיית חומץ ופיצוח גרעינים מלוחים — — — כל „המועיל" להחלשת הלב, לליקוי הבריאות) לא שוחררו מהילוות אלינו. הסתובבנו בחוצות, שרנו, רעשנו, השתוללנו, תחבלנו מעשי שובבות, סחבנו תריסים ושלטים ממקומם למקום אחר. אבל... זו היתה השתוללות יהודית ללא הטלת אימה, ללא שנאת יהודים. מאז הפסיקו השקצים את ביקוריהם ברחובותינו.

סוף סוף הגיע הזמן לנסוע לחוטין להתייצב בפני ועדת הבחינות הצבאית. כמעט כל החברים מתייצבים, אולם טוענים למומים, מחלות, נכות ונשלחים למבחנים בבתי חולים צבאיים. אחד ויחיד מאתנו היה קרכמלניק הירש, שהצהיר על בריאות שלמה (לא הסכים להטיל בעצמו מום כל שהוא) ונתקבל לשרות. סופו: נסחב למלחמת 1914—1918, חזר אמנם גבור מלחמה, עטור צלב גיאורגי, אבל חרש־חרש בשתי אוזניו, ממש בול עץ.

אותי ואת יאקל שטרנברג, מחלות עיניים, שלחו לבית החולים לעיניים בקמנץ פודולסקי. אני בגלל בגלל קוצר ראייתי, אחרי שאבא נפגש באישון לילה במקום סתר עם הרופא וטמא אותו, השתחררתי, שטר כחול. ליאקל לא הועילה ההטמאה. היתה לו טרכומה קלה בעינים ונתקבל לשירות. אני זוכר את יאושו המר באותה שעה. נפרדנו מאוחר בלילה בפרוזדור בבית החולים. הוא נפל על צווארי ואיחל לי: לך אתה לשלום ואני „כאשר אבדתי אבדתי". חברי האהוב לא הלך חס וחלילה לאיבוד. כעבור כמה חודשים שוחרר מן הגדוד, כמוהו כן חברים רבים אחרים.

החוג שלנו הוא שוב מושלם. עכשיו ראש וראשון הוא, כמובן, אליעזר שטיינברג. במשך שנים אלו הוא עולה ומתעלה. המשלים, המעשיות לילדים, פעילותו הפדגוגית הלהיבו אותנו. כל זה ידוע לעולם הגדול. אני רוצה לציין כאן, מה שלא ידוע על שטיינברג: את כשרונו המצויין בתור נואם ממש בחסד עליון. בעיני מי שהכיר את שטיינברג באופן שטחי יראו מגחיקים הדיבורים על שטיינברג הנואם. ביישן כילד, זר, לכאורה, להווית העולם, זקוק להדרכה ומשען, התקשה שטיינברג בביטוי ובהבעת רעיונותיו, ביחוד בדרגה המתאימה לכשרון גאוני כשלו — — — ובכל זאת עובדה היא, כשהיה מזכה אותנו בהרצאה היה גאוני לא רק במובן התוכן אלא גם במובן הצורה. היינו מתאספים באותו זמן כבר זוגות או „כמעט זוגות" בבית מיכל ודבורה ויסברג. אליעזר בן בית שם היה מקריא לפנינו (אז כבר בפרהסיא) את משליו ה„טריים" שנוצרו בלילה הקודם ולפעמים הכין לנו הרצאה. הרצאה אחת על שיר השירים הוציאה את כולנו מן הכלים ונשארה בזכרוננו הרבה שנים. שטיינברג, שלא נתפס ל„שטויות" במשך חייו, כפי שידענו, יצר בהרצאתו על שיר האהבה שלנו יצירת מופת, באמת שירה למעלה מעל כל השירות (דאס געזאַנג איבער אַלע געזאַנגען).

פרנסה חדשה

עייף מן ההתכוננות המתמדת לבחינות אני מחליף את עבודתי: עולה לתחנת הרכבת בתור „קומיסיונר", שם נמצאים אבנר שרייבר, משה לייב קויפמן, הירש וין וראובן גוטמן. עם כוכבי שחר מטעינים את השיירה הראשונה של עגלות התבואה ואנו מלווים אותה או ברגל או בנסיעה חטופה בכל פעם על עגלה אחרת. עבודת הקומיסיונר בתחנה היתה: לדאוג לשטח לשקי התבואה במחסני התחנה, המובאים מן העיר, לסדרם במרובעים (יארוסים) לפי מאה או מאה חמישים שקים במרובע, נוח לספירה, לקחת אצל המנהל תעודות אחסנה (עליהן היו מקבלים אשראי במקרה של אי־טעינה בגלל מחסור בקרונות), להטעין את התבואות בקרונות לנובוסליצה או לחוץ לארץ, לקבל את העתקי־מסמכי המטען ולהחזיר את השקים הריקים לבעליהם.

בימי חול אפשר להגיע לתחנה, במרחק של שנים שלושה קילומטר, או עם העגלות הטעונות או, מעשה „פריץ" עם הכרכרות המביאות נוסעים לרכבת ומן הרכבת. בימי שבת וחג אין עגלות ואין כרכרות ובאין ברירה משנסים את המתניים לטיול. בלי להקפיד על „תחום שבת". החברה מתכנסים ליד צריף הרכבת הראשון, ליד „אוהלי קדר" (ביקתות הצוענים), ומשם יד על שכם ועוברים את הדרך בזמר ובריקודים. כולנו אז „חופשים" וההורים יודעים שאנו כותבים בשבת ואינם מוחים רשמית. אז כבר עברו על עבירות מעין אלו בשתיקה. לא כן ר' הירש גוטמן, אבי ראובן. הוא התעקש בדעה שראובן שלו איננו מחלל שבת כ„מופקרים הללו בעלי הקלאסן". פעם התערבנו אתו והוא הסכים להגיע בחשאי בשבת לתחנה. כשנכנס למשרד עמד ראובן ליד דוכן וטבל, מעשה שטן, את העט בדיו. החברה מתגרה בזקן: רואה ר' הירש. ראובן מחלל את שבת! — — — אי אפשר. זה לא נכון! ראובן שלי איננו כותב

בשבת! „לא הסכים הזקן לאשר את מראה עיניו מאפתעה והתרגשות. בטעינת התבואות לקרונות טיפלה קבוצת סבלים, בעלי ותק ו„חזקה". זו היתה כעין קואופרטיב סגור. של אנשים עמלים וחיים מיד לפה. כולם היו בני איכרים מן הכפרים הסמוכים. נתגלגל ביניהם יהודי אחד, עזרא, בן אדם שתקן, מין בונציה שווייג, הוא עשה את עבודתו ללא התחמקות, לא התיימר לעמוד בראש. חבריו התייחסו אליו בכבוד ובאימון בלתי מוגבל.

לא ארכו הימים ואני עזבתי את תחנת הרכבת וחזרתי לאהלה של תורה. הפעם היתה לי „העבודה הזרה" (הגימנסיה הרוסית) לזרא. אני מחליט להתכונן לקורסים הפדגוגיים שבגרודנא. ידוע לי כמה קשה הכניסה למוסד יחיד במינו זה. ואני גוזר עלי בקונם: לא לעזוב את חדרי במשך כל הקיץ. סוגר שני תריסים מן השלושה שבחדר, פושט, במחילה, את המכנסיים ואורזם בארון ומתיישב על התורה ועל העבודה. בהתחלת יולי 1913 אני מגיע אחרי שבעים שעות נסיעה ברכבת לגרודנא. שלושה רובלים בכיס. הבחינות נמשכות חודשיים. אני מתקבל ומרגיש את עצמי מאושר, מאושר. עולם חדש, יפה ומעניין עומד לפני ואני מוכרח לחלק את שמחתי עם חברי וחברותי: עם ליפקני. ההתאמצויות למעלה מן הטבע, המחסור באוכל ובשינה השפיעו עלי מאוד. נעשיתי כחוש, חור, פני — פני ממית עצמו באוהלה של תורה. עם קבלת הסכום הראשון ממשרד הקורסים (כל קורסאי היה מקבל 18 רובל חודשית), אני נוסע הביתה לחגים. החברים, החברות, הדור המתבגר פוגשים אותי בשמחה ובגאווה: ליפקנאי בקורסי גרודנא כמו שפוגשים עכשיו, להבדיל, את חודורוב בתל אביב. בבית הכנסת מכבדים אותי ב„שלום עליכם". אליעזר פיכמן לוחץ את ידי: אשרי יולדתך. הדיין ר' יוס'לי, מזמין אותי לבקור, מעניינת אותו מאוד המתיבתא בק"ק הורודנא.

ירח הדבש מתנדף מהר ואני חוזר לגרודנא. השנה מוקדשת ללימוד אינטנסיבי, יומם ולילה, שפת הלימוד והדיבור היא עברית וגם רוסית, המנהל הוא ד"ר כהנשטם, המורה לעברית ד"ר טשארנא, זכרונם לברכה. אני עומד בבחינות המעבר לקורס השני ולחופשה ממושכת עד סוף יולי 1914. הביתה לנוח.

אבגוסט 1914. מלחמה. בכל זאת חוזר לגרודנא. מעבירים את הקורסים לסלונים. ממשיכים בלימודים ושמחים על מפלות הצאר. בערך באפריל 1915 מופיע צו גיוס של בעלי הכרטיסים הכחולים. אני מוכרח לחזור לליפקני. חורבן בעיירה. רבים המגוייסים. רבים ברחו לרומניה (ביניהם גם יאקל שטרברג), שם מרוכזים במחנות, „שיפוטים", וחיים בתנאים נוראים. יש גם חללי מלחמה מבני העירה. בכוטין שולחת אותי ועדת הבחינות לקישינוב. שם מאשרים לי קוצר ראיה של 6 דיאופטריות. מצבי בלתי ברור. אני מבקר במטבח דורוכולסקי (מזכיר ועדת הבחינות). במטבחו אתה מוצא תמיד מניין־שניים של צעירים יהודים, הבאים לטכס עצה בענייני גיוס) הוא מודיע לי שבהתאם להוראת קישינוב אני מוכשר לעבודות חוץ, כלומר מאחורי החזית. ובכן אני כן מגויס אלא מה רק לקילוף תפוחי אדמה או לנקיון בבתי מחראות. מצויין! מקורסי גרודנא לקסרקטין של פוניה. באיזו זכות? גירא בעיניו! אני מחליט: לא! ואינני חוזר לוועדת הבחינות שבכוטין. נחכה, נראה מה יביא יום.

דרך העיירה נוהר צבא בלי הרף, מאות אלפים אנשים אפורים, מחנות חיילים לחזית האוסטרית. לנים לינת ארעי גם בבתים של יהודים. הם מופתעים מנוכחות צעיר בריא בביתו. פעם אפילו היו נכונים לעצור אותי. כשהגיעו מים עד נפש, נעשיתי „ארנב", משתכן בעליית הגג של אהרון וינשטיין, מרחב חיים מספיק, הואיל ועליית גג זו, כפי שידוע לכם, אורכה כאורך הרחוב כולו. ששה חודשים בערך אני „טרזן" במהדורה חדשה, איש עליית גג. בינתיים התאוששה העיירה מן הבהלה והפחד ויהודים רבים השכילו, החכימו: נמנעים מהשתתפות במלחמה, הופכים ל„ארנבים". בעיירה נוסד ועד ארנבים, המשתווה עם שר השוטרים, עם ראש השוטרים ועם הז'נדרם היחידי בעיירה: משכורת חודשית כך וכך תמורת: 1. עצימת עיניים מצד המשטרה המקומית לגבי צעירים אלה. 2. הגנה מפני מצודים פתאומיים מצד השלטון הצבאי. ז. א. כשמשטרה הצבאית תודיע, בהתאם לחוק, לפריסטב על מצוד, עליו להזהיר את הוועד. אנו מסתובבים חופשיים ברחובות, כאילו אין שעת חירום בעולם. הגויים מלשינים אמנם, אבל אנחנו מוזהרים בזמן הנכון ומתחבאים עד יעבור זעם.

פעם היה מקום מחבוא כזה בבית החרושת למלץ (מאלץ) של אהרון גרינברג, אנחנו שוכבים בתוך ערימות שעורים. לילה אפל. דממת מוות מסביב. הננו מקשיבים בהלמות לב למה שנעשה בחוץ. פתאום קול געיית פראים, כאן, במחסן. אנו מחפשים בבהלה את הצועק. זה הוא: זיידה פרומקיס בחושך אנו שואלים: מה אתו, ר' זיידה, השתגע? „הוא ממשיך בגעיה בקול מסמר שערות. באין ברירה מסכימים להדליק גפרור, על אף הסכנה הנשקפת לנו מן האור. פרומקיס יושב נפחד ונרעש, מראה בידיו על לחייו: עצמות הלסתות יצאו בגלל פיהוק חזק וממושך ממקומותיהן, ואינו יכול לסגור את הפה. בעמל רב החזירו ידיו החזקות של חיים גרינברג את עצמות הלסתות למקומותיהן ופרומקיס יכול להפסיק את הגעיה. חזרנו לערימות השעורים ושכבנו בפחד עד הבוקר. את פרומקיס לא שיתפנו יותר במחבואינו.

עוד אפיזודה: פעם הפתיע את הארנבים מצוד פתאומי. כנראה לא הודיעו השלטונות הצבאיים לפריסטב מראש. נתפסו המון יהודים ללא תעודות זהוי. זה היה בלילה והנתפסים הוכלאו במחסן המשטרה עד הביקורת בשעות הבוקר, השמירה נמסרה בכוונה ע"י הפריסטב לראש השוטרים, זרוצקי, זכרונו לברכה; מחסידי אומות העולם היה האיש. הוא הביא יהודים „כשרים" מבחינת הגיוס, הכניסם למחסן ואת ה„פסולים" שיחרר. בבוקר נוכחו ה„ציידים", שבליפקני אין ארנבים בנמצא ורק דיבת שווא הוציאו המלשינים על העיירה למלכות.

היו גם אמצעים ליגליים שהשתמשו בהם יהודים למניעת ההתגייסות, למשל: קבלנות ל„גראבארקעס". כלומר, מי שהעמיד לרשות הצבא מאה עגלות ועובדיהם לחפירת תעלות הגנה (אָקאָפּעס) שוחרר הוא ומאת העובדים. מובן שהקבלנים ורוב רובם של העובדים, היו יהודים.

כמו בכל שעות חירום הוטב בהרבה מצבם הכלכלי של תושבי העיירה. ליפקני קלטה כמעט את כל יהודי נובוסליצה,

ששכנה על גבול אוסטריה, וסבלה בקרבות, מיד עם התחלת המלחמה.

אפיזודה: בין מחנות החיילים, שזרמו דרך ליפקני, הופיע פעם גדוד טורקמנים, מוסולמנים מאסיה התיכונה. הם היו לבושים תלבושת לאומית, בדומה לצ׳רקסים, וחגורים חרבות קצרים. בתור מוסולמנים לא אכלו בשר חזיר ולא רק שהתנזרו מאכילה, אלא לא סבלו בכלל בריה זו וכשהופיעה דווקא בקרבתם לא נחו ולא שקטו עד שרגמו אותה למות באבנים. מובן, שהתושבים הנוצרים התרעמו עליהם והגדירו אותם כיהודים למחצה. למעשה הנמיכו השכנים בפרק זמן זה את קולותיהם ולא הבליטו את שנאתם ליהודים כרגיל.

כך עבר הזמן עד מארס 1917.

בימים ההם לא היה כבר בנמצא בעיירה חייל צעיר. את חיל המצב היוו „קצפים" בגיל העמידה, חמישים ולמעלה מזה. „אטפניקים" מזוקנים זקנים אדומים או שחורים שזרקה בהם שיבה. המפקד היה קצין צעיר, מן החדשים, כנראה שה„מהפכה" היתה קרובה ללבו. ביום אחד הופיע בעיירה רוסי צעיר סריוז׳ה, יפה־מראה להפליא, גבה קומה בעל פנים עדינים, לבוש טוז׳ורקה אפורה, הסגין אפור, חבוש כובע שעיר אפור. סריוז׳ה היה נואם לפני חיל המצב והקהל האזרחי בטקט, בשקט, בדברים מובנים, יוצאים מן הלב ונכנסים אל הלב. היה אהוב מאוד על כל האוכלוסיה כולה.

הפגנה ראשונה התחילה על שפת הפרוט. משם הגיעה התהלוכה אל הדואר בדרך לבריצ׳ני. בראש החיילים המזוקנים צעדו המפקד וסריוז׳ה. נוצרים מעט מעט ויהודים — כל העיירה. ליד הדואר השיג משה אלטמן סולם, עלה והוריד מן הקיר את תמונות ה„אידיוט" וה„יצאנית", שמכרו את המולדת לגרמניה וקרען לגזרים. מן הדואר פנתה התהלוכה אל הכנסיה. המגרש שלפני הכנסיה, רחב הידיים, השחיר מאנשים, נשים וטף. כאן הופיעה גם האוכלוסיה הנוצרית. ראשון נשא את דבריו סריוז׳ה. אחריו נמסרה רשות הדיבור לאליעזר שטיינברג. שוב נתגלה שטיינברג כנואם אמן, שהביא אפילו את הגויים לידי התלהבות עצומה. לשטיינברג לא יצא מעולם שם כידען ברוסית. לא שמענו ששטיינברג יקדיש זמן ללמוד שפה זו ובכל זאת היה נאומו על אחוות בני אדם, על ואהבת לרעך כמוך, על תורת ישו הבלתי מזוייפת ועל חזון אחרית הימים של ה„פרופט" ישעיהו וכל זה ברוסית מצויינת, נַדסוֹנית, מין שדבר, יצירה גאונית. בסיום הנאום ניגש אליו המפקד ולחץ את שתי ידיו. סריוז׳ה ניגש אליו, חיבק אותו ונשק לו פעמיים והקהל, כולל החיילים המזוקנים, הרעים „הוררא" ממושך וחזק.

למחרת התלחשו הגויים": „לייזר זה, בן יהושע, חרף את אלוהינו". היה להם חשק רב ל„הטות את הזרועות" ולגשת לפעולות. אבל אז כבר ישב שטיינברג בכסא כבוד של יושב ראש „מועצת הפועלים והחיילים" בליפקני והיה לאיש שלטון. כדאי היה לראות את שטיינברג שלנו בחדר מרווח בבית איציק גינזבורג, מוקף חברים וחיילים מטרידים בבעיות שונות והוא מלכסן מבטים מן הצד לכלי המשחית שבחדר: רובים, אקדחים וכו׳, פניו העייפים כאילו מתחננים: למה נזעקתם עלי? מה רוצים אתם מחיי? כמה שבועות החזיק בכל זאת מעמד ואחר כך שוחרר בהתאם לבקשתו. בינתיים התארגן שלטון מקישינוב ובאמצעות כוטין נשלח לליפקני סטודנט יהודי בתור ראש השלטון הזמני.

מן החזית חוזרים חיילים מחנות מחנות, מחוסרי משמעת, שבעי רגשות מרירות ונקמה. קל ביותר לשפוך את החימה על יהודים. בינתיים הם מוכרים מכל הבא ביד: מיקרוסקופים, מכשירים רפואיים וביחוד כלי נשק. על סחורה זו יש הרבה קופצים בין יהודים. למקרה של „הלוואי שלא יהיה צורך". היו כמה התנפלויות: חיילים ששהו בסביבה ונתפתו לכפריים שלחו ידם לביזה בחנויות ובבתים. היהודים התנגדו ושלמה פסח פצע חייל. חבריו השאירו אותו והוא מת מפצעיו. בבוקר הופיעה משלחת שלהם וטענה: אנחנו לא התכוונו להרוג ולאבד. רצינו לקחת אוכל, חפצים שלא ראינו אותם שנים שנים. אתם כל הזמן בבית. למה עשיתם פשע כזה?" הם לקחו אתם את הגוויה והביאו אותה לקבורה בדרך הביתה, למולדת הגדולה והרחבה.

בין ה„הולכים" היו גם חיילים יהודים, ששרכו את דרכם הביתה באוקראינה, אשר במשך זמן קצר השתרר עליה פטליורה. הם באו בקשרים אתנו ובילו את זמנם עם יהודים אחרי בידוד ממושך מחיים יהודיים. אחד מהם, סיברסקי, מצא את זיווגו בליפקני ונשאר שם. הוא היה נהג אוטו משוריין והעמיד אותו לרשות העיירה נגד המתנפלים. בלילות היה משוטט בעיירה וחסך באופן זה לאוכלוסיה את השמירה הלילית. החיים היו מתוחים וקשים, עד שבאבגוסט 1917 נכנסו האוסטרים. הם השתלטו על מחוז כוטין (פרט לידינצי איפה שהשתוללו רומנים) והנהיגו את „שוויון הזכויות" האוסטרי. אפילו מנהלי קרונות רכבת יהודים הופיעו בעירה. בהיותם מורעבים במשך המלחמה התנפלו האוסטרים על כל מיני מצרכי מזון והלבשה ושילמו במיטב ה„כתרים של קיסר ומלך" כמה שנתבעו. היו גם סחורות חילופין: קוניאק, ליקר וגפרורים שהוברחו לאוקראינה. באה גאות, העסקים פרחו והעיירה שבעה נחת. על אחת כמה וכמה כשפתח השלטון את שערי הפארק (הגן הענקי, שהיה שייך לפריץ ולשום בן אדם לא היתה מעולם דריסת רגל בו), כניסה חופשית לכל האוכלוסיה, הדליקו שם פנסי חשמל, העמידו ספסלים וכתוספת הכניסו תזמורת צבאית — התענגה האוכלוסיה על חיים נורמליים ויפים ללא פחד ודאגה מפני התנכלויות השכנים.

אבל, לא לעולם „חוסן". בוקר אחד פרצה בהלה: הקצינים והחיילים האוסטרים עוזבים את העיר: הביתה! מהפכה בווינה המעטירה! עברו שנים שלושה ימים והעיירה שוב ללא שלטון. מכפרי הסביבה ובחוגים מסויימים בעיירה „מחדדים את השיניים"; מחר, מחרתיים יקום הדבר! אנו מתכוננים למאורעות. וביום בהיר אחד, יהודי מרחוב הפרוט מבשר: בגדה הימנית של הפרוט ריכוז צבא. הרומנים באים! לעת ערב נתמלאה העיירה חיילים רומנים, יחפים, לבושים קריעה־בליאה, רק הקצינים לבושים הדר „מן המחט", השכנים קבלו אותם תוך שנאה גלויה: הפריעו לחרות ולחופש פעולה. היהודים ברגשות מעורבים. מצד אחד שלטון מאורגן ומצד שני: הידיעות מידינץ הסמוכה. ובאמת, יחס השלטון אל האוכלוסיה היה אכזרי. בכפרים פרצה מרידה שחוסלה באכזריות איומה. דנו למוות על שמאל ועל ימין. גם בעיירה נמצאו שני רובים ליד בית מיכל

לרנר ומשה גרויסמן. שניהם נעצרו ועמדו להישפט בפני בית דין צבאי. לאשרם התאכסן באותו זמן מפקד החטיבה, גנרל זדיק, בבית יעקב קויפמן, בעל הבית הצליח לשדל את המפקד לשחרר אותם בערבותו האישית והם ניצלו.

בין הקצינים הנמוכים הצטיין אחד, לופשקו, באכזריותו. התנפלות על יהודי והלקאה בשוט גרמו לו, כנראה, תענוג גדול. עם הופעתו ברחוב ביום, ברחו היהודים. אז היה נוהג לצאת בלילה או עם שחר, כשמשכימים יהודים לתפילת שחרית או לעבודה ומתנפל עליהם. בבוקר מוקדם אחד יצא יאנקל אלטר העריס מביתו ושמע קריאות לעזרה: הצילו, יהודים! מיהר והנה האדון הקצין מרביץ בשוט שבידו בגדליה, מוביל המים, המוטל בבוץ ומתבוסס בדמיו. עד שהספיק האדון הקצין להרים את שוטו על הקרבן שנזדמן לו קיבל מהלומה „לבבית" כזו בפרצופו, שצנח בבוץ בבגדי השרד ההדורים שלו. אחרי כמה מלקות נוספות לזכרון התרחק ר' יאנקל וראה מרחוק שה־סדיסט עזב את המקום מהר מהר. כעבור כמה ימים הועבר למקום אחר.

בחנוכה 1918 עזבתי את עיירתי. מאחורי 28 שנות חיים. אחרי קמו דורות, שגבשו דרך חיים, פרטית וציבורית, חדשה בהתאם לזמנים המשתנים, שלא ביישה לחלוטין את דורי שלי. המשיכו, חבריה, לכתוב על ליפקני שלנו.

יעלה ויבוא זכרה של עיירתנו החרבה לדור ודור!

ליבר בהרב

עיירתי ליפקני

„כל הנטיעות העומדות ממך יהיו כמותך".
(במ"ר ב' י תענית ה').

שר השכחה עושה את שלו, אפילו בימים רגילים, ועאכ"ו כבימינו אנו, ימים כל כך סוערים. מעשים, הראויים לזכרון עולם, נשכחים כלא היו. וטוב עשו טובי חברינו, שרידי השואה, שנתנו את דעתם להנציח זכרונות, אישים, מוסדות, את ההווי המיוחד של חיי העיירה ליפקני — שהצטיינה בארגון חיים ציבוריים בכל השטחים. כדי שילדינו יוכלו להתגאות על הפעולות הציבוריות בליפקני — ולא רק להתגאות, אלא גם ללמוד ממדותיהם ותכונותיהם המוסריות של בני עירנו.

איחד את הדיבור רק בשטח העזרה לזולת והדאגה לחינוך שניתנה גם בצורה מאורגנת ע"י הקהילה היהודית וגם ע"י מבצעים ומפעלים של עסקנים, שקבלו עליהם טיפול במוסדות שונים.

„ממשלה בתוך ממשלה" התקיימה בליפקני, התורמים שילמו את מסיהם לקופה הממשלתית, אך הקהילה היהודית, היא שדאגה לכל עניני הקהילה. התקציב היה מבוסס ברובו על תרומות ונדבות מתוך רצון טוב וסיפק כמעט תמיד את צרכי הציבור המרובים.

כל מי שהושיט את ידו קיבל עזרה. ולא רק בני העיר, אפילו עוברי אורח קבלו מנותיהם ואף לנסתרים שירדו מנכ־סיהם — הוגשה העזרה בסתר, ע"י הקהילה ומוסדות עזרה שונים. יש לזכור שמעשים אלה, נעשו ע"י אנשים פשוטים, אשר לא הוכשרו לעבודה מנהלית ומשרדית וללא פקידות מוסמכת, ובכל זאת הכול נעשה בסדר, בשקט. עמדו להם לעסקנים אלה תכונות נפשיות עדינות שביסודן מוסר יהודי עתיק יומין.

פעילות הקהילה היהודית בשיתוף עם גורמים שונים, אישים ועסקני־ציבור, הקיפה את השטחים כדלקמן:

1. החזקת ת"ת בו ניתנה אפילו ארוחה חמה לילדים עניים; 2. משכורת לרבנים ושוחטים; 3. החזקת בתי כנסיות; 4. החזקת „מושב זקנים"; 5. החזקת „בית חולים"; 6. בית מרחץ ציבורי; 7. תמיכה בספריה העירונית; 8. מתן בסתר לנזקקים; 9. עצי הסקה לחודשי החורף לנזקקים.

אם כי כותב השורות האלה לא היה קרוב לכל העניינים והמעשים הגדולים הללו, שבוצעו ע"י עסקני ליפקני, בגלל היותו עוד צעיר לימים כדי „לשבת בסודם" של העסקנים ואם כי בודאי יש גם דברי שלילה באירגון הקהילה היהודית. והיו גם ליקויים אי שם, אבל בכל זאת, הייתי עד ראיה ממש לפעולות אלו בביתנו.

אבי כאב"ד דליפקני ר' יוסף בהרב, זצ"ל ואמי מורתי הרבנית מירל מלכה, זצ"ל נטו שכם ונשאו בעול מוסדות הצדקה והעזרה שבעיר.

אנו שזכינו להיות הדור האחרון לשעבוד, לעלות לישראל ולחיות במדינתנו העצמאית, רואים במו עינינו בקשיים, אשר אפילו מקרים סוציאליים מובהקים נתקלים ואינם נענים בשעת הצורך, על אף קיום מוסדות ממלכתיים: (משרד הסעד ועזרה סוציאלית במדינת ישראל), הננו גאים על מעשי בני עירתני ליפקני אלה. ולעיני רוחי, הנני רואה את כל מפעליה ורושם אותם לא רק כדי להנציח את מעשיהם הטובים, אלא כדי

שיהיו למופת ולדוגמא לאלה שנשארו בחיים ובעיקר לילדינו אנו, לדורות הבאים, להשריש בלבם מידות תרומיות אלו ושיהיו נר לרגלם, בדרכי חייהם. הנני נזכר בדברי ר' לוי בשם ר' יוחנן הדורש על הפסוק „כה יהיה זרעך": (בר' טו, ה) למה הדבר דומה? למי שיצא לדרך והלך במדבר עשרה ימים, ולא מצא פונדק, לא בריה, לא אילן ולא מים. לבסוף צפה וראה אילן אחד מרחוק אמר: שמא יש תחתיו מים. כיון שהגיע אצלו מצאו עומד על המעין, ראהו נאה ופרותיו מתוקים וענפיו נאים וצלו יפה — ישב לו בצלו ואכל מן פרותיו ושתה מן המעין וערב לו ושבה נפשו אליו. כיון שעמד לילך אמר לאילן: אילן, אילן, במה אברכך? שיהא עצך נאה — נאה הוא; שיהא צלך נאה — נאה הוא; שיהיו ענפיך נאים — נאים הם; שיהיו פירותיך מתוקים — מתוקים הם; שיהא מעין יוצא מתחת שרשך — כבר מעין יוצא; אלא במה אברכך? שכל הנטיעות העומדות ממך יהיו כמותך.

עסקני עיירתנו — יהיו למופת לנו ולבנינו: לאהבת הזולת, לדאגה לזולת, למסירות לכל הערכים המוסריים אשר קודשו בעמנו בכל הדורות.

מעשי אבות — יהיו סימן לבנים.

לימונצ'יק רוד

עיירתי

משחר ילדותי הנני זוכר את רחוב ה„צוענים" בעיירתנו. שם „הצוענים" על שום מה? לא ברור לי עד היום. אולי בזכות מספר משפחות צועניות, שהתנחלו במבוא העיירה, בואך מתחנת הרכבת. בקתותיהם — חמר, גגותיהם קש מצהיב והקירות בחוץ מסויידים לבן עם פס כחול סמוך ליסוד.

עיקרו של הרחוב היה מאוכלס, כדרך העיירות, יהודים. הבתים טוריים, דבוקים וקשורים קיר לקיר וגג לגג ובחזיתות: חנויות, בתי מלאכה (נגרים, חייטים, כובענים וכדומה). הפרנסה היא על אכרי הסביבה הגדולה, המצטיידים במצרכים בעיירה. ביחוד תוסס הרחוב ביום חמישי, הוא יום היריד. עגלות, רתומות לסוסים, ממלאים את הרחוב עד אפס מקום. המולדבנים מביאים תוצרת חקלאית מכל המינים למכירה ובהמונים מבקרים בחנויות. עומדים הרבה על המקח, בוחנים ובודקים את הסחורות. בשעה שהחנונים, הם ונשיהם וכל בני המשפחה „עובדים" במרץ ומשתדלים להוכיח לקונה את טיב מרכולתם. יום זה הוא הקובע: אם אפשר יהיה לשלם את השטרות, אשר זמן פרעונם כבר עבר ונדחה לשבוע השוטף.

שכננו ממול היה מוטיה האופה. יהודי נמוך, שמנמן, בעל זקן קצר לבן, תמיד היה מוטיה עיף, בגלל האפיה בלילה מוכן לישון בכל רגע. נכנס לחנות לקנות כמה שקים קמח והיה תופס מקום על כסא, מיד ראשו צונח מטה מטה, עיניו מתעצמות והוא נוחר, נוחר. היה מטופל במשפחה גדולה, בניו המבוגרים היו עובדים קשות ביום ובלילה בסחיבת שקי הקמח ובהכנת העיסות ואפיתן. ערב חג היו מכינים כמות גדולה של כעכים, שקים מלאים.

בשכנות היו שתי חנויות מכולת של האחים ישראל יוסל לייזער'לס ומשה יוסל לייזער'לס, בכניסה לחנות עמדה חבית מלאה דגים מלוחים. על מכסה החבית היה מונח דג מלוח חתוך לשש חתיכות, כל חתיכה עלתה קופיקה אחת. כנראה לא היו קונים על דג מלוח כולו.

אני זוכר גם את הערשל, גוזר הטבק. כל ימיו ולילותיו עברו עליו במחתרת, בחור במרתף של שכן. בגלל הפרנסה חי בפחד מתמיד, ובזכות השוחד למשטרה ולשוטרי המכס יכול להתקיים בצימצום.

טיפוס מיוחד היה החייט אלי „צוענר" (וזה על צבע הפנים הכהה שלו) רחב־כתפים, גבה־קומה, עליז, שמח ומבדח ואוהד מוסיקה. הוא היה הראשון, שהביא פטפון אל העיירה. היה זה מכשיר מסורבל עם חצוצרה גדולה (מגביר קול) ובין הערבים התאסף תמיד ליד הבית ובתוכו קהל רב לשמוע את התקליטים. זכורני מעשה, שעשה „לץ" פוחז זה עם אכרה, שנכנסה אליו להזמין שמלה. הוא הקהיל כמה שכנים וציוה על האכרה כדי לקחת מידה ממנה להתפרקד על השולחן, להתהפך מצד לצד, להרים את הרגליים למעלה ולהורידן למטה, בכלל תרגילי התעמלות משונים, הנוכחים התפוצצו מצחוק.

נוכח מצב משק הבית בזמן ההוא יש להתפלא על כושר העבודה והעמל, שעמד לאמהותינו לנהל משק בית (שאין בו מים מן הברז, ואין חשמל, אלא החימום והבישול היו בעצים, על פי רוב לחים, שהתנגדו בתוקף לבעירה), לדאוג לילדים מותקפים במחלות תכופות, לחנוכם ולהזנתם, לעזור ב„פרנסה" וחוץ מזה, ל„חטוף" שיחות די־ממושכות „על רגל אחת" עם השכנות.

המים היו מובאים ע"י שואבי מים. אצלנו היה מספק מים וולוויל, בעל „הישבן הקר" וזה בגלל מכנסיו הקפואות בחורף, יהודי עני מרוד ומטופל במשפחה רבת־ילדים, שסבל עלבונות

מצד עקרות הבית, על שזיהם את הרצפה בבוץ, שהכניס בשעת הבאת דליי־המים.

עם רדת הלילה ירדה חשיכה על העיירה. וכשתלו בפעם הראשונה שתי מנורות לוקס ברחוב הראשי היו ה„אזרחים" מתענגים במשך ערבים רבים על האור־הגדול, שהאיר, דרך אגב, את משטח הבוץ הסמיך ברחוב.

בתי ספר מוכרים מטעם הרשות לא היו, פרט לאחד בן שתי כיתות, אבל ילדי־ישראל לא בקרו בהם. בעיירה התקיימה רשת בתי ספר פרטיים (חוץ ל„חדרים"). מורה אחד או שנים לכל היותר הרביצו שם תורה ולפעמים תורה בצירוף מכות. לימדו עברית ובחלקו גם רוסית. בזמני היה בית הספר הכי מצוין זה של האחים שטינברג אליעזר ומוני בבית צ'רניאווס־קיכע, מוקף בוסתן גדול של עצי פרי וערוגות ירקות, דבר נדיר בעיירה. המורה היה מוציא אותנו במאי לטיול ביער ומפגיש אותנו עם הטבע, הוא הסביר לנו כמה תופעות בחי ובצומח, מה שעשה עלינו רושם בל ימחה. עוד חידוש הנהיג בית ספר זה: בימי הבוץ הגדול היו שתי כרכרות שכורות מסיעות אותנו מן הבית לבית־הספר וחזרה.

לשמחת הילדים לא היה גבול, החינוך בכלל היה ברוח לאומי־ציוני. גם בבית שרר חינוך זה. זכורני: אבי־חורגי, כשהיה במצב רוח טוב, היה מטייל לאורך החדר ושר שיר ציוני ברוסית, שהרפרן שלו היה: „ציון, ציון הקדושה, לא לעולם אַת אבודה!" הנוער היה מאורגן, ביחוד ב„צעירי־ציון".

עם סיום מלחמת העולם הראשונה והתפרצות הפרעות באוקראינה, התחיל נוהר מעבר לגבול בדרך לא"י נוער יהודי לבסרביה. חלק נזדמן לליפקני, קבוצות קבוצות היו מגיעות בעירום וחוסר כל. בעיירה התגייסו פעילים לעזרה, סידרו מטבח ציבורי ומקומות לינה, בכלל נתקבלו בבתים בזרועות פתוחות. תנועה זו השפיעה גם על הנוער בליפקני ובשנת 1921 התאר־גנה הקבוצה הגדולה הראשונה שעלתה ארצה. אז נמצא בליפ־קני מר נחום רוזנפלד מדגניה, הוא מסר לנו רשמים מן החיים בקיבוץ ובארץ. כולנו השתוממנו למשמע דבריו, שהוא בדגניה כבר 8 שנים, כיום אנו מתקרבים לשנת הארבעים להיותנו בארץ! זה כל כך פשוט! מובן מאליו!

עזיבתנו את העיירה בדרכנו ארצה הפכה למאורע. המונים ליוו אותנו בדמעות בעינים. קילומטרים רבים הלכו ברגל אחרינו ולא עצרו כח להיפרד. „גם אנחנו נבוא אחריכם!" — צעקו רבים, אבל לא כולם זכו לכך.

בגלץ הגיעתנו הידיעה על איסור הכניסה לארץ בגלל המאורעות במאי ועל רצח חברנו שניידר אברהם ז"ל. קבלנו את הידיעה בצער רב, אבל בהחלטה נחושה לחתור ארצה. שלושה חדשים היינו בדרך, הפכנו לחוטבי עצים, לסבלים. לא הזנחנו שום עבודה קשה עד שהגיע יום העליה ובשירה ורינה הפלגנו ארצה. מאות חלוצים מגלויות שונות. רוב העו־לים הכה שורש בארץ והעליה מליפקני נמשכה כל הזמן. הנוער הליפקנאי לא הכזיב כל הזמן עד השואה. אחרוני העו־לים הביאו לנו פרטים על החיסול וההשמדה. עיירתנו הפכה לאדמה חרוכה.

ישמש ספר זה „יזכור" לדורי דורות לאחינו ואחיותינו אשר סיימו את חייהם באופן כה אכזרי ולא זכו לראות בתקומת ישראל.

שניידר משה

העיירה

קטנה העיירה. אפשר לעבור ברגל לארכה ולרחבה תוך שעה אחת בלבד. ליפקני, למעשה, אינה אלא רחוב אחד ארוך המוביל מ„הר הזהב" עד לרחוב המטיילים ועד לבית החרושת לנסירת עצים של שלום סגל.

„הר הזהב" — פירוש שם זה ידוע אולי ליחידים. מעולם לא עמל איש לחקור ולדרוש מאין שם זה; מכרות זהב לא היו ואינם בנמצא במקום. זוהי גבעה, המזדקרת על הגיא וצופה על העיירה כולה. בצד ימין של השטח משתרע בית העלמין הנושן־חדש, המתחבא בתוך חומת אבנים גבוהה מעין רואים ונקרא „מקום קדוש" („דאָס הייליקע אָרט").

רחוב ארוך זה מצטלב בדרכו עם רחוב שני, שתחילתו בתחנת הרכבת דרך רחבת הכנסיה המגודרת אף היא אבנים גדולות. הכנסייה מתגבההת על כל בניני העיירה עם חלונות צבעוניים ושלוש כיפות ירוקות עם צלבים ענקיים שבראשם תרנגול, סמל הכנסיה האורטודוקסית. ממול רחוב המוביל לקסרקטין חטיבת הציידים 4, ומכאן לרחוב הצוענים (די ציגיינער גאַס).

העיירה נמצאת בתוך שקע טבעי, שהתהווה בששת ימי בראשית. הנחל „פוטיעק" חוצה את העיירה לשניים ומשתפך בזרם איתי אל הנהר „פרוט". עם הפשרת השלגים באביב גואה הנחל, עולה על גדותיו, חודר לחצרות ולבתים וסוחב לזרמיו מכל העומד בדרכו: לוחות, קרשים, עצים עקורים, פחים, חביות וכד'. היות ושהשטפון פוגע רק באי־אילו עניים, המתגוררים על גדות הנחל, אין איש דואג להתקנת ביוב למנ־יעת השטפון. בימי ההתפשטות האמביציוזית של הפוטיעק — אורזים השכנים את המטלטלים ומעתיקים את מגוריהם למקום מבטחים. לבתי שכנים מרוחקים יותר, לבתי ידידים וסתם יהודים רחמנים ובני רחמנים, ומחכים שם עד יעבור זעם. והנחל חוזר למסלולו הרגיל, כאילו לא קרה כלום. בכל זאת מעלה יתרה נודעת לו לנחל ולשטפונו: על גדותיו מצטבר לכלוך ואשפה במשך כל השנה והיות ובאותם הימים עוד לא ידעו לנצל זבל להשבחת הקרקע, הוא נשאר על המקום ומעלה צחנה עד שמגיע השטפון ומחסל את הערמות המסריחות ומטהר את האויר.

בהיותה תחנת גבול בין רוסיה לרומניה, הפכה ליפקני למקום מעבר ותצפית לצבאות בשעת חירום. חנו כאן חיילי מלואים של הצאר ניקולאי, הגיע הנה צבא הקיסר פרנץ יוסף ובנוח השתקעה כאן חטיבת חיל רגלי של המלך קרול הרומני.

כשסופחה בסרביה לרומניה הגדולה, הישוב פרח ותסס חיים יהודיים. שומר על צביונו היהודי, על תרבותו ואין הוא חושב כלל וכלל להתבולל עם האוכלוסיה. השפה המדוברת היא יידיש, לומדים עברית „לשון הקודש", שהיא יסוד התרבות המסורתית, וגם את לשון המדינה: רוסית, אח"כ רומנית.

בשנת השלושים וחמש תבעה הממשלה, שהיהודים ישתמ־שו ברומנית בחיים היום־יומיים. אבל צו זה העלה חרס. השלטון לא התחשב במציאות מחד ומאידך לא הבין שאי אפשר לשנות את סדר החיים מיום ליום. בגלל זה נחשב הציבור היהודי כגייס שלישי, האוהב את הרוסים, מה שגרם סבל רב.

הנוער היהודי היה ברובו תמיד ער ופעיל בתנועות הלאומיות, פרט למיעוט, שנמשך לתנועה הקומוניסטית ונרדף קשה ע"י השלטון.

בליפקני פעלה גם קבוצה ספורטיבית אמיצה, שיצאו לה מוניטין בכל האיזור. היא לא השתייכה לגוף פוליטי מוגדר וחבריה נטו לזרמים שונים, מן הימין עד השמאל הקיצוני. בתור איצטדיון שימש השטח רחב הידים, 3 קילומטרים לאורך ולרוחב — השס, מצד ימין נראה ארמון „הפריץ", הטובע בין עצי פרי ומוקף גדר תיל ואין איש מן האוכלוסיה מעיז להת־קרב אליו. שעריו ברזל, נעולים תמיד, טירה שהוקמה עוד במאות הקודמות, אבל אין כל מניעה לטייל בשטח המוריק לארכו ולרחבו שמחוץ לארמון וליהנות מהדר הטבע.

מצד שמאל נמצא אגם השורץ צפרדעים עלוקות ודגי רקק. עם הפשרת השלגים עולה הפרוט ומכסה את השטח, משאיר בוץ סמיך המתייבש רק כעבור שבועות מספר. נשאר רק אגם צנוע להנאת הנוער, מדי שבת בשבת מתאספים כאן, שטים בסירה על פני האגם. עם שקט בין ערביים אתה מניע את המ־שוטים בשלוה, מקשיב לקרקור הצפרדעים, מסתכל בלהקות החסידות הלבנות, זקופות הראש, המטיילות על חופי האגם, מתרוממות מזמן לזמן מעליו, מנמיכות עוף, כשרגליהן שטוחות וכנפיהן מתנועעות לאט לאט, עטות על טרפן וחוזרות לקניהן. הכל כאן צומח, גדל ומתפרנס מעצמו ללא יגיעה ועמל. האחו טבול בירק טבעי, האגם נוצר מעצמו, העצים גדלים מעצמם, עופות השמים מתרבים בדרך טבעי. הכל להנאת האדם, יושב לו איש בחשכתהלילה, שולח חכה לתוך מי־האגם, פורש רשת ומחכה בסבלנות, הרשת מתמלאה דגים ולפנות בוקר הוא חוזר, צועד לאטו ליד עגלתו, עם שללו ונהנה הנאה מרובה.

גם החורף מספק תענוגות משלו, מימי האגם קפואים והוא הופך למגרש ספורט טבעי לגלישה, ישר וחלק ככף יד, כאילו יד נעלמת יצקה אותו בכוונה תחילה, כל המישור מכוסה שלג לבן נוצץ, שביפיו ובזהרו קשה להסתכל. הנוער, חלק לבוש אפודים (סוודורים) לבנים וחלקו במדים יום־יומיים — מוכנים לגלישה. עדיין אין דורשים דמי כניסה ואתה יכול ליהנות כאות נפשך. הנך טס על פני הקרח, כצפור במרומים, מושיט את ידיך לפניך, לצדדין, אוחז בבת לויתך, הלחיים מבריקות מאודם טבעי, אתה נושם אויר צח ובריא, עוצם עיניך וטס, טס, כשבת לויה חמודה בצדך. וכשאתה מתעייף אתה ניצב מן הצד ונהנה משמחתם של החברים ומומחיותם. לרקוד על הקרח, ולעשות כל מיני קונצים.

הנה מתרכזת חבורת מתלמדים, שאינם מסוגלים עדיין אפילו לעמוד על הקרח, בכל זאת מנסים ומשתטחים על הקרח לקול צחוק המסתכלים. והנה מגיע גולש מנוסה וסוחב את השני על פני הקרח: מה לכם ולגלישה, קאליקעס? (בורים?).

מניה דגן-גולדשמיד

בת ישראל בליפקני

בבואנו להעלות דמותה של בת ישראל בליפקני, עלינו להבדיל בעיקר בין שתי תקופות: א. התקופה עד להופעת הציונות כתנועת תחיה לאומית; ב. התקופה המתחילה עם יסוד התנועה הציונית.

תקופה א': בתקופה זו היתה הנערה והאשה היהודיה בליפקני כעמיתיה ביתר עיירות וערי בסרביה, נתונה במעמד שונה וירוד מן הנער והאיש היהודי. עם לידתו של הבן התחילו במשפחה היהודית ההכנות לקראת טכס „ברית מילה" ויתר טכסי לואי דתיים ומסורתיים. הכנות אלו הגבירו את ההרגשה החגיגית לכבוד המאורע. כאשר נולדה בת עבר המאורע בשיגרתיות וכמעט ללא חגיגות וטכסים. במלאת חמש שנים לבן דאגו ההורים ללמודיו. חפשו מלמדים טובים והתיחסו ברצינות למתן השכלה יהודית וכללית לבן. באותו זמן לא דאגו ולא שקדו ההורים לתת השכלה לבת. אמנם בשנים האח־רונות המשתייכות לתקופה זו התחילו לבקר בנות בבית־הספר העממי ה„גויי" בעיירה, אולם בבית־ספר זה לא לימדו לימודים יהודיים והבת נשארה מחוסרת השכלה יהודית, ורק במקרים בודדים חתרה הנערה היהודיה בכוחותיה היא או בעזרת ההו־רים לקראת אי־אלו ידיעות בלימודים יהודיים. בהגיע לגיל 13 נערכה ברוב פאר חגיגת בר מצוה. הנער הוכן לתפקידים

חדשים ואחראיים: הנחת תפילין, עליה לתורה וקיום מצוות. אלה רוממו נפשו ועודדו רוחו. החל משלב זה נעשה הנער במידה מסויימת עצמאי ופחות תלוי בהורים. הוא רכש נסיון מה בחיים, בעבודה וביחסים בין הבריות. לעומת זה חיתה הנערה בגיל זה ללא מאורע חשוב, תלויה לחלוטין בהורים, מחוסרת עצמאיות ואחריות, לא לעניניה ולא לענינים במשפחה. אם נוסף לזה העובדה שהנערה לא הורשתה להיפגש עם נערים בלי השגחתם הקפדנית של הוריה ולא קבלה שום חינוך והדרכה מינית, תושלם התמונה של אפליה מינית וחברתית לגבי הנערה היהודיה. כשהנערה הגיעה לפרקה, בחרו ההורים לה בן זוג, ברוב המקרים ללא חוות דעתה, ובמקרים מסוימים גם בניגוד לדעתה. על ידי זה השפיעו ההורים על חיי הבת לא רק בעבר ובהווה, אלא גם בעתיד. גם הנער לא היה בשטח זה חפשי לחלוטין אולם נהנה בתוקף עמדתו בחיים כבר בגיל זה. השכלתו, נסיונו בעבודה ובחברה, מיתר חופש ועצמאות מאשר הבת. עם נישואי הבת ניתנה לה בפעם הראשונה בחייה הזדמנות לגילוי יוזמה, פעילות ואחריות בחיק המשפחה. ואמנם פרצו כוחותיה הנפשיים שהיו כבולים עד אותו זמן ופעלו רבות להאדרת חיי המשפחה היהודיים ולהעשרתם. במיוחד בלט הדבר כאשר היתה לאם. האם היהודיה „אידישע מאַמע" נהפכה למושג עליון של אהבת אם ומסירות נפש בעולם. אך חינוכה בשנות הילדות נתן אותותיו על חיי האשה גם בתקופה שלאחר הנישואים. הוא פגע ביכולתה הרוחנית והיא סבלה מכך קשות. איני יכולה לשכוח מקרים בהם בלט סבלה של האשה היהודיה. אתעכב על שני דברים שנחרתו בזכרוני והשאירו עלי רושם קשה: א. הדגשתי לעייל שהיו גם נערות שהצליחו „דרך מחתרת" לרכוש מעט ידיעות בלימודים יהודיים: קריאה וכתיבה, והיו אלה בין המאושרות בנשים. אשה שזכתה וידעה לקרוא היתה בכל „שבת מברכים" מכנסת כמה נשים שכנות והיתה מתפללת ברכת החודש. הנשים שלא ידעו לקרוא ולהתפלל, רק הקשיבו, שיתפו עצמן בבכי ובאנחות בעת קריאת פסוק של השתפכות הנפש. אמי ז"ל היתה בין המאושרות ובכל „שבת מברכים" התאספו כמה נשים בביתנו והקשיבו לתפילתה של אמא. הסתכלתי בעיניהן של נשים אלו וראיתי את סבלן הגדול. התרשמתי שבכין הוא ביטוי גם לגורלן המר שאינן יודעות לקרוא ולהתפלל ובשפתן הן לאמר את הפסוקים הקדושים הכתובים ב„סידור" ב.; אשה שלא ידעה לכתוב ונזקקה לשגר מכתב היתה פונה לכותב מכתבים מקצועי. היא היתה משטחת בפניו את צרותיה ובקשותיה והוא היה כותב לפי אמרי פיה. גם במקרה זה אפשר היה לראות את סבל האשה שהיתה מחוסרת יכולת לכתוב במו ידיה לאישה או לבניה במרחקים. וידוע הסיפור על אשה אלמנה שבאה פעם לבקש מכותב מכתבים מקצועי שיכתוב בשבילה מכתב לבנה באמריקה. היא סיפרה לו שהיא חולה, אין לה פרנסה ואת צרותיה האחרות. כאשר גמר לכתוב והקריא בפניה מה שכתב היא הרימה ידיה כלפי מעלה ואמרה: „אוי אלוהים! לא ידעתי שכל כך רע לי". אף על פי כן ולמרות מעמדה הנמוך יחסית, יכולה האשה לרשום לזכותה לא מעט הישגים בתקופה זו. חלק גדול מהנשים שימשו משענת נאמנה לאישיהן בקיום הכלכלי של המשפחה בשמשן עזר כנגד, בטיפוח וקידום הענף המקצועי בו עסקו. כך למדו הנשים דרכי מסחר, זבנות ואמנויות שונות ואף עשו זאת בהצלחה רבה. האשה הכניסה הרבה ממרצה וכוחותיה בסידור נאה של הבית, בהכנת תבשילים ומטעמים ובדאגה לתזונה טובה ובריאות בני המשפחה. היא הוסיפה הרבה לאוירה היהודית הטובה בשבתות ובחגים וליצירת הווי יהודי ואנושי בכל המאורעות החגיגיים במשפחה. היא טיפלה וחינכה את ילדיה לאהבת האדם והחיים וגם נחלצה לעבודה ציבורית על ידי הקמת מוסדות צדקה, דאגה לחולה, לחלש ולמוכה גורל.

תקופה ב': עם הופעת הציונות ואתה תנועות הנוער, חל מפנה לטובה במעמדה של הנערה והאשה היהודיה. הציונות הביאה בכנפיה לא רק אמנציפציה לאומית, אלא גם אמנציפציה מינית. עם הוסדן של תנועות הנוער נמשכו הבנות אליהן כבר מגיל תשע. הן ראו בתנועה מסגרת חיים שחוץ מתפקידיה הכלליים היא משמשת מסגרת של שוויון המינים. ואמנם היוו הבנות חלק מכובד בכל פעולות תנועות הנוער ומילאו תפקידים חשובים: בהדרכה, בפעולות הווי ותרבות, פעולות הקרנות הלאומיות בעיירה והוסיפו חן וחיוניות לתנועת התחיה הלאומית שהלכה ונתחזקה בליפקני. לא בקלות רכשה וביססה לעצמה הבת מעמד נכבד זה. גורמים רבים היו בעוכריה. ההורים שגילו בראשונה התנגדות גם לבנים שהלכו ופעלו בתנועות הנוער, התנגדו ביתר תוקף להליכת הבת בדרך זו, הם ראו בזה גם יציאה ל„תרבות רעה", וניסו למנוע בעדה את השתתפותה בתנועה. הבנים מצדם התיחסו באי אמון ליכולתה התרבותית והחברתית של הבת בתחילה, אולם בכוחותיה הנפשיים והרוחניים היא התגברה על המכשולים וברבות הימים עמדה כשווה בין שווים. הצלחתה וערכה של הבת בחיים ופעולות תנועות הנוער הרימו קרנה גם בבית ובמשפחה. היא הביאה אתה לבית רוח רעננה של לאומיות מתחדשת, קנתה לה דעת בהיסטוריה היהודית, בערכים יהודיים ונהפכה לגורם הפעיל להשלטת האוירה הציונית בבית.

החברה בחוות הכשרה ב„החלוץ"

המאורגנים בתנועות הנוער המגשימות בעיירה כגון: גורדוניה והשומר הצעיר, היו מצווים בהגיעם לגיל שמונה־עשרה לצאת להכשרה בחווה ולהתכונן לקראת חיי עבודה וחברה בארץ ישראל. היציאה להכשרה שוב הביאה להתנגדות חריפה מצד ההורים גם לבנים ,ובעיקר לבנות. התנגדות זו היתה נהפכת למלחמת אבות ובנים רצינית ביותר ולא פעם היו נאלצים הבן או הבת לעזוב את הבית ולצאת לחוות הכשרה בלי ידיעתם והסכמתם של ההורים. עצם ההעזה לצעד זה של מרידה בהורים היתה בשביל הבת מאמץ נפשי רב ודרוש היה כוח רוחני לעשיית צעד זה. בחוות הכשרה היו תנאים קשים בשטח מגורים, תזונה ותנאי סניטציה מינימליים. הבת סגלה את עצמה לקשיים אלה ושמשה גורם רציני לשיפורם של תנאים קשים אלה ע"י מסירותה ואחריותה הציבורית. בפעם הראשונה בתולדות היהודים בגולה נכנסה החברה למעגל של עבודות פיזיות קשות בשדה, ברפת וכך הלאה. בתנאים מיוחדים אלה היה ערך רב ליצירת הווי חברתי, תרבותי ומוסרי. והבת תרמה הרבה ליצירת הווי זה. הימים היו קשים —

עבודות קשות ומפרכות, רעב למחצה וכו׳. גם הלילות לא היו קלים — צפיפות ודוחק, אולם הערבים, ערבי הווי תרבותיים הנעימו את חיי ההכשרה והקלו להתגבר על הקשיים והשגת המטרה — הכשרה והכנה מעשית ורוחנית לחיי עבודה ויצירה

הנערה והאשה היהודיה בארגונים לא ציוניים

נחטא לאמת באם לא נציין מקומה של בת ישראל בליפקני בתקופה זו בארגונים לא ציוניים. בתקופה זו קמו איגודים מקצועיים וארגונים אנטי־ציוניים. בחיי ארגונים אלה ניכרים היו במיוחד תפקידה של הנערה והאשה אשר גם כאן בלטו תכונותיהן החיוביות בליכוד חברתי, במסירות, בדאגה לאיש העובד, למקופח ולחלש בחברה. אם כי התנגדתי להשקפותיהן של נשים אלו, עלי לציין במיוחד את מסירותן היוצאת מן הכלל לארגונים שאליהם השתייכו ואיני יכולה לשכוח את דמויותיהן של נשים אלו, אשר חילקו עם חברותיהן פת לחמם הצר וביתם הדל ואף סיכנו את עצמן למען חבריהן ורעיונות שדגלו בהם. לא נרתעו משום קשיים, ממאסר במשטר העויין כלפיהן והנוהג ביד קשה והתעלו לדרגה מוסרית־אנושית נעלה ביותר. אכן כאשר הוסרו „ההגבלות המסורתיות" השפיעה והק־רינה מתכונותיה הנעלות האשה היהודיה בליפקני על חייה, ערכיה והישגיה של ליפקני כעיירה יהודית חיה ופעילה, נאמנה לציוויים לאומיים ואנושיים.

מחלוקת בליפקני בשנת תר"נ - 1890 בין חסידי סדיגורה ובויאן

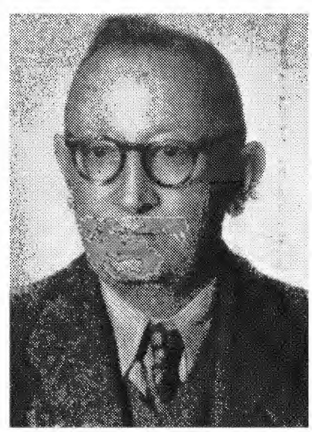
בליפקני כיהן השו"ב לייב שכטר מאז 1870. בשנת 1890 פרצה מחלוקת בין חסידי סאדיגורה וחסידי בויאן ואלה הרא־שונים העבירו אותו ממשרתו לפי פקודת הרבי מסאדיגורה. במה חטא ר׳ לייב? הממונה על כספי ה„חלוקה" בליפקני היה הרבי מבויאן, אחיו הגדול של ר׳ ישראל (נכדו של ר׳ ישראל מריזין). אולם בשנת תרמ"ח (1888) הגיע צו מאת הרבי מסדיגורה לשלוח את הכספים באמצעותו וזה היה נגד הנוהל. ר׳ לייב שו"ב התנגד לזה ונימק את טענותיו. חסידי סדיגורה העבירו לצדיק דשם את הטענות והצדיק פקד להעבירו ממשר־תו ולמנות שו"ב אחר במקומו. ר׳ לייב פנה אל הרב מבריצ׳ני בנידון זה והלה פסק, כי היות ולא נמצא שום פגם בשחיטתו — אסור להעבירו מלחמו. אולם חסידי סדיגורה לא קיבלו פסק־דין זה. בצר לו נסע ר׳ לייב לסאד. לפצות את הצדיק ואחרי שעמד 3 שעות המתנה בחצר — הופיע סוף סוף הרבי בדרך לבית התפילה, אך לא רצה לקבלו. מקורבי הרבי שליווהו, היכו אותו עד שפוך דם ור׳ לייב נמלט משם כל עוד נפשו בו. בשובו הוציא הראב"ד מבריצ׳ן פסק־דין חדש, ש„אסור לשו"ב החדש להשיג את גבולו". אולם בעזרת הצדיק מסאד. הוציאו חסידיו בליפקני את דיבתם רעה על הפוסק מבריצ׳ן „כי לא כן דין אמת" ושני רביים מאוסטריה (אחד מסאד. והשני מצ׳ר־נוביץ) נתנו היתר למעשה זה, מבלי לשמוע אפילו את טענו־תיו של ר׳ לייב.

ועל אף פסקי איסור על השחיטה של שני השוחטים, שהוציא מר יצחק שליט"א, בנו של הרבי אברהם יעקב וגם מן הצדיק מבויאן — המשיכו השוחטים הללו בעבודתם, ור׳ לייב הודח מפרנסתו.

עובד וקוצר ע"י נטע רייטן
ממוזיאון בית דוד תל־אביב

מוסדות

לייב רובינשטיין

בשנת 1945, בתום המלחמה, עברתי את ליפקני ונזדעזעתי למראה עיני: העיירה כולה נחרבה. הבתים כאילו טאטאו מעל פני האדמה. כל השטח המשתרע מרחוב „הצוענים" ועד „הר הזהב" היה פנוי לגמרי ורק אי שם נשארו כמה בתים, שיד הרשע לא השיגתם, צמרמורת אחזתני למראה הרס איום זה. נזכרתי בקרובי, יקירי שנרצחו על ידי הפאשיסטים ולפני עיני התיצבה ליפקני על תושביה הישרים שרובם ניספו מרצח, מקור, מרעב ממחלות, בטרנסניסטריה. נזכרתי בפעילותם הענפה של עסקני העיר בשטחי ציבוריות שונים: חינוך, תרבות, עזרה הדדית וצדקה לנצרכים. במיוחד יש לציין את פעילותם בשטח מתן עזרה לנצרך, רוב התושבים הצטינו ברוחב לב ובנכונות בכל עת וזמן להושיט יד לזולת השרוי בדוחק. תמיד היו מוכנים לתרום, כל אחד לפי יכולתו. אנסה לעמוד על כמה מפעולותיהם בשטח העזרה לנצרך.

זכורני מאורע בשנת 1914, בתחילת המלחמה העולמית הראשונה. ביום השני לחג ראש השנה הגיעה אל העירה קבוצה של כ־80 יהודים גולים שמשמר צבאי רוסי הובילם לרוסיה המזרחית. הם היו לבושים בגדי חג וחבושי מצנפות. בימים ההם התחוללו קרבות על אדמת אוסטריה. כשנכנס הצבא הרוסי ביום א׳ דראש השנה לעיר סדיגורה, הוא נתקל ביהודים שיצאו אחרי גמר התפילות מבית הכנסת, היו ביניהם גם זקנים

וילדים. כולם נאסרו ע״י הרוסים והוגלו מבלי לתת להם להי־פרד מקרובים ולהחליף את בגדי החג. כשנודע בעיירה על בואם של הגולים התחילו אנשים לרוץ למקום החניה, כשבי־דיהם לבנים, הלבשה ומזון. חיש מהר אורגנה העזרה. כמה אנשים שידלו את אנשי המשמר להתעכב בעיר שעות אחדות. בזמן קצר זה הספיקו להושיט לגולים עזרה. הגולים קיבלו את

משה יחיאל רובינשטין —
גזבר מושב זקנים
1941—1868

העזרה והמשיכו בדרכם לארץ לא נודעת בנפש נכאה, אולם בהכרה שישנם אנשים טובים, יהודים רגישים לסבל הזולת ומוכנים לבוא לעזרתו.

בשנת 1919 אחרי המהפכה הבולשביסטית, התחילה מל־חמת האזרחים ברוסיה. היהודים, כרגיל, היו השעיר לעזאזל וסבלו משני היריבים גם יחד מן „הלבנים" ומה„אדומים". עם הופעת כנופיות פטליורה, שפרעו פרעות, רצחו ושדדו את האוכלוסיה היהודית, התחילו יהודי אוקראינה לברוח על נפשם לרומניה. גם לליפקני הגיעו פליטי החרב, רובם מחוסרי כל. אז התארגן ועד למתן עזרה לפליטים אלה, הועד פתח מטבח זול. הושיט לנצרכים עזרה כספית וטיפל בהסדרת תעודותיהם של הפליטים בכדי לאפשר להם לצאת את רומניה ולהמשיך בדרכם לארץ ישראל ולארצות אחרות. רבים מפליטים אלה הנמצאים עתה בארץ עדיין זוכרים לטובה את האנשים שעזרו להם במצוקתם. כשהגיעו לארץ זרה בלי אמצעים ומבלי לדעת את שפת המדינה.

בשנת העשרים הוקם מוסד „ביקור חולים". היוזמים היו: אידל חלפין, ברוך פסח, יעקב קויפמן ועוד. המטרה היתה: מתן עזרה רפואית לחולים מחוסרי אמצעים. נפתחה מרפאה בהנהלת ד״ר זילברמן ז״ל. הרופא היה מקבל חולים במרפאה ולפי הצורך היה גם מבקר בבתי החולים. האמצעים להחזקת המוסד נבעו מתשלומים חדשיים לפי התחיבויות ומתרומות שניתנו בהזדמנויות שונות כגון: חגיגות משפחתיות וכו׳. כעבור כמה שנים נהפך „ביקור חולים" לסניף „אזע" שמרכזו היה בקישינוב. המרפאה נוהלה ע״י ד״ר רוזנבלט (כעת בקנדה) חלק האמצעים שנדרשו לקיומה נתקבל ממרכז „אזע", אולם את החלק האַרי של התקציב כיסו תושבי העיר. פעילותה של המרפאה התרחבה והלכה ובזמן האחרון הגיע מספר החולים שקבלו טיפול רפואי במשך שנה לארבעת אלפים ומספר הרפואות שחולקו לששת אלפים.

בתחילת שנות השלושים הוקם המוסד „מושב זקנים" בו אושפזו ישישים מהעיר ומהסביבה שבילו בשלוה את שנות

איטה־ביילה רובינשטין —
וויצע־פּאַרזיצערין פון מושב זקנים
1941—1871

חייהם האחרונות. המוסד נוהל ע״י ועד בראשותו של שלמה גרינברג ז״ל, יצחק שקולניק ז״ל והגזבר משה יחיאל רובינ־שטיין ז״ל. לקיום המוסד נדרשו אמצעים הגונים, בחלקם סופקו ע״י יוצאי ליפקני בניו־יורק (לאַנדסמאַנשאַפט) ובחלקם ע״י תושבי העיר לפי תרומות חודשיות. הכספים נאספו ע״י ועד נשים שבראשו עמדו שרה זילברמן ז״ל, אמי בלה איטה רובינשטיין ז״ל וגיטל סיגל ז״ל, הנשים עסקו בניהול המשק. במיוחד הקדישו את זמנן ומרצן לניהול המטבח. הן התמסרו לעבודה בלב ונפש, והודות לחריצותן ולמסירותן שרר ב„מושב זקנים" סדר ונקיון למופת, ולמוסד יצאו מוניטין בעיר ובסבי־בה, כבית נופש מהולל (פנסיון).

בסוף שנות השלושים הקימו יורשי ישראל סגל ז״ל בית חולים על שם המנוח. בהתאם לצוואה נבנה הבית בכספי העזבון ובתום הבניה הועמד לרשותה של הקהילה המקו־מית, שהתחייבה לנהל את המוסד ולדאוג לקיומו. עם העברת בנין בית החולים לידי הקהילה — תרמו תושבי העיר בעין יפה לשם רכישת הציוד הדרוש. התארגן ועד עם ברוך סגל ז״ל בראש. אנשי הועד השקיעו עמל רב בניהול המוסד ובגיוס כספים להחזקתו, אולם לצערנו פעל בית החולים רק זמן קצר. בשנת 1940 הוחרם המוסד על ידי השלטון הסוביטי ועם פרוץ המלחמה בשנת 1941 הסתערה על תושבי העיר השואה והכל הושמד ונחרב.

פרק מיוחד מהווה ועד נשים שבראשו עמדה אשת הדיין ז״ל, אשה עדינת נפש ואצילת רוח, צדקנית ויראת שמים ששמה נישא בפי כל ביראת הכבוד, אשת הדיין ז״ל הקדישה את חייה למתן עזרה לנצרכים. היא ראתה בעבודה זו את ייעוד

חייה ולמרות מצב בריאותה הרופף התמסרה בעבודה זו בכל נפשה יחד אתה פעלו בועד אמי בילה איטה רובינשטיין ז״ל ועוד נשים שהתיחסו לעבודתם כלעבודת קודש. המשימה העיקרית של הועד היתה הגשת עזרה ל„נסתרים״, היינו, לאנשים שסבלו בסתר מרעב ומקור ומתוך בושה לא העיזו להושיט יד ולבקש עזרה. הועד היה עושה את עבודתו בצנעה ללא מזכירות ופרטיכלים, אולם בשקדנות וללא לאות. חברות הועד היו מקבלות בכל מיני דרכים ידיעות על „נסתרים״, היו באות אתם במגע והושיטו להם עזרה בכסף, בגדים וכו׳ בצורה עדינה מאוד. המוסד נקרא בשם „די דיינטע״ ואנשים שהיו שרויים במצוקה הכירו את הכתובת וידעו כי בעת צרה עליהם לפנות לפי כתובת זו ושם לא ישיבו את פניהם ריקם. הם היו מקבלים את העזרה בתוספת מלת תנחומים שנטעה בלבם אמונה באדם ותקוה בעתיד יותר טוב.

דמות האשה, אצילת הרוח „די דיינטע״ ודמויותיהן של הנשים שעסקו יחד איתה בעבודות קודש זו — תשארנה לזכרון בלבם של אנשי ליפקני.

סקירה קצרה זו על כמה פעולות בשטח העזרה לנצרכים בליפקני — תשמש כזכר לתושבי העיר שהיו אנשי לב והתיחסו בהבנה וברגישות לסבל הזולת, שפעלו במסירות ולא חסכו מכוחותיהם למען הגשת עזרה לאדם במצוקתו.

אליעזר קויפמן

קופת מלוה וחסכון בליפקני

לזכר אמי מנצי ז״ל שנספתה בשואה

קופת המלוה וחסכון (לייי און שפּאָר קאַסע) נוסדה בשנת 1922 ביזמתם של העסקנים: יהודה חלפן, ברוך לינק ז״ל, ברל שטיפלמן ז״ל, נחום דארר, ברוך (בויע) פסח, יעקב ברוך אייזנברג, שלום סגל ז״ל, מאטיל טרכטמן ז״ל, ד״ר זילברמן ז״ל, יעקב שניידרמן ז״ל ויעקב גרובמן ז״ל.

הם התקשרו עם מרכז הקואופרציה בקישינוב שנקרא בשם: „פערבאַנד פון יידישע קאָאָפּעראַטיוון אין בעסאַראַביע״ ופעלו למען הקמת הקופה בליפקני.

לפני מלחמת העולם הראשונה, פעל בליפקני בנק בשם „חברה הדדית לאשראי״ שהיה קשור עם מוסדות חו״ל כמו י. ק. א. אולם בימי המהפכה הרוסית בשנת 1917 נפסקה פעולת הבנק. עם הקמת קופת מלוה וחסכון הועברו כל החשבונות של הבנק הקודם אליה, והיא המשיכה לנהלן. התנאי הראשון להתקבל לחבר לקופה היה — לסלק את החוב שמגיש הבקשה נשאר חייב לבנק הקודם. הנהלת הקופה היתה מורכבת מה״ה: יהודה חלפן, ברוך לינק ז״ל, ברוך פסח, ד״ר זילברמן זל, מאטיל טרכטמן ז״ל, יעקב ברוך אייזנברג, אליעזר פריפאס (זרחס) ז״ל, שמעון שניידער (שערר ז״ל, ברל שטיפלמן ז״ל ושמרל שינדר (שניידער) ז״ל. הד״ר זילברמן נבחר כיו״ר ההנהלה.

המנגנון הראשון של הקופה היה מורכב מה״ה: הרש פינגרמן ז״ל, חתנו של נחום עפלבוים — מנהל חשבונות, נח קוזמינסקי, הגב׳ חיה שטיפלמן — פקידים, מרדכי גלמן — קופאי, ומשה ויסמן — שליח.

הקופה החלה את פעולתה בביתו של שמואל מורגנשטרן ז״ל. תפקידי הבנק היו: א. לתת הלוואות לסוחרים זעירים, בעלי מלאכות ועובדי אדמה בריבית של 3.5%; ב. לדאוג לחיסכון של האיש הקטן״.

ההלוואות הוחזרו בתשלומים שבועיים. הבנק היה פתוח לקהל כל יום בשעות שלאחר הצהרים. כאשר הגיש תושב העיירה בקשה להתקבל כחבר בבנק, בדקו אם אינו חייב לבנק הקודם. משה ויסמן, שרץ בשמחה להודיע למגיש הבקשה שנמצא איזה שטר חוב מלפני 6—5 שנים, ועליו לסלקו, היה מספר שלא פעם קרה הדבר שבעל החוב לא כעס והתרגז, אלא, להיפך, שמח לראות שטר בחתימת ידו מלפני שנים.

נוסף לזה נגבו דמי חבר ממגיש הבקשה עם קבלת ההלוואה הראשונה. בכל מוצ״ש התכנסה ההנהלה ודנה בבקשות שנצטברו במשך השבוע בכובד ראש ובגישה יהודית ואנושית חמה. וכמעט כל הבקשות נענו בחיוב. הישיבות, כמו כל הפעולות בזמן הראשון, התנהלו ב„אידיש״. זכורני מקרה אחד שהודענו לחבר כי עליו לשלם דמי פיגור (פני) — זה היה בערב חג הפסח. ידוע שכל יהודי מוטרד לא מעט בהכנות לקראת חג הפסח, וכשקיבל את ההודעה בדבר דמי פיגור התרגז „ובעידנא דריתחא״ כתב מכתב להנהלת הבנק בזו הלשון: „למה בנקים אחרים מכל „ימות השנה״ לא דורשים „פני״ ורק קופת מלוה וחסכון תובעת „פני״. וכמובן שאחרי חג הפסח הוא נאות לשלם את החוב, כי היה זקוק שוב להלוואה.

ההלוואה היתה בגובה של 1,000—3,000 ל״י, סכום שהיה בזמנו בעל משקל וערך. הלווים כבדו את המוסד ושמרו על

תשלומים סדירים. הם ידעו להעריך את העזרה הכספית שהבנק מגיש להם: החנוני שיפר את חנותו, בעל המלאכה רכש לו ציוד חיוני, עובד האדמה רכש לו פרה, או בהמת עבודה שהיתה דרושה לו ביותר לקיומו. לכל אלה שמשה ההלוואה הקלה רצינית לחיים הקשים.

במרוצת הימים התפטר מנהל החשבונות, מר פינגרמן ז"ל, ונתקבל מר משה פישמן ז"ל, (שהגיע לליפקני מקמיניץ־פודולסק שבאוקראינה אל גיסו מר אלתר ויסברג ז"ל). משפחתנו גרה בשכנותו, ומר פישמן, שהתידד מהר עם משפחתנו, דיבר על לב הורי שיכניסו אותי לעבודה בבנק. אבי ז"ל, שהיה בעצמו מנהל חשבונות אצל האחים שלמה וחיים גרינברג ז"ל, ואמי שראתה בבנק עבודה מכובדת, התחילו להפציר בי שאסכים להיכנס לבנק. לי היה קשה הדבר הואיל וחברי — שאתם למדתי אצל חיים הרש המלמד ז"ל, והמורה יצחק שקולניק ז"ל, נרשמו באותו הזמן ל„החלוץ" והתכוננו לצאת ל„הכשרה", חשקה נפשי מאוד להצטרף אליהם. קנאתי מאוד בבחורים שהתחילו כבר בעבודה ממש בהיותם בעיירה, ויצאו ברחובות עם גרזינים ומשורים כחוטבי עצים מנוסים, בדומה לאכרי „שרוביץ". אולם לא יכולתי לעמוד מול לחץ ההורים וביום בהיר התיצבתי בפני הד"ר זילברמן שקיבל אותי בסבר פנים יפות, וכך הצטרפתי למנגנון הבנק. בזמן הראשון היה לי קשה מאוד להתרגל לעבודה זו ולהנתק מחברי הטובים: עוזר חלפן, נתנאל כהן, מאיר כהן, יוסף גאליץ ועוד. בלילות שבת שהיו מיועדים לטיולים ארוכים ברחוב „הטמוזנה" ולפגישות צעירים וצעירות, הייתי אני עייף מאוד, כי יום ששי היה היום הקשה ביותר בבנק. רוב המשלמים שלמו ביום ששי, ואז היתה תנועה גדולה. נוסף לזה, הצטרכתי למיין חומר ולהכינו לקראת הישיבה במוצ"ש, וגם במוצ"ש, הייתי צריך להשתתף בישיבת ההנהלה. אולם היה גם סיפוק בעבודה כאשר הרגשתי שהנני חלק ממוסד ציבורי מכובד ויפה בעיירה.

מספר חברי הקופה הלך וגדל והגיע ל־800. עד היום אני זוכר עוד את המספרים של החברים בבנק. מספר אחד היה למרדכי קאליסר ז"ל (מרדכי קיטאגראדער). מספר 2 היה לישראל הרש קופמן (הרש קאוואל) וכו'.

בשנת 1924, דרשה הממשלה הרומנית שפעולות הבנק הרשמיות יתנהלו בשפה הרומנית, ונאלצנו לעבור לשפה שלא היתה אהובה ושגורה כל כך בפי יהודי ליפקני באותם הימים.

לבנק הצטרפו גם חברים נוצרים: פטרו שרבנסקו — מס' 416, שהיה „סיבפרפקט" בליפקני, ויוהן בוטיאז — מס' 487, שהיה מזכיר העיריה. הם קבלו הלוואות ולא שלמו אף פרוטה. בכל זאת, לא הגשנו תביעה משפטית נגדם, כי ערבו להם מאטיל ויסמן ז"ל וזאב (וולוויל) כאוויס ז"ל, והעיקר לא רצינו לגרום לכך, שהם יתנכלו לבנק בגלל מעמדם הרם בעיירה וחובותיהם הועברו לחשבון „הפסד" בבנק.

הבנק פתח גם חשבונות חסכון ושלם 2% רבית לחוסכים, עשה גם עסקות אחרות כגון: שטרות וסחורות לגוביינא. מבקר קבוע מטעם המרכז היה מר רדולנסקי. היו בבסרביה 33 קופות, והליפקנאית הצטיינה גם באדמיניסטרציה שלה וגם במצבה הפיננסי.

הבנק התקיים והתפתח כל הזמן. כאשר התפטרו נח קוז־מינסקי וחיה שטיפלמן — פקידים מנוסים וטובים, נתקבלו אחרים — פייגה זילברמינץ, בתו של משה אהרון זילברמינץ (סנקיוואצר) ובתיה אייזנברג. מדי שנה נערכה אסיפה כללית בה נמסר דו"ח על פעולות הבנק, ונבחרה הנהלה חדשה. לפי התקנון, יצאו שלושה מחברי ההנהלה ע"י הגרלה, כל שנה, אולם הם יכלו להיבחר שוב באסיפה הכללית. באסיפה זו נכח חבר המרכז מר פאגיס ז"ל, עורך־דין ממקצועו, ויהודי פקח ומנוסה בפעולות בנקים.

כנהוג בכל העולם ובכל הזמנים, קיימת סערה בימי בחירות, ולמה בליפקני לא? באסיפה הכללית היו צעקות: כן... לא... ואז היה קם ב"כ המרכז — מר פאגיס — ומנסה להרגיע את הרוחות: „יהודים, אל תצעקו כן, ואל תצעקו לא, אלא תקשיבו קודם כל במה המדובר". באסיפה שנתית אחת היתה הסערה גדולה מדי, ואז נתקבלה הוראה מהמרכז להצביע בקלפי ולא בהרמת ידים. הזמינו ארגז שהיו בו שני תאים ובאמצעו צינור בולט החוצה. כל מצביע קבל עם כניסתו לחדר ההצבעה, כדור עץ, והכניס את ידו עם הכדור לתוך הצינור ובפנים כוון את הכדור ימינה או שמאלה. עם פתיחת הקלפי וספירת הכדורים, התברר שיש יותר כדורים מאשר מצביעים, כמובן נפסלו הבחירות. לאחר מספר חדשים נעשה שוב „שלום בית" בין העסקנים, התקיימה שוב אסיפה, מר יעקב רוזנפלד ז"ל נבחר כיו"ר, ומר יצחק רבינוביץ ז"ל — כסגן יו"ר.

עם גמר שנה ברווחים ניכרים, הציע המרכז להפחית את אחוז הריבית, והאסיפה הכללית קבלה את ההצעה.

כך המשיך הבנק בפעילותו המבורכת עד 1940, עת סיפחה ברית המועצות את בסרביה שוב לשלטונה, ופעולות הבנק נפסקו. במשך שנות קיומו של הבנק, הרגישו חבריו שמוסד זה הוא ילד טפוחם. אהבוהו ונתנו בו אמונם, ועליו היתה גאותם. הפסקת פעולות הבנק היתה בשבילם מכה גדולה. יש לציין שליד הבנק, וע"י אותם העסקנים הוקמו עוד מוסדות ציבור כגון: „בקור חולים", „אזע" ועוד. הבנק קנה במשך הזמן את אולם פרנקל, שיפץ אותו והתאים אותו לצרכיו. בתוך הבית הזה, פעלו עוד המוסדות הנ"ל, וכמו כן, שוכנה בו ספרית „יהודה שטינברג" — שסיפקה מזון רוחני לתושבי ליפקני. מנגנון הבנק עסק בהתנדבות בפנקסנות מוסדות ציבור אלה.

עם התלקחות מלחמת העולם השניה — נסתם הגולל על עירתנו ליפקני, ועל מוסדותיה המפוארים.

קושניר שמואל

אגודת חובבי שפת עבר

היה זה בשנות מלחמת העולם הראשונה 15—1914, עם נגישות שלטון־הצבא הצארי: יחס אנטישמי גלוי לתושבים היהודים, החשדות בריגול, גירושי־יהודים מן הכפרים ולאורך הגבול האוסטרי הביא לידי עקירת יהודים ממקומות מושבו־תיהם ולהתישבותם בעיירות הסמוכות. המונים וביניהם גם נוער מתבגר נהרו גם לליפקני, כמובן, שנקלטו בעין יפה בין הנוער המקומי, תלמידי יצחק שקאלניק, ברל שטיפלמן, חיים הערש מלמד וכו' שקבלו כולם חינוך לאומי שרשי. זעזועים ומבוכה שררו ברחוב היהודי, הזמן תבע תוכן חיים לנוער וגבר הצורך בפעילות מחנכת ומדריכה.

אז הופיעה קבוצת יוזמים (טבקמן אברהם, ספקטורמן משה, קרמר יונה, קושניר שמואל, שורצמן משה, לרנר רבקה, דרוז־דיק יהודה, ברוינשטיין גרשון, יצחק וינשטין ז"ל, משה רוזנ־פלד ז"ל, אחיו צבי) וקיבלה על עצמה ייסוד אגודת נוער בשם „חובבי שפת עבר", שמטרתה: 1. לימוד השפה העברית (שעורי־ערב); 2. הקנית ידע לנוער על הציונות (הרצאות); 3. פעילות ציונית מעשית.

ללא אמצעים, ללא דירת קבע עשו היוזמים להגשמת המט־רה, בשבתות וחגים, לפעמים גם בימי חול, היה הנוער מתאסף על ה„שס", או ה„טוליקה" לשמוע הרצאה, לבלות יחד בריקו־דים ושירים ארצישראליים או לאומיים. פעמיים בשבוע אירח את החברים בביתו הצר משה'לי הירש חיים יונהס, יזכר לטוב, יהודי חמוד ואדיב, שהיה מכניס את החברה דרך החנות וכש־זוגתו שיינדל הרימה קול צעקה, שהחברה מזהמת את הבית בבוץ שעל הנעלים, היה משה'לי בלחש מרגיע את הנכנסים: הניחו לה, „הערט זי ווי די קאץ". בחסות אסתר'קה, בתו הבכירה, נערכו בבית זה הרבה נשפים: משפטים ספרותיים, ריקודים, משחקי „דואר מעופף" וכדומה.

רק אחרי זמן קצר מנתה האגודה מאות חברים. הם הפיצו קופסאות הקרן הקימת למאות. לא היה בית בעיירה שלא הכניסו לשם קופסה, הופיעו זוגות זוגות בכל „שמחה": ברית, בר מצוה, אירושים, נשואים, כשסרט לבן־כחול על השרוול ואספו תרומות מן הקהל החוגג. במשך הזמן הגיעה האגודה להצגות תיאטרון, באולם פרנקל. בין השחקנים הצטיין משה אושר (לימים החזן והשחקן המפורסם בניו־יורק). הכנסות אלו, שהיו ניכרות למדי, איפשרו להנהלת האגודה לשכור דירה מתאימה בת 3 חדרים, בבית אברהם לאנדוי, שם סודרה גם הספריה לנוער, שנוסדה ע"י האגודה.

אגודת „חובבי שפת־עבר" כבשה את לב הנוער, חינכה את חבריה לעירנות והתענינות בבעיות לאומיות, לשמירה על כבוד יהודי ולהגנה עצמית. בשנת 1917, עם ההפגנה המהפ־כנית הראשונה בעיירה, לא נפקד גם מקומה של האגודה, שחבריה השתתפו בתהלוכה ובידיהם דגלים כחולים־לבנים ובפיהם מהדהדים השירים „כל עוד בלבב" ו„שאו ציונה נס ודגל".

אני רוצה לציין: כשהגענו בתהלוכה לשפת הפרוט, נופפו מולנו מן הגדה הרומנית של הפרוט, דגלים כחולים־לבנים בידי הנוער היהודי מרדאוץ הרומנית. פגישה אילמת של אחים. בארצות שונות.

דגן-ויצרבן ראובן

הציונות ותנועות הנוער הציוני בליפקני

לאחר מלחמת העולם הראשונה — עם הצהרת בלפור על הקמת בית לאומי בארץ ישראל, התפשטה הציונות בערי בסרביה וחדרה לכל עיר ועיירה שבהם היו היהודים כמהים לגאולה ואמרו בדבקות רבה התפילה „ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים". עיירות וערים אלה היו קרקע פורה לקליטה ציונית רוחנית ומעשית כאחת.

משנת 1921 ועד לפרוץ מלחמת העולם השניה בה הושמדו שישה מיליון יהודים ובתוכם אלפים מבני עיירתנו ליפקני — היתה הציונות התנועה היהודית הציבורית הגדולה והמקיפה שכבות רבות של תושבי ליפקני. נוסדו ועדי פעולה שונים: ועד ציוני, ועד קרן קיימת לישראל, ועד קרן היסוד ועוד... ועדים אלה ארגנו פעולות שונות ורבות. הקופסא הכחולה של הקרן קיימת לישראל תפסה מקום נכבד ברוב הבתים היהודים בעיירה, מאות מבני הנוער היהודי התגייסו לפעולת קודש של הרקת הקופסאות, ולפעולות התרמה אחרות שאורגנו ע"י הקק"ל. ועד קרן היסוד בשיתוף עם שליחים מהמרכז בקישינוב ושליחים מארץ ישראל עשה פעולה תרבותית והסברתית רבה בין יהודי ליפקני והעביר מגבית שנתית בין בעלי היכולת. כ' תמוז — יום מותו של חוזה הציונות ד"ר ב. ז.

הרצל היה ליום אבל כמעט רשמי של יהודי ליפקני. רבים נהרו לאספות אזכרה ולמצעדי הנוער הציוני. גאוותם הלאומית והאנושית עלתה בראותם את המחנה הציוני והחלוצי המתחזק ובשמעם דברי הנואמים על דמותו האצילה והמשיחית של ד"ר הרצל. כנוסים מחוזיים שאורגנו ע"י התנועה הציונית בעיירה היו לחג ומועד, הביאו בכנפיהם משב רוח נעים ורענן. פעמי גאולה נשמעו ורוממות רוח שרר בכל. הפצת השקל הציוני והבחירות לקונגרס הציוני היוו גולת הכותרת לפעולה הציונית הענפה בעיירה. בליל סגירת הקלפיות יצא בני נוער ומבוגרים בריקודים ובשירה ברחובות העיירה.

ליפקני היתה לסמל ולדוגמא בפעולתה הציונית והמבורכת. שליחים מקישינוב ומארץ ישראל פקדוה לעתים תכופות ונוצרה אוירה יהודית חמה ולבבית בפגישות התכופות, בישי־בות, באסיפות וביחסים בין ציוני ליפקני והשליחים. לאט וביסודיות השתרשה הציונות בהכרתם של יהודי ליפקני. לא היתה בשנים אלה שום תנועה ציבורית יהודית אחרת שיכלה להתחרות עם הציונות בהשפעתה על הרחוב היהודי בליפקני.

ביצירת אוירה זו ובהגברתה לקחו חלק פעיל תנועות הנוער הציוניות שמשכו אליהן רוב ורובו של הנוער היהודי בעיירה, ונתברכו בשכבת פעילים מוכשרת ומסורה לרעיון הגאולה והמעשה הציוני והחלוצי.

הראשונה קמה הסתדרות נוער ציונית בשם „התחיה". עם הופעתה התחילו לזרום אליה רבים מבני הנוער, אשר חפשו דרך חדשה בחייהם הגלותיים האפורים. הנוער ראה ב„התחייה" תנועה הנשענת על כמיהה לגאולה לאומית, על חיים לאומיים רוחניים וגם סדן לפעולה מעשית ציבורית יום־יומית. האסיפות הראשונות, השירים הראשונים — היתה כעין דחיפה רוחנית ונפשית כבירה לשינוי ערכים ישנים ולסלילת דרך לנערה ולנער היהודי בימים ההם.

הפעילים שבהסתדרות „התחיה" הגיעו אליה בגיל „מבוגר" והם עזבו את התנועה כעבור מספר שנים ומסרו את ההנהגה בידי צעירים מהם. אותו דבר אפיין גם את סניפי „התחיה" בערים ובעיירות אחרות בבסרביה עד שסניפי „התחיה" בבסר־ביה הצטרפו לתנועת „גורדוניה" הארצית, שקמה אז ברומניה. וכך המשיכה „התחיה" בשמה החדש „גורדוניה". לאחר ההצ־טרפות „לגורדוניה" שהיתה תנועת נוער של צעירים בני 18—10, עזבוה כמעט כל ה„מבוגרים" שהיו בגיל 18 ולמעלה ובתוכם גם שכבת ההנהגה המוכשרה והמנוסה.

אולם חיוניותה של תנועת „גורדוניה" ברחוב היהודי אז, הקשר הרוחני והנפשי שקשרו אל התנועה עשרות רבות של בני הנוער שמשו גורם וכוח להתגברות על המשבר הקצר והתנועה התארגנה יפה, משכה אליה רבים מהנוער העובד בעיקר, קמה הנהגה צעירה ודינמית שיכלה ואף פיתחה פעולה חינוכית פנימית רבה. עשתה פעולה תרבותית ספרותית ענפה ופעולה צופית. גם הופיעה עם פעולות תרבות מחוץ למסגרת התנועה: הרצאות, „משפטים ספרותיים", נשפים אמנותיים, ויכוחים פומביים על בעיות לאומיות וכו'... נוסף לפעולות אלה השתתפה „תנועת גורדוניה" בפעולות הציוניות בליפקני בצורה אקטיבית. חבריה היו בוועדים הציוניים השונים והיוו יחד עם תנועות הנוער האחרות הכוח הצעיר הפעיל והמפעיל. גורדוניה חנכה להגשמה ציונית ועליה לארץ ישראל וברכתה היום־יומית היתה — „גשם".

„השומר הצעיר": תנועת השומר הארצית ברומניה היתה תנועת הנוער הלומד בעיקר, וכזאת היתה גם התנועה בליפקני. רבים מהנוער הלומד הטוב נמשכו לתנועה זו. פעיליה היו מהטובים שבבני הנוער בעיירה. תנועה זו עשתה פעולה חינו־כית יסודית ושמשה כבית אולפן לתורה ציונית סוציאלסיטית. בדרך כלל פעולתה היתה חיובית ומועילה להתפשטות הרעיון הציוני־סוציאליסטי, אולם פעולה זו הביאה גם „ספיחים" ומפעם לפעם עברו אחדים מבין פעיליה הגבול הציוני והצטרפו אידאית או מעשית לתנועה הקומוניסטית האנטי ציונית. הופעה זו חייבה את פעיליה לנהל מאבק תנועתי וציוני ממושך עם נוטשי האמונה הציונית, כאשר היו בפנים התנועה ובעיקר לאחר שעזבו שורות התנועה וניהלו מלחמה אידיאית עם תנועתם לשעבר. אולם למרות תופעה זו היוותה תנועת השומר הצעיר קן ציוני ברוך שגידל וטפח ציונים והכשיר רבים מבני הנוער לעליה ולהגשמה ציונית. גם תנועה זו נשאה בעול ובמצוות הציונות בליפקני. כמו כן היתה הפעולה הצופית חלק ניכר מהווי תנועתה השומר הצעיר.

מכבי: מכבי בליפקני היתה תנועה ציונית־ספורטיבית. פעולתה העיקרית היתה בשדה הספורט. פעולה ספורטיבית בנוער יהודי בימים ההם היתה נדירה בדרך כלל. וזכותה של תנועה זו רבה בהחדירה חיי ספורט וחינוך גופני בין הנוער היהודי בליפקני. אבל הספורט לא היה הדבר היחידי בו עסקה תנועת „מכבי". היא גם עשתה פעולה תרבותית פנימית ושית־פה עצמה בפעולות הציוניות של יתר תנועות הנוער. ההופעות הספורטיביות של תנועה זו בפני הנוער ובפני תושבי העיירה, נהנו מהצלחה ואהדה רבה.

„אביבה": חלק מהנוער הציוני בליפקני התארגן בהסתד־רות „אביבה". הסתדרות נוער מקומית א־פוליטית. יתר תנועות הנוער היו במידה זו או אחרת תחת השפעת תנועה ארצית ופוליטית מה שהיווה גורם הרתעה לגבי חלק מהנוער להצטרף לתנועות אלה. כך קמה הסתדרות נוער ציונית מקומית בשם „אביבה". גם תנועה זו הוסיפה גוון וחן בפעולותיה התרבו־תיות והציוניות, ונטתה שכמה בפעולה הציונית בעיירה. תנועה זו התקיימה רק מספר שנים כי לא היתה קשורה לשום תנועה ארצית וכוחותיה בלבד לא הספיקו לחיים ארוכים ורצופים. היא פורקה וחבריה הצטרפו למסגרות ציוניות אחרות.

„פועלי ציון": הסתדרות פועלי ציון בליפקני רכזה בתוכה גם נוער וגם מבוגרים. חברים בוגרים מתנועות המגשימות כמו: „גורדוניה", השומר הצעיר" לאחר שלא יצאו עם הגיעם לגיל ההגשמה להכשרה ולחוות „החלוץ" — היו נאלצים לעזוב את התנועות האלה. הם ראו מקומם בתנועת פועלי ציון שהס־תדרותה ריכזה בתוכה נוער ומבוגרים גם יחד.

בעלי מלאכה רבים מבין הנוער הציוני הצטרפו לתנועת פועלי ציון וראו בה מקום לבירור ולבון בעיות עבודה, שכר ותנאים סוציאליים וכמובן מסגרת ציונית סוציאליסטית להע־מקת ההכרה הציונית והסוציאליסטית. פועלי ציון כתנועה יותר מבוגרת ורצינית ניהלה ויכוחים רעיוניים ערים עם חוגי השמאל האנטי־ציוני בעיירה, אשר הגיעו לא פעם למלחמת

דעות רצינית. במערכה עם השמאל האנטי־ציוני היא לא עמדה בודדת, עמדו לצדה ואתה גם תנועות הנוער הציוניות האחרות והתנועה הציונית בכללה, אולם היא עמדה במרכז המערכה. מערכה זו לא היתה קלה ביותר ביחוד בתקופות משבר בציונות שנגרמו ע"י מאורעות דמים בארץ ישראל, משברים כלכליים, סגירת העליה ומדיניות ממשלת בריטניה בארץ ישראל. בימי משבר אלה הרימו ראש האנטי־ציונים למיניהם, וניסו להשתלט על הרחוב היהודי והנוער בתוכו. ממאבק זה שהיה די קשה — יצאה הציונות בכבוד הודות למסירותם ונאמנותם של בני הנוער בליפקני לרעיון הציוני הגואל. לא בכוח ניצחה הציונות במערכה, כי אם ברוח — בוויכוחים אידיאיים מעמיקים, בעריכת משפטים ספרותיים וציבוריים, בחינוך ציוני מעמיק, בפעולות צופיות־ספורטיביות, במעשים קונסטרוקטיביים חלוציים ובדוגמא אישית נאה.

„סניף החלוץ": בשנת 1932 עם גידולה והתרחבותה של תנועת „החלוץ" בבסרביה וברומניה נוסד גם בליפקני סניף „החלוץ" גדול שריכז בתוכו את הבוגרים מכל תנועות הנוער תחת גג אחד ושימש מכשיר ומנוף לפעולה ציונית חלוצית רחבה בעיירה.

היה זה מעמד נאה וכביר לכוחו הגובר של הנוער בליפקני שרתם עצמו כולו לרעיון הציוני והחלוצי. ימים גדולים היו ימי האסיפות והכינוסים של סניף „החלוץ" בהם הועלו ונדונו בעיות הציונות והחלוץ בגולה, והוארו בעיות הישוב היהודי בארץ ישראל באותם ימים. זכורני שבאחת האסיפות של סניף החלוץ בליפקני — אסיפה גדולה שנערכה באחת האולמות הגדולים שבעיירה, בשעת הרצאה על המצב בארץ ישראל הגיעה הבשורה הרעה על רצח חיים ארלוזורוב ז"ל, הושלך הס באולם ומאות רבות של בני נוער שנכחו באולם נאלמו דום למשך דקות רבות, דמעות נזלו מהעינים הצעירות והבהירות וכוונו לעבר שולחן הנשיאות — על ידו ישבו „המנהיגים" בני 16—17 — וחיכו למלת נחמה.

מלת נחמה לא נאמרה כי רצח ארלוזורוב היווה מכה קשה לציונות בימים ההם, אולם נשבעו אז שבועת אמונים לציונות ולציונות הסוציאליסטית.

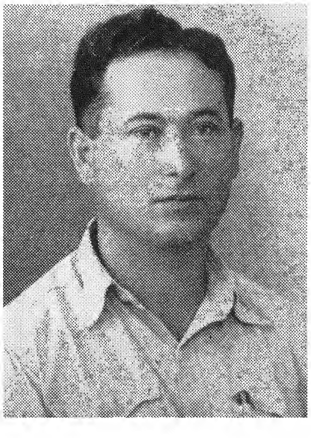
עם פרוץ מאורעות שנת 1936 בא"י, סגירת העליה בפני המוני העם היהודי בגולה, עם עליתם של מדריכי תנועות הנוער בליפקני לא"י, יציאתם של רבים לחוות הכשרה — דולדלו כוחות תנועות הנוער הציוני בליפקני אולם הפעולה הברוכה נמשכה ונעשתה ע"י דור חדש של צעירים וחניכים מצטיינים עד פרוץ מלחמת העולם השניה — עת הגיעה השואה הגדולה לעמנו. בשואה זו נספו מאות ואלפים מבני תנועות הנוער הציוני בליפקני ונהרסו כליל המפעלים היפים שלהם.

בתולדות חייה של ליפקני רשמו הציונות ותנועות הנוער הציוניות דפים יפים והעלוה לעיירה יהודית־ציונית־לאומית בה חיו יהודים ובני נוער חיים יהודיים רוחניים מעניינים, ומתוכה עלו ארצה יהודים ובני נוער רבים שהצטרפו לבוני מדינת ישראל.

דרורי שמואל

מאז ועד היום

(יד לקן השומר הצעיר בליפקני)

בודאי ינסה כל אחד מאתנו להעלות — כמיטב יכולתו — חוויות חשובות מימי חייו בעיירה; אבל מה נוקבת ההכרה, ומה גדול הכאב בידענו כי ביד זידונית נמחקה העיירה ואיננה עוד.

אולם נדמה כי חשוב הוא שהחוויות אותן נעלה תש־קפנה — ככל שייתר — את הצד הציבורי של החיים דשם, על מנת שיעיד הזכרון אותו אנו יוצקים באותיות דפוס ועופרת קרה, כי לא זו בלבד שבזוועות הושמדו כ־8000 יהודי העיירה בתורת „פרטים", כי אם נחרב עולם ומלואו.

הועלו על המוקד חיים רוטטים של מלחמת קיום יהודית בגולה, שמחות ויגונות, מאבקים, כשלונות ואף הישגים כלשהם.

איחד דברי לתנועת השומר הצעיר בבסרביה ולקן השוה"צ בליפקני, בו נרקמו חוויות נעורי החזקות ביותר.

הרקע

היה זה בשנות 1924—25 עם גיאות נחשולי האנטישמיות הרומנית, כשהיהודים אֲשר במשך דורות הורחקו מכל מקורות הקיום הקשורים בעמדות יסוד של הכלכלה ונדחקו יותר ויותר לפרנסות אויר וקיום פרזיטי של מעמד סוחרים ברומניה הפרימיטיבית דאז.

ולאחר שבאופן אוביקטיבי — ברוב רובם של המקרים — לא ניתנה ליהודי האפשרות להתקיים באופן פרודוקטיבי, באו ההאשמות המסורתיות בנוסח „העלוקה היהודית" המוצצת את

לשד עם־הארץ הרומני: האשמות שהן כשלעצמן צודקות אבל תלושות מהגורמים שהביאו את היהודים לידי כך — בקצור „הגולה היהודית".

על רקע זה של אזלת יד וחוסר תכלית שבקיום העיירה על רוב תושביה עשירים — תקיפים כקבצנים, משכילים כפשוטי־עם, חסידים כאפיקורסים, ציונים ומתנגדיהם מכל הגוונים מחד. ומאידך האשליה האופטית שהקנתה לנו עיירה כמו ליפקני (וכמוה רבות בבסרביה) המאוכלסת בכ־10—8 אלפים יהודים, ואילו הגויים החיים בפרווריה בטלים בה בשישים — כל זה חזק בנו את ההרגשה כאילו אנו „בני העיר" ואילו הם — הגויים — עפר לרגלינו. וידועה ההלצה המספרת על יהודי מעיירה גליצאית, בה היו רק מתי מעט גויי שבת, השואל את עמיתו הברלינאי שנקרה לו ברכבת: „מה צורך יש לרבע מיליון יהודי ברלין ב־3½ מיליון „גויי־שבת" הגרים בעיר זו.

עיירה, שבימי שבתות וחגים יהודיים שובתת באופן מוחלט ואילו, בימי א' דשבוע יש להכריח את היהודים באיומם של ז'נדרמים לסגור חנויותיהם והתחכמותם של הראשונים דווקא כן לסחור עם הלקוחות הכפריים, שאף הם היו מעונינים לנצל את יום המנוחה ל„קניות" וניסו לעקוף את הכפיה הרשמית־משטרתית האוסרת עליהם זאת.

מתוך סבך הניגודים האלו נבעו גם הרגשות מעורבות של תליה על „בלימה" ועמידה על כרעי תרנגולת, מחד והרגשת כוח מדומה של „חיי היהודים בצוותא", מאידך.

מתוך הרגשה מדומה זו נאחזו רבים בקורי העכביש וטוו לעצמם חלומות שוא, כי אפשר יהיה איך שהוא „להסתדר" לעבור בין „טיפות־הגשם" ולהתקיים ולו רק למשך דור אחד.

והיה זה אסונם האישי, ואסוננו הלאומי הגדול.

בארץ היו אלה ימי העליה הרביעית, על כל ההמולה שסביבה, שנישאה ברובה ע"י יהודים, עולים מפולניה, יוצאי ה„מעמד הבינוני", כאשר רובם לא לכיבוש הארץ והעבודה הפרודוקטיבית פניהם מועדות, כי אם לערים הגדולות — דבר שגרר אחריו פריחת הספסרות סביב מגרשים הנמדדים בפיקים וכו'... היתה זו עליה סטיכית, הראשונה שהארץ ידעה עוד לפני „השואה" שפקדה את עמנו.

הישוב הקטן דאז, טרם מסוגל היה לקיים בפרנסות אויר את המוני דורשיה. וכחזיון טבעי ובן־לוויה קבוע של הסטיכיה, באה ה„ירידה" הגדולה מהארץ. דומני, שמחלקה של העליה הרביעית למדה התנועה הציונית להעריך נכונה את ערכן של התנועות והעליות החלוציות (אלו שלפני ואחרי העליה הרביעית) — תנועות, אשר נושאיה מתכוונים להקלט, להת־קיים ולהשאר בארץ הזאת בכל תנאי.

בחו"ל, התקיימו כבר אז הסתדרויות נוער (במושגים של היום לא מקובל לקרוא להם נוער, היו אלה בחורים ובחורות בגיל ה־20 ומעלה) תחת שמות שונים: „צעירי־ציון", „התחיה", אשר חבריהן לאחר גמר חוק למודיהם הצנוע, התמסרו למסחר ועזרו בפרנסת ההורים. (בית ספר גבוה לא היה בעיירה; הגמנסיה העברית, על חמש מחלקותיה, רק נוסדה בימים ההם בהנהלתם של אברהם והינדה רוזנבלט. בעלי כשרון או „כשרון־כיס" שהזדקקו ללמוד גבוה, נדדו למרחקים).

ההסתדרות, (ה„ארגאַניזאַציע" כפי שקראו לה שם) היתה יותר ענין של בילוי זמן באספות, בהרצאות, ווכוחים על נושאים ציוניים וכלליים שונים. הסתדרויות אלו לא חייבו, בסופו של דבר, את חבריהן לעליה והגשמה עצמית; רבים עלו אמנם ואילו רבים אחרים נשארו „ציונים בגולה" ונספו בשואה.

ואל יתקבל הרושם אצל הקורא כי מזלזל אנוכי בערכן של הסתדרויות ציוניות אלו כי ההסברה והפעולה הציונית, נישאה על כתפי אנשים אלה והם עשוה כמיטב יכולתם — מה גם שהיא — כאמור לעיל — בכ"ז גרמה גם לעלייתם של רבים.

עד היום נחרתו בזכרוני נשפי הפרידה שבעיירה לעולים: קבוצת כלי־זמר היתה מלווה את העולים דרך הרחובות לתחנת הרכבת הרחוקה 3 ק"מ מן העיירה וההתרגשות היתה גדולה. ועם רבים מאלה העולים נפגשתי לראשונה ב־1929 כשהם כבר בניה ובוניה של חיפה והם אז צעירים עדיין, לא מטופלים בבעיות סבוכות ואוירה של חוג „יוצאי־עיירה" עדיין שוררת ביניהם. ובערבו של יום מסתופפים היו על מדרכות ומעקה בנינה של מועצת פועלי חיפה שבהדר־הכרמל, כדי להאזין לדיוני המועצה ובעיות ציבור אחרות.

תנועת השומר־הצעיר

בימים ההם הופיעה בעיירתנו תנועת השומר־הצעיר אשר המאפיין שבה היתה „התביעה מהפרט" מול „חוסר התביעה" שאפיינה הסתדרויות אחרות, אותן מניתי לעיל.

היו אלה שני צעירים — אבא לרנר ועלי וייזר — (הראשון הוא בארץ והשני מתגורר בבראזיל) אשר ארגנו את התנועה בליפקני. כמובן, לא היתה זו תנועה בעלת דרך מגובשת, אותה אנו מכירים כעת בישראל ובגולה. היתה זו עדיין תנועה, בה שימשו בערבוביה חפושי דרך, וחיקויים לתנועות אחרות. אלמנטים חינוכיים של תנועת ה„וואנדרפוגל" ותנועת הצופים מיסודו של בדן־פאול, חיפושי ־רך לטבע ולתיקון המין האנושי, שוזרו לתוך מהותה של תנועת נוער יהודית, המפלסת לה דרך לעליה ולהגשמה ציונית, חלוצית בישראל ורואה בכך את פתרונם האישי של בעיות חבריה כמו גם פתרון לבעית האנומליה היהודית בגולה.

קשה לתאר את המהפכה אותה הכניסה לתנועתנו לרחוב היהודי, כאשר דברה ללב הנוער בלשון „תביעות — דברות".

„עשרת הדברות", אשר נחצבו פעם באש ותמרות עשן במעמד הר־סיני על מנת לארגן את דור המדבר לקראת חייו העצמאיים במולדתו היעודה, נכתבו מחדש עבור נוער יהודי בגולה על מנת להדריכו ולהכינו לחיים חדשים במולדתו המתחדשת. והיה בכך ניגוד חריף בין ההוויה של חיי העיירה הגלותית ולבין המאוויים, אשר דברות אלה גלמו בתוכן.

הדברה „השומר הוא איש אמת" — הגשמת התביעה הזאת שדרשה מאת החניכים לחיות בהתאם ל„אמת" פנימית, מוסרית גבוהה העמידה את הצעירים בקונפליקט חמור עם כל הסביבה היהודית, שחייה היו מיוסדים (כאמור לעיל, לרוב, מחוסר ברירה אחרת) על ניצול הסביבה, הונאה ורמאות.

השומר הנו „חובב הטבע" — היה זה חידוש, הפתעה ואכזבה גם יחד בשביל הורים של נוער יהודי בגולה, אשר

הורגלו לחנך בנים במתכונת וברוח המסורת שלהם, אשר יציאתם מתחום הרחובות הצרים, המאובקים והמרופשים של העיירה, היה ענין של שבת לאחר הצהריים (שבת נאָך־טיש) אל האחו (ה„שעס") הליפקנאי.

והנה הופיעו צעירים וצעירות, פרומי חולצה (במקום עניבה וצווארון מחניק) עם מקל נדודים ביד, אשר חשקה נפשם לבלות בטבע ויוצאים היו לטיולים בשבתות וחגים לימות שלמות, לשיחות לילה עם הרומנטיקה השומרית הנסוכה עליהם.

בנות ובני ליפקני שזנחו את בית ההורים ואת הסחר־מכר שלהם ויצאו, למשך חודש ימים, למושבות־קיץ בין הריה ויערותיה הנפלאים של בוקובינה הקרובה. היו אלה מפגשים וכנוסים בהם נוגד — בעזרת שליחים מן הארץ — החומר האנושי וגובשו הערכים התנועתיים לקראת מפעל ההמשך בארץ.

נזכר אני באותה רכילות קטנונית שפשטה בעיירה סביבנו בימים ההם; שעה שבתנועה ובמושבות הקיץ שלה חינכו, הסבירו ואף קיימו למעשה אורח חיים של אבסטיננציה ביחסים שבין המינים, בגיל הנעורים, הרי שבעיירה (ובעיירות רבות דומות) הופצו שמועות ואגדות סרק על „אהבה חופשית" ו„הוללות" ביחסים שבין צעירים וצעירות, בתנועה — וכל זה משום שה„מבוגרים" המרכלים לא הבינו ולא יכלו לתאר לעצמם אחרת את הדברים — באשר הם מדדו אותנו — אנשי השומר־הצעיר — באמת המידה שלהם...

„פיתוח כח הרצון" והבאתם של הצעירים לכלל נסיונות שמן ההכרח היה לעמוד בהם מבלי להיכשל, כגון: איסור שתיית אלכוהול או איסור העשון — ולו גם במסיבות משפח־תיות מצומצמות ביותר.

ולא אלאה את הקורא החשוב בתיאור עוד ועוד אלמנטים חינוכיים, ,אשר עצבו טיפוס חדש של נוער, שהעיירה הגלותית לא הסכינה לראות כמותו עד הימים ההם.

אבל החשובה בהכרעות שנפלה בתנועתנו בעיירה, לאחר וכוחים רבים ונוקבים, היתה זו של ההתנגדות ל„המשך הלימודים" בשביל חבריה וחיוב העקרון של „הגשמה עצמית" והיציאה להכשרה חלוצית כצעד ראשון לקראת ההסתגלות לחיי עבודה בארץ.

הכרעה גורלית זו, פירושה היה שללא עליה והגשמה־עצמית אין תכלית לאומית־היסטורית לקיומו של הנוער היהודי בגולה. מי פילל אז כי כה כבדת־משקל תהיה זכותה של אותו הכרעה עד כי הודות לה ינצלו רבים מצפורני ההשמדה הנאצית; באשר לולא הלחץ המוסרי של התנועה להכרעה בנקודה זו, היו גם רבים מאלה מתפתים לחלומות השוא ומצטרפים — לאחר מכן — למיליוני קרבנות השואה.

הכרעה, שביסודה מונחת היתה ההשקפה כי דוקטורים" היו ויהיו לנו די והותר ואילו אשר חסר לעמנו, הרי אלו הם יהודים שמתוך רצון, הכרה, ואהבה, יהיו מוכנים לחיות חיי עבודה ולהוציא בזיעת אפם את לחמם מן הארץ — מאדמת המולדת.

ובאיזה שטח פעולה לא שלחנו ידנו בליפקני? פעולה למען הקרנות, הפצת שקלים לקראת הקונגרסים הציוניים, הסברה והחדרת רעיון הציונות (אז עדיין בלי מרכאות) בין צעירים ומבוגרים.

ובאיזה קונפלקטים ציבוריים לא עמדנו? וזכוח מר ונוקב עם הפרקציה הקומוניסטית והצורך בהוכחה כי רק דרך הציונות, המתבטאת בהעמקת התודעה היהודית בנוער תוך קשר לחלקי העם בפזורי׳ו, מחד והגשמה־עצמית בישראל, מאידך — כי רק בה ערובה שיפתח אי פעם גם לפועלים יהודיים חלון סוציאליסטי הלוחם, כתורת מעמד של עם היושב לבטח על אדמת מולדתו. והנה מה כואב הלב על אובדנם של „יריבינו" אלה, אשר לא הבינו לצוו ההיסטורי של עמם, דבקו בגולה ונגרפו עם כל האובדים בשואה, לאו דוקא כ„קומוניסטים" כי אם קודם כל כ„יהודים".

והקונפליקט עם היהדות החרדית (שהיוותה רוב מנין ורוב בנין של יהודי ליפקני) — זו שהורתה עלינו באצבע, של לעג וקנאות דתית, כי לא אנו נביא את הגאולה אלא המשיח שהם היו מצפים לבואו אף כי הוא בושש מאוד. בכל הקונפליקטים האלה עמדנו בגאון וגאוה כאשר לנגד עינינו החזון של עליה ארצה והשתרשות בה.

ולבסוף, מאושרים אנו לציין כי הסמלים לאורם התחנכנו לא היו „סמלים תלושים"; חנכונו להיות אנשים חופשיים ברוח, אוהבי טבע וממילא נוטים לחיות בכפר ולשלוח ידנו בחקלאות על אדמת א"י המתחדשת. הם חשלו בנו את כוח הרצון והכוננות לעמוד — תוך סבל אישי — בתנאי המציאות הקשה של הארץ מהימים ההם, כאשר לנגד עינינו המטרה של חיי קיבוץ לא רק כ„מקור פרנסה", לנו ולמשפחות הענפות שהקימונו, כי אם כחזון סוציאליסטי גדול וכובש.

הם חשלו בנו את ההכרה והיכולת ללחום בארץ על זכו־תנו לעבודה וקיום עם „בועזים" — יהודים מתנכרים לפועל היהודי המאורגן, באשר הוא עולה להם יותר ביוקר.

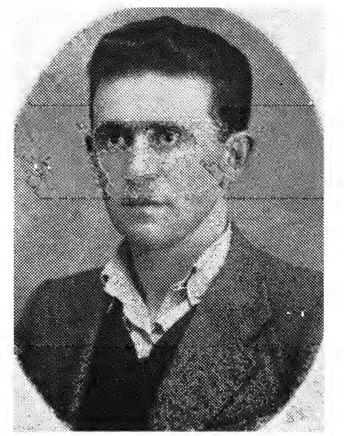
הם חשלו בנו — עוד בהיותנו בחו"ל — הרגשת עצמאות בלתי־מתפשרת והכינו אותנו לחיים של מחתרת ומאבק אם בין חומות הגיטאות נגד החיה הנאצית וגם נגד האנגלים, שליטי הארץ, עד צאתם אותה כליל. הם הכשירונו לאירגון ההפעלה והבריחה — מפעל ההצלה, ההירואי, של המוני העם שנשארו לפליטה אחר זוועות המלחמה.

הם עזרו לנו בהקמת 72 קיבוצים של השומר־הצעיר, אשר יחד עם קיבוצי הזרמים האחרים בהתישבות העובדת מהווים את ה„נס", את חוט השני של מפעל התחיה הלאומית הנמשך „מאז ועד היום". נס, אשר לאורו מתחנכים ויתחנכו רבבות בני עמנו ורבבות נוער מעמי העולם עד אשר בצדק נוכל להצביע על המפעל הקיבוצי שלנו כי הוא משמש „אור ליהודים" ו„אור לגויים" גם יחד.

בהזדמנות זו יש ברצוני להודות ליוזמי הוצאת הספר ולמערכת על האפשרות להעלות מנבכי העבר זכרונות וחוויות על העיירה, אשר תוך כדי עריכתם חייתי אותם מחדש.

מנחם אורפז־אורבוך

בקן השומר הצעיר (פרקי חיים)

גם בליפקני, כמו ברוב העיירות במזרח אירופה, עסקו היהודים בעיקר במסחר, מלאכה, תווך ובמקצת בתעשיה הבלתי מפותחת עדיין. בפקידות הוגבלו היהודים עד למינימום. כש־הממשלות האנטישמיות התחילו להצר את צעדי המסחר היהודי בכל מיני הגבלות ומסים כבדים, יכול היה רק חלק מהדור הצעיר להמשיך בפרנסות האבות והיתר מצא פתרון בהגירה.

העובדה שבליפקני היה קיים בית־ספר תיכוני של 4 מחלקות גרידא הגביל את הקניית ההשכלה התיכונית והגבוהה רק למספר מסויים של בעלי יכולת.

בין כל עיירות הסביבה הצטיינה ליפקני בנוער תוסס, פעלתני ובאוירה תרבותית שלה וזה הודות ל:

א. בתי הספר: תיכון ו„תרבות".
ב. הספריה וחדר הקריאה ע"ש יהודה שטיינברג.
ג. ההסתדרות הציונית ותנועות הנוער החלוציות.
ד. ה„קולטור־ליגה", מכבי, אביביה (נוער לומד) ועוד.

הנוער חיפש תוכן בחיים, שהתבטא בפעילות לקראת שנוי חייו בעתיד. ולא יפלא איפוא אם למעלה מחמישים אחוז של הנוער הליפקני היה מאורגן באירגוני נוער ציוניים־חלוציים על זרמיהם השונים.

בין כל האירגונים צעד בראש השומר הצעיר בפעילותו למען הקרנות, הפצת השקל, בהופעות ובתהלוכות בחגים לאומיים ובאירועים שונים. החינוך בקן השומר הצעיר היה מבוסס על סינטזה של חינוך גופני־צופי (התעמלות, טיולים, מחנאות, ריקודים ושירים ישראליים) ופעולות של השכלה כגון: תולדות הציונות ודרכנו החלוצית בה, הגשמה אישית בקיבוץ, בורוכוביזם, הקניית השפה העברית. חניכינו היו קוראים נלהבים בספריה הציבורית ושלטו בשפה.

חינוך האדם וטיפוח אופיו ליחסי־מוסר בין אדם לחברו, בין החבר לחברה, פשטות בלבוש, ביחסים, נזירות ממשקאות חריפים, ממשחקים מסויימים — עמדו בראש דאגות השומר הצעיר.

היו שנים של גיאות ושפל הן במספר החברים והן בפעילות הרב צדדיות. היו שנים שפעילותה ההרסנית של היבסקציה השפיעה לרעה על פעילותנו בעיקר בתקופה ששערי הארץ היו נעולים לעליה.

היו זמנים, שהשלטונות הרומניים במלחמתם נגד הקו־מוניסטים, גזרו באותה הזדמנות גם על קיומם ופעילותם הליגלית של תנועת־נוער חלוצית. היינו נאלצים לעבוד במחתרת, תוך טיולים בחורשות ובקבוצות קטנות בבתים פרטיים. בכל עת ובכל זמן היו בתים בעיירה ששימשו פינה חמה ובית ועד לחברי הקן. תזכרנה לטובה משפחות ויסברג, פריימן ועוד, בבתיהן מצאנו סביבה אהדת ואוירה משפחתית, שועדדה ואימצה את רוחנו.

זכור לי היטב המקרה הבא:

עם גמר פעולה מרכזית ורעשנית בערב שבת בחצות. אולם הקן היה בימים ההם בסביבת הכנסיה. היה לנו רשיון על שמו ואחריותו של החתום מטה, להתכנסות ופעילות מסויימת.

פתאום הופיעו ז'נדרמים והובילו את כל הנאספים למאסר.

אחרי חקירה לפי השיטות הידועות של הז'נדרמים הרומ־ניים, שארכה מספר שעות והודות לפעילות קדחתנית של ההורים, שוחררו כל החניכים פרט לבעל הרשיון, שהועבר לחקירה נוספת. הסברתי לחוקרים את מהות פעולותינו בקן, אולם רק אחרי שכנוע נוסף מצד בני משפחתי שוחררתי גם אני. הרשיון להמשך הפעולות נשלל.

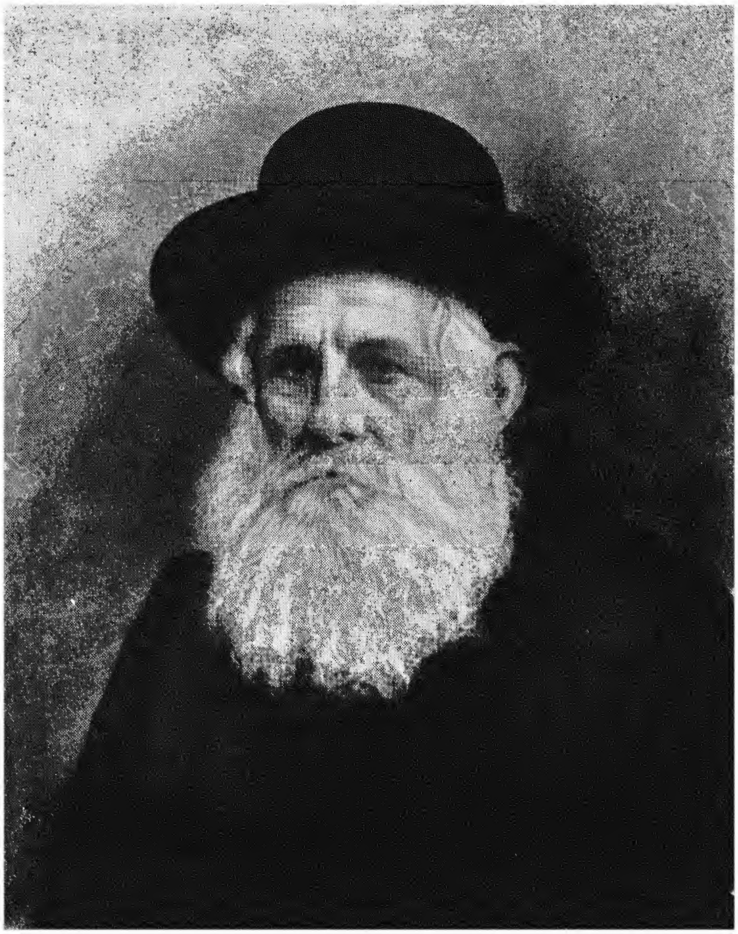
חניכי הקן סבלו לא רק מידי השלטונות, אלא גם מידי חלק מן ההורים. ביניהם אמידים או אדוקים, שלא יכלו להשלים עם הרעיון, שבניהם יקבלו חינוך חילוני תוך השקפה סוציאליס־טית או שבניהם יעזבו אותם סוף סוף ויעלו ארצה אולי לחיות בקיבוץ.

למרות כל הנגישות והמכשולים היה לקן השומר הצעיר כח משיכה גדול, בעיקר בין הנוער הלומד.

ברוב המקרים השלימו ההורים באין ברירה עם בניהם, אחרי שהללו ברחו למקומות ההכשרה או עלו ארצה.

דמויות
טיפן און געשטאלטן

ליפקאן – הדיין, ר׳ יוסילי זצ״ל

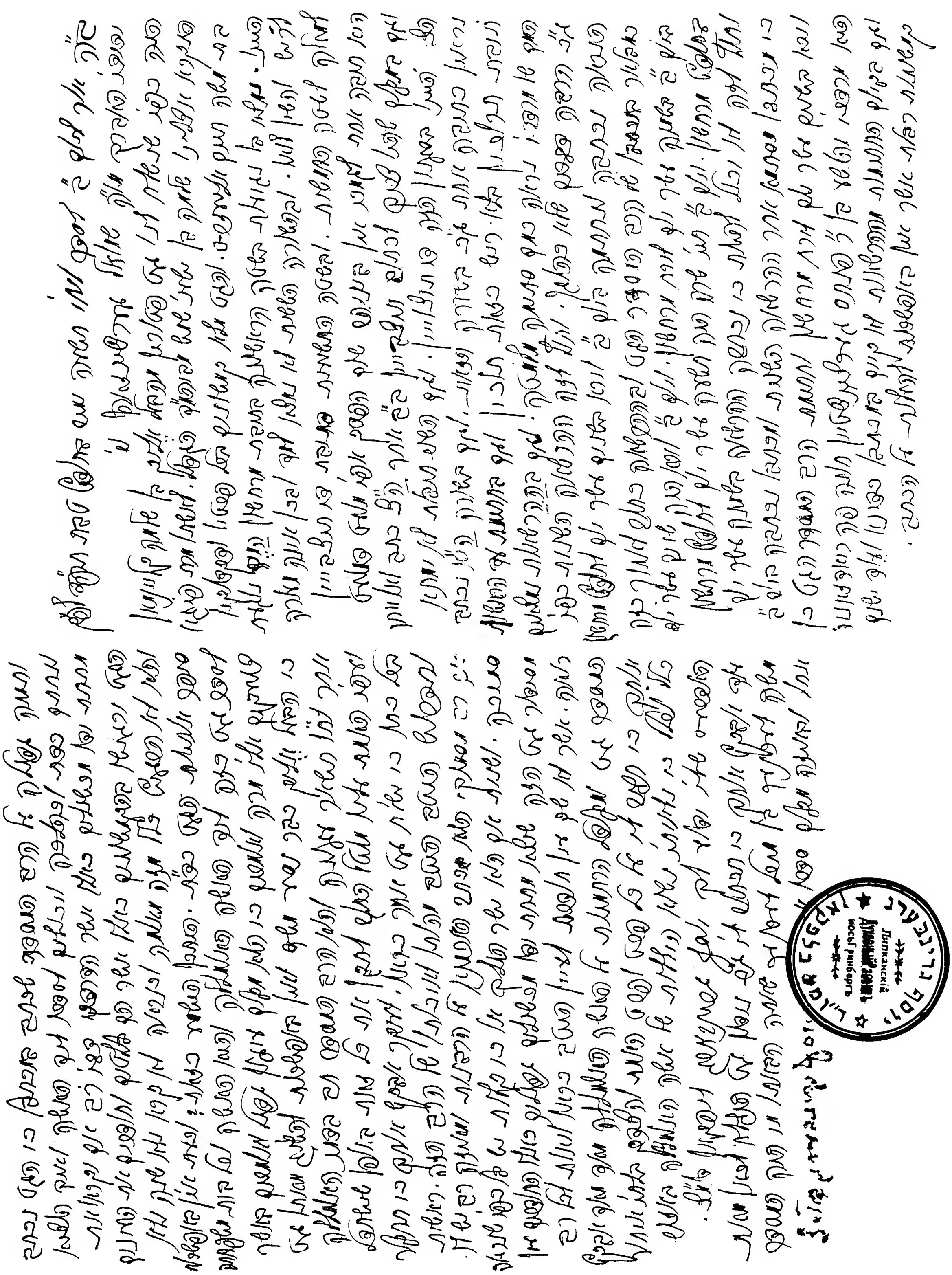

פרוזדור הכניסה ללא חלונות, רצפת חמר, קירות מחוס־פסים, מטבח קטן וחדר בעל שני חלונות קטנים ללא רהיטים — צר ודל היה הבית, אולם מואר באור הגנוז, מוקרן מן האיש נמוך הקומה, היושב ימים ולילות על ה„ספרים״, המטען הרוחני של דורות חכמי וקדושי ישראל, והוא בעצמו אישיות נדירה, זכה וטהורה. הקהילה לא העיזה להטרידו במילי דעלמא. רק לעיתים נדירות מאד טיפל בעניינים חילוניים, כגון: התרת עגונה וכד׳. חלק מזמנו הקדיש להרביץ תורה וזה רק לעדית שבעדית שבצעירי העיירה, מיכאל קויפמן, לייב שטרנברג (מהנדס מוכשר בעתיד) ואליעזר שטיינברג זכו להיות תלמידיו. מחוץ ללימודי הקודש הפתיע את תלמידיו בידיעותיו במתמטיקה הגבוהה. גם זה ממקור „תלמיד־חכמי״, מ„איל המשולש״ לגאון מווילנה. לימים טיפל בכומר מיסתורי מעיירה בין הקרפטים שנטפל אליו ללמדו תורה וקבלה.

נפטר בשנת 1924 והשאיר אחריו עזבון גדול של כתבים, שנעזבו בבית ע״י הדיינ׳טע הצדקת בהגלותה לטרנסניסטריה. הקטע המובא בזה בכתב ידו של המנוח הוא אולי שריד יחידי.

הוא בעצמו זכה להיאסף בתוך עמו, בעיירה שלו. העדה הקימה לו מצבה והקיפה את המקום ב„פירמידה יהודית״, ב„אוהל״, המודיע לעוברים ושבים: כאן שוכן איש צדיק תמים, טהור וקדוש, ר׳ יוס׳לי, דיין, זכרון צדיק לברכה.

מ. ז.

בהרב מרדכי

הרב בהרב יוסף ז"ל

„קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו" במדבר כ"ז י"ח) — שיכול להלוך כנגד רוח של כל אחד ואחד.

(ספרי פנחס).

קוים לדמותו

מגדולי הרבנים בדורו היה. גדול בתורה, חריף ובקי בש"ס ופוסקים. איש האשכולות היה, כפרושו של רש"י (תמורה ט"ו, ב') „תורה, יראת חטא וגמילות חסדים". הפליא בעמקותו, בחריפות, ובהבנת דבר מתוך דבר. התמדתו היתה ללא גבול, שם לילות כימים, לן בעומקה של הלכה ותורתו היתה אומנתו.

בעל שיחה נאה היה. ביטא בבהירות בשנינות הדעת וזכות השכל דבריו. רגיל היה לתבל את דבריו באמרות ובדברי חכמה, כדי לשבר את אוזן שומעיו ולהשפיע על ידי כך על קהל מרעיתו. כן היה ער למתרחש ברחוב היהודי ולהתמצא בבעיות שנסרו בעולמנו.

בעל מדות תרומיות, נעים הליכות, ענותן והצנע לכת. ישר היה בדברים שבין אדם למקום ובדברים שבין אדם לחברו, ללא כל נגיעה ופניה, דיבר בנחת עם הבריות, התיחס ביחס אבהי לכל בני עדתו. עזר ותמך בעצה ותושיה בכוח ובפועל, עודד וחיזק ידים רפות, שמח בשמחת עדתו והשתתף בתוגתם. וכל זה עשה באהבה, בחיבה, במסירות ונאמנות מתוך רוחב לב. הופעתו כולה אומרת כבוד ומעוררת דרך ארץ, בבחינת „הדרת קודש".

מתולדותיו

נולד בנובוקונסטנטין (קונסטנטין חדש) אשר באוקראינה. מצאצאי הרב הצדיק ר' לוי יצחק והרב המגיד ר' ליבר הגדול מברדיצ'ב. בימי נעוריו למד ויצק מים אצל סבו הרה"ג ר' אלתר — אברהם יצחק — סגל הראב"ד מליפקני. כבר אז שקד על לימודיו והצטיין בידיעותיו בתלמוד ופוסקים. הוסמך לרבנות על ידי רבני ברדיצ'ב ובראשם הגאון ר' דוד אורטינברג, בעל המחבר „תהלה לדוד". ובהתאם לשושלת היוחסין עסק בחסידות והיה נאמן בית האדמו"ר מבויאן זצ"ל. נשא לאשה את מרת מירל מלכה בת הרה"ג מנובוקונסטנטין ר' אלכסנדר סנדר יעקב כאניס ז"ל.

הרב בריגורודוב — אוקראינה

בהמלצת רבני ברדיצ'וב ובהשפעתם נתמנה כרב לריגר־רודוק (ראַרדיק) הסמוכה לברדיצ'וב. גם שם המשיך לשקוד על לימודיו ויחד עם זה התמסר לקהל עדתו. כרועה נאמן ניהל עדתו, היה ער לעניני הקהל, מגלה פעילות רבה בחיי הכלל והציבור.

עם פטירת סבו ר' אלתר ז"ל רבה של ליפקני בסרביה הזמינוהו ראשי הקהילה בליפקני (אשר הכירוהו כבר ממי נעוריו בתור בעל מוניטין וכשרון המעשה) בתור רב והוא קיבל את ההזמנה.

רבה של ליפקני

אחרי תלאות מרובות, בדרך לא דרך, הצליח להגיע בשנת תרפ"ה למחוז חפצו. אנשי העיר, ובראשם דודו ר' ישראל סגל ז"ל, קיבלוהו בסבר פנים יפות, ומאז ועד השואה האיומה על בית ישראל שימש כראב"ד ליפקני.

במקום כהונתו החדש הצליח להתחבב ולהיות מקובל על כל החוגים במעשיו, בהליכותיו ובאורח חייו, ונהיה לאחת הדמויות הפופולריות של רבני בסרביה, דמות מחנכת ומאצילה מרוחה על העיירה וסביבתה.

אורח חייו ואפיו

נציין אי־אלה פרטים המשקפים את דמותו האצילית. בשעות הבוקר המוקדמות, כשכל העיירה עוד ישנה שנת ישרים, כבר האיר אור גדול מחלונות „בית הרב" וניגון הגמרא בקע ועלה למרחוק. היה „ממשכימי קום ומאחרי שבת", וקובע עתים לתורה עד שעת תפילת השחרית עם מנין מיוחד שקראו לו „דעם רבס מנין".

תפילתו היתה מתוך התלהבות ביראת ד' צרופה ומתוך התרוממות הנפש.

אחרי תפילת שחרית מוכתר בתפילין דרבנו תם, המשיך עד שעת הצהרים את שעוריו היומיים, החל מדף גמרא, רמב"ם, שולחו ערוך, ובזמן הבינים עסק בעניני ציבור ושאלות שונות פתר כל שאלה מסובכת בתבונה והגיון ופרש כל

הרב ר' יוסף בהרב

פרשה סתומה. רבים היו באים בצל קורתו לשוחח בדברי תורה או לשאול בעצתו בעניניהם הפרטיים. פקחותו וכושר תפיסתו, אפילו בענינים המסובכים ביותר, גרמו לכך שרבים היו משכימים לפתחו לקבל עצה בעניניהם. חוגים שונים תלמידי־חכמים מובהקים ואף משכילים נאורים מצאו את מקומם ליד שולחן הרב לשיחות בענינים העומדים ברומו של עולם.

נוסף על ד' אמות של הלכה גילה פעילות רבה ופוריה בכל ענפי עסקנות ציבורית של העיירה, כגון: תלמוד־תורה, הכנסת אורחים, הכנסת כלה, גמ"ח, ביקור חולים, חלוקת מצות וארבע כוסות לפסח שחולקו אמנם על ידי „הקהילה", אך ביזמתו, בעצתו ובאיסוף כספים על ידו. ביתו ולבו היו פתוחים לרווחה לכל כואב וסובל. כאב את כאבם ושמח בשמחתם והשפיע על העשירים המעטים שבעיירה שיגבירו מתן „צדקה". במיוחד השקיע כוחותיו בלימוד תורה לילדי העיירה בתלמוד תורה, והיה מעודד את המוכשרים שבהם לנדוד לישיבות ודאג גם לקליטתם הכספית. כן פעל הרב והצליח לעורר רוח האחווה, הריעות והאחריות הציבורית.

כדאי לציין, כי בכל זה רב חלקה של הרבנית הצדקת מרת מירל מלכה בת הרב ר' אלכסנדר סנדר יעקב ז"ל, שהיתה עזרתו הנאמנה בחיים.

סגולותיו עמדו לו גם במשא ומתן שניהל לעתים קרובות עם השלטונות ועם אנשי הצבא שחנו בעירנו. לא פעם היה צו מגבוה לשחרר החיילים היהודיים לחגי ומועדי ישראל, והקצונה הנמוכה היתה מעכבת את הפקודה שנתקבלה, ובר־אותו שחיילי ישראל לא הופיעו לתפילת החג, היה הרב פועל ומשקיע מאמצים לשחרורם מידי.

לא פעם הנך נזכר במומנטים מיוחדים של התרוממות הנפש שהתרחשו בבית הרב, כגון: „שלוש סעודות", כשהרב ישב ליד שולחנו עם דמדומי בין השמשות, בשעת רעוא דרעוא, והנוכחים ישבו צפופים לשמוע דברי תורה ושיחות מוסריות וחסידיות מפיו; סעודת פורים היפה, כשראשי הקהילה, תלמידי חכמים, והמון העם, מסובים ליד שולחנו. ומדי פעם בפעם נפתחת הדלת ואנשים שונים מביאים משלוח מנות להרב, כן באים נערים מחופשים, תזמורות שונות, לשמח את „בית הרב", ואמנם השמחה היתה במעונו; ערבי חנוכה, „שבת אחים גם יחד", הרבנית מכינה לביבות, השמחה והריקו־דים נמשכו עד השעות המאוחרות בלילה, והשמש של הרב

הרבנית מלכה בהרב

ר׳ יחיאל, שקראו לו „יחיאלקאל דעם רבס״ — מחמת אהבתו ומסירותו הנפשית לבית הרב — יוצא מכליו משמחתו; או „שמחת בית השואבה״ בסוכתו של הרב; וכן השמחה הגדולה בליל שמחת תורה כאשר המון חוגג ליווה את הרב מביתו לבית המדרש שלו להקפות, ולמחרת היום, כאשר באו המת־פללים מכל בתי הכנסת לברך את הרב בשמחת החג, ולהביע על ידי כך את רגשי הידידות, הערכה והערצה לרבם ומורם; ההתעוררות בשעת אמירת „מן המיצר״ לפני תקיעת שופר בראש־השנה, ברוב בתי הכנסת חיכו להרב עד שהספיק להגיע מבית כנסת אחד למשנהו לאמירת „מן המיצר״ ולהק־ריא את התקיעות הראשונות; כמו כן התכונה הנפשית בליל יום הכפור, כאשר חיכו בבית הכנסת הגדול להרב שיבוא ויתחיל אמירת „על דעת המקום״ לפני תפילת „כל נדרי״. כל הדברים האלה מעבירים אותך לעולם אחר לגמרי והנך עומד ותוהה, האם כל זה היה באמת בהקיץ? לא יאומן כי יסופר.

השואה

בשנת תש״י הגלה הרב וביתו על ידי קלגסי האויב יחד עם כל בני עדתו. גם בדרך, כמו בעיירה, מצאו הגולים האומללים מקצת נחמה ועידוד אצל רבם האהוב ורבים השרידים, המספרים על התנהגותו בימים ההם ביראת הכבוד ובאהבה רבה. גורל העדה היה גם גורלם, באם דרך לטרנס־דניסטר קפאה מקור ונספתה הרבנים הצדיקת, הרב חזר מטרנסדניסטריה שבור ורצוץ ומשותק בגופו, אך איתן ברוחו. גם בזמן שחליו הכביד עליו לא התאונן על מצבו, והיה מרגלא בפיו „בהדי כבשי דרחמנא למה לך״ (ברכות י״א), „הצור תמים פעלו, כי כל דרכיו משפט, אל אמונה ואין עול, צדיק וישר הוא״ (דברים ל״ב ד׳). קיבל את יסוריו באהבה ובדומיה.

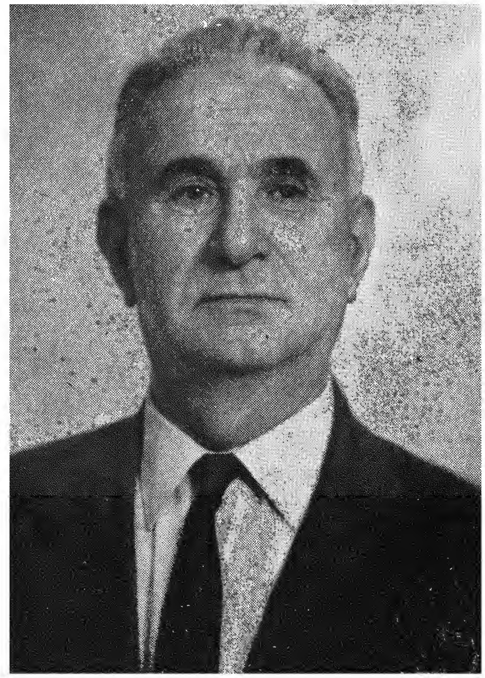
בשנת תש״ו ח״י למנחם אב, נתבקש לישיבה של מעלה בבוקרסט, בהיותו על סף העליה לארץ ישראל.

יהי זכרו ברוך וזכותו תגן על בני עדתו באשר הם שם.

ת. נ. צ. ב. ה.

לייבוש סגל

די פאַמיליע סעגאַל

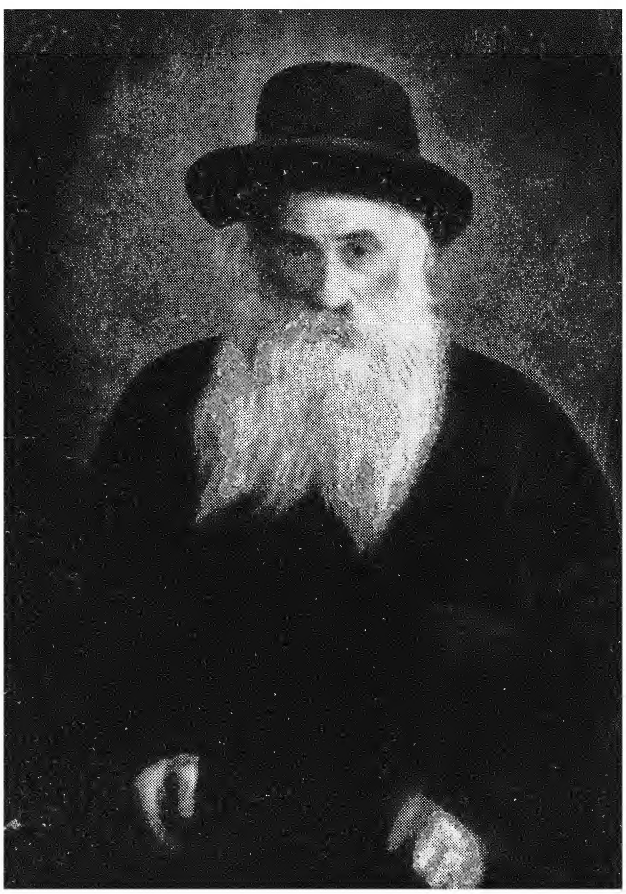

די פאַמיליע שטאַמט פון ליפקאַנער רב, ר׳ אלטער ז״ל וועלכער איז פיל יאָרן געזעסן על כסא הרבנות אין שטעטל. זיין איינציקער זון, ר׳ ישראל, כאָטש האָט געהאַט סמיכות און טיפע קענטניס אין ש״ס און פוסקים, האָט ניט געוואָלט ווערן רב. געווען איז ער אַ ייד אַ פקח, אַ פראַקטישער בהויות העולם און דערצו אַ בר־מזל אין אַלע הינזיכטן: אין פריוואַטע געשעפטן, אין זיין פילזייטיקער געזעלשאַפטליכער טעטיקייט און וואָס נאָך וויכטיקער: געבענשט מיד דער ברכה יוצאי חלציך היו כמותך. אַ זעלטענע ערשיינונג אין לעבן: זין און טעכטער אַלע עסקנים בצרכי־ציבור בלב ובממון.

ליפקאַן האָט געדענקט און דערמאָנט זייערע נעמען באהבה ובהוקרה

ר׳ ישראל סעגאַל האָט זיין געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט צעוואָרפן אויף פאַרשידענע אופנים, ווייל בטבע איז ער געווען אַ מענטש, וואָס האָט געזאָרגט פאַר טובת הכלל און זיין אָפענע האַנט האָט אומעטום אַ נויטבאַדערפטיקן געפונען. אַזוי האָט ער אויפגעבויט דאָס סאַדעגערער קלייזל און עס אויסגעהאַלטן מיט אייגן געלט. אַ לאַנגע צייט אפילו געצאָלט עטלעכע אָרעמע לייט זיי זאָלן זיין באַשטענדיקע מתפללים כדי ס׳זאָל ניט אויספעלן קיין מנין, ווייל אַסאַך סוחרים וואָס האָבן זיך אינדערפרי געאיילט צום וואָקזאַל האָבן געדאַרפט דאַוונען מיט מנין און זאָגן קדיש. אויך האָט ער געגרינדעט אַ גמילות־חסד קאָסע אין דער קליינער באַנק און הלוואות געגעבן קליינע סוחרים און בעלי־מלאכות. ר׳ ישראל איז געווען דער לעבעדיקער גייסט אין אַנשטאַלט און צעטיילט הלוואות פאַר אַלע נויטבאַדערפטיקע. אויך אַ קאָמיטעט פאַר הכנסת־כלה האָט ער געגרינדעט און כמעט אינגאַנצן אים אויסגעהאַלטן מיט אייגענע מיטלען. אפילו אַ סעקרעטאַר געהאַלטן און אים געצאָלט חודש געלט. יהושע בוקאַרעצקי האָט דער סעקרעטאַר געהייסן, נישט איין אָרעמע כלה האָט געקריגן נדן און אויסשטייער פון דעמדאָזיקן קאָמיטעט ווו ר׳ ישראל איז אגב געווען דער פאָרזיצער.

חוץ דעם, האָט ער אינאיינעם מיט איינעקע בעלי־בתים געזאַמלט געלטער אין שטאָט און געגרינדעט אַ פאָנד ווענן האָלץ אויף ווינטער פאַר אָרעמעלייט, אויך געלט פאַר מעות חטין אויף פסח. געווען איז עס טאַקע ר׳ ישראלס אויפטו, אַז אַלע האַלבע יאָר זאָל אין די בתי־מדרשים אַרויסגעהאַנגען ווערן אַ באַלאַנס ווו ס׳זענען פאַרשריבן די נעמען פון די תורמים

דער רב ר׳ אַלטר ז״ל
1839—1924

און די סומעס וואָס זיי האָבן געשפּענדעט. אויף אַזאַ אופן האָט קיינער חלילה ניט געקענט חושד זיין, אַז זיין תרומה גייט לאיבוד. פון דידאָזיקע געלטער האָבן אויך געקריגן שטיצע יידן נסתרים וועלכע האָבן זיך געניויטיקט אין הילף און מחמת זייער מעמד אין שטאָט נישט גערעכנט זיך צווישן די כראָנישע אָרעמלייט. מתן בסתר איז עס געווען. און די נעמען פון די דאָזיקע נצרכים זיינען באַוווסט געווען בלויז צו דריי מענטשן פונם קאָמיטעט. אויך האָט ער איינגעפירט, אַז אין יעדער שוהל זאָלן זיין דריי מענטשן וועלכע זאָלן זאַמלען געלד באָ די מתפללים און אַריינגעבראַכט עס אין דער קאַסע פאַר מתן בסתר און פאַר האָלץ אויף ווינטער.

טויזנט ליי אויפצובויען דעם שפּיטאָל, דאָס איז אָבער נאָך אַלץ ניט גענוג געווען און זיינע קינדער האָבן צווישן זיך צונויפגעזאַמלט נאָך 250 טויזנט לעי און אַזוי אַרום דער־מעגלעכט דאָס אויפשטעלן דעם שפּיטאָל מיט אַלע איינ־ריכטונגען אויפן מאָדערנסטן אופן, דערצו האָט זער אַסאַך מיטגעהאָלפן איינער פון זיינע זין מלך סעגאַל אין ניו־יורק. ער האָט פאַראינטערעסירט דעם ליפּקאַנער רעליף ליטעראַרי סוירקל אין ניו־יורק, וועלכער האָט בייגעשטייערט איינִיקע טויזנט דאָלאַר, און אַזוי אַרום איז געלונגען צו פאַרענדיקן דעם שפּיטאָל וועלכער איז געווען ממש אַ שיינדלינג אין שטאָט.

ר׳ ישראל וגיטל סגל ז״ל
ר׳ ישראל 1870—1936 גיטל 1944—1872

צו די אַלע געלטער, וואָס די קאָסע האָט אַריינגעקריגן, האָט ר׳ ישראל סעגאל צוגעטראָגן זיין תר״ה, וועלכע איז באַשטאַנען פון נאָכאַמאָל אַזויפיל וויפל די שטאָט האָט געגעבן, דאָס הייסט גאַנצע פּופּציק פּראָצענט אויף אייגענער רעכענונג פאַר אַלע שטאָט אינסטיטוציעס און דאָס אַלץ מיט ברייטער האַנט און גוטן ווילן. און ענדלעך דאָס גרויסע לעבנס־ווערק זיינס, דעם שפּיטאָל וואָס איז געעפנט געוואָרן אינם יאָר 1939 אויפן נאָמען פון „ישראל און גיטל סעגאל״.

צוזען דעם שפּיטאָל אַ אויפגעבויטן און טעטיקן, האָט ער אָבער ניט זוכה געווען; דאָס דאָזיקע ווערק האָבן אויפ־געשטעלט און פאַרענדיקט, — זיינע קינדער וועלכע זענען אַליין געווען טעטיק אין פאַרשידענע שטאָט אַנשטאַלטן.

אין זיין צוואה האָט ער אָפּגעשריבן אַ סומע פון 450

דאָס שפּיטאָל קאָמיטעט איז באַשטאַנען פון:

פאָרזיצער: אַדוו. ראזנער

וויצע פאָרזיצער: ברוך סעגאַל

קאָסיר: לוי סעגאַל

סעקרעטאַר: יצחק שקאָלניק

וויצע סעקרעטאַר: הרב אורנשטיין.

אַחוץ דעם זענען אויסגעקליבן געוואָרן 16 מיטגלידער, וועלכע האָבן זיך די גאַנצע צייט אָפּגעגעבן און מיטגעהאָלפן דעם שפּיטאָל קאָמיטעט אין זיין אַרבעט.

דער שפּיטאָל האָט זיך געפונען אין אַ גרויסן גאָרטן פון עטלעכע העקטאָר און האָט אחוץ מעדיצינישע הילף אויך געדינט פאַר אַ סאַנאַטאָריום און דערהאָלונגס היים פאַר קראַנ־קע און שוואַכע. גרויסע ליכטיקע 27 צימערן ווי אויך אַ

כירורגישע אָפּטיילונג אונטער דער אָנפירונג פון פעיקן דאָקטאָר בעריש נאַכבאַר אַליין אַ געבוירענער ליפּקאַנער, — האָט ער זיך ממש מוסר נפש געווען פאַר די קראַנקע און אַסאַך מענטשן פון טויט אָפּגעראַטעוועט אַדאַנק זיינע פאַך קענטענישן אַלס דאָקטאָר כירורג.

צום באַדויערן, האָט דער שפּיטאָל ניט באַוויזן צו עקזיסטירן אַ לאַנגע צייט ווייל דער חורבן וואָס האָט זיך אויסגעגאָסן אויפן בעסאַראַבער יידנטום האָט אויך ליפּקאַן חרוב געמאַכט און אינאיינעם מיט די שטאָטישע הייזער אויך דעם שפּיטאָל פאַרניכטעט. דעם שפּיטאָל וואָס איז מיט אַזויפיל ליבע און מסירות נפש אויפגעבויט געוואָרן און געווען אַזאַ נוצלעכער און שיינער אַנשטאַלט אין שטאָט.

מלך סגל, ניו־יורק

און אַזויווי דער פאָטער פון דער משפחה, אַזוי זענען אַלע קינדער זיינע געווען אַריינגעטאָן אין געזעלשאַפטלעכער אַרבעט און זייער געלט און צייט אַוועקגעגעבן פאַר טובת הכלל. די פרוי פון ר׳ ישראל גיטל סעגאַל איז געווען איינע פון די גרינדערנס פונם מושב זקנים אין ליפּקאַן און אַלע יאָרן, וויצע פאָרזיצערין פון דעמדאָזיקן אַנשטאַלט. אויך איז זי געווען אַן אַקטיווע טוערין און מיטגלידערין פון דער קאַנטינע פאַר אָרעמע תלמוד־תורה קינדער. — וועלכע האָט געזאָרגט פאַר באַשפּייזונג און קליידונג. דער סעקרעטאַר פונם אַנשטאַלט איז געווען הרב אורנשטיין, וועלכער איז געשטאַנען אין שריפטלעכער פאַרבינדונג מיטן רעליעף אין אַמעריקע און אַלע מאָל באַריכטעט וועגן דער טעטיקייט. די פאָרזיצערן פון קאַנטינע איז געווען פייגע ראָזנבלאַט. אין עלטערן הויז האָט פייגע געלערנט תורה און חכמה און אויפגענומען אַלע מדות, וואָס מאַכן אַמענטשן פעיק און ראוי צו געזעלשטפטלעכער טעטיקייט.

זי איז געווען אַ אַקטיווע טוערין אין אַלע ליפּקאַנער אַנשטאַלטן און שפּעטער האָט זי איר טעטיקייט איבערגעטראָגן קיין ישראל ווו זי האָט ממשיך געווען צו אַרבעטן אין ארגון יוצאי ליפקני, אומעטום, ווו מ׳האָט זיך געניויטיקט אין הילף סיי פאַר די לעבן־געבליבענע ליפּקאַנער יידן אין חוץ־לארץ סיי פאַר די ליפּקאַנער נויטבאַדערפטיקע אין ישראל. זי איז פריצייטיק געשטאָרבן דעם 4.5.56 אין תל־אביב.

שלום סגל, אַ טיכטיקער, קלוגער עסקן. אַ מענש מיט אַגוט הארץ. אַליין אַ טוער און פעאיק אַנדערע צו מאַכן פאַר טוער, איז שלום סעגאַל טעטיק געווען אין פאַרשידענע אינסטיטוציעס. אַ באַנק געגרינדעט און הלוואות געגעבן פאַר קליינהענדלער און בישט פאַרמעגלעכע יידן — אויך האָט ער פאַר זיין אייגן געלט אַ שיין הויז אָפּגעקויפט און עס אַוועקגעשענקט פאַר „אזע" אין ליפּקאַן. אויך אַ גימנאַזיע האָט ער געגרינדעט און פיל געלט געשפּענדעט כדי זי אויסצוהאַלטן. איבערהויפּט האָט ער זיך אַסאַך געלאָזט קאָסטן פאַר די קרנות לאומיים און אָלע ציוניסטישע אונטערנעמונגען. אין

שלום סגל 1895—1943

א קאנטינע

וואו די ארימע תלמוד תורה קינדער ווערען טעגליך געשפייזט און געקליידעט
מיט די געלדער פון ניו יארקער ליפקאנער רעליף און ליטערערי סוסייעטי.

דאס אידישע שפיטאל
אויפ'ן נאמען פון ישראל ז"ל און -
גיטל ת"ל סיגאל ליפקאן. פראנט בילד

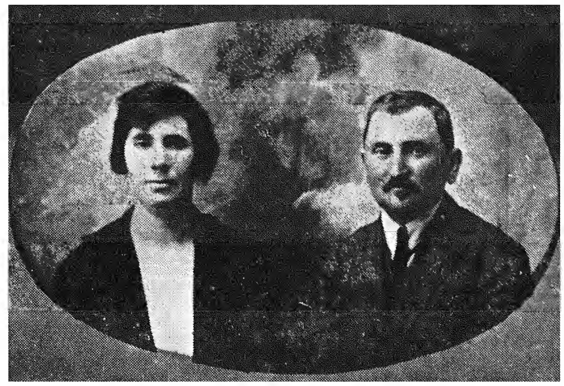
פייגה סגל־רוזנבלט 1957—1893

זאב אברבוך 1941—1885
אסתר סגל אברבוך 1941—1891
שרה אברבוך 1941—1922

1934 איז ער פּלוצים געשטאָרבן. חבל, וואָר ער איז אַזוי יונג אַפּגעשטאָרבן דעם שטעטל.

ברוך סעגאַל, איז געווען דער יושב ראש פון ליפּקאַנער

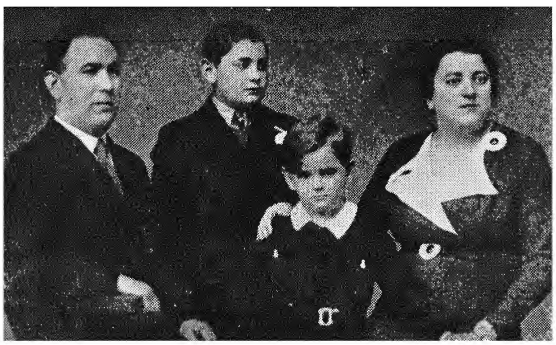
אקסלרוד אברהם 1887—1943
אקסלרוד חנה 1889—1943

קהלה און פאַרזיצער פונם שפּיטאָל אויפן נאָמען פון ישראל און גיטל סעגאַל. געענדיקט זיין לעבן אויף קדוש השם.

מלך סעגאַל אין אַמעריקע איז אַ אָנגעזעענער עסקן איז טעטיק אויף אַלע געביטן פון רעליעף און קרנות אין ניויאָרק.

לייבוש סעגאַל איז טעטיק געווען אַלס ציוניסטישע מטיף און געלט זאַמלער אין אַסאַך בעסאַראַבישע און רומענישע שטעטלעך, באַקאַנט געווען אומעטום מיט זיינע וואַרעמע רעדעס פאַר בנין־הארץ. זיין זון מנחם איז געפאַלן אין גת לעבן פלוג׳ה בשעת דער מלחמת השחרור אינם יאָר 1948. דאָ אין לאַנד האָט ער פיל צייט מיטגעאַרבעט אין ארגון יוצאי ליפקני און ברית ראשונים.

איינער פון די אייניקלעך פונם ר׳ ישראל סגל אַ זון פון אסתר אווערבאַך איז באַוווסט אין ישראל אַלס אַ פּאָעט און שרייבער, ער האָט שוין פאַרעפנטליכט צוויי ביכער און געקריגן דעם ליטעראַטור פּרייז אויפן נאָמען פון אשר ברש ער איז באַקאַנט אין ישראל אונטערן נאָמען יצחק אורפּז.

ברוך סגל 1890—1947 ; רוזה אשתו 1899—1941 אברהם בנם, סלו בתם 1941

דאָס איז אין קורצן די טעטיקייטס געשיכטע פון דער פאַמיליע סעגאַל אין ליפּקאַן.

לייב רובינשטיין

שלום איציק און זיין פרוי יענטע

אין זיין דערציילונג „יצחק שלום זעירא״ מאָלט יהודה שטיינבערג שלום איציק׳ן אַלס טיפּ פון אַ יידן וואָס איז כולו „חסד וצדק״. שלום איציק איז געווען אַ ייד אַפּרומער. אַ סאַדאַגורער חסיד, און געגלויבט האָט ער באמונה שלמה, אַז דער עיקר, אין מענשענס לעבן זענען — מעשים טובים, זייער זכות וועט איבער הונדערט יאָר ביישטיין ביי דעם בית־דין של מעלה. זייענדיק פאַרמעגליך איז זיין שטוב תמיד געווען אָפן פאַר יעדן נויטבאַדערפטיגע. איך וויל דאָ איבערגעבן אייני־קע עפּיזאָדן, וועלכע שפּיגלען אָפּ אַ כאַראַקטעריסטיק פון אַ יידן אין דער אַלטער היים.

שלום איציק איז געווען אייגנטימער פון אַ גרויס מאַנו־פאַקטור געשעפט. די קלייט האָט אָנגעפירט יענטע זיין פרוי. ער אַליין, שלום איציק, פלעגט נאָר פאָרן איינקויפן סחורה ביי די הורטאָווניקעס אין קאַמענעץ פּאָדאָלסק. אומעטום האָט מען אים געקענט אַלס סאָלידער, רעעלער סוחר. ער האָט קיינמאָל ניט געגעבן קיין וועקסל אָדער „קוויטל״ אויף דער געבאָרגטער סחורה. דאָך איז ער ביי אַלע הורטאָווניקעס געווען אַ חשובער, געזוכטער קונה. איינמאָל האָט ער געמאַכט אין קאַמענעץ אַגרויסע קניה, און דער הורטאָווניק האָט אים געגעבן, ווי דער מנהג איז דאַמאָלס געווען, „צעטלגעלד״ אַ אויסגעצייכנטן שטאָף אויף אַ מאַנטל, באַטאַנענדיג, אַז דאָס איז פאַר אים פּערזענליך.

אין דער היים האָט יענטע געלאָזט אויפנייען אַ פיינעם מאַנטל און אים פאַרשלאָסן אין שאַפע, אויף שבת און יום טוב.

צווישן די סאַדאַגורער חסידים איז אויך געווען שלמה פּרץ, אַ ייד, אַ לא־יוצלח, אַ עני ואביון, וואָס האָט געצויגן חיונה פון אַ קליין קלייטל, בצמצום, כאָטש ס׳האָבן דערביי שווער געאַרבייט אי ער אי זיין ווייב. שלמה פּרץ איז געווען אַ אָפטער איינגייער ביי שלום איציקן: נעמען אַ „גמילת־חסד״.

איינמאָל אין אַ ווינטער אויפדערנאַכט. אין דרויסן האָט

געבערענט אַ פראָסט, קומט אַריין שלמה פרץ נאָך אַ „גמילת־חסד", אָנגעטאָן אין אַ דין כאַלאַטל, איינגעהילט אין ווייבס צוריסענעם שאַל, און ציטערט פאַר קעלט. דערזעענדיק שלמה פרץ'ן זאָגט שלום איציק צו יענטען: יענטע, נעם אַרויס, זיי מוחל, דעם נייעם מאַנטל מיינעם. דרייט זיך אויס צו שלמה פרץ'ן: הערסט, שלמה פרץ, האָב איך פאַר דיר אַ מענטעלע, אַ גרויסע מציאה. אויף מיר איז ער אַרויס פונם שניידער קליין און אויף דיר וועט ער זיין פונקט גוט. אַנו, נעם און מעסט אים אָן. שלמה פרץ וועהרט זיך: ר' שלום איציק, גאָט איז מיט אייך! וואָס רעדט איר? אַזאַ גרויסאַרטיקן מאַנטל וועל איך אָנטאָן? גייט שוין גייט. ער איז ניט פאַר מיר. און חוץ דעם צו באַצאָלן פאַר אים האָב איך דאָך אויך ניט". — „ניש־קשה, נישקשה — ענטפערט שלום איציק — אַנו, מעסט אים נאָר אָן. זע נאָר זע נאָר, ער ליגט דאָך אויף דיר ווי אָנגעמאָסטן. טראָג אים געזונטערהייט און וואָר ס'איז שייך געלד — האָב נישט קיין זאָרגן. ווען גאָט וועט דיר העלפן און וועסט קענען וועסט דו מיר באַצאָלן".

שלמה פרץ האָט אָנגעטון דעם מאַנטל, געקראָגן דערצו דעם גמילות חסד, אָנגעווינטשן שלום איציקן און יענטען דאָס אייביגע לעבן און אַ היים געגאַנגען.

איז שכנות מיט שלום איציק'ן האָט געוואוינט חיה פייגה די פירזאָגערין (זיפלעגט אין שול פאַר די ווייבער לייענען — פירזאָגן). דאָס דאַוונען אָדער פון דער „צאנה וראינה". אין איין צייט האָט זי אויך געלערנט שניידער־און דינסט־מיידלאַך שרייבן א „שורה־גריסל" אויף יידיש). אין דער וואָכן האָט זי פאַרקויפט פיש און מיט גרויסע שוועריקייטן דורכגעשלאָגן די מאָגערע פרנסה. אָבער איר גרעסטע זאָרג איז געווען איר בן יחיד, לייזער, וואָס פאָלגט ניט די מאַמע, גייט אין ביט־גוטע וועגן און וויל ניט הערן פון חתונה האָבן מיט לייטן גלייך. אָפטמאָל פלעגט זי אַריינקומען צו יענטען און אויסוויינען דאָס האַרץ אויף איר ביטער מזל.

איינמאָל קומט חיה פייגה אַריין אין קלייט צו שלום איציק'ן מיט אַ בשורה: זימאַכט חתונה איר לייזערן. בעט זי ר' שלום איציק'ן ער זאָל איר געבן אויסשטייער אויף אַ סומע פון 150 קערבלאַך. דערפון גיבט זי מזומן 50, דעם רעסט זאָל ער איר צובאָרגן. שלום איציק קווענקעלט זיך: חיה פייגה איז אים שולדיק שוין אַ לענגערע צייט אַ חוב, פאַר סחורה וואָס זי האָט אָנגענומען אין קלייט און צאָלט ניט. נאָך אַ קורצן ישוב הדעת זאָגט איר שלום איציק: חיה פייגע, קומט אַריין, איך וועל אייך געבן דעם אויסשטייער. ווען חיה פייגה איז אַרויסגעגאַנגען פון דער קלייט זאָגט דער הויפט משרת: ר' שלום איציק, איר ווייסט דאָך, אַז חיה פייגה צאָלט ניט אַ חוב פון פריער. ווי אַזוי קען מען איר געבן נאָך אויף באָרג? ס'איז דאָך זיכער פאַרפאַלן". ענטפערט שלום איציק: „אויב איך וועל ניט געבן דעם אויסשטייער וועט ניט זיין די חתונה און דאַן קען דער תכשיט בלייבן ביי זיינע ניט גוטע וועגן. דאָס טאָר איך ניט דערלאָזן".

שלום איציק האָט, ווי זיין שטייגער איז געווען, אַהיים געבראַכט אַ אורח אויף שבת. אָפּגעגעסן, אָפּגעבענטשט, רעדט מען דברי־תורה און מ'גייט שלאָפן. דער אורח אין אַ באַזונדער צימער. ביינאַכט וועקט זיך שלום איציק אויף פון אַ רעש און זעט: דער אורח פאָרעט זיך ביים קאָמאָד, ווו ס'ליגט געלד. פון איבערראַשונג האָט שלום איציק אויסגעשריגן: ווער איז דאָרט? דער אורח איז שנעל צוריקגעטרעטן פון קאָמאָד צו זיך אין צימער. דעם גאַנצן שבת האָט שלום איציק ניט דערמאָנט מיט קיין וואָרט וואָס ס'איז געשען ביינאַכט: ער האָט ניט געוואָלט צושטערן מנוחת שבת קודש און מבייש זיין דעם אורח. ערשט שבת צונאַכטס נאָך הבדלה זאָגט ער צום אורח: ר' ייד, פון איצט אָן זענט איר מער ניט מיין אורח. נאַט אייך אַ קערבל און גייט זוכט אייך אַ אכסניה.

יענטע שלום איציק'ס איז געווען אַ נאָענטע קרובה פון ר' מאיר'ל פּראָמישליאנער זצ"ל. זי איז יונגערהייט געבליבן אַ יתומה און אויסגעוואַקסן ביים רבי'ן אין שטוב. ווי באַוווסט איז ר' מאיר'ל שאַרף אַרויסגעטרעטן קעגן לוקסוסאַרטיקן, פאַרשווענדערישן לעבענסשטייגער אין די רבי'ישע הויפן. ער אַליין פלעגט אַרומפאָרן איבער דער סביבה אין אַ קליין ווע־געלע מיט איין פערדל און נישט מיט אַ קאַרעטע ווי אַנדערע. ער אַליין האָט געלעבט אָרעם און דאָס געלד וואָס פלעגט אַריינקומען פון זיינע רייכע חסידים פלעג ער פאַרטיילן צווישן אָרעמע לייט. אין אַזאַ הויז, וואוהין ס'פלעגן קומען מענ־שן זיך קלאָגן אויפן ביטערן גורל ווו ס'האָט תמיד געהערשט אַ שטאַרקער ווילן צו העלפן איז יענטע דערצויגן געוואָרן. שפּעטער, אַלס שלום איציקס פרוי, האָט זי, מיט דער הסכמה פון שלום איציק'ן, אויסגענוצט די מאַטעריעלע מעגליכקייט און האָט אויף אַ ברייטן אופן מקיים געווען די מצוה „מלביש ערומים". ביחוד פאַר אָרימע קינדער בכלל און פאַר אָרימע יתומים בפרט. אין ליפקאַן און אין דער סביבה האָט מען געוווסט, אַז פאַר אַ כלה, אַ אָרימע יתומה, וועט יענטע געבן דעם גרעסטן חלק, אָדער טאַקע דעם גאַנצן אויסשטייער. פאַר קינדער איז געווען דער סעזאָן צווישן פורים און פסח. דעמאָלט פלעגט יענטע טיילן לייוונט און שטאָף פאַר זיי. דאָס שטעטל האָט זיך צו יענטען באַצויגן מיט ליבע און יראת הכבוד און זי געקרוינט מיטן נאָמען „באָבע יענטע", אַ באָבע פון פיל, פיל אייניקלאַך.

תמיר-ברגר יעקב

ר׳ יוסי סופר

ר׳ יוסי סופר ומשפחתו

אויפן גאָלדענעם באַרג, נישט ווייט פון וולאַדימערס קערבעצע, איז געשטאַנען די קוזניע אינאיינעם מיט דער גרויסער שטוב פון וואַנקע קאוואל. געשטאַנען איז די שטוב מיטן פאָדערשטן טייל גלייך אין דער גאַס אַריין און טיף אַרונטער צו דעם גרויסן סאָד פון נוסבוימער וואָס האָט זיך געצויגן עט אַרויף ביזן שטיינערנעם פלייט פונם בית עולם. אָט דאָ אינם פאָדערשטן פליגל האָט געוווינט ר׳ יאָסי סופר.

אַ ציכטיקער ייד, ניט זער קיין הויכער, מיט אַ גלייכער פּלייצע און מיט אַ קיילעכדיקער באָרד וואָס וויל בשום אופן נישט גראָ ווערן. פאַרמאָגט האָט ר׳ יוסי סופר צוויי ליכטיקע בלאָע אויגן, וואָס האָבן אַזוי תמימותדיק געקוקט אויף יעדערן און אַ לייכטער שמייכל האָט זיך פון די ליפּן אין די אַראָפּהענגענדיקע וואָנצעס און באָרד פאַרלוירן.

געווען איז ר׳ יאסי אַ סופר סת״ם, דער איינציקער סופר אין שטאָט און באַוווסט אפילו אין די אַרומיקע שטעטלעך און דערפער, ווו נאָר ס׳האָבן געוווינט יידן און פאַרמאָגט אַ ספר־תורה און אַ מנין צום דאַווענען.

און כאָטש ר׳ יאסי איז געווען דער איינציקער סופר האָט ער פון סופריי אַליין כמעט קיין פרנסה נישט געהאַט און געמוזט צוקנעלן. אַמאָל, נאָך איידער די תרבות שולע האָט זיך געעפנט, האָט ער געהאַלטן אַ מין „חדר־מתוקן" ווו ס׳האָבן געלערנט גאַנץ פיינע בעלי־בתישע קינדער. זיינע תלמידים, וועלכע געפינען זיך היינט אין ישראל דערמאָנען זיין נאָמען צום גוטן. ווייל זיין לערנען איז באַשטאַנען אין קלאָר מסביר זיין אַ פסוק חומש מיט רשי און די ערשטע כללים פון חשבון. איבערהויפּט האָבן זיינע תלמידים ליב געהאַט צו הערן זיינע מעשיות וועלכע ער פלעגט דערציילן צווישן איין לימוד און צווייטן.

אין דער יוגנט אַ משכיל איז ער געווען באַהאַוונט אין דער השכלה ליטעראַטור, בקי געווען אין די יידישע קלאַסיקער מענדעלע, שלום עליכם און פרץ. שפּעטער אויך

געלייענט שלום אַשס ראָמאַנען האָט ר׳ יאָסי אַף אַ וואונדערלעכן אופן געקענט דערציילן אַ גאַנצן בוך אַף אויסווייניק. צייטנווייז האָט זיין דערציילן געמאַכט דעם איינדרוק, ווי ער לייענט ממש אַרויס פונם בוך, אַזוי בילדעריש און פאַרביק. און צוגעפּאַסט האָט ער זיין דערציילן צו דער תפיסה פון די חדר־יינגלעך, און דערמיט זיי פאַראינטערעסירט אויך צוצוהערן זיך צו די למודים. זעלטן ווען ער האָט זיך געבייזערט אַף אַ תלמיד און נאָך זעלטענער אַ פּעטשל געשענקט. דאָס האָט אפילו די בעלי בתים נישט געשמעקט: צו ווייך באַגייט ער זיך מיט די תלמידים, אַ יינגל דאַרף מורא האָבן פאַרן מלמד, אַנדערש קען ער ניט דאָס חומש.

נאָכדעם ווי די תרבות שולע האָט זיך געעפנט און מלמדים זיינען געצוווּנגען געווען צו פאַרמאַכן די חדרים, האָט אויך ר׳ יאָסי זיין חדר פאַרמאַכט און געבליבן בלויז ביים סופריי. אין יענער צייט זיינען שוין זיינע קינדער געהאַט אויסגעוואַקסן, צוביסלעך פאַרדינט און אַריינגעבראַכט די שכירות אין שטוב, האָט עס געדינט אַ חלק פון דער פּרנסה, און ר׳ יאָסי האָט רוייק געקענט זיצן ביים לאַנגן טיש אויף וועלכן ס׳איז געווען אויסגעשפּרייט אַ ספר־תורה צעעפנט אַף די יריעות צום מגיה זיין. אין שטאָט זיינען געווען אַ שפּאָר ביסל קלויזן און בתי מדרשים און אין יעדער קלויז עטלעכע ספר־תורות, פון זיי, צייטנווייז פּסול געוואָרענע ספרים מיט אָפּגעשפּרונגענע אותיות, אָדער די תפירות וואָס באַהעפטן איין יריעה מיט דער צווייטער — איבערגעהאַקט, האָט ר׳ יאָסי געהאַט אַ אָפּמאַך מיט די גבאים: אויף יעדן שבת צוצוגרייטן אַ ספר צום לייענען די סדרה פון דער וואָך. דאָס האָט געהייסן: „שטעלן אַ ספר״. פלעגט ר׳ יאָסי אין משך פון דער וואָך דורכקוקן דעם ספר, אויספאַרריכטן די סדרה וואָס דאַרף געלייענט ווערן און דערפאַר קריגן חודש געלט. צייטנווייז פלעגט מען אים ברענגען צום פאַרריכטן אַ ספר תורה פון טיצקאַן אָדער קאַרזשעאוץ, די דערפער ווו ס׳איז געווען אַ גרעסערער יידישער ישוב און אַ מנין.

נישט נאָר ספרי־תורות, נאָר אויך מזוזות און תפילין האָט ר׳ יאָסי פאַרריכט. אייגנטלעך, מזוזות פלעגט ער אַליין שרייבן און פאַר זיינער אַ מזוזה האָט מען געצאָלט מער ווי פאַר אַ געקויפטער באַ דער ראַבינאַוויטשקע אָדער, וואָס די אויפקויפערס פלעגן ברענגען פון טשערנאָוויץ. דאָסזעלבע איז אויך געווען מיט אפּאָר תפילין, וואָס ער אַליין האָט געשריבן די פּרשיות. כמעט אַלע ברמצווה־יינגלעך אין ליפקאַן האָבן אָנגעהויבן תפילין לייגן אין ר׳ יאָסיס תפילין. אַ ייד, וואָס האָט אַמאָל געדענקט אַ סעיף אין שולחן־ערוך פון הלכות תפילין — „ולכן ידקדק לקנות תפילין מסופר מומחה וירא שמים״ — האָט שוין במילא ניט געקויפט קיין תפילין עפּעס באַ אַבי וועמען, נאָר ספּעציעל זיי באַשטעלט באַ ר׳ יאָסי סופר.

דאָס אַלץ איז אַזוי געגאַנגען בשעת ליפקאַנער יידן האָבן געלעבט זייער קליינשטעטלדיק לעבן אָן פּרעטענזיעס אין יענע אידעאַלע צוואַנציקער און אָנהויב דרייסיקער יאָרן. שפּעטער אָבער איז אויפגעקומען די קולטורליגע און איר אָנפירער שעיה שענקערמאַן האָט גענומען קנעלן מיט די אָרעמע יינגלעך פונם הינטערגעסל, אַז רעליגיע איז אַ מיטל צו פאַרבלענדזן די אויגן פונם אַרבעטער, — האָט דאָס אַזוי ווייט געווירקט, אַז דודי דער בלינדער, דעמולט אַ זעכצניעריק יינגל האָט געבראַכט צו טראָגן זיינע תפילין צו ר׳ יאָסי סופר און געזאָגט:

ר׳ יאָסי! קויפט באַ מיר די תפילין, טאָמער ניט, שענק איך זיי אַוועק אַ גוי אָדער איך וואַרף זיי אַריין אין פּרוט.

האָט ר׳ יאָסי פאַרהיט דעם חלול הקודש און אָפּגעקויפט באָ דודין די תפילין, טאַקע זיינע תפילין איז עס געווען וואָס ער האָט בשעתו פאַרקויפט דודיס מאַמע דער אלמנה בשעת איר תכשיט איז אַלט געוואָרן דרייצן יאָר. און דודי איז אוועק זיך באַרימען פאַר זיינע חברים ווי קלוג ער האָט באַאַרבעט דעם קלעריקאַל יאָסי סופר.

דעמולט האָבן זיך שוין נאָך אַזעלכע פאָרגעשריטענע עלעמענטן געלאָזט אויפן גאָלדענעם באַרג פאַרקויפן ר׳ יאָסין זייערע תפילין.. און אַז ר׳ יאָסי האָט געזען: דאָס איז אַ מין ווויל יינגערישע פּסיכאָזע, האָט ער געכאַפּט אַ שמועס מיט אַפּאָר פאַרמעגלעכע בעלי בתים אין שטאָט און צעניפגעשטעלט אַ פאָנד אָפּצוקויפן תפילין באַ די לאָבוזעס, דידאָזיקע אָפּגעקויפטע תפילין האָט ער איבערגעזען, זיי פאַרריכט, אָפּגעשוואַרצט די בתים מיט לאָק און אומזיסט אַוועקגעגעבן פאַר אָרעמע בר־מצווה יינגלעך, וואָס האָבן ערשט געדאַרפט אָנהויבן לעגן תפילין און נאָכנישט געוווּסט, אַז „קלעריקאַליזם פאַרטעמפּט דעם מוח פון דער מאַסע״. דעמולט איז די פּרנסה באַ ר׳ יאָסין זער געשלאָגן געוואָרן, מחמת די תפילין וואָס האָבן זיך סיי ווי סיי וויניקער פאַרקויפט. און כאָטש אַ ספר שטעלן אין שוהל, איז נאָכנישט אַרויס פון דער מאָדע, האָט ר׳ יאָסי פאַרדינט קוים קוים צום זיפּען. אַ גליק געווען וואָס צוויי פון זיינע קינדער זיינען שוין אין יענער צייט געווען אין ארץ ישראל און יעדן חודש צוגעשיקט אַ פונט, וואָס האָט די ווערט געהאָט טויזנט לעי, האָט ר׳ יאָסי זיך נישט געקלאָגט אויף שלעכטע צייטן און נאָר געזיפצט דערויף וואָס דאָס יידישקייט גייט אונטער, ווייל יינגלעך ברענגען אָפּ די תפילין. אָפּטמאָל פלעג ער אַליין אין גאַס אָפּשטעלן אַ יינגל און אַ פרעג טון:

זאָג נאַר זוהן! דו לעגסט תפילין? און אַז יענער האָט געענטפערט שקציש אָדער מיט חוזק האָט ר׳ יאָסי באַ אים אָפּגעקויפט די תפילין און אין שטוב האָט זיך אָנגעזאַמלט אַ שפּאָר ביסל פון דער דאָזיקער הייליקער סחורה.

האָט ער געשריבן צו זיינע קינדער קיין ארץ ישראל, אַז ער וויל אַריבערשיקן אַ פּעקל תפילין פאַר בר־מצווה יינגלעך אינם הייליקן לאַנד און אפשר איז גלייכער ער זאָל פאָרן און אַליין מיט זיך דידאָזיקע מתנה מיטברענגען.

דערדאָזיקע פּלאַן האָט זיך נישט איינגעגעבן מחמת דעמולט האָט שוין געבושעוועט די רציחה אין בעסעראַבער שטעטלעך און ר׳ יאָסי איז פאַרטריבן געוואָרן אינאיינעם מיט אַסאַך ליפּקאַנער בעלי בתים און אומגעקומען אונטערוועגס אינם דאָרף לענקעוויץ, ניט ווייט פונם דניעסטער. זאָלן דידאָזיקע שורות זיין אַ דערמאָנונג און דינען ווי אַ נר־תמיד פאַר זיין ליכטיקער נשמה.

צבי וין

יאַנקל אלטער העריס (שטערנבערג)

יאַנקל אלטער העריס, אַ ייד אַ הויכער, ניט קיין דיקער, אָבער פעסט געבויט, אַ ייד אַ גבר. העלט ווי צוואַנגען. נישט איין ערל האָט פאַרן שלאָגן אָדער באַליידיקן אַ יידן פאַרזוכט זייער טעם און אים געהאַט צו געדענקען. ליצני הדור האָבן געזאָגט, אַז יאַנקל שטערנבערגס קול הולך מסוף העולם ועד סופו. אויף פּשוטן לשון: אַז ער רעדט אויפן גאָלדענעם באַרג הערט מען זיין קול ביים קלויסטער. און רעדן האָט ער תמיד געהאַט פון וואָס און אַ סאַך. דאָס אָרעמע ליפּקאַנער לעבן האָט אים צעגעשטעלט געבוג שטאָף: פּערזענליכע ענינים, פּרנסה, קאָנקורענטן, מעשיות פון אַ מאָל, מאמרי חז״ל וועגן קינדער, וועגן אויפפירונג וכדומה. אָבער דער עיקר אינהאַלט פון זיין „הודען״, אַלאַרמירן איז געווען אַלע יאָרן וועגן כלל־זאַכן: די גבירים מיט זייערע מעשים טובים, דאָס טפשות פון „עולם גולם״, דאָס נישט ווען גענבן גענוג „צדקה״, דאָס צביעות פון אייניקע פרומע לייט, דאָס קריוודען דעם אָרימען מענטש, נישט קיין ריכטיקער, לויט זיין מיינונג, פּסק דין א. א. וו. נאָך אין סאַמער גינזבורג׳ס צייטן, ווען ער איז נאָך געווען אַ יונגערמאַן, האָט ער ניט געקענט פאַרטראָגן, וואָס דער „נאַרישער עולם בעבעט נאָך סאמערס קלויז״. ער האָט געטענה׳ט אַז איתמר פאַרדינט ביים בויען די קלויז, ווי ביים מאַכן דעם פלויט אַרום בית עולם. זקנים האָבן דערציילט, אַז דעמאָלט האָט סאַמער, ווי זיין שטייגער איז געווען, אַראָפּגעבראַכט סאנדוצי פּריסטאַוו צום אָרט, ווו מ׳האָט געבויט די קלויז. סאנדוצי האָט מיטל פינגער צוגערופן דעם היציקן יונגענמאַן. יאַנקל שטערנבערג איז צוגעקומען צו אים גאַנץ נאָענט און סאַנדוצי האָט אויפגעהויבן די נאַגייקע. אָבער אַראָפּגעלאָזט האָט ער זי ניט: מיט אַ כיבוד פון זיין מתנת יד. האָט אים יאַנקל שטערנבערג איבערגעקערט אַריין אין גרוב פון פונדאַמענט. סאמער האָט אויפן צווייטן טאָג אָנגעשיכור׳ט זיין צד, מ׳האָט געשריגן „אין טאַטענס טאַטען אַריין״, אָבער אַ האַנד אויפהויבן האָט קיינער ניט געוואַגט. סאמער האָט דערנאָך אים גערודפ׳ט אין פּרנסה־זאַכן. אָבער דער „בונטאָוושטשיק״ איז דוקא אויסגעקליבן געוואָרן פאַר גבאי פון דער „זינקעווער״ קלויז (אַזוי האָט יאַנקל׳ס צד אָנגערופן די קלויז) און, דוכט זיך, אַז ער איז זיין גאַנץ לעבן, מיט קליינע אויסנאַמען, געווען דאָרט גבאי.

אַ ייד אַ לערנער, ממש אַ צורבא מדרבנן, איז יאַנקל שטערנבערג געווען. אַסאַך מסכתות ש״ס געקענט אויסנווייניק. באַהאַוונט אין אַלע מפרשים און אַ ספר האָט אַלע יאָרן „זיך ניט אָפּגעטון פון זיין געצעלט״. אַ זכרון געהאַט אַ זעלטענעם. אפילו ראש השנה און יום כפור געדאַוונט אָן אַ מחזור, ווי אויך סליחות, קרובצ׳ס, שקלים און אַנדערע פּרפּראות צום דאַוונען, אַלעס אויסנווייניק, אפילו פאַרן עמוד.

שמחת תורה איז געווען זיין שטאָלץ, אָנצופירן כמלך בגדוד, ווי אַ מיליטער־קאָמאַנדיר, מיט די הקפות־גייער. מיט דער תורה אויף די הענט פלעגט ער מיט בטחון אויף זיין הויכן שטאַרקן קול אויסזינגען: עוזר דלים, הושיעה נא! פּודה ומציל, הצליחה נא! צור עולמים, עננו ביום קראנו!

פּורים, אַהיימקומענדיק פון שול, האָט ער אין שטוב צום צווייטן מאָל געלייענט די מגלה פאַר די ווייבער פון זיין גאַס. אַלע צוהערערינס האָבן „געלעקט די פינגער״ און שטילערהייט מקנא געווען בוניען.

אַ גוט האַרץ האָט יאַנקל שטערנבערג געהאַט, כאָטש אויסערליך איז ער געווען אַ שטרענגער און אַ „שרייער״, נישט איבערגעקליבן קיין ווערטער און כאָטש „די צייט איז איצט נישט פויגעלדיק״ (דער איצט האָט געדויערט, מיט קליינע אויסנאַמען, כמעט דאָס גאַנצע לעבן) און נישט קוקענדיק אויף דער שטענדיקער פּרנסה־פּאַריאָגטקייט האָבן זיי, ער און בוניע, נישט געקענט שלום מאַכן מיטן געדאַנק, אַז זיי געבן „גענוג״, זיי זענען געווען איבערצייגט, אז מ׳דאַרף געבן מער, ווי די שענסטע בעלי בתים געבן, ווער שמועסט פאַר „בסתר״, ניט קיין חילוק צו דאָס איז געווען אסתר׳קע, מאָטיע מיט דער טאָרבע, אַ היימישער הייזער־גייער אָדער דבורה עזרא׳ס וכדומה, וואָס בעמען צונויף פאַר „יענעם״. ווער שמועסט, ווען די צייט האָט אַ „בלישטשע געטון״, האָבן יאַנקל און בוניע געקענט „אויסלאָזן דאָס האַרץ״ און געבן, סיי „ב„סתרים״, סיי „נגלים״ האָבן דאָ געפונען אַ ברייטע טיר און אַ אָפענע האַנד. ערב יום כפור איז יאַנקל שטערנבערג געקומען פאַר אַלעמען אין קלויז אַריין און דער ערשטער אַריינגעלעגט אין „שיסעלע״ אַ גאָלדן צענערל, אַ ביישפּיל פאַר אַנדערע בעלי בתים, זאָלן די בעלי יכולת פּיקען און געבן בעל כרחם. ביים זאַמלען מעות חטין פלעגן די דאָזיקע „לייט״, וויסנדיק ווי פיל יאַנקל גיבט און טאַקע מורא האָבענדיק פאַר זיין „הייס״ מויל, ווייניגן און געבן.

ער איז געווען פון די שטאַרקסטע זאַמלער און יעדער האָט געוואָלט ווערן זיין בן זוג צום גיין זאַמלען.

אַ עפּיזאָד: איינמאָל האָבן תורמים גע׳טענה׳ט (דער זיווג זיינער איז דעמאָלט געווען ר׳ ישראל סגל ז״ל), אַז אויב ישראל סגל גיבט כך וכך, דאַרפן זיי געבן פיל וויניקער. נישט ווי געוויינלעך, האָט דאָס מאָל יאנקל שטערנבערג ניט רעאַגירט אויפן אָרט, נאָר דאָס צווייטע יאָר זיך אָפּגעזאָגט פון גיין זאַמלען מעות חטין און אויך פון געבן זיין תרומה. אין שטעטל האָט מען זיך גע׳חידוש׳ט. דריי טעג פאַר פסח, ווען ס׳האָט זיך אַרויסגעשטעלט, אַז מ׳האָט ניט גענוג געזאַמעלט, האָט יאנקל געשיקט זעליקן אויסשרייען: ביי יאנקל שטערנבערג אין שטוב טיילט מען מצות, אייער און בוימאייל אויף פסח. דאָס איז געווען פון אייגענער קעשענע. דער „פאַר פסח" איז געווען אַ גוטער.

נאָך אַ עפּיזאָד.

אַלס גבאי פון זינקעווער קלויז האָט יאנקל שטערנבערג אויפגענומען אַ חזן צום דאַווענען שחרית (מוסף האָט ער אַלע יאָרן געדאַוונט מאָטיע קראָכמאַלניק ז״ל). דער חזן, נישט אַזאַ אַיי־אַיי, נאָר אַ איידעלער ייד, און אַ גרויסער נצרך באותה שעה: געדאַרפט חתונה מאַכן אַ מיידל, דער עולם האָט זיך געבונטעוועט: געוואלט אַ גוטן חזן, מ׳האָט געסטראַשעט: מ׳וועט דעם חזן אָנברעכן די ביינער, אויב ער וועט צוגיין צום עמוד. שלאָגן זיך מיטן עולם קען מען ניט, אָפּזאָגן דעם חזן — אַ ייד אַ תלמיד חכם, אַ נצרך. ס׳איז ערב ראש השנה נאָך התרת נדרים, נאָך מנחה. די שטימונג איז אָנגעצויגן. קיינער ווייסט ניט, וואָס ס׳וועט געשען. פּלוצים הויבט זיך יאנקל שטערנבערג אויף פון זיין שטאָט, וויקלט זיך איין אין טלית, גייט צו צום עמוד און הויבט אָן מיט זיין פעסטן קול דאַוונען מעריב. דער צד שכנגד האָט קיין פּיפּס ניט געטון. אויף מאָרגן האָט ער אויך געדאַוונט שחרית, געלייענט אין דער תורה. דער עולם האָט געגאַפט. אַלעס איז אַריבער בשלום. יום כפור אויך אַזוי. די בונטאָווש־טשיקעס אַליין האָבן באַוואונדערט יאנקל שטערנבערג און אים אַרויסגעוויזן גרויס רעספּעקט. דער באַשטעלטער חזן האָט באַקומען פון שיסעלע זיין חזנות־געלד. צו יענער צייט וואָלט יאנקל שטערנבערג ניט געהאַט קיין עבירה, ווען ער נעמט כאָטש אַ טייל פאַר זיך. דער „פאַר יום טוב" איז געראַדע געווען זער אַ „ניט־גוטער".

אין 1905 איז יאנקל שטערנבערג געווען פון די ערשטע, וואָס האָבן אָרגאַניזירט אַ זעלבסשוץ, און אָנגעפירט מיט איר. עס איז דאַן געלונגען אָפּראַטעווען דאָס שטעטל פון פּאָגראָמען און אונטערצינדונגען. דאָס שטעטל האָט אים דעמאָלט „אַוואַנסירט" צום „פּאָלקאָווניק דראַגאָמיראָוו", אַ באַרימטער פּאָלקאָווניק אין רוסיש־טערקישן קריג.

אין 1910, אין דער גרויסער שריפה, האָט אָפּגעברענט אויך די הויכע שוהל. דאָס שטעטל האָט זיך ווי עס איז אויפגעבויט, אָבער די שוהל איז געשטאַנען אַ חורבה. ביי אַסאַך יידן האָט דאָס האַרץ וויי געטאָן, זעענדיק דעם חורבן פון „מקדש מעט". אָבער די בעלי בתים האָבן גאָרנישט אונטערגענומען כדי זי צוריק אויפבויען. ביז ס׳האָט דערצו זיך גענומען יאַנקל שטערנבערג מיט זיין אייזערנער ענערגיע. צוערשט גייט ער אַרום אין די גאַסן, הודעט מיט זיין הויכן קול,

לזכר

מר(ת) שטרנברג יעקב (אל׳יער העריס)

געבוירן 1865- ליפקני נפטר 1931 ליפקני

מר(ת) דר׳ שטרנברג חיה

געבוירן 1890 ליפקני נפטר 1923 יקטרינוסלב

מר דר׳ שטרנברג יוסי

געבוירן 1894 ליפקני נפטר 1922 מוסקבה

מרח שטרנברג ציפה

געבוירן 1896 ליפקני נפטרה 1941 טרנסניסטריה

ת. נ. צ. ב. ה.

מוסר׳ט, ביז ס׳שטייט צו צו אים משה פישמאַן.ביידע געבן אַוועק אַ פּאָר יאָר צום זאַמלען געלד: אין די שוהלן, אין די הייזער, אויף שמחות — מ׳ברענגט אַראָפּ מאַלערס פון כאַטין און ס׳ווערט אויפגעשטעלט אַ שוהל לתפארת. דאַן האָט ער אויך באַקומען אַ באַלוינונג: אַ ערנפּלאַץ אין שוהל און אַ פאָרשלאַג צו בלייבן גבאי. ער האָט אָבער פאָרגעצויגן צו בלייבן גבאי אין זיין אַלטער זינקאָווער קלויז. אין אדם אחד משמש בשני.כתרים.

געשטאָרבן איז דער גבר פון אַ קרעבס אין שלונג. אויס־געדאַרט געוואָרן ווי אַ ברעטל. אין 1933 איז ער באַפרייט געוואָרן פון דער פּלאָג אין עלטער פון 66 יאָר. ליפּקאַן האָט אים באַלוינט מיטן בעסטן, וואָס אַ יידיש אָרעם שטעטעלע קען באַלוינען: אַ זייער גרויסע לויה, הקפות מיטן קערפּער אַרום דער הויכער שוהל און אַלע עלף בתי מדרשים. אַ בכבודיק פּלאַץ אויפן בית־עולם און אַ באַכוונש: שלום לעפרו! קיין קדיש איז ניט געווען. דער איינציקער זון יוסי איז לאַנג געשטאָרבן אין אַ שפּיטאָל אין מאָסקווע אַלס דאָקטאָר באַ די גויים, די טאָכטער חיה אויך אַ דאָקטאָר — אין יעקאַטערי־נאַסלאַווער שפּיטאָל. בוניע איז אין טשערנאָוויץ איבער־געפאָרן געוואָרן פון אַ שכור׳ן רויטאַרמייער, און ציפּאַ איז פאַרלוירן געוואָרן אין טראַנניסטריע. אַסך הכל, וואָס נאָר דער ביטערער גלות קען מאַכן. ת. נ. צ. ב. ה.

משה שרייבער

משה זילבערמאַן

אַ ייד אַהוכער, מיט אַ ווייס, אונטערגעשוירען בערדל, צוויי קלוגע אויגן, אַ פּיקח, און, ווי די וועלט מיינט, ניט קיין „דימאַנט״. די יאָרן און דער לעבנסלויף האָבן אים אַביסל איינגעהויקערט, אָבער ניט איינגעבויגן. להפך, זיין כאַראַק־טער איז געשטולט געוואָרן. מיט די יאָרן איז ער געוואָרן פאָרזיכטיק און טאַקע ווידערשטאַנדספעיק צו מענשן ניט דערלאָזנדיק צו קיין עולות סיי צו זיך פערזענליך סיי צום כלל.

אַ ייד, ווי משה שרייבער, איז אין יענע יאָרן געווען אַ יוצא דופן ווען דער רוב יידן אין שטעטל האָבן זיך אויס־געלעבט נאָר אין זייערע ד׳ אמות, ניט געקענט אַ וואָרט רוסיש, געציטערט פאַרן גביר, פאַרן פּריץ און פאָרן פּריס־טאַוו — זיינען אַזוינע טיפן ווידערשפעניקע „מורדים״ געווען אין שטעטל אויף די פינגער אויסצוציילן. חוץ משה שרייבער נאָך צוויי: דער לערער ציסין און שמעון בענדיט, דוקא אַ מלמד, אָבער אַ גמרא מלמד. ציסין האָט געענדיקט אַ ראַבינער סעמינאַר, אָבער בענדיט און שרייבער זענען געווען אוטודידאַקטן וועמען די אינטואיטיווע פעיקייטן צו יוסטיץ און איינגעבוירענע פּקחות האָבן געמאַכט ווידערשטאַנדס־פעיק און קעמפפעריש קעגן געוואַלטאַקטן מצד דער מאַכט און שטעטלשע תקיפים.

משה שרייבער איז ביי 6 יאָר געבליבן אַ יתום פון פאָטער, אַ זייער גוט קעפּל האָט ער פאַרטאָג געלערנט אין בית מדרש, דערנאָך אין דער גויעשער 2־קלאַסיקער שולע, שפּעטער ביי דעם אָרטיקן קריסטליכן פעלדשער, ווו ער האָט זיך באַקענט געמאַכט מיטן „סוואָד״ זאַקאָנאָוו״ (ספר החוקים), ס׳האָט אים פּאסמאַקעוועט אויף די גוי׳עשע גמרא.

ביי 19 יאָר מאַכט מען אים חתונה. דערווייל ווערט דער טערקיש־רוסישער קריג און ער דאַרף גיין צו מיליטער, ער ווערט איינגעשטעלט ביי אַ מיליטער־פאָדריאַדטשיק, שפּעטער אַ זעלבסשטענדיקער און דערגייט מיט דער רוסישער אַרמיי ביז סעוואַסטאָפּאָל, קרים. זעלבספאַרשטענדליך, זיין וועלט נעמט אָן אַ גאַנץ אַנדערע צורה ווי די פאַרגליווערטע אין שטעטל און ווען דער שווער פאָדערט פון אים ביי זיין אַהיים־קומען, ער זאָל טראָגן אַ גאַרטל, אַ שטריימל און פאָרן מיט אים צום צדיק — לאָזט ער זיך אָפּ׳גט׳ן און נאָך אַ שטיקל צייט האָט ער חתונה מיט פריידע׳ן, אונזער אבנר׳ס מוטער און בלייבט ווינען אין ליפּקאַן.

ביי זיין באַהאַוונטקייט אין רוסישן געזעץ, סאָלידקייט אין רעדן, פעיקייט שנעל און אלזייטיק אויפפאַסן דעם בע־

האַנדלטן ענין, געלינגט עס אים כמעט תמיד אַרויסצוקומען אַלס זיגער אין זיינע שטרייטן און קאַמפפן.

אָט שטייט משה שרייבער קעגן פריץ פון שטעטל, וועלכער לאָזט אים ניט אַרומגרויזן זיין הויף מיט אַ פאַרקאַן. און ווען ס.געלינגט אים ניט, שטעלט מען אונטער 250 מענשן זיי זאָלן חתמ׳נען אַ „ניע זשעלאַיעם״, ד. ה. אַז משה שרייבער איז אַ אומגעווונשענער בירגער אין שטעטל און מ׳בעט מ׳זאָל אים אַרויסשיקן. אין איין נאַכט רייסן זיך אַריין זשאַנדאַרן אין שטוב און מ׳פירט משה׳ן צו ייחלן אין האָטעל צו אַ סליעדאַוואַטעל (חוקר), וואָס איז אַראָפגעקומען אַזש פון פעטערבורג חוקר ודורש זיין. די משפחה אין איין שרעק באַגלייט אים, אָבער ער איז רויק. אויסהערנדיק דעם סליעדאַוואַטעל ענטפערט אים משה שרייבער: גאָספּאָדין סליעדאַוואַטעל, דו ביזט דאָך ניט געקומען היינט ביינאַכט און מוזט ניט היינט פאַרטאָג אַוועקפאָרן. ריכטיק? געקומען ביזט דו נאָך נעכטן אין דער פרי און פאַרבראַכט ביים פריץ אין הויף. דאָרט האָט מען אויסגעפאַרטיקט דעם פסק דין קעגן מיר. איז ערשטענס ביזט דו ניט קיין ריכטער נאָר אַ אויספאָרשער, און טאַקע כדי ריכטיק און אמתדיק אויספאָרשן דעם ענין מוזטו מיך פאָלגן אָט וואָס. איך וויל זאָלסט לאָזן רופן 5 מענשן פון די 250 וואָס האָבן אונטערגעשריבן דעם „ניע זשעלאַיעם״, וועלכע 5 דו אַליין ווילסט, וועסטו זיך איבערצייגן אַז זיי האָבן ניט געוווסט, וואָס זיי שרייבן אונטער״.

זעענדיק ווען ער האָט פאַר זיך, האָט דער סליעדאַוואַטעל אַזוי געטון און אַלע 5 האָבן געזאָגט, אַז זיי האָט מען פאַרגעלייענט גאַנץ עפעס אַנדערש צום אונטערשרייבן. אַזוי איז דער „ניע זשעלאַיעם״ בטל געוואָרן.

דער פריץ פלעגט באַקומען 2 רובל פון אַ קו פאַרן פאַשען אויפן שעס. משה שרייבער האָט אַרויסגעקריגן דעם אַלטן קאָנטראַקט, וואָס איז אָפגעשלאָסן געוואָרן צווישן פריץ און דער באַפעלקערונג ביים גרינדן פון שטעטל און האָט אַוועקגעשיקט אַ „פראָשעניע״ ווהין מ׳דאַרף, אַז אַזוי ווי אין קאָנטראַקט איז געשריבן, אַז פאַשע איז פאַר דער באַפעלקערונג צו געבן אומזיסט, נאָר פאַרן פאַסטוך 2 רובל פון אַ קו. איז במה דברים אמורים? ווען ס׳איז דאָ 40 קו, ווי דעמאָלט, אָבער איצט אַז ס׳איז דאָ 800 קו איז עס ריכטיק, פרעגט ער תמ׳עוואַטע, אַז דער פאַסטוך זאָל באַקומען 800 מאָל צו 2 רובל? מער האָט דער פריץ ניט באַקומען געלד פאַר דער פאַשע.

משה האָט אויפגעפאָדערט די באַפעלקערונג זי זאָל אויפהערן צאָלן מסים דעם פריץ, ווייל זיי זענען צו גרויס געווען לויט דעם קאָנטראַקט. אויב מ׳צאָלט ניט קיין מסים, דאַרף דער פריץ אָפקויפן די שטיבער. אַזוי ווי ער האָט ניט קיין געלד עס צו טון — וועט ער אָדער זיך באַגיין אָן מסים אָדער זיי שטאַרק אַראָפלאָזן. און אַזוי איז טאַקע געווען. דער פריץ האָט גענומען שטייערן פיל ווייניקער ווי פריער.

זעלבסטפאַרשטענדליך, אַז אַזאַ „ווידערשפעניקער״ איז ניט געדולדעט געוואָרן פון די תקיפים אין שטעטל און מ׳האָט געזוכט מיט אַלע מיטל פון אים פטור צו ווערן.

אין יולי 1896 האָבן די אַקציזניקעס געפונען אין זיין דירה אַ פעקל קאָנטראַבאַנד: עסטרייכישע באַקליידונגסזאַכן. משה איז נישט געווען דאַן אין ליפקאַן און פריידע איז אַרעסטירט געוואָרן. מ׳רופט אים אַהיים. ער קומט און מ׳וויל אים אויך איינשפאַרן. ער נעמט מיט דאָס געזעץ־בוך און ווייזט אָן, אַז אין דעם שטח וואָס איז אין 50 ווערסט פון דער גרעניץ איז אַ מענש, וואָס איז ניט אין דער היים, ניט פאַראַנטוואָרטליך פאַר דעם, וואָס ס׳געפינט זיך אין זיין שטוב. ער ווערט אויפן אָרט באַפרייט און קען אָנהויבן צו טון פאַרן באַפרייען פון דער פרוי. אויפן פראָצעס האָבן אויפגעטרעטן 22 פאַלשע עדות, אַז זיי פלעגן איינקויפן באַ דער פאַמיליע שרייבער עסטרייכישע זאַכן. די שרייבערס האָבן געבראַכט אויך 22 עדות, (צווישן זיי קריסטן און אַ קריסטליך מיידעל פון 9 יאָר), וועלכן זאָלן האָבן געזען, ווי אַ פרוי האָט אונטערגעוואָרפן דאָס פעקל קאָנטראַבאַנד. דאָס געריכט האָט דאָך פאַרמשפט די פרוי שרייבער צו 6 חדשים תפיסה, אָבער משה האָט אַליין געהויבן אַ אַפעל קיין אָדעס. און דאָרט איז זי באַפרייט געוואָרן. ווען ס׳איז אָנגעקומען די טעלעגראַפישע בשורה קיין ליפקאַן איז געוואָרן אַ גרויסע פרייד און שכנים, גוטע פריינט האָבן געפראָוועט אין שרייבערס שטוב אַ גרויסע שמחה, נאָך איידער די בעלי בתים זענען אַהיים געקומען פון אָדעס.

סאמער, דער שטאָטישער גביר, האָט געהאַט כמעט אַ מאָנאָפאָל אויף דער טאַקסע און געריסן די הויט פון דער באַפעלקערונג. מ׳האָט באַדאַרפט האָבן 1500 רובל צום דינגען די טאַקסע. וועלכער ייד אין ליפקאַן האָט דאָס געהאַט? און אַז עמיצער האָט יאָ געהאַט, האָט ער ניט געוואָלט זיך אַריינלאָזן אין אַ קאָנפליקט מיט סאַמער, משה שרייבער האָט עס יאָ געטאָן. געגרינדעט אַ „קאָאָפעראַטיוו״, צונויפגעלעגט 1500 רובל און געפאָרן צו דער ליציטאַציע קיין קעשענעוו ווען ער האָט איינגעזען, אַז ס׳וועט אים ניט געלונגען צו באַקומען די טאַקסע האָט ער אַרויפגעטריבן די סומע ביז 2500 רובל און אַזוי אַרום כאָטש סאַמערן פאַרקלענערט דעם פאַרדינסט, ביי דער טאַקסע.

ביי דער באַן־סטאַנציע איז איינמאָל אָנגעקומען אַ טראַנספאָרט פאַר אַ ביכערגעשעפט. די סחורה האָט זיך אַשטיק צייט אַרומגעוואַלגערט און מ׳האָט די קאַסטענס אויפגעבראָכן, האָט מען אָנגעהויבן שלעפן. אויך ישעיה האָרנשטיין האָט גענומען פאַר זיך 2 ביכער. אַז דער אייגענטימער איז געקומען אָפנעמען די סחורה האָט מען געמאַכט אַפראָטאַקאָל און מהאָט גענומען אָפזוכן ווער ס׳האָט גענומען ביכער. האָט מען אָנגעוויזן אויף ישעיהן. מ׳האָט ביי אים דורכגעפירט אַ דורכזוכונג, טאַקע געפונען 2 ביכער און געמאַכט אַ פראָטאַקאָל. ס׳האָט געשמעקט מיט תפיסה. לויפט מען צו משה שרייבער נאָך אַנ׳עצה. אין אַ פאָר טאָג האָט ער געבראַכט אַבאַשטעטיקונג פון דעם אייגענטימער אַז ער האָט ישעיהן געגעבן צו 2 ביכער במתנה.

אין שטעטל האָט מען נאָכדערציילט אַזאַ מעשה וועגן משה שרייבערס אַדוואָקאַטן־אַמביציע.

אַרומפאָרנדיק אין די יונגע יאָרן איבער די דערפער איינקויפן תבואות האָט ער אונטערגענעכטיקט ביי אַ רייכן גוי. ביינאַכט הערט ער אַ יאָמערן פון דעם צווייטען צימער. די

גוי׳ע וויינט מיט ביטערע טרערן. דער אָרטיקער גלח וויל ניט „הייליקן" זייער יונגעלע, סיידן מ׳וועט אים גוט באַצאָלן וואָס דער גוי וויל ניט. אינצווישן וואַקסט דאָס קינד נישט געקרעס־טיעט. משה שרייבט אָן אַ פּראָשעניע (בקשה) צום ראַיאָן גלח. ס׳העלפט ניט, צום קרייז־גלח. גאָרניט. צום אַרכיעריי קיין קעשענעוו. גאָרניט. אפילו אין הייליגן סינאָד אַריין שרייבט משה שרייבער. ס׳איז אַריבער 2—3 יאָר און דער קליינער וואַקסט דוקא געזונט און שטאַרק, נאָר אָן דער טויף־צערע־מאָניע. ווען משה קומט באַווייַנט אים די מוטער און אויך דער פאָטער, זעענדיק, ס׳איז אַ מעשה אָן אַנעק פאַלט משה שריי־בער אויף אַ שכל: ער וועט שרייבן צו דער קייסערין, די מאַמע פון אַלע קינדער פון הייליקן רוסלאַנד. אָנגעשריבן אַוועקגעשיקט און מ׳וואַרט. אין אָנדערטהאַלבן יאָר איז אָנגע־קומען אַ באַפעל צום פּריסטאַוו מ׳זאָל אַריינברענגען דאָס קינד און דעם גלח פון קאריישאוצי קיין ליפּקאַן און אין דער אָנוועזנהייט פון פּריסטאַוו און אָרטיקן סליעדאָוואַטעל זאָל ער קרעשצען דאָס קינד.

אין 1905 פאָרט משה שרייבער איבער מיט די קינדער (פריידע איז אין 1904 געשטאָרבן) קיין נאָוואָסעליץ. דאָ האָט ער אַ שווערן קאַמפּף מיטן „סאָיוז" פון די אייער־פּעקער, ביז זיי נעמען אַריין זיינע יונגלעך לערנען דאָס פאַך. ער אַליין נעמט זיך צו עקספּאָרט פון אייער. פירט אָפּ אַ וואַגאָן אייער קיין דייטשלאַנד און גייט אַרויס בשן ועין. זעט אָבער איין, אַז דער מסחר מיט היהנער איז זער גוט. אַהיים געקומען, איינ־געקויפט אַ וואַגאָן היהנער און לאָזט אים אָפּ קיין בערלין. אין בערלין איז דינסטיק יאַריד און ס׳איז גענוי אויסגערעכנט, אַז צו דעם טאָג וועט דער וואַגאָן אָנקומען. ביי דער גרעניץ אָבער האָט זיך אַרויסגעשטעלט, אַז צווישן די שטייגן ליגט אַפּעקל מיט טאַבאַק — קאָנטראַבאַנד. דער וואַגאָן ווערט פאַרהאַלטן. אַריבער געקומען משה שרייבער. מ׳האָט, ס׳ערשט איינגעצאָלט 265 רובל ערבות פאַרן קנס ביז צום פּראָצעס. דער וואַגאָן איז אַוועקגעגאַנגען און ס׳איז געמאַכט געוואָרן אַ פּראָצעס. מ׳האָט משה׳ן געוואָלט אַרעסטירן האָט מען ווידער געגעבן געלד ערבות און מ׳האָט אים פרייגעלאָזט ביז צום פּראָצעס. ער איז פאָרגעקומען אין איינִיקע חדשים און סאַדעגורא. די פאַמיליע האָט געוואָלט נעמען אַנ׳אַדוואָקאַט אָבער ער האָט ניט געלאָזט. אַליין וועט ער זיין דער אַדוואָ־קאַט. ער האָט געבעטן ביים ריכטער, ער זאָל אים ערלויבן אַריינקומען צו זיך. דער ריכטער האָט ערלויבט און משה שרייבער האָט אים ערקלערט: ס׳איז אונטערגעוואָרפן פון פון דער קאָנקורענץ, ווייל ס׳איז ערשטענס אונזין פאַר אַ סוחר איינשטעלן דאָס אָנקומען פון אַ וואַגאָן היהנער צור צייט, ווייל האָדעווען און באַדינען אַ וואַגאָן היהנער ביז צום אַנדערן דינסטיק איז אַגרויסער פאַרלוסט. אַזוי אַז עס איז צו אַגרויס ריזיקע צוליב אַקליינעם פאַרדינסט ביי אַפּעקל טאַבאַק. צווייטענס האָט ער דעם שופט געצייגט די סכעמא פון די באַן ליניעס, ווּ מען פאַרלאַדט די הינער, און געבעטן אַז דער מסור זאָל אָנווייזן, ווּ זיין וואַגאָן היהנער, ביי וועל־כער ליניע איז פאַרלאָדן געוואָרן. דער מסור האָט עס ניט געקענט אָנווייזן און דער ריכטער האָט משה׳ן באַפרייט און אומגעקערט דאָס געלד.

אין דער צווייטער וועלט־מלחמה זוכט משה שרייבער גרויסע אינטערעסאַנטע מסחרים, וואָס ניט יעדער איז פעיק צו זיי.

ער פאָרט אַוועק אויפן קאַווקאַז ברענגען פּיסלעס (מגפּי־לבד). 21 טעג איז ער דעמאָלט געפאָרן אָבער פּיסלעס ניט געקענט קויפן, ווייל די רעגירונג האָט אַלעס קאָנפיסקירט פאַר דער אַרמיי. מילא, ניטאָ פּיסלעס, איז דאָ געטריקענטע פיש. אויך ניט קיין שלעכט געשעפט אָבער אויף דעם מסחר ליגן שוין 2 יידן און לאָזן קיינעם ניט צו. משה שרייבער איז באַ׳צערט אָבער פאַרלאָזט דאָך ניט דאָס קאַפּע־הויז. איינער פון די 2 יידן מאַכט חוזק פון אים: אַלטער שוטה! משה רעגט זיך ניט אויף, ער ווענדעט זיך צו אַגרופּע פישער און הענד־לער, וואָס זיצן ביי אַ טיש און רעדט צו זיי: איך בין טאַקע אַלט און גרוי אָבער ניט קיין שוטה. אַז איך בין אַהער געפאָרן 21 טאָג און צוריק דאַרף איך פאָרן 21 טאָג איז דער, וואָס גלויבט, אַז מיין רייזע וועט זיין אומזיסט, אַ נאַר און נישט קיין פראַקטישער מענש, די וועלט איז טאַקע פול מיט שלעכטע מענשן, אָבער ווייניקסטענס 5% זענען דאָ גוטע. אנשטענדיקע. פון אייך וועט זיך אויך געפינען איינער־צוויי וואָס וועט מיך לערנען וואָס צו טון און וועט מיר אַרויסהעלפן

אַז איך זאָל אָפּפאַרדינען די הוצאות". ס'האָבן זיך ווירקליך אַרויסגערופן 2 מענשן, וועלכע האָבן פאַרמיטעלט צווישן שרייבערן און די 2 מאַנאָפּאָליסטן און ער האָט אַהיימגעבראַכט אַ גרויסן טראַנספּאָרט פיש.

ביז 1920 איז משה שרייבער געווען דער טיכטיגער ריריגער און קלוגער בעל עצה און סוחר. ער האָט ניט געוואָלט זיך אָפּלאָזן פון זעלבשטענדיקן אַקטיוון לעבן, כאָטש די קינדער פון אַמעריקע האָבן אים גערופן צו זיך.

ווער ער האָט זיך דערפילט שוואַך האָט ער געפרעגט אַ דאָקטאָר אין טשערנאָוויץ וויפל, לויט זיין מיינונג, האָט ער נאָך צו לעבן. יענער האָט אָפּגעשאַצט 4 יאָר. האָט משה שרייבער ליקווידירט זיין געשעפט און אַוועקפאָרן צו אבנר'ן. אין אַ בריף קיין ליפקאַן האָט ער געשריבן, אַז אַ ניו־יאָרקער פּראָפעסאָר זאָגט אים פאָר 15/20 יאָר לעבן און דער טשערנאָוויצער דאָקטאָר האָט אים אומגליקליך געמאַכט. ער האָט נאָך צו יענער צייט געהאַט ענערגיע און איז געווען פאָלקאָם פעייק צו פירן זעלבסטשטענדיק געשעפטן. אָבער אין אַמעריקא זענען ניט געווען די ליפּקאַנער פרנסות, הייבט ער אָן באַזוכן די פאָלקסשול, לערנט ענגליש, מאַכט אַלע 8 קלאַסן אין 2 יאָר און גייט דאַן איבער אין גימנאַזיע און לערנט מיט אבנר'ס קינדער אַלגעבראַ.

אבנר באַראַט זיך מיט אים אין זיינע געשעפטן. ער לייענט אַסאַך און שפילט שאַך. אָבער דאָס גענוגט ניט צום אויסנוצן די ענערגיע. ער באַקומט אַ פּאָסטן: אַ גובה פון אַ צפת'ער מוסד. כמעט 25% פון אינקאסא. אומעטום באַגעגנט מען אים מיט כבוד. אַ ריינער מענש, אַ קלוגער, רעדט גוט ענגליש. אַ שטיקל צייט אָפּגעאַרבייט ווערט ער געוויר אַז דער מוסד נעמט אין קעשענע אַריין מער וויפל ער שיקט קיין צפת. קומט ער אַריין צום פאַרוואַלטער און מעלדעט אים, אַז ער זאָגט זיך אָפּ פון פּאָסטן. פרעגט איך יענער: פאַר וואָס? ענטפערט ער אים מיט אַ מעשה. אויף אַ שמחה האָט מען געשטעלט צו אַ טישל וווּ ס'זענען געזעסן צוויי מענשן, פון זיי איינער אַ בלינדער — אַ שיסל וואַרעניקעס. עסט מען, פלוצים הויבט דער בלינדער אָן שילטן דעם זעענדיקן. פרעגט אים יענער: פאַרוואָס? זאָגט ער: ס'קומט דיר, וואָרן אַז איך נעם אויף איינמאָל 2—3 וואַרעניקעס און דו שווייגסט איז אַ שלעכטער סימן, פאַרשטיי איך שוין וויפל וואַרעניקעס דו נעמסט אויף איינמאָל„. ביזט אַ שווינדלער, וויל איך מיט אַזוינעם ניט אַרבייטן".

דאַן האָט ער גענומען לערנען מיט די אייניקלעך יידיש און עברית אָבער מער ניט אָנגענומען קיין פרנסה אַרבייטן. אַזוי איז דער מענשליכער גורל. מ'פאַרענדיקט „סקוטשנע" אפילו אַ ענערגיש, שטורמיש לעבן.

ת. נ. צ. ב. ה.

ם. ז.

רוקחים (דמויות)

יפה אמרו רבותינו: דור דור ופרנסיו, דור דור ומנהיגיו, וזה נכון לא רק לגבי פרנסים ומנהיגים אלא גם לגבי הליכות עולם ומנהגיו ובכללם גם לגבי רופאים ובתי מרקחת.

בית המרקחת הראשון בליפקני — רק שם בעליו ידוע לנו, אדון חרלמפ.

אם היה אדון חרלמפ יהודי ומאין מוצאו — אין המקור מפרש, אדון חרלמפ היה נוהג את בית המרקחת שלו ביד רמה ואת ביתו הפרטי כמנהג האצולה שבסביבה. לבית המרקחת אין איש נכנס בכיסוי ראש אלא: הכובע ביד, הפנים רציניים, מביעים הכנעה ותחנונים, מחכה ליד דלת־הכניסה עד שיוזמן לגשת לדלפק והפנייה דווקא ברוסית, ומי שלא ידע רוסית — זה היה רוב רובה של האוכלוסיה — לא העיז לדבר יידיש אלא מסר באלם־פה את פתק הדוקטור. ה„רופא" (במרכאות) ר' זיידה היה בעיני האדון חרלמפ כקליפת השום, הוא לא הסכים להתחשב עם „חובש־חילים" זה. מיותר לציין, שלא היתה לו שום דריסת רגל בבית יהודי מן העירה. בביתו בקרו רק ה„פריצים" שבסביבה וה„זמסקי" דוקטור.

בערך בשנת 1910 נמסר בית המרקחת (עודנו היחידי) למתת קליכמן. הוא היה חניך בית יהודי אמיד, שבוודאי התחנך בילדותו ובנערותו ב„חדר" אבל מכיון שנכנס לגימנסיה רוסית בעיר הגדולה ואחר כך בילה מספר שנים בפקולטה לרוקחות — מצא גם הוא לנכון להתנשא על אנשי העיירה. נכון הוא לא ביטל את הכניסה בגלוי ראש, לא ביטל את הפנייה ברוסית. בכל זאת היה זה יחס אחר לבעל בית המרקחת מצד האוכלוסיה. יראת הכבוד, שהיתה מנת חלקו של האדון חרלמפ, נעלמה. עכשיו הוא היה בבחינת: „אל פחד, ה„פריץ הוא יהודי", יש לציין שמר קליכמן לא גילה מעולם רגש נחיתות בגלל יהדותו בחברה ה„נאורה" שלו, „פריצים" ופקידי ממשלה רוסיים, משום כך היה מכובד בעיניהם, כמו בעיני האוכלוסיה היהודית. היה יפה־תואר, תמיר, פניו עדינים ולבוש נקי ללא רבב, מדבר בנחת ועונה שלום ללקוחותיו תוך הארת פנים.

עם העברת בית המרקחת לרשותו של מר חורש שמואל „פנה הודו, פנה זיוו", האימה ויראת הכבוד, שהיתה חשה האוכלוסיה כלפי בעל בית־המרקחת פגו לגמרי, עכשיו הרוקח הוא יהודי פשוט מ„שלנו", אבא שלו איננו מן ה„פריצים", הוא ר' הייניך חורש מבריטשן הסמוכה, שתחביבו הוא לעבור לפני התיבה ו„לחטוף ברכו" ו„מנחה מעריב". הגברת חורש פניה ג"כ יהודיה טובה, האוהבת את שכנותיה ושכנותיה אוהבות ומכבדות אותה. סתם לקוח, או אפילו יהודי עני, סובל וממורט, נכנס בכסוי ראש, איננו נעמד ליד הדלת, ניגש ישר לדלפק וב„מאמע לשון" מוסיף לפתק הדוקטור או ה„רופא" ר' זיידה גם כמה מלים: „אין לי כל הכסף, אני מבקש חלק בהקפה", ובהמשך השיחה שופך את מר לבו ומתנה את צרותיו, מופיעה גם הרוקחת פניה הטובה והפקחית, ואז בטוח שה„קונה" לא יצא וידיו על ראשו.

בית המרקחת איננו עכשיו „יריחו סגורה ומסוגרת" ובעליו — סתם שמואל חורש (לעיתים רחוקות גוספודין חורש) איננו ←

מכופתר על הכפתורים. פניו אינם פני אריסטוקרט. יושב בית פורש מן הציבור. הוא יהודי לבוש בגדי־חול, כנפי מעילו מתנופפות: הוא ממהר כמו כל יהודי בעיירה ובכל זאת מתערב עם הבריות, חובב „שפיצלעך" והלצות ומרגיש את עצמו בין פשוטי־עם כדג במים. באי־ביתו הם ידידים, יהודים כמותו. מבלים בביתו והגרמופון מנגן בקול רם את קוארטין, כשהוא מתמוגג מנחת.

אגב, בגלל גרמופון זה זכה משה'לי אושר, החזן המפורסם

שהתמחה הרבה שנים בבית המרקחת של קליכמן. בעצם, מקור פרנסה לא היו התמרוקים. מצרך זה לא היו עליו בגלל המצב הכלכלי הירוד הרבה קופצים בעיירה ולמעשה עיקר הפרנסה בא לו, לשטייניק, מהכנת רפואות באופן בלתי ליגלי, ורפו־אות תרתי משמע: בהתאם לרצפטים של הדוקטורים חיידה ה„רופא" וגם בהתאם למומחיותו של מר שטייניק בעצמו. שמו הלך לפניו בעיירה ובסביבה. הוא היה הרוקח (וגם הרופא))הנאמן על אנשים ונשים מדלת העם, שידם לא

רוזה חורש 1895—1.8.1956

פניה חורש 1915—31.11.1946

בעתיד, אז עדיין כמעט ילד, בן שמונה, להתקבל כבן בית אצל משפחת חורש. פעם הופיע משה'לי בפתח והתחנן: אני אשרת בבית, רק תנו לי לשמוע בערבים את קוארטין ושאר החזנים". באותה שעה שמה פניה עין על רגלי משה'לי וראתה שהוא יחף. יצאה וחזרה עם נעליים חדשות. שמח משה'לי על המתנה ורץ הביתה לשמח את לב אמא. למחרת חזר משה'לי שוב יחף. מה קרה? התפלאה פניה. סיפר משה'לי: אמאשמחה על הנעליים וקבעה, שהן מיועדות לשבתות ומועדים. בימות חול אפשר להתהלך יחף". ומאז הורשה משה'לי לטפל בעצמו בגרמופון בכל שעות היממה ולשמוע תקליטים כפי רצונו. כשביקר משה אושר לפני כמה שנים בישראל שהה בבית חורש והראה לו, שעכשיו הוא נועל נעליים גם בימות חול ועוד איזה נעליים.

הדמוקרטיזציה בענף בית המרקחת נמשכה והגיעה לשיא עם הקמת חנות המרוקים על ידי סגן־הפרוביזור יוסף שטייניק,

השיגה לשלם לרופאים ולבית מרקחת רשמי. שטייניק לא רק שהיתה לו אפשרות למכור רפואות בזול, אלא מומחיותו עמדה לו לעזור ללקוחותיו גם בנוגע לדיאגנוזה וריפוי. האנשים והנשים האמינו ובטחו בו. הוא הרבה שיחה עמם, ידע להסביר ללקוחותיו את עניני מחלותיהם, לנחמם ולטעת בליבם בטחון ואמונה שיוושעו בקרוב.

מזל מיוחד היה לאוכלוסיה העניה של עיירתנו. בענף הרפואה עמד להם זיידה ה„רופא" העממי ובענף הרוקחות שטייניק הרוקח העממי, שניהם היו אהובים על לקוחותיהם, שזכרו אותם הרבה הרבה זמן לטובה.

משעקרו חורש ושטייניק את דירותיהם מליפקני — תפסו את מקומם אחרים: בלובשטיין, בירז'ניוק. אולם אז גדל כבר מספר הרופאים וגם מספר בתי המרקחת בעיירה, תקופת ה„ברק" של מכונים אלה, עברה וקרנם ירדה לדרגת חנות רגילה, שאין בני אדם נוהגים בה נימוס יתר.

מ. ז.

דגן ראובן

המורה דוד סגל ז״ל

בין המורים שעיצבו דמותם הרוחנית של ילדי ישראל בליפקני היה המורה דוד סגל ז״ל. בקי ולמדן גדול היה האיש בתורה, גמרא, ספרות עתיקה וחדשה, היסטוריה יהודית ודקדוק. נוסף לזה היה כתב ידו כתב אמן ממש ולא רק ידע האיש כי אם שאיפתו הגדולה בחיים היתה להנחיל תורה לתלמידיו.

המורה דוד היה מוסר נפשו ולבו תוך עבודתו, הוא ראה בעבודת הוראה — עבודת קודש ולא פרנסה בלבד. לא פעם ויתר על פרנסה ושלח הביתה ילדים שלא יכלו לעמוד ברמת הלימודים הגבוהה ובמשטר לימודים קפדני. היינו עדים לסרובו לקבל תלמידים של הורים אמידים המוכנים לשלם שכר לימוד גבוה ובלבד שבניהם ילמדו אצל המורה דוד, באם רמתם ההשכלתית היתה נמוכה ולא התאימה לרמה הבינונית והכללית של בית ספרו.

למען האמת קשה היה לתלמידים בזמן הראשון להסתגל לרמת לימודים גבוהה שנדרשה בבית ספרו של המורה דוד ואף לא היה להם כל תקוה לסלחנות ויחס קל של המורה בהיותם עוד טירונים, כי התיחס המורה דוד בחומרה לכל הזנחה, רשלנות ובריחה מן הקושיים.

הוא דרש מהתלמידים גישה רצינית, הקשבה ומשמעת, ידיעה וחיפוש אחרי כל מקור של ידיעה, התמדה ועבודה, כבוד לתורה שהיא משמשת מקור של השכלה, כבוד למורה המנחיל התורה, וכבוד להורים הדואגים שבניהם יוכלו ללמוד תורה.

רק ברבות השנים, עם הסתגלותם של התלמידים לרמת הלימודים ודרך ההוראה של המורה דוד, התחילו להעריך ולהבין המניעים העיקריים לקפדנותו וחומרתו של המורה.

ומה היו המניעים? א) ידיעתו המופלגת. שיעוריו היו מעין של תורה ודעת, הסבריו היו ברורים והגיוניים, משליו היו נעימים וניסוחיו היו מדויקים. ב) מסירותו לעבודת ההוראה. לא היה גבול למאמציו בדרך הנחלת התורה לתלמידים, לא חס על זמנו, בריאותו ושום מאמץ כדי להקנות דעת לתלמידיו. ג) יושרו. היה נוהג ביושר יוצא מן הכלל עם התלמידים, ההורים והאנשים שבאו אתו במגע.

רוב הזמן ראינוהו רציני, עמוס אחריות ונשיאה בעול כבד ורק לפעמים ראינו חיוך על פניו והיו אלה רגעים כאשר ראה ונוכח לדעת שתלמידיו למדו התורה כפי שהוא ידע אותה וכאשר תלמידים היו נוהגים כמותו בחתירתם ובמאמציהם לדעת יותר, להבין יותר מן הכתוב. ורגעי אושר היו בשבילו כתיבת תעודות וציונים טובים בהן.

עבודתו המאומצת נתנה אותותיה בו, הוא חלה במחלת לב ונפטר שלא בעתו. תלמידיו הרבים ישמרו לעד זכרו ודמותו האצילה — דמות של מורה גדול בישראל.

נטע רויטמאַן

אידל רויטמאַן

(שטריכן)

אַ מענטש אָן אַגאַל און אַ מזג טוב. כ׳געדענק ניט, ער זאָל זיך אַמאָל געווען אויפרעגן, הגם ער האָט אַלע יאָרן געליטן פון דאגות־פרנסה. די שטוב ביי דער בריק האָט תמיד געווי־מעלט פון סוחרים, מעקלערס און סתם יידן, וואָס זענען געקו־מען רעדן מסחר אָדער גלאַט כאַפּן אַ שמועס.

ער פלעגט שפּרודלען מיט גלייכווערטלעך און הומאָר. זיין דערציילן אַ מעשה האָט געהאַט אַ באַזונדערן חן. די גלייכווערטלעך האָבן זיך זעלטן איבערגעחזר׳ט, ווי זיי וואָלטן געפלאָסן פון אַ קוואַל, וואָס שעפּט זיך קיינמאָל ניט אויס. געזעלשאַפטליך געווען אָן־פשרות׳דיק. ווען זיין געוויסן האָט אים דיקטירט, אַז דאָ האַנדעלט זיך וועגן יושר און גערעכטי־קייט; ער פלעגט אויסגלייכן סכסוכים און די צדדים זענען תמיד אַוועק באַפרידיקט.

אין דער מעל־קלייט ביי דער בריק איז יאָרנלאַנג געווען אַ משרת משה קאַפּ, האָט ער געהאַט אַ טבע איבערחזרן אָן אַשיעור דאָס וואָרט „טאַקע". אָנשטאָט ר׳ אידל — פלעגט ער זאָגן „טאַקע ר׳ אידל" א. א. וו. האָט דער טאַטע געזאָגט: איך מוז אים אָפּגעווינען פון דעם וואָרט און אָנגעהויבן רעדן צו אים, נוצענדיק דאָס וואָרט „טאַקע": ווערסט טאַקע, משה, אַראָפּנעמען דאָס זעקל מעל און עס טאַקע דאָ אַנידערשטעלן"..

אין עטליכע טעג האָט ער אים אָפּגעווינט.

זיינער בריף צו קינדער און משפחה זענען תמיד געווען פול הומאָר און גלייכווערטלעך. אין אַבריף געשיקט נאָך פּורים שרייבט ער צווישן אַנדערס: „אין שטעטל איז אַ בלאָטע. יידן גייען אום פאַרדריפּעט, ווי די לעמער".

אַז אַ שכן איז אוועק אויפן עולם האמת — האָט ער אויף מיין פראַגע, וואָס איז אים געווען דעם שכן, איז ער לאַנג געווען קראַנק? מיר אַזוי געענטפערט: „ער האָט זיך די לעצטע צייט געמוטשעט. מ׳האָט אים געמאַכט אַ אָפּעראַציע. אַז ער האָט געפילט אָט־אָט — האָט ער געקריצט מיט די ציין אויפן מלאך המות, נאָר ס׳האָט אים ניט געהאָלפן".

ס׳האָט זיך זער געפּאַסט צום געמיט און כאַראַקטער פון דער־מאָנטן שכן.

אונזערער אַ קרוב האָט חתונה געהאַט און געהאַט דריי שוואָגערס, וואָס יעדער פון זיי האָט זיך אויסגעצייכענט מיט אַ געוויסער נעגאַטיווער אייגנשאַפט — האָט ער אַזוי רעאַ־גירט: „ביי דעם שוואָגער נומער איינס ווערסטו לערנען יושר. ביים צווייטן חכמה און ביים דריטן אמת".

ער איז געווען זייער גלייכגילטיק צו עסן ,ניט געווען קיין איבערקלויבער און די גאַנצע עס־מלאכה איז ביי אים געווען ווי איבעריק, אַ מין אבר המדולדל.

בין געווען אַמאָל אין בוקאַרעשט זען טאַטע־מאַמע — די אַנדערע קינדער זענען שוין געווען מעבר לים — קומט דער טאַטע אַהיים אויפדערנאַכט פון דער גאַס און די מאַמע דערלאַנגט אים אַ גלעזל טיי. צו דער טיי בייסט ער צו ברויט. זאָגט אים די מאַמע: „ס'טייטש, אידל, מיר האָבן אַ גאַסט, כ'האָב צוגעגרייט וועטשערע, וואָס עסטו טיי מיט ברויט?" — נו, איז וואָס, — ענפערט ער — עלעהיי כ'בין אַ סטודענט.

ווען ער איז שוין געווען אַ בן שבעים, קום איך אַמאָל אַהיים און פרעג אים: „וואָס זשע טוסטו, טאַטע? ווי אַזוי פילסטו דיך אין געזונט? — נו, יאָ, עפּיס טוט מיך וויי אַ זייט,, כ'דערזע ניט, די שמיעה הינקט אויך אונטער, נאָר וואָס וועל איך דיר אויסרעכענען מיחושן — 70 יאָר איז שוין אַליין אַגוטע קרענק"...

אַז ער איז ערנסט קראַנק געוואָרן און מ'האָט אים געמוזט אָפּערירן — האָב איך אים געבראַכט קיין בוקאַרעשט. און זיין צימער אין שפּיטאָל זענען געווען אַ 15 בעטן מיט יידן פון דער מאָלדאַוואַ. פלעגט ער דערציילן מעשיות צו חולים, וואָס האָבן זיך געזאַמעלט אַרום אים און זענען געווען שטאַרק פאַרכאַפּט הן פון אינהאַלט, הן פון אופן, ווי אַזוי ער האָט זיי דערציילט.

אַז די שפּיטאָל־שוועסטער האָט מיר אַמאָל געזאָגט: אוי, האָט איר אַ טאַטן, אַ זעלטענער מענטש — האָט ער רעאַגירט:

„איר זענט בפירוש אַ וואויל מיידל, אָבער אין דערהיים אָן אייך איז נאָך בעסער...

נאָך דער פּטירה בין איך תיכף אַהיים געפאָרן און די שכנים, גוטע ברידער און סתם יידן זענען געווען פול מיט טענות: ס'טייטש, דו האָסט פאַרפירט דעם טאַטן קיין בוקאַרעשט, וואו קיינער קען אים ניט. דאָ וואָלט דאָך די גאַנצע שטאָט געגאַנגען צו דער לויה.

נאָך דער שבעה האָב איך געדאַרפט גיין אין שול זאָגן קדיש. ווינטער, דאָס שטעטל בלאַנקט פון שניי. איך גיי אַרויס אינדערפרי און קיין גרויס חשק גיין אין אַ קלויז אָנטון טלית און תפילין האָב ניט געהאַט. בין איך אַרויף אויפן בית עולם... אַלץ אַרום בלענדעט פון ווייסקייט. דאָס בית־עולם שטילקייט, וואָס האָט זיך געפּאַסט צו מיין געמיט און שטימונג, האָט זיך ווי צונויפגעגאָסן מיט דער אַרומיקער ווינטער־פּאַנאַראַמאַ און געשאַפן אַ פּרעכטיק בילד ניט צום פאַרגעסן. האָב איך גע־ברויזט אין שניי ביז אין די קניעס און צוגעקומען צום דיינ'ס אוהל, און דאָרט געזאָגט קדיש און דערביי געטראַכט, אַז אַזאַ קדיש פאַלט מיט גאָרניט אָפּ פון די וואָכעדיקע שחרית־קדישים, וואָס מ'זאָגט כאַפּענדיק אין די שולעכלעך, ווען יידן איילן זיך צו די טאָג־טעגליכע אַרבעטן און פּרנסות.

דער טאַטע ע"ה האָט געדאַוונט אין שטעפּאַנעשטער קלויז און זיין „שטאָט" איז געווען לעבן דיין זצ"ל.

האָב איך געהאַלטן פאַר אַ זכות, וואָס על פּי צופאַל האָב פאַרבלאָנדזעט אויפ„ן ליפּקאַנער בית החיים און געווען ביים אוהל פון ר' יאָסעלע דיין, דעם טייערן מענש, דעם למדן מופלג, מקובל חריף און צנוע.

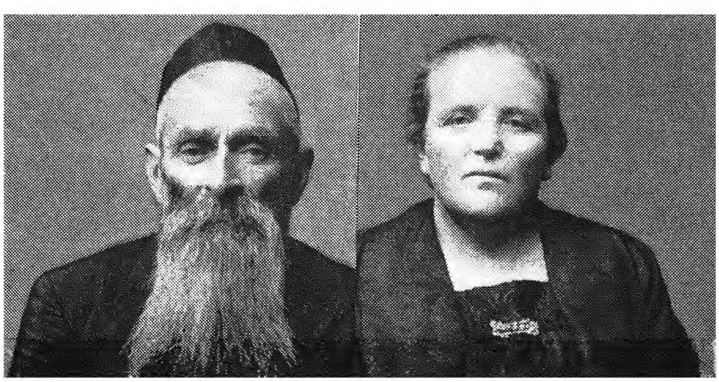
דאָס איז געווען, אגב, מיין לעצטער וויזיט אין ליפּקאַן.

ווינגדאר דער רויטער (קויפמאן)

נטע רויטמאן

אַ ייד מיט אַלאַנגער רויטער באָרד, אַ ווערטלזאָגער אַ חוזק מאַכער. אין ליפּקאַן זיך באַזעצט אין די פּאָגראָם־יאָרן, אַרום 1905, עוקר געווען פון אַדאָרף, ווו ער האָט געהאַלטן אַ שענק — האָבן זיינע ווערטלעך געהאַט דעם ריח פון דאָרף. געפלאָכטן מיט אַ היבש ביסל אוקראַאיניש־יידישן פאָלקלאָר.

האָט אים אַמאָל אַגוי אין דאָרף געזאָגט: סוף כל סוף זענען אונזערע נעמען כמעט ווי אייערע. ביי אייך איז דאָ אַ נאָמען יאָסל — ביי אונז יאָסיף; ביי אייך אברהם — ביי

אביגדור קויפמאן 1869—1931; בלה קויפמאן 1868—1941

אונז אבראם; ביי אייך יאַנקל — ביי אונז יאַקאָוו. ניט פון זעלבן שורש? — נו, און וואָס איז מיט פייוויש? פרעגט אים ווידגאָר, — פייוויש? — קראַצט זיך דער גוי אין דער „פאטיל־ניצע" — „פייוויש ביע (שלאָגט — איז ענלעך) צו קאָנראד פאַרענפערט דער גוי די קשיה און אויסגעטרונקען דעם רעסט קעלישיק.

ר' ווידגער איז געווען אַ מורא'דיקער רויכערער. ער פלעג רויכערן מאַכאָרקע, דרייען די ציגאַרן מיט די פינגער, וועלכע זענען געוואָרן געל פונם טיטון.

אויף די עלטערע יאָרן האָט ער געקריגן אַ ווילדן הוסט. ער פלעגט זיך פאַרקייכן, אַז ס'איז געווען ממש מיט סכנות. האָבן אים ליפקאַנער דאָקטוירים געגעבן פאַרשידענע מיטלען, וועלכע האָבן אים געהאָלפן ווי אַ טויטן באַנקעס. האָבן זיי אים געראַטן, די היימישע דאָקטוירים, עד זאָל זומער זיך אַראָפּכאַפּן אויף עטליכע וואָכן קיין דארנא: בייטן די לופט. און אפשר וועלן טאַקע די סאָסנע־ביימער אים אַביסל אַרויס־העלפן.

פאָרט ר' ווידגאָר קיין דארנא. אָפּגעוועזן אַ חודש צייט און קומט אהיים. יידן געבן אים אָפּ שלום עליכם און פרעגן:

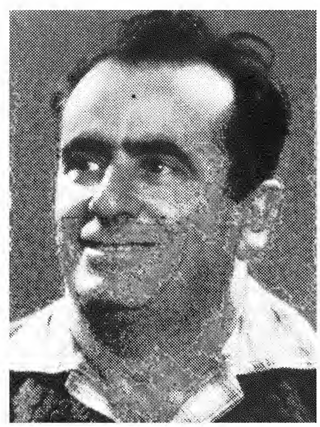
— נו, וואָס הערט זיך מיטן הוסט, ר' ווידגאָר? האָט אייך דארנא געהאָלפן?

„דארנא — ענפערט ר' ווידגאָר און שמייכעלט צו, — פשוט אַ גן־עדן, אַז ס'האָט מיך דאָרט אָכאַפּ געטון דער הוסט, פלעג איך תיכף זיך אָנשפּאַרן אין אַ בוים און זיך גוט אויסגעהוסט. דאָ, אין ליפקאַן איז דאָך אַ אומגליק. קומט מיר אָן דער הוסט האָב איך ניט אין וואָס זיך אָנצושפּאַרן"...

מיט אַנדערע ווערטער: געהוסט האָט ר' ווידגאָר אין דארנא פונקט ווי אין ליפקאַן. נאָר דאָרט איז כאָטש דאָ אַ בוים אין וועלכן מ'קען זיך אָנשפּאַרן...

יואלי ניסן

אברהמ'לי שוחט

בן ארבע הייתי במות עלי אבא, יואל שוחט ז"ל.

זוכרני: כשמצבו הגיע לידי יאוש, לקחה הסבתא אותי ואת שתי אחיותי, עברנו דרך רחובות העיירה בבכי מר לעורר רחמים וקריעת רוע גזר הדין. נכנסנו לבית הכנסת השטפנשטי, מקום שם התפלל אבי, פתחנו את דלתות ארון הקודש וזעקנו לתוכו זעקה גדולה ומרה. בביתנו התאסף „מנין", החליפו את שם אבא לשם „חיים" וכל אחד מן המתפללים נדב מספר שנים לזכות אבא. (לאחר שנים הלמו במוחי המלים בשירו של פרישמן „הנדבה": נדבת ימים, נדבת שנים היא הנדבה המקודשת. כל איש מן העדה שלבו ידבנו הוא חלק מחייו לחולה יתננו).

אבי נפטר ואין מפרנס לאלמנה ושלושת היתומים. ראשי הקהל מסרו את זכות ה„„חזקה" של אבי ז"ל לדודי אברהם שו"ב. הוא הופיע בחיי בתור מחנך לי ומפרנס לביתנו.

אני רוצה להעלות אי אלה קוי־דמות לדיוקנו, המאופיינים גם ליהודים תמימים וכשרים רבים בדור ההוא. היה איש תמים ומאמין גדול. בכל ימות השנה, בגשם ובשלג היה מדי בוקר מהלך לו בשביל מסוים לבית הכנסת ההוסיאטיני או הבויאני לתפלת שחרית. היה מרחיק לכת כדי לקבל „שכר הליכה". שאון הרחוב והמונו אינם נוגעים לו כלל וכלל, בתפלה היה מקדם פני החמה ומלווה בשקיעתה כמו שכתוב „אעירה שחר", עלי להאיר את השחר ולא על השחר להעיר אותי, לפי פירושו.

בת שחוק תמידית היתה פרושה על פניו. ביתו קטן וצר ודל. כמה שמשות בחלונות הקטנים הוחלפו בסמרטוטים, לכלוך מזוהם והמון זבובים צוהלים ונדבקים בדם הקפוא של עופות שחוטים, בבית כוננית צולעת ל„ספרים הקדושים", מיטה רעועה, שולחן שבור וכסא חגר", לעומת זאת נתברך הדוד בתשעה ילדים.

לא היה מן הלמדנים וחריפי־מח לא חידד את מוחו במהר"שא והר"ן, הסתפק בלימוד פרק במשניות, אמירת תהלים, ותפלה. וכשהתפלל — כל גופו התנועע בבחינת „כל עצמותי תאמרנה" ואיך היה אומר הבעש"ט: „תנועותיו של היהודי בתפלה דומות לתנועותיו של מי שטובע — היהודי טובע בים של בדידות חוסר־ישע, נאבק בכל רמ"ח אבריו להגיע לחוף מבטחים. וכשהיה מגיע לתפלת „ותן טל ומטר" היה כורע תחתיו ומשתחווה אפים. כאילו שדהו חרוש וזרוע ומחכה לגשם. חותם של תם וענווה היה טבוע בדמו, אופן ראייתו, הרגשותיו, ודמיונו, דומה נסגרו באופן הרמטי בפני התמורות הרבות בחיי העירה. היה חש תמיד „רחבות בחדר היהודי הצר, וצרות בעולם הרחב".

כל ימיו עברו עליו בדוחק, ובכל זאת לא נעכרה עליו נפשו. בת־שחוק תמידית היתה פרושה על פניו.

נתברך הדוד בתשעה ילדים (חתר להוליד „מנין" שלא

יזדקק לזרים. רעש והמולה וצריחות בלתי פוסקות, והוא בכל האקלים הזה, מעיין בספרי מוסר וסיפורי חסידים בין שחיטת עוף למשנהו. לשאלתי, איך אתה חושב לפרנס משפחה מטופלת כשלך? היה עונה: שוטה שבעולם! „מאן דיהיב חיי, יהיב מזוני" הנותן חיים יתן מזונות. אשתו איטה לא היתה יפת־תאר. ועוד הוסיפה על הטבע וגלחה את שערות ראשה. ולרוע המזל גם לא היתה אשת־חיל „בריה" פרט בהעמדת וולדות. אולי משום זה היה בורח כל אימתי ששעתו היתה פנויה לבית המדרש.

לימים נוראים היה מקבל שכר בתור „בעל קורא", „בעל תוקע" ובעל תפלה. הייתי אומר שפרנסות צדדיות אלה עמדו לו איך־שהוא לאזן את תקציבו הדל. בגד לשבת לא היה לו, והיה מקיים את הנאמר „והחלפתי שמלותי" בדרך מיוחדת משלו: מסובב היה את המגבעת מפנים לאחור לעבודת קונו יתברך היה מרבה בתפלה ותחביבו המיוחד היה לצבור „ברכי וקדושה". היה דודי מדלג בין בתי־כנסת ומקפץ „ברכי וקדושה.

קוזמינסקי יואל שו"ב 1892—1920; קוזמינסקי פרידה 1894—1941

ולשאלתי כל כך למה? המשיל את משלו: „משל למה הדבר דומה? לאחד שהיה מטיל על שפת הים בקייטנת־קיץ וראה אבנים יקרות. חזר הביתה ובידו רק אבן אחת, וכשהתברר לו מחיר האבן כי יקר הוא התעצבה עליו נפשו — הלא יכולתי לאסוף הרבה יותר, כך הוא גם לגבי מצוות „ברכי וקדושה" לי נדמה ששיקע את עצמו בריצה אחרי „ברכי וקדושה" ולאגירת מלאי גדול ככל האפשר, משום שלא מדעת אפילו לברוח מן המציאות המרה שהיה שרוי בה, וככל שהמציאות היתה עגומה יותר, כן היתה אמונתו נעלה ונשגבה יותר.

מיוחדת היתה גישתו בענינים שבינו לבינה. וכשבא לפניו קרוב משפחה לתנות את צרותיו ששלום בית אינו שורר במעונו — נחרתה במוחי השקפתו המיוחדת, והמתקדמת שבאה לביטוי בפרפרזה באמרו: „טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם (קהלת ה) טוב שלא תדור משתדור ולא בשלום.

ציוני לא היה, וכל ציונותו היתה מקופלת בתחינה: „לשנה הבאה בירושלים" וכיון שהיה מפיל תפילה זו כל חצי שנה „בימים הנוראים" ובחג הפסח הרי ממילא נדחתה, והוא לא הגיע לירושלים, וגם בסוגיה זו היה מסתמך על הפסוק, „אם אדוני לא יבנה בית שוא עמלו כל בוניו בו". (תהלים קכז) וכשהחילותי לדבר על לבו על עליה, הכשרה, הוא לא הבין שאני יוצא לחפש אורח חיים אחר, אלא מן הסתם מכיון שהגעתי לפרקי אני מחפש בת זוג. וכה אמר לי: מה רע לך פה, כאן אתה נער בעל יחוס אבות, וגם כאן תמצא בת כשרה — מה בארץ ישראל? תטוש את אלוהים, ותסחוב אבנים. (כך הווה באמת).

אל תתוודע לרשות

כשהיה בא גובה המסים, — וזה היה תמיד בערב שבת, היתה ל„גוי" זה הנאה מיוחדת, בהיותו אנטישמי מובהק, להשבית ליהודי את השבת. — קראו לי להיות המליץ בינותם. החלו דין ודברים, משא־ומתן שהסתיים בתקיעת־כף, שבתוכה שוחד בבחינת „אכפרה פניו במנחה". באותה שעה היה הדוד מסלסל בזקנו, מתרגם לו „שניים מקרא ואחד תרגום" ומגלגל עיניו כלפי מעלה, ופוסק לו את פסוקו: „הרשות גוזרת והקב"ה מבטל". אכן הגזרה נתבטלה בשל השוחד, אבל החוב בפנקס גדל עד שביום אחד גם השוחד לא הועיל וגובה המסים בשם בסקו ימ"ש מוציא את החותמת לשם עיכול, ודוקא על ארון הספרים. אכן גם הדוד מוציא את נשקו האחרון מנרתיקו, מלווה באנחה „אַי, אַי, אַי את „שכינתא בגלותא" כאילו בהבל פיו מבטל את כוחם של אנשי שררה. וכאשר בשנת 1938 יצא ברומניה החוק שהעמיד ב„צריך עיון" את אזרחותם של היהודים. ועל כל יהודי היה להוכיח על ידי מסמכים ועדויות את זכותו להיחשב אזרח, והפרוצדורה המשפטית היתה כרוכה בהתרוצצויות והו־צאות מרובות. מוסדות העיריה ממש התגעשו, מי שהיה נכבד בעדתו עלול בין־לילה להיהפך, לנטול זכות קיום. הדוד אברהם כאילו השתחרר מצמידות לענינים ארציים, החוק הזה אינו נוגע לו ותוצאותיו, בבחינת „עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשב" והוא אומר לי: ולדאגה מה זו עושה? לא יועילו כל התחבולות להכחידנו, כבר אמרו חז"ל „כל מקום שגלו ישראל שכינה גלתה עמהם".

ראשי הקהלה — בעלי טכסה

גם עם בעלי הטכסה שבקהלה לא שפר חלקו, הם התיחסו אליו כאל בן חורג. אולי משום ששמש רק שוחט לבהמה דקה, ובעיניהם הרי הוא נחות דרגא, אולי בגלל אפיו החלש. הם היו מציקים לו, והוא גם לא התחשב עם הוראותיהם. היה מרשה לעצמו לעבור על מצוותיהם ושלשל דמישחיטה לכיסו, אם כי זה היה שייך לקופת הקהלה. בתגובה לכך היו מפסיקים לו את משכורתו, והוא נשמע להם כלשלג דאשתקד. על כך באה שוב נקמנותם של גבאי העיירה וחוזר חלילה.

טיפוס מיוחד במינו היה ר' אברהם זה, עולם מופלא של אמונה בצדק ובדין בחסד וברחמים. גדול היה כוח אמונתו בבורא העולם, ובחסדו שהוא מעניק ליריאיו. בכוח אמונה זו פעל ועבד בחייו האפורים. אני משער שגם על סף החדלון מלמלו שפתיו את ההודיה האחרונה „כל מאן דעביד רחמנא לטב עביד" יתגדל ויתקדש שמיה רבא"!

משה שניידר

אברהם׳לי שוחט

דאָס גאַנצע שטעטל קאָן אברהם׳לי שוחט. קינד און קייט, אַלט און יונג. זיין נאָמען האָט ער באַקומען, ווייל ער יאָגט זיך שטענדיק נאָך אַ מצוה׳לי און קודם כל כאַפּן אַ „ברכו״ און אַ „קדושה״. און געטון האָט ער עס לשמה, מיטן גאַנצן לייב און לעבן. עס איז באַ אים געווען אַ עיקר־העיקרים, וכל המרבה משובח, וואָס מער ברכו׳ס און קדושה׳ס אַריינכאַפּן אַלס מער מצוות וועט ער האָבן און וועט זיך פאַרזיכערן עולם הבא.

פאַרטאָג, נאָך איידער דער מאָרגנשטערן האָט אויפ־געשיינט איז ער שוין געלאָפן איבער די קלויזן צו די ערשטע מנינים, אָנגעהויבן פון דער זינקיווער קלויז, בשכנות מיט אים, דערנאָך אין בית המדרש אַקעגן, דערנאָך אין דער הוסיאַטינער און ווידער צו די צווייטע מנינים. געענדיקט האָט ער אין דער הוסיאַטינער צום דריטן מנין. טאָמער האָט ער, חלילה, פאַרשפּעטיגט האָט ער זיך אָוועקגעשטעלט זאָגן אַ „ברכו„ ביחידות און מהנה געווען די דאַוונער, איידער מע צוגייט זיך פון דער קלויז.

אברהמ׳לי האָט זיך ניט באַנוגנט דערמיט, נאָר אויך געפּרובט קויפן מצוות. ווען ס׳איז געווען אַ בעלן וועלכער האָט מסכים געווען מיט אים צו פאַרקויפן ערנסט און אויף נאמנות. אָבער אַז ער האָט דערפילט, אַז מ׳מיינט חוזק׳ן פון אים... ר׳ אברהם, ווי אַזוי צאָלט איר, אויף דער קילאָ אָדער אויפן צענדליק? האָט ער זיך באַליידיקט, זיך אומגעדרייט און מער ניט געוואָלט רעדן דערפון.

נאָך צו איין מצוה האָט אברהמ׳ל געשטרעבט, ער האָט געהאָפּט צו האָבן 12 זין קעגן די 12 שבטים פון יעקב אבינו. אָבער דאָס איז געווען אָפּהענגיק ניט נאָר פון אים, נאָר אויך פון זיין איטה׳ן. די ערשטע קינדער זענען ווירקליך געווען יינגלעך און ער האָט זיך שטאַרק געפרייט מיט דעם. האָט זיך אָבער דער שטן געגעבן אַ מיש אַריין און דאָס קליינע דאַרע ווייבל, מיט די קליינע אויגעלאַך, האָט אָנגעהויבן קינדלען מיט טעכטער. דאָס האָט אברהמ׳לין טאַקע ניט ענטמוטיגט, אָבער סוף סוף זענען מער ווי די העלפט פון די קינדער געווען מיידלאַך.

אברהמ׳לי שוחט האָט ניט געוואָלט אַנערקענען די געזעצן פון דער קהלה און שטילערהייט זיך זיי אַקעגנגעשטעלט (סאַבאָטירט). ער האָט נישט אַנערקענט די טאַקסע. וואָס הייסט צאָלן פאַר כשר. אַ קלייניקייט 4 לעי פאַר אַ קוויטל. וואָס הייסט? און ווער ס׳האָט ניט די 4 לעי צו צאָלן זאָל מען זיין עוף ניט שעכטן און לאָזן, חלילה, עסן טריפה. אַזוינס טאָר מען ניט צולאָזן. וואָס זשע האָט ער געטון? אַז מ׳איז געקומען צו אים מיט אַ עוף האָט ער ניט געפרעגט אויפן קוויטל, געכאַפּט דאָס עוף, שנעל פאַרדרייט די פליגל, דאָס קעפּל, גענומען דעם חלף פון מויל, געמאַכט אַ ברכה און חיק! אַרויסגעקוועטשט דאָס בלוט אין קעסל און אַוועקגעשמיסן דאָס עוף שנעל, גלייך ווי ער האָט געהאַט ס׳געפיל, אַז מ׳וועט אים שטערן אין דער הייליקער מצוה, און ערשט דערנאָך צעריסן דאָס קוויטל, אויב מ׳האָט אים געגעבן. און ווען ניט איז אויך פאַרפאַלן. פטור. האָט מען אים ווען גע־כאַפּט ביי דער עבירה — האָט ער זיינס באַקומען. אָבער ס׳איז באַ אים געווען יסורים לשם שמים. דער אויבערשטער האָט אים געוואָלט אויספּראָבירן, צו ער דינט אים געטריי און ערליך.

„ערליך, זאָגט די וועלט, איז שווערליך, גנב׳ענען איז געפערליך״, אַזוי האָט געזאָגט אליעזר שטיינבערג, אָבער אברהמ׳לי האָט ניט געלייענט שטיינבאַרגן, נאָר געשאַפן פאַר זיך זיינע מנהגים, זיין וועלטל, אין וועלכן ער האָט געגלויבט בתמימות שלמה.

שטיל און פרום האָט געלעבט אברהמ׳לי שוחט און ערב אומקום האָבן בלי ספק זיינע ליפּן געשעפּטשעט: „כל מה דעביד רחמנא לטב עביד״, „וואָס גאָט טוט — טוט ער צום גוטן״.

אהרן שוסטער

זיידע רופא

אין ליפּקאַן איז געווען אַ יידישער רופא אַ פעלדשער, וואָס מיט אים האָט קיין שום דאָקטאָר נישט געקאָנט קאָנקור־רירן, וואָס שייך מענטשלעכקייטאון איידעלער נאַטור.

זיידע קעסטלמאַן, אָדער ווי מ׳האָט אים גערופן פשוט: זיידע היים איציס, אויפן פאָטערס נאָמען, אָדער גאָר ר׳ זיידע, איז געווען אַ ייד מיט אַ הדרת־פנים, מיט אַ שיינער גרויער באָרד מיט אַ צומיש פון אַביסל שוואַרצע האָר דאָ און דאָרט. לויטן אויסזען האָט אים גיכער געפּאַסט צו זיין אַ רב, ווי אַ פעלדשער. אָבער לויט זיין גוטסקייט און מיטגעפיל מיט מענטשן איז פעלדשעריי צו אים געקומען ווי אַ מתנה פון גאָט אַליין.

זיידע דעם פעלדשער האָט מען נישט גערופן תיכף, ווען אַ מענטש איז נאָר איינגעפאַלן. אים האָט מען ערשט גערופן, ווען דער מענטש איז שוין געווען גאָר קראַנק. איז מיט זיין פריינטלעכער באַנעמונג און מיטן אויסרעדן דעם חולה האָט ער אים מער געהאָלפן ווי מיטן רעצעפּט וואָס ער האָט אים פאַרשריבן.

פאַרוואָס האָט מען אים גערופן ערשט ווען די קראַנק־הייט האָט זיך פאַרערגערט? איז די מעשה דערפון אַזוי:

אין יענע יאָרן האָט כמעט יעדער ייד און יעדע יידענע געקאָנט אַליין אויסגעפינען די קראַנקהייט, און מ׳האָט גלייך אָנגעווענדעט אַ באַבסקע רפואה. און טאָמער האָט מען אַליין

נישט געוווסט אויף זיכער, האָט מען זיך באַראָטן מיט אַ שכנה אָדער מיט אַן עלטערער מומען, און מ'האָט זיך געאייניקט אויפן „דיאַגנאָז".

למשל, אַז אַ קינד האָט געגרימט און געדרייט אין בויך, איז עס געווען אַ סימן אַז ס"איז ווערים. האָט מען באַלד אָפּגעזאָטן ווערים־קרויט און אים געגעבן טרינקן דאָס געזאַטענע וואַסער און אַזוי־אַרום געפּטרט די ווערים. און טאָמער איז איינער געלאָפן צר־אָפּט מיטן מאָגן, האָט מען פאַר אים געפּאַרעט גן־עדן־בלעטלעך צום טרינקען. און דאָס האָט אים אַזוי געהיילט דעם מאָגן, אַז ער איז אינגאַנצן פאַרשפּאַרט געוואָרן. און טאָמער האָט עמיצן אָנגעריסן אַ מכה, האָט מען צוגעלייגט אַ שטיקל „קיט" — דאָס איז דאָס געמיש פון בוימל און קרייד, וואָס גלייזער באַנוצן צו פאַרקלעפּן די שויבן — און די מכה האָט זיך געעפנט. און אַז עמיצן האָט ווייגעטאָן אין אַן אויער, האָט מען אָפּגעקאָכט רומיאַנעק, אַזעלכע געלע רייזעלעך פון פעלד, און הייסערהייט דערמיט אויסגעשפּריצט דעם קראַנקן אויער, דערנאָך פאַרשטעקט דעם אויער מיט אַ שטיקל וואַטע, און מ'האָט אים נאָך פאַרבונדן מיט אַ ברייטער פאַטשיילע, סע זאָל זיך נישט אַריינכאַפּן קיין לופט אין אויער. אַזוי איז ער אַרומגעגאַנגען שיינע עטלעכע טעג מיט אַן אונטערגעבונדענער באָרד און אויסגעזען ווי אַ מלחמה־אינוואַליד. פאַר די אַלע רפואות האָט מען נישט געדאַרפט גיין אין אַפּטייק אַריין. די רפואות האָט מען בקומען אין קלייטל ביי פסח געלמער.

אויף היילן אַ בלינדן טשעריק אָדער אַזוי עפּעס אַ צרעת, איז געווען אַ מומחה לאה מינדל די באָבע, די הייבאַם. — פאַר די זאַכן זענען ביי איר שטענדיק געשטאַנען צוגעגרייט צוויי גרויסע ערדענע טעפּ מיט אַזאַ „מאַסט", אַזאַ זאַלב, פון צוויי באַזונדערע קאָלירן — איין מאַסט איז געווען גרוי און איינער גרין. זי האָט דערפאַר נישט גערעכנט צו טייער. פאַר אַ קאָפּיקע איז געווען גענוג אפילו דעם גלח אויך צו שיקן. און אָנקוקנדיק דעם טשעריק, האָט זי באַשטימט וועלכן קאָליר זאַלב מע דאַרף צולייגן, אַז דער טשעריק זאַל זיך צעגיין אָדער זיך עפענען.

און אַז ס'האָט זיך געטראָפן, אימעצער איז געבליבן אין בעט מיט הויכער היץ, איז מען אויך נישט געוואָרן איבערגעראַשט: מ'האָט תיכף אַראָפּגענומען דעם סלאָי מיט מאַלינע־איינגעמאַכטס, וואָס מ'האָט געהאַלטן, אַז „„מע זאָל דאָס נישט באַדאַרפן" און געגעבן דעם חולה הייסע טיי מיט איינגעמאַכטס און דאָס האָט געזאָלט פאַרטרייבן דעם פיבער.

און אַז די אַלע באַבסקע רפואות האָבן נישט געהאָלפן, דעמאָלט האָט מען גערופן דעם רופא, זיידע חיים איציס. אַחוץ אַן אַלטער געניטער רופא זינט לאַנגע יאָרן פּראַקטיק, איז זיידע אויך געווען בטבע אַ גוטער ליבלעכער מענטש, און געקומען צום חולה איז ער נישט ווי אַ פּראָפעסיאָנאַל, נאָר ווי מקיים צו זיין די מצוה פון ביקור חולים. ער האָט זיך אויסגעטאָן דעם זשאַקעט, זיך אַוועקגעזעצט ביים חולהס בעט, גענומען אַ שמעק טאַבעקע צווישן די פינגער, זיך אָנגעשמעקט מיט דער טאַבעקע, פאַרפירט אַ שמועס מיטן חולה און בשעת־מעשה געהאַלטן דעם חולהס פולס, און אַזוי שמועסנדיק, אויסגעפונען ווו און וואָס סעטוט אים וויי, פאַרשריבן אַ רעצעפּט און אָנגעזאָגט וואָס דער חולה מעג יאָ און וואָס ער טאָר נישט עסן. לסוף האָט ער גענומען אויסרעדן דעם חולה, אַז ער זאָל זיך נישט שרעקן, אין אַ פּאָר טעג אַרום וועט ער מיט גאָטס הילף געזונט ווערן. זיידעס גוטע רייד האָבן געהאַט אַזאַ ווירקונג אויפן חולה, אַז לרוב איז דער חולה טאַקע געזונט געוואָרן פון זיידעס גוטע פריינטלעכע רייד גיכער ווי פונעם רעצעפּט וואָס ער האָט אים געגעבן.

אַז זיידען איז אַמאָל אויסגעקומען צו גיין צו אַ חולה מסוכן שפּעט ביינאַכט און די אַפּטייק איז שוין געווען צוגעמאַכט, האָט זיידע זיך נישט געפוילט און זיך מטריח געווען בכבודו ובעצמו, אפילו נישט געוואַרט מע זאָל אים בעטן, אַוועק צום אַפּטייקער, אים אויפגעוועקט, געבראַכט די מעדיצין, געגעבן דעם חולה די ערשטע הילף און אַזוי־אַרום נישט איינמאָל אָפּגעראַטעוועט אַ מענטשנס לעבן. און וואָס שייך באַצאָלטס, האָט ער חלילה נישט דערוואַרט פאַר דעם מי יודע וויפל, בפרט ווען ער האָט נאָך געוואוסט, אַז דער קראַנקער איז אַן אָרימאַן.

כדאי צו דערמאָנען נאָך אַ שטריך אין זיידעס כאַראַקטער, אַז ס'איז געקומען צו אַן אָרעמאַן, כאָטש סע וועט אויסקומען אַ ביסל קאָמיש:

איינמאָל אין אַ ווינטערדיקן פרימאָרגן שטייט זיך זיידע פאַר זיין הויז און סע קומט צו אים צו מרדכי אָנטיפּ, אַ טרעגער פון שווערע משאות, אַן אָרימאַן אין אַכצן פאָלעס, בטבע אָבער זייער אַ שטאַרקער ייד. מרדכי אָנטיפּ בלייבט שטיין, גיט אָפּ זיידען אַ ברייטן גוט־מאָרגן און זיידע ענטפערט אים גוט־יאָר און פרעגט אים תיכף ווי אַזוי ער פילט זיך אין געזונט.

מרדכי אָנטיפּ קלאָגט זיך פאַר זיידען, אַז ס„איז אים ענג אין „„האַלדז"... האָט אים זיידע אַריינגערופן צו זיך אין הויז און הייסט זיך אים זעצן און וויל אים אַריינקוקן אין האַלדז אַריין. זאָגט מרדכי אָנטיפּ: „„ר' זיידע, נישט אין דעם האַלדז איז מיר ענג. מיר איז ענג אין האָלץ, איך האָב נישט מיט וואָס אָנצוהייצן די הרובע. מע וועט ביי מיר אין הויז ממש פאַרפרוירן. עס איז אַזוי קאַלט, אַז אַ הונט קען זיך פון קייט אָפּרייסן".

זיידען האָט דאָס פאַרקלעמט ביים האַרצן און ער זאָגט אים: „מרדכי, גיי אַריין צו מיר אין קאַמער און נעם דיר אַ ביסל האָלץ". זיידע אַליין איז נישט געגאַנגען אים געבן, נאָר געשיקט מרדכין אַליין נעמען. מרדכי אָנטיפּ איז געווען אַ ייד אַ גבר, האָט ער גענומען אַ גרויסן גראָבן שטריק און זיך געמאַכט דאָס אמתע „בינטל" האָלץ. נאָך דעם ווי מרדכי אָנטיפּ האָט אַהיימגעטראָגן דאָס „בינטל" האָלץ, איז זיידע געגאַנגען אין קאַמער אַריינברענגען אַביסל האָלץ אין הויז אַריין, האָט ער שוין נישט געטראָפן קיין שטיקל האָלץ אויף אַ רפואה.

אָבער זיידע איז חלילה נישט געוואָרן אין כעס. פאַרקערט, דער וויץ איז אים זייער געפעלן. ס'האָט אים הנאה געטאָן

פונעם אָרימאַנס איינפאַל און ער האָט עס דערציילט פאַר אַלעמען מיט אַ ברייטן, האַרציקן געלעכטער...

יאָסל דער דעמבענער

ווער אין ליפּקאַן האָט נישט קעקענט יאָסל דעם דעמבענעם? כאָטש יאָסל דער דעמבענער איז געווען אַ פּראָסטער מגומשדיקער ייד, האָט אים געקאָנט די גאַנצע שטאָט, גרויס און קליין. און כאָטש ער איז שוין געווען זייער אַן אַלטער ייד, איז ער געגאַנגען גלייך ווי אַ סטרונע. ער איז געווען הויך געוואַקסן, דערפאַר אפשר האָט מען אים גערופן דער דעמבענער.

קיין איידעלער ייד איז יאָסל נישט געווען, ווייל געשטאַמט האָט ער נאָך פון יענע צייטן ווען מ׳האָט געכאַפּט קליינע קינדער און זיי אַוועקגעשיקט פאַר סאָלדאַטן אויף פינף און צוואַנציק יאָר. אים האָט מען אָבער נישט געכאַפּט, אים האָבן זיינע עלטערן „אַריבערגעוואָרפן" מיט נאָך קינדער, איבער דער גרעניץ קיין רומעניע, און דאָרט זענען די קינדער געווען ביז די גזרה צו נעמען קליינוואַרג פאַר סאָלדאַטן איז בטל געוואָרן. אַז די גזרה איז בטל געוואָרן, זענען זיי שוין געווען דערוואַקסענע מענטשן, זענען אַ סך פאַרבליבן אין רומעניע, און אַ טייל האָבן זיך אומגעקערט אַהיים. יאָסל דער דעמבענער איז געווען איינער פון די אומגעקערטע פון יענע אַריבערגעוואָרפענע קינדער, וואָס האָבן זיך דערצויגן אין נע ונד, אָן שום השגחה פון די עלטערן, ביי פרעמדע טישן, וואו געטאָגט — נישט גענעכטיקט, וואו גענעכטיקט — נישט געטאָגט; געטאָן אַלערליי אַרבעטן, פון אַ שיק־יינגל ביז פאַשען און אַכטונג געבן אויף פערד און בהמות, אַבי צו האָבן מיט וואָס די נשמה צו דערהאַלטן. דערציילט האָט יאָסל אַמאָל, אַז ער איז געווען אַזוי זשעדנע אַ גראָשן, אַז ווען מ׳האָט אים געשיקט שעכטן אַ הון צום שוחט, האָט ער אַליין די הון „געשאָכטן" און צוגענומען די פּאָר גראָשן וואָס ער האָט געדאַרפט געבן דעם שוחט. און אַז עמיצער פון זיינע חברים האָט אים געפרעגט, ביי וואָס ער אַרבעט, האָט ער געזאָגט, אַז איצט איז ער דער „פאַכטער". ער נעמט די קוויטלעך פאַר שעכטן די עופות...

אַזוי ווי די גאַנצע צייט, וואָס יאָסל איז געווען אין רומעניע, האָט ער געאַרבעט אַרום פערד און בהמות, האָט ער אין דער היים, אין ליפּקאַן, זיך דערקלערט פאַר אַ גאַנצן „ספּעץ" אויף געזונטע פערד און אַ גאַנצער מומחה אויף קראַנקע פערד, אַזוי אַז ווער ס׳האָט געדאַרפט קויפן אַ פערד, האָט גערופן יאָסל דעם דעמבענעם, ער זאָל אים אָפּשאַצן...

ראשית האָט ער דעם פערד אויפגעעפנט דאָס מויל, איבערגעציילט די ציין און געזאָגט וויפל דאָס פערד איז אַלט, דערנאָך האָט ער אויפגעהויבן ביים פערד די קאָדע און מעשה־ספּעציאַליסט באַקוקט וואָס דאָרטן טוט זיך, דערנאָך געגעבן דעם פערד אַ שמיץ מיט דער בייטש, כדי צו זען אויף וויפל רירעוודיק דאָס פערד איז. לסוף האָט ער גענומען גלעטן די קורצע ווייסע באָרד, מעשה ריכטער, און אַרויסגעגעבן זיין מבינות און דערביי אַרויסגעוויזן זיינע קענטענישן אין הלכות־פערד. דערנאָך, אַז דאָס געשעפט איז געשלאָסן געוואָרן, האָט ער עפּעס באַקומען פאַר זיין עקספּערטישער טרחה.

אַז ס״האָט זיך געמאַכט, אַז אַ פערד איז ביי עמיצן פאַרשלאַפט געוואָרן, האָט מען ווידער גערופן יאָסל דעם דעמבענעם, ער זאָל זען עפּעס טאָן. און אַז יאָסל דער דעמבענער איז גערופן געוואָרן צו אַ קראַנקן פערד, איז ער געגאַנגען באַוואָפנט מיט זיינע אינסטרומענטן און מיט זיין פון פריער צוגעגרייטער מעדיצין... זיין עיקר־אינסטרומענט איז געווען אַזאַ מין מעסערל, וואָס ביים שפּיץ איז דאָס געווען אויסגעפורעמט אַזוי ווי אַ קליין העקעלע. און אויב ער האָט געזען, אַז דאָס פערד ליידט פון אַ הויכן בלוט־דרוק, האָט ער מיטן מעסערל אויפגעהאַקט ביים פערד אַן אָדער לעבן דער גריווע און אַרויסגעלאָזט אַ היפּש ביסל בלוט און אַזוי־אַרום האָט ער געראַטעוועט דאָס פערד פון אַ בלוט־שטורץ. טאָמער האָט געטראָפן, אַז דאָס פערד איז אין אַ פּאָר טעג אַרום סיי־ווי געפּגרט, איז עס אָבער נישט געווען פון קיין בלוט־שטורץ...

די מעדיצין פאַרן פערד האָט יאָסל נאָר גענוצט ווען דאָס פערד האָט זיך איבערגעגעסן מיט נייעם גערשטן און האָט דערפון באַקומען קראַמפן אין בויך. באַשטאַנען איז די מעדיצין פון ריצן־אויל אויסגעמישט מיט ראָסל פון זויערע אוגערקעס אין אַ ביר־פלאַש. און יאָסל האָט באַוויזן אַ קונץ, אַז דאָס פערד זאָל גלייך פון דער פלאַש אויסטרינקען די גאַנצע מעדיצין. אַז ער איז פאַרטיק געוואָרן מיט דער מעדיצין, האָט ער געגעבן אַ באַפעל, מע זאָל אים ברענגען אַן אָפּגעשיילטע ציבעלע. די אָפּגעשיילטע ציבעלע האָט ער אַריינגעשטופּט דעם פערד אין „איך בעט איבער אייער כבוד" און געגעבן אַ זאָג: „זאָרג זיך נישט, דאָס פערד וועט האָבן אַ רפואה שלמה", און געהייסן דורכפירן דאָס פערד עטלעכע מאָל אַרום דער גאַס אויף פרישער לופט...

אָבער נישט קוקנדיק דערויף, וואָס ער איז געווען אַזאַ פערד־עקספּערט, איז ער געווען אַ גרויסער אָרימאַן, געוווינט האָט ער מיט זיין אַלטישטקער אין אַ קליין אָרעם שטיבל אין אַ געסל, וואָס האָט געפירט צום באָד און צום הקדש. און כאָטש ער איז געווען גאָר אַ נאָענטער קרוב, דאַכט זיך טאַקע אַ פעטער, פון איינער פון די רייכסטע משפחות אין ליפּקאַן, איז ער אַלץ געבליבן אַן אָרימאַן. איינמאָל, ווען ער האָט זיך צעוואָרטלט מיט איינעם פונעם רייכן הויז־געזינד, האָט ער אים אַ זאָג געטון: „איציק! וואָס האָב איך פון אייך? אין אייער רייכקייט זענט איר מיר גאָר אַ שטער צו דער פרנסה; אפילו אַ גמילות־חסד אויף שבת קאָן איך דאָך איבער אייך נישט באַקומען. מע זאָגט מיר: ר׳ יאָסל, איר האָט אַזעלכע רייכע קרובים, זענען זיי קראַנק אייך צו געבן אַ גמילות־חסד?".

גאָר שווערע צייטן זענען ביי יאָסל דעם דעמבענעם געווען נאָר ווינטער. זומער האָט ער יאָ געהאַט פרנסה, ווייל זומער האָט ער געהאַנדלט מיט אַרבוזעס. זומער פלעגט ער באַקומען אַ שטיקל פלאַץ אין מיטן מאַרק, וואָס ער האָט דערפאַר גאָרנישט געדאַרפט צאָלן, ווייל דאָס האָט געהערט צום פריץ פון דער שטאָט און יאָסל איז ביי אים געווען אַ יוצא ונכנס צוליב די פערד, וואָס ער פלעגט דאַרפן באַהאַנדלען.

יעדן זומער, אויף דעם זעלבן פלאַץ, האָט יאָסל דער דעמבענער זיך פאַרגרייט מיט אַ באַרג אַרבוזעס. און כדי די אַרבוזעס זאָלן זיך נישט אָוועקקייקלען, האָט ער דעם גאַנצן פלאַץ אַרומגענומען מיט ברעטער און דעם גאַנצן זומער געטאָגט און גענעכטיקט ביי די אַרבוזעס.

אַרבוזעס האָט יאָסל געהאַט אַלערליי: קליינע, מיטעלע און גרויסע, און יעדן אַרבוז האָט ער פאַרקויפט מיט אַ גאַראַנטיע. אפילו אָן אַ קאָפּיקע האָט ער אים אויפגעשניטן, און אויב ס'איז נישט געווען גוט, האָט ער אים צוריקגענומען און געגעבן אַן אַנדערן.

אין די אַרבעזעס איז ער געווען אַזוי געניט, אַז ער האָט נאָר געדאַרפט געבן אַ קלאַפּ מיטן פינגער אין אַן ארבוז, און לויטן קלאַנג פונעם קלאַפּ האָט ער תיכף געוווסט מיט וועמען ער האָט דאָ צו טאָן, מיט אַ צייטיקן אַרבוז אָדער גרינעם.

חיה־פייגע די פירזאגערן

פונקט ווי יעדע קלויז אָדער שול האָט געהאַט איר חזן אָדער בעל־תפילה, אַזוי האָט יעדע עזרת נשים געהאַט איר פירזאָרגערין, וואָס פלעגט פירלייענען די תחינה יעדן שבת פאַר די ווייבער אין עזרת־נשים. און פונקט ווי די מאַנסבילן פלעגן, גייענדיק אַהיים שבת פונעם דאַוונען, רעדן פונעם חזנס זינגען און זאָגעכץ, פלעגן די ווייבער רעדן פון דער פירזאָרגערן, ווי אַזוי זי האָט געלייענט די תחינה, אַז ס'האָט ממש געקאָנט רירן אַ שטיין. און פונקט ווי יעדער חזן האָט געהאַט זיינע פּאַטריאָטן, וואָס וואָלטן געווען גרייט אויסצודראַפּען יענעם די אויגן פאַר זאָגן אַ שלעכט וואָרט אויף זייער חזן, אַזוי האָט יעדע פירזאַגערן געהאַט אירע פּאַטריאָטקעס צווישן די פרויען.

שבת נאָך מיטאָג, זומערצייט, האָט מען געקאָנט זען פרויען שכנות זיצן אויף די פריזבעס און לויבן די פירזאָגערן. די מאַנסבילן פלעגן דעמאָלט זיצן אין בית המדרש און זאָגן פרק. דער אַ ביסל פּראָסטערער עולם פלעגט זיצן אין ווײַנשענק און הנאָה געהאַט פון אַ גוט ביסל ווײַן און זיך פאַסמאַקעוועט מיט אַ פעט שטיקל קאַרפּ וואָס דעם ווײַנשענקערס ווייב האָט אָנגעגרייט ערב שבת. אין ווײַנשענק צווישן די טרינקערס האָט זיך אויך געפירט אַ וויכוח, וועגן הלכות־ווײַן, וועלכער ווײַן ס'איז בעסער; דער רויטער אָדער דער ווייסער. צו קיין בייז האָט די דיסקוסיע נישט געפירט חלילה. אין ערגסטן פאַל, כדי סע זאָל נישט קומען צו קיין קריגעריי, האָט מען צוליב געטאָן איינער דעם צווייטן און מ'האָט געטרונקען סיי ווייסן, סיי רויטן ווײַן, און ס'איז געווען שלום על ישראל. דערנאָך איז מען געגאַנגען דאַוונען מנחה ומעריב און תמיד געקומען אין צייט, חלילה קיינמאָל נישט פאַרשפּעטיקט. אָבער דאָס איז אַ קאַפּיטל זאַר זיך אַליין.

מיר וועלן זיך אומקערן צוריק צו די פירזאָגערנס.

פון אַלע פירזאָגערנס, וואָס ליפּקאַן האָט געהאַט, איז חיה־פייגע געווען, אַזוי צו זאָגן, דער „סטאַר". ערשטנס איז זי געווען זייער אַ שיינע פרוי, שיין און ריין זיך געקליידעט. דאָס ייִדענע טיכל האָט פון איר ממש אַראָפּגעזונגען.

דערנאָך איז זי טאַקע געווען אַ וויל־קענעוודיקע. זי האָט געקאָנט לייענען אין די דריבנע אותיות. און חוץ אַ פירזאָרגערן, איז זי אויך געווען א פּאָלנע מלמדקע: זי פלעגט לערנען מיידלעך עברי, לייענען און שרייבן און טאַקע מיטן טייטל אַזוי ווי אַ מלמד. נישט איין מיידל אין ליפּקאַן האָט געדאַרפט דאַנקען חיה־פייגען דער פירזאָגערן אויב זי האָט געקאָנט אַ ביסל לייענען און שרייבן. ווער שמועסט, חיה־פייגעס תחינה־לייענען איז גאָר געווען עפּעס לעילא ולעילא. אויף דעם געביט איז זי געווען די בעסטע און גרעאָטנסטע.

אויף ווי ווייט איך געדענק, האָט חיה־פייגע געקיניקט אַלע אירע יאָרן אין עזרת־נשים פון „פערדאָנער בית המדרש". פערדאָנער בית המדרש האָט מען דאָס גערופן דערפאַר, ווייל די מערסטע דאַוונערס זענען דאָרט געווען פערד־הענדלער און באַלעגאָלעס.

מיין מאַמע ע"ה איז געווען חיה־פייגעס אַ גוואַלדאָוונע פּאַטריאָטקע. יעדן שבת און יום טוב, ס'האָט געמעגט אין דרויסן וואַרפן מיט שטיינער, איז זי געגאַנגען אין פערדאָנער בית־המדרש צוליב חיה־פייגע דער פירזאָרגערן. דאָרט, ביי חיה־פייגעס תחינות־זאָגן, אַלע אירע צרות און יסורים אויסגעוויינט. אַז זי איז אַהיימגעקומען, איז זי געווען אַן אויסגעלייטערטע פון אַלע אירע פיינען, און איר האַרץ איז איר געווען גרינג. און טאָמער האָט זיך אַמאָל געמאַכט, אַז מיין מאַמע האָט געדאַרפט גיין אין אַן אַנדער שול צוליב אַן אויפרופנס פון אַ חתן אין דער משפחה אָדער פירן נאָך דער חתונה אַ יונג ווייבל אין שול אַריין, — איז אַזאַ שבת, וואָס זי האָט נישט געהערט לייענען חיה־פייגען די תחינה, האָט זי באַטראַכט פאַר אַן אָפּקומעניש. און האָט זיך שוין קוים געקאָנט דערוואַרטן אויפן קומענדיקן שבת. און חיה־פייגע האָט נישט נאָר געקענט גוט לייענען די תחינה און מער גאָר נישט. זי האָט אויך געקאָנט פאַרפאַסן אַן אייגענע תחינה. און אָט וועט איר הערן ווי אַזוי חיה־פייגע די פירזאָרגערן האָט פאַרפאַסט אַליין „אַ תחינה וועגן אַ רעוואָלווער":

איינמאָל איז מיין מאַמע מיט דער מומע גיטל אַהיימגעקומען פונעם דאַוונען אַזוי פאַרוויינט, אַז די אויגן זענען ביי זיי געווען אָנגעצונדן און פאַרשוואָלן. שוין זייענדיק אין דער היים און טראָגנדיק דאָס עסן צום טיש, דעם טשאָלענט פונעם אויוון, האָבן זיי נאָך אַלץ געהאַלטן אין איין ווײנעוואון שלוכצן. כ'האָב ביי זיי געפרעגט: מה היום מיומיים? וואָס איז עפּעס היינטיקער שבת מער פון אַלע שבתים? דוכט זיך אַ געוויינטלעכער שבת, אפילו נישט קיין שבת מברכים? נאָר מ'ענטפערט נישט. איטלעכער אין הויז וווּנדערט זיך, וואָס די מאַמע מיט דער מומע גיטל זיינען אַזוי טרויעריק און פאַרוויינט, מער ווי אָפּטמאָל.

מיר האָבן אָנגעהויבן חוקר ודורש זיין וואָס אַזוינס ס'האָט היינט געטראָפן אין בית המדרש, אפשר איז חלילה עמיצער געשטאָרבן היינט ביים דאַוונען? מאַלע ווי אַ זאַך מאַכט זיך.

ערשט נאָכן עסן און נאָכן בענטשן איז די מומע גיטל געקומען צו זיך. זיך גוט אויסגעוואַשט די אויגן און גענומען דערציילן, פאַרוואָס זיי האָבן היינט אַזוי געוויינט. און מעשה שהיה כך היה:

חיה־פייגע די פירזאָגערן האָט היינט פירגעלייענט אַ תחינה פון אַ „רעוואָלווער", האָט דאָס געקאָנט רירן אַ שטיין. האָבן מיר, יונגוואַרג, געזאָגט, אַז אַזאַ תחינה וועגן אַ רעוואָלווער איז גאָרנישטאָ. ווי אַזוי זשע האָט חיה־פייגע געלייענט אַזאַ תחינה? נישט אַנדערש אַז דאָ איז געווען אַ טעות. איך האָב גענומען דער מאַמעס תחינה און גענומען איבערלייענען די נעמען פון אַלע תחינות — תחינות פאַר פרנסה, פאַר האָבן קינדער, פאַר אויפציען קינדער און פאַר אַ גרינגער קימפעט און נאָך פאַרשידענע זאַכן. אָבער אַ תחינה פאַר אַ רעוואָלווער איז נישטאָ. נאָר אונדזער גאַנצע אַרגומענטאַציע האָט גאָרנישט געהאָלפן. די מאַמע מיט דער מומע גיטל האָבן זיך געהאַלטן ביי זייערן, און ס'האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז זיי זענען גערעכט. חיה־פייגע די פירזאָגערן האָט טאַקע געלייענט אַ תחינה פון אַ „רעוואָלווער" און מיט אַזוי פיל האַרץ, אַז ס'האָט טאַקע געקאָנט רירן אַ שטיין. וואָס איז די מעשה? ווו האָט זי גענומען אַזאַ תחינה? חיה־פייגעס אַ יינגל, משה האָט ער געהייסן, האָט געדינט אין דער אַרמיי ביי „פאָניען", האָט געטראָפן, אַז משה האָט פאַרלוירן דעם רעוואָלווער, און אין יענע צייטן, אַז אַ סאָלדאַט האָט פאַרלוירן אַ רעוואָלווער, און נאָך דערצו אַ ידישער סאָלדאַט, איז די שטראָף געווען זייער אַ האַרבע. האָט משה געשריבן אַ בריוו אַהיים צו דער מוטער און האָט איר דערציילט וועגן דעם רעוואָלווער, וואָס ער האָט פאַרלוירן, און אויך וואָס פאַר אַ שטראָף סע דערוואַרט אים, אויב ער וועט דעם רעוואָלווער נישט געפינען ביז דעמאָלט און דעמאָלט. אַז חיה־פייגע האָט באַקומען פון איר זון משה אַזאַ בריוו, איז וואָס האָט זי נעבעך געקאָנט טאָן, כדי צו העלפן איר זון, ער זאָל געפינען דעם רעוואָלווער? זי האָט זיך אַוועקגעזעצט און פאַרפאַסט אַ ספּעציעלע תחינה, אַז משה זאָל געפינען דעם „רעוואָלווער", און ווי אַזוי צו לייענען די תחינה מיט האַרץ און מיט תחנונים, דאָס האָט מען חיה־פייגען נישט געדאַרפט לערנען. יענעם שבת איז צווישן די ווייבער פון פערדאָנער בית המדרש, צוליב חיה־פייגעס נייער „תחינה פון אַ רעוואָלווער", געווען אַ גרויס געיאָמער...

דגן מניה

מניה'לי שניידר ז"ל

מניה'לי שניידר הגיעה לסניף „גורדוניה" בליפקני בהיותה בת תשע. ילדה קטנה, חיננית וחיכנית, בישנית ופקחית, היתה אהובה על כולם, על חברותיה, חבריה, מדריכיה ומדריכי הסניף בכלל.

לא שפיר היה מצבה בבית. הפרנסה לא היתה מצויה במידה מספקת ונוסף לזה גדלה וחונכה על ידי אב חורג. בסניף מצאה מקום של אור ושמחה, והתמסרה בכל נפשה ומאודה לכל פעולות הקבוצה, הגדוד והסניף בכללו.

בשיחות הקבוצה על נושאים שונים היתה ערה והשתתפה באופן פעיל. בויכוח שהתעורר לאחר הרצאת המדריכה, הביעה דעתה בהגיון ובשכל רב. כמו כן דבקה בכל הפעולות האחרות כמו, ריקודים, שירה, משחקים, טיולים וכו'. היתה בין המתמידות והפעילות בחיי הקבוצה אותה הדרכתי מספר שנים ומן הבולטות בה. היו „משברים" קטנים וגדולים יותר בקבוצתה, היו עזיבות חלקיות ושלמות ומניה'לי עמדה בכל אלה והשפיעה במסירותה ודבקותה בסניף ובקבוצה גם על אחרות.

עם בואי למקום בו הייתי צריכה להדריך, האולם או הדשא (השעס) מצאתי את מניה'לי הראשונה מוכנה להקשיב, ללמוד, לרקוד ולקחת חלק פעיל בכל אלה, ובעזבי את המקום לצורך חובותי האחרים בסניף כמו שיחה או פעולה אחרת בשכבה הבוגרת, היתה מניה'לי בין אלו שהמשיכו השירה, הריקוד או שיחה חברית נעימה וחופשית. זוכרת אני שלא פעם אחרי שיחה בשכבה הבוגרת שנמשכה בשעות מאוחרות של הערב, בצאתי מן החדר בו התקיימה השיחה, מצאתי את מניה'לי יושבת עם חברה ומשוחחת על התרשמות והשפעה של הנושא שהועלה בשיחת קבוצתה מלפני שעות.

מניה'לי עלתה ארצה עוד בהיותה צעירה מדי, היה זה מצבם כלכלי של ההורים שדחף אותה לעלות ארצה ולהתחיל להיות עצמאית ואחראית לגורלה בגיל צעיר. בשנים הראשונות לחייה בארץ עבדה בכל עבודות קשות בכדי להתקיים ולהתקדם למרות גילה הצעיר. וכך הכתה שרשים בארץ, היא נישאה לאיש, ילדה בת והקימה בית טוב וחם לה ולמשפחתה הקטנה והיתה זו התחלה ליציאה למרחב, להתבססות בחיים ובחברה. והנה תקפה אותה מחלת לב קשה. היא ידעה מחלתה וניסתה בכל כוחותיה הנפשיים להתגבר עליה. אהבה את החיים ורצתה לחיות למענה ולמען משפחתה. גם בחליה המשיכה להיות אופטימית, שמחה על כל הישג אישי ומשפחתי שהשיגה, מאמינה ומקוה למצוא מרפא לחוליה, ולתרום תרומתה לחברה הישראלית לה היתה שייכת ואותה היא אהבה. זמן קצר לפני מותה ביקרתי בביתה. בביקור זה השתקפה כל הטרגיות האישית שלה. מצד אחד בית מסודר ומטופח, בעל טוב ובת נחמדה, היא ידעה להעריך זאת, כי אוהבת החיים והאדם היתה, מוכנה לתת ולקחת מהאוצר היפה והעשיר שבחיים, ומצד שני מחלה ממארת אנושה המקננת בה ומכרסמת את תקוותה ואשיות חייה. הרגשות כפולות אלה נתנו ביטויין החיצוני כאשר מנה'לי צחקה ובכתה גם יחד בשעות ביקור אלה.

במאבק גופני ונפשי זה נצח המות ומניה'לי הוכרעה ונוצחה. „יהא זכרה ברוך".

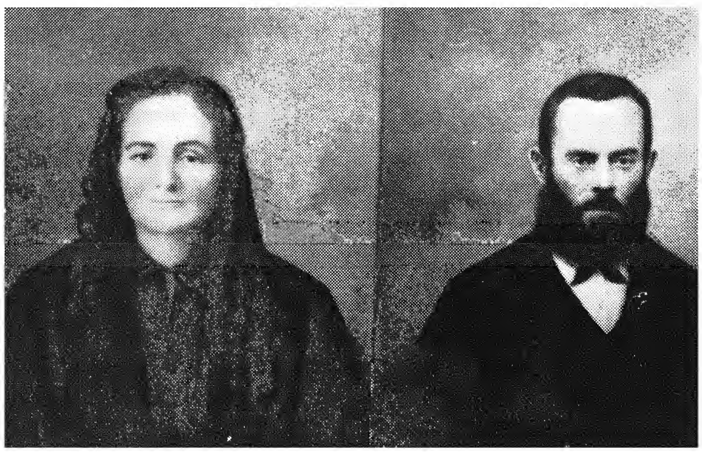
גולדה גלבנד

בנימין מאלער

גערופן האָט מען אים אין שטעטל בנימין דער רויטער. איבער דער רויטער באָרד זיינער ווייל די האָר אויפן קאָפּ זענען געווען רויטליך און דאָס פנים בלאַס. פון וואַנען זאָל זיך נעמען פאַרב אין פנים, אַז אין שטוב זענען חוץ בנימינ׳ען און אַ שוואַכע אוןְ אַ קרענקליכע נאָך 6 פיקערס. די פרנסה איז אויך ניט אַיי־אַיי־אַיי. וויפל משטיינס געזאָגט בעלי בתים קענען יעדעס יאָר מאָלן די שטיבער. חוץ דעם איז דאָך בנימין ניט קיין בן יחיד ביים רבונו של עולם.

דאָך שמ׳ט בנימין מאַלער פאַר אַ פרע׳ליכן מענשן אַ וויצלינג, אַ ווערטערזאָגער. אַ עמך־מענש, מ׳קומט דורך מיט וויפל ס׳איז דאָ און ווי אַזוי מ׳קען. זאָגט בנימין, דאָס לעבן אַליין איז צוקער זיס. אַז ווילסט נאָר קענסטו איבעראַל ווו דו קומסט אַריין די מרה־שחורה׳דיקסטע בעל־הבית׳טע מאַכן שמייכלען, ווער שמועסט די ווייסע חברה־ניקעס וועלכע שטעלן דיך אַרום — לאָז זיי זיך פאַרן מיט די כלים און מיט די פאַרבן וועט זיין אַרום דיר אַ גרויסע שמחה. גיב איינעם אַ שמיר מיט אַ פאַרב אויפן נעזל ווערן אַלע פרייליכע „גוטע ברידער" און ס׳איז פשוט אַ מחיה. נו, און וואָס פאַר אַ תענוג איז, אַז דאָס „שטיקל אַרבייט" קומט אַרויס פרימאַ און סיי דו אַליין סיי די בעלי־בתים קוועלן אָן. און אין דער היים, טאַקע אַ „אָרימענקע", אָבער אַ „היים". איז אַ גוטע אַ צאַרטע. די נשמה וואָלט ער איר אַוועקגעגעבן. געזונט נאָר זאָל זי זיין. האַלב יאָרן זיינע וואָלט ער איר אַוועקגעשענקט. און די קינדער אין שטוב. אַלע, ברוך השם, געראָטענע ווי אין פסוק שטייט „אשתך כגפן פוריה ובניך שתילי זיתים סביב שולחנך". און אפשר מיינט איר, אַז אַ מצוה לאָזט בנימין דורך. ניין. ס׳זאָל אים אפילו שווער אָנקומען.

ווען יידן זענען געלאָפן פון דער אוקראַינע (פּעטליורא) קיין בעסאַראַביע, איז אין די בעסאַראַבישע שטעטלעך געווען

בנימין מאליער ואשתו

אַ שווערער קריזיס. אַ סאַך פאַמיליעס האָבן געלעבט וואָכן מיט מאַמעליגע. אַזוי אויך ביי בנימין מאַלער אין שטוב. צו יענער צייט איז צווישן די פליטים געווען אויך אַ מיידל, אַ יתומה. זי איז געקומען צו אַ ברודער, אָבער די שוועגערין האָט זי געטריבן פון דער שטוב. עס איז איר אויסגעקומען צו וואַלגערן זיך אין דרויסן און צוגרונד גיין. מאַכט בנימין אַ „זיצונג" מטי יענטען. פרעקט זי אים: וואָס וועסטו איר געבן עסן? ווו וועסטו זי לעגן שלאָפן?

ענטפערט בנימין: וואָס וואָלסטו געטון ווען האָסט זיבן קינדערלאַך, נישט זעקס. ס׳איז דאָך אַ כשר׳ע מציאה: אַזאַ קינד אָן בּמויכוויייטיק. אונזער פוטער און סמעטענע וועט זי דאָך ביי אונז ניט אַוועקנעמען. און אַ געלעגער, אָט אַזוי מאַכט מען אַ געלעגער". ער ברענגט אַריין 2—3 ברעטער, לייגט איין עק אויף דער סאָפע, דעם אַנדערן אויף 2—3 טאַבורעטקעס. „אַ שלעכט געלעגער? ס״איז דאָך אויך נאָר פאַרן ווינטער. זומער האָבן מיר דאָך אַ רחבת׳דיקע פאָדלאָגע".

דער באַשלוס איז געווען: מ׳האָט דאָס קינד אַריינגענומען אין שטוב. זי איז געוואַקסן אינאיינעם מיט די קינדער. נאָך עטליכע יאָר האָט בנימין אויסגעפונען אירע אַ מומע אין ניו־יאָרק און זי איז אַהין אָפּגעפאָרן.

שפּעטער צו האָט זיך אַ צווייטע פליטה צוגעלאָנטשעט צו בנימינ׳ס שטוב און אין אָרעמקייט און פרייליכקייט געפונען דאָרט איר היים אויף יאָרן לאַנג.

אַזוי האָט בנימין מאַלער געפירט זיין לעבן ביז צו 50 יאָר ווען פון אַ בויך־טיפוס איז ער אַוועק פון דער וועלט. אַ טייל פון זיינע יאָרן ווייזט אויס האָט ער יא איבערגעגעבן. יענטען. זי האָט דערלעבט טראַנסניסטריע. אַ קראַנקע און אַ צובראָכענע האָ טמען זי אינאיינעם מיט נאָך אַלטע פאַרחלשטע לייט אַריינגעוואָרפן לעבעדיקערהייט אין אַ גרוב ערגיץ אויף וועגן פון טראנסניסטריע. ת. נ. צ. ב. ה.

מפי צבי וויין

פישעלע וואַסערפירער

אַ יידל, אַ דאַרס, אַ קליינס, הויט און ביינער. מיט גוטע, פרומע אויגן, אַ שיטער ציגנבערדל און צוויי לאַנגע צובלאָזענע פאות. לויטן אויסזען און אויך לויטן כאַראַקטער: ערליך, צניעות׳דיק און גוטהאַרציק — אַ תימנ׳ער אין ליפקאַן.

וואָס אַ וואַסערפירער אין אַ קליין שטעטל דאַרף האָבן, ווייסט איר מסתם. דריי זאַכן:

גוט וואַסער, דאָס הייסט אַ גוטע, נאָענטע קערניצע (ברונען).

אַ גוט פערד, וואָס זאָל באמת טויגן צו אַזאַ אַרבעט, און דער עיקר,

גוטע אָפּנעמער פאַרן וואַסער, גוטע פיינע „בעלי בתים״.

פישעלע האָט, ווייזט אויס, געהאַט אַ גוטן זכות אין הימל, ווארן ער האָט זוכה געווען צו די אַלע דריי זאַכן אין זיין פרנסה.

קערניצעס זענען אין ליפקאַן געווען אַ סאַך. אָבער, ווי באַקאַנט, זענען קערניצעס, ווי מענטשן, פאַרשידן, ניט ענליך איינע צו דער אַנדערער. פאַרשידענע, אַזוי צו זאָגן, מדרגות. אָט, למשל, מיט לוקאס קערניצע האָט זיך קיין איינע ניט געקענט פאַרגלייכן. ערשטענס: לויטער, ריין וואַסער — קרישטאָל. צווייטענס: קיל. אַ קילקייט אין די היצן ממש מחיה נפשות. דריטענס: אַ שטענדיק, אונאויפהערליך קוואַלן. קיינמאָל האָט זיך דאָס וואַסער ניט אויסגעשעפּט, ווי ביי אַנדערע קערניצעס. אמת, מ׳האָט צו לוקאס קערניצע כמעט קיינעם אין דער וואָכן, חוץ פישעלען, ניט צוגעלאָזט. שבת, זעט איר, יאָ! לוקא, דער „בעל הבית״ פון דער קערניצע, האָט פאַרשטאַנען, אַז מ׳דאַרף ניט צונעמען באַ די ליפקאַנער, אַ גאַנצע וואָך פאַרהאָרעוועטע יידן, וואָס פלעגן זיך ציען שבת צו זיין קערניצע „געבן אַ גוטן, קאַלטן טרונק״ נאָך טשאָלענט, דעם דאָזיקן „עונג שבת״. פרומע, גאָר פרומע יידן פלעגן זיך פון דעם שבת׳דיקן פאַרגניגן מוזן אָפּזאָגן, ווייל לוקאַס קערניצע האָט געהאַט, באַ אַלע אירע מעלות, איין גרויסן חסרון: זי איז געווען פונקט אין פראָנט פון קלויסטער און דאָס אָנבויגן זיך אָנשעפּן אָדער טרינקען וואַסער איז געווען, רחמנא ליצלן, בבחינת „כורעים ומשתחוים״ צום צלם. די ניט מהדרין האָבן, אמת, צו דעם אויך געפונען אַן עצה: מ׳דרייט זיך אַוועק אין דער זייט, מ׳זאָגט דעם פסוק „שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו, כי חרם הוא״, מ׳שפּייט אויס און פטור אַן עסק. דאַן מעג מען כאַפּן אַ טרונק.

ווי אַזוי פישעלע האָט באַקומען דעם צוטריט צו לוקאס קערניצע אין דער וואָכן האָט קיינער ניט געוווסט. פישעלע, בכלל אַ בעל סוד און אַ ניט־באַרימער, האָט עס קיינמאָל ניט דערציילט.

פונקט ווי צו דער קערניצע, אַזוי האָט פישעלע געהאַט הצלחה אויך צום פערד. גניאדע, אָדער „מיין ברויטגעבער״, לויט פישעלעס טערמינאָלאָגיע, איז טאַקע געווען גאַנץ געראָטן אין פישעלען: אַ גוטער, אַ רויקער, אַ פאָלגער. געטראָגן דעם שווערן עול מיט געדולד, ווי גאָט האָט געבאָטן.

חוץ דעם איז גניאדע געווען אַ זעלטענער חכם. פאַרשטאַנען די ערשטע צייט אויפן ווונק פון פישעלען, שפּעטער שוין מיטן אייגענעם שכל, פון זיך אַליין, ווו שטיין בלייבן, דאָס הייסט, ער האָט דערקענט די שטיבער פון פישעלעס „בעלי בתים״, ווייל פישעלע האָט פונקט אין די גרויסע, קלעפּיקע, ליפקאַנער בלאָטעס, געטראָגן שטיוול מיט לעכער און פלעג דעריבער ליבער גיין אויפן טראָטואַר, און ניט געמוזט „טיאָכקען״ אין די בלאָטעס און פירן גניאדען באַ די „לייצעס״. אפילו מיטן ליב האָבן קינדער איז גניאדע אויך געווען געראָטן אין פישעלען. אַנדערע פערד נעמען אוועק באַ די קינדער דאָס ברויט, וואָס זיי דערלאַנגען זיי און אַז ס׳קומט צום געבן סטרונעס פון דער קאָדע, לאָזן זיי די קינדער ניט צו צו זיך און דריגען אפילו מיט די הינטערפיס. ניט אַזוי גניאדע, ער שטייט זיך גאַנץ רויק, גיבט טאַקע אַ ציטער, ווען די האָר ווערט אויסגעצופּט, אָבער דריגען — פּאַוואָליע, דאָס ניט. גניאדע פאַרשטייט גאַנץ גוט, אַז, ערשטענס, האָט ער פאַר די האָר באַקומען ברויט און, צווייטענס, זאָל זיי טאַקע ווויל באַקומען, די יידישע קינדערלאַך. זיי דאַרפן דאָך באמת די סטרונעס צו מאַכן פידעלאַך.

אַ בר מזל איז אויך פישעלע געווען מיט זיינע קונדן. דאָס זענען געווען די סאַמע נכבדים אין שטעטל. ניט נאָר פון די רייכע, נאָר טאַקע פון די פיינסטע און מער געשעצטע. ווי למשל: יאנקל איציק נח׳ס אָדער שלום איציק דער שניטקרעמער. אויך ביי די בעל־הבית׳טעס האָט ער געהאַט זייער אַ גוט אָנזען פאַר פאָלגן אַ גאַנג, ווי אַריינברענגען האָלץ פון דער קאַמער, אַרויסטראָגן דאָס אומריינע וואַסער און דערפאַר טאַקע געקריגן אַ גלאָז זיסע טיי, אַ מאָל אַ מלבוש. פישעלען האָט מען ניט בעדאַרפט קאָנטראָלירן, וויפל קאַנען וואַסער ער גיסט אַריין אין פעסל און צו די קאַנען זענען פולע און דערפאַר האָט פישעלע פון זיין זייט זיך אינגאַנצן פאַרלאָזט מיטן חשבון אויף די בעל־בית׳טעס. קיין גוטער בוכהאַלטער איז ער סיי ווי קיינמאָל ניט געווען.

און, ווי באַוווסט, אַז ס׳גייט אַ מענשן — גייט אים פון אַלע זייטן. דורך זיינע בעלי בתים האָט פישעלע דערגרייכט צו גרויסע זאַכן, וועגן וועלכע קיין שום וואַסערפירער האָט אפילו ניט געקענט חלומ׳ען.

שלום איציק איז געווען פון די ערשטע חסידים באַם סאדיגערער רבי׳ן און יאנקל איציק נח׳ס (קויפמאַן) — באַם שטעפּאַנעשטער צדיק. איז ווען ליפקאַן האָט זוכה געווען אויפצונעמען די צוויי רבי׳ים ביי זיך, האָט פישעלע זוכה געווען צו פאָרן בראש פון דער שיירה, וואָס האָט אַריינגעפירט דעם רבינ׳ס פאַעטאָן אין שטעטל אַריין: ער, פישעלע, פלעגט פאָרן מיט זיין סעקא, אַרויסגעשלעפּט דעם צאַפּן, און דאָס וואַסער זיך גיסן פאַרן רבי׳נס קאַרעטע.

מ׳האָט דערציילט אַז פישעלע האָט געהאַט אַ ברכה פון סאדיגערער ז״ל, ער זאָל זיין גאַנץ לעבן ניט פאַרלירן זיינע בעסטע בעלי בתים.

ביי שלום איציקן איז פישעלע געווען טאַקע אַ שטוב מענש. ־דאָס גרויסע פאַרטרויען האָט שלום איציק און יענטע באַקומען צו פישעלען, ווען זיי האָבן זיך איבערצייגט, אַז ער, פישעלע, איז אַ מענש מיט אַ וואָרט און קען האַלטן אַ סוד. און מעשה שהיה כך היה:

שלום איציק'ן זענען אַמאָל אין אַ פרייטיק־צו־נאַכטס איבערפאַלן פאַרמאַסקירטע רויבער און אָנגעהויבן אויסראַמען די בעסטע זאַכן פון דער שטוב. איינער האָט גענומען די שבת'דיקע לייכטער, וואָס זענען געשטאַנען אויפן טיש. אין דעם מאָמענט איז אים אַראָפּגעפאַלן די מאַסקע פון'ם פּנים און שלום איציק האָט אים דערקענט: אַ היימישער ייד. שלום איציק, וואָס האָט די גאַנצע צייט ביז איצט געשוויגן, האָט אַגעשריי געטון צו אים מיט כעס: „הולטאַי, הולטאַי איינער, כ'איז דאָך שבת קודש און דו רירסט אָן די לייכטער!"

ווי אַזוי שלום איציק האָט פאַרענדיקט מיט די גזלנים האָט קיינער ניט געוווּסט, נאָר פישעלע, וועמען שלום איציק האָט זונטיק פאַרטאָג, ווען ער האָט געבראַכט וואַסער, דערציילט די גאַנצע מעשה און אָנגעזאָגט זהיר ווזהיר ניט רעדן דערפון און ניש מביש זיין אַ אָרימען יידן. פישעלע האָט טאַקע געהאַלטן דעם סוד און דערפאַר איז ער געווען דער שליח באַ יענטען אָפּצוטראָגן פעקלאַך אויסשטייער צו אָרעמע כלות אָדער צו סתם „נסתרים", קיינער זאָל ניט וויסן. מסתם האָט זי אים אָפּגעגעבן אַ חלק פון דער מצוה אויך.

וואָס דאַרפט איר מער? פישעלען פלעגן ערלים אָפּ־שטעלן און בעטן אַ טרונק. כאָטש ס'„האָט אים געקאָסט צייט, פלעגט פישעלע זיי געבן מיט פאַרגעניגן. אָבער דאָס יאָ — פון אַ באַזונדער קעסל, מחמת זיי עסן דאָך חזיר. דאָך האָבן די ערלים, שטעטלשע, וואָס קענען יידיש און יידישע מנהגים, געמוזט מאַכן אַ ברכה אַמאָל „שהכל" אַמאָל איז גוט געווען אויך „בורא נפשות", וואָס דער ערל האָט געקענט. פישעלעס ווייב, עלקע, איז אים געווען אַ אמת'ע עזר כנגדו. פון פאַך איז זי געווען אַ סאַרוועריין און אין די לאַנגע ווינטער אויפ־דערנאַכטן פלעגט זי פליקן פעדערן טאַקע פון פישעלעס בעל בית־טעס, פון וועמען זי פלעג באַקומען, חוץ באַצאָלט, אויך מתנות: אַ מאָל אַ ביסל פעדערן, אַ מאָל שטוב־זאַכן א. ד. ג.

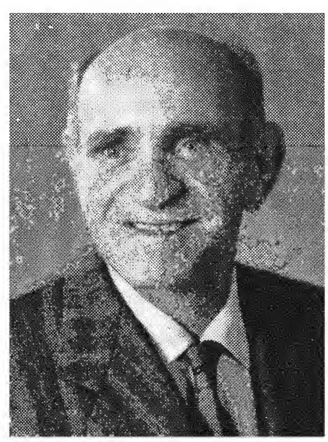
אַזוי זענען געפלאָסן פישעלעס גוטע יאָרן. אָלעס האָט דאָך אָבער אַנ'ענדע. עלקע האָט זיך אַוועקגעלייגט אין אַ ווינטערנאַכט און איז אַוועק אויפן עולם האמת. דער גניאדע, להבדיל, איז אויך באַלד נאָכדעם אַוועקגעפאַלן. נאָכמער, די בעלי בתים אויך ביסלעכווייז פאַרלאָזט די וועלט און פישעלע איז געבליבן אַרויסגעריסענער פון זיין וועלט, אַ עלנטער. אין זיין שטיבל האָט ער ניט געקענט בלייבן איינער אַליין און פלעגט אַוועק אין בית המדרש אַריין זיצן מיט נאָך זקנים, כאַפּן אָפּט אַ טרונק בראַנפן פון די יאָרצייטן. האָט מען דעמאָלט באַגעגנעט פישעלען אין גאַס אַביסל בגילופין, רעדן צו זיך אַליין, לאַשטשען זיך צו קינדער־לאַך, כאָטש די פאַרשאַרטע ווייסע חברה'ניקעס פלעגן אים דערקוטשען, אונ־טערשפּרינגען און געבן אַ בלאָז אין די לאַנגע צושויבערטע פאות. פישעלע פלעג הנאה האָבן און גוטמוטיק שמייכלען. אינמאָל אין אַ ווינטערדיקן אינדערפרי האָט אַ שכן געטראָפן פישעלען אין זיין שטיבל אָן אַ רוח־חיים.

די שכנים, וועלכע האָבן גוט געקענט פישעלען, זענען געווען מער ווי זיכער, אַז ער איז גלייך אַריין אין גן־עדן. ער האָט עס ערליך פאַרדינט.

מ. ז.

בן חיים דב

שלום החיגר

ימי ציד כלבים בליפקני ימי פגרא הם לו. לבוש בגדי שבת מדדה הוא בראש „כל הנערים" בעקבות הציידים, משיא להם עצות ומדריכם בסמטאותיה העקלקלות של העיירה.

למראה ציד מוצלח מצטהל ומשתולל ממש כחובבי ספורט בימינו על מגרש הכדורגל.

לצון חמד לו בורא עולם בהצמיחו לו זקן ובהטילו עליו עול דאגת פרנסה לאשה וששה ילדים, מהם שניים תאומים.

פרחח מזוקן. כזה הוא בימים אלה. לא כן ביתר ימות השנה.

ביתר ימות השנה היה זה אדם רציני למדי, מעמיק חשוב ומתענין בשאלות העומדות ברומו של עולם: חברתיות, כלכ־ליות וכדומה.

קרוא וכתוב לא ידע. כל שכן שלא ידע על קיומה של ספרות עניפה בשאלות, בהן התענין וחיוה דעה. היה לו הלך מחשבות משלו. לכל דבר גישה משלו, מקורית.

את החלוקה למעמדות, המקובלת, לא גרס. לו היתה חלוקה משלו: „בעלי מלאכות און פראָסטיקיס" (פשוטי־עם).

לקבוצה הראשונה השתייכו בעלי מלאכה ועוזריהם. כי כל שוליה הוא בעל מלאכה בעתיד. הקבוצה השניה כללה את כל היתר: החל מחנוני דל בעל דוכן ששויו ח"י זהובים עד... עד לרוטשילד בכבודו ובעצמו.

אגב רוטשילד לא היה ולא נברא. רק משל היה.

ועוד כינוי אחד לאנשי הקבוצה השניה היה שגור בפיו: נגידים! מעשה ובא פעם אל שכנו לנחמו באבלו על התאומים שמתו בגיל שבועיים. נכנס ופלט: ומה, נגיד יש לו מזל, מיד נסתלקו. שלי מאריכים ימים.

הסתדרות הפועלים בישראל אינה דומה בכל להסתדרויות פועלים בארצות אחרות. אחד מסימני השוני הוא המשק העצמי של ההסתדרות. רמז המנוח — אחד מראשי המיסדים של המשרד לעבודות ציבוריות ובנין — נחשב כאבי הרעיון הזה. תתפלאו אם אגלה לכם שאת הרעיון הזה הגה ידידנו עוד לפני חמישים שנה בליפקני.

לפני 50 שנה התקיים בליפקני ארגון בשם „חברה אפרים" על משקל רחוב הרצל שטראסע. חייב אני להסביר את מקור השם. פאַראיין זה חברה. פאַראיין זו מלה גרמנית. נודף ממנה ריח של היטלר ושנאת ישראל. בעזרת ניתוח פלסטי קל אפשר לשנות מפאַראיין לאפרים. זה יותר לבבי, מכאן „חברה אפרים".

הוא לא היה חבר הועד. לועד, כידוע, נבחרים אנשים מכובדים. אם זה ארגון של ספרים — שמעון הייגיס; אם של חייטים — ישראל מלכס. הוא היה איש השורה, אך פעיל מאוד. וביזמתו רכש הועד בכספי דמי החבר מכונת מצות, אפה ושיווק מצות. זה איפשר לו העסקת חברים מחוסרי עבודה וצבירת הון. הרי זהו הפרינציפ של המשק העצמי.

ולא בעניני חברה וכלכלה בלבד עסק. גם ממחקר התזונה לא משך את ידו. אילו חי בימינו כאן בארץ היה ללא ספק תופס מקום נכבד במכון ויצמן.

פעם גילה שאפשר לרמות תרנגולי הודו. נתן להם שלג חשבו שזו גבינה ואכלו. תגלית כזאת עלולה להביא למהפכה ממש: או שמחירי הגבינה ירדו פלאים או מחירי השלג יעלו מעלה מעלה.

ולא הסתפק בניסוי אחד בלבד. בפעם אחרת הכניס עוגיה לעיסה של שקית של מֵרלה, תלה אותה מעל אחד התאומים. הפעוט שכב לו בשקט ומצץ. ולעומתו תאומו צרח כל היום.

כאן התערבה אשתו. היא לא תסכים בשום פנים שבר־בטנה ישמש שפן נסיונות לאקספרימנטים שלו.

אז החליט לקנות פרה.

לשם קניית פרה דרושים 50 רובל לפחות ואינם. תגידו הלואה? גם לזה יש גישה מ קורית משלו.

יום אחד התיצב בפני המלוה בריבית שבעיירה ופנה אליו בזו הלשון:

אשה וַלדנית לי, לא עליכם. ששה ילדה לי. כן ירבו, אומרים. דרושה כוס חלב בשבילם ולקנות פרה אין ידי משגת. החלטתי לקנות פרה. לזה דרושים לי 50 רובל ואינם. לכן באתי אליך בהצעה:

תתאר לך שקיבלתי ממך הלואה של 50 רובל בתשלומים של רובל לשבוע. לחסוך אינני יכול, אך אם תהיה לי הרגשת חובה לשלם — אשלם.

הלה הבין מיד את הצעתו.

החתים אותו על שטר, ערך לו חשבון של ריבית, וריבית משתלמת, כנהוג, למפרע. והתשלומים התחילו.

לא דייק בהם. הרגשת חובה יכולה לדרבן, אך אינה יכולה ליצור יש מאין.

לא אאריך. לאחר 80 שבועות, כשהכניס את התשלום האחרון וסילק את חשבון האיחורים שהוגש לו, קיבל 50 רובל והפרה נקנתה לשמחתם והפתעתם של ידידיו ובני ביתו.

כזה היה. היה ואיננו עוד.

משה שניידער

רבקה'לי

— „פעטער! פעטער! גיב אַ ליי! נו, גיב אַ ליי! נאָר איין ליי!"...

און ווען רבקה'לי די משוגענע טשעפּעט זיך אָן, קען מען זיך ניט אָפּטשעפּען פון איר.

אַזוי לויפט זי אַרום פון אינדערפרי ביז שפּעט אין אוונט און שנאָרט פון יעדן דורכגייער.

און זי קלויבט ניט איבער ביי וועמען צו בעטלען: יידן, קריסטן, מענער, פרויען, יונגע, אַלטע, שיין אָדער איינפאַך געקליידעט. זי ווייסט ניט דעם חילוק פון איין ליי און 5 ליי. דאָך ווען זי באַקומט אַ שיינע מטבע, שטייט זי און קוקט זי אָן באַוואונדערט, דרייט זי אַהין און אַהער, ווי איינער רעדט: וואָס איז דאָס עפּעס? סוף סוף אַריינגעשמיסן אין קעשענע און ווייטער געלאָפן זוכן וועמען צו מאָנען.

ווי געזאָגט, אַז רבקה'לי באַפאַלט אַ קרבן טשעפּעט זי זיך ניט אָפּ פון אים אַזוי שנעל. ניט נאָר וואָס זי שטרעקט אויס איר טרוקן דאַר הענטל און מאָנט, נאָר ווער דער מענטש לויפט פאַרביי און באַמערקט זי ניט, אָדער וויל זי ניט באַמערקן, לויפט זי אים נאָך, גלעט זיינע קליידער, ביז זי באַקומט דאָך איר מטבע.

אַ הויכע, אַ אויסגעדאַרטע, מיט אַ לאַנג ברייט קלייד, וואָס הענגט אויף אירע טרוקענע פּלייצעס, מיט קרומע צודרייטע שיך. אַ בלאַנדע צושויבערטע טשאַפּרינע פאַרדעקט איר שמאָל פּנים. אַ פּאָר שוואַרצע קינדערשע אויגן, וואָס קוקן אַרויף צו דיר מיט געבעט: גיב אַ ליי, גיב אַ ליי! — דאָס איז רבקה'לי, און דו גייסט ניט אַוועק ביז דו גיבסט איר די מטבע.

ווען רבקה'לי זאַמלט אָן מער וויניקער, פאַרשאַפט זי זיך פאַרגניגן, שטעלט זיך אַוועק אין אַ ווינקל נעבן דער בריק (שטיינערנע בריק איבערן פּאַטיעק, צענטער פון שטעטל), ציט אַרויס מיטן דאַרן הענטל פון דער קעשענע אַ פולע זשמעניע מיט מטבעות, זוכט, זוכט און קלויבט אויס די שענערע און הויבט אָן ציילן, אויף אַ קול: איינס, דריי,

זעקס, ניין, צוויי, זיבן א. א. וו. קינדער פון דער גאַס רינגלען זי אַרום, הערן זיך צו, ווי זי ציילט און לאַכן: „נו, רבקה׳לי, וויפל געלד האָסטו?״ זי שיט שנעל אַריין די מטבעות צוריק אין קעשענע, טרייסלט מיט איר: אוף, אַסאַך, אַסאַך געלד האָב איך. צוואַנציק... מער... דרייסיק לייי״ און פלוצים נעמט זי שרייען: „גייט אַוועק! אַוועק פון דאַנען! וואָס איז אייער עסק, וויפל איך האָב! מאַמע! מאַמע! גייט אַוועק!״ די קינדער געוויינליך גייען ניט אַוועק און הייבן זי אָן שרעקן: „רבקה׳לי, משה חיים גייט! משה חיים! אָט איז ער דאָ!״ זי בלייבט שטיל, קוקט זיך אום אין אַלע זייטן און לויפט אַוועק: „נישט אמת! נישטאָ משה חיים!״ לויפט און קוקט זיך אום, ביז זי בלייבט שטיין און ווידער הערט זיך איר קול: „פעטער, פעטער, גיב אַ ליי, נו, גיב אַ ליי! נאַכט.

אין הינטערגעסל, נישט ווייט פונם פּאָטיעק הערן זיך פון משה חיימ׳ס שטוב געשרייען און געוואַלדן. דאָס געוואַלדעוועט רבקה׳לי און קלאָגט פון די פּעטש, וואָס זי באַקומט פונם טאַטן, דעם שכר פאַרן אַרבייטסטאָג, וואָס זי קריגט באַצאָלט כמעט טאָג־טעגליך. ווייזט אויס אַז די אויסגעבעטלטע לייעס סטייען ניט צו דער פּאָרציע בראָנפן, וואָס חיים משה דער שכור פאַרברויכט יעדן טאָג, און דערפאַר לאָזט ער אויס זיין כעס צו דער טאָכטער.

די אַנדערע קינדער כאַפּן זיך אויף, דערשראָקענע, פון שלאָף און פאַרשטאַרקן די געוויינען און געשרייען.

— „משה חיים! משה חיים! — בעט זיך דאָס ווייב, וויינענדיק — מיט רחמנות! וואָס ווילסטו פונם קינד? וואָס איז זי שולדיק?

משה חיים פינעט, אַ שכורער, קוים וואָס מ׳פאַרשטייט אים: „איך וועל זי הרג׳ענען... הרג׳ענען וועל איך זי... וועל איך...

צומאָרגענס איז רבקה׳לי ווידער אויף די גאַסן און בעטלט מיטן באַקאַנטן קול: „פעטער, פעטער, גיב א ליי, נו, גיב אַ ליי״

גאָלדע בערגער

א פאַרדינער

(אַ סקיצע)

גאָלדע בערגער, געבוירן 1915, האָט צו 15 יאָר דעביוטירט אין זשורנאַל „פאַרן יידישן קינד״ אין קישינעוו. אומגעקומען אין טראַנסניסטריע 1942.

דעם קאָפּ אַראָפּגעזעצט נידעריק צווישן די אַקסלען, דער גוף אַ קליינער אַזאַ, און דורך די צעריסענע הויזן קוקן אַרויס די קרום געבויגענע פאַרשמירטע פיס. אויגן אַזעלכע גרויסע און שרעקעוודיקע ווי ביי אַ האָז. — האָט אַזוי האָט ער אויסגעזען בשעת ער איז געשטאַנען צוגעשפּאַרט צום סלופּ און געהוסט... דער רעגן, וועלכער האָט זיך דין געזופּט פונם טונקעלן הימל, — האָט אים נאַס געמאַכט און אפשר האָט ער זיך פונם רעגן נאָכמער פאַרקילט, ווייל דאָס הוסטן איז געוואָרן וואָס אַמאָל שטאַרקער און שווערער, ער האָט שוין כמעט דעם אָטעם ניט געקענט כאַפּן און אַלץ געקוקט מיט די גרויסע צעשראָקענע אויגן אַזוי ווי ער זאָל זען עפּעס אַ מוראדיקע

חיה וואָס דערנענטערט זיך צו אים; מיט דער רעכטער האַנט האָט ער זיך געהאַלטן ביים האַרץ און באַמיט זיך דעם אָטעם כאַפּן. די גאַס איז געווען פּוסט, אַלע האָבן זיך אין די שטיבער באַהאַלטן, און ער וואָלט איצט אויך געדאַרפט זיין אין שטוב.— ווו האָט ער זי דען? אַ יתום פון קליינערהייט! אַ שטיפמאַמע וואָס האָט אים געשלאָגן, אַ ביין אויף דער פּלייצע אים צעבראָכן און פאַר אַ אייביקן קאַליקע אים געמאַכט. אַ האָרב האָט אים אָנגעוואָקסן און ער איז שוין אַזוי קליין אין גוף געבליבן אין האָרב אַריין געוואָקסן אָנשטאָט אינדערהויך ווי אַלע נאָרמאַלע קינדער. — ווען אַזאַ זאַך טרעפט זיך ביי גבירים, וואָלט מען באַלד קיין אויסלאַנד אַוועק און אפשר אויסקורירט. אים, האָט מען עס נישט געטון און אַזוי איז ער פאַרבליבן אַ קריפּל אויפן גאַנצן לעבן. אַמאָל, ווען ער האָט געלערנט אין חדר האָט ער דאָך אַלע קינדער איבערגעיאָגט — אַ גוטן קאָפּ געהאַט און גאָרניט דערגרייכט. וואָלט אַזאַ ביי די גבירים געווען... צו עלף יאָר האָט ער שוין געדאַרפט אַליין זיך אויסהאַלטן און גוטע מענטשן האָבן אים מיטגעהאָלפן אַ פּרנסה אין דער האַנט געגעבן; אום זומער פליגן־פּאַפּיר פאַרקויפן, גייט ער אַזוי אַרום אַ גאַנצן טאָג איבער דער שטאָט אין איין האַנט דאָס פידעלע פליגן־פּאַפּיר און מיט דער צווייטער האַנט האַלט ער זיך צו ביים האַרץ, וואָס קלאַפּט אַזוי

שטאַרק בשעת ער מאַכט אַביסל אַ גיכערן שפּאַן, מעסט ער אַזוי אַ גאַנצן טאָג די גאַסן און שרייט מיט אַ קינדערש קולכל: עולם! פליגן־פּאַפּיר, עולם, — און ווייל דער אָטעם פאַרכאַפּט אים זייער אָפּט בשעתן שרייען, קומט ביי אים אַרויס די פראַזע נישט גאַנץ נאָר ברעכט זיך ביי יעדן טראַף:

עו־לם פלים — פאַ־פיר עו־לם.

זיינען קינדערלעך אים נאָכגעלאָפן נאָכגעקרומט און מיטגעשריען: פלימ־פּאַפּיר פלימ־פּאַפּיר.

און אַז ס׳פלעג אים פאַרדריסן און ער האָט געוואָלט די קינדער פון זיך פאַרטרייבן; האָט ער פון כעס זיך פאַרהוסט און נישט געקענט כאַפּן דעם אָטעם, האָבן קינדער אין דער זייט זיך אָפּגערוקט און איינציקווייז פאַרשווונדן, און ער האָט זיך צוגעשפּאַרט צו אַ סלופּ און געהוסט און געהוסט.

און געווען איז עס אין אַ אָסיענדיקער נאַכט זיינען חברה פונם אולם נאָך פריילעך פאַרבראַכט שעהן אַהיים געגאַנגען. אַ פריילעכע קאָמפּאַניע יינגלעך און מיידלעך, האָבן זיי געטומלט איבער די איינגעשלאָפענע גאַסן, איז פלוצים איינער אַרויס מיט אַ געשריי: עולם! פליגן־פּאַפּיר, עולם!!! און חברה האָבן גענומען לאַכן און יעדער האָט געפּרוווט נאָכמאַכן דעם אָרעמען קינד, האָבן באַלד צוויי יינגלעך זיך אָנגעהויבן שפּאַרן און אַפילו זיך געוועט. — איינער זאָגט: דאָס יינגעלע שרייט „פליגן־פּאַפּיר", דער צווייטער זאָגט: ניין! פלומ־פּאַפּיר. אין דאָ קומט זיי אַקעגן דער האָרבאַטער; אַ מידער אַ צעשראָקענער אינם פידעלע צוויי פאַרבליבענע לענטעס פון פליגן־פּאַפּיר, און חברה דערפרייט זיך:

יינגעלע! ווי אַזוי שרייסטו ווען דו ווילסט מ׳זאָל קויפן. — קוקט ער בייז דער האָרבאַטער און וויל נישט ענטפערן. ער זעט די צופרידענע און לאַכנדיקע פּנימער פון דער חברה און ס׳פאַרדריסט אים וואָס מ׳וויל פון אים חוזק מאַכן, אָבער אַז ער וויל אַוועקגיין ווייטער, פאַרשטעלט מען אים דעם וועג. נאַרישער בחור! מירן דיר באַצאָלן צוויי לעי אנו, גיב אַ געשריי אַזוי ווי דו שרייסט באַטאָג. און אַז ער זעט פאַר זיך די צוויי לעי ווערט ער אַנדערש. די מידע צעשראָקענע אויגן רייסן זיך ברייטער אויף, אַ רגע און ער נעמט שרייען אין דער שטילער נאַכט מיט זיין קינדערש קולכל:

עו־לם — פלימ־פּאַפּיר עו־לם!

שיסן חברה אויס אַ געלעכטער, פאַרדריסט עס אים נעמט ער וויינען און וואַרפט צוריק די צוויי לעי ווייל מ׳האָט אים באַליידיקט. פאַרשעמען זיך עפּעס די פריילעכע קאָמפּאַניע גייען שטיל ווייטער און ער בלייבט איינער אַליין, וויינט ער אין דער נאַכט אַריין און ס׳קול זיינס דעמאָנט אַ עלנדן הונט, וואָס צעוואָיעט זיך אַמאָל, באַקלאָגט זיך און קיינער ווייסט נישט אויף וואָס און אַזוי וויינענדיק פאַרהוסט ער זיך, שפּאַרט זיך צו צו אַ סלופּ, דער דריבנער רעגן וואַשט אים און פאַרקילט אים צום איבעריקן, און ער שטייט אַ עלנדער, אַ אומבאַהאָלפענער, איינער אַליין אין דער ליידיקער גאַס. הוסט און וויינט. - - הוסט און וויינט...

ספרות ואמנות
ליטעראטור און קונסט

יהודה שטיינברג

סיפורי חסידים

יהודה שטיינברג
אודיסה, 1863—1907

ספריו: קובץ כתבים בימים ההם, ד״ר אורלוף, הצוענייה, סיפורי חסידים, סיפורים ואגדות לבני הנעורים, כרסטומטיה. בעיר וביער (משלים).
את ליפקני ציין בשם חלפונה.

גדליהו

אף־על־פי שגדליהו התפרנס מן המלמדות היבשה בדוחק; אף־על־פי שכל ימיו היה לו מיחוש ואשתו היתה חולנית וטפלי שלו היו כואבים, זה בשיניו וזה בעיניו וזה בחטטיו; אף־על־פי שבימות החורף לא היו החלונות השבורים שבביתו הנמוך עומדים בפני הרוח והשלג, ובימות הגשמים לא היה גגו הפרוץ מגין עליו מפני הדלף, שהיה טורדו ביום על שולחנו ובלילה על משכבו; אף־על־פי שלא בכל יום היו גדליהו וביתו יכולים לקיים מצות עשה שבתורה: „בערב תאכלו בשר ובבוקר תשבעו לחם״, ובמידה יותר מרובה היו הימים שגם לחם יבש וארוחת ירק לא מצא כדי שובע, — אף־על־פי־כן אילו סר אליו מלאך־המות ואמר לו: פלוני גדליהו בן פלונית שרה, אין לי עדיין שליטה עליך, כי לא בא עוד יומך, ואולם אם חפץ אתה ברצון טוב, יכול אני לגאול אותך מחייך המרים. בוא ואקח את נשמתך בנשיקה — אילו היה מדבר אליו מלאך־המות כך, אז היה יורק לו בפניו וגוער בו: ריקא, אם אין לך שליטה עלי, ברח מפני, פן אזכיר עליך שם שמים ונשרפת בהבל פי.

הן אמת, יודע הוא ש„טוב מאד״ זה המוות, ושיש שם גן־עדן ושהעולם הזה אינו אלא פרוזדור לעולם־הבא. אמת כי „מאד״ זה המוות אבל למה זה „מאד״? וכי „טוב״ אין די?

טובה גדולה עשה הקב״ה, לפי דעתו, עם כל בריותיו, שנתן להם את החיים. ועוד חיבה יתירה הראה לעם ישראל שלו עמד וציווה להם גם תרי״ג מצוות בכדי שיזכה אותם בשכר טיב. כאילו לא היינו מקיימים את המצוות, כאילו לא היינו מניחים תפילין ולא היינו מתפללים ולא היינו שומרים את השבת בלא ציווי. כלום יש תענוג בעולם יותר גדול מקיום המצוות, ממרור בפסח, מתענית ביום־הכפורים, מתורה ותפילה וכדומה. אומרים, שהרשעים הם בעלי תאוה רחמנא ליצלן. ואולם הוא אינו יכול להבין, אם באמת בעלי תאווה הם, איך זה יכולים הם לעצור בנפשם שלא לקיים את המצוות הטובות, הנעימות, המשמחות את הלב ומרחיבות דעתו של אדם. שוטים הם, שוטים אומללים. לא די שאין להם חלק לעולם־הבא, אלא גם מן העולם־הזה אינם נהנים כל צרכם.

הוא בעצמו, אין לו מה להתאונן על חייו. אמנם יש שהוא נאנח בלי כל סיבה קרובה לזה. אבל בתוך כדי אנחתו הוא מתבייש בפני עצמו ואז הוא גוער בנפשו: „שוטה, מה נאנחת? נחלי אפרסמון חסרים לך? כתר מלוכה אין לך?״

וכשהוא מתחיל אז לבדוק את ימי חייו, אז הוא מוצא את גערתו בנפשו צודקת במאוד. הוא מונה ימי חייו לימות השבוע. ביום הראשון והשני בשבוע הרי הוא מקבל נחת עוד מתענוגה של שבת שעברה. מיום החמישי ואילך כבר הוא חש את זיוה של שבת הבאה, וכבר הוא מתפרנס מן המקור החדש הלז. נשאר לו בסך־הכל שני ימים של חול וכי מה הם שני ימים בשבוע, אילו גם היו, חס־ושלום, ימי רעב ממש?

אמנם היו עתים בימי חרפו, שהיום החמישי בשבוע היה גורם לו צער גדול, פחד ודאגה מחרידה. כשהיתה עולה על לבבו השאלה, „מאין אקח לשבת?״ היה חש ממש צערו של גיהנום. עוד מיום הראשון לשבוע היה חרד ודואג, שמא לא ימצא סיפוק לכלכלת השבת, ופחדו זה היה מבלבל אותו לפעמים גם בשעת התפילה. אבל עתה כבר הזקין ויחכם. יודע הוא שהפחד פחד־שוא, נאה לילדים חסרי־דעת. כי באמת לאמיתה מזונותיו של אדם קצובים לו עוד מטרם צאתו לאויר העולם, ולא עוד אלא שאפילו דאגותיו ויסוריו

מנויים וספורים לו מראש־מקדם בגזירת עילת כל העילות וסיבת כל הסיבות. אבל הפרנסה לחוד והדאגה לחוד. הוא צריך ללכת בכל יום חמישי לבעל־הבית שלו לבקש שכר־בטלה, מפני שכן קצוב לו מראש. ואם הלז אינו נותן, אין מה להצטער או לכעוס עליו. כך גזרה סיבת כל הסיבות, שהוא לא יתן, שאלך אל אחר, אל השלישי והרביעי. ואם גם הם לא יתנו, זהו סימן שצריך לדאוג מעט. ושצריכה זוגתו לכרכם את פניה ולבקש גם בפעם השביעית מאת חנה הקמחנית, שתתחסד עמה עוד הפעם בהקפה. כל אלה הם יסורים, דאגות. אבל עם השבת אין ליסורים ההם כל ענין. לשבת יהיה אם ירצה השם לחם משנה, בשר ויין לקידוש ואולי גם דגים, אם כך גזרה ההשגחה העליונה. אמנם, אין לכחד, שהיסורים אינם חביבין, ובפרט לשמוע תלונותיהם של בעלי־הבתים עליו על תלמידיו, בעת שאין בידם לשלם שכר לימוד, או לשמוע טענות זוגתו וקללותיה עד שמוצאה את הקמח בעריבה. אבל משום הכי, משום מילתא זוטרתא כזו פסלת לכולא? מי בער ולא יחפוץ לקבל על עצמו מעט יסורים, מעט דאגות לשעה, בשכר עונג ונחת רוח של שבת, אחר שאתה יודע בבירור, שהדאגות הן רק דאגות בעלמא, והכול יהיה כמו שצריך להיות.

גם המיחוש שלו ומחלות אשתו ובניו לא יפחידוהו עוד. הוא יודע ומכיר, כי כל אלה הם רק יסורים. מיסורים אין לו רשות לברוח, אבל בעיקר הדבר החיים קצובים לאדם מראש.

והוא מתפלל שלוש פעמים ביום ברגש, ופעמים שהוא בוכה בברכת „רפאנו״, ומתחנן בכוונה עצומה על הפרנסה בברכת „אב הרחמן״, אף־על־פי שהוא יודע שכבר חתכו לו את הכול בשמים, ואין בידי איש לשנות את אשר כבר נגזר. ופעם אחת נתגלגל לידו איזה ספר שעוסק בשאלת „הידיעה והבחירה״, והתפלא אז על עצם השאלה, שאינה שאלה כלל, לפי דעתו. אמת, שידיעת הבורא, ברוך הוא, מקפת את כל הזמנים ומחייבת את כל הפעולות, שתהיינה רק כמו שידע הוא, ברוך הוא, מראש — מי זה לא ידע, שיש בלב האדם יצר טוב ויצר הרע, ושהוא עושה טוב או רע בבחירה חפשית. אמת, שהענין הזה הוא נפלא. אבל הן הן גבורותיו. הן הן נפלאותיו. וכי בריאת שמים וארץ אינה פלא? ידיעה בלא בחירה או בחירה בלא ידיעה, הלא יכולה להיות גם אצל אדם פשוט. והלא חולין היה הדבר, אלמלי היתה כזאת גם אצל הבורא ברוך הוא.

יש שהוא מסתכל בדרכי הבורא עם ברואיו, ולבו ימלא שמחה של השתוממות. „לי נחוץ, למשל, מספר פרוטות להסתפר לכבוד השבת, ואני הולך אל זוסיה הסנדלר, ותובע ממנו על חשבון שכר־לימוד. זוסיה זה נותן לי חצי רובל מן הכסף שלקח מאיכר אחד, שבא לפדות מנעליו. האיכר לקח את הכסף מיעקיל הטוחן שמכר לו את חיטיו. האיכר זרע וחרש ודש עד שמצא חיטים. ואילו היה מתאחר אחד מאלה אפילו שעה אחת, אז לא הייתי יכול אני, גדליהו, להסתפר לכבוד השבת. נמצא שכל העולם טורחים ועמלים בשבילי״.

ואז היה חש איזו התרוממות משונה והכרת ערך נעלה, עד שהיה מתבושש בעצמו מפני ערכו הרם. אבל כשהעמיק לחשוב ומצא שכן הוא הדבר אצל כל איש, ושגם זוסיה הסנדלר יכול לאמור, כי לא נברא גדליהו מלמד אלא להנאתו, ללמד את בנו תורה — היה מתמלא השתוממות רבה, ונתן שבח לעילת כל העילות שברא עולמות אין מספר, באופן שיהיה כל אחד מן העולמות תכלית לכולם ושכולם ישמשו את כל אחד.

יש שזוגתו מצערת אותו בתביעותיה החמריות ומנסרת את מוחו: „יענטא לשנו כבר הגיעה לשנות בגרות. הילדים ערומים ויחפים״, ועוד כאלה. וגם אמנם מומחית זוגתו לדבר. היא מתנפלת עליו בחריצות רבה, עד שלא יספיק לו הזמן לתת חשבון לנפשו לזכור, שכל אלה הם מן הדברים שצריכים להיות כך בגזירה קדומה, ואין כל אופן לשנותם אם לא ישתנו מעצמם, ושאם כן אין מה לדאוג עליהם.

ואז אמנם הוא חש בצערו של ביתו, אבל לא לעת רבה. לדאגות והרגשת־צער בכלל לא תספיק לו עתו. הוא נמצא תמיד במצב של איש מחכה וממתין: מחג הפסח ועד שבועות — אלו הם ימים שנבראו רק לתת רווח בין שני חגים גדולים כאלה. ובאמת האם יכולים שני חגים כאלה לחול סמוכים בלי כל הפסקה? משבועות עד י״ז בתמוז הפסקה. צריך אדם מישראל להמתין מעט. מי״ז בתמוז עד אחר תשעה־באב זמן אבלות לשם מצווה. אמנם יש בזה מעט צער, אבל גם בצער יש מין תענוג. ומיד כשקידשת את הלבנה במוצאי ליל תשעה־באב, אתה חש בקרבך רוח חדש, איזו הארה ממרום. ממש כאילו צרו עליך אויבים זמן רב, ואתה כבשת אותם לעבדים — ואתה מפסיק את תעניתך ואוכל בתיאבון ממש. ומאז הרי הוא בהמתנה עד ראש־השנה. הן אמנם מראש־חודש אלול ואילך מתחילה אימת הדין. אבל באמת לאמיתה יודע הוא, שסוף כל סוף ימחול השם־יתברך לעוונות ישראל, ובלי ספק כבר גזרה על זה ההשגחה מראש שיימחלו עוונות עם ישראל. ואם ירא הוא את יום הדין. משום שצריך אדם מישראל לירוא משום שכך כתוב בספרים הקדושים. ואחרי כן מתחיל חודש שכולו עונג, ממש מעין עולם הבא. אלו הרשעים, יחשוב גדליה תמיד, שבהפקרא ניחא להו, היכולים הם לשער את העונג הצפון בימים החפשיים שבין יום הכיפורים לסוכות, ימים שאין השטן שולט בהם ושהם חפשים מחשבון עוונות, חפשים מכול, ימים שאינם ימי חג, אבל גם ימי חול אינם. או היכולים הם לשער את הרווחה, שאדם חש בשבתו בתוך הסוכה הקטנה, הסוככת עליך ומסתרת את כולך, ואתה יושב בה בקומה זקופה, וחש אותה על כל אבריך. היודעים הם את טעם הנאת המישוש, שאדם נהנה, במששו בזהירות באתרוג ובנטלו את הלולב במלוא כף ידו. ומסוכות עד חנוכה הכי רבים הם הימים? ומחנוכה נשאר לו רק להמתין עד פרשת שקלים. מאז כבר יתן הפסח את ריחו.

וכך סובבות השנים שנה אחר שנה, עד שכל החיים הם אצלו כעין חג ארוך, באיזו הפסקות קטנות באמצע.

אך טיפה מרה אחת הוא טועם בחייו. זוכר הוא את יום המות ושמחתו תתערבב וכל נחת רוח תתעופף ממנו. אף־על־פי שאינו ירא את הגיהנום, אחר שהעונשים שם אינם

על דרך הנקמה, כי אם לטובת האדם, לשם זיכוך החלאה שבנשמה — ומי זה שוטה שיירא מפני דבר שהוא לטובתו — והוא יודע גם שבגן־עדן צפון שכר רב ליהודיו של רבש"ע ושכל התענוגות הגשמיים הם רק ניצוץ אחד מאותו התענוג הנצחי המוכן לנשמות בעולם־הבא. הוא יודע ש„טוב מאד זה המוות", אבל בכל־זאת יפול עליו לבו בהיזכרו במוות הלז וברוחו תתעורר שאלה קשה המנקרת במוחו ובנפשו: למה זה „מאד"? וכי אין די טוב גם בלי „מאד"? למה זה ברא אלהים הטוב והמיטיב, אשר לא יגורהו רע, למה זה ברא את החיים באופן כזה? וכי מה היה איכפת לו, אילו היה נותן להם לבני־האדם את החיים הטובים האלה במתנה שלא־על־מנת להחזירה?

והוא ידע היטב את כל התשובות שיש להשיב על זה. ולא עוד, אלא שהוא יודע גם כן כמה מן הסכלות והפעוטות יש בשאלה הזאת, וכי הדבר אינו יכול להיות באופן אחר. וגם יודע הוא, שעוון חמור הוא להקשות קושיות על רבש"ע ולחקור בהני כבשי דרחמנא — יודע הוא כל זה, ולפיכך איננו מוציא את מחשבותיו והרהוריו מפיו. אבל השאלה עומדת במקומה כבושה בלב ומנקרת במוח: „טוב מאד", אבל למה זה „מאד?" וכי אין די טוב גם בלי „מאד"?

*

גדליה איז אומגעקומען ווי אַ קדוש. שיכורע טשערקעסן־גרענעצלער, פֿאַרבייריייטנדיק, האָבן אים דערזען אין טלית־ותפילין (ער איז געשטאַנען אין זיין אביון־קליייטל), האָבן זיי אים צעהאַקט מיט די שאַשקעס.

יהודה שטיינבארג האָט אים געצייכנט, אַזוי צו זאָגן פון נאַטור. איך פלעג הערן עלטערע מענטשן דערציילן וועגן אים ממש ווי שטיינבארג האָט אים געצייכנט. אינטערעסאַנט: זיינס אַ אייניקל (פון אַ טאָכטער), באַגעגנט אין די עוואַקואַציע־יאָרן: אַ פאָרזיצער פון אַ קאָלכאָז! נאַטירלעך ער האָט ניט געהאַט קיין אַנונג וועגן זיין זיידן!

עס איז אַ קאַפּיטל פון יידישער געשיכטע... גדליה׳ס אַ אייניקל אַ קאָמוניסט זייער אַ טיכטיקער כאָזיאַיסטוועניק! אפשר דערמיט נאָר זיך אָנגעקערט מיט זיין זיידן — ערליכקייט. —

מ. אַלטמאַן (פון אַ בריף)

רבי מוטל ויצחק-שלום זעירא

מי שלא ראה את ר׳ מוטיל מחלפונה* מתיז את צפרניו בערב שבת אחר חצות באחת מפנות הקלייזיל, לא ראה בעל מוח כביר ריק מכל מחשבה, ולא שמע מעולם שתיקת הלב בזדון.

מי שלא ראה את ר׳ מוטיל רץ שחוח בערב שבת למרחץ וכתונת שבת מתחת לזרועו, לא ראה מעולם את העוני והשפלות גוססים והולכים ואת חדוות־הלב מפרכסת לצאת, ואך כבושה היא בכוונה בתוך העליה עוד זמן קט, עד היותה דבר בעתו. וכשהיה שב ר׳ מוטיל מבית־המרחץ, ראשו ורובו נטוי קדימה ורגליו כנחפזות אחר ראשו ורובו, ופניו מתלהבים, ופאותיו שופעות מי מקווה, ומצחו כמו השתרע ויגבה, ועיניו מפיקות חדווה „חשה־וממללת", היה מכיר אז גם חיים, שואב־המים המגושם, כי השבת הולכת ובאה. והיה נחפז להריק את חביתו האחרונה ולמהר הביתה לזכות את עצמו ואת בהמתו בשביתה.

וכשהיה שואל ר׳ מוטיל בין השמשות את דביתהו, ועיניו אל הכותל: „הפרשת חלה? עשרת? ערבת?" לא היה מחכה גם לתשובתה ותיכף יאמר: „הדליקו את הנר". והקול, לא קול ציווי ולא קול שאלה, כי אם קול מאליו, קול היוצא מלב מי שיודע, שהאותיות והמלות, שהוא מוציא בשפתיו, מנויות וספורות, ויכולות לברוא עולמות ולהחריבם.

וחיש היה לובש קפוטה על קפוטתו וחובש מצנפתו המשמשת לשבתות ומועדים. ודומה היה אז, שהנרות שהודלקו, מתחרים להביט בפניו ולברכו ב„שבת שלום ומבורך". וכשהיה יוצא מביתו אל הקלויז, דומה היה שיש לו קפיצת־הדרך. אך עקר רגלו ממפתן ביתו, וראשו כבר היה נטוי כמעט על מפתן הקלויז שלו.

בתפילת המנחה שלו היתה נשמעת עוד איזו התאנחת של רווחת הלב, איזו בכיה של שמחה ונחמה, איזו התחטאות של ילד בזרועות אמו, השבה אליו אחרי פרידה של יום תמים.

רבים היו מבעלי הנפש, אשר התפארו, כי בנוסח תפילת המנחה בערב שבת של ר׳ מוטיל, המה מכירים בחוש את הגבול הבולט, החוט המשוך בין חול וקודש.

אבל כשהיה ר׳ מוטיל מכניס את ראשו בתוך ארון הספרים שבכותל מערבי ושאג „לכו נרננה", היו מסיבים כל המתפללים את ראשיהם כלפי ר׳ מוטיל וחשו בלבותם איזו הזדזעות וחרדה נעימה.

יעקב הטוחן נשבע באמונתו, כי בשמעו את ר׳ מוטיל קורא „קול ה׳ על המים", נדמה לו תמיד, כי חומר מים רבים מתנשאים, מכים גלים ועומדים לטבע את טחנתו, שיש לו על הנהר, ולבבו יתפלץ בו.

ואחרים אומרים, שכשהם שומעים את ר׳ מוטיל קורא „הבו לה׳ בני אלים", נדמה להם שהוא מעיר מלאכים נרדמים על משמרותיהם וגוער בם בנזיפה.

ואולם בזה הכול מודים, שכשהיה הולך ומסיים את המזמור הזה, והחזן המתין לו באמירת הקדיש, וכל הקהל מחרישים, היה דומה כאילו הוא מתגלגל מראש הר גבוה, והולך־ויורד־והולך בלי ריסוק אברים, ומתוך גלגוליו הוא שולח ברכות ותחנונים למעלה.

אבל כשהיה צורח בקול „לכה דודי לקראת כלה", לא עמדו עוד המתפללים על נפשם, והסבו פניהם ממנו. ואז נדמה להם כאילו חטפם על זרועותיו ויצא עמם לקבל את פני הכלה הצנועה בעלת „ההוד שבסוד", שבת מלכתא שבאה מחקל תפוחין קדישין.

אך מכל המתפללים היה אחד, אשר תחב בו את מבטי עיניו יותר מכולם ומראשית התפילה עד אחריתה לא הסירן מעליו כמעט לרגע, והאחד הזה היה איציק־שלום זעירא.

יצחק־שלום זעירא היה צעיר לימים. קומתו קצרה, עיניו

* חלפונה אצל שטיינברג היא ליפקני.

קטנות ורצות, ראש קטן על שכמיו הקצרות. זקן צהוב וקרוח על סנטרו הקצר, וכולו — איש קטן. זה מעט יצא מכלל אברך, איננו סמוך עוד על שולחן חותנו, ופתח לו חנות של מכולת. ועל כן חדל ללמוד יום יום בקלויז, ואך אחר תפילת מעריב היה נשאר שם לשעות שתים ושלוש והיה לומד במסכתות, אשר קיבל על עצמו בשנה הזאת, כי חבר הוא לחברי הש״ס.

הכל יודעים, שהוא למדן גדול עד למדרגת חריף, בקי עד כדי „צנא מלא ספרי״, אך איננו אוהב ללמוד ביחידות, ובוחר לו תמיד איזה מבחורי הקלויז ללמוד עמו בתורת חבר. ולבכל שיטה מסובכה ובכל דבר קשה, במקום שצריך להכריע, על הבחור החבר להכריע. יצחק־שלום רק מפלפל, מחוור את ההלכתא, מביא ראיות לכאן ולכאן, מראה דרכים רבים, ועל החבר לבחור בדרך הטובה.

אז מביט יצחק־שלום אל חברו כתלמיד אל רבו, ומחכה לשמוע את דעתו ולקבלה.

כשהוא צריך להביא לו סיוע ממסכת אחרת, אז הוא חוזר על־פה את כל הסוגיא אשר במסכת ההיא מלה במלה, אבל מעולם לא האמין בעצמו, עד אם לקח ועיין במסכת ההיא.

חברי הקלויז היו קוראים אותו שלא בפניו בשם „יצחק־שלום־כמדומני״, מפני שגם על דבר היותר ברי לו לא אמר מעולם „הן״, אך „כמדומני שכן הוא״.

זוגתו יענטה לא היתה בעלת־חשבון, ועל כן היה עליו לסדר את חשבונות חנותו, אבל גם במקרים כאלה לא סמך על דעתו. „פלוני חייב ששים ונתן עשרים, הרי נשאר חייב ארבעים. הכן הוא החשבון יענטה?״ כן היה מסיים את חשבון כל אחד מבעלי־חובות שלו.

העבודה הכבדה בחנותו היתה לו המידה והמשקל. הוא היה נתון אז בין שני כבשונות של אש. ירא פן יפחות מן הצריך וייכשל בעבירה, ועוד יותר פחד פן יעדיף ויונה את עצמו. כבד היה לו למצוא את נקודת האמצע בין פחות ובין יותר. ובמקרים כאלה היתה יענטה גוערת בו: „לך מזה, גבר לא־יצלח, תנה הנה את המאזניים״.

העולם היו מרננים אחריו, שאשתו מושלת בו. אבל באמת לאמיתה היא לא משלה בו, אך הוא נכנע מפניה וקיבל את מרותה, מפני שצריך היה למושל.

אמרו עליו שיש בו מידת קמצנות. אבל גם זה ללא אמת הוא לא אהב כסף, אך ירא מתת. „אולי אין לי רשות לתת ככה כפי מצבי״, היה מגמגם בתתו נדבה.

מטבעו היה, כשהוא נותן נדבה לעני, היה בורח מפני המקבל תיכף לנתינתו, ובתוך כדי בריחה שב ורדף אחריו מספר פסיעות. וליצני הדור היו אומרים, שכשהוא בורח הוא ירא, פן יעלה על דעת העני לדרוש ממנו יותר מכפי נתינתו, וכשהוא רודף אחריו הוא מפקפק, אולי באמת צריך היה לתת לעני הזה יותר.

ויותר מכול היה ירא להתפלל ביחידות, ובדבר הזה היה זהיר תמיד. „בציבור שאני״, היה מתנצל תמיד בעיני עצמו „תפילת ציבור אינה נטרפת. הצבור הוא כנסת ישראל. בתוך תפילת ציבור גם תפילתי מתקבלת״. אבל תפילה ביחידות — אוי לעוונותינו הרבים — כמה משטינים, כמה מקטרגים יקומו על תפילתך, כמה קליפות ונשמתין ערטילאין תדבקנה בה ותשקענה אותה בתוך שערי הטומאה. אתה רוצה להתפלל בדביקות הנך מעורר עוד בתפילתך קיטרוג והגברת־הדינים.

ויותר מכל היה אוהב להתפלל עם ציבורו של ר׳ מוטיל. עמו ביחד היה חש את עצמו יותר בטוח. אך עם ציבורו של ר׳ מוטיל יכול להתפלל רק בשבתות, כי כל ימות החול יתפלל ר׳ מוטיל ביחידות.

אבל בלילי שבתות שוקע יצחק־שלום את מבני עיניו בר׳ מוטיל. והוא מתאווה לייחד את נשמתו עם העובד הזה. הוא חפץ לכלות כענן, לשוב לתוהו ובוהו ולהתייחד אחר־כך עם נשמתו של זה.

הוא מביט בו, ומעיניו תזלנה דמעות של התבטלות. שפתיו תרחשנה את דברי התפילה ולבו בל עמו. כפעם בפעם הוא שוכח את מקומו במזמורים, ומשתתק לרגעים, ומשתקע בתוך יחודו של ר׳ מוטיל. הוא נזכר בתפילתו ומסב פניו ממנו, וחוזר ושב. איננו יכול להסיח דעתו ממנו.

וכשהלכו המתפללים לבתיהם, היה יצחק־שלום מתעכב עוד וחיכה עד כלות ר׳ מוטיל את קריאת שיר־השירים, ובגיל של רעדה קרב ויברך את האיש הקדוש ב„שבתא־טבא״.

ואז היתה שבתו של יצחק־שלום מבורכת, ובהשפעתו של ר׳ מוטיל הנעים את מזמוריו על השולחן, ובהשפעתו זאת היה חי עד מזמורו של „הכול יודוך״ בשחרית.

ומי שלא שמע את יחודו של „שומע״ מפי ר׳ מוטיל? מי הוא זה ששמע בשאגו „שמע־ישראל״ והיה יכול לאטום אזניו לבלי שמוע?

וכשקרא „אלהינו״ וכפף קומתו, מי זה לא חש אלהים עומד על גבו, על שכמו, על ראשו ובכל אבריו?

וכשנקב את השם בשפתיו והאריך ב„אחד״ היו יכולים לגיון של חיילות לנסות לירות מכלי־תותח ולראות, אם יצא אליהם אחד המתפללים.

ובהשפעה זאת היה יצחק־שלום חי עד לשלוש סעודות, אשר סעדו החסידים תמיד יחד בקלויז. אז היה איש איש מהם רוחץ ידיו בביתו, ומביא אתו כזית לחם לקלויז, בשמירת ידיים מפני הטומאה ושמירת הלב מהיסח הדעת, והיו אוכלים יחד את הסעודה השלישית. שם ידעו לשיר „אל מסתתר בשפריר חביון״; שם חשו בסוד של זעיר־אנפין; שם הרגישו את ה„סוד שבהוד״; שם ידעו לשתוק שתיקה מלאת עניין, להחריש בקול גדול; שם הציצו לפעמים לאשר למעלה מן המקום ומן הזמן — ולא נפגעו.

ושם גם ידעו לטשטש את הקו העובר בין החול ובין הקודש להאריך את השבת על חשבון החול.

ו„דומה״, של גיהנום, בועט ברגל, חורק שן, אך לא יעז לפתוח שערי הגיהנום, כל עוד בני החבורה הזעירא הזאת יושבים בחושך צפופים ושותקים בציבור.

דומה, שגם כוכבי השמים, הנוצצים כבר ברקיע וקורצים דברי־חול, ימנעו אורם מבית־אלהים זה, לבל יפריעו את החושך הנעים השולט בין החבורה הצפופה והכפופה הלזו.

יותר מאשר לכולם ינעם החושך ליצחק־שלום זעירא.

הוא יכול עתה לצייר בנפשו, ומראה עיניו לא יכזבהו, כי הוא והחבורה — אחת, כי אין פה לא יצחק־שלום ילא חבורה, כי אם אגודה אחת של נשמות, חצובה אחת מתחת כסא הכבוד.

וכשהיה ר׳ מוטיל מבאר ברמז ובחצאי דברים איזו „מלה„ של אחד הצדיקים, היה יצחק־שלום מתכווץ עד כדי פחות מכזית והיה בולע מלה אחר מלה, וחש תענוג והשפעה מרובה מכפי כוחו לקבל.

וככה יושבת החבורה של העולמות העליונים באיזו פינה שבעולם הזה. כסיעת בני מלכים שהצטמצמו באיזו ספינה קטנה והפליגו אל הים, עד שהתאכזר שמואל השמש והעלה נר.

„אך נשמה ליטאית באדם הזה", התרעם אז אלקנה סופר על השמש.

ואז ברכו על המזון והתפללו מעריב, ושבו איש איש להעמיס את תרמיל הגלות על שכמו.

ויצחק־שלום בצאתו עמד על המפתן, והחזיר פניו, והביט עוד פעם על האיש הקדוש, כאילו חפץ לקבל מאתו השפעה לימות החול, והתאנח והלך לביתו.

וביום הראשון לשבוע בבוקר, כשישב יצחק־שלום בחנותו רואה מרחק את אשתו של ר׳ מוטיל הולכת וקרבה לחנותו, היה מתרגש מאד, והיה מביט אל אשתו כנואש: הוי, הקניה בהקפה", גמגם בשפתיו „הקניה בהקפה תוליכני מטה".

ויענטה הבינה בדבר, אף־על־פי שמעולם לא סח עמה בדבר הזה. „היכנס הביתה, בטלן", היתה גוערת בו אז, „ואמור, ,חק׳".

ויצחק־שלום ברח החדרה לאמר „חק", ולא יצא, עד שיצאה אשת ר׳ מוטיל מתוך החנות שלא מתוך שמחה. היא לא אהבה למצוא את יענטה בחנות, בעת שבאה לקנות בהקפה.

אברהם־מאיר הזקן ואלקנה האברך

אברהם־מאיר הזקן נשתתק מתוך שיחתו עם אלקנה האברך, שהיה משותי־מימיו ומקבל ממנו השפעה בסיפורי־קדושים, והתחיל לזמר בחשאי קטע של איזה ניגון, מה שהיה עושה תמיד, כשהיו מוחו ולבו מלאים מחשבות.

ואלקנה נשתקע ברעיונות על הדברים ששמע עתה מפי רבו זה ופתאום נתעורר ושאל:

„והוא היה משמש גם אצל האדמו"ר הזקן, זכותו יגן עלינו?"

„מי?"

„מי? חיים־איצי".

„חיים־איצי? בידוע, הוא היה אצלו, זכותו יגן עלינו, כל־וכל. הוא היה מגיש לפניו תבשילי הסעודות ערב ובוקר, חולץ מנעליו ומלווהו לכשיצא, הכול כמו אצלו שליט"א. אבל אז לא היתה בו עוד הלקותא,* רחמנא־ליצלן".

אברהם־מאיר הפסיק בשיחתו ונתאנח, וסינן מתוך שפתיו בחטפה:

„הלקותא, רחמנא־ליצלן, באה עליו על־פי מעשה".

„אינך יכול לספר לי המעשה?"

„מפני־מה לא?" שוטה, אין זה בכלל מספר אחרי מיתתו של מת. הדבר הוא במקצת לכבודו. וחוץ לזה, מצווה לפרסם דברים כאלה".

והזקן ניקה את קנה־מקטרתו וישם קצהו האחד בתוך פיו ואת קצהו השני הושיט להאברך. הלז הוציא מתוך התיק שלו קופסא יפה וחדשה מלאה טבק מן המובחר, מילא את מקטרתו של הזקן, הצית פיסת נייר והגישה אל המקטרת.

הזקן מצץ שתים שלוש מציצות מתוך הקנה והתחיל מספר:

„כשנפטר הזקן, זכותו יגן עלינו, והוא, שליט"א, להבדיל בין חיים לחיים, היה אז עוד צעיר, ממש קטן, כביכול, אז פטרו את כל המשמשים ממקומם, ורק חיים־איצי נשאר על מקומו, כי הוא היה גם קצת מלמדו שיחיה.

וכשישב הוא, שליט"א, על הכסא, התחילו המקורבים והחסידים לנסוע אליו בזמנם ושלא בזמנם, הכול כמו שהיה בעוד הזקן, זכותו יגן עלינו, היה בחיים.

אבל הם לא נושעו. כאילו לקחו מידו, חס־ושלום, את מפתח הישועות.

מקשות־לילד מתו, רחמנא־ליצלן, עקרות לא ילדו, בני עשרים ואחת נתקבלו כמעט כולם לצבא, הרבה רינדרים** גורשו מתוך הקריטשמות*** שלהם. הכול כאילו נהפך העולם. נהפכו סדרי בראשית ויהיו לתוהו־ובוהו.

אין מופת, אין הבטחה ודאית, אין מאמר נפלא.

וחיים־איצי, הרגיש בדבר והיתה לו חולשת הדעת מזה, וכמעט שנלכד בפח של היצר, מפני שנפל בספק: שמא, אולי, מי יודע, וכאלה מטענות אותו הבחור, כשרוצה להעמיד איש חסיד בנסיון, רחמא־ליצלן.

אבל הוא לאיכול להיות בספק. הוא ידע אותו שליט"א שהוא קדוש מרחם, שהוא עובד את השם־יתברך ממש כאבותיו, זכותם יגן עלינו. ועמד בנסיון, וגירש את ההרהורים מתוך לבו, והתחיל לבקש את סיבת הדבר.

ביקש ומצא.

ונודע לו שהוא, שליט"א, מסור כולו לעולמות העליונים, ואינו יודע מן העולם השפל כלום.

ולא עוד, אלא כשמתאוננת לפניו איזו קשת־לב, הוא מצרף צירופים מדבריה ומוציא שמות הקדושים, ובורא עולמות חדשים.

אתה מספר לו גזירות רעות על ישראל, רחמנא־ליצלן — צירופים; מקשה לילד — צירופים; שוורים בווינא, שעומדים למכירה בחצי מחירם — צירופים; קריטשמות, משרפות יי"ש, פריצים רעים — הכול צירופים, צירופים של שמות הקדושים.

אתה כותב בפתקא שלך ,לרפואה מכאב־שינים׳, והוא אינו יודע מהו כאב ומהו שיניים.

---

* לקוי, מחלת רוח.

** חוכרים.

*** אכסניות לעוברי אורח.

אתה כותב בפתקא שלך ,שיזכה לפרנסה', והוא אינו יודע מהי פרנסה.

אתה כותב ,שיהיו מזונותיו נתונים לו מידי הקדוש־ברוך־הוא ולא מידי בשר־ודם', והוא נושא את עיניו הבהירות ושואל: ,וכי יש דבר' שאינו, חס־ושלום, מידי הקדוש־ברוך־הוא ?'

בקיצור אינו יודע כלום מהו עולם־זה.

„ומה היה בדבר ?"

„ומה היה בדבר ? העולמות העליונים האירו באור הגנוז. קודשא־בריך־הוא לא קא בכי ולא קא רגיז כל האי שעתא.**** וראוי היה הזמן שתבוא בו הגאולה".

„ומפני מה לא באה ?" קם האברך על רגליו ונתן את מבטי עיניו ברבו.

„מפני מה לא באה ?" צחק הזקן צחוק של יאוש, „מפני שלא חסרה לו.. מפני שבספירות העליונות אין הגאולה חסרה. מפני שהכול שם גאול ועומד. רק העולם השפל הוא בגלות, ושכינתא בגלותא. התבין את הענין ? זהו סוד של ,עמו אנכי בצרה'.

רק העולם השפל הוא בגלות, ומן העולם השפל, לא ידע שליט"א כלום.

ואז היה מעשה, שיוחנן חלה, רחמנא־ליצלן, במחלה מסוכנת, ושלח פתקא אליו שיחיה, והפתקא היתה כתובה ממש בדמעות.

וכשעיין הוא שיחיה בהפתקא, נשא את עיניו הקדושות ואמר: תמה אני על יוחנן, שהוא כמדומה לי עובד וירא־שמים ויודע שיעור בעבודת הבורא, ,בכל נפשך — אפילו הוא נוטל את נפשך', כל ימיו צריך אדם להצטער, מתי יבוא לידו דבר זה, ויקיימנו; עכשיו, כשהגיע לידי כך — ומה הוא רוצה, שאלך, חס־ושלום, נגד רצון הבורא ?

וחסידים נושאים ושבים, ונוסעים וכותבים בקשות, לפרנסה, למעמד פרנסה, להינצל מחרפת רעב, חס־ושלום.

אבל הוא שיחיה אינו יודע מהי פרנסה ומהו רעב.

וחיים־איצי היה מצטער מאד על הדבר ועמד וטען: רבונו־של־עולם, כלום למענך בראת צדיקים בעולמך ?

ואז החליט בדעתו לעשות דבר, שיש בו סכנת נפשות: לא צירופים חסר העולם. כבר יש די קדושה בארץ, כשיש לו להקדוש־ברוך־הוא צדיקים כמוהו בעולמו. העולם צריך לפרנסה. בעולם יש עול גלות. צריך להביא את העולם בלבו הקדוש. צריך לעשות דבר, שידע שליט"א מהי פרנסה, מהו רעב ומהו עול גלות.

והוא קיבל על עצמו הדבר, ועשה.

ואחר תפילת שחרית, כשהגיעה העת להגיש לפניו שיהיה ארוחת־הבוקר, עמד וסגר את הדלת ולא הביא לפניו אפילו כזית לחם.

הוא שיחיה היה טרוד בצירופיו ובבריאת עולמות, ועשה נחת־רוח לשכינה הקדושה, ולא הרגיש כלום.

אך בעוד שהוא עוסק בצירופיו, הרגיש שחסרות לו היום הרבה ברכות לתשלום סכום המאה.

**** הקדוש־ברוך־הוא אינו בוכה ואינו רוגז כל אותה שעה.

ולעת ערב הרגיש בדבר, וקרא לחיים־איצי, וציווה לו שיגיש לפניו איזו טעימה.

וזה התחיל לבכות, והסתכן בנפשו, ועמד וקרא: רבי, כל טעימה לא אתן היום. צריך שתדע מהו רעב, מהי פרנסה.

ומכיוון שפתח פיו, הגיד את הכול:

אין העולם צריך לצירופים.

הצדיקים לא נבראו בשביל העולמות העליונים.

העולם צריך לפרנסה. יש בעולם עול גלות.

יש בני אדם שהם רעבים.

רבי, עמד וצעק, צריך לדעת מהו רעב.

ועוד הרבה הטיח דברים כלפי קדושתו".

„ומה היה בסופו של דבר ?"

„סופו של דבר ? באותה השנה היה שובע גדול בעולם. וכל העקרות נפקדו. מקשה־לילד אפילו אחת לא היתה. וכל מחוסרי פרנסה מצאו מעמדות טובים.

אבל חיים־איצי נענש.

הוא שליט"א נתן בו עיניו, ובאותו הרגע נדבקה בו אותה הלקותא, רחמנא־ליצלן, ולא סרה ממנו עד שנטרד מן העולם".

הזקן הפסיק את שיחתו ותקע את שתי עיניו בקורות בית־המדרש, והאברך הוציא אנחה מתוך לבו, והתחיל לשפשף בידיו מתוך התפעלות.

ארבע משלים מן „בעיר וביער"

מי־מריבה

נטפי שמן נפלו אל תוך כד מים ויקם שם שאון והמולה וירגנו המים על אדות האורחים, אשר באו לגור בתוכם ולהאחז בנחלתם.

— „בי, אחים — התחננו נטפי השמן — מדוע תשאו מדון ? הצר המקום מהכילנו ? או האם לא לכבוד אנחנו לכם ? הלא בני יצהר אנחנו !!"

— „אמנם כן — ענו המים בכד — לכבוד הייתם לנו, לו התערבתם בנו והייתם כמונו. אבל לא כן אתם עמכם, כי תגביהו שבת על פנינו במרומי הכד ובזיו מראכם ובריח בשמכם הנודף למרחוק תזכירו חרפתנו, כי אך נטפי מים אנחנו ומעמק עכור באנו — לכו מאתנו, כי עצמתם ממנו !

הצופים

— „שלום לך, אחי !" — קרא העורב בפגעו בתרנגול ויושט לו את כנפו.

— „באיזו ביצה רקחת, כי אח תקרא לי ? ואני לא ידעתי אותך".

— „האם לא אחים אנחנו ? — ענה העורב — אם לא שנינו מבני הנביאים, הרואים עתידות לעם ?"

— „לא, בן־נכר משבט השחור, לא אחים אנחנו, כי גם נבואותינו לא אחיות הנה. אני מתנבא לנגוהות ואור יומם ונבואתך אתה לימי סגריר וערפל. הפרד מעלי !"

היפה והמועיל

עב־שלג התגאה על ענן גשם ויאמר: הלא תודה, כי עשר ידות לי עליך במעלה: הן סמל הטהרה אני, עוטה ארץ כשלמה ועטרת שיבה אקשיר לראש התולדה ואתה, ברדת דירך, מה תתן ומה תוסיף? רפש וטיט יון!

— אולי צדקת — ענה הענן — אך יתרון יש לפעולתי על פעולתך. אתה מכסה על כל סחי ומאוס ואני מוציא יקר מזולל ומחלאת האדמה שושנים ופרחים וכל כבוד התולדה.

דור דעה

צעירי הזבובים נשאו ראש וירגנו במחנה לאמר: „הן אך פחד שוא ומורך לב שניתן את אבותינו חרם לפני השממיות ומדוע לא נקום על אויביהם לקרקר קוריהם? הן פי שניים עינים ניתן לנו מן התולדה מאשר לאויבינו, עינים וזהירות ראש מביאות נצחון. הבה, אחים ,נרים ראש!" אך חיש ראה דור דעה זה, כי שגה במשפטו. פי שניים לו עינים לראות את אסונו ולא עוקץ אחד להשיב גמול לרודפיו .

יצחק שקולניק

פון אמאל

יצחק שקולניק
(דער רבי איציק)
טרנסדניסטריה, 1869—1942
אמן פדגוג
זיינע ווערק: דורות תלמידים

ר' יודעל שמש! דאָס איז געווען אַ ייד וועלכער האָט זיין חיונה געצויגן פונעם מקור־הקדושה, ער האָט פאַרנומען כמעט אַלע קדושה־פאָסטנס וואָס זענען נאָר פאַראַן ביי אונדז יידן. געווען אַ שמש אין מרדכי ליב זוסיאַ'ס בית־המדרש, געווען אַ בעל־קורא, און אַ בעל־שחרית אין די הייליקע טעג, געווען אויך אַ מוהל און צו דעם אַלעמען געווען אויך אַ מלמד.

אין די אַלע הייליקע מלאכות איז ער אַ שטיק מושלם געווען זיין לייענען אין דער תורה, האָט באַדייטעט ווי ס'שטייט עפּעס אַ גוטער רעדנער, אַ מגיד, און לייגט ממש אַריין די ווערטער אין מויל אַריין. פשוט'ע, איינפאַכע יידן וואָס די דריוונע אותיו'לעך זענען זיי אין גאַנצן פרעמד, פלעגן זאָגן: „דער זיסער ניגון פון יודל שמש'ס קריאה זאָגט זיי פיל מערער פון דער עברי־טייטש פונ'ם חומש". אַלע פלעגן פילן, אַז די תורה איז ניט גלאַט פשוט'ע נאַקעטע ווערטער, נאָר ממש רייד פונ'ם יידישן גאָט וועלכער וויל זיין פאָלק ישראל זאָל באמת זיין אַ עם־סגולה, אַ פאָלק מיט געלייטערטע נשמות.

און צום אמת פלעגט זיין ניגון הטעמים זיין עפּעס אַ קול־שדי, וועלכער האָט אַריינגעגעבן אין די דברי־התורה אַ טיפן הייליקן אינהאַלט, זיין אויסשרייען דעם געוויסן „אַזלאַ־גרש" אויף דעם פסוק: ואת האלף... אין פרשת פקודי, האָט יעדן געגעבן צו פילן: אַז דאָ האָט מען געפאַקט דעם גנב „משה רבינו, ממש ביי דער האַנט".

זיינע שחריתים אין די הייליקע טעג האָבן אַלעמען באַצויבערט. זיין קול פלעגט זיך אַלע מאָל בייטן. אָט האָט זיך זיין קול געריסן צאָרנדיק, בייז, שטאַרק ווי אַ דונער, און דו האָטס געקענט מיינען, אַז דאָ האָט ער אָנגעכאַפּט דעם מקטרג ביים פּיסק, ער האָט אים מיט ריכטיקע פאַקטן צעשטערט און מבטל געווען זיינע פאַלשע קטרוגים אויף יידן, באַלד ווידער האָט זיך זיין קול צעגאָסן אַזוי ווייך און צערטליך, זיך געבעטן און געפיעסטיעט פאַרן פאָטער אין הימל.

יעדער תפילה איז פון אים געזאָגט געווען מיט באַזונדערן פלאַם און פייער, און יעדן יידן אַריינגעבראַכט אין אַ הייליקן עקסטאַז, און אים אָנגעצונדן מיט הייליק פייער. די קליינע יידישע יינגלעך וועלכע פלעגן נאָך דאַן אַזוי ליב האָבן די שול און דאָס דאַווענען, פלעגן אַרויס פון די כלים'לעך, הערנדיק דעם פרעלעכן קאָזאַצקע ניגון מיט וועלכן ר' יודל שמש מיט זיין דאַמלסדיקן משורר ר' מוטי דער גראָבער פלעגן אויסקנאַקן דעם: „אתה הוא ד' אלהינו".

קאָנצערט האָט ער אָפּגעגעבן ביי דער תפילה „לאל עורך דין", דאָ האָבן שוין יידן ניט געקאָנט בלייבן שטיין מיט פרייע אָפענע געזיכטער, יעדער ייד האָט אַריבערגעוואָרפן זיין גרויסן טלית איבערן קאָפּ, כּרערן האָבן זיך געגאָסן, קולות האָבן זיך געריסן און געשפּאָלטן הימלען.

פון דער ווייבערשער שול פלעגן זיך רייסן שטורמדיקע יללות, אַז מ'האָט געקאָנט מיינען אַז דאָ באַוויינט מען גאַנצע וועלטן וואָס שטייען חרוב צו ווערן.

זיין משורר דער אַלטער מוטי דער גראָבער, דער באַשטענדיקער וויצלער, דער לץ, דער ווערטל־זאָגער איז אויך דאָ אַרויס אַ באַזיגטער, אַ אונטערגעגעבענער, און אין זיינע רוישנדיקע באָמען און זיינע וואיל־יונגישע טרעללען, האָט

זיך צו להכעיס אים, געפילט אַ צובראָכנקייט און זיך געהערט אַ כליפעריי פון אַ קליין אומבאַהאָלפנדיקס נעבעכדיק יתומ׳ל.

אַ מלמד איז ער געווען, נפלאות הבורא! איינער אין שטאָט. ביי אים האָט געמוזט קענען, ניט קענען איז ניט געווען פאַראַנען, אויסער דעם איז ער געווען אַ גרויסער פעדאַנט אויף דיסציפּלין. זיינער אַ תלמיד האָט ניט געטאָרט זיך פאַרנעמען מיט קיין ווייס־חברה׳שע שפּילן. מעניש געווען מיטן שווערסטן עונש ווען אַ מוטער האָט אים צוגעטראָגן אַ קלאַגע אויף איר תלמיד אַז ער פאָלגט זי ניט. ביי אים האָט מען ניט געטאָרט טועם זיין פאַרן דאַווענען. מ׳האָט געבענטשט נאָכן עסן, געלייענט קריאת־שמע, געקושט די מזוזה, פאַרן שלאָפן, אַלעס, אַלעס וואָס יענע יאָרן האָבן יידן הייליק געהאַלטן. דאָס אַלעס האָט געהויבן זיין סטאַזש, און ביי יעדן טאַטע און מאַמע איז געווען דער בעסטער ווונטש, זען זייער קינד אַ תלמיד ביי יודל שמש אין חדר.

צו זיבן יאָר אַלט, האָב אויך איך ענדלעך זוכה געווען צו ווערן אַ תלמיד ביי אים אין חדר. מיר האָט דאָס מזל געגליקט פון אַלע זייטן, חוץ דעם וואָס איך בין געווען פון די ווילע ייִנגלעך, און האָב גרינג איבערגענומען אַלע זיינע תורות, האָב איך אויך שטאַרק נושא חן געווען ביי זיין קליין מיידעלע, גיטל האָט זי געהייסן, אַ בת־יחידה ביי איר מוטער וועלכע איז געווען די צווייטע פרוי ביי אָט דעם ר׳ יודל שמש, און דעריבער געוואָרן אַ גאַנצע מיוחסת.

פון אַלע תלמידים בין איך ביי איר געווען דאָס אויבערשטע פונ׳ם שטעמפּל, און האָט ממש געשריגן: „איציקלען וויל איך פאַר אַ חתן". מעגלעך! האָט איר שוין דענטמאָל דער אינסטינקט אונטערגעזאָגט, אַז זי, אַלס מלמדס טאָכטער וועט קיין מאָל ניט זוכה זיין סימפּאַטירט ווערן פון עפּעס אַ סוחר׳ישן בחור, ביי וועלכן אַ מלמד האָט אויסגעזען תמיד ווי אַ מין בריה משונה, עפּעס „אַ שלים מזל". זי האָט זיך אפשר איבער דעם געשאַרט צו מיר וואָס בין אויך גראָד געווען נאָר אַ מלמדס אַ ייִנגל.

יהיה איך שיהיה! זי, דאָס גיטעלע האָט מיר ניט ווינציק מיטגעהאָלפן אַז איר טאַטע דער רבי זאָל צו מיר פריינטלעכער זיין מער ווי צו אַלע אַנדערע תלמידים.

און אַ פריילעכער איז דער ייִד געווען אויך ביים לערנער. אַ גאַנצן אוצר פון מעשיות פון אַמאָליקע גראָבע ישובניקעס פלעגט ער האָבן, און אַלע דאָנערשטיק ביים ענדיקן דאָס חומש פלעגט ער אונדז נאָכזאָגן פאַרשידענע טייטשן אין חומש פון אַמאָליקע אַרענדאַרסקע בחורים, זייער עברי זאָגן אין דאַוונען, און מיר, תלמידים, האָבן זיך געדושעט מיט געלעכטער אין זיך, ווייל לאַכן בקול רם איז ביי אים געווען שטאַרק פאַרבאָטן. „לאַכן הויך — פלעגט ער זאָגן — איז קלות ראש".

אַמאָל אין אַ דאָנערשטיק ביי נאַכט, פרשת וישלח איז דאָס געווען, און תלמידים האָבן איבערגעזאָגט דאָס חומש, יעדער איינער אַ פרשה. דער סיפור פון דינה יעקב אָבינו׳ס שיין טעכטערל, צו וועלכער דער איוואַן שכם בן חמור, האָט זיך צוגעטשעפּעט, איז גראָד געפאַלן אין גורל פון איינעם זייער ניט קיין געראָטענער תלמיד, משה באַרמילע האָט מען אים גערופן, דאָס איז געווען אַ טעמפּער קאָפּ, אַ דערשראָקענער ווי אַ האָז.

ווען ער האָט מיט צרות און לייד שוין אָפּגעבעמעטשעט זיין חלק, האָט אים פלוצים דער רבי אַ פרעג געטאָן: משה! זאָג נאָר ווער איז די דינה געווען? און דער בחור, ניט קיין סך געטראַכט, שרייט אויס בקול רם ווי אַ זיגער: „דינה? „דינה איז טאַקע געווען פונ׳ם פּוטערפּאַס".

הערנדיק דעם גוטן קלוגן ענטפער, האָט אים דער רבי אָפּגעלאָזט אַ פייער־פלאַמענדיקן פּאַטש, און איך, ניט קענען זיך שוין אַזוי פיל דושען מיטן געלעכטער, האָב אויסגעזעצט מיט אַ גרויס הילכידיק געלעכטער, און ווען דער רבי האָט שוין געזאָלט מיך אויך מכבד זיין, און די קליינע בת יחידה זיינע, גיטעלע, וועלכע איז די גאַנצע צייט געשטאַנען נעבן מיר און מיר געשטופּט אין קעשענע אַריין קאַקאשעס, וועלכע איר מאַמע האָט פאַר איר אויסגעפּיקט פון פּאָפּאַשויעס אין דער הרובע, האָט אויפגעהויבן אַ ליאַרעם: טאַטע, שלאָג ניט מיין חתן. דער רבי האָט זיך צולאַכט, און צוגעגעבן: „הוי דו אויסגעלאַסענע מויד!" און אַזוי בין איך ניצול געוואָרן פון דעם דינה של גיהינום, מיט וועלכן דער רבי זאָל אַ גוטן זכות טראָגן, פלעגט מעניש זיין, די אַלע וואָס האָבן די העזה געהאַט צו לאַכן הויך, עזות׳דיק, אין זיין אַנוועזנהייט.

ביי דעם ר׳ יודל שמש האָב איך אָפּגעלערנט אַ שטיקל צייט, און בין באַלד אַריין אין דער גרויסער כיתה, מיט וועלכער ער פלעגט לערנען אין די ווינטער פאַרטאָגן „משניות" טאַקע אין מרדכי ליב זוסיאַ׳ס בית המדרש, ווו ער האָט געמוזט צוגרייטן אַ הייסע הרובע פאַר די מנינים יידן וועלכע פלעגן דאַווענען מיטן טאָג.

נאָך ליגן מיר אין טעם די יסורים און פּלאָגעניש וואָס איך פלעג האָבן אין יענע ווינטער פאַרטאָגן, ווען אין סאַמע בעסטן שלאָף, אין פאַרטיפעניש אין זיסע ערלעכע חלומות, פלעגט זיך באַווייזן ביי מיין טאַטנס שטיבע׳ס פענצטער דער רבי מיטן גרויסן הילצערנעם לאַמטערן — ער איז שוין אַגב דאַן גאָר קיין יונגער מאַן ניט געווען — און אַ קלאַפּ געטאָן: „איציק שטיי אויף!"

הוי! ניטאָ קיין ווערטער אויסצודריקן מיין צער וואָס מיך איז דאַן באַפאַלן, גיי און קריך מחילה אַפיר פון הינטער ד׳עם וואַרעמען צודעקעכטס, און גיי טו זיך אָן אין אַ שטוב, ווו ביז ווער וואָס ווען, כאַפּסטו אַ ציטער, אַז די ציין קלינגען דיר אין מויל — ביי מיין פּאָטער אין שטוב איז גאָר ניט איבעריק וואַרעם געווען, אָבער ס׳העלפט ניט קיין טענות, איך בין אויפגעשטאַנען, זיך אָנגעטאָן און געגאַנגען. לערנען, האָב איך קיין מאָל ניט פיינט געהאַט!

דער משניות ניגון איז דאָך אַזוי פּאַפּיק געווען צו יענע ווינטערדיקע פאַרטאָגן! די נאַכט, די קאַלטע פראָסטיקע נאַכט, דער סימבאָל פון תוהו ובוהו, פון טויט ממש, האָט אויסגעלייגט ווי די לעמער אַ גאַנצע וועלט מענטשן ווילע יונגן, וואָס האָבן ערשט איבערגעקערט וועלטן, געהאַנדלט, געוואַנדלט, און יעצט זיי אַריינגעוואָרפן מידע, צו׳הערג׳עטע,

האַלב טויטע, נאַקעטע אין די צעטן. זייערע נשמות איבער־געלאָזט זייערע גופים, מיט וועלכן זיי האָבן ערשט ניט לאַנג געקאַמאַנדעוועט און אַנגעפירט, און אַליין אַרויף אין הימל, דאָרט אין היכל השופטים שטייען זיי אָט די נשמות, זיי גיבן איבער מונדלעך אַלעס וואָס זיי האָבן אָפּגעטאָן אין משך פונ׳ם טאָג, דאָ אויף דעם עולם השפל. יעדער נשמה מוז אַליין מיט איר האַנט חתמ׳ענען איר דאָקלאַד, און ווער ווייסט צי אָט די נשמה וועט נאָ דאָומגעקערט ווערן אין איר גוף וועלכער ליגט נעבעך רוהיק אונטער דער וואַרעמער קאָלדרע, און ווייסט נעבעך פון גאָר ניט צו זאָגן?

שטערן אין הימל בלישטשען דאַן שאַרף, האַסטיק, און דו קענסט מיינען, דאָס זענען זיי שליחי מעלה, וועכטערס אַזוינע, וועלכע זייער מיסיע איז, אַכטונג געבן אויף די נש־מות אַז זיי אַלן אַזויספילן זייער חוב און קומען געבן זייערע דאָקלאַדן אַן אויסמיידונג.

און דאַן זיצסטו און לערנסט משניות, און דער נוסח איז דאָך אַזוי קלאָגעדיק, אַזוי וויינענדיק און דו מיינסט אַז דאָס העלפסטו קרעכצן די באַ׳צער׳טע נשמות אין הימל וועלכע פלאַטערן אין ציטערן ניט וויסנדיק זייער גורל: צו וועלן זיי נאָך אומגעקערט ווערן אין זייערע גופים אָדער זיי בלייבן שוין דאָ אייביקע געסט, און זייערע גופים בלייבן חלילה פגרים־מתים אין זייערע בעטן.

מאיר שלומה

נעבן דעם בית המדרש אין וועלכן מיר פלעגן לערנען אַזוי ערלעך פאַרגעטערט דעם משניות און געזעסן אין שכ־נות סך הכל די דריטע שטוב, אַ אַלט פאָר פאָלק: „מאיר שלמה״ און זיין ווייב „בתיה״. ער, אַ אדם פשוט, אַ ייד, (ווינטער מיט אַ פעלצל און מאַשינעס) פוטערנע הויזן אַזוינע אַריינגעלייגט אין צוויי גראָבע שטיוול מיט אַריבערגעבוי־גענע כאַליוועס פלעגט שוועד האַרעוועט, אַ גאַנצן טאָג זו־מער אין די גרויסע היצן שטיין און מאָלן ווייסע רידקעלעך זאַלץ אין דער „זשאַרנע״ — אַזאַ מין האַנט־מילכל געוועז.

מיט די ברייטע געל־לייוונטענע אַרבל פון זיין העמד, וועלכעס איז געווען באַדעקט מיט אַ גאַנץ ברייטן מיש־לינינעם לייב־צודעק מיט פיר לאַנגע ציצית, געמאַכט פון אָפּ־געטראָגענער איבערבעט ציך, פלעגט ער זיך אַלע מאָל ווישן די ריטשקעס שווייס פון זיין געדיכט האָריק פנים פון וועלכע מ׳האָט קוים אַרויסגעזען זיין דינע, ניט לאַנגע נאָז, און דערביי אַ ברום טאָן, וועלעכער האָט אויס־געדריקט אַ טיפן רוגז אויף דער וועלט און אירע מאָטער־נישן. ווינטער אויך נישט געזעסן ליידיק, זיך איבערגעהאַקט דאָס האָלץ, זיך אַנגעטראָגן וואַסער מיט דער קראָמישלע, באַווירט די בהמה, און דאָס איבעריקע פון גאַטס וועגן, דאַוונען, זאָגן אַ ביסל תהלים א.ז.וו.

אויך זיין ווייב בתיה, איז ליידיק ניט געזעסן, כמעט אַלע נעכט אַקעגן יריד פלעגט זיך די אַלטע בראָטן, און ברענען ביים אויוון, אין וועלכן זי פלעגט אָנבאַקן הונדער־טער קיילעכדיכע ווייסע צוקער־לעקעכלעך, אַרום און אַרום מיט שפּיצעלעך, באַפּאַרבטע מיט קערינעלען פאַרב, דעם יריד טאָג אָפּגעשטאַנען אויף די פיס, צו־מאָל קיין גלעזל וואַרעמס אין מויל ניט געהאַט, און אויסגעבראַכט די סחורה.

אַזוי האָט מען געלעבט, קינדער חתונה געמאַכט, און קיינעם ניט אָנגעריירט. ער, דער אַלטער מאיר שלומה, דער איינפאַכער פשוט׳ער ייד, ער האָט אונדז פאַרמאַטערטע יינגלעך, פונ׳ם משניות לערנען צומאָל פיר פינף שטונדן אָן אַ אויפהער, געדינט אַלס בשורה זאָגער פונ׳ם טאָג אָנ־קומען, און פון ענדלעך אָוועקלייגן דאָס לערנען.

אַלע מאָל ווען דער טאָג האָט אָנגעהויבן בלויען, פלעגט שוין אָט דער אַלטער זיך אַריינכאַפּן אין בית המדרש, אַרויס דורך דער הינטער טיר אין הויף אַריין פונ׳ם ביה״מ, אין וועלכן ס׳האָט זיך געפונען דאָס הכנה אָרט, און דורכלוי־פנדיק, אַרויס געלאָזט אַ הויכן געניעץ וועלכער האָט פאַר־הילכט דאָס ביה״מ.

דאַן פלעגט דער רבי — זאָל אַ גוטן זכות טראָגן — אַ זאָג טאָן מיט אַ פאַרדריסלעכן שמייכל: „נו, קינדער! פאַרמאַכט די ספרים!״ מאיר שלמה פויקט שוין אויף זאַרעס״.

אַזוי איז טאַקע געווען: באַלד האָבן זיך באַוויזן בלויע לייכטיקע פאַסן אין די פענצטער, און יידן האָבן אָנגעהויבן קומען דאַוונען מיט די געשוואָלענע טליתים־זעק.

און מיר, קליינע לערנערס נאָך אַ לאַנג אויסראַסטעניש און געגעצן זענען געגאַנגען גאַנצע מיוחסים אַ היים, פאַ־דערן פון די מאַמעס אַ גלעזל וואַרעמס פאַר די תלמידי־חכמים זייערע.

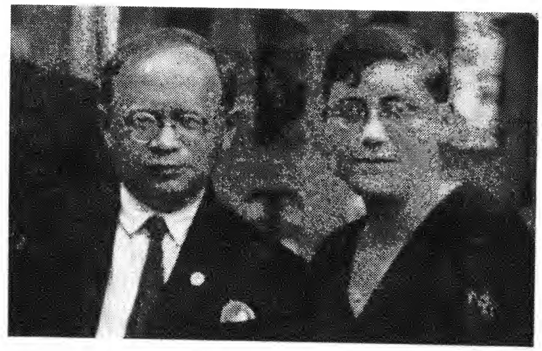
צום שקל־קאַמפּיין אין יאָר 1900 אין ליפּקאַן

וואָס איז דיר געוואָרן
ישראל מיין ברודער?
וואָס ביזטו אַזוי פאַרפרוירן?
ניט עס לעבט — אין דיר אַ אָדער!
וווּ איז דיין מוט, דיין קראַפט
דיין אמונה; דיין טרייהייט?
דיין כוח, וואָס בויט און שאַפט
אייגענעס פאַר זיך און פרייהייט?
אין בבל ביי די טעכער
טרערן האָבן מיר דאָרט פאַרגאָסן
און געשווווירן אויף שטענדיק און אויף זיכער
ציון קיינמאָל ניט פאַרלאָזן.
צו ציון זיין אימער טריי
געגעבן האָסט דו דיין האַנד
און איצט אַ שקל נעמען — שווער? איי, איי, איי,
איז דאָס ניט אַ חרפה, כ׳לעבן און אַ שאַנד.

איבערגעגעבן פון שמואל גארן

אליעזר שטיינבארג

משלים

אליעזר שטיינבאַרג
טשערנאָוויץ, 1932—1880

זיינע שאַפונגען: 2 בענדער משלים. 1 באַנד קינדער־מעשה׳לאך. וואַרטן צום אָפּ־געדרוקט ווערן: בענדער קינדער־לידער, קינדער־פּיעסן, פּעדאַגאָגישע אַרבייטן, אי־בערזעצונגען.

דאָס זענען די משלים פון אליעזר דעם זון פון יהושע
און רייזל געהייסן זיין כשרע מאַמע די צנועה
נשמתם בגנזי מרומים. אונער וואָס?
אַ טויב וואָס לאַכט און וויינט צווישן חורבות,
אַ שאָרך פון אַ בלאַט, וואָס דער ווינט רייסט פון בוים אים,
אַ יתום צווישן יתומים!
אַמאָל ער פאַרשעמט, אָרם־נאַקעט באַהאַלט זיך צווישן די ביימער

און הערט נאָר דאָס קול פון זוגתו רעוועקא:
„איכה?"
ווו ביזטו? קום גיי מיר"...

קלינגט דער זייגער דריי

קלינגט דער זייגער דריי
ליג איך מיט די אויגן אָפן
טראַכט מיר אויס אַ משל — סיי ווי סיי
ווען סע שלאָפט געשמאַק זיך, קען איר ערשט ניטט שלאָפן.

דריי

זיצט באַ זיך אין צימערל ר׳ לייזערל דער קליינער,
רעדט מיט זיך אַליין ער.
פרעגט ער באַ זיין אומעט:
„וואָס איז איינער?"
הערט ער ווי אַ פליג אין אויער זשומעט:
„איינער איז דאָך קיינער!"
זאָגט די שאַרפּע ספקות — וויי,
וואָס צעשייט אים: „איינער איז גאָר צוויי!"
פרעגט ער: „וואָס־זשע פיל איך עמעצן אַ ניט־געזעענעם דערביי?"
קלינגט דער זייגער דריי...

פליגן

מיר דאָס מעשהלע דערציילט אַ גרויסער שקרן
און אַליין געזאָגט: איך זאָג אַ ליגן.
איז אַ סימן, ס׳איז אַן אמת — באַ די פליגן
גאָר אַ ווילדער קאָפּ באַוויזן זיך, אַ חקרן —
אויסגעפונען ער, אַן ליבע האָט דאָס לעבן ניט קיין זין
און אַ פליג מוז ליב האָבן אפילו אויך די שפּין.
מיט זיין אייגנעם שכל ער דערצו דערגאַנגען, און אַחוץ זיך דערגרונטעוועט צום שורש, וואָס פון אים די צרות גריבען:
פליגן טרייבט מען ניט אומזיסט, חלילה, זיי פאַרדינען
אַז מע פליט־אום בטל! אַז מע ברענגט קיין נוץ!
אָט, ווען פליגן מאַכן האָניק ווי די בינען,
דעמאָלט, דעמאָלט —
און אַ נחת׳ל און חכמ׳ס אייגעלעך זיך פלעמלס.
ניט געוואַרט און דורכן פליגל „מיקל־שיקל"
ער צעשיקט אַ רוף אין ווו אַ געסל, ווו אַ ליקל
אין די הויכע פּאַלאַצן ווי אין די הייזעלעך די קליינע,
אין די שמוציקע ווי אין די ריינע־שיינע:
מירטשעם פסח שני
אין אַלטן בקור חולים
אַן אסיפה. ווער ס׳ע קומט, אַז ווויל אים!
און דער אויפרוף אַ געשריי אין מדבר ניט געבליבן
אַקוראַט צום טאָג אין הקדש זיך צענויפגעקליבן
מחנות זשומענדיקע, שוואַרצע.
דאָרט אין קיך דער חכם אָפּגעוואַרט זיי
און אַרויס מיט אַ געטאָקטער וויצפאַרבראָקטער רעדע.
קוים געענדיקט, זיך צעוויגט די שוואַרצע עדה —
אַ געזשומעריי:
— „האָניק מאַכן? יאָ כדאי!
גרינג צו זאָגן: מאַכן... פרעגט: פון וואָס?"
— „ווייסט ניט? האָניק מאַכט מען דאָך פון גראָז"
— „ניין, פון רויזן און פון אינדיקן זאמען"
זאָל די שפּין זיך אַזוי וויסן פונם נאָמען!
— „האָניק מאַכט מען גאָר פון טרויבן! דאָס דער עיקר!"
— „יאָ, יאָ, טרויבן! טרויבנזאַפט פאַרטרייבט דעם אומעט!"
— ז־ז־אָל גאָט היטן! (זיך אַהיקעוואַטע פליג צעזשומעט)".

„טרויבן ז־ז־אַפטט מאַכט ש־שכור!"
— „פון וואָס דען־זשע? זאָג־זשע! בעבע!"
— „פ־פ־פון קעבעבע!"
— „טו אַ קוק! אַ היקעוואַטער רבי!"
— „עז־ז־עס פנים! ממז־ז־זר..."
און געווען איז דאָרט דאָס פליגעלע פון טיטוס
(ס'האָט אַ פּיסקעלע פון קופּער און מיט שטעכווערטלעך שיט עס)
לייגט עס פאָר: היות דער חכם זיס גערעדט, באַטעמט זייער,
זאָל מען מאַכן האָניק פונם חכם'ס זיסע ווערטער.
— „שטילער, שטילער, זעצט זיך אויסעט אַף די ערטער!
— „שרייט ניט „שטילער", וועט שוין שטילער זיין ממילא!"
אוי, פאַרפאַלענע אַ פאָלק פון גנבה — גזלה! — —"
און אַזוי אַ גאַנצע נאַכט. פאַרטאָג אַ הסכם ערשט געבליבן,
אַף די הקדש ווענט מיט פליגן־כתב פאַרשריבן:
„יאָר ביי יאָר אסיפות צוויי פון פליגן פרומע, ווילע
חוץ־דעם אַן אסיפה גדולה
איינמאָל אין אַ שמיטה,
אויב ניט מעגלעך זיין אין פוילן, איז אין ליטע
ביז געפונען וועט מען סוף כל סוף
גאָר דעם בעסטן האָניקשטאָף".
און פון דעמאָלט, — קומט דער זומער,
הייבט זיך אָנעט מיט זשום־זשום ער:
פליגן זשומען, פליגן רעשן
און מע האַלט זיך מיט די הינטערפיסלעך אין איין וואַשן —
שטורמס אין די פלאַשן —
מע אסיפה'ט און מע פליט אַהער, אַהין —
נו, און האָניק? גייט, זייט מוחל, צו דער בין!

זבובים

סיפור זה לי סיפר שקרן,
ובעצמו העיד עליו: בדוי מלכתחילה.
משמע: סיפור אמת הוא; יום אחד נגלה
בממלכת הזבובים אחד גאון, חקרן.
חקר, מצא: בלי אהבה טעם החיים כאין וכאפס.
חייב הזבוב גם באהבת העכביש
אויבו בנפש.
בחריפות שכלו הגיע גם לשורש הרעה:
שנאת זבובים — מנין היא באה:
לא לחנם, חלילה, בצדק ובדין:
הולכי בטל ורק חפצם — לזלול עד להשמין.
לו כדבורים החלו דבש להדביש!
או אז... או אז... ובאישונו של העילוי להבהבת
של נחת מתלקחת... ומהבהבת...
ובכן ללא שהיות, בידי זבובון
פזיזא בן פחזון
לכל השקקים, הסמטאות,
לארמונות פאר, בקתות של חימר
נשלח פתשגן הודעות
לאמור: „גמרנו גמר
אם רק ירצה השם, בל"ג בעומר,
ב„ביקור חולים" ישן עצרת עם רבה.
לכל, לכל: ברוך הבא!"
הפעם לא היה הכרוז קול בציה,
הפעם למועד ולמקום מגעת
לאלפים עדה שחורה והומיה.
ובמטבח הוא, העלוי, נושא נאום
גדוש חכמה, בינה ודעת.
סיים והעדה בקול: זום־זום... זום־זום...
דבש עשות — כדאי, ודאי!
— „לומר עשות — נקל הוא למדי,
אבל ממה?" — „ממה? מעשבים!"
— „לא, מפרחונים וזרעונים!"
— „האפל, יקחהו, את העכביש! דבש עושים מענבים".
— „נכון! עסיס ענב ממתיק יגונים!"
— „רחם... מ... מנא יצ... צצצ... צילנו!"
זבוב כבד־פה נזדמזם,
„עס... ססס. יס ענב משקה משששששכר!!"!
— „ובכן, ממה? מהר!
פתח פה ,תגיד!
—„משששששחל, חלבנה וששששמן זזזית ככככתית".
— „הו — הו! ראו נא: רבי ומגמגם!"
— „עזזזזי פפפנים ומממממזזזזרים!"
יתוש של טיטוס שם בין הבאים
— פיו נחושת ודבוריו כמסמרים —
מציע הוא: היות ונאום הפילוסוף
כנפת צוף מתוק, טעים —
לדבש, מובן, הוא חומר טוב.
— „הסו! הסו! אל המקומות לחזור!"
— „הס! אל תקראו כולכם — ישלך ממילא הס!"
— „הוי, גוי חוטא, סורר, עני ממעש!"
כך כל הלילה רעשו עד... כאור
הבוקר רק על החתום באו:
(על „לוח ההקדש" בכתב זבובים תקראו)
שנה שנה בקיץ כנוסים
שליחים, פעילים מנוסים —
מלבד זאת אסיפת עם רבתי פעם בשמיטה
מקום: אם לא פולין אפשר ליטה,
עד סוף סוף יתגלה
לדבש החומר המעולה.
מני אז אך יגיע קץ אביב
זום־זום. זמזומת מסביב
הומה חבריא ורועשת,
חבריא בכנפים, בכרעים מקשקשת
ששה — טסה — חצים מקשת,
(סערה בבקבוקים גועשת!)
בכינוסים תקרה משחור שחורה...
ודבש? — הואילו בטובכם... אל הדבורה!

מיידיש: משה זילברמן

דער בעל יועץ

ניט אַ טאָג, ניט צוויי — אַ גאַנצע וואָך
ניט אַרויסגעוויזן זיך רב מייזל פון זיין לאָך,
נאָר געטראַכט, געטראַכט כסדר.
(טראַכטן קען איעדער).
זיבן טעג און זיבן נעכט געטראַכט,
און דערנאָך ערשט אַן אסיפה ער געמאַכט.
צען מנינים מייז בכבודיקע זיך צענויפגעקומען
און צו הערן זיצט מען מוכן־ומזומן.
טוט רב מייזל
ס׳עקל אַ פאַרקרייזל,
ניסט זיך אויס, און זאָגט: „רבותי, הערט!
כ׳האָב געקלערט און אויסגעקלערט:
אַלע צרות נאָר פון שנאה!
און די שנאה? ניט אומזיסט! פון קנאה זאָג איך אייך, פון קנאה!

נו, בכן, ווי טאָג אונז קלאָר
מחמת־וואָר סהענגט דאָס לעבן אַף אַ האָר
און די קאַץ אַ בייזער וואָרעם, ווילד.
אַ פאַרדראָס, אַ ווייטיק איר: אַ מויז אַ שנעק —
אויך אַ קאָטער! מיט אַ לאַנגן עק!...
חוצפה! זאָגט אייך, וואָס איר ווילט!...
על־כן, ברידערלעך, עצתי: שטאַרקט די הערצער
און די עקן מאַכט אייך קערצער!
נו, אוודאי, יאָ, אַביסעלע אַ ווייטיק,
אָבער — נייטיק!
קערצט איר אונטער אייך די עקן —
פונם קאָטערס פיסקל פוטער וועט איר לעקן!
ווי איר זעט מיך לעבן, ניט אַזוי אַביס — אַ קראַץ
טוט ניט מער די קאַץ!״
שאָקלען זקנים מיט די קעפלעך: „יאַ אַ סברא...
אוי, די עקן, אוי!... אַ צרה, קינדערלעך, מיט זיי, אַ צרה!״
וואָס־זשע טוט מען? די כפרה!
ווער וויל בייסן, איז געביסן!
רייסן — איז זאָל זיין געריסן
און אַ סוף, אַן עק מיט אַלע עקן! פטור!...
און אַ חכם־עתיק דאָרט פאַראַנען, ראָט ער
גאָר דערלאַנגען אַ בקשה גלייך צום שוואַרצן קאָטער:
ציען זאָל אַף זיי גענאָד ער,
זאָל ער ציען,
און מצד רחמנות און מצד אַ מצווה זיך באַמיען
זיינע הויכגעשעצטע, שאַרפגעשפיצטע ציין —
זאָל באַרייסן זייערע עקן טאַקע ער אַליין!
(ס׳איז אַ שכל,
יאָ, מע דאַרף דעם רשע טון אַ שמייכל).
וואָס? איר לאַכט? מאַכעטייסע, לאַכט!!
נאָר געוויינט גאָר אַלע מייז דאָרט יענע נאַכט.
מ׳איז געוואָרן — ניט פאַר אייך געזאָגט, געליטענע! —
אַך און וויי! אַ קאַץ האָט פיינט אַ מויז, אפילו אַ באַשניטענע.
בלינדע בעטלערס, דרייט אַ קלאָג אַף אַלטע קאַטערינקעס,
און פאַרשרייבט דאָס, פרומע שרייבערס, מיטן גראַם אין אַלטן פנקס:

מייזל, מייזל, מויז!
מעג דיין עק זיין גרויס,
מעג ער זיין אפילו קליין,
בלייבט דער קאָטער — קאָטער, און ציינדעלעך זיינע — ציין!

היועץ

לא יום אחד, לא שני ימים,
שבוע גז, חלף תמים
את משכנו־חורו רבי זנבן אינו עוזב.
שם מתבודד הוא ומחשבות חושב
שבעה ימים, שבעה לילות על המדוכה יושב
ורק אחר כך אספת עם רבתי מאסף.
מנכבדי העכברים, נשואי פנים,
קרואי מועד עשרת מנינים
אותו לשמוע מוכנים ומזומנים.
עולה רבי זנבן על הבמה מסלסל
זנבו בניחותא ומתעטש ומשתעל
וכך פותח: רבותי, שמעו בכונה.
רבות חקור חקרתי, זאת, זאת המסקנה:
מנין צרותינו? משנאה!
ודוקא לא שנאת חנם, כי אם קנאה!
ובכן ברור
כשמש, על שום מה תלויים
כחוט השערה כל החיים,
על מה חתול זה, פריץ חיות — ארור
אפו כי עז! — כה השתלט עלינו:
עכבר קטינא — הן גם הוא חתול ארוך־זנב?!
יחשוב נא כל אחד מכם כטוב בעיניו,
אבל זו, באמת, חוצפה! בכן, אחיא, עצתי: חזק את הלבבות
וקצר את הזנבות!
ודאי יכאב קצת, אבל... הלא... לטובתנו!
ובהקטע הזנב הוא, החתול, לא רק יחדל רדפנו,
אלא חלב מפיהו יגמיענו,
לא רק לא ישוך ולא ימרוט,
בחיי, אף שריטה קלה לא עוד
יוסיף לשרוט.
זקנים יניעו ראש: אפשר, סברה?
על כן לעזאזל! יהיו נא כפרה!
על כן נשוך, חתוך, קצץ!
חסל! לכל הקצוות יהי הקץ!
וביניהם חכם עתיק אחד והוא מיעץ:
לרום מעלתו שונר שחור הגש הבקשה:
חסדו יואיל הודמעלתו הוכיח,
ברב רחמיו שניו כבודות־חדות בדבר מצוה יטריח
ואת הזנבות הוא, בכבודו ובעצמו, יקצץ.

(דברים בגו: תנוף קצת לאותו רשע!)
מה, חביבי, צוחקים אתם? תיתי לכם! צחקו, צחקו!
אולם העכברים בליל ההוא מר־מר נאנקו.
הם נוכחו לדעת, אוי ואבוי אלמון ושכול!
שהחתול צר ואויב למין העכברים ויהי נימול!

הוי, קבצנים סומים, על כנורות צרודים קשרו מספד
ולדור ודור בדפתראות כתבו תופשי העט:
עכבר; עכברוני, יקצר זנבך גם יארך —
דעו: היינו הך —
חתול לעולם חתול וטרוף — דרכו בכך!

מיידיש מ. ז.

דאָס שוועבעלע

טשיק —
אָנגעצונדן זיך אַ שוועבעלע, צעפלאַקערט, און מיט גליק,
מיט אַ ברען אַ קוש געטון דעם ליכט.
(פּלוצים, פּלוצים איז געשען דאָס, אומגעריכט)
ווערט דאָס ליכט בשמה׳לה, דער קנויט,
לעבעדיק פון טויט —
זעט: צוויי העלע פלאַמען
גיסן אין איין רגע זיך צוזאַמען!
גאָר דאָס אמת־גרויסע גליק,
וואָס איז דאָס? אַ בליק,
באַלד
פאַלט
אונזער שוועבעלע צו דר׳ערד,
אויסגעלאָשן און פאַרצערט
און פאַרקוילט.
— נו, דו היצקאָפּ, וואָס געפועלט
מיט דיין ברען און מיט דיין פלאַם?
(זאָגט אף דר׳ערד צו אים דאָס מיסט)
נאָר צעפלאַקערט זיך אומזיסט!
איצט מסתם
דיך מיט די פיס דאָ וועט מען טרעטן
און מיט אונז אינדרויסן בעטן!
— ניין, אביונים
(זאָגט דאָס שוועבעלע) אַ סוף אַזוינעם
דאָך אייך ניט גלייך!
איך בין רייך
אומגעהייער —
איך אַ רגע האָב געגעבן און גענומען פייער!

הגפרור

טשיק —
בבהק הגפרור, הבזיק, הבריק
צולח התלקח ונשיקה לנר הנשיק
(פתאום, פתאום זה התרחש).
נשמת הנר, הפתיל, שוב לתחיה קמה.
וראו: שתי להבות עולות — קנה אחד של אש!
אולם האושר הנכון — זמנו כמה?
דקה, כהרף עין גפרורנו צנח לאדמה,
נדעך, בשרף לחצאים.
— „ברוך הבא בין הבאים!
(אותו בלעג מקדמת האשפה
על הרצפה)
וכי מה עלתה לך, רתחן, רתחת!
וללא תועלת התלקחת.
עכשיו כדומן ברגלים תרמס
ולגל אשפה בחוץ כמונו תתבקש״.
— „אי, ארחי פרחי (הגפרור עונה), אי, אביונים!
סופי, אמנם, סופכם, אבל חיינו הן היו שונים:
רב לי, רב יש
אם רגע קט קבלתי ונתתי אש!״

מיידיש מ. ז.

דער רעטעך

איינמאָל שיקט דער האַרבער רעטעך היסל־ניסל
גלייך צום בינשטאָק: „מיר געפעלט דיין טאָכטער זיסל!
(סטעלניק מיינט ער — איר פאַרשטייט דאָך!)
בעט איך,
היסל־ניסל רעטעך,
זיי מיט מיר זיך דו מתחתן!״
„הערסטו, אַנדערש שטייט ביט אָן זיין טאָטן!״
ענטפערט בינשטאָק: „זאָג אים, קלאָרע טויב
נידערט צו קיי רעטעך ניט אין שטויב!
גיי דיר גיי צו דיינע שוועסטער־ברידער!״
שיקט דער רעטעך ווידער:
„איך דיר אדרבא — דו מיר קידער־ווידער?!
נאָר סע מאַכט ניט אויס!
היות
אָפּגעטובלט און געמאַכט זיך ריין איך,
מיין איך,
איצט געפונען וועל באַ דיר שוין חן אויך״.
„מיינען״, ענטפערט בינשטאָק, „מהיכא־תיתי״ מעג ער —
אָבער פרעג אים: ווערט דען ווייס אַ נעגער?״
שיקט דער רעטעך ווידער.
„איך דיך אַדרבא — דו מיר קידער־ווידער?!
הנה זיי־זשע, בינשטאָק, וויסן,
כ׳האָב די הויט פון זיך געריסן
און — וואָס קען שוין זיין נאָך בעסער? —
זיך געכשרט און געריבן מיט אַ מעסער!
איצטער איך שוין קלאָר ווי שניי!״
„גיי!״
ענפערט בינשטאָק, „זאָג אים: תרבות! (טאַרבעס)
קלעבט זיך אין דער וואַנט אָן אַרבעס?״
שיקט דער רעטעך ווידער:
„איך דיך אדרבא — דו מיר קידער־ווידער?!
נאָר דיין טעכטערל מיר טייער!

איר צוליב — אין וואַסער און אין פייער!
צו דער שאַרף פון מעסער — מונטער!
און גאָט העלפט דאָך ווי מע נעמט זיך אונטער —
איז געשען אַ נס:
כ'האָב געקאָכט זיך אין אַ קעסל און געפּרעסט זיך אונטער פּרעס,
בין אַרויס פון דאָרט איך פרישער און געזונטער.
גלייב מיר, פון מיין האַרבקייט ניט קיין זכר!
(צרות מאַכן אונז דאָך צאַרטער, ווייכער!)
לאָמיר זיך משדך זיין! נו, לאָמיר!"
טראַכט זיך בינשטאָק: „אפשר... טאָמער...
ניט פאַראַן דען קלאָרע הערצער אונטער שוואַרצע פעלצן?
ער האָט ליב זי, וועט זיך אין איר שמעלצן —
זאָל דאָס זיין צו מזל! אין אַ שעה מוצלחת!"
נו, אַ שידוך! רעטעך פאַרעגלט זיך אין האָניק ,נחת.
קומט דער רב, קידושין ער מסדר,
און ער מאַכט גאָר — האָסטו דיר און נאַדיר! —
בורא פרי אדמה!
נו, און זי? די כלה? זיסעלע, די כשר'ע נשמה?
„גייט אייך!" מאַכט דער רב, „אי, גייט אייך!
איצט אַ צוגאָב זי צום רעטעך!"

הצנון

ויהי היום, שולח צנון חריף
הישר אל הכורת:
„מאת עבדך, בן אמתך, צריב־שריף,
שאי שלום, כל טוב לגברת!
אמצא נא בעיניך חן, אגיש לך בקשה:
חשקה נפשי בבתך, היא נופת,
חיי לי בלעדיה תופת,
אותה נא תני לי לאשה!"
כה אמריה משיבה לו הכורת:
„חוצפן! סבור, יאה, נאה, שוה זה לו
בגלל שלשלת היוחסין שלו.
הגידה לו: דל כבודך, פרפר ססגון
אינני מתאבק בעפר הצנון!
חזור בך, שוב חזר אחרי החזרת!"
חוזר הצנון, משגר לה שוב:
„יענה האלהים את שלום הגברת, לה כל טוב!
אני לך יין־הרקח, בושם, נרד, צרי
ואת עמי בקרי ובמרי.
פני ריקם אם השיבות —
בכך אין כלום. היות
ואני במים, הנה יומים
הנני יושב,
היטב פה התרחצתי ואני חושב:
עתה... אמצא בעיניך חן".
— „לחשוב, מהיכא תיתי, כן! מותר! זה כן!
אבל... שים יד אל לב, אמור:
היהפוך כושי העור?"
חוזר הצנון, משגר לה שוב:
„יענה האלהים את שלום הגברת, לה כל טוב!
אני לך משמני הארץ ומטל שמים
ואת לי דחף — דחפתים.
פני ריקם הן השיבות —
בכך אין כלום. עתה הנה תדעי את זאת:
עורי שחורי חשפתי,
ומה עוד? היטב היטב קלפתי.
עתה הריני לפניך... לובן שלג צח!"
— „לך כלך! לך ברח!
הגידה לו: אויל, הי, כסיל!
ראית מימיך — קטנית גרגיר
צמודה בקיר?"
חוזר הצנון, משגר לה שוב:
„שאי שלום, הגברת, לך כל טוב!
אני לך צרור המור
את לי ענבי רוש, אשכלות־מרור.
פני ריקם הן השיבות —
בכך אין כלום. היות
בתך, היא נופת, גיל חיי, בבת עיני
ולמענה במים ובאש.
מן השמים לי עמדו: נס התרחש!
דעי: התבשלתי בדוד רותח יום אחד, שני,
אחר נכבשתי תחת המכבש.
יצאתי, ראי, טרי, בריא והנה
חריפותי ניטלה מיניה וביה
(יסורים ממרקים, בידוע, עוונות)
על כן, טובה, הרבי עלי גם מוהר גם מתן
רק נתחתן, רק נתחתן!"
חושבת כורת — אם: דבריו כה נלבבים.
אולי? כלום אין לב טוב תחת עור
שחור?
דבקה נפשו בה — יתעלסו באהבים!
יהי למזל טוב. בשעה טובה, מוצלחת!"
זווג: צנון מטגן בנופת! נחת!
הרב מופיע. לפי „שולחן ערוך"
מסדר הקידושין והוא מברך: „ברוך
(שמעו! שמו!) בורא פרי האדמה!
ומה עליה, על נפת? נשמה זכה, תמה?
— „אי, אי, הניחו. אי! — עונה הרב,
דין מפורש הוא ב„גפת"
עכשיו לגבי צנון נופת רק תוספת!"

מיידיש מ. ז.

דער קלוגער טייך

ס'„האָט אַ טייך אַמאָל געזאָגט:
„אַלע טייכן נאָר אין ים — אַהין זיי טראָגט!
איך פאַרשטיי ניט! קליין די ערד זיי? ווייניק וועגן?
ווייניק ערטער דאָרשטיקע, פאַרגעסענע פון רעגן?

ערטער ווו מען לעכצט, מע חלשט נאָך אַ טראָפּן וואַסער?
זאָגט: ניט גלייכער דען אַהינצו? ווי דעם ים צומאַכן נאָסער?
אַז מע לויפט מע רעשט! ניטאָ קיין צייט זיך צו פאַרטראַכטן
אַף אַ רגע כאָטש אין ביינאַכטן
אין די שטילע!
ניין! איך גיי מיט זיי ניט! איך — איך זוך אַ נייעם דרך!
און איך שווער אייך:
ווען דער ים־הגדול, ער אפילו,
ער אַליין שיקט זאָגן מיר: איך וועל דיר
אַלע מיינע פּערל שענקען, די סירענע
יענע,
וואָס געפעלט דיר —
איינמאָל ניין! אויך אים וועל איך אויסמיידן!"
און דער טייך גענומען שלענגלען זיך און שניידן
איבער וועלדער,
וויסטע פעלדער
און יבשה פּיקלדאַרער.
(ניט קיין נאַר ער!).
ברכות אים באַגעגענט ווו נאָר ער געקומען,
יעדעס שטיינדעלע מיט פרייד אים אויפגענומען.
נאָר דער טייך, ער קרימט זיך אַלץ נאָך — ווייטער, ווייטער
שניידט ער,
זוכט אַלץ נייע וועגן, ביז ער איז פאַרפאָרן
אין דער הייסער מדבר פארן,
ווו די זון ווי קאַלכאויוונס פלאַמט.
און וואָס איז געוואָרן?
פרעגט דאָס הייסע זאַמד!

זוכן נייע וועגן — יאָ, מאַכטייסע!
נאָר פאַרקריכט ניט אין מדבריות קיין הייסע!

הנהר החכם

חכמים, הזהרו בדבריכם...
ונמצא שם שמים מתחלל. (פר. אבות).

קושיא שאול שאל נהר חכם:
„כל הנחלים הולכים... לאן? אל הים.
הימה רק מגמת פניהם.
תמיהה? כלום תקטן האדמה להם?
מבלי דרכים, מקומות למים כה צמאים,
לגשם כה עורגים, כמהים?
שמא מן הראוי לזרום לשם
ולא להוסיף הרטב את מי הים?
שומע אין, על לב אין שם,
רק החפז, מהר, מהר,
מבלי שהות אף בלילות מכוכבים להרהר.
לא זו הדרך לי, אבור לי חדשה
ותהא אף שבעתיים לי קשה.
ולו הים גם הגדול, הוא בכבודו, יואיל להודיעני:
כל מרגליותי לך אתנה,
אותה הסירונית אשר בעיניך נושאת כה חן היא
ואם לא די —
לך מלכותי עד... החצי שי —
לא! לא אשמע גם לא אבה, בחיי!"
אומר — עושה. בין יערות עד, על פני שדות בור,
רחב עמוק יזרום בגאותו,
על הר קרח, צחיח צור
ישפיע את רוב ברכתו.
בואו יקדמו ברנן ושבחים
לצאתו לוית ברכות
הלאה, הלאה... ישרך דרכים,
יגלה פינות הוא נדחות
קדימה, אך קדימה... עד... שנשתבש
לתוך מדבר קדש,
מקום השמש היא מערכת אש.
ולסוף... מה בסופו של הנהר?
שאלו את החולות שם במדבר!...

כן, דרך חדשה,
תיתי לכם, בבקשה.
אבל זהיר־זהיר: אל השתקש
לתוך מדבר קדש!

תרגום: מ. זילברמן

נקמה

גייט אין וואַלד אַריין אַ טאָטער
קאָקוס ניס צו זוכן (זיי פאַרקויפט אין שטאָט ער).
גייט ער, גייט ער,
און אָט שטייט ער
פאַר אַ בוים, אָנגעשפּיגעוועט דער בוים מיט ניס —
אָבער, גאָט, ווי הויך ער איז!
און ניט צעגעגרייט, פאַרשטייט זיך, קיינער דאָרט קיין לייטער.
ווי ער טוט אַ קוק: אַהאַ —
אַפן בוים אַן אַפּל! זאָגט דער טאָטער: „זיי געלויבט, אַללאַ!
אי די ניס באַקום איך, אי ניט אַפן בוים געקראָכן!
זיך די אַלטע ביימער ניט געבראָכן!"
וואָס־זשע טוט ער? צילט און טרעפט אין אַפּל ער אַ שטיין.
בייז דער אַפּל, שאַרפט די ציין,
בייסט אַ נוס אָפּ, וואַרפט אין טאָטער.
„וואַרט, דו ווערסט פון מיר שוין אַזוי גיך ניט פטור!"
זאָגט דער אַלטער
און די נוס באַהאַלט ער.
נאָך אַ שטיינדל — נאָך אַ ריס,
און סע פליען ניס אַף ניס.
קורץ, סע פלאַקערט אַ מלחמה:
טאָטער וואַרפט אין אַפּל שטיינדלעך און שלאָגט־אויס אנ'אויג אים,
ס'אַפּל זיך אין טאָטער נוקם
(זיס איז די נקמה)
נוקם, נוקם, ביז —
ביז דער טאָטער טראָגט־אַהיים אַ פולן זאַק מיט ניס.

נקמה

יוצא תוגר היערה לאגור
אגוזי קוקוס ובעיר אותם למכור.
הולך, הולך הוא והנה עומד:
עץ לפניו ואגוזים עליו עתרת.
אך, אלהים! מה נשא העץ ורם!
והוא, מובן, איש לא הכין לו כאן סולם.
רואה העין והלב חומד...
פתאום, האח! קוף בצמרת!
שמח התוגר: „יבורך אללה! ברוך הוא על הנס!
עכשיו את עצמותי בלות לא איגע,
גם על העץ לא אטפס,
ואגוזים לרוב בכל זאת אכנס".
ובכן, נוטל הוא אבן וקולע,
בקוף פוגע,
שיניו הלה חורק
קוטף אגוז ובתוגר זורק.
— „חכה, עתה ממני במהרה לא תפטר!"
הזקן אומר
והאגוז בתוך השק — גנז גנוז
שום אבן — שוב אגוז.
וכהרף עיו מטרות עוז
וכך בינם קרב התלקח מר
באבן התוגר לקוף אחת עיניו נקר.
לוחם הקוף, לוחם,
נקמת עינו נוקם,
(בתענוגים מה נעמת, הנקמה!)
לוחם, נוקם עד התוגר
הביתה שב: מלוא השק ביזת המלחמה. —

מיידיש: מ. ז.

פאר וואס די ערד דרייט זיך

זיבן יאָר אין טייך אין הייליקן, אין גאַנג,
זיך געטובלט יאַ־כון־טשאַנג.
קעגן דער לבנה שיין, אין נעכט געהייליקטע, פאַרטראַכטע,
זיבן יאָר גערייניקט זיך, דאָס אַכטע
ווידער זיך געטובלט, גלאַט אַזוי — וואָס שאַט עס?
איז אַ צאָפּ אים אויסגעוואַקסן ביז די פּיאַטעס;
ניט א פשוטער — אַ גילדערנער, אַ זעלטענער אין כינא,
אין דער גרויסער צעפּ־מדינה.
און אַ צאָפּ אַזאַ זאָל הינטן הענגען, אַפן רוקן?
יעדער, נאָר ניט יאַ־כון־טשאַנג זאָל אַף אים קוקן?
און וואָס טוט מען גאָר, אַז עמעץ ווער
נעמט און גנבעט שטיל זיך אונטער מיט אַ שער?
אַלדינגס קען זיך טרעפן, יאָ! מיט וואָס איז ער באַוואָרנט?
ניין, דעם צאָפּ מוז טראָגן ער פון פאָרנט, יאָ, פון פאָרנט!
טוט ער זיך אַ קערעווע, אַ דריי
איינס און צוויי —
שטיי!
וואָס געשען?
גאָרניט, אַלץ דער צאָפּ נאָך ווו געוועזן!
טוט ער ווידער זיך אַ דריי, אַ קער,
איינס אַהין און צוויי אַהער —
אַלץ דאָס אייגענע! איז דרייט ער זיך נאָך מער,
האַסטיקער, אַ שווינדל ראָד —
ניין, סע העלפט ניט, בראַמא ווייזט ניט זיין גענאָד!
און אַזוי שוין לאַנג
דרייען דרייט זיך יאַ־כון־טשאַנג
און מיט אים די גאַנצע שטאָט,
דער בית־עולם און דער טעמפל, און דאָס באָד,
מיט דער שטאָט די גרויסע וואַנט,
וואָס אַרום דעם גאנצן לאַנד,
מיט דער וואַנט די גאַנצע ערד —
ווי אין מיל דאָס בלינדע פערד.
זיך דער וועלט שוין לאַנג פאַרדרייט דער קאָפּ —
און פון הינטן אלץ דער צאָפּ!

מדוע מסתובבת האדמה?

שלו, רחב זורם הגנג
קדוש־הנהרים.
לאור סהר, בלילות חיורים, מהרהרים
טובל שנים חמש
בו יו־כון־צ׳נג
ובששית שוב מתקדש
נזיר אחיו, יו־כון־צ׳נג, לברמה.
בקרב השנים עד עקביו גדלה לו הצמה.
לא פשוטה — צמת זהב, כליל הוד,
אין דוגמתה בסין, בארץ הצמות!
אך כלום צמה כזאת מאחוריו
תהיה תלויה לו על הגב?
וכל אדם זולת כון־צ׳נג יראנה?
ואם יתגנב מי מאחור
ובמספרים יקצצנה?
לא! הצמה אינה זנב!
מקומה אך ורק לפניו!
ובכן עלי עמדו יסוב כון צ׳נג סחור סחור
אחת שתים... ימין ושמאל... שוב! עוד!
שלוש... ארבע... חמש...
עמוד!
מה התרחש?
כלום? לא! הצמה
עודנה במקומה.
טופף־סובב שוב יום תמים.
גלגל חוזר... מעגל קסמים...
לשוא! חסדו מנע ממנו אל ברמה!
וכך כסוס הסוס בטחנה, סומא
מאז יסוב כון־צ׳נג,
נזיר אלוה על גדוד הגנג,
עמו סובבה גם העיר צצמה

מיידיש: מ. ז.

ועם העיר גם החומה,
עמה האדמה,
עמה סובב הולך ושב
עולם על סביבותיו.
ראשו כבר סחרחר סחור
והצמה... עודנה מאחור!

מיידיש: מ. ז.

דער קוש

יעדער האָט זיך זיינע תנועות און העויות.
און ר, ניסל שעיה׳ס
דער גביר, דער שיינער,
ער געהאַט אַ טבע: תמיד נאָכן עסן
זיך ביים טיש געזעסן
און געצמאקעט ביינער.
צמאקעט ער אַ ביין אַזוי און נאָגט,
און דער ביין דערפרייט זיך און ער זאָגט:
—— טעלער, שיסל, גרויס און קליין!
זעט נאָר, ווער סע קושט מיך! דער בעל בית אַליין!
גלעזעלעך דינע,
רוקט אייך אָפּ, מחילה!
איר פאַר קנאה
קענט דאָך פּיקן נאָך, חלילה!
ווי ער צמאַקעט, לעקט מיך מיט די ליפּעלעך די רויטע!
— איי, דו שוטה,
(ענטפערט אים אַ שיסל)
וואַרט אַ ביסל,
ביז ר׳ ניסל
וועט דעם מאַרך דיר אויסנאָגן —
וואָס וועט איר, ר, ביינוש, דעמאָלט זאָגן?

הנשיקה

איש איש ולו מיני תנועה ועויה
והוא הדין עם ר׳ מאיר בר׳ ישעיה,
בעל הוא בעמיו, כבוד הגביר.
דרכו בגמר סעודה לשם קינוח
למוץ עצמות לנחת רוח.
ויהי היום, מוצץ לו עצם ר׳ מאיר,
והיא, גברת, מדושנת עונג, משתבחת:
הי, כף, מזלג, פנכה, צלחת!
הגביר עצמו האח, אהוב יאהבני
ומנשיקות פיו ישקני!
כוסות דקות, במחילה,
זוזו קצת, התרחקו,
פן מקנאה חס וחלילה,
הוי, תתפקעו.
צהלי, נפשי, רני!
איך הוא לוקק!
שפתיו שני,
טועמיהן טעם חיים זכו! איך הוא יונק!"
— „הי, פתיה! (אומרת לה קערה שכנה)
עכשיו עודך טעימה, עודך דשנה,
רק רגע קט חכי, ימוץ ממך הוא מוח, לשד
אחר, עת לחננך, יבוא מועד, ובמרומי הקרת
למעצבה, לדומן את מופקרת!
שירה אחרת
מטרונת, אז תשירי את!"

מיידיש מ. ז.

שעטנז

איך דערצייל דאָך אייך מכל וכל —
נו, דערצייל איך וועגן קישעלע פון זייד
און אויכעט וועגן קישעלע פון וואָל.
וואָס, מ׳שטיינס געזאָגט, עס הייסט היינט וואָל באַ לייט!
באַנוואָל מער ווי וואָל סך־הכל!
און דאָס זיידן קישעלע?
אויסגעניייט אויף אים אַ גילדן פישעלע
און אַ אינדיק מיט אַ קאפהאָן (אויף זיין קאָפּ אַ פאַקל!)
און וואָס אינעווייניק? פעדערלעך, וואָס גוטע פרומע באָבעס
אויסגעפליקט פון הינדעלעך, געקוילעטע אויף שבת.
ווייך דאָס קישעלע און שיין!
און איר דאַרפט דאָס ניט דערציילן אים — ער ווייסט אַליין!
רעדט עס מיט אַ שטיל ווייך־זיידן קול.
זאָגט צום קישעלע פון וואָל:
— זייט־זשע מוחל, רוקט זיך אָפּ פון מיר!
כ׳בעט אייך, טוט זיך ניט צו מיר קיין ריר!
— און פאַרוואָס? — דערפאַר! מ׳דאַרף ניט!
—— פאַרט?
—אַז איך זאָג מ׳דאַרף ניט, מעגט איר גלויבן אויפן וואָרט.
— אָבער דאָך! ווי זאָגט מען עס? אַ וואָרט אַ איבריקעס וואַרף ניט—
און, אַמאָל איז פאָרט דאָס אויפן אָרט.
—— טא, אַז אייך איז ניחא...
איר זענט, האָט מיר קיין פאַריבל —
נו, ווי רופט מען דאָס? ווי הייסט דאָס אין דער ביבל?
(איינמאָל זיך אָנשפאַרנדיק אויף מיר דער שיינער מירה
זיס געלייענס עס פאַרן קליינעם מאַקס)
איר זענט, נו... אַ שעטנז... וואָל און פלאַקס!
ניט פון ריינעם יחוס! גרעבלעך! האַרט!
— ע! אַזוי? אַזוי גאָר?! אָבער — וואַרט!
נו, געוויס! אַ שעטנז איך און איר זענט פיין און צאַרט —
אָבער ניט פאַרגעסט, דערמאָנט זיך גוט,
פאַר אייער צאַרטקייט וויפל הענדעלעך באַצאָלט מיט בלוט!

די קו אויף די קארפאטן

אין דער בוקאָווינע
בערג פאַראַנען הויכע,, גרינע,
בערג, ווי כוחות פרישע, רויע,

וואָס ניט אויסגענוצטע זיי גאָט בעתן שאַפן
און פאַרוואָס? זאָל זיין אויף וואָס צו גאַפן.
אָדער ניין! איך בין זיך טועה:
ווען די ערד געווען נאָך יונג — געהויבן זי געדאַנקען
הויכע, שטאָלצע, ווי די יוגנט נאָר זיך קאָן פאַרגינען:
שפּעטער, ווי געוויינטלעך, די געדאַנקען זיך צערונען;
נאָר אַ זכר דאָך געבליבן, גאָט צו דאַנקען!
אַט דאָס זענען די קאַרפּאַטן.
אַך, פון זיי צו קוקן אויף גאָטס וועלט אַרום!
דו פאַרגעסט אין רעש, אין טויט, משא־ומתן
און דו שטייסט און שווייגסט, ביזט שטום.
איינמאָל קומט אַהיים פון טשערעדע די קו
און זי זאָגט צום כלב: — הער נאָר דו!
טרעף ווו איך בין היינט געווען! אַזש אויף די קאַרפּאַטן!
— וואָר? אַ ליגן! כ'האָב געקענט דיין טאַטן!
אויף געווען אַ ליגנער! (זאָגט דער הונט)
—אַ מהומה
אויף דיין מאַמען, און אויף דיר, און אויף דיין מומע!
אַז איך זאָג געווען — איז געווען! זאָל איך זיין אַזוי געזונט!
שווער אַרויפגעקלעטערט, אָטעם אַזש פאַרפעלט,
צווימאָל זיך ספּאָטיקעט, שיעור די בייבער ניט געציילט.
— טאַקע? וואָס האָסטו געטון דאָרט, וואָס?
— גאָרניט, זאָגט די בהמה, כ'האָב געקייעט גראָז!

יושר

ערגעץ באַ אַן אַלטן טאַטן, ניט קיין עושר,
איז אַ מאָל געווען אַ כלה־מיידל מיט נאָמען — יושר!
יושר! — יושר! — שיין! — מיט זיבן שינען!
האָבן זיך געדרייט חתנים אַרום איר ווי בינען
אַרום האָניק
און געשיט חנופה'לעך פון גילדענעם פּאָלאָניק:
דער געשיקט אַ לופט־קוש, דער געשיקט אַ בלימל,
דער איר צוגעזאָגט דאָס טעלערל פון הימל.
נאָר וואָס דען? אַז ס'טרעפט אַ שידוך זיך, בשעת הכושר,
קוקט מען גאָר אַוועק פון יושר...
און פאַרוואָס? איין העמד, איין קלייד
און מען מוז זי נעמען ווי זי שטייט און גייט.
און דערפאַר איז — יושר וויל מען... וויל מען — יענער זאָל
עס האָבן!
היינט אַ חתן ווי אַזוי, פון וואַנען אַרויסגראָבן?
נאָר ניטאָ באַ גאָט דאָך קיין פאַרגעסענע,
ניט פאַראַן, חלילה, קיין פאַרזעסענע —
און פאַרקייקלט זיך דאָס בעסטע עפּעלע, בלייבט ליגן?
ניט פאַרפאַלן!...
קומען וועט אויף אים דער בעלן.
קומט דער רוח, טוט אַ זאָג זיך קורץ און שאַרף:
„הנה, יושרל, זיי וויסן, איך באַדאַרף
האָבן אַ באַלעבאָסטע, און איך מעלד דיר
דו ביסט מיין... צו איך געפעל דיר
אָדער ניין.
ניט מיין זאַך... דאָס וויס באַ דיר אַליין".
און אַזוי דער רוח אונזער יושר זיך פאַרקנסט
און אויף איר אַרויפגעלייגט פון זיין באַלבאָטישקייט די לאַסט.
ווערט פאַרשוואַרצט זי, קיין העלפט פון איר שוין ניט געבליבן.
קומט דער רוח זעט אין אַלע ווינקעלעך ריין צוגעקליבן,
שמאַכעט ער און דרייט אַ וואָנצע — מעשה גביר,
„ליכטיק־ציכטיק — זאָגט ער — אומעטום איז יום־טוב ציר,
איצט ניטאָ ווהין אַ שפּיי צו טאָן, זוגתי יושר, נאָר אויף דיר".

די בין און די שפּין

ס'האָט די שפּין דערזען אַ בין
פלין
איבער בלימעלעך דאָרט אַהער, אַהין,
כאַפּן דאָ אַ שמעק,
דאָרט אַ לעק,
און אים טראָגן גיך אַוועק
אין דעם בינשטאָק, וואָס ער שטייט ניט ווייט
דאָרט אין אַ זייט.
— „גנבה! גנבה! שרייט די שפּין,
מיינסט איך זע ניט? כ'זע! איך בין
בינדעלע, אַן עדות!
לקחנסט דאָ און לקחנסט דאָרט און אַ פרייד איז:
האָניק! האָניק! האָניק מאַכט די בין זאָל לעבן!
כאַ, כאַ, כאַ! עס איז דאָך אַ געלעכטער, כ'לעבן!
ס'איז דער האָניק דיינער
פונקט ווי מיינער.
פרעמדס איז דאָס דאָך! גזלה! טפו, צו אַלדי שדים!
זע! דו גאָטס געזעגנס!
זע, ווי איך צי פעדים!
נאָר פון מיר אַליין, נאָר אייגנס,
נאָר פון מיינע דאָך געדערים.
פרעג בחרם
צו איך גנבע
אויב מיין וועבעכץ, אויב מיין קאַנווע
וואָס איך שפּין
איז ניט מיינע — זאָל מיין נאָמען ניט זיי שפּין!"
„ביזט גערעכט! זאָגט איר די בין, נו מילא —
האָסט געפּאַקט מיך מיט אַ גנבה,
ס'איז מיין האָניק פרעמדע זאַפּט גאָר, גזלה!
כ'קאָך זי אָבער איבער לויט מיין טבע
אויף מיין אַרט און שטייגער און כדאי איז:
ס'ווערט פון איר דאָך עפּיס נייעס,
זיס, געשמאַק — אַ חיות!
אָבער דו! דיין וועבעכץ — עט!
וועגן וואָס איך האָב זיך דאָ צערעדט?
כ'לעבן ניט כדאי די רייד" —
און די בין האָט אירע פליגעלעך צעשפּרייט...

מיכעלע מיטן ביכעלע

מיכעלע
עפענט אויף דאָס ביכעלע
און זי זאָגט צום טעקעלע:
— „ברעקעלע,
ווערסט אין מיטן שטוב די וואַך
פונקט אַ יאָר מיט עפּיס נאָך.
דאַפסט שוין לערנען, בובי, ווייס:
דאָס אַנ׳אַלף, דאָס אַ בית!
קוק אַהערצו, זע נאָר דאָ: קמץ אלף — אָ.
וועסט געדענקען, יאָ?
בובי, פּע, דו קוקסט אַרויס!
ניטע, טאַכטער, הער מיך אויס:
זעסט אַ דאָס אַ ווי אַ שטעקעלע?
ס׳איז אַ וואָו! געדענק זשע, ברעקעלע!
און אַ נון איז ווי אַ זעקעלע,
און אַ גימל ווי אַ שיכעלע,
גיב אַ קוש אין ביכעלע!
אַז דו וועסט געדענקען —
איך אַן עפּעלע דיר שענקען.

אלף־בית הייסן מיר.
וואָס דו ווילסט, דאָס ווייסן מיר.
צוויי און צוואַנציק זענען מיר
וואָס דו ווילסט, דאָס קענען מיר.

פּאָלקסלידער

(יש לי גן)

כ׳האָב אַ ברונעם אין מיין סאָד,
הענגט אַ קענדעל אויף איר ראָד.
אַלע שבת קומט מיין מענדיל,
טרינקט פריש וואַסער פון מיין קענדיל.

ווי מיין האַרץ, מיין קענדיל וואַך,
טריפט עס גאָלד אין ברונען גלייך,
טריפט אַ פּערל, טריפט אַ רענדיל:
אָט גייט מענדיל, אָט גייט מענדיל.

שאַ! וואָס ציטערט דאָרט אַ צווייג?
מענדיל, צי אַ פויגעל? שווייג!
מענדיל, מענדיל! ער מיין שיינער!
גיכער, גיכער! ניטאָ קיינער!...

ביי דעם ברונען אויפ׳ן ראַנד,
קאָפּ אויף אַקסעל, האַנד אין האַנד,
כ׳וועל דיך פרעגן רעטענישן:
קרוג, וואָס לויפט צום קוואַל, צום פרישן?

און וואָס נאָך איך וויסן וויל,
וואָס מיין עמער טרערט שטיל, שטיל?
קאָפּ, קאָפּ, קאָפּ, און אָהן אנ׳אויפהער
טאָג ווי נאַכט וויינט אָהן אַ סוף ער.

און פון וואַנען קומט דער שמאַרץ
ווי אַ ווערימעל אין האַרץ?
אמת, וואָס געהערט מיין מאַמע
דיר פאַרדרייט דעם קאָפּ נחמה?

ענטפערט מענדיל און ער גלעט:
אויף מיר שונאים אָנגערעדט
איב׳ר אַ יאָר, אַז גאָט וועט וועלען
וועל׳ן מיר, קינד, אַ חופה שטעלען.

זומער לעב וועט דעמאָלט זיין,
גיסן וועט זיך גאָלד און שיין
און אונז בענטשען איבער פלויטן
צווייגן פול מיט ווינשעל רויטן.

און אַ עולם גאַנץ געדיכט
יעדער אין דער האַנד אַ ליכט
וועט מיט כלי־זמר אונז דאַך פירן,
מ׳וועט אַרויס פון אַלע טירן.

דאָ אין סאָד די חופה שטיין,
דו דערלאַנגען מיר מיט חן
אַ מתנה — אשמח ואגיל —
אַ קליין פינגערל מיט אַ נאַגיל.

איך דיר: „הרי־את״, אַ פּאָר
מיר פון היינט ביז הונדערט יאָר,
שונאים וועלן אויגן גלאָצן,
און פּאַר קנאה תיכף פּלאַצן.

נעם מיך אונטער דיינע פליגל...

(הכניסיני תחת כנפך)

נעם מיך אונטער דיינע פליגעל
ווי אַ פרומע טויב אַ שטילע.
אין דיין שויס אַ נעסט געפונען
זאָל מיין בלאָנדזשענדיקע תפילה.

ווען דער טאָג שטיל נעביך גוס׳ט
הער מיין סוד פון ווייטיק גרעסטער:
ס׳איז פאַראַן אַ יוגנט, זאָגט מען,
וואָס הייסט יוגענט, שוועסטער?

נאָך אַ סוד וועל איך דיר טרויען:
כ׳טראָג אַ פלאַם אין האַרץ, מיך עסט ער.
ס׳איז פאַרהאַן אַ ליבע, זאָגט מען,
וואָס הייסט ליבע, שוועסטער?

ס׳האָבן מיך געגאַרט די שטערן —
שטערן גלויבען, ניין, מ׳טאָר ניט!
כ׳האָב אַ טרוים, איצט האָב איך גאָר ניט.
כ׳האָב שוין, שוועסטער, גאָר ניט.

נעם מיך אונטער דיינע פליגעל
ווי אַ פרומע טויב אַ שטילע
אין דיין שויס אַ נעסט געפונען
זאָל מיין בלאָנדזענדיקע תפילה.

ניט אין שטאָט ניט אין שטעטל
(בין נהר פרת ונהר חדקל)

ניט אין שטאָט, ניט אין שטעטל
וווּ סע בליט דער זיסער טייטל,
אויף אַ טייטלבוים מיט גאוה
שטייט אַ גינגאָלד, שיינע פּאַווע.

פּאַווע קרוין, איך וועל דיך בעטן
זאָלסט די פליגעלאַך צושפרייטן
צו מיין חתן פלי און בינד אים
און צעטראָגן ברענג געשווינד אים.

לאָזט ניט בינדן זיך מיין ליבער,
גיב פון מיר אַ גרוס אים איבער
וועט ער פרעגן וואָס איז נייעס?
זאָג: ס׳גייט מיר אויס דאָס חיות...

זאָג: דער גאָרטן בליט אלץ בעסער
און פאַרמאַכט מיט זיבן שלעסער
דאָרט אַ מילגרוים — גאָלד און פייער
אויף דיין ברכה וואַרט געטרייער!

און דערצייל אים נאָך אַ שטייגער:
פייכט פון טרערן איז מיין געלעגער
פון מיין לייב, מיין וייכן, פרישן
פייערט אַלע נאַכט מיין קישן.

— זאָלסט דערלעבן מיר משיחן
זאָגט אין מיין קופערט גרייט די ציכן.
צוואַנציק העמדער אין צוויי וואָכן
איך אַליין זיי אויפגעשטאָכן.

פעדערן די ווייכסטע סאַמע
אָנגעפליקט האָט מיר מיין מאַמע
ביי דער זיפ זיך נעכט געבויגן
אַזש געקלעבט זיך איר די אויגן,

די גירליאַנדע גאָלד געשטיקט זי
און אין קופערט פאַרטיק ליגט זי
און דער נדן אויף מזומן —
ווען זשע וועט מיין חתן קומען?״

**
*

יינגל־רינגל, אדם חוה,
ס׳האָט אַזוי געזאָגט די פּאַווע:
כ׳וועל זיך צו דיין חתן טראָגן
און די נאַכט דיין סוד אים זאָגן.

זאָגן, מאַגנעט בענקט נאָך אייזן
און אין חלום דיך אים ווייזן
וועט אַ טראַג טון אים פון בעטל
אויף אַ בעזעם ביז דיין שטעטל.

רייטענדיק וועל איך אים ברענגען
אויף דיין האלז וועט ער זיך הענגען
און וועט זאָגן: עיקר איז דאָך
נאָר די ליבע ביי אַ שידוך.

וואָס מיר נדן? זיידנס, קישן?
דיינע צעפּ וועל איך אויסקושן
דיינע צעפּ פון זיידנס בעסער,
פאַר דיין נאָגל — גאָלד צען פעסער

איך אַליין בין אויך ניט אָרעם
איך האָב לאָקן, הייסע אָרעם...
ביידע זיי פון דיינעט וועגן,
קום זשע כלה מיר אַקעגן.

שטיל די נאַכט פאַרשפרייט די פליגל
און די פּאַווע מאַכט אַ עיגול.
אין די כמאַרעס זי פאַרפלויגן.
און איך קוק מיר אויס די אויגן...

שטיי איך אויף און גיי זיך לייגן
באַ די כמאַרעס טו איך פרעגן:
„קלאָרע כמאַרעס, ניט געזען
ערגעץ ווו מיין חתן גייען?״

איבערזעצט: שטיינבערג א.

אליעזר שטיינבאַרג

בריף, זכרונות און שיחת־חולין

איבערגעגעבן פון נטע רויטמאַן

אין די יאָרן פון פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה איז אליעזר שטיינבאַרג געווען מיין לערער אַף עברית. יעדן נאָכמיטאָג פלעג ער צו אונדז קומען מיט מיר קנעלן. דער גרעסטער טייל פון דער „שטונדע" איז אַוועק צו פאַריכטן די שריפטלעכע אַרבעט, וואָס ער פלעג מיר יעדן טאָג פאַרגיבן. ער פלעג שלייפן דעם בוי פון זאַץ, יעדעס וואָרט, ווי מע שלייפט אײדלשטיינער און דערביי מיר דערקלערן, הלמאי מע דאַרף שרייבן אַזוי און ניט אַנדערש. פון צייט צו צייט פלעג ער אַמאָל פאָרלייענען א משל. האָט זיך איינגעקריצט אין זיכרון אַ זומער נאָכמיטאָג אַרום 1911—1912. שטיינבאַרג — אָנגעטון אין אַ זומערדיק סעסוטשאַ־רעקל, און מיט די גרויסע שפּאַקולן. באַ אונדז איז דאַן געווען צוגאַסט ד״ר חיים רויטמאַן, שטיינבאַרג׳ס אַ יוגנט־חבר, וואָס איז אומגעקומען אין 1919 בשעת דעם פּאָגראָם אין פּראָסקוראָוו.

פרעגט אים חיים: האָסט עפּעס, לייזער? דאָס הייסט, צי ער האָט אַ פריש משל

שטייבאַרג האָט געגעבן אַ מורמל: המ... המ... און אַרויס־גענומען אַ שטיקל פּאַפּיר און אָנגעהויבן לייענען:

קיש־קאַש!
טאַנצט אַ באָרשט אַף אַ קאַמאַש!
שטאַרקער, שטאַרקער גייט דער טאַנץ,
און אַלץ העלער ווערט דער גלאַנץ.

אין יענע יאָרן האָט אין ליפקאַן געוואוינט מרדכי מאיר בלאַנק, וועמענס שטוב איז געווען אַ בית־ועד. אליעזר שטיינ־באַרג, משה אַלטמאַן און יעקב שטערנבערג פלעגן אַהין אָפט קומען. כמעט יעדן שבת צונאַכט׳ס פלעג זיך אַהין צונויפקומען די שטעטלשע אינטעליגענץ. איך, הגם נאָך אַ שנעק, האָב געהאַט אַ צוטריט צו די אָוונטן, אַ דאַנק מיין קרובהשאַפט מיט דער משפחה בלאַנק.

אַף די דאָזיקע אָוונטן פלעגן געוויינטלעך שטיינבאַרג, אַלטמאַן און שטערנבערג און מ. מ. בלאַנק, וואָס האָט געשריבן לידער, פאָרלעזן די אייגענע שאַפונגען און נאָך די פאָרלעזונגען — ויכוחים. דאַן כיבודים און פון מאָל צו מאָל פלעג מען שפּילן אין בריוולעך („לעטוטשקעס"). געדענק איך ווי חיים רויטמאַן האָט שטאַרק געשוויצט ביים אָנ־שרייבן שטיינבאַרגן אַ „לעטוטשקע"; איך געדענק נאָר די ערשטע בוויי שורות:

„אוי דו ברייטער, שאַרפער מוח,
פול מיט מייז און שטשערעס אויך!...

דערויף האָט שטיינבאַרג פּראָמפּט געענטפערט:

און איך פרעג,
צי דען מעג
מיר אַ מויז אַ שנעק,
לעקן מיר מיין עק?
פאַר דער העזה
שטראָף איך דיך, דו מייזל־מוזע!
זאָלסט אַ גאַנצע וואָך,
ליגן אין דייך לאָך
און דיין מייזל־לירע
זאָל ניט שפּילן מיר קיין שירה!

אין די יאָרן 1924—1927 האָב איך געוואוינט אין פּאַריז. האָב איך דאַן באַקומען פון שטיינבאַרגן עטליכע בריף, וועלכע שפּיגלען אָפּ זיין געמיט און שטימונגען צו יענער צייט און צוליב זייער אַלגעמיינעם אינטערעס ווערן זיי פאַרעפנטלעכט.

ליבער נטע,

דיין קאַרטל צו ד״ר פעלדער האָב איך געזען, די בריוו אָבער וואָס האָסט מיר געשיקט — ניט! אַ מופת פון אונדזער פּאָסט־פּאַרקער! כ׳האָב היינט געהייסן דיר שיקן די „שויבן" און אַן „אלף־בית" און אויך דאָס ביכעלע ווי אַזוי די „פייגע־לעך לערנען חומש". דאָס זאַמלבוך „קולטור" אָבער ניט. דאָס איז ביי אונדז געווען דער ערשטער פּרוּוו, אין אַ שלעכטער צייט ביי שווערע באַדינגונגען, אַזוי אַז פון דעם ביסל גאָלד וואָס מיר האָבן געוואָרפן אויפן פייער איז אַרויס אַן „עגל". מיט די פּאָר משלים מיינע וואָס זענען אַריין אין דער זאַמלונג בין איך אויך ניט גאַנץ צופרידן.

אונדזער קולטור־פעדעראַציע לעבט און מוטשעט זיך און דאָך אַזוי, אַנטוויקלט זיך, סע שאַפן זיך נייע אָפּטיילונגען איבערהויפּט אין אַלט־רומעניע. אין בוקאַרעשט זענען די „ווילנער" אָדער ריכטיקער דער שארית־הפליטה פון די „ווילנער" פאַרהאַלטן געוואָרן און סע בויט זיך אַ יידיש טעאַטער אונטער דער לייטונג פון הערמאַן (רעזשיסער פונעם „דיבוק"). אונדזער פאַרלאַג האָט זיך אויך אַ ריר געטון. ס׳איז אַריינגעבראָקט געוואָרן אַ סכום פון אַריבער מאָה אלף לעי אין נייער שריפט און מע גרייט זיך אַרויסצוגעבן מיינע און שטערנבערגס שריפטן. אַ כלל סע פּיקט זיך אַ לעבן און מיר — איז נמאס ומאוס דאָס לעבן דאָ! איך קען ניט איינזיצן דאָ מער. איך וואָלט אַנטלאָפן אין דער וועלט אַריין און וועל טאַקע אַנטלויפן! לכל היותר וועל איך איבער זיין אין „קוזאָס גיא צלמות" נאָך דעם ווינטער און דערנאָך — וווהין? ווייס איך נאָך ניט אויף זיכער, קיין וואַרשע, קיין אַרגענטינע און אפשר גאָר — מיט ביאַליקס מיטווירקונג — קיין ארץ ישראל. איך שיהיה משנה מקום זיין מוז איך: זאָל זיין ערגער אַבי אַנדערש!

און איצט וויל איך זיך ביי דיר, ליבער נטע, עפּעס אָנפרעגן: אפשר וואָלט געווען אַ געדאַנק איך זאָל קומען קיין פּאַריז אויף אַ פּאָר „אָוונטן"? ווי מיינסטו, עס וואָלט זיך געלוינט? אוי! דער שימל האָט דאָ אַזוי אַרומגעכאַפּט, אַזוי דעם אָטעם פאַרשלאָגן, אַז דו ווילסט מיט אַלע כוחות זיך

אַרויסרייסן אפילו פון אייגענע כלים! אַ טרעסל טון מיט זיך אַליין ווי אַ ניין־יעריק קדחת! נו, וואָס זאָגסטו, בטע?

בכל אופן: ענטפער באַלד!

מיט ליבשאַפט

אליעזר שטיינבאַרג

ליבער בטע,

ווען מע שמועסט פון משיחן? געזעסן און געשמועסט פון דיר איז דיין בריוו אָנגעקומען. אויב אַזוי ענטפער איך דיר אויף אים טאַקע תיכף. די אַלע „וואָרום׳ס״ בנוגע די „שויבן״ האָבן זיך זייערע „דאַרום׳ס״. איך לאָז זיי איבער דערווייל שטיין בשלום אונטער זייערע פראַגע־צייכנס ביז מיר וועלן זיך זען און איך ענטפער דיר אויפן סאַמע עיקר: הריני מוכן! איך בין גרייט צו קומען קיין פאַריז. ווען זאָלסט קענען פועל זיין מע זאָל שיקן די גאַנצע רייזע־שפייזן — הרי טוב! אלא ניט זאָל זיין אַ טייל.

איך בין איצט פאַרנומען מיט צוגרייטן צור אויפפירונג אַ נייע קינדער פיעסקע, כ׳האָב זיך פאַרלייגט דורכצושלאָגן די אידעע פון „קינדער־טעאַטער״ לויט דעם טיפּ וואָס מיר חלומט זיך. דאָס קינדער־טעאַטער דאַרף זיין אַ שוי־שפיל פון קינדער, אָבער ניט נאָר פאַר קינדער, נאָר אויך פאַר דערוואַקסענע. קינד איז פרייד און שפיל. די ערשטע אַרטיסטן אויף דער וועלט זענען געווען די ערשטע קינדערלעך וואָס האָבן זיך אין זאַמד, און כלה־חתן און אין פערדלעך געשפילט.

ווען דאָס טעאַטער פון די דערוואַקסענע איז אויסגעמאַרעוועט, בלוטלאָז, חולה־נופלדיק, זאָל קומען דאָס קינד און זאָל עס אַ שפּריץ טון מיט זיין זיבעטן חן, מיט זיין לעבעדיקייט און ריינקייט און אמתער נאַטירלעכער, ניט געקינצעלטער, געזונטער, קינדישער פרייד־שפיל — זאָל קומען דאָס נאַטירליכסטע טעאַטער וואָס קען נאָר געמאָלט זיין אויף דער וועלט. זאָל אַרויסטרעטן דער באמת פון גאָט געבענטשטער „אַרטיסט״ וואָס טראָגט אַריין אַזוי פיל זון, חיות און געלעכטער אין די סאַמע פינצטערע ווינקעלעך מיט יעדער מינע און תנועה! אַמאָל איז געווען אַ מנהג אויף דער וועלט, אַז אין אַ קריטישן מאָמענט פלעגט מען זיך ווענדן צום קינד און זאָגן: „פסוק לי פסוקך״. אַזוי, מיין איך, מוז דאָס טעאַטער היינט אויך טון.

נאָך „יוסף מוקיר שבת״ איז דאָס נייע שטיק („גליקליכע״ הייסטס) דאָס פערטע וואָס כ׳האָב אָנגעשריבן פאַר דעם נייעם מין קינדער־טעאַטער.

ווען דיין ענטפער וועט קומען וועט שוין, גלויב איך, דאָס שטיק זיין אויפגעפירט און איך וועל שוין קענען פאָרן.

פון מיין פאָסטן ביי דעם פאַרלאַג „קולטור״ האָב איך זיך שוין אָפּגעזאָגט. פון וואָס זשע ציט מען חיונה? פון דער „בכבודיקער פרנסה״ מנחם מענדלס, פון שרייבן, און דווקא פון לשון קודש שרייבן!

אין ניו־יאָרק גייט אַרויס אַ העברעאישער קינדער־זשורנאַל „עדן״, אַרבעט איך דאָרטן און באַקום זייער אַ פיינעם האָנאָראַר. דער זשורנאַל — הלואי וואָלטן מיר אין יידיש אַזוינעם פאַרמאָגט — פרעכטיק אַרויסגעגעבן, אמת קינסטלעריש אילוסטרירט און סע אַרבעטן אין אים אַלע העברעאישע „צנתרי דדהבא״ (ביאליק, צ׳רניחובסקי, שניאור, ש. בן־ציון, ברקוביץ וכו׳).

די לעצטע צייט האָב איך אָנגעשריבן אַ נייעם באַנד קינדער־מעשה׳לעך אין העברעאיש. און מיין העברעאיש האָט ביי די מיטאַרבעטער פונם עדן גאָר עושה רושם געווען. אַ „אמן הסגנון״ בין איך ביי זיי (אבי כאָטש נישט קיין המן הרשע ווי ביי די...) און — הער אַ מעשה! — ביאַליק רופט מיך קיין ארץ־ישראל! „עת כנוס, שרייבט ער מיר, כמו שנאמר „וקבצנו יחד״ פירוש רש״י: כל הקבצנים יעשו חבורה אחת״.

און איך האָב טאַקע באַשלאָסן צו פאָלגן און צו פאָרן! די עם הארצישע טשערנאָוויצער סביבה, דער פאַרטיי־חמיזם און דער „צילענדריזם״ דערגייען מיר די יאָרן. איך מוז זייערע פטור ווערן. איך מוז! ס׳איז שוין ניט צום איבער־טראָגן!

מיט ליבשאַפט

א. שטיינבארג

אַ גרוס אַלע פריינט און חברים וואָס אינטערעסירן זיך מיט מיר.

אויף אַ בילדעל, וואָס א. ש. האָט מיר געשיקט — האָט ער צוגעשריבן

קאַראַהאָד! קאַראַהאָד!
די באָבע אַ פאַרכמאַרעטע!
ווער פאָרט? ווער פאָרט?
אין דער גרויסער קאַרעטע!
רידער ריידער רידערן —
באַרג אַראָפּ זיי נידערן!
און די לאַנגע דייטשן
מיט די רויטע בייטשן
פאָכן און זיי שמייסן!...
קאַראַהאָד! קאַראַהאָד!
מ׳דאַרף די קייט צערייסן
קאַראַהאָד! קאַראַהאָד!
מ׳דאַרף די קייט פאַרייניקן.
ווער פאָרט? ווער וואָרט?
דער קעניג מיט דער קעניגן!

(פון דער פיעסקע „די גליקליכע״
צייכן פון ליבשאַפט נטען פון א.
שטיינבאַרג, 15.10.1925).

אין 1931 נאָך זיין צוריקקער פון בראַזיליע — האָט מיך שטיינבאַרג געבעטן, איך זאָל אים פאַרזאָרגן „די גילדענע פאַווע״ פון משה לייב האַלפערן (איך האָב דאַן פערוואַלטעט דעם פאַרלאַג „שלום־עליכם״ אין בוקאַרעשט). באַקומען דעם בוך האָט מיר שטיינבאַרג געענטפערט אין עברית:

בעד ה„פאַווע״
אני לוחץ את ידך באהבה
ומה אומר? יהא רעווא
ואותה בת חוה
שהביאה לך טוס הפז
כמו שהכריז מאז

במרומי רקיע הקול
ארבעים יום קודם שהוציא המו״ל
אותך לאור —
תבושם לך כאשכול הכופר וצרור המור.
אוהבך א. שטיינבאַרג

וואָס עפּעס אויף העברעאיש! ווער דען זאָל אין ק״ק טשערנאָוויץ שרייבן העברעאיש אַז ניט קיין יידישיסט? אפשר אַ העברעאיסט? אַז ער יכולט נעביך ניט! די העברעאיסטן קענען דאָ נאָר העברעאיזירן די יידישע שולן פאַר אָרעמע קינדער־ווענגן.

העברעאיש איז ביי זיי ווי דער שיכורביים שענקער! דער שענקער האָט ליב דעם שיכור, נאָר זיין טאָכטער וועט ער אים פאַר אַ כלה ניט גיבן.

אַ גריס דיין באַשערטער

א. ש.

ווינטער 1932, א פאָר מאָנאַט ערב זיין אומזיניקער פטירה איז שטיינבאַרג געווען אין בוקאַרעשט (יאַנואַר 1932) און זיך אויפגעהאַלטן אין הויז פון זיין פריינט און חבר שלמה ביקל.

קום איך אַמאָל אַריין אין אַ נאָכמיטאָג און טרעף שטיינ־באַרגן זיצן און שרייבן אַנזיכטס־קאַרטלען צו חברים און פריינט אין טשערנאָוויץ.. באַמערק איך אַז ער שרייבט אין פערזן. ווי האָט געזאָגט ביקל: „ביי שטיינבארגן איז ניט פאַרהאַן קיין פאַרזעסענע ווערטער. יעדעס וואָרט האָט זיך זיין זיווג״..

ציטיר איך פון זיכרון אייניקע פערזן, וועלכע ער האָט מיר געגעבן לייענען לויט מיין פאַרלאַנג.

„פון בוקאַרעשט נייעס?
קאָם אַ כזית!
נעכטן געווען אַ חָגָא,
אַ פופציקער געוואָרן גאָגע
באַקומען קאטעדר פון עסטעטיק,
כ׳מיין פון עטיק
געפּאַסט אים גיכער,
און רויטמאַן צייכנט נישט קיין ביכער.
פאַרוואָס? אַלטער זמר,
גינינגיר אָפּנעמער!
היינט גיי דרוק משלים
ויותר אין לחַדש רק חיים ושלום!

אַ גאַנצע וואָך אין בוקאַרעסט
ביי ביקלין אויף קעסט.
די צייט מיט קיין געלט ניט מע מעסט,
גלאַט אַזוי מע מעת־לעת׳ט.
אַמאָל קומען געסט,
שמועסט מען, מע עסט
און מען מעגן ביי אייך דאָרטן ברענען די פרעסט,
זיץ איך ווי אַ פייגאַלע אין אַ וואַרעמער נעסט.

א. ש.

און ביקלין שרייבט איר —
און מיר אַ גריסיל פאַרגעסט!

ד״ר מיכאל קויפמן

די אלטע היים

א

פאַרשוווּנדענע יאָרן,
פאַרגעסענע טעג —
צו אייך ווו געפינט מען
אין זאַמדן אַ וועג?

אַ שטעטל אַ אָרעמס
ביים ברעג פונם פרוט
זעקס טעג מאַמאַליגע
און שבת נאהוט.

מיט שטיבלעך און קלייטלעך
פון האָלץ און פון ליים.
אין טאָל איינגעניורעט
דאָרט דרימעלט מיין היים.

פון לינקס קומט אַ קלויסטער
אַראָפּ פון אַ באַרג.

פון רעכטס דער בית עולם
אויף באַרגיקן קאַרק.

קרום טוליען זיך געסלעך
מייסט אונטער איין דאַך;
אַ נאָמען, אַ נומער?
ווער דאַרף אַזאַ זאַך?

און מענשן דאָרט רופט מען
טשיקאַווע אַזוי,
ווי: שמויש, באַלעגאָלע,
מענאשקעלע גוי.

אַ שיטערע בלאָטע
וואָס טריקנט ניט אויס
ניט ווייט פון די יאַטקעס —
די שול מיט דער קלויז.

אָט דאָס איז אינגאַנצן
מיין שטעטל; און דאָך —
ביז איצט איז פאַרבליבן
אין האַרץ אַ לאָך.

אַן אָפּגרונט, וואָס קיינמאָל
ניט אָנפילן וועט
דער ריזיקער טומל
פון ריזיקע שטעט.

צי אפשר גאָר שיינט עס
מיין יוגנט אַליין
פון באַרג, פונעם רעכטן
פון אונטער אַ שטיין.

מיט לייבליכע ביינער
פון הייליקן אָרט
פאַרקנופּט און פאַרבונדן
מיין יוגנט רוט דאָרט.

ד״ר מיכאל קויפמן
איידעם פון שלום עליכם
זשורנאַליסט אין יידיש און רוסיש.

און בלויז איר נשמה
שוועבט אום ערגיץ ווו
אין עולם התוהו
און האָט ניט קיין רו.

און קומט אָפּט אין חלום
באַרירט מיט איר זוים
און צינדט אָן מיט אומעט
און בענקשאַפט מיין טרוים.

עס ציט מיך אַהינצו
צום היימישן טאָל;
עס האָט דאָך מיין יוגנט
געבליט דאָרט אַמאָל.

מיין קינדהייט האָט דאָרטן
איר טורם געשטעלט,
איך האָב דאָרט געפונען
מיין אייגענע וועלט.

דורך יאָרן און יאָרן
פון ווייטנס ביז היינט
מיט טויזנטער חנ׳ען
מיין שטעטעלע שיינט.

פאַר שווונדענע יאָרן
פאַרגאַנגענע טעג —
צו אייך ווו געפינט מען
אין זאַמדן אַ וועג?

ליבער פריינד, ד״ר מ. קויפמן (מיקאעלא),
אייער איבערזעצונג פון מיינע שירי עם אויף יידיש איז זער געלונגען, איך ערלויב אייך זיי אַרויסגעבן אַלס אטאָ־ריזירטן איבערזעצונג.

אייער
ח. נ. ביאליק

ב

ערגעץ דאָרט אין ווייטע ווייטן

(בין נהר פרת ונהר חדקל)

ערגיץ דאָרט אין ווייטע ווייטן
שטייט אַ טייטלבוים פון צייטן.
צווישן זיינע צווייגן־קרוינען
טוט אַ גאָלדענע פּאָווע וווינען.

פויגל, שיינסט ווי זונען זיבן,
כ׳בעט דיך, זוך מיר אויס מיין ליבן,
פלי געשווינדער פון אַ וויכער,
בינד אים, בינד אים, ברענג אים גיכער.

האָסטו ניט קיין רויטן פאָדעם
קום מיט גוטן צו זיין לאָדן,
גריס אים, רוים אים איין אַ בייעס —
זאָג, אַז ס׳גייט מיר אויס מיין חיות.

זאָג; אַ גאָרטן בליט אַ שיינער —
ווייסט צו אים קיין וועג ניט קיינער;
ר׳האָט אַ מילגרוים דאָרט אַ זיסן —
איז ניטאָ ווער ס׳זאָל געניסן.

ווידער, לאָז אים, פויגל, הערן,
אַז מיין בעט שווימט אין טרערן
און פון אונטערן לייב מיין פרישן,
ווערט ביינאַכט פאַרברענט מיין קישן.

וויל ער אַלץ ניט, זאָג: נישקשה,
פול מיין קאַסטן מיט הלבשה,
זייד און אַטלאַס, העמדער דרייסיק —
כ׳האָב אַליין געשיקט זיי פלייסיק.

צוגעגרייט אויך פעדערן ווייכע,
אין די ווינטער נעכט אַ בלייכע
איז מיין מאַמע שטיל געזעסן
און געפליקט, אין שלאָף פאַרגעסן.

און אַ שלייער, גאָלד געשטיקטער
וואָרט שוין לאַנג, אין שאַפע ליגט ער.
ס׳וואָרט מיין נדן אין מזומן —
ווען זשע וועט מיין חתן קומען?

ווייער, שלייער, ווייסע טויבן —
— האָט די פאַווע אָנגעהויבן —
דיין באַשערטן פלי איך וועקן,
כ׳וועל אים היינט דיין סוד אַנטפּלעקן.

שכור מאַכן מיט אַמאָל אים
ווייזן דיין געשטאַלט אין חלום
וועט אויפשפרינגען ער אין פיבער:
האָפּ! און היידאַ צו זיין ליבער!

קומען רייטענדיג צו יאָגן
אויף אַ בעזים און וועט זאָגן:
„מיט דיין ליבע, מיט דער הייסער
בין איך רייכער פונם קייסער.

וואָס מיר נדן? דו מיין לעבן!
ביזט אַליין אַנ׳אוצר, כלעבן!
זייד — דיין האָר מיט דופט, מיט פרישן
און דיין שויס — מיין אַטלאַס קישן.

כ׳האָב אויך אייגענס גאָלד און אַטלאַס:
יוגענט פייער און שוואַרצע פאַטלעס,
ביידע דיר אָוועקגעגעבן —
קום זשע כלה־ניו, מיין לעבן!

נאַכט געוואָרן. פייל אויס בויגן
איז די פאַווע אָוועקגעפלויגן
הינטער וואָלקענס זיך באַהאַלטן
און פאַרגעסן וואָרט צו האַלטן.

ווענד איך שטענדיג אויגן פייכטע
צו די וואָלקענס, צו די לייכטע:
וואָלקענס קלאָרע, הימל־בלומען,
ווען וועט פאַרט מיין חתן קומען?

ג

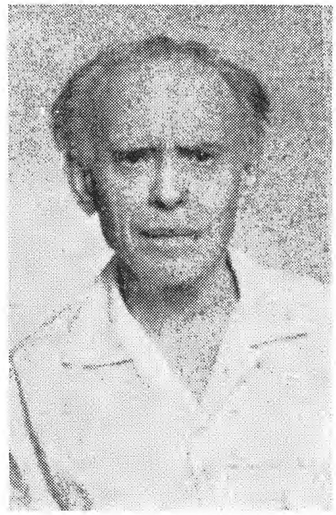
נײַע מאָדעס

(מנהג חדש בא למדינה)

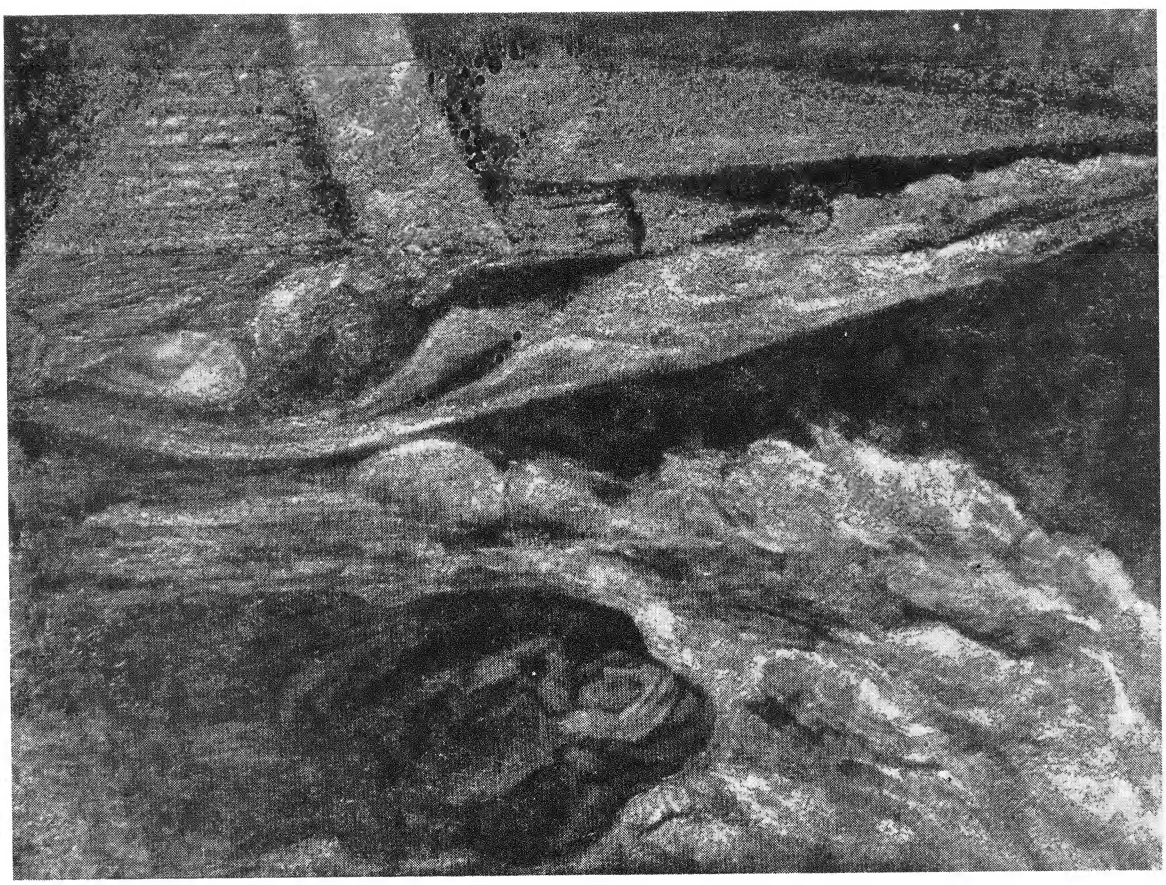
ס׳איז אַרויס אַ נייע מאָדע:
קליידעלאַך מיט „רושן״.
שבת נאָכן עסן שיטן זיך אין גאָרטן
קאַרשן צוויט מיט קושן.

ס׳איז אַרויס אַ נייע מאָדע:
לעכעלאַך מיט קנעפּעלאַך —
אויפן האַלז פון יעדן מיידל
הענגען זיך צוויי קעפּעלאַך

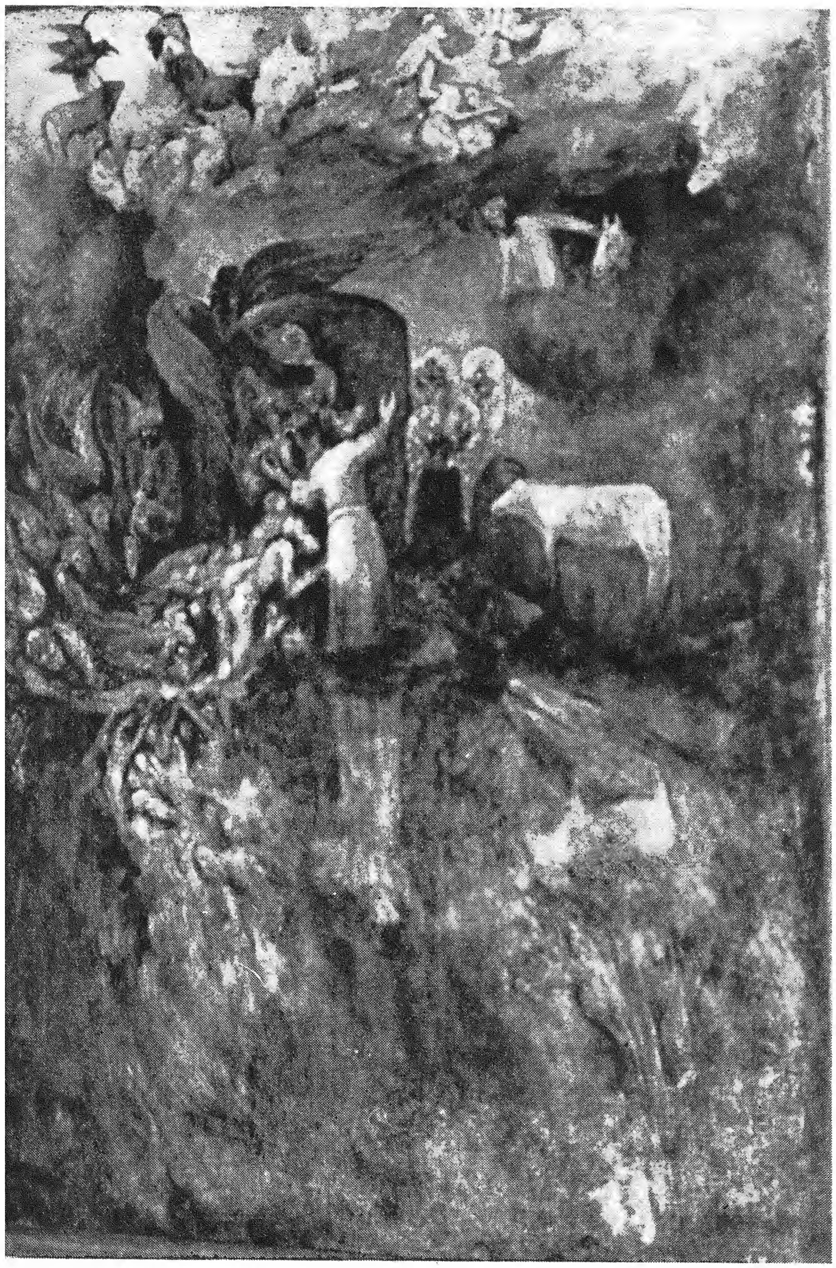
ס׳איז אַרויס אַ נייע מאָדע:
היינט ער אירער, מאָרגן — דיינער —
אָבער חאַצקעלע, מיין נחת,
איז אינגאַנצן מיינער!

הצייר שלמה לרנר
1886 —
תמונותיו: נוף, מאגדות הבעש"ט, שואת ישראל.
יצירותיו נמצאות בבית ציוני אמריקה, בת"א
במוזיאון שלום אש, בת־ים
בבית ספר בצלאל, ירושלים
בקיבוץ בית זרע.

אור בצוקי החוף
ליכט אין די ברעג־סקאַלעס

פתחו שערי גן־עדן
בעש״ט תובע בשחקים פתיחת שערי גן־עדן לקרבנות־השואה.
עפענט די גן־עדן טויערן!
דער בעל שם טוב פאָדערט אין הימל, מ׳זאָל עפענען די טויערן פון
גן־עדן פאַר די קרבנות פון אומגליק.

שתי אמהות. צוויי מאמעס.
אם נוצריה ואם יהודיה
א קריסטליכע און א יידישע מאמע.

יעקב שטערנבערג

מאיר'ל פּראַמישליאַנער

יעקב שטערנבערג (לינקס)
1890
פּאָעט און באַגאַבטער רעזשיסאָר.
אַ בוך לידער: שטאָט אין פּראָפיל.

א

מאיר'ל פּראַמישליאַנער

אָפּגעדאַווֹנט שוין פון פּאָרנט מאירל פּראָמישליאַנער.
בעסאַראַביש פּעטע, בלויע מאָרגענשיין. וואָס קאָן ער
זיך אַנ'עצה געבן מאיר'ל מיטן פּעטן, בלויען דעמער?
ווייכע וואָל אַראָפּגענידערט, ווי די לעמער
וואָס פאַרטאָג אין שטאָט אַריין די פּויערים ברענגען
אויף דער גאָס זיך לעגן אויס מיט שאָפּענער הכנעה..
אין אַזוינע שטונדן, ווי אַזוי זאָל מאירל פאַרברענגען?
ניט מיט דאַווענען, לערנען קאָן ער עפּיס אין די שעה'ן.
אויף זיין פּראָמישליאַנסקי שטייגער צו דעם בורא דינען
נייערט מיט אַ פּשוטער, יאָ, פּראָסטער תוך הנאה.
וואָס זאָל זיין זי? מאירס פּנים — אויך אַ פענסטער אין באַגינען
שמייכל, שפּאַסט און דינגט זיך יאַקבע: וואָס זשע זיך פאַרגינען?
שטייט אַזוי און בייסט די באָרד און קלערט דער פּראָמיש־ליאַנער.

פאַלט אַריין אין טונקלעניש פון בייזער... אָ, דאָס קאָן ער
און ער זוכט אַרום אין קיך, אין אַלקער ביז געפינט אַ זעג, אוןהאַמער
הויבט אָן קלאַפּן צוועקעס, דעם צעבראָכענעם טיש פאַרריכט, די קאַמער.
כאַפּט זיך אויף די הון און קומט פון בעט אַפיר — אַקעגן
מאירלען שטעלט זי זיך... הערט ער דעמאָלט אויף צו זעגן,
נעמט צונויף די לעצטע קרישקעס ברויט און דאַרע קאַשע
האָדעוועט דאָס עוף... גלייך פאַלט אים איין, אַז אפשר נאַשן
איז די פּשוטע הנאָה און ער פרעגט זיך: דהיינו? דהיינו?
און ווו שטייט זי איין, למשל? ער צעלאַכט זיך פלוצים, וועקט דעם שמש זיינעם
אונער זאָגט אים: תיכף גיי צו הערצקע אָקסן־סוחר, גיי מיר!
ס'איז אין דרויסן אַ מחיה און דער שמש גייט און ברומט אַ זמר,
פרעגט אין וואָס באַשטייט זיין שליחות — ווייסט ער ניט. אינדעסן
קומט ער אָן און טרעפט אין קאָרב אַריין: געזעסן
נאָך אין בריטשקע הערצקע — אומגעקערט זיך פון די יאָר־ירידים
אגב איז די רייד דאָ פון מיין שכן, אָבער ניט דערפאַר דערמאָנט מיין ליד אים
נאָר ווייל צו דער ריכטיגער מינוט געבראַכט אַ פּעקאַלע ציקאָריע און פאַנטאָפּל
מאיר'לען אַ מתנה... אָבער דאָס אויך אַ קלייניקייט, אַ תפל.
און דער עיקר: ער מיט דעם איז דעמאָלט גורם יענע פּשוטע הנאה
וואָס צו זיין עבודה גראָד באַדאַרף דער פּראָמישליאַנער.
און באַשאַפן דאָס האָט נאָר געקענט אַן אָקסן סוחר. דאָס דער האָנאָר!
האָנאָר ניט קיין שטויסנדיקער, נייערט אַרענדאַרסקע מיט אַ פאָדעם פון הכנעה
ווי דער קאַלב מיט פּראָסטן, רויטן חנ'דל — באַנוול אין די האָר די גראָע...
אָט אַזוי זיך בעסאַראַביש שפּינען פאַרטאָגן בלאָע.

ב

אנגעפּעלצטע שאָטענס

אָנגעפּעלצטע שאָטענס אויפן שניי
— מיינע טויטע זיידעס זענען זיי.
וואָס אין שאָפּן־פּעלצן דיק און גרויס
מיט לבנה אויף די פּיס, אויף שויס
מיט אַן אייגענעם שליטן, שוואַרצע פערד
גאַנצע נעכט געפאָרן, זייערע בערד
לאָפּעטעס געוואָרן — האַרטער שטיין.
אָט אַזוי נאָר סוחרים רייזן שיין.

בייטן ניט די פערד און פליען, ווי מיט פאָסט
אין די נעכט, די סוחר׳ישע, נעכט — פראָסט.
טויטע, בלויז באָר שאָטענס אויפן שניי —
נאָך עד היום אָקסן סוחרים זעגען זיי.
אין די שאָפן־פעלצן דיק און גרויס
מיט לבנה אויף די פיס. אויף שויס.
שטייט כאָטש נאָך טויט אין קלויז צו גיין
ווי אַ ניגונדל דאָרט ברענט זיך שוין —
וואַנדערן זיי אום אין סטעפּ מיט וועלף
מייגע טויטע זיידעס — דורות צוועלף
אָנגעפּעלצטע אויפן שניי —
זאָל מיין ליד אַ תיקון געבן זיי.

ג

שניי דערציילט א מעשה

שני דערציילט אַ מעשה
די אויגן מיר פאַרקלייבט.
ס׳האָט אַמאָל אַ יידל
פונקט ביים שליאַך געלעבט.

פעלדער הינטן, פאָרנט,
וועלדער באַ דער נאָז.
ס׳לאַכט זיך אויס דאָס יידל
וועמען הערט ער? וואָס?

גאָט אין האַרצן האָט ער
און אַ גבר אַליין
כפול שמונה ציציות
און דער קאָפּ איז ריין.

ס׳איז קאַזנאַ געפעלן
צוימען דאָ דעם פּאָר
האָט אַ ייד פּרנסה
שלאָגט זיך דורך ס׳יאָר.

יאָרן שוין בשלום
לעבט ער זיך אָדאָ
חתונות געפּראַוועט
דאָ געוואָרן גראָ.

איינמאָל, ס׳איז געווען
פרייטיק אויפדערנאַכט —
זיצט דער ייד און לערנט
גלעט די באָרד פאַרטראַכט.

טיר און פענסטער אָפן —
זומערלעב געווען...
ער נעמט אַרויס די אויגן
און — ער האָט דערזען.

אָנגעשפּאַרט אין פענסטער
אַ באַקאַנטער, דאַכט...
אדם־נאַקעט... אויגן —
אויגן ווי די נאַכט.

קאַלך ווערט דאָס יידל,
קוקט און גלויבט זיך ניט:
יאָ, עס איז דער נוצרי —
ווי ער איז אַ ייד...

— „אַגוט שבת!” זאָגט ער,
שטעקט אַריין דעם קאָפּ
און די שטים פאַרחלומט
קלינגט מיט יענעם טראָפּ.

יענעם סטאַדע גלעקל,
ווען צום אָוונט שלאָף
פון די בערג פון גלעד
זיך געוואָלקנט שאָף.

יאָרן שוין באַם וועג דאָ
וווין איך לעבן דיר —
שווימט אַרויס דיין נגון
ציט מיך צו דיין טיר.

ס׳דאַכט מיר, בין אַ קינד נאָך,
כ׳בין נאָך אין דער היים.
און איך זיץ ביים ירדן
שפּיל זיך נאָך אין ליים.

גאָרניט איז געשען נאָך
גאָרניט אויף דער וועלט...
איך בין נאָך אַ יונגלינג
גיי אַרום אין פעלד,

שטייען אויף די גראָזן
לאָזן מיך נישט גיין.
כ׳בויג זיך אָן שטיל — הער איך,
הער איך אַ געוויין”...

דאָ האָט זיך דער נוצרי
אָפּגעשטעלט, פאַרטראַכט.
אויג אויף אויג זיי ביידע —
זיי אַ גאַנצע נאַכט...

— — — — — —
— — — — — —

און דער שניי פאַרקלערט זיך
קלערן הערט נישט אויף.
הויבט אָן שיטן, שיטן
און פאַרשיט דעם סוף.

פח השלג לי מעשיה

שח השלג לי מעשיה
ומדביק לי העינים:
אי שם חי לו יהודי
על צומת דרכיים.

מרחבי שדה ויער
מאחור ומלפנים ומן הצד.
הוא עם אלהיו שלם
יהודי טוב. ממה יירא, ממי יפחד?

ראש צלול, רגוע
ובלב לו „יתברך" משכן.
ציציות כפול שמונה
ובעצמו יהודי הוא גברתן.

ה„קונה" הגתה רעיון:
המעבר פה יהיה חסום.
פרנסה מוצץ לו יהודי
כאן בדוחק ובצמצום.

בשלום עברו עליו שנה שנה.
יש רעה ויש טובה.
חתונות ערך הרבה כאן
ובראש בין כך זרקה שיבה.

פעם, ליל שבת. בבית
אור שבת זרוע.
היהודי רכון על ספר, מלטף זקנו
ב„מדרש" מוחו שקוע.

דלת וחלון פתוחים.
ליל אביב בחוץ הוזה
מן הספר הוא מרים ראשו
ולעיניו... מחזה.

בחלון אל המשקוף שעון
מי שהוא עומד. נדמה, נדמה מוכר.
כל כולו כמעט עירום ועינים...
העינים עומק לילה מהורהר.

סיד פני היהודי. איננו
מאמין מראה עינים.
זה? אכן.. זה... הוא ה...נוצרי!
חי!חי אבינו בשמים!

כמבויש מכניס הלז הראש.
„שבתא טבא! שבתא טבא!" הוא אומר
והקול הד מהדהד
מעולם רחוק, אחר.

מהררי גלעד גולשים
בערוב היום עדרי הצאן.
למנוחה מוביל אותם
קול זה, קול צלצול הפעמון.

„פה שנים אני על אם הדרך,
פה בשכנותך.
צף נגון שלך החוצה
ומושך, מושך אותי אליך, אל ביתך.

לי נדמה, עודני ילד
ומשחק בחמר ובחול.
מתבשם על גדות כנרת
הכחולה מכחול.

לא קרה עדיין כלום
בעולם. עדיין שום דבר.
ואני בנערותי
בגליל חובק העמק וההר.

מזדקפים דשאים בערבה
לא יתנו לי לעבור ארחי..
מתכופף אליהם ושומע....
ושומע לחש... לחש בכי..."

נשתתק כאן הנוצרי
נשתתק ונתהרהר.
עין מול עין הם השנים,
שניהם הם עד הבוקר ער...

להרהורים נתפס השלג עליה?
מי יודע לנחש?
אניצי פשתה הפליג, השליג.
לובן שלג את הסוף טשטש...

מיידיש מ. ז.

ד
פעטער הערשל

שוין ביט איין מעת לעת
שטייט דאָס שטעטל מיטן רוקן
צו דעם פריצס שעס
ווען פאַרנאַכט צו אים עס קוקן
קינדער — זעען זיי אַ מעס.
אויב ס'גאפּלען אייך די סטראַפן
הערט, וואָס ווייטער האָט געטראָפן.
איך אנשטאָט אַ גאַנצן מת
האָב געזעען בלויז פּאַנטאָפל
גיין שפּאַצירן אופן שעס
קומען ביז די אָפּגעריסענע מנחה־מעריב־ווענט
מיט די הינטער־פענצטער צו דעם שעס געווענדט.

מיט די פענצטער פון די קלויזן,
פענצטער אינעם זונפאַרגאַנג ווי רויזן;
קומען, ווייזט אויס, אגב אורחא
כאַפּן נאָך אַ ברכו...
פעטער הערשל, — דיינע שטילע שיך
זע איך דאָס — קאָן שווערן איך.
כ'ווייס, דו ביזט אַצינד אַ טויטער.
אַ געזונטער און אַ רויטער
אויף ביים לעבן ניט געווען.
פעטער, וואָס זשע דען?
נאָך פון מיינע קינדער יאָרן
זיצסטו שטיל אין מיין זכרון
און איך קאָן דיך ניט פאַרגעסן,
כאָטש האָסט ניט געהאַט קיין בויך...
נאָר, פאַרקערט, ווייל ביזט געזעסן
אויף אַ איינפאַר־בוידעם אין דער הויך,
און ווייל איינמאָל אויך דיין וועטשערע געגעסן —
שוואַרצע מאַמעליגע אין דער יויך.
יאָ, איך קאָן דיך ניט פאַרגעסן
מיט דיין אָרעם קול, דיין בלייכן
העכער אויף איין מפאַן אפילו;
האָט עס קיינמאָל ניט געקלעטערט גרייכן
כאָטש מען רעדט צו דיר מיט אפשטיי ווייכן.
העכער אויף איין שפּאַן אפילו
אפשר ווייל — איך בעט מחילה —
ס'איז דיין צווייט ווייב שוין פון קליינעם יחוס...
דאָס, אַפּנים, ווי אַ קלאַפּ אין דיך איז
פאַר אַזאַ מין דעכאַוויטשע יידן
ווי דו, פעטער, ביזט געווען.
איצטער שלאָפסטו שוין אין פרידן
אָבער קומט די ליבע וועסנע
זיך דערמאָנט מען אין פאַרגעסענע
און אין דיר דאָס ערשטע, פעטער,
ווי געבעסערט זיך דאָס וועטער
דו געווען דער ערשטער בעלן
פאַרן פאַר אַ נאמן אין די שטאַלן
ווּ מען פיטערט שאָף און רינדער.
ווי מקנא דיך געווען מיר קינדער!
פונפצען, צוואַנציג יאָר אַנ'ערך
נאָר אַבלאָז געטון דאָס פרילינג־ווינטל
פלעגסטו קומען מיטן בינטל
צדה לדרך —
טלית־זאַק און טאַבאַקע אַזש ביז הושענא רבה.
איז געווען דער טאַטע שטאַרק פאַרנומען
מיט די פרעמדע סוחרים, וואָס צו אים געקומען
פלעגסטו זיצן רעדן מיט דער באָבען
גאַנצע שטונדן דורכאַנאַנד —
ביידע טויב שוין, ווי די וואַנט.
ווי מקנא דיך געווען מיר קינדער
וואָס דו ביזט אַן אָרעמער פעטער.
איצט אפילו, נאָך אַזוי פיל יאָרן שפּעטער
ווי עס בעסערט זיך דאָס וועטער
און עס וואַקסן גרינע בלעטער
זע איך ווען איך קוק אַראָפּ אין שעס,
ניט קיין שדים, ניט קיין מעס
נאָר שפּאַצירן־גיין פּאַנטאָפל...
פעטער הערשל, דיינע שיך,
זע איך דאָס... זיי ציען זיך
צו דער סטינע, צו די שטאַלן
אויף אַ ציינד, ווען שוין פאַרפאַלן —
דו אַ טויטער צווישן טויטע.
צו דער סטינע, צו די שטאַלן
ווּ די בלייכע בעקלעך דיינע פלעגן
זיך פאַריכטן, ווערן רויטע...
און ווען זון פאַרגייט דערברענט
קומען דיינע שיך צו נאָענט צו די מנחה־מעריב־ווענט
פונם שטעטלס אָפּגעריסענעם רוקן
מיט די הינטער־פענצטער, וואָס זיי קוקן
צו דעם פריצס שעס געווענדט.
קומען, ווייזט אויס, אגב אורחי
כאַפּן נאָר אַ ברכו
און צוריק פאַרשווינדן אינם סטעפּ
ווי די פּראָשן... טויזנט קעפּ
דאַרף מען האָבן זיי צו כאַפּן.
פעטער, שוין ניט איין מעתלעת
דיינע שיך שפּאַצירן אויפן שעס
און אין זיי די פּראָשן קוואַקען, קלאַפּן...

היצן

הייסער סטעפּ. אויף שאָטנס שוויצן.
קליינע פייגעלעך אַ רעדל
אויף אַ קערנעצע — שיין זיצן.
האַלטן צוגעמאַכט די אייגלעך
און זיי טראַכטן פון די היצן.
פון משיח־פערדלעך רויטע
אויף דער ערד, וואָס איז צעפּיקעט.
פון אַ פייגעלע אַן אוירעך,
וואָס גאַנצפרי האָט פרעמד געקוויקעט.
פון די טייכן ווייס זיי בליאַסקען,
און פון אָפּגעשניטענעם קאָרן.
פון דער זון, וואָס יונגער מולד,
וועט זי נעמען אויף זיין האָרן.
פון פּאַפּשויענע ראַזאָלעס,
וואָס די בערג זיי אָפּגענעמען
רוישן, זאָגן אָן די ווייצן,
אַז זיי זאָלן זיך פאַרנעמען.
פון די פויערים, וואָס פירן
הויכע פורן טעפּ — לעוואָנעס...
און דערפאַר זיי פאָרן סומנע,

טריט ביי טריט און מיט קאַוואָנעס.
פון די גויעס, וואָס זיי קומען
פאַרבן דאָ דעם גאָט פון ברעטער.
ווי אַ פיסענקע אים מאַכן —
פאַר דעם שענסטן פון די געטער,
פון די קי — די טויטע, מידע,
פון דעם מן אין זייערע עקן,
וואָס ער טריקנט און דער כלב
פוילט זיך אויפשטיין, קומען — לעקן.
פון דעם רייטער, וואָס זיין פליגל
מאָלט אויף האָריזאָנט אַ שאטן.
מאָלט דעם רעגן און די בליצן,
וואָס זיך פייגעלעך דאָ בראָטן...
פון די וואָלקענס, וואָס געבוירן
שווער, מעריקן פעט און פעטער...
טראַכטן אויך פון בית־המקדש,
וואָס געברענגט האָט אָן אַ רעטער.
וואָלטן דעמאָלט זיי געוועזן,
וואָלטן וואַסער זיי געטראָגן,
מיט די פלאַמען זיך געשלאָגן.
און געוואָרפן זיך אין פייער,
מיט'ן שנעבעלע די היצן...
און נאָך דומען זיי, דעליבן
האַלטן צוגעמאַכט די אייגעלעך —
הייס אין סטעפּ. אויך שאָטנס שוויצן.

ה

מארגן — דעמער

מאָרגן־דעמער זאַלבט ד'אָבאָרעס,
זאַלבט דעם כאַזערס קאָפּ...
זיסע שטילקייט, רעדער סקריפּן
מיט אַ פוילן טראָפּ.
ס'פאָרט אַוועק די זומער־נאַכט —
אויף אַ וואָגן שטרוי,
אויף אַ וואָגן מיט צוויי אָקסן
פירט זי אָפּ אַ גוי...
ווי דער קאַלב מיט קאָפּ אין אייטער,
עמער אין פריש וואַסער — שלאָג!
באָרוועס שוועבט אַן אַלטע גויע...
טאָג.

זאל זיין

צו מיין זיבעציקסטן געבוירנטאָג

זאָל זיין, אַז נאָך איידער מע לייגט די געוויכטן,
כ'זאָל קענען מיין לעבן אין וואָרצל פאַרריכטן,
דערפילן גאַנץ פּשוטע מענטשלעכע פליכטן,
זיך שפּאַנען אין ערדישע זאָרגן און פריידן,
וואָס וואַרפן גלייך אָפּ סיי גענוס סיי ליידן,
זיך קענען אָפּשיידן מיט האַרצן מיט ריינעם
פון גיהנום מיט הויכן גן־עדן אינאיינעם.
פאַרגעסן אין מיר מע זאָל דאָרטן אין הימל
ביז איבערגיין כ'וועל אינעם טויט בלאָען דרימל
אַזוי ווי דער טאָג אין די זומער־פאַרנאַכטן,
ווען ענדיקט זיין לויטער דערטראַכטן...

*
* *

ווען איך דאַנק דער ערד — איך, איר באַשאַף —
דאַנק איך פאַר מיין בלינדער לעבנס־קראַפט —
רויע, פרוכטבאַרע, געזונטע,
וואָס זי שטאַמט פון אירע גרונטן.
כ'פאָלג געהאָרכזאַם איר באַפעל,
ווייל אין בלינדקייט אירער איז זי העל,
און געדאַנק אין איר פאַרנעסטעט זיצט,
ווי אין טונקעלע כמאַרעס לעבט דער בליץ.
ווען איך בענטש די ערד — איך, איר באַשאַף —
בענטש איך זי ווייל כ'שטוין און גאַף
ווי מיר זענען גוט אויף אַקער —
וויך, נאָכגיביק, פייכט פון זאַפט,
און ווי אונדזער ליים אין פלאַקער
פונעם פייערס ווינטן־הענט —
שטאַרקער ווערט און נישט פאַרלענדט.
ווען איך דאַנק דער ערד — דאַנק פאַר איר גנאָד —
איז איר אומגנאָד אויך פאַר מיר געבאָט,
און איך בעט, אַז כ'זאָל זיין ווערט
מיט איר גאַנצער קראַפט באַשווערט
זיין אין מיר אויך אומגעקערט...

משה אלטמן

פעטער טאמס שטיבל

משה אַלטמאַן
באַגאַבטער שריפטשטעלער
שאַפונגען: מדרש פנחס, שמעטערלינגען, די ווינער קאַרעטע, בלענדעניש א. א.

ברודער מיינער, לייענער פון היינט. אַ בקשה האָב איך צו דיר. איך ווייס וואָס דיר פעלט, ווייל דאָס זעלבע פעלט אויך מיר, און דאָך אַזוי, ווענדט דיך ניט אָפּ פון מיר:

— עס האָט מיר פאַרשמעקט רויזן. לאַנגסטיקע זענען זיי, עלטער פון אַ סך פון מיינע לייענער, נאָר זייער ריח איז מיר פאַרגאַנגען. צי איז עס דען פאַרווערט?

הער זשע אויס מיין געשיכטע, וואָס איז, ווי יעדער געשיכטע, גוט ווען מען דערציילט זי אין קורצן.

איך האָב געפלאַנצט רויזן.

ווי אַזוי בין איך געקומען דערצו? אַז איך האָב גאָר דעמאָלט געלערנט גמרא מיט תוספות און מיין טאַטע האָט געהאַנדלט מיט תבואה מיט גויים, און אונדזער הויף איז שטענדיק פול מיט ציגן און קי, וואָס קומען נאָך לקט, שכחה און פאה פון די גוישע פירן, וואָס שטייען ביי אונדז איין?

ווייזט אויס, אַז צו קורץ טאָר מען קיין געשיכטע אויך ניט מאַכן, נאָר פונקט אין דער מאָס.

רויזן

געווידמעט מיין ליבן לערער א. ל. ציסין *
און זיין פאַמיליע

אין סאַמע עק פון שטאָט, דאָרטן ווו דער וועג פאַרקירעוועט אין דער גוישער מאַהאַלאַ, שטייט אַ שטיבל. אַליין פאַר זיך שטייט עס, אָן שותפות, אָן אַ שכן. פון איין זייט די האַלאַטשטשענע פון סוף שטעטל. פון דער צווייטער זייט די ליק, וואָס פירט צו דער מיעשטשאַנסקי מאַהאַלאַ. אַ גרענעץ־פיקעט צווישן צוויי וועלטן.

אין דער מיעשטשאַנסקי מאהאלא, אין די גערטנדלעך, אין דער הייך, ביי ביידע זייטן וועג וואָס פירט צום טייך, וואַקסן אַ סך בלומען. עס זענען דאָרט פאַראַן, ווייסע ווי פליגעלעך פון שמעטערלינגען, ראָזעווע און בלוט־רויטע. שיקסלעך מיט בלומען אויף די באַקן און אויף די סיצענע בלוזעס, פאַדיען דאָרט אַרום.

דאָס וועט אָבער קומען שפּעטער, ווען איך וועל אַלט ווערן פופצין זעכצן יאָר, כ׳וועל האָבן חברים און גיין מיט זיי צום פרוט דאָרטן אַרום... איצט בין איך ערשט אַלט צוועלף, איך לערן חולין און בבא בתרא און דאַרף ערשט דורכגיין דעם פיקעט, דאָס שטיבל.

אַרויסזען, זעט מען נאָר אַרויס דעם געל־געפאַרבטן קאָרידאָר, ווייל דאָס שטיבל איז פאַרשטעלט מיט ווילדן וויינטרויב, מיט ביימלעך און מיט רויזן קוסטן.

און אין שטיבל וווינט —
דאָ הויבט זיך אָן בינדן די געשיכטע...

עס איז געווען ביי אונדז אַמאָל אַ קאַזיאָנע ראַבינער, אַן אַמאָליקער, פון די זשיטאָמירער. איז ער געשטרויכלט געוואָרן אין עפּעס אַן עבירה און אָפּגעזעסן אין צאַרישער תפיסה, וויפל ס׳איז אים אָנגעצייכנט געווען, און צוריקגעקומען נאָך פעסטער און געזונטער ווי ער איז אַוועקגעגאַנגען. ער האָט שוין ניט געטאָרט זיין אַ ראַבינער, איז ער געוואָרן אַ לערער. ער גיט „שטונדן".

און מיין טאַטע איז פון זיין פאַרטיע, פון די בונטאָווּרשטשיקעס וואָס זענען נישט צופרידן מיט קהלשע פאַראַנדקעס. ווער איך דעם ראַבינערס אַ תלמיד. איך לערן ביי אים רוסיש.

לערנען לערנט ער, דער הויכער ניקאָלאַיעווסקי ייד, גראַמאַטיק לויט אַן אייגענער מעטאָדע. נישט געמאַכט קיין לאַנגעשהיות, אין דריי־פיר חדשים, אויסגעלערנט די גראַמאַטיק. און נאָך גראַמאַטיק גייט אילאָוואַיסקיס היסטאָריע און אַ געאָגראַפיע פון אַלעקסאַנדער דעם צווייטנס צייטן, און ווייטער קומען — ביכלעך...

ווו קריגט מען ביכלעך?..

ביכלעך זענען דאָ דאָרטן אין יענעם שטיבל, אין דעם שטיבל וווינט ער, דער קאַזיאָנער ראַבינער.

---

* אריה לייב ציסין, דער העלד פון דער דערציילונג איז געווען דער ערשטער קאַזיאָנער ראַבינער אין ליפקאַן. פון די ערשטע משכילים אין שטעטל, יאָרן לאַנג לערער פון רוסיש. ער האָט געשמט מיט זיין לומדות און פיקחות. אויף די עלטערע יאָרן האָט ער עמיגרירט קיין אַמעריקע. ער האָט געוווינט אין פילאַדעלפיע ביז ער איז געשטאָרבן אין יאָר 1908. צוויי פון זיינע טעכטער וווינען נאָך ביז איצט אין פילאַדעלפיע.

איין און איינציק יידיש שטיבל אין שטאָט, וואָס האָט ביימלעך, אַ פּאַליסאַדניק און רויזן.

אין שטיבל קומען אָבער נישט קיין פרעמדע. אַ לערער איז דער ראַבינער נאָר אין שטאָט. דאָ, אין שטאָט, איז ער קאָכלעפל, קהלט זיך, נעמט אַ ניקאָלאַיעווסקי טרונק־בראָנפן.

אין שטוב איז שטיל־שאַ. אין שטוב הערשט די אַריס־טאָקראַטישע ראַבינערין מיט די דריי טעכטער, צווײ שווייגנ־דיקע און איינע אַ באַריידעוודיקע. אין שטוב הערשט אַ האַלב־שאָטן. מען גייט פּאַמעלעך, קוים וואָס מען הערט רעדן. אין שטוב קומט נישט קיינער, אַפילו נישט קיין גוטער ברו־דער פון דער פּאַרטיע.

אין שטאָט רעדט מיין ראַבינער נאָר יידיש, און אַ יידיש רעדט ער אַ שאַרפס, אַ קאַנטעדיקס סענטעציעז; קיין צו מיש נישט פון קיין רוסיש וואָרט, גלייך ער וואָלט קיין ראַ־בינער קיינמאָל נישט געווען. פול מיט שאַרפע מימרות, גאַליק, סאַרקאַסטיש, אַ קול האָט ער אַ שטאַרקס, אַ ברוסט־שטים און אַליין איז ער אַ הויכער, אַ פעסטער, נאָר אַ פּאָלקאָווניק.

רוסיש לערנט ער מיט אונדז אויף זיין מעטאָדע אויך אויף יידיש. קיין רוסיש מיט קיין יידן רעדט ער קיינמאָל נישט. דאָס ערשטע מאָל דברן רוסיש האָב איך אים געהערט, ווען ער האָט אָנגעהויבן גיבן ביי אונדז אין חדר אַ שטונדע אויף „פסוק”. איוב האָט ער מיט אונדז געלערנט, מיט רו־סישער איבערזעצונג. און זאָגן, זאָגט ער אויף אויסנווייניק. אַ חיתוך הדיבור האָט ער געהאַט, ניט געקוקט אויף זיין על־טער, ווי איינער ציילט רענדלעך. יעדער זילב האָט געקלונגען העל: „איש היה בארץ עוץ, זשיל־ביל טשעלאָוויעק ווי סטראַ־ניע אוץ”...

דעמאָלט, אין יענער צייט, בין איך געוואָרן אויסדער־ווײלט און באַקומען צוטריט אין קדשי קדשים אַריין, אין שטוב.

און דאָ ווערט די געשיכטע פאַרקניפּט...

אַריינגעקומען בין איך דורך אַ קאָרידאָרל. אויך אַ געל־געפאַרבטס, נאָר דורך אַן אַנדערס, נישט דורכן פּאַראַדנעם.

איז דאָס ערשטע מאָל מיר געווען, וואָס כ׳האָב מיך דערוווּסט, אַז איך האָב נאָך אַ נאָמען חוץ דעם וואָס איך טראָג נאָך מיין טאַטן, מיין זיידן און מיין עלטער־זיידן. מיט אַמאָל בין איך געבליבן שטיין אַיינער אַליין אָן אַ צושפּאַר:

— אַלטמאַן!

איז מיר געווען, גלייך מען האָט מיך באַפליקט פון די פעדרן, אַ נאַקעט הינדל.

באַפליקט האָבן מיך די דריי פרויען, די ראַבינערטע מיט די צווײ עלטערע טעכטער. דאָס איז געווען מיין ערשטע טויפונג.

מיט אַמאָל איז מיר מיין גאַנצער איך, וועלעכר האָט מיך מוציא געווען מיט גוף און נשמה, געוואָרן עפּעס אַ נייעס, אַן אָפּגעטיילט שטיק, אַ נאָמען משה איז שוין נישט נאָר איך אַליין, משה׳ס זיינען דאָ אַ סך, אַ נייע משא איז אויף מיר געלייגט געוואָרן. איך בין אַהיים געגאַנגען יענעם טאָג אַ באַלאָדענער מיט אַן אומבאַקאַנטער לאַסט:

— אַלטמאַן מיט צווײ א...

די שטוב.

אַזאַ שטוב האָב איך נאָך קיינמאָל נישט באַטרעטן. עס איז אַזוי שטיל דאָרטן. אַלצדינג איז געל געפאַרבט. און די פענצטער האָבן אייבערשטע פענצטערלעך, און די שטוב איז איינגעטיילט אין צימערן. און אויף יעדן צימער הענגט אַ צעטעלע וואָס באַדייט, צו וואָס דאָס צימער נוצט. איין צימער האָט אַ צעטל „סטאלאוואיא” און איינע „ספּאַלניאַ” און נאָך איינע „ביבליאָטעקא”. אויפן וועג אַהינצו, אין דעם וואָס הייסט ביבליאָטעקא, וועט ליגן מיין וועג. גייענדיק אַהינצי וועל איך באַמערקן די אויפשריפטן אויף די צימערן. די נעמען פון די צימערן טרעף איך שפּעטער אין די ביכער וואָס איך וועל דאָרטן לייענען.

אין די ביכער רעדט זיך פון גראַפן און באַראָנען, פון ליבע און דועלן. ביי טאָג לייען איך און ביי נאַכט ווער איך עס. איך מאַך מיך פאַר אַ באַראָן, דערהייב מיך צו אַ גראַף, דער־דין מיך צו מאַרקיז. איך פאַל אויף אַ קני און דערקלער מיך אין ליבע:

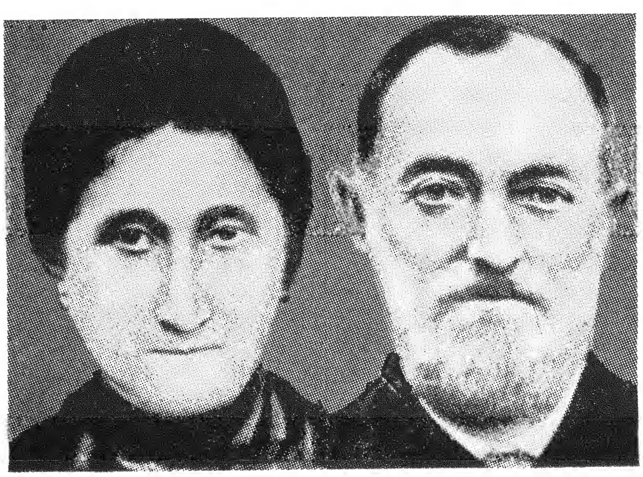
— מיילײדי...

אין בין געוואָרן דאָרטן אַ בן־בית, אין ביבליאָטעק, מיין איך. ווייל אין שטוב בין איך אַלץ אַ פרעמדער. מיט דער ראַבינערשע און אירע טעכטער איז מיר אַ סך ערגער ווי מיט גראַפן און זייערע טעכטער. מיט די לעצטע בין איך שוין גאָר היימיש. עס פעלט מיר נאָר אויס אַ ביסל „לשון” צו קענען זיך מיט זיי דורכרעדן, ווייל קיין יידיש פאַרשטייען זיי דאָך נישט.

און פון באַראָנען און גראַפן צו בלומען און רויזן איז געווען ווייניקער ווי אַ שפּאַן: ביים פענצטער פון דער ביב־ליאָטעק זענען זיי געוואַקסן.

מיר זענען איצט אין סאַמע געדיכטעניש פון אונדזער געשיכטע...

געווען זענען זיי ביים ראַבינער און זיין הויזגעזינד, נאָר ווי קינדער. מענטשן שפּאָרזאַמע און קאַרגע, איז ביי זיי אַ רויז פון זייער גערטנדל דאָך געווען טייערער פון געלט. זיי

אריה לייב ציסין און פרוי

האָבן זיי אָפּגעהיט ווי די אויגן אין קאָפּ. האָט זיך געטראָפן אַמאָל, אַז אַ שייגעץ, אַן אויסוווּרף האָט אָפּגעריסן אַ רויז, האָט מען שוין קיין אָנבייסן ניט געגעסן פאַר פאַרדראָס. און אַז עס פלעגט קומען זונטיק, ווען די שקצים מיט די שיקסעס פלעגן גיין פון דער מאהאלא אין שטאָט אַריין, פלעגן די ראַבינערשע מיט די טעכטער שטיין אויף דער וואַך און קעמפן. זיי האָבן געהאַט אַ שווערן קאַמף ,דאָך האָבן זיי געקעמפט העלדיש. און איך, דער מאַנצביל, וואָס האָב זיך שוין אַזוי פיל מאָל „געשלאָגן" אויף דועלן מיט שווערדן און פיסטאָלן, פלעג קוקן מיט פאַרדראָס דורכן פענצטער און זיך ניט מישן... אַך !..

איז מיט מיר געשען אַמאָל אַ נס:

די ראַבינערשע האָט מיר אַמאָל געשענקט אַ רויז, אַן אמתע טיי־רויז.

פאַרוואָס? פאַר וועלכער אויסצייכענונג? איך ווייס נישט. און דאָך, ס'איז שוין אַזוי פיל וואַסערן פון דעמאָלט איבערגעפלאָסן — און אַזוי פיל בלוט — און ביז היינט נאָך פיל איך אַן אויפרעגונג צוליב יענער רויז. שטעלט אייך פאָר, וואָס ס'איז מיט מיר דעמאָלט געווען.

אַהיימגעקומען מיט דער רויז, הער איך, מען מאַכט פון מיר כל הגעלעכטער... אַלע שכנים, די ווייבער אַממיינסטן קאַטשען זיך פאַר געלעכטער. איך, אָבער, האָב מיר גענומען די רויז אין קאָפּ אַריין, איך האָב מיך פאַרלייגט: איך מוז האָבן אייגענע רויזן !..

דעם ווּנטש אַרויסגעגעבן פאַרן ראַבינער, און ער האָט עס געבראַכט פאַר דער ראַבינערין און פאַר די טעכטער, און אין אַ שיינעם טאָג — סוף זומער איז עס געווען — האָט מען מיר אָנגעזאָגט אַ בשורה:

— פאַר פסח, אין חודש מאַרס, וועט מען מיר מקריב זיין אַ קרבן, אַ קאַרטש רויזן. און שוין מיך אָנגעהויבן לערנען ווי אַזוי מען פלאַנצט.

דאָס איז געווען אָסיען־צייט.

די ביכער מיט די גראַפן און באַראָנען האָב איך שוין געענדיקט. דער חשק צו ביכער האָט זיך ערשט רעכט דערוועקט אין מיר. איך וויל לייענען, אָבער וואָס? ווּ קריגט מען?

דעמאָלט איז פאָרגעקומען דער גרויסער זיץ אין „סטאַלאַוואַיאַ". איך בין געשטאַנען אין ווינקל צווישן טיר און קליינעם בופעטל. די ראַבינערין מיט פאַנין, דער עלטערער, שטייען ביי דער הרובע, ליזע זיצט לעם זיי אויף אַ בענקל; דער ראַבינער שטייט לעם טיש מיט איין פוס אויף אַ בענקל און מיט אַ פאַרבויגענעם פינגער ביי די ליפּן.

דאָס באַראָט מען זיך וועגן מיר, וואָס איך דאַרף לייענען.

עס איז אין צימער שטיל, נאָר די בליקן רעדן. זעלטן הער איך אַ פּאָר ווערטער, און אויך אַזוי קלאַנגלאָז. ליזע, די יינגערע, איז עס די וואָס זאָגט עס אַמאָל דאָס וואָרט. און עס איז מאָדנע אַזאַ וואָרט:

— טורגעניעוו...

— זאַפּיסקי אָכאָטניקאַ...

ווייטע ווערטער, וואָס ברענגען זיי מיר?..

דער ראַבינער שווייגט. ער טראַכט.

און פּלוצים טוט ער אַ גלאַנץ מיט די גראָע אויגן אונטער די פענסנע־גלעזלעך, טוט זיך אַ קלאַפּ מיט אַ פינגער אין שטערן:

— יעסט!..

— כיזשינא דיאַדי טאָמא!

און ער האָט מיר דעם זעלבן טאָג געקראָגן דאָס ביכל.

אונדזער געשיכטע הייבט זיך אָן אויפצובינדן...

מיט „פעטער טאָמס שטיבל" האָט זיך אין מיין נאָך קינדיש לעבן געעפנט אַ נייע וועלט. פון חומש און גמרא צו גראַפן און באַראָנען, אין וועלכע כ'האָב בייטאָג נישט געגלויבט, אַז זיי זאָלן זיך מיר אַמאָל אַפילו באַגעגענען, איז ניט געווען קיין שאַרפער איבערגאַנג. סיי דאָ, סיי דאָרטן האָב איך געלעבט אין אַ אידעאַלער וועלט. טאָמס שטיבל האָט מיך באַהערשט, באַרוישט, איך בין געוואָרן אַקטיוו. כ'האָב דאָס בוך איינגעשלונגען ווי אַנדערע, נאָר געלייענט און איבערגעלייענט.

עס איז געווען אָסיען. און נאָך דעם, ווי געוויינלעך, ווינטער. און ווי געוויינלעך, איז דער טאַטע מערער אין דאָרף ווי אין שטאָט. קיין פרנסה איז נישטאָ. „אַ שלעכטער אָסיען" — קרעכצט דער טאַטע. ער ברענגט פון דאָרף זעק מיט תבואה, טראָגט זיי אין קאַמער אַריין. איך קוק, וואָלט געהאָלפן, בין אָבער נאָך צו קליין... דער טאַטע טראָגט זעק מיט קוקורוזע אויפן בוידעם אַרויף, ער רייסט זיך אונטער... און איינמאָל האָט זיך די לייטער אַ גליטש געטון און דער טאַטע איז אַראָפּגעפאַלן מיטן זאַק קוקורוזע, ער איז געפאַלן מיטן האַרץ אויף אַ האַרטער זאַך. על פי נס, זאָגט די מאַמע, איז ער ניצול געוואָרן. ער האָט אָבער לאַנג געקרענקט, שווער געקומען צו זיך. ער האָט זיך, ווייזט אויס, שטאַרק צעקלאַפּט. דורך די נעכט הער איך אים קרעכצן. די מאַמע שעלט דעם אויפקויפער, דעם פראַצענטניק. עס איז מיר ענג אין שטוב.

דורך די נעכט ליג איך מיט פאַרמאַכטע אויגן, מאַך מיך כלומרשט, אַז איך שלאָף און איך פאַנטאַזיר:

דער טאַטע איז געוואָרן פעטער טאָם, איך — אַ קליין נעגערל. איך בין צוזאַמען מיט די נעגערן, מיר לויפן דורך וועלדער, איבער טעכער.

בייטאָג אַנטלויף איך צו די קוואַקערס, צום ראַבינער...

פאַר פסח האָב איך געמאַכט אַ גערטנדל.

אָפּגעריסן עטלעכע ברעטער פונ'ם פאַרקאַן, אַרויסגעגנבעט עטלעכע פון דער תבואה־קאַמער, צונויפגעליפּעט אַ פּלויטל ביי די פענצטער וואָס גייען אַרויס אין הויף, פאַרפלאַנצט דעם קאַרטש־רויזן. אַן אַקאַציע־ביימעלע האָט מיר מיין ראַבינער אויך פאַרזאָרגט, האָב איך עס פאַרפלאַנצט, נאָך פסח האָב איך געזעצט פאַסאָליס.

אין דער פרי און פאַר נאַכט באַגיס איך. די קנאָספּן האָבן זיך געעפנט, דאָס ביימעלע צעוואַקסט זיך — ווער איז דען בכוח אָפּצושאַפן מיין פרייד? די פאַסאָליעס האָב איך אַרויפגעצויגן מיט פאָדעם צום דאַך ביי די פענצטער. שכנים לאַכן. די מאַמע לאַכט אויך, נאָר אַנדערש...

דאָס ערשטע מאָל, זינט איך געדענק, האָט מען ביי אונדז

געעפנט אַ פענצטער. געעפנט האָב איך עס. עס איז מיר אָנגעקומען שווער, סיי דאָס פועלן, סיי דאָס עפענען: די פענצטער האָבן נישט געהאַט קיין האָקנס.

עס איז געוואָרן טיף אין זומער.

איך היט אָפּ מיין גאָרטן ווי אַ מאַמע אַ בן־יחיד, און היטן האָב איך געמוזט סיי פאַר ציגן, סיי פאַר קי, און נאָך מער פאַרן טאַטן. ער האָט באַדאַרפט האָבן די ברעטער.

איין מאָל ,איך קום אַהיים פון מיינע קוואָקערס, טרעף איך: אויס גאָרטן. די רויזן, די פּאַסאָליעס, דאָס ביימעלע אויפגעגעסן פון ציגן.

דער טאַטע זאָגט, אַז די קי האָבן איינגעבראָכן דאָס פלויטל... איך פיל, אַז ס'איז נישט דאָס. נאָר איך שווייג.

איך האָב שוין געלערנט דעמאָלט היסטאָריע, דעם מיטלאַלטער. איך ווייס שוין פון באַרבאַרן און וואַנדאַלן.

רוזשאַנקע

געלויבט זיי, דו פאַרהוילענער, וואָס האָסט געגעבן לעבן. טויזנט מאָל געלויבט זיי, וואָס האָסט געגעבן טויט.

טויט! אויסלייזער און גערעכטיקייט — פּאָטער, זיי געבענטשט!

טויזנט מאָל געבענטשט זיי, ווייל דו וועסט צוריקברענגען דעם מערדער צו זיין קרבן.

טויזנט מאָל געבענטשט זיי, ווייל ער וועט פון דיר קיין באַהעלטעניש ניט געפונען.

טויט! האָפענונג און טרייסט מיינע... איך גלייב אין דיר, איך בין זיכער אין דיר. און דאָך בין איך מקנא דיך, אָ רוזשאַנקע!

רוזשאַנקע, פּיצעלע אָרעמס.

דורך די שפּאַלטן פון דיין שטעלכל האָסטו געזען, ווי יאָסל מסור האָט דיין מאַמען, דער פרומער צדיקת־קו, וואָס דודל קאַנטראַבאַנטשיק האָט זי פון יענער זייט אַראָפּגעבראַכט, די כשרע פיר ציצלעך אָפּגעשניטן... וואָס האָסטו געוווסט? וואָס האָסטו פאַרשטאַנען?

ס'איז געווען אַ לבנה־נאַכט מיט כמאַרעס, האָסטו אַוודאי געמיינט, אַז ס'איז שוין טאָג און די בודליכע גייט דיר דיין חלק מאַמע־שפּייז צוטיילן... האָסטו דיך אויפגעשטעלט און אַ שטויס געטון מיט די זעקס־וואָכנדיקע הערנדלעך:

— מאַמע... מילך...

האָט אָבער דיין מאַמע אַזאַ מריקע געטון, אַז די שיינע טאָכטער־אויגן האָבן זיך דיר איבערגעקערט: מ־מאָ־מע?

די מאַמען האָט מען פאַרטאָג דערקוילעט, כדי זי זאָל נישט ווערן טריף. ראָזשאַנקע איז געוואָקסן ביי דודל קאַנטראַבאַנטשיק אַן עלנטע יתומה.

רוזשאַנקע פּיצעלע.

ביסט דאָך געוואָקסן, ווי אַ קינד אין שטוב. און אַז מ'האָט דיך צום ערשטן מאָל אין טשערעדע געטריבן, איז געגענגען מיט דיר דודל און די דודליכע און ס'זענען דיר נאָכגעגאַנגען אַלע דיינע ברידערלעך און שוועסטערלעך, דער דודליכעס קינדער, און ס'איז געווען אַ פרייד, ווי ווען מען פירט אַ קינד צו דער חופּה.

און דו ביסט צו מזל אַ כלה געוואָרן.

רוזשאַנקע טויב, דיינע וואָכן האָט מען דיר מיט סטענגעס אין דער קאָדע איינגעפלאָכטן, און אַרויסגעקוקט האָט מען אויף דיין מוטערשאַפט, ווי אויף אַ לעצטן שפּראָץ פון אַ יחוסדיקן שטאַם, נאָר אין איינער אַ נאַכט האָסטו זיך אַ פּנים אין דיין מאַמעס מעריקע דערמאָנט און דו האָסט די פרוכט פון דיין לייב אָפּגעוואָרפן.

און אַזוי דאָס צווייטע און דאָס דריטע יאָר.

וואָס האָסטו געקענט טון, רוזשאַנקע, אַז אין דיין קאָפּ איז פאַרבליבן אַ פאַרטאָג, אַ איבערגעשניטענער... וואָס האָסטו געקענט טון?

וואָס זאָל אָבער טון דודל קאַנטראַבאַנטשיק, אַז די צייטן ווערן וואָס אַמאָל שווערער, אַז יאָסל מסור לאָזט נישט גנבענען די גרענעץ און די שוואַרצע שאַלן מיט זיידענע פראַנדזן פאַלן אַריין צו די זשאַנדאַרן... וואָס האָט ער געקענט טון, דודל? ער האָט דאָך געהאַט נאָך קינדער.

און דודל האָט אַרויסגעפירט ראָזשאַנקען אויפן מאַרק.

שטייט דודל אָפּ אַ האַלבן טאָג און וויל זי ניט פאַרקויפן צו דער שחיטה. די זון איז שוין אין סאַמע מיט איבערן מאַרק און דודל וואַרט אַלץ, סע זאָל קומען אַ קונה, וואָס זאָל זי קויפן אויפן פליד.

שיין איז געווען ראָזשאַנקע! די מוטער אויפן אויג. לאַנג, ברייט, אַ קאַדע ביז די קנעפל און אַ קאָפּ נאָר ווי געמאָלן, און שטיל ווי אַ טויב.

גייען הונדערטער מענטשן פאַרביי — אַ גוואַלדאָוונער יריד! און יעדער מוז כאַטש אַ בליק טון. צענדליקער מענטשן קומען אָנקוקן, מעסטן די קאָדע, פּרוּוון די מילך־קעשענעס און רוזשאַנקע טוט זיך ניט קיין ריר, גלייך נישט איר טוט מען דאָס. ביז ס'איז געקומען יאָסל מוסר.

רוזשאַנקע־טויב, וואָס איז מיט דיינע אויגן? וואָס פאַר אַ פייער, פון וועלכן גיהנום האָט דיינע אַפּלען אָנגעצונדן? איין ריר, איין דריי מיטן קאָפּ. רוזשאַנקע האָט אַ זעץ געטון יאָסל מוסר.

אָדערן האָט דער מענטש אַ סך. נאָר אַז אַפילו איינע פּלאַצט איז נישט גוט. ביי יאָסל מסור האָט געפּיקעט אַזאַ אָדער, וואָס אַז זי פּיקעט, מוז מען שטאַרבן.

האָט ער קיין ברירה געהאַט.

און איצט, אַז כ'האָב דיר דערציילט די געשיכטע מיט רוזשאַנקען — זיי געטרייסט. ווייל עס וועט נישט פאַרגעבן ווערן דאָס אומשולדיק פאַרגאָסן בלוט. ביז דאָס בלוט וועט נישט האָבן קיין נקמה, וועלן די קלוגע נישט אויסטראַכטן קיין מיטל קעגן טויט.

און דאָך בין איך מקנא דיך, אָ, רוזשאַנקע!

לאַנג צוריק אין א פאַרטאָג

זיי שווימען אַרויס ווי אַ חלום, די לאַנג־פאַרשווונדענע יונגע טעג. זומער פאַרטאָג, איך שלאָף זייער שלעכט און ווינציק. ביז שפּעט, העט שפּעט, נאָך האַלבער נאַכט בראָדיע איבערן שטעטל. שטיי מיט האַרצקלאַפּן הינטער די פענצ־

טער, ווי נייטאַרינס אַרבעטן. הער זיך צו צו זייער זינגען. פֿאַרטאָג שוין אויף די פּיס און בראַדיע ווידער איבער די גאַסן פֿון דער נאָך שלאָפֿנדיקער שטאָט.

איין מאָל, מיט די זאָרעס. איך קום אַרויס אויף דער איינציקער ברייטער, מיט קליינע שטיינדלעך אויסברוקירטער און ריינער גאַס. מיט איר ברייטן עק קוקט זי אַרויס צו דער גרויסער לאַנקע, צום „שעס" — דער „כּכר", וועלכער פיגורירט אין אייניקע רעמיניעצענץ־סיפּורים ביי יהודה שטיינבאַרג — אויף דער גאַס זעט מען אַ ביימל, אַ פּאַליסאַדניק מיט עטלעכע בלומען־קוסטעס... זי איז משופּע, די גאַס. איך בלייב שטיין. קוק מיך אַרום, דערזע איך: פֿון אַנדערן עק, פֿון דער נידער, באַוויזן זיך שטיינבאַרג און זיין יונגערער ברודער מוני, צו יענער צייט זיין סעקרעטאַר און לייב־מענטש, וואָס שרייבט איבער די כּתבים, גיט אַכטונג אַז דער עלטערער און צעשטרייטער ברודער זאָל זיין אַקוראַט אָנגעטון, זאָל זיין אומעטום פֿאַרקנעפּלט... און באַזונדערס אויף די שיך. געווען אַ גרויסער מקפּיד אויפֿן גלאַנץ פֿון די שיך, אָט דער ווילער באַשיידענער און ליבער מוני!

איך בלייב שטיין אַ דערשטוינטער; שטיינבאַרג, אַזוי פֿרי!?

ער פֿלעג אויפֿשטיין זייער שפּעט, און פֿלעג איך, קומען אין דער פֿרי, איך — שוין אַ געגעסענער, אַ געטרונקענער, אַ אָנגעשפּאַצירטער, פֿלעג איך מוזן וואַרטן נאָך אַ גוטע שעה ביז שטיינבאַרג האָט זיך אַרומגעוואַשן. און דאָס וואַשן: נאָך אַמאָל און נאָך אַמאָל, ווידער אָנגעזייפט און נאָך אַמאָל אָנגעזייפט. ס'איז ביי אים געווען פֿון די דברים שאין להם שיעור. און בשעת מעשה ריידן און לאַכן... און דאָ פּלוצים אַזוי פֿרי! זיי קומען העכער. מוני באַמערקט מיך, טוט אַ טאַרע דעם קורצזיכטיקן ברודער און ווייזט מיט דער האַנט צו מיר. זיי קומען צו. מוני לאַכט און שטיינבאַרג — דאָס פּנים בלאַס, עס רוט נאָך אויף אים אַ שיין פֿון יענעם טראַנס, וואָס איז מיר געווען אַזוי היימיש בשעת שטיינבאַרג פֿלעג ווערן באַגייסטערט, און די אויגן... אויגן האָט ער פֿאַרמאַכט, וואָס מער אַזעלכע האָב איך ניט באַגעגנט.

— „וואָס איז געשען?" — ענטפֿערט מוני:

— איידער כ'האָב דיך דערזען, זאָגט צו מיר לייזער: מען דאַרף גיין אויפֿוועקן משה'ן און באַלד ווי ער זאָגט עס — דיך דערזען.

ער האָט אַ גאַנצע נאַכט געאַרבעט איבער אַ פּאָעמע „איש חסיד", פֿאַרטאָג געענדיקט, אויפֿגעריסן מוניך — געגאַנגען! ער איז געווען איבערפֿולט, באַדאַרפֿט האָבן עמעצן צום לייענען און באַשלאָסן גיין מיך אויפֿוועקן.

מיר האָבן זיך אַוועקגעזעצט אַף אַ גאַניק פֿון אַ שלאָפֿנדיקער שטוב (ביי יאָסל־אַברהם כּאַנצי־פּייגעס) און געלייענט.

וועגן דעם, אַז ער קלייבט זיך צו באַאַרבעטן די לעגענדע „איש חסיד", האָב איך געוווּסט. אויך אַז מ. קויפֿמאַן וויל טון דאָס זעלבע. קויפֿמאַנס באַאַרבעטונג נישט געזען. פֿון שטיינבאַרגס מיר פֿאַרבליבן אין זכרון נאָר באַזונדערע שטעלן. דער אָנהייב:

„געווען (אָדער: געלעבט) אַ ייד אַ חסידל, אין טבריה
צי אין צפֿת
געקליידט אין שמאַטעס, קיינמאָל ניט געווען אויף
דער גאַס
געהאַט אַ ווייב, אַ סערעלע און קינדערלעך אַכט.
גאָטס תּורה'לע געלערנט ער, געלערנט טאָג ווי נאַכט".

און נאָך אַנדערע שטעלן, אויב כ'האָב נישט קיין טעות, איז זי געווען פֿאַרעפֿנטלעכט ערגעץ אין אַ צייטונג, דאַכט מיר אין אָדעס.

ביי דער וואָג

אונדזער גרויסן י. ל. פּרץ'ס גייסט האָט דער סימבאָל פֿיל מאָל אָנגערעגט: די וואָג־שאָל פּונם מענטשן, פֿון זיין „דמות", פֿון דער מענטשהייט. דער מאמר חז"ל, אַז בן־דויד וועט ניט קומען סיידן עס וועט ווערן כּולו חייב אָדער כּולו זכאי, האָט פּרצ'ן פֿאַרפּלאָגט. דאָס שרעקלעכסטע לויט זיין אויפֿפֿאַסונג, איז די מיטלמעסיקייט, די גלייכגעוויכט, פֿון איר קען די ישועה ניט קומען. און — „די וועלט מוז אויסגעלייזט ווערן" — אַזוי זאָגט פּרץ מיטן מויל פֿון ר' שלמה, („די גאָלדענע קייט"). אינטערעסאַנט איז, וואָס פּרץ האָט געזוכט אַ אָנשפּאַר ביים פּראָסטן מענטשן; חיים דער טרעגער, טוביה, אברהמל באַס, יוחנן וואַסער־טרעגער. די „פּראָסטע מענטשן", געוואָרפֿן אויף דער וואָג־שאָל, לאָזן ניט איבערוועגן די איבערגעלאָדענע שאָל פֿון חייב, לאָזן נישט פֿאַרצווייפֿלען אין אָנגעזיכט פֿון ירידה.

און שייכות דערמיט וויל זיך עפּעס ציטירן פֿון דוד בערגלסאָן. פֿאַראַן מאָמענטן אין בערגלסאָנס שאַפֿן, ווען אויך ער האָט זיך דערהויבן צום פּרצ'ישן ניוואָ. פֿאַראַן ביי אים אַ פֿראַגמענט „ביינאַכט". לפֿי דעתי, פֿון די פּרעכטיקסטע זייטלעך אין אונדזער ליטעראַטור. דעם קינסטלער איז געלונגען אויסצורייסן ביי דער פֿליסנדיקער צייט אַ נאַכט מיט אַ וואַגאָן מיט יידן און אַריינפּרעסן זיי אין עטלעכע ווונדערלעך אָנגעשריבענע זייטלעך — זיי וועלן פֿון דאָרט נישט אַנטרונען... ביינאַכט. וואַגאָן דריטע קלאַס, דער „יידישער" וואַגאָן אין אַמאָליקן תּחום־המושב. דער עולם שלאָפֿט, שנאַרכט, דער דיכטער טייטשט דאָס שנאַרכן: „פֿאַרפֿאַלן... פֿאַרפֿאַלן"" נאָר צוויי קענען ניט שלאָפֿן, אַ בחור און אַ עלטערער ייד, דער ייד, וואָס וואַכט שטענדיק. און דער עלטערער נעמט לערנען מיטן בחור, פֿון בראשית (אַלע אַנהויבן זענען בראַשית). און די ערד איז געווען פֿול מיט אומרעכט, און גאָט ברענגט אַ מבול. נאָר איין מענטש איז פֿאַראַן: נח, אַ גערעכטער, אַ פּראָסטער, און בערגלסאָן ענדיקט: „ס'אַראַ טייער וואָרט „נח". ס'האָט אַ וועלט אָפּגעראַטעוועט".

איז ווי זאָגט אַ פֿאָלקסוואָרט: זאָל יעדער אויסקערן פֿאַר זיין אייגענער שטוב. די וועלט איז צו גרויס און, סיי ווי, וועמען הערט זי? מירן טראַכטן פֿון אונדזער אייגענער „שטוב". גאָט! וויפֿל ירידה צו פֿאַרצייכענען! און ניט סתם כּרתי ופּלתי. לאָמיר בעסער קוקן צו דער אַנדערער שאָל און שעפּן טרייסט. און איין וועגס אויפֿצייליען אַ ביסל זכרונות.

ראובן פרומע־פייעס

אַלט געווען, בערך, אַ יאָר צען. דעם טאַטן איז שלעכט די צייט. קען ניט צאָלן קיין שכר־לימוד. גיי איך אַוועק לערנען אין אונדזער קלויז, די סטרעלעצקער, בין היימיש דאָרטן, מיין טאַטע האָט דאָרטן אַ שטאָט, און טאַקע אַ שטיקל אָנקער; מיינע עלטער־קרובים; דער עלטער־זיידע יעקב־לוי, זיינס אַ ברודער נתן און אַ קרוב מאָטל דער לאַנגער האָבן די קלויז אויפגעבויט. אַלע דריי רב אורי סטרעליצקערס „סלופּעס". אין זיינע יוגנט־יאָרן האָט יהודה שטיינבערג געלערנט דאָרטן בחברותא מט מיין פעטער יאנקל. האָב איך איינגעזאַפּט קליינערהייט מעשיות, דערציילט פון דער באָבען, דעם טאַטנס מאַמע, וועגן ר' אורי און, אגב, אַ טראַדיציע, וואָס צעגייט זיך מיטן היסטאָריאָגראַף פון חסידות ד"ר האָראָדעצקי. לויט האָראָדעצקין איז רב אוריס פאָטער געווען אַ קרעטשמאַר, לויט אונדזער משפּחה'ס טראַדיציע — אַ סמאָלע־טרייבער... נאָר נישט דאָס בין איך אויסן.

בין איך, הייסט עס, אַ קלויזניק. לערן אין שטיבל צוזאַמען מיט אַ חבר, עטוואָס עלטער פון מיר. פישל איז העכער אין וווּקס, ער איז אַ יתום, זיין טאַטע — אַ מילנער — איז אים יונג אָפּגעשטאָרבן. איז ער אַ שטיקל מיוחס; קודם צוליב זיין יתומ'קייט, און צווייטנס, האָט ער א עלטערן ברודער אַ חריף ערגעץ אין אַ ישיבה אין דער ליטע. איך — אַ לעבעדיקס, אַ שקאָץ. פישל, פאַרקערט, אַ ערנסטער, אַ פאַרטראַכטער — ער קנייטשט דעם שטערן און הייבט די ברעמען ווי אַ זקן, זייט ווערטער ווי אַ זקן. דאָס שטערט נישט, מיר זאָלן ביידע שפּילן בגניבה אין קוויטלעך... בגניבה, ווייל פון יענער זייט וואַנט, אין קלויז ביי דער הרובע רייבט זיך ראובן פרומע פייעס, אויך אַ יתום, אַ געוועזענער ישיבה'ניק פון באַרדיטשעווער ישיבה. און סע לויפט נאָך אַרום איבער דער קלויז דודל דער גראָעכעס, אויך אַ יתום, אַ בן־יחיד ביי זיין מאַמען. ביידע פיל עלטער פון אונדז. ראובנען שפּראָצט שוין אַ בערדל (היינט וואָלט איך געזאָגט: ווי ביי עליע פייסי דעם חזנ'ס). דודל נאָך עלטער פון ראובנען, פאַר דוד'לען האָבן מיר נישט קיין מורא. ראשית איז ער אַזוי פאַרמוח'ט אַז ער זעט נישט קיינעם פאַר זיך. ער לויפט, שלאָגט זיך אָן אין די שטענדערס און לויפט ווייטער. און חוץ דעם האָב איך אים אין די הענט מיט אַ סוד...

פאַר ראובנען האָבן מיר מורא געהאַט. אַ בחור פון אַ יאָר פופצן, מורא'דיק פרום, דערצו האָט ער אויף מיר אַ אויג. אָפּטמאָל טוט ער אַ רוף: משה'לע! אַנו קום אַהער!... (די קוויטלעך פאַרשווינדן ביי פישלען אין קעשענע). אַנו, משה'לע דאָ ווּעסטו נישט קענען... און אויף צעלאָכעס טרעף איך באַלד אין קאַרב אַריין.

אָבער איך האָב אים נוהג־כבוד געווען. קיינמאָל ניט געפּרוּווט זיך אויסשטעלן מיט מיין שאַרפער תפיסה, סיידן ער האָט געטשעפּעט. שפּעטער האָב איך פאַרשטאַנען, אַז ער האָט באַדאַרפט מאָראַליש שווער איבערלעבן. סיי צוליב זיין שוועך־קעפּיקייט, סיי צוליב זיין איינזאַמקייט. דער עלטסטער יתום אין אַ פולער שטוב יתומים, וואָס די מוטער, אַ טַיכטיקע, קלוגע יידענע, האָט מיט גרויס עקשנות און פלייס אויסגעכאָוועט. ער האָט זיכער געהאַט יסורים פון זיין אונמעכטיקייט מיט עפּעס צו העלפן.

אַ נאַרישקייט, זאַגט מען, געדענקט זיך — אַזוי ווי איך האָב שוין דעמאָלט געלייענט רוסיש און אַלטע געשיכטע. מאַכט זיך אַ מעשה: איך כאַפּ זיך פאַר אים אַרויס, אַז אברהם אבינו'ס שפּחה, ישמעאל'ס מאַמע, האָט געהייסן נישט הגר (ביי אונדז פלעג מען זאָגן הוגער) נייערט אַגאַר מיט צוויי פּתח'ן... און ס'איז פּונקט שבת צו מנחה. ראובן כאַפּט זיך פאַר די פאות מיט אַ געוואַלד.

גוואַלד, יידן! ער איז אַן אַפּיקורס! אַ כופר בעיקר! (ניבא ולא ידע מה ניבא!)

דאָך אַזוי, ווייל ער זיין מיט מיר חבר. איינמאָל, נאָכדעם ווי ער האָט געפּרוּווט מיך פּאַקן מיט אַ שווער אָרט ערגעץ אין אַ סוגיא און ס'איז נישט געלונגען איז ער געבליבן שטיין מיטן פּנים צום פענצטער, זייער טרויעריק. איך וואַרט, ער זאָל נאָך עפּעס פרעגן, אָבער ער טוט נאָר אַ זאָג: „דיר איז גוט, משה'לע, ביזט נאָך אַ קינד, ווייסט נישט פון קיין הרהורים.. און איך... אוי האָב איך א שווערע מלחמה"... איך קוק אויך אין פענצטער, פאַרשטיי נישט, וואָס דאָס איז פאַר אַ הרהורים און מיט וועמען ער האָט אַ שווערע מלחמה. (הלוואי וואָלט איך נאָר פון אַזעלכע מלחמות געוווּסט, ווי גוט וואָלט געווען!) די יאָרן זענען געגאַנגען, אונדזערע וועגן זענען זיך צעגאַנגען, פונ'ם אויג פאַרלוירן. ווערט אַ מלחמה, שוין אַן אַנדערע ניט ווי יענע ראובנס. דערנאָך קומען פעטליורעשע פּאָגראָמען. עס ווערט אַ בריחה. יידן פליטים קומען אָן נאַקעטע, באָרוועסע מיט קליינע קינדער. און ראובן ווערט נתגלה. ראובן„ אַזוי צו זאָגן, געפינט זיך. ער האַלט אויף שבת דאָס לייענען, טרעט אויף מיט פייערדיקע רעדעס, צווינגט די מלחמה־גבירים צו געבן געלט פאַר די פליטים .ראובן ווערט אַ עוסק בצרכי ציבור.

ווידער פאַרלוירן פונ'ם אויג אויף אַן מענגע יאָרן.

1945. איך קום צוריק פון עוואַקואַציע, בין אין טשערנאָוויץ, באָגעגן אייניקע פון מיינע בני־עיר, הער דעם שיינעם תכלית, וואָס איז געוואָרן פון העכער צען טויזנט יידישע נפשות און אויך וועגן ראובנען.

דערציילט מען מיר: ראובן פרומע פייעס, גייענדיק עם הגולה, האָט געהאַלטן אין איין שטאַרקן אויף זיין שטייגער: „יידן! זייט ניט געפאַלן ביי זיך! יידן, מיר זענען אַ עם קדושים!" און „רבונו־של־עולם, איך דאַנק דיר דערפאַר וואָס איך בין אויך מיט קהל־קדושים! איך דאַנק דיר דערפאַר, וואָס איך בין נישט געשטאָרבן פריער, איך בין גרייט צום קרבן".

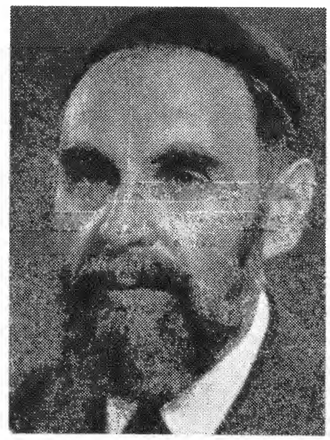
אלה תולדות ראובן בן פרומע פייעס. ער איז ניט צוריקגעקומען. אַ נומלטן זיך דערוווּסט, אַז זיינער אַ זון, אַ הויפּטאָרנטלעכער מענטש, אַ אַרבעטער, אַן אמת'ער יגיע כפים'ניק, אַ שמח בחלקו, געפינט זיך אין טשערנאָוויץ.

קוק איך צו דער „וואָג" זע איך ווי די שאָל פון ירידה, פון חייב איז איבערגעלאָדן, דריי איך מיך אויס צו דער אַנדערער שאָל, שטעל אויף איר אַרויף ראובן פרומע פייעס... דאָס צינגל טוט זיך אַ דריי צו — זכאַי...

הרב אברהם אורנשטיין

עסקנות ציבורית וחשיבותה אצל עם ישראל

נפש לעסקני־הציבור של עיירת ליפקני,
שעסקו בצרכי ציבור באמונה, ואינם.

הרב ר׳ אברהם אורנשטיין
1912
בעל פרס הרב קוק תשכ״ג
ספריו: הנשיאות בישראל, אנציקלופדיה לתא־רי כבוד (3 כרכים), הדרשנות בישראל, מחקר נגינות ההטעמה ומשמעותן בפרשנות המקרא.

א.

העסקנות הציבורית אצל עם ישראל, מקורה מתקופה קדומה ומתחילה עוד מימי שבת העם בארצו.

אחדים רואים את ראשיתה של העסקנות־הצבורית בימי הלל הזקן, מנהיגה הרוחני של האומה שעמד לישראל כמאה שנה לפני חורבן הבית השני, בתקופת הורדוס המלך (הראשון), בזמן שהתחילו להתערער היסודות הממלכתיים של בני־חשמונאים, הניח הלל את היסודות של האחריות הציבורית בדרשו: „אל תפרוש מן הציבור" (אבות פ״ב, ב׳).

אחרים מאחרים את ההתחלה לתקופה שאחרי חורבן הבית השני, אחרי שנשללה העצמאות המדינית של עם ישראל בארצו, והשלטון העוין (הרומי) עשה את הכל כדי להצר את צעדי העם היושב בציון, נוצר הכרח חיוני לפעול למען הצבוריות, כדי למלא את החלל הריק ולהבטיח את המשך קיומו של העם בארץ אבות, אז נשנתה הברייתא: שנו רבותינו: בזמן שישראל שרויים בצער ופרש אחד מהם, באים שני מלאכי השרת שמלוים לאדם, ומניחים לו ידיהם על ראשו ואומרים: פלוני זה שפרש מן הצבור אל יראה בנחמת צבור (תענית י״א, א׳), והוקמו ראשוני העסקנים הצבוריים, הלכה למעשה.

אולם, מבלי לקבוע יתידות על התחלתה המעשית של העסקנות בישראל, דבר אחד ברור שבימי עריכת המשנה היוו „העוסקים עם הצבור" גורם חשוב ומכריע בחיי החברה היהודית. פנייתו של רבן גמליאל השלישי, בנו הבכור של רבי יהודה הנשיא, שישב על כסא הנשיאות אחרי מות אביו: „וכל העוסקים עם הצבור יהיהו עוסקים בשביל הצבור (הרע״ב שם, שם), מעידה שהעסקנות הצבורית היתה כבר מושרשת בחיי האומה ומנהיגי העם התלבטו בבעיות צבוריות, שעסקני צבור מתלבטים בהן אפילו בתקופה מודרנית.

על יסודות חברתיים־צבוריים־כלליים די מוצקים, נבנה אצל עמנו בנין העסקנות הצבורית, וסביבו נתחנכו דורות על דורות של עסקני צבור ישרים ונאמנים, ששרתו את העם בכל עת וזמן בנאמנות, כנות, ישרות לב ומסירות נפש. דבר שמעיד על החוש הצבורי המפותח של עמנו וכן על האחריות הקולק־טיבית, השתייכותו וזיקתו של הפרט כלפי הכלל־החברה.

העסקנות הצבורית נתעלה אצל עמנו לדרגא עילאית ותפסה את המקום הראשון בחיי הצבור היהודי, וכן למדנו: לצרכי צבור ראשין להתבטל גם מלימוד התורה כשאי־אפשר לעשות על ידי אחרים (תהא״י אבות שם, שם), והרמב״ם פסק את פסקו: לפעמים ימנעו העוסקים עם הצבור מעשות מצוה בעת התעסקם בצרכי צבור, אמר שהשם יתברך — יעלה עליהם שכר כאילו עשו המצוה ההיא, ואף־על־פי שלא עשאוה, אחר שהתעסקו עם הצבור לשם שמים (בפירושו למשניות שם, שם). וחכמינו ז״ל לא נמנעו מלספר את הסיפור דלקמן, כדי להצביע על חשיבותה וערכה של העסקנות הצבורית, שגדולי ישראל התחרטו על שלא זכו לעסוק בה.

מעשה ברבי אמי, כשהיה מסתלק מן העולם. נכנס בן אחותו אצלו, מצאו בוכה, אמר לו: רבי! מפני מה אתה בוכה, יש תורה שלא למדת ולמדת? הרי תלמידיך יושבים לפניך; יש גמילות חסדים שלא עשית? ומלבד כל המדות שהיו בך, היית מתרחק מן הדינין ולא נתת רשות על עצמך להתמנות על צרכי צבור. אמר לו: בני עליה אני בוכה, שמא אתן דין וחשבון על שהייתי יכול לעשות צרכיהם של ישראל ולא עשיתי (תנחומא משפטים).

ב.

קשה היתה העסקנות הצבורית אצל עם ישראל. עמנו הוגדר: „כי עם קשה עורף אתה" (שמות ל״ג, ג׳), ולפעמים גם „קשי פנים" (יחזקאל ב, ד׳) „וקשי לב" שם ג׳, ז), ונוסף על כך „צרכי עמך ישראל מרובים" והעסקן הצבורי בעבודתו הצבור־רית לא שררה היה מקבל עליו אלא עבדות, כהגדרת חז״ל: „וידברו אליו לאמור: אם היום תהיה עבד לעם הזה (מ״א י״ב,

ז׳) — ללמדך שכל המתמנה על הציבור נעשה עבד לצבור (ילק״ש מ״א י״ב).

אפיזודה מענינת המאפינת את שעבודו של העסקן לצבור מספרים חכמינו: רבי יצא מבית המרחץ, נתעטף בבגדים וישב ועסק בצרכיהם של הבריות. מזג לו עבדו כוס, ומתוך שעסק בצרכי הבריות לא נפנה לקבלו ממנו. נתנמנם העבד וישן לו. הפך רבו פניו ונסתכל בו ואמר: יפה אמר שלמה: „מתוקה שנת העובד... והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון" (קלת ה, י״א) — כגון אנו, שעוסקים אנו בצרכיהם של הבריות, אף לישון אין מניחים לנו (קה״ר ה׳).

עסקנות־שעבוד זו דרשה מעסקניה הרבה תכונות נפשיות ומדות תרומיות למען יוכלו לעמוד במבחן הצבורי. ולא כל יהודי מוכשר להיות עסקן צבורי, עסקנות צבורית לא זוכים בה מן ההספקר ולא קולטים אותה מן האוויר, זהו ענין של הכשרה נפשית והשראה עילאית שטבועה בדמו ובנפשו של העסקן. העסקן הצבורי צריך להיות חדור אהבה נפשית לזולת, לפרט ולכלל גם יחד, צריך להיות מוכן להקדיש את מרצו, יזמתו, כחותיו הפיסיים והנפשיים לצבור ולטובתו וכן הכוננות נפשית להקריב את ענייניו הפרטיים והמשפחתיים על מזבח עבודת הקדש הצבורית.

כדאי לצטט דברי המדרש שישמשו כאסוציאציה לרעיוננו. מסופר: אמר רבי אבא בר כהנא: כון שנתמנו שבעים זקני ישראל במדבר, הדליקו להם כל ישראל נרות ושמחו להם. מרים, אחות משה, רואה את הנרות דולקים, אמרה לצפורה אשת משה: מה עסק של נרות הללו דולקים? אמרה לה הענין. אמרה מרים: אשריהן לנשים של אלו, מה הן רואות, היאך עלו בעליהן לשרה! אמרה לה צפורה: אוי להן (ילק״ש בהעלותך י״ב).

מאידך דרכו של העסקן הצבורי במלוי תפקידיו הצבוריים לא היתה סוגה בשושנים ולא פעם נתקל בקשיים ואבני נגף מצד אותו הצבור שהוא שרת אותו באמונה ולא פעם שימש העסקן הציבורי מטרה לחצים של גורמים שונים שלא באו על ספוקם, והעסקן הצבורי היה צריך להיות מצויד באורך רוח, בסבלנות, בהתאפקות ובשליטה ברוחו. ולמעשה תנאי זה הועמד, לפי המקורות, לשבעים הזקנים הראשונים שנתמנו אצל עם ישראל במדבר. אמר הקדוש־ברוך־הוא למשה: אמור להם: „הוו יודעים שהיהודים טרחנים וסרבנים הם, על מנת כן תהיו מקבלים עליכם שיהיו מקללים אתכם וסוקלים אתכם באבנים".

וכן מסופר, שבשעה שהציעו לרבי עקיבא להיות מנהיג צבורי אמר: רוצה אני להתיעץ עם בני ביתי. הלכו החכמים אחריו לשמוע מה יאמרו בני הבית, ושמעו שאמרו לו: תקבל על עצמך על מנת שיקללוך ועל מנת שיבזוך ואל תקפיד (ירוש פאה פ״ח ה״ו).

בתנאים קשים כאלה פעלו העסקנים הצבוריים כמעט בכל עידן ועידן ועם כל זה מלאו את תפקידם בנאמנות ובהתמסרות הואיל וראו בתפקידם תפקיד שמימי ממדרגה ראשונה והסיפוק הנפשי שמצאו בעבודה זו נתן להם הכוח ואומץ־הרוח כדי להתגבר על כל המכשולים. העם בכללו ידע להעריך ולהחשיב את העסקנים הנאמנים ובתפלת שחרית של שבת הכלילו את העסקנים בברכת „מי שברך" בפיסקא מיוחדת האומרת: „וכל מי שעוסקים בצרכי צבור באמונה, הקדוש־ברוך־הוא ישלם שכרם, ויסיר מהם כל מחלה" דבר זה מציין את מעמדם החברותי והצבורי של עסקני הצבור אצל עם ישראל.

הפולקלור היהודי אומר, למה מברכים את העסקנים בברכת „ויסיר מהם כל מחלה", מפני שעסקנים נאמנים אינם נהנים מכספי צבור ונשאר להם מכל פעולתם רק מחלה (און עס בלייבט זיי בלויז א קרענק), ולכן מברכים אותם „שהקדוש־ברוך־הוא יסיר מהם כל מחלה". גם בדיחה פולקלוריסטית זו מעידה על חשיבותם וערכם של העסקנים הצבוריים בתוך עם ישראל. ואמנם כל העסקנים הצבוריים תפסו מקום נכבד בכתל המזרחי של עמנו בכל התקופות ובכל הזמנים.

ג.

מן הכלל אל הפרט. עיירת ליפקני במחוז חוטין, שהיתה עיירה ערה ותוססת בכל שטחי הצבור והחברה, נתברכה בעסקנים צבורים נאמנים ממדרגה ראשונה.

זכורני שבבואי בשנות 1931/32, מעירה פלשטי מקום הולדתי להשתקע בליפקני, התפלאתי למצא חבר שלם של עסקנים צבוריים, מכל הגילים ומכל החוגים, שפעלו באמנות בחיי החברה והצבור של העיר, שלא כל עיירה בסרבאית היתה מבורכת בזה. דבר זה העיד על החוש הצבורי המפותח של התושבים בכלל ושל העסקנים בפרט, והעמיד את ליפקני בראש הערים של הסביבה.

כותב הטורים נסחב גם הוא בזרם העבודה הצבורית, ועונג רוחני היה לו להיות נוכח בישיבות ואסיפות צבוריות שונות שהתנהלו ברמה חברותית־צבורית גבוהה מתוך אחריות מלאה ושתוף פעולה עם כל חלקי הצבור.

חכמינו אומרים: „חן מקום על יושביו" (סוטה מ״ז, א׳), וזה דבר טבעי שחן מסוים טבוע בלבו של האדם על מקום הולדתו, אולם כותב הטורים בתור בן אדם שלא נולד בליפקני, ובא מסביבה אחרת וראה את הפעולות הצבוריות שהתרחשו בליפקני בצורה יותר אוביקטיבית, אפשר לו בהחלט להגיד שלעסקני הצבור של עיירת ליפקני היו אותן התכונות הנפשיות החשובות וכן המדות התרומיות הנעלות שבכחן היו יכולים להביא ברכה לעיירתם ולמלא את שליחותם הצבורית באחריות ובנאמנות, ויוצאי ליפקני, שרידי החרב, די בכל אתר ואתר יכולים להתגאות במעשיהם הפוריים והמבורכים של עסקנים אלה ולספר עליהם לדור הבא.

ראויים עסקני צבור אלה שזכרונם יונצח לדורות בספר „ליפקני". המוקדש לזכר הקהילה שנחרבה והוצא לאור על ידי ארגון יוצאי „ליפקני" בישראל. וכבר אמרו חכמינו: אין עושים מצבות לצדיקים דבריהם הם הם זכרונם (ירוש שקלים פ״ב ה״ה).

מוניטון (מוֹנִיטִין)

ערך מתוך ה„אנציקלופדיה לתארי כבוד בישראל״, כרך שלישי.

הגדרת המושג ומקורו:

מוניטין — מטבע שהוטבע בו חותם מוכר ומקובל. ובהשאלה: יצא מוניטין לפלוני בעולם פירושו יצא שמו בעולם. פלוני נתפרסם והוכר בעולם.

דברי הסבר:

במושג מטבע השתמשו חז״ל לא רק למטבע כסף שמשקלו ואיכותו קבועים על פי הממשלה ויוצא במדינה ומתקבל במחיר דברים נמכרים, אלא גם לדפוסים מיוחדים של ברכות ותפלות שנקבעו והוטבעו על ידי חכמינו ומסגרתם היא יציבה וקימת ואינה ניתנת להשתנות. כגון: כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא ידי חובתו (תוספתא ברכות ד׳, ה׳); לכו ועשו ובלבד שלא תשנו מטבעה של תפלה (ירוש׳ ברכות פ״ה, ה״ב); אין לך רשות להוסיף על מטבע שטבעו חכמים בברכות שם פ״ט, א׳); ועוד.

כן השתמשו חז״ל במושג מוניטין לאנשים שיצרו דפוסי חיים חדשים ושמם נתפרסם על ידי כך בעולם, והכונה למטבע רוחני שנתפרסם בעולם. מדברי חז״ל ניתן להבין שפירסום הדבר נעשה באמצעות מטבע עובר לסוחר, שהתקינו להם מטבע יוצא בעולם.

וכך אמרו חז״ל: ארבעה הם שיצא להם מוניטין בעולם: אברהם, יהושע, דוד ומרדכי (ב״ר פל״ט, ט״ז).

א) אברהם אבינו יצא לו מוניטון. שנאמר (בראשית י״ב, ב׳): „ואעשך לגוי גדול ואגדלה שמך״, משמע ששמו יוצא בכל העולם. ומהו מוניטין שלו? זקן וזקנה מכאן, בחור ובתולה מכאן (ב״ר שם, שם; ב״ק צ״ג, ב׳). זקן וזקנה, אברהם ושרה; בתור ובתולה — יצחק ורבקה [1] רש״י ב״ק, שם) [2].

אשר לצורות המטבע אומרים התוספות, לא שהיתה בו צורת זקן וזקנה מכאן בחור ובחורה מכאן, שאסור לעשות צורת אדם, אלא מצד אחד היה כתוב זקן וזקנה ומצד אחד בחור ובחורה, וכן פירש בקונטרס גבי דוד ושלמה וירושלים עיר הקדש שכך היה כתוב במטבע [3].

לפי הנחתנו הנ״ל, שהכונה לא רק למטבע המרי אלא לדפוסי חיים חדשים, יש להניח בוודאות, שמטבע זה הודיע לכל העולם על השנוי החדש שהכניס אברהם בחיי העולם, והוא השילוב והאיחוד שבין שני הדורות, האבות והבנים.

אברהם היה הראשון שפתח תקופה חדשה בשטח זה. הוא יצר קשר נפשי ושילוב מתמיד בינו ובין יצחק, והתורה מעידה על כך: „כי ידעתיו, למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ד׳ לעשות צדקה ומשפט״ (בראשית י״ח, י״ט), וכיפרושו של רש״י: „אשר יצוה — לשון הווה, כך הוא מצוה לבניו שמרו דרך ד׳״.

וממילא זכה אברהם שהוא ובנו היו מטבע אחד, כדברי חז״ל: מאן דהוה בעי למשתעי (לשוחח) בהדי אברהם משתעי בהדי יצחק; בהדי יצחק משתעי בהדי אברהם (ב״מ פ״ז, א׳), ובשעת הנסיון הגדול ביותר בחיי שניהם, בשעת העקידה, מעידה התורה „וילכו שניהם יחדו״ (בראשית כ״ב, ח׳), ואף על פי שהבין יצחק שהוא הולך להשחט וילכו שניהם יחדו בלב שוה (רש״י שם, שם).

ב) יהושע, משרת משה רבינו וראש לצבאות ישראל בהביאו אותם לארץ ישראל, יצא לו מוניטון בעולם, שנאמר (יהושע ו׳, כ״ז): „ויהי ד׳ את יהושע ויהיה שמעו בכל הארץ״. ומהו מוניטין שלו? שור מכאן וראם מכאן על שם (דברים ל״ג, י״ז): „בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו״ (ב״ר ל״ט, ט״ז). הספר מסביר את השילוב של שני הדברים ואומר: שור כחו קשה אבל אין קרניו נאות, ראם קרניו נאות אבל אין כחו קשה, ניתן ליהושע כחו של שור ויופי קרני ראם (דברים שם, שם).

במטבע זה הבליט יהושע את המיוחד של עם ישראל, שכבש את ארץ ישראל כדי לבנות את עתידו על שני יסודות איתנים ויציבים: על האמונה ועל הגבורה. שור מסמל גבורה וכח, „ורב תבואות בכח שור״ (משלי י״ד, ד׳), בכח השור יש אבוס ואוסם של בר ותבואה. וכחו של יהושע קשה כשור לכבוש כמה מלכים (רש״י דברים שם, שם). אולם כחו של העם הוא לא בגבורה פיסית גרידא, כוחו נובע מהאמונה „כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל״ (דברים ח׳, י״ח). הגבורה של העם משולבת עם קרני ההוד של הראם, המסמלות את כח התורה והאמונה שבהן כחו וגבורתו של עם ישראל [4]. כדברי הנביא: „ונגה כאור תהיה קרנים מידו לו ושם חביון עזה״ (חבקוק ג׳, ד׳): מיד ד׳ בא לישראל קרן ממשלה והתגברות)מצודת דוד שם, שם).

בקרנים אלה מצליח העם במלחמותיו ועל קרנים אלה התפלל דוד המלך: אלקי צורי אחסה בו מגיני וקרן ישעי״ (תהלים י״ב, ג׳). קרנים כגון אלה מאפיינות את המיוחד של עם ישראל ואת סוד קיומו. ויפה הגדיר הפרקי דרבי אליעזר את הראם: ראם קרנותיו גבוהות מכל בהמה והוא מנגח לימינו ולשמאלו (פי״ט) [5].

ג) דוד מלך ישראל יצא לו מוניטין בעולם. דכתיב (דהי״א י״ד, י״ז): „ויצא שם דוד בכל הארצות״. ומה היה מוניטון שלו? מקל ותרמיל מכאן ומגדל מכאן על שם (שה״ש ד׳, ד׳): „כמגדל דוד צוארך״ (ב״ר שם, שם). רמז שהיה בראשונה רועה צאן והיה לו מקל ותרמיל ועכשיו הגיע למלכות למגדל דוד.

במטבע זה באה לידי בטוי ענותנותו המיוחדת של דוד המלך. בנוהג שבעולם כשאדם עולה לגדולה אז הוא עושה הכל כדי להשכיח את עברו, כאילו מתביש שיודע לרבים על תלאותיו ולבטיו שעברו עליו לפני עלותו לגדולה. ומכל־שכן אדם שזוכה לעלות מדרגת רועה צאן למדרגת מלך, אז השלטון והשרה מעבירים אותו על דעתו ומתכחש לעברו. לא כן דוד המלך, אם כי „ויקחהו מכלאות צאן, מאחר עלות הביאו לרעות

ביעקב עמו ובישראל נחלתו" (תהלים ע"ח, ע', ע"א), עם כל הקפיצה הפתאומית הזאת לא היה שכור נצחון ולא שכח אף לרגע קט את תמימותו, ישרותו וכנותו של העבר, ואפילו בהיותו מלך „וירעם כתום לבבו ובתבונות כפיו ינחם". ובכדי שמלאך השכחה לא יפרוש כנפיו גם עליו, הטביע מטבע מיוחד המסמל את הקשר שבין העבר שלו וההווה, והמטרה ברורה שלא תגבה עליו רוחו בשעה שהוא עולה בשיא ההצלחה של מגדל דוד, ולא ישכח גם אז את המקל והתרמיל שלו, את עברו בתור רועה צאן. ערכו של מטבע זה וחשיבותו לא פחת עד היום.

ד) מרדכי היהודי דוד אסתר המלכה יצא לו מוניטון, כמו שכתוב (אסתר ט', ד'): „כי גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל המדינות". ומהו מוניטון שלו? שק ואפר מכאן ועטרת זהב מכאן[6] (ב"ר שם, שם). מטבע זה מראה את המצבים השונים שעברו עליו, בראשונה „ויקרע מרדכי את בגדיו וליבש שק ואפר ויצא בתוך העיר ויזעק זעקה גדולה ומרה" (אסתר ד', א') ולבסוף בחסדי ד' הגיע למצב „ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה" (שם ח', ט"ו).

גם במטבע זה רואים המפרשים לא רק ענין של הבעת תודה להקדוש־ברוך־הוא על הנסים הגדולים שעשה ליהודים בשושן, שבמקום „להשמיד, להרוג ולאבד את כל היהודים" „ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם", אלא מרדכי היהודי גדול היהודים ואיש הסנהדרין קבע במטבע זה את דפוסי החיים של היהודים בגולה. מרדכי, שהיה עד ראיה לגורלם ומצבם של יהודי פרס ומדי ועל גבו חרשו חורשים, „ויבז בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו כי הגידו לו את עם מרדכי ויבקש המן להשמיד את כל היהודים אשר בכל מלכות אחשורוש עם מרדכי" (אסתר ג', ו'), ראה בגלות זו בבואה ואב־טיפוס לכל הגלויות שיבואו על עם ישראל. אין בסיס לעם ישראל בגולה, כדברי חז"ל: „וישבתם לבטח בארצכם" (ויקרא כ"ו, ה'), בארצכם אתם יושבים לבטח ואי אתם יושבים לבטח חוצה לה (ספרא בחוקותי). מרדכי היהודי רצה שדבר זה ישאר חרות על לוח לבו של עם ישראל לדורות ודורי דורות, כי תמיד יהיה מצבו של עם ישראל בגולה בבחינת „עולים ויורדים", מצד אחד „שק ואפר" ומצד שני „עטרת זהב" וכך חוזר חלילה, למען ידעו הדורות הבאים שלא יחיו באשליה ולא יתנו אימון בשלות הגולה, כי התורה כבר אמרה: „בגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך ונתן ד' לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש וגו'"[7] (דברים כ"ח, ס"ה), ומילא אין כל עתיד לעם ישראל בארצות הגולה. מטרת המטבע, הוא להגביר בלבות בני ישראל את האמונה של שיבת ציון. דבר שמרדכי בעצמו עשה שלמרות מעמדו המכובד בשושן הבירה, הסיק את המסקנה הדרושה ולא התעכב יותר בגולה, והוא יחד עם יתר חברי הסנהדרין עלה לארץ ישראל וזכה לתפוס מקום נכבד בין הממונים שהיו במקדש שני. כחו של מטבע רוחני זה לא פג עד היום.

ומענין לענין באותו הענין: חז"ל הזכירו עוד מטבע חשוב, והוא „מטבע של ירושלים". תנו רבנן: איזהו מטבע של ירושלים? דוד ושלמה מצד אחד וירושלים עיר הקדש מצד אחר (ב"ק צ"ג, ב'). ההסבר הפשוט הוא, היות ודוד ושלמה, שניהם תרמו למען ביסוסה של ירושלים ובנית בית המקדש, כדברי חכמים ז"ל: דוד ושלמה תקנו לישראל ברכת בונה ירושלים (שבברכת המזון); דוד תקן „על ישראל עמך ועל ירושלים עירך" ושלמה תקן „על הבית הגדול והקדוש" (ברכות מ"ח, ב'), משום כך צוינו שמותיהם על המטבע של ירושלים עיר הקודש. אולם מבחינה רוחנית יש לראות בזה רמז נעלה של דפוס חיים מיוחד של ירושלים עיר הקדש. בשני דברים מיוחדים מצטיינת ירושלים, בקדושה ובחכמה. בירושלים ישנה קדושת מחנות, ואמרו: כשם שמחנה במדבר כך מחנה בירושלים, מירושלים להר הבית — מחנה ישראל; מהר הבית לשער נקנור — מחנה לויה; מכאן ואילך — מחנה שכינה (זבחים קט"ז, ב'; תוספתא כלים ב"ק פ"א, י"ב). וכן מצטינת ירושלים בחכמה, כדבריהם: עשרה חלקים של חכמה בעולם, תשעה בירושלים ואחד בכל העולם (אדר"נ הוצ"ש נו"ב, מ"ח; השוה קידושין מ"ט, ב'). שתי התכונות הללו באו לידי ביטוי מעשי אצל שני המלכים הראשונים שמלכו על עם ישראל כולו: דוד ושלמה. דוד הצטין בקדושתו ובחסידותו ושלמה בחכמתו. ורק על ידי שניהם ביחד נבנתה ירושלים. למדנו שקדושת דוד לחוד וכן חכמת שלמה לחוד אין בכחם לבנות את העיר יפה הנוף משוש כל הארץ ובית קדשנו, ורק שני הדורות גם יחד, קדושת האבות וחכמת הבנים, הם בכוחם לבנות את ירושלים ולהקים מקשה. מטבע שיש לו ערך רוחני רב בכל הדורות ובמיוחד בדורנו, דור של „ושבו בנים לגבולם".

הערות:

1. יש להניח שהמטבע של אברהם יצא אחר שיצחק לקח את רבקה לאשה, או, לפי הסתמכות המדרש על הפסוק „ואגדלה שמך". יצא שהמטבע מקודם והסמלים שמשו כנבואה לקראת הבאות (לפי „מתנות כהונה" ב"ר שם, שם).

2. המהרש"א מסביר שגם הבחור והבתולה מסמלים את אברהם ושרה והמטבע כולו מסמל את הנס הגדול, שאחרי שנעשו זקנים, כמו שכתוב: „ואדני זקן", „ואני זקנתי", חזרו לימי נעורים, דהיינו שנעשו הם בחור ובתולה, כמו שכתוב: „אחרי בלותי היתה לי עדנה".

3. הרי"ף בעין יעקב (ב"ק שם, שם) מביא ראיה נוספת, כי לפי דברי המדרש „מטבע של מרדכי היה שק ואפר ועטרת זהב" והלא בשק ואפר אין שייך צורה, אלאה כונה שהיה כתוב מצד אחד „עטרת זהב" ומצד שני כתוב: „שק ואפר".

4. תלמידי חכמים גדולי תורה נקראו בעלי קרניים: גדיים שהנחת נעשו תיישים בעלי קרנים (ברכות ס"ג, א'). וכן נאמר על רבי אליעזר בן הורקנוס: „ופניו מאירות כאור החמה וקרנותיו יוצאות כקרנותיו של משה ואין אדם יודע אם הוא יום ואם לילה" (פדר"א ב').

5. שונות לגמרי הן הקרניים אצל מי שאינו בוטח בד' וסומך על כחו וגבורתו הפיסית. שם אינם קרני הוד, אלא קרני ברזל פשוטים כמשמעם, כדברי הנביא: „ויעש לו צדקיה בן כנענה קרני ברזל ויאמר וגו' באלה תנגח את ארם עד כלותם" (מ"א כ"ב, י"א).

6. באסתר רבה ו', י"ב הגירסא, מוניטה של מרדכי היתה מרדכי מכאן ואסתר מכאן. ו„הענף יוסף" מוסיף וזה שכתוב „ושמעו הולך בכל המדינות" כי על ידי המוניטה שלו היה שמו מוזכר בכל מקום.

7. רבי שמעון בן לקיש הסביר את הדברים באופן ברור ביותר: „ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח וגו'" — הא אילו מצאו מנוח לא היו חוזרים (ב"ר ל"ג, ח').

הדרשנות בישראל — חשיבותה וערכה

(פרק מתוך ספר שעומד להופיע)

„קחו עמכם דברים ושובו אל ד׳" (הושע י"ד ג׳), אומר רבי נחמיה: קחו עמכם קראים טובים, דרשנים טובים (דברים מלשון דברנים), כגון לוי בר סיסא וחבריו. כלומר שדרשנים טובים בכחם להשפיע על העם ולהחזירו למוטב. (ילק"ש הושע רמז תקל"ג)

הדרשנות העממית, שמטרתה היתה להחדיר בלב השומעים יראת ד׳ וחינוך למדות ומעשים טובים, והיתה נהוגה אצל עם ישראל בכל התקופות והזמנים, קיבלה כעת, עם התחדשות חיינו הממלכתיים, משמעות מיוחדת רבת ערך. שני גורמים מכריעים של תקופתנו והם: השואה האיומה מצד אחד והקמת המדינה מצד שני — הטביעו את חותמם על נפש הדור. השואה החריבה את מבצרי התורה יחד עם היהדות העסיסית והפוריה והקמת המדינה רתמה בעול הבנייה והיצירה את הדור האחרון לשיעבוד, וגייסה אותו לכוננות נפשית, לבצע דבר נועז וקשה של ביסוס המדינה. ובין שני הגורמים האלה נוצר חלל ריק בין הצבור הרחב ומעינות הנצח של האומה. הצבור בישראל ובכללו ממשיכי המסורת הוא צבור עמל. כל השבוע הוא נתון בעול העבודה ועמוס בנטל המלאכה ואין שעתו פנויה לקבוע עתים לתורה, ומשום כך הקשר של צבור זה עם בית־הכנסת, מצטמצם לשבתות וחגים בלבד. ולשבחו של צבור זה ייאמר שהוא צמא לשמוע דברי ד׳ ונהנה הנאה נפשית, אם עולה בידו בשבתות וחגים, לרכוש דבר־מה בתורה ובמוסר, ולהשלים על־ידי־כך את החסר לו בששת ימי המעשה. ציבור זה מחייב את הרועים הרוחניים לפעולות מיוחדות, כדי להקנות לו תורה ודרך ארץ, לעורר חובות הלב ולהעלות רוח אנוש במסגרת המצומצמת העומדת לרשותו בשבתות ובמועדים. בימים אלה חובה על הרבנים, להדריך ולהורות לציבור את הדרך אשר ילך בה ואת המעשה אשר יעשה ולעצב על ידי כך את דמותו הרוחנית של העם.

והדברים אינם פשוטים לגמרי. בתקופתנו אנו מנסרות בעולמנו ובארצנו בעיות גדולות וחשובות, אם במישור הרוחני־דתי ואם במישור החברתי־צבורי, והדן מגיע לבין כתלי בית הכנסת. מאידך הצבור ניזון מעתונות רחבה ומקיפה, היודעת למצות את הבעיות האלה עד תומן.

כן בא הצבור במגע תמידי עם גורמים שונים היודעים את תורת הנאום וכושר הבטוי, ומהם למד כבר להבין ולהבחין בין הסברה מבוססת ומנומקת לבין הסברה שטחית ורופפת. בתנאים מציאותיים־מעשיים אלה, שהם קשים למדי, שומה על הרב להביא את דבריו לפני קהל שומעיו.

נוסף על כך נדרש הרב להופיע בכל מיני מעמדים והזדמנויות משפחתיות וצבוריות, הופעות הדורשות מהרב עירנות וזהירות מיוחדת, כי לא תמיד מכיר הוא את קהל שומעיו, ולפעמים דרשה מתאימה וקולעת, יכולה להיות גורם מכריע, לעורר כחות נרדמים וטמירים בלב השומעים ולהזיל עליהם טל של תחיה.

השינויים היסודיים שחלו בחיי החברה והצבור של ימנו, מחייבים שינויים גם בקשר להכשרת הכלים המתאימים, כדי להגיש את הדברים בצורה נאותה, מתאימה ומקובלת על הצבור. הצבור של ימינו אינו מסתפק רק בתוכן הדברים גרידא, הוא שם דגש, ואפילו דגש חזק, על הצורה החיצונית, על העטיפה ועל כלי ההגשה, שעליהם מגישים לו את המזון הרוחני. הוא לא מסתפק בתוכן ה„קנקן בלבד", הוא מקפיד גם לראות את הקנקן כשהוא לעצמו בתור „כלי מחזיק ברכה", וכל זה מטיל אחריות מיוחדת על תפקידו של הרב וקושי מיוחד בביצוע המעשי.

כתוצאה מכל הנ"ל, קיבלה הדרשה בימינו משמעות מיוחדת, רבגוונית, ותכליתה העיקרית לחנך את העם בצורה תמציתית מקורית, עסיסית בבחינת „מועט המחזיק את המרובה", כשהיא נישאת בצורה שתעניין את הצבור ו„תמצא אוזן קשבת ולב פתוח אצלו, למען השגת המטרה הדרושה.

השאלה הקשה המעסיקה את הרבנים בתקופתנו היא: מה עושים כדי ליצור את הגשר והקשר, שיגשר ויקשר אותם עם הצבור, למצוא את הקשר הנפשי והשפה המשותפת, שאחד יבין את שפת רעהו. עלינו לברר וללבן את הנתונים הדרושים לבניית דרשה מתאימה, שבכחה להצליח ולהשפיע על צבור השומעים.

על שלשה יסודות נבנית הדרשה:

א) נושא הדרשה

דרשה יכולה להשפיע ולקלוע אל המטרה הדרושה, אם החומר הנדרש הוא נושא אקטואלי, חומר המשקף את המציאות שהאדם מישראל נתקל בה בחיי יום־יום. הצבור רוצה לראות בדרשת הרב את הבבואה הנאמנה ואת האספקלריא המאירה של הבעיות שעליהן הוא שומע בחברה, יעליהן הוא מתווכח בהזדמנויות שונות...

מונינים אנחנו שהצבור יהיה ער בשעת הדרשה, יעקוב בהתענינות אחרי דברי הרב ויגיע בסוף הדרשה למסקנא הרצויה. דבר זה אפשרי רק בשעה שהדרשה תהיה חלק בלתי נפרד מהווי בו הננו חיים.

דורנו אנו שעל גבו חרשו חורשים, דור שרידי החרב ושארית הפליטה, סובל מחוסר סבלנות ומקוצר רוח. האופק שלו מצומצם רק לבעיות אקטואליות ומעשיות שבהן הוא מתלבט, להן הוא נאלץ להקדיש תשומת לב, בהן הוא מוכרח לטפל, ואילו בעיות כלליות, החורגות כרגע ממכלול בעיותיו היומיומיות, אינן מעסיקות אותו ואין דעתו מתפנית לה. דבר זה משתקף היטב בהקשבת הקהל לדרשת הרב ובמתח השמיעה.

מצב מציאותי זה מחייב את הרב בראש וראשונה לבחור את הנושא והחומר לדרשה, שיהיה נושא אקטואלי, מעשי,

שיש לו ערך ממשי בשעה זו או במקום זה, וזה יסוד היסודות לדרשה מוצלחת. וכך אמר החכם מכל אדם: „דבר בעתו (המתאים לזמנו וצרכו) מה טוב" (משלי ט"ו כ"ג).

ב) הכנת החומר

רעיון אקטואלי שנצנץ במוחו של הרב־הנואם אינו אלא רעיון מעורטל, הצריך לקרום עור, בשר, גידים ועצמות, כדי שיהיה בו רוח חיה „רוח ממללא". וכשם שכל חומר גלמי, זקוק לעיבוד ולהשלמה כדי להפכו ליצור מסוים, כך גם רעיון גלמי זקוק להשלמה ולהרחבה, לליטוש והברקה, כדי שיהי בבחינת „חי נושא את עצמו". דבר זה אי אפשר להשאיר לאימפרוביזציה של הרגע האחרון, בשעה שהרב מופיע בפני הצבור, שאז יחפש לו משפטים מתאימים להשלים ולבסס את רעיונו. כי אם לא תהיה מצד הנואם הכנה מתאימה לפני ההופעה, להלביש את הרעיון במלבוש מתאים, יכולות לצאת כל מיני תקלות ומכשולים, המשפטים יהיו מסורבלים ומסובכים ללא כל ליטוש, ללא כח שיכנוע ויגרמו לחוסר הצלחה וצמצום ההשפעה בעיני הצבור.

מן המקורות הננו לומדים, שגדולי ישראל ידעו להעריך ולהחשיב את דבר הכנת וסידור הדרוש, בינם לבין עצמם, לפני הופעתם בפני הצבור, ורבי עקיבא, גדול התנאים, שהיה למופת לכל הדורות בחייו רבי הפעלים בתורה ובמעשים, לא התביש מלסרב לדרוש בפני הצבור, על שלא סידר אותה פרשה שתיים שלוש פעמים בינו לבין עצמו.

וכך מספרים לנו חכמינו ז"ל: מעשה ברבי עקיבא שקראו החזן ברבים לקרות בספר־תורה בצבור, ולא רצה לעלות. אמרו לו תלמידיו: רבינו, לא כך למדתנו: „כי היא חייך ואורך ימיך", ולמה נמנעת מלעלות? אמר להם: העבודה, לא נמנעתי לקרות אלא על שלא סדרתי אותה פרשה שניים שלושה פעמים, שאין אדם רשאי לומר דברי תורה לפני הצבור, עד שיפשוט אותו שנים שלשה פעמים בינו לבין עצמו וכו' (תנחומא תרו ט"ו). והמדרש רבה אומר: בשעה שאדם מבקש לומר פרקו, אגדתו או מדרשו בצבור, לא יאמר הואיל שאני יודע בו יפה כשאכנס לדרוש אני אומר אלא יתכונן יפה יפה וכו' (פ"א א').

משום כך הננו רואים את ההכנה המעשית וסידור הדברים לפני ההופעה כדבר הגיוני, מעשי ותכליתי, הנותן אפשרות למרצה לבטא משפטים מלוטשים, מוסברים ומובנים, שבכחם לשכנע את הצבור בצורה נאותה ומסודרת.

ג) סוד הצמצום

היסוד השלישי הקובע את גורל הדרוש והצלחתו הוא, לרכז ולצמצם במינימום של זמן את כל אשר בדעת הנואם להרצות לפני הצבור. על הנואם לזכור תמיד שהצבור האר־צישראלי הוא קצר רוח, אין לו סבלנות, אינו סובל אריכות, אינו סובל דבר מופשט, ועל הנואם להתרכז במלים קצרות ובצורה מרוכזת להביע בפני הצבור רצונו, דרישתו ומשאלתו.

את הכלל שקבעו חז"ל: „לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה" (פסחים ב, ב'), כחו יפה גם בקשר להרצאה ודרשה. וכבר אמר הרמב"ם: בדברי תורה ובדברי חכמה, יהיו דברי האדם מעטים ועניניהם מרובים (הלכות דיעות פ"ב ה"ד).

אסור לנואם לדחוס את כל הענינים והבעיות העומדים לפניו בנאום אחד, או לנצל בבת אחת את כל החומר הרב שאפשר לנצל בהזדמנות כזו. לא עליו המלאכה לגמור, עלינו לחרוש חריש עמוק בלב העם היושב בציון, לעורר את מרחב מחשבתו ולהרחיב את אופקו, למען יבין את כל מה שמתרחש סביבו. דבר זה צריך להיעשות בחכמה, בתבונה, בטוב טעם, בטאקט רב ובדברים הגיוניים ושקולים.

בדורנו אנו דור של פזור הנפש וחוסר ריכוז, מהוה הצמצום אחד מיסודות ההצלחה של הדרשה ועלינו לשמור על כך מכל משמר. נסיון החיים לימד אותנו, שכל דבר של קיימא זקוק ליסוד, וכל מה שהיסוד הוא מוצק ואיתן, המבנה שעליו בטוח יותר ביציבותו, גם הדרשה זקוקה ליסודות מוצקים ואיתנים, וחוט המשולש של שלשת יסודות הדרשה שפירטנו מעלה, בכחם לתרום לשפור רמתה של הדרשה והשפעתה בישראל.

ד"ר מנחם נאור

מעשה־בראשית ויסודות החברה בישראל

(עפ"י הרצאה)

ד"ר מנחם נאור
חוקר הלשון והמקרא, מרצה לעם.
—1901
ספריו: א) ספר לימוד השפה העברית (הוצאה גרמנית, אנגלית, צרפתית וערבית)
ב) עיקרי הדקדוק העברי.
ג) המקרא והארץ (ביאור גיאוגרפי לתנ"ך).
ד) שיעור הכתוב (נוסח מתוקן לתנ"ך).
ה) מאמרים בתורת הלשון ובחקר המקרא ברבעים „לשוננו", ידיעות החברה לחקר א"י ועתיקותיה. בית מקרא בקבצים של החברה לחקר המקרא, ועוד.

א

ואל יתהה השומע: מה ענין שמיטה אצל הר־סיני? בספורי מעשי־בראשית מצוא נמצא את יסודות החברה בישראל, כי לא בריאת העולם תתואר בפרשה זאת, כי־אם השקפתם של קדמונינו על טיב העולם, אשר האלוהים יאמר עליו: „והנה־טוב מאוד!" (בראשית א 31).

מי יודע, איך נברא העולם, וגם המדעים המדוייקים של המאה העשרים טרם עמדו על־כך; לא־כל־שכן השקפות מדעיות פרימיטיביות מלפני אלפים בשנים? אם נרצה ללמוד על בריאת העולם, לא אל התנ"ך נפנה, כי־אם אל מדעי האסטרונומיה, הפיסיקה, המתימטיקה, הגיאולוגיה וכולי וכולי. „יהי אור" אינה פיסיקה, „ותראה היבשה!" אינה גיאולוגיה. בפרשת בראשית נברר לעצמנו דברים מענינים הרבה יותר: את האידיאולוגיה של אבותינו לגבי הרצוי בעולם ובחברה, נוסף על האיטיולוגיה, המבררת את סיבות כל דבר ודבר.

בפסוקים 1—25 של בראשית פרק א' נלמד על בריאת העולם, כביכול, לפני היות האדם והחברה.

„בראשית ברא אלוהים את השמים ואת הארץ" (1) — ר"ל: לפני היות הכול ברא אלוהים את הכוח! את הקוסמוס מציינים קדמונינו על־ידי המלים „השמים והארץ", „אשר למעלה ואשר למטה"; וכן המדרש: „את השמים ואת כל צבאם ואת הארץ ואת כל צאצאיה". יש לשים לב לפירוש זה, ולא — נתקשה הרבה בהמשך. אין לפרש „את השמים ואת הארץ" כפשוטם, כי השמים נבראו ביום השני והארץ — ביום השלישי, וכיצד ייאמר עליהם „בראשית"? ועוד, אם נשאל: „מתי היתה הארץ תוהו ובוהו (2)", יש אשר יענונו: „פשיטא! לפני ראשית הבריאה ביום הראשון (3) היתה הארץ תוהו ובוהו!". אם־כן, „חשך על־פני תהום ורוח אלוהים מרחפת על־פני המים" גם הם לפני הבריאה — ומתי נבראו המים? הרוצה יאמר: „אמנם כן הוא, כי היה חומר היולי לפני הבריאה".

ומתי נבראו המים? וכיצד נאמר: ותיראה היבשה (9), והיא טרם נבראה? הרוצה יאמר: אמנם כן הוא, המים והארץ קיימים מאז, כי היה חומר היולי לפני הבריאה; אבל אין זאת השקפת אבותינו, המדברים על בריאת יש מאין.

אלא כך הוא כפי שפירשנו לעיל: „בראשית ברא" וגומר לפני „יהי אור" (3) ויש להבדיל בין בריאת העולם „בראשית" ובבת אחת לבין ששת ימי המעשה, אשר בהם הוסדר העולם שנברא בראשית ושהיה בראשונה „תוהו ובוהו".

האיטיולוגיה מבררת את סיבת כל דבר; השמש והירח מניין? מדוע קשים צירי היולדה? וכיוצא באלה. אבל על איזו שאלה עונה „ויהי־אור!"? והלא אין אור בעולמנו, כי אם אור שמש או אור ירח, ואלה נבראו ביום הרביעי? היכן הוא האור שנברא ביום הראשון? על־כך עונה אגדת האור הגנוז, אשר על־פיה גנז הקב"ה את האור ההוא לצדיקים לעתיד לבוא, הואיל וצופה היה עד סוף כל הדורות וראה, שאין האדם ראוי לאותו אור מופלא.

אבל אגדה זאת מיותרת, כי נברא האור מלכתחילה בשמי־השמים, מעל למים אשר מעל לרקיע ומעל לרקיע, אשר יהיה „מבדיל בין מים למים" (6); עם בריאת האור טרם קיים היה החלל הריק, אשר יתהווה מתחת לרקיע לאחר שיקוו המים המאורות „לאותות ולמועדים ולימים ושנים" (14). אור היום הראשון רעיון הוא, ולא תופעה שבפיסיקה, רעיון של מלחמה בהאלהת השמש והירח, שאינם אלא משרתים לאדם, „להאיר על הארץ" (15) ולצרכי הלוח, כנ"ל.

אבל עוד לפני המאורות נקוו המים אשר מתחת השמים ונתהווה החלל אשר בו אנו חיים, ולאחר שנבראו המאורות נמצאה הדירה מוכנה, והגיעה זמנם של הדיירים, האדם ויתר בעלי־החיים.

הואיל והאדם הוא היוצר את כל הפילוסופיה הזאת, טבעי הוא, שהוא רואה את עצמו כנזר הבריאה, ולפיכך נברא

אחרון, ביום השישי: כדי שימצא הכול מוכן לפניו. וזהו ההגיון שבסדר בריאת החיות: הבהמה וחיות השדה, אשר מקום חיותן הוא מקום חיותו של האדם, נבראו סמוך לבריאתו, ביום השישי; ואילו הדגים והעוף, אשר מקום חיותם אינו מקום חיותו של האדם, נבראו לפניו, ביום החמישי. ואין לחפש בסדר זה את תורת דארוין, כי אין לחפש בפרשה זאת אמת מדעית.

ב

עם בריאת האדם מתחילה תורת החברה, והיא המעניינת אותנו.

שני קשיים בכתוב: „נעשה אדם בצלמנו כדמותנו" (26): מהו הריבוי „נעשה", ומהו „בצלמנו"? וכי דמות לו לבורא העולם?

המסורת מייחסת את הריבוי לשיחה בין הקב"ה למלאכים, אבל התנ"ך יודע על „בני־האלוהים" (ו 2; איוב א 6; ב 1), יצורים אלוהיים נחותי־דרגא (על־כן ייקראו „בני־האלוהים", כלשון „בני הנביאים" — תלמידי הנביאים), העושים את שליחותו (איוב א 6 וגו') של אל־עליון. ואין הבדל עקרוני בין אלה למלאכי־השרת.

אבל קשה יותר ענין „בצלמנו", „בצלמו" (27), „בצלם אלוהים עשה את־האדם" (ט 6). אמנם כן, בצלמו, כי צלם ודמות לו לאלוהים לפי השקפת אבותינו הראשונים. והעד, המסופר בשמות לג: „ויאמר: ,הראני נא את־כבודך' (18); ויאמר: ,לא תוכל לראות את־פני, כי לא־יראני האדם וחי'; ויאמר יהוה: ,הנה מקום אתי, וניצבת על־הצור, והיה בעבר כבודי, ושמתיך בנקרת הצור, ושכותי כפי עליך עד־עברי; והסירותי את־כפי, וראית את־אחורי, ופני לא יראו' " (20—23).

וכבר הכתוב „כי לא־יראני האדם וחי" מעיד על־כך, כי לעולם לא ייאמר דבר אשר לא ייתכן כלל, ואילו את האלוהים אסור לראות, כי אפשר לראותו.

ואל ניפּגע מהשקפות קדומות אלה, אשר היהדות הצרופה פוסלת אותן. מסורות עבריות קדומות הן, אשר אבותינו העברים הביאון איתם מעבר לנהר ואשר היהדות המתפתחת צריכה לפרש אותן ברוחה היא, ומכאן התלבטות הפילוסופיה הדתית של הרמב"ם וחבריו, התלבטות שאין לה מקום, כי יש להשלים בכך, שדת ישראל מתפתחת, כשם שכל תרבות מתפתחת.

לנושא הרצאה זאת חשוב לשים לב, שכבר התורה (ט 6) מפרשת את הכתוב „בצלם אלוהים עשה את־האדם" פירוש חברתי, ולא תיאולוגי: עליה היא לאדם, אף כי בראשונה היתה זאת ירידה לבורא העולם. וזאת תפישתנו של „נברא בצלם", ר"ל: שונה מן הבהמה, כי יש מותר האדם מן הבהמה מבחינה רוחנית.

ג

ולאחר שנברא האדם, על הבורא לתת לו חוקת־חיים; והמצוה הראשונה, כידוע, היא מצות „פרו ורבו" (א 28).

האינסטינקט של חיי־אישות ושל פּריה ורביה מובן לנו כל־כך ,שאין להקשות על־כך, מדוע נרשם דבר זה ראשונה בחוקת החברה, ובכל זאת יש ללמוד הרבה מענין זה. החברה הישראלית, וכן כל החברות של עולמנו: החברה המצרית, האכדית (אשור ובבל), היונית, הרומית ועוד, חברות פאטרי־ארכאליות הן, אשר האב, הגבר, שולט בהן. ורמתה המוסרית והתרבותית של חברה פאטריארכאלית נמדדת ע"י יחס הגבר אל האשה. מרבים ללמוד מהחברה הערבית של ימינו על החברה הישראלית הקדומה, ויש ללמוד הרבה, אבל יש להיזהר בהשוואת היחס לאשה אצלנו ואצלם. יש תמונה לאַבּל פאן: אברם הולך ארצה כנען — ובתמונה שרה רוכבה על החמור. אמרו לצייר: „אַבּל, טעית! צא לדרכים של פלשתינה א"י, וראית, מי רוכב על החמור". אמר להם: „לא טעיתי! קראו את התנ"ך וראיתם, מי רוכב על החמור". ואמנם, ראה בראשית לא 17 (וישא את בניו ואת נשיו על הגמלים), שמות ד 20 (ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור), שמות יב 37 (כשש מאות אלף רגלי, הגברים לבד מטף) ועוד.

ובקביעת היחס לעניני אישות משתקף גם היחס לאשה.

לא שאלו אבותינו, למה, לאיזו מטרה, ניתנה אשה לאדם, כי־אם מדוע, מאיזו סיבה, ניתנה: „לא טוב היות האדם לבדו" (בר' ב 18). ברית הנישואים אינה ברית ביולוגית גרידא להולדת בנים, כ"א ברית נפשית בינו לבינה. „על־כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד" (בר' ב 24). וכתוב „באשתו", לא „בנשיו", ללמדך, שהמונוגמיה היא המשטר הרצוי בעולם, ולכך נתכוון הבורא: רק אשה אחת ניתנה לאדם הראשון, ולתבה באו „נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו" ולא רק לנוח אשה אחת בלבד, כי אם גם לבניו אחת אחת (שם 13) ומתקלסת הגמרא בלמך „למך שכמותו"), אשר לקח לו שתי נשים והשחית את החברה (ד 19): כי הפוליגמיה היא המצוי, שאין להכחישו, אבל המונוגמיה היא הרצוי, ודוקא כך עלתה במחשבתו תחלה; זאת היא האידי־אולוגיה כנגד האיטיולוגיה.

ואם אשאלכם, מי היא האשה במקרא המסמלת את האהבה בכל גילוייה: אהבת איש לאשתו ואשה לאישה, אהבת אם לבניה ובנים לאמם — הייתם עונים לי, ללא־ספק: רחל אמנו. אבל מי מכם חשב פּעם על כך, שרחל בכלל אינה אמנו! אנחנו יהודים אנו, בני יהודה, ובתוכנו כוהנים ולויים ושבט שמעון — וכולנו בני לאה. חלק מועט של היהודים הם שרידי משפחות בנימין אשר נטמעו בקרבנו, והם לבדם בני רחל. אבל מדוע כבשה רחל את לבנו? כי אהבת יעקב ורחל זיכתה את רחל בכל אלה. לא אמנו הביולוגית לאה זכורה לנו, כ"א רחל אשתו האהובה של יעקב. וממש מזעזע לראות, כיצד מקפידה התורה ונותנת לרחל בלבד את תואר־הכבוד „אשת יעקב" (בר' מו 19 כנגד 15, 18, 25: בני רחל אשת יעקב: מט 31: את אברהם ואת שרה אשתו, את יצחק ואת רבקה אשתו, ושמה קברתי את לאה — אבל לא: את לאה אשתי).

ואשר לשלטון הגבר בחברה, תבאר אותה האיטיולוגיה ע"י הקללה: „והוא ימשל בך!" (ג 16), אבל האידיאולוגיה תקפיד להביא גזירה זאת לא כחלק של בריאת העולם, כ"א כחלק העונש הבא באשמת החברה עצמה. בבריאה נאמר (ב 23): „לזאת יקרא אשה, כי מאיש לקחה זאת"; הוא איש והיא

אשה, היא אשתו והוא אישה! אין לומר עדיין „בעלה", כי אין הוא אדוניה, ולא נבראה האשה שפחה. רק אחרי הקללה ייאמר על האיש „בעל", ובאחרית הימים, כאשר ישוב העולם להיות כפי שעלתה במחשבתו תחלה, „תקראי ,אישי', ולא תקראי לי עוד ,בעלי'" (הושע ב 18).

ד

הסעיף השני של החוקה שניתנה לאדם עוסק בבעייה: „מה נאכל?". ועל־כך קוראים אנו דברים מופלאים:

„ויאמר אלוהים: ,הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע אשר על פני הארץ ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זורע זרע. לכם יהיה לאכלה; ולכל חית הארץ ולכל עוף השמים ולכל רומש על הארץ אשר בו נפש חיה את כל ירק עשב לאכלה'. ויהי כן" (ב 29—30).

לא רק האדם, אלא גם החיה והעוף צמחונים יהיו! ומוסיפה התורה בתמימות: ויהי כן! ללמדך, שאמנם כך נברא העולם.

ידוע ממחקר תולדות כדור הארץ, שכך העולם לא נברא, אבל כבר שמענו, שלא מדעי הטבע המדוייקים מענינים אותנו בלמדנו תנ"ך, כי אם השקפותיהם החברתיות של קדמונינו. והם גם יודעים, שהאדם והחיות אוכלים בשר מימי קדם, ולפיכך תודיענו האיטילוגיה, שהותרה אכילת הבשר אחרי המבול (ט 3: כל רמש הוא חי לכם יהיה לאכלה; כירק עשב נתתי לכם את כל). אבל מדוע לא חובר סיפור הבריאה בפשטות גמורה כך, שיודיענו, שהקב"ה ברא את בעלי־החיים ואחריהם את האדם ואמר לו: אלה מזונותיך!? היא הסתירה שכבר הזכרנו בין האיטיולוגיה והאידיאולוגיה, בין תאור המצוי וקביעת הרצוי: מותר לכם לאכול בשר, כי הותר אחרי המבול, אבל לא כך עלתה במחשבתו תחלה. ובאחרית הימים, בתקופה שהיהדות באפוטימיות שלה רואה את האידיאלים הנשגבים של הבורא חוזרים ומשתלטים, אז „וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ", „ואריה כבקר יאכל תבן" (ישעיה יא 6—7) — כלומר: העולם ישוב להיות צמחוני.

ויש מנהגים בישראל ההולכים ונשכחים, וטוב שנזכרם: אין לברך ברכת המזון כל עוד הסכין על השולחן. יש עדות המסתפקות בכיסוי, ויש הדורשות את סילוקו. כי אתה עומד לברך „הזן את הכול", ובסכין זאת אתה שוחט בהמה ועוף. ואין הנסיון לבאר מנהג זה ע"י היחשב השולחן בשעת ברכת־המזון כמזבח שונה במהותו מהביאור הראשון: כי גם האיסור לבנות את המזבח גזית, „כי חרבך הנפת עליה ותחללה" (שמות כ 25) כרוך ברצון להבדיל בין החרב, סמל הטרגדיה האנושית, לבין המזבח, סמל תקוה אנוש. ובחרב הנזכרת כאן המפתח להבנת כל הפרשה.

כי אין הצמחונות סמל מוצלח לחינוך מוסרי. רחוקה החברה מצמחונות עד היום. ואין גוזרים גזירה שאין רוב הציבור יכול לעמוד בה. אבל לא הצמחונות כאן עיקר. כאשר ילמד המורה בכיתה „וגר זאב עם כבש" ידע המורה וידע התלמיד שאין הכוונה לזאב ולכבש, כ"א „לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה" (ישעיה ב 4). וזאת כבר בעייה חברתית מובהקת.

אין קדמונינו בטלנים המטיפים לאי התנגדות! אם צורך השעה הוא, שלוף חרב וקדש מלחמה, אבל אל נא תעשה מהחרב השקפת עולם! החרב אסון הכרחי הוא, כל עוד לא מצא האדם את הדרך להבנה הדדית. בראות ישראל את היד הגדולה אשר עשה יהוה במצרים, „אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת ליהוה" (שמות יד 31—טו 1), אבל הקב"ה אוסר על מלאכי השרת לומר שירה, כי „מעשי ידי טובעים בים". מותר לנו לרקד ברחובות ביום העצמאות, אבל האדם שנברא בצלם חייב לזכור את הכאב הגדול, שצעירים מישראל מוכרחים לשכל אמהות ערביות, לייתם ילדים ערביים ולאלמן נשים ערביות! אין ברירה, עלינו ללחום, כי הכבשה רוצה לחיות; ואם רוצה הכבשה לחיות, עליה לגדל קרנים, שנים וצפרנים, ובימינו גם כנפים — אבל כל זה בתנאי, שלא נאמר הלל מלא בשביעי של פסח, ביום שטבעו המצרים בים. אילו יצאנו ממצרים, והם אינם רודפים, היתה שמחתנו שלמה; הואיל ורדפו והושמדו, אין שמחתנו שלמה, כי „אין הקב"ה שמח במותם של רשעים".

וסמל נפלא הוא, שקראנו לצבאנו בשם צה"ל: צבא הגנה לישראל. רק לשם כך ניתנו לך סוסים ומרכבות.

„והיה שארית יעקב בגויים, בקרב עמים רבים, כאריה בבהמות יער, ככפיר בעדרי צאן, אשר עם עבר, ורמס וטרף ואין מציל; תרום ידך על צריך וכל אויביך יכרתו! והיה ביום ההוא, נאום יהוה, והכרתי סוסיך מקרבך והאבדתי מרכבותיך!" (מיכה ה 7—9).

כאריה בבהמות יער, כל עוד צרים קמים עליך להשמידך; ואילו אחר־כך, בורא העולם בכבודו ובעצמו ישמיד כל נשק בעולם.

„לכו חזו מפעלות יהוה, אשר שם שמות בארץ; משבית מלחמות עד קצה הארץ: קשת ישבר וקצץ חנית, עגלות ישרף באש!" (תהלים מו 9—10).

ה

„ויברך אלוהים את יום השביעי ויקדש אותו, כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלוהים לעשות".

ידועה לנו מתרבות אשור ובבל תכונתם המיוחדת של היום השביעי, הארבעה־עשר וכו' של החודש, אשר על המלך להימנע בהם מכל פעולה ועסק מפני יראת הכוחות המאגיים השטניים השולטים בעולם — ומענין, כיצד שינתה היהדות את הרעיון הזה. לא פחד מפני כוחות מאגיים מוחלטים, כ"א ערך חברתי לטובת החברה, ומכאן „פיקוח נפש דוחה שבת". השבת לטובתכם ניתנה, ולא לרעתכם, ואם שמירת שבת עלולה לפעמים להזיק, אל תשמור שבת. וידוע יחס דומה אפילו ליום הכיפורים, כשמהלכים רבנים בבתי חולים, כדי להאכיל את החולים שהצום אסור עליהם, והם מסרבים לאכול.

אבל מתקשים אנו בכריכת השבת בבריאת העולם. אם באה קדושת השבת ממסיבות בריאת העולם, מדוע חייבים ישראל לבדם בשמירת שבת, ולא שאר האומות? והלא בריאת העולם קשורה בהתהוות כל עמי תבל (בר' פרק י), ואברהם אבינו וצאצאיו עוד ממנו והלאה! ואין דיבר השבת שבגירסת עשרת הדיברות של ספר שמות מוסיף הרבה:

„זכור את יום השבת לקדשו! ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך, ויום השביעי שבת ליהוה אלוהיך: לא תעשה כל מלאכה, אתה ובנך ובתך, עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך. כי ששת ימים עשה יהוה את השמים ואת הארץ, את הים ואת כל אשר בם, וינח ביום השביעי, על כן ברך יהוה את יום השבת ויקדשהו" (שמות כ 8—11).

שונה היא גירסת דיבר השבת בספר דברים (משנה־תורה):

„שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוך יהוה אלוהיך. ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך, ויום השביעי שבת ליהוה אלוהיך; לא תעשה כל מלאכה, אתה ובנך ובתך, ועבדך ואמתך ושורך וחמורך וכל בהמתך, וגרך אשר בשעריך, למען ינוח עבדך ואמתך כמוך. וזכרת, כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך יהוה אלוהיך משם ביד חזקה ובזרוע נטויה — על כן צוך יהוה אלוהיך לעשות את יום השבת!" (דברים ה 12—15).

אין זכר לששת ימי המעשה!

אבל מה ענין „עבד היית" ליום השבת, וכיצד תבואר הסתירה בין שתי הגירסאות?

עפ"י המסורת שמע ישראל את גירסת ספר שמות ביום הקהל, בעמוד אבותינו לרגלי הר סיני, ואילו גירסת ספר דברים חזרה היא מפי משה רבינו ארבעים שנה אחר כך. ויש מהחוקרים החושבים, שגירסת ספר דברים מאוחדת יותר. אבל אין זה חשוב כלל, מי שינה את הנוסח, חשוב לנו להבין, שהמאוחרים שאלו את השאלה ששאלנו לעיל: מה ענין שמירת השבת ע"י ישראל דוקא לבריאת העולם, ועל שאלה זאת עונה גירסת ספר דברים: עבד היית בארץ מצרים ולא היתה לך שבת; זכור תזכור: בצאתך מעבדות לחירות תתן לעבדיך לעתיד את אשר לא ניתן לך. בזכות ולא בחסד „ינוח עבדך ואמתך כמוך"! קדוש היום מששת ימי בראשית, אבל מחייב אותך יותר מאחרים לאור קורותיך בארץ מצרים. „תחת שלוש רגזה ארץ" (משלי ל 21), ובין שלוש אלה „תחת עבד כי ימלוך" (שם 22). מלך שנולד עבד אכזרי הוא ועריץ ממלך שנולד מלך, כי עליו לשכוח ולהשכיח את דבר היוולדו עבד. גאים אנו על כך, שאין אבותינו מבקשים לשכוח ולא להשכיח, „כי עבד היית בארץ מצרים", ונהפוך הוא: עליך להסיק מעובדה זאת את כל המסקנות המוסריות. ובוא פּרשת „ואלה המשפטים" (שמות כא—כד) מיד אחרי עשרת הדיברות (שם כ), תתחיל הפרשה בחוקי העבדות, כי עבדים שנשתחררו חייבים לעבדיהם לעתיד חוקת עבדות הומאנית ומוסרית.

קדמונינו לא ידברו על שתי גירסאות, כי פעם אחת עמדנו לרגלי הר סיני ושמענו את עשרת הדיברות, ולא ייתכן, שמשה ישנן לבני ישראל גירסה שונה מהגירסה הראשונה; לפיכך נאמר במדרש: „זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו" — ר"ל: גירסת שמות כ 8 (זכור את יום השבת לקדשו) וגירסת דברים ה 12 (שמור את יום השבת לקדשו) משלימות זו את זו. וכך פירשנוהו גם אנו לעיל.

חז"ל מתקשים בכתוב „ויכל אלוהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה" (בר' ב 2) — וכי ביום השביעי כילה? אומר רש"י, שאמנם כילה בשבת: „מה היה העולם חסר? מנוחה. באה שבת באה מנוחה, כלתה ונגמרה המלאכה".

שופך דם האדם

לדינו של הרוצח

(עפ"י הרצאה)

לקראת בירור ערעורו של הרוצח בפני בית־המשפט העליון, נברר נא לעצמנו את גישתו של התנ"ך ושל היהדות בכללה לבעייה זאת של שפיכות־דמים ושל רצח. מידת־הדין תעסיק אותנו בבירור זה, לא מידת־הרחמים; קשה יהיה מצבם של נשיא־המדינה ושל ראש־הממשלה, בבוא יום ההחלטה: חנינה או לא? כי יש פנים לכאן ולכאן. אבל גם החלטה זאת תהיה תלויה במידה רבה ברגשות אשר יתעוררו בלבנו, בהק־בילנו זה מול זה את גישתנו אנו ואת מצפונם הם, את אהבת־הבריות של קדמונינו ואת קשיחות לבם של בני המאה העשרים.

בראשית א' 29—30: ויאמר אלוהים: „הנה נתתי לכם את־כל־עשב זורע זרע אשר על־פני כל־הארץ ואת־כל־העץ אשר בו פרי־עץ זורע זרע; לכם יהיה לאכלה. ולכל־חית הארץ ולכל־עוף השמים ולכל רומש על־הארץ אשר־בו נפש חיה, את־כל־ירק עשב לאכלה". ויהי־כן.

לא היה כן. כדור הארץ הזה מעולם לא היה צמחוני. אבל לא מדעי בריאת העולם מענינים אותנו בלמדנו תנ"ך, כי אבותינו ידעו מעט מאד על בריאת העולם; אנו מעונינים בהשקפות־עולמם של אבותינו על צורת העולם הרצויה להם, אשר תהיה ראויה לציון „והנה־טוב מאד" של פס' 31 שם.

והנה למדנו, שעל האדם ועל כל חיה להיות צמחונים, כי לא עלה על דעת הבורא, שבעולם עשיר זה תאכל חיה את בשר רעותה.

אבל על אבותינו לבאר את העובדה, שהעולם אינו צמחוני. לכן נשמע אח"כ שהתפשר הקב"ה עם האדם, אשר יצר לבו „רע מנעוריו" (ח 21), והתיר לו אכילת בשר: „כל רמש אשר הוא־חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את־כל. | אך בשר בנפשו, דמו, לא תאכלו! | ואך את־דמכם לנפשותיכם אדרש; מיד כל־חיה אדרשנו! ומיד האדם, מיד איש אחיו, אדרש את־נפש האדם! | שופך דם האדם באדם דמו ישפך, כי בצלם אלוהים עשה את־האדם! בר' ט 3—6).

האיסור לאכל דם בהמה חינוך הוא לשאט נפש מפני שפיכות־דם, אבל את דם האדם אין גם לשפוך, כי בצלם אלהים עשה את האדם, והשופך דם האדם ב א ד ם דמו יישפך ומכאן החובה למנות שופטים, אשר ינהלו את עניני החברה האנושית בשם עקרון הצדק העליון: אדרוש!

לא תרצח! (שמות כ 13) | מכה איש ומת מות יומת! (שם

כא 12). ולא הבחינה התורה מבחינה עקרונית בין רוצח לבין הורג נפש בשגגה, כה נודאה בעיניה שפיכות־דמים. וגם הורג נפש בשגגה ייקרא רוצח (במדבר לה 11—12).

אבל למעשה הדבר, כמובן, לא ייתכן. ולכן מוסיף הכתוב (שמות כא 13—14): ואשר לא צדה, והאלוהים אנה לידו, ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה. | וכי יזיד איש על־רעהו להרגו בערמה — מעם מזבחי תקחנו למות!

אין הקב"ה תובע לעצמו זכות קדושה ומקלט על המזבח, אם ינסה רוצח בזדון להשתמש בו לרעה. וגם ערי המקלט לא תקלוטנה רוצח בזדון, ואם ברח לשם, יוסגר לידי גואל הדם ללא רחמים. „ולא־תקחו כפר לנפש רוצח, אשר־הוא רשע למות, כי־מות יומת!" (במדבר לה 31).

ורצון התורה לחנכנו לשנאת שפיכות־דמים כה רב, עד אשר לא ייאמר בפירוש, שייתכן כפר להורג נפש בשגגה. ומתווכחים המפרשים, אם כוונת פס' 32 שם לרוצח בזדון אשר ברח לעיר מקלט, ואין לתת לו לשוב שמה, לשבת שם „עד־מות הכוהן", או הכוונה להורג נפש בשגגה, שגם ממנו, לפי זה, אין לקחת כפר. צודקים הראשונים, כי אין לדון איש חף מפשע למאסר עולם בעיר־המקלט, אבל הוא יעמד לבירור משפטי שני, לתביעה האזרחית (יהושע כ 6), וישוב לשבת בעיר־המקלט רק אם לא יתפרשו הצדדים. אבל הדין טושטש, למען ידע גם הורג נפש בשגגה, שרוצח הוא.

היהדות דת מעשית היא, וניתנה לבשר ודם, למען ינהל את החברה האנושית ויכלכל את מעשיה עפ"י עקרונות של אטיקה עליונה, סמל אל־עליון. אם כן, אין סמל הצמחונות סמל מוצלח, כי אין החברה קרובה לצמחונות בימינו יותר משהיתה אי־פעם. לכן טוב שנדע, שאין הכוונה לצמחונות דוקא. כאשר ילמד המורה בכיתתו: „וגם זאב עם־כבש, ונמר עם־גדי ירבץ" וגו'; ואריה כבקר יאכל תבן" (ישעיה יא 6—7) — ידע המורה וידעו התלמידים, שאין הכוונה לזאב ולכבש, כי־אם „לא־ישא גוי אל־גוי חרב ולא־ילמדו עוד מלחמה!" (שם ב 4). שנאת שפיכות־דמים מביאה לשנאת המלחמה, אם־כי יודעים אבותינו, שטרם הגיעה השעה, ושעל כבשת־ישראל לגדל צפרנים, שנים, קרנים, ובימינו אף כנפים, אם רוצה היא לעמוד בפני שבעים הזאבים — בתנאי שתדע הכבשה להבדיל בין צורך השעה והטרגדיה האנושית, שלא הצליחה עד היום לסלק את המלחמה מעל הבמה ההיסטורית, לבין שאלות של השקפת עולם, המחייבת שנאת המלחמה מבחינה עקרונית. ולכן, „ואם־מזבח אבנים תעשה־לי, לא־תבנה אתהן גזית, כי חרבך הנפת עליה ותחללה" (שמות כ 25); ולכן; אסרו למלאכים לומר שירה בשעת קריעת ים־סוף, כי: „מעשה ידי טובעים בים, ואתם אומרים שירה?!"; ולכן אומרים אנו בשביעי של פסח רק חצי־הלל, כי ביום זה טבעו המצרים בים, ואין הקב"ה שמח במותם של רשעים.

כנגד זאת: „והדת נתנה בשושן הבירה, והמלך והמן ישבו לשתות" (אסתר ג 15). נגזרה גזירה על ששים רבוא אנשים, נשים וטף „להשמיד להרוג ולאבד את־כל־היהודים מנער ועד־זקן, טף ונשים, ביום אחד" (שם 13), „והמלך והמן ישבו לשתות". ואילו אצלנו: „מניין לסנהדרין שהרגו את הנפש, שאין טועמים כלום כל אותו היום? תלמוד לומר: לא תאכלו על הדם" (סנהדרין סג א'). זהירה היא הסנהדרין לפני שתפסק דין־מות, זהירה עוד יותר לפני שתבצע אותו, ואם ביצעה אותו — ראוי היה אותו רשע. ובכל זאת נפש הרגו הסנהדרין, ועליהם לכפר, ושבעים זקנים אלה אינם טועמים כלום כל אותו היום. ואילו שם: והמלך והמן ישבו לשתות! זכור את אשר־עשה לך עמלק!" דברים כה 17).

„כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את־דבריך לכל אשר־תצונו יומת!" (יהושע א 18). הייתכן? אפילו לדבר־עבירה? השפל לסופו של הכתוב: „רק חזק ואמץ! וכבר לימדנו פס' 7 שם: „רק חזק ואמץ מאד, לשמר לעשות ככל־התורה אשר צוך משה עבדי! אל־תסור ממנה ימין ושמאל!". אם שומר יהושע לעשות ככל התורה אשר צוהו משה ואינו סר ממנה ימין ושמאל — „כל־איש ימרה את־פיך" „יומת"; אבל אין איש חייב לשמוע בקולך, אם מצוה אתה דבר־עבירה. הוא העיקרון שנתקבל גם בימינו ביחס לטענת הרוצחים: פקודה היא פקודה. פקודה אינה פקודה, אם נדרש אתה לעשות דבר פשע. יש מקום, אולי, במסיבות ידועות להתחשב ולנהוג במידת־הרחמים, כאשר נהג נשיאנו בענין אסון כפר־קאסם אצלנו; אבל המבצע פקודה פלילית רוצח הוא מבחינה עקרונית. אין שליח לדבר־עבירה! ומדגישים חז"ל, שלא נענשו עבדי שאול, שלא שמעו בקולו ולא אבו עבדי המלך לשלוח את־ידם לפגוע בכוהני יהוה" (שמואל א' כב 17).

אבל אין שליח לדבר־עבירה, מה דינו של השולח? הלא יטען, שכל האחריות על השליח, והוא, השולח, פטור!? לא, פוסקים חז"ל בצדק: כשולח כשליח! „מדוע בזית את־דבר יהוה, לעשות הרע בעיניו: את אוריה החתי הכית בחרב, ואת־אשתו לקחת לך לאשה!" (שמואל ב' יב 9). וכי דוד הכה את אוריה, הלא בידי שליחים ובחרב בני־עמון הרגו? ובכ"ז אומר הנביא: „את אוריה החתי הכית בחרב" — אתה, דוד, הכית אותו כי כשולח כשליח.

יקר לנו דוד המלך, ויסלח לו הנביא בשם יהוה, ובכל זאת: „ואת־הכבשה ישלם ארבעתים!" (שם 6). ואומרים חז"ל שאמנם שילם דוד ארבעתים: מת בנו הראשון, אשר ילדה לו בת־שבע, מת אמנון, מת אבשלום ומת אדוניהו. כי כל אשר יתרחש בבית דוד ובממלכתו אחרי מעשה בת־שבע תוצאה הוא למעשה ההוא, ורחמי האל הסולח לו לא הועילו להצילו מפני תוצאותיו הנוראות של מעשה הרצח: מעשי־אבות סימן לבנים, ולכן יחטא אמנון וייהרג; אבשלום חושש לעליית כוחה של מפלגת בת־שבע ושלמה ומורד בדוד, וימות גם הוא; בת־שבע מצליחה סו"ס להמליך את שלמה, ואדוניהו ימות. ולפיכך האריכו עורכי התנ"ך בפרשה זאת, למען ידע האדם, שאף רחמי האל לא תמיד יצילו, ולרחמי האדם לא כל רוצח ראוי.

אילו בידי היה הדבר, נדמה לי, שלא הייתי יודע רחמים. חנינית הרוצח הראשי היתה פותחת פתח לבקשת חנינה לכל רוצחי בני־עמנו. „ראש מבית רשע מחצת בעץ חמישים!" הגדה של פסח).

פרשת ויחי

(ס׳ בראשית מ״ז 27 — מ״ח 22)

מן הספר שיעור הכתוב, נוסח ספרותי של תורה, נביאים וכתובים, מוגה לאור המידות שבמסורת ומחקר וערוך מחדש למען ירוץ הקורא בו (בהכנה).

לזכר מורי מנעורי בליפקני: יצחק שקולניק, דב שטיפלמן, ברוך יאשטשיק ואליעזר שטיינברג.

ר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי אומר: בל״ב מדות הגדה נדרשת... ל״א, מוקדם שהוא מאוחר בענין; ל״ב, מוקדם שהוא מאוחר בפרשיות.
הליכות עולם (מנטואה 1612) ל״ב א׳: פסוק שהוא מפרשה אחרת ונתערב בכאן, שאינו מקומו, עוקרין אותו מזו ונותנים אותו במקומו.

פרק מ״ח פסוק ו׳: ויהי אחרי הדברים האלה — הוה אומר: אחרי „ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה״ (מ״ז 28) בהיות מנשה בן יוסף בן עשרים ושש שנים, ואפרים — בן עשרים וחמש. אבל ראה למ״א 8.

מ״ח 5: אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי — מדוע מקדים אפרים למנשה? וספור „שכל את ידיו (מ״ח 14) יבוא אחרי דברי יעקב אלה. ראה למ״ח 8.

מ״ח 7: ואני בבואי מפדן ארם מתה עלי רחל — רש״י: ואף על פי שאני מטריח עליך להוליכני להקבר בארץ כנען, ולא כך עשיתי לאמך, שהרי מתה סמוך לבית לחם. עד כאן לשונו. אם כן מקום הפסוק אחרי מ״ז 31, מקום שמשביע יעקב את יוסף לשאתו ממצרים ולקברו במערת המכפלה.

מ״ח 8: וירא ישראל את בנו יוסף ויאמר: מי אלה? רשב״ם: אעפ״י שכתוב לפנינו „ולא יכול לראות״; יש רואה דמות אדם, ואין מכיר דמות פניו. עד כאן לשונו ודברים של טעם הם, אבל מה טעם „ויגש אותם אליו״ (מ״ח 10), „ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו״ (מ״ח 12) — והם, לפי סדר הכתובים, בני 26—27 שנים. ראה למ״ח 1. ספורנו מתכוון לילדים בני 8—9 שנים, גילם של מנשה ואפרים עם בוא יעקב מצרימה בשנת הרעב השלישית ולכך מתאימים גם דברי יעקב: „ראה פניך לא פללתי, והנה הראה אותי אלהים גם את זרעך״ (מ״ח 11). אם נבאר כך את הספור תהיה כוונת „ויהי אחר הדברים האלה״ (ר׳ מ״ח ו) אחרי המסופר מ״ז 1 — מ״ז 26 והן קורות השנה השלישית לרעב. אבל אם כן מקום הפס׳ 1—2, 8—20 בין פסוק 26 — לפס׳ 27 בפרק מז׳.

מ״ח 15. ויברך את יוסף ויאמר — עומד בניגוד לפסוק 16: ויברך את הנערים.

מ״ח 20: ויברכם ביום ההוא לאמר — עומד בניגוד לנאמר אחריו בך יברך ישראל.

אם נשער, שהחליפו שני פסוקים אלה את מקומם ונתיישבו הקשיים. מעין זאת קרה במקרא לרוב. הקבל שמות כב 1 לדברים ה 18; ישעהו ב 2—3 למיכה ד 1—2; ירמיהו נא 58 לחבקוק 13 ועוד.

מ״ח 17: וירא יוסף כי ישית אביו יד ימינו על ראש אפרים וירע בעיניו ויתמך יד אביו להסיר אותה מעל ראש אפרים על ראש מנשה — אבל מה יועיל ויעקב כבר ברך את הצעיר ביד ימין? אם נניח שמקום הפס׳ 15—16 הוא אחרי הפס׳ 17—19 ונתיישב הדבר.

מ״ח 21: ויאמר ישראל אל יוסף, הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם. פסוק זה טוב הוא במקומו כהקדמה לפסוק 22, אבל פסוק 22 אינו במקומו (ר׳ לקמן) ואילו בין מ״ז 31 למ״ח 7, הראוי לבוא אחריו (ראה למ״ח 7) חסר פסוק — מבוא אחרי וישתחו ישראל על ראש המטה״ (מ״ז 31). נראה ששם מקומו של מ״ח 21, ומודיע יעקב את מקום קבר רחל, למען ידעו בשובם ארצה כנען.

מ״ח 22: אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי — מתי לקח יעקב מיד האמורי כלום בחרבו ובקשתו? ואין לומר שהוא מזדהה עם מעשה שמעון ולוי, אשר נזף בהם בזמנו (ל״ד 30) וינזף בהם לפני מותו (מ״ט 5—7). אבל יהושע מבטיח לבית יוסף „לא יהיה לך גורל אחד״ (יהושע י״ז 17) ואינו נותן לו גורל נוסף ויהושע הוא המשתמש בסגנון „לא בחרבך ולא בקשתך״ (שם כ״ד 12). מקומו של פסוקנו יכירנו איפוא אחרי יהושע י״ז 18.

לאור כל אלה יש להניח, שסדרם המקורי של בראשית מ״ז 27 — מ״ח 22 היה כדלקמן:

מ״ז 26: וישם אותה יוסף לחוק עד היום הזה על אדמת מצרים לפרעה לחמש. רק אדמת הכוהנים לבדם לא היתה לפרעה.

מ״ח 1: ויהי אחר הדברים האלה, ויאמר ליוסף: הנה אביך חולה ויקח את שני בניו עמו, את מנשה ואת אפרים.

מ״ח 2: ויגד ליעקב ויאמר: הנה בנך יוסף בא אליך ויתחזק ישראל וישב על המטה.

מ״ח 8: וירא ישראל את בני יוסף ויאמר: מי אלה?

מ״ח 9: ויאמר יוסף אל אביו: בני הם אשר נתן לי אלוהים בזה. ויאמר: קחם נא אלי ואברכם.

מ״ח 10: ועיני ישראל כבדו מזקן, לא יוכל לראות, ויגש אותם אליו וישק להם ויחבק להם.

מ״ח 11: ויאמר ישראל אל יוסף: ראה פניך לא פללתי והנה הראה אותי אלהים גם את זרעך.

מ״ח 12: ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו וישתחו לאפיו ארצה.

מ״ח 13: ויקח יוסף את שניהם: את אפרים בימינו משמאל ישראל ואת מנשה בשמאלו מימין ישראל ויגש אליו.

מ״ח: 14: וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים

והוא הצעיר ואת שמאלו על ראש מנשה; שכל את ידיו, כי מנשה הבכור.

מ״ח 17: וירא יוסף כי ישית אביו יד־ימינו על ראש אפרים וירע בעיניו ויתמך יד אביו להסיר אותה מעל ראש אפרים על ראש מנשה.

מ״ח 18: ויאמר יוסף אל אביו: לא כן, אבי, כי זה הבכור, שים ימינך על ראשו.

מ״ח 19: וימאן אביו ויאמר ידעתי, בני, ידעתי; גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל, ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלוא הגויים.

מ״ח 20 א 1: ויברכם ביום ההוא לאמר: האלוהים אשר התהלכו.

מ״ח 15 א 2—ב: האלוהים אשר התהלכו אבותי לפניו, אברהם ויצחק, האלוהים הרועה אותי מעודי עד היום הזה.

מ״ח 16: המלאך הגואל אותי מכל רע — יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק וידגו לרוב בקרב הארץ.

מ״ח 15 א 1: ויברך את יוסף ויאמר: בך יברך ישראל לאמר:

מ״ח א 2—ב: וישימך אלוהים כאפרים וכמנשה, וישם את אפרים לפני מנשה.

מ״ז 27: וישב ישראל בארץ מצרים, בארץ גושן, ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד.

מ״ז 28: ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ויהיו ימי יעקב שני חייו, שבע שנים וארבעים ומאה שנה.

מ״ז 29: ויקרבו ימי ישראל למות ויקרא לבנו יוסף ויאמר לו: אם נא מצאתי חן בעיניך, שים נא ידך תחת ירכי ועשית עמדי חסד ואמת אל נא תקברני במצרים.

מ״ז 30: ושכבתי עם אבותי ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם. ויאמר: אנכי אעשה כדבריך.

מ״ז 31: ויאמר: השבעה לי. וישבע לו, וישתחו ישראל על ראש המטה.

מ״ח 21: ויאמר ישראל אל יוסף: הנה אנכי מת והיה אלוהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם.

מ״ח 7: ואני בבואי מפדן ארם מתה עלי רחל בארץ כנען, בדרך, בעוד כברת ארץ לבוא אפרתה. ואקברה שם בדרך אפרת היא בית לחם.

מ״ח 3: ויאמר יעקב אל יוסף: אל שדי נראה אלי בלוז בארץ כנען ויברך אותי.

מ״ח 4: ויאמר אלי: הנני מפרך והרביתיך ונתתיך לקהל עמים, ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך אחזת עולם.

מ״ח 5: ועתה, שני בניך, הנולדים לך בארץ מצרים עד בואי אליך מצרימה, לי הם: אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי.

מ״ח 6: ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו„ על שם אחיהם יקראו בנחלתם.

מ״ט 1: ויקרא יעקב אל בניו ויאמר: האספו ואגידה לכם את אשר יקרא — — —

אליעזר גרינבערג

לידער

היים: דערמאנונג

איך גיי אַרויס פון טאַטנס הויז פאַרטאָג,
צו באַגריסן און מקבל־פנים זיין דעם זון־אויפגאַנג:
איך קיל די טריט די באָרוועסע אין טוי־געצוואָגן גראָז.
צו רעכטס — פאַרטאַיעט ליגט צונויפגעדרייט אַ שלאַנג.
צו לינקס — שפרינגט־אָפּ מיט שרעק, די אויערן פאַרשפּיצט, אַ האָז.

איך גיי אַרויס פון טאַטנס הויז בייטאַג,
כ׳גיי מיט שטראָז וואָס ציט זיך ווייט אַוועק הינטער דער שטאָט:
ס׳באַגלייטן מיך אַרויס געדיכטע סעדער ביזן פּרוט.
איך גיב זיך איבער די קלאָרע וואַסערן און גאָט׳ס באַראָט,
און וויג זיך איבער דעם וואַסער־וויג פון כוואַליעס — כי טוב,
ס׳איז גוט!

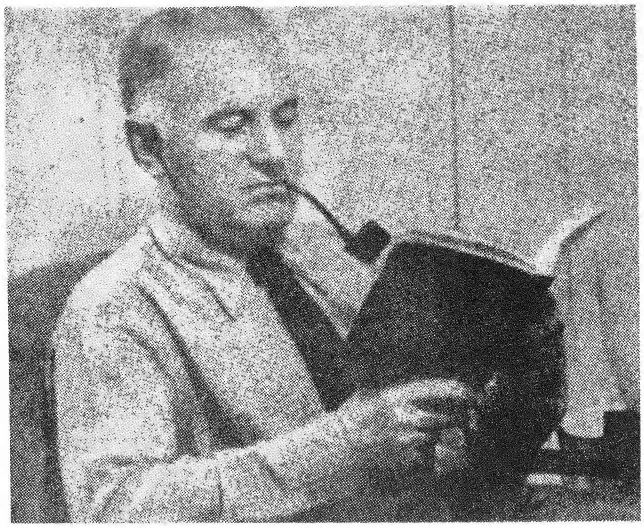
איך גיי אַרויס פון טאַטנס הויז ביינאַכט,
און לאָז זיך פירן פון דער פינצטער — ווייט אַרויס אין פעלד:
כ׳בין אויסגעטון פון אַלץ, כבין לויטער זען און הערן.
ביז איך בלייב פאַרכישופט שטיין ווי ס׳וואָלט מיין האַרץ זיך געשטעלט.
און כ׳צי זיך אויס מיט הענט אין שרעק — צו כאַפּן אַ פאַלנדיקן שטערן.

היים מיינע, ליפקאַן: 1923

פאַרגיב מיר, היים, וואָס כ׳האָב דיך נישט באַזונגען.
דו אָרט, וואו ס׳איז מיין וויגל ווען געשטאַנען:
דיין ערד האָט שוין מיין טאַטן לאַנג פאַרשלונגען —
און האַלסט ביי זיך אַלס משכון נאָך מיין מאַמען.

אויך זי וועט דאָרט איר לעצטע רו געפינען,
און הייליקער וועט נאָך דיין ערד מיר ווערן;
נאָר איך וועל דאָ ביזן לעצטן אָטעם שפּינען —
מיין שטאָטיק ליד און קיינמאָל נישט אויפהערן.

אָט גייט אין מיר אַ בענקשאַפט אויף מיט וואונדן,
ווי נאָך אַ ליב־פאַרלוירענער באַקאַנטשאַפט.
ס׳האָט בלוטיק אונדז די ערד אַזוי פאַרבונדן —
אַז ס׳וועט אייביק בלוטיק זיין אונדזער פאַרוואַנדשאַפט.

אליעזר גרינבערג
—1896
פּאָעט, קריטיקער. דער מקונן אויפֿן חורבן־ליפּקני.
זיינע ווערק: גאַסן און עוועניוס, פֿון אומעטום, פֿישערדאָרף, די לאַנגע נאַכט, ביינאַכטיקע דיאַלאָגן, איבער לייוויק, איבער יעקב גלאַטשטיין, משה ליב האַלפּערן. אַ בוך איבערזעצונגען פֿון דער יידישער ליטעראַטור, אין ענגליש (צוזאַמען מיט פּראָפ. טאַו).

צעשיידטע אָבער ווען מיר שוין בלייבן.
נישט איך וויל, און נישט איך קען מיין גורל מיידן.
און ווען איך וועל דאָס לעצטע ליד אָנשרייבן —
אָ קום דאַן האַרבסט, מיין קאָפּ איז גרייט פאַר שניידן.

דעם לעצטן אָטעם אויסהויכן אין לידער
מיט נייער ערד אַ נייעם בונד דאָ שליסן;
ס'איז שוין באַשערט אַז דאָ זאָל מיך די פייכטע נידער
מיט רידלען ערד — צום לעצטן מאָל באַגריסן.

גרויל פֿון מיטלאַלטער

מיט מערדערישן גרויל צעריסן און פאַרוואונדעט
ציט דורך מיין געמיט אַ טרויער־ווינט, אַ קאַלטער:
כ'האָב שלאָפן זיך געלעגט אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט —
און אויפגעוועקט האָט מיך דער גרויל פֿון מיטלאַלטער.

ס'האָט דער הימל זיך געהוידעט אויף קרעכצנדיקע שטריק,
געדרעוועט האָט די ערד מיט חיה'שן געשריי;
און ס'האָבן זיך דורך דער נאַכט געדרייט זיך אויף צוריק —
יאָרהונדערט נאָך יאָרהונדערט, אין משוגענעם גערריי.

ביז ביים פאַרשוועכטן ליכט פֿון מערדערישן טאָג
האָט אַ האַקנקרייץ געגרעלט מיט בלוט פֿון רויב און מאָרד.

אַ דור האָט זיך צעקלונגען מיט פּוסטן שקר, ווי אַ גלאָק,
נאָר געיאָמערט האָט פאַריתומט שטיל דאָס תפילהדיקע וואָרט.

האָט גאָט אָפּגעקערט זיין גנאָד פֿון דעם פּנים פֿון דער ערד.
איז מענטש אַרויס קעגן מענטש — שונא קעגן שונא.
פֿון אַקעראייזן איז געוואָרן אַ שווינגענדיקע שווערד,
און פֿון בית־המקדש איז געוואָרן אַן אווירדיקע בוינע.

טאָג איז ניט קיין טאָג, און נאַכט איז ניט קיין נאַכט.
דער הימל גרוילט מיט גרוי, ווי אומהיימלעכע שינעלן;
און ווי הונגעריקע דראָען אַרום צעפּוילעניש פֿון שלאַכט —
קראַכן עראָפּלאַנען, און ס'„פּאַלט אַ האָגל פֿון שראַפּנעלן.

ס'איז יעדער העלער שטראַל פֿון האָפענונג פאַרשטעלט
פֿון וואָלקנס פול מיט צער, וואָס וואַנדערן ווי דולע.
צעלעכערט ווייגט דאָס האַרץ — די מאַפּע פֿון דער וועלט,
און עלנט ליגט אין שטויב פאַרשוועכט דאָס ליד פֿון גאולה.

דער גלויבן קלאָגט געפאַנגען אין נעץ פֿון טמא אַקטן,
און וואו בליען האָט באַדאַרפט די האָפענונג, די לעצטע,
הוליען ווילד און פרעך איצט, ווי שדים, שוואַרצע פּאַקטן,
און פּאָנען ווייגען שטומע — ווערקסלען אָנגעזעצטע.

מיט מערדערישן גרויל צעריסן און פאַרוואונדעט
ציט דורך מיין געמיט אַ טרויער־ווינט, אַ קאַלטער.
כ'האָב שלאָפן זיך געלעגט אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט —
און אויפגעוועקט האָט מיך דער גרויל פון מיטלאַלטער.

מיין דור

ניט־פאַרהיילטע זיינען נאָך געווען די וואונדן,
ניט־איינגעשטילט נאָך די ירושה־שרעק,
ווען ווידער האָט אַ פייער אָנגעצונדן —
צום צווייטן מאָל — די וועלט פון עק צו עק.

מיין דור וואָס האָט דעם גאַנצן בראַנד געטראָגן
פון ערשטער וועלט־מלחמה מיט גלויבן און באַשייד;
מיין דור, וואָס האָט פאַר יושר זיך געשלאָגן —
און מיט זיינע לעבנס אַלע שלאַכטפעלדער פאַרזייט —

מיין דור, וואָס האָט צעזונגען זיך באַזעלט,
אַז דאָס איז די לעצטע און גערעכטע שלאַכט,
מיין דור זעט ווידער ווי ס'זינקט די וועלט
אין חושך פון אַ נייער, טיפער נאַכט.

די נאַכט קומט אָנגעזויפט מיט שווידער און מיט גרוילן,
און ס'וואַקסט דער חורבן, די רואינען און די שרעק;
עס פלאַקערט אין דער נאַכט אַ נייער קרבן־עולה,
און ווידער ברענט די וועלט — פון עק צו עק!...

היים מיינע, ליפקאַן: 1943

אין שפעטע נעכט פון פינצטערן גדענקען —
וואַכט טונקל, ווי אַ לאָמפּ, מיין פאַר'אַבלטער זכרון:
איך האָב אַ טעות געהאַט, אַז כ'וועל שוין מער נישט בענקען
נאָך דיר, ליפקאַן, היים מיינע, פון מיינע קינדער־יאָרן.

איך האָב אַ טעות געהאַט — „אַז ס'וועט מיין שטאָם געפינען
רו ביי דיר, און אַז הייליקער וועט נאָך דיין ערד מיר ווערן!"
אַז איך וועל דאָ ביז לעצטן אָטעם שפּינען
אויף פרייער ערד — דאָס פרייע ליד פון מענטש און זון און שטערן.

כ'האָב נישט געאַנט —
אַז ס'וועלן איבער דיר זיך טראָגן אוראַגאַנען,
און אַז אנטשטיין וועט אַזאַ מין הפקרדיק געוויטער!
כ'האָב ניט געגלויבט —
אַז ס'איז נאָך אַזויפיל רשעות אויף דער וועלט פאַראַנען,
און אַז מיין שטאָם וועט ווידער זיין צו רויב, אַליין און אָן אַן היטער!

אַז גלייכגילטיק, ווי אַ פאַרשנייטע, וועט די וועלט פאַרבלייבן
צו דעם געוויין און צו דעם יאָמער פון דיין עמק־הבכא;
אַז בלויז אַ ווינט — אַ דולער מחבר — וועט פאַרבלייבן
ער זאָל מיט זיין געוואוי פאַרשרייבן
דעם געטאָ־גיהנום און די פינצטערע מערכה.

— אַז ס'וועט דיך טרעפן אַזויפיל צער, אַזויפיל צאָרן,
אַז ס'וועט דיין אומגליק אויך אַהער מיך גרייכן.
אַז ס'וועט דיין וויי־געשריי — ווועלדער הענט —
זיך שטרעקן איבער ימען,
אַז ס'וועלן זיך ציען צו אַלע הייכן
פון קרעמאַטאָריעס און גאַז־אויוונס — זיילן־רויכן,
ווי פון אוראַלטע שייטערס — די אויטאָ־דאַ־פעאישע פלאַמען!

נאָר ס'האָט אייער אומגליק מיך אויך דאָ געטראָפן.
ס'איז אויך אַהער צו מיר אייער בראָך דערגאַנגען.
איך בין נעכט אויף קישנס ווי אויף שטיינער דאָ געשלאָפן,
און ס„האָבן טעג געפלאָגט מיך ווי אייך די עקדישן און שלאַנגען.

איצט האָט גענומען ציען מיך צו ווייטסטע שטאַמען,
ס'איז מיר נאָענט געוואָרן יעדער אומבאַקאַנטער ייד
און יעדער ווייטסטער קרוב.
איך וואָלט אַצינד מיט זיי פאַרזוכט פון אַלע סמען —
פאַר אַלע אויסגעטראַכטע שולדן — זיין ווי זיי אויך ערוב.

דאָס פרישסטע וואַסער קאָן אַצינד מיין דורשט נישט שטילן.
דאָס זעטנדיקסטע ברויט איז איצט געוואָרן ביטער אויף מיין גומען.
און דאָס געגאַרטע גאולה־ליד פאַרשאַלטן איז צום שטומען.

עס מערן זיך מיט יעדן טאָג די אומגליק־בשורות.
יעדער טאָג כפלט די גרויליקע פאַראַטן.
די צייט מאָנט גרויסע, גרויסע און וואָגנדיקע טאָטן,
נאָר די וועלט פאַרלירט אַלץ מער איר צורת־פּנים,
און אונדזערע מליץ־יושרס ווערן קלענער, קלענער,

קליינליכע, פחדנישע שתדלנים!
אין מיין זכרון לעבן אויף איצט שוין לאַנג־פאַרגעסענע
און קיינמאָל ניט־פאַרגעסענע געשטאַלטן.
פון בית־עלמינדיקע געטאָס — שוועסטער, ברודער, מאַמע, טאַטע.
איך כאַפּ זיך אויף פון שלאָף מיט צעשראָקענע געוואַלטן,
און כ'וואָלט אויף זיך אַליין אַדאָ אַרויפגעקלעפּט אַ געלע לאַטע!

זאָל דער שאַנד־צייכן דאָ רייסן יעדן איינעמס אויגן.
און זאָל די אומרעכט אין יעדן איינעם שרייען,
אַז גרייכן זאָל זי די וואָס האָבן יאָרנלאַנג געגעבן זויגן
די ברוסט פון יידנהאַס צו יעדן אויסוואורף,
און אַרויסגעשטרעקט אַ ברודער־האַנט צו יעדן קין!...

און וואָס אַז דער טאָג פון רעכנשאַפט וועט קומען!
— פאַר וועמען?
— פאַר וועמען?
און וואָס אַז דער יום־הדין וועט מיט צאָרן זיך צעברומען?
און וואָס אַז די גערעכטיקייט וועט זיך אַמאָל אָן אייך דערמאָנען?

ס'איז שוין באַלד נישטאָ ווער ס'זאָל דעם חוב פון אייער פאַרגיטיגונג אויפמאָנען!
דעם חשבון פאַר אַלע אייערע מסירת־נפשן און פאַר אַלע אייערע קידוש־השמען!

איר האָט אַלץ געשטעלט אין קאָן! איר האָט אַלץ געבראַכט צושטייער!
— ליפקאַן, היים מיינע,
דו ביזט נאָך אַ נאָמען פון אַזויפיל געהייליקטע נעמען
פון יידישע שטעט און שטעטלעך — וואָס דער שונא האָט אַוועקגעלאָזט מיט פייער!
אַ יידישע שטעט און שטעטלעך, ווער קאָן אייך אַלע דאָ דערמאָנען?
ווער קאָן אייך אַלע דאָ באַקלאָגן?
אייערע נעמען זיינען איצט צווישן די נעמען וואָס מיר טראָגן
אין אונדזער דערנערקרוין זייט דור־דורות!
— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —
ס'איז שפּעטע נאַכט אַצינד אין חודש ניסן. אין יאָר תש"ד.
ס'איז ווידער פרילינג. די ווערבעס נעמען ווידער גרינען.
קנאָספּן פלאַצן, און סע גרינט שוין בלאַט נאָך בלאַט.
נאָר איך זיץ דאָ אַן אָבל
ביי די ברעגן פון האָדסאָן,

ווי מיינע אור־אור־אבות ביי די טייכן פון בבל.
איינער פון דער קליינער שארית־הפליטה.
— אין וועמעס זכות?
— וועמעס השגחה?
— וועמעס רצון?
שטערן נעמען לעשן זיך. די נאַכט איז שוין פאַרגאַנגען.
ביי די וואַסערן פון האָדסאָן האָב איך מיין האַרף היינט אויפגעהאַנגען!...

ליפּקאַן אין ניו יארק

כ'ווייס אַז דער אַטלאַנטיק איז מאַכטיקער פון פּרוט,
און אַז ניו יאָרק איז גרעסער פון ליפּקאַן איז זיכער.
נאָר ס'איז אַ בענקשאַפט דאָ וואָס וואָרצלט טיף אין בלוט,
און ס'קען זי נישט אויסוואָרצלען קיין שטורם און קיין וויכער.
כ'האָב ליב מיין נייע היים, כ'האָב ליב, כ'האָב שטאַרק זי ליב,
און מיט ניו יאָרק וואָלט איך זיך קיינמאָל נישט געשיידט.
דאָך טרעפט אַמאָל כ'בלייב פלוצים טרויעריק און טריב
ווען ס'קומט וועגן ליפּקאַן, מיין אַלטער היים, צורייד.

כ'האָב צוויי מאָל יאָרן מער שוין אין ניו־יאָרק פאַרבראַכט
ווי איך האָב אין ליפּקאַן, אין היים פון מיין געבוירן.
נאָר אַמאָל ווען כ'טו נאָר פון ליפּקאַן אַ טראַכט —
ווייס איך אַז כ'האָב עפּעס טייערס דאָרט פאַרלוירן.

וואָס כ'האָב דאָרט פאַרלוירן, ווי גרויס מיינע אבידות,
ווער קען וויגן גליק, ווער קען מעסטן צער?
ס'איז דאָרט שווער געווען דער יאָך, און קליין געווען די פרייד איז,
נאָר גרויס געווען דער בראָך — ס'זאָל נישט זיין פאַר דעם קיין שכר!...

נאכאמאל ליפּקאַן, מיין היים

וואָס איז פון דיר פאַרבליבן,
ליפּקאַן מיינע, מיין היים?
דיין חורבן דאָרט פאַרשריבן
איז אין קופּעס ליים.

קיין פלאַטער פון קיין פליגל,
קיין שאָרך פון מענטשנס טראָט.
בלויז שטויב און בראָך פון ציגל —
און פוסטעניש פון שטאָט.

אַן איכה'דיקער כליפּע
פון האַרבסט־ווינט אין דעליר.
אַ זשאַווערדיקער סקריפּע —
פון אַ האַלב־פאַרברענטער טיר.

בלויז וואו־ניט־וואו אַ קוימען,
און קברים אָן אַ צאָל;
און ס'קוקן טויבע רוימען —
אַראָפּ אויף יאָמער־טאָל.

✶

אי שריד ממך, ליפקני
מכורה מולדת רוחמה?
חורבנך אצלך רשום:
אפר תל וחמר ערמה.

אין רפרוף כנף על עץ
אין הד צער על אדמה.
רק עפר, שברי לבנים
שממון— שממה...

בהתיפחות איכה'נית
רוח סתיו משתוללת;
אי שם חלודית
חרוכה חורקת דלת.

מזדקפת בין חורבות
ארובה בודדת מוזנחה
ומרומים מעל חרשים־אלמים
משקיפים על עמק הבכא.

מיידיש מ. ז.

וועגן די צוויי טאָפּאָלן פאַר מיין פעטער אהרונ'ס הויף

וואָס איז געוואָרן פון די שלאַנקע צוויי טאָפּאָלן
ביים אַריינגאַנג צו מיין פעטער אהרונ'ס הויף?
— זיי שטייען פאַר די אויגן מיר ווי אויסגעמאָלן,
ווי ביים צעשיידן וואָלט זיך אָפּגעשטעלט די צייט אין לויף.
— וואָס איז געוואָרן פון די שלאַנקע צוויי טאָפּאָלן?

פיר צענדליק יאָר זיינען זינט דעמאָלט שוין פאַרפלויגן.
כ'פאַרגעס אָפטמאָל וואָס נעכטן האָט מיט מיר פּאַסירט.
נאָר אייביק שטייען מיר צעבליטע פאַר די אויגן
די צוויי טאָפּאָלן אין גרינעם בלעטערוואַרג באַצירט.
— וואָס איז געוואָרן פון די שלאַנקע צוויי טאָפּאָלן?

ס'האָט בלויז אַ נס געקאָנט פון מבול מיך אויסהיטן;
ווייל אויסגעגלייכט זינט דאַן די צייט האָט בערג מיט טאָלן.
כ'טראַכט צי האָבן זיי נישט מיט מיר אַ בונד פאַרשניטן —
איך זאָל אַ בענקשאַפט־חוב אַ לעבנלאַנג זיי צאָלן?
— וואָס איז געוואָרן פון די שלאַנקע צוויי טאָפּאָלן?

ווי יעדן פרייטיק

ער איז דעם פרייטיק, ווי יעדן פרייטיק,
פון אונטער די טרעפּ פון באָד אַרויסגעקראָכן,
און געקוקט אויף שטאָט פון חורבות, און נישט דערקאָנט
צי ס'איז ערב שבת, צי ס'איז אין דערוואָכן.

נאָר לויט דעם הונגער האָט ער דעמזעלבן וועג גענומען
וואָס ער איז איין מאָל אַ וואָך אַ לעבנלאַנג דאָ אָפּגעגאַנגען.
וואָר־ניט־וואו האָט פון דערווייטנס, פון אַ הויז אַ פּוסטער
אַ ווינט באַגריסט אים דורך אַ פענצטער מיט פלאַטערדיקע
פאָרהאַנגען.

וואָר־ניט־וואו האָט פון אַ פאַרברענט הויז אַרויסגעשטאַרצט
אַ קוימען,
ווי אַ מצבה אויף אַן אַלטן פאַרוואָרלאָזטן בית־עולם:
אַ האַלב־צעבראָכענער צלם האָט געבאַמבלט זיך אויף שפּיץ
פון קלויסטער,
און אַן אַ צונג האָט זיך געוויגט אַ דולער גלאָק, ווי אַ גולם.

אויפן וועג איז ער פאַרבייגעלאָפן קופּעס אַש, ביימער
מיט די וואָרצלען אַרויסגעריסן און אויסגעצויגן ווי די ריזן;
ביז ער איז אויף אַ נייער שוועל געשטאַנען מיט שטומער
אויסגעשטרעקטער האַנט,
און ווידער האָט זיך אין דער טיר קיין נפש נישט באַוויזן!

פאַר זיינע אויגן האָבן זיך געצויגן מיילן וויסטעניש נאָך
וויסטעניש.
איז פון דער גאַנצער שטאָט בלויז מאַטיע, דער שטאָט־
משוגענער פאַרבליבן?
אפילו קיין הונט פון די טשאַטעס, וואָס ער פלעג טיילן יעדן
פרייטיק
שטיקער חלה פון די קעשענעס — קיין איינער איז פון זיי
דאָ נישט געבליבן!

אַ גאַנצן טאָג האָט ער די טויטע שטאָט געהאַסט
מיט שטוין און שרעק,
און חוץ די חורבות נישט געטראָפן קיין זכר פון קיין מענש.
און ווען די וואוי גרוי האָט די נאַכט גענומען שאָטנס שפּרייטן
איז קיינער, קיינער נישט געווען דאָ ליכט צו בענטשן.

איז ער ווייטער אַזוי אַליין געגאַנגען און געגאַנגען און
געגאַנגען.
ס'האָט מיט הונגער און מיט פינצטערניש די נאַכט געצונדן
זיינע אויגן.
ביז ער איז פאַרביי אַן אַלט־פאַרברענטער חורבה, און לויט
די שטענדערס
דערקענט: די הויכע שול!? און אויף אַ שטענדער שטיל
זיך אויסגעצויגן.

ווי אַ פאַרלוירענער הונט אויף אַ יאַריד איז ער פאַרגאַנגען
זיך אין וואָיען.
געיאָמערט אין פאַרלוירנקייט פון אומהיימלעכקייט דאָ און
פון פרעמד.
פון צווישן וואָלקענס האָט אויף אַ רגע באַוויזן זיך אַ שפּעטע
לבנה —
און ווידער באַהאַלטן דאָס פנים אין הימל, אַ פנים אי בלאַס
אי פאַרשעמט.

די צייט האָט בלויז ווי תמיד געמאָסטן רעגלמעסיק אירע
שעה'ען.
אַ טאָג איז אַוועק. די נאַכט איז פאַראיבער. ס'האָט קילער
דעמער זיך גענומען שפּרייטן.
און ווי צוגעשמידט צום שטענדער האָט דער פאַרבליבענער
געיאָמערט,
געקלאַגט אויף אַ קול: — זאָל משיח זיך אַ ריס טון פון די
קייטן!...

כמו בכל יום ששי

כמו בכל יום ששי מתחת למדרגות בבית
המרחץ זחל לו מוטי, התקדם וזחול.
עד אשר יצא החוצה, נעמד, השקיף על החורבות
והיסס ללא הכרע: ערב של שבת היום או סתם יום חול?

בתוקף רעבונו נשא רגליו וילך, וילך בדרך
בה היה עובר שנות חייו פעם בשבוע.
מרחוק נפנף מולו ברות
בחלון פרוץ — סמרטוט — וילון זהום, קרוע.

פה ושם ראה מזדקפת ארובה, שריד בית שרוף,
מצבה על שדה קברות שנעזב
מסביב מרחב שמם
תהו ובהו של עולם שנחרב.

בדרכו דרך על ערמות של אפר, של עצים,
ענקים שרועים, עם שורש עקורים, עד שהגיע
ונעמד על סף בנין חדש, שלא נגמר עדיין. הושיט
מוטי יד אלמת: „הב! חכה, חכה, שום איש בפתח לא הופיע.

איך?! מכל העדה רק מוטי כאן?!
מוטי השתקן, מטורף העיירה?
וחבר הכלבים, אשר היה נוהר אחריו בעינים רעבות
לחלה, ללחם שבכיסיו — גם ממנו פליטה לא נשארה?!

כל היום על פני עיר המתים, ללא פגישה עם יצור
חי צעד הוא, תמהון מוכה, נרעש, נפחד.

וכאשר החל הערב לפזר צללים דקים ואפורים
לא היה בעיירה מי שיברך על... על נרות הקודש של שבת.

כך המשיך הוא, השריד, בודד, גלמוד לפסוע
בחשכת הלילה. בעינים הרעב יוקד,
עד שנעמד לפני חורבה ולפי העמודים ידע:
בית הכנסת הגבוה! נכנס ועל עמוד רעוע התפרקד.

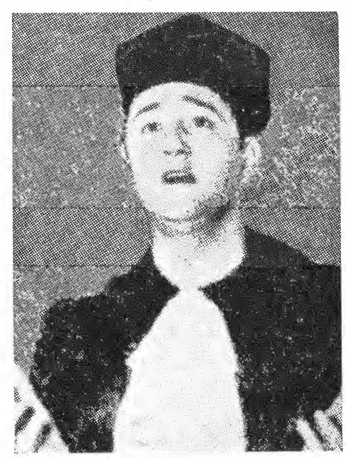
ככלב שהלך לאיבוד ביריד מר נתילל
בהתעטף נפשו שכול ואלמון געה, בבכי מרר
בין עבים הופיע ירח מאחר לרגע
ושוב נעלם אבל, חפוי ראש וחיור.

כמו תמיד מדד הזמן בדיקנות את השעות
ויהי ערב ויהי בוקר. עוד יום הסתלק.
השריד צמוד אל העמוד ילל, יילל ובקול:
„המשיח, הגואל, את אזיקיך תרסק, מהר, מיד, תרסק!

מיידיש מ. ז.

אהרן שוסטער

משה אוישער

משה אושר
חזן וזמר עממי

משה אוישער איז געבוירן געוואָרן אין ליפּקאַן. ער איז אויפגעוואַקסן אין ליפּקאַן ביי זיין זיידן מעכל דער סטאָליער, דער מוטערס פאָטער, — ווייל זיין פאָטער איז געווען אין מאָנטעראַל, קאַנאַדע. אין ליפּקאַן האָט זיך משה דערצויגן ביז ערב זיין בר־מצווה און ערב זיין אָפּפאָרן צו זיין פאָטער קיין מאָנטעראַל, צוזאַמען מיט זיין מוטער און זיין שוועסטע־רל פריידל. דאָס איז געווען סוף זומער 1921. בר־מצווה איז משה געוואָרן אויף דער שיף, וואָס האָט אים געפירט קיין מאָנטעראַל. דעם שבת וואָס מ'האָט אים אויפ'גערופן צו דער תורה אַלס בר־מצווה בחור, האָט ער אַליין געדאַוונט פאַרן עמוד. אויף דער שיף האָט ער געמאַכט זיין דעביוט אַלס חזן.

יידיש און העברעאיש האָט משה געלערנט אין ליפּקאַן ביי די בעסטע לערערס; ביי איציק שקאָלניק און ביי אליעזר שטיינבארג, געזונגען ביי חזנים האָט ער פון קינדווייז אָן. פריער האָט ער געזונגען ביי איציק שקאָלניק און שפּעטער, ביז צום אַוועקפאָרן, ביי יאָסל (שטערנבערג) באַס. שוין אַלס קליין יינגל האָט ער אַרויסגעוויזן אַ נייגונג צו יידיש טעאַטער. ער פלעגט זיך זייער אויסצייכענען אין די אויפפירונגען פון אליעזר שטיינבאַרגס קינדערפּיעסען, ווייל אין שטיינבארגס פּיעסן איז דאָ אַסך צו זינגען. אַ דאַנק זיין שיין שטימעלע איז ער שוין דעמאָלט געקומען צום פאָדער־גרונט. ער האָט אויך טיילמאָל געשפּילט קינדער־ראָלן ביי דער ליפּקאַנער דראַמאַטישער סעקציע „הבימה”, און אויך ביי גאַסטראַלירנדיקע טעאַטער־טרופּעס, און פאַר אַ נויט האָט ער אַליין געשפּילט טעאַטער אין אַ קאַמער ביי זיין זיידן מעכל אויף דער אָבאָרע, פאַר אַ קנעפּל אַ בילעט פאַר אַ קנעפּל מיט צוויי לעכלעך איז מען געשטאַנען, פאַר אַ מעשן קנעפּל איז מען געזעסן ערשטע ריי. אַוודאי האָט דעמאָלט קיינער נישט, אַפילו איינער מיט דער גרעסטער פאַנטאַזיע, זיך געקאָנט פאָרשטעלן, אַז פון אָט דעם שוואַרצן אָרעמען אינגעלע וועט אויסוואַקסן איינער פון די באַרימטסטע חזנים און דער זינגער תוך זיין פאָלק.

זיינע צוויי יאָר צווישן מאָנטרעאָל און ניו־יאָרק זענען נישט געווען אויסגעבעט מיט רויזן. ער האָט געטון כל עבודת־פרך צו פאַרדינען אַ שטיקל ברויט. ער האָט געוואַשן פלעשער פאַר זעקס דאָלאַר אַ וואָך און האָט זיך אַזוי איינמאָל צעשניטן

אַ האַנט מיט אַ צעבראָכענער פלאַש, אַז ער איז שיעור־נישט געבליבן אַ קאַליקע. ער האָט געאַרבעט אין אַ דעליקאַטעסן־קראָם זיך געדערנט פאַר אַ פאָריער און די גאַנצע צייט געזונגען ביי אַ חזן.

אין יאָר 1923, אין עלטער פון 15 יאָר, איז משה צוזאַמען מיט די עלטערן און זיין שוועסטער פריידל אַריבערגעפאָרן קיין ניו־יאָרק און זיך דאָרט אויף שטענדיק באַזעצט. די ערשטע פאַר יאָר אין ניו־יאָרק איז משה'ן ווידער ניט געגאַנגען גוט. דאָ, האָט זיך איהם די שטימע געהאַלטן אין בייטן, אַזוי אַז צו האָבן פרנסה פון זינגען ערגעץ וואו האָט ניט געקענט זיין קיין רייד. ערשט אין עלטער פון 17 יאָר, ווען ער האָט באַקומען די ריכטיקע שטימע — איז ער געוואָרן אַן אַקטיאָר אין יידישן טעאַטער.

דאָס איז געווען די צייט ווען יידיש טעאַטער אין אַמעריקע און אין קאַנאַדע איז געווען אין זיין פולסטער בליונג. צוליב זיין זיסער שטימע, ווי אויך צוליב זיין שיינעם אויסזען, האָט אים ניט גענומען לאַנג צו פאַרנעמען אַן אָנגעזעענעם אָרט אין יידישן טעאַטער ספּעציעל אין דער אָפּערעטע.

אָבער טעאַטער האָט איהם ניט אינגאַנצן באַפרידיקט. זיין הויפּט ציל איז בפירוש געווען חזנות און צו דעם האָט ער געשטרעבט מיט אַלע זיינע רמ"ח אברים. ער האָט געשפּילט טעאַטער און שטודירט חזנות צו דער זעלבער צייט. זייער אַ סך האָט אים אין דעם אַרויסגעהאָלפן דער פאַקט, וואָס זיין שוועסטער פריידל איז געוואָרן אַ שנור פון יאָסל באַס (דער פריער דערמאָנטן חזן און גרויסער מנגן ביי וועמען משה האָט געזונגען נאָך אין ליפּקאַן). זי האָט חתונה געהאַט אין ניו־יורק פאַר יאָסל'ס יונגערן זון אהרן שטערנבערג, טאַקע משה'ס אַ חבר נאָך פון די חדר און משורר יאָרן. דער אהרן (איצט האַראָלד) שטערנבערג, איז אַליין אַ זעלטענער זינגער און מנגן גדול. שוין איבער 25 יאָר ווי ער און זיין עלטערער ברודער שמאי זינגען אין כאָר פון דער מעטראָפּאָליטאַן אָפּערע. ימים נוראים צייט, ווען די אָפּערע איז נאָך פאַרמאַכט, פאַרנעמען זיך די צוויי ברידער מיט חזנות: שמאי אַלס חזן און אהרן אַלס כאָר־דיריגענט טאַקע ביי משה אוישער.

פּראָפעסיאָנעלע קנאה

משה ווערט פּראָפעסיאָנעלער חזן און מחמת פּראָפעסיאָנעלער קנאה ווערט ער גע'רודפ'ט. מען מאַכט איהם אַלערליי שוועריקייטן. מען ווענדעט אָן פאַרשידענע מיטלען מיט סטראַשונקעס ניט צו דערלאָזן איהם צום עמוד אַלס שליח ציבור.

אַ פאָר יאָר איידער משה איז געוואָרן חזן, דאָס הייסט ווען ער איז נאָך געווען אַקטיאָר, איז ער שוין געווען אַזוי פּאָפּולער מיט זיין זינגען, אַז ער האָט געקראָגן אַ קאָנטראַקט צו זינגען אויף דער ראַדיאָ. אין זיינע ראַדיאָ פּראָגראַמען האָט ער געזונגען כמעט בלויז חזנישע זאַכן פון וועלכע די צוהערער זיינען געווען זייער באַגייסטערט. אַזויאַרום האָט זיך משה אוישער ווי אויסגעפּלאַסטערט דעם וועג צום עמוד.

אין זומער 1935, אין עלטער פון 27 יאָר, פּראָקלאַמירט ער זיך אַלס חזן און געלאָזט וויסן, אַז ער איז גרייט אָנצונעמען אַ שטעלע פאַר ימים נוראים. די רומענישע שול אויף ריווינגטמן סטריט אין ניו־יאָרק האָט אים אויפגענומען. דאַן האָט זיך אָנגעהויבן אַ וואַקכאַנאַליע פון פאַראינטערעסירטע צדדים צו אסר'ן משה'ן אַלס חזן מיט דער טענה, אַז ער איז אַ אַקטיאָר און דערפאַר ניט ראוי צום עמוד. אַז ער קען ניט קיין פירוש המלות. ער ווייסט ניט, וואָס אין מחזור טוט זיך. אָבער דאָס פאָלק, די שול־באַזוכער, וואָס האָבן פון אים הנאה געהאַט, האָבן זיך פאַר אים איינגעשטעלט. וואָס מער די קליקע האָט אים באַקעמפּפט אַלץ פּאָפּולערער איז ער געוואָרן. צו זיין סליחות זאָגן האָט די רומענישע שול געמוזט ברענגען פּאָליציי. אַזאַ מענשן געלויף איז געווען. אין די יידישע צייטונגען זענען ערשינען באַגייסטערטע באַריכטן וועגן זיינע סליחות־זאָגן און ראש השנה דאַווענען. משה איז געוואָרן דער בעסט באַצאָלטער חזן אין אַמעריקע. קיין יאָר־שטעלע אין אַ באַשטימטער שול האָט ער ניט געוואָלט אָננעמען. ער האָט געוואָלט זיין פריי און דאַווענען אין פאַרשידענע שטעדט אין לאַנד, און איז פּשוט געוואָרן די חזנישע סענסאַציע אין אַמעריקע. דעמאָלס האָט ער אויך געקריגן פון ועד הרבנים די אָנערקענונג אַלס חזן. ער האָט געגעבן דאָס וואָרט ביים ועד הרבנים, אַז ער וועט ניט מחלל שבת זיין, אויף וואָס ער האָט מקפיד געווען זיין גאַנץ לעבן.

אין עלטער פון פיר און דרייסיג יאָר, ווען ער איז געווען אין זיין פולן בלי־פּעריאָד און דערגרייכט דעם שפּיץ אַלס חזן און קאָנצערט אַרטיסט, האָט ער געקראָגן אַ שווערע האַרץ־אַטאַקע, ביי וועלכער ער האָט געשוועבט צווישן לעבן און טויט, און נאָך אַ לענגערער צייט פון אַבסאָלוטער רו קוים געקומען צו זיך. ער האָט זיך ווייטער גענומען צום עמוד און קאָנצערט־בינע און מיט דעם זעלבן דערפאָלג וואָס פריער. אין זיין זינגען איז ניט געווען צו באַמערקן קיין שום סימנים פון אַ האַרץ קראַנקייט, דאָס זעלבע האָט מען אויך ניט געקענט באַמערקן פון זיין אויסערליכן אויסזען. ער איז געווען ביי דעם זעלבן חוש פון הומאָר און מיט דער זעלבער גוטברודערישקייט, אָבער מיט דעם אַלעמען איז ער שוין פאַרבליבן אַ קראַנקער מענטש. נאָך מיט צוועלף יאָר צוריק, געדענקט זיך מיר, איז געשען אָט וואָס: אַ זונטיק אין דער פריי משה דאַרף אָנקומען מיט דער באַן פון ניו־יאָרק אין ווינדזאָר סטיישאָן אין מאָנטעראַל און אין אָוונט דאַרף ער געבן אַ קאָנצערט. דער שרייבער פון די שורות האָט אים אָפּגעוואַרט ביי דער סטאַנציע. געקומען איז ער אָן באַגאַזש. אַ צימער האָט ער געהאַט אין ווינדזאָר האָטעל, אינגאַנצן איין בלאָק פון סטיישאָן, אַזוי אַז קיין טעקסי איז ניט געווען נויטיק צו נעמען. זענען מיר ביידע געגאַנגען דעם איינעם בלאָק פון סטיישאָן צום האָטעל, אָבער מער ווי אַ האַלבן בלאָק האָט ער ניט געקאָנט גיין. ער איז געצוווּנגען געווען זיך אָפּצושטעלן, זיך אָפּרוען אַביסל און נעמען אַ צוויי פּילן. נאָכדעם זענען מיר ווייטער געגאַנגען.

אין האָטעל שמועסנדיק האָט ער מיר דערציילט ווי ערנסט קראַנק ער איז, און וואָס ער קאָן דערוואַרטן אַ ליאַדע טאָג. אָבער, זאָגט ער, כל זמן די אויגן זיינען אָפן, מ'קאָן זיך באַוועגן און די שטימע איז אין פולן גלאַנץ, מוז מען אָנגיין

מיט דער אַרבעט אַזוי לאַנג ווי די כוחות וועלן סטייען. דאָס איז געווען אַן ענטפער אויף מיינער אַ סוגעסטיע, אַז אפשר זאָל ער נעמען אַ יערליכע שטעלע אין אַ שוהל, וואו ער זאָל דאַוונען נאָר איין מאָל אין חודש און ימים טובים און ניט דאַרפן האָרעווען אַזוי שווער. אַזאַ פּלאַן האָט ער טאַקע אויך געהאַט, נאָר ער האָט איהם געהאַלטן פאַר די עלטערע יאָרן, אויב ער וועט דערלעבן... פאַר דער צייט האָט ער באַוויזן צו מאַכן די דריי יידישע פילמען, ווו עד שפּילט די הויפּט ראָלן: „דעם חזנ׳ס זינדל״, (דאָס איז כמעט זיין ביאָגראַפיע). „יאַנקל דער שמידט״ פון דוד פינסקי און „דער ווילנער באַלעבעסל״, וואָס וועט בלייבן אַן אָנדענק לדורות. ער האָט אויך געמאַכט אַ ענגלישן פילם: „סינגינג אין דהי דאַרק״.

ער האָט געמאַכט אַ חזנות און קאָנצערט־טור אין די זיד־אַמעריקאַנער לענדער, ווי אויך אין מדינת ישראל, ווו ער איז אויפגענומען געוואָרן מיט גרויס באַגייסטערוג. ער האָט אויך איבערגעלאָזט גראַמאַפאָן־פּלאַטן, אפילו ניט צו פיל, דערפאַר אָבער פון הויכער קוואַליטעט. ספּעציעל די לעצטע דריי יום־טוב פּלאַטן: די כל נדרי נאַכט, דער סדר און די חנוכה פאַרטי, פאַר וועלכע יידן וועלן אים שטענדיק געדענקען צו גוטן. ער האָט אויך אָנטיילגענומען אין אַן ענגלישן פילם פּראָדוצירט אין האָליוווד מיטן נאָמען „ענד ראַשאַ העס העד נעים״. אונטערן נאָמען, אַלאַ האָליוואוד, וואָלטער לאורענס, ניט משה אוישער. דער פילם איז פּראָדוצירט געוואָרן אין צייט פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, די צייט פונעם האָניק חודש צווישן אַמעריקע און רוסלאַנד.

אין 28־טן נאָוועמבער 1958, נאָך ניט קיין פולע 51 יאָר אַלט אַיז משה אוישער אַוועקגעפאַלן אַ טויטער פון אַ דריטער האַרץ־אַטאַקע.

אַלס יידישער פאָלקס מענש און ציוניסט איז ער געווען אַ מיטגליד פון יידיש נאַציאָנאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד אויף וועמענס בית עולם אין ניו־יאָרק ער איז נטמן געוואָרן אין דער באַגלייטונג פון איבער 3,000 מענשן פון אַלערליי שיכטען אין ניו־יאָרק: רבנים, חזנים, אַקטיאָרן און זינגערס פון דער מעטראָפּאָליטאַן אָפּערע און פשוטע פאָלקס מענשן זיינען געקומען צו זיין לויה. מ׳האָט איהם מקבר געווען אין אַ פשוטן קאַסטן. בלויז איין רב, ר׳ חיים פאַרילע, האָט אים מספיד געווען.

ער איז געווען אַ הייסער ציוניסט זיין גאַנץ לעבן. נאָך אין זיין גאַנץ פריער יונגט אין ליפקאַן איז ער געווען אַ מיט־גליד אין קלוב „פרחי ציון״, אַ ציוניסטישער העברעאיש־רעדענדיקער קלוב פאַר קינדער אין שול־עלטער. אין ניו־יאָרק איז ער געווען אַ מיטגליד פון יידיש נאַציאָנאַלען אַרבעטער פאַרבאַנד, אַ פּראַטעגאַלע געזעלשאַפטליכע אָרגאַניזאַציע אַרויסגעוואַקסן פון די פועלי ציון אין אַמעריקע.

זיין פאַמיליע באַשטייט פון פרוי טעאָדאָרע (טובה שבע מעצקער), אַ באַגאַבטע פּיאַניסטין (ביי זיינע קאָנצערטן האָט זי איהם באַגלייט אויף דער פּיאַנאָ) און אַ טאָכטער ראָזאַנאַ, עלף יאָר אַלט. ער האָט אויך געהאַט אַ אינגעלע, וואָס איז געשטאָרבן אין טאָג בון ברית.

פאַר דעם נחת רוח וואָס משה האָט פאַרשאַפט די צוהע־רער אַלס „זינגער פון זיין פאָלק״, וועט מען אים שטענדיק געדענקען צום גוטן. ש ל ו ם ל ע פ ר ו!

אורפז יצחק

הספר שאצל פנת־המצפון

אורפז יצחק
—1923
בעל פרס ברש תשכ״א
ספריו: עור בעד עור, רומן
עשב פרא. קובץ ספורים

אלמלא סרתי אותו יום אצל הספר ירוחם אפשר ועד היום הזה לא הייתי קורע אשנב לתוך תעלומות חייו של ידיד, אמתי ז״ל.

מן הסתם היכרתם את ירוחם בעל המספרה והסלון לגברות מרחוב בן יהודה. גילו גיל הקשישות הטובה. אדם בעל צורה. הוגן בעיני מרבית לקוחותיו ומכיריו, שכן לא הקים את עיסקו מגזילה חלילה ויחסו אל העניינים שבין אדם לאדם אינו שונה מיחסם של רוב תושבי רחוב בן יהודה. יתר על כן. יש לו לירוחם יד קלה וענוגה והריהי מטיבה ממש עם ראשים קרחים הידועים מחמת רגישותם בנקודה זו. אם תוסיפו לכל אלה המעלות נופת־צופים־של־חיוך ולשון מעו־דנת, תמצאו דמות עדינה ללא חיספוס כלשהו. והנה, זה הדבר שהגעיל אותי כבר מראשית. דמות יפה מדי, עגולה מדי, ואם אין בה זיז כלשהו, משמע שחבוי הוא הכזב עמוק־עמוק והוחלק יפה יפה.

עוד בפעם הקודמת, שהייתי אצל ירוחם, עת קפצתי ישר מן הנגב אל מספרתו, כבר נתגלה לפני טפח ממהותו. הוא נתן בי מבט מלא הבנה וחמלה עד שנצודותי לפתע ע״י חשק

משונה להריק על פניו את לוגמי, שהתמלאו קצת יתר על המדה רוק חמוץ. הוא שאלני מיני שאלות כגון: „מסכנים, לא היה לכם מה לאכול בנגב, מה?" או „גם אתם הייתם שרים שם ,בערבות הנגב'?" או „הגד, כמה ערבים הרגת במו ידיך?" עד שהחלטתי להשתיקו ושאלתיו אם היה בשרות. אמר שהוא מרותק. שאלתי: „אז מה, בכלל לא הרגת ערבים?" אז צחק צחוק יפה כמבין הלצה והעיד על עצמו במלים אלו: „צריך לדעת להסתדר!" ועיניו הזדהרו כנגדי באור זהוב עד כי הייתי נזכר בעינים אחרות... אבל זה אחר כך.

ירוחם לא היה נחפז מעולם במלאכתו ועם זאת היה מספיק הרבה במעשיות ולהג. עוד טרם הנחית על פני את קצף־הבורית, כבר היה מצוי בשטפה של שיחה. בידידות רבה ציין, שאני נראה עתה כמו אדם ממש ולא כפי שנראיתי לפני שנים (מופלא הוא זכרונם של ספרים) ובכלל יש להניח שכבר זנחתי במרוצת הזמן את כל אותם האידיאלים הטובים, שאינם מביאים אדם לכלל תכלית; וכי הוא בכלל אינו מתחרט שלא היה בקרבות. „תגיד אתה, האם לא צדקתי שלא הלכתי?"

ככל שהפליג בדבריו היתה גוברת בי הרגישות ללפיפות אצבעותיו והייתי נמתח ונדרך כולי למגען, משל הן תולעים רוחשות על בשרך.

ירוחם אמר: ראה, לאן הגיע אחי, מסכן שכמותו. לבי כואב עליו מדי הזכרי בו. אמא המסכנה בוכה ומתיפחת עד עצם היום הזה. וכי הכרח היה שימות? חס ושלום! יכול היה להיות היום אדם מסודר ולצפצף על הכל, אילו שמע לעצתנו ולא נדחף, שוטה שכמותו! הה... יסלח לי המנוח. אבל, אתה מבין, השאיר אמא טובעת ביסורים ופצע שלא יגליד במש־פחה". ירוחם נאנח, הביט בי ואמר בהדגשה: „וזה למה לו — בגלל מיני אידיאלים מטופשים, שאינם מביאים לעולם אלא למבוי סתום או לכליון. במה אתה מאמין, בן אדם? תחילה האמן בעצמך, בטובת עצמך ומשפחתך, בן אדם!"

עתה מאחר שנתגלה זיז כלשהו בחלקלקות־דיבורו וצליל קולו החל לעלות ולרדת, היה ניחא לי לשמעו והמתנתי להמשך.

ירוחם שב אל פני ואמר: „כבר בילדותו היה שקוע בכל מיני דמיונות וכשאמא היתה שואלתו: האכלת שחרית? היה כמתעורר לפתע מהזיות ואומר מה־ה־ה... כזה ממושך ותמים. פעם חזר מבית הספר בוכה ומתיפח. עד שעת הערב שכב על פניו שרוי באבל כבד. מה קרה? הפתי הזה אהב לשרטט ולצייר כל מיני ציורים ודמויות. וזה היה עושה גם בבית הספר בזמן השעורים. יום אחד צייר את המורה להיסטוריה. הציור נתפס בידי ילד אחר, שנענש קשות. קורה, אך תיש זה לא יכול לסבול את העול שנעשה לילד אחר בעטיו. והוא אץ לספר שזה הוא שצייר את המורה להיסטוריה וכי הוא מצייר גם את המורה לפיזיקה ואת כל המורים והמורות. לא האמינו לו והוא התייסר כל אותו יום, אז כמובן רק חייכנו. כל כך יפה היה וחמוד ותמים, שקשה היה לנחש איזו פורענות עולה וצומחת בבית!"

הייתי עוצם את עיני לסירוגין ומרגיש איך תופחת ועולה בי חיבה חמה ונפלאה לאותו ילד. כשיגדל ודאי יהיה להוט אחרי מעשים גדולים ואוהב אדם בלי כל ספק. ומה על אמנות הציור? ובלי משים הייתי נזכר באמתי. היה בחור כהלכה. לב טוב ויפה נפש אלא שהיו לו שגעונות. היה מתגלח יום־יום למשעי בקורט מים האחרון במימיתו. מין ברות כזאת היתה מתרוננת מאישיותו, שיכול היה בחור מן הבחורים לזחול עמו קילומטרים בתעלות מעופשות ולהיות נרחש כנים ופרעושים ועדיין להרגיש עצמו בן אדם על צלמו השלם.

לעולם לא היה מדבר על עצמו; ועם שהיינו ידידים מצוינים לא ידעתי דבר וחצי דבר על עברו. ואירע פעם שהייתי מקנטרו בדברים ומשדלו שיספר משהו מחייו עד שהשחירו פניו הנאים והמאירים וענה בקצרה: „אין לי עבר!" אחר הליט פניו בידיו.

ידיד נפש היה לי אמתי. אך לא יכולתי לסלוח לו שחתם את עברו על אלף מנעולים. הוא היה משרטט דמויות בעפרון פשוט על פסות קרטון, טופסי מברקים וכל הבא ליד. דמויותיו היו יוצאות מתחת ידו כל כך מתופלצות, מזוועות ושסועות אברים, עד שעמדתי על הניגוד הטראגי שבין דמותו היפה והמאירה לפרי רוחו והייתי חושב שחייו עומדים בסימנו של מאמץ־בלתי־פוסק להחליק הדורים שבנפשו. אך לכלל הבנה־של־ממש לנפש אמתי לא הגעתי מעולם. שכן חסרו לי העוב־דות.

ירוחם אמר: „אתה שומע?"

אמרתי: „אני שומע, תמשיך!"

ירוחם המשיך: „מילא, אפשר להבין בחור צעיר רוצה להשתעשע מעט בתנועות נוער. ניחא, שיעשה זאת. אך לא כן אחי. הוא לקח את זה ברצינות יתירה. היה נוהג זלזול גמור במשפחה, היה מעז לנזוף באבא על טיב העסקים. שמנדריק זה הרגיז את אבא עד שכיבדו בסטירת לחי הגונה, וכי אפשר היה אחרת. חושך שבטו שונא בנו. אך הוא לא אבה ללמוד לקח. היפוך מזה. היה בורח מן הבית. לא ידענו צאתו ובואו. אמרו אירגון, אמרו פלמ"ח. לא ידענו דבר לאשורו. עד שיום אחד גמר אבא אומר לשים קץ להתנכרות זו ואמר לו: „ראה, בני, למי אני עמל? לך, לטובתך אני עושה הכל. הנה אמור, מה אתה רוצה ואעשה זאת מיד. אשתף אותך בעסקי, אקים לך עסק שלך, כולו שלך, רק את עיסוקיך המביישים הנח. יש מספיק אחרים שיעשו אותם הדברים". על זה השיב התכשיט כך: „כל ההון שלך שצברת לא שלך הוא. הוא גנוב ושדוד. איני רוצה חלק בו. לא מדובשך ולא מעוקצך".. אז הרים אבא את ידו עליו, אלא שהוא תפסה, ואמר: לא ארשה להכותני או להטיף לי מוסר — ועזב את הבית. אמא בכתה ואבא התייסר עד שהחזירוהו הביתה ולא התערבו בענייניו".

ירוחם היה מפליא לרקוד באצבעותיו ושעה שהיה מתרגש קצת היו יוצאות במחול בהול: מלטפות, מנתרות, מחייגות חוגים ודוברות דיבורים. מבטי נצמדו אליהן בראי, ואחר כך ריחפו על פניו של ירוחם. הן היו ברות וטהורות: כל קו ותג במקומם. אמרתי אז לנפשי: מן הדין הוא שגם אחיו יראה כך. כך בדיוק, רק בלי אותה תפרחת של פימה מתחת לסנטר. הוה אומר, אחים לדמות ולמראה והנה שני עולמות שונים.

אהבתי את אחיו הנפלא, ימתק לו עפרו. וככל שגדלה

חיבתי לאחיו. העמיקה נקיעתי מזה היפהפה, הנושא על פניו מסכת חיים שדודה.

ושוב ראיתי צורך להתחסן ולהתחזק כנגד מגען המרגיז של אצבעותיו, שכבר היו צובטות אי בזה פקעת של עצבים; ולו רק כדי לשמוע את המשך הסיפור. ירוחם לא חדל לחייך עם גומות־חן בלחיים והזהב עמד בעיניו החומות גם שעה שקפא רגע קט עם תער פשוט בידו ובחן תגובתי. שב ראור חריף הזיז עצמו קמעה וחדר לתוך עיני הימנית. עצמתי שתי עיני וחשבתי על אמתי וחשבתי שמזה שנים לא חשבתי על אמתי בעצמה כזאת כבשעה זו. ירוחם אמר: „אתה שומע?״

אמרתי: „כן, תמשיך!״

ירוחם אמר: כבר כמעט השלמנו עם כמה מאותן הצרות ואבא היה אומר: יתבגר ויחכם מאליו. והנה חלפו שנה שנתיים והוא, אחי הטוב, המלומד, היפה, המוכשר — במי התאהב? בבתו של סבל, מאותם הסבלים הרוחשים ברחוב הרצל ועגלות דחף עמהם. אמה של אותה בת פגשה את אמא שלנו וסיפרה לה על ביקוריו של אחי בביתה ושזה יהיה זיווג מוצלח. ואז פרץ כל הרוגז שהצטבר במשך שנים בבת אחת בצעקה ויללה. לצד האמת היתה אסתר׳קה חתיכה הראויה להתכבד, אך מה מזה ולנשואין? אוהבה אתה, ובכן טול את שלך ולך. אך זיווג בין משפחת קוטליאר לאיזה שהוא סבל ושיכור משכונת הפחים, הנשמע כדבר הזה?

אך התכשיט אומר כך: „אני אוהב אותה והיא תהיה אשתי, ממילא אינני זקוק להסכמתכם. אנחנו נלך לקיבוץ״. בין כה התחלנו להריח ונודע לנו שאסתר׳קה זו לא לקיבוץ היא נמשכת. רוצה היא דוקא להיות בחיקה הטוב של משפחת קוטליאר וכי כל יחסה אל אחי אינו חלק ביותר. נראה בעליל, כי אהבה על תנאי היא. והוא, צדיק תמים זה, היה מאמין בבני אדם עד שהיו קוטפים את אזניו וממוללים אותן לעיניו.

והדבר נמשך כך עד שהכנסתי את עצמי לתוך העניין. היה זמן ועם אסתר׳קה זו היינו משחקים בבלורות ובתופסת וגם כשהתבגרנו לא הרפתה ממני ולא נשאר לי אלא לחדש אי אלו יחסים ולשכנע אותה בכל דרכי השכנוע שטובה לא תצמח להם מזה וכי אפשר לאכול את השמנת ולהניח לחביצה״.

עיני קמו בקרבי ולפתע הרגשתי עצמי בעורו של אחיו הנפלא והמרומה. אמרתי: מה עשית לה?

ירוחם אמר: „כך בדיוק שאלני אחי ואמרתי לו שעליו לתת הודיה לאלוהים שזה נגמר כך, חלק ונקי״.

ירוחם הטעים דבריו בשלוה מרובה, רק שמץ של ערמה אכזרית נגע בשולי עינו ועקומת סנטרו. ירוחם הוסיף: „אז הוא בעט בכל ונעלם!״

אותה שעה כבר הייתי רחוק מירוחם ומעולמו הקלוקל. בעצימת עינים שמעתי את לחישותיו של אמתי באוהל הפיקוד יום לפני מותו.

אמתי דיבר בלחש: „צר לי באמת, צר לי מאד שאין אני יכול לספר לך קורות חיי. הינך, בלי ספק, ידידי הטוב ביותר, אבל... מה בצע בעבר? כך וכך חלומות, כך וכך אכזבות. הנה טוב לי ביניכם. אז מדוע אחיה שוב שנים מתות וארגיש שוב לשון אדומה ורירנית שלוחה אחרי ומלקלקת את גבי עדי חרדת־פלצות. וכי חי אדם על עברו דוקא? אילו יכולתי באמת לשכוח הכל. הריני מבקשך דבר, הבטח לי אותו!״ הבטחתי. „אם יקרה לי משהו אל תודיע לאיש! אל תחפש. אתה מבין, פשוט לא כדאית הטרחה...״ אחזתי ידו ולחצתיה בהום אמת ואמרתי: „אל תדבר ככה. עוד יהיה טוב. תראה בעצמך. עוד יהיה טוב״.

כילדים דיברנו. בליל ירח שכזה מרגישים בני אדם כילדים קטנים. אך לדברי לא האמנתי גם אנכי. על ידי שכבה דמות אבודה.

למחרת התעוררנו עם נפצי פגזים. פקדתי על אמתי לקחת חוליה מן העתודה עם כלי נ.ט. כדי לחזק עמדה שהיתה בסכנה. הוא יצא ואני התחרטתי. הדרך היה שדה מוות כמעט בטוח. הייתי מתפלל שאמתי לא יזנק מאחורי המחסה הארעי שתפס בדרכו. עמוד אבק כיסו את עין השמים, הנתזים היו צובטים את האוויר כמיתרים שפקעו ומאות מאות כדורים היו מיללים ונוהמים וחובטים בטירוף. הייתי חושב: חייך, אמתי, אל תעבור!

אמתי כמובן נפל. ראיתי איך שנפל וידעתי שלא יקום שוב. רצתי אליו זקופות ולא נהרגתי. כאב חזק הדק את פיו ודרך את רקותיו. שערותיו היו מונחות על עיניו במאמץ של קמטים דרוכים. הנה יזנקו מעלה ויפערו לפני שני בארות־של־שחור. איך מֵת, אמתי, ככה בלי השאיר דבר אחריך? לחשתי. מת ככילי על צרורו עם עבר חתום על שבעה מנעולים. ידעתי שאני ממלמל דברים חסרי־ טעם וכי בוער מסביב. הייתי לוחץ את רקותיו ונושם לתוך פניו. אצבעותי מיששו בעקשנות משהו שעיר ונפוח מאחורי אזנו וגם משחדלתי ללחוץ הייתי ממשיך למשש את המקום בעצבנות. ראיתי מאחורי אזנו הימנית מעין חיפושית שחורה. רציתי לקלף את זה — הלכלוך או שמא דם קרוש. החיפושית הלבינה רגע, אחר השחירה שוב ועליה אניץ שערות דקות ומשיות כפלומת התינוק.

זכורני שנחרדתי חזק למראה גילוי זה. אמתי, שהיה בעיני התגלמות היופי והתום, אמתי שאהבתיו על שום ברותו, אמתי עם פגם מבחיל זה על בשרו. היה זה מעין חילול הקודש. ביקשתי לראות את היקום מתמוטט על כתפי...

ודאי וודאי הייתי נגרף עם דמיוני אל המשך ההתרחשויות של אותו יום. כיצד הדפנו את המצרים. איך סתמנו את הגולל על אמתי ועל עוד מספר בחורים. אלא שפקחתי את עיני וראיתי את ירוחם עומד ממול, גבו אל הראי ומסתכל בי בסקרנות מרובה.

ירוחם אמר: „מה יש לך?״

אמרתי: „אה... נמנמתי קצת. סיימת? אה, כן, לא הרגשתי כלל... שים קצת טלק בבקשה!״

ירוחם סובב אלי את גבו ואת ערפו המלא. סומרתי למקומי: מאחורי אזנו הימנית השחירה שומה ודמותה — חיפושית אסופת כרעיים, מכוסה שיער משיי כפלומת־התינוק.

אמרתי: „אמתי?״

ירוחם אמר: „כן, זה היה שמו. למה?״

נזכרתי בהבטחתי לידידי ולא הוספתי דבר.

צו קריאה

(רישום סיפורי)

שלח יד רועדת והוציא מתוך תיבת המכתבים ניר מקופל ומוחתם מטעם, וכבר ידע על פי מראהו שניר זה — הוא צו קריאה. היסס לקרוע את המדבקה, משל לא אליו מכוון הצו; ומתוך סקרנות בלבד, כביכול, פתחו קצת בין הקפלים וצידד אליו מבט: השם, שמו — ישראל; התאריך — מחר; השעה — שבע ושלושים, התקופה — שלושה ימים. די. השאר כבר לא חשוב...

זה עתה התקבל לעבודה בחברה למפעלים הנדסיים. שור־צים על פתחיהם עשרה מועמדים על כל מקום עבודה. כבר אורבים לו שם במחלקת השרטוט. צעד לא נכון והדלת שנפתחה לקבלו תפתח לפלטו. ודווקא עכשיו כאשר עתיד הוא לקבל קביעות תוך ימים מספר...

„דווקא: לעזאזל!" פלט. טמן את הניר בכיסו ומיד משך משם ידו, כמושך מהם ידו. אין לו שום עסק איתם יותר. חסל. חסל ודי.

עלה במדרגות הבית המשותף וראה פירורי בוץ שנתגדלו בעיניו והיו לגושי זוהמה. גינה בלבו את ועד הבית: אתה נותן להם מסים, והנה הנקיון שלהם. בינתיים הרגיש את קירבת ביתו ומשהו הפשיר בו, ונעימה שובת־לב התנגנה בו. כל־אימת־שהיה ישראל קרב אל ביתו היתה מתנגנת בו אותה נעימה. שם, מעבר לדלת — אשה, ילדים דם מדמו ובשר מבשרו. והרגלים כבר הולכות לבד... לא כן עתה. רגליו כבדו עתה, כמו העיק עליהן משהו, וכבדות ניצבו בתוך ביתו.

כבר היה ערב ובמטבח דלקו אורות. דרך אזניו, שמע את נשימת הפעוטה מחדר הילדים ונינוח לו. הדליק אור בהול בחדר. רצה הרבה אור כדי להפיג משהו. ועסד: רצה מאוד להרגיש שכולם, כולם פה על־ידו.

במטבח עסקה נחמה אשתו.

שאל: „היכן זאביק, נחמה?"

השיבה: „משחק לו אצל אורי. שב לאכול, ישראל!"

שאל: „זאביק לא יאכל איתנו?"

השיבה: „כבר אכל. אל תשכח שבאת מאוחר, ידידי".

התנצל: „מקום עבודה חדש. צריך להוכיח את עצמי".

פתע הרגיש שאינו יכול עוד והתפרץ:

„נטפלים אליך כמו עלוקות. מה הם חושבים להם?".

„מי?" שאלה נחמה.

הראה לה את צו הקריאה. קראה ואמרה:

„אכול. האוכל מתקרר".

„מה הם חושבים להם? היתה לי עבודה באַמסטר, קראו לי לאימונים ונגמרה העבודה. היה לי סיכוי אצל הקבלן בורשטין, גייסו אותי ונגמר הסיכוי. ועכשיו, לפני קבלת קביעות... הם הורסים בן־אדם. מה הם חושבים להם? את שומעת?"

„אני שומעת. אכל, האוכל מתקרר".

„עושים עימך מה שרוצים" המשיך, „אתה שייך להם, אתה ועתידך ודמך ובשרך. הפעם לא אצא וחסל. מה יעשו לי? את שומעת?"

„אני שומעת. יעשו או לא יעשו ובינתיים האוכל מתקרר. תחשוב על כך אחר־כך ישראל, טוב?"

אכלו ודברו על הא ועל דא. גמע מן התה וחשב כמה טוב שיש אשה כזאת בבית. מבינה אותך ברמז. מי אמר שאהבה־זו בערה? לא תמיד זה בוער. זה — המון דברים קטנים. זה — רמז. זה — מלה. זה — מבט. ואתה מרגיש מעין בטחון כזה שאינך מרגיש אותו בשום מקום אחר. בית.

פשט מעילו, התרחץ, לבש חלוק בית, ניגש לחלון והביט חוצה. בחוץ אורות וחשכה וחלונות ובתים ואיזה רחש לא מובן ותובעני. הגיף את התריס, כמבצר את ביתו נגד הרחש הלא־מובן והתובעני, והתישב ליד הרדיו. סבב בכפתור. מהדורת החדשות של שעה תשע: „... בחילופי היריות נפצע אחד משומרי המקום. עקבות המסתננים הוליכו דרך פסחיש לעבר גבול שביתת הנשק עם..." סגר את הרדיו בכעס, קם ממקומו וקרא:

„נחמה, את שומעת?"

„אני שומעת" השיבה נחמה מן המטבח, „אמרת משהו, ישראל?"

אמר: „בעצם... שום דבר. בקשר לצו... יש גבול לכל דבר, זה מה שאני טוען".

אמרה: „בטח יש גבול לכל דבר ומה".

נכנס לחדר הילדים וניגש על בהונותיו אל מטת הפעוטה אורית בת השנה. לא הדליק אור בשביל לא להעיר אותה, אך אור חיוורין הסתנן מבעד לדלת הפתוחה והגיה פניה. היתה יפה בשנתה כנסיכה קטנה. כל התינוקות נראים כך בשנתם. חוטם זעיר, פה קטן וחמוד, חן של־תום ומצח זך כמי־אגם שקטים, ונשימות קצרות וחפוזות וחוסר־ישע חם ומלבב, חוסר ישע נפלא, משגע. חש עצמו פתאום מלא על גדותיו, ושלוש מלים היו מתנגנות בקרבו בקצב אחד: יהיה לך טוב, יהיה לך טוב, יהיה לך...

התפרץ זאביק הביתה, זאביק בן השש. רץ לאמו ושאל לאביו. הוכיחה אותו נחמה על שאחר ושלחה אותו למטה. שמע ישראל, יצא מחדר הילדים, סגר בזהירות את הדלת ונתקל בזאביק. תפש זאביק בכנפי החלוק והחזיק בהן:

„אבא־אבא", — אמר בבהילות, — „מתי אתה הולך לצבא?"

נתכעס ישראל: „מה פתאום... מי אמר לך שאני הולך?"

המשיך זאביק בנשימה אחת „למה שאבא של אורי הביא רובה אמתי מן הצבא שלו ולא כמו בשביל ילדים, ואתה הבטחת שתביא לי תותח אמיתי מן הצבא שלך..."

קטע אותו ישראל: „אני לא הולך לצבא".

אמר זאביק: „אבל אם תלך תביא לי?"

אמר לו אביו כדי לפטרו: „אם אלך אביא לך".

אמר לו זאביק: „אורי סיפר שאבא שלו הרג המון ערבים, גם אתה הרגת המון ערבים? באמת תגיד לי אבא".

נחרד ישראל: „לא הרגתי המון ערבים. ובכלל, יש ערבים טובים וערבים רעים. ואני נלחמתי נגד הערבים הרעים. תבין זאביק, יש אנשים רבים שרוצים להפריע לנו לחיות בארץ שלנו. אז נחנו קמים ומגינים על הארץ שלנו...". הרגיש בנייר המקופל שבכיסו ונבוך, וכיון שנבוך שלח את זאביק מהר מאד לישון.

אחר כך אמר לנחמה: „אילו היתה מלחמה לא הייתי מהסס רגע. אבל השתלמות? חוצפה. יושב לו שם אחד וכותב לו איזה מלים על נייר וזה הורס חיי בן־אדם. הפעם הזאת גמרתי איתם. לא אלך. בטח לא אלך... מה את אומרת נחמה?"

„מה אני אומר לך ישראל? אתה יודע לבד שבדברים אלה אין ליעץ".

ישראל חייך. איזה שד של אשה. לא רוצה להחליט בשבילו. ענין מצפוני וכיוצא בזה. גם לא רוצה לקחת על עצמה אחריות. שמה ישתבש לו משהו ואז יאשים אותה. פקחית כמו שד. עליו לבד להחליט, והוא החליט. הדליק את האור במרפסת החזיתית והסיט את הוילון מן הפינה ששימשה לו מעין מחסן כל־בו. לא ידע למה יצא למרפסת ומה טעם הסיט את הוילון, אך משעשה זאת ראה שם נעלים צבאיות וילקוט גב ארוז ומוכן. נהנה למחשבה שהדברים מאורגנים אצלו וסדרם נכון, רק קח ולך, ואז, נזכר בצו שבכיסו והזדעף, וחיש־מהר פרש את הוילון והסתלק משם. אחר־כך נטל ספר וישב לקרוא.

קרא על תגליות והמצאות ופעלם של אנשי־שם, ספר טוב לבני הנעורים ולאנשים שהדאגה מטרידה את נפשם. ואמנם הקלה הקריאה על לבו, וראשיתה של תנומה כבר נקשרה בעיניו. עד שנתקל בתאריך ושהה ועמד מקריאה, ומשעמד מקריאה, נזכר בתאריך של מחר ובשעה שבע ושלושים. היו כתובות הספרות בדיו כחולה, ומשהו ברישול. כבר לא היה צורך להוציא את הנייר המקופל מכיסו כדי לראות לפני עיניו את הספרות ברורות וחותכות כמו גזר־דין.

סגר את הספר בטינה והחליט שעדיין הוא איתן בהחלטתו. אחר־כך הסיח דעתו לעניני עבודה ושכב לישון.

נרדם וחלם שהבית עולה באש ועינים מביטות בו מתוך הלהבות, עיניה של אורית מביטות בו מתוך הלהבות, עיניה של אורית מביטות בו מתוך הלהבות ושואלות: איפה היית... איפה היית... איפה היית... התעורר ומיד ראה לפני עיניו בספרות של אש את התאריך של מחר ואת השעה שבע ושלושים. נרדם וחלם על אפרים הלץ, ידידו הטוב ממלחמת שחרור, כשהוא פוסע מולו בטפיפת רגל תותבת ושואלו על הדרך לפסחיש; עונה לו: רחוקה מאוד הדרך לפסחיש, מה יש לך שם? אומר לו אפרים הלץ: שם אבדה לי רגל ורוצה אני לחפשה. זה הולך ומיד בא אחריו אריק העיור ומגיש לי צעצוע בשלל צבעים ואומר: עשיתי אותו למענך על שנשאת אותי על הגב כשהייתי פצוע. צבעים יפים נכון? נתעורר וראה כתובים בדם את התאריך של מחר והשעה שבע ושלושים. נרדם שוב וחלם שהוא הולך לו אחרי לביאה נאה ואין פחד בלבו. הוא רק שואל אותה משהו חוזר ושאול וזו מכשכשת בזנבה כאילו היה זנב של כלב. והוא הולך ונמשך אחריה וחוזר ושואל אותה עד שזו מפנה אליו את ראשה ואז ראה שאלה פניה של נחמה... נתעורר ונרדם שוב וחלם שהוא פוגש את שמואליק ושייקה, אלה חבריו הנצחיים למילואים. תמיד הם נפגשים שם ואומרים זה לזה: שוב אתה כאן, שוב אתה כאן, ואיפה כל השאר, כולם מתו, כולם עד אחד, אבל אנחנו תמיד אנחנו כאן, תמיד אנחנו כאן. ונתעורר וראה ספרות המקפצות ורוקדות ומצטרפות זו אצל זו ומסתדרות לפי התאריך של מחר והשעה שבע ושלושים. ואז פקח עיניו וראה אור של שחרית ונחמקה כבר איננה במטה. הביט בשעון — השעה שש. וזה התאריך של היום. קם.

בארוחת בוקר כמעט לא החליפו דברים וישראל לא שאל את נחמקה למה השכימה־קום. גמר לאכול ויצא למרפסת החזיתית ומצא שם את נחמקה מטפלת בילקוט גב שלו.

שאל אותה: „מה את עושה שם?"

אמרה לו: „שמתי שם שלושה כריכים. עד שאתם שם תסתדרו ותתחיל לאכול משהו...".

אמר: „אבל איך ידעת ש..."

קטעה דבריו ע"י שחסמה פיו בכף ידה ונצמדה אליו. עיניה היו לחות.

איזה שד של אשה, חשב ישראל. נטל את הילקוט הצבאי ויצא.

פיכמן אריה

צניחה על אדמת האויב

אריה (לייב׳לי) פיכמן

נולד 1920. בן עשרים עלה ארצה. מראשוני הצנחנים בישראל המגויסים בצבא הבריטי מן הישוב. הרוח החיה ועמוד התיכון בסמינריון הקיבוץ המאוחד. תיאורטיקן המדע של המשק הקיבוצי. שירת חייו נפסקה בתמוז 1954 במעגן.

(קטע מספרו „בכף״)

יום אחרון של אימונים.

נתקבלה הוראה טלגרפית מקאהיר, שעלי לחזור לשם מיד באוירון. ועל כן הוחלט, שאעשה את קפיצת הלילה (האחרונה) עוד אמש. המפקד מוכן לשלחני גם כרגע, בלי שאסיים. אך אני עומד בכל תוקף על כך שאתנסה בקפיצת לילה אחת. שהרי פעולתנו לא ביום תבוצע. ואין ברצוני לצאת בלי לדעת טעמה של צניחת לילה. לאחר שהצלחתי לשכנע אותו, הוא מודיעני שאצטרך לקפוץ עם קבוצה אחרת.

ליובה (גוקובסקי, חברו לצנחנות) בא לקחתני במכוניה ליגור. שם ישיבה עם החברים מטעם המוסדות. ושוב בירור פרטים בעניננו כאן ומעשינו שם לאחר הצניחה. אנו מקבלים הוראות אחרונות לארגון העליה. אני מאזין ומקשיב ומשתדל לקלוט כל הגה, אך כולי נתון ברגעים אלה לעצם הצניחה מעל לשטח האויב ולפרידה מעם חברתי.

אנו נאלצים להפסיק את הישיבה, כי עלי לחזור לקפיצת הלילה.

הפעם אני קופץ עם קבוצת צנחנים בריטיים מצבא הצנחנים הרגיל. אימונם שלהם יסודי יותר. עלי לרדת עם הקבוצה הראשונה ולהסתלק מיד אחרי הקפיצה.

אני קופץ ראשון. למטה חושך. רק פה ושם נוצצים אורות בודדים. רוח קלה נושבת מן הים ומטלטלת במקצת את מצנחי. נדמה לי שזמן הנפילה ארוך יותר. את הקרקע איני רואה אלא בשניות האחרונות וזה מרחיק מקפיצת הלילה את ההרגשה הבלתי נעימה אשר בקפיצת היום, כשאתה רואה לעיניך את הקרקע מתקרבת בקצב עצום.

— מספר אחד בסדר? — תוקע הרמקול לתוך אפלת השדות.

— בסדר!! — אני משיב בקול רם, בקפלי את המצנח הפרוש על פני הקרקע.

בקצה השדה כבר חכה לי ג. עם מכוניתו. לקחתי את חבילותי וחזרנו ליגור.

„מה טוב היה, לו חיכתה לי גם שם מכונית־טכסי שכזו...״ — מהרהר אני בקול רם. חברי מסכימים אתי.

ביגור — הפתעה. רועי הצאן סידרו „קומזיץ״ של פרידה לליובה. שחטו גדי לכבודו וגם לא חסר המזג. אני משתומם על ציבור רב זה, שהתכנס כאן ואני בביתי — גם שלום לא אמרתי.

השמחה בעמדנו על סף הפרידה, משפיעה לרעה על יפה (חברה שלי. המחבר). כל אשר עצרה בימים האחרונים מתפרץ כעת בבכי חרישי ובדמעות צורבות. אנו יוצאים החוצה ואני מנסה להרגיעה ולנחמה. אך חש אני שגם את גרוני אני חונקות הדמעות. הן רק מעט מזעיר טעמנו מאשרם של חיים משותפים, והנה אני מפליג אל תוך הערפל ואולי לעולמים. אנו יושבים צמודים זה לזה ואין הגה בפינו. שנינו ידענו היטב, שהדבר הכרחי, אם גם אכזרי הנהו.

באחד מחדרי בית הספר התאספו כמה מן הפעילים וותיקי הקיבוץ לשיחת פרידה. לא נאמו הרבה, אך הביטוי היה עמוק וחזק.

— חיי יהודים הפקר הם בעולם כולו. חיים הם בתוך הסכנה יום יום ובהכרח שגם שליחותנו תהא כרוכה בסכנה...

— ובלבד שיגיע הד יציאתכם לכל חברינו באשר הם פזורים. הוא יצית שלהבת חיים בלבם. במידה שכל שליחות אחרת לא יהא בכוחה לעשות זאת...

— הנכם רק ראשונים למעשה זה! הקיבוץ לא ינוח ולא ישקוט עד אשר יקום הקשר עם הגולה הדוויה. חברינו באשר הם שם יהיו בין לוחמי הגיטאות...

— תפקידכם האחד והעיקרי: הגנה על כבוד ישראל והצלת שארית ישראל.

— תהא עצמאות יהודית, עצמאות פועלית בכל מעשיכם.

מה ערכו של ערב פרידה? כמה אנו מזלזלים לפעמים בדברי ברכה כאלה! אך הפעם מבשרי חזיתי: צידה לדרך היא למי שיוצא לדרך ארוכה ואין לשער כלל את ערכה. היא שתעמוד לו בשעות הקשות ביותר — מובן, במידה שהוא מאמין באנשים המברכים אותו ובנכונותם־הם למעשים. אכן, אשרי האיש היוצא ככה לדרך מבית הקיבוץ הזה.

לילה אחרון בארץ, לילה של נדודי שינה. עתה, כאשר הכל ברור ומוחלט ואין מנוס מפני המחר המכריע, חש אנכי מה קשה הפרידה ומה עמוקים הגעגועים אל כל אשר נשאר פה. — הקיוויתי אז שאחזור? בעצם לא ידעתי דבר. הכל היה כה עמום, סתום ומעורפל.

עם דמדומי הבוקר הראשונים אנו באוטו המוביל אותנו לשדה התעופה בלוד. שער האוירודרום. יפה נופלת על צוארי. היא נאבקת עם הבכי העולה בגרונה. גם אני משתדל לכבוש את סערת רוחי.

ננעל השער ועם חריקת צירי הברזל ננעלה תקופה שלימה בחיי.

אנו צמודים למוטות הברזל ומלוים בעינים נוגות את המכונית המתרחקת ונעלמת. מתי שוב ניסע בדרך מוכרה זו בין פרדסי הדרום וחולות הנגב? שלום לך, ארצי הקטנה, היקרה. את צרורה בלבנו, אתנו את בצאתנו למרחקים!

אנו יוצאים באוירון מקאהיר. אחרי כמה שעות מתחתנו יבשת אירופה עצמה. בלי משים נתונה המחשבה לאלה, הנמצאים כאן בגיהנום של העריץ. הישנים הם את שנתם הטרופה או מוזעקים על ידינו אל המקלטים? אחינו המעונים בגיטאות ובמחנות הריכוז ביוון, המעלים הם על דעתם שבני ארץ ישראל חגים כעת מעל לראשם?

ראש השנה היום. ראש שנת תש״ד. הלב רוחש ברכה. שתהא זו באמת שנת נצחון וגאולה, שנת פדות והצלה לשארית פליטתנו. ואנחנו שנינו, ההולכים בשליחות זו, הנזכה להיזכר ביום זה כבתאריך גבול בחיינו או שהוא ישמש ציון אחרון למאבקנו בחיים?

אנו חוצים את הדנובה והנוט פוטר בחיוך: „אנו מתקר־בים לבוקרשט״.

כן, ארבע שנים נקפו מאז עזבתי את המקום הארור הזה. בוקרשט עיר הגנבים והזנות, עיר ההוללות והשוחד. אז, בשנה הראשונה למלחמה, כאשר קפצתי לתוך הרכבת האח־רונה שהביאה אותי לקונסטנצה, לא העליתי על דעתי שאחזור אליה עוד לפני קץ מבול הדמים. מתחתינו רחובות המוכרים לי היטב, בהם מתגוררים גם עתה חברינו בשמות מוסווים ובתעודות מזויפות.

חצות. פקודת הטייס להתכונן לקפיצה. אנו לובשים את מדינו, הסוגרים על הגוף כולו, תוחבים לתוך הכיס את מנת האוכל לשעת חירום, חובשים את כובע הגומי וחוגרים את המצנח. בשעה אחת, בערך, עלינו לקפוץ.

בענק שאינו יודע מעצור מוסיף ה„ליברייטור״ שלנו להינשא בדומית הלילה, עושה דרכו בשאון, אך בבטחון. בעוד שעה ייחתך גורלנו. כל דקה זוחלת באיטיות רבה. אני מתבונן בסרג׳נט המשלח. איזה רוך נעורים ושמחת חיים שופעים ממנו! עיניו ננעצות פעם בי ופעם בחברי. יש בהן מן השאלה ומן הרחמים גם יחד. כמה כבר ראו עיני תכלת אלה אנשים יורדים תהומה, אגף חיוך ודפיקה על השכם ביד?

שעת הקפיצה מתקרבת. צמודים זה לזה אנו יושבים על ספסל הקפיצה, שממנו עלינו לגלוש אל תוך הפתח שבתחתית האוירון. המשלח מרים את המכסה והנה אנו יושבים מעל לפי התהום הפעור, המוכן לבלוע אותנו כל רגע. והרגעים זוחלים, זוחלים. העינים ננעצות בחלל האופל ותרות אחרי עצמים בולטים או נקודות אור — ולשוא. השעה כבר אחת ורבע. זה כמעט שעה שלמה אנו מחכים לפקודה והיא בוששה לבוא. הדבר מתחיל לדרגיז במקצת. עינינו נטויות בתמיהה אל המשלח העומד לידנו. פעם בפעם הוא מתקשר טלפונית עם הטיסים ושואל למצב — „מחפשים את המטרה״ — משיבים לו בקול רם. התשובה לא היתה מחוורה לי ונדמה לי כי זוהי פקודת ההכנה. הסתובבתי מעל לפתח והייתי מוכן לקפיצה. ליובה והסרג׳נט תפסו בזרועי והספיקו לעצרני.

חלפה עוד חצי שעה. מה פירושה של השהיה זו? העצ־בנות גוברת ואתה עולה החשד, שמא מתכוונים הם להכשיל את הפעולה. כל השינויים שחלו בהוראות והחיפוש הממושך אחרי המטרה — מוזרים מאד. צניחה בשעה מאוחרת כזאת עלולה לסכן את כל הענין. עוד מעט ולא ישאר לנו הזמן הדרוש כדי להטמין את המצנחים והאלחוט בטרם יאיר הבוקר. אנו מתחילים להתיעץ אם בכלל כשרה הקפיצה בשעה זו.

אך הנה נתקבלה הידיעה, שסוף סוף הגענו למטרה. המשלח ניצב ליד הפתח מאחורינו. עינינו נעוצות בשתי המנורות, שמהן תבוא הפקודה הסופית. והנה אור ירוק. „תחנת יציאה״! פוקד הוא בקול רם וברור. אני עושה סיבוב חד על הספסל אל עבר הפתח. הידים אוחזות בקצה הספסל והעינים מופנות קדימה. אור אדום — „קפוץ!״ תוך לחיצת הידים בקצה הספסל מחליק הגוף ונופל לתוך החלל הצונן. זרם האויר הקריר סוטר על פני בחזקה. ומצנחי נפתח כהרף עין. יריות! מטר של כדורים! — זו היתה התחושה הראשונה באויר. אני מעיף מבט אל המצנח הפרוש מעל לראשי. מה זאת? שמא עיני הטעוני? מצנחי לבן כשלג והוא בולט ברקיע השחור!! לימיני מרחף באויר מצנחו של ליובה — גם הוא לבן ונראה בבהירות. מדוע לא ניתנו לנו מצנחים ירוקים, מוסווים, המיוחדים לפעולות לילה?...

הכדורים מזמזמים ללא הפוגות. אני נתון כעת ביד הגורל העיוור. כל כדור עלול לנתק פתיל חיי עוד לפני שאגיע לקרקע. אנו אבודים! זוהי הכרה המשתלטת בי אגב צניחה. אנו יורדים, כנראה, בתחום של מחנה צבאי.

נדמה לי שהצניחה נמשכת לאין קץ. אבל הנה הולכים ומתגבשים גגות של בתים, חצרות ורחובות. אם כן, איפוא, אנחנו בתוך תוכה של עיר.

בחבטה עמומה אני נופל על הקרקע. ליובה אבד מחוג ראייתי בין הבתים אשר מסביב. והיריות עודן נמשכות. אני בודק את כל גופי — הכול כשורה.

שטיינבערג קלרה

אַ קינדערישע תפילה

שטיינברג קלרה (בראמל)
—1905
אַ בוך: אויף בראַזיליאַנער באָדן

דער הימל האָט פון זיך שוין אַראָפּגעוואָרפן דעם ווינטער־דיקן מאַנטל; גרויענקע וואָלקנדלעך צעשווימען זיך, ווערן וואָס אַמאָל דורכזיכטיקער, שיטערער.

ערשטע קינדעריש־חנוודיקע פרילינג־שטראַלן גנבענען זיך אַריין דורך פאַרגעלטע שייבלעך, דורך שפּאַרונעס פון פאַרשטעקטע, מיט קישעלעך, דאָפּלטע פענצטערלעך — אָנזאָגנדיק אַ פריידיקע בשורה:

„עס קומען טעג זוניקע! טעג ליכטיקע, וואַרעמע! — גענוג זיך טוליען צו דער הרובע!"

פריש און לויטער און פול מיט ווירקנדיקער קראַפט, איז דער אָנקומענדיקער פרילינג. מיט נישט זעבאַרע פעדים באַהעפט ער זיך מיט אַלץ וואָס לעבט, מונטערט און וועקט. מיט די פרילינג־שטראַלן שפּראָצן אויף אין יונגע הערצער נייע שטרעבונגען צו דערהויבנקייט, צו העלדישקייט; אויף פאַרטריקנטע ליפּן באַווייזט זיך אַ שמייכל; אין שטאַרע, אויסגעלאָשענע אויגן צינדן זיך פונקען פון נביאישע טרוימען נאָך אַ וועלט אַ פרידלעכער — אָן שנאה, אָן קנאה.

— — — — — — — — — — —

טיר און פענצטער זיינען אויפגעפּראַלט. ליים און קאַלך האָבן צוגעדעקט די שפּורן וואָס דער לאַנגער ווינטער האָט איבערגעלאָזט אויף די ווענט; אַלץ איז אויסגעוואַשן, אָנגע־קראָכמאַלעט, איבערגעפּוצט, פון יעדן ווינקל שמעקט.

די מולטער, דאָס לאָקשנברעט, דער וואַלגערהאָלץ און דאָס האַקברעטל, — זאַכן וועלכע זיינען אַ גאַנץ יאָר פון ערשטער נויטווענדיקייט, — איצט וואַרפט מען זיך מיט זיי, ווי מיט אָרעמע קרובים אויף אַ רייכער חתונה.

די קיך איז שוין דורכאויס פּסחדיק — געכשרט און געגליעט. אייער אין שטרויענעם קוישל, אַ פּאָר בלעכלעך מיט שמאַלץ, קאַרטאָפליעס און ציבעלעס — דאַנקען גאָט שוין אויך פאַרזאָרגט; אין ווינקל אויף אַ ניי־געפאַרבט טאַבערעטל, איבערגעדעקט מיט אַ געבלימט טישטוכל, גרויסט זיך דער עמאַליענער טאָפּ מיט באָרשט; אויפן אויוון, אין אַ געפלאָכ־טענעם קויש — די מצות.

דאָס פּסחדיקע געשיר, וואָס דרימלט אַ גאַנץ יאָר ענג צוזאַמענגעפּרעסט אין קאַסטן אויפן בוידעם, פרישט אָפּ די איינגעשלאָפענע גלידער; איבערגעוואַשענע גלאַנצן פון זויי־בערקייט די בלוי־ווייסע טעלער מיט מצרישע געמעלן; די שמאָלע גלעזער מיט באַגילדעטע קאַנטן, בירושה פון דער עלטער באָבע, דערמאָנען מיט זייער עקזאָטישקייט אין אַלטן פאַמיליען־יחוס; ס'רופן אַרויס צו זיך רעספּעקט די ברייט־בייכיקע גלעזערנע פלעשער, אין קרעדענץ, דער זעלטענער טשייניק אין פאָרם פון אַ פּיראַמידע, אויך נאָך פון דער באָבע „טאָלצע" — נו, און די אַלטמאָדישע רויטע און בלויע כוסות אַרום!...

די אַלע פּסחדיקע זאַכן פילן אָן די קיך מיט אַ מין דער־הויבענער חשיבות און מיט אַן אומגעהייערער צוציונגס־קראַפט.

אויסצומיידן די אָפּטע קינדערישע וויזיטן... האַלט מען דערווייל די קיך טיר פאַרריגלט.

**
*

אין די אויסגעפּוצטע צימערלעך זיינען אָפן טיר און פענצטער, גרייט אויפצונעמען דעם ליבן יום־טוב, דעם באַפרייונגס יום־טוב. אַ פריש ווינטל בלאָזט אַריין דורך די טוליענע פאָרהענגלעך אַ ריח פון צעבליטן וויאָלעט־בעז, פון ווייס פאַרצוויטעטע קאַרשן־ביימלעך; דאָס ווינטל שפּאַצירט זיך אַרום און גלעט דעם נייעם טעפּיך אויף דער וואַנט, וואָס די באַלעבאָסטע האָט אין די לאַנגע ווינטער־נעכט אויסגענייט און קושט די „לאַנדיש" גלעקלעך, פון ווייס פּאַפּיראָס־פּאַפּיר, אַרום דעם הענגענדיקן שפּיגל. אויך פון דרויסן איז דאָס שטיבל, מיטן הילצערנעם גאַניקל אינמיטן, פריש גע־פאַרבט — ווייס מיט גרינע טיר און פענצטער; די גערטנ־דלעך ביי די זייטן — די ערד צוגראָבן, אויסגעטיילט אין בייטן צו פאַרזעצן בלומען. די יונגע באַזילבערטע ווערבלעך ביי די פענצטער, זיינען שוין באַדעקט מיט אַרויסוואַקסנדיקע בלעט־לעך.

**
*

די מאַמע אין פאָדערשטן צימער שעפּט נחת פון די שטיוועלעך, וואָס דער שוסטער האָט אָפּגעבראַכט און פון די נייע קאָסטיומלעך.

די ווינטערדיקע בגדים לופטערן זיך נאָך אויף צעהאַנ־גענע שטריק אין הויף, — נעמט זי זיי צונויף, באַהאַלטנדיק אין קאָמאָד־שופלאָד; דערביי דערמאָנען זיך כמורנע פּראָס־טיקע טעג, ווען אַ זאַווערוכע הוליעט און די פענצטער־שייבלעך זיינען אָנגעפרוירן, פאַרקאָוועט; די יינגלעך זיינען דעמאָלט אין חדר, דער מאַן, יאַנקל אירער איז אויף דער שטעלע אין וואַלד, קומט אַהיים איינמאָל אין אַ שבת... נאָר פייגעלע, דאָס מוזיניקל — טראַכט זי — נאָר זי האַלט זיך לעבן דער מאַמען. זי קען שוין אַלע זאָרגן אירע, ווייסט שוין ווי אַזוי עס קומט אין אָן אויסצושטוקעווען די וואָך מיטן געציילטן גראָשן... אַזוי זיצט עס לעבן איר ביי דער הרובע, אויפן פוס־בענקעלע און קוקט ווי דאָס קעצל שפּילט זיך מיטן קנויל באַנוועל, ווי די שפּיזלעך פליען ביי דער מאַמען אין די הענט ,און דאָס מויל טאָר זיך אויף קיין רגע נישט פאַרמאַכן! וויל זי אויפכאַפּן אָן אַראָפּגעלאָזט „אייגל", גיט די קליינע שוין באַלד אַ שטעל אָן אויף איר אַ פרעגנדיקן קוק: „נו"... — מעשיות זיינען איר גאַנץ לעבן...

טראַכטנדיק וועגן קינד דערמאָנט זיך רחל, אַז עס פעלן איר נאָך אויס סטענגלעך אַריינצוצייליען אין איר נייעם פּאַרטוכל.

— פייגעלע! — שרייט זי אויס — כ'האָב גאָר פאַרגעסן, אַז ס'פעלט מיר נאָך אַן אַרשין סטענגלעך צום פסחדיקן פּאַרטוכל. אין שופלעדל דאַרף נאָך זיין אַ „זעקסער", נעם טאַכטער און ברענג „זדאַטשע". — זע נאָר זאָלסט נישט פאַרלירן!

**
*

פון דער היים ווו מ'זעט שוין כמעט אָן דעם באַרג צום פּרוט, ביז אין די קלייטן אין מאַרק, ציען זיך אַ סך קרומע און בלאָטיקע געסלעך. אמת, די הילצערנע טראָטואַרן זיינען שוין אַביסל צוגעטריקנט, אָבער פייגעלע ווילט זיך גראָד שפּאַנען אין די שפּיגלדיקע ריטשקעלעך. — איז אויסגעטאָן די טיפע קאַלאָשלעך, פאַרקאַטשעט דאָס קליידעלע, און שאַרנדיק צר־פרידן מיט די באָרוועסע פיס די בלאָטע, שפּאַנט זי זיך טראָט ביי טראָט. אַזוי פאַרשווינדן הינטער איר איין געסל נאָכן צווייטן. אָט איז שוין די בריק, נאָך אַריבערגיין דעם מאַרק, איז זי ביי מאַשקע־עזרהס אין קלייט. אָבער דאָ בלייבט די קליינע שטיין פאַרגאַפט — גאָטס ווונדער! נישט קיין ריטשקעלע. נישט קיין טייכל האָט זי פאַר זיך, נאָר אַ גאַנצן טייך... איין אויסגוס; — אַ גרויסער שפּיגל, וואָס בלאַנקט אונטער דער זון און דאָרט זעט זי: אַ הימל... ביימער מיט איבערגעקערטע צווייגן, זיך אַליין זעט זי מיטן קאָפּ אַראָפּ!...

**
*

ערשט אין קלייט ביים צאָלן, האָט זיך פייגעלע דערמאָנט אין געלט... דערשראָקן באַקוקנדיק די צעעפנטע הענטלעך, איז זי פאַרגליווערט געוואָרן אויפן אָרט — אַזויפיל געלט! אַ גרויסער „זעקסער"... ביטערע טרערן האָבן זיך אָנגעהויבן קייקלען איבער די בעקלעך.

און דער משרת, פון יענע משרתים, וואָס שטייען אויף די טירן שעהנווייז און קוקן אַרויס מיט ווינקען צו פאַר־טשעפּן. אָפּצולצעווען, שיט נאָך זאַלץ אויף דער קליינערס ווונדן:

— קיין האַניק, טאַכטער, וועסטו שוין פון דער מאַמען היינט נישט לעקן... פאָלג מיך: גיי צוריק, גיי מיטן זעלבן וועג — אפשר וועסטו אָפּזוכן... דעם נעכטיקן טאָג..."

אַ דערשראָקענע גייט זי שוין צוריק מיטן בלאָטיקן טייך. דאָסמאָל האָט ער אין אירע אויגן פאַרלוירן דעם פריערדיקן צויבער; זי שאַרט מיט אַ שטעקעלע, זוכט — ווי אין דער בלאָטע אַריין...

פאַרוויינט און פאַרצרהט, איז זי שוין לעבן דער מענד־לעכעס „טאַנץ־זאַל". באַלד איז זי שוין אין זייער געסל... — וואָס וועט זי זאָגן דער מאַמען? און וואָס וועט זיין מיטן נייעם פּאַרטוכל?!...

איז פייגעלע געבליבן שטיין, צוגעשפּאַרט צום שכנ'ס פּאַרקאַן, און זיך ביטער צעוויינט.

פלוצים האָט אַ טרער ווי אָנגעשלאָגן אין איר זכרון; זיינען דערביי די אייגעלעך אירע געוואָרן גרעסער, פאַרטיפ־טער און געבליבן הענגען אין אַ באַשטימטער ריכטונג: ס'האָט זיך איר פאַרגעשטעלט, זי זעט דאָרט אַן איינגעהויקערטע אַלטעטשקע, מיט אַ זאַק אויף די פּלייצעס — די גוטע אַלטעטשקע פון דער מאַמעס מעשיות — שרה בת טובים, וואָס העלפט מיידעלעך אין אַ נויט, וואָס באַווייזט ניסים; יענע לעגענדאַרע געשטאַלט, פון וועלכער זי האָט זיך אַזויפיל אָנגעהערט. האָט אָנגעהויבן וואַקסן אין אירע אויגן — שטראַלן מיט גוט־האַרציקייט און ליבע — און צו איר האָט די קליינע געהויבן איר קעפּל און אין די אייגעלעך האָט זיך געצונדן אַ הייליק געבעט: העלף מיר!

די קינדערישע תפילה האָט זיך געטראָגן, ווי אויף פליג־לען און האָט פאַר לייכטערט פייגעלעס געמיט.

**
*

— וואָס... וואָס זעט זי?

צו זייער שטוב איז צוגעפאָרן אַ דאָרפישע פור, די קינדער לויפן אַנטקעגן... דער פורמאַן טראָגט אַראָפּ קיישלעך, אַ פולן זאַק — זאָל זיין אַז דער טאַטע איז שוין געקומען פונעם וואַלד?... אָט גייט די מאַמע אויך צו. מיטאַמאָל פאַר־געסט די קליינע אין אירע צרות און הויבט אָן אַ פריילעכע יאָגן אַהיים.

**
*

דער טאַטע דריקט זי צו זיך, זיין ליבלינג, דאָס מוזיניקל און די מאַמע שטייט און שמייכלט... רויטלט זיך... און מאַכט צורעכט דאָס קאָסינקעלע אויפן קאָפּ און זעט אויס עפּעס אַזוי מאָדנע... פונקט ווי לאה'קה דעם שכנ'ס ווען זי דערזעט איר חתן.

קוקנדיק אויף דער מוטער. האָט פייגעלע באַלד פאַרשטאַ־נען, אַז שרה בת טובים, האָט איר תפילה דערהערט...

פ א ר ש פ ע ט י ק ט

אין יענע טעג פון חודש מאַי, ווען די רעליגיעזע סעקטע „עספּיריטאַ סאַנטאַ" אַרדנט איין אַ מאַלצייט פאַר אָרעמע איז אין קלויסטער זייער טומלדיק. דאָס קלויסטערל וואָס פוסטעוועט אַ גאַנץ יאָר, ווערט דעמאָלט ווי אופּסניי געבוירן און זאַפּט איין אין זיך לעבנס־קראַפט ביזן קומענדיקן חודש מאַי.

ערב דעם לאַנג־דערוואַרטעטן יום־טוב, זיינען שוין די הויכע מויערן אַרום, דעם אַריינגאַנג און די גאַס באַלאַגערט פון אָרעמע, וואָס וואַרטן אויף צוגעזאָגטע צעטלען. מאָרגן, פאַרטאָג, וועט מען באַקומען אויף זיי אַ קילאָ פלייש מיט ברויט.

אין די אינעווייניקסטע טיילן פונעם קלויסטער קהלן זיך קאָמיסיאָנס־מיטגלידער — אָממערסטן פאַרמעגלעכע פאַרטער־געזער, קצבים. פאַרשוויצטע, צעכראַסטעטע, האַלטן זיי אין איין אונטערשרייבן צעטלען, אַנדערע ווידער בעמען איבער די צעטלען צו פאַרטיילן צווישן עולם; צוריקוועגס העלפט מען אַראָפּנעמען דאָס ברויט, וואָס ווערט צוגעפירט אויף צוויי רעדלדיקע שטופּ־וועגעלעך; ס'לויפט איינער פאַרן צווייטן,

מ׳איז אויפגעלייגט, צופרידן — מאָרגן וועט מען אָנהאָדעווען די „באָרוועסע״ שלעפּער, וואָס ציען זיך שוין אין רייען איבער עטלעכע גאַסן.

פון דרויסן דערהערט זיך אַ נייער הר־האָ! — פונעם שעכט־הויז האָט מען געבראַכט געקוילעטע בהמות; די מענטשן־מאַסע וואָס פאַרפלייצט די גאַס און שטערט דעם אַריינגאַנג, רירט זיך, ווערט לעבעדיקער, פּרעסט זיך ענגער צוזאַמען און מאַכט וועג פאַר די פאַרבלוטיקע טרעגערס, וואָס שלעפּן אויף די אַקסלען האַלב־וואַרעמע זייטן פלייש, פון וועלכע עס זעצט נאָך אַ פּאַרע.

די קאָמיטעט־מיטגלידער מיט זייערע נאָענטע און אָנגעשטעלטע, נעמען פאַר זיך די גאַנצע מצוה, פון אויסטיילן דאָס פלייש און ברויט אין באַזונדערע פּעקלעך. די גאַנצע אַרבעט מוז אָפּגעטאָן ווערן איבער נאַכט; ווען ס׳הייבט אָן בלויען אויף טאָג, נעמט מען זיך שוין שטופּן און רייסן דעם טויער.

פאַרקאַטשעטע חברה, די אַרבל, אַ שפּיי אַוועק אויף צוויי מעטער ווייט, אַ שאַרף דאָס מעסער, דאָס זעגל און עס האַקן שוין העק, ס׳טרעשטשען ביינער, ס׳שפּריצט מיט בלום. ווערט די אַרבעט פונמאָל־צומאָל באַנעצט מיט אַ היפּש גלעזל בראָנפן, אויפגעמונטערט מיט אַ פעטן קצבישן וויץ.

★

אָרעמע לייט פון נאָענטע און ווייטערע געגנטן, קוויקן זיך שוין אַ צייט און האַלטן אין שפּייזן זייערע הונגעריקע קינדער, מיט האָפענונגען אויפן זאַטן, גליקליכן טאָג.

שוין פון האַלבער נאַכט, האָבן זיך אָנגעהויבן ציען אין דער ריכטונג צום קלויסטערל אָפּגעריסענע אין שמאַטעס איינגעהילטע מענטשן־סילועטן. פון פאַרשידענע עקן זיינען זיי אָנגעקומען: פון די בערג, פון די קעלערס, פון הינטער די מויערן. אַלע האָבן זיך געצויגן צו איין ציל, מיט איין פאַרלאַנג — ברויט, פלייש!

פונעם „קאָלעקטיוון״ קעלער, ווו הינטער אָפּצוימונגען פון שמוציקע שטיקלעך זעק, „ווינען״ צענדליקער פאַמיליעס, זיינען אַלע נאָך ביינאַכט אַוועק צום קלויסטערל. פאַרשפּעטיקט האָט דער אַלטער זשאַקים מיט זיין אייניקל עדא. דער אַלטער איז שוין אַ צייט קראַנק און וואַלגערט זיך גאַנצע טעג אין זיין ווינקל אויפן בינטל שמאַטעס. דאָס פּנים איז אים פאַרגעלט און געפּאַלדעוועט אין דער ברייט און אין דער לענג אין טיפע קנייטשן, און אין יעדן קנייטש פונעם איינגעשרימפּענעם פּנים לייענט זיך אַ טראַגישע געשיכטע, אַ וויי־געשריי וואָס הונגער און פּיין האָבן דאָרט אָפּגעשטעמפּלט; זיינע אויסגעלאָשענע אויגן אונטער די רויטע דעקלעך, קוקן אויף דער וועלט מיט שטומן צער, דער גאַנצער אויסזען דערציילט וועגן ביטערן גורל וואָס איז אויסגעפאַלן אויף זיין חלק.

זיין אייניקל עדא, איז נאָך קיין צוויי יאָר נישט אַלט געווען, ווען איר מוטער, מיד ווערנדיק זיך צו פּייניקן, האָט אַ שפּיי געטאָן אונדזער וועלט אין פּנים, אויסטרינקענדיק אַ פלעשל ליזאָל.

קיין פאָטער האָט די קליינע נישט געקענט. דער נאַסער קעלער האָט זי דערצויגן. אַ דאַר שטיקל ברויט, אַ ביסל שוואַרצע פאַסאָליעס, וואָס שכנים האָבן פאַר רחמנות צוגעשאַרט, און ווייטער וואָס ס׳איז געקומען צו די הענט — אַ פוילע באַנאַנע פונעם מיסט־קעסטל און פאַר אַ נויט — קאַלעך און זאַמד פון די פייכטע קעלער־ווענט. — עדא איז נישט געווען קיין איבערקלייבערן. אויב איר מאָגן, האָט צוערשט אויסגעבראָכן אין אַ שאַרפן פּראָטעסט און זי אויסגעוואַלגערט איבערן קעלער אין קאָנוולסיווע קראַמפּן — איז וואָס?...

ווי אַלץ אין לעבן פאַסט זיך צו צו די געשאַפענע באַדינגונגען, איז אַזוי די קליינע געוואַקסן, ווי אַ בלוטלאָז און שוואַך בלימל אויף אומבאַמיסטיקטער ערד. גיין האָט זי ערשט אָנגעהויבן צו דריי יאָר. ביז דעמאָלט איז זי אַרומגעקראָכן צווישן די שמאַטעס אין קעלער. אין די ווינקלען פאַרקערטע שטיקלעך ציבעלעס; פּאַפּשוי־זערנעס, וואָס האָבן אין יענער פייכטקייט אַמאָל באַוויזן אויפצובליען אין העל גרינע שפּראָצונגען, זיינען געווען די איינציקע אַנטציקונג, די פרייד, מוטערלעכע צערטלעכקייט, די לופט און זון־שטראַלן פאַר דער קליינער עדא, מיטן אַרויסגעסטאַרטשעטן בייכל און אויסגעקרימטע פיסלעך.

★

יענער פאַרטאָג איז געווען אַ קויטיקער, אַ גרויער; האַרט ביים האָריזאָנט, איינגעוויקלט ווי אין אַ געדיכטן שלייער, האָט ערשט אָנגעהויבן דורכשלאָגן זיך די אויפגייענדיקע זון; דער גאַנצער אַרום איז געווען פאַרנעפּלט, בלויז די בערגשפּיצן, האָבן ווי מיט אַ בלייפעדער אָנגעוואָרפן, זיך געצייכנט אין לייכטע שטריכן.

צוויי פּאָר באָרוועסע פיס האָבן זיך געשלעפּט אַראָפּ פונעם באַרג, פון איין שטיין אויפן צווייטן, ביז צו די אויסגעקרימטע ליימענע טרעפּלעך. איין פּאָר פיס — יונגע, דאַרע אויסגעקרימטע; די אַנדערע — אַלטע, ביינערדיקע, מיט צעפלאָסענע פינגער. זיי האָבן איבערגעלאָזט הינטער זיך בלעכענע און הילצערנע, האַלב איינגעפאַלענע באַראַקאָנדלעך, קרומע געסלעך און גאַסן ווו דאָס לעבן האָט שוין אָנגעהויבן זיין טאָג־טעגלעכן גערודער. טראַמווייען אָנגעפּיקעוועטע האָבן געהאַלטן אין איין פירן „הענט״ אין פאַבריק און צום וואַרשטאַט.

„מירן פאַרשפּעטיקן״ — האָט זיך געכאַפּט דער אַלטער און גענומען שלעפּן דאָס אייניקל, אָבער זיינע קראַנקע פיס, האָבן זיך אָפּגעזאָגט אים צו פאָלגן און ער איז אָפּגעקומען בלויז מיט אַ טיפן זיפץ און מיט אַ האַסטיקערן קלאַפּן מיטן שטעקן.

דערווייל איז דער פאַרטאָגיקער נעפּל זיך צעשוווּמען, דער הימל אויסגעלייטערט און די בראַזיליאַנער זון האָט זיך פריילעך צעשיינט. עדא האָט די גאַנצע צייט זיך געהאַלטן אין איין אַרומקוקן מיט פאַרחידושטע בליקן: ס׳ערשטע מאָל אַז זי האָט געזען אַזעלכע גלייכע, מיט ביימער באַזעצטע גאַסן, אַזעלכע קינדער, וואָס האָבן איר אויסגעזען, ווי אויסגעפּוצטע ליאַלקעס. עס האָבן זיך צעפינטלט אירע אויגן און געבליבן הענגען אויף בלומען אין אַ דערבייאיקן גאָרטן ביי אַ הויז; בלומען האָט זי געזען דאָס ערשטע מאָל אין איר לעבן און

האָט נישט געקענט זיך אָפּרייסן פון די צאַרטע ליליעס, סאַמעטענע טיי־רויזן און הימל־בלוי „פאַרגעס מיך נישט”. די לעצטע מיט געלע אייגעלעך, פונקט ווי זיי זאָלן ווינקען, רעדן צו איר הערצל, און וועקן דאָרט פאַרגעסענע געפילן געפילן פון מאַמישער צערטלעכקייט.

דער אַלטער האָט באַטראַכט זיין אייניקל, אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ און זיפצנדיק שווער, האָט ער זי ווייטער געשלעפט.

די גרויסע פראַסע ווו דאָס קלויסטערל געפינט זיך, קאָכט און רוישט, איז פאַרפלייצט פון מאָדנע, האַלב־נאַקעטע, מיט שמאַטעס באַדעקטע באַשעפענישן. אַמערסטן פרויען און קינדער. די לופט איז אָנגעפולט מיט אַ פאַרדומפּענעם, טוכלען ריח, וואָס זיי האָבן פאַרשלעפט פון זייערע באָרעס, אַ ריח פון קיינמאָל נישט געוואַשענעם שווייס און ברוד.

צופעליק פאַרבייגייענדיקע, רוקן זיך אָפּ אין אַ זייט מיט עקל און שרעק. איינהאַלטנדיק דעם אָטעם, פאַרקערעווען זיי אין אַ זייטיקער גאַס. אייניקע פאַרלאַנגזאַמען די טריט, באַטראַכטנדיק די אויסגהונגערטע, צעשויבערטע אָרעמקייט, ווי קרבנות פון מענטשלעכער אומגערעכטיקייט; זיי דערפילן דערבייט אַ באַשולדיקונג פונעם אייגענעם געוויסן, בלייבן שטיין אַ ווײַלע, אָבער עס דערשרעקט זיי דער געדאַנק — „וואָס וועט זיין ווען די שעה פון נקמה וועט קומען?” דער געדאַנק יאָגט זיי נאָך, אַז דער טאָג וועט סוף כל סוף אַמאָל קומען.

ביים טויער ווו די פעקלעך ווערן אויסגעטיילט, איז אַזאַ מענטשן געדראַנג, פשוט דערשטיקט צו ווערן. אַז מ׳עפנט אויף אַ ווײַלע דעם טויער, וואַרפט זיך איינער אויפן צווייטן פאַרקניפנדיק אַן ענגן קנויל, וואָס ווערט מיט כוח אַריינגעשליידערט אויף יענער זייט. ערשט דאָרט צעפלאָנטערט ער זיך.

בשעת׳ן שטופּן זיך האָט מען אַ קינד שיר נישט דערשטיקט. אויף איינער אַ פרוי איז דאָס קליידל אָפּגעריסן, און זי האַלט אין פאַרלעגנהייט אין איין פאַרדעקן מיט די הענט דאָס אַנטבלויזטע לייב. אַ שוואַרץ ייִנגל שלעפּט מען אַוועק אין אַ האַלב פאַרחלשטן צושטאַנד, און ביי אַן אַלטיטשקער וואָס איז קוים אַרויס מיטן לעבן, זיינען אין געדרענג אַרויסגעשלעפּט געוואָרן די האָרנאָדלען און זי קען זיך נישט אייגענען מיט די לאַנגע פלעכטלעך וואָס קריכן איר איבערן געריינצלטן, מיט שווייס אָפּגעגאָסענעם פנים.

זשאָאקים זעט שוין פון ווייטנס, אַז נישט ער וועט זיך היינט דערשטופּן, שפּאַרט ער זיך צו אויף דער פּראַסע און שיקט די קליינע פּרוּוון ס׳מזל.

אַ שכנה זייערע וואָס טראָגט שוין אַהיים אַ פול קיישל, שפּעט פון איר:

— איצט האָט זיך עס דערמאָנט!... אויב דו וועסט זיך נישט דערשטופּן שוין, מאַלפּע, איז אינגאַנצן פאַרפאַלן — מעגסט זיך אונטערווישן מיט די צעטלען...

זי האָט אירס דערגרייכט! — צעדראַפּעט, פאַרבלוטיקט, צעריסן אויף זיך די שמאַטעס, אָבער זי איז אויפן מויער און שטופּט דעם פּאָליציי־מאַן די פּאַפּירלעך אין דער האַנט.

דער אָרדנונג־היטער, באַטראַכט זי און קערט זיך אָפּ מיט עקל. זיין פּנים קנייטשט זיך שפּאָטיש:

— ביז איצט ביזטו געשלאָפן... שיינע פּריצה!... טשעפּע זיך אָפּ — טרייבט ער זי — איבעראַיאָר, „סי דעוס קיזער!” *

עדא איז פונעם ענפער ווי פאַרשטיינערט געוואָרן און רירט זיך נישט פונעם פלאַץ. אין אויסגעשטרעקטן הענטל פלאַטערן די צעטלען:

— ברויט! פליישׁ!

אַ קאָמיסיאָנס־מיטגליד, מיט אַ בלעכענעם צייכן אויף דער ברוסט, וואָס שטייט אויף דערנעבן, מעסט זי אָפּ מיט די אויגן און גיט אַ שפּיי אין איר זייט:

— אַזאַ אָנשיקעניש!...

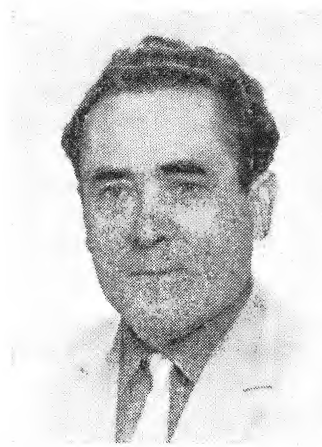
און די קליינע עדא רירט זיך נישט פונעם אָרט. אַ ווינטל פון די ביימער איבערן מויער דרייט, וויקלט ענגער די אָפּגעפליקטע שמאַטעס אויף איר, צייגנדיק בולטער דאָס גרויסע בייכל, די אויסגעדרייטע, דאַרע פיסלעך; דאָס ווינטל שויבערט די נישט צעקעמטע האָר און די צעטלען אין אויסגעשטרעקטן הענטל פלאַטערן:

— ברויט! פליישׁ!...

יעקב פלעק־פלג

צוויי לידער

(פון ציקל „ציפּערן־לידער און באַלאַדן")

פלג יעקב
רעזשיסאָר און פּראָפעסאָר פון קינדער־פּיעסן

עס קלאַפּט דער ווינט אין פענצטער
פון מיין צעלט:
— שטיי אויף!
ס'האָבן פינגער בלוטיקע
געקריצט אויף דיינע ווענט
אַ ליד — וואָס ברענט,
אַ ליד — וואָס קרייצט זיך
מיט שאַקאַלן־קלאָג
ביים ראַנד פון ציפּערן נאַכט
און ביים שאַריען
פון אַ הפקר־טאָג!...
איך האָרך
ס'איז וואָר:
איך זע אויף ווענט געקריצט מיט בלוט
אַ שפּור —
פון רבינס זונדעלע:
אַ בלאַס געזיכט,
אַן אומשולדיקער שמייכל
פון אַ קינד...
איך הער דעם קנאַל פון ביקס
פאַרטראָגן זיך מיט ווינט...
און ס'צעגליט זיך אין מיר
הפקרות — פון אַ הפקר־הונט;
און ס'פּיבערן די אויגן מיינע
רויטער נאָך — ווי שאַרלאַך רויט...
פונקט ווי דאָס בלוט
וואָס האָט אויפן שטערן זיינעם,
איינגעקריצט דעם טויט...
פונקט ווי דאָס בלוט
וואָס האָט אויגעלאָשן אים
די ערשטע פרייד
נאָך אָנקומען אין פּאָרט.
איך האָרך:
ס'איז ניט דער ווינט,
ס'איז דער שפּאָט
פון ענגלישן סאָלדאַט,
און ס'איז זיין קנאַל פון ביקס
וואָס האָט פאַרלאָשן ביי דעם קינד
ס'לעצטע וואָרט: —
„חיפה, חיפה פּאָרט!"...

באַלאַדע פון שיכורן דעצעמבער

טרעף איך נישט מיין צעלט
ביינאַכט,
— וואו זשע זאָל איך גיין?
מיט דעם שימער פון דעם ים
איז גוט דען איצט אַליין?

טאַנצט אַ שאָטן מיר אַנטקעגן
פונעם צעלט אויף שליאַך —
וואָס זשע קרייצן זיך די וועגן,
דוכט זיך מיר, ניט גלייך?

פּאַטשט דער ווינט מיר אינעם פּנים
מיט אַ רעגנדל, אַ שאַרפס.
עך, דעצעמבער, ביזטו שיכור?
דריי מיך,
שליידער מיך און וואַרף!

וואַרף צום וועכטער מיך אין שטיבל,
איבער שטעכל־דראָט — מיך וואַרף!...
כ'האָב מיין צעלט מיט שטריק צעצויגן,
— שפּיל אויף זיי,
קאַפּריסן־האַרף!...

שפּיל דיין קריעה־ריס אויף דעכער,
רייס מיין האַרץ אַרויס!

איך בין שיכור ?
אינעם קעמפּ דאָרט הויכט זיין לעבן אויס
אַ גוסס...

טאַנצט אַ שאָטן נאָך אַ שאָטן,
פונעם דאַך אויף שטעכל־דראָטן —
פון די דראָטן אינעם ים,
פונעם ים אויף פרייער וועלט...
בין איך שיכור צי דעצעמבער —
אַז איך טרעף נישט מער מיין צעלט ?...

בלייב איך שטיין אינמיטן לאַגער
און מיין שאָטן אויפן דאַך :
— ביזט שיכור ? קום אַרונטער !
קרום צופוסנס ליגט דער שליאַך...
— קום אַרונטער !...

— — — — — — — — — — —

ס'האָט דער וועכטער אויסגעדרייט אויף אונדז די שיין.
איך וועל טרינקען נאָך אַ גלעזל...
אויב שוין שיכור — טאָ זאָל זיין !...

בן־יוסף (קויפמן) אברהם

נסו של רבי חיימל בעל הנסים

בן־יוסף (קויפמן) אברהם
—1924

את הסיפור שאספר לכם היום אינו מספר סבא לנכדו, ולא מלמד לדרדקים להנעים להם את קושי תפיסת „אלף־בית”, אלא אני, במו עיני, חזיתי את הדברים ואני במו שפתי רוצה למסור לכם ולבניכם אחריכם.

בעיירה הקטנה שעל יד הפרוט, בה פסעתי את ראשית פסיעותי בעולמו של הקדוש ברוך הוא, וחלומותי הראשונים התבכרו אי שם בסמטאותיה המנמנמות, קרה הדבר.

בעיירה הזאת שלנו, חיו יהודים סתם, יהודים תמימים שלא עשו לילות כימים בבתי מדרש, וידיהם לא היו בש”ס ובפוסקים, אלא חיו יהודים על הצרות ועל העבודה הקשה. היו חורשים יהודים שדותיהם וחולבים פרותיהם ומטפלים בעציהם, והיה גם חלב כשר וגם פירות ל„שהחיינו” ולחם מחיטת שדותיהם לברך ברכת „המוציא”. (והיו אחדים שאפילו את ברכת „בורא פרי הגפן” עשו על יין מכרמיהם).

אולם תהיה טעות בידכם, אם תחשבו שהיהודים התמימים האלה, אשר ידעו פרק בהלכות חרישה וחליבה, ניכוש ועידור, שכחו חס ושלום את פרקם בענייני תפילת שחרית, מנחה ומעריב, להיפך, אני בא להזהיר אתכם לבל תעלו על לבכם הרהורי סרק כאלה. אצלנו היתה התפילה יומיומית ותמיד במניין, ותמיד התפללו יהודים. ואם בקיאותם לא היתה גדולה באותיות הזעירות של הסידור, היא הלכה וגדלה באותיות של „קידוש לבנה”. וביחוד תענוגם היה על מצוות שקבלו בירושה דור מפי דור והעיקר על החסידות.

ודעו לכם, ידידים יקרים, שמתנגדים לא היו אצלנו, החל מן המיוחס שבמיוחסים וכלה עם הפחות שבפחותים, כולם היו חסידים ; חסידים לרבי משטפנשט וחסידים לרבי מסיגט, ואחדים אפילו לרבי היושב במרחקים. וברוך השם, רביים היו רבים וגם חסידים היו בלי עין רעה אין ספור.

ונסים ספרו על רביים בעיירה זו שלנו, נסים על רביים שהיו, וגם לא שכחו להזכיר את אלה שנפטרו. אולם אצלנו היו גם חסידים ממין מיוחד שמכנים היו אותם חסידים סתם. יהודים שלא היו קשורים לרבי זה ולא לרבי אחר, אלא לכל הרביים. וסיפורים אהבו לשמוע על כולם.

וכלל גדול היה אצלנו ; יהודים היו נוסעים לרבי, והיו באים חסידים לחוג את חגיהם עם הרבי, וחוץ מהחגים היו חתונות, כי איך אפשר להשיא בן או בת מבלי לשאול את פי הרבי ? השמחה לא היתה שרויה אפילו בחגיגת הבר מצוה בלי הרבי. והיו ירידים בעיר הפלך. ובאו חסידים לירידים. והיו נכנסים לרבי לפני היריד ואחריו לקבל את ברכתו וליהנות מזיוו.

וכך חיו היהודים התמימים אצלנו, שלבו את חייהם בחיי הרבי. אולם, אחד מן הרבנים זכה לתהלה מכולם. קראו לו רבי חיימל בעל הניסים. לרבי זה נסעו, לא רק חסידיו המוש־בעים אלא כל יהודי, בין שהיה חסידו של הרבי משטפנשט, ובין שהיה חסידו של הרבי מסדיגרה או של הרבי מסיגט. כל יהודי שהיה מזדמן בעיר הפלך לא היה מחמיץ את ההזדמנות לתת „קוויטל” לרבי חיימל, ורבי חיימל היה מקבל „קוויטל”, אולם פדיון לא קבל תמיד.

מי היה ר' חיימל ? ואיך זכה לכבוד גדול כזה בעיני

היהודים התמימים בעיירה זו שלנו? שמעו מה שזקנים ידעי לספר. זקנים ספרו:

אביו של ר' חיימל היה חיט עני ומדוכא, מה שקורין אצלנו: עני ב„הא־הידיעה. שאת פרנסתו היה מוצא בקושי, ולעתים קרובות אפילו בקושי לא מצא. כי יהודי אומלל זה, רחמנא לצלן, אפילו חיט הגון לא היה, אלא מתקן בגדים קרועים. לתפור מלבוש מאריג חדש לא זיכה אותו מזלו, ולאביו של ר' חיימל היו עשרה פיות להאכיל, עשרה גופות להלביש ועשרים רגלים להנעיל. ומובן מאליו שעל מנעלים ומלבושים אין מה להוסיף. ישבו הילדים במחילה מכם בעירום ויחפים. אולם את פיותיהם היה צריך אביהם לסתום. ואם לא בלחם לבן, אז בלחם שחור ואם לא בלחם שחור, אז לכל הפחות בתפוחי אדמה, וגדלו הילדים ממש על פי נס מן השמים.

ופעם כשכלו כל הקיצין, והיהודי האומלל היה מתהלך אובד עצות, יעצוהו שכניו לנסוע לרבי. וחיימל היה אז בן שלוש עשרה שנה. וכשהחליט האב לנסוע החליט לקחת אתו גם את חיימל.

ולקח האָב את חיימל, וחיימל הגיע לרבי, ואביו הביע את גורלו המר. והוא התחיל לתנות, והרבי שומע. ואחרי השיחה בין הרבי לחייט, ואחרי הברכה שקבל האב והנער. שב האב הביתה, אולם הנער לא שב. הנער נשאר אצל הרבי. ומאז גדל חיימל בביתו של הרבי. והבחור פקח היה, תופס בקלות. וחשק ללמוד היה, וכשהגיעה בתו של הרבי לפרקה, הגיע חיימל בבקיאותו בגפ"ת עד שיא השיאים.

והענינים ידועים, למה עוד להוסיף כהנה וכהנה? החתונה היתה אצל הרבי, כדת וכדין. בא גם האב של חיימל, והושיבו אותו דווקא את החיט העני בראש השולחן על יד הרבי, ולימינם ולשמאלם החתן והכלה.

ושנים עברו, והתחיל הרבי המהולל לשעשע על ברכיו נכדים. וככל שגדלו מספר הנכדים, גדל חיימל בעיני הרבי וגם בעיני חסידיו של הרבי גדל חיימל כי האיש היה נוח לבריות; תמיד מחייך ותמיד מספר סיפורים, על עיתים שחלפו על עיתים שתבאנה. והיו נהנים חסידיו מסיפוריו, ונהנה גם חיימל מחיבתם של חסידים מזיו השכינה.

והיו באים חסידים, לא רק לתת קוויטל לרבי, אלא גם לשמוע את סיפוריו של ר' חיימל. ואחרי שהרבי נסתלק מן העולם, מה עשו החסידים? הושיבו את חיימל על כס הרביים. וחיימל, בנו של החיט העני, היה לרבי בעיר הפלך.

ובשבתו על כס הרביים, התחיל רבי חיימל לקנות לו עולם הבא. היה הרבי עוזר דלים, מקבל מזה ונותן לזה, ויהודים היו באים וצרות בפיהם, והוא היה מנחמם בדברים.

ולפעמים כשהיתה הפרוטה מצויה גם במזומנים, (אולם כסף לא היה תמיד, כי מימרא היתה שגורה בפי הרבי: „אין מלינים כסף בקופה"), הכריח גם את גבאיו לתת. והגבאים נתנו. — והדורשים היו רבים. — וזאת ספרו הזקנים על רבי חיימל.

ומנהג היה אצל ר' חיימל, שנה מדי שנה, היה בא לעיירה זו שלנו, על יד הפרוט. עיירה, בה נולד הוא, ואביו, וזקנו. ותמיד היה בא בחול המועד של סוכות. ותשאלו: „למה בא הרבי דווקא בחול המועד של סוכות, למה לא בא בחגים אחרים?"

על זאת אשיב: שרבי ר' חיימל ידע, שאחרי שמיני עצרת יש שמחת־תורה. ובשמחת תורה יש תורה ויש שמחה. ור' חיימל רצה להההנות מזיוה של תורה ומזיוה של שמחה דווקא בצוותא עם עניי עירנו הקטנה.

ותשערו לכם, כשהיהודים התמימים ידעו כי ר' חיימל בא העירה, — ואת ר' חיימל אהבו כולם, החל מהמיוחס שבמיר־חסים וכלה עם הפחות שבפחותים — התחילו היהודים התמי־מים להרעיש את העולם; התרוצצו חסידים, תכננו ויזמו איך לקדם את הרבי, ובמה לקדמו. וביום בואו של הרבי מעיר הפלך, היה יום שביתה לעסקים. כל היהודים יצאו לרכבת, בנערים ובזקנים ואפילו בטף. התרוקנה העיירה ונתמלא בית הנתיבות. כולם רצו להזין את עיניהם בתוארו של הרבי.

כה היה ביום, אולם כשהיה בא הרבי בלילה, — אל תשאלו! גם אז איש לא לא ישן וילד לא בעריסתו, אלא, כולם היו בבית הנתיבות, כולם רצו לקדם את פני הרבי, וחסידיו המושבעים היו מדליקים אבוקות ולפידים להאיר לרבי את הדרך.

וכשהרבי היה יורד מן הרכבת, ואת הרבי היה צריך להסיע העיירה, היו מתירים את סוסיו של העגלון שמערל, אחד מחסי־דיו המושבעים, והיו מושכים כמה מחסידיו את המרכבה לעיירה, ובדרך היו מפצחים גם „זמרל".

ובזמרל ועם הלפידים היו מגיעים לעיירה.

ותשאלו, באיזה בית הכנסת התפלל הרבי? — כי אצלנו, ברוך השם, היו בתי־כנסת מכל המינים; היה בית הכנסת המכונה של הסוחרים, היה בית כנסת של הרב, בית־כנסת של עשירים סתם — אולם רבי חיימל התפלל ב„קלייזל" של החיטים.

ואפשר תשאלו, למה כנו אותו בשם זה? רובם של המת־פללים היו חיטים ועניים סתם. ואפשר יהיו אחדים וישאלו, „למה דווקא בבית הכנסת של החיטים, מדוע לא בחר בבית הכנסת של הנגרים, או של הרצענים?" — אבקש את אלה, לקשור את הענין עם אביו של רבי חיימל.

אולם שכחתי לספר, כי לא רק החסידים היו מרעישים את העולם לפני ביאת הרבי, אלא גם נשי החסידים, גם אצלן התכונה היתה גדולה.

ראשית כל, פינו בית לרבי. והרבי, דוקא היה מתגורר תמיד אצל אברמלי רימר (הרצען). ותשאלו, מדוע אצל אברמלי הרצען? כי אברמלי, אחרי מות החיט ואשתו, שכר את הדירה ההיא, ותמיד התגורר הרבי אצל אברמלי.

ולא רק אברמלי ואשתו כיבדו את ביתם, אלא כל נשי השכונה היו לוקחים חלק בעבודת מצוה זו.

נשים היו מביאות כרים ושטיחים, וכסאות. כל אחת רצתה לזכות, שהרבי ישב על כסאותיה, יפסע על שטיחיה, יניח את ראשו הקדוש על כרית שלה.

ואם בכל ימות השנה אברמלי היה תמיד בין השותקים שבשותקים, ובין ענוותנים שבענוותנים, בשבועיים לפני ביאתו של הרבי, בעיירה זו שלנו, שמו היה מנסר בעולם, והוא היה מתהלך לא כרצעו, אלא כבן מלך. ולא רק את הבית של אברמלי כבדו הנשים, אלא גם את הקלייזל; שטפו את הרצפות,

נגבו את האבק, עד שבית הכנסת הקטן, יצא מקושט ומהודר, שופרא דשופרא.

וכשהרבי בא לבית הכנסת ל„הקפות" היו מתרוקנים כל בתי הכנסת בעיירה כולה. מכל בתי הכנסת, נהרו יהודים ל„קלייזל". ותשאלו ודאי, — איך הכיל בית כנסת קטן כזה את כל היהודים? — האמת היא, שלא הכיל. אלא את ההקפות היו עושים בבית הכנסת, ובחצר בית הכנסת, ומסביב לחצר ומסביב לסביב. והיו מקרים שגם הסביב לסביב לא הספיק — וכך נהגו בהקפות בעיירה זו שלנו, כשהיה בא הרבי ר' חיימל.

את הסעודה שאחרי ההקפות, אכסן סבי ר' שלמה, וכך היה המנהג:

היו מתירים להיכנס רק לזקנים מחמישים ומעלה. לאלה שחמישים למטה היו עורכים שולחנות בחצר. אולם גם כך הצפיפות היתה נוראה. ואחרי שלגמו יהודים כמה כוסיות יי"ש ואכלו מה שאכלו וחטפו שיריים, הוצאו השולחנות והשתלבה יד ביד והתחילו הריקודים. והיו ריקודים בתוך ריקודים וזמירות בתוך זמירות, מעגל בתוך מעגל. ורקד הרבי, ורקדו הגבאים, ורקדו יהודים. אפילו כוסות היי"ש רקדו. והחצרות רקדו. ועל המתרחש בחצר אל תשאלו! שכחו יהודים צרות, שכחו שאין לחם לפי הטף, יהודים כפופים הישירו את גביהם, זקנים כושלים הגבירו את הליכותיהם, ועוד ריקוד, ועוד זמר, עד שעייפו כולם. ובאשמורת השניה של הלילה הלך הרבי עם גבאיו ללון לביתו של אברמלי רימר. ולמחרת היום, באסרו חג, היה יושב בביתו של אברמלי, ומקבל יהודים, ומטה אוזן קשבת לצרותיהם. וצרות אצל יהודים היו רבות. והיה הרבי משכים עם צרות ומעריב עם צרות. וכך היה נוהג הרבי בכל פעם שבא לעיירה זו שלנו.

ופעם כשהרבי הגיע לעיירה וקיבל יהודים, ויהודים ספרו את צרותיהם והרבי שמע מן הבוקר עד הערב. בא לרבי יהודי זקן, מן עניי העיירה, והתאונן לפני הרבי שבתו, לא רק שהגיעה לפרקה, אלא עומדת לערוך את החתונה, והחתן הוא בחור צינא דמלי ספרי, אבל אין מזומנים, אין כסף לערוך את החתונה, אין כסף לסדר את הזוג. כי גם החתן עני ואביון, זקוק לעזרה. וכבר טרחו ומשהו נאסף, אלא צריך יותר, ובזריזות, וצריכים לעזרת הרבי. והרבי הבטיח. וידעו כשהרבי חיימל מבטיח, אז הכול יעלה בנחת. סבי התחיל לפעול בדבר. והנה איך שפעל הרבי:

היה אצלנו, בעיירה זו שלנו, יהודי עשיר כקרח. היו ליהודי זה אחוזות ויערות ובתי משרפה. וכסף במזומנים, ושטרי חוב שעומדים לפרוע לו והיהודי עלה בעשירותו על כל עשירי הדור, וככל שהלך ועשה חיל במסחרו, ככל שהתווספו זהובים בקופתו, וככל שהוסיף שדות לשדותיו, הלך היהודי ונעשה קמצן יותר, ולא רק קמצן היה האיש, אלא רע לב, וזעום עפעפים. ולא גרם נחת לאיש בכספו. אולם גם הוא בעצמו לא נהנה מעשרו. ונדבה לא היה נותן האיש, ולא רק שלא נתן, ולא רק שגירש, אלא היה מגרש בקללות ובחריקת שיניים. ורק קבצן שלא ידע את טיבו של זה היה נכנס אליו לדרוש, והוא היה מוסיף לקלל ומוסיף לגרש ולחרוק שן. וספרו גם על מעשה מגונה, שקרה פעם אחת כשבא עני אליו, ובשמוע הקבצן את קללותיו, התחיל גם הוא לקלל, וכששמע העשיר את קללותיו, התחיל לתת סטירות, ויצא העני מביתו של העשיר חפוי ודווה. והלך שמו של העשיר למרחוק; בעושרו, בקמצנותו וברוע לבבו. ובפי כול קראוהו „אהרון דר קאַרגער רוח". (אהרן השד הקמצן).

ואת האיש הזה שלח לקרוא הרבי. ראשית סרב לבוא. אולם אחרי הפצרות ממושכות, שסבי ר' שלמה הפציר בו נענה. וכשנכנס לחדר, בו נמצא הרבי, לא היה איש אתם, רק אני נכדו הקטן של הסב.

ובהיותי פעוט וקטן, לא ירדתי לסוף המשא ומתן שהיה בין הרבי חיימל לאהרון. אולם הבחנתי שאחרי מספר דקות, הכניס הקמצן ידו לתוך כיסו, והוציא ארנק ומשם הוציא 10 זהוב והושיט לרבי.

וכשסיפר הרבי לגבאים, והגבאים ספרו לחסידים, וחסידים לחסידים. רק מלה אחת היה פולט כל אחד מפיו „נס" מן השמים, ותאמינו לי שאני חזיתי במו עיני את הנס שקרה, יבמו שפתי רציתי היום לספר לכם, ואתם ודאי תספרו לבניכם אחריכם.

השעון

מוקדש לסבי אברהם ז"ל ולסבתי גולדה
שנרצחה על ידי הפשיסטים

עיירתי היתה ככל העיירות על יד הפרוט, קטנות וירוקות ופלג עובר בתוכה, ופעוטים היו משחקים על הגדות, זורקים בו אבנים, ובקיץ היו משלשלים מכנסיהם הקרועים ומתחרים במעשי להטוטים — בשחיה, במחילה מכם בגרירה על הקרקע, כי המים, מי אפסים היו, בפלג שבעיירה זו שלנו.

וזקנים היו מחטטים בפלג למצוא חפצים שהשטפונות היי מביאים בכל אביב. וכך עברו ימים בעיירתי זו, שנולדתי אני, אבי, זקני, וזקני היה מספר שאפילו את זקנו הכניסו, בעיירה זו שלנו בבריתו של אברהם אבינו ע"ה.

ובעיירה זו שלנו, היו בתי־כנסת, ובבתי־כנסת מניין ראשון, ומניין שני ואפילו לשלישי היו מגיעים. ובמנין ראשון היו מתפללים אלה שפרנסתם על הבוקר, אלה שהזמן היה דוחק עליהם, והטף דרש ללחם והפרוסה לא היתה מצויה בכיס. ואלה היו מזרזים את הש"ץ, בעמידה באמן חטופה. וזה היה המניין הראשון בעיירה זו שלנו.

ובמניין השני התפללו כל אלה, שאחרו למניין הראשון. וגם כאן היו ממהרים, רוקקים ב„עלינו" בחופזה, שומעים את הקדיש ויוצאים...

והמניין השלישי היה מניין הרב. כאן כבר לא מהרו, ולא דחקו את קץ התפילה, כאן התפללו בהרחבה, בישוב הדעת

בסלסול. כי במניין זה היה רובם ככולם ישישים, שמכבר הזניחו עניני פרקמטיא וניזונים היו ממה שבן זה נותן, ובת זו שולחת. ומסובים היו לפעמים על שולחן נכד זה, או על שולחן נין זה.

והיה גם מושב זקנים. וחיים היו זקנים על התפילה בשחרית, במנחה ובערבית. ואחרי התפילה היו פירקי תהילים, והיה „עין יעקב" ו„מעשיות" ברבי זה, וניסים ברבי אחר.

והזוכים, היו ידיהם בש"ס ובפוסקים. והכול בלי חיפזון, בשקט ובנחת. וכך חיו הזקנים בעיירה זו שלנו.

ובין אלה הזקנים היה מתפלל גם סבי ר' שלמה. כך היה ידוע בפי כול. לא רק בפי זקנים כמותו, אלא גם בפי צעירים כאבי וילדים כמוני. כי היה האיש מעורב בין הבריות, נוח להתלוצץ, נוח לתת עצות ונוח לספר לילדים סיפור.

ואנו הילדים, היינו מחבבים את סבא זה כולנו, והיינו שומעים לו. ולא רק אנו נכדיו אלא כול ילדי עיירתנו זו. ומכובד היה האיש, וזוכה לכבוד בעיני כול.

ומושבו בבית הכנסת, לאו דווקא במזרח. אולם בבואו לבית הכנסת, היה קם הרב בכבודו והולך לקראתו ומושיט לו את היד ל„שלום עליכם" ר' שלמה! — ומה הענינים ר' שלמה?

ואת ר' שלמה היו מכבדים בעליות, ובמפטיר בשבתות. וכך חי לו סבי ר' שלמה בעיירה זו שלנו.

וכנוי היה לסבא זה שלי, — קראו לו „שעון". וכשסבי זה היה שומע את הכינוי הזה, לא היה מתרגז, ולא היה כועס, אלא מחייך היה בחיוכו הנעים. וגם עיניו היו מחייכות, וזקנו הלבן מחייך היה אתו.

וראיתי שגם סבתא ואמי, כולם היו מחייכים. ואני הייתי ילד קטן, והייתי סקרן, ורציתי גם אני לחייך עם סבא, עם סבתא ועם אמא.

ואז שאלתי פעם, פעמיים ושילשתי לשאול את הסבתא, את אמא, ואת דודותי הייתי מטריד בשאלה זו, וכולם היו פוטרים אותי בחיוך ובתשובות של מה בכך. וככול שלא השיבו, גדלה סקרנותי, וככל שחייכו רציתי גם אני לחייך, וככל שרציתי לחייך הוספתי לשאול, וככל שהוספתי לשאול, הם הוסיפו בתשובות של מה בכך.

אולם, פעם בשבת לפני מנחה, כשסבי ואבי, דודי ואחי הגדולים הלכו לבית הכנסת, לשמוע דרשה של מגיד שבא לעיירה, וסבתא, זה עתה קמה משנת השבת שלה ובקשתני להגיש לה כוס צוננין ואני פתאום נהייתי לילד קשוב ואצתי להגיש לה את המים, שאלתי זה פעם האלף, וזה פעם האלף חייכה סבתא, אולם אחרי החיוך בא גם הסיפור. ואת הסיפור שספרה סבתא לי הפעם, אחרי שינת השבת שלה, אספר גם אני לכם. וודאי, רק לאלה הסקרנים הרוצים לדעת: למה קראו לסבי ר' שלמה, — „שעון".

לא רחוק מעיירתי, בית נתיבות היה, והיתה באה רכבת מדי יום ביומו. בבוקר, בערב, בחצות הלילה ובלילה. וברכבת היו באים לירידים יהודים. והיו באים יהודים מכל קצווי מולדאַבה.

היו יהודים עבדקנים וזלדקנים. מגולחים למחצה ומגולחים למשעי. חרדים ואפיקורסים וכולם היו יורדים מן הרכבת, אצים העירה. והיו עגלונים מסיעים אותם בשוט על גבי סוסים ובצעקות: „וויו", בחלל הלילות והימים.

ועגלונים אלה עניים מרודים היו, ככול העגלונים בימים ההם. ופרנסתם היתה על ביאת הרכבת ועל הסעת חפצים למסען בעיירה. ומקום חניה היה להם לעגלונים האלה סמוך לבית סבי; שם היו יושבים וממתינים עד לביאת הרכבת, שם ראו אותם בערב ובלילה, בבוקר ובצהרים. והיו יושבים עגלונים ומספרים על צרות משפחה; על ילדה שחלתה ומעות אין לקנות תרופות; על בת שהגיעה לפרקה ואין כסף לנדוניה; על שכר לימוד שלא שולם זה חודשים.

והיו יושבים עגלונים ומשלבים בצרותיהם אלה, ספורים על מעשי צדיקים שנפטרו, ועל צדיקים חיים, על נסים שקרו, ועל נסי שלא קרו. והיו ממתינים עגלונים להשיג פת קיבר לפי הטף.

וכשהיה מגיע העת לנסוע לבית הנתיבות, היו כבר נשמעות צליפות שוט, ו„וויו", „וויו" וצליפות שוט. וכך חיו עגלונים בעיירתנו זו שלנו, על הצרות ועל ביאת הרכבת.

וכפי שידוע לכם, שעונים לא היו להם לעגלונים, מאין להם לקנות שעונים? שמחים היו אם מצאו להם פרנסה. שמחים היו אם מצאו להם לפי הטף.

ותשאלו: — איך היו יודעים עגלונים, מתי לנסוע לרכבת? איך היו יודעים מתי להגיע לבית הנתיבות? ועל זאת אשיב לכם בסיפור בתוך סיפור:

היה אצלנו, בעיירה זו שלנו, יהודי משונה, שקראו לו. „איצע דר פרבר", כלומר יצחק הצבעי. ועליו היו מספרים ממש נסים ונפלאות. היו אומרים עליו שהוא יכול על גלויה. האמינו לי, על גלויה פשוטה, ששולחים איש לרעהו דרך הדואר. על גלויה כזאת, ספרו) (אני לא ראיתי), ידע הוא „איצע דר פרבר" לכתוב את כל פרקי התהילים, החל מפרק א' וכלה בפרק ק"נ. והוסיפו, אלה שרצו להוסיף, כי הכול עם נקודות ועם טעמים ממש כמו שכתוב בתהילים. והוא, „איצע דר פרבר", התקין לעגלונים כעין „שעון שמש", ועל פיהו ידעו עגלונים, לנסוע לרכבת, על פיהו ידעו להתנמנם ולתת מספוא לסוסים, על פיהו ספרו על צרות שהיו ועל צרות לעתיד לבוא.

על „שעון השמש", ועל ביאת הרכבת חיו עגלונים בעיירה זו שלנו.

ואפשר שיש חכמים, שישאלו: כן — זה בקיץ, באביב, בסתיו, — אולם מה עשו עגלונים בחורף, או כשהיה יום מעונן, ושמש בדרך כלל, לא היתה, והשעון לא פעל, שעונו זה של „איצע דר פרבר"? איך כיונו אז עגלונים, שעת ביאת הרכבת? על זאת לדאבוני הגדול איני יודע להשיב לחכמים. אולם, — מי יודע, — אפשר על פי ההרגל, או על פי סימנים אחרים. ויסלחו לי החכמים, איני רוצה חס וחלילה לפגוע בחכמתם. אפשר הם יודעים אחרת, אז אני מוכן ומזומן לשמוע את דעתם, במקרה שאזדמן אי פעם אתם. אבל דעו לכם, האמינו לי את פי העגלונים לא שאלתי.

אולם, יש גם אחרים שישאלו: ומה עשו עגלונים בלילות — כשאין שעון שמש, אין אפילו הרגל, ויש רק רצון לישון, והסכנה גדולה להירדם, ולקום דווקא אחרי ביאת הרכבת ואז, אוי ואבוי לאבות שיש להם ילדים בבית, וילדים דורשים אוכל,

ומעות אין, מה יעשו עגלונים אז? על השאלה הזאת אבוא ואשיב אני בכבודי, ומכאן והלאה נחדור לעצם הסיפור.

שעון העגלונים... שעון העגלונים בלילות, היה סבי ר' שלמה. ותשאלו וודאי: „איך? איך יכול להיות סבי שעון לעגלונים בלילות?" ואני בא ומוסיף, לא רק שעון בלילות הקיץ, באביב ובסתיו אלא גם בחורף. בכל תקופות השנה, היה סבי שעונם של עגלונים בלילות. וודאי ותעיזו לשאול שנית: „איך?" — נו, התשובה היא מוכנת אצלי, ואני פותח:

כנראה, שאתם זוכרים שאמרתי לכם, כי מקום החנייה של העגלונים היה סמוך לבית סבי, וכנראה שלא שכחתם שאמרתי לכם, כי סבי היה מכובד אצל הרב, וכנראה שיודעים אתם שהרב מכבד אנשים יראי שמים. וסבי, כפי שנוכחתם לדעת בין השיטין ומעל השיטין לא רק שהיה יהודי ירא שמים, אלא בין המהדרין היה. ומה עושה יהודי כסבי השומר על כל אות ואות, תג ותג של מצוה? מה עושה יהודי כזה? יהודי כזה, קם לתיקון חצות, אומר תהלים, מתפלל, וכולי וכולי...

וידעו העגלונים, כשר' שלמה קם לתיקון חצות ומדליק שני נרות — סימן הוא שהשעה היא שתים עשרה, ובשתים עשרה וחצי, ידעו הם, מגיעה הרכבת. והיו העגלונים העניים והעייפים מעמלם המפרך, בוחרים ביניהם אחד. וכשהודלקו הנרות אצל סבי, הוא כבר היה מעיר את כולם, והיו נוסעים לרכבת ומסיעים אורחים ולפרקים היה יוצא העניין גם בלחם לטף...

ובלילה, כשהעגלון הער, היה רואה שהודלק רק נר אחד אצל סבי, ידע הוא, שהשעה ארבע ורבי שלמה קם לאמירת תהילים, וצריך שנית לצאת לקבל את פני הבאים ברכבת.

ואפשר, ישאלו אחדים מכם: „למה היה סבי בחצות מדליק שני נרות, ובשעת קריאת תהילים רק נר?". וגם על זאת אני משיב לכם: את תפילת תיקון חצות, היה נוהג סבי לקרוא בסידור והיה צריך לאור, ואת התהילים, סבי היה אומר בעל פה. ואם תהיו עזי פנים ותאמרו: „איך זה אפשר. אנו יודעים שר' שלמה ידע גם את תפילת תיקון חצות בעל פה", אז, למה הוא היה נוהג לקרוא בסידור?". רק על זאת תאמינו שאיני יודע להשיב. ואם באמת ישנם אחדים, שהם סקרנים מאוד לדעת, אז בבקשה מאלה, ילכו הם וישאלו את סבי.

וכך ידעו העגלונים לנסוע חדא לרכבת ותרין.

וכך היו נוהגים לילה מדי לילה, ושנה מדי שנה. ועגלונים הזדקנו ובמקומם באו בניהם. וכולם ידעו את המנהג, והמנהג היה להרגל.

וכך חיו העגלונים בעיירתנו זו שלנו; על הצרות, על ביאת הרכבת, על „שעון השמש" של „איצע דר פרבר", ועל תיקון חצות ואמירת תהילים של סבי ר' שלמה.

וגם סבי הלך והזדקן והגיע לשבעים, ואחר כך לגבורות, ועבר את הגבורות. וככל יהודי ירא שמים, התחיל לחלום על מאה ועשרים. וזקנים — הם זקנים. ולזקנים יש מחלות. ופעם קרה שסבי חלה, ולא קם לקרוא תיקון חצות בסידור, ולא קם לאמירת תהילים בעל פה. וחיכה העגלון הער, חיכה עד בוש, ולא ראה את הנרות בחלונו של ר' שלמה. וכשהבין לפשר דבר ועורר את העגלונים, והם נסעו לרכבת, לא היתה כבר רכבת. ואורחים לא היו. ועגלונים שבו לעיירתנו זו שלנו במפח נפש. ובבוקר ידעה כבר כל העיירה על מחלה זו של סבי. ידע המניין הראשון, וידע המניין השני ובשלישי אמרו כבר „מי שברך".

והתחיל הרב במצוות ביקור חולים, ואחרי כן בא הדיין, ואחרי הדיין בא הגבאי ואחרי הגבאי באו לבקר אצל סבי סתם יהודים יראי שמים. ושואל אני מכם: האם יש יהודי ירא שמים שלא ירצה לזכות במצוות ביקור חולים? ואצלנו בעיירה היו יהודים יראים למאות. וכולם הכירו את סבי, וכולם באו לבקר. ובבואם, כל אחד לא החמיץ את ההזדמנות; לספר לסבא, זה פעם המאה, על עניין העגלונים. וזה פעם המאה, שמע הסבא.

והמחלה זו של סבי ר' שלמה, עברה בעיירה זו שלנו, בביקורים, ובסיפורים. ובטוח אני, נכדו של סבי זה, שסבתא לא שכחה גם להלעיטו בתרופות ובכל מיני לחשים ובמי־שברך יום יום.

ואחרי שירד סבי מערש הדוי והתחיל ללכת מחדש לבית הכנסת, והתחיל מחדש לקום לתיקון חצות ולאמירת תהילים. ועברו שבועות מספר, נעלם פעם סבי מן העיירה ואתו נעלמה גם מרגלית של סבתא, שהיא קיבלה מאם שלה, ואם שלה מאמה, ושלשלת הדורות מגיעה עד לגזרות ת"ח כשמשפחתי זו של סבתא הגיעה מגליציה למולדאבה.

ובערב אותו יום לפני מעריב שב סבי מעיר הפלך ובידו שעון — שעון גדול עם מחוגים גדולים. וקבע הסבא את השעון בחלון. ובלילות, נרות דלקו על ידו. ומאז ידעו העגלונים לנסוע לרכבת. ומאז קיבל גם סבי את הכינוי „שעון".

ועתה אני בטוח, שתאמינו לי, שסבא, כששמע את הכינוי הזה, לא היה מתרגז, ולא היה כועס, אלא מחייך בחיוכו הנעים. וגם עיניו השחורות היו מחייכות, וזקנו הלבן מחייך היה אתו...

ואם תסורו אי פעם, לעיירה זו שלנו על יד הפרוט, בה פלג עובר בתוכה, ופעוטים משחקים על ידו, תראו את השעון בחלון ביתו של סבא. אולם במקום הנרות, נוריה מאירה את מחוגיו הגדולים — את מחוגי השעון של סבי ר' שלמה.

הוי / פאלקלאר

שמעון פייצ׳ר

איך בענק נאך דיר, ליפקאן

שמעון פייצ׳ר

איר זענט פאַרוועבט אין מיין נשמה
איר לעבט אין מיין געדאַנק
פאַרשוווּנדען זענט איר. יונגע יאָרן,
ווי עס טוט מיר נאָך אייך באַנג!

———

ווען כ׳הויב אָן, ליפקאַן, פון דיר צו קלערן
פון דאַן, ווען כ׳בין געווען אַ קינד
קוואַלן מיינע אויגן הייסע טרערן
און אין האַרצן נאַגט אַ ווונד.

———

געבענטשט ביזטו געווען, מיין שטעטעלע,
מיט גוטע, אָפטע געסט:
אָט די טיפע, שוואַרצע אָסיען־בלאָטעס
מיט די שווערע ווינטער־פרעסט.

———

פרילינג ביזטו געווען גאַנץ פול מיט חן.
פון נאָנטן וועלדל קומט דער מאַי.
גרינע, שיינע פעלדער
זאָגן צו אַ רייכן אוראַזשאַי.

———

בשמים־אַראָמאַטן
פון לאָנקע און פון טאָל
מעשיות איינגעזאַפטע
פון די דורות פון אַמאָל.

———

דרימלען דאָרט פאַרנאַכט די הייזלעך
פון האָלץ, פון ליים
ס׳שפינען זיך געשיכטעלאך
אין דער שטיל, געהיים.

———

פאַר די געסעלאַך נישטאָ קיין נעמען
וואַסער־לייטונג נישט פאַרהאַנען
וועלוול איז דער וואַסערפירער
וועלוול מיט די קאַנען

———

פאַמיליעס טראָגט ניט קיינער
דערפאַר, איז צונעמען געגוג פאַרהאַן
טורל, טאַפּשי, בופּטי אווירינגל
און יוסל — משה לאַפּעצאַן.

———

שלום׳קע קאַרטאָפּליע
איציק אהרן טראַסק׳ס
בערעלע טיצקאַנער
און שלמה הירש סאַלדאַט׳ס.

———

וואָגן, מאַסן מאַדנע
פון מיט יאָרן פיל צוריק
ניס איז אויף דער מאה
תבואה אויפן פּוד און טשעטווערי.

———

אייער אויפן שאָק
אויף דער אָקע ווייַן
ווייַנשל אויפן העמער
און דאָס וואַסער אויף דער קאַן.

———

פון אַ גוט אויג שפּרעכט מען אָפּ
פּיאַווקעס ווערט געשטעלט.
דער שערער, רופא טוט עס פאַר אַ מצוה
נעמט דערפאַר קיין געלד.

——— ———

אַ מגפה, אַנ'עפידעמי
אין מיין שטעטעלע ליפקאַן —
איז אַ חופה אויפן בית הקברות
און אַ אָר'מע חתונה אין אַ טשיפראַן.

דעכעלאַך פון שינדל
פון ברעטעלאַך אַ שטאַל
פון סליפעס אַ ראַגאַטקע
דאַך פון רויטע ציגל אַ וואַקזאַל.

יאנקעלאַך מיט משה'לאַך
פנים'לאַך ווי זייד
לערנען תורה, זינגען אויס ס'חומש
מיט גאָטס הילף, וועלן ווערן לייט.

שפּראָצן ווי פון גראָזן
„טיליגענטן” אַן אַצאָל
שרייבער און דאָקטוירים — טאַקע אָט
די משה'לאַך און יאַנקעלאַך פון אַמאָל.

אַ געפילדער, אַ גערודער:
סע שפילט דער איליוזיאָן
מיט 40 יאָר צוריק
אין מיין שטעטעלע ליפקאַן.

הושיע הירש שעיה נביא'ס און מאַשקע מיטן פידל
שפילן האַרציק. זיס אין איליוזיאָן
מיט 40 יאָר צוריק די קאָמפּאָזיטאָרס
אין מיין שטעטעלע ליפקאַן.

פאַרשווּנדן זענען שוין די יאָרן
די עלטער איז שוין דאָ
אָן אַ גרעניץ איז די בענקשאַפט
און קיין רו איז מער ניטאָ.

ס'ציעט אַהין מיך, אַהין
אין מיין שטעטעלע, פון אַמאָל די היים.
דאָרטן יוגנט־פרייד, און טרויער
אין די שטיבעלאַך פון ליים.

קען איך, היימעלע, דען פאַרגעסן
דעם אומגליק דיינעם און דיין בראָך.
גיסן די אויגן הייסע טרערן
און אין האַרצן איז וויי און אָך.

ביזט איינגעוועבט אין מיין נשמה
לעבסט אין מיין געדאַנק.
אוי, מיין אָרעם היימעלע,
ווי ס'טוט מיר נאָך דיר באַנג.

מיין שטעטעלע ליפקאַן

מיין שטעטעלע ליפקאַן,
איך קאָן דיך ניט פאַרגעסן ס'לעבן לאַנג
שטייסט פאַר מיינע אויגן ווי געוועזן
איידער ביזט געגאַן דיין לעצטן גאַנג.

איך זע: אַ וואָכנדיקער טאָג באַ דיר
מיט ירידים, און מיט מאַרקן
זעליג שרייער, בלינד, אין האַנד אַ שטעקן,
שפּאַנט זיך זיכער מיט אַ שפּאַן אַ שטאַרקן.

זעליג'ס קול איז פעסט מיט מוט
מ'מיינט, ס'אַ באַפעל פונעם גובערנאַטאָר.
פלאַנטעט זעליג נייעס: טשערעדע פאַרשפּאַרט
און אין בוינע שפילט מען היינט „טרעיאַטר”.

משה באַדנער ווייזט אין בלאָט
בפירוש ס'שמעקט שוין מיט מלחמה
איציק קאַוואַל האַמערט אין דער קוזניע
„איי, ווען זעט מען שוין אין פּאַניען די נקמה”.

אהרן דריי און שפרה שטיי
דרייען די שטו־ק אַגאַנצע וואָך
דריי און שטיי, שטיי און דריי
געדרייט, אַ גאַנצע וואָך, און פאַרדינט: אַ דרייער מיט אַלאָך.

אָבער אַז דער פרייטיק קומט צו גיין
ווערט דאָך אהרן דריי אַ מלך.
ער פאַרקויפט אין באָד דעם עפלקוואַס
און אויפן האַרצן ווערט זיין שפרה'ן פריילעך.

קוואַסניצעס געזויערטע
ביי פייוול משה מיכל'ס
„כליעבנע” קוואַס, מלא טעם,
ביי דוד אַלטער רעכילס.

לאַדישטשיקלאַך און מאַקערטעס
ביי באַבצי לייזער ברוכ'ס
הייסן אַקריפּ לכבוד שבת
ביי גיטעלע חיים־זרח'ס.

קעז און ברינזע ביי דער בריק
ביי דער באַבע חיה.
ריחות פונם פּאַטיק מיטן מילכיקס
מישן אויס זיך, אַ מחיה.

זיידע רופא — אַ שם דבר
אַ נשמה גאָלד אַ גוטע און אַ ווילע
זיינע קאַנעס, באַנקעס פש... פש... פש...
שטעלן אויף די פיס אויף יעדן חולה.

אַ חתונה אין שטעטל, שפּילן קלעזמער.
קינד און קייט זענען מחותנים.
ס'פּאַלט ס'דרשה־געשאַנק: לעפעלאַך און
גאָפּעלאַך צו 6 און כך וכך קאַרבונים במזומנים.

אהרן בדחן — כ'זאָג אייך, איר מעגט אים הערן,
באַוויינט, באַזינגט די כלה,
שנייצן זיך די נעזער, גיסן זיך די טרערן,
ווייבער, מיידלאַך וויינען אַלע.

טאַנצן נחת'דיק דער זיידע מיט דער באָבען
יוסל שטעלניק הייבט די פּאָלע.
ר'שלעפּט מיט זיך צום טאַנצן
ס'יונגוואַרג און די חתן־כלה.

ביים באַלגאַר הויבן פיס מיט אימפּעט זיך
ס'פּנים פלאַמט, די טשאַפּרינע אַ נאַסע
מיט דעם שער־קאַדריל פירן אַן סטאַטעטשנע
ליבע ספּאַדיק און אויף ביילע־דוואָסיע די קורנאָסע.

ס'גאַנצע שטעטל גייט אויף רעדער,
ווער מיר צרות, וואָס מיר ליידן?
מ'טאַנצט, מ'הוליעט, גרויס די שמחה,
חי געלעבט און אין פריידן.

דער מחותן איינער זיצט אין ווינקל
אַ פאַרקלערטער, אַ פאַרזאָרגטער.
אין אַלע קלייטן, ווו נאָר מעגליך,
האָט אויף וועקסעלאַך זיך פאַרבאָרגט ער.

מחותנת,טע כאַפּט זיך צו און טרייסט אים,
„זאָרג ניט, משה, קלער ניט וועגן מאָרגן.
גאָט אַ פאָטער, האָב בטחון.
ער וועט העלפן, ער וועט זאָרגן"

אַ מנהג, נו, געוואָרן איז אין שטעטל,
„טיליגענטן" טראָגן ברילן, לאַנגע האָר.
גאַנצע טעג מען „דיסקוסירט"
איבער פּאָליטיק און ליטעראַטור.

און ווען מאַנען נעמט דער מאָגן
פאַרציט מען טרויעריק דאָן אַ לידל
און מיט שטילע טענער העלפט זיי מיט
זיפצן קרעכצן אַ זיסער גוטער פידל.

ציגן אינעם שטעטל
גיין אום הונגריק, ציפּן, נאַגן,
כאַפּן בייגל פון די שטעלן
שטעלניקעס יאָגן זיי און שלאָגן.

זשומען פליגן אין די מאַסן
מיט חזרים פול די גאַסן
צווישן זיך פירן קינדער אַ מלחמה
פליען שטיינער — אַ מהומה.

קינדער — בייזע ווונדער — נ'אַלע עקן
ווער מיט שטיינער, ווער מיט שטעקן.
געגנעראַלן און סאָלדאַטן
פירן שטרענג אַ משא־ומתן.

פרייטיק אין מיין שטעטעלע.
אין באָד איז אַ געררודער,
פּאַרע־היץ, אין באָד אַ שוויץ
ס'בעזימל צורייבט די גלידער.

ד'מאַמע האָט פּאַרריקט דעם טשאָלענט
מיטן ליים פאַרשמירט די לעכער.
אויסגעוואַשן, אויסגעצוואָגן, ערליך קנאַקט דער עולם
שפּיי און קיי, קיי און שפּיי אַרויף וואָס העכער.

געוועזן אין שטעטעלע קינדער יאָרן
ס'חדר פונם רבין ראובן,
דער מאַמעס וואַרעניקעס, באַלאַבושקעס
און מאלאי מיט שמאַלץ מיט גריוון.

פרייטיק די מאלאאיקלאַך פאַרן פלאַם
צונאַכטס אַ כוס'לע צו ד'געפילטע פיש
און פּיציע, פּאַסאָליעס ראבע זיסער צימעס
באַשיינען מ'שבת־קדש טיש.

און איצט, מיין שטעטעלע, זע דיך נאָר אין חלום
אַזוי פאַראומגליקט, אַזוי אָרעם.
בלוט אויף דיינע סטעזשקעלאַך.
קיין מצבה אויף דיינע קברים .

אָפּגעמעקט ליפקאַן, מיין שטעטל,
ס'העלפט ניט וויינען, קלאָגן.
צו דיין אזכרה, אויף דיין יאָרצייט
וויינט מיין האַרץ ביים קדיש זאָגן.
יתגדל ויתקדש שמיה רבא...

שניידער מאיר

מיין שטעטעלע ליפקאַן

העט ווייט אין דער בעסאַראַביע
באַ די ברעגעס פונם פּרוט
אין אַ טאָל, אַרום מיט בערג
האָט מיין שטעטעלע גערוט.

אוי, שיינעס ליפקאַן
באַ דיר האָב איך אָפּגעגעבן
אויף יעדן טריט און שפּאַן
די בעסטע שעהן פון מיין לעבן.

אויף דיינע לאָנקעס, אויפן שעס,
אין יעדן געסל, אין יעדער ליק —
האָב איך געהאַט אַ שיינע קינדהייט
און אָן אַ שיר אויך יוגנט — גליק.

פאַרנאַכט קומט די טשערעדע פון פּאַשן
די זון אונטערן וועלדל רויט פאַרגייט.
קינדער פון חדרים, שולן
כאַפּן גיך אַ שפּיל און אַהיים מיט פרייד.

די קולות פון די קונדייסים
דאָס מריקען פון די קי
דאָס מעקען פון די ציגן
איז פאַר מיר אַ האַרציקע סימפאָני.

כ׳קען ניט פאַרגעסן דעם טעם,
ווי געזונט ס״איז געווען און ווי גוט
נאָך אַ תמוז־טאָג אַ הייסן
אויסצובאָדן זיך אין פּרוט
אַרומשווימען דאָרט נאַקעט, גאַנץ אַ נאַסער
דערפרישט פון קילן מחיה׳דיקן וואַסער.

האַרציק זענען געווען דיינע יידן,
סוחרים, קרעמער, בעלי מלאכות.
יידן, געזונטע, פריילעכע, לוסטיגע
האָרעפּאַשנע און אויך יחוס־דיקע משפחות.
אַ שטאָט געווען פול לעבן
אַ שטאָט געווען פול שטרעבן.

די שבתים און ימים טובים
זענען געווען מלא טעם, מלא חן.
שמחת תורה — געטאַנצט און געהוליעט
אַלע אי גרויס און אי קליין.

אַ שמחה אין שטעטל, ווער האָט
ניט געקוועלט פון יענעמס פרייד ?
און, חלילה, אַנ׳אומגליק ווער האָט
ניט געווייטיקט אויף יענעמס לייד ?

ס׳לעבן האָט געהאַט אַ זין, אַ טעם
ביי דיר אויף יעדן טריט און שפּאַן.
מיין גוט, מיין שיין שטעטעלע,
מיין היימאַלע ליפקאַן.

איז געקומען דער בראָך, געקומען דער אומגליק
אָפּגעווישט דיר אין אויגנבליק
ס׳לעבן אָפּגעשטאָרבן.
פאַרברענטע ווענט — זכר לחורבן
נישטאָ דער חדר, נישטאָ די קלויז
אומעטום נאָר שטעכעדיקעס און גראָז.

מיין שיינעס שטעטעלע
געווען מיין פרייד, געווען מיין טרויער
ווען איך טראַכט פון דיר
וויין איך ביטער און באַדויער.

יידעלע קופמאַן

זכרונות פֿון ליפּקאַן

זכרונות ווייטע, זכרונות פֿון מיין היים
חלומות ליבע פֿון בענקשאַפֿט, פֿרייד און געוויין.
זכרונות קליינשטעלדיגע פֿון ליבע און פֿון פּיין
פֿון שטראַלענדיקער יוגנט אין שטעטעלע ליפּקאַן.
פֿון טייכעלע און וועלדעלע
בערגעלע און וועלדעלע.
בלימעלאַך גרעזעלאַך מיט זאַפּטיקן טוי,
מעשה״לאַך פֿרומענקע, פֿון עלטער שוין גרוי.

פֿון בערגל ריזעלט וואַסער קוואַל מיט מוט
און פֿליסט זיך אַרונטער צום רעשיקן פּרוט.
פֿלאַקערן פֿינקעלאַך אין נאַכטישן שויס
קלינגען אויס לידעלאַך, געלעכטער און רויש.
טאַנצן דאָרט ייִנגלאַך אַ הורה, באַלגאַר,
חלומ׳ן מיידלאַך אַ לעבן וואונדערבאַר.
זיצן זיך קבוצות אין שטילקייט פֿון נאַכט
דערציילן פֿון העלדן, פֿון מוט און פֿון טאַט
און אויגן וואָס שמייכלען, פּנימ׳ער צעפֿלאַקערטע
פֿול לעבן, פֿרישע, ווי די ערד אַ צעאַקערטע
לייכט דער באַרג מיט מיין יוגנט צוזאַמען.
צעשפּרייטן זיך פֿונקען, צעשפּרייטן זיך פֿלאַמען
אויף אַ גאָרער וועלט, אויף אַלע עקן
פֿאַריבער פֿיל יאָרן, פֿאַריבער פֿיל שטרעקן.

צופֿונס פֿון באַרג פֿליסט דער פּרוט
קייקלען זיך וואַסערן פֿון סקאַלע אַראָפּ
קלאַפּן אין שטיינער יאָרן שוין לאַנג,
לויפֿן פֿאַריבער מיט רוישיקן קלאַנג
און וואַסערלאַך דאָפּלטיקע קומען פֿון ס׳ניי
ברויזן און שפּריצן, לויפֿן פֿאַרביי.
פֿרימאָרגנס האָט זונענאויפֿגאַנג
די שטראַלן צעשפּרייט

רויטעלדיקע וואָלקנס האָבן אין הימל געשוועבט,
ספּלאָוועס ווי שלאַנגען אויפֿן פּרוט זיך געלאָזט
אַזש פֿון די קאַרפּאַטן קיין ליפּקאַן געקומען צו גאַסט,
הוצולישע לידער זענען פֿון טייך אָפּגעשווימען.
חלום איך היינט נאָך פֿונם פּרוט זיין ברומען.

אויפֿן גאָלדענעם באַרג אין אַזייט ליגט דער בית עולם רוהיק און שטיל
זינגען דאָרט פֿייגעלאַך, גריזלט זיך דער גריל
וואַקסן דאָרט גרייזעלאַך
שאָקלען זיך בוימעלאַך
וויינט דאָרט דער ווינט
נאָך מאַמע און קינד
מצבות אַלטע, באַוואַקסן ווי מיט בערד
בערגעלאַך פֿרישינקע, וואָס נאָך פֿייכט איז די ערד
נשמות צופֿרידן, וואָס צו מנוחה געקומען
קערפּערלאַך יונגע, וואָס פֿון וועלט אומגעקומען.
ווינטער באַדעקט דער שניי אַלעס ווי מיט אַ ליילעך.
אומעטיק דער בית עולם, אומעטיק אונהיימליך.
מצבות גראָע וואַרפֿן אָן אויף מיר אַ שרעק
אַנטלויף איך פֿון דאָרט אין אַנדערן עק.

אין מיטן פֿון שטעטל איז די בריק איבערן פּאַטיק
פֿליסט זיך דאָס טייכל שמוציק און קויטיק
און כאָטש פֿון קוואַלן עס רינט צאַפּלדיק פֿריש
מאַכן פֿון אים ליפּקאַנער אַ שמוציק געמיש
גוט נאָך וואָס פֿליסיק איז ס׳טייכל ס׳קליינע
קלאַפּן מיט פּראַלניקעס די וועש אויף די שטיינער
וואַשן דאָרט שיקסעס, וואַשן דאָרט מיידלאַך גאַנץ שיינע
בויגן די רוקענס, ברעכן די ביינער
ביז זויבער די וועש, די ליילעכער ריין.
נאַכט. שוין צייט צו גיין אַ היים.

אויף דער ערד ביי דער בריק אויסגעלייגט אַלדאָס גוט:
גרינוואַרג און פּרוכטען, פֿיש פֿונם פּרוט
שטייען פֿאַרקויפֿער אין רייען
טומלען און שרייען.
ווילט איר עפּל, באַרן, פֿלוימען, פּערשקעס און טרויבן
וואָס איר ווילט קאָנט איר אויסקלויבן
מייערלאַך און בוראַקעס, פּעטרושקע און קריפּ
קענט איר אָנקויפֿן דאָרט פֿול די שטוב.

אַריבער די בריק גיי איך מיר ווייטער
גלייך און דאַן רעכטס, אַרויף און אַרויף
ביז בין געקומען צו גערשענזאָנס הויף

דאָ איז די זאַל פאַר קינאָ־טעאַטער.
ווילט איר אַ אָוונט, טעאַטער, פאַר נויט אַ משפט
און אפשר אַ פילם פון ליבע־פּאַראַט
אָדער גאָר, זעט, אַ פאַרזאַמלונג פון בענקל דעם „קליינעם"
זאַמלען זיך דאָרט יידן אינאיינעם
אין מיטן שטעטל אַ רעש, אַ טאַראַראַם.
געזאָרגט דעפאַר האָט די ליפקאַנער רעקלאַם.
זעליג דער שרייער האָט מודיע געווען גאַנץ פרי:
„מ'האָט פאַרשפּאַרט די טשערעדע קי
באַ גערשענזאָן אין זאַל, און לודוויג זייץ
וועט היינט אויפדערנאַכט שפּילן „דעם פּאַיאַץ"
און וויל פליישׁ איז טייער, רינדערנס ניט פעט
איילט זיך צו קויפן אין טעאַטער דעם בילעט".

נישט ווייט אויף פאטאמאזשענע שטייען קלויזן, ד'הויכע שיל
דאָוונען יידן דאָרט וואַכעדיק טרויעריק שטיל
נאָר ראש השנה — יום כיפור ווינען מענער, ווייבער שלוכצען
שרייען צו גאָט, בעטן און קרעכצן
פאַר זיך אַ גוט יאָר און הצלחה
פאַרן גאַנצן שטעטל אַ הילף און אַ ברכה.

אַרויף צו נאָכן קלויסטער איז דאָס ציגיינערשע געסל
קאָכט דאָרט און זידט ווי אין אַ קעסל
לויפן אַרום קינדערלאַך באָרוועס און נאַקעט
טשוכען זיך פויערים, מ'שמועסט, מ'באַלאַקעט
שטיין די קרעמער אויפן שוועל פון דער קלייט
אַלעס פאַרקויפן זיינען זיי גרייט.
קוקן אַרויס אויף אַ קונה במזומן אָדער קומט באָרגן.
דאגות פרנסה, ביטערע זאָרגן.
מאַנופאַקטור, פאַרפומערי, שיך און באַקאַליי
שטעלעכלאַך אויסגעלייגט די גאַלאַנטעריי
אַ סטאָליאַר אַ טרומבע
אַ בלעכער אַ רינווע
אַ קיזשנער אַ קוטשמע, אַ בערשטלער — אַבאַרשט
געקאָכט האָט די גאַס, געטומעלט, גע'רעש'ט.

וואָס נאָך זאָל איך שרייבן פון שטעטל ליפקאַן?
צי איז נאָך שענער ערגיץ פאַראַן?
צי ווילט איר אין וועלדל גיין מיט מיר מיט?
דעם שעס אייך דערמאָנען, מ'לינקן טייך פרוט?
צי גאָר די יוגנט, קולטור, די ביבליאָטעק
אַ סאַך דאָ צו שרייבן — נעמט ניט קיין עק

אוי, היימאַלע, שטעטעלע ליפקאַן
יעדעס שטיינדאַלע דיינס — געווען אַ געשיכטעלע
יעדער קוסט — אַ געדיכטעלע
יעדעס ווינקעלע — אַ לעבן
פול מיט ליבשאַפט פול מיט שטרעבן.

גלאדשטיין יונה

זכרונות פון גאלדענעם בארג

מיין ליפקאַן, מיין שטעטל
מיין מאַמעס קלייטל
מיין טאַטנס קלייזל
און אונזער קליינטשיק הייזל
וועל איך קיינמאָל ניט פאַרגעסן.
אין אַ צימערל ווי אַלעכל
מיט אַ צובראָכן דעכל.
ווינטער פלעג אַריינגיסן
איבערן בעט דער רעגן פליסן.
אין זעלבן צימער איז געווען אי די קלייט אי די קעך.
ס'געווען אַזוי ענג, מ'האָט ניט געקענט כאַפּן מ'דעך.
דאָרט איז געשטאַנען, אַ באַנקע מיט גאַז, אַביטעל מיט קוואַס
אַרביזעקלאַך אַפּעסל און הערינג אַפּאַס.
די קינדער האָבן זיך געדרייט צווישן די פיס
און אויפן האַרצן איז געווען פאַסקודנע און מיס.
געווען ביי אונז אַ שכנה זיסל
פלעגט זי אַריינקומען, זיך איילן שטענדיג אויף איין פיסל,
אָבער וועלן וויסן וואָס יעדער רעדט,
וואָס ס'טוט זיך באַ יענעם אונטערן בעט
ווער ס'מאַכט אַברית, ווער ס'גיבט אַ גט.
איך פלעג ליב האָבן האַרבסט דעם רעגן
קוקן ווי גויים האַקן אויפן ווינטער האָלץ און זעגן.
די מאַמע פלעג אַלעמען פאַרקויפן פיש
און דער טאַטע פלעג אין דערוואַכן גרייטן צום טיש
און שבת זינגען זמירות.
די מאַמע פלעג זאָרגן: אוי, דעם דעם מלמד די שכירות
און פאַר יום טובים אויף קליידער
און אויף שטיוועלאַך לעדער
און אויפן גאַנצן ווינטער האָלץ
און אויף פסח, אוי גאַטעניו, מיר זאָלן דערלעבן, אייער און שמאַלץ.
דער טאַטע פלעג מאָלן זאָלץ
און אַליין האַקן האָלץ
כדי איינשפּאָרן אַ פאָר ליי
פלעג ברענגען וואַסער פון ווייט אין רעגן און שניי
אין שהל דאָוונען פאַרן עמוד און שופר בלאָזן
אין שטוב אויסבאַהאַלטן די אוקראַינער „האָזן" (פליטי אוקראינה)
צוליב פרנסה האָט מען געדינט כל עבודות־זרות
און פון די רומענער געליטן צרות אויף צרות.

מיר האָבן געהאַט אַ גרויס געשעפט
פון זאַלץ, זייף, טראָן און נעפט
אויך צוקער, קעז און פּוטער.
אָבער פון צופיל פּרנסה איז אונז געווען נישט זיס, נאָר ביטער.
מיר האָבן, וואָס אַנ׳אמת, געהאַט קרובים גבירים
אָבער זיי פלעגן אונז העלפן איינמאָל אין אַ פּורים.
מיר האָבן צו זיי נישט געהאַט, חלילה, קיין טענות,
מיר האָבן זיי געהערט ווי אָפּגעקלאַפּטע הושענות,
ווייל מיר פלעגן תמיד זיך אַליין אָנשטרענגען
דאָס ביסל פּרנסה אין שטוב אריין צו ברענגען.
מיר האָבן טאַקע געוואוינט אויפן גאָלדענעם באַרג.
אָבער גאָלד, ווי באַוווסט, איז דאָרט געווען זייער קאַרג.
נאָר תבואה סוחרים זער אַסך, געהאַנדעלט מיט שערעאוץ און
מיט טיצקאָן.
מ׳פלעגט זיך רייסן איבער אַגוי. ס׳איז געגאַנגען אַרויף
זיך שלאָגן און אַמאָל אויך צושפּאַלטן דעם מח.

חנ׳ציעלע פלעג האַנדלען מיט אייער
און זיך רייסן מיט לייבושן און מיט הערש־בער.
בשכנות איז געווען דער שטומער בית עלמין
וואָס האָט ווי געוואָרנט: היי, זעליג, זלמן, קלמן
וווּהין לויפט איר? אַ פּוסטער יריד! היינט מיר
מאָרגן קומט זיכער איר!״
ס׳איז אויך געווען באַ אונז אויפן נייעם פּלאַן,
טאַקע אויפן גאָלדענעם באַרג, אַ שולכל אויפן נאָמען פון באיאן
מיט די גאָלדענע — באַרג יידן טענה׳ט עס איין:
יידן, זייט גוט לייטיש און פרום
געדענקסט: גאָטס אויג קוקט אומעטום!״

איך גלויב, ס׳איז דאָ אין גלות און אין ישראל
יידן, וואָס ווילן הערן מעשה׳לאַך פון אַ מאָל
האָב איך דערציילט דאָ זכרונות פון די קינדער־יאָרן
פון ליבן שטעטל, וואָס איז אַזוי ביטער פאַראומגליקט געוואָרן.

צבי וין-יעקב ברגר

צונעמען

א
משה אוירינגל
אידל אליאליע
דודיע אַנטיפּ

ב
משה בופטי
יהודה בוי
שמערל בעל בית
חיים בייגעלע
הינדע באסיצ׳קע
זיידעלע ביליק
משה ברינזע
חיים באסיק
שלמה באלאכע
אהרעלע באך
חיים בעבעלע
אשר באלאבעשקע
מרדכי בלק
סראל באלאליע

ג
חיים גריסאר
פסח גענזעלע
פסח געלמאר
משה גוט שבת
דבורה גוט עלף
אהרן גוי
רבקלע גהינום
בנימין גזלן

ד
משה דריי
שלמה דער געשניצטער
איציק דראב
יאסל דער דעמבענער

ה
יידל האפ
שמואל האלעשייקע
מרדכי הענדל
משה הוידיקו

ו
חיים ווארעניק
שמחה ווארניטשקע
דודיע דער ווערימדיקער

ז
סראל זשעמעלע
אברהם זשעריבליאוו
מרדכי זשערעבעץ
סראל זובאָטע
חיימעלע זאווערעכע

ח
פרוים חעמריש
הערש חוימעלע
ניסן טרעניק

ט
דודיע טרינישקע
מאטיס טאליספוץ
אידל טשונטל
אהרן טראסק
משה טשערניפוי
אלתר טורל
טשוטשע בערל
טאטע מאירל
יאסל טאטקעס
משה טאַטער
נחום טשורליק
עוזר טכויר
מאטיע טורביטש

י.
משה מיטן יושר

כ
אדם כריין
הערש כאדיע

ל
רבקה לאפורגע
יאנקל לעקעך
יאסל לאפיצאן
משה לוילע
דודל ליפ
יאסיקו לץ
קוניע לעמל
נחום לעקעך
הערשעלע מיט די לויזע אייער
אלטער לאווטשטיק

מ
יאנקל מאליי
פרויקע מזיק
אברהם מיליאנער
דודל מיקידוץ
איציקל ממזר
סרול משומד
שמואל מונזיע
איציק מיטקע
יאסל מאזורקע

נ
אברהם נביא
יאנקל נדן
לייב ניקע

ס
שמואל סטאדוואצאטי
הערש סאלדאט
אברהם סטאדעמעלקע

פ
אברהם פארעווע
היידיע די פראקע
סענדער פופיק
איציק פאטרו אורעק
הערש פאלאשקע
זיידע פישער
ראובן פאווציע
פישעלע מיט דער פאה
איציק פלידריק

יאסיע פערד
איציק פאליעק
אלטער פאקיניע
אָרן פארק
משה פאלאס
עציע פארעך

צ
מענדל צאפ
שלמה ציבעלע
שמואל צדיק
דבורה צעפציגלאזער
שלמה ציצעלע
דודל צערניפוי

ק
בערל קוריי
יאנקל קוטשמיי
נתן קאפ
אהרן קורטיטש
יאנקל קראטש
איציק קראס
הערש קארפעק
אברהם קעווקי
שלום קארטאפליע
אהרן קעצעלע
משה קאדע
שמואל קוטשמע
ישראל קאנט
יאנקל קאזשאדע
ראצע קאטשקע

משה קוטשעוועריק
נחום קריליק
יעקל קאליוש
סרול קוהוט
שלמה קאנאריק
הערש קאבאן
לייב קריזשיק
מענדעלע קניאפער
אשר קאקאש
אברהם קירע

ר
יידעלע ראפע
אלטער רעש
פיניע רעטעך
לאזער דער רויטער
נעכע מיט די רבנישע אייער

ש
יאנקל שמאטע
איציק שנוץ
משה שהחיינו
אברהם שמויגער
בערקע שקאליק
מאוריניע שטינקער
מעכל שאסטעווקי
יאסל שעמיש

ת
משה תחת
אברהם תם
וועלוול קאלטער תחת

הרשימה דלעיל כוללת רק כינויים של ממש הבאים להעליב את נושא השם; וחסרים כאן שמות שצורף להם שם אבא שם אמא, המקצוע, או המקום ממנו הוא בא. לדוגמא:

סרול מלכס, אברהם אנשלס, דודיע זיידע נוטעס, אברהם שואלס, חיים שפרהס, ראובן פאיעס, סרול חיה ציפרעס, איציק כייוועלעס, אירע שוסטער, שמערל שניידער, מרדכי קאוואל, מישע זייגערמאכער, לייב סטאלער, וועלוול קארזעאוצר, חיים באלסענעשטער, דודיע קישלער, הערשל טיצקאנער. אלה היו שמות עם סימני היכר המעידים על נושא השם כנ״ל ואינם נחשבים ככינויים ומספרם רב בליפקני כביתר עיירות התחום.

השואה
טראנסניסטריע

ארץ, ארץ!
אל תכסי דמי,
אל תתני דמי
לך!

ישראל רושקו

אויף דיין אש, ליפּקאַן

מיין פאַרפּייניקטער מוטער חייקע־רושקו — אַ מצבה.

אַ וואָרט צו מיינע שטאָטישע פון איבער מרחקים:

זכרונות זענען ממשיך דעם קיום פון אַ פאָלק. די פעלקער, וואָס האָבן פאַרגעסן זייער עבר, זיינען אַליין פאַרגעסן געוואָרן און לאַנג אונטערגעגאַנגען. מיר יידן האָבן שטענדיק דערמאָנט אונדזער עבר, סיי די גלאַנץ עפּאָכע פון אונדזער זעלבשטענדיקייט אין אייגענעם לאַנד און סיי די אומגליקן און מפּלות אין אונדזער לאַנגער געשיכטע.

דער צווייטער וועלט קריג איז געווען די פינסטערסטע און גרויזאַמסטע תקופה פאַר אונדזער פאַלק. דער היטלעריזם האָט זיך פאַרמאָסטן אויסצורייסן אונדז מיטן שורש, ס׳זאָל פון אונז קיין זכר נישט בלייבן. און ס׳איז צום גרויסן באַדויערן, אים געלונגען זעקס מיליאָן פון אונזער פאָלק צו פאַרניכטן. די נאַציס האָבן דערביי אָנגעווענדעט די שענדליכסטע, חיה׳שסטע מעטאָדן, וועלכע די וועלט האָט נאָך ביז זיי נישט געוווּסט. ס׳איז שוין זער פיל געשריבן געוואָרן וועגן דעם. ס׳איז אָבער נאָך נישט אַלץ דערציילט געוואָרן.

זאָל זשע מיר דערלויבט זיין, אַלס ליפּקאַנער, איינער פון די טויזנטער מיט וועלכע איך בין געגאַנגען דעם לעצטן וועג און על פּי נס לעבן געבליבן, העלפן פאַראייביקן דעם אומקום פון דער קהילה קדושה ליפּקאַן.

קריגס אויסברוך 22.6.1941

ס׳איז געווען זונטיק דעם 22 יוני 1941 פינף פאַרטאָג. דאָס שטעטל איז נאָך פאַרזונקען אין שלאָף. די קינדערלעך אין די וויגעלעך שמייכלען: דער גוטער מלאך האָט נאָך נישט פאַרענדיקט דאָס שפּילן זיך מיט זיי. די שטערן אין הימל טיילווייז נאָך ניט אויסגעלאָשן. שטיל אַרום. איינצעלנע יידן איילן זיך מיט טלית און תפילין צום ערשטן מנין דאַווענען. נאָר חיים באסעק און אייזיק דער „אינטעליגענטער" בעל עגלה מיט זייערע דאַרע קליאַטשעס אין די „פאַעטאָנס" רייסן איבער די שטילקייט: זיי זאַמלען פּאַסאַזשירן צו דער באַן, וואָס פירט פון בעלץ קיין טשערנאָוויץ.

פּלוצים האָבן זיך דערהערט ווי דורכן חלום אַ קראַך און נאָך אַ קראַך, ווי פון אַ שיסעריי. מ׳וועקט זיך אויף. וואָס עפּעס אַ שיסעריי? ס׳איז מאַנעווורעס? האָט מען געפרעגט. דאָס שיסן ווערט וואָס אַמאָל שטאַרקער און געדיכטער און אין אַ מינוט אַרום האָבן אויפגעריסן שראַפּנעלן אין שטאָט. די שטאָט האָט געגעבן אַ ציטער ווי ביי אַן ערד־ציטערניש. ס׳איז געוואָרן אַ טומל. יידן האַלב נאַקעטע, דערשראָקענע, מוטערס מיט קליינע קינדער אויף די הענט האָבן זיך געלאָזט לויפן פון די שטיבער אַרויס. וווהין לויפט מען? אייניקע צום שעס: אַ פריי פּלאַץ אין דער נידער. אַנדערע — צום פּאַטיעק, אפשר דאָרט זיך ראַטעווען. אַ געיאָמער אַ געוויין, כאָטש הימל עפן זיך. אָפּיצירן דערשראָקענע לויפן אָן היטלען, אָן גאַרטלען צו די קאַזאַרמעס. זיי ווייסן נישט וואָס צו ענטפערן אויף די פראַגן וואָס מען שטעלט זיי. פּלוצים האָבן זיך באַוויזן דריי אַעראָפּלאַנען. אָנגעהויבן אַרומקרייזן איבערן שטעטל. זיך אַראָפּעלאָזט גאָר נידעריק, מ׳האָט געקענט זען די פּילאָטן. ווען זיי זיינען אַוועקגעפלויגן האָט מען אין אַ מינוט אַרום געהערט אַ שרעקלעכן אויפרייס, פון דער ריכטונג פון די קאַזאַרמעס: דער שונא האָט געוואָלט די קאַזאַרמעס אויפרייסן. אָבער די באָמבעס האָבן נישט געטראָפן אין ציל. פון די קוילן וואָס זיינען געפלויגן אין שטאָט, זיינען עטליכע יידן פאַרוווּנדעט געוואָרן. מ׳ען האָט זיי אַוועקגעכאַפּט אין יידישן שפּיטאָל. אָבער אינגיכן האָט דאָס שפּיטאָל געמוזט זיך עוואַקואירן.

מיט צוועלף שעה שפּעטער, פינף אַזייגער נאָך מיטאָג, האָט מאָלאָטאָוו געמאָלדן, אַז היטלער־דייטשלאַנד איז פּלוצים איבערפאַלן רוסלאַנד. און אַז דייטשלאַנדס מעסערשמידטן האָבן פינף פאַרטאָג באָמבאַרדירט קיעוו, כאַרקאָוו, דניעפּראַפּעטראָווסק, טשערנאָוויץ, בעלץ און אַ ריי אַנדערע צענטראַלע שטעט. ס׳איז מלחמה! די לאַגע איז שוין קאַטאַסטראָפאַל. קינדערלעך וויינען: מאָנען עסן און מה׳האָט מורא אַרויסצוגיין פון דער שטוב. רוסישע אַרטילעריע האָט זיך אָפּגעשטעלט אין אַ וועלדל נישט ווייט פון דער פּאָטשט. און אַריבערגעשאָסן קיין ראַדאוץ. דער שונא האָט געענטפערט. קוילן און באָמבעס פאַלן אין שטעטל, מ׳קען דעם קאָפּ נישט אויפהויבן.

אַזוי האָט זיך אָפּגעשטעלט דער פראָנט אין שטעטל. צו־מאָרגנס דעם 23טן יוני, איז געקומען אַ באַפעל זיך עוואַקואירן קיין בריטשאַן. האָט מען ווידער גענומען דעם אַלטן וואַנדערשטעקן מיטן וואַנדער־פּעקל אויף די פּלייצעס, און

דאָס גאַנצע האָב און גאָב געלאָזט אויף הפקר. דאָס וויינען ביים פאַרלאָזן דאָס שטעטל איז געווען האַרץ־רייסנד. מיר האָבן זיך געשלעפּט אויף דעם הויכן בריטשאַנער באַרג. אַ גאַנץ שטעטל אויפן וואַנדער וועג. מיר זענען געקראָכן, ממש זיך געדראַפּעט און יעדעס מאָל זיך אומגעקוקט אויף צוריק, כאַפּן אַ בליק אויפן שטעטל, ווו מ׳איז געבוירן און אויסגעוואַקסן. ווער ווייסט, אפשר איז דאָס דער לעצטער בליק ? !

קיין סך צייט זענען מיר אין בריטשאַן ניט געבליבן, אָבער בריטשאַן איז פאַר אונדז ליפּקאַנער געווען דער אָנהויב פונם סוף. דאָ האָבן מיר צום ערשטן מאָל דערפילט די פּלאָג פון הונגער און דעם גיהינום פון זיין נע־ונד.

צונויפגעשטופּטע צו זעקס־זיבן משפחות אין איין צימערל, פיל מענטשן זענען אויך געבליבן אויף די גאַסן אונטערן פרייען הימל, אויף בוידעמער און אין טרעפּן־צימערן. דער עלנד איז געווען אומדערטרעגליך. די פּויערן פון אַרומיקע דערפער האָבן קיין פּראָדוקטן מער נישט אַריינגעבראַכט, די רוסישע רובלען האָבן מער קיין ווערט ניט געהאַט. האָט מען געהונגערט. ס׳האָט אַפילו וואַסער אויסגעפעלט, בריטשאַן איז געווען איבערבאַפּעלקערט. ס׳איז אונמעגליך געווען צו לעבן אין אַזאַ מצב. אָבער ס׳איז צו פאַרצייכענען אַז אין דעם גרויסן עלנד און פּיין האָבן יידן זיך געטרייסט און אויסגערעדט איינער דעם צווייטן. זיך אַפילו געוויצלט אויפן חשבון פון דייטש : אין געציילטע טעג וועט ער אַנטלויפן באָרוועס און נאַקעט. און אַז די רוסישע כלים וועלן זיך צורעווען, וועט ער אַנטלויפן אָן „פּאַפּיצעס".

ווי אין אַלע אומגליקן אין אַלע דורות, אַזוי אויך איצט, האָט מען זיך געטרייסט און געגלויבט אַז ס׳איז נאָר צייטווייליק און אינגיכן וועט מען ווידער האָבן שלום אויף דער וועלט. ווייזט אָבער אויס, אַז דער בעכער פון ליידן איז נאָך נישט געווען גענוג פול ; ער האָט געדאַרפט איבער און איבערגיין.

דעם 10־טן יולי האָט מען פּלוצים דערזען, אַז די רוסישע ציווילע מאַכט הויבט אָן אָפּציען, אויף געפּאַקטע אויטאָס און וועגענער, אָנגעלעגט מיט פּעק און רענצלעך, זענען זיי געלאָפן אויף מזרח, וואָס שנעלער צום דניעסטער. אויפן צווייטן טאָג און מיט גרויס אימפּעט האָט אָנגעהויבן אָפּציען די גרויסע ריזיקע רויטע אַרמיי. גרויסע טאַנקן. שווערע האַרמאַטן, מינאַמיאָטן און זעניטקעס (מינענוואַרפער). טויזנטער סאָלדאַטן און אָפיצירן מידע און דערשלאָגענע עוואַקוּאירן זיך. דער עולם האָט שטיל און מוראדיק זיך געפרעגט : ווי אַזוי ? פאַרוואָס ? ס׳האָט אָבער קיינער ניט געקענט ענטפערן. די שטאָט איז געבליבן אַלץ פּוסטער און יידן האָבן פאָרגעפילט וואָס דאָס הייסט. ס׳איז געוואָרן ביטער אויפן האַרצן. און אַ מרה שחורה האָט יעדן אַרומגעכאַפּט. יידן ווייסן גוט וואָס דאָס מיינט, אַז די שטאָט בלייבט אָן אַ בעל הבית. אין דער צייט ווען די רוסן האָבן אָפּגעצויגן, זיינען געווען גרופּעס יידן, וועלכע האָבן אויך באַשלאָסן זיך צו עוואַקוּאירן, מיט פאַרשידענע מיטלען און וועגן איז זיי געלונגען אַריבער דעם דניעסטער. צווישן אַזאַ גרופּע זענען געווען עטליכע משפּחות, מיט וועלכע איך האָב זיך געזעגנט פאַר זייער אַוועקגיין. דאָס זענען געווען : שואל יאוועלבערג (מיליציאָנער) מיט זיין פרוי. זיין זון אַברהם מיט דער פרוי, אורי שוסטער אַ טאָכטער מיטן קינד, זיין טאָכטער חנה מיטן מאַן סיאמע אייזנבערג (קוהוט) מיטן קינד, יוסל קויפמאַן מיט דער פרוי. זייע שוועסטער זיסעלע קויפמאַן מיטן מאַן, גימפּל נאוואָסעליצער, נחמיה לאכטערמאַכער (איציק קוטשמעיס) אַ זון מיט זיין פרוי. צוויי ברידער ישראל און לייב גאַלישער מיט זייערע משפחות, טאַטע, מאַמע און שוועסטער. ביי יאמפּאל אין דער אוקראַינע האָט דער דייטש זיי פאַרכאַפּט און אַלע דערשאָסן. אויף אַזאַ אופן זענען צענדליקער עוואַקוּאירטע ליפּקאַנער משפחות דערשאָסן געוואָרן דורך די היטלעריסטן.

דעם 11־טן אונאין דער נאַכט פון 12־טן יולי האָבן אָפּגעצויגן די סאָוויעטישע טרופּן. פאַרטאָג איז שוין געווען שטיל. מען האָט קיין שאָרך נישט געהערט. יידן זענען שוין נעכט ניט געשלאָפן. מ׳האָט קיין אויג ניט געקענט צומאַכן. מ׳האָט געוואַרט מיט שרעק אויפן טאָג וואָס דאַרף קומען. אַרום צען אַזייגער אינדערפרי, האָבן זיך אָנגעהויבן, ווי מוראַשקעס, אַריינצושיטן אין שטאָט אַריין פּויערן אין נאַציאָנאַל־רומענישן בגדים און מיט רומעניש־נאַציאָנאַלע פענער. זיי האָבן זיך אַלע אויסגעשטעלט לענג אויס די טראָטואַרן, גלייך ווויסנדיק פון פריער וואָס דאָ דאַרף פאָרקומען. די יידישע באַפעלקערונג, וועלנדיק ווייזן זייערע טריישאַפט די רומענער, זענען אויך אַרויס אויף די גאַסן. נאָך מיטאָג אַרום צוויי אַזייגער האָט זיך דערהערט פון ווייטן אויסגעשרייען ווי פון טויזנטער מיילער : „טראַיאסקא"! זאָל לעבן די רומענישע אַרמיי און איר מאַרשאַל אַנטאָנעסקו! דאָס געשריי האָט זיך דערנענטערט צום צענטער פון שטאָט.

אין דער אמת׳ן האָבן יידן נישט געזען קיין שונא אין די רומענער. האָבן דאָך פאַרן קריג יידן געלעבט מער וויניקער פריי און געווען פאָרמעל גלייכע בירגער מיט אַלע אַנדערע נאַציאָנאַליטעטן : געלערנט, געדינט אין מיליטער, געווען סוחרים. ס׳האָבן עקזיסטירט ציוניסטישע באַוועגונגען פון אַלע שטרעמונגען, ישיבות, רבנים, חסידים. יידן האָבן זיך כמעט אויסגעלעבט יידיש פריי. מיר האָבן זיך נישט געריכט אַז ס׳איז ניט מער דאָס, וואָס געווען. יעצט איז דאָס געווען אַ פאַשיסטיש, היטלעריסטיש רומעניע.

די ווילדע אויסגעשרייען „טראַיאסקע"! האָבן זיך דערנענטערט. און אָט קומען זיי שוין : אַ רעגימענט רומענישע קאַוואַלעריע מיט די אַנטבלויזטע שווערדלעך פאָכן זיי אין דער לופטן, מעשה גיבורים. און ווי ס׳פּירט זיך, זיינען זיי אַנטקעגן געגאַן די פּויערן און די יידן מיט ברויט און זאַלץ. אָבער ווי דערשיטערט זענען מיר געוואָרן, ווען ביי די פּויערן האָבן זיי דאָס זאַלץ מיט ברויט גענומען און... די יידן האָבן זיי באַשפּיגן און מיט מאוסע זידלווערטער פאַרטריבן. די יידישע מאַסע האָט זיך מיט שרעק געגעבן אַ רוק אויף צוריק, אַלע זענען ווייס געוואָרן ווי קאַלך... אַלע אילוזיעס פון יענע, וועלכע האָבן געמיינט, אַז די רומענער זיינען די זעלבע ווי געווען, זענען צורינען געוואָרן. ביטער אַנטוישטע, דערשראָקענע זיינען די יידן זיך צעגאַנגען און אין די שטובער. די גאַסן פון שטעטל זיינען געוואָרן ריין פון יידן.

די מאַסן פּויערים האָט אָנגעהויבן ווילדעווען. דריי טעג און דריי נעכט האָבן זיי, די ווילדע שכורים אין דער באַגלייטונג פון רומענישע סאָלדאַטן, געראַבעוועט און געשענדעט. זיי זיינען פון די דערפער געקומען מיט די וועגענער און געגאַנגען פון שטוב צו שטוב און אַלץ אַרויסגעשלעפּט. דאָס געוויין פון דערשראָקענע קינדער און מוטערס איז געווען מוראדיק און האַרצרייסנד. ס׳זיינען אפילו געווען יידן, וועלכע האָבן זיך אַנטקעגן געשטעלט, זיינען זיי מערדערליך צעשלאָגן געוואָרן. אייניקע זיינען דורך די סאָלדאַטן דערשאָסן געוואָרן. מיט אַ ווילדן סאַדיזם האָבן די כוליגאַנעס אַראָפּגעריסן פון די אויערן אויערינגלאַך, פון די פינגער פינגערלאַך. אַז ס׳האָט גערינען בלוט. אַלץ האָבן זיי געשלעפּט: לייכטער זילבערנע און מעשענע פון דור דורות, ביי וועלכע עלטער באָבעס מיטן קאָפּ־טיכל און טרערנדיקע אויגן האָבן אויסגעוויינט ביי גאָט פון אַברהם יצחק יעקב געזונט, פּרנסה און שלום אויף דער וועלט. חנוכה מנורות, אַלטע פון פאַרצייטן, אין וועלכע יידישע קינדער פלעגן יאָר איין יאָר אויס ליכטעלאַך צינדן און דערביי דערמאָנען די גבורים פון אַמאָל; אַלט פאַרגעלטע ספרים, ספרי תורות דער אוצר פון יידישן גייסט, יידישע עטיק, האָבן זיי צוריסן און הויפנווייז פאַרברענט. די שטיבער האָבן אויסגעזען ווי נאָך אַ שריפה און אויף די גאַסן האָבן זיך געוואַלגערט צעריסענע ציכן, קאָלדרעס, מלבושים. די רויבער זענען געווען אַזוי צעווילדעוועט אין זייער רויב ווי אַ מחנה ווילדע חיות. די געוואַלדן און געשרייען זענען געווען ביזן זיבעטן הימל. ס׳זענען פאָרגעקומען אויך געשלעגן צווישן זיך, ווייל איינער האָט געכאַפּט מער פונם צווייטן. די דריי טעג פון פרייען רויב האָבן אויסגעזען ווי אַן אייביקייט. ס׳האָט זיך געדוכט, אַז ס׳וועט זיך קיינמאָל נישט ענדיקן.

נאָך די דריי טעג איז שטילער געוואָרן. מען האָט שוין געקענט ארויסגיין אין גאַס און דאַן האָט מען זיך דערוווסט, אַז אין די דריי טעג זענען דערשאָסן געוואָרן אַכציק יידן. דאָס זענען דערווייל אונדזערע ערשטע קרבנות.

1941 יולי דעם 18־טן

די אויבנדערמאָנטע דאַטע שטעלט מיט זיך פאָר דעם אָנהויב פון סוף פון דער ליפּקאַנער קהילה. ליפּקאַנער זענען אין יענעם אינדערפרי אַרויסגעטריבן געוואָרן אויף דער בריטשאַנער טאַליקע. מיטן פאַלשן אויסרייד, אַז מיר פאָרן אַהיים. מיר וועלן דאָס זיכער נישט פאַרגעסן ביז דעם לעצטן אָטעם אונדזערן. מער ווי זיבעציק פראָצענט פון אונדזערע טייערע, האָבן זיך מער אַהיים נישט צוריקגעקערט. די אוקראַאינישע סטעפּעס, וועלדער און לאָנקעס האָבן זייער געביין פאַרשלונגען. און געבליבן זיינען נאָר געציילטע צו געדענקן אונז באַוויינען. טריפט עד היום דאָס בלוט פון דער נישט פאַרהיילטער ווונד. און ווי קען מען פאַרגעסן? זיי שטייען דאָך פאַר די אויגן, גלייך ווי דו רעדסט מיט זיי און דו הערסט זייערע רייד: קינד מיינס, לעבן מיינס, ברודער לעבן, זיידע און באָבע טייערע. נו און די קינדער, די יידישע חנ׳עוודיקע אויגעלאַך, דער גוטמוטיקער שמייכל, וואָס האָבן זיי פאַרשטאַנען? זיי האָבן געשטרעקט די הענטלאַך, געמאָנט עסן. און די עלטערן האָבן פאַרביסן די ליפּן ביז בלוט: „עסט קינדער מיינע, מיין פליייש”. אַז אָך און וויי צו וואָס מיר האָבן דערלעבט!

אַזוי זיינען אויסגעגאַנגען אונדזערע קינדער! איז ווי־זשע קען מען פאַרגעסן?

אָנגעהויבן האָט זיך עס אין יענעם פרייטיק פון אַכצענטן יולי—41 (ווי אויף צו להכעיס איז אַלצדינג פאָרגעקומען פרייטיק ווען יידן זענען נאָך געווען פריש פון דערהיים, און פרייטיק, ערב שבת איז געווען אַ באַזונדערער טאָג). ס׳איז פאַרטאָג. דער הימל איז געווען באַדעקט מיט געדיכטע שוואַרצע כמאַרעס. ס׳האָט געדונערט און געבליצט. פּלוצים האָבן זיך פון גאַסן און געסלאַך געגעבן אַלאָז זשאַנדאַרמען מיט זייערע נאָכשלעפּער די פּרעמיליטאַרן. באַוואָפנטע מיט שטעקענעס מיט גראָבע קעפּ, האָבן אָנגעהויבן לויפן אין יידישע שטיבער אַריין און שלאָגן. אַז ליפּקאַנער זאָלן אין געציילטע מינוטן זיך צונויפנעמען און אַרויס אויף דער טאַליקע. „מען פאָרט אַהיים” האָבן זיי געשריגן! קינדער זענען נאָך געשלאָפן. איז געוואָרן אַ רעש אַ טומעל מ׳האָט טאַקע געמיינט, אַז מ׳פירט אונז צוריק קיין ליפּקאַן. אין צווישן האָט זיך געלאָזט אַ שטאַרקער רעגן. ס׳האָט געגאָסן ווי פון ציבערס. ס׳האָט אָבער גאָרניט געהאָלפן. מ׳האָט געטריבן צו דער טאַליקע. איז מען געלאָפן, ווער מיט אַ רעקל ווער אָן אַ רעקל. אַ סאַך אין די הוילע קעפּ. קינדער האָבן געוויינט, געשריגן.

אָבער ס׳איז עפּעס נישט צום פאַרשטיין: אַז מען פירט אונז אַהיים, צי וואָס זשע עפּעס שלאָגן און טרייבן אין אַזאַ גאָס רעגן? די נעץ און דער ווינט האָבן געבראָכן די ביינער. אַלץ איז פאַרנעצט און דורכגענעצט געוואָרן ביז צום לייב. ס׳האָט אַזוי אַראָפּגעצויגן ביז צו דער ערד. מוטערס האָבן געטוליעט די קינדערלאַך צו זיך. און ביי אייניקע האָט געקלאַפּט אַ צאָן אין אַ צאָן. אַזוי זענען מיר אָנגעקומען צו דער טאַליקע. דאָרטן האָט אונדז אָפּגעוואַרט אַן אַנדערע גרופּע זשאַנדאַרן פון וועמענס פּנימער ס׳האָט אַרויסגעקוקט גזלנות און בלוטגיריקייט. זיי האָבן אונדז אויפגענומען מיט זידל, געשרייען און קללות. די פּרעמיליטאַריסטן האָבן די לאַנגזאַמערע מכבד געווען מיט די טשעבאַנסקע שטעקענעס וועלכע זענען געפאַלן מיט איין אָפּקלאַנג אויף די אויסגעדאַרטע ביינערדיקע פּלייצעס. מען האָט אונדז אויסגשטעלט אין גלייכע רייען און דער עלטסטער מיט עטליכע זשאַנדאַרן זענען דורכגעגאַנגען די רייען. יעדן אַריינגעקוקט אין די אויגן און געציילט אונדז פער שטיק. אַזוי ווי מען ציילט בהמות. און אַז זיי האָבן אָנגעטראָפן אויף יידן מיט בערד האָבן זיי געחוזק׳ט, מיט די פינגער פאַרדרייט אין אַ בינטל האָר און אַרויסגעריסן מיט דער הויט. עטליכע זקנים זענען געפאלן אין חלשות. די געוואַלדן זענען געגאַנגען ביזן זיבעטן הימל. דערביי האָבן די רוצחים אונדז געטרייסט אַז ס׳איז ערשט אַ אָנהויב...

ס׳איז געווען שוין אַ האַלבער טאָג, ווען מיר האָבן געהירט פון פלאַץ. דער רעגן האָט שוין אויפגעהערט. און די זון האָט וואַרעם אויפגעשיינט. האָבן זיך די נאַסע קליידער

אויף אונדזערע לייבער געטריקענט און אַ פּאַרע איז געגאַנגען פון יעדן. געפירט האָט מען אונדז דורכן שטעטל. פון ביידע זייטן טראָטואַר זענען געשטאַנען דייטשן מיט רומענער. אַלע רגע אונדז פאָטאָגראַפירט און געוואָרפן שטעכעדיקע ווערטער אויף אונדזער חשבון. אייניקע זענען פאַרבליבן אין זכרון:

— א אויסגעצייכנטע אַרמיי פאַרמאָגט סטאַלין. אָדער: די לייזיקע אַרמיי וועלכע וויל איינגנעמען די וועלט. אָדער:

— איר גייט צום חבר סטאַלין איר וועט דאָרט עסן געפילטע פיש מיט חלה. און נאָך אַזעלכע ווערטלאַך, וועלכע זענען געווען ווי זאַלץ אויף אונדזערע ווונדן. די בריטשאַנער יידן וועלכע זענען נאָך געבליבן אַ טאָג צוויי אויפן פּלאַץ, האָבן אונדז באַגלייט מיט טרערן אין די אויגן. זעענדיק דאָס וויסטע בילד אונדזערס. פון ביידע זייטן זענען געגאַנגען באַוואָפנטע זשאַנדאַרן און פאָראויס איז געריטן אַן אָפיציר גלייך מען וואָלט דאָ געפירט אַ באַנדע געפערליכע פאַרברעכער. אָט אַזוי זענען מיר געגאַנגען אַ שטעטל מיט יידן אין טיפן טרויער, און ווי דערשיטערט זענען מיר געוואָרן, ווען מיר האָבן באַמערקט, אַז אַנשטאָט צו גיין אויפן ליפּקאַנער וועג, האָט מען אונדז גאָר געפירט אויפן יעדעניצער. און דאָ איז מעשה שטן, אַ הויכער משופּעדיקער באַרג, כאָטש רייס זיך אויף די גלייכע ווענט. און די טיף קלעפּיקע בלאָטע האָט אונדז צום איבעריקן פאַרמיסט דאָס לעבן און דעם טאָג וואָס מיר זענען געבוירן געוואָרן.

אַז אַ זקן האָט אַריינגעשטעקט אַ פוס האָט ער אים נישט געקענט אַרויסשלעפּן. לויפן צו עטליכע יינגערע העלפן דעם אומגליקליכן, זענען אָנגעלאָפן די זשאַנדאַרן און אָנגעהויבן האַקן איבער די פּלייצעס, הענט און פיס, איז מען אין שרעק זיך צולאָפן. און דער ייד איז שוין אַזוי געבליבן שטעקן אין דער בלאָטע ביז ער האָט געלאָזט די נשמה. אַ סאַך מאָל פלעג דער זשאַנדאַר רחמנות באַקומען און דעם אַלטן ייד אויסגעלייזט מיט אַ קויל אין קאָפּ.

מיר זענען דאָך נישט געווען קיין סעלעקטירטע, קיין אויסגעקליבענע. ס'איז אַרויסגעטריבן געוואָרן דאָס גאַנצע שטעטל ליפּקאַן, פּונקט ווי אַלע אַנדערע שטעטלאַך, יונג און אַלט, געזונטע און קראַנקע, אינוואַלידן פון ערשטן וועלטקריג, וועמען ס'האָט געפעלט אַ האַנט אָדער אַ פוס, און זיי זענען געגאַנגען אויף שטאָלצן. אַלטע קראַנקע פרויען, וועלכע זענען אין דערהיים מער געליגן ווי געגאַנגען, שוואַנגערע פרויען, קוים וואָס זיי האָבן זיך גערירט, און פרויען מיט פּיצלאַך עופה'לאַך, וואָס האָבן זיך געטוליעט צו די מוטערס ליידיקע ברוסטן. די מאַסע יידן האָבן זיך געשלעפּט מיט די לעצטע כוחות, אויפן יעדעניצער באַרג. מיט אַמאָל איז צו־געפאַלן די נאַכט און ס'איז געוואָרן שטאָק חושך. איינער האָט נישט געזען דעם צווייטן. די יינגערע פון אונדז זענען שוין געווען אויפן שפּיץ באַרג, ווען די עלטערע האָבן זיך קוים געשלעפּט ביים אָנהויב באַרג. אין דער פינצטער האָבן זיך פאַרלוירן קינדער פון עלטערן און מענער פון פרויען. די געוואַלטן און געשרייען זענען געווען האַרצרייסנדיקע. פלוצים האָט אַ פרוי אָנגעהויבן וויינען און שרייען;

זי איז געפאַלן אין דער בלאָטע און האָט אַרויסגעלאָזט איר פּיצעלע קינד פון די הענט. (דאָס איז געווען אייזיק דעם בלעכערס ווייבל). זי זוכט עס אין דער בלאָטע און קען עס נים געפונען. און די מאַסע וויגט זיך פאָראויס.

— לאָזט מיר נישט טייערע מענטשן! לאָזט מיך נישט אומקומען מיט מיין עופהלע! האָט זיך די פרוי געבעטן. עטליכע יונגעלייט האָבן זיך גערויעט אין דער בלאָטע ביז מען האָט דאָס קינד געפונען. אָבער ס'האָט שוין נישט געלעבט. ס'איז דערשטיקט געוואָרן. און אַזוי טויטערהייט האָט די מוטער עס געשלעפּט מיט זיך. אין דער דאָזיקער נאַכט איז אויך געבליבן אָן כוחות און אויסגעגאַנגען מיין שטיף־פאָטער, דער פעטער שמאי. געווען אַ ייד שוין אין די הויכע זיבעציקער. אַמאָל אַ ייד אַ גבֿרן, אַ פריילעכער, פול מיט חכמות און גלייכווערטלאַך. איצט אויף דער עלטער האָט ער נים געקענט ביישטיין דעם שווערן וועג, און איז אויסגעגאַנגען איז די בלאָטעס. זאָלן מיינע שורות דינען אים ווי אַ מצבה אויף זיין אומבאַקאַנטן קבר. אַזוי איז אויך געבליבן אין די בלאָטעס מענדל סטאָלענעשטערס פרוי. איר מאַן איז געווען שמש אין דער הויכער שוהל.

ס'האָט שוין געמוזט זיין שפּעט אין דער נאַכט, ווען מיר האָבן דערהערט אַ בילן פון הינט. אַ סימן פון אַ נאָענטן דאָרף. די זשאַנדאַרן האָבן געטריבן און געשריגן אַז מיר זאָלן זיך צואיילן, ווען מיר אין נאָענטן דאָרף זיך אויסרוען. מיט די לעצטע כוחות האָט מען זיך געשלעפּט ביז אין דאָרף אַריין. דאָס איז געווען דאָס דאָרף דאָלאָרעס, אַכצן קילאָמעטער מזרח'דיק פון בריטשאַן. מען האָט אונדז אַריינגעטריבן אין אַ גרויסער ליידיקער שולע. אַ סאַך זענען געבליבן אין דרויסן. מיר זענען אַלע אַנידערגעפאַלן, מער טויט ווי לעבעדיק. דאָס איז געווען דער ערשטער טאָג אין וועג, און שוין אַזויפיל צרות און פּיין.

דעם צווייטן טאָג שבת דעם 19־טן יולי איז מען אויפגעשטאַנען צעבראָכענע. ס'האָבן ווי געטון הענט און פיס פונם נעכטיקן טאָג. די זשאַנדאַרן האָבן דערלויבט צו זיין אין דאָרף ביז נאָכמיטאָג. האָט מען די נאַסע שמאַטעס צוגעלעגט אויף דער זון כדי זיי זאָלן זיך אויסטריקענען. די יינגערע האָבן זיך געלאָזט אין דאָרף אַריין עפּעס אויסבעטלן צום עסן. מיט ליידיקע הענט איז מען נישט צוריקגעקומען: ווער מיט אַ ביסל קוקורוז, ווער מיט אַ ברויט, אַ קאַרטאָפליע. מען האָט צעלעגט פייערן, ס'איז געוואָרן אַ ביסל פרייליכער אויפן האַרצן. גרופּעס יידן האָבן דערווייל מיט מורא געכאַפּט אַ דאַוון, ס'איז דאָך עפּעס שבת. אינדערפרי האָט מען זיך גענומען אַרומקוקן: ווער ס'איז דאָ און ווער ס'פעלט. ס'זענען שוין געווען גענוג יתומים און אלמנות. אַז מיר האָבן אָנגעהויבן אַרומקוקן, האָבן מיר געזען, אַז אַ סאַך יידן פון די דערפער אַרום ליפּקאַן ווי: קישלע קריוועלינע, צ'עברוי, מאַמעליגע, געפינען זיך צווישן אונדז. גרויזאַמע געשיכטעס האָבן זיי דערציילט. וואָס מיט זיי האָט פּאַסירט, ווען די רומענער האָבן אַריינמאַרשירט. זיי האָבן געמיינט, אַז די פויערן מיט וועלכע זיי האָבן יאָרן לאַנג געלעבט צוזאַמען, געהאַנדעלט און געאַרבעט, וועלן זיי אָפּ־

ראַטעווען. האָבן זיי גלייך אין אָנפאַנג טאַקע מסכים געווען איבערצונעמען דאָס יידישע פאַרמעגן צו זיך. און צוגעזאָגט זיי אויסבעהאַלטן. אָבער ווי נאָר די רומענער זענען אָנגעקימען, האָבן זיי אויסגעגעבן די יידן, וועלכע זענען אַלע דערשאָסן געוואָרן, און דורך די גויים באַגראָבן געוואָרן אין איין מאַסן קבר. און יענע, וועלכע ס׳איז דורך פאַרשידענע מיטלען געלונגען צו אַנטלויפן, זענען נישט טויט נישט לעבעדיק אָנגעקומען קיין ברישאַן און מיט אונדז צוזאַמען אַרויסגעטריבן געוואָרן.

ווען מיר זענען געקומען אַ ביסל צו זיך, האָט מען אונדז ווייטער געטריבן.

ס׳איז שוין געווען נאָך מיטאָג. מיר זענען געגאַנגען אויף אַ גלייכן שטויביקן וועג. פוןביידע זייטן וועג האָבן געבליט קאָרן און ווייץ. און די פרישע אַראָמאַטישע לופט האָט געריצט דעם אַפעטיט, אָבער עסן איז ניט געווען וואָס. ווען די זשאַנדאַרן האָבן נישט באַמערקט, האָט מען זיך צעלאָזט אין די פעלדער, אָפגעריסן זאַנגען און געגעסן. האָט אין וועג זיך באַוויזן אַ גאָרטן, האָט מען אויף גאָרניט געקוקט און באַריסן די פרוכטן צו שטילן דעם שרעקליכן הונגער. האָט דאָס דער בעל־הבית באַמערקט און דערציילט די זשאַנדאַרן, האָט מען שוין מער נישט געדאַרפט. מען פלעגט צושלאָגן ווערן, אַז מען האָט געמוזט קריכן אויף אַלע פיר. ס׳איז געוואָרן נאַכט. מיר האָבן גענעכטיקט אויפן פעלד אונטערן פרייען הימל. פון אַלע זייטן האָבן זיך געהערט קרעכצן און געוויינען: וואָס וועט זיין דער סוף? ביז וואַנעט וועט מען אונדז טרייבן? „די פיס טראָגן שוין ניט". אַז מען האָט אַמאָל געפרעגט די זשאַנדאַרן, האָבן זיי געענטפערט, אַז מען פירט אונדז אַהיים. מיר זענען שוין אָבער געווען ווייט, ווייט פון אונדזער שטעטל ליפקאַן, צו ווייט אַז מ׳זאָל זיי גלויבן.

אין איינעם אַ טאָג האָט מען אונדז געפירט דורך אַ ז׳אָרף. מיר האָבן געזען ווי די דאָרפישע פויערן סודען זיך עפעס מיט די זשאַנדאַרן. קיין גוטס דערפון, האָבן מיר פאַרשטאַנען, וועט ניט אַרויסקומען. אויף אַמאָל זענען אונדז די פויערן באַפאַלן און אָנגעהויבן ראַבעווען. די זשאַנדאַרן האָבן זיך פאַרשטעקט, ווייל זיי האָבן דאָך געדאַרפט אונדז באַשיצן. ס׳איז געוואָרן אַ געשלעג צווישן אונדז, און די רויבער, אייניקע פון זיי זענען אַוועק מיט צעבלוטיקטע פנימער און אייניקע איז געלונגען צורויבן עטליכע בינטלעך, און מ׳האָט מ׳האָט אונדז געטריבן ווייטער.

אין אַ צווייטן דאָרף איז אַ מעברת׳ע פרוי געגאַנגען צו קינד. אַ בהלה אַ געוויין, און די זשאַנדאַרן פאָדערן זי זאָל אַליין בלייבן אין דאָרף. די משפחה איז נישט מסכים. האָט זי געבוירן דאָס קינד. און אַ האַלבע שעה שפּעטער האָט מען זי אויפגעזעצט אויף אַ וואָגן וואָס האָט געטרעסעט אויף אומצוקומען און געפאָרן ווייטער. אין צוויי טעג אַרום איז דאָס קינד געשטאָרבן און די מוטער איז שיער פון דער וועלט געגאַנגען. דאָס איז געווען מרדכי שיצלס אָדער ווי מען פלעגט אים רופן אין ליפקאַן מרדכי תם׳ס טאָכטער.

זונטיק. דעם 20־טן יולי, זענען מיר אָנגעקומען קיין יעדינעץ. דאָרט האָבן מיר געטראָפן אַ סאַך יידן פון די אַרומיקע שטעטלאַך. די אָרטיקע יעדיניצער האָט מען פאַרטריבן ערגעץ אַנדערש. די שטאָט איז געווען פול מיט דייטשן. שטאָלצע, אָנגעבלאָזענע זענען זיי אַרומגעגאַנגען אין שטאָט, גלייך זיי וואָלטן געהאַט די „הייליקע מיסיע" אויסצולייזן די וועלט פון אַלעם בייזן און איינשטעלן אַ „גערעכטע אָרדנונג" פאַר אַלע מענטשן אויף דער וועלט. יעדן פרימאָרגן פלעגן זיי אַרויסגיין מושטירן און ביי יעדער געלעגנהייט אויסשרייען: „הייל היטלער". עפעס האָט אונדז געשראָקן דער „הייל היטלער" זייערער, כאָטש מיר האָבן נאָך נישט געוווסט, אַז אונטער דעם לאָזונג איז פאַרבאָרגן: באַרבאַריזם, טויט און אומקום.

מיר האָבן אין יעדינעץ געטראָפן יידן פון סעקוראַן, בעלץ, בריטשעווע און פון דער סביבה, געבראָכענע און אויסגעהונגערטע גלייך ווי מיר. זיי האָבן געוווינט אין אַ ענגן געטאָ פון סך הכל עטליכע גאַסן. און אונדז ליפקאַנער האָט מען אויף זיי באַזעצט. אַזוי איז אויסגעקומען, אַז אַכט משפחות זענען געזעסן אין איין צימער. מען האָט נישט געקענט ליגן, נישט זיצן. די לופט איז געווען צום דערשטיקן. ביי די דריי ברונעמער, וועלכע זענען געווען אין געטאָ, פלעגן טאָג און נאַכט שטיין לאַנגע רייען יידן נאָך אַביסל וואַסער. אַ סאַך מאָל פלעגט מען זיך אומקערן מיט גאָרנישט, ווייל דער ברונעם איז אויסגעשעפּט געוואָרן. און מען האָט געדאַרפט וואַרטן שעהן ביז עס וועט ווידער אונטערקומען פריש וואַסער. די ייִנגערע צווישן אונדז פלעג מען שלעפּן אויף אַרבעט צו די דייטשן. דאָ פלעג מען אָנלאָדן און אויסלאָדן פּראָוויאַנט פאַרן פראָנט, וועלכער איז געווען נישט ווייט פון אונדז. זיי פלעגן זיך באַציען צו אונדז מיט סאַדיזם און שפּאָט. נאָך דער אַרבעט האָט מען אונדז געגעבן אַ ברויט מיט אַ פושקע מאַרמעלאַד. ס׳איז ביי אונדז געווען טייערער פון גאָלד. די משפחות פון די אַרבעטנדיקע פלעגן שטילן דערמיט דעם הונגער. מ׳האָט אונדז דערמיט מקנא געווען. טאָג טעגליך פלעגט מען אַרויספירן קדושים, אָנגעלאָדן אויף וועגענער. געשטאָרבן זענען די וועלכע האָבן נישט געקענט גובר זיין דעם שרעקליכן הונגער.

דער ליפקאַנער רב ר׳ יוסף בהרב זצ״ל האָט זיך געפונען מיט אונדז. די באַציאונג צו אים איז געווען מיט גרויס יראת הכבוד צוליב זיין תורה און חכמה. מ׳פלעג וועלן הערן זיין וואָרט, אַ טרייסט־וואָרט פאַר דער געפייניקטער עדה. און כאָטש מיר זענען פון אלע יאָרן געוווינט אַז אַ רעליגיעזער פאָלקס־פאַרשטייער זאָל טרייסטן און פאַרגלעטן סיי וואָס פאַר אַ צרה, אָדער אָנשיקעניש, איז אָבער אין יענע שרעקליכע טעג דער רב געוואָרן אַ וויזיאָנער און אַ שוואַרצזעער פון אַלץ, וואָס שטייט אונדז פאָר: — „פיל ליידן און צרות שטייען נאָך פאָר אונדזער פאָלק, קינדער מיינע! — פלעג זאָגן דער רב בהרב". — דאָס איז דער אשמדאי, וואָס וויל אומברענגען דאָס גוטע און שיינע פון דער וועלט. דער אשמדאי האָט נישט קיין מענטשליך געפיל און ער וועט ברענען און בראָטן. אומשולדיק בלוט וועט זיך גיסן! אָבער ווער עס וועט האָבן די גרויסע זכיה וועט אים איבערלעבן, און נאָך

גרויסע זאַכן דערלעבן. נאָר בטחון קינדער! און גאָט וועט העלפן!" ניט שטענדיק פלעגט ער רעדן, דער רב. ער פלעג גאַנצע טעג זיין פאַרשלאָסן מיט זיך. דאַווענען און בעטן. גאַנצע טעג קיין קרישקע ברויט אין מויל ניט נעמען. ס'האָט אים געקאָסט געזונט דאָס ליידן פון די יידן. ער האָט אלעמענס ליידן געליטן.

צען טעג בערך זענען מיר געזעסן אין יעדינעץ. מיר, ליפקאַנער, זענען געווען די ערשטע וועלכע מ'האָט אויפגעהויבן און געטריבן ווייטער. די געבליבענע יידן האָבן אונדז מקנא געווען. זיי האָבן גע'טענה'עט: — „איר וועט כאָטש זיין אויף דער פרייער לופט און זיך קענען אויסשטרעקן אין דער גאַנצער לענג און אפשר וועט איר שנעלער אָנקומען צום סוף" . . . ווער האָט דען געקענט וויסן די פאַרבאָרגענע כוונות פון די שונאים, אַז מען זאָל וואָכן און חדשים טרייבן מענטשן אויף די וועגן, כדי מען זאָל מאַסנווייז אויסגיין פון הונגער און דורשט. ס'האָט קיינער זיך נישט געריכט דערויף. און מ'איז געגאַנגען מיטן בטחון אַז מען וועט זיך אינגיכן אומקערן אַהיים! און אַזוי האָט מען אונדז געטריבן פון יעדינעץ אַלץ נענטער צום דניעסטער. ביי נאַכט זענען מיר געשלאָפן אויף די פעלדער, און ביי טאָג געטריבן געוואָרן ווייטער אויף דער ברענענדיקער זון. פלעג מען פאַרקוילט ווערן נאָך אַ טרינק. און מען האָט נישט געטאָרט אַרויסגיין פון דער ריי. ס'איז געווען סכנת נפשות. אַ יינגערמאַן האָט ניט געקענט מער אויסהאַלטן און איז צוגעגאַן צו אַ ברונען אָנשעפן אַביסל וואַסער. דער זשאַנדאַר האָט דאָס דערזען און האָט אים אויפן פלאַץ דערשאָסן. זיין פרוי וועלכע איז צוגעלאָפן ראַטעווען איר מאַן, איז פון זעלבן זשאַנדאַרם אויך דערשאָסן געוואָרן. די דערשאָסענע זענען אויפן אָרט געבליבן ליגן און אונדז האָט מען געטריבן ווייטער. אין איינעם אַ דאָנערשטיק זענען מיר אָנגעקומען קיין אָטעק ביים דניעסטער. דאָס שטעטל איז געווען אויסגעליידיקט פון יידן. די פענצטער פון די הייזער צעפראַלט; ספרים, שטיקלאַך מעבל האָבן זיך געוואַלגערט אויף די גאַסן. פויערן זענען אומגעגאַנגען און גענישטערט אין די הייזער; ווי שטומע עדות זענען געשטאַנען די יידישע היימען, ווי צעבראָכענע מצבות אויף אַ פאַרלאָזטן בית־הקברות. אויף אַ סאַך ווענט פון די יידישע הייזער האָבן מיר געלייענט מיט קויל געשריבענע אותיות. די לעצטע געזעגן־ווערטער פון די פאַרטריבענע יידן: — „מען האָט אונדז אַרויסגעיאָגט נעכטן ביינאַכט, ווער ווייסט, צי איך וועל דיך נאָך זען, היים מיינע". „גאָט נעם נקמה"!!!

אַזעלכע און ענליכע אויפשריפטן האָט מען אויף די ווענט געלייענט. ס'איז געווען האַרצרייסנדיק. מיר האָבן מיט געבויגענע קעפ אַראָפּגעשלינגען די הייסע טרערן, וועלכע האָבן געשטיקט אין האַלדז. סאָלדאַטן האָבן ערגעץ געטראָפן טליתים און תפילין, האָבן זיי חוזק געמאַכט אָנטוענדיק די תפילין און די טליתים און זיך געשאָקעלט, אַזוי ווי יידן ביים דאַווענען. דערווייל האָט מען אונדז באַפוילן זיך אויסזעצן אויף די טראָטואַרן. ס'האָט געהייסן, אַז מיר בלייבן נעכטיקן אין אָטעק. זענען אונדז בעפאַלן מחנות רומענישע סאָלדאַטן און זיך איזדעקעוועט איבער אונדז. יידן מיט בערד האָט מען באַפוילן טאַנצן, אָדער דאַווענען, זיך לעגן און אויפשטיין. געווען צווישן אונדז אַ ייד אַ גבר יאַנקל לאַנדע. אַ שענק געהאַלטן אין ליפקאַן, האָט ער נישט געקענט צוזען דעם צער פון די אַלטע לייט און געזאָגט אַ פּאָר ווערטער די רוצחים. האָבן זיי אים מערדערליך צעשלאָגן, אַז ער האָט נישט געקענט זיך שטעלן אויף די פיס. אַז מען האָט אונדז אַריינגעטריבן אין דער הויכער אָטעקער שוהל ווי מיר האָבן געדאַרפט איבערנעכטיקן, האָבן מיר פרייער אָפּגעאָטעמט, כאָטש אויך דאָ האָבן אונדז געהיטן די זשאַנדאַרמען. ביי נאַכט אינמיטן שלאָף ברעכט פלוצים אויס אַ שיסעריי. געוואַלדן און אַ געוויין פון פרויען. און דאָ איז פינצטער חושך, אַז איינער זעט ניט דעם צווייטן. האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז עטליכע סאָלדאַטן האָבן זיך אַריינגעריסן אין שוהל און געזוכט מיידלאַך צו „פאַרברענגען". די זשאַנדאַרן האָבן זיי נישט געוואָלט אַריינלאַזן, האָבן זיי געעפנט אַ פייער. איז אָנגעקומען נאָך אַ גרופּע זשאַנדאַרן און מ'האָט די צעווילדעוועטע סאָלדאַטן פאַרטריבן. מיר האָבן שוין ביז אינדערפרי קיין אויג ניט צוגעמאַכט. אינדערפרי זענען אַרויסגעקומען פויערטעס מיט פּראָוויאַנט, האָט מען געביטן אויף עסנוואַרג קליידער אָדער צירונג — ווער ס'האָט עס נאָך פאַרמאָגט. קיינמאָל האָבן פויערן ניט געמאַכט אַזעלכע גאָלדענע געשעפטן ווי איצט: פאַר אַ ברויט — אַ פּאָר הויזן, פאַר אַ בינטל קוקורוז־מעל — אַ העמד, פאַר אַ גוטן שטאָפענעם אָנצוג האָט מען מיט שוועריקייטן באַקומען פיר ברויט. זיי האָבן זיך נאָך געדינגען. זיי האָבן געזען, אַז פאַר קלייניקייטן קען מען ביי די זשידעס צונעמען דאָס גאַנצע פאַרמעגן. אַ סאַך מאָל האָט מען געקענט הערן פון די פויערן אַזעלכע רייד: צי וואָס דאַרפט איר דאָס? מען פירט דאָך אייך סיי ווי צום טויט. — „גיט דאָס אונדז אַוועק". „נעכטן האָבן מיר געזען" — האָבן זיי אונדז געטרייסט — „ווי מ'האָט אַ גאַנצן טראַנספּאָרט אייעריקע, אַריינגעטריבן אין דניעסטער. — זענען דערנאָך די זאַכן געשווומען אויפן וואַסער" . .

ס'זיינען אָבער אויך געווען קריסטן מיט מענטשליכע געפילן און געוויסן, וועלכע האָבן אונז געבראַכט עסן און קליידער, געגלעט אונדזערע קינדערלאַך און געוויינט מיט ביטערע טרערן אויף אונדזער גורל. זיי פלעגן זאָגן: „מיט אייך „ראַשטשינעט" מען און מיט אונז וועט מען פאַרקנייטן". ווען די זשאַנדאַרן, האָבן געזען, אָז די קריסטן רעדן מיט אונדז, זענען זיי אָנגעפאַלן אויף זיי מיט קלעפ און קללות. דערמאָן איך די דאָזיקע מענשן דאָ צום גוטן אין מיינע זכרונות און זאָלן זיי געבענטשט זיין.

מ'האָט אונז ווייטער געטריבן. דער טאָג האָט זיך פון אינדערפרי געשטעלט אַ כמורנער. דער הימל איז געווען באַדעקט מיט שוואַרצע וואָלקענס. אַ ליאַדע מינוט און ס'וועט אָנהויבן גיסן. דער ווינט שטאַרקט זיך יעדע רגע. מוטערס טוליען די עופ'לאַך צו זיך. עלטערע קינדער פאַרבינדט מען מיט וויפל שמאַטעס מען האָט. — ס'איז היינט פרייטיק. — רופט זיך אָן אַ עלטערער ייד. — „שטענדיק טרייבן זיי אונז נאָר פרייטיק, כדי מיר זאָלן שבת קיין מנוחה ניט האָבן.

„אוי גזלנים זענען זיי, גרויסער גאָט!“ — „לאָזט אייך אָפּ, פעטער בנימין, מיט אייערע דרשות: שבת, שמאַבעס, אַ חילוק. — רייסט אים איבער אַ יונגערמאַן. — און אַז מ'טרייבט אייך זונטיק אָדער מאָנטיק איז גוט? אָט זעט די קינדערלאַך, קוים וואָס זיי לעבן נאָך. די פיסלאַך געשוואָלענע און די ביינדעלאַך שטעקן זיי אַרויס. אַז איך גיב אַ קוק אויף זיי — שטאַרבט מיר אָפּ יעדער אבר“. פּלוצים איז געוואָרן אַ רעש אַ צוזאַמענלויף: אַ קריוועָר שייגעץ איז דורכגעפאָרן אָנגעטאָן סאָלדאַטסקי, און האָט דערקענט די ליפּקאַנער און זיי געגעבן אַ ברויט. זיינען אַלע אַרויף אויף דעם ברויט, מען האָט עס אַזוי צעפּלעמט, אַז ס'איז פאַר קיינעם גאָרניט געבליבן. דער קריוועָר שייגעץ האָט נאָך עפּעס דערציילט: אַז אָך און וויי צו אונדז! ער איז דורך געפאָרן ליפּקאַן — איז נישטאָ מען ליפּקאַן. — „וואָס הייסט נישטאָ מער ליפּקאַן?“ פרעגט דער עולם. — וואָס הייסט? פרעגט איר? עולם גולם. אונטערגעצונדן, פאַרבר́ענט, גלייך ס'איז קיינמאָל קיין שטעטל נישט געווען. אַ באַרג מיט אַש, דערציילט ער ווייטער. דאָק־טאָר חאַווי'סעס הויז איז נישט פאַרברענט געוואָרן... זענען זיי איבערגעשלאָפן אַ נאַכט אין דאָקטאָר חאַווי'סעס הויז און געבעטן גאָט ס'זאָל שנעלער טאָג ווערן. אַ גאַנצע נאַכט האָבן זיי געהערט קרעכצן און וויינען און ס'איז געווען אויף אַ יידיש לשון. ס'זענען דאָך אָבער שוין מער קיין יידן נישטאָ, ווערזשע וויינט און קרעכצט ביינאַכט אויף יידיש? זענען זיי עטליכע אַרויס אינדרויסן זען וואָס דאָ טוט זיך זענען זיי פאַרבלאָנדזשעט געוואָרן... אַהין ווי די יידישע געבעט הייזער זענען געשטאַנען. זיי האָבן נישט געקענט טרעפן צוריק אין שטוב אַריין. זיי זענען שיער ניט פון זינען אַראָפּ פאַר שרעק. אפשר זענען דאָס טויטע נשמות געווען, וועלכע האָבן באַ־וויינט ליפּקאַן“. און אַז דער שייגעץ האָט געענדיקט האָט ער זיך איבערגע'צלמ'ט און געווען ווייס ווי קאַלך.

ס'האָט אָנגעהויבן רעגענען. דונערן און בליצן. מיר האָבן געזען אַז מען פירט אונדז אַראָפּ צום דניעסטער צו. ס'איז געוואָרן אַ בהלה, אַ געוויין. מ'האָט אָנגעהויבן צודריקן פעס־טער די קינדערלאַך און זיי קושן. מענער מיט פרויען האָבן זיך געהאַלטן ביי די הענט: „זאָלן מיר זיין צוזאַמען“ — האָבן משפחות גערעדט צווישן זיך — „אַז גאָט וויל אַזוי, מן הסתם איז אונדז אַזוי באַשערט“. דער דאָקטאָר ווייסמאַן, לייב וויינטרויבס שוואָגער, איז שטאַרק צעשלאָגן געוואָרן פון די זשאַנדאַרן. עפּיס איז ער זיי ניט געפעלן געוואָרן. אויף טריט און שריט האָבן זיי אים געשלאָגן. ווייל ער האָט זיך אַקעגן געשטעלט, געפרעגט פאַרוואָס זיי פייניגן אים אַזוי? האָבן זיי אים נאָך ערגער געשלאָגן. און ווען מיר זענען שוין געזעסן אויסגעזעצט ביים ברעג פון דניעסטער און דער רעגן האָט אויף אונדז געגאָסן אָן אויפהער, און דער ווינט פון דניעסטער האָט אונדז דורכגענומען, האָבן מיר געזען, ווי אַ פּאָר יידן טראָגן דעם טויטן גוף פון דאָקטאָר ווייסמאַן. אין וועלדל נעבן דניעסטער האָט מען אים מקבר געווען, און זיין אַלטער פאָטער האָט קדיש געזאָגט. ער האָט נישט געקענט אויסהאַלטן, דער איידעלער מענטש, די גרויסע פייניקונגען.

לאַנגע שעה'ן זענען מיר אַזוי געזעסן ביים דניעסטער און דער רעגן האָט אונדז געוואַשן. דאָס שטורמדיקע וואַסער האָט אַרויסגעוואָרפן אויפן ברעג קאַטשענעס פון קוקורוז, פאַרפוילטע עפּל, פאַרשידענע שאָלעכצער, האָבן מיר דאָס געכאַפּט און געגעסן. ווען ס'איז שוין גוט טונקל געוואָרן, האָט מען אונדז אָנגעהויבן אַריבערפירן דעם טייך. ציטערנ־דיק פון קעלט און נאַסקייט, זענען מיר אַרייגעטריבן געוואָרן אין אַ שול אויף נאַכטלעגער. אַסאַך זענען געבליבן אין דרויסן. אינדערפרי, ס'איז געווען שבת, האָט מען זיך איינגע־בעטן ביים עלטסטן פון די זשאַנדאַרן אונדז לאָזן דעם טאָג אין מאָגילעוו, מיר זאָלן כאָטש קענען די נאַסע קליידער אויסטריקענען. דער עולם איז שוין במילא געווען פאַרקילט און יעדער האָט שווער געהוסט. אין מאָגילעוו האָבן מיר געטראָפן אַנדערע בעסאַראַבער יידן, וועלכע זענען מיט אַ נאַכט פריער אַריבערגעטריבן געוואָרן. ווי אויך אוקראַאינער יידן, איינוווינער פון מאָגילעוו, וועלכע האָבן נאָך געוווינט אין זייערע הייזער און אויסגעזען מיט מענטשן גלייך.

שבת און זונטיק זענען מיר פאַרבליבן אין שטאָט. דאָ האָבן מיר צום ערשטן מאָל אויפגעשטעלט די האַנט צום בעטלען עסן. מיר האָבן זיך אַרויסגעלאָזט איבער די יידישע ווי אויך קריסטליכע קוואַרטאַלן. און ווי אויסטערליש האָט דאָס ביי אונדז אויסגעזען, ווען אַריינקומענדיק אין אָרטיגע הייזער, האָבן מיר געזען ווי פרידליך נאָרמאַל זיי לעבן, ביי זייערע געדעקטע טישן און בענקלעך. מיר האָבן שוין וואָכן לאַנג דעם טעם פון אַ ביסן ברויט נישט געפילט. יעדער אין מאָגילעוו, יידן און אויך קריסטן, האָבן אונדז אויפגענומען מיט אַ רחמנות געפיל און באַדויערט אונדז, געהאָלפן מיט וואָס זיי האָבן געקענט. די אָרטיקע יידן האָבן אָבער אויך געלעבט אין שרעק און אין ציטער, ניט וויסנדיק וואָס ס'וועט מיט זיי מאָרגן פאַסירן. אויפן מאָגילעווער בית עלמין האָבן מיר איבערגעלאָזט עטליכע קדושים. עטליכע ליפּקאַנער משפחות האָבן זיך אויסבעהאַלטן, און אַזוי טאַקע פאַרבליבן אינשטאָט.

זונטיק פאַרנאַכט האָט מען אונדז ווייטער געטריבן. שטייט מיר יעצט פאַר די אויגן דער הויכער אזארניצער באַרג, אויף וועלכן מיר האָבן זיך געדראַפּעט, ווי אויף אַ גלייכער וואַנט. מ'איז געגאַן און צוריקגעפאַלן. און אונדזערע באַגלייטער האָבן געטריבן און געשלאָגן, מ'זאָל שנעלער גיין. זענען טאַקע אונדזערע רייען שיטערער געוואָרן. אויף פעלדער און סטעפּן זענען אונדזערע ליפּקאַנער געבליבן ליגן. און אַז מ'האָט ווייטער ניט געקענט גיין, האָבן די זשאַנדאַרן מיט אַ קויל אויסגעלייזט.

אין אזארעניץ (אַ קליין שטעטל נאָך מאָגילעוו) האָבן אויך די דאָרטיקע יידן נאָך געוווינט אויף זייערע פלעצער. ווי נאָר זיי האָבן אונדז דערזען, זענען זיי אונדז אַקעגנגעלאָפן מיט שפייז און אפילו וואַרימע מילך פאַר די קינדער, ווי אויך קליידער. די זשאַנדאַרן האָבן געשלאָגן און אפילו געשאָסן אינדערלופטן, אָבער ס'האָט זיי גאָרניט געהאָלפן. פון אַלע שטיבער זענען אַרויס יונג און אַלט און אונדז עפּעס געגעבן, מיטגעוויינט אויף אונדזער גורל און געטרייסט אונדז.

אין איינעם אַ טאָג, גייענדיק איבער די אוקראַינישע סטעפּעס, האָבן מיר אָנגעטראָפן אויף אַ גרופּע עלטערע יידן, וועלכע זענען געלעגן אויף אַ בערגל קעגן דער ברענענדיקער זון, מיט אָפענע מיילער שוין נישט געקענט רעדן. מיר זענען ווי פאַרגליווערט געוואָרן. אַסאַך זענען שוין אויסגעגאַנגען און מחנות פליגן האָבן אויף זיי געזשומעט. די וועלכע האָבן נאָך געאָטעמט האָבן מיר אונדזערע לעצטע ביסלאַך וואַסער אין זייערע אָפענע מיילער אַריינגעגאָסן.

מ׳האָט אונדז ווייטער געטריבן. נאָך עטליכע טעג אָפּגיין האָבן מיר באַגעגנט בעסאַראַבער יידן, וועלכע זענען געטריבן געוואָרן אין דער פאַרקערטער ריכטונג. דאָס הייסט קיין מאָגילעוו. מיר האָבן זיי געפרעגט: וווהין גייט איר? דער ענטפער איז געווען: אַהיים גייען מיר. און זיי זענען געווען מלא שמחה. מיר האָבן זיי מקנא געווען: אונדז טרייבט מען טיף אין דער אוקראַינע און זיי גייען אַהיים. אָבער דאָס זענען געווען ליגנערישע, שטענדיק גוט צוגעטראַכטע דורך די רוצחים, קאָמבינאַציעס כדי צו האַלטן די וואַנדערער אין אַ האָפערדיקער שטימונג, און ס׳זאָלן נישט געבוירן ווערן קיין נקמה געדאַנקען. און אַזוי זענען מיר אויך געגאַן אין יענע טעג. געטריבן האָט מען אונדז אין דער ריכטונג פון יאמפּאָל (אַ אוקראַינישע שטאָט). אַקעגן, אויף דער צווייטער זייט דניעסטער ליגט די בעסאַראַבישע שטאָט סאָראָקע. נאָך אַ פּאָר טאָג גיין זענען מיר אַהין אָנגעקומען. מידע, אויסגעהונגערטע, צעבראָכענע זענען זיך שטאָטישע איינוווינער צונויפגעלאָפן, קוקן אויף אונדזער בייז־ווונדער. הונדערטער סאָלדאַטן זענען אויך געקומען קוקן אויף אונדז. אָבער געשטאַנען פון דערווייטנס און קיינעם נישט געטשעפּעט. פאַרקערט, ס׳האָט דאָ אין יאמפּאָל סטאַציאָנירט אַ איטאַליענישער גאַרניזאָן און אַסאַך פון די סאָלדאַטן האָבן זיך באַצויגן צו אונדז מיט רחמנות און מיטגעפיל. געבראַכט פאַר די קינדער ברויט, קעז און אַפילו ציגאַרעטן פאַר די מענער. זיי זענען גרייט געווען אַלץ אונדז אַוועקצוגעבן, ווען ביי די זייטן זאָלן נישט געווען שטיין די דייטשן, וועלכע האָבן אויף זיי געקוקט מיט טיגרישע אויגן. אין אַ פּאָר שעה ארום האָט מען אונדז צוריק אַריבערגעטריבן דעם דניעסטער, און מיר האָבן זיך ווידער געפונען אויף בעסאַראַבער ערד. ווי איר זעט איז דער פּלאַן אויסגעפירט געוואָרן מיט דער גאַנצער פּינקטליכקייט: נישט אָנצווועגדן קיין הייס געוועער, נאָר אַרומשלעפּן אויף די וועגן אָן עסן, אין אומענטשליכע באַדינגונגען, ביז מען וועט פון זיך אַליין אויסשטאַרבן און דאַן איז דאָס יידן־פּראָבלעם געלייזט.

דאָס אַריבערפירן צוריק דורך דעם דניעסטער, האָט נאָך מער פאַרשטאַרקט די מיינונג, אַז מען פירט אונדז טאַקע אַהיים. זענען אָנגעפילט געוואָרן אונדזערע הערצער מיט האָפענונג. יעדער ביי זיך האָט שוין געמאַכט זיין פּלאַן, ווי אַזוי ער וועט ווידער אויפשטעלן זיין חרוב׳ע היים. אַזעלכע געדאַנקען און איינרעדענישן האָבן נאָך געהאַלטן די מענטשן אויף די פיס און געגעבן כוח פאָרטצוזעצן דעם שרעקליך שווערן וועג. מ׳האָט ממש געזען און געפילט אַז דער סוף איז אומפאַרמיידליך און דאָך האָט מען דעם געדאַנק ניט צוגעלאָזט. און שטענדיק זיך געזאָגט: מיר וועלן אויך דאָס מאָל די שונאים איבערלעבן.

נאָכן אָפּגיין אַ טאָג מיט אַ נאַכט פון סאָראָקי, זענען מיר אָנגעקומען צו אַ גרויסן געדיכטן וואַלד, מיטן נאָמען רובלעניצא. די קורצע תקופה, צוויי וואָכן, אין רובלעניצא, איז געווען די שרעקליכסטע און גרויזאַמסטע וואָס מיר האָבן איבערגעלעבט: קודם כל, האָט זיך געביטן דער שטאַב זשאַנדאַרן, וועלכע האָט אונדז געפירט ביז אַהער. מיט סאַדיזם און רציחה האָבן די נייע אונדז דאָ אויפגענומען: יעדער איינער פון אונדז האָט געכאַפּט אַ פעסטן שטויס מיט דער ביקס אָדער מיט אַ אָפּגעבראָכענעם צווייג. און דער קבלת פּנים איז געווען: „פאַרלייזיקטע זשידאַנעס!! רירט זיך שנעלער! פון דאַנען וועט איר שוין קיין לעבעדיקע ניט אַרויס״. אָדער: „מיר האָבן שוין דאָ פון אייערע דרייהונדערט דערלעדיקט. איצט קומט אייער ריי״. און אַז דאָ זענען געווען יידן פאַר אונדז און אַז ס׳איז פאָרגעקומען אַ גרויסער חורבן, האָבן מיר געזען אויף טריט און שריט. מיטן אַריינקומען טיפער אין וואַלד, האָט זיך פאַר די אויגן אַנטפּלעקט אַ שוידערליך בילד: אויפן גאַנצן שטח פון וואַלד האָבן מיר געזען צעפליקטע קליידער, דורכגעלעכערטע און פאַרבלוטיגטע. טליתים, יאַרמולקעס, ספרים, האָבן זיך געוואַלגערט אין אַלע זייטן. די הויכע דיקע בוימער, זענען געשטאַנען נאַקעטע אָן קאָרע: אין גרויסן הונגער האָבן יידן אָפּגעגעסן די קאָרע. קיין גרעזל, קיין געוויקס. אַלס איז געווען אויסגעציפּט. דער וואַלד האָט אויסגעזען ווי נאָך אַ שלאַכט. און אונטן אין טאָל האָט זיך אין אַ שאַרפן אלכסון פאַרשניטן אין וואַלד אַריין, זענען געווען קברים, קברים אָן אַ שיעור!! בערגליך מיט פרישע ערד, האָבן זיך געהויבן, העכער און העכער: לאַנגע ברידערקברים און קליינע קינדער־קברים׳לאַך. מחנות פייגל האָבן טאָג איין, טאָג אויס, געפאָרפּעלט און גענישטערט. אין דעם פּלאַץ זענען מיר צוויי וואָכן געזעסן. מיר האָבן אפילו דאָס גראָז צום ציפּן און די קאָרע פון די בוימער צום עסן נישט געהאַט. קיין וואַסער איז אין וואַלד נישט געווען. מ׳האָט געדאַרפט גיין אַ לאַנגן מהלך. דערויף האָבן מיר באַקומען איינשעה אין טאָג. טאָג טעגליך פלעגן די זשאַנדאַרן שיסן. פאַר דער קלענסטער אומפּינקטליכקייט האָט מען באַצאָלט מיטן לעבן דערמאָנט זיך דער פאַל, מיטן גרייז גרויען זקן, צו וועלכן די זשאַנדאַרן זענען צוגעשטאַנען ער זאָל זיך אָפּשערן די באָרד און פאות. דער אַלטער האָט ניט מסכים געווען. האָט מען אים געשאָסן פאַר דער גאַנצער עדה יידן. גרויזאַם איז געווען דער פאַל מיט דער מוטער, וועלכע האָט זיך אַרויסגעשלייכט פון וואַלד עפּעס צו ברענגען פאַר אירע קינדער. ווען די רוצחים האָבן זי דערזען, האָבן זיי זי גלייך דערשאָסן. און די קינדער זענען געלאָפן צו דער מוטער, זענען זיי אויך בעסטיאַליש דערשאָסן געוואָרן. פאַר נישט וועלן טאַנצן לויט זייער באַגער, האָבן זיי געשאָסן. פאַר זיך פאַרשפּעטיקן ביים וואַסער ברענגען האָבן זיי געשאָסן. און אַז דער מאַיאָר, דער עלטסטער פון די זשאַנדאַרן, איז אין איינעם אַ טאָג געקומען אויף אינספּעקציע, האָבן אים פרויען מיט פיצלאַך קינדער געבעטן: לאָזט אונדז אַרויס פון דאַנען,

מיר שטאַרבן דאָך אַלע אויס פון הונגער! האָט זיי דער מאַיאָר קורץ געענטפערט: „מיר האָבן אייך דען צוגעזאָגט אַ קור־אָרט? איר זענט דאָך געקומען אַהער שטאַרבן". מיר האָבן איבערגעלאָזט אין רובלעניצאַ צענדליקער קדושים. אונטן אין טאָל זענען אויפגעקומען פרישע קברים פון ליפּקאַנער יידן. רובלעניצאַ איז אַ מאַסן־קבר פון פינפאונדרייסיק טויזנט בעסאַראַבער יידן.

סוף, סוף, האָבן מיר פריי געמאַכט דאָס פּלאַץ פאַר אַנדערע יידן. מ'האָט אונדז ווייטער געטריבן און דאָסמאָל קיין סעקורען. אין פאַרגלייך מיט רובלעניצאַ איז סעקורען געווען אַ גן־עדן. ס'האָט זיך, אמת, איבערגעחזרט דאָס לעבן פון יעדעניץ: די ענגשאַפט, דער הונגער, קראַנקהייטן. אָבער יעדן טאָג אין געוויסע שעה'ן האָבן יידן געקענט אַרויסגיין אויסערן געטאָ, איינקויפן אויב מ'האָט נאָך עפּעס פאַרמאָגט, אָדער בייטן. ס'זענען געווען אין סעקורען יידן, וועלכע האָבן נאָך נישט דורכגעמאַכט אונדזער פּיינליכן וועג. (זיי זענען שפּעטער אַרויסגעטריבן געוואָרן פון זייערע היימען), האָבן זיי אַנדערש אויסגעזען ווי מיר. זענען מיר אויך דאָ געווען אויף גרויסע צרות. ס'איז טאַקע געווען אַ מאַרק, אָבער פאַר וואָס צו קויפן אָדער בייטן, האָבן מיר שוין נישט געהאַט.

אין איינעם אַ טאָג, האָבן מיר געזען אויף די ווענט מעלדונגען פון די מאַכטאָרגאַנען: אַז מ'דאַרף האָבן דריי הונדערט יונגע מענער אויף אַרבעט קיין ליפּקאַן. מ'האָט זיך גערדאַרפט מעלדן פרייוויליק ביז אַ באַשטימטן טערמין. ווען ניט, וועט מען נעמען מיט צוואַנג. ליפּקאַנער יונגעלייט האָבן נישט געהאַט וואָס אָנצוווערן. דאָ וועלן מיר אויסגיין פאַר אַ פּיצל ברויט. אפשר — האָבן מיר געטראַכט — וועלן מיר ביי דער אַרבעט כאָטש קריגן עסן. מיר האָבן זיך צוגעשטעלט אין דער זשאַנדאַרמעריע, נאָך פאַרן טערמין. אַלע 300 זענען מיר געווען ליפּקאַנער. ס'האָט געליעט אין האַרצן די בענקשאַפט צו דער היים. כאָטש שוין אַ אָפּגעברענטע, נישט מער ווי אַ באַרג אַש. יעדער איינער פון אונדז האָט באַקומען אַ ברויט מיט עטליכע שטיקלאַך צוקער און מיר האָבן זיך געלאָזט אין וועג אַריין. באַוואָפנטע זשאַנדאַרן האָבן אונדז געטריבן צופוס. עטליכע פון יי האָבן זיך אָנגעשיכורט און אונדז געטריבן מיט ווילדער רציחה. באפוילן לויפן און געשלאָגן. אונדזער ערשטע סטאַציע איז געווען בריטשאַן. דאָ האָבן מיר גענעכטיגט. אַ מרה שחורה האָט אונדז אַרומגענומען קוקענדיק אויף דעם שטעטל: אָ טויטע שטילקייט, די שטיבער צעפראַלט. די פענצטער און טירן אַרויסגעריסן. אפילו אַ הונט זעט מען ניט: זיי זענען זיך צעלאָפן. פּוסטעוועט בריטשאַן: אַ בית הקברות. מיר האָבן דערווייל געציפּט שטיקלאַך פון ברויט. כאָטש מיר האָבן עס געקענט מיט איין שלונג פאַרטיק מאַכן. אָבער וואָס וועט זיין ווייטער? פאַרטאָג האָט מען אונדז געלאָזט אויפקאָכן וואַסער. האָבן מיר אָפּגעגעסן אַ גוטן פרישטיק: ברויט מיט וואַרים פאַרציקערט וואַסער. און ווייטער געגאַנגען. יעצט שוין גלייך קיין ליפּקאַן. זענען מיר געגאַנגען אַביסל מונטערער, טראַכטענדיק, אַז אָט, אין אַ פּאָר שעה, וועלן מיר זיין אין אונדזער היים־שטאָט. אָך, ווי עס בענקט זיך נאָך אַ אַ היים אין אַזעלכע מאָמענטן.

ערשט איצט דערפילן מיר אונדזער נע ונד'קייט. אין אונדזער אייגענער היים, דאַרף מען אונדז גאָר טרייבן. מיר זענען געגאַנגען שנעל אָן אָפּרו. וואָס נענטער מיר זענען צוגעקומען קיין ליפּקאַן האָט אָנגעהויבן האַסטיקער קלאַפּן דאָס האַרץ. ווי מען דאַרף באַגעגענען עפּעס אַ לאַנג דערוואַרטעטע זאַך. אָט זענען מיר שוין ביים וואַלד וואָס ליגט פאַרן בריטשאַנער באַרג. מיר זעען שוין פון דער ווייטן דער קיריליכעס סעדער, וואָס מיר האָבן אַזוי גוט געקענט. און אָט איז דער פּריקאַטיעכעס גאָרטן מיט די דיקע עפּל און פלוימן־בוימער.

דאָ איז אַמאָל געווען אונדזער קינדער גאָרטן. דאָ איז אונדז בעקאַנט יעדער שטיינדעלע. אַלץאיז היימיש. אָבער וואָס האָט פּאַסירט? די זון איז שוין גאַנץ הויך, ס'איז שוין גאַנץ טאָג און מ'זעט נישט קיין מענטשן. דאָך ווו זענען זיי? מיר געהען אַלץ ווייטער און מיר באַמערקן, ווי דערשראָקענע פּנים'ער קוקן אַרויס פון אונטער די פאָרהענגלאַך. אפשר האָבן זיי, די גויים, מורא פאַר די זשאַנדאַרן? אָדער גאָר פאַר אונדז? מיר זענען דאָך שקלאַפן, פאַר'משפּט'ע צום טויט. און אפשר פילן זיי עפּעס אַ שולד פאַר אונדז? מיר האָבן דאָך דאָ אין ליפּקאַן הונדערטער יאָרן מיט זיי געלעבט אין שכנות, געטיילט פריידן און ליידן צוזאַמען. איצט זענען מיר אויף אומקום און זיי פירן נאָרמאַל זייער לעבן. אַזוי האָבן מיר זיך דערנענטערט צו דער פּאָסט. ס'הויבן אָן האַסטיקער קלאַפּן די הערצער. אַ שוידערליך בילד אַנטפּלעקט זיך פאַר די אויגן: מען קוקט אַראָפּ אין טאָל אַריין און דאָס שטעטל איז נישטאָ. אַ מדבר, אַ באַרג אש, חורבות אויף חורבות. גייט מען נענטער אַראָפּ. הויבן אָן ציטערן הענט און פיס. פאַלן טרערן אויפן אַש פון דער אַמאָליקער היים. אויגן זוכן די שטיבער ווו מ'איז געבוירן און דערצויגן, אויפגעוואָקסן און מ'דערקענט נישט אַפילו דאָס פּלאַץ. גלייך ס'איז דאָ קיינמאָל קיין לעבן נישט געווען. און אַז מיר זענען שוין געווען דאָרט, ווו ס'איז אַמאָל דער צענטער געווען, זענען שוין געשטאַנען צענדליקער נייגעריקע קריסטן אויסגעפּוצטע (ס'איז גראָד געווען זונטיק) און אונדז באַטראַכט, אונדזערע מלבושים, אונדזערע פאַרגעלטע אויסגעהונגערטע פּנים'ער. די קלויסטער גלאָקן האָבן זיך צעקלינגען. גערופן די קריסטן צו תפילה. זעט מען טאַקע דעם ליפּקאַנער קלויסטער פון אַלע זייטן. עס פאַרשטעלט אים מער גאָרנישט. מען זעט אויך דעם פּרוט פונדאַנען, גלייך מיט דער האַנט דערלאַנגען. ס'שטייט אַ שטומער עדות דעם דאָקטאָר חאוויס'ס ווילע. די איינציקע פאַרבליבענע געביידע אין שטאָט. אַהין האָט מען אונדז צוגעפירט. דאָ האָט איצט געוווינט דער שטאָט באַלעבאָס, דער פּרעטאָר, וועלכער האָט אונדז געדאַרפט איבערנעמען. כאַפּן מיר דערווייל בליקן אַרום: אַ ליידיקייט, אַ פּוסטקייט. דאָ אַנטקעגן איז אַמאָל אונדזער שטוב געווען, דערקען איך אפילו נישט דאָס פּלאַץ. אַסאַך שריפות זענען געווען אין ליפּקאַן. כמעט יעדן זומער האָט געברענט. נאָר יעדעס מאָל פלעגן די בעלי־בתים זיך צוריק אויפבויען: שענער און מאָדערנער. די פאַרמעגליכע פלעגן העלפן די אָרימע און דאָס שטעטל איז ווידער געווען אויסגעבויט. איצט אָבער, איז דאָס מיטן וואָרצל אויסגעראָטן געוואָרן. נישטאָ שוין מער די בעלי־

בתים, ווער ס׳זאָל זאָרגן פאַרן ווידעראויפבוי. ס׳איז טאָטאַל פאַרניכטעט געוואָרן. און ווייזט אויס אַז ס׳וועט שוין דאָ מער קיין יידיש לעבן ניט זיין.

אַרום צען אַזייגער פאַרמיטיק איז אַרויסגעקומען דער פרעטאָר. אונדז אַלעמען באַטראַכט און דערקענט אַסאַך ליפקאַנער מענטשן. ער האָט זיך העפליך באַגריסט מיט אונדז, און אונדז צוגעזאָגט, אַז וויפיל צייט מיר וועלן זיין אין ליפקאַן וועט אונדז גאָרניט פעלן. מען האָט די העלפט פון אונדז אַוועקגעשיקט קיין מאמאליגע אויף אַרבעט ביי דער באַן, און אַ העלפט זענען מיר געבליבן אַרבעטן אין שטאָט. מיר האָבן אָפּגערוימט די שטיינער, ציגל, אַרויסגעריסן די גראָזן וועלכע זענען אינצווישן אָנגעוואקסן, געקערט די טראָטואַרן. די אַרבעט איז ניט געווען קיין שווערע, און מ׳האָט אונדז אויך ניט געטריבן. דער פרעטאָר האָט טאַקע געגעבן אַ באַפעל מ׳זאָל זיך צו אונדז באַציען מענטשליך. ער האָט אויך פאַראָרדנט: מ׳זאָל אונדז געבן דריי מאָל אַין טאָג עסן, וואָס מ׳האָט געקאָכט ביי די ברייטמאַנס אין שטוב. פאַרנאַכט ווען מיר פלעגן ענדיקן, פלעגן קומען היימישע קריסטן און אונדז ברענגען עסן, קליידער און אפילו געלד. זיי האָבן אונדז זער באַדויערט. געווען צווישן זיי אַסאַך געוועזענע מיטגלידער אין פראָפעסיאָנעלע פאַריינען, וועלכע האָבן יאָרן לאַנג געאַרבעט האַנט ביי האַנט מיט יידן, און אויך געוווינט צוזאַמען מיט יידן. זייער באַציונג איז געווען אַ ברידערליכע. זיי האָבן אַלץ געטאָן פאַר אונדז. צום באַדויערן האָט דאָס גוטע נישט געדויערט. דער באַפעל איז געקומען אַזוי שנעל, אַז ביינאַכט האָט מען אונדז פון שלאָף אויפגעוועקט און געטריבן צוריק קיין סעקורען. דאָ האָבן מיר דערזען, אַז אינצווישן האָט מען אויפגעהויבן דעם גרעסטן טייל ליפקאַנער און זיי איבערגעשיקט קיין יעדינעץ. דאָס איז געווען אַ נייער בראָך. מיר האָבן אָנגעהויבן לויפן זוכן אונדזערע משפחות און געטראָפן ליידיקע שטיבער. דאָס אַרויסטרייבן איז געווען אַזוי ספּאָנטאַן, אַז אין אייניקע שטיבער האָבן מיר געטראָפן איבערגעקערטע טעפּלאַך מיט אָרימען ביסל געקעכץ. אַזוי איז אויך מיין פאַמיליע אַרויסגעטריבן געוואָרן: מיין מוטער, דאָס ברידערל, שוועסטער און שוואָגער. אַחוץ מיין ברודער יצחק, און שוועסטער פרומע, האָב איך די איבריקע שוין מער ניט געזען. זיי זיינען אַלע אומגעקומען ווי קדושים. דאָס זעלבע האָט פּאַסירט כמעט מיט אַלע, וועלכע זענען צושיידט געוואָרן. זיי האָבן מער זייערע אייגענע נישט געזען.

אַ טאָג נאָך יום כיפור 1941 האָט מען אונדז אויפגעהויבן פון סעקורען און ווידער געטריבן אויף מזרח. די יעדינצער זענען געגאַן אויף יאמפאל, און מיר, די סעקורענער, אויף מאָגילעוו. טאָג טעגליך זענען געטריבן געוואָרן נייע טראַנספּאָרטן. אויף די וועגן האָבן מיר געטראָפן אַסאַך צוריקגעבליבענע יידן, וועלכע האָבן זיך געוואַלגערט, זיך ניט געקענט שטעלן אויף די פיס. זייער סוף איז אַ באַוווסטער...

ס׳האָט זיך געשטעלט דער אָסיען. שאַרפע ווינטן און שטעכיקע פרעסטלאַך, האָבן אונדז געמאַטערט אין די פאַרטאָגן און אין די פאַרנאַכטן. די פעלדער זענען שוין געווען נאַקעטע. און וואָס צו ציפּן און רייסן פון זיי. אין מויל אַריין איז שוין נישט געווען. אַז מען פלעגט בלייבן אויף נאַכטלעגער ערגעץ אין אַ דאָרף, פלעגט מען זיך לאָזן גרופּענסווייז, בעטלען עסן. נישט שטענדיג איז דאָס געלונגען. אַסאַך מאָל פלעגט מען זיך אומקערן מיט אָפּגעריסענע קליידער צוזאַמען מיט שטיקער פלייש, דורך די אָנגערייצטע דאָרפישע הינט. סוף אָקטאָבער 1941 זענען מיר צום צווייטן מאָל אַריבערגעגאַנגען דעם דניעסטער ביי מאַגילעוו.

איין טאָג זענען מיר דאָ געווען, און ווייטער געטריבן געוואָרן. אָפּגייענדיק בערך אַ פערציק קילאָמעטער פון דניעסטער, האָבן זיך די זשאַנדאַרן מיט אונדז געזעגנט און אונדז געזאָגט, אַז דאָס איז דער באַפעל: מיר וועלן שוין מער ניט באַגלייט ווערן. מיר וועלן אַליין גיין דאָ אין דער טראַנסדניסטריע. מיר האָבן שוין עס נישט געקענט משיג זיין: וואָס הייסט אַליין? און וווהין? אין דער פרעמד? דאָס הייסט אודאי, אַזוי לאַנג גיין ביז מיר וועלן אויסשטאַרבן ביז צום לעצטן. די פּאַניק איז געווען גרויס. אָבער מיר האָבן קיין ברירה נישט געהאַט. האָבן מיר צווישן זיך געמאַכט אַ הסכם אַז: אין יעדן דאָרף זאָלן בלייבן עטליכע משפחות, כדי נישט פאַלן צו לאַסט דער דאָרפישער באַפעלקערונג. אַזוי האָבן מיר ליפקאַנער אָנגעהויבן זיך צעשפּרייטן אין מאָגילעווער אויעזד (מחוז)), וועלכער האָט זיך געצויגן ביז זשמערינקע. אין יעדן דאָרף צו פינף, צען משפחות. אַסאַך מאָל האָט פּאַסירט אַז די פויערן האָבן נישט געוואָלט קיין זשידעס ביי זיך. איז מען ווייטער געגאַנגען. ביז מ׳האָט זיך ערגעץ ווו באַזעצט. מיר זענען פאַרבליבן אַ הונדערט משפחות, וועלכע זענען געגאַנגען ווייטער. ביז מיר זענען אָנגעקומען אין שטעטל קאפאיגאראד. די אָרטיקע יידן האָבן נאָך געוווינט אין זייערע שטיבער און מען האָט זיי נישט געטשעפּעט, פון אונז זענען זיי געווען פונדערווייטנס. קען זיין, אויס מורא פאַר נאַטשאַלסטוואָ. מיר זענען געבליבן דאָ נעכטיקן. איך געדענק מיר זענען געשלאָפן אינדרויסן ערגעץ נעבן אַ וואַסער. ס׳איז געווען שטאַרק קאַלט, ס׳האָט געשניטן יעדער אבר. קינדערלאַך האָבן געוויינט. און מוטערס האָבן געבראָכן די הענט. עפּעס האָט זיך אומגעדרייט אַ אוקראַינער מיט אַ גומענעם שטעקן. און האָט געשלאָגן איבער די קעפּ און לייבער. — מיר וועלן אייך ווייזן זשידעס, איך וועל מיט אייך ענדיקן! — האָט ער געשריען. און מיר האָבן זיך נענטער צוגערוקט איינער צום צווייטן, ס׳זאָל אונדז וואַרימער זיין, אָבער די ערד האָט געפרוירן אונטער אונדז. אינדערפרי זענען עטליכע מענטשן נישט אויפגעשטאַנען: ווי שטיקער אייז זענען זיי געבליבן אָן לעבן. מען האָט זיי מקבר געווען אויפן קאפאיגאראדער בית־הקברות. זיי האָבן יאָ געהאַט די זכיה געבראַכט צו ווערן צו קבר ישראל. אין קאפאיגאראד זענען פון אונדז געבליבן ביי אַ זעכצן משפחות. איך, צווישן די איבעריקן, וועלכע זיינען געגאַנגען ווייטער. נישט לייכט איז געווען אויך דאָס צוטיילן זיך. קיין פרעמדע זענען צווישן אונדז נישט געווען. נאָר אַ היימיש שטעטל מיט לויטער אייגענע, קרובים, נאָענטע און ווייטע שכנים, גוטע ברידער. און דאָס צעטיילן זיך איז געווען אַ ריס פונם האַרצן אָבער אַזוי איז געווען דער גורל.

פערציק משפחות זענען מיר געווען, ווען מיר זענען

אָנגעקומען קיין מאַרטינאָווקע, אַ דאָרף וואָס ליגט צוועלף קילאָמעטער פון קאפאיגאראד און צען קילאָמעטער פון שטעטל באר.

קיין מאַרטינאָווקע זענען מיר אָנגעקומען מיד אָפּגעריסן אָפּגעשליסן און צעבראָכן, זענען זיך צונויפגעקומען אוקראַינער קוקן אויף אונדזער בייז־ווונדער: אַזויפיל זשידעס האָבן זיי נאָך קיינמאָל ניט געזען. זענען מיר געשטאַנען און געוואַרט, אַז נאַטשאַלסטוואָ זאָל באַשליסן צי לאָזן אונדז בלייבן דאָ אין דאָרף אָדער ווייטער גיין. קיין גרויסן חשק האָבן זיי — ווייזט אויס — ניט געהאַט. מיר האָבן דאָס דערפילט און אָנגעהויבן וויינען און בעטן, אַז מיר זענען שוין לאַנגע חדשים אין וועג, און אַז זיי זאָלן אויף אונדז רחמנות האָבן, זענען זיי דאָך אויך עלטערן פון קינדער. אונדזער געבעט האָט געהאָלפן און מ'האָט אונדז אָפּגעגעבן אַ געוועזענעם „קלוב", כאָטש די פענסטער האָבבן געפעלט און ערטערווייז דער דאַך. האָט דאָס דאָך געהייסן: נישט אונטערן פרייען הימל. מיר האָבן אויסגעבעטן צוביסלאַך שטרוי און אַזוי זיך געמאַכט געלעגערס. די ענגשאַפט איז געווען נישט צום איבערטראָגן. כאָטש זיך גאַנצע נעכט. האָסטו געוואָלט אויסשטרעקן די פיס, ביזטו אַרויף אויפן שכן. פלעגן ווערן געוואַלדן און קריגערייען ס'איז שוין געווען שפּעטער הערבסט. און די ווינטן פייפן, בלאָזן אָן אויפהער. די שלאָפנדיקע דרייען זיך אום, מ'שלעפט אַ שמאַטע און נאָך עפּעס אַ מלבוש זיך צודעקן. די קינדער וויינען, רוקן זיך צו די מוטערס שויסן. פלעגט מען אַזוי גאַנצע נעכט אָפּזיצן און קיין אויג ניט צומאַכן. אין אַפּאָר טעג אַרום זענען עטליכע משפחות אַוועק פון אונדז. אייניקע קיין קוזמינעץ און אייניקע קיין פראַמאַשינעץ, מיינענדיק, אַז דאָרט וועט זיין לייכטער. דער אמת איז, אַז אין די דערפער ווו די צאָל יידן איז געווען אַ קליינע, האָט מען לייכטער געקריגן דאָס שטיקל ברויט. שפּעטער האָט מען די יידן פון פראַמאַשאַנעץ אַרויסגעטריבן, מחמת דאָרטן איז געווען די דייטש־רומענישע גרעניץ.

האָבן אונדזערע יידן געוואַנדערט פון דאָרף צו דאָרף. אַסאַך זענען בכלל צום גוטן דאָרף נישט דערגאַנגען. אויף די וועגן דערמאָרדעט געוואָרן דורך רומעניש־דייטש מיליטער, אָדער דורך די אוקראַינער גופא, גויים, וועלכע זענען געווען זשעדנע נאָך שמאַטעס און אַנדערע חפצים. מיר האָבן זיך פון דאָרף מאַרטינאָווקא נישט גערירט. זענען מיר דאָרט פאַרבליבן עטליכע און דרייסיק ליפּקאַנער משפחות. מיר האָבן זיך אַביסל גראַמער געמאַכט אין קלוב. מ'האָט שוין געקענט זיך אויסשטרעקן אין דער גאַנצער לענג. און די מחלוקת'ן האָבן אויפגעהערט .אונדזערע בעלי־מלאכה'ס האָבן אָנגעשמעקט אַרבעט אין דאָרף, און פלעגן פאַר זייער אַרבעט באַקומען שפּייז. די היים־זיצערס, וועלכע האָבן ניט געהאַט קיין פאַך, האָבן דערווייל אויספאַרקויפט די איבערגעבליבענע רעשטליך פון מלבושים, גלויבנדיק אַז אָט, אָט וועט זיך ענדיקן דער קריג און מען וועט זיך אומקערן אַהיים.

די אוקראַינער האָבן אויסגעניצט די שווערע לאַגע פון די יידן און אָפּגעקויפט פאַר גראָשנס זאַכן, וועלכע האָבן פיל מער ווערט געהאַט. יידן וועלכע האָבן נישט געהאַט קיין מלבושים און נישט געווען קיין בעלי מלאכה, זענען געווען די ערשטע „קדושים". כאָטש דער קאָלכאָז האָט די ערשטע צייט אונדז עפּעס צוגעטיילט פון זיינע פּראָדוקטן. אָבער זיי האָבן אויפגעהערט אין מאָמענט, ווען מען האָט אין דאָרף אַריינגעטריבן נייע דריי הונדערט און פופציק קיצמאַנער (בוקאָווינער) משפחות. די קיצמאַנער יידן זענען געקומען דירעקט פון זייערע היימען. נישט דורכמאַכנדיק דעם גהינום־וועג, ווי מיר. זענען זיי געקומען מיט אַסאַך געפּעק, וויפיל זיי האָבן נאָר געקענט מיטטראָגן.

מיר ליפּקאַנער זענען שוין געווען איינגעזעסענע אין דאָרף. אַסאַך באַקאַנטע פויערן און די באַציונגען זענען געווען ניט קיין שלעכטע. איצט אָבער האָבן זיי די גאַנצע אויפמערקזאַמקייט געשענקט די נייע געקומענע יידן און מיר זענען אין שאָטן. מיר האָבן אין די קיצמאַנער יידן, חלילה, ניט געזען קיין קאָנקורענטן. מיר האָבן געזען אונדזער בשותפות'דיקן אומגליק, אונדזער אַלעמענס סוף. זיי האָט מען אַריינגעטריבן אין אַ חזיר־שטאַל און אפילו פאַר דעם האָבן זיי געדאַרפט באַצאָלן, ווייל דער סטאַראָסטאַ האָט זיי אַנדערש ניט געוואָלט לאָזן אין דאָרף.

דערווייל איז אָנגעקומען דער ווינטער 1942. דער דאָזיקער ווינטער איז געווען די שרעקליכסטע תקופה. ס'איז געווען די גרעסטע שטערבליכקייט, וועלכע האָט אַוועקגעריסן מער ווי אַ העלפט פון אונדזערע יידן. דער טיפער שניי האָט אַלץ צוגעדעקט. מענטשן זענען פאַרפרוירן געוואָרן, טאָג טעגליך פלעגט מען אַרויספירן קדושים. מען האָט אפילו קיין גריבער נישט געקענט גראָבן. די ערד איז געווען פאַרהאַרטעוועט ווי אייזן. פלעגט מען עפּעס אויפגראָבן און אַביסל פאַרשיטן מיט שניי. טאַטעס פלעגן אָפּט טראָגן זייערע טויטע קינדער מקבר זיין. לעבעדיקע סקעלעטן פלעגן זיך קוים האַלטן אויף די פיס. און אַזוי אין אָנבליק פון טויט זיך לאָזן אין דאָרף אַריין, אפשר דאָך עפּעס אויסבעטן פאַר די נאָך לעבעדיקע קינדער. ווער ס'האָט ניט געזען דעם פיין פון די הונגעריקע קינדערלאַך, האָט פיין אויף זיין לעבן ניט געזען: איינגעפאַלענע בלאַסע בעקלאַך מיט אַרויסשטאַרצנדיקע שאַרפע ביינער. אַ געלע דינע הויט, וואָס אָט אָט צערייסט זי זיך און די ביינדלאַך צעשיטן זיך. און די האַלב פאַרמאַכטע מאָנענדיקע אויגעלאַך בעטן זיך: — „טאַטע, עסן! מאַמע! אַ שטיקעלע ברויט! איך בין הונגעריק!" די מוטערס קענען שוין ניט וויינען. זיי האָבן שוין ניט קיין טרערן. און די טאַטעס־סקעלעטן לאָזן זיך מיט די לעצטע כוחות אין דאָרף אַריין. אַמאָל געלינגט זיי עפּעס אַהיים ברענגען און אַמאָל קומען זיי צוריק צעביסענע פון די דאָרפישע הינט, אָדער צעשלאָגענע פון די שקצים. ס'פלעגט זיך ביי אונדז אַרומדרייען אַ ייִנגעלע פון אַיאָר צען. משה'לה. אַ יתום. פלעגט ער אַרומגיין צווישן גויאישע הויפן עפּעס אויסבעטן. ניט שטענדיק איז ער אַרויס אַ זאַטער. האָט ער זיך פאַר'חבר'ט מיט עטליכען בעלי־בית'שע הינט. פלעגט ער אויפפאַסן, ווען די בעל הבית'טע האָט אַרויסגעטראָגן עסן פאַר די הינט. האָט ער זיך צוגעשאַרט און געגעסן מיט זיי. ס'זענען נאָך געווען צענדליקער פאָרפאַלן וואָס האָבן אונדז מקצר ימים געווען. ס'פלעגן פון צייט צו צייט אַראָפּקומען צו אונדז

רומענישע סאָלדאַטן, נאָך תבואה. זענען זיי געבליבן אַפּאָר טעג אין דאָרף. פלעגן זיי אָנמאַכן חושך צווישן אונדז. איינמאָל האָט זיך איינעם אַ זשאַנדאַר פאַרגליסט צונעמען אַ פוטערנע קוטשמע, ביי אַ יידן. דער ייד האָט זיך אַנטקעגן געשטעלט, האָט ער אים גלייך אויפן אָרט דערשאָסן. אַ צווייטער פאַל: אַ שכור׳ער זעלנער האָט געזוכט אַ יידן. ס׳איז געווען אַ ווינטער־נאַכט אין 1942. מיר זענען געליגן איינגעקאָרטשעט אין דרייען פון קעלט. איז ער אַריין אין קלוב אין דער באַגלייטונג פון יונגע אוקראַינער. זיי האָבן אים „געוויזן" ווי יידן זענען דאָ. דרך אגב זענען די דאָזיגע אוקראַינער ביז צוריק מיט אַ יאָר געווען מיטגלידער פון דער קאָמוניסטישער יוגנט אָרגאַניזאַציע. „קאָמסאָמאָל". דער סאָלדאַט איז אומגעלאָפן ווי אַ ווילדער טיגער און געשלאָגן מעשה רוצח. מיר האָבן זיך אפילו קעגנגעשטעלט, אָבער די אוקראַינער האָבן געהאַלטן מיט אים. אין יענער נאַכט איז געשטאָרבן ישראליק, אַ ייִנגל פון אַיאָר פופצען, אַ געלעמטער אויף ביידע פיס, ער און זיין מוטער חאַנצע, פון די ווונדן וואָס זיי האָבן באַקומען פון שיכור׳ן סאָלדאַט. צענדליקער אַזעלכע גרויזאַמע פאַלן זענען פאָרגעקומען אין מאַרטינאָווקע און איך קען זיי נישט פאַרגעסן! זיי זענען טיף פאַרקריצט אין מיין זכרון. איינגעוועבט אין מיין לייב און לעבן. איך בין וואָכנלאַנג אַרומגעגאַנגען אַ פאַרשוואָלענער פון הונגער. איך האָב געזען ווי דער סוף קומט. דער ביטערער סוף פון מיינע ברידער און שוועסטער די ליפקאַנער יידן. איך זע זיי נאָך איצט פאַר מיינע אויגן. אָט זיצט אַ גרופע יידן אויף אַ בינטל שטרוי. אויגן פאַרשוואָלענע, ווי קישעלאַך וואָלטן נאָכגעהאַנגען אונטער זיי. און וואָס רעדט מען? יעדער דערציילט, ווי ער פלעגט פראַווען זיינע שבתים. וועגן קוליטשן, פיש, יוך, פלייש. היימישע חלות, וואָס זיין ווייבל פלעג באַקן. זיצט מען אַזוי שעה׳ן לאַנג און מ׳רעדט. פלוצים זעסטו ווי דיין מיטשפרעכער פאַרוואַרפט דעם קאָפּ און אויס מיט אים. זענען אים די נאָך לעבעדיקע מקנא: ער איז שוין זיינס איבערגעקומען... אָט דאָרט אין ווינקל זיצן חאַסיע מיט בערלן. זיי זענען חתן כלה, פירן זיך שוין אַרום עטליכע יאָר. ס׳איז שוין אפילו געווען אָפּגעשמועסט ווען צו פראַווען די חתונה. מעשה שטן, איז אויסגעבראָכן דער קריג. זיצן זיי דאָ אין ווינקל לעבן פענצטער. פון דער שוואַרצער וואַנט רינט אַ גאַנצן טאָג שוואַרץ וואַסער. איז זי, די כלה אַביסל גערירט פון די געדאַנקען. זי האָט זיך, זאָגט מען, שטאַרק גענומען צום האַרצן. האָט זי אַזעלכע אויפברויזנדיקע מאָמענטן: זי גיט זיך פלוצים אַ שטעל אויף און הויבט אָן שרייען: — נו, כלי־זמרים, וואָס שווייגט איר? שפּילט אַ פריילִיכס! איך גיי דאָך היינט צו דער חופה! זעט מיין שלייער, דאָס חופה־קלייד און די שיינע שיך. שפּילט פריילִיכער, העכער! ס׳איז היינט מיין גליקליכסטער טאָג אין לעבן! חתן מיינער, קום נענטער, באַלד וועסטו מיר אָנטון דאָס קדושין רינגל, וועסט ווערן מיין מאַן און איך דיין ווייב!" עטליכע מאָל חזר׳ט זי איבער די ווערטער און צעלאַכט זיך אויף אַ הויך קול. דערנאָך הויבט זי אָן וויינען. דאָס קומט פאָר כמעט יעדן טאָג. אויף אונדז מאַכט דאָס שוין ניט קיין רושם. זי איז נעבאך אַ אומגליקליכע כלה. מיט אונדז איז דאָ יאַנקל נדן, געווען אין ליפקאַן אַ מאַנופאַקטור־קרעמער בשותפות מיט זיין ברודער ראובן זיידמאַן, האָט ער אָן אויפהער גערויכערט סיגאַרעטן. דאָס לעצטע האָט ער פאַרקויפט און גערויכערט. פלעג זיין פרוי אים זאָגן: — יאַנקל, יאַנקל, וואָס וועט זיין דער סוף מיט דיר? פלעג ער איר ענטפערן: — נאַרישע יידענע, איך זע דאָך במילא, אַז איך שטאַרב, וויל איך כאָטש דאָס פאַרגעניגן האָבן. און אַזוי איז געווען, ער איז טאַקע געשטאָרבן מיטן ציגאַר אין מויל.

אין די חדשים יאַנואַר, פעברואַר 1942, ווען די שווערע פרעסט האָבן גענומען, זענען אַסאַך קיצמאַנער יידן, וועלכע האָבן געקענט באַצאָלן, אַרויס פון דער חזיר־שטאַל אין פריוואַטע הייזער. מיר ליפקאַנער, זענען די גאַנצע צייט געבליבן אין קלוב און אָפּגעפרוירן געוואָרן. פלעג פּאַסירן ביי די יידן פון די פריוואַטע הייזער, וועלכע האָבן געהאַט אַסאַך געפּעק, און דאָס האָט געלאָקט די פויערן. האָבן זיי אָנגעשטעלט אַנדערע. יענע פלעגן ביינאַכט איבערפאַלן די שלאָפנדיקע יידן און צוראַבעווען ביז צום לעצטן. אויפן צווייטן טאָג האָט דער בעל־הבית דעם יידן אַרויסגעוואָרפן, ווייל ער האָט שוין נישט געהאַט מיט וואָס צו באַצאָלן. פלעגן זיי בלית ברירה צוריק גיין אין חזיר־שטאַל.

אין אַזאַ ווינטער נאַכט, זענען דורך אַ אוקראַינישער מסירה, צוגעפאָרן אַ גרופע זשאַנדאַרן צו אַ הייזקע ווו ס׳האָט געוווינט אַ יידיש פאָר פאָלק מיט אַ זעכצניעריק טעכטערל. די זשאַנדאַרן האָבן זיך באַרבאַריש געוואָרפן אויפן מיידל. די עלטערן מערדעריש צעשלאָגן. דאָס מיידל אַ פאַר׳חלש׳טע האָבן זיי מיטגענומען מיט זיך. ערשט אין עטליכע טעג אַרום איז זי צוריקגעקומען אַ באָרוועסע, אַ נאַקעטע און אַ פאַרפייניקטע אויפן גאַנצן לעבן. צענדליקער איבערפאַלן, מען איז ניט זיכער אַרויסצוגיין פון שטאַל אָדער פון קלוב. אַ גרופע יידן לויפן צום סטאַרעסטע, בעטן ער זאָל עפּעס טון, ער זאָל ווירקן אויף די אָרטיקע איינוווינער אַז זיי זאָלן נישט איבערפאַלן. ער נעמט אַ פיינע מתנה און זאָגט צו. ס׳איז געוואָרן אַביסל שטילער אָבער פאַר די זשאַנדאַרן דאַרף מען זיך היטן. חלילה אויב זיי טרעפן דיך, ביסטו אַ קדוש. כמעט אַלע זענען זיי געווען רוצחים. דרייט זיך אַרום אַ אונטער־אָפּיצירל, אַ קליינס, אַ נישטיקס. ערשט נישט לאַנג אויסגעטון זיינע פּאַנטאָפלעס און אַוועקגעוואָרפן זיין טשאַבאַנסקע שטעקן. דאָ איז ער אַ קעניג. ווי נאָר ער טרעפט אַ יידן, שיסט ער אָן אַ ביסל רחמנות. ער האָט שוין אַסאַך יידן קאַלט־בלוטיג דערשאָסן איינע פון זיינע קרבנות, איז געווען אַ יידישע פרוי, אין די זעכציקער. די גאַנצע צייט פלעג זי זיך אַרומשלעפּן מיט אַ טאָרבע בעטלען ביי די פויערן. זי פלעג זיך שטענדיק אויסהיטן פאַר דעם רוצח. אין אַ ווינטערדיקן טאָג באַגעגנט ער זי. זי האָט אָנגעהויבן לויפן. ס׳איז געווען אַ טיפער שניי. ער האָט געשאָסן, אָבער נישט געטראָפן אין ריכטיקן פלאַץ. און זי איז געלאָפן אַ נישט דערשאָסענע. דאָס בלוט האָט רויט געמאַכט דעם ווייסן שניי. געזען אַז זי לויפט נאָך האָט ער נאָך עטליכע קוילן איך נאָכגעיאָגט ביז זי איז אַנידערגעפאַלן. איך בין געווען צווישן די דריי יידן, וועלכע האָבן באַקומען אַ באַפעל דעם טויטן קערפּער מקבר

צו זיין. דער דאָזיקער רוצח האָט אָבער צולעצט זיין שטראָף באַקומען. אין 1946 האָט אים אַ ליפּקאַנער ייִד, הערץ שוואַרץ, באַגעגנט שפּאַצירן אויף איינער פון די בוקאַרעסטער גאַסן, אַ רוייקער, גאָט די נשמה שולדיק. הערץ שוואַרץ האָט אים גלייך איבערגעגעבן אין די הענט פון דער רומעניש־קאָמוניסטישער פּאָליציי, וווּ ער האָט זיין פאַרדינטע שטראָף זיכער באַקומען.

אַזוי האָבן מיר דורכגעלעבט דעם ווינטער 1942. ענדליך פרילינג. דער שניי האָט גענומען טאָפּיען. און ס׳האָבן זיך באַוויזן די ערשטע שפּראָצונגען פון דער ערד. ס׳איז לייכטער געוואָרן אויף דער נשמה. דאָך אַ גרעזל אַ בלעטל און דער עיקר אַ ביסל וואַרימע זון. איז מען אַרויס אין דרויסן, צעשפּרייט די שמאַטעס, אַרויסגעוואָרפן דאָס שטרוי אין זיך אויסגעגליכן אַביסל די ביינער. יענע, ביי וועמען דער פראָסט האָט די פיס אָפּגעפרוירן, האָט מען אַרויסגעטראָגן אין דרויסן.

בעלי־מלאכות האָבן זיך געלאָזט אין דאָרף אַריין עפּעס פאַרדינען. די פויערן האָבן זיך טאַקע געגרייט צו זייער פּסח. זיי איז נישט אָנגעגאַנגען ייִדישע נויט און אומקום. פאַרקערט, זיי האָבן נאָך בעסער געלעבט ווי פריער. זייערע זין זענען דורכן דייטש בעפרייט געוואָרן פון פלען, זענען זיי אַהיים געקומען. זיי איז גוט! די וועלט קען זיך איבערקערן. זיי האָבן חתונה געמאַכט קינדער, געמאַכט וועטשערינקעס און יעדן אָוונט געטאַנצט. יעדן זונטיק פלעגן זיי, מעשה פרומע לייט, גיין אין קלויסטער, וועלכער האָט פינפאונצוואַנציק יאָר געדינט פאַר אַ מאַגאַזין. איצט זענען פאַר זיי צוריקגעקומען די אַלטע גוטע צאַרישע צייטן. און ייִדן־שנאה קען מען פראַנק און פריי פרעדיקן. גרייטן זיי זיך צום פּסח. נייען ייִדישע שניידערס בגדים און שוסטערס מאַכן פאַר זיי שיך און דער שערער שערט און גאָלט אויפן שטאָטישן סטיל. גרייטן זיי אָן פּעסלאַך וואָדקע לכבוד פּסח. זענען זיי מכבד אויך אונז מיט גלעזלאַך. איז מען דאָך אויסגעהונגערט און די קישקעס זענען איינגעשרומפּן .טרינקט מען, פאַרדרייט זיך דער קאָפּ. מ׳ווערט אַביסעלע בגלופין, הויבט מען אָן וויינען. „ווען וועט שוין קומען די גאולה? מען זאָל ווידער ווערן מענטשן, ווי געווען ביים אייגענעם טיש, אויף אייגענער שוועל״.

אין די פרילינגטעג האָט אַ בליאַסק געטאָן אַ בלאַסערבלאַסער שטראַל פון האָפענונג: און אפשר וועט מען דאָך דערלעבן די באַפרייונג. איז געקומען אַ פרישע פּלאָג: ס׳האָט אויסגעבראָכן אַ מגפה פון טיפוס וועלכע האָט אַרומגעכאַפּט אַלע ייִדן. פון אונדז איז עס אַריבער צו די אוקראַינער. זענען געפאַלן מענטשן ווי פליגן. האָט נאַטשאַלסטוואָ געזען אַז ס׳איז ניט גוט: דאָס גאַנצע דאָרף קען אַוועק. האָט מען באַשלאָסן: אַרויסטרייבן די ייִדן פון מאַרטינאָווקע. געזאָגט און געטון. אויף מאָרגן איז שוין געווען דאָס גאַנצע דאָרף ייִדן־ריין. נאָר צוויי ייִדן: דער קאָוואַל פון בריטשאַן און דער סטאָליער שמואל, פון קיצמאַן, האָבן געהאַט די דערלויבנישן צו אַרבעטן אין קאָלכאָז. איך, כאָטש כ׳האָב אַזאַ דערלויבעניש ניטש געקריגן, בין דאָך געבליבן אויף אייגענער אחריות. מיין אַרויסגיין פון דאָרף וואָלט געווען אַ זיכערער טויט, ווי

זיכער ער איז געווען פאַרן גרעסטן טייל אַרויסגעטריבענע. די צוויי ייִדישע משפחות, וועלכע זענען געבליבן אין מאַרטינאָווקע, האָבן געהאַט פרויען מיט קינדער און האָבן געוווינט אין גויישע הייזקעס. איך בין געווען איינער אַליין און האָב קיין סטאַביל פּלאַץ נישט געהאַט. יעדע נאַכט פלעג איך בייטן מיין נאַכטלעגער. זיך נישט אויפגעהאַלטן חלילה אין קיין שטוב. ס׳איז געווען פרילינג און ווו איך האָב דעם קאָפּ אַנידערגעלייגט — דאָרט בין איך איבערגעשלאָפן. דאָס האָט געקענט זיין אין וואַלד און אַמאָל אין שטאַל מיט די פערד, אָדער אין פרייען פעלד. אין רעגן צייט פלעג איך נעכטיקן אין פויערישע סטאָדאָלעס. נישט געקוקט אויף מיין אָפּגעזונדערטקייט — בין איך דאָך געווען זייער באַפריינדעט מיט די פויערן. איך האָב זיי אַלע געקענט ביי די נעמען און געוווסט ווי זיי ווינען, געקענט זייערע סימפּאַטיעס און אַנטיפּאַטיעס, צום אַלטן און נייעם רעזשים. געוווסט ווער ס׳איז אַ ייִדן פריינט און ווער אַ שונא. דער עיקר איך בין געווען אַ בן־בית איך אַסאַך הייזער. דאָס איז געווען מיין גרויס מזל. מיין קענען יעדן פויער און די פריינטשאַפט מיט זיי, האָט שפּעטער אַסאַך געהאָלפן די אַרויסגעטריבע ייִדן אויפן גאַראַדאַק, ווי אויך אַסאַך אָפּגעראַטעוועט פון אומקום. גאַראַדאַק האָט געהייסן דאָס נייע אָרט ווי די ייִדן זענען אָנגעקומען סך הכל פינף קילאָמעטער פון מאַרטינאָווקע. צוויי כמעט איינגעפאַלענע צימערן אויפן פרייען פעלד, וואָס האָבן אַמאָל געדינט אַלס נאַכט אַכסניה פאַר די קאָלכאָזנע פּאַסטוכער. לינקס פון דעם הויז, האָט זיך אויף לאַנגע קילאָמעטערס געצויגן אַ געדיכט דעמבן וואַלד, און אין די אַנדערע זייטן, זענען געווען פעלדער, אויף ווייפל דאָס אויג האָט געקענט פאַרוואַרפן. פינף קילאָמעטער ווייטער קיין צפון איז געלעגן דאָס דאָרף פראַמאַשינעץ, ווי ס׳האָט געוווינט איין איינציקער ייִד אַ דאָקטאָר. דאָ אין פראַמאַשינעץ איז אויך געווען די גרעניץ צווישן רומענער און דייטשן. קיין ייִד האָט אויף דער דייטשער זייט נישט געטאָרט אַריבערגיין. קוים האָט מען אים געכאַפּט איז ער שוין קיין לעבעדיקער פון דאָרט נישט אַרויס.

מערב צו פון גאַראַדאַק, האָט זיך געפונען דאָס דאָרף קוזמינעץ.דאָרט איז געשטאַנען אַ גאַרניזאָן פון רומעניש מיליטער, אונאויך אַ גרויסער ייִדן־לאַגער. אין לאַגער האָט זיך געפונען דער גרעסטער טייל ליפּקאַנער ייִדן, ווי אויך נאָוואָסעליצער, חאָטינער, יעדעניצער און בריטשאַנער. די שטערבליכקייט איז דאָ געווען קאָלאָסאַל. די רומענער האָבן שוין געזאָרגט, אַז די ייִדן זאָלן ניט מאריך ימים זיין. גאַראַדאַק ווידער איז געווען אָפּגעשלאָסן פון דער דרויסנדיקער וועלט. נאָר הימל, וואַלד און פעלד. אויפן גאָראָדאָק האָבן זיך געפונען דער רעשט פון ליפּקאַנער און קיצמאַנער ייִדן: ליפּקאַנער דרייאונצוואַנציק משפחות און קיצמאַנער זעקסאונאַכציק. אין דער זעלבער צייט זענען ליפּקאַנער ייִדן געווען צעשפּרייט איבער גאַנץ טראַנסניסטריע. דאָס רוב משפחות זענען שוין געווען האַלבע און געפּערטעלטע. אַ סאַך איינצעלנע וועלכע האָבן שוין די גאַנצע משפחה פאַרלוירן. אַזעלכע האָבן איינגעשטעלט זייער לעבן און געגאַנגען פון לאַגער צו לאַגער

זוכן אַ פּעטער, אַ מומען, אַ נאָענטן, אויסגעזוכט האָט מען אַז ס'איז זיך שווער פאַרצושטעלן: מחנות סקעלעטן האָבן זיך קוים געשלעפּט אויף די פיס. דיקליידער וואָס מען האָט געטראָגן, זענען געווען פון שמאַטעס און זעק. שטיקער לייב האָבן זיך אַרויסגעזוכט פון צווישן די צעריסענע שמאַטעס. אָבער לעבן האָט זיך געוואָלט פאַר יעדן פּרייז. ווען מ'זאָל מיינען, אַז אַזאַ לעבן איז נישט כדאי געווען, איז דאָס אַ גרויסער טעות. דאָס גראָז, די קאָרע פון בוימער, פאַרפוילטע קאַרטאָפל, דאָס איז געווען דאָס טייערסטע. אין דעם האָט מען געזוכט דעם אָנהאַלט אין לעבן. די גרויסע האָפענונג אויף דער באַפרייונג, האָט מען אין די חזיר־שטאַלן געטרוימט. שעה'ן לאַנג פלעג מען ליגן אין אָנמאַכט און אַלץ שמועסן אַז דער טאָג דערנעענטערט זיך. דער דייטש וועט כאַפּן די מפּלה און די וועלט וועט ווידער פריי ווערן. מיט דער האָפענונג פלעגן פינטלען מאטע, אויסגעלאָשענע אויגן דעם לעצטן פינטל. פאַרקוילטע ליפּן מורמלען דעם לעצטן מורמל: באַפרייונג.

גאראדאק איז געווען דער לעצטער לאַגער, פאַר דער באַפרייונג. פון דאָ האָט מען טאָג איין טאָג אויס, געוואַרט אויף דער גאולה. דאָס יאָר 1943, האָט געבראַכט אַלץ מער דערפרייענדיקע בשורות פון די פראָנטן. מען האָט ממש גע־לעבט מיטן געדאַנק פריי צו ווערן און אַז די רויטע ארמיי האָט באַפרייט נאָך אַ שטאָט און נאָך אַ שטאָט, איז געווען יום טוב אין לאַגער: מען פלעגט וואַרפן דאָס צעריסענע היטל אינדערלופטן און שפּרינגען מיט די דאַרע פיס פאַר פרייד. איך געדענק ווען קיעוו איז באַפרייט געוואָרן האָט מען זיך געקושט און געוויינט פאַר פרייד. אַ קליינינקייט, דרייהונדערט קילאָמעטער פון דער באַפרייונג, כאָטש מיט די הענט אָנצו־טאַפּן. ביינאַכט פלעגט מען זיך אַראָפּלעגן מיט די אויערן צו דער ערד, כדי בעסער צו הערן די טעמפּע אָפּקלאַנגען פון וויטן שיסעריי. און יעדע נאַכט האָט מען געהערט אַלץ נענטער. פלעגן איבערגעבליבענע מאַמעס (ווייל זייער ווייניק, יידישע מאַמעס, זענען געבליבן), פאַרגלאָצן די אויגן צום הימל און בעטן געזונט און כוח פאַר דער רויטער אַרמיי. „געזונט אין אייערע קעפּ, געזונט אין אייערע לייבער”, פלעגן זיי זאָגן די מאַמעס — „שלאָגט דעם רוצח מיט דער גאַנצער קראַפט אייערער. דאָס פאַרגאָסענע אומשולדיקע בלוט קען ניט רוען!”

ווי אויבן געזאָגט, איז דער גאראדאק געווען אָפּגעזונדערט פון די אַרומיקע ישובים. ממש אַ אָפּגעשלאָסענע וועלט. מיר האָבן דאָ געטראָפן יידן, וועלכע, וואַנדערנדיק פון דאָרף צו דאָרף, זיינען זיי אַהער געקומען פאַר אונדז און דאָ איז געווען זייער לעצטע סטאַנציע. ווייטער גיין קען מען ניט, מחמת די לויערונגען פון די זשאַנדאַרן און דאָרפישע חולי־גאַנעס, וועלכע האָבן יעדן יידן אויף די וועגן אָן רחמנות דערשאָסן. ‏פּיידלאַך נייטאַרינס אַהיימגייענדיק, פלעגן אויפן וועג אָדער אין וואַלד בעסטיאַליש איבערפאַלן און חיה'יש געשענדעט ווערן, כאָטש די מיידלאַך האָבן אויסגעזען מער טויט ווי לעבעדיק. יידן זענען געווען הפקר, הפקרדיקער ווי דער הונט, וואָס לויפט פאַרביי. אַ פאַל: הארניק, אַ יונגערמאַן אין די דרייסיקער. אין דער היים געווען אַ סעקרעטאַר ביי

אַ אַדוואָקאַט. און דאָ איז ער באַפאָלמעכטיקט געוואָרן צו פירן די רשימות פון די נאָך לעבעדיקע יידן. יעדן זונטיק האָט ער די רשימות געדאַרפט אָפּפירן קיין מיטקע, ווו ס'איז געווען די צענטראַלע פון די זשאַנדאַרן. דאָס דאָרף איז געווען 6 קילאָמעטער ווייט און דער וועג האָט געפירט דורך אַ וואַלד. נישט איינמאָל פלעג מען זיך וווּנדערן, וואָס הארניק, וועלכער האָט געטראָגן אַ ריינעם אויסגעפּוצטן אָנצוג, איז לעבעדיק אַ היים געקומען. און ס'האָט טאַקע פּאַסירט אין אַ זונטיק האָט אַ אוקראַינער, וואָס האָט געוואָרפן אַ אויג אויף זיין אָנצוג, אים אָפּגעוואַרט אין וואַלד, אים דערמאָרדעט און זיין נאַקעטן קערפּער אַראָפּגעשליידערט אין אַ טיפן אָפּגרונט. ערשט אין אַ יאָר אַרום האָט מען דעם סקעלעט געפונען אַ פאַרפוילטן. דאָס זענען איינצעלנע רינגעלאַך אין דער גרוי־זאַמער קייט פון טראַנסניסטריע.

אין מיינע זכרונות וויל איך ניט אַוועקגיין פון היסטאָ־רישן אמת און דערמאָנען אויך צרות און פּיין, וועלכע האָבן אונדז גורם געווען ניט נאָר פרעמדע. גויים, נאָר אויך איי־גענע: יידן. ס'איז באַקאַנט, אַז אין די דייטשע לאַגערס זענען אויף יידן אויפצווינגען געוואָרן יידישע „עלטסטע” — „קאַ־פּאָס”, וועמענס אויפגאַבע איז געווען צושטעלן יידן פאַר די דייטשע „אַקציעס” לויטן באַפעל פון די רוצחים. ביי די רומע־נער האָבן די יידישע „קאַפּאָס” ניט געהאַט אַזאַ פונקציע, נאָר, הערשענדיק איבער דער דערשלאָגענער מאַסע, האָבן זיי מיט גרויס אכזריות געהאָלפן די „שעפן” אויסרויבן דאָס לעצטע ביי די אומגליקליכע, אים און זיך רייך מאַכן אויף זייער חשבון..

אויך ביי אונדז אין לאַגער זענען געווען אַ זעלכע צוויי נידערטרעכטיקע יידן: דער אַזוי גערופענער „עלטסטער” באַשטימט פון רומענישן לאַגער־קאָמענדאַנט זאנד, אַ באַראַ־מעטער (בוקאווינא) און זיין מיטאַרבעטער, אַ ליפּקאַנער אליקל טאקאר, וועלכער האָט זיך אליין געקרוינט.

ווער ס'האָט געקענט אליקלן פון דערהיים, ווייסט צו דער־ציילן, אַז אליקל האָט געקערט צו דער אונטערוועלט נאָך פון פריעסטער יוגנט. פאַרבליבן איז ער אַ אַלטפאַרזעסענער בחור. אויפן גאראדאק איז ער געווען מיט אַ שוועסטער און שוואָגער, יאנקל מאנזיע. אליקל איז געווען פון פאַך אַ טאַקער און אויך אַ סטאָליאַר,ביידע פון די בעסטע פאַכן אין טראַנסניסטריע. אויב מ'האָט געקענט אַרויסגיין אין דאָרף אַרבעטן איז ניט נאָר די עקזיסטענץ געווען געזיכערט. מ'האָט אויך געהאַט די מעגליכקייט צו באַצאָלן די זשאַנדאַרן זיי זאָלן לאָזן אַרומגיין איבער די דערפער. אַזוי אַרום איז אליקל געוואָרן דער „גביר” פון גאראדאק. דאָס האָט אים געגעבן זעלבסטזיכערקייט און ווילן צום הערשן. ס'פלעג פּאַסירן, ווען הונדערטער פאַמיליעס האָבן געשמאַכט פון הונגער, געזוכט גראָזן צו צופּן, פלעג אליקל פאַרקאַטשען די אַרבל, זיך אַוועקשטעלן עפּענטליך און פאַרקנייטן דריי אָדער פיר קילאָ מעל און מאַכן וואַרעניקעס מיט קעז דערביי זיך קלאַפּן איבערן בויך און אויס־שרייען: ס'איז מיין וועלט. אַ קרענק אייך אַלע! איצט בין איך אויפן פערד! איז אליקל טאַקע געוואָרן אויסגעפּרעסן,

באַקומען אַ בויך און אַ פּאָר רויטע באַקן ווי אַ בוראַק און אַזוי אַרום געוואָרן דער שטאַרקער פון לאַגער. האָבן יידן מורא באַקומען פאַר אים. ער פלעגט אויף אַלעמען אָנוואַרפן אַ שרעק און אויך שלאָגן... מיטן לאַגער־עלטעסטן, זאנד, האָט ער געאַרבייט האַנט אין האַנט: פלעגן ביידע זיך טיילן מיטן רויב. ווי באַקאַנט זענען גאַנצע פאַמיליעס אומגעקומען פון הונגער איז אליקל געווען דער יורש פון די איבערגעבליבענע זאַכן. ווען אַ ייד האָט גע׳גוסס׳ט או מ׳האָט אים געוואָלט דערראַטעווען מיט אַ ביסל וואַסער אָדער „זשאַנדרע״ (קוקורוזמעל מיט וואַסער) האָט אליקל ניט דערלאָזט, ווייל דער גוסס האָט געהאַט אַפּאָר גאָלדענע ציין אין מויל און אַליקל האָט זיי געוואָלט וואָס פריער אַרויסרייסן. מאַנכע מאָל פלעגט ער אַליין אַזעלכע אומגליקליכע ערליידיקן, כדי אַראָפּצורייסן אַ פינגערל, אויריינגל אָדער ציין. אַרוי אַרום האָט ער אָנגעפילט דאָס זעקל גאָלד מער און מער. ספּעציעל האָט ער זיך נוקם געווען אין געוועזענע פאַרמעגליכע יידן: „קרענק אייך, געוועזענע פּופּיקעס, היינט מאַך איך אַ לעבן און איר קוקט און פּלאַצט!״. פלעגן יידן פאַרבייסן די ליפּן און שווייגן. קינדער פלעגן טעהנ׳ען צון די עלטערן: פאַרוואָס האָט אליקל אַסאַך און מיר אפילו אַ קרישקע ברויט ניט. ווען ס׳איז אָנגעקומען פּעקלאַך קליידער צום צוטיילן צווישן עולם האָבן שוין זאנד און אליקל געזאָרגט דערפאַר, אַז דער עולם זאָל גאָרניט באַקומען. אַזוי האָבן די פאָלקספאַרעטער מקצר ימים געווען די אומגליקליכע און צענדליקער זענען דורך זיי אומגעקומען.

ליפקאַנער זענען געווען אין אַלע לאַגערס און טראַנסניסטריע: קאַפּייגאראַד, וואפניארקע, טולטשין, זשמערינקע, מוראפא, פעציארא און אַנדערע. יעדער לאַגער מיט זיינע צרות. פון וואפניארקע דערציילט מיר מיכל שטייף איז דער לאַגער געווען, לויט דייטשן סיסטעם, אַרומגענומען מיט אַ שטאַכלדראָט און אַרומגערינגעלט מיט רומענישע קאָנוואָיען. ווען שטייף איז אָנגעקומען אַהין האָט ער דאָרט געטראָפן פון 650 פאַמיליעס ליפקאַנער ניט מער ווי צוויי: ברוך לייב פורמן או לאה קרעמער. פון קאַפּייגאראַד האָט מען אַרויסגעפירט אַלע יידן אין נאָענטן וואַלד און זיי אויסגעשאָסן. פון אַלע לאַגערס זענען יידן געטריבן געוואָרן קיין טולטשין אין די טאָרפגרובענס, ווו מ׳האָט ביי אַ הונגערפּאָרציע געמוזט אַרבייטן 12 שעה אַ טאָג, שטייענדיק אין וואַסער ביז איבער די קני. ווער ס׳איז ניט געפעלן דעם זשאַנדאַרם, האָט ער אים געשלאָגן ביז טויט. דאָרט איז אומגעקומען מיין שוואָגער, חיים זומערפלד. די מערדער האָבן אים די לונגען אָפּגעשלאָגן. ס׳איז געווען פאַלן, ווען די מאַכט האָט צוגעשטעלט אין די לאַגערס פאַרגיפטעטע שפּייזן. מענשן זענען אומגעקומען אָדער געבליבן אייביגע קאַליקעס.

אין די חדשים אָקטאָבער נאָוועמבער 1942, מיט דער ערשטער דייטשער מפּלה ביי סטאַלינגראַד האָט איינגעטרעטן אַ לייכטע מילדערונג אין די באַציונגען פון די רומענישע הערשער צו יידן. צענער טויזנטער זענען זיי אומגעקומען אויף די פראָנטן און אין דער סטאַלינגראַדער מפּלה האָבן זיי דערשמעקט דעם אָנהויב פון סוף. אויך די אוקראַינער האָבן פאַרבעסערט זייער באַנעמען. דער נצחון פון דער רויטער אַרמעע האָט זיי אויסגעניכטערט. זענען געקומען די דייטשן, וואָס האָבן באַשלאָסן צו פאַרשנעלערן דאָס פאַרניכטן פון די יידן און געצווונגען די רומענער איבערגעבן „זייערע״ יידן אין דייטשע הענט כדי אויך די איבערגעבליבענע צו פאַרגיכערן דעם סוף.

גרויזאַם, אימה׳דיק איז געווען דער חורבן. אַזוינס האָט נאָך די וועלט ניט געזען, זייט זי עקזיסטירט. אין 20־טן יאָרהונדערט אין מיטן אייראָפּע האָט דאָס דייטשע „קולטורפאָלק״ אומגעבראַכט מיליאָנען אומשולדיגע מענשן. אָנהויבענדיק פון דער הויכער אינטעליגענץ ביזן שוואַרצאַרבעטער. אַלע האָבן געמאָרדעט. דער דאָקטאָר און יוריסט, דער בוכהאַלטער און קאַסיר, אַרטיסט און מאַלער, דער פויער פון פעלד און דער סוחר פון שטאָדט, אַלע האָבן איינגעטונקענע אין יידיש בלוט, פאַרבלוטיגטע הענט. און איך, אַ זון פון אויסגע׳הרגטע, פאָלק וויל קלאָגן, אייננרייסן ייעלטן, שעלטן, פאַרשעלטן די מערדער: „שטראָף זיי, גאָט שטאַרקער, טו זיי וואָס זיי האָבן אונדז געטון. אפילו ניט מער. זייערע קינדער זאָלן בעטלען עסן און זיי זאָלן ניט האָבן, וואָס זיי צו געבן. זיי זאָלן צופּן גראָזן אין פעלד, קאָרע פון די בוימער, עסן אַז די בייכער זאָלן זיי פּלאַצן׳ זיי זאָלן אויספרירן פון קעלט. זיי זאָלן אַרומקריכן מיט די אויסגייענדיקע כוחות אויף אַלע פיר. נעם נקמה, גאָט, פאַר די גאַז קאַמערן. יאָג זיי מיט צאָרן און פאַרטיליק זיי פון אונטער דיינע הימלען!״

זומער אין 1943 האָבן זיך אין די מאַטיקאָווער וועלדער באַוויזן די ערשטע פּאַרטיזאַנער. די באַוועגונג פון רומענישן מיליטער איז געוואָרן שטאַרקער אין דער געגנט. מיר האָבן נישט געוווסט וואָס דער טאָג קען ברענגען. אייניקע משפחות פונם גאראדאק זענען געקומען קיין מאַרטינאָווקע, זיך אויסבאַהאַלטן. די אוקראַינער האָבן דאָסמאָל אַנדערש געהאַנדלט, מורא־האָבנדיק פאַר קאָנסעקווענצן. די רומענישע רעגימענטן האָבן קיין יידן נישט גערירט. זיי זענען געווען מיט זיך פאַרנומען. די ניט גרויסע צאָל פּאַרטיזאַנער, האָבן זיי פאַרשאַפט גרויסע צרות. יעדער קאַמף זייערער מיט די פּאַרטיזאַנער, איז געווען אַ פאַרשפּילטער, און האָט זיי געקאָסט שווערע פאַרלוסטן.

אין יענער צייט האָט זיך געגרינדעט אַ קאָנספּיראַטיווע גרופּע יונגע מאַרטינאָווקער אויקראַינער, צווישן וועלכע איך בין אויך געווען אַ מיטגליד. אונזער אויפגאַבע איז געווען צו שטיין אין פאַרבינדונג מיטן קאָמאַנדיר פונם אָטריאַד מאַיאָר ראַזדיעלניקאָוו. מיר פלעגן אים אינפאָרמירן פון אַלעמען וואָס קומט פאָר אין דער געגנט. פאַרשטענדליך אַז דאָס איז געווען פאַרבונדן מיט סכנות נפשות, אָבער דאָס איז געווען אונדזער קליינער צושטייער צום אַלגעמיינעם גרויסן קאַמף קעגן די נאַציס.

יאַנואַר 1944 האָבן די ווייניקע וועלכע האָבן זוכה געווען דערלעבן דעם דאַטום, געקענט זען ווי עס שטאַרקט זיך דאָס אָפּטרעטן אויף מעריב. טאָג און נאַכט האָבן פול געפּאַקטע צוגן צוריקגעפירט מיליטער און פאַרשידן געווער. רוסישע עראָפּלאַנען האָבן באָמבאַדירט די אָפּטרעטנדיקע. מיר האָבן

דאַמאָלס איבערגעלעבט די שווערסטע מאָמענטן. דו האָסט געפילט אַז די פרייהייט איז ממש מיט די הענט אָנצוטאַפּן און דאָס האַרץ האָט געיובל׳ט פאַר פרייד און דערביי טראַכטנדיק אז די דייטשן, ביים צוריקמאַרש, קענען אונדז אַלעמען דערליידיקן. די פּאַרטיזאַנער פון די מאָטיקאָווער וועלדער זענען אַריבער קיין פוילן אויסצורייניקן די געגענד פון די באַנדעראָווצעס (אַ נאַציאָנאַלע אוקראַינישע באַוועגונג קעגן דעם ראַטנפאַרבאַנד). מיר זענען געבליבן אָנבעהאָלפן. אין די טעג פלעגט מען שוין דייטליך הערן דאָס שיסן. די רויטע אַרמיי האָט שוין געשטורעמט דעם דניעפּער און מיט שנעלע טריט פאָראויסגעגאַנגען. ביאַלע־צערקווא און ראָסטאָוו זענען שוין אויך אין „אונדזערע" הענט. עס טיילט אונדז אָפּ פון דער באַפרייונג אפילו ניט קיין הונדערט קילאָמעטער. —" גרויסער גאָט, העלף אונדז מיר זאָלן דערלעבן היטלערס מפלה". — האָבן מיר זיך אין די טעג געבעטן. די אוקראַינער האָבן געגראָבן גריבער אויפן פאַל פון אַ באַשיסונג, זיק קענען בעהאַלטן. מיר האָבן דעם ביישפּיל נאָכגעטון. צו אונדזער גרויס מזל האָבן מיר זיך מיט די גריבער נישט באַנוצט. די הויפּט שלאַכט איז געווען אין שטעטל באר, צוועלף קילאָמעטער פון אונדזער פּלאַץ. ס׳איז שוין געווען די צווייטע העלפט פון חודש מאַרט. אין דער נאַכט פון צוואַנציקסטן אויפן איינאונצוואַנציקסטן, שוין טיף אין דער נאַכט, אויפן קאַפּאַיגאראַדער שליאַך האָבן זיך אַריינגעשלייכט אין דאָרף אַריין עטליכע סילועטן. אין אָנפאַנג איז זיי שווער געווען צו באַמערקן. די ערד איז געווען באַדעקט מיט אַ ווייסן שניי־טעפּיך. און זיי אויך אין ווייסן ווי שניי. אינגיכן זענען זיי נענטער געקומען. דאָס איז געווען די ערשטע רוסישע ראַזוועדטשיקעס. ווען זיי האָבן זיך איבערצייגט אַז דער שונא איז דאָ נישטאָ, האָבן זיך אין אויגנבליק אָנגעהויבן באַוועגן מיליטער ווי זאַמד ביים ים. אַלע זיינען אַרויס פון די כאַטעס. און מיר, שוין געציילטע יידישע משפחות בתוכם. מען איז אַרויף אויף די רויטע אַרמייער, זיך געקושט און געוויינט. וואָס ס׳האָט זיך אין אונדזערע הערצער דאַן אָפּגעשפּילט, איז שווער צו באַמאָלן. דאָס פּאַסירט איינמאָל אין לעבן. מערערע מאָל אַזעלכע איבערלעבונגען קען דאָס האַרץ ניט אויסהאַלטן. אַ מענטש פילט נישט זיין פיזישן געבורט. ער קומט אויף דער וועלט אַ אומבאַוווסטזיניגער. דאָ זענען מיר, יידן, ווידערגעבוירן געוואָרן און אפשר, ריכטיגער געזאָגט, תחית־המתים אויפגעשטאַנען צוריק באקומען דאָס לעבן פאַרשטייענדיק און פילנדיק. דערפאַר האָט אַזוי געיובעל׳ט דאָס האַרץ. נעכטן געגליכן צו אַ הונט און אפשר נאָך ערגער און היינט אַפרייער מענטש גלייך מיט אַלע. אויפן צווייטן טאָג האָבן מיר זיך באַגעגנט מיט יידישע רויטאַרמייער, אָפיצירן און סאָלדאַטן, וועלכע האָבן מיט טיפער געריכטקייט דערצעלט אַז אין די געביטן, ווו דער דייטש איז געווען האָבן זיי קיין יידן נישט געטראָפן. מיר זענען די ערשטע יידן וועלכע זיי האָבן באַגעגנט. — „אָבער געדענקט ברידער, — האָבן זיי צו אונדז געזאָגט: — „מיר גייען ווייטער, די דייטשע שלאַנג איז שוין אַ פאַרוווּנדעטע, נאָר זי וואַרפט זיך נאָך. מיר וועלן נקמה נעמען פאַרן אומשולדיקן בלוט. מיר וועלן די שלאַנג ערליידיקן אין איר אייגענער נעסט".

ציען זיך רעשטלאַך יידן פון דער אוקראַינע „אַהיים". ווערט די פרייד פון דער בעפרייונג פאַרוואַנדלט אין אַ גרויסן טרויער. ווען מען קוקט זיך אַרום, פון גאַנצע משפחות זענען געבליבן פערטלען, איינציקע קיילעכדיקע יתומים. וווהין גייען זיי? ווו איז זייער היים? און מיר ליפּקאַנער יידן קערן זיך אום אין אַ חרובער היים. אפילו די נאַקעטע פיר ווענט זענען נישטאָ. דו טרעטסט אויף לויטער שטיינער און ליים. אַש פון דיין אַמאָליקער היים! און האָסט ניט ווו דעם קאָפּ אַוועקצולעגן. שטייסטו אין דיין אַמאָליקער היים ווי אַ נע ונד׳ניק. אַלעס איז דאָ אַזוי נאָרמאַל: דער גרוי־בלויער פּרוט פליסט ווי געוויינלעך. די ווינט־מילן מאָלן ווייץ און קוקורוז. בליען ווידער פעלדער און גערטענער. ס׳הערט זיך פּויערן אַרבעטן אין פעלד און אין וואַלד. דאָס לעבן פאַר זיי האָט זיך מיט דער צייט מיט גאָרנישט ניט געענדערט. פאַר אונדז איז דאָ אַלץ פרעמד. ס׳וועט שוין מער קיין יידיש לעבן דאָ נישט בליען.

ליפּקאַנער יידן זענען אויסגעריסן געוואָרן מיטן שורש. ס׳וועלן שוין מער קיין יידישע שרייער נישט שרייען אויף די ליפּקאַנער גאַסן. און דער שמש וועט צו קיין סליחות נישט מער וועקן.

טרעטן מיר אויף דיין אַש ליפּקאַן, און אונדזער לעצטער בליק איז געווענדעט אַרויף אויבן, צום הייליקן אָרט, ווו די מצבות שטייען ווי שטומע עדות פון אַמאָליקן ליפּקאַן.

איך שרייב מיינע זכרונות אין באַנייטן ליפּקאַן אין ישראל, ווו ס׳לעבן רעשטלאַך פון אַמאָליקן ליפּקאַנער יידנטום. זאָלן זשע די זכרונות דינען ווי אַ נר תמיד און ס׳זאָלן נישט אויסגעלאָשן ווערן פון אונדזערע הערצער די פייערדיקע גליונג נאָך די טייערסטע אונדזערע, וועלכע זענען שוין מער נישטאָ.

כבוד לזכרם!

ישראל רושקא, שכון ליפּקני

מענדל כהן

שאַראַגאַד

אונדזער טראַנספּאָרט איז אין לוטשינעץ פּאַרטיילט געוואָרן אין גרופּן און יעדע איז געשיקט געוואָרן אין אַ אַנדערע ריכטונג. איך און מיין פאַמיליע זענען אַריין געפאַלן אין דער גרופּע וואָס איז געגאַנגען קיין שאַרגאָראַד. די מערהייט ליפּקאַנער צווישן אונדז זענען אָנגעקומען קיין פּאָפּאָוויץ. דאָס איז געווען פון די ערגסטע לאַגערן אין טראַנסניסטריע. די באַראַקן געגראָבענע אין דער ערד אויסער דעם דאָרף. און אין די שנייען און פרעסט פון דעצעמבער 1941, ביים שווערן הונגער דערצו, זענען כמעט אַלע מענטשן פשוט אומגעקומען פון הונגער און קעלט. ס'זענען געווען אויך ענערגישע מענטשן, וואָס האָבן געוואַגט אַנטלויפן פון דאָרט כאָטש אויף די וועגן האָט געלויערט דער טויט. צווישן די אומגעקומענע ליפּקאַנער זענען געווען אויך מיינע צוויי ברידער יוסף און מאיר.

אין שאַרגאָראַד זענען מיר געווען אין אַ געטאָ, ווי איבעראַל. עס זענען דאָרט געבליבן די אָרטיקע יידן אין זייערע הייזער און מיר האָבן זיך מיט זיי איינגעלעבט ווי מיט ברידער. מיר זענען דאָרט געווען 120 פאַמיליעס פון בעסאַראַביע, אָבער ווען עס זענען אָנגעקומען די אַרויסגעטריבענע יידן פון דער בוקאָווינא האָט מען זיי אויך אַריינגעקוועטשט אין געטאָ און די ענגשאַפט און אומריינקייט איז געוואָרן אַזוי גרויס, אַז עס האָט אויסגעבראָכן אַן עפּידעמיע פון פלעקטיפוס, וואָס האָט אומגעבראַכט הונדערטער מענטשן, צווישן די קרבנות פון טיפוס איז אויך געווען מיין פרוי. איך מיט מיין קינד זענען געזונט געוואָרן. דעמאָלט האָבן די דייטשן געפאָדערט פון די רומענער זיי זאָלן זיי אויסליפערן יידן צו אַרבעט ביים טייך בוג. צוערשט האָט מען גענומען ייִנגע, דערנאָך עלטערע, ביז דאָס געטאָ האָט זיך אויסגעליידיקט פון מענער. מיטן לעצטן טראַנספּאָרט, אָנהויב סעפּטעמבער 1943, האָט מען מיך אויך פאַרשלעפּט. מיין קינד איז מיר געלונגען אַוועקגעבן צו אַ אָרטיקער יידישער פאַמיליע. אין ווארוואראווקע ביים דניעסטער (אַקעגן ניקאָלאַיעוו אויף דער אַנדערער זייט) האָבן אונדז איבערגענומען דייטשן און אריינגעפירט אין אַ לאַגער, אַרומגעצוימט מיט שטאַכלדראָט אונטער אַ שטרענגער דייטשער וואַך. דאָרט זענען געווען טויזנטער יידן, צווישן זיי אויך ליפּקאַנער, אויך מיין ברודער נתן. ער איז געשיקט געוואָרן פון בערשאַד צוריק מיט 6 חדשים און האָבן ווי אַלע שווער געאַרבעט אונטער ביטערע באַדינגונגען. צו יענער צייט האָט מען שוין געזען סימנים פון אָנקומענדן דייטשן ריקצוג. מ'האָט געטריבן בהמות און שאָף, גאַנצע טשערעדעס, אין דער ריכטונג פון דניעסטער. טעג זענען געגאַנגען, איך האָב, ווי אַלע, שווער געאַרבעט און קראַנק געוואָרן. אַ דייטשער דאָקטאָר פלעג איינמאָל אין וואָך באַזוכן די קראַנקע. ער האָט מיך מיט נאָך אַ גרופּע פון 40 עלטערע מענטשן אויסבראַקירט אַלץ אונפעיק צו דער אַרבעט. מיר זענען צוריקגעבראַכט געוואָרן אין אונדזערע „היימען", ד.ה. אין די לאַגערן פון וואַנען מיר זענען אַרויסגעשיקט געוואָרן. איך בין צוריק געווען אין שארגאראד צוזאַמען מיט מיין קינד.

דעם 25־טן מערץ 1944 האָבן זיך באַוויזן די רוסישע פּאַרטיזאַנער און אויפן מאָרגן איז אָנגעקומען די רויטע אַרמיי. מיר זענען געוואָרן פרייע בירגער, אויס געטאָ!

אין אַ חודש אַרום איז באַפרייט געוואָרן גאַנץ בעסאַראַביע. מ'האָט אָנגעהויבן טראַכטן פון אומקערן זיך אַהיים. אָבער קיין באַן איז ניטאָ פאַר ציווילע מענטשן, אויטאָס, אודאי נישט. אַלץ איז מיליטעריזירט. אין אַן אינדערפרי האָבן מיר, איך מיטן קינד, מיט רוקזעקלאך אויף די פּלייצעס זיך געלאָזט גיין צופוס קיין מאָגילעוו. פון דאָרט האָט אונדז אַ מיליטער אויטאָ אָפּגעפירט צו דער סטאַנציע טירנאַווע. אָפּגעזעסן די נאַכט אויפן וואָקזאַל. אַרום איינס דערהערט אַ פייף פון אַ לאָקאָמאָטיוו. ס'איז אָנגעקומען אַ לאַסטצוג, וואָס גייט קיין ליפּקאַן. מיר זענען אַרויף אויף אַ פּלאַטפאָרמע, געטרעטן אויף ליגנדיקע מענטשן. דאָך סוף־סוף געפונען אַ פּלאַץ און געפאָרן. אין עטליכע שעה אַרום (28.4.44) איז דער צוג געבליבן שטיין אויף דער סטאַנציע ליפּקאַן. קיין זכר פון וואָקזאַל, אַלץ צעשטערט, צעשאָסן. אַלץ האָט אויסגעשטיגן, אַן ערך 200 מענטשן, לויטער יידן, בוקאָווינער. זיי גייען צופוס קיין נאָוואָסעליץ און איך מיטן קינד, די איינציקע ליפּקאַנער, לאָזן זיך גיין אין שטעטל אַריין. אָבער דאָס שטעטל אין גאָרנישטאָ. חורבות און חורבות. איך זע נישט מיין שטוב. איך זע ניט די שכנ'ישע שטעפאנעשטער קלויז. חרוב ונחרב! מיר דרייען זיך אַרום פּלאַץ. טרערן רינען מיר פון די אויגן. פּלוצים הער איך אַ קול פון אַקעגן, פון ראובן ברויטמאַנס שטוב: „אָטכאָדי, סעיטשאַס סטריעליאיו. סעיטשאַס וואָינאַ". איך ערקלער אים ווער איך בין, ענטשולדיק מיך, און גיי ווייטער. איך שפּאַן צווישן ציגל, שטיינער און שטויב אַריבער דער בריק. קיין ייד, קיין קריסט, קיין שטיבער, נאָר רוסישע סאָלדאַטן און אָפיצירן, וואָס זאָגן מיר און פרעגן מיך גאָרניט.

ביים „באַזאַר", וואָס איז אין 1930 אויפגעשטעלט געוואָרן אַקעגן נחום ברוינשטיין און אַנשעל מאמאליזשאן, האָבן מיר זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ באַנק נעבן אַ לאַנגען טיש זיך אויסרוען אַביסל. ס'הויבן אָן קומען פויערן און פויערטעס מיט זייער פּראָדוקציע, אָבער קויפער זענען נאָר רוסישע זעלנער. ניטאָ איין יידישע בעל־הביתטע, ניטאָ א יידישע צורה. מיר גיין ווייטער צום גאָלדענעם באַרג. דאָרט האָט דער ערשטער קריסט, וואָס כ'האָב באַגעגנט, מיר אָנגעזאָגט די בשורה, אַז מיין ברודער יאָסל'ס שטוב איז געבליבן גאַנץ. מיר גייען אַריין, לעדיקע ווענט. דאָך אַ שטוב. מיר וועלן דאָ צוואַרטן אַ פּאָר טעג אפשר וועלן דאָך אָנקומען יידן.

דעם 30־טן אַפּריל, אין דערפרי האָבן מיר געזען אָנקומען פון שערעוועצער באַרג 3 מענטשן מיט קלומיקעס אויף די פּליי־צעס: 3 יידן, היימישע, משה חיים רויטמאַן און פרוי, מיט אַ מיידל. האָב זיי אַריינגענומען צו אונדז אין שטוב און זיך געפריידט מיט זיי. אין אייניקע טעג זענען אָנגעקומען מיין ברודער נתן מיט זיין פרוי, דובה כהן מיט אַ קינד.

מיר זיצן אַלע צוזאַמען. יעדער דערציילט וועגן זיינע אייגענע איבערלעבונגען, צרות וועגן אנדערע ליפּקאַנער, וואָס זענען אומגעקומען אין מאַסן, אויף די וועגן, אין די לאַגערס. און וואָס וועט זיין איצט?... ווי אַזוי הייבט מען אָן זיך אויפבויען?...

אין משך פון צוויי וואָכן זענען זיך צונויפגעקומען אַן ערך הונדערט נפשות. זייער ווייניק מענער, ס׳רוב אלמנות.

פאַר דער צייט פון מיין זיין אין שטעטל, האָבן מיר זיך איבערצייגט אַז דאָס יידישע לעבן פון אַמאָל אין ליפּקאַן וועט מער ניט זיין. און באַשלאָסן: מ׳פאָרט קיין ארץ־ישראל.

שניידער משה

אליין...

א בילד פונם חרוב געווארענעם שטעטל ליפקאן

21 יולי, 1941. שוין מיטן ערשטן טאָג פון קריג האָבן זיך די הימלען געעפנט מיט פעך און שוועבל: אַ רעגן פון קוילן און דונערן פון האַרמאַטן, וואָס האָבן געפייפט געזשומעט, געדונערט און אַרויסגעשיקט אַ פייער איבער די קעפּ פון דער באַפעלקערונג, איבערן שטעטל ליפקאַן.

— בו—בו—בו! הודען די שראַפּנעלן אָן אויפהער. לאָזן זיך אַרונטער מיט רעש און אימפּעט. רייסן אויס שטיקער ערד וועלכע צוטראָגן זיך אין דער לופטן.

עס הילכט, גרילט אין די אויערן. ניט מעגליך דעם קאָפּ אַרויסצווייזן און אין שטוב קאָן מען ניט איינזיצן. לאָזט מען איבער די וווינונגען. מען נעמט מיט זיך דאָס נויטיקסטע און מיט בינטלאַך אויף די פּלייצעס. וויפיל ס׳איז נאָר מעג־ליך צו שלעפּן מיט זיך, לאָזט מען זיך אין וועג אַריין. וווהין? וווהין די אויגן וועלן טראָגן. ס׳וועקט אַ מהומה, אַ רעש. ס׳הערן זיך געוואַלדן, האַרצרייסנדיקע געשרייען. גיסן זיך טרערן, פאַרלירן עלטערן זייערע קינדער, שוועסטער די ברידער, פרויען די מענער און מ׳לויפט, מ׳יאָגט זיך, מ׳איילט זיך אין גרויסן געיעג פון פחד און שרעק... און עס ציט זיך אַ גאַנצע קאַלאַנע, וואָס שלעפּט זיך ביים ברעג פון שאָסיי. ניט באַמערקט צו ווערן פון די זשומענדיקע אַעראָ־פּלאַנען פון אויבן און פון די פליענדיקע קוילן, וואָס פאַר־פאָלגן אונדז פון אַלע זייטן...

און אַזוי שלעפּן מיר זיך באַרג אַרויף מיטן וועג קיין בריטשאַן. אפשר דאָרט וועט דאָס פייער איינגעשטילט ווערן. ווער ווייסט?...

אונטער די אַנטלויפנדע גייט אויף דאָס שטעטל אין פייער און אין פלאַמען. אַ שוואַרצער געדיכטער רויך ציט זיך אַרויף צו פאַרטונקלען דעם שיין פון דער זון זי זאָל ניט לייכטן, זי זאָל ניט שיינען... עס פּלאַצן שראַפּנעלן, זשומען קוילן. און מ׳לויפט און מ׳יאָגט זיך אין פחד, אין שרעק. וווהין?... וווהין?... פון די שכנות׳דיקע דערפער אַרום דעם שטעטל ציען זיך מאַסן פויערים, אַ טייל אויף פירלאַך, אַ טייל צופוס, מיט טאָרבעס אויף די פּלייצעס גרופּעסווייז דער־נענטערן זיי זיך צום שטעטל:

— „העי, זשידאַני! אַנטלויפט! אַנטלויפט שנעלער! ווייל ס׳קומט אייער שוואַרצער טאָג!" לאַכן זיי און שפּעטן פון די נעבעכדיקע, דערשלאָגענע יידן. און וואַרפן זיי נאָך שטיינער.

ביים אַריינגאַנג אין שטעטל, וואַרט די מאַסע רויבער ביז דאָס פייער וועט שטיל ווערן און זיי וועלן קאָנען געניסן פון דעם האָב און גוטס, וואָס יידן האָבן פאַרלאָזט און ווער ס׳איז פלינקער דער וועט געניסן. זיי זענען אויפגעלעגט און הירזשען פון פרייד און אונטערהאַלטן זיך לוסטיק. זיי האָבן שוין לאַנג געוואַרט דערויף...

יידן אַנטלויפן אין פחד און שרעק, לאָזן איבער אַלעס. די שכנים... לאָזן זיך אין שטעטל אַריין צו ראַבעווען דאָס איבערגעלאָזענע האָב און גוטס.

און דאָס שטעטל גייט אויף אין פייער און פלאַמען...

ווען דאָס פיינטליכע מיליטער איז אַריין קיין בריטשאַן, איז דער ערשטער באַפעל געווען:

—„אַרויס פון די הייזער! אַלע יידן: אַלט און יונג, גרויס און קליין, מענער, פרויען און קינדער! זאַמלען זיך אויפן פרייען פעלד אונטער דער שטאָט!" מ׳טרייבט צוזאַ־מען מידע, צעבראָכענע, הונגעריקע, פאַרשמאַכטע און מ׳יאָגט זיי אַרויס. אַרויס דער שטאָט אונטערן פרייען הימעל, אונ־טער אַרומגעצוימטע דראָטן. און פון אַלע פיר עקן אויף הויכע שטולן קוקן אַרויס די אָפענע מיילער פון די אָנגעלאָדענע פּולעמיאָטן, וואָס פּאַסן אויף, ס׳זאָל זיך, חלילה, קיינער זיך ניט דערנענטערן צו די דראָטן, נישט פּרוּוון אַנטלויפן...

ס׳איז הייס, דושנע, דער הונגער איז גרויס, דער דאָרשט נאָך גרעסער. קיין סימן פון עסן און וואַסער פאַר די פאַר־שמאַכטע; זאָלן זיי אויסגיין דאָ אונטערן פרייען הימעל — דאָס איז דער ציל פון שונא.

ווי! ווי! וויפיל טויטע און דערשאָסענע וואַלגערן זיך דאָ אַרום, ווייל מען האָט געפּרוּווט אַ טראָפּן וואַסער צו ברענגען. צוליב אַ טראָפּן וואַסער!!! און דאָ הויבט מען אָן טרייבן און שלאָגן. עס גיסט אַ שלאָקס רעגן, ווי קיינמאָל.

שפּאַנען די אומגליקליכע, שלעפּן זיך מיט זייערע לעצטע כוחות. און עס שטורמט דער רעגן, שמייסט איבער די פּנימ־

ער, שטראָמט מיט זיין גאַנצער קראַפט. — „נו! נו! געגאַנגען!" — בייזערט זיך דער רעגן. — דאָס בין איך פון שטן געשיקט העלפן אייך אומברענגען. אייך פאַרניכטן... און ער צולאָזט זיך מיטן גאַנצן צאָרן. ס׳דונערט, ס׳בליצט, ס׳פּלייצט און שטראָמט...

מענטשן שלעפּן זיך, שלעפּן זיך. אָט, אָט, אָט, פאַלן זיי פון די פיס...

— ווען מיר טאַקע אינגאַנצן אומקומען? — שעפּטשען די שפּאַנענדיקע. — האָט אונדז גאָט אינגאַנצן פאַרלאָזט?

מידע און מאַכטלאָזע פאַלן זיי, קניען צו דר׳ערד. ציען זיך אויס. די פּנים׳ער גראָבן זיך אַלץ טיפער אין דער בלאָטע אַריין... די פּנים׳ער איז שווער צו דערקענען... זיך איבערגעגעבן דעם גורל פון פליסנדיקן רעגן... אָטעמען שווער... און פון צייט צו צייט ווערט דאָס אָטעמען אַלץ שוואַכער און שוואַכער... דאָ און דאָרט באַמערקט מען נאָך אַ ריר פון אַ האַנט אָדער אַ פוס. זיי שטרעקן זיך אויס, ציען זיך אויס און פאַרגלאצן די אויגן, פאַרהאַקן די ציין, און ווערן פאַרגליווערט...

— ברוך דיין אמת! — שעפּטשען די פאַרבייגייענדיקע — „דער איז שוין געהאָלפן געוואָרן, אים איז שוין בעסער פון אונדז", זענען זיי מקנא דעם ליגענדיקן. דער רעגן וואַשט און וואַשט די געפאַלענע... דער שטראָם וואַסערן שלעפּט די טויטע, וואַרפט מיט זיי, טראָגט זיי ווייטער און ווייטער...

אַלץ איז שטום. קיינער פרעגט ניט וווהין, קיין צייט צו פרעגן און וועמען? אפשר דעם אומ׳ברחמנות׳דיקן רעגן, אָדער די שטראָמענדיקע וואַסערן?... מע טרייבט, מע טרייבט אָן אויפהער. און פון צייט צו צייט יאָגן אָן די באַיאָנעטן פון סאָלדאַט מיט אַ קללה דערצו: מאַרש! ייד פאַרשאָלטענער! שנעלער! גאָט איז זיך אין דיר נוקם. — — — — — — — — —

די אַלטע פייגע, איציק דעם סטאָלערס ווייב, האלט פעסט די האַנט פון דעם קליינעם צען־יעריקן מיידעלע, ס׳אייניקל אירס, וואָס שלעפּט זיך איר נאָך, דריקט זיך מיט אַלע כוחות צו איר, דאָס קליינע און וויינט:

— באָבע, וווהין? וווהין טרייבט מען אונדז? באָבע! בלייב שוין שטיין, איך האָב מער קיין כוח! בעט זיך דאָס קינד און וויינט, באָבע!

— קום קינד! קום! שעפּטשעט די אַלטע, פּלאָנטערנדיק מיט די פיס, ווייל... זיי קומען גלייך...

פייגע איז אַ פרוי ביי די 70־ער, געבליבן איז זי אַליין פון דער גאַנצער משפחה אירער: די עלטערע טעכטער און זין זענען אין אַמעריקע. אין די גוטע צייטן האָט זי בריף באַקומען און אויך געלט. פון דעם טאַקע האָט זי זיך געשפּייזט און געהאַט איר עקזיסטענץ. די יונגסטע טאָכטער רבקה איז געשטאָרבן מיט אַ פּאָר יאָר צוריק אין ליפּקאַן. און איבערגעלאָזט אַ שטוב מיט 4 קינדער שוין דערוואַקסענע אפילו, אָבער איצט איז זי גליקליך און צופרידן אין איר קבר. איר איז שוין בעסער דאָרט אויף דער אמתער וועלט...

דער מאַן אירער יעקב הערש סטאָליאַר, דער אײדעמס פייגעס, איז גלייך נאָך דער טאָכטערס טויט קראַנק געוואָרן און דאָ ניט לאַנג אויך געשטאָרבן. און די קינדער די אייניקלעך זענען גלייך מיטן אָנהויב פון קריג מאָביליזירט געוואָרן און אַוועק אויפן פראָנט: ווער ווייסט ווו זיי וואַלגערן זיך איצט, אפשר ווייקן זיי זיך אויך אין די בלאָטעדיקע אָקאָפּעס און די קוילן פליען איבער זייערע קעפּ... און אפשר טראכטן זיי אויך וועגן איר דאָ מיט דעם קליינעם שוועסטערל אַהער צו קומען. און זיי צו באַפרייען פין דער שווערד, וואָס הענגט איבער זייערע קעפּ. — ווער ווייסט אפשר וועלן זיי טאַקע אינגיכן קומען...

און עס ווייזט זיך איר טאַקע אויס ווי זי הערט דאָס גערויש פון די שיסנדיקע קאַנאָנען און זי זעט ווי עס פאַלן פילע פון שונא... און דער שונא אַנטלויפט אין בהלה, וואַרפט אַוועק דאָס געווער און גיט זיך איבער אין געפענגעניש... און די קינדער אירע דערנענטערן זיך אַהער דאָ צו איר מיט אַ גאַנצער גרופּע רויטאַרמייער. אין בלאָטיקע שינעלן, מיט ביקסן אין די הענט און זיי קומען צו שמייכלענדיקע, פרייליכע און לוסטיקע...

— קינדער! קומט אַהער! קומט שנעלער! רופט זי אויס מיט פרייד, דאָס קינד דאָס קינד, נעמט אַוועק, אייער שוועסטערל, כ׳האָב שוין קיין כוח מער, קיין כוח... און זי שטרעקט די הענט צו זיי, פאַלט אין זייערע אָרעמס מיט טרערן פון פרייד... זי איז אויסגעוויקט אינגאַנצן פון רעגן, ציטערט פון קעלט — — — רבקה, טאָכטער מיינע, מוטער פון דיין אײנאונאייינציק קינד — שעפּטשעט זי קוים — האָב רחמנות, קום מיר צו הילף, זעסט דאָך ווי איך בין אַליין געבליבן, אַליין אָן קיינעם... באַוועגן זיך קוים אירע ליפּן. — בריינעלע קינד מיינס! האַלט זיך פעסט אָן מיר, פעסט מיט די גאַנצע כוחות... אַלץ פאַרלאָזט... דיין פאָטער, דיין מוטער, דיינע ברידער. אַלץ פאַרלוירן, אַלץ פאַרשוווּנדן.

רבונו של עולם! צי דען האָסטו מיך לעבן געלאָזט אויף מיין אומגליקליכער עלטער, מיט איין אָרעם קליין יתומה׳לע... נאַ נעם דיר דאָס קינד צוריק, איך גיב זי דיר אין דיין רשות און איך וועל שוין דאָ בלייבן, דאָ אויפן באַרג, און דו קינד מיינס גיי אַליין ווייטער, אפשר וועסטו דאָך לעבן בלייבן... אפשר דאָך...

ליגענדיק אין דער בלאָטע עפענט זי די אויגן ברייט און קוקט פאַרגלאָזט אין הימל אַריין! בריינדעלע! בריינדעלע! זי פילט נאָך ווי עס גליטשט זיך אַרויס דאָס הענטל פון קינד, וואָס דריקט זיך אַלץ פעסטער און פעסטער צו איר...

— באָבע! פאַרלאָז מיך נישט באָ...באָ...בע... שלוכצט דאָס קינד און טוליעט זיך צו איר.

אַ שוואַרצע נאַכט פאַרבייט דעם גרויען טאָג־חשך. דער רעגן ליאַפּעט. די פאַרבייגייענדיקע באַמערקן דאָס קינד אויף דער ברוסט פון דער גוסס׳דיקער באָבען. הערן איר שלוכצן און שאָקלען טרויעריק מיט די קעפּ. ווײנען קענען זיי שוין ניט.

— עטל, עטל! — טאָרעט איינע די אַנדערע — קוק נאָר דאָרטן... — דאָרט, אָ, קוק ס׳שוועבט איינע אין ווייסן...

אַ געשטאַלט אין ווייסן דערנענטערט זיך, שוועבט אויף דער בלאָטע, שוועבט גיך, צו דער אַלטער, בויגט זיך איבערן

קינד. נעמט עס אויף די הענט און פאַרשווינדט אין דער געדיכטער פינצטערניש...

— האָסטו באַמערקט די פרוי וואָס האָט אַוועקגענומען דאָס קינד פון דער אַלטער — געכאַפּט און פאַרשווונדן...

— פונקט ווי רבקה יעקב הערש סטאָליאַרס וואָלט עס געווען. פונקט ווי דעם קינדס מוטער. — איך האָב זי גלייך דערקענט, זי איז עס. זי וועט איר קינד דאָ ניט לאָזן, איך קאָן זי גוט...

קוקן זיך איבער די פאַרבייגייענדיקע.

— פון ווו? פון וואַנען איז זי אַהער געקומען? פון ווו האָט זי זיך גענומען?... און דער רעגן שמייסט איבער די פּנים׳ער און צעטראָגט די רייד פון די געטריבענע אין דער נאַכט־פינצטערניש. — :געכאַפּט און פאַרשווונדן"...

די קאָלאָנע גייט, ציט זיך, ציט זיך אָן אַן אויפהער...

דגניה, יולי 1947.

שניידמאַן-זילבערמאַן תאסיע

פון א בריף

ליבע שוועסטער. דיין בריף האָב איך דערהאַלטן פונקט שמיני עצרת צו אונדזער טאַטנס יאָרצייט. ווילט זיך מיר אַביסל דערמאָנען אין דער צייט פונם לאַגער: 1941־טן יאָר, ווען ס׳האָט זיך אָנגעהויבן די מלחמה — האָט זיך די גרעניץ געשטעלט ביים פרוט צווישן ליפקאַן און ראדאוץ.

די שיסערייען האָבן געגרייכט ביז אין שטעטל ליפקאַן. מיר האָבן איבערגעלאָזט אַלץ און צופיס אַנטלאָפן קיין בריטשאַן. דאָרט זענען מיר געווען דריי וואָכן. מיר האָבן שוין דאָרט געטראָפן ליידיקע שטיבער, וואָס מענטשן זענען אַנטלאָפן ווייטער קיין רוסלאַנד. דריי וואָכן האָבן מיר זיך געטייזט מיט די רעשטלעך, וואָס מענטשן האָבן איבערגעלאָזט. אַנטלויפן האָבן מיר שוין ניט געקענט, ווייל ס׳איז שוין געווען צו שפּעט. און דאָ זענען מיר מיט קליינע קינדער און מיט עלטערע מענטשן. איין קינד פון פינף יאָר, דאָס צווייטע פון צוויי. אויף דער דריטער וואָך זענען אַריין די רומענער קיין בריטשאַן. די נאַכט, איז געווען שטאַרק פינצטער און אַ גאָסרעגן. האָבן זיי אויפגעריסן די טירן און אַרויסגעטריבן נאַקעטע באָרוועסע פון די געלעגערס אינדרויסן. די סאָלדאַטן האָבן געגעבן אַ סיגנאַל, זענען זיך צונויפגעלאָפן די דאָרפישע שכנים מיט פירלאַך און מען האָט אַלעס אַרויסגענומען, וואָס מ׳האָט געבראַכט פון ליפקאַן, פאַרפאַקט אין די זעק. אַ מעת לעת צייט האָט מען געראַבעוועט און גע׳גזל׳ט. דערנאָך איז געווען אַ באַפעל: 3 טעג שיסן יידן. האָט מען תיכף גענומען מיין מאַן אברהם מיט זיין ברודער הערש ברויטמאַן צום שיסן. נאָר אַזוי ווי ס׳איז געווען ביינאַכט און צווישן זייער אַ סאַך מענטשן — האָט זיך זיי איינגעגעבן צו אַנטלויפן. זיי האָבן זיך נאָך געדאַרפט מוטשען אַ פּאָר יאָר.

אין איייניקע טעג אַרום האָט מען אונדז אַלע אַרויסגעטריבן אויפן פעלד. ווער ס׳איז נאָך געגאַן אָנגעטאָן עפּעס גוטס, האָט מען אים תיכף אויסגעטאָן. מ׳האָט געשלאָגן, געראַבעוועט און זיך איזדעקעוועט איבער יינגע מיידלאַך... דאָ האָט זיך ערשט אָנגעהויבן די אמתע חתונה... מען האָט אונדז גענומען טרייבן ווי די שאָף צופיס מיט קליינע קינדער און מיט עלטערע מענטשן. סיי בייטאָג און סיי ביינאַכט. וווהין האָבן מיר ניט געוווסט. ווי ס׳האָט אונדז פאַרכאַפּט די נאַכט, דאָרט האָבן מיר גענעכטיקט. אין נאַסע יאַרן, אויף פעלדער און אין וועלדער. און יעדעס מאָל האָט מען געהערט אַנדערע געוואַלדן פון מיידלאַך וואָס מ׳האָט זיי אומגליקליך געמאַכט....

און אַזוי זענען מיר געגאַן 6 חדשים צייט. שטעל דיר פאָר, וויפל מענטשן זענען געבליבן אין דער צייט אויף די וועגן! צוויי מאָל זענען מיר געטריבן געוואָרן פון בעסאַראַביע אויף אוקראינע און צוריק. דאָס איז געווען מיט דעם צוועק, אַז ס׳זאָל בלייבן וואָס ווייניקער מענטשן. און אַזוי איז טאַקע געווען! ווייל ס׳זענען געווען זייער גרויסע היצן, עסן האָט מען ניט געהאַט, און אַז מ׳איז דורכגעגאַן אַ ברונעם, האָבן אונדזערע טרייבערס אָנגעשעפּט וואַסער, געגאָסן אין דער הויך און געזאָגט: ווער ס׳וועט וואַגן צוגיין, דער וועט דערשאָסן.

און ניט נאָר צום ברונעם, נאָר אפילו פאַר צוגיין צום טייך איז מען אויך דערשאָסן געוואָרן. און ווער ס׳איז אַרונטער געבליבן פון דער קאָלאָנע איז אויך דערשאָסן געוואָרן. אייינמאָל שטעלט מען אונדז אָפּ אונטער סעקוראַן פאַר אַ באַרג. זאָגן די טרייבער: די וואָס קאָנען ניט גיין זאָלן אויסוואַרטן. דאָ וועלן באַלד אָנקומען פורלאַך וועלן זיי פאָרן... זענען אַ סאַך עלטערע יידן געבליבן, זיי האָבן שוין מער קיין כוח געהאַט צו גיין. העלפט גאָט... קומען טאַקע אָן פורלאַך, אָבער מיט... האַרמאַטן... און מ׳האָט זיי אַלע אויסגעשאָסן. דאָרט איז אויך געווען אונדזער

פֿאָטער מיט דער שטיפֿמאַמע (שמחה זילבערמאַן), ווי אויך מיין שוועסטער און שוויגער: לייביש און דבורה ברויטמאַן. דאָס איז געווען אין יאָר 1941.

און... מיר זענען אַוועקגעגאַנגען ווייטער... אַזוי זענען מיר געגאַנגען 6 חדשים צייט. ביז מ׳האָט אונדז געבראַכט צו אונדזער מקום מנוחה...

דער גוטער לאַגער פיטשאָרא, אין וויניצקי אָבלאַסט. דאָס איז אַמאָל געווען גראַף פּאָטאָצקיס סאַנאַטאָריע. אַ דריי עטאַזשיק הויז און אַ שיינער פּאַרק אַרום. אין מיטן פּאַרק פירט אַ וועג מיט 120 טרעפּ צום בוג. דאָ איז געווען די רומענישע טעריטאָריע. און פון יענער זייט בוג, איז געווען די דייטשישע טעריטאָריע.

מיר זענען נאָר אַריינגעקומען אין הויז האָט מען פאַרמאַכט די אייזערנע טויערן, און אַרום אַ שטייניקער מויער, און מ׳האָט אַוועקגעלעגט אַ מענטשן נאַקעט ווי די מאַמע האָט אים געהאַט, און מ׳האָט אים אָנגעהויבן געבן שמיץ. ביז מען האָט אים ניט געזען טויט, האָבן די מערדער זיך ניט געקענט באַרויקן. דער געשמיסענער איז באַגאַנגען אַ גרויסע זינד: ער האָט זיך אַרויסגעכאַפּט בעטן אַ שטיקל ברויט... אונדז האָט מען אַרומגעשטעלט, מיר זאָלן קוקן און נעמען אַ ביישפּיל. אויב ס׳וועט עמיצער וואַגן אַרויסגיין, וואַרט אויף אים אַזאַ סוף...

דאָס איז געווען אונדזער ערשטע אויפנאַמע. דערנאָך האָט זיך אָנגעהויבן דער גוטער ווינטער. 60 משפחות זענען געלעגן אויפן פּאָל, אויסגעלעגט איינס אין אַנדערן ווי די הערינג אין אַ פּאַס. פאַרשטייט זיך אַז מיר האָבן געשאַרט די לייז פון זיך. און ווי עפּעס אַ שלאָפקייט, האָבן מיר אַלע געהאַט: טשאַסאָטקע, קרעץ און טשעריקעס, און די לייז דערצו, האָבן מיר געריסן שטיק פון זיך. אַלע זענען מיר געלעגן קראַנק אויף טיפוס. אָבער מיר האָבן געהאַט זייער גוטע רעצעפּטן. מיר האָבן זיך נאָר געקענט קוויקן מיט אַ ביסל שניי... און דאָך. ווער ס׳האָט געהאַט יאָרן, איז געבליבן לעבן.

מיין קלענער יונגעלע ליוסיקל, האָט נעבעך געהאַלטן אין איין מאָנען: „אַ טיקע בויט! אַ טיקע ציבע! (אַ שטיקל ברויט, אַ שטיקל ציבעלע), ביינאַכט האָט ער געשריגן: „מאַמע ס׳בייסט! ס׳איז קאַלט!” און די מאַמע האָט אַלעס געזען און געהערט און מיט גאָרניט געקענט העלפן. ביז מיין קינד איז, נעבעך, איינגעשלאָפן ווי אַ הינדעלע...

מאַניעלע זאָל געזונט זיין, איז אויך געבליבן זיצן מיט קראַנקע פיס, אונטער די קניעס צונויפגעוואַקסן די אָדערן און האָט זיך ניט געקענט אויפשטעלן. דאַן איז נאָך געווען מיין מאַן אברהם מיטן ברודער הערש. ס׳איז שוין געווען פאַר פסח. די זון האָט אָנגעהויבן שיינען. האָבן זיי זיךביידע אָנגענומען זיך וואַקלענדיק ווי שכורים (ווייל ס׳איז געווען נאָכן שלאָפקייט) האָבן זיי זיך אַרויסגעכאַפּט אויפן דאָרף עפּעס אויסבעטלען. אַרויסכאַפּן האָט מען זיך גענאַרפט ביינאַכט, און צוריקקומען אויך ביינאַכט. גענעכטיקט און געטאָגט האָט מען אין אַ סטויג שטרוי, אויב מען איז געפאַלן איבער אַזאַ מענטשן האָט מען אים דאָס ערשטע אויסגעשיט אַלעס וואָס ער האָט אָנגעבעטלט, און צוטרעטן מיט די פיס, דערנאָך אים אָדער געה׳רג׳עט, געשלאָגן אָדער גלייך געשאָסן. אָבער נויט ברעכט אייזן, ס׳האָט גאָרניט אָפּגעהאַלטן. אברהם מיט הערשן האָבן אָנגעטראָפן אויף אַ פּאָר גוטע אוקראַאינער. זיי זיינען אַריינגעקומען פאַרטאָג איז שוין געווען אויסגעהייצט דער אויוון, מען האָט זיי אַריינגענומען, אויסגעטאָן נאַקעט און זיי אַרויפגעלייגט אויפן אויוון און די קליידער אַריינגעלייגט אין אַ טאָפּ און אַריינגעשטעלט אין אויוון אויספּאַרן און דערנאָך זיי אָפּגעבאָדן, אָנגעטאָן די אַויסגעפּאַרעטע קליידער און געגעבן גוט אָפּצועסן און אַריינגעלעגט אין די טאָרבעס וואָס מ׳האָט נאָר געהאַט. אָבער אויף וויפל האָט געקענט גרייכן דאָס, אַז מען איז געווען פאַרשמאַכטע און אַרויסגעקוקט אויף די צונויפגעזשעברעטע שטיקלעך ברויט. דאַמאָלס האָבן זיי אויך אויסגעבעטן אַביסל בוימאייל און מען האָט אָנגעהויבן שמירן מאַניען אונטער די קניעס און אָנגעהויבן אים צוביסלעך געווינען גיין. ביז גאָט האָט געהאָלפן, מען האָט צוריק געשטעלט אויף זיינע פיס. — „גאָט האָט ביז יעצט געהאָלפן וועט ער ווייטער העלפן”, האָט מען זיך געטרייסט, אָבער די האָפענונג האָט לאַנג ניט געדויערט...

אין אַ שיינעם פרימאָרגן קומען אָן אַ פּאַרטיע דייטשן. ס׳ווערט אַ רעש און מען טרייבט אַרויס פון די פּאַלאַטן: „אלעס הערויס!” שרייען זיי.

און ס׳קומען מאַשינען און מ׳קלויבט אויס די בעסערע, דאָס הייסט די וואָס טויגן נאָך צו דער אַרבעט, און מ׳טרייבט זיי אַרויף אויף די מאַשינען. ווער ס׳האָט געהאַט קליינע קינדערלאַך, האָט מען זיי אַרויסגעריסן פון די מאַמעס הענט און אַוועקגעשליידערט. מיך האָט מען אויסגעקליבן אין בראַק. ד. ה. אויף צום שיסן. און מיין מאַן אברהם מיט זיין ברודער הערש האָט מען אַוועקגענומען פון יענער זייט בוג אויף אַרבעט. מען האָט געזאָגט נאָר אויף וואָכן.

גענומען האָט מען 2000 מענטשן. אַ סאַך פון זיי האָט מען תיכף דערשאָסן. נאָר מיין מאַן מיטן ברודער זענען געווען אין אַ לאַגער, דריי וואָכן פאַר אונדזער אויסלייזונג דורך דער רויטער אַרמיי.

ס׳איז געקומען פון דאָרט אַ מענטש און האָט מיר געבראַכט אַ בריוועלע מיט זייער האַנט געשריבן, און ווען איך בין שוין אַהיים געגאַן האָט מען מיר אויפן וועג דערלאַנגט די גוטע בשורה, אַז די צוויי ברידער האָט מען געשאָסן פאַרן אָפּטרעטן.

אברהם און הערש האָבן געשמט איבערן לאַגער מיט זייער זינגען. זיי פלעגן זינגען אַזעלכע לידער אַז מען איז צוגאָסן געוואָרן פאַר געוויין. אויב דו געדענקסט האָט מען אַמאָל געזונגען „דאָס שטעטעלע בעלז„. האָבן זיי געזונגען: מיין שטעטעלע ליפקאַן.... און אַזוי בין איך געבליבן אַליין מיט מאַניען 2 יאָר צייט.

נאָכדעם וואָס מ׳האָט אַוועקגענומען די 2000 מענטשן

האָבן מיר זיך אומגעקערט צוריק אין די פּאַלאַטן. זענען מיר אַריין אין טייכן בלוט, ווייל ס׳זענען דאָרט געבליבן ליגן אַזעלכע וואָס האָבן ניט געקענט אַרויסגיין: צונויפגעוואַקסענע, קראַנקע, האָט מען זיי אויסגעשאָסן אויף די פּלעצער. מיר האָבן געזען דעם טויט פאַר די אויגן. מען האָט פּאַוואָליע אַרויסגעטראָגן די טויטע און מ׳האָט ווייטער געלעבט. די נאָרמע פון טויטע האָט געדאַרפט זיין 100 מענטשן אַ טאָג. אָבער די נאָרמע האָבן מיר ניט געגעבן. ווייל ס׳זענען געשטאָרבן נאָר 60 מענטשן אַ טאָג. דאַן האָבן די דאָרפס־שכנים, וואָס האָבן צוגעגרייט גריבער, אונדז געזאָגט: ווער ס׳קען זאָל אַנטלויפן. ווייל מ׳גראָבט אַ מאַסן גרוב פאַר אונדזערטוועגן. און אַזוי איז געווען. פונקט צו די אַכט טאָג וואָס מ׳האָט פאַרנומען די 2000 מענטשן, זענען די דייטשן נאָכאַמאָל געקומען. ווידער איז געוואָרן אַ גרויסער רעש. דאָסמאָל האָט מען גאָרניט געלאָזט נעמען מיט זיך. מ׳האָט אונדז געזאָגט אַז מ׳נעמט אונדז שיסן. מיר דאַרפן שוין גאָרניט. ס׳איז אָנגעלאָפן די מאַשינען און מ׳האָט אונדז גענומען יאָגן אויף זיי. די קולות פון די מענטשן, דאָס געזעגענען זיך מיט די קינדער איז געגאַן ביזן הימל. און ווען מען האָט אָנגעגריזעט דעם ערשטן מאַשין איז געווען ביי אונדז אַ יידישער פּרימאַר מיט אַ רומענישן אַפּיצער. האָט ער זיך אָנגענומען מיט מוט און אַ געשריי געטון: ער גיט ניש קיין מענטשן ביז מ׳וועט ניט אָנפרעגן טעלעפאָניש, צי ס׳דאָ אַזאַ פּריקאַז!! מ׳האָט אָנגעקלינגען צו אַנטאָנעסקו האָט ער געענטפערט: אַז אַזאַ פּריקאַז האָט ער ניט געגעבן. און מ׳האָט אומגעקערט צוריק דעם מאַשין מיט די מענטשן. לעבעדיק. די דייטשן זענען אַוועק געפאָרן נישט צופרידענע. דאָס איז געווען אין יאָר 1942.

אין אַ צייט אַרום איז אָנגעקומען שטיצע: פאַרשידענע קליידער. איך האָב געהאַט אַ גרויסן בלאַט. דער פּרימאַר איז געווען אַ ליפּקאַנער. זיין פרוי האָט געפּועלט ביי אים ער זאָל מיר געבן אַ גוטע זאַך. האָט ער מיר געגעבן אַ וואָלענע בלאָזע מיט אַ יובקע. קען מען דאָך מיינען אַז איך האָב שוין געהאַט וואָס אָנצוטון? פון דעם ווערסטו שפּעטער געוווּיר ווערן. איך האָב געטראָגן אַ פּאַלטאָ פון דער היים האָט זי געהאַט אַ זיידענעם אונטערשלאַק. דאָס איז געווען ביי מיר אַלעס: סיי אַ העמד, סיי אַ קלייד, סיי אַ קאָלדרע אויך. באָר די פּאַלטאָ האָט געהאַט אַ גרויסע מעלה: ס׳האָט זיך פון איר לייכט אַראָפּגעשאַרט די לייז. אַזוי האָב איך זי געטראָגן צוגעבינדן מיט אַ שטריק און מסתמא בין איך געווען מלא חן.

פון דער מתנה, וואָס מ׳האָט מיר געגעבן האָב איך די יובקע פאַרקויפט און געלעבט מיט מאַניעלען אַ גאַנץ יאָר. ווערסטו דאָך זיכער פרעגן: ווי אַזוי קענען לעבן צוויי נפשות פון איין קליידל אַ גאַנץ יאָר? וועל איך דיך באַוווּסט מאַכן: איך האָב יעדן טאָג אויסגעגעבן אַ האַלבן מאַרק. האָב איך געקענט קויפן אָדער: אַ רעפטל ברויט (וואָס איך האָב געדאַרפט טיילן אויף צוויי) אָדער, אַ גלאָז אַרבעס אָדער אַ בעריק. דאָס האָט געדאַרפט זיין אונדזער שפּייז פאַר אַ גאַנצן טאָג.

דאָס לייבעלע האָב איך געהאַלטן אויף אַרויסראַטעווען אונדז פונם לאַגער. (ווער ס׳האָט געהאַט עפּעס אַ ווערטפולע זאַך, אָדער געלט, זענען געקומען שמוגלער, צווישן זיי זענען אויך געווען יידן) און זיי האָבן אַרויסגעפירט פונם לאַגער, קיין מאָהילעוו. קיין בערשאַד, אין די נאָענטע שטעט. העלפט גאָט, קומט צו אונדז אַ שמוגלער און נאָך דערצו אַ ליפּקאַנער, און... שלאָפט איבער די נאַכט ביי אונדז אין פּאַלאַטע, און... גנבעט אַוועק ביי מיר דאָס איינציקע פאַרמעגן... דאָס לייבעלע איז געלעגן אויף אַ זיכער אָרט: צוקאָפּנס אויפן פּאָל..

ס׳איז געווען ביי אונדז אַ איזאָליאַטאָר פאַר קראַנקע, אַ פינצטער נאַס צימער. און אַ מענטש אַז ער איז קראַנק געוואָרן, האָט מען אים אַהין אַריינגעוואָרפן. דאָרט האָט ער שוין געהאַט די רפואה... האָט מען אַמאָל אַריינגעוואָרפן אַהין אַ פרוי, וואָס איז פשוט געווען פאַר׳חלש׳ט פון הונגער. האָט זי אָפּגעשניטן אַ ברוסט פון אַ צווייטער פרוי און האָט געגעסן. איז דאָס אָנגעקומען צום פּרימאַר. ערשט דאַמאָלס האָט ער אָנגעהויבן זי דסטאַרען מען זאָל שטעלן אַ קיך. דאָס איז שוין געווען אין יאָר 1943. נאָך דעם וואָס אַזויפיל מענטשן זענען אויסגעשטאָרבן פאַר הונגער. גם זה לטובה. און וואָס האָט מען געגעבן? אַ סאַפּ אַרבעס און פון אויבן זענען געשווומען די ווערים. דערביי האָט מען זיך גענוג געשלאָגן ביז מען האָט דאָס באַקומען. ווייל ס׳זענען געווען אַ סאַך מענטשן. דערמיט האָט מען טאַקע דערראַטעוועט אַ סאַך מענטשן.

איצט ווילסטו וויסן פון דער איבעריקער משפחה: מען האָט אונדז צוטיילט אויף עטליכע פּאַרטיעס. דערפאַר זענען מיר ניט געווען צוזאַמען. אונדזער שוועסטער מרים איז געווען אַ כלה. איר חתן איז אַוועקגעפאָרן קיין ווענעצועלאַ, ער זאָל ניט דאַרפן גיין דינען. (איך האָב אים נאָך געגעבן געלט אויף דער רייזע). און זי מרים האָט שוין געהאַט אַלע פּאַפּירן פאַרטיק צו דער רייזע. האָט זי פאַרכאַפּט די מלחמה. איך ווייס ניט גענוי אין וואָס פאַר אַ לאַגער זי איז געווען. מענטשן האָבן מיר דערציילט, אַז זי האָט די פיס אָפּגעפרוירן און איז געבליבן ליגן און איז שוין מער ניט אויפגעשטאַנען. די קלענערע קינדער זענען אויך געשטאָרבן פאַר הונגער און קעלט. אשר, אַ יינגל פון אַ יאָר 12 און אַ מיידעלע פון אַ יאָר אַכט. די מומע רייזע האָט זיך אַרויסגעכאַפּט פון לאַגער כדי אויסצובעטלען ברויט פאַר איר מאַנס אייניקלאַך. דאָס איז איר געלונגען אַ שטיק צייט ביז איינמאָל האָבן די היטער ביים טויער זי דערזען. זיי האָבן מיט די קולבעס געהאַקט איבער איר קאָפּ. מ׳האָט איר אַ פאַרחלשטע אַריינגעבראַכט אין דער פּאַלאַטע. ווען מ׳האָט איר דערמונטערט האָט זי געזאָגט צו רחלס קינדער: „קינדערלאַך, מער קיין ברויט וועל איך אייך שוין ניט ברענגען”... זי איז געלעגן אַ קורצע צייט און... דוד שוואַרץ׳ס אייניקלאַך האָבן איר באַוויינט... אַזוי האָט פאַרענדיקט אונדזער טייערע מומע רייזע.

און די משפחה פון יעדעניץ: דער פעטער יאַנקל מיט דער מומע שרה׳ן מיט ביידע קינדער, אסתר מיט איציקן מיט

זייערע צוויי שיינע קינדער מיט זייערע עלטערן (אַלע געווען פון פאַך גאָלדשמידס), האָט מען געזאָגט אַז זיי האָבן גאָלד. מען האָט זיי צוזאַמען מיט נאָך אַ סאַך יידן געטריבן קיין רעזינע און מען האָט זיי דאָרט פאַרברענט לעבעדיקערהייט.

אַזוי אַז פון דער גאַנצער משפחה בין איך מיט מיין זון דורך אַ נס געבליבן לעבן.

זאָלן מיינע שורות דינען אַלס אַ מצבה פאַרן גאַנצן שטעטל ליפקאַן!!

בעקערמאַן נתן

טראַנסניסטריע

...ווילסט וויסן, חבר אהרן, פון טראַנסניסטריע, ווען איך שרייב צען יאָר און שרייב אָן צען ביכער, קען איך ניט באַשרייבן די מערדערייען, פון מענטש קעגן מענטש. וויפל מ'האָט אויסגעשאָסן יעדן טאָג, טרייבענדיק אויף די וועגן. זענען צען מאָל אַזוויפיל אויסגעשטאָרבן. שטעל דיר פאָר: מ'טרייבט פון ליפקאַן קיין בריטשאַן, און תיכף טאַקע פון בריטשאַז קיין סעקוראַן און פון סעקוראַן קיין אַטיק. אַהין זענען מיר אָנגעקומען ביינאַכט. מען האָט אונדז אויסגעלעגט לעבן דניעסטער. פאַרטאָג, ליגענדיק אויף דר'ערד, די גאַנצע צייט נישט געוואַשן זיך, ווייל וואַסער האָט מען געמעגט טרינקען נאָר פון שטייענדיקע טייכלאַך. צו אַ קערניצע (ברונען) האָבן די רומענער ניט צוגעלאָזט. עסן האָט מען אונדז ניט געטאָרט פאַרקויפן. די מיליאָנען לייז האָבן געריסן שטיקער פונם קערפער. איך בין אַריין אין דניעסטער פאַר טאָג אַז די מערדער זאָלן ניט זען. ווי איך האָב נאָר אַריינגעשטעלט דעם פוס, האָב איך אַרויפגעטרעטן אויף אַ מענטשליך פנים. איך האָב זיך נאָך דעמאָלס געשראָקן פאַר אַ טויטן. איך בין אַראָפּ פון דעם מענטשן אַ שריט ווייטער בין אַרויף אויף אַ צווייטן מענטש אויפן בויך. דאָך האָב איך זיך אונטערגעטונקען און אַרויס. ס'איז אַביסל ליכטיקער געוואָרן, און עס שווימען אויפן דניעסטער בערג פון מענטשן — קערפערס שרעקליך אָנגעשוואָלענע פונם וואַסער....

...און אינדערפרי האָט מען אונדז געטריבן קיין יעדינעץ. אויפן וועג זענען געפאַלן צענדליקער און הונדערטער מענטשן. מען האָט זיי אפילו ניט געקענט באַגראָבן. די מערדערס האָבן זיי פאַרברענט. אַ סאַך זענען געבליבן פאַר די הינט צום עסן... אַזוי, אהרן, האָט מען געטריבן זעקס וואָכן, אין קעלט, רעגן, בלאָטע, שמוץ, אָן עסן און אָן טרינקען. געבליבן זענען פינף פראָצענט מענטשן און אפשר ווייניקער. מיר זענען געבליבן איייניקע וואָכן אין יעדינעץ. דערנאָך האָט מען געטריבן ווידער צום דניעסטער. שוין קיין יאַמפּאָלי. עס איז שוין געווען נאָך די „ימים טובים”. אין דרויסן שטאַרק קאַלט און נאַס, זענען זייער אַ סאַך אין די נעכט פאַרשטאַרצט געוואָרן אויף די פיס און האָבן זיך ניט געקענט אויפשטעלן. אַ סאַך זענען אויסגעשטאָרבן. דאָס איז געווען נאַכט אויף נאַכט. די רומענישע זשאַנדאַרן, וואָס האָבן אונדז געפירט, האָבן געהאַט אַ פריקאַז (באַפעל) פון זייער קאַפּיטאַן פון יעדיניצער לאַגער, אַז ס'קומען אָן צום דניעסטער ניט מער ווי צען פּראָצענט. דאָס האָט מיר געזאָגט אַ קריסט פון יעדיניצער קלויסטער. ער האָט עס געהערט פון קאַפּיטאַנס מויל. ער האָט געזאָגט אַז ער האָט אַ מינדליכן באַפעל פון בוקאַרעשט, אַז זיי טאָרן ניט איבער לאָזן מער ווי צען פּראָצענט פון די יידן וואָס מען גיט זיי איבער. און זיי האָבן אויסגעפילט פּינקטליך... אין יעדן דאָרף איז שוין געווען צוגעגרייט גריבער, און אַז מיר זיינען אָנגעקומען, זענען פאַר אונדז געגאַנגען פרעמיליטאַרן מיט ריסקאַליס און לאָפּאַטעס אויף צו פאַרשיטן די, וואָס מ'וועט דערמאָרדן. אויסגעהרגעט האָט מען די וואָס זענען געבליבן אונטערשטעליק, וואָס האָבן נישט געהאַט קיין כח נאָכצוהאלטן די קאָלאָנע.

אהרן ליבער! מיין האַנט האָט אָנגעהויבן ציטערן שטאַרק פאַר אויפרעגונג. איך קען דערוויל ניט שרייבן! מיין האַרץ ווײנט פאַרביטערט!

אהרן, איך שרייב ווייטער: די מערדער האָבן געהאַלטן וואָרט: מיר זענען אָנגעקומען נאָך אַ צען טאָג אין קאָסאָוואצער וואַלד. דאָס דאָרף הייסט קאַסאָוועץ און עס האָט אַ גרויס וואַלד. דאָרט אין וואַלד האָבן די מערדער צוגעגרייט צוויי גרויסע גריבער... און דאָרט האָט מען געמאַכט די „סעלעקציע”: וועמען מען זאָל איבערלאָזן אויף יענער זייט דניעסטער און ווער ס'זאָל דאָ בלייבן. דאָ אין וואַלד האָבן זיך צוטיילט עלטערן פון קינדער און קינדער פון עלטערן. אין קאַסאָוויצער וואַלד האָבן מיר געטראָפן מענטשן, וואָס זענען געקומען מיט אַכט טעג און צוויי וואָכן פאַר אונדז, וואָס מ'האָט זיי ניט אַריבער געלאָזט דעם דניעסטער. זיי פלעגן אַרומגיין און רעדן מיט מיר יאָון פלוצים אָנגעהויבן ציטערן, אַוועקגעפאַלן און אויסגעגאַנגען... אַזוינע מענטשן: פרויען, מענער און קינדער, האָט מען יעדן אינדערפרי אַריינגעוואָרפן אין די צוויי גריבער אין די טויזנטער.

אין קאַסאָוויצער וואַלד ליגן: האַלב קעשעניעוו, בעלץ, ליפקאַן, בריטשאַן, נאָוואָסעליץ און נאָך אַנדערע שטעטלאַך. אין דעם וואַלד, האָט יעדער געמוזט אָפּגעבן אַלע דאָקומענטן וואָס ער האָט פאַרמאָגט. אויך ווערט פאַפירן פון אייגענע שטיבער און פון אַנדערע פאַרמעגענס. דאָס האָט מען צונויפגענומען אין הונדערטער זעק אויפגעלאָדן אויף קאַמיאָנען און אַוועקגעשיקט. פון ווערטזאַכן, גאָלד, געלט, איז אָפּגערעדט. ס'זענען אפילו געווען יידישע מוסרים, וואָס האָבן נאָכגעזוכט ווער עס האָט גאָלד און דערציילט דעם קאַפּיטאַן פון וואַלד, און... זיך מיט אים געטיילט!

גענוג, חבר אהרן. איך קען מער ניט שרייבן. איך בין צופיל אויפגערעגט, און דאָס איז נאָר אייניקע עפּיזאָדן פון דעם גרויסן גיהנום.

דיין פריינט און חבר,

נתן בעקערמאַן.

חנה לרנר (הלוי)

צוריק אין דערהיים

איך האָב קיינמאָל ניט געטראַכט, אַז נאָך אַ שטעטל, ווי ליפקאַן, קען מען בענקען. אמת, אַז איך בין געווען נאָך אַ קינד, פלעג איך אַמאָל אַוועקפאָרן צו דער באָבן. צוריקקומענדיק אַהיים, פלעג איך מיט אנגעדולד וואַרטן, איך זאָל שוין דערזען דעם שפּיץ פון גרינעם קלויסטער, און דאָס קינדערישע הערצל פלעג דערביי זייער שטאַרק קלאַפּן. איך האָב אָבער געמיינט, אַז דאָס בענקט זיך אַזוי נאָך דעם טאַטן, נאָך דער מאַמען, נאָך די קליינע שוועסטערלאַך און ברידערלאַך. אין דער׳אמתן, האָט זיך מיר אַזוי ליב אויסגעוויזן דאָס שטעטלע: די טאָלעקע, דער פרוט, דער פּאַטיעק. איך האָב דעמאָלט געמיינט, אַז עס איז גאָר קיין שענערס נישטאָ. שפּעטער, אַז כ׳האָב געזען גרויסע שיינע שטעט און דאָרט געלעבט, האָב זיך אָפּגעוווינט פון שטעטלע — האָב איך עס פאַרגעסן.

דערפילט אַ גרויס בענקשאַפט און נאָך אַ גרעסערן שמערץ, האָב איךביים צוריק קומען פון טראַנסניסטריע, דעם 29־טן אַפּריל 1944. מיר (מיין מאַן און איך) זענען אָנגעקומען פאַרנאַכט. עס האָט שטאַרק גערעגנט און מיר האָבן זיך איינגעבעטן נעכטיקן נעבן דער פּאָטשט (ביי די זור־באַקס). צומאָרגנס זענען מיר געגאַנגען אָנקוקן די שטאָט. מיר האָבן שוין פריער געהערט, אַז ליפקאַן איז חרוב מער ווי אַנדערע שטעט. מיר זענען געווען גרייט צו זען חורבות. אָבער וואָס מיר האָבן געזען איז געווען ערגער: די האָר האָבן זיך אַזש געשטעלט קאַפּויר... קיין חורבות, קיין שטוב, קיין גאַס... ליידיקע פלעצער. מיר האָבן ניט געוווּסט ווו מיר זענען. מיר זענען צוגעקומען צו „על נהרות בבל״, צום פּאַטעק, צו דער גרויסער בריק. מיר זענען געשטאַנען פאַרגליווערטע און געקוקט אין וואַסער. גלייך ווי מיר האָבן געוואָלט זען אַ סימן פון דעם, וואָס האָט זיך אָפּגעטון דאָ... אָבער גאָרניט... דער „פּאַטעק״ האָט זיך געריסן, געמורמלט, גלייך ווי ער וואָלט וועלן אָנזאָגן זיינע כוואַליעס, זיי זאָלן ביים לויפן ווייטער דערציילן דער וועלט, דער גרויסער, וואָס דאָ איז פאָרגעקומען, ווי אַזוי ס׳האָבן ווילדע בעסטיעס געבושעוועט, געווילדעוועט, ניט געוווּסט וואָס צו טון מיט זייער רציחה: געברענט, געריסן די שטיבער און קיין סימן ניט געלאָזט. איך בין געשטאַנען אויפן אָרט, ניט געקענט ווייטער גיין. ווי צוגעשמידט צום פּלאַץ... ענדליך זיך גערירט. דאָס זעלבע בילד אויף דער טאַמאָזשענע גאַס. חוץ עטליכע שטיבער אין וועלכע ס׳האָבן אַמאָל געוווינט אַדעלאַ חאַוויס, סערל רבינוביץ, ראובן ברויטמאַן, וועלוויל חאַוויס, ד״ר עפּלבוים און אַ פּאָר אַנדערע. ביז צום קלויסטער איז ניט געבליבן קיין זכר פון אַ שטוב.

מיט אַ זייער צובראָכן האַרץ האָב איך פאָרטגעזעצט מיין וועג, איבערלאָזנדיק הינטער מיר אויף אייביק מיין געבורט שטעטעלע, ווו כ׳בין געבוירן, געוואַקסן און געחלומט אַלערליי חלומות. און די בענקשאַפט און צער זענען אַזוי גרויס, אַז כ׳האָב געמוזט כאָטש אויף פּאַפּיר אַרויסגעבן דעם שמערץ...

קבוץ נען.

בן יוסף (קויפמן) אברהם

**
*

הראית, רעי, כי אין כוכבים בלילות
וקרני־הסהר בעקבות הנידח תועים
ועל ברכי־לילות תמיד רק עירירים
ליד מדורות אפר חונים.

הראית, רעי, כי אין להצית מדורות.
הזרדים רטובים ותמרות־עשן
וגולים תועים ושואלים לאן
ועקבות הנידח בכל שעל — עקבות דם.

**
*

תנוני, אחי, להנפש, תנוני, אחי, לנוח
כי שנים בה רבות ואני כה עייף
ובאלפי קולות מילל בדרכי הרוח
ועל מוקדי־דורות נסיתי את נפשי לצרף.

תנוני, אחי, לנוח, תנוני לחלום
כי אלפים הלילות ואני נטול מרגוע
וצער־רבבות מורידים ימי לתהום
ונאלמו השופרות (אחי), חדלו לתקוע.

תנוני, אחי, לנוח, תנוני לקבץ
כי עשתונותי כה רבים והתקוה כה רעולה
ואני כה עייף ומעורפל הוא הקץ
והשופרות (אחי) חדלו לבשר על גאולה.

אברהם בן יוסף (קויפמן)

מאגדות החורבן

להבות אש הליטו בגודלן הענקי את בית המקדש. ההיכל נתון בתבערה. הלהבות רועשות ומרעישות את העולם. השאון מחריד ומזעזע את תבל כולה וקולות הרעש והשאון עולים עד שמי־השמים, ועמוד העשן מתמר מעלה מעלה בהקדירו ובהשחירו את שבעת הרקיעים.

תפילות שהעלו עלי דורות באולמות הקדושים, ים של דמעות אשר זלגו מעיני העיתים, שירי תהילים אשר השמיעו כאן פרחי כוהנים ולוויים, אין ביכולתם לכבות את האש הנוראה והאיומה, אין בכוחם להציל את בית המקדש. והאש מכלה שעל אחרי שעל, והלהבות מתקדמות פסע אחרי פסע, והקירות מתמוטטים רגע אחרי רגע וההיכל בוער ומבעיר, בוער ומבעיר עד כלות, עד כלות.

וקינות מעלים הכתלים הקדושים — קינות העיתים, אבל החורבנות, לחש ותפילות קדמונים ובכי, בכי מר העולה מעלה מעלה — בוכים דורות, מתפללים דורות, כל העולם בתפילה, כל העולם בהזדעזעות והרעש והשאון הולך וגדל, הולך וחזק ומתמזג עם רעש גלי האש, עם שאון גלי הקינות, עם הד גלי הבכי עד שמגיעים למדור השביעי.

ומוכי בהלות, נדהמי אימים, הלומי זוועה עומדים מלאכים, כיתות של מלאכים, ובעיניהם המראה הנורא ולפניהם התבערה האיומה. ולוחשת כיתה לכיתה, מלאך למלאך: בוער בית המקדש, אש איומה מכלה את בית המקדש, אוי לבית המקדש! אוי לעינים שכך רואות!

והכול לוחשים, כילם יראה ואימה, כל העולם לוחש: „שמים וארץ, לבנה וכוכבים, ימים ותהומות, הכול תפילה לבורא עולם, כל הידים פרושות לכסא הכבוד בתחנונים, בדמעות, בלחשים ותפילה אחת בפיהם לכבות את האש, לכבות את התבערה, לכבות! לכבות! לכבות!.

ושוכן המעונים יושב על כסא הכבוד, והדום רגליו עשן וקינות, ועל ראשו כתר של להבי בית המקדש, ואבני חן מתנוצצות בנזר ראשו, אבני חן מלוטשות באור הגנוז.

ובורא עולמות מחריש ומביט, שותק ומביט, לא אל מלאכים, לא אל תבל ומלואה עיניו מוסבות, לא לקול הלהבות הוא מאזין, ולתפילת הדורות אינו מקשיב, וללחש אבות אינו מטה אוזן, בורא העולמות יושב ושותק, יושב ומביט.

בורא עילמות רק עינים — עינים מוסבות אל קודש הקודשים.

ורואה שוכן המעונים את הלהבות המקרקרות מסביב לקודש הקודשים, את הלהבות המסתערות על פתחי קדושה, את הלהבים — להבים כנחשים ענקיים, שלהבות כחיות ענקיות המזנקות אל טרפן — רואה הקדוש ברוך הוא את קודש הקודשים עולה באש ועשן שמימה ישר לכסא הכבוד.

ופתאום קול שאגת אריה עוברת בעולם — קול אלוקים נשמע ברמה: „אוי לי ששרפתי את היכלי, אוי לי שאת פאר מפעלי כילו הלהבות" וקול בכי עובר דרך שבעת הרקיעים, בכי ולחש: „בוער קודש הקודשים!", והבכי הולך ומתגבר, הבכי הולך וחזק, הבכי הולך ומתפשט, דמעות זולגות מעיני אלוקים, דמעות מעיני מלאכים, דמעות מעיני העולם. בכי ודמעות, דמעות ובכי, ודמעות הם פלגים, פלגים הם נהרות ונהרות הם ימים. ונחשולי הימים מציפים עולמות ומתקרבים לכבות את האש. להחניק שלהבות בקודש הקודשים. לכבות! לכבות את... אולם רק כותל הצליחו לכבות בדמעותיהם — את כותל הדמעות!!!!.

רושקו ישראל

על חורבותיך, ליפקאן

אל אחי ואחיותי במרחקים!

זכרונות ערכם בכך, שהם ממשיכים את קיום האומה. אומות ששכחו את עברם, עברו ובטלו מן העולם. אנחנו, היהודים, זכרנו וזוכרים תמיד את עברנו, הן את תקופת היותנו עם עומד ברשות עצמו, בארצו שלו והן את השואות והפורעניות במשך אלפי שנות גלויות על פני העולם כולו.

מלחמת העולם השניה היתה התקופה האפלה והאכזרית ביותר בתולדות עמנו. הנאצים עמדו לעקור אותנו עקירה מוחלטת, לבלי השאיר לנו שריד ופליט. למזלנו הרע עלה בידם להשמיד ששה מליונים יהודים בדרכים ואמצעים של חיות טורפות, שלא היו כמותם בתולדות האנושות. הרבה הרבה נכתב על תקופה זו וגם עלינו, עדי דור השואה, מוטלת החובה למסור לדורות הבאים אחרינו כל מה שאפשר על חורבננו זה.

יורשה גם לי, אחד מאלפי הליפקנאים, שהלכו בדרכם האחרונה ושעל פי נס עלה בידם להישאר בחיים, להנציח את זכר הקהילה הקדושה ליפקאן.

פרוץ המלחמה

1941.6.22. יום ראשון, שעה חמש. לפנות בוקר קיצי. העירה שקועה עדיין בשנה. תינוקות בעריסות עדיין חיוך אושר על פניהם. המלאך הטוב עוד לא סיים את משחקו אתם. כוכבים יחידים עומדים בזוהרם בשמים. שקט ושלוה. רק יחידים ממהרים, תיק טלית ותפילין בידיהם, לבית המדרש למנין ראשון והעגלונים חיים בוסאק ואייזיק העגלון ה„אינ־טלגנטי" פולחים את הדממה בשאונם: מאספים הם את הנוסעים לרכבת.

לפתע פתאום קראך! קראך! יריות? מתעוררים. מה פתאום יריות? אולי אימונים? היריות מתעצמות. פגז אחד, שני נפל בין הבתים והרעיד את העירה. השתררה בהלה. אנשים חצי עירומים, אמהות, ילדים בזרועותיהן — עוזבים בבהלה את הבתים. לברוח! לאן? אל ה„שם", אל שפת הפרוט? בכיות ויללות. קצינים סוביטיים ללא כובעים, ללא חגורות בורחים מן הקסרקטינים. אין הם עונים על פניותינו. באופק הופיעו שלשה אוירונים, הנמיכו טוס על פני העירה כך שאפשר היה לראות את פני הטיסים. כשהתרחקו האוירונים נשמעו התפוצויות אדירות מצד הקסטרקטינים: בדעת האויב היה להשמיד את חיל המצב הרוסי. לא הצליח. בעירה נפצעו כמה יהודים והוכנסו לבית החולים היהודי, שהועבר עוד באותו יום אל מחוץ לעיר, היות שהאויב מעבר לפרוט המטיר עליו פגזים בלי הרף וקרקר את קירותיו.

בחמש אחרי הצהריים, 12 שעות אחרי ההפגזה, הודיע מולוטוב ברדיו, שגרמניה ההיטלראית התנפלה באופן פתאומי על ברית המועצות ובבוקר השכם הופגזו קיוב, חרקוב, צרנוביץ, בלצי ומרכזי ישוב אחרים. מ ל ח מ ה! מצב איום! ארטילריה סוביטית תפסה עמדה בחורשה, לא רחוק מן הדואר והפגיזה את רדויצי (מעבר לפרוט) ומשם השיבו במטר פגזים על ליפקאן, שהפכה לחזית. ב־23 הודיעו ברמקול על פנוי מידי של האזרחים לבריטשאן. שוב מקל הנדודים ביד ותרמילים על הגב, בהם החשוב ביותר שנרכש במשך שנים בעמל רב.

יללות הפרידה פולחות את האויר. מעפילים, עמוסים משאות ותינוקות, ההרה בדרך לבריטשאן. עירה במלואה נעה נדה. מדי פעם מפנים ההולכים את פניהם אחורנית: מבטי פרידה אחרונים, יכול להיות לתמיד. מי יודע אם נראה עוד את המקום, בו נולדנו וגדלנו?.

בבריטשאן לא שהינו הרבה, אבל כאן מתחיל הסוף. כאן טעמנו טעם גלות שחורה ורעב מציק. דחוסים 6/7 משפחות בחדר אחד, בפרוזדורים, בעליות גג. חלק ניכר בחוץ, תחת כיפת השמים. אכרי הסביבה נמנעו מלהביא את תוצרתם: הרובלים אבדו את ערכם. העירה היתה מאוכלסת למעלה מכושר קיבולה. אפילו מים לא היו במידה מספיקה.

כדאי לציין, שאף במצב איום זה לא אבדו מאנשינו התקוה והבטחון המסורתיים. התנחמו וקוו: עוד מעט והגר־מני ינוס עירום ויחף. כשיתחילו ה„כלים" הסוביטיים לשיר ישא הגרמני את רגליו ויברח ללא נעליים. התנחמו יהודים כמו בדורות ראשונים. טוב היה להאמין, שהמצב הוא זמני ושבקרוב בימינו ישתרר השלום בעולם, אבל, כנראה, לא נת־מלאה עדיין כוס התרעלה ועלינו נגזר לשתותה עד הקובעת בה.

בראשית יולי הוברר שהסוביטים עוזבים את בריטשאן. בעגלות ומשאיות, עמוסות מזודות וחבילות עורקים הם בכיוון הדניסטר. הצבא האדום נסוג: תותחים כבדים, טנקים אדירים, מטילי מוקשים. קצינים וחילים עיפים ונבוכים. על פניותינו אליהם אין איש עונה. העירה התרוקנה מכל של־טון. נשאר חלל ריק. השתררה הרגשת אימה למתרחש ובא עלינו. היו משפחות שהחליטו להלוות לנסוגים. מרבים מהם הספקתי להיפרד: שואל יאוולברג (מיליציונר) אשתו, בנו אברהם ואשתו, בת אורי שוסטר וילדם, בתו חנה ובעלה סיומה איזנברג וילדים, יוסל קויפמן ואשתו, זיסל קויפמן ובעלה גימפל, נחמיה לכטרמכר ואשתו, האחים קאליש ישראל וליב ומשפחותיהם. כולם הצליחו לצלוח את הדניס־טר, אבל גם שם השיגם האסון: ליד יאמפולי נפלו בידי הגרמנים, נורו ונקברו בקבר אחים. ככה ניספו גם הרבה משפחות ליפקנאיות אחרות.

הפנוי נסתיים ב־12 ביולי בלילה. עם שחר השתררה דומית מות בעירה. שקט אימים מוחלט. ליהודים היו הלילות האחרונים לילות נדודי שנה, ללא עצימת עין. חיכו תוך פחד ליום הבא. ב־10 בבוקר התחילו מופיעים מחנות מחנות אכרים בתלבשתם הלאומית ובידיהם דגלים רומניים. הם הסתדרו טורים טורים על המדרכות. האוכלוסיה היהודית, בכוונתה להפגין את נאמנותה לרומניה, יצאה גם היא לרחר־

בות. כעבור כמה שעות נשמעו מרחוק קולות: יחי! יחי הצבא הרומני והמרשל אנטונסקו! הקולות קרבו והלכו אל מרכז העירה. לאמיתו של דבר לא ראו היהודים ברומנים אויבים. לפני המלחמה הלא דרו שניהם בכפיפה אחת בשלום. באופן רשמי היו היהודים שווי זכויות: למדו בבתי ספר ממלכתיים, שרתו בצבא, התקיימו באופן ליגלי מפלגות ציוניות על שלוחותיהן, בתי ספר ישיבות. היהודים חיו את חייהם הפנימיים ללא התערבות הממשלה. לא פללנו שחזרתם לבסרביה תמיט עלינו אסון איום. כעת היתה רומניה פשיסטית היטלראית.

הקולות הפראים „טראיאסקא!" התקרבו והלכו. לעירה נכנס גדוד פרשים רומני, מנופפים בחרבותיהם באויר, מעשה גבורים. מובן, שהאכרים וגם היהודים צעדו לקראתם עם מלח ולחם בידיהם. אולם מידי האכרים קבלו ואת היהודים גרשו בקריאות בוז וגידופים, וירקו בפניהם. היהודים נדהמו ונסוגו תוך אימה. תקוות המאמינים שהרומנים ימשיכו ביחסים טובים עם היהודים כתמול שלשום פגו באותו רגע. נבוכים ומדוכדכים חזרנו לבתינו ונמנענו מלהופיע ברחוב.

למחרת התחיל ההמון להתפרע. שלשה ימים ושלשה לילות התעללו בנו שכורים ופראים. מלווים חילים רומנים, חמסו, שדדו והלקו והרגו. הם הגיעו מכפרי הסביבה עם עגלות וסחבו מבתי היהודים כל הטוב בעיניהם. יללת הנשים והילדים המבוהלים עלתה עד לב השמים. היו יהודים שהתנגדו לשוד, אבל הללו הוכו מכות רצח ואפילו נורו על ידי החילים המלוים את הפורעים למות. בסדיזם פראי הורידו עגילים מן האזנים וטבעות מן האצבעות מבלי לשים לב לכאבים שגרמו ולדם הזב. את הכל סחבו: פמוטות כסף ונחושת קלל, שעליהן שפכו שיחן אמהות וסבתות, עטופות ראש, בדמעות בעינים לפני אלוהי אברהם יצחק ויעקב בתחנונים על בריאות, פרנסה ושלום על ישראל ועל כל העולם כולו, חנוכיות, אשר דורי דורות הדליקו בהן נרות חנוכה לזכר גבורי המכבים; ספרים עתיקים שהצהיבו; ספרי תורה — אוצרות מוסר יהודי נעלה. נקרעו והושלכו לתוך מדורות אש. ברחובות התגוללו קרעי מלבושים, שמיכות, כרים. הבתים פרוצים ומפולשים כמו אחרי דליקה.

מחנות פראי אדם אלה, שביניהם לבין עצמם פרצו קטטות וקרבות, השתוללו במשך שלשת ימי ההפקר, שבהם הותרו הפרעות מטעם השלטון ונדמה היה שלעולם לא יסתיימו ימי אימים לה. אבל סוף סוף עברו וחלפו והעירה שקטה למראית עין. פה ושם ההין מי שהוא לצאת מן הבית וחזר בשלום.

תוצאות הפרעות היו: שמונים הרוגים. קרבנותינו הראשונים הי"ד.

18 ביולי 1941

תאריך זה מסמל התחלת תהליך ההתפוררות של קהילת ליפקני. באותו בוקר רוכזו כל הליפקנאים בככר שמחוץ לעיר באמתלא: חוזרים הביתה. זה היה שקר ציני: נרדפנו ממקום למקום עד ששבעים—שמונים אחוז מיקירנו נספו. הערבות באוקראינה יערותיה, נהרותיה בלעו את גופותיהם.

נשארנו מעט מרבים לבכות ולספוד. עד היום שותתים הפצעים דם. כלום אפשר לשכוח את חללינו? הנה הם עומדים לעיניך, אתה שומע את קולותיהם, את דבריהם: ילד שלי, אח שלי, אבא, סבא שלי" ילדינו, עיניהם מלאות החן, חיוך טוב ותמים הנסוך על שפתותיהם. הנה הם מושיטים יד קטנה: לחם!" וההורים מרב צער, נושכים שפתים עד זב דם: „את בשרנו אכלו! אוי ואבוי לנו! להיכן הגענו!" כלום אפשר לשכוח?

ערב שבת היה אותו יום. במזיד היו הרוצחים קובעים ליום פורענית את היום הששי, יום סנטימנטים של ערב שבת. עם שחר, השמים מכוסים ענני קדרות, רעמים וברקים בחוץ, מופיעים פתאום ברחובות ובסמטאות ז'נדרמים בלוית פלוגות נוער פרמיליטרי שבידיהם אלות עבות ומתפרצים לתוך דירות היהודים. מרביצים ומגרשים החוצה: "מהר, מהר! תוך כמה דקות יהיו כל הליפקנאים בככר! נוסעים הביתה!". היו בינינו תמימים, שהאמינו לדבריהם. בינתים התגבר הגשם. עביטי מים נשפכים עלינו ואנו מוכרחים לרוץ למקום המיועד. מי במעיל, מי ללא מעיל, ללא כסוי ראש. ילדים נסחבים, צועקים בוכים. תמוה הענין! אם באמת הביתה — למה החפזון, ההכאות והבהלה?! ובגשם זעף כזה? בככר חכתה לנו פלוגת זנדרמים אחרת. פנים רצחניות של שואפי דמים. הם קבלו אותנו בגידופים ועלבונות קשים. הפרמיליטרים מזרזים את הנחשלים באלותיהם. סוף סוף סדרו אותנו טורים טורים. מפקד הפלוגה עבר בינינו, מציץ מתוך שמחה לאיד בעיני כל אחד מאתנו, מנה אותנו כמי שמונה בהמות. אותו לוו כמה ז'נדרמים. כשנזדמן להם יהודי מזוקן התעללו בו ועקרו מן הזקן שערות ביחד עם עור ובשר. היו זקנים שהתעלפו. הרוצחים נחמו אותנו והצהירו: זוהי רק התחלה".

בצהריים זזנו מן המקום. הגשם פסק. השמש חממה ויבשה את בגדינו הרטובים. מכל אחד מאתנו נדפו אדים. הובלנו דרך העירה. על המדרכות עמדו רומנים וגרמנים שצלמו אותנו והשפיעו על חשבוננו שפע לגלוגים ועלבונות: „צבא מצוין בשביל סטאלין". "צבא מכונם, העומד לכבוש את כל העולם". „אתם הולכים אל החבר סטאלין, הוא יפטם אתכם חלות ודגים ממולאים" וכדומה דברי־לעג מחוכמים, שהיה לנו כמלח על פצענו. יהודי בריטשאן, שנשארו עדיין לכמה ימים בבתיהם, לוו אותנו בדמעות למראה התמונה המזועזעת. משני הצדדים הלכו ז'נדרמים מזוינים. בראש התהלוכה רכב על סוס קצין רומני. המשמר היה כאילו ללהקת פושעים מסוכנים. הדכאון והיאוש גברו, כאשר נוכחנו שבמקום בדרך לליפקאן הננו מובלים בדרך התלולה לידינצי. הנה הגענו להר משופע. הבוץ סמיך ודביק. בקשי מוציאים את הרגלים. צועדים ומקללים את יום הולדתנו. זקנים תשושים נתקעים בבוץ ואין בכוח להעפיל אל ההר. צעירים אחדים ממהרים אל הנחשלים לעזרה, אבל הז'נדרמים מתנפלים עליהם בקתות הרובים ומרביצים ללא רחם. הזקנים האומללים נשארו במקום עד ליציאת הנשמה. היו גם מקרים, שהז'נדרם "רחם" על זקן נחשל וגאל אותו מסבלו בכדור בראש.

כאמור צעדה כל העיר כולה, על החולים, הנכים, הנשים הז־

קנות וסתם חלשות, שבבית לא עזבו את המטה, אמהות ובזרועותיהן תינוקות. המנסים לינוק שד צמוקה ויבשה, שרכנו דרכנו על ההר לידינץ. הלילה ירד. חושך אטום. אין איש רואה את פני שכנו. הצעירים והמבוגרים הספיקו לעלות לראש ההר והזקנים משתרכים למרגלותיו. בחושך נתפרדו המשפחות: ילדים מהורים, נשים מבעליהן. קריאות וצעקות מרעישות את האויר. אשה אחת מיתפחת בקולי־קולות: אנשים טובים, אל תעזבו אותי ואת תינוקי לגווע כאן. היא מעדה בבוץ, צנחה והשמיטה את התינוק מזרועותיה. גיששו בחשך ומצאו סוף סוף את התינוק בבוץ חנוק. האם השכולה המשיכה בדרך ובזרועותיה הגופיף הקר של ילדה. באותו לילה גוע מאפיסות הכוחות גם אבי החורג, שמאי רוזנצויג, לשעבר יהודי גברן, עליז, מבדח בדיחות ומעורב עם הבריות. בגיל של למעלה משבעים לא עמד בתלאות הדרך והרעב, צנח בבץ ושם גוע. תהיינה שורות אלו מצבת זכרון על קברו האלמוני. באותו מקום נשארה גם אשת מנדל מסטלינשטי, שמש בית הכנסת הגדול.

היתה ודאי שעה מאוחרת בלילה, כששמענו נביחות כלבים, סימן לישוב קרוב. הז׳נדרמים האיצו בנו: כאן תנוחו. הגענו לכפר "דולורס" 18 ק"מ מזרחה מבריטשאן. אכסנו אותנו בבית ספר פנוי. רבים נשארו בחוץ. צנחנו ארצה, קרובים בעצם יותר למיתה מאשר לחיים.

יום ראשון לנדודים בדרכים.

למחרת, שבת, קמנו רצוצים ודוויים. ידים ורגלים כאבו. הורשה לנו להשאר בכפר עד הצהריים. שטחנו את הבגדים הרטובים מול השמש לייבוש .הצעירים הלכו לבקש מזונות וחזרו מי עם חבילת קמח תירס, מי עם ככר לחם ומי עם צרור תפוחי אדמה. הציתו מדורה לבישול וצליה. מצב הרוח השתפר במקצת. קבוצות עמדו תוך הסתכנות להתפלל: שבת־קדש. סכמנו מי וכמה נעדרים. מספר האלמנות והיתומים גדל במשך הימים האחרונים. כאן ראינו בינינו יהודים מכפרים שבסביבות ליפקאן: קישלה, קריבויה, לינה, צ׳ברוי, מאמאליגה וכו׳ ספוריהם על מה שעבר עליהם היו איומים: האכרים, הידידים כביכול, שקבלו לידיהם תוך אמון מצד היהודים את רכושם לשעת החירום. בהבטיחם להסתירם עד יעבור זעם, מסרו אותם לידי החיילים הרומנים. אלה הרגו את כולם וקברום בקברי אחרים. אלה מהם, שהצליחו להמלט הגיעו בדרך לא דרך לבריטשאן ונספחו אלינו לגירושים.

אחרי הצהריים המשכנו בדרכנו, בין שדות חיטה ושיפון. האויר הצח והריחני גרה את התיאבון. יותר נכון את הרעב אבל לא היה בידינו שום מזומן. כשרפה במקצת פיקוח החילים התגנבנו לתוך הקמה קטפנו שבלים לאכילה. כשנזדמנו בוסתני פרי התנפלנו על העצים, למרות איומי הז׳נדרמים, וקטפנו במהירות קדחתנית כמה שעלה בידינו. לפעמים הולקו הקוטפים מכות רצח לא יכלו ללכת אלא לזחול על ארבע. את הלילה השני בלינו תחת כיפת השמים. עיפים ורצוצים שאלנו: עד מתי ירדפו אותנו? ולאן? הז׳נדרמים ענו בשלהם: מובילים אתכם הביתה". ידענו שזה שקר. היינו רחוקים מאד מן הבית. והתרחקנו ממנו יותר ויותר. כשנכנסנו לכפר אחד ראינו שהאיכרים מתלחשים עם מלוינו. היתה הרגשה שמתרקמת מזימה נגדנו. וכך היה. פתאום נעלמו הז׳נדרמים. האכרים החלו לשדוד. התנגדנו וחבלנו בהם. הם ברחו אבל הצליחו בכל זאת לקחת מספר צרורות.

בכפר שני כרעה אשה ללדת. המפקד דרש להשאיר את היולדת לנפשה. המשפחה לא הסכימה. כשיצא הולד לעולם הושיבו אותה בעגלת מטלטלת. התינוק מת בדרך והיולדת חלתה לזמן ממושך. האשה היתה בת מרדכי שיצל (מרדכי תם).

אחרי שני ימי נדודים הגענו לידינצי. שם אוכסנו מקודם יהודים מן העירות הסמוכות. הידינצאים גורשו למקום אחר. העירה המתה גרמנים. הם התהלכו גאים, מנופחים כאילו נועדו לשליחות עליונה: גאולת העולם. חיילים גרמנים היו יוצאים מדי בקר לאימונים ובכל הזדמנות נבחו "הייל היטלר". משום מה הטיל עלינו אימה "הייל היטלר" זה. לא ידענו עדיין, שפירושו: ברבריזם, חורבן ושואה.

בידינץ נפגשנו עם יהודי סקוריני, בריצ׳בה, רישקני, בלצי, מדוכאים ושבורים כמונו. הם נדחסו לתוך גיטו של כמה רחובות גם אותנו הכניסו לשם. גרנו 7/8 משפחות בחדר ללא אפשרות לשכב או אפילו לשבת. אויר דחוס עד לחנק. ליד שלש הבארות שבגיטו עמדו תמיד תורים ארוכים ויש שחזרו הביתה ללא מים, היות שהם נשאבו מן הבאר עד תם והיה הכרח לחכות שעות עד שנבעו מים מחדש. הצעירים נסחבו לעבודה לפריקת ולטעינת מזונות לחזית הסמוכה. היחס לעובדים היה סדיסטי ומעליב. אחרי העבודה נתנו לנו ככר לחם וקופסת מרמלדה: שלל רב. משפחות העובדים השתיקו את מצוקת הרעב.

הרב מליפקאן, ר׳ יוסף בהרב, נמצא בתוכנו. התיחסנו אליו תוך יראת כבוד ואהדה. היינו משתוקקים לשמוע את דבריו, דברי תנחומים לעדה המעונה. בניגוד למסורת שמנהיג דתי מטיף תנחומים לעדתו תוך המעטת מהות האסון וערכו היה הרב בהרב מעריך את המצב בריאליות גמורה ומנבא לנו שחורות: "צרות צרורות מתרגשות ובאות עלינו, בני שלי, זה הוא האשמדאי, שמטרתו לעקור ולהשמיד את הטוב והיפה שבעולם. האשמדאי מחוסר רגש אנושי ויבער את הכל. דמי־נקיים ישפכו כמים. אבל מי שיצא בשלום יזכה לראות בקצו ועוד לדברים רבי ערך. ובכן בטחון, בני, בטחון והשם יתברך יעמוד לנו". הוא סבל הרבה בסבל עדתו. לימים שלמים היה סוגר את עצמו, מכונס בשתיקה, לא היה מקבל אוכל, מתפלל ומתחנן לפני בוראו. לישועה ולגאולה.

עשרה ימים בערך שהינו בידינצי. הליפקנאים היו הראשונים שנגזרה עליהם גזרת גירוש מחדש. הנשארים קנאו בנו: לכל הפחות תשאפו אויר צח, תוכלו לשכב ואולי תגיעו בהקדם למקום מנוחה. איש לא יכול אז לנחש את הזידוניות של האויב: ל ר ד ף את היהודים בדרכים עד שיגועו בהמוניהם מרעב ומצמא. איש מאתנו לא חשד בהם עד כדי כך ובלב כל אחד הבהבה התקוה שבמהרה נשוב הביתה. בינתים אנו מובלים בכוון לדניסטר. בלילות קרים אנחנו ישנים בשדה מפולש. בימים נרדפים על צואר בחום השמש, הצמא מציק. אבל יציאה מן הטור כרוכה בקבלת כדור בראש. צעיר אחד מבינינו, שלא יכל להתגבר על צמאונו, מיהר אל באר

בדרך ונורה במקום. אשתו שרצה להגן עליו נורתה גם היא על ידי אותו רוצח. ההרוגים היו נשארים במקום ולא הובאו לקבר ישראל.

ביום חמישי אחד הגענו לאטאקי שעל שפת הדניסטר. העירה היתה שוממה כליל ובתים ריקים, מפולשים, ללא חלונות ודלתות. קרעי ספרים ושברי רהיטים מתגוללים ברחובות. פה ושם מסתובב אכר עם תרמיל בתקוה שימצא עוד מה שהוא מהרכוש היהודי. על הקירות מצאנו חקוקות כתובות אידיש או עברית: ״גורשנו אתמול בלילה״; מי יודע אם נחזור פעם; ״אל נקמות, נקום נקמת דם עבדיך״. בראש מורד בלענו דמעות. ז׳נדרמים מצאו תפלין וטליתות הניחו את התפלין והתעטפו בטליתות והתנועעו כיהודים מתפללים — לעגו ליהודים ולאלהיהם. הופיעו גם חילים שהתחילו להתעלל בנו: פקדו על יהודים מזוקנים להתפלל ולהתנועע, להתפרקד על האדמה ולקום במהירות, וחוזר חלילה, לרקוד ולשיר. היה בינינו יהודי, גברן, לנדוי בעל מסעדה בליפקאן. הוא לא יכל לראות בצערם של המעונים ומחה באזני המפקד. בו במקום התנפלו עליו והכו אותו מכות רצח עד שצנח ארצה והתעלף. לעת ערב אכסנו אותנו בבית הכנסת הגדול. הז׳נדרמים הקיפו את הבית ואנחנו נשמנו קצת לרוחה. מאוחר בלילה הופיעו שוב החילים ותבעו ״יהודיות״ לבלוי. אבל המשמר הרחיק אותם בכח. מובן שלא עצמנו יותר עין כל הלילה. בבוקר באו אכרות והתחיל מסחר חילופין בגדים וחפצי זהב תמורת מצרכי מזון. זוג מכנסים תמורת ככר לחם; כתנת — קילוגרם קמח תירס! חליפה יקרה — תמורת ארבעה ככרות לחם. המוכרים לא התביישו להתמקח ולפעמים ספרו כאילו לתומם: ״אתמול רודפה קבוצה גדולה משלכם לתוך הנהר ואחר כך צפו חפציהם על פני המים. וסימו: למה לכם כל המטען הזה? בין כך ובין כך אתם הולכים למות״.

מקרים בודדים היו נוצרים בעלי מצפון ורגש אנושי. הם היו מביאים לנו אוכל ובגדים, היו מלטפים את ראשי הילדים ואפילו מזילים דמעות על גורלנו. הם היו אומרים: ״מכם עושים עיסה ואתנו ילושו את הבצק״. הז׳נדרמים היו מגרשים אותם בנזיפות ומלקות. זכורים יהיו אלה המעטים לטובה וברוכים יהיו באשר הם שם.

בבקר הגיעה פקודה: לדרך! יום עבות קודר. השמים מכוסים עבים שחורים. כל רגע עלול לרדת גשם סוחף. הרוח הולכת וגוברת. אמהות לוחצות בחיקן תינוקות. את הילדים מלבישים סחבות מפני הצינה, ״היום יום ו׳ — מציין יהודי זקן — ימח שמם! תמיד יבוצע הגירוש בערב שבת, כדי למנוע מנוחה בשבת״. — ״תפסיק, דוד, את הדרשות שלך. (מפסיקו צעיר) — וגירוש ביום ב׳ עדיף? תסתכל נא בילדים, נפוחים מרעב וצמא. כשאני רואה אותם בכך — טוב לי המות מן החיים״. פתאום התחיל מרוץ. סביב חיל צעיר התאספו האנשים. זה היה אכר מקריבויה (כפר סמוך לליפקני), לבוש מדי חיל, הוא עבר במקום והכיר את הליפקנאים והושיט להם ככר לחם. מובן שהככר שוסעה כהרף עין לפרוסות כזיתיות. האכר נעמד בינינו וספר: אוי ואבוי! הוא עבר דרך ליפקאן. ליפקאן אינה קיימת יותר. — ״איך זה, אינה קיימת?״ תמהים האנשים. — ״טפשים! — מתרגז האכר — הציתו, שרפו, החריבו. חיסלו כאילו לא התקיימה מעולם! ערמות עפר ואפר, פרט לבית ד״ר חאויס. אנחנו (ממשיך האכר) לנו לילה אחד בבית הזה והתפללנו לאלהים שהלילה יעבור במהרה. כל הלילה שמענו אנחות ובכיות באידיש. והלא אין שם יהודים?! יצאנו החוצה לבדוק מה מתרחש כאן? ותעינו כל הלילה. לא מצאנו את הדרך חזרה. הסתובבנו במגרשי בתי התפילה לשעבר שעות על שעות. כמעט שיצאנו מדעת מפחד. אולי נשמות תועות הן, המבכות את ליפקאן?״ — סיים האכר. חור כסיד והצטלב.

בגשם חזק, מלווה רעמים וברקים, הזיזו אותנו בכוון לדניסטר אחוזי פחד ובהלה. אמהות חובקות את תינוקותיהן ביתר תוקף. בעל ואשה אוחזים יד ביד, להיות יחד בשעת האסון. מישבים אותנו על הגדה. הרוח והגשם מצליפים בנו והנה הלויה. מספר יהודים נושאים את גופת ד״ר ויסמן, שהומת ע״י הרוצחים. ואביו הזקן הולך אחרי ה״מיטה״ לומר ״קדיש״ אחרי בנו, האיש העדין והטוב שלא עמד ביסורים ובתלאות.

שעה ארוכה ישבנו על שפת הנהר. המים הגועשים פלטו על היבשה קלחי תירס, תפוחים רקובים, קלפות פרות וירקות. חטפנו ובלענו. עם החשכה התחילה ההעברה למוהילב. למזלנו לא נתאמתו החששות. הגענו ב״שלום״, רועדים מקור ורטיבות. הוכנסנו לבנין בית ספר ללינת־לילה. מאפס מקום נשארו רבים בחוץ. בבקר, שבת, נתרצה לנו מפקד הפלוגה להשאיר אותנו במוהילב למשך היום, כדי ליבש לכל הפחות את הבגדים הרטובים. כולנו היינו כבר במילא מצוננים, משתעלים. במוהילב נפגשנו עם יהודים מבסרביה, גם עם מקומיים, שלא גורשו מעל שולחנם ולא איבדו עדיין צורת אדם מן היישוב. אולם גם הם חיו בפחד תדיר לקראת העתיד.

גם בבית העלמין במוהילב השארנו מספר קדושים. משפחות אחדות ערקו והתחבאו ולבסוף נשארו בעיר.

ביום ראשון לפנות ערב הוזעקנו: לדרך! עדיין עומד לפני עיני רוחי ההר האזרניצאי, הגבוה והמשופע, ממש קיר חלק ועלינו לטפס ולהעפיל. מטפסים ונסוגים והמלוים נוגשים ומאיצים: קדימה! כאן נידלדלו שורותינו. נפלו נופלים וכשלא הספיק הכח להמשיך בדרך באה הגאולה מכדור הז׳נדרם.

זכורה לטובה אזארניץ העירה. על יהודיה היקרים! הם יצאו לקראתנו ברחמים רבים, הביאו לנו בגדים. אפילו חלב הם לילדים. ז׳נדרמים חלקו מכות על ימין ועל שמאל, איימו אפילו ביריות „אך לא הצליחו לגרשם. זקן וצעיר הביאו כמיטב יכולתם, בכו על מר גורלנו ונחמו אותנו.

בדרך היסורין שלנו בערבה נתקלנו בקבוצת יהודים זקנים. שנעזבו לנפשם על גבעה מול השמש הקופחת, שכובים, פיותיהם פעורים. על המתים צבאו מחנות זבובים ויתושים. היו ביניהם גם כאלה, שהנשימה עדיין לא אפסה אצלם. טפטפנו לתוך פיהם מן המים המעטים שהיו בכלינו. עזבנו את המחזה המדהים והמשכנו בדרכנו דוויים וכואבים.

פעם נפגשנו עם שיירת יהודים מבסרביה, ששרכו דרכם בכוון הפוך ז.א. למוהילב. הם היו בטוחים, שמובילים אותם

הביתה. ושמחת־תקוה נוצצה בעיניהם. קנאנו בהם. אבל זה היה מן השקרים היזומים והנפוצים מצד האויב בכונה תחילה להחזיק את העקורים במצב של תקוה ואי־יאוש ללא טיפוח מחשבות על התקוממות ומעשי־נקמה.

מאזרניץ הגענו ליאמפול. שעל שפת הדניסטר. על הגדה ממול שוכנת סורוקה עיר, בבסרביה. כאן באו להסתכל במחזה הטראגי תושבי העירה וגם חילים, שלא כרגיל עמדו החילים מרחוק ולא התגרו בנו. חיל המצב היה כאן איטלקי. הם התיחסו אלינו ברחמים והשתתפות בצער. הביאו לנו לחם, גבינה ואפילו פפירוסים לעישון. היו מוכנים לעזור לנו בהרבה לולא הגרמנים, שנתנו בהם עינים רצחניות. כעבור כמה שעות העבירו אותנו דרך הדניסטר חזרה לבסרביה.

תכנית המרצחים הרומנים הוצאה לפועל בדיוק נמרץ: לא להשתמש בנשק חם אלא לרדף את האומללים בערבות, בשדות ובדרכים ללא מזון, ללא שרותים אנושיים עד שיגועו מרעב וממחלות וזה יהיה הפתרון הסופי.

אז, עם חזרתנו לבסרביה, היינו בטוחים, שאנו הולכים הביתה. כל אחד הקדיש את מחשבותיו לתכנון תקומתו בבית החרב. מצב רוח זה העניק כח לרבים להחזיק מעמד. אולם בימים הבאים ראו בחוש ונוכחו לדעת שהועידו אותנו לכליה. בכל זאת לא ניתן ליאוש להשתלט עלינו. להיפך היינו חוזרים ומפטירים לעצמנו: "חיה נחיה ונמשיך להתקיים גם אחרי היעלמם של שונאינו".

מסורוקה הובלנו ליער עבות — רובלניצה. תקופת רובלניצה היא האיומה ביותר בדרכנו הארורה. הוחלפה משמרת הז'נדרמים. וזו קבלה את פנינו בזעף וזעם. כל אחד מאתנו קבל מכה חזקה בקת הרובה או בענף שבור, ונוסף לזה: יהודים מכונמים! זוזו מהר! מכאן לא תצאו חיים! חסלנו כאן למאות, עכשיו תורכם! בנכונות דבריהם יכלנו להוכח על כל צעד ושעל: בשבילי היער התגוללו בלויי בגדים מחוררים ומלוכלכים בדם. טליתות, כיפות, ספרי־קדש. העצים הגבוהים עמדו עירומים ללא קלפות. למטה בעמק, בשפוע שבמדרון היער נראים תלי־עפר: קברים. קברי אחים, קברי ילדים. מחנות צפרים צבאו ונקרו כאן יומם ולילה.

שבועיים שהינו ביער רובלניצה. אפילו עשבים וקליפות עץ לא היו בנמצא. כדי להשיג מים היה הכרח ללכת מרחק רב ולשם זה קבעו לנו רק שעה אחת במשך היום. יום יום היו ירויים מבינינו בגלל אי דיוק כל שהוא. כמה מקרים נחרתו בזכרוני: הז'נדרמים תבעו מזקן שיקצץ זקנו ופאותיו. הזקן סרב. העמידו אותו לעיני העדה וירו בו. אם אחת הצליחה לצאת מן היער והביאה לילדיה מעט אכל. הז'נדרמים הוציאו אותה מבין הילדים והתכוננו לירות בה. הילדים מהרו אליה ונורו כולם בו במקום. בגלל אי ציות לדרישה לרקוד, לשיר, בגלל איחור של רגעים בהבאת המים — אחת הדין למות.

פעם הגיע היערה לשם בקרת קצין בכיר, מאיור. השתטחו לפניו נשים עם תינוקות בזרועותיהן והתחננו: תנו לנו לצאת מכאן. הוא ענה קצרות: וכי הבטחנו לכם מקום הבראה. הלא באתם הנה למות„ ברובלניצה השארנו "קדושים" לעשרות. למטה בעמק הופיעו תלים חדשים: קברי ליפקנאים.

סוף סוף "שחררנו" את המקום ליהודים אחרים. מגיהנום זה הועברנו שוב לסקורני. שהיתה בעינינו ממש כגן עדן. חזרנו אמנם לחיי ידינצי, חיים "כתיקונם" כביכול, צפיפות, רעב, מחלות. בכל זאת מותר היה בשעות מסוימות לצאת אל מחוץ לגיטו לשם קניות או החלפות. בסקורני מצאנו יהודים, שטרם עברו בדרך היסודים. גם הם גורשו לאחר זמן. החיים כאמור היו קשים. נכון. היה שוק, אבל לרב רבנו לא היה במה לקנות.

ויהי היום והנה פורסמו הודעות מטעם השלטונות: יש צורך בשלוש מאות צעירים מוכשרים לעבודה בליפקני הרשמת מתנדבים עד יום מסוים. אם לא ימצאו מתנדבים יוקחו צעירים מאונס. לא היה לנו מה להפסיד. בין כך וכך נגוע ברעב. להפך, בעבודה יש תקוה לקבל מזונות. שלש מאות ליפקנאים צעירים התיצבו לפני המועד הקבוע במטה הז'נדרמריה. הבהבו בלב גם הגעגועים לעירת המכורה. אף על פי שהיא חרוכה ושרופה. כל אחד קבל ככר לחם, מספר חתיכות סוכר ויצאנו לדרך שוב בלוית ז'נדרמים מזוינים. תחנה ראשונה — בריטשאן. לינת לילה. עצבות קודרת ודכאון תקפו אותנו למראה העירה: דממת בית עלמין. בתים פרוצים והרוסים. אפילו כלב אינו בנמצא. צבטנו בינתים מככר הלחם שבידינו אף על פי שיכולנו לבלוע אותה בבת אחת. בבקר הורשינו להרתיח מים. היתה ארוחת בקר מצוינת: לחם עם מי רותחין ממותקים ושוב קדימה ישר לליפקני. צעדנו מוששים. עוד כמה שעות נהיה בעיר מולדתנו. עכשיו הרגשנו ביתר תוקף את מצבנו האיום: לעירת מולדתנו מובלים אנתנו בלווי משמר צבאי. הלכנו במהירות גוברת והולכת. עם התקרבותנו לעירה התפעם הלב בחזקה, כאילו לקראת פגישה עם משהו יקר, שלו צפינו וחכינו מזמן. הנה לעינינו ההר הבריטשאנאי. הנה בוסתן — הקירילינעו, בוסתן הפריקוטיכע: "גני הילדים" שלנו. נכנסנו לעירה. תמיה! היום בעיצומו ואין איש ברחוב. רק מבעד וילונות מציצות עינים נפחדות. מה? גם הם פוחדים מפני הז'נדרמים? או אולי הם מתביישים בתעלוליהם, מכירים בפשעיהם כלפינו ומתחרטים? הן גרנו צד בצד מאות בשנים. ועתה הם חיים את חייהם הנורמליים ואנו צפויים לכלייה. ליד הדואר נתגלה מראה נורא לעינינו: למטה בעמק אין סימן לעירה! מדבר שומם, חורבות על חורבות. דמעות חמות נושרות מעינינו. אין זכר לבית בו נולדת וגדלת. אפילו את המגרש עליו עמד הבית אין להכיר. כאילו לא פיכו כאן חיים מעולם. על גשר ה"פוטיק" עמדו תושבים, לבושי חג (היה יום ראשון) והסתכלו בנו, בפנינו המורעבים והצהובים, במלבושינו הבלויים. פעמוני הכנסיה הצטלצלו הזמינו אותם לתפלה "בקדש". עכשיו בית היראה נראה מכל הצדדים. אין בתים יהודיים מסתירים אותו מן העין. גם הפרוט נראה יותר קרוב, כאילו בהושטת יד להשיג אותו. שריד אחד ויחיד לעירה הוא בית ד"ר חאויס. לשם הביאו אותנו. כאן מקום כבודו של ה"פרטור", מושל העירה. אנחנו נמסרים לרשותו.

שוב מעיפים אנו מבטים על הסביבה. חורבן גמור. עקירה עם השורש. לפנים היו הדליקות מחריבות את העירה אולם

כל פעם נבנתה מחדש וביתר נוחיות. הקהלה וסתם יהודים טובים־עסקנים דאגו גם לקימום "הנשרפים" העניים. אבל עכשיו החורבן הוא סופי. אין מי שידאג לקימום ולא ישוקמו כאן חיים יהודיים לעולם.

בעשר הופיע הפרטור. הוא קבל אותנו באדיבות והבטיח לנו קיום נורמלי כל זמן שנשהה ברשותו. מחצית חברינו נשלחה למאמאליגה לעבודה בתחנת הרכבת. המחצית השניה, אני בכלל, נשארה בעירה. עבדנו בפנוי החורבות, בעקירת עשבים שוטים, טאטאנו את המדרכות, טפלנו בנקיון. עבודות לא קשות וביחוד כשאין נוגשים עומדים על גבך. הפרטור נתן הוראה, לפיה היחס אלינו צריך להיות אנושי ושיש להמציא לנו שלוש ארוחות חמות ליום. בערבים עם גמר העבודה היו מבקרים אצלנו שכנים ומכרים לשעבר, מביאים לנו אוכל, הלבשה ואפילו כסף. היו ביניהם גם חברים מן האיגוד המקצועי ויחסם אלינו היה יחס אחים.

לצערנו היתה תקופה זו קצרה מאד. בלילה אחד הגיעה פקודה להחזיר אותנו מיד לסקוריני. הוחזרנו ונדהמנו: לא מצאנו שם את משפחותינו. הן גורשו לידינץ בזמן היעדרנו. עברנו בבתים הריקים. הגירוש היה אכזרי וספונטני: מצאנו בסירים שירי אוכל. גם משפחתי גורשה: אמי, אחי הצעיר, אחותי וגיסי. את גיסי ואת אמי לא הוספתי עוד לראות, הם ניספו בין אלפי הקדושים, הרוגי המלכות.

למחרת יום הכפורים נאספנו והובלנו שוב מזרחה בכוון מוהילב. בדרך נתקלנו עוד פעם בקבוצות יהודים תשושים וחולים, שנעזבו לנפשם לאנחות ולגויעה איטית. חבל היה אז כבר על כדורי־אקדח.

הסתיו הגיע. רוחות צובטים ובני כפור מצמררים מציקים בבוקר ובערב. השדות נשמו ללא חתימת ירק. אין מה לקטוף ולהשקיט את הרעב. כשנזדמנה לינת לילה בכפר היינו יוצאים לחזור על הפתחים לבקש אכל. לא תמיד הצלחנו. לא פעם חזרנו נשוכי כלבים וזבי דם. סוף אוקטובר 1941 הגענו בפעם השניה למוהילב. שהינו שם יום אחד והמשכנו במצעדנו. בערך ששים קילומטר עברנו והנה מודיעים לנו הז'נדרמים שקבלו הוראה לעזוב אותנו ללא ליווי. התרגשותנו היתה גדולה: איזה ישוב יתן לנו דריסת רגל על אדמתו? באין ברירה המשכנו לנוע. הוסכם בינינו להשאיר בכל ישוב בדרכנו רק משפחות ספורות. הגענו לקופייגורוד. יהודי המקום פחדו להתקרב אלינו. נשארנו כאן ללינת לילה בחוץ ליד פלג מים. הכפור חדר לתוך האברים. ילדים בכו מקור. אמהות פרכו אצבעותיהן. הסתובב בינינו אוקראיני עם מקל גומי ביד וצעק: את כל הז'ידים אשמיד. במשך הלילה נקפאו מאתנו אחדים והובאו לקבר ישראל בבית העלמין בקופייגורוד. גם זאת היא זכות!

המשכנו בדרכנו. בכל מקום נשארו כמה משפחות. לא קלה היתה הפרידה. סוף סוף היינו כולנו אנשים אחים, שכנים, ידידים. ארבעים משפחות הגענו למרטינובקה, מרחק 12 ק"מ מקופייגורוד ועשרה ק"מ מן העירה באר. התושבים באו לראות במחזה המוזר: כל כך הרבה "ז'ידים" מדולדלים ורצוצים לא ראו מעולם. השלטונות הססו לתת לנו רשות להשאר. רק אחרי הפצרות ותחנונים קבלנו רשות להשתקע (בעירה). הקציעו לנו מקום ב"קלוב" לשעבר. היה זה בנין ללא חלונות. הגג היה מחורר ובכל זאת זה לא היה ב„חוץ" "תחת כיפת השמים". קבלנו קש ורפדנו משכבים. הצפיפות היתה נוראה. אי אפשר היה לפרקד את הגוף במלא ארכו בלי להניח את הרגלים על השכן. פרצו קטטות ומריבות. הסתיו עמד בעצומו. הקור מציק. ילדים בוכים. ישנים שנת נדודים בישיבה. לאחר כמה ימים נפרדו מאתנו כמה משפחות. חלק מהן עבר לקוזמינץ וחלק לפרומושינץ (גבול בין שטח גרמני ושטח רומני והיהודים גורשו משם לאחר זמן קצר) בתקוה שמצבם שם ישתפר. עובדה היא שבישוב מועט־יהודים היו החיים יותר קלים, היתה אפשרות לרכוש מזונות. בכלל נדדו יהודים מכפר לכפר על אף הסכנות בדרכים, איפה שהחילים או האוקראיניים, להוטים אחרי חפצי היהודים ורכושם הדל, ארבו לעוברים והרגו בהם ללא רחם. ששים משפחות מליפקאן נשארנו במרטינובקה ולא זזנו משם. הצפיפות הוקלה במקצת. הקטטות פסקו. בעלי המלאכה בינינו "הריחו" אפשריות עבודה בסביבה וקבלו בתמורה מזונות. בעלי רכוש כל שהוא החליפו חפצים במזונות. אלה שלא היה להם מקצוע או רכוש היו ראשונים לגויעה ברעב. היחסים בינינו ובין התושבים הסתדרו פחות או יותר. היה אפילו זמן, שהקולחוז המקומי הקצה לנו כמויות של מזונות מתוצרתו. אבל כשהופיעו בכפר כ־350 משפחות מקיצמן (בוקובינה), שהגיעו ישר מבתיהם וברשותם מטענים ורכוש, הפנו התושבים את כל תשומת לבם אל החדשים ולנו ה"ותיקים", פנו עורף. לא היו לנו, חלילה, תרעומות על הקיצמנאים, הם היו אומללים כמונו. גורל משותף לכולנו. גם הם נדחסו לתוך דיר חזירים לשעבר, שתמורתו שלמו כופר הגין ל"סטרוסטה".

הגיע הורף 1942 על הכפור החזק וחשרת השלגים שלו, תקופת אימים, שבה הפסדנו כמעט מחצית אנשינו. השלגים כיסו את פני האדמה. (אין עשבים. אין עלים למאכל). אנשים נקפאים. מדי יום ביומו מוציאים לקבורה "קדושים". אפילו קברים לא חפרו באדמה הקפואה אלא גומות, משכיבים את המת ומכסים ברגבים ובשלג. שלדי עצמות היינו, בקושי מחזיקים מעמד על הרגלים. ובמצב זה מסתכנים בהליכה לכפר לחזור על הפתחים. לא תמיד, הצליחו לעורר את רחמי האכרים. לא פעם חזרו נשוכי כלבים או מוכי־ה"תשחורת" הכפרית, שהתעמרה באומללים.

הסתובב במחננו ילד, יתום מאבא ואמא, בן עשר, משה'לי. הוא התמחה בהתידדות עם כלבי האכרים וכשהיו הללו מקבלים אכל לא מיחו בו להשתתף בסעודתם.

היו גם מצבים אחרים, שגרמו לנו קצור ימים. מזמן לזמן היו מבקרים בכפר חילים רומנים לשם רכישת תבואות. שהותם בכפר היתה כרוכה בצרות צרורות: שוד והלקאות. התנגדות כל שהיא סופה היה כדור. יהודי אחד נמנע מלמסור את כבע החורף שלו לחייל ונורה במקום. בלילה אחד היינו שכובים מכווצים מקור הופיע חיל בלוית צעירים אוקראיניים, (דרך אגב קומסומולצים בעבר הלא רחוק) החיל השכור הסתובב בינינו כנמר פראי והלקה ברצחנות. יזמנו התנגדות אבל הקומסומולצים עמדו לצדו. קרבנות הלילה

ההוא היו ישראליק נער משותק בן חמש עשרה ואמו חנצי. מקרים כאלה קרו לעשרות במרטינובקה. אינני יכול לשכח. הם חרותים בזכרוני ורקומים בהויתי. התהלכתי שבועות וירחים מזה רעב, עמדתי מול הסוף המר, שהיה חלקם של רבים מאחי ואחיותי. לנגד עיני עומדת גם היום תמונת מספר ליפקנאים, שמחמת אפיסת הכוחות הם ישובים על מצע קש ומשוחחים על הזמנים הטובים ובעיקר על מאכלים, מאכלי שבת וחג ופתאום משמיטים שנים מהם ראש, קצף גסיסה זב מן הפה ועיניהם זכוכית. הנשארים בחיים מביעים את קנאתם בהם: הם לא יסבלו עוד.

תמונה שניה: ליד החלון המפולש בפינה ב"קלוב" יושבים ברל וחסיה, הם נתארסו עוד בליפקאן. עמדו לערוך טכס נשואין. המלחמה והגירוש עכבו. כאן הם מתיחדים בפינה ליד הכותל הקלוף והשחור. הכלה לא תמיד שפויה בדעתה התלאות והיסורים, שאת תחושתם והשפעתם התמידה והגבי־רה בלבה, ירדו לחייה ושבשו את מוחה. יום יום היא מקבלת התקפת טירוף. נעמדת פתאם קוממיות וצועקת: היי, כלי זמר"ים, שתיקה זו מהי? נגנו, נגנו צהלת (פריילִיכס). הן אני הולכת היום לחופה! הסתכלו איזה צעיף, שמלת החופה ונעלי כמה יפות הן! בקול רם יותר, חזק יותר, כלי זמרים! ואתה, חתני, (פונה אל ברל האומלל), התקרב אלי. היום אתה שם את טבעת הקידושין על אצבעי. היום תהיה בעלי ואני אשתך! על המונולוג היא חוזרת פעמיים שלוש ופורצת בצחוק פרוע מסמר שערות. אח"כ היא צונחת על הספסל ומתיפחת בבכי קורע לב. „מחזה" זה כבר אינו עושה רושם עלינו.

בחדשי ינואר פברואר עמדו ימי כפור חזקים. רבים מבני קיצמן, בעלי היכולת, עזבו את דיר החזירים ועברו לדירות פרטיות. רכושם, המטען הגדוש. היה לו כח משיכה עצום והאכרים המקומיים, היו מתנפלים על הדירים החדשים ולוקחים מהם את הכל. למחרת גרשו אותם בעלי הדירות: לא היה להם במה לשלם שכר דירה. פעם התנפלו ז'נדרמים על יהודי קיצמנאי בדירתו הפרטית, הכו את בני המשפחה מכות רצח, שדדו את כל מה שמצאו ולקחו אתם את בתו היחידה, עדינה ביפיה במצב עלפון. לאחר ימים מספר חזרה הנערה עירומה, יחפה ומחורבנת לכל ימי חייה. ההתנפלויות חזרו ותכפו. פנו אל הסטרוסטה ובקשו ממנו להשפיע על האוכ־לוסיה להפסיק את ההתנפלויות. הוא קבל מתנה הגונה והמצב השתפר במקצת. אבל יד הז'נדרמים הוסיפה להכביד עלינו כקודם. רוב רבם היו נוגשים רצחניים. הנה מסתובב באיזורנו תת־קצין, נמוך קומה, חדל אישים. פניו מעידים בו שלא מזמן עזב את סנדלי הרועה שלו בכפר נידח. כאן הוא נוהג כשררה ביד רמה, עושה שפטים ביהודים. שנעשו הפקר. יהודי הבא לקראתו סופו ירוי. אחת מקרבנותיו היתה אשה בגיל ששים. היא היתה חוזרת בהצלחה על פתחי האכרים עם תרמיל על הגב ללא פגישת הרוצח. פעם ביום חורף, בקור עז הוא הופיע לפתע פתאם מולה. כשהש־גיחה בו התחילה לברוח. הוא ירה בה והיא המשיכה לרוץ, פצועה ושותתת דם, שהאדים את משטח השלג הלבן. הוא הרדיף אחריה כדורים עד שצנחה על השלג ונפחה את נשמתה. אני הייתי בין שלשת מקבריה, לפי הוראת השלטון. קרבנות רבים העיקו על מצפון חדל אישים זה. הוא. לכל הפחות, קבל סוף סוף את ענשו: בשנת 1946 פגש אותו הרץ שורץ בבוקרשט מטייל לתומו בשקט ברחובות, ומסר אותו לידי המשטרה הרומנית הקומוניסטית.

כך עבר עלינו חורף 1942. סוף סוף הגיע האביב. השלג הולך ונמס. מופיעים צמחים עשבים, עלים והעיקר: השמש המחממת. עוזבים את ה"קלוב", יוצאים החוצה, משטיחים את הסחבות מול השמש לייבוש ולאוורור, מוציאים לאשפה את הקש הרקוב ששמש מצע למשכב. אבל מה שחשוב ביו־תר מתקינים בחוץ מקומות שכיבה. האכרים התכוננו לחג הפסחא. הם לא טעמו את טעם חיינו המרים. להיפך אורח חייהם השתפר בהרבה לעומת המצב שלפני המלחמה. בניהם שוחררו מן השבי הגרמני, עורכים חתונות, נשפים, רוקדים ומבלים בשיר וזמר. ביום ראשון מבקרים בכנסיה, ששמשה זה עשרים וחמש שנים מחסן, בני אדם צנועים, אדוקים. כביכול חזרו הזמנים הטובים; שוב מותר להפגין שנאה ל"ז'ידים", להשפילם ולנצלם. תופרים חיטים יהודיים בגדים, סנדלרים מגפים ונעלי אופנה לגבירות הכפריות. ספרים מגלחים, מספרים וסורקים תסרוקות עירוניות לצעירים ולצעי־רות. האכרים מכינים חביוניות "וודקה" (י"ש) לכבוד החג וכטוב לבם מכבדים גם את היהודי המורעב והמצומק בכוסית או שתים. שותה היהודי במר לבו ובמצב גילופין פותח בבכיה: מתי תבוא סוף סוף הגאולה? מתי ישב גם הוא בביתו, על כסאו שלו וליד שולחנו שלו?.

בימי האביב הטוב והמיטיב הקרינה התקוה קו אור חֲוַר־חֲוַרין ללב: אולי, למרות הכל, נחיה ונתקיים ונגיע ליום המקווה, לשחרור, והנה, גזרת הגורל, הפך לנו האביב לרועץ: פרצה מגפת טיפוס הבטן במחנות היהודים ומשהתפשטה, על פני הכפרים. טכסו פני הכפר עצה והחליטו לגרש את כל היהודים ממרטינובקה. אומר ועושה. למחרת היה הכפר "נקי מיהודים", פרט לשנים, שהיו בעלי רשיונות רשמיים לעבודה וגרו בדירות פרטיות בכפר: הנפח, יהודי מבריטשאן והנגר, יהודי מקיצמן. אני נשארתי בכפר בלתי לגלי, בודד על אחריותי שלי. מובן שלא היה לי מקום מגורים קבוע. לנתי מדי לילה במקום אחר ולא תחת קורת גג אלא בעולמו של הקב"ה: בשדה, בחורשה ובליל גשום בארות סוסים או בסוכה של הקולחוז. שיחק לי מזלי, כביכול, שהייתי מעורב עם הבריות, הכרתי את נטיותיהם הפוליטיות. מי מחבב את המשטר הישן מי את החדש, מי אנטישמי ומי מתון יותר ביחסו אל יהודים. אצל הרבה אכרים הייתי בן בית רצוי. היכרותי וידידותי עם האכרים הביאה תועלת רבה ליהודי מרטינובקה, שגורשו בגלל המגפה ל"גורודוק!". את גורודוק זה (ברוסית: עיירה), כביכול, היוו בסך הכל שני בתים מחורבנים במרחבי שדות, לשעבר אכסניה לרועי הכפר. מרחק 5 ק"מ ממרטינובקה. ישוב זה היה סגור ומסוגר מן העולם החיצוני. שמים, יער ושדות. אוכסנו 23 משפחות ליפקנאים ושמונים ושש קיצמנאים.

שרידי הליפקנאים היו מפוזרים על פני טרנסדניסטריה כולה. כמעט כל המשפחות היו קטועות למחצה, לשליש

ולרבע. ומהרבה נשארו רק יחידים. בודדים. אלה סיכנו את חייהם ונדדו ממחנה למחנה לחפש קרובי משפחה. שלדי עצמות חיים, לבושי סחבות או קרעי שקים, עירומים למחצה, נעים ונדים באחרוני כוחותיהם תוך סכנת נפשות, אבל רצון החיים היה חזק. לחיות ויהי מה! עשבות בר, קליפות עצים, תפוחי אדמה רקובים היוו את הדאגה לשעה, להיום, אבל עיקר המחשבה ותמצית החיים היוו התקוה הגדולה: שיחרור ועליה חלמו בדיר החזירים ובגורודוק. שעות על שעות היו שוכבים באפיסת כוחות ומשוחחים על היום הגדול המתקרב והולך: מפלת הגרמנים וגאולה לעולם. תוך תקוה זו מצמצו העינים מצמוץ אחרון ושפתים מוכחלות מלמלו מלמול אחרון: שחרור!

כאמור לעיל, היה גורודוק בגדר מחנה מצורעים שמחוץ לישוב. כאן הקדימו אותנו יהודים מסוג הנודדים, שהפסיקו את נדודיהם בגלל המארבים מצד הז׳נדרמים והאוכלוסיה, שהרגו ללא רחם ועינו במיוחד נערות יהודיות, תופרות שחזרו מן העבודה בכפר. הם התנפלו עליהן אף על פי שהללו היו שלדים, למחצה מתים. הופקרנו ככלבים משוטטים.

היה בינינו יהודי צעיר, הארניק. בקיצמן היה מזכיר אצל עורך דין. במחנה קבל תפקיד ״נעים״: ניהול רשימות יהודים שנשארו בחיים. כל יום ראשון, פעם בשבועיים, היה מביא רשימה זו למטה הז׳נדרמריה, מרחק ששה ק״מ, במוטיקה. לא פעם תמהנו, איך הארניק זה לבוש חליפה שלמה ונקיה, עושה את דרכו דרך יער וחוזר בשלום. סוף סוף מצא את מותו: ארב לו ביער אוקראיני, שחשק בחליפה, התנפל עליו, הרגו, פשט את בגדיו ואת הגופה זרק לתוך בור עמוק. רק כעבור שנה נמצאה הגויה רקובה למחצה.

אלו הן חוליות בודדות בשרשרת המצוקות והפורעניות בטרנסדניסטריה.

בזכרונותי אינני רוצה לפגוע באמת ההיסטורית ולא להזכיר צרות וסבל שגרמו לנו לא זרים ונכרים אלא, לדאבוננו ולבשתנו, יהודים ״אחים״. ידועים לשמצה יהודים ״קאפו״ במחנות המות הגרמנים. תפקיד הקאפו במחנותינו לא היה בהסגרת אנשים למות אלא לעזור למפקד המקומי להתעשר על חשבון המעונים, בשדדו מן החיים והמתים כל חפץ בעל ערך ובשכר זה קבל ממנו חלק ניכר ותנאי חיים נוחים. במחננו היו שני אנשים מסוג זה: אחד ליפקנאי, אליקל חרש עץ (טאקאר) והשני, מכונה ראש המחנה, זאנד מברהומט. בוקובינה. זאנד היה ממונה מטעם השלטונות ואליקל מנה את עצמו ליד ימינו של זאנד. מי שהכיר את אליקל מן העירה יכול היה להעיד, שהוא היה מילדותו איש „העולם התחתון״. בגורודוק עמד ברוקותו וגר ביחד עם אחותו וגיסו, יאנקל מונזיע. אומנותו חרש עץ ונגר מומחה. מקצועות אלו היו מן המשובחות בטרנסדניסטריה. בעליהן היו יוצאים מן הגיטו, נכנסים לכפרים ומרויחים כדי קיום המשפחה וגם כדי אפשרות לשחד את הזנדרמים. אליקל הפך בגורודוק ל״גביר״, מה שהחדיר בו בטחון מופרז בעצמו ותאות שררה, קרה, בו בזמן שמאות יהודים גועו מרעב, היה אליקל מפשיל את שרווליו, לש עיסה של 3/4 קילוגרם קמח ומלבב לביבות ממולאות גבינה וכל זה בפרהסיא לעיני המורעבים, מכיש בכרסו ומכריז: ״חולירע על כולכם! עתה הגיעה שעתי! אני רוכב על הסוס! אליקל נתפטם, נתכרס, לחייו התנפחו ואדמו כסלק. הוא הפך לאיש החזק בגיטו. והטיל את אימתו על כל המחנה. כמובן, הבטיח לעצמו את תמיכת ראש המחנה, זאנד ושניהם חילקו ביניהם את ״ביזת היהודים״. כידוע גועו משפחות שלמות מרעב. אליקל הופיע בתור יורש ואיש לא העז למחות בידו. היו מקרי גסיסה וכשהגיש מישהו קצת מים לרענן את שפתי הגוסס ולהשיב את נפשו, התערב אליקל וגרש את האיש הרחמן: בפי הגוסס היו מספר שני זהב ואליקל חכה להזדמנות לעקרן. לפעמים היה אליקל „מסדר״ בידיו את ההולך למות, כדי לקבל לידיו בהקדם את הטבעת העגילים או את שני הזהב. שקיק הזהב שלו הלך ונתמלא. ביחוד התנקם ביהודים אמידים לשעבר: „חלירע עליכם, כרסתנים לשעבר. עכשיו אני עושה חיים ואתם מסתכלים ומתפקעים״. היו האומללים נושכים שפתים ומסתלקים. ילדים היו שואלים: למה יש לו לאליקל הכל ולנו אין פרוסת לחם? בהגיע מטען הלבשה מאיזה שהוא מוסד לשם חלוקה בין תושבי המחנה היו זאנד ואליקל דואגים לכך שהרוב והמובחר ישארו בידיהם. מעשיהם של בוגדים אלה ודומיהם הוסיפו נופך משלהם לחורבן החיים במחנות ולקיצור ימיהם של תושביהם.

ליפקנאים נמצאו בכל מחנות טרנסניסטריה: קאפייגורוד, ופניארקה, טולטשין, מוראפה, ז׳מרינקה, פציורה ואחרים. כל מחנה ומנהגיו ומצוקותיו על ופניארקה מספר לי מר מיכל שטייף מן הניצולים, שהמחנה שם היה סגור ומסוגר, מגודר גדר תיל וז׳נדרמים מזוינים צבאו על כל צעד מסביב לגדר. בהגיעו לופניארקה מצא שטייף שם שרידי 650 משפחות ליפקנאים: שתי משפחות בסך הכל ברוך לייב פורמן ולאה קרמר. בקופייגוררוד גורשו כל היהודים ביום אחד ליער הסמוך ונורו ונקברו בקבר אחים. מכל המחנות הובלו יהודים למכרות הטורף (הכבול) בטולטשין. שם עבדו 12 שעות ביום עבודת פרך, בעמידה במים עד הברכים, תמורת מנת מזון דלה. על עבירה קלה שבקלה הולקו עד מות. שם נספה גיסי חיים זומרפלד. ההלקאות גרמו לשטף הדם מן הריאות. לעתים קרובות אירעו במחנות הרעלות המוניות כתוצאה ממזון מקולקל, רקוב ואולי גם מורעל בכונה, שסיפקו השלטונות לאוכלוסיה היהודית. מספר הנפטרים היה גדול ואלה שנשארו בחיים הפכו לנכים לכל ימי חייהם.

בחדשים אוקטובר נובמבר 1942, עם מפלת הגרמנים ליד סטלינגרד הורגשה הקלה מסוימת במצב היהודים בטרנסדניסטריה, הן מצד הרומנים, שמספר חלליהם בחזית הגיע לרבבות וסטלינגרד היתה להם רמז להתחלת הסוף הן מצד האוקראינים, שאימת הנצחון הרוסי נפלה עליהם ופקחה את עיניהם על העתיד הבא. עמדו עליהם בזמן הזה הגרמנים, שהחליטו להחיש את כליון היהודים, ואלצו אותם להסגיר חלק מן היהודים ״שלהם״ לידיהם ועל השאר להכביד את העול עד כלות הנשמה בהקדם האפשרי.

איום ונורא היה החורבן, שכמותו לא ראה העולם מזמן קיומו. במאה העשרים במרכז אירופה קמה גרמניה ״המתור־

בתת" על כל אוכלוסיתה והשמידה מליוני אנשים, חפים מפשע. כולם, החל מן האינטלגנציה הגבוהה וכלה בפועל הפשוט — כולם רצחו: הרופא והמשפטן, השחקן והציר, הפנקסן והקופאי. האכר מן השדה והסוחר מן העיר — ידי כולם שפכו את הדם ואני, בן האומה שנרצחה, אקונן, אאור ואקב: „שפוך חמתך עליהם, אל אדיר במרומים, ועולל למו כאשר עוללו לנו. אפילו לא יותר, יבקשו ילדיהם אכל ולא יקבלו. יקטפו עשבים וקליפות עץ למאכל ובטניהם תתפקענה, יקפאו ויגועו מקר. יזחלו, הם, נשיהם וטפיהם באפיסת כוחות על ארבע. נקום ,ד׳ צבאות, נקמת תאי הגזים. שפוך עליהם זעמך, תרדפם באף ותשמידם מתחת שמי ד׳.

גורודוק היה המחנה האחרון שלנו לפני השיחרור. כאן טפחנו יום יום את התקוה לגאולה. שנת ה־1943 היתה שנת בשורות משמחות מן החזיתות. עם כבוש עיר ועיר ע״י הצבא האדם הוחג הניצחון במחנה: זורקים את הכובע הקרוע באויר ומקרטעים ברגלים המצומקות מרוב שמחה. זוכרני, עם שיחרור קיוב התנשקנו ובכינו בהתרגשות. מילתא זוטרתא: 300 ק״מ, רק 300 ק״מ, ממש כדי הושטת יד. בלילות היינו מתפרקדים על האדמה ומקשיבים להד הקלוש של היריות בחזית, שקרב והלך עם כל לילה. היו אמהות מרימות עינים דומעות לשמים ומתפללות לשלום ולנצחון הצבא האדם: "ברכות לראשיכם, בריאות לגופיכם! הרביצו באויב! נקמו דמי נקיים הצועקים מן האדמה!".

בקיץ 1943 הופיעו ביערות מוטיקובה הפרטיזנים הרא־שונים. תנועת הצבא הרומני גברה בסביבה. לא ידענו, מה יביא יום המחר. כמה משפחות עזבו את הגורודוק ועברו למרטינובקה להסתתר אצל האוקראינים, שגילו הפעם יחס אוהד לאומללים. הרומנים לא נגעו ביהודים לרעה. הם הוטרדו על ידי הפרטיזנים וכל קרב אתם עלה להם באבידות קשות. בזמן ההוא יסדו צעירים אוקראינים במרטינובקה קבוצת ריגול, אני שותפתי בה. תפקידנו היה: לעמוד בקשרים עם מפקד פלוגת הפרטיזנים, מאיור רוזילניקוב, ולהודיע לו על כל המתרחש בסביבה. זה היה כרוך, כמובן, בסכנת נפשות אולם זה היה גם חלקנו הזעום בקרב האדיר נגד הנאצים. בינואר 1944 יכולנו לציין נסיגה מוגברת בכוון מערבה. יומם ולילה עברו רכבות, גדושות חילים ונשק. אוירונים רוסים הפגיזו ללא הרף את הנסוגים. אז עברו עלינו הרגעים הקשים ביותר: השיחרור הולך וקרב, הלב צוהל ובמוח מנקרת המחשבה: עם נסיגתם יחסלו אותנו הגרמנים. באותו זמן עזבו אותנו הפרטיזנים. הם נשלחו לפולניה לטהר את הסביבה מן הבנדרובצים (תנועה לאומית אוקראינית, שלחמה נגד הצבא האדם ועשתה שמות בשרידי היהודים). נשארנו עזובים. בין כך עבר הצבא האדום את הדניפר. בילה־צרקוב ופסטוב הם ב"ידינו". עוד מרחק של מאה קילומטר. התפללנו: אל אלוהים, החיינו וקימנו לראות במפלתו של היטלר!. האוכלוסיה, גם אנחנו, חפרה בורות למקלטים, למזלנו לא היה צורך להשתמש בהם. הקרב המכריע היה בבאר, מרחק 12 קילומטר מגורודוק. בליל עשרים ואחד למרץ 1944, לילה אפל וקר. שעה מאוחרת אחר חצות הופיעו על הדרך מקופיגורוד צללים מתנועעים על פני השלג. קשה היה לכתחילה להכירם: הם היו לבושים מדים לבנים כמשטח השלג. כשהתקרבו נוכחנו שהם חלוצי ריגול, העוברים לפני המחנה. כשנוכחו שהאויב איננו במקום נכנס הצבא האדם. האוכלוסיה קבלה את פניהם בצהלת שמחה ואנחנו נפלנו על צואריהם, נשקנו אותם ובכינו ובכינו זמן רב. קשה לתאר את רגשותינו אז. אין הלב מסוגל תמיד להחזיק מעמד תוך חויות והת־רגשויות מעין אלה. אין בן אדם מכיר את הולדתו הפיזית. הוא נולד ללא הכרה. אנחנו היהודים בולדנו מחדש בהכרה ברורה ואולי קמנו "תחית מתים". משום זה עבר הלב על גדותיו: אתמול דמינו לכלבים שוטים, אולי גרועים מהם, והיום אנשים חפשיים, בעלי ערך של בני אדם. למחרת נפגשנו עם קצינים יהודים בצבא האדם. הם סיפרו לנו תוך כאב מר, שבשטחים בהם עברו לא מצאו אף יהודי אחד. לפלא היה בעיניהם, שאנו נשארנו בחיים. "אבל זכרו, אחים, — אמרו לנו — אנחנו מתקדמים מערבה. הנחש הגרמני כבר פצוע. עדיין מתפתל הוא אבל אנחנו ניקם נקמת הדם השפוך ונחסל את הנחש במאורתו". וכך זכינו לראות במפלת האויב וברבבות פגרי חייליו המתגוללים בערבות.

ושוב משרכים את דרכם שרידי יהודים בדרכי אוק־ראינה האבלות. חוזרים "הביתה". שימחת השחרור הופכת ליגון קודר למראה המשפחות החוזרות, שדללו למחצה, לרבע או לגלמוד — גלמודה. ליתום — יתומה. לאן פנינו? איפה ביתנו? אנחנו, הליפקנאים חוזרים לחורבות, אפילו קירות שוממים אין. האדמה, אשר אתה דורך עליה היא חרוכה, עפר ואפר. ואין מקום להניח את הראש העיף. בעיר מולדתך הנך זר, נכרי נע ונד. ומסביב, ראה, הן הכל נורמלי כל כך: הפרוט, אפור־כחול, זורם כדרכו, טחנות רוח טוחנות חטה ותירס, שדות ובוסתנים פורחים, אכרים עובדים בשדה וביער. לגביהם כלום לא נשתנה. לגבינו הכל התנכר. נעקרנו עם השרש. לא ישוקמו כאן יותר חיים יהודיים. הכרוז לא יכריז והשמש לא יעורר ל"סליחות".

דורכים אנחנו על אפרך, ליפקאן, ומבטנו האחרון נפנה לבית העלמין. המצבות עומדות כמלפנים: עדים אלמים לעירה שחרבה ולפרידה הטרגית של שרידיה לעולם ועד.

אני כותב זכרונות אלה בליפקני החדשה בישראל, איפה מתרכזים שרידי משפחותינו. יהיו זכרונותי נר תמיד ולא ידעך בלבותינו זכרונם של אחינו ואחיותינו הקדושים שנספו ואינם עוד. כבוד לזכרם!

משה זילברמן־סילון מיידיש — שכון ליפקני, ישראל

ליפקני בעולם
ליפקאן אין דער וועלט

רויטמאַן נטע

די הילפס־אַקציע אין בוקאַרעשט

1950—1945

מיטן אָנקומען קיין רומעניע פון הונדערטער ליפקאַנער, וועלכע זענען ניצול געוואָרן פון די לאַגערן אין טראַנסניסטריע — האָט זיך שאַרף געשטעלט דאָס פּראָבלעם צו אָרגאַניזירן די הילף, וועלכע האָט אָנגעהויבן קומען פון ליפּקאַנער רעליף אין ניו־יורק.

די איניציאַטיוו צו אָרגאַניזירן אַ הילפס־קאָמיטעט אין בוקאַרעשט איז געקומען פון די ניו־יאָרקער רעליף חברים, וועלכע האָבן געקריגן בריף נאָך הילף פון ליפּקאַנער, ניט וויסנדיק צומאָל צו דער שרייבער פון בריף שטאַמטווירקליך פון ליפקאַן און ווי ווייט ער נויטיקט זיך אין שטיצע. (אייניקע פליטים פלעגן קריגן הילף פון די קרובים אין אַמעריקע).

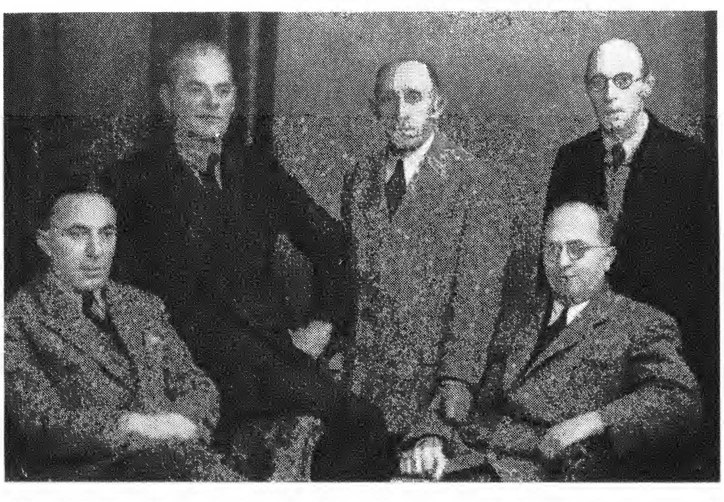
האָבן מיר באַלד צוזאַמענגעשטעלט אַ איניציאַטיוו־גרופּע, (די ערשטע זיצונג איז געווען ביי מעכיל ווייסבערג ז״ל), מיר האָבן קאָנסטיטואירט אַ קאָמיטעט און אַלס סעקרעטאַר איז באַשטימט געוואָרן דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות. קודם כל האָט מען צונויפגעשטעלט אַ רשימה פון אַלע ליפּקאַנער, וועלכע האָבן זיך געפונען אין רומעניע. דורך מעלדונגען אין דער פּרעסע האָבן זיך גלייך געווענדעט ליפקאַנער מיט גענויע אָנווייזונגען, ווער זיי זענען, און וואָס פאַר אַ לאַגען זיי האָבן זיך געפונען, ווער ס׳איז געבליבן פון דער משפחה און זייער איצטיקן וווין־אָרט מיטן גענויעם אָדרעס.

דער גרעסטער טייל פּליכטלינגע האָט זיך קאָנצענטרירט אין בוקאַרעשט און אין דאָראָהוי, ווייניקערע — אין פאַקשאַן, באטאשאן און אַנדערע פּונקטן. אונדזער פאָרשטייער אין דאָראָהוי איז געווען מענדל כהן, וועלכער פלעג אונדז אינפאָרמירן וועגן מאַטעריעלן צושטאַנד פון יעדן ליפּקאַנער פּליכטלינג.

אויף אַזאַ אופן איז די הילף מער־ווייניקער אָרגאַניזירט געוואָרן. מיטן רעליף אין ניו־יאָרק זענען מיר געווען אין ענגן קאָנטאַקט. מיר האָבן זיי איבערגעשריבן די ליסטן פון די ליפּקאַנער און די צוגעשיקטע סומען פלעגן מיר אויף קאָמיטעטזיצונגען צעטיילן לויט די אינפאָרמאַציעס, וואָס מיר האָבן געהאַט פון יעדן נויטבאַדערפטיקן, פון יעדער משפחה.

אין דורכשניט האָבן באַקומען הילף קנאַפּע 200 משפחות און יחידים.

פון צייט צו צייט פלעגן אויך אָנקומען פּאַקעטן מיט שפּייז

קאָמיטעט אין בוקאַרעשט

הועד בבוקרשט

מימין / פון רעכטס : שטערנבערג מאיר, פיכמאַן חיים, לעווענטאַל נתן

זיצן : פישמאַן חיים, רויטמאַן נטע

און מעדיקאַמענטן, וועלכע זענען דאַן אין רומעניע ניט געווען צו קריגן.

דער קאָמיטעט האָט זיך באַלד רעאָרגאַניזיט און די אַקטיווע מיטגלידער זענען געווען: חיים פישמאן — פאָרזיצער, נטע רויטמאַן — סעקרעטאַר. מיטגלידער: יוסל שאַפּאָשניק, ניימאַן פיכמאַן, נתן לעווענטאַל און מאיר שטערנבערג

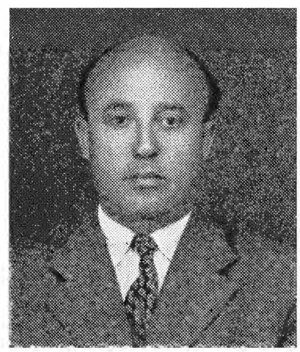
אין משך פון עטלעכע יאָר האָט דער קאָמיטעט געטריי און ענערגיש אָרגאַניזירט און צעטיילט די הילף, וועלכע איז געקומען פון אונזערע לאַנדסלייט אין אַמעריקע. ווען די וואַלוטע־געזעצן זענען אין רומעניע פאַרשאַרפט געוואָרן, איז די הילף קאַנאַליזירט געוואָרן נאָר דורך פּאַקעטן, וועלכע די נצרכים האָבן געקענט פאַרקויפן און קריגן מזומנים, אין וועלכע זיי האָבן זיך גענויטיקט.

די הילפס־אַרבעט האָט אָנגעהאַלטן ביז אַרום 1950, ווען דער גרעסטער טייל פון דער שארית הפליטה האָט עולה געווען קיין ישראל. עס זענען אָפּגעפאָרן פון רומעניע אויך אַלע קאָמיטעט־מיטגלידער. און אייניקע פון זיי זעצן דאָ פאָר זייער געזעלשאַפטלעכע אַרבעט לטובת די יוצאי ליפּקאַן אין מדינת ישראל.

נטע רוטמאַן

גערשענזאָן ניסן

ליפּקאַן אין בראַזיל

גערשנזאָן ניסן

די עמיגראַציע פון ליפּקאַנער יידן קיין בראַזיל האָט זיך אָנגעהויבן נאָך פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווי דער שטייגער איז דעמאָלט געווען אין אַ סאַך בעסאַראַבער שטעטלעך, האָבן אויך ליפּקאַנער יונגעלייט נאָך דער חתונה, ווי אויך בחורים, זיך „אַראָפּגעכאַפּט" קיין בראַזיל מיטן צוועק צו „מאַכן אַ פּאָר קערבלעך" און צוריק אַהיים קומען צו ווייב און קינד און צו די עלטערן. וועגן זיך באַזעצן אין בראַזיל צו בויען דאָ אַ פאַמיליער־לעבן איז דעמאָלט קיין רייד נישט געווען. פון די ליפּקאַנער אין יענער עפּאָכע קאָנען מיר דערמאָנען: אברהם שניידער ע"ה (שמואל ראניס זון), פּרוים בּאַראַן, שמואל גערשענזאָן, יהודה כץ און אַנדערע. שניידער האָט שוין דעמאָלט געהאַט אַ מעבל־געשעפט און פּראַסאַ אַנזע (די אַמאָליקע יידישע געטאָ אין ריאָ דע זשאַנייראָ)

אַ חוץ פּרנסה, האָבן ליפּקאַנער יונגע־לייט אויך געאַרבעט לטובת הכלל, און ווען בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט זיך געשאַפן דער „רעליף" וואָס האָט געזאָרגט פאַר הילף מעבר לים, האָבן אויך ליפּקאַנער מיטגעאַרבעט און בייגעשטייערט מיט אַ ברייטער האַנד.

אויפן רעליגיעזן געביט האָט פיל מיטגעאַרבעט ה' שמואל גערשענזאָן, מיין פאָטער ע"ה און יהודה כץ ע"ה.

מיין פאָטער ע"ה, קומענדיק פון אַ שטרענג אָרטאָדאָקסישער שטוב, איז געווען פון די ערשטע וואָס האָבן געגרינדעט די שול „בית יעקב"

ער איז אויך געווען פון די איניציאַטאָרן וועלכע האָבן אין יאָר 1919 געקויפט די קרקע פאַרן ערשטן יידישן בית־עולם, אין ריאָ דע זשאַנייראָ. אין די נאָך מלחמה יאָרן איז ער געווען איינער פון די גרינדער פון ועד להחזקת הרב, ווי אויך דעם ועד מעות חטין אין ריאָ דע זשאַנייראָ. ווען דער „בית יעקב" האָט זיך איבערגעצויגן אין דעם אייגן אויסגעבויטן טעמפּל, איז ער געווען דער הויפּט־גרינדער פון בית המדרש „יבנה" און הסתדרות המזרחי. די „יבנה" האָט דעמאָלט קאָנצענטרירט אַרום זיך מסלתה ושמנה פון דעם דעמאָלטיקן יידישן ישוב אין ריאָ דע זשאַנייראָ. ער האָט אויך מיטגעאַרבעט אין דער דירעקטאָריע פון דער יידישער שול „מגן דוד", אַלס אויסדרוק פון אַנערקענונג פאַר זיין געטרייער געזעלשאַפטליכער ארבעט האָט דער ועד פון דער חברה קדישא נאָך זיין טויט באַשלאָסן אָנצורופן אַ „שכונה" אויפן בית החיים אויף זיין נאָמען.

באַלד נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן אָנגעהויבן קומען מאַסן עמיגראַנטן פון אַלע עקן וועלט קיין בראַזיל, און ליפּקאַן איז נישט געבליבן הינטערשטעליק, אַזוי אַז ביים אויסברוך פון דער 2־טער וועלט־מלחמה האָט שוין ריאָ דע זשאַנייראָ געציילט ביי 100 יידישע פאַמיליעס ליפּקאַנער און עס האָט זיך אָנגעהויבן דאָס בויען פון אַ געזונטן יידישן ישוב און ליפּקאַנער יידן זענען נישט געשטאַנען פון ווייטנס און האָבן צוגעלייגט אַ האַנט צום אויפבוי.

כדאי צו דערמאָנען אַז דאָס גרינדן די ערשטע ציוניטישע יוגנט־אָרגאַניזאַציע „התחיה" איז פאָרגעקומען אין הויז פון די ליפּקאַנער לאַנדסלייט, ברידער עוזר און ראובן חלפן און דער איטיציאַטיוו פון די ברידער כץ און ברידער גערשענזאָן, מאיר שינדער און אהרן לעדערמאַן, מאיר ווייסמאַן, בעניע קויפמאַן א. א. דער נאָמען „התחיה" איז פאַקטיש געווען די פאָרזעצונג פון דער „התחיה" אין ליפּקאַן.

עס איז כדאי אויך צו דערמאָנען אַז די דאָזיקע יוגנט־

אָרגאַניזאַציע האָט גענומען אַ אַקטיוון אנטייל אין דער פאַר־מירונג פון יידישן ישוב אין ריאָ דע זשאַנייראָ, פון איר זיינען אויסגעשולט געוואָרן חברים וואָס זיינען אַקטיוו ביז היינט צו טאָג אין פאַרשידענע געזעלשאַפטליכע און דערציערישע אַרבעטן. אויך די ערשטע חלוצים פון בראַזיל קיין ישראל זיינען געקומען פון די רייען פון „התחיה"

ביז היינט צו טאָג איז ח' אהרן פארטנוי איינער פון די אַקטיווסטע אין קרן קימת, קרן היסוד און חברה קדישא, ער איז אויך טעטיק אין ליפקאַנער פאַריין. אויך שמואל שקאָלניק, דער זון פון אונדזער אַלעמענס באַליבטן לערער יצחק שקאָלניק ע"ה איז אַקטיוו אין קרן היסוד, ער ווערט ניט מיד צו אַרבעטן און אַליין באשטייערט ער זיך ביד רחבה, אויך איז ער טעטיק אין ליפקאַנער פאריין און שטייט אין קאָנטאַקט מיטן ארגון ליפקאַני אין ישראל און מיט ליפקאַנער פאַריין אין נאָרד אַמעריקא. אַקטיוו אויף פאַר־שידענע געביטן זענען אויך די ליפקאַנער: מאיר שינדער, בערל כאַצקעלעוויטש, אהרן ליידערמאַן, מעכל לאם, שמערל כץ, מנדל פרידמאַן, יעקב ברוך אייזנבערג, לייב גערשענזאָן, יעקב גארנשטיין און אַנדערע.

ווי באַוווּסט, האָט אונדזער בן עיר, דער פעדאַגאָג און שרייבער ל. שטיינבאַרג, און זיין פרוי, געלעבט אייניקע יאָר ביי אונדז אין ריאָ דע זשאַניירא, ער איז געווען דער ערשטער לערער פון דער דעמאָלט נאָר וואָס געגרינדעטער שלום עליכם שול, מיט אייניקע יאָרן צוריק האָבן פיל פון זיינע אַמאָליקע תלמידים פון דער שלום עליכם שול, וואָס זיינען שוין טאַטעס פון קינדער, געגרינדעט אַ יידישע שול אויפן נאָמען פון זייער באַליבטן לערער ל. שטיינבארג מיט 400 תלמידים און אַזוי איז אין דעם ווייטן בראַזיל פאַראייביקט געוואָרן דער נאָמען פון אונדזער בן עיר, אליעזר בן יהושע שטיינבערג, מיט אַ שולע אויף איינער פון די שענסטע גאַסן אין ריאָ, נעבן הויז פון ישראל קאָנסולאַט.

און איצט אַ פאָר ווערטער וועגן אונדזער אַרבעט לטובת אירגון יוצאי ליפקאַן בישראל: אויף דעם געביט זיינען מיר די פיאָנערן פון אַלע בעסאַראַבער לאַנדסלייט פון אַנדערע שטעט. באַלד נאָך דער צווייטער וועלט מלחמה, ווען ס'איז געקומען דער רוף נאָך הילף, לטובת דישארית הפליטה פון אונדזער שטעטל, האָבן מיר זיך תיכף געשטעלט אין קאָנטאַקט מיט די לאַנדסלייט אין נאָרד אמעריקא, מיר האָבן זיי צוגעשיקט באַדייטנדיקע סומעס און זיי האָבן זיי איבער־געשיקט צוזאַמען מיט זייער ביישטייער אויף די ריכטיקע אַדרעסן, נאָכדעם, ווען עס איז געגרינדעט געוואָרן דער ארגון יוצאי ליפקאַן בישראל, האָבן מיר זיך פאַרבונדן מיט זיי און ביז היינט צו טאָג שטייען מיר מיט זיי אין אַ ענגן קאָנטאַקט און באַטייליקן זיך אין אַלע זייערע אינסטיטוציעס.

דער שרייבער פון די שורות האָט אַליין איבערגעשיקט פון זיין פריוואַטן אַרכיוו פיל בילדער, דאָקומענטן וועגן ליפקאַן, פון היסטאָרישן ווערט, וואָס זענען אַריין אין דעם דאָזיקן יזכור־בוך.

ווען עס האָט באַזוכט בראַזיל, אין שליחות פון קרן הקימת, שמואל דרורי (יהושע דאָרערס יינגסטער זון), האָבן די ליפקאַ־נער אָרגאַניזירט פאַר אים אַ פיינעם באַנקעט, ביי דער געלע־גענהייט האָבן מיר געזאַמלט אַ באַדייטנדע סומע פאַרן קרן קיימת און אים איינגעשריבן אין ספר הזהב. אַ ענליכע אויפנאַמע האָבן מיר אויך אָרגאַניזירט פאַר דוד שניידער (איסר סטאָליאַרס זון) ווען ער איז געקומען פון ישראל אויף אַ באַזוך צו זיינע עלטערן. צו דער פראָקלאַמירונג פון דעם קאַמפיין פאַרן שכון ליפקאַני אין רמת גן, זענען זיך צונויפגעקומען אַלע ליפקאַנער, אויף אַ באַנקעט, עס איז אויך אָנוועזנד געווען אברהם קויפמאַן און פרוי פון סאַן פּאולאָ, ווי אויך מענדל קויפמאַן און זיין בדודער משה און עס איז געזאַמלט געוואָרן אַ באַדייטנדיקע סומע.

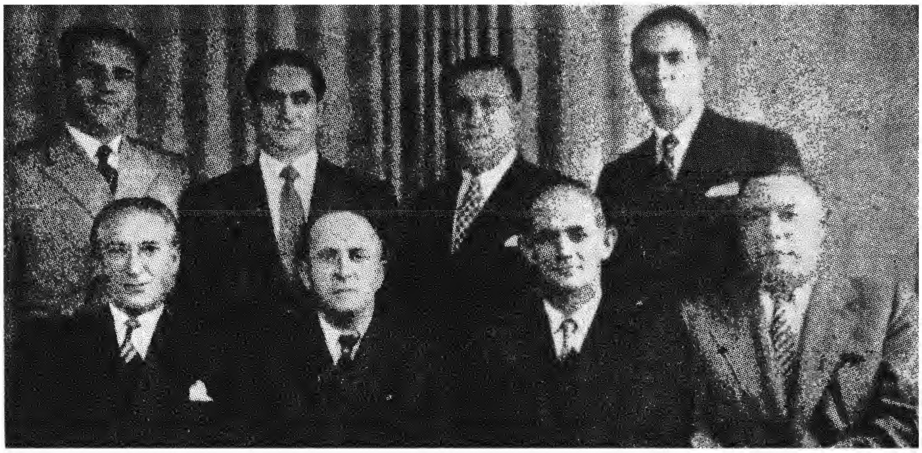
די גרעסטע אַקטיוויטעט פאַרן ליפקאַנער פאַריין האָט אַרויסגעוויזן משה ספעקטאָר (שמואל זאַליטשערס עלסטער זון) ער איז אויך שטענדיק דער ערשטער צו העלפן ווען עס האַנדלט זיך וועגן אַ ליפקאַנער, און זיין הויז איז דער צענטער פאַר אַלע ליפקאַנער טעטיקייטן.

אין סאַן פאַולאָ, וו עס געפינען זיך ווינציק ליפקאַנער, איז טעטיק אברהם קויפמאַן (פיניע קויפמאַנס זון).

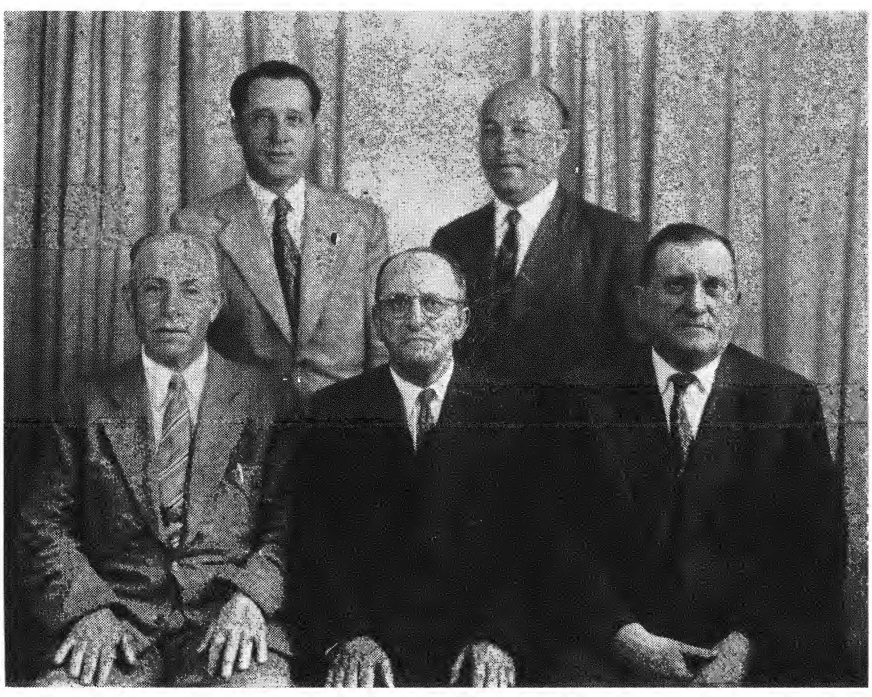
מיר האָבן אויך פאַראייביקט דעם נאָמען פון אונדזער קהילה קדושה ליפקאַן, אין דעם אוהל הקדושים, וואָס איז אויפגעשטעלט געוואָרן אויפן היגן בית החיים, לזכר די קרבנות פון נאַציזם, וו עס איז איינגעמויערט געוואָרן טאָוולען לזכר פון די יידישע קהילות, איז אויך איינגעמויערט אַ טאָוול לזכר דער קהלה ליפקאַן. ביים אַנטדעקן דעם טאָוול זיינען אָנוועזנד געווען אַלע ליפקאַנער און עס איז געזאָגט געוואָרן אַ קאָלעק־טיווער קדיש. ווען עס קומט פאָר אַ „לויה" פון אַ ליפקאַנער שטעלט מען זיך אָפּ ביי דעם טאָוול און עס ווערט געמאַכט אַ „אל מלא" פאַר דער אומגעקומענער קהילה־קדושה פון ליפקאן.

אויך אונזערע פרויען זענען טעטיק אין ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס, ווי אויך אין וווילטעטיקע אינסטיטוציעס אין היגן ישוב.

און אחרון אחרון חביב, אונדזערע קינדער. די ליפקאַנער האָבן אַלץ געטאָן כדי צו געבן זייערע קינדער אַ יידיש־נאַציאָ־נאַלע און אַלגעמיינע בילדונג. פיל פון זיי זענען היינט צו טאָג אינזשינערן דאָקטוירים, לערער א. א. וו. מיר האָפן אַז זיי וועלן ווייטער ציען די יידישע גאָלדענע קייט און מעשה אבות וועט זיין סימן לבנים.

ועד בראַזיל
קאָמיטעט אין בראַזיל
זיצן: בלאַנק משה, ספעקטאָר משה, שקאָלניק שמואל, חלפן יידל
שטייען: גערמאַן אליעזר בן ישראל, גערשענזאָן ליאון, גערמאַן אליעזר בן נחמן, פרידמאַן מענדל

שטייען פון רעכטס: חאַסקעלעוויטש בערל, גערשענזאָן ניסן
זיצן פון רעכטס: דב כץ, שקאָלניק שמואל, פאָרטנאַי אהרן

שמואל שקאַלניק

ליפקאַן אין בראַזיל

דאָס ערשיינען פון די ערשטע ליפקאַנער אין ריאָ (בראַזיל) דאַטירט אין 1913. צוויי זענען זיי געווען, געקומען איבער אַרגענטינע: אברהם שניידער און משה דעם סופר׳ס. זיי זענען געווען דער ערשטער אַדרעס, צו וועמען ליפקאַנער לאַנדסלייט האָבן זיך געקענט ווענדען נאָך אַנ׳עצה אָבער שפּעטער אפילו הילף. אין 1920 איז שוין געווען קאָנצענטרירט אַנ׳ערך 100 פאַמיליעס. דאַן איז שוין געווען אַגרויסער יידישער ישוב אין בראַזיל און ליפקאַנער האָבן זיך געזעלשאַפטליך צוזאַמענגעלעבט נישט סעפּאַראַט. נישט אַלס ליפקאַנער, נאָר אַלס יידן. אַזוי האָט מען זיך אויסגעלעבט ביז סוף פון דער צווייטער וועלט־מלחמה. אין בראַזיל האָבן מיר די גאַנצע מלחמה צייט נישט געאַנט ווי גרויס דאָס אומגליק איז. ערשט נאָך דער מפלה פון די נאַציס האָבן מיר געזען דעם גרויסן חורבן און אָנגעהויבן נאָכזוכן אונזערע משפחות. מיר האָבן זיך פאַרבונדן מיטן ליפקאַנער קאָמיטעט אין ניו־יאָרק. מיט זייער הילף אויפגעזוכט די לעבנסגעבליבענע אייגענע און אַזוי אַרום ערוואַכט צו אַ געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט אַלס ליפקאַנער. מיר זענען צוגעשטאַנען צו זייער אַקציע — שיקן הילף די לעבנסגעבליבענע רעשטלאַך אין ליפקאַן, אין רומעניע. אונזער ערשטער קאָמיטעט, אין באַשטאַנד פון משה ספּעקטאָר, שרייבער פון די שורות, יהודה חלפן. ארון פארטנאי, משה בלאַנק, לייב גערשענזאָן, דב כץ, דב חסקלביץ א. א. האָט צו דעם צוועק געזאַמעלט 1500 דאָלאר און זיי איבערגעשיקט צום ניו־יאָרקער ליפקאַנער קאָמעטעט. אין 1948 איז געקומען צו מיר אַ בריף פון משה זילבערמאַן, תל־אביב, אין נאָמען פון אירגון, יוצאי ליפקני בישראל וועגן גרינדן אַ לייקאַסע. מיר האָבן איבערגעשיקט קיין ניו־יאָרק 1300 דאָלאַר. שפּעטער מיט אייניקע יאָר, ווען מ׳האָט אָנגעהויבן דענקען וועגן אַ שכון ליפקני אין ישראל האָט דאָס אַלטע קאָמיטעט מיט אַ פּאָר נייע חברים — ישעיה פליישמאַן און ניסן גערשענזאָן, מאיר שינדער, מיכל לאם — געזאַמעלט 1000 דאָלאַר, וועלכע נחמן ווייסמאַן ז״ל האָט אַריבערגעבראַכט קיין ניו־יאָרק

אויך דאָ אין בראַזיל, כאָטש מיר האָבן ניט, אַלס ליפקאַנער, קיין אייגענע אינסטיטוציעס, לעבן מיר זיך אויס אַלס ליפקאַנער געמיינשאַפט ביי פאַרשידענע געלעגנהייטן: אַ באַנקעט פאַר שמואל דרורי, פאַר דוד שניידער. מיר האָבן פאַראייביקט דעם נאָמען פון קהלה קדושה ליפקאַן מיט אַ טאָוול אין אוהל הקדושים, אַ מאָנומענט אין ריאָ פאַר די 6 מיליאָנען אומגעקומענע פון די נאַצישע הענט י״ש. מיר האָבן פיל געהאָלפן צום פאַרשפּרייטן דאָס בוך „ליפקאַן” פון אהרן שוסטער.

מיר האָפן, אַז כל זמן דער דור, אשר ידע את ליפקני, לעבט וועט ער ניט פאַרגעסן זיינע לאַנדסלייט, ביחוד אין ישראל.

מיר דריקן אויס אונדזער טיפע אָפּשאַצונג דעם ארגון יוצאי ליפקני בישראל פאַרן אַרויסגעבן דאָס „יזכור־בוך”. מיר וועלן עס אויפנעמען מיט ליבע און דאַנק.

משפחות מנדבינו ועסקנינו בחו"ל
די פאמיליעס פון אונזערע וויכטיקסטע שפענדער און טוער אין אויסלאנד

משפחת גינזבורג פניה, משה ומרתה

משפחת כהן מיכל ז״ל ורוזה

משפחת ליבמאַן משה ז״ל ולילי

משפחת קושניר (מקס) מרדכי־ליב ואסתר

משפחת שכטר מאיר ז״ל והניה

משפחת הערי (צבי) ז"ל שכטר וגולדה

משפחת שרייבער מערי ואבנר

יוסף האמבורגער

ליפקאן אין די פאראייניקטע שטאטן

האמבורגר יוסף
יו״ר הסוסייטי לשעבר

מיט א געפיל פון גרויסער באפרידיקונג, וואס די בוך־רעדאקציע האט מיר צוגעטיילט דעם כבוד צו פארצייכענען די געשיכטע פון די ליפקאנער לאנדסלייט אין אמעריקע — בין איך צוגעטרעטן צו דער ארבעט מיט יראת הכבוד און דרך ארץ. איך וועל מיך באמיען ווי ווייט מעגליך אלעס צו שילדערן אויפריכטיק און אביעקטיוו.

ארום סוף פון פאריקן יארהונדערט האבן אנגעהויבן שטראמען גרויסע גרופן יידישע אימיגראנטן קיין צפון אמע־ריקע. די צרות און ליידן וואס זיי האבן געהאט אויסצושטייו אין די ערשטע יארן פון זייער זיין אין אמעריקע — איז נישט צום באשרייבן. די שווערע לאגע און ביטערער עלענד האבן געצווינגען די נייע אימיגראנטן זיך צונויפקומען, אויס־העלפן איינער דעם צווייטן, זיך אראפרעדן פון הארצן, אפנע־מען א גרוס פון דער אלטער היים. מיט איין ווארט: צו שאפן פאריינען, לאנדסמאנשאפטן, ווי ס׳הייסט דא: סאסייעטעס. אויך די ליפקאנער האבן אזוי געטון. אין 1899 האבן

די ערשטע 15 ליפקאנער פאמיליעס געגרינדעט די „בעסא־ראבער ליפקאנער סאסייעטי אינקרפ.„ מיט מאטיע בלומענ־פעלד אלס פרעזידענט. די סאסייעטי האט באזארגט די מיט־גלידער מיט א דאקטאר, קראנקהייט־בענעפיטן און מיט א פלאץ אויף א בית־הקברות. מיטן אנקומען פון מער ליפקאנער ווערט געשאפן בא דער סאסייעטי א ליי־קאסע, דער „רובין שעכטער רעליף׳, די „פרויען אקזיליערי״ ארגאניזאציע אין 1921 גרינדעט זיך די „ליפקאנער פראגרעסיוו סאסייעטי„. מיט דער צייט קומען פאר חילוקי־דעות און ס׳שאפן זיך צווי צדדים: איינע בראש מיטן דינאמישן הערי סילווערמאן (הערש כראמאי), וועלכער האט געשטרעבט פארוואנדלען די סא־סייעטי אין א ארבעטער רינג בראנטש. דער צווייטער צד, אין דער שפיץ מיט מאטיע כהן, מאטיע כץ, אברהם ליבמאן, יוסף פיכטנהאלץ און דעם שרייבער פון די שורות האבן געוואלט, אז די סאסייעטי זאל בלייבן א היימישע פראגרעסיווע ארגא־ניזאציע. נאך א שווערן קאמף האט סילווערמאנס גרופע פאר־לוירן און זיי האבן זיך אפגעזונדערט אין א ליפקאנער ארבע־טער־רינג סאסייעטי.

אין אייניקע יאר שפעטער, האבן זיך די פראגרעסיווע מיט די אינדעפענדעטע פאראייניקט אין א גרויסער סאסייעטי פון עטלעכע הונדערט מיטגלידער, אונטער דער פירערשאפט פון מאיר שעכטער אלס פרעזידענט. ער האט גלייך ארויס־געוויזן אסאך איניציאטיוו און ענערגיע. שעכטער האט צוגע־פירט צו א דערפאלגרייכער אנטוויקלונג פון א פאנד פאר עלטערע מיטגלידער („אלד איידזש״). ער האט פאראייניקט כמעט אלע ליפקאנער אונטער איין דאך. עס איז א פאקט אז א גרויסע צאל מיטגלידער פון דער ארבעטער רינג סא־סייעטי איז אויך אריבער צו די פראגרעסיוו־אינדעפענדענט.

ווען עליק שעכטער האט איבערגענומען דעם פרעזי־דענטן־אמט פון די פראגרעסיוו־אינדעפענדענט, האט זיך ווידער געשאפן א מחלוקת צווישן די מיטגלידער, משפחות און בעסטע פריינט. עס איז דערגאנגען אזוי ווייט אז די אקטיווסטע מיטגלידער זיינען געווען געצוווּנגען צו פארלאזן די סאסייעטי און אליין ארגאניזירן די „יונייטעד ליפקאנער סאסייעטי״. אין די דרייסיקער יארן האט נאך דער קאמף אנגעהאלטן צווישן די צדדים, דאס הייסט צווישן עליק שעכ־טער מיט זיין גרופע און מאיר שעכטער, הערי סילווערמאן, הערי שעכטער, מלך סיגאל און משה ליבמאן. דער קאמף האט זיך אויסגעשפרייט, אפילו אויפן פערזענלעכן לעבן. זיי האבן ניט געפירט קיין געשעפטן איינע מיט די אנדערע און מע אין זיך נישט צוזאמענגעקומען צו קיין שמחות. דאס האט זיך שטארק אויסגעווירקט אויפן צושטאנד פון די ווילטע־טיקע אונטערנעמונגען.

פארן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה איז די „יונייטעד״ ליפקאנער סאסייעטי״, אונטער דער פירער־שאפט פון מאיר שעכטער, מיט דער הילף פון הערי שעכטער

ע״ה און משה ליבמאַן ע״ה, געוואָרן די שענסטע סאָסייעטי דאָ אין לאַנד. זי איז געווען אַ שם דבר מיט אירע יום־טובים פייערונגען, רעפעראַטן, לעקציעס און סימפּאָזיומס, וואָס זיינען דורכגעפירט געוואָרן מיט דער באַטייליקונג פון באַקאַנטע יידישע פּאָעטן, שרייבער, און ציוניסטישע פירער.

ווען עליק שעכטער איז קראַנק געוואָרן, האָט ער פאַררופן צו זיך אין הויז מאיר שעכטער ע״ה און משה ליבמאַן ע״ה, ער האָט זיי געבעטן מיט טרערן אין די אויגן, אַז מען זאָל אים מוחל זיין פאַר דעם עגמת־נפש און די יסורים וואָס ער האָט זיי אָנגעטאָן. אין אייניקע וואָכן שפּעטער איז עליק שעכטער געשטאָרבן. איך וועל ניט מגזם זיין, אַז איך וועל פאַרצייכנען אַז ביי זיין לעבן איז עליק שעכטער ע״ה געווען אַ פּערזענלעכקייט, אַ קעמפער, פאַר זיינע פּרינציפּן, און אַז ער איז אויך געווען דער, וואָס האָט געגרינדעט אַ גמילות־חסדים פאָנד אין דער סאָסייעטי; ער האָט געהאָלפן פריינט און פרעמדע וועלכע זיינען געווען אין נויט.

די „ליפּקאַנער פרויען אוקזילערי", וואָס האָט זיך נאָך געגרינדעט אין 1932 מיט 50 מיטגלידער, האָט אין יאָר 1938 דערגרייכט צו 200. זיי האָבן אויפגעטאָן פיל ווילטעטיקע און צדקה אַרבעט פאַר אַלע לאַנדסלייט, סיי דאָ און סיי מעבר לים. אין 1939, האָט אויסגעבראָכן די צווייטע וועלט־מלחמה. אַמעריקע און רוסלאַנד זענען אַריין אין קריג, און מיר האָבן אָנגעהויבן צו באַקומען שרעקלעכע ידיעות וועגן דעם גורל און די אומגליקן פון אונדזערע שוועסטער און ברידער אויף דער גאַנצער וועלט, און פון אונדזער שטעטל ליפּקאַן בתוכם, האָט דער שרייבער פון די שורות און אברהם ליבמאַן אָנגעהויבן צו האַמערן און פּראָפּאַגאַנדירן אַז מע דאַרף תיכף ומיד אָרגאַניזירן אַ רעליעף (הילף) אָפּטיילונג, כדי צו זיין גרייט באַלד נאָך דער מלחמה אַרויסצוהעלפן די אייראָפּעאישע יידן בכלל און די ליפּקאַנער בפרט. עס האָט גענומען פיל צייט ביז אַלע עקשנים האָבן זיך געבויגן צו דעם רעליעף געדאַנק.

צו יענער צייט איז געגרינדעט געוואָרן די „ליפּקאַנער רעליעף און ליטעראַרישער סוירקל" מיטן צוועק צו שטיצן אינסטיטוציעס אין ליפּקאַן. אָבער זיין טעטיקייט האָט לאַנג ניט אָנגעהאַלטן. מיר האָבן דערוויילט דעם דינאַמישן הערי שעקטער, וועלכער איז געווען געבענטשט מיט טאַלאַנט פאַר פירערשאַפט, אַלס פּרעזידענט פון רעליעף. ביי דער גרויסער, ערשטער פאַרזאַמלונג איז געשאַפן געוואָרן צען טויזנט דאָלאַר. הערי שעקטער האָט בייגעשטייערט טויזנט דאָלער, מאיר שעכטער האָט בייגעשטייערט טויזנט דאָלער און אַנדערע האָבן בייגעשטייערט צו פינף הונדערט דאָלער און צו דריי הונדערט דאָלער הערי שעקטער מיט משה ליבמאַן האָבן לאַנג ניט געקאָנט אַרבעטן מיט די רעליעף־חברים און האָבן רעזינגירט. ווען ס׳האָבן אָנגעהויבן צו קומען די ביטערע ידיעות וועגן שרעקליכן אומקום פון אונדזער שטעטל ליפּקאַן, מיט פּאָדערונגען פון הילף פון די על־פּי־נס לעבן געבליבענע, האָט דער קאָמיטעט דערוויילט דעם שרייבער פון די שורות אַלס פּרעזידענט, און דעם אומדערמידלעכן כלל־טוער, מאַקס קושניר, אַלס וויים־פּרעזידענט פון רעליעף. מיר האָבן באַלד אָנגעהויבן א פאַרצווייגטע אַקטיוויטעט פון שיקן געלט, פּעקלעך מיט שפּייז, קליידער און טליתים סיי אין ליפּקאַן און סיי אין אונדזערע לאַנדסלייט, וואָס האָבן זיך געראַטעוועט אין פאַרשידענע אייראָפּעאישע לענדער. מאַקס קושניר, וועלכער איז נאָך איצט געבענטשט מיט יוגנטליכן פייער, האָט זיך אַריינגעוואָרפן אין דער נויטיקער, נאָבעלער אַרבעט מיט לייב און לעבן, ער אַליין האָט בייגעשטייערט און געשאַפן טויזנטער און טויזנטער דאָלער. מיר האָבן אים באַוואונדערט ווו נעמט ער אַזוי פיל צייט, ענערגיע און געדולד צו העלפן אין אויפבוי פון ישראל, צו העלפן דער שארית הפליטה, וואָס רייסט זיך אין לאַנד פון אונדזערע אבות; אַ חוץ די טובות און העלפן פיל קהל׳שע אונטערנעמונגען וואָס ער טוט פערזענלעך. אַזאַ טיפּ ווי מאַקס קושניר פאַלט ניט אַרונטער פון הימל, ער וואַקסט אַרויס פון אַ גוטער היים, פון אַ סביבה, פון אַ באַשטימטן קלימאַט. מאַקס קושניר, מיט דער פולער הילף פון זיין ליבער פרוי אסתר, וועלכע איז אַליין אַ „שטיק גאָלד" און אַ אשת חיל, האָבן ביידע זיך באַטייליקט מיט גרויסע ביישטייערונגען ביים גרינדן די ליפּקאַנער ליי־קאַסע אין ישראל, ביים בויען די 300 הייזער אין קרית ישראל, ביים בויען די 72 הייזער אין קרית־ליפּקני פאַר די עולים אין ישראל, ביים אויפשטעלן די מאַרטאַ גינזבערג דריי קליניקס און קולטור־צענטר אין ישראל, און היינט צו טאָג איז ער אַריינגעטאָן אין דער וויכטיקער ארבעט מיט דעם בעסאַראַבער קאונסיל ביי דער ההסתדרות, מיט אויפשטעלן אַ בית־אבות פאַר עלטערע מענטשן, אַן אייביקן דענקמאָל פאַר אונדזער פאַרשטאָרבענעם חבר משה ליבמאן ע״ה, געוועזענער פרעזידענט פונם בעסאַראַבער קאונסיל אין אַמעריקע וועמענס אָרט ער פאַרנעמט איצט.

עס איז כדאי צו פאַרצייכנען אַז מאַקס קושניר איז דערוויילט געוואָרן אַלס קאַסירער פון דער אַמעריקאַנער סעקציע אויף אַרויסצוגעבן אַ בוך, וואָס וועט אנטהאַלטן די געשיכטע פון גאַנצן בעסאַראַבער יידנטום זייט דעם 15־טן יאָרהונדערט ביז היינטיקן טאָג, מיט דער באַטייליקונג פון פּראָמינענטע פערזענליכקייטן אין ישראל, צפון און דרום אַמעריקע און אייראָפּע.

און איצט נחזור לענינינו כראָנאָלאָגיש. ווען מאַקס קושנער איז געוואָרן וויים־פּרעזידענט, האָבן מיר אַוועקגעגעבן פיל מי, צייט און געלט אַרומצופאָרן אין קאַנאַדע און אַ ריי שטעט אין די פאַראייניקטע שטאַטן צו וועקן אונדזערע לאַנדסלייט פאַר דער גרויסער הילפס־אַרבעט לטובת דער שארית הפליטה. ווען אַ טייל פון דער שארית הפליטה האָט זיך אַוועקגעלאָזט קיין „פּאַלעסטינע" אונטער דער ברוטאַלער בריטישער הערשאַפט, האָט מיין פרוי סעלמא פאַרנדיק אַהין אין יענער צייט, מיטגענומען געלט פאַר די ליפּקאַנער לאַנדסלייט. שווערע טויזנטער דאָלער האָבן מיר איבערגעשיקט דורך דער אונטערגרונט קיין בוקאַרעסט און אַדאַנק דער פינאַנציעלער הילף האָבן זיך פיל געראַטעוועט קיין ארץ־ישראל.

ווען ס׳זענען אין 1945 אָנגעקומען בריף פון ישראל, אַז מען זאָל דאָרטן עפענען אַ ליי־קאַסע, וואָס זאָל דערמעגלעכן די נייע עולים צו קריגן הלוואות פאַר קאָנסטרוקטיווע צוועקן.

און זיי האָבן ריכטיק אָנגעוויזן אַז דאָס ווערט זיי שטעלן אויף די פיס און די וואָס וועלן באַקומען די הלוואות וועלן אָפּצאָלן צו דער פּרוטה, און אַז אַן הלוואה פון הונדערט פונט וועט זיי אַ סך העלפן.

מיר האָבן אויפגענומען דעם געדאַנק פון אַ ליי־קאַסע אין די סאָסייעטי, זײַנען אַ טייל עקשנים ווידער אַרויסגעקומען קעגן גרינדן אַ ליי־קאַסע. דער שרייבער פון די שורות מיט דעם באַגייסטערטן כלל־טוער מאַקס קושנער האָבן דערפאַר רעזיגנירט און האָבן געגרינדעט אַ ליי־קאַסע מיט מאַקס קושנער אַלס פּרעזידענט, סעלמא האַמבורגער, אַלס סעקרעטאַרין, און אברהם טאַבאַקמאַן, אַלס קאַסירער. עס זײַנען צוגעטרעטן צו דער וויכטיקער אַרבעט מיט גרויס באַגייסטערונג מאיר שעכטער, הערי שעקטער, אַבנר שרייבער פון פילאַדעלפיא, אייב ליבמאַן, דוד זיידמאַן, מלך העלד, וועלכע האָבן בייגעשטייערט גרויסע סומען געלט. די באַגייסטערונג איז געווען אַזוי גרויס, אַז ווען אסתר און מאַקס קושנער זײַנען געפאָרן קיין ישראל, האָבן זיי מיטגענומען עטלעכע טויזנט דאָלאַר פאַר דער ליי־קאַסע. זיי ביידע — אסתר און מאַקס, — האָבן ממש אָנגעצונדן אַ פייער פון מוט און ענערגיע אין די די הערצער פון אונדזערע לאַנדסלייט אין ישראל מיט דער גרינדונג פון דער ליי־קאַסע. דאָס זעלבע איז פאָרגעקומען ווען העני און מאיר שעכטער, גאָלדע און הערי שעקטער זײַנען געקומען קיין ישראל. מיר האָבן זיי מיטגעגעבן עטלעכע טויזנט דאָלער פאַר דער ליי־קאַסע.

די אויבנאויסגערעכנטע געסט פון אַמעריקע זײַנען געוואָרן טיף גערירט ווען זיי האָבן דאָרט געזען ווי אונדזערע לאַנדסלייט אין ישראל ווערן געהאָלפן דורך דער ליי־קאַסע. מיט וואַרעמקייט און פרייד האָבן די ישראלים אויפגענומען די אַמעריקאַנער געסט. עס איז געווען באמת אַ פאַרגעניגן צו זען ווי די געהאָלפענע האַלטן וואָרט און צאָלן אָפּ יעדע פּרוטה מיט אַ געפיל פון דאַנקבאַרקייט.

נאָכדעם ווי די פאַמיליעס שעכטער און שרייבער זײַנען צוריקגעקומען אַהער, האָבן זיי איבערגעגעבן אַז אונדזערע ליפקאַנער לאַנדסלייט אין ישראל זײַנען נאָך ניט פולשטענדיק רעהאַבעליטירט, דאָס הייסט, זיי מוזן האָבן אַ דאַך איבערן קאָפּ. דאַן האָבן מיר זיך אַלע צונויפגעזאַמלט ביי משה ליבמאַן ע״ה אין הויז. אויף זיין ווענדונג האָט מען גלייך אויפן אָרט זיך באַשטייערט מיט צען טויזנט דאָלער, ד. ה., הערי שעקטער, מאיר שעכטער, מאַקס קושניר און אבנר שרייבער האָבן בייגעשטייערט יעדער איינער צו $2,500.

ביי אַ צווייטער אונטערנעמונג, ביי מאַקס קושנער אין הויז, האָבן די פיר — הערי שעקטער, מאיר שעכטער מאַקס קושנער און אבנר שרייבער — ווידער בייגעשטייערט צו צוויי טויזנט דאָלער יעדער איינער און האָבן געשאַפן ביי אַנדערע 15 טויזנט דאָלער. די ליפקאַנער סאָסייטי מיט פּרעזידענט שלמה לאַכטערמאַן בראש,, די רובין שעכטער און די ליפקאַנער פרויען אוקזילערי רעליף האָבן בייגעשטייערט $5,000. אַחוץ דעם, האָבן גאָלדע און הערי שעקטער בייגעשטייערט עטלעכע טויזנט דאָלער. מיט אַט די פאָנדן זײַנען אויסגעבויט געוואָרן 72 דירות פאַר אונדזערע לאַנדסלייט אין ישראל

מאַקס קושנער דערציילט, אַז די באַגייסטערונג פון די איינוווינער פון „קרית ליפקני״ איז ניט צו באַשרייבן. ווען עס איז אָנגעקומען אַ רוף פון ישראל, אַז „קרית ליפקאַני״ מוז האָבן אַ קולטור־צענטער, כדי די קינדער זאָלן ניט אַרומלויפן איבער די גאַסן, כדי זיי זאָלן האָבן אַ פאַרווײַלונג־פּלאַץ און אַז אויך די עלטערע מענטשן זאָלן פאַרמאָגן אַ ביבליאָטעק און אַ פּלאַץ פאַר לעקציעס און קולטור־אַקטיוויטעטן, האָבן מיר זיך אויפסנײַ אַרײַנגעוואָרפן אין דער אַרבעט, צו שאַפן פאָנדן פאַר דעם צוועק. צו יענער צייט האָט געטראָפן אַ גרויסער אומגליק ביי משה און פאַניע גינזבערג — זייער איינציקע, יונגע טאָכטער איז געשטאָרבן. זיי זײַנען געווען דערשלאָגן און צעבראָכן פון דעם גרויסן פאַרלוסט. זיי האָבן געזוכט אַ פאַרלייכטערונג און האָבן באַשלאָסן צו שטעלן אַן מאָנומענט און פאַראייביקן דעם נאָמען פון זייער מאַרטאַ דורך העלפן בויען דעם קולטור־צענטער אין „קרית ליפקני״, אין ישראל. אַחוץ די גינזבערגס, האָבן זיך באַטייליקט מיט גרויסע סומען מאַקס קושנער, מאיר שעכטער, הערי שעקטער, אבנר שרייבער און רייזל כהן פון קאַראַקאַס, אין נאָמען פון איר פאַרשטאָרבענעם מאַן מיכל כהן ע״ה.

אַזוי איז אויפגעבויט געוואָרן אין שכון ליפקני דער קולטור צענטער אויפן נאָמען פון מרתה גינזבורג.

איך וויל אָפּמערקן די וויכטיקע ראָלן וואָס עס האָבן אין געזעלשאַפטליך לעבן צווישן די ליפקאַנער אין ניו־יאָרק, די 2 אויבנדערמאָנטע פאַמיליעס קושניר און גינזבורג מיט אַ באַזונדערן דאַנקבאַרקייט געפיל נאָך 4 פאַמיליעס, וועלכע זענען געוואָרן די עמודי־התוך, די אָנשפאַרונגס־זאַלן, אויף וועלכער ס׳האָט זיך אויפגעבויט דאָס געזעלשאַפטליכע לעבן מיט זײַנע אויסווירקונגען אויף ישראל. די פאַמיליעס שרייבער מערי און אבנר. אונדערמידליכע טוער און געבער. זייער הויז איז אַ וואַרם יידיש הויז, אַ אָפענע האַנד פאַר איינצעלנע און פאַרן כלל. זיי שיקן פּריוואַט פּעקליך (הלבשה) צו די לאַנדסלייט און באַטייליקן זיך מיט אַ ברייטער האַנד אין שאַפן און שטיצן יעדעס אונטערנעמען, וואָס דינט לטובת הכלל. די פאַמיליע משה און לילי ליבמאַן זענען געווען דער לעבעדיקער גייסט, די טרייב קראַפט פאַרן שאַפן און אויסהאַלטן די אַלע אונטערנעמונגען סיי אין אַמעריקע, סיי אין ישראל. אַקוואַל פון ענערגיע און אַ גוטער קאָפּ האָט משה, און מיט אים לילי, שטענדיק מאָטאָריזירט זייערע נאָנטע און פריינט וועלכע האָבן זיי האַרציק ליב געהאַט און הויך געשעצט זייער געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט. משה איז געווען סעקרעטאַר פון מאַרטאַ גינזבורג הויז קאָמיטעט, פּרעזידענט פון נאַציאָנאַלן קאָאונסיל פאַר בעסאַראַבער אין נאָרדאַמעריקא. און נאָך און נאָך ניט מיד געוואָרן יעדעס מאָל זיך און זיין פרוי איינצושפאַנען אין נייע געזעלשאַפטליכע אַקטיוויטעטן.

די פאַמיליעס מאיר און העני שעכטער, ר׳ מאיר שעכטער, דעם דעקאַן פון די ליפקאַנער פאַריינען אין אַלע אומשטענדן און אין אַלע צייטן. אַ ייד אַ פּקח, אַ בקי בהוויות העולם,, אַ ליבער גוטער מיטשמועסער, אַ רעספּעקטירטער פון אַלעמען האָט מאיר שעכטער געקענט צונויפפירן צדדים און שלום מאַכן. צום זיין גרויס נדבנות איז געווען אַ גוטע שותפ׳טע

זיין פרוי העני. תמיד גרייט געוועןביידע העלפן אין אַ נויט. יהי זכר ר׳ מאיר שעכטער ז״ל ברוך! די פאַמיליע שעקטער הארריי (צבי) ז״ל און גאָלדע.

נישט געקוקט אויפן רייכטום זענען דאָס פשוטע האַרציקע מענשן. דער איינדרוק איז אַז זיי דאַרפן זיך פּאַרענטפערן, פאַרוואָס זיי זענען רייך און דערפאַר האָלט מען אין איין געבן און נישט נאָר מ׳גיבט אַליין נאָר מ׳מאַכט געבערס. ענערגיש ביידע באַם דורכפירן אַ אַקטיוויטעט און ס׳איז שווער זיך פאַרצושטעלן אַ ערפאָלג אין געזעלשאַפטליכער אַרבייט אָן זיי ביידע. זאָל דער אָנדענק פון האַררי שעכטער אונז זיין געבענטש!

חוץ די גרויסע עסקנים האָבן מיר דאָ אין ניו־יאָרק געהאַט געזעלשאַפטליכע טוער, לויט מעגליכקייט און אומשטענדן.

די פרוי סעלמא האַמבורגער, וועלכע האָט אַלס סעקרעטאַרין פון דער ליי־קאַסע אין ניו־יאָרק פיל אויפגעטאָן פאַר איר אויפבליען און פאַר די חברים.

הערריי סילווערמאַן (הערש כראמאי פון דערהיים) וועלכער האָט פיל געטון מיט זיין וויסן און ווען די סאָסייעטיס צו שטיצן ווו און ווען מ׳דאַרף. אַ שטיק צייט געווען וויס־פרעזידענט פון באַסאַראַבער קאַאונסיל.

אין די ערשטע רייען פון די אַרטיקע עסקנים זענען אַשטיק צייט געווען יוסף פישמאַן און אברהם ליבמאַן. זיי האָבן פיל בייגעטראָגן צו דער אַנטוויקלונג פון אונזערע פּראָיעקטן.

ס׳איז באַמת כדאי אַטראַכט צו טון: פון וואַנען האָבן די ליפקאַנער יידן זיך אויסגעלערנט אַזאַ הומאַניטעט? פון וואַנען די שטענדיקע הילפסגרייטקייט און טיף מענשליכע אָפּפערישקייט אויף די נויטן פון זייערע ברידער־שוועסטער? פונוואַנען? נישט אַנדערש נאָר אַז עפּיס איז געווען אין ליפקאַנער לופט, און זיין גייסטיקן קלימאַט. וואָס האָט אויך אַרויסגעגעבן אַנגעזעענע העברעאישע און יידישע שרייבער. ערציער און מחנכים ווי יהודה שטיינבאַרג, אליעזר שטיינבאַרג, יעקב שטערנבערג, משה אַלטמאַן, יצחק שקאָלניק, בערל שטיפּעלמאַן און אחרון אחרון חביב אונדזער אליעזר גרינבאַרג, וואָס וואוינט דאָ מיט אונז. באַ דער געלעגענהייט דאַנקען מיר אים פון טיפן האַרצן פאַר זיין באַטייליקן זיך פון צייט צו צייט אין אונדזערע אונטערנעמונגען. עס איז באמת אַ שטאָלץ וואָס אַזאַ קליין שטעטל האָט אַרויסגעגעבן אַזאַ פלעיאַדע אינטעלעקטואַלן. דערפאַר זענען מיר ממשיך אַזאַ שיינעם קיום דאָ. מיר שענקען אַסאַך אויפמערקזאַמקייט דעם קומענדען דור. מיר שטרעבן צו ערציען אַ יוגנט, וואָס זאָל אנהאַלטן און פאַרזעצן אונזערע יידישע טראַדיציע און גייסט.

איך וויל באַטאָנען אַז צו די כמעט אַלע אונטערנעמונגען וואָס זענען אין ישראל געשאַפן געוואָרן דורך די ניו־יאָרקער האָבן בייגעשטייערט אויך בראַזיליאַנער ליפקאַנער סאָסייעטי אָנגעפירט פון משה ספּעקטאָר, שמואל שקאָלניק, נחמן ווייסמאַן ז״ל, משה בלאַנק א. א. פון קאַנאַדאַ אָנגעפירט פון יוסף זינגמאַן, אהרן שוסטער און ריסמן מאָטיע פון קאַראַקאַס, מיכל כהן ז״ל און זיין פרוי רוזה כהן.

פאַרן ענדיקן בעט איך אַלע לאַנדסלייט, וועלכע האָבן זיך געזעלשאַפטליך באַטייליקט אין די ליפקאַנער אַקטיוויטעטן און וואָס זייערע נעמען זענען דאָ ניט אַרויסגעבראַכט געוואָרן זיי זאָלן מיר ענטשולדיקן. עס איז ניט מעגליך געווען אין אַזאַ אַרטיקל, וואָס קען אַריינגענומען ווערן אין אַ יזכור בוך.

צולעצט געפינען מיר פאַר נויטיק אויסצודריקן אונדזער דאַנק דעם ועד פון ליפקאַנער ארגון אין ישראל פאַר זיין איניציאַטיוו און גוטער פירונג פון אונדזערע אונטערנעמונגען דאָרט.

בריימאַן יאַנקל ז״ל 1897—1957
יו״ר הסוסייעטי לשעבר

לאַנטערמאַן סעם און פרוי
יו״ר פון סאָסייעטי, ניו־יאָרק

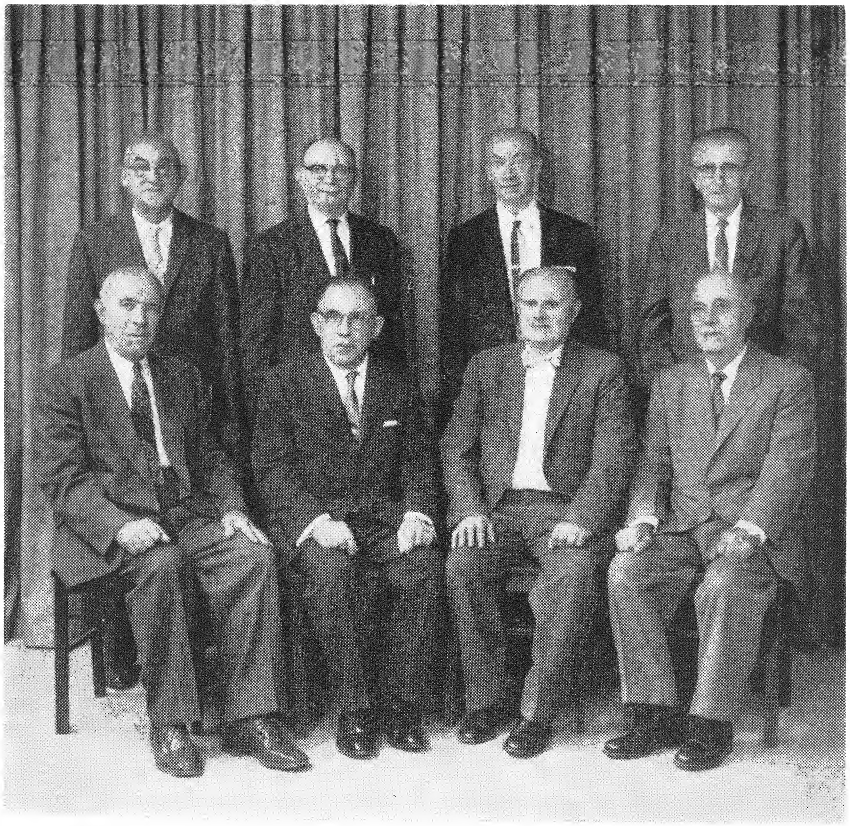

פרויען־אקזילערי קאָמיטע ניו־יורק

זיצן פון רעכטס:
סיידי סטאָללער, קאר. סעקר.; ראָזאַ ראָזענבערג, עקז.; ראָזאַ גאָלד, פרעזידענטין; יהודית זאַלצמאַן, 1 וויצע פרעז.; שיינדל ראַזומני, פרא. סעק.
שטייען פון רעכטס:
אייזענבערג צילי עקז. סעקר.; רות שוואַרץ, 2 וויצע פרעז.; בוקאַרעסטקי אננא, 2 וויצע פרעז.; סאָפיע גראַבמאַן, עקז.; שרה מילער, קאַסירערין; פאַולינא הערמאַן, עקז.; שעכטער עטל, עקז.

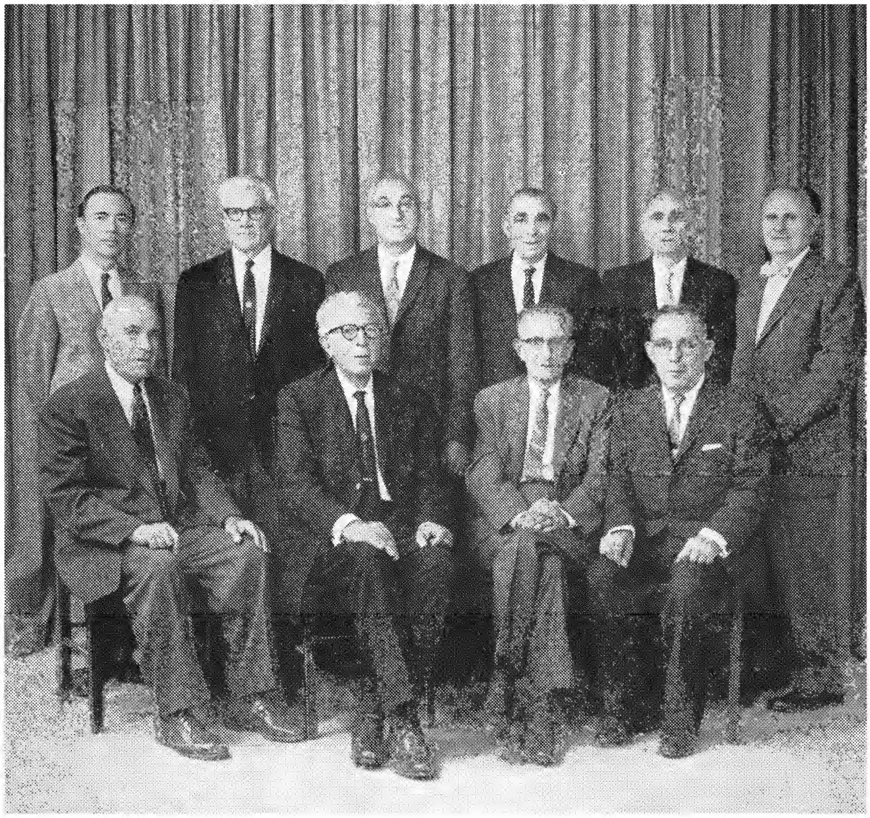
„ותיקים" בארצות הברית פון די ערשטע ליפקאָנער אין ניו־יאָרק.
שטייען פון רעכטס: הירש שקאָלניק, ריסמןמשה, לאָכטערמאַן שלמה.
זיצן פון רעכטס: זקן יואל, צ׳ארלי (יעקל מעכאַניקס זון), זילברמן כראמאי הירש, וואלאך ניסן, פיכטענהאָלץ יאָסל.

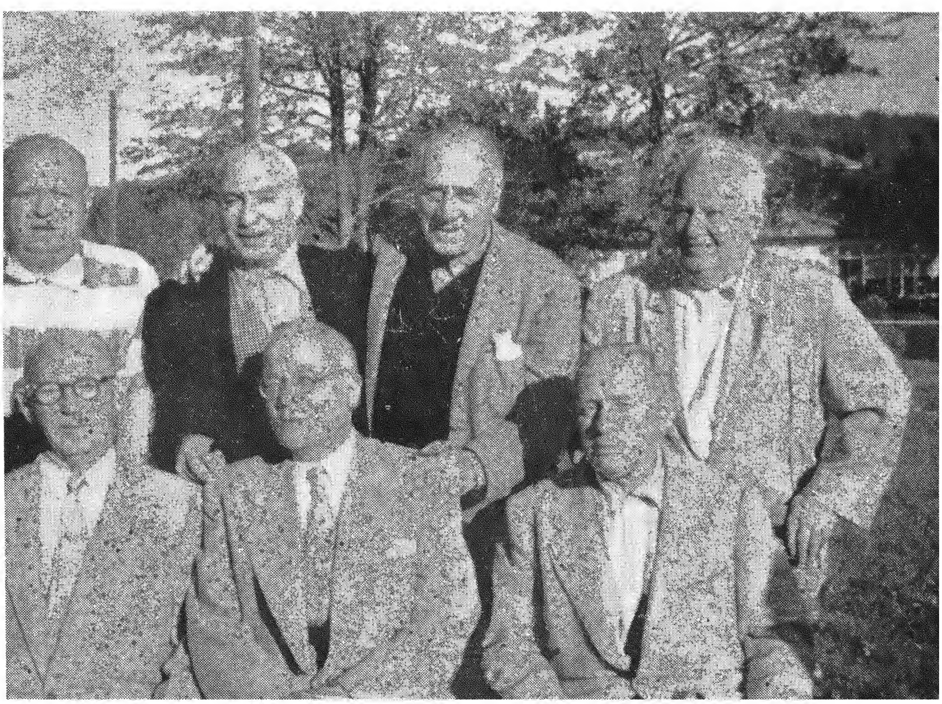
ליפקאַנער בעסאַראַביער צווייג 265 אַרבייטער רינג
שטייען פון רעכט צו לינקס:
אברהם טאַבאַקמאַן, בעריל זאַלצמאַן, סאַול שקאָלניק, ישראל מיללער (קופערמאַן), קלמן קאַנאָוואַל
זיצן פון רעכטס צו לענקס:
שלמה לאַכטערמאַן, יצחק ראַזומני, הערש זילבערמאַן, חיים וויינשטיין

יסוד קופת המלוה בבית משפחת קושניר ניו־יורק
גרינדונגס־זיצונג פון דער לייקאַסע אין הויז פון די קושנירס, ניו־יאָרק 1949

ליפקאַנער סאָסייטי
זיצן פון רעכטס צו לינקס יצחק ראזימני, משה אַסנער, אשר זאלצמאַן, ישראל מיללער
שטיין פון רעכטס צו לינקס הערש גיטעלמאן, אברהם טאַבאַקמאַן, שלמה לאַכטערמאַן, חיים ווינשטיין

ישיבה בניו־יורק עם זילברמן משה 1957
זיצונג אין ניו־יאָרק מיט משה זילבערמאַן וועגן בית תרבות

מ·מין: ראַבינאָוויט·ש העניל, שרייבער אבנר, ליבמאַן משה 1912,
העניל רבינ·ביץ 1925/1890, ליבמאַן משה 1960/1890

צבי כראמאי-זילברמן

ליפקאַנער אין אמעריקע

ליפקאַנער האָבן אָנגעשריבן אַ רייכן קאַפּיטל אין לעבן פון דעם אמעריקאַנער יידנטום, זיי האָבן פאַרנומען בכבודיקע

פאָזיציעס אין אַלע פאַזען פונם יידישן לעבן, אין געשעפט ווי אין דער אָרגאַניזירטער אַרבעטער־באַוועגונג, אין קונסט ווי אין קולטור, איבערהויפּט, אין געזעלשאַפטליכער טעטיקייט, ווו נאָר עס איז געווען אַ פראַגע פון הילף: הילף פאַר אייגענע, משפחה און לאַנדסלייט, הילף פאַר פרעמדע דורך אַלע צדקה אַנשטאַלטן, ועל כולם, הילף פאַר ישראל און פאַר די ליפקאַנער וואָס לעבן דאָרט.

אָבער, בעפאָר מיר וועלן פאַרצייכענען די באַזונדערע פאַזן פון זייער זיך־אויסצייכענען און, אייניקע פון די פּערזאָנען וואָס האָבן זיך טאקע אויסגעצייכענט, וועלן מיר כאַפּן אַ קוק אין דעם בראשית פון דער ליפקאַנער עמיגראַציע קיין אַמעריקאַ. דער אַוועקפאָר פון די ערשטע, און וואָס איז געווען די סיבה פון זייער אָפּרייזן. זייער אָנקומען אין די פאַראייניקטע שטאַטן און די ערשטע אנשטעלונגען און איבערלעבונגען.

זייער אַ שווערע אויפגאַבע, כמעט אַ אנמעגליכע, ווייל

דאָ שטויסן מיר זיך אָן אין אַ ווינקל פאַרשטעלט פון דער פאַרגעסנהייט אָדער באַגראָבן צוזאַמען מיט די אַוועקגעגאַנגענע... דאָס בלעטערן פון עטלעכע יאָר יידישע צייטונגען, פון דער צייט פון אָנפאַנג יאָרהונדערט, האָט אויך גאָרניט אויפגעדעקט אין פאַרבינדונג, ספּעציעל, מיט ליפּקאַן. פּרובירן מיר ציען שלוסן פון דעם וואָס מיר ווייסן.

מיר ווייסן, למשל, אַז מאָטיע בלומענפעלד איז געווען, ביי אונדזער קומען אין אַמעריקא אין 1905, דער נומער־איינס ליפּקאַנער אין נ. י.. מיר ווייסן אָבער ניט צי ער איז געווען דער ערשטער גרינדער, און דער ערשטער פּרעזידענט, פון דער ליפּקאַנער סאָסייעטי, אַ בכבודיקער ייד, פאַרמעגליך און חבריש, האָבן מיר אים באַטראַכט פאַר דעם „נומער איינס" ליפּקאַנער.

מיר ווייסן למשל אַז די פאַרשטאָרבענע גרויסע קינסטלערין, דשעני גאָלדשטיין, איז געווען אַ טאָכטער פון אַ ליפּקאַנער מוטער, מיר האָבן דאָס געהערט פון איר אייגן מויל, אָבער ווען איר מוטער איז געקומען קיין אַמעריקא, אונטער וועלכע אומשטענדן און צו וועמען? דאָס ווייסן מיר ניט. מיר ווייסן למשל אַז העניך שוואַרץ, מיט נאָך אַ גרופּע, האָבן זיך אָפּגעריסן פון דער ליפּקאַנער סאסייעטי און געגרינדעט אַ באַזונדער סאָסייעטי מיט דעם פאַר־נאָמען „אינדיפּענדענט" (אומאָפּהענגיק, בעזונדערדיק).

פאַרוואָס זיי האָבן זיך אָפּגעריסן און פאַרוואָס זיי האָבן זיך צוריק פאַראייניקט, וועגן דעם איז ניטאָ קיין אינפאָרמאַציע, אָבער מען ווייסט אַז העניך שוואַרץ איז פון די קדמונים. צו ער איז געקומען קיין אַמעריקא פאַר, אָדער נאָך, מאָטיע בלומענפעלד, דאָס איז ניט באַוווסט צו קיינעם.

עס קוקט אויס, אַז דאָס ליפּקאַנער עמיגראַנטישע לעבן אין אַמעריקא האָט זיך אָנגעפאַנגען אויף דעמזעלבן שטייגער ווי דאָס גאַנצע יידישע מזרח־אייראָפּעאישע, עמיגראַנטישע לעבן. עמיצער איז געפאָרן, אָדער „געגאַן" קיין אַמעריקא, ער האָט אַריבערגעבראַכט אַ צווייטן, דער צווייטער אַ דריטן, ביז עס האָט זיך אָנגעקליבן גענוג אויף צו גרינדן אַ שוהל אָדער טעמפּל. אַז מען האָט שוין געהאַט ווו צו דאַוונען האָט מען זיך גענומען זאָרגן פאַר אַ פּלאַץ אויף „איבער הונדערט און צוואַנציק יאָר", און אַזוי איז געבוירן געוואָרן אַ סאָסייעטי. האָט דער טעמפּל געהייסן „אנשי בני פּלאָצק", האָט די סאָסייעטי געהייסן „ערשע פּלאָצקער בענעוואלענט סאָסייעטי". אויב מען האָט זיך גענומען רייסן איבער קרקע אָדער קראַנקען־בענעפיסן און אַ גרופּע האָט זיך אָפּגעריסן, האָבן זיי צו דעם זעלבן נאָמען צוגעשטעלט דאָס וואָרט „אינדיפּענדענט" און האָבן עקזיסטירט פאַר זיך.

ביי אונזערע ליפּקאַנער האָט געמוזט פּאַסירן עטוואָס ענליכעס, אָבער אין די רעליגיעזע יידישע צייטונגען פון יענער צייט האָבן מיר ניט געקענט געפונען קיין איין אנאנסירונג פון אַ שול אָדער אַ טעמפּל מיט דעם נאָמען ליפּקאַן אַריינגעשטעלט. נעמען מיר אָן, אַז ביי די ליפּקאַנער האָט זיך ניט אָנגעפאַנגען פון אַ פּלאַץ, ווו צו דאַוונען, נאָר, פון דער נויטיקייט פון קראַנקען־בענעפיסן, דאָקטאָר און, חלילה, קרקע.

דאָס גרופּירן זיך, לויט דער שטאָט, פון די דאַמאָלסטיקע עמיגראַנטן איז געווען אַ דורכויס נוטווענדיקע, מען איז געקומען אין אַ ניי לאַנד, מיט אַ נייער שפּראַך, דאָס לעבן, די פירונגען זיינען געווען פרעמד, די ניט־יידישע שכנים זיינען אויך ניט געווען צו פריינדליך, אפילו יידישע פון פאַרשידענע געגענטן פון אייראָפּא, ווי גאַליציאַנער און ליטוואַקעס, פּוילישע און רומענישע א. א. וו. האָבן ניט געהויזט צוזאַמען. האָבן זיך פאָרמירט קוואַרטאַלן, קוואַרטאַלן פון רומענישע יידן, פון ליטווישע, גאַליציאַנער. מען האָט זיך געזוכט צו וואַרעמען לעבן אייגענע. די טעג זיינען אַוועק מיט שווערער אַרבעט, די אָוונטן האָט מען געזוכט צו פאַרברייגען, האָט מען באַזוכט אייגענע לאַנדסלייט, איז געקומען אַ נייער אימיגראַנט (אַ גרינער) האָט מען אָפּגענומען אַ גרוס פון דער היים; דאָס גאַנצע יידישע אימיגראַנטן־לעבן האָט זיך אַזוי אָנגעשטעלט.

פון די גרופּירונגען זיינען געבוירן געוואָרן סאָסייעטיס (פאַריינען), די סאָסייעטיס האָבן פאַרזאָרגט זייערע מיטגלידער, מיט דאָקטאָר, מיט קראַנקן־אונטערשטיצונגען, מיט אַ פּלאַץ אויף איבער הונדערט און צוואַנציק יאָר. פון די סאָסייעטיס זיינען אויסגעוואַקסן פּראָטווירנאַלע־אָרדענס, ווי דער אַרבעטער רינג, נאַציאָנאַלער אַרבעטער פאַרבאַנד, בני ברית א. א. וו. ניט אַלע סאָסייעטיס האָבן זיך אָנגעשלסן אין אַלגעמיינע קערפּערשאַפטן, פילע האָבן פונקציאָנירט באַזונדער, פאַר זיך, די ליפּקאַנער סאָסייעטי האָט אויך פונקציאָנירט פאַר זיך און זי טוט דאָס נאָך ביז איצט. אָבער, קיין „אנשי בני ליפּקאַן" איז ניט געווען, מיר האָבן געהאַט רעליגיעזע יידן וואָס זיינען געגאַנגען דאַוונען, האָבן זיי, עס ווייזט אויס, געדאַוונט ווו זיי האָבן געקענט, ווייל, אין דעם „טאָגבלאַט" און „מאָרגן־זשורנאַל", די רעליגיעזע צייטונגען פון יענער עפּאָכע, האָבן מיר ניט געפונען קיין איין באַריכט, וואָס זאָל אָנצייגן, אַז אַ ליפּקאַנער בית התפילה איז יאָ געווען.

אין 1905, ווען מיר זיינען געקומען אין לאַנד, האָבן מיר שוין געטראָפן די ליפּקאַנער סאָסייעטי, אָבער ווי לאַנג זי האָט דאַן עקזיסטירט, האָבן מיר אַן אנדייטונג אין אַ זשורנאַל וואָ סאיז אַרויסגעגעבן געוואָרן פון דער ליפּקאַנער סאָסייעטי צו דער געלעגענהייט פון אַ 35־יאָריקן יובל באַנקעט. דער זשורנאַל איז רעדאַגירט געוואָרן פון אַ קאָלעגיום אונטער דעם פאָרזיץ פון חיים דוד (כראמאי) זילבערמאַן, די אַנדערע צוויי זיינען געווען משה ליבמאן און הערי דעלל. דער יובל איז פאָרגעקומען דעם 22־טן פעוורואַל, 1936 און הייסט "35 יאָר ליפּקאַנער בעס. פּראָגרעסיוו סאָס". שטעלט דער זשורנאַל אַוועק דעם דאַטום פון דער אָרגאַניזירונג פון דער סאָסייעטי אויף אַרום 1901 אָדער 1902. מען קען אָננעמען אַז עס האָט גענומען אַ פּאָר יאָר ביז די ליפּקאַנער אימיגראַנטן האָבן זיך צוזאַמען־גערעדט און דערנענטערט, ווייל אין ליפּקאַן האָבן די פאַרשידענע קאסטעס פון באלעבאַטישע יידן און בעלי־מלאכות ניט פראטערניזירט, דאָ האָט ערשט די אַמעריקאַנער דעמאָקראַטיע פאַרשמיילערט די מחיצה, די היימישע קאָמפּלעקסן האָבן גענומען פאַרשווינדן און מען האָט זיך געקענט צוזאַמען רייידן און גרינדן אַ סאָסייעטי. אַ פּאָר יאָר איז אָבער זיכער אַוועק, מוז מען דערפאַר פעסטשטעלן, אַז די ערשטע

ליפקאַנער עליה קיין אַמעריקע איז פאָרגעקומען ביים שלוס פון לעצטן יאָרהונדערט אָדער ביים אָנפאַנג פון דעם איצטיקן.

דער גלאררייכער קאַפּיטל פון ליפקאַנער אַקטיוויטעטן האָט זיך אָנגעפאַנגען נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה. פאַר דעם איז דאָס גאַנצע אייראָפּעאישע יידנטום אין אַמעריקע געווען פאַרנומען מיט זיך אָדער מיט די זייניקע. דאָס לעבן איז געווען ניט לייכט. יעדער איז געווען פאַרנומען מיט דער פראַגע — ווי אַרבעט מען זיך אַרויף. „מאַכן אַ לעבן" איז געווען אַ טאָגטעגליך פּראָבלעם. די ערשטע פראַגע וואָס מען האָט געשטעלט אַ לאַנדסמאַן, ווען מע האָט אים ניט געזען אַ שטיק צייט, איז געווען: „מאַכסט עפּעס אַ לעבן". צי אין געשעפט, צי ביי דער אַרבעט, האָט מען געטראַכט פון פאַרדינען אַביסל מער, כדי מען זאָל קענען שיקן „אַ פּאָר טאַלער" צו אייגענע אָדער ווען אַריבער ברענגען. אפילו די סאָסייעטיס זיינען מייסטנס געווען פאַרנומען בלויז מיט זייערע אייגענע מיטגלידער. ביי די מיטינגן האָט מען אַלעמאָל פאַרהאַנדלט פראַגן וואָס האָבן געהאַט צוטאָן מיט „קראַנקן־בענעפיסן", „סעמעטערי" קרקע אָדער שטיצן אַן אַרבעטסלאָזן מיטגליד, אַלעס פאַר אייגענע, לאָקאַלע נויטיקייטן.

די ליפקאַנער סאָסייעטי איז ניט געווען קיין אויסנאַם. אפילו נאָך דעם גרויסן פייער אין ליפקאַן פון יאָר 1910, ווען אין ניויאָרק איז געגרינדעט געוואָרן אַ ספּעציעלע קאָמיטע וואָס זאָל שיקן געלד פאַר די נשרפים, איז די איניציאַטיוו פאַר דער אַרבעט אויך ניט געקומען פון דער ליפקאַנער סאָסייעטי נאָר פון די יידישע צייטונגען אין ניויאָרק. אין דער קאָמיטע האָבן זיך באַטייליקט ליפקאַנער, בּרישטאַנער, קעשענעווער, און נאָך בעסאַראַבער פון פאַרשידענע שטעטלעך.

מיר מיינען ניט אָנקלאָגן די ליפקאַנער סאָסייעטי אין גלייכגילטיקייט, אָדער נאַכלעסיקייט, ווייל מיר ווייסן, אַז יעדער ליפקאַנער וואָס האָט געהאַט אַ נשרף אין זיין פאַמיליע האָט געטאָן אַלעס וואָס אין זיינע כוחות, און איבער די כוחות, צו שיקן הילף. אָבער דאָס געפיל פון שאַפן הילף קאָלעקטיוו איז נאָך דאַן ניט געווען אַנטוויקלט ביי די „באַזונדעריקע" סאָסייעטיס, און דערפאַר אויך ניט ביי די ליפּקאַנער.

אַרויסגעצייגט וואָס ליפקאַנער קענען אין הלכות הילף, האָט זיך ערשט נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה. ווען די צייטונגען האָבן אָנגעהויבן צו ברענגען באַריכטן וועגן דעם חורבן, וואָס די מלחמה האָט געמאַכט אין יידישן לעבן אין יעדער שטאָט און שטעטל. ווען עס האָט זיך דערטראָגן דער ווייגעשריי נאָך הילף, דאַן האָבן גרופּעס זיך גענומען אָרגאַניזירן אין גרעסערע הילפס־אָרגאַניזאַציעס, יעדער לאַנדסמאַנשאַפט האָט גערופן אַלע זיינע לאַנדסלייט, אָרגאַניזאַציעס און יחידים, צו פאַראייניקטע אַקציעס. די אַנדערע גרעסערע און קלענערע שטעט, און די גאַנצע פּראָווינץ, האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין די ניויאָרקער צענטראַלע אָרגאַניזאַציעס און הילף האָט גענומען פליסן צו די מלחמה געטראָפענע.

מען דאַרף געדענקען, אַז די מלחמה יאָרן האָבן געבראַכט אַ גרויסע „פּראָספּעריטי" גוטע פאַרדינסטפולע צייטן. אַרבעטער האָבן געקראָגן גרויסע פאַרדינסטן, געשעפטסלייט האָבן געמאַכט אַסאַך געלד, זיינען געבוירן געוואָרן אַסאַך גבירים.

די ליפקאַנער האָבן געהאַט מזל: אונדזערע גבירים האָבן זיך גלייך געשטעלט אין דער שפּיץ פון דער אַרבעט פון העלפן אונדזער שטעטל ליפקאַן, זיי האָבן ניט געוואַרט אַז מען זאָל זיי שלעפן... דער רעזולטאַט איז געווען, אַז מיט די גרויסע סומען וואָס אונדזערע רייכערע לאַנדסלייט האָבן געגעבן איז געווען מעגליך צו שיקן אַסאַך פּאַקעטן פון עסן, מזומן געלד, די הויפּטזאַך, מיר האָבן געשאַפן אינסטיטוציעס אין ליפקאַן. אַ מושב זקנים, אַ קינדער אנשטאַלט, קינדער שולן און אַ האָספּיטאַל; אַלץ מיט דער פולער האנט און גאַנצן האַרצן.

די צווייטע וועלט־מלחמה, מיט איר גאַנצן שוידער, מיט דעם מערדערישן איבערפאַל פון דעם גרויזאַמען דייטש איבער אַלע יידישע ישובים, האָט אָפּגעהאַקט די מעגליכקייט פון שיקן הילף קיין ליפקאַן. מען האָט ניט געוווּסט ווו ווער ס׳געפונט זיך, די באַריכטן אין די צייטונגען זיינען געווען איינע שוידערליכער פון דער צווייטער, אָבער, אַלעס אנבעשטימט, אַזוי שנעל, ווי מען האָט געקראָגן אַ באַריכט, אַ אדרעס ווו עמיצער געפונט זיך, האָט מען גלייך אַוועקגעשיקט אַ פּאַקעט עסן אָדער קליידער. די אַרבעט איז אָנגעגאַנגען אויף אַ קאָלעקטיוון אופן, יעדער לאַנדסמאַנשאַפט פאַר זיך.

ווען ישראל איז פּראָקלאַמירט געוואָרן אַלס אַן אַנערקענטע יידישע מדינה און די שארית הפליטה פון אייראָפּא האָט זיך גענומען ציען קיין ישראל, האָט די הילפס־אַרבעט זיך גלייך איבערגעטראָגן קיין ישראל. אונדזערע ליפקאַנער האָבן זיך גלייך גענומען שיקן פּעקלעך עסן, קליידער. זייער אַסאַך איז אויפגעטאָן געוואָרן מיט די פּעקלעך, אָבער די הילף איז געווען אַ מאָמענטאַלע, מען האָט אויפגעגעסן דאָס פּעקל און מען האָט בעדאַרפט וואַרטן פאַר נאָך אַ פּעקל. אונדזער קאָמיטע, וואָס האָט ניט געזוכט „אָפּצופּטרן" אַ חוב, נאָר האָט טאַקע געוואָלט העלפן ממשות׳דיק, האָט זיך תיכף אָפּגערופן אַף דעם פאָרשלאַג פון ארץ ישראל גרינדן אַ ליי־קאַסע ווו אַ לאַנדסמאַן זאָל קענען לייען אַ בעדייטענדע סומע, און מיט דעם עפּעס טאָן פאַר זיך. דאָ האָט זיך ווייטער אַרויסגעצייגט דער קאַליבר פון אונדזער ליפקאַנער רייכע און פאַרמעגליכע לאַנדסלייט. דאָס ערשטע האָבן זיי אַריינגעשטעקט זייערע הענט אין די אייגענע קעשענעס און האָבן געגעבן גרויסע ביישטייערונגען, עס האָט באַלד נאָכגעפאָלגט אָנדערע באַדייטענדע און קלענערע סומען און די ליי־קאַסע איז געגרינדעט געוואָרן. אַז די ליי־קאַסע איז אַ גרויסער דערפאָלג דאָס ווייסן שוין אַלע, אייגענע און פרעמדע.

נאָך דער ליי־קאַסע זיינען געקומען די 72 הייזער, נאָכדעם דער שיינער מארטא גינזבורג סענטער, אט־א־די אַלע פּראָיעקטן זיינען אויך געקומען צושטאַנד אַדאַנק די גרויסע ביישטייערונגען פוןאונדזערע רייכע און פאַרמעגליכע יידן פון ליפקאַן און טאַקע די פּערזענליכע אָנשטרענגונגען וואָס־זיי האָבן געמאַכט. אונדזערע לויב־געזאַנגען פאַר אונדזערע ליפּקאַנער רייכע יידן טאָר ניט אויסגעטייטשט ווערן אַז מיר מינימיזירן די בעדייטונג און וויכטיקייט פון די ביישטייערונגען פון אַלע ליפקאַנער לאַנדסלייט, אַלע האָבן געטאָן

אַרבעט און געגעבן געלד, יעדער לויט זיין מעגליכקייט און זיין פעיקייט, אָבער אונדזערע רייכע און פאַרמעגליכע האָבן זיך ווירקליך אויסגעצייכנט.

לאָמיר טאַקע ביי דעם פונקט פאַרצייכענען די נעמען פון אונדזערע גרויסע טוער און גרויסע געבער. דריי זיינען פון אונדז אַוועק פריצייטיק, כמעט אין איין יאָר, וועלן מיר טאַקע אָנפאַנגען פון זיי.

משה ליבמאַן ע״ה — ער איז געווען די מאַגנעטישע, צענטריפישע קראַפט פון דער גאַנצער הילפס־אַרבעט. ער האָט געדריפן, ער האָט גע׳עצה׳ט, ער האָט באַפוילן און געפירט. ער איז געווען דער ענערגישסטער פרעזידענט וואָס דער קאונסיל פון בעסאַראַבער יידן ביי דער הסתדרות האָט געהאַט. אונטער זיין פירערשאַפט איז אַסאַך דערפאָלגן פאַר ישראל, און אונדזערע לאַנדסלייט, פאַרצייכנט געוואָרן. ער איז געשטאָרבן אין אַמט אַלס פרעזידענט.

מאיר שעכטער (ישכר דוד מיכלס) ע״ה — ער איז געווען שטיל, בעשיידן, קלוג, גוטהאַרציק מיט קאָנסטרוק־טיוון פאַרשטאַנד, ער האָט געגעבן געלד און מי, דערפאַר האָט ער אויך בעאַיינפלוסט אנדערע צו געבן. אין דער אַרבעט פאַר ישראל וועט זיין נאָמען פאַרשריבן ווערן מיט גאָלדענע אותיות. ער איז אויך געווען פרעזידענט פון דער ליפקאַנער סאָסייעטי, אין דעם אַמט האָט ער אַסאַך אויפ־געטאָן פאַר דער סאָסייעטי. ער האָט עטאַבלירט פאָנדן וואָס זאָלן העלפן עלטערע, נויטבאַדערפטיקע מיטגלידער. די פאָנדן זיינער זייער נוצליך און פונקציאָנירן נאָך איצט גוט. נאַטיר־ליך, חוץ זיין מי, האָט ער אויך אין די פאָנדן אַריינגעלייגט זיינע אייגענע היפשע ביישטייערונגען אין אַלע זיינע הילף־אונטערנעמונגען האָט ער אָנגעפאַנגען פון זיין קעשענע.

הערשי שעכטער (ר׳ לייב שוחט׳ס איניקל) ע״ה — גע־ווען אַ ליבער, האַרציקער, פריינטליכער מענש. דערפאָלגרייך אין זיינע געשעפטס־אונטערנעמונגען, איז זיין קאַריערע גע־ווען ענליך צו מאיר שעכטער. איבערהויפט מיט זיין פריי־געביקייט און זיין גרייטקייט צו טון אַ מענשן אַ טובה. ער האָט אויך באַצירט דעם אַמט פון פרעזידענט פון דער ליפ־קאַנער סאָסייעטי און געווונען דרך ארץ און ליבשאַפט פון אַלע מיטגלידער און פון לאַנדסלייט איבעראַל.

דער פאַרלוסט פון די דריי וואַרעמע און נוצליכע יידן, ווערט באַוויינט, ניט נאָר פון זייער פאַמיליע און אייגענע, נאָר אויך פון טויזנטער מענשן און הונדערטער אינסטיטו־ציעס, לאָקאַלע און נאַציאָנאַלע, ספּעציעל די אינסטיטוציעס וואָס אַרבעטן פאַר דעם אויפבוי, און פאַרזיכערונג פון ישראל.

צווישן די פאַרשטאָרבענע ליפקאַנער וואָס האָבן זיך אויסגעצייכנט אַלס בעלי צדקה, דאַרף אויך פאַרצייכנט ווערן דער נאָמען פון אליק שעכטער, ע״ה, אָדער עליק דוד מיכלס. אין זיין צייט, איז ער געווען אַ גרויסער בעל צדקה. ער איז אויך געווען אַ דערפאָלגרייכער פרעזידענט פון דער ליפקאַנער סאָסייעטי. די פרויען דיוויזיע פון דער ליפקאַנער סאָסייעטי רופט זיך נאָך דעם נאָמען פון אליק שעכטער׳ס זון, וואָס איז געפאַלן אין דער שלאַכט פאַר דער באַפרייונג פון שפּאַניע פון איר דיקטאַטור — דער רובין שעכטער רעליעף״.

מאָטיע בלומענפעלד, ע״ה (מאָטיע משה יענקל׳ס) — זיינע פאַרדינסטן זאָלן אויך פאַרצייכנט ווערן. ער איז געווען דער ערשטער וואָס האָט צוזאַמענגענומען די לאַנדסלייט און געגרינדעט אַ ליפקאַנער סאָסייעטי, האָט 20 יאָר געדינט אַלס זיין ערשטער פרעזידענט.

יאנקל ברייטמאַן ע״ה, ער האָט אַוועקגעגעבן אַסאַך מי און ענערגיע אין דעם פעקלעך־פעריאָד. אין זייער צייט, זיינען די פעקלעך געווען אַ לעבנס רעטונגס אַקטיוויטעט.

שמאי סאַפיר ע״ה, ער איז געשטאָרבן בעפאַר די הילפס־עפּאָכע האָט זיך אָנגעהויבן, ער איז אָבער געווען סעקרעטאַר אַסאַך יאָרן מיט אַ פאַרדינסטפולן רעקאָרד.

חיים דוד (כראמאי) זילבערמאַן ע״ה — געווען אַ רעקאָרדער סעקרעטאַר, האָט געהאַט אַ גרויסע השפעה אויף דער פירונג פון דער סאָסייעטי און אירע מיטגלידער, ער האָט געשריבן די קאָנסטיטוציע־ביי־געזעצן פון דער סאָסייעטי רעדאַקטאָר־פאַרזיצער פון דעם פריער־דערמאָנטן באַנקעט־זשורנאַל אין וועלכן ער האָט פאַרצייכנט קאָלירפולע בילדער און פאַסירונגען פון דעם אַמאָליקן ליפקאַן.

העניך שוואַרץ ע״ה — ער איז געווען פרעזידענט פון אַ גרופּע וואָס האָט זיך אָפּגעריסן פון דער ערשטער סאָסייעטי, ער איז אָבער געווען אינסטרומענטאַל אין דער ווידער־פאַר־אייניקונג און דאַן געווען פרעזידענט.

עס איז זיכער געווען נאָך אַנדערע, פון די אַוועקגעגאַנ־גענע, וואָס האָבן געהאַט פאַרדינסטן, אָבער לײדער ווייסן מיר ניט פון זיי. איצט פעגן די לעבעדיקע, זאָלן זיי לאַנג לעבן און זיין געזונט.

מאַקס קושנער — איינער פון די איניציאַטאָרס, און פאַרזיצער פון דער ליי־קאַסע אין ישראל, חוץ וואָס ער איז איינער פון די גרויסע געבער אין מזומן געלד, איז זיין פאַבריק (ער מאַנופעקטירט לאַמפּן) אָפן פאַר אַלע צדקה־אינסטיטוציעס וואָס קאָלעקטירן פאַרשידענע געשאַנקען פאַר אַ „באַזאַר״ (יאַריד), און שאַפן געלדער פאַר זייערע צדקה־צוועקן. קיינער גייט ניט אַוועק מיט „ליידיקן״ פון זיין פאַבריק. ער איז אויך איינער פון די ערשטע אַקטיווע טוער פאַר ישראל, ער האָט אַליין געטאָן און אַוועקגעגעבן זיין צייט אין די אַוועגטן צו גיין באַזוכן אַנדערע, אָרגאַניזאַציעס און יחידים, און זיי וועקן צו דער אַרבעט פאַר ישראל. די אַרבעט האָט ער געטאָן נאָך אין בעסאַראַבער פאַרבאַנד, און ווען דער בעסאַראַבער פאַרבאַנד איז רעאָרגאַניזירט געוואָרן אַלס אַ קאונסיל פון בעסאַראַבער יידן אונטער דער אויפזיכט פון דער הסתדרות, איז ער פאַרבליבן מיט דעם קאונסיל און זעצט פאַר זיין אַרבעט. אין דער צייט פון דעם שרייבן איז ער פרעזידענט פון קאונסיל.

אבנר שרייבער (משה שרייבער׳ס) — אַ דערפאָלגרייכער געשעפטסמאַן אין פילאַדעלפיע, רעספּעקטירט אין זיין שטאָט און אין זיין קרייז אין זיין אַרבעט פאַר ישראל, און פאַר ליפ־קאַנער אין ישראל, אַרבעט ער מיט אונזער ליפקאַנער גרופּע אין נ. י. און מיט דעם קאונסיל פון בעסאַראַבער, חוץ זיינע ביישטייערונגען דאָ, וואָס זיינען פון די גרעסטע אין

אונדזער גרופּע, מאַכט ער אָפּט רייזעס קיין ישראל און לאָזט זיך דאָרט קאָסטן פיל געלד.

משה גינזבערג, ניט קיין ליפּקאַנער, ער איז אַ זעמבראַווער, אָבער ליפּקאַנער לאַנדסלייט גלויבן ניט און ווילן ניט גלויבן, אַז ער איז ניט קיין ליפּקאַנער. זיינע ביישטייערונגען פאַר ליפּקאַנער צוועקן זיינען אַזוי גרויס און אַזוי האַרציק, אַז מען באַטראַכט אים פאַר אַ ליפּקאַנער און מען האָט פאַר אים פיל ליבשאַפט און רעספּעקט. ער איז באַרעכטיקט אויף אַ בכבודיקן פּלאַץ אין דעם ליפּקאַנער פּנקס, ספּעציעל ווייל ער האָט געפונען פאַר פּאַסיק אַוועקצושטעלן אַ מאָנומענט. דעם מאַרטאַ גינזבערג צענטער, גראַדע אין ליפּקאַן אין ישראל. די ליפּקאַנער זיינען ניט די איינציקע וואָס האָבן אים אַדאָפּטירט, אַסאַך אָרגאַניזאַציעס און לאַנדסמאַנשאַפטן דאָ אין אַמעריקאַ דערמאָנען זיין נאָמען מיט דער זעלבער ליבשאַפט און דרך ארץ, ספּעציעל דער קאָונסיל פאַר בעסאַראַבער יידן דערמאָנט זיין נאָמען מיט ליבשאַפט און ברכה.

שלמה לאַכטערמאַן — אַ דערפאָלגרייכער ביזנעסמאַן, זיינע באַשטייערונגען זיינען באַדייטענדע. ער איז איצטיקער פּרעזידענט פון דער ליפּקאַנער סאָסייעטי וואָס איז אַ גרעסערע פאַראַנטוואָרטליכקייט ווי ווען־עס איז פריער, דער עולם ווערט עלטער און די פּראָבלעמען גרעסער און שווערער, וואָס דאָס מיינט אַז עס קאָסט אים געזונט, צייט און געלד.

עס זיינען פאַראַן זייער אַסאַך ליפּקאַנער וואָס כאָטש זייערע ביישטייערונגען גייען ניט אַריין צווישן די „טויזענטער" אָדער „הונדערטער", ווייל זיי קענען איינפאַך ניט ערפאָדערן צו געבן גרויסע סומען, געבן זיי אָבער, חוץ זייערע באַשיידענע ביישטייערונגען, אַסאַך פון זייער צייט און מי לטובת ליפּקאַנער דאָ, און אין ישראל; אויסרעכענען אַלעמענס נעמען איז אונמעגליך.

בעפאָר מיר טרעטן אָפּ פון דער טעמע „רעליעף" מוזן מיר פאַרצייכענען דעם פאַקט אַז זייער אַסאַך ליפּקאַנער פרויען, און פרויען פון ליפּקאַנער, האָבן גרויסע פאַרדינסטן אינדער אַרבעט פון הילף פאַר אייגענע און פרעמדע אינסטיטוציעס און איינצעלנע נויטבאַדערפטיקע. אין דעם פעקלעך־פּעריאָד האָט זייער אַרבעט זיך אָנגעזען זייער שטאַרק. מיר וועלן קיין נעמען ניט דערמאָנען ווייל מיר האָבן מורא אז מיר קענען נאָך אויסלאָזן פּונקט די נעמען וואָר דאַרפן פאַרצייכנט ווערן. די פרויען אקזיליערי די רובען שעכטער רעליף, פונקציאָנירט נאָך ביז איצט זייער דערפאָלגרייך

האָבן מיר אייגענטליך שוין פאַרצייכענט די בעסטע עקזעמפּלאַרן פון ליפּקאַנער וואָס האָבן זיך אויסגעצייכענט אין דער ביזנעס־וועלט און אין דער הילפס־אַרבעט. איצט אין דער אַרבעטער באַוועגונג.

דער סאַמע ערשטער ליפּקאַנער וואָס האָט געוווינען אַ בכבודיקן פּלאַץ אין דער אַרבעטער באַוועגונג איז דער שרייבער פון די צייליען, מיר וועלן פּרובירן זיין אָביעקטיוו.

הערש (כראמאן) — זילבערמאַן, הערש דעם נאמן'ס — פאַרבונדן מיט דער אַרבעטער באַוועגונג אַלע זיינע יאָרן, זיך דערדינט צו דעם אַמט פון זיין דער מענעדשער (פאַרוואַלטער, פירער) פון איינעם פון די גרויסע לאָקאַלן וואָס האָט אַריינגענומען די לייכטע פרויען־קליידער אינדוסטריע אין דער אינטערנאַציאָנאַלער פרויען־קליידער־יוניאָן, אַלע יאָרן אַקטיוו פאַרבונדן מיט דעם אַרבעטער רינג, איז סעקרעטאַר, פון זיין צווייג פון אַרבעטער רינג, פאַר אַכט און דרייסיק יאָר. ער האָט געקריגן אַן אויסצייכנונג־פּלאַקעט, פון אַרבעטער רינג פאַר זיין איבערגעגעבענער, לאַנגיעריקער אַרבעט. ער אַרבעט שוין יאָרן פאַר דער נאַציאָנאַלער קאָמיטע פאַר דעם אַרבעטענדיקן ישראל, דער אַמעריקאַנער הסתדרות פאַר ישראל, אויך פאַר דעם קאָונסיל פון בעסאַראַבער יידן, בעפאָר דעם קאָונסיל האָט ער געאַרבעט פאַר דעם פאַרבאַנד פון בעסאראבער יידן. די הסתדרות האָט אים אויך פּרעזענטירט מיט אַן אויסצייכנונג פּלאַקעט, אין ביידע פאַלן, טוט ער זיין אַרבעט פריי אנבעצאלט און מאַכט זיינע ביישטייערונג אויך, נאַטירליך, לויט זיינע מעגליכקייטן. אין דעם בוך — „ווער־איז ווער אין אַמעריקאַנער עקזיקוטיוו", אַרויס אין 1935, געפונט זיך אַ קורצע ביאָגראַפיע פון אים.

מעקס קאַהען (הערש כהנ'ס זון). ער האָט געווונען אַ ב'כבוד'יקע פּאָזיציע אין דער יידישער אַרבעטער באַוועגונג, ער איז געווען דער מענעדשער (פאַרוואַלטער, פירער) פון דער יוניאָן פון די פּרעסערס; אַ לאָקאַל פון דער אינטערנאַציאָנאַלער פרויען קליידער אינדוסטריע. ער איז דערוויילט געוואָרן, ביי אַ קאָנווענשאַן פון דער אינטערנעשיאנאַל, אַלס אַ וויים־פּרעזידענט, ער האָט אָנגעהאַלטן ביידע אַמטן אַסאַך יאָרן. איז געשטאָרבן אין אַמט פּריצייטיק.

משה אוישער, ע"ה — גרויסער חזן, בינע אַרטיסט און קאָנצערט מייסטער. אַלס אַרטיסט איז ער געווען זייער אָנגעזען און אנערקענט אין זיין פּראָפעסיע.

פריידעלע אוישער, שוועסטער פון פאַרשטאָרבענעם משה אוישער, אַ גרויסע זינגערן, ספּעציעל אין דעם חזנישן רעפּערטואַר. מען האָט איר טאַקע גערופן פריידעלע די חזנ'טע.

דשעני גאָלדשטיין ע"ה, טאָכטער פון אַ ליפּקאַנער מרטער — זי איז געווען איינע פון די אנערקענסטע דראַמאַטישע אקטריסעס, אן ערשט־קלאַסישע קראַפט, אנערקענט פון דער טעאַטער וועלט און דער אָפיציעלער קריטיק.

ד"ר מיכאל קויפמאַן, שלום עליכמ'ס איידעם, חוץ זיין פּראַקטיצירן אַלס דאקטאר, איז ער אַלע יאָרן געווען אַ מיטאַרבעטער אין פאָרווערטס, געשריבן סקיצן און דערציילונגען.

אליעזר גרינבערג, חסקעל גרינבערגס זון — אַנערקענטער פּאָעט, עסעאיסט און קריטיקער, אַרויסגעגעבן אייניקע באַדייטענדע ביכער. אין דער יידישער קולטור־וועלט פאַרנעמט ער א בכבודיקן פּלאַץ.

אהרון שוסטער, וואָס האָט אַרויסגעגעבן אַ בוך „ליפּקאַן", וואוינט אפילו אין קאַנאַדע, אָבער ער איז זייער אַ טייערער ליפּקאַנער ייד, און מיר נעמען אים אַריין אין דער אַמעריקאַנער ליפּקאַנער משפחה.

דאָס איז דאָס קאַפּיטל ליפּקאַן אין אמעריקע, אפילו ניט דערגענצט, אָבער גענוג אַז מען זאָל האָבן מיט וואָס זיך צו באַרימען.

על במותיך, ישראל, נפלו חלל —
יהי זכרם קדש!

דרוזדיק נעמי

חויה קטנה בימים אפורים

השעה היתה מאוחרת למדי. היו עוד כמה חברים בקן ובלי משים נפלט מפי מי שהוא: „חברים, בואו אל הים!"

בחוץ יילל הרוח בחזקה, כאילו אמר לזרוק אותנו הרחק מכאן. יצאנו כשההחלטה בלבנו: הימה! למרות הרוח והקור. הצעדים נתרחבו מרגע לרגע. רצינו לצאת לרגע מתוך ד' אמות של מחשבות אפורות, להרגיש את היפה בכל הדרו. הרוח פסקה בינתים. קרעי עננים נראו על פני השמים הקודרים. הגענו לדרך היורדת אל הים. הוא השתרע לעינינו ואנו צעדנו לעומתו.

במפרץ בין הצריפים חזר הסער ואמר לדחוף אותנו חזרה. אנו לא נרתענו. רצנו קדימה לים! המעיל התבדר ברוח. השיער התנופף והרגשה אחת מלאה את כל הנשמה: לפרוץ קדימה, ללכת לים! הגענו אליו. החוף הלבן היה עכשיו כהה מן הגלים שהציפוהו. הים סער, געש בשאגת פראים והשתער לקראתנו, אך אנו הבטנו אליו באהבה, בהערצה אין סופית לים האין־סופי, המתגלה בכל הדר קצפו וזעפו. הלב רטט מאהבה, אהבה, אהבה לים המתגעש בשאגת אדירים, המזה את קצפו הלבן על החוף,והחול כה דביק והגלים רודפים זה אחר זה, כאלו התחרו: מי יגיע ראשון לחוף.

ופתע נקרעו העבים וירח מכסיף הופיע והפיץ את קרני אורו על ים־אדירים זה, ואנו המשכנו לצעוד עד שדרכו רגלינו על הטילת. הרוח נשב ואנו נשמנו אותו במלא החזה, את האויר הנקי מאבק העיר. היו אלה רגעי התעלות שבאהבה לטבע, לטבע, לים הגדול, המתנפץ לעינינו, לרסיסי רסיסים של טפות מלטפות, לרוח הסוער, לעבים הקודרים ולירח המתגלה בינותם מה דלונו וקטונו מול הים האדיר, מול גלים המטפסים ועולים לעבים עמוסי מים, כהרים כבדים וקהים, הנושאים בתוכם עוז ועצמה. ועם זאת כמה הרגשנו את עצמנו גדולים וענקים. יען כי ניצחנו את הרוח ובאנו אל הים וראינו את היאבקותו הגדולה, יען שאפנו אל קרבנו את הרוח המשתולל, כי צמאנו לו ולהמיתו הרבה. התעלינו מעל היום־יומי והחיינו בקרבנו את קדושת היופי, יפי הטבע, שהוא כה קרוב אלינו ואין אנו חשים בו.

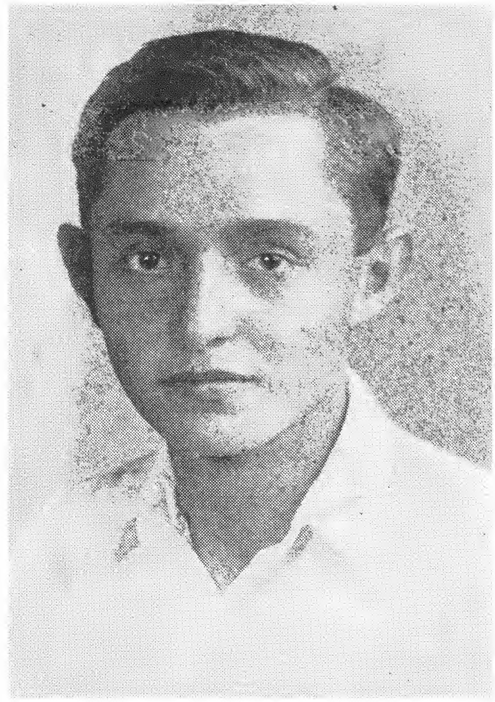
הלכנו מן הים ונותרה בנו הרגשה טובה, הרגשת חויה קטנה בין שלל ימים אפורים, וחויה זו הביאה עמה כוח רענן, מרץ ורצון לעשות, לחיות ולפעול הרבה.

דברי־חבר

ליד הקבר הפתוח. נעמי איננה ודומיה מסביב. דומיה כבדה ועמוס מספיד.

לאחר זאת באו פרחים, המונים המונים — לבנים, אדומים וכחלילים. עד מה אהבה נעמי אותם! למענם נכונה היתה לכל. קשורה נעמי אצלי בשלושה דברים. ילדים, פרחים ומוסיקה. וביתר דיוק, הפכה להיות רביעיה בלתי נפרדת. היה לה עולם של חיי נפש. התלבטה וחפשה רבות. תמיד מקשיבה למה? דינמית היתה, מלאת חיים וחיוניות,— אך תמיד היתה ההרגשה שהנה תעמוד, תפנה את עיניה אליך ועצב אין סוף ינגה מתוכן, אהבה את הים ביחוד את געשו, הן הוא בטא לה נאמנה את עצמה, את חייה הגועשים והעצובים כאחד.

חיים בן נחום ופייגה דארער־דרורי

לזכר

מר(ת) וולוק מיכל

געבוירן 1904

נפטר במאורעות 1929

נפל על קידוש

הארץ והעם

ת.נ.צ.ב.ה.

לזכר

מר(ת) שניידר אברהם

בן משה מרדכי

געבוירן 1898

נפטר 1921 במאורעות יפו

בהגנו נגד הפורעים

הערבים

ת.נ.צ.ב.ה.

לזכר

מר(ת) רוזנפלד משה בן יעקב

געבוירן 1902 –

נפטר נפל במאורעות 1936

ת.נ.צ.ב.ה.

תולדות חיים

נולדתי בליפקני במרץ 1929. את גיל הנעורים ביליתי בעיירתנו יחד עם בני גילי. את השכלתי היסודית קיבלתי בבית הספר „תרבות" אשר בעיירה. עם פרוץ מלחמת העולם השניה גורשה משפחתנו יחד עם שאר יהודי העיירה — לטרנסניסטריה.

את הורי שכלתי במחנות הגירוש בחורף 1941 ואני אז בן 12.

עם אחותי (בלה) ויחד עם כמה מאות יתומים חזרתי לרומניה. עם שיחרור רומניה ע"י הרוסים שולחתי לדונבס במסגרת „החזרת אזרחים סוביטיים למולדת".

בדרכים שונות חזרתי ב־1945 לבוקרסט ומשם ב־1946 עליתי ארצה.

בארץ — חניך „השומר הצעיר". את ההכשרה היסודית קבלתי בקיבוץ כפר־מנחם במסגרת „עלית הנוער".

במלחמת השיחרור השתתפתי בהגנה על נגבה ושיחרור הגליל המערבי.

באוגוסט 1948 יצאתי יחד עם חברי להתישבות קבע בגליל המערבי — קיבוץ סער.

בקיבוץ מצאתי צורת חיים המביאה לי סיפוק מלא בעבודה בחיים התרבותיים והחברתיים.

מוניה ויסמן

...כדמות מרכזית במשפחתי (הורי, אחותי ושלושת אחי) בליפקני זוכרת אני את אמי, פרומה ברמ"ג. היא שעשתה הכל על מנת שנלמד. היא שהתיחסה בעין יפה להשתיכותנו לתנועות הנוער הציוניות השונות.

תחילה עלתה אחותי הבכורה, מינדל, כעת במושב באר־טוביה. אחריה אחי יעקב — כעת בתל־אביב. אחריו, ב־1933 — אני; אחרי — אחי מוניה, כעת בקיבוץ ניר־עם; ולבסוף ב־1936 הביא אבי, מנשה ברמ"ג, ארצה את בן זקוניו, אחי הצעיר, אבא'לע, כעת בקיבוץ קדמה.

וכך קיימנו את אשר ספגנו לקרבנו, לאור מנורות הנפט וסביב תנורי הפחם בסניפי תנועות הנוער בליפקני (השומר־הצעיר, גורדוניה וכו').

תנועות הנוער סיפקו לנו את מיטב החוויות וחיי־נוער תוססים. עד עתה זוכרת אני חסד־נעורים לאותם דיונים ושיחות, טיולים ומושבות־קיץ, מבצעים ו„פעולות" שבמסגרת השומר הצעיר, החורשות והשדות שמסביב לליפקני, אליהם היינו יוצאים, היו עדים להתגבשות האופי והדמות שלנו כבני־נוער וחלוצים.

..אבי ביקר בארץ בעיצומן של מאורעות 1936. אותי ושאר בניו מצא גרים בצריפי פח לוהטים, עובדים קשה בשדה, שומרים בלילות וסועדים לבם באוכל דל מתוך צלחות־פח בחדרי־אוכל חשוכים, הכל כנוהג באותם הימים. עם כל זה נדבק בהתלהבותנו ובתקוותינו לעתיד אפילו נראו כדמיוניות במקצת בעיניו.

צר מאוד שהורי נשארו בליפקני. משם צעדו הם לטרנס־דנסטריה ועקבותיהם אבדו. לו זכו להגיע לכאן היו רואים שהיה שכר למאמצינו ולחלוצינו, כשמיטב החלומות והתוכניות נהיו למציאות. ולהורי כעת בארץ — 15 נכדים ושני נינים.

זה 28 שנים אני חברה בקיבוץ שריד, שהוא אחד הקיבוצים הגדולים והמשקים המשגשגים של השומר הצעיר.

חסיה ברמ"ג — נימרי

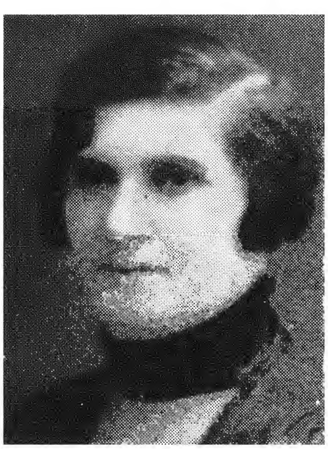
המחוננים עפרות ארצנו, ברוכים אתם לעירתכם!

אורפז צפורה — שמיר

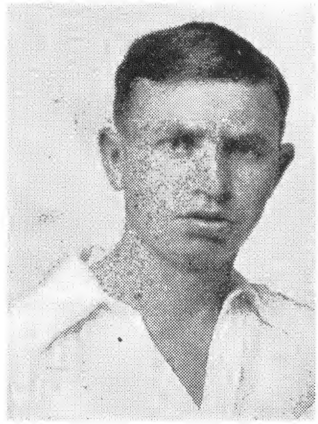
ינאית מרים — גן שמואל

ויסברג שרה — גן שמואל

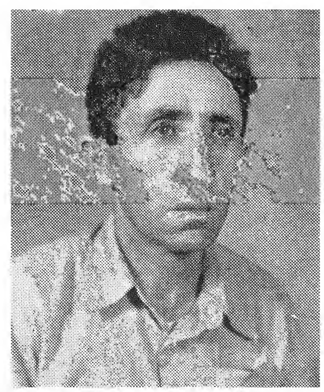
גרינברג מתתיהו — עין חרוד

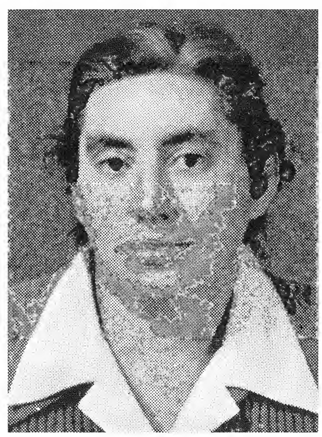
ברגר אלקנה — עין חרוד

שויגר אסתר — שמיר

ברוינשטיין גרשון — חפצי בה

זברידג׳ר פסיה — חולדה

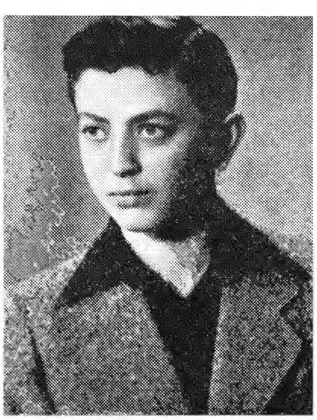
ויסמן מוני — סער

זינגר חיים — חניתא

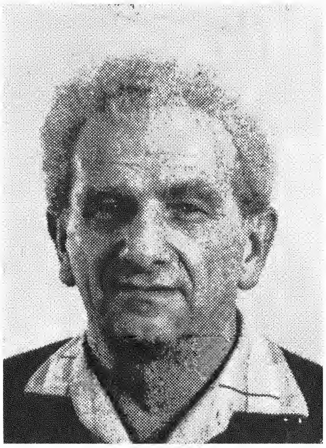
ג׳ברמן יהודית — תל־יוסף

רוזן אריה — גבולות

קויפמן חיה — רמת הכובש

נאיר אבא — נען

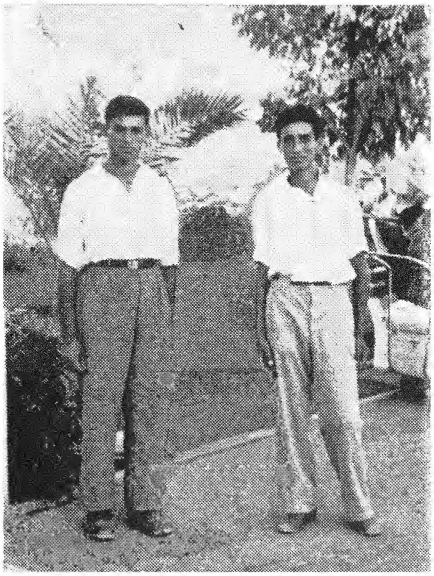
דרורי אהרן — כברי

ברל בהרב — רמת הכובש

ברמ"ג—נימרי חסיה

ברמ"ג מוני — ניר עם
ברמ"ג אבא — קדמה

דרורי שמואל — שער העמקים
אורפז מנחם — שמיר
יואלי ניסן — יסעור
פיכמן אריה ז"ל — בית אורן
חנה הלוי — נען
נאור ויסמן בלה — עברון

חברי הועד בישראל

שטייף משה

זילברמן משה

שרייבר פדצור

חורש שמואל

שטיינברג יעקב

פיכמן חיים (ניימן)

שדך חיה

ב״ין יוסף

גלוטמן מאיר

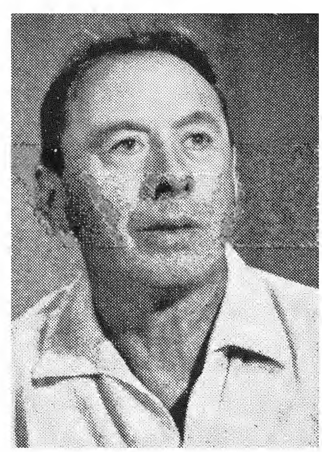
ויסברג שלמה

קושניר שמואל

רויטמאַן נטע

קרמר יונה

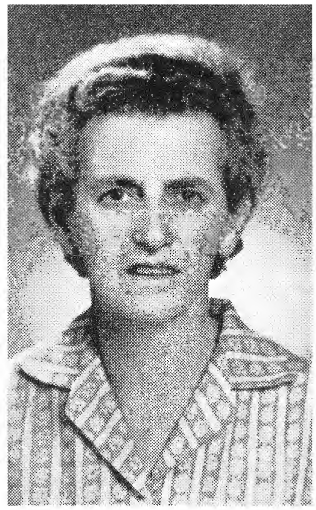
פלק יעקב

ברנר צבי

כץ יעקב

ראובני חיה

וולפנזון חנינא

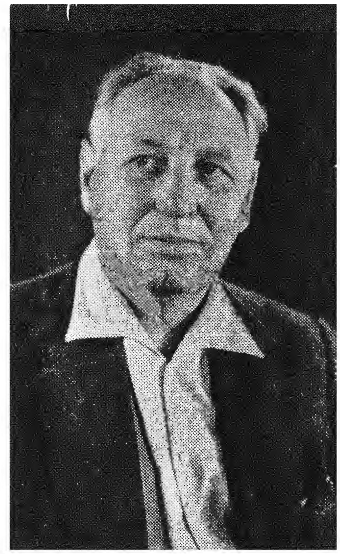
סז'מן חיים

אקרמן צבי

משה שטייף

ליפקני בישראל

שטייף משה

יכול להיות שקוראינו הנכבדים ילינו עלי, אולי בצדק, שהעזתי ולקחתי עלי לכתוב על נושא נכבד זה, שמטרתו הוא לשקף את דמותם המפוארת, פעולותיהם הרבות וחלקם הנאה בבנין הארץ של יוצאי ליפקני בישראל.

אחטא למטרה אם לא אחזור אחורנית לתקופה שלפני התחלת עלית הנוער שלנו ארצה, תקופה המתחילה עם סיום מלחמת העולם הראשונה. הנוער תסס כמו ביורה רותחת התרוצץ בהול בין אידיאלים שונים ומנוגדים ולא ידע לאָן להעיד פניו, לא יכול לקבוע עמדה בעולם סוער ומסוער. עלינו בני עירה קטנה ונדחת עוברת מהפכת 1917 ברוסיה בכל זהרה ורעננותה ומשפיעה באופן מוחלט על עולמנו הרוחני. מבטיחה לנו את פתרון השאלה היהודית עם הגשמת הסוציאליזם או הקומוניזם ברוסיה. רבים וכן שלמים נתפסו לתורה זו. הם לא הבינו שהבעיה היהודית היא מיוחדת במינה שתוסיף להתקיים בכל משטר ובכל גולה בעולם, ושפתרונה היחידי הוא: הגשמת הרעיון הציוני ושיבת העם לארצו.

אולם כעבור זמן לא רב חל שנוי מהפכני בדעת הנוער. עם הצהרת בלפור קם לתחיה הרגש הלאומי, פרי החינוך בעירה, שהקנה לנוער את ערכי היסוד של היהדות, שטפח בלבם אהבה לנכסי הרוח היהודי הנעלים, שנטע בלבם רגשי הערצה לדמויות גדולי־ישראל, קדושיו וגבוריו. רגש לאומי זה שמש לנוער מנוף להתעוררות נפשית אדירה, שבכחה להגשים אידיאלים נכספים. „ושבו בנים לגבולם"! קמו ארגוני נוער ציוניים: השומר הצעיר, גורדוניה, חובבי־שפת עבר, מאוחר יותר החלוץ, למען א"י העובדת. חיי הנוער בליפקני היו אז תוססים, איש איש בתנועתו וגם בעבודה משותפת כגון: קהק"ל, החלוץ וכו'.

העליה ממש בעצמה נאותה מתחילה מליפקני בשנות 1920־1 עם התארגנות קבוצות בנים ובנות. כעשרים בערך. (למען האמת, יש לציין, שלפניהם עלו גם יחידים בודדים) צעירים וצעירות אלה לא עלו ארצה מתוך אונס ומצוקה בארץ מושבם. אלה היו חלוצי העם, שעליתם היתה מתוך התעוררות נפשית לבנין הארץ. הם השתייכו לעליה השלישית ופלסו את הדרך לרבים אחריהם הן במסגרת עליה זו ועוד יותר בעליות הבאות. מספר חלוצינו גדל והלך והגיע למאות תוך מספר שנים.

כשהגענו ארצה נוכחתי לדעת כי אמנם לא הכזיבו יוצאי ליפקני את תקות מחנכיהם ומוריהם יכמעט כולם הסתגלו לאורח החיים החדש בארץ, תלמידים טובים שעברו ממוסד נמוך למוסד גבוה.

הארץ, השוממה עדיין במדה לא מעטה, היתה לנו בית ספר לשיטת חיים שונה לגמרי מזו, שגדלנו וחיינו בה: עבודה פרודוקטיבית, החיאת השפה, בנית ישובים, הקמת מושבים ומושבות, והחשוב ביותר קבוצות וקיבוצים. לא היתה אף צורת ישוב ומשק. שלא ישתתפו ביסודו ובפיתוחו יוצאי־ליפקני, שברובם הצטיינו במסירותם ונאמנותם לאידיאלים ולעבודה.

בנים טובים ובונים נאמנים לעם ולמולדת היינו: אין שטח בבנין הארץ שידינו לא היתה בו: חוץ להקמת נקודות־ישוב, בחקלאות, בחרושת, בסלילת כבישים, בנמל, במקצועות בנין: בנאות, טפסנות, סתות, רצוף, טיוח ועבודות בלתי מקצועיות: חצוב, הובלה (עגלונות) וכו' וכו'. ביחד עם הבנים נתנו גם הבנות את חלקן בכל מיני עבודות כתוספת לעבודות במשק בית. לדוגמא: בין מיסדי דגניה בני יעקב רוזנפלד (יאנקל פערעריטער) משה ונחום שגררו אחריהם ארצה את כל המשפחה. במאורעות 1921 נפל ביפו אברהם שניידר ז"ל בן משה מרדכי מנובוסליצה, אשר חרף את נפשו להלחם בפורעים. גם מיכל וולך נפל בנופלים, בכפר אונו יש רחוב על שמו. רבים מבנינו היו פעילים בהגנה, בפלמ"ח, אפילו בין הצנחנים

היו שני ליפקנאים שמסרו את נפשם לסכנת כליון להצלת יהודים כלואים בשטח השלטון הנאצי: ליב'לה פיכמן (אריה) ז"ל הצנוע והגאוני, מבני ציון היקרים, המסולאים בפז וישעיה'קה טרכטנברויט בחינת „אילה שלוחה" שהופיע בכל מקום סכנה ובחרף נפש הציל יהודים.

קשר אמיץ היה קיים בין יוצאי ליפקני על אף היותם פזורים על פני כל הארץ היינו תמיד כבני משפחה

עז במיוחד היה הקשר בין תושבי אותה הנקודה או בסביבה. בפרק זמן מסוים היה ביתי בית ועד לבני עירנו. סיעו לזה גם הכנור והגיטרה שלי. הרבה ערבים עברו עלינו בנגינה, ריקודים. משחק שחמט, קריאה בציבור, שיחות וויכוחים. בין שעבדנו באותו יום ובין שהיינו בטלים (יום עבודה היה פעמים

רבות יקר מציאות) הנשף התקיים: שירה ומחול לא פסקו מן הבית עד השעות המאוחרות בלילה.

הזמן עשה את שלו. חברות וחברים התחתנו. והביאו תגבורת למשפחותינו. כל חתונה היתה בחוגנו מאורע משפחתי, אשר לוינו אותו בדאגה ובשמחה כאחד. גדלנו דור ראשון בישראל, שעם התגברותו התפזר בארץ, מי בתנועות נוער, מי בכפר, מי בעיר. התחתנו גם הם, אולם נכדינו יודעים כבר מעט מאד על מה שאנו מכנים „ליפקנאים״.

עד למלחמת העולם השניה נתנה עירתנו מכסת עולים בהתאם לאפשרויות העליה. יחסית היה אחוז יוצאי ליפקני די גבוה. עם סיום המלחמה התחיל זרם עצום של ליפקנאים ארצה. השואה הזרימה הנה כמעט את כל שארית הפליטה. חלק חשוב בעליה זו היה לחברנו שייקע טרכטנברג שהזכרנו לעיל. הוא יצא בשלום מלוע הנאצים והיה בסוף המלחמה פעיל בתור אחד המדריכים והמכוונים את פליטי השואה. שייקה שלנו עמד לאנשי עיירתנו בכול כוחו וכשרונותיו להביאם ארצה והננו מתברכים בבננו זה ואנו תפלה שיאריך ימים וימשיך בפעלו בהצלחה לטובת העם והמדינה.

גם בשטח הרוחני לא הכזיבה ליפקני והמשיכה בארץ במסורת שלה בדור הקודם. לשרשרת סופרים יוצאי ליפקני: יהודה שטינברג, אליעזר שטינברג, מיכאל קויפמן, יעקב שטרנברג, משה אלטמן ואליעזר גרינברג. נוספו כוחות אינ־טלקטואליים: ד״ר מנחם נאור, המרצה לתנ״ך המפורסם בארץ, הרב אורנשטיין תלמיד חכם מחבר הספרים „הנשיאות ביש־ראל״ וכו׳, סופר ומשורר צעיר אורפז יצחק. גם בשטח החינוך וההוראה: מספר מרצים בקיבוצים (אריה פיכמן וכו׳, מנהל גימנסיה ביאליק בחיפה, ברל שטיפלמן ז״ל, מנהל בתי ספר ומחנך ותיק משה שטייף ועוד ועוד).

עוד בימי המלחמה עשינו, קבוצת ליפקאנאים, ביניהם בערל שטיפלמן ז״ל, אני ועוד מספר חברים, נסיון להקים קרן, שמטרתה לשלוח עזרה לליפקנאים, אם תמצא דרך או לפליטים שיבואו. מסיבות בלתי תלויות בנו לא הצליח הנסיון. רק עם הגיע רוב רובה של שארית הפליטה ארצה. כשבשלו התנאים להתארגנות, הופיע בינינו איש היזמה והביצוע, שהצליח לרכז את תשומת לבם של יוצאי ליפקני בארצות הברית, ברזיל, ונצואלה, למצב יוצאי ליפקני בארץ והעמיד את עצמו כארכיטקט בונה ומגשים לרשות עיירתו ויוצאיה. כוונתי לחברנו משה זילברמן, שהודות לכשרונותיו, מרצו והתמסרותו הונח היסוד לארגון יוצאי ליפקני בישראל שבמשך השנים גדל והתפתח לשלוחותיו במידה שאין כמותה בכל הלנדסמנשאפ־טים בארץ. ואלה הם מוסדות הארגון החשובים ביותר, הקיימים כיום בישראל על תולדותיהם:

1. קופת המלוה. במאי 1949 הגיעו אסתר ומקס קושניר והביאו מניו־יורק 5000 דולרים. אז זה היה 1500 לירות. הת־חלנו לתת הלוואות בגובה של 40—50 לירות. בזמן ההוא היה זה סכום הגון, ששימש עזרה ומשען לעולה החדש חסר־העזרה והמיואש. כיום הקפיטל שלנו בקופה מגיע כמעט לעש־רים וחמשת אלפים לירות אנו עומדים במספר הלוואות, המגיע לאלפיים ומאתיים כמעט. המחזור שלנו עד עכשיו הוא בערך שלוש מאות אלף לירות.

2. שיכון־ליפקני. בשנת 1953 קיבלנו את פני אורחים יקרים מניו־יורק, משפחות הני ומאיר שכטר, גולדה והרי שכטר, מרי ואבנר שרייבר. הצענו להם: יהודים, רחמנים בני רחמנים, שיכון ליפקני, ז. א. דירות לליפקנאים יושבי־מעברות, מחוסרי גג ובאותו זמן זכר לעיירתנו החרבה והשדודה. הן קיבלו על עצמן התחייבות של 25 אלף דולרים. וכשחזרו לבתיהן לא שכחו את הבטחותיהן. בשנת 1955 קמה לתחיה, במרחק 3 ק״מ מתל־אביב, העיירה ליפקני, בת 74 דירות. בכביש בכניסה לנקודה מתנוסס שלט: „ליפקני״. הדואר מביא מכת־בים מליפקני בגולה לליפקני הישראלית, במדינת ישראל.

3. המפעל השלישי גם כן דיור. נתנו במתנה בתור הענקה לעניים שלנו, שלא נכנסו לשיכון ליפקני, רובם תושבי מעברת טירה בחיפה 500—600 לירות לכל משפחה. הסכומים נמסרו לסוכנות, שנתנה לכל משפחה דירה מתאימה. בלי סכומים אלה לא היו משפחות אלו מגיעות לעולם אל הנחלה ואל המנוחה.

4. המפעל הרביעי. בית תרבות בשטח ליפקני, מרכז לכל הסביבה לתרבות ולבידור. בית תרבות זה נושא את שם מרתה גינזבורג, בת מנדבינו החשובים, משפחת גינזבורג פני ומשה, שתרמו למפעל זה 20 אלף דולרים.

הבית כולל: אולם להצגות לקהל של 600 איש, אולם קריאה, ספריה ע״ש משה ליבמן ז״ל, משרד קופת המלוה, מסביב לבית גן ומגרש למשחקים, תרומת משפחת שרייבר.

5. בבית התרבות נמצא גם המוזיאון הליפקנאי, בו מרוכזים מסמכים, צילומים של משפחות ובודדים יוצאי ליפקני הן על הקירות והן באלבומים. כאן ישנן רשימות של שמות מאות ליפקנאים קדושי טרנסניסטריה.

6. חלק חשוב בפעולות הארגון הוא משלוח חבילות ליוצאי ליפקני לברית המועצות ופולין.

7. ואחרון אחרון, ספר זכרון זה. הוא מדבר בעד עצמו ואין צורך להרבות דברים עליו.

ארגון יוצאי ליפקני בישראל הוא גורם חשוב חיובי בחיי רבים מיוצאי ליפקני־בארץ. רבים הפונים אליו לעצה ולעזרה לסידורים שונים ורובם ככולם נענים.

החובה עלי לציין, שהקמת הארגון על מוסדותיו אופשרה לנו הודות לתרומות חברינו (לפי א״ב): גינזבורג פני ומשה, ליבמן משה ולילי, קושניר מקס ואסתר, שכטר הניה ומאיר, שכטר גולדה והרי, שרייבר מרי ואבנר — מארצות הברית, משפחת כהן רוזה ומיכל מקרקס. חלקם הביאו גם ה„סאָסייטי״ מניו־יורק והועד הליפקנאי בברזיל.

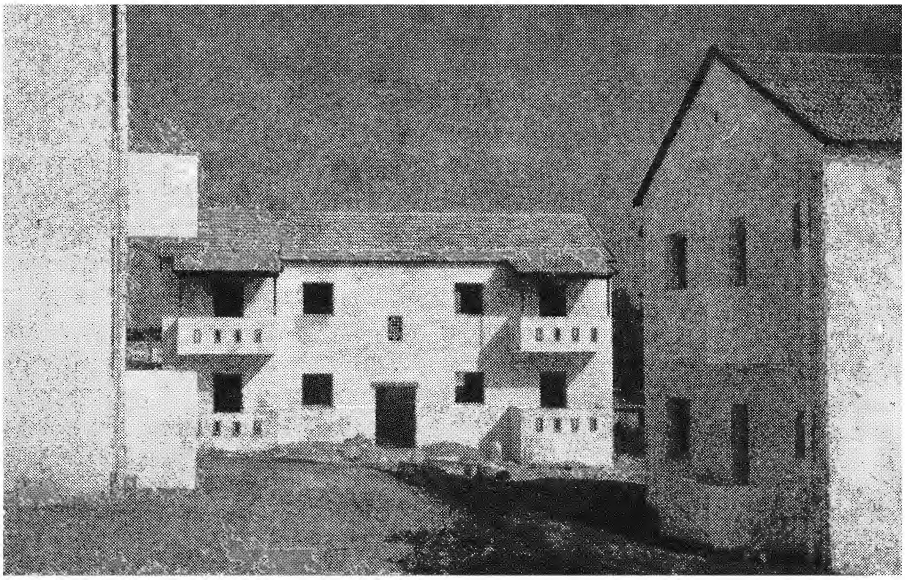
יבואו על הברכה אלה מהם החיים אתנו כיום ויזכרו לטובה ולהוקרה בלתי נשכחת. אלה מהם שהלכו למנוחות.

ת. נ. צ. ב. ה.

סבורני שאינני טועה אם אנקוט במספר של למעלה מאלף משפחות של יוצאי ליפקני בארץ, מעורים בשטחי חיים שונים: הרוחני, הכלכלי והמדיני. נקוה לראות בקרוב בתוכנו את שרידי העיירה הנמקים עדיין בגולה.

הנחת אבן הפינה לשכון ליפקני, נואם משה זילבערמן
גרונדשטיין לעגן פאַרן שכון ליפקני, ס׳רעדט זילבערמאַן

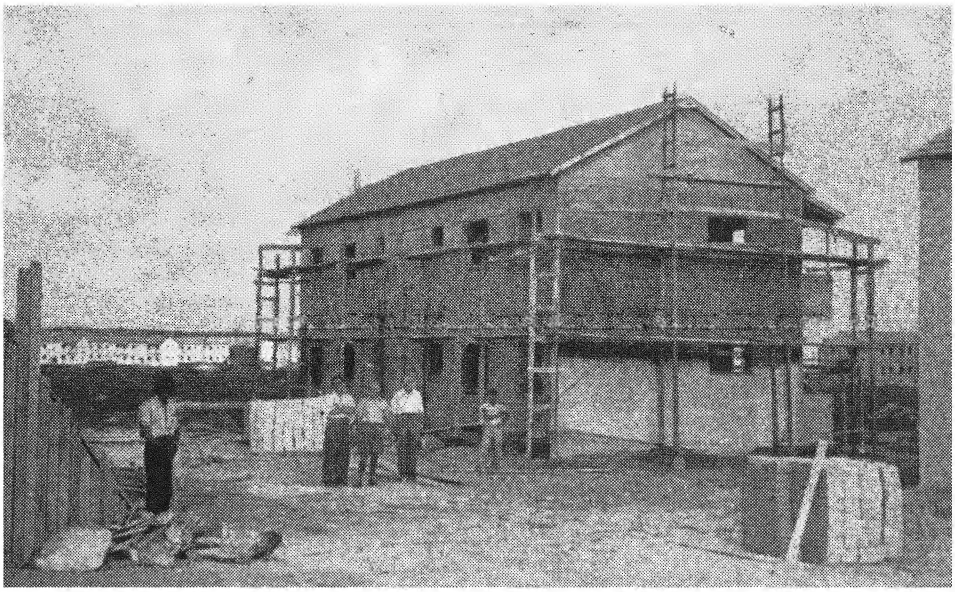
השיכון בבנינו

ליפקאַן אין בויען

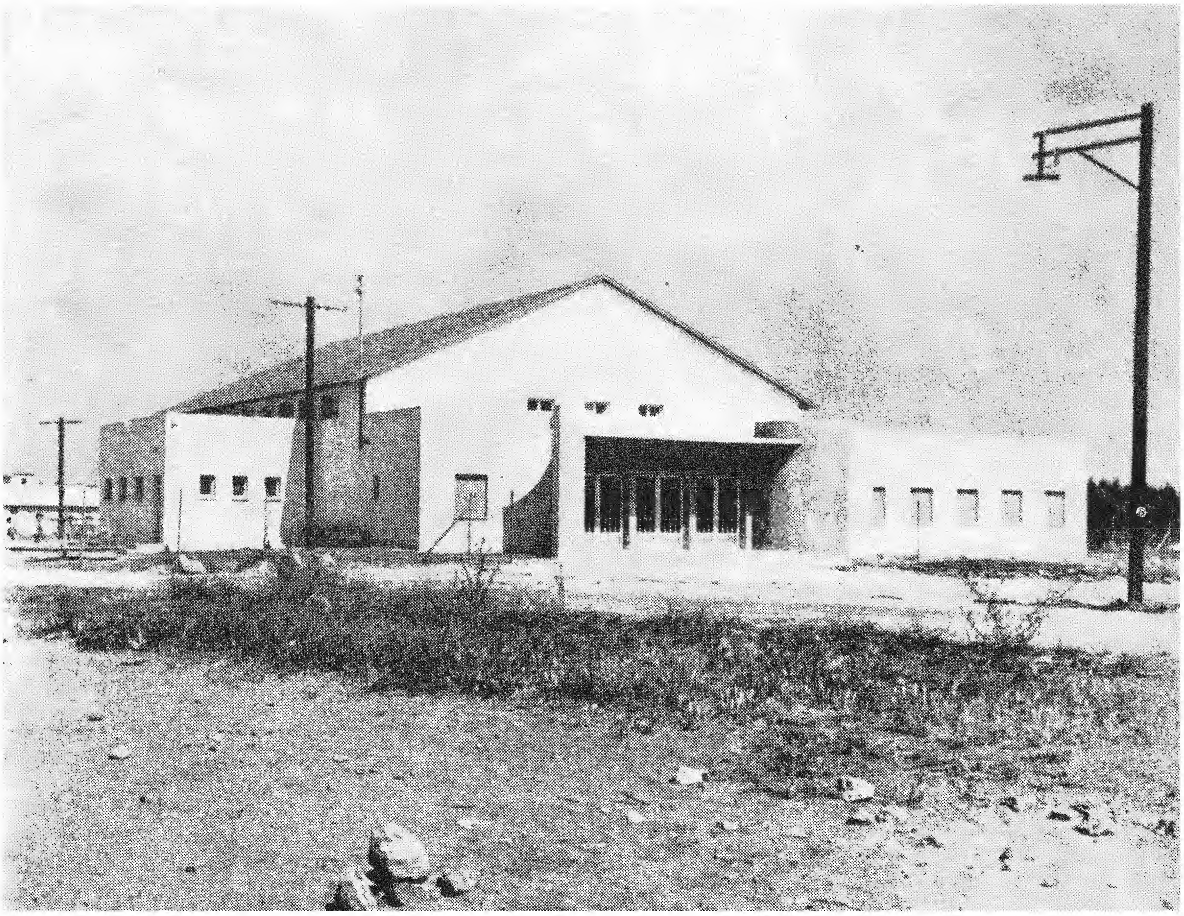
השיכון בבנינו

ליפקאַן אין בויען

אַריינפאָר אין ליפקאַן
הכניסה לליפקני — ישראל

ליפקני — בית מרתה גינזבורג

סתתים ליפקנאים
שטיינהאַקער — ליפקאַנער

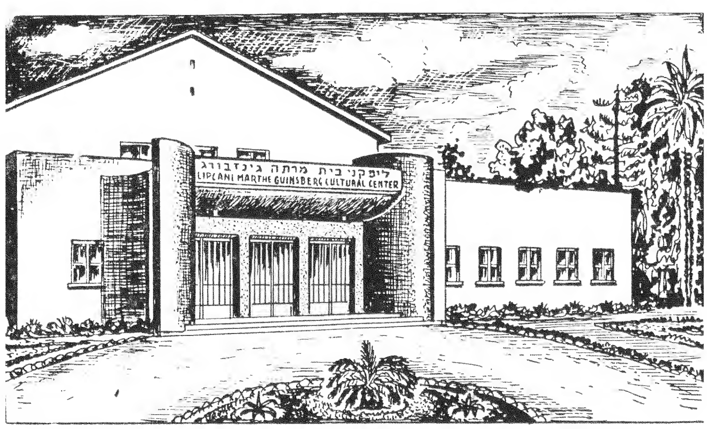

חנוכת בית מרתה גינזבורג. פותח משה שטייף

ציון למנדבי בית מרתה גינזבורג
אָנדענק־טאָוול פאַר די שפּענדער פון בית מרתה גינזבורג

חזית בית התרבות ע"ש מרתה גינזבורג
פראָנט פון בית מרתה גינזבערג

חנוכת הבית פון בית התרבות

חנוכת־הבית פון בית התרבות

חנוכת הבית פון בית התרבות עם ראש עירית רמת־גן מר קריניצי וסגנו מר זיסמן

חגיגת חנוכת בית התרבות

חגיגה עם האורחים מאמריקה, 1959

אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג פון ליפקאַנער אין ישראל. רעדט שטייף משה

רוזה כהן עם הועד — 1956.

י. שטייף

ליפקאַן אין ישראל

ס'מעגליך, אַז די לייענער וועלן האָבן תרעומות אויף מיר, וואָס איך האָב גענומען אויף מיר דאָס שרייבן אויף אַזאַ ווייכטיקער טעמא, וואָס איר צוועק איז אָפּשפּיגלען די ליפּקאַנער יוגנט, אירע ווייכטיקע אויפטוען און אָנטייל אין בוי פונם לאַנד.

איך וועל אָבער דאָס ניט קענען טאָן אָן צוריקקערן זיך צום פּעריאָד וואָס פאַרן אָנהויב פון דער עליה, אַ פּעריאָד וואָס הויבט זיך אָן מיטן שלוס פון דער ערשטער וועלט מלחמה.

אונדזער יוגנט האָט דאַן זיך געקאָכט, זיך געוואָרפן פון איין אידעאַל צום צווייטן און ניט געקענט זיך אָנטשליסן ווי צו ריכטן זיין צוקונפט. איבער אונדזערע קעפּ, קינדער פון אַ קליין פאַרוואָרפן שטעטל, שפּאַנט אין איר פּרישקייט און גלאַנץ די רוסישע רעוואָלוציע, און ווירקט קרעפטיק אין אונדזער גייסטיקער וועלט, זי זאָגט צו די ענדגילטיקע לייזונג פון יידישן פּראָבלעם מיטן פאַרווירקליכן דעם סאָציאַ־ליזם אָדער קאָמוניזם אין רוסלאַנד. פילע ווערן פאַרכאַפּט פון דעם אידעאַל, זיי באַגרייפן ניט, אַז דאָס יידישע פּראָבלעם איז אַ אייגנאַרטיקעס, אַז עס וועט עקזיסטירן אין יעדן רעזשים און אין יעדן גלות און אַז די איינציקע לייזונג איז דער ציוניזם: זיך אומקערן אין ארץ.

אָבער ס'האָט ניט לאַנג גענומען און די יוגנט האָט שנעל געענדערט איר מיינונג. מיט דער באַלפור־דעקלאַראַציע האָט אויפגעלעבט דאָס נאַציאָנאַלע געפיל, אַ פּראָדוקט פון דער ערציונג אין שטעטל, וואָס האָט איינגעפלאַנצט אין די יונגע הערצער ליבע און טיפע פאַרעהרונג צו די הויכע מאָראַלישע ווערטן פון פאָלק, צו זיינע העלדן און גרויסע מענטשן. ס'זענען אויפגעקומען ציוניסטישע יוגנט־אָרגאַניזאַציעס: השומר הצ־עיר, גורדוניה, חובבי שפת עבר, שפּעטער דער החלוץ, למען א"י העובדת א. א.

פּאַקטיש האָט די עליה זיך אָנגעהויבן פון ליפּקאַן אין די יאָרן 1920—1921, ווען ס'האָט זיך אָרגאַניזירט אַ גרופּע פון כמעט 20 יוגנטלעכע. דאָס זענען געווען אידעאַליסטן פון דער דריטער עליה. זיי האָבן געעפנט אַ וועג פאַר פיל חלוצים נאָך זיי.

ווען מיר זיינען אָנגעקומען אין לאַנד אַריין האָבן מיר זיך איבערצייגט אַז די ליפּקאַנער האָבן ניט אָנטוישט די האָפ־נונגען פון זייערע ערציער און לערער און כמעט אַלע האָבן זיך צוגעפּאַסט צום נייעם לעבנס שטייגער. גוטע תלמידים וואָס זיינען איבערגעגאַנגען פון אַ נידעריקן אַנשטאַלט אין אַ העכערן.

דאָס לאַנד, דעמולט נאָך גענוג וויסט, איז פאַר אונדז געווען אַ לערנשול פאַר אַ נייעם לעבנס שטייגער, אַ גאַנץ אַנדערן פון דעם, אין וועלכן מיר זענען אויפגעוואַקסן און געלעבט: פּראָדוקטיווע אַרבעט, אויפלעבן פון דער שפּראַך, בויען ישובים, קיבוצים און מושבים. ס'איז נישט געווען קיין איין אָרט פון בויען און ווירטשאַפט אין וועלכן ליפּקאַנער זאָלן זיין פאַרטרעטן.

געטרייע קינדער און גוטע בויער זיינען מיר געווען דעם לאַנד, סיי די בחורים, סיי די בחורות. צווישן די גרינדער פון דגניה זיינען געווען די קינדער פון יאנקל ראָזנפעלד, משה און נחום. אין 1921 איז אין יפו אומגעקומען אברהם שניידער, אויך מיכל וואלאך איז געפאַלן פון די אַראַבישע הענט. (אין כפר אונו איז דאָ אַ גאַס אויף זיין נאָמען). פיל ליפּקאַנער זיינען געווען טעטיק אין דער הגנה, אין פלמ"ח, אפילו צווישן די פאַראַשוטיסטן, וואָס האָבן איינגעשטעלט זייער לעבן צו ראַטעווען יידן אין נאַצישן גיהינום זיינען געווען צוויי ליפּקאַנער: ליב'לע (אריה) פיכמאַן ז"ל, פון די טייערסטע יידישע זין, און ישעיה טראַכטענברויט, וואָס איז ערשינען איבעראַל, ווו ס'איז געווען גרויס די סכנה, און האָט מיט מסירות־נפש געראַטעוועט יידן.

כאָטש מיר זיינען געווען צעשפּרייט איבערן לאַנד, האָבן מיר ליפּקאַנער אָנגעהאַלטן אַ ענגן קאָנטאַקט צווישן זיך. אַ שטיק צייט איז מיין הויז געווען דאָס פּלאַץ, ווו ליפּקאַנער זיינען זיך צונויף געקומען און פאַרבראַכט די נעכט מיט זינגען, שפּילן, דיסקוסיעס, שמועסן און אויך טאַנצן האָראַס.

ביז צו דער צווייטער וועלט מלחמה האָט אונדזער שטעטל געגעבן חלוצים און פאַרהעלטניסמעסיק גענוג הויכן פּראָצענט. מיטן שלוס פון קריג האָט זיך פאַרשטאַרקט דער שטראָם פון ליפּקאַנער עולים. דאָס גרויסע אומגליק האָט געריכטעט כמעט אַלע געבליבענע רעשטלעך קיין ישראל. ס'איז דאָ צו פאַר־צייכענען די גרויסע מיטהילף פון אונדזער ישעיה טראַכטענ־ברויט. ער האָט ערמעגליכט אַלע ליפּקאַנער צו דערגרייכן דאָס לאַנד. מיר זענען שטאָלץ אויף אים און ווינטשן אים לאַנגע יאָר מיט הצלחה אין זיין אַרבעט לטובת המדינה.

אין באַפרייאונגס קריג זיינען געפאַלן 5 טייערע ליפּ־קאַנער קינדער, וועמענס בילדער מיר געבן אין בוך.

אויך אין גייסטיקער הינזיכט האָט ליפּקאַן פאָרטגעזעצט איר טראַדיציע. צו דער אַלטער פּלעיאַדע פון שרייבער (שטיינבארג יהודה, שטיינבארג אליעזר, מיכאל קויפמאַן, יעקב שטערנבערג, משה אַלטמאַן, אליעזר גרינבערג), זיינען צוגעקומען נייע: ד"ר מנחם נאור (מענדלי לערנער), באַרימ־טער גראַמאַטיקער, תנ"ך־לעקטאָר און פאָרשער), דער רב אורנשטיין אברהם, אַ תלמיד חכם וועמענס ווערק רופן אַרויס גרויס אָנערקענונג (פּרס הרב קוק), דער יונגער פּראָזאאיקער יצחק אורפז (פּרס ברש), אויך אויפן געביט פון לערערײ און ערציונג (אריה פיכמן, בערל שטיפּלמאַן, דער שרייבער פון די שורות א. א.).

נאָך אין קריגסצייט האָבן מיר, ליפּקאַנער, געפּלאַנט צו גרינדן אַ הילפס־פאָנד פאַר העלפן ליפּקאַנער, אָבער עס האָט זיך ניט איינגעגעבן. ערשט מיטן אָנקומען פון גרויסן שטראָם ליפּקאַנער, ווען די באַדינגונגען צום אָרגאַניזירן זיך

זיינען רייף געוואָרן, איז דערשינען צווישן אונדז דער מענטש פון איניציאַטיוו און טאַט, וואָס האָט געקענט קאָנצענטרירן די אויפמערקזאַמקייט פון די ליפקאַנער אין אַמעריקע, בראַזיל, ווענעצועלא אויף דער שלעכטער לאַגע פון די ליפקאַנער אין ישראל און געשטעלט אין דינסט פון זיינע לאַנדלייט זיינע פעאיקייטן, ענערגיע און צייט. אַ דאַנק וועלכע עס איז געשאַפן און אנטוויקלט געוואָרן דער ארגון יוצאי ליפקני בישראל צו אַזאַ מדרגה, צו וועלכער עס איז ניט דער־גאַנגען קיין שום לאַנדמאַנשאַפט אין לאַנד. איך מיין אונדזער חבר משה זילבערמאַן.

און דאָס זיינען די אינסטיטוציעס פונם ארגון און זייער געשיכטע.

1. די ליי־קאַסע.

אין 1948 זיינען געקומען אסתר און מאַקס קושניר. זיי האָבן געבראַכט מיט זיך 5000 דאָלאַר, דעמולט 1500 פונט, פאַר דער לייקאַסע. מיר האָבן דאַן געטיילט הלוואות צו 40—50 פונט. אין יענער צייט אַ וויכטיקע הילף פאַר נייעם עלענטן עולה. היינט צו טאָג איז אונזער קאַפּיטאַל אין דער קופה בערך 25 טויזנט לירעס. די צאָל אַרויסגעגעבענע הלוואות איז כמעט 2200. דער אומזאַץ באַטרעפט בערך 300 טויזנט פונט.

2. דער ליפקני־שכון. אין 1953 האָבן מיר אויפגענומען טייערע געסט פון אַמעריקע, די פאַמיליעס העני־—מאיר שעכטער, גאָלדע—האררי שעקטער, מערי—אבנר שרייבער. מיר האָבן זיי פאָרגעשלאָגן: יידן, רחמנים בני רחמנים, אַ דאַך איבערן קאָפּ פאַר ליפקאַנער פון די מעברות און טאַקע אַ זכר פאַר אונזער חרוב געוואָרענעם שטעטל. זיי האָבן אונדז צוגעזאָגט 25 טויזנט דאָלאַר. געשיקט 45 טויזנט פונט. אין 1955 איז אויפגעשטאַנען תחית המתים ליפקני אין ישראל 74 דירות, 3 קילאָמעטער פון תל־אביב, טרעפט איר אַ שילד: ליפקני. די פאָסט ברענגט בריף פון גלות־ליפקאַן קיין ליפקני־ישראל.

3. דאָס דריטע ווערק איז אויך — דירות. מיר האָבן געשענקט אונדזערע אָרעמע ליפקאַנער, וואָס האָבן ניט גע־קריגע קיין דירה אין ליפקני, די מערהייט אין דער מעברה טירה אין חיפה, צו 500—600 פונט. די געלטער האָבן מיר געגעבן דער סוכנות, וואָס האָט זיי געגעבן דירות צום אויס־צאָלן. אָן די אנגאַבעס וואָלטן דיזע פאַמיליעס קיינמאָל צו קיין דאַך איבערן קאָפּ ניט געקומען.

4. דאָס פערטע ווערק — אַ קולטורהויז. דאָס הויז טראָגט דעם נאָמען פון מארטא גינזבורג, די טאָכטער פון אונזערע גרויסע עסקנים און שפענדער, פאני און משה גינזבורג, וועל־כע האָבן געגעבן אויף דעם בוי 20 טויזנט דאָלאַר. אין קול־טור הויז זיינען דאָ: אַ זאַל וואָס נעמט אַריין 600 פערזאָן, אַ לעזעזאַל, אַ ביבליאָטעק אויפן נאָמען פון משה ליבמאַן ז״ל, דאָס ביוראָ פון ארגון און ליי־קאַסע. אַרום הויז אַ גאָרטן און אַ שפיל פלאַץ מיט איינריכטונגען געשענקט פון פאַמיליע מערי און אבנר שרייבער

5. אין קולטור הויז איז אויך דער ליפקאַנער מוזיי, ווו ס'זיינען קאָנצענטרירט בילדער, דאָקומענטן און ליסטן פון די אומגעקומענע אין טראַנסניסטריע.

6. אַ וויכטיקער טעטיקייט צווייג פון ארגון איז דאָס שיקן פעקלעך קיין רוסלאַנד און פוילן.

7. און צולעצט, דאָס „יזכור״־בוך, וואָס רעדט פאַר זיך אַליין.

איך מוז באַצייכנען מיט דאַנק, אַז דאָס אויפבויען דעם ארגון מיט זיינע אינסטיטוציעס איז אנז דערמעגליכט געוואָרן אַדאַנק די תרומות און טעטיקייט פון אונזערע פריינט (לויט א״ב): גינזבורג פאני און משה, כהן מיכל ז״ל און רוחה, ליבמאַן משה ז״ל און לילי, קושניר אסתר און מאַקס, שעכטער מאיר ז״ל און העני, שעקטער צבי ז״ל און גאָלדע, שרייבער מערי און אבנר. טיילווייז אויך די סאָסייעטי פון ניו־יאָרק און דער ליפקאַנער קאָמיטעט אין בראַזיל.

געבענשט זאָלן זיין די וואָס לעבן מיט אונדז און דער־מאָנט מיט כבוד און ליבע יענע וואָס זיינען אַוועק צו אייבי־קער רו. ת.נ.צ.ב.ה.

***

איך מיין, אַז איך האָב ניט קיין טעות ווען איך וועל אָפּשאַצן די צאָל פון ליפקאַנער פאַמיליעס אין לאַנד ביי טויזנט. לאָמיר זיך ווונטשן זען גיך צווישן אונדז דאָ די רעשטלעך ליפקאַנער, וואָס זיינען צעזייט און צעשפּרייט איבער דער גאָרער וועלט.

מעברית מ. ז.

ראובן דגן

פגישת יוצאי „גורדוניה" מליפקני בנתניה

(קטע מתוך דברי הפתיחה על קדושי התנועה שנוספו)

אני פותח הפגישה תוך הרגשות מעורבות. הרגשה של שמחה והרגשה של צער. שמחה — על כך שאחרי שנים של תלאות אישיות, מאורעות יהודיים ועולמיים הננו נמצאים בישראל קבוצה של חברים — יוצאי „גורדוניה" מליפקני בארץ בה מתגשמת תקות כל הדורות מאז חורבן הבית השני, בה קמה ומתחשלת עצמאות יהודית וקוממיות לאומית. זכינו להיות בין מקימי מדינת ישראל, הקימונו משפחות, מגדלים בנים ונושאים עינינו לעתיד טוב ומזהיר לנו, לעמנו ולאנושיות כולה. וצער — על אלה מחברינו שלא זכו לכך, אשר נדרסו ונרמסו ע"י החיה הנאצית שהשתוללה באירופה ובסביבה בה חיינו אז.

בראש פגישתנו נעלה זכרם של חברינו שיחד אתנו התחילו אבל סיימו חייהם בצורה טרגית.

צבי אקרמן — ה„עלוי" של הסניף והעיירה אשר למרות היותו כבד פה ידע בחריפות ובידיעה רבה לבטא משאלות הנוער היהודי בעל פה ובכתב. בקי ורגיל היה בספרות העברית העתיקה והחדשה גם יחד. חלקו רב בעצוב דמותו הרוחנית היהודית והציונית. שמענו שכתב ספר בו תיאר את ברבריות הנאציזם, את פשעיו כלפי היהדות והאנושות, אמונתו ב„נצח ישראל לא ישקר" ניבא למפלתו של הנאציזם, אולם הוא לא זכה לראות בה במו עיניו.

צבי ברויטמן: **נער שניחן בחוש הומור יהודי עממי בריא. ירש מאביו שקט נפשי, רצינות ויושר רב, ומאמו פקחות ושנינות. שנים מספר היה מזכיר הסניף ומילא תפקידיו בתבונה וכשרון רב. בצורה נאה וחובבות רעננה העלה על קרשי הבמה טפוסי „שלום עליכם" ותרם ע"י כך תרומה נכבדה להופעות הציוניות של „גורדוניה" בליפקני. איש נעים הליכות וחבר טוב. כך הכרתיו בבית הספר על ספסל הלימודים וכך הוא היה בעבודתו המבורכת בשורת ההנהגה בסניף, ובפעולות הצבוריות בעירה.**

יוסף גולדשמיד: **גבה קומה ולב רחב, חם ופתוח. הרע הטוב והרציני. עוד בזמן ששפתנו היתה „יודיש", אהב השפה העברית אהבה עזה. לא רק דיבר וכתב עברית אלא צחצח אותה בדיבורו הנמלץ ובכתיבתו עם קישוטים סביב ה„למדים" וה„שינים". ספורטאי וכדורגלן, בריא בגופו וברוחו. אולם גם גופו הבריא לא עמד בתנאי הרעב והסבל שבמחנות טרנסדניסטריה.**

יצחק גולדשמיד: **אחיו של יוסף — העליז והשופע חיים והומור. אוהב החיים והאדם. עבר כל שבעת מדורי גיהנום במלחמת העולם השניה ונפל בסוף המלחמה על משמרתו בחזית הרוסית נגד הפאשיזם וצורר היהודים הגדול ביותר בתולדות העם היהודי. השאיר אשה ושתי בנות.**

אברהם כץ: **מוח יהודי ולב יהודי חם. „מאשפתות ירים אביון". מבית עני והורים אדוקים הגיע לתנועה. מצא בתנועה מקום של חינוך ותרבות עברית חדשה. הצטרף להנהגת הסניף ומילא בכשרון, מסירות נפש, תפקידים ארגוניים ותרבותיים רבים. במקום „תלמוד תורה" שם למד בשנים הראשונות בחייו, מצא בתנועה מקום של תורה חדשה ויעוד גדול. בכל לבו אהב את התנועה וחבריה. לא זכה להגשים חלומו ולהצטרף לעולים ארצה ובונים חברה חדשה שכל כך הרבה הטיף לאחרים.**

אריה קונטרזשי: **חבר פשוט, טוב לב ושמח בחלקו. בכתלי האולם או במעגל החברי והרחב על הדשא „השס" היה דומה לחסיד נלהב בחצר „הרבי", עולה ומתעלה לדרגה עליונה של שמחה ורוחניות. איש שורה נאמן ומסור.**

הניה קויפמן: **בת ישראל שקטה וענוה. חושבת ואחראית לכל מלה שאמרה ולכל מעשה שעשתה. התנועה היתה בשבילה בית אולפן ללימודים יהודיים וציוניים. היא שתתה בצמאון כל שלמדה. במאמצים ובכוח כביר הגיעה לאחר שנים מספר לדרגת מחנכת בסניף. ביראת קודש ובהרגשת רצינות וגאוה גם יחד עמלה ונשאה בעול הסניף ביחד עם חברים צעירים אחרים. עזה היתה תשוקתה לעלות ולהצטרף לחברים, אולם גורלה התאכזר לה וגם היא נספתה בשואה.**

ריבה שינפלד: **נערה פקחית וחייכנית. נחינה בחוש הומור ובגישה אופטימית לכל. מסורה היתה לחברים, ולסניף, סבלנית וסלחנית.**

רבקה ויצרבין: **נערה בעלת אופי מתכתי. רצינית וקפדנית. יחס רציני לכל דבר קטן כגדול. עצמאית במחשבה ובמעשה, שקדנית וחרוצה. ידעה סוד העבודה והמאמץ. במרצה ובכוחותיה העזים הצטרפה לשורת ההנהלה בסניף, ומילאה חובותיה כלפי התנועה בחרדת קודש, בחן ואהבה רבה. ונזכור — יתר החברות והחברים, בנות ובנים להורים יהודים בליפקני שהיו חברי תנועת הנוער הציוני־סוציאליסטי „גורדוניה" בליפקני — בהערכה, קדושה ואהבה רבה.**

נזכור את צבי גרינאוצקי: **עדין הנפש, איש ההשכלה הגבוהה והמחנך הדגול — מנהל בית ספר „תרבות" בליפקני שליוה פעולות „תנועת גורדוניה" כאב מסור, שמח לכל הישג וחרד לכל כשלון. השפיע באישיותו על הרמה של החינוך העברי בליפקני. איש יפה ונעים לשיחה, נואם בחסד עליון, ציוני־סוציאליסט נאמן, הומניסט גדול ויהודי יקר. הגולה נחרבה ולא נזדקקת לו ביותר, אולם כמה הוא זקוק למדינת ישראל המתחדשת, השואלת למחנכים דגולים. יחד אתו נזכור את אשתו שליותה אותו בכל חייו ופעולותיו הברוכות בשטח החינוך העברי ויתר פעולותיו הציבוריות. „בחייהם ובמותם לא נפרדו".**

ואחרון־אחרון חביב. נזכור את הורינו היקרים**, שבתחילה התנגדו לנו בהצטרפותנו לתנועה ובחירת דרך זו, מתוך חרדה ודאגה לבריאותנו, שלומנו וטובתנו, ומתוך אהבתם הגדולה אלינו. אולם לאחר שהרגישו בסכנה המתקרבת והצפויה ליוו אותנו בברכות מתוך אותן ההרגשות של אהבה וחרדה.**

***

חברים יקרים: אנו חיים בדור שבעיותיו הן רבות ומסובכות. בעיות מלחמה ושלום, תרבות וחברה, מדע וטכניקה. גם בעיות ארצנו הנבנית הן לא קלות — בעיות בטחוניות וכלכליות, הוי ותרבות, מיזוג גלויות ובעיות סוציאליות. בעיות אלה ממלאות מחשבותינו במידה גדושה ואין אלה פנויות לרטרוספקציה, לבעיות וענינים שבעבר, אולם יש ובשעות מצוקה או רווחה נפשית פונה המחשבה לשלבים ותקופות קודמות בחיינו. ואם נסתכל לפעמים אחורנית ונגיע עד לתקופה של חיינו בסניף הנוער הציוני־סוציאליסטי „גורדוניה", תזדקר לעינינו תקופה יפה, רומנטית, מענינת ובעלת ערך רב וגורלי בחיינו.

אחד היתרונות של העבר הוא: כי דנים בו לאור נסיונות הזמן ותוצאותיו, לאחר לימוד עובדות ומעשים. ובכן לאחר חורבן כללי של ליפקני ועוד ערים ועיירות בבסרביה כבאירופה כולה, במלחמה העולם השניה, הוברר לכל כי הצטרפותנו לתנועת נוער היתה לא רק תקופה יפה בחיינו, כי אם גם דרך נכונה לעתידנו.

לפני הופעתן של תנועות הנוער הציוניות בליפקני חיו הנער והנערה היהודים חיי שעמום וריקנות, חיי גלות אפורים עם סימני התנוונות תרבותית וחברתית, אדישות ורפיון, נמיכות קומה והכנעה ברחוב היהודי — אנטישמיות ואוירה נכרית בחוץ. טיולים ארוכים על ה„פוטומוזינה", פיצוח כמויות גדולות של גרעינים, וכניסה בדלת האחורית לבית מרזח. תנועות הנוער הציוניות הצילו נפש הנוער, הפיחו רוח חיים מרענן ובריא, הוסיפו טעם מיוחד, והציבו מטרה ואידיאה בפני הנוער. מי מאתנו לא זוכר ההרגשה הטובה והחגיגית שאפפה אותנו עם התקרב הערב ופנינו לתנועה למפגש חברי נעים, לשיחת חברים תרבותית, לריקודים הלוהטים והממושכים. בכליון עיניים ממש חיכינו ליום שבת לא כדי להרבות מנוחה ומרגוע, כי אם ליום שכולו היה קודש לפעולות בתנועה. ומי מאתנו לא זוכר שעם גמר הפעולות בתנועה והליכתנו הביתה — הלכנו בדרך הארוכה ביותר למען תרבינה שעות נעימות וטעימות.

בניגוד לשעמום וריקנות, אדישות ותלישות — יצרה התנועה אוירה חמה ומענינת. ערך נוסף ומכריע הנחילה לנו התנועה והוא: גשר לחיינו בעתיד. לצערנו היה זה הגשר היחידי, כי גשרים אחרים התמוטטו כליל. חוזי הציונות לא יכלו לראות גודל השואה ההולכת ומתקרבת לעמנו, ובודאי גם אנו לא יכולנו לשער כזאת, אולם התנועה לימדה אותנו דעת ובינה בהיסטוריה היהודית והמסקנות שהנוער צריך להוציא מזה: בראש העם ולפני העם מצווים בני הנוער היהודי להתיצב ולהוליך בדרך קשה ובטוחה לריכוז העם במולדת ההיסטורית.

לכך שמנו פעמינו אז. תוך מכשולים וכשלונות הגענו למחוז חפצנו. ואם כי עוד רבה הדרך לגאולת האדם היהודי והאדם בכלל, העצמאות היהודית מתהווה תוך יסורים וחבלי לידה קשים, הננו נמצאים במקום הנכון — ממנו אפשר להיאבק על חיים יהודיים ואנושיים יפים, על אושר לנו ולבנינו אחרינו. תקופת חיינו בתנועת „גורדוניה" בליפקני היתה תקופה יפה ומכרעת בחיינו. הבה נשמור על הגחלים החברתיים דאז שלא יכבו תוך חיינו הסוערים והדינמיים. זאת מטרת הפגישה ואולי לא רק פגישה זאת.

בן חיים סלבה

היו ימים

הדעה המקובלת, שארגון יוצאי ליפקני הוקם בשנת 1949, בטעות יסודה. הארגון קיים מאז השתקעו ראשוני ליפקני בחיפה.

לא היה זה ארגון במובן המקובל של המלה. חסר היה סימני־ההיכר האופייניים לגבי ארגון. לא נקראה אסיפה כללית, לא נבחר ועד ולא מזכיר שאפשר לבוא אליו בטענות ותביעות, שאפשר לשפוך עליו את הזעם שנצטבר ולהאשימו במה שיש בו ובמה שאין בו.

ואם על סמך האמור ינסה מי לחלוק על זכותו של גוף זה להשתמש בעטרת ארגון, בעצם חשיבותו לא יוכל לפגוע.

לא נולדנו ותיקים ולא באנו ארצה ותיקים. בבואנו ארצה, לפני ארבעים שנה ומעלה, היינו גם אנחנו עולים חדשים. וברדתנו מן האוניה לא הקביל את פנינו תור ארוך של נותני־עבודה, באי־כוח חברות שיכון ובנקים למיניהם בכדי להציע לנו את שירותם. ואם לא זכור לי מקרה שהארגון נתבקש אי־פעם לסייע בהשגת עבודה קבועה, שיכון או הלוואה לסידור

ראשון, אין להסיק מכאן שהעולים החדשים דאז היו אלמנט אידיאלי ואילו העולים החדשים בזמננו טרדנים הם.

חס וחלילה.

מסתבר כי לא הצרכים כשלעצמם, אלא התקופה, הנסיבות והגיל הם הם הקובעים את חשיבותם, ראשונותם ומקומם בסולם העדיפויות. אותם הצרכים כעתה כן אז. אצלנו בראש הסולם עמדה... הכמיהה לתחושת בית.

הרגשת הבדידות והנכר המלוה כל מי שמשנה את מגוריו ונקלע לארץ אחרת היתה גם מנת חלקנו ומי שנתון במצב כזה הרגשת המולדת מתחדדת אצלו ומתעוררים געגו־עים עזים אליה.

ארץ־ישראל שימשה לנו נקודת מפגש עם נוער שבא מתפוצות שונות והביא אתו שוני של לשון, סגנון־חיים, אורח־מחשבה והשקפת־עולם, לכאורה תופעה חיובית. בכל זאת עוררה בנו הרגשה מוזרה: תחושת התפעלות מהולה במבוכה ובשמץ של קנאה אם כי לא היינו מן הזיבורית שבנוער. לא התעלמנו מן הברכה שמפגש זה צופן בקרבו לא נתפסנו לנטיה של התבודדות והסתגרות. אדרבא. השתדלנו, ולא בלי הצלחה, להשתלב ולהתמזג. עם זאת קשה היה לנו להשלים עם האלמוניות שנגזרה עלינו בשל כך. יפה הגדירה חותנתי את ההרגשה הזאת באמרה: בבית הייתי סימה גרובר ואילו כאן הנני איזו ישישה, גבר בנו הצמאון לתחושת בית ולפינה אינטימית משלנו.

על רקע זה צמח הארגון בדמות חברות הדוקה ואחוות רעים נאמנה שהיתה לדוגמה ולתפארת. ליפקני חדלה להיות מושג גיאוגרפי והפכה למושג חברתי מעורר כבוד והערצה. קמה תנועת „מתגיירים" שביקשו להספח אלינו ונספחו:

מאירקה אבסייביץ, אליהו קוברובסקי ודומיהם...

באותם הימים היו לנו שתי משפחות שלי ושל יוכבד, היתר רווקים. אך כולנו היינו משפחה אחת גדולה אינטימית.

לא תמיד אכלנו לחם לשובע אך לא קבלנו. עידוד רב שאבנו מן הריעות והחמימות ששררו בינינו.

זוכרת אני, כשילדתי את נורית באה כל הרוקיה לבית החולים לבקרני. אחד מהם, לא אגלה את שמו, ביקשני בתמימות שאספר לו איך זה היה...

בשבתות נהגה הרווקיה לבוא אלי לתה עם עוגות. קרה פעם ולאחר שהעוגיות נאפו, נזכרתי שלא הכנסתי בם ביצה. חיש מהר אפיתי מנה נוספת עם ביצה. מרוב בהילות וחיפזון התערבבו העוגיות. תקלה שכזאת! החברה חיסלה את כולן מבלי להרגיש כל הבדל. מאז, עתה מותר לגלות, אפיתי עוגיות מלכתחילה בלי ביצה. בימים ההם שני מיל בשבוע היו חיסכון די נכבד בתקציב המשפחה.

— „לך שלושה בחורים. את יכולה לוותר למעני על אחד מהם"...

בזו הלשון פנתה אלי פעם יוכבד.

כבסתי את כביסתם של שלושה רווקים, תיקונים נעשו חינם אין כסף. ההכנסה החדשית מכל אחד היתה עשרים גרוש ב ר ו ט ו. מלבד סבון ונפט קניתי גם מים. מבעל הבית קיבלתי מים במשורה כדי שימוש ביתי בלבד.

בשביל רכישת כלי כביסה קיבלתי מאחד הרווקים הלואה לזמן ארוך בלי ריבית, ארבעים גרוש, והוסכם בינינו שינכה אותם משכר הכביסה במשך שמונה חדשים, חמישה גרוש בכל חודש.

לא בבחורים חשקה נפשה של יוכבד. הכנסה של עשרים גרוש בחודש קסמה לה ולזה התכוונה.

אכן היו ימים.

עלייתי ארצה

עמדתי בבחינות ב„החלוץ" ונמצאתי כשרה לעליה. אני צהלה ושמחה. הכל מתרונן בקרבי. מהלכת אני כתלמיד כיתה א' שזוכה לעלות לכיתה ב' בלי הכנות ובלי בחינות.

(לא העליתי על דעתי כי נכונים לי עוד מבחנים כהנה וכהנה).

אנו עולים ארצה

היינו „הקבוצה" השביעית המאורגנת המדברת עברית — מאה וארבעים איש.

בראש הקבוצה עמד יהודה רוזנצויג, הוא יהודה שמעוני ז"ל, חבר, מדריך ומחנך מחונן.

ההתארגנות

היה זה ארגון לשעה. התבטא בכך, שמאה וארבעים גרגירי אבק־אדם, שאין ביניהם ולא כלום מן המאחד והמקשר פרט לשאיפה לעליה, קיבלו עליהם מרצון עול משמעת ומשטר למשך שבוע ימים בידיעה מראש, כי ביום דרוך כף רגלם על אדמת ארצנו פור יתפורר הארגון והיה כלא היה.

על אף האמור היתה לה לקבוצה חשיבות רבה לאין ערוך.

באניה זו באנו כמה מאות עולים ואם לא דמינו לעדר פרוע הרי זה הודות לגרעין המאורגן אשר בהתנהגותו שימש גורם מרסן, מדריך ודוגמה גם לאלה שלא השתייכו לו.

המטרה המוצהרת לבואי ארצה היתה: ע ב ו ד ה. את פירוש המלה „עבודה" הבינותי, אך משמעותו המלאה של המושג וכל הכרוך בו לא היו נהירים לי כלל וכלל. גם תודעתי הציונית היתה אז רופפת ושטחית, אם לדבר בעדינות.

באנו לחיפה

העבודה היחידה שבאה בחשבון בימים ההם בחיפה היתה „משק בית". עבודה שלא קסמה ביותר ל„בעליבתישע קינדער" וסכויי השגתה היו די מצומצמים. הפועלת הערבית היתה יותר זולה ויותר נוחה.

הייתי די נבוכה

עד מהרה התחלתי להבין שהחרוזים: איך וועל דאַרטן קאָרן זייען... הם פרי דמיונו ועטו של משורר אלמוני ודבר אין להם עם המציאות.

במציאות, העבודה מחייבת מאמצים רבים, עמידה איתנה ודורשת כוחות נפשיים כבירים — חלוציות. וחלוציות אינה נקנית בתריסר ביקורים בבית „החלוץ" בליפקני.

עמדה לי החלטתי להצטרף ל„חבורת העמק". חבורת העמק היתה קבוצה מאורגנת במטרה להתנחלות. ועד שיגיע התור, עסקה בעבודות בנין. בהיוסדה מנתה 45 חבר ובשיאה הגיעה ל־150.

מקור לגידולה שימשה העליה.

ענין חיוני היה לה לחבורה לגבש את אוכלוסיתה מבחינה חברתית ורעיונית, להקנות לה הרגלי עבודה ולהחיש התערותה והסתגלותה לעבודה ותנאיה.

לשם זה התנהלה פעולה תרבותית חינוכית מכוונת להר־חיב ולהעמיק את הכרתם הציונית של חבריה, להסברת ערך העבודה בכלל וערכה לגבי בנין הארץ בפרט.

תוך כדי כך נוצרו הוי חברתי וקשרי ידידות בין החברים. כל זה ביחד עודד לא מעט ומנע לא פעם משברים נפשיים.

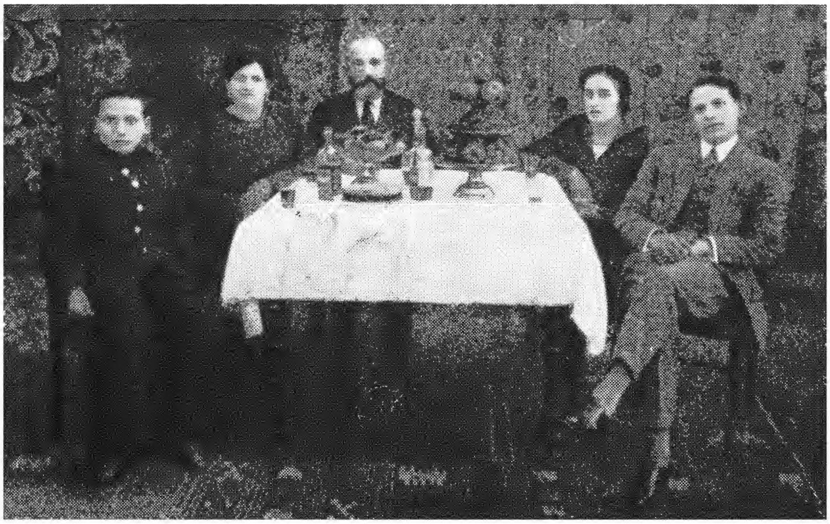
חבלי ההסתגלות לא פסחו עלי ולא פנקוני. אך הודות לחבורה ומאמציה עמדתי במבחן אף יצאתי מחושלת, בעוד שאחרים, טובים ממני, אשר הביאו אתם מטען ציוני עשיר, לא עמדו בהם בהתקלם במציאות ובנסותם להיאבק אתם כבודדים.

אינני מתימרת להתנשאות עליהם. אני מציינת זאת בצער רב. רבים מהם ודאי ניספו בשואה.

אנשי ליפקני

ליפקאנער

נסיס נחום, נפטר 1942
נסיס פרל, נפטרה 1943
ד"ר צבי נסיס 1896—1931
וינשנקר חיה פייגה 1909—1934
נסיס ניסן

לזכר

מר(ת) שטיינבערג יהושע
געבוירן 1862
נפטר 1933
מרת שטיינבערג רייזל
געבוירן 1865
נפטרה 1935

ת.נ.צ.ב.ה.

לזכר

מר(ת) שטערנבערג משה
געבוירן 1860 נפטר 1925
מר(ת) שטערנבערג פייגע
געבוירן 1864 נפטר 1928
שטערנבערג לייב
געבוירן 1880 נפטר 1939
שטערנבערג הערצקי
געבוירן 1883 נפטר 1924
שטערנבערג פינה
געבוירן 1886 נפטר 1960

געבוירן ______ נפטר ______

ת.נ.צ.ב.ה.

לזכר

מר(ת) יהודה בן משה ודיסי זילברמן
געבוירן בשנת ה'תר"ל - 1870 נפטר בשנת ה'תרנ"ג - 1893

ת.נ.צ.ב.ה.

פאַמיליע גרינבערג
יחזקאל 1918—1856 עטל 1936—1863
רחל, אסתר, פרומה, אליעזר, מתתיהו.

שטייניק יוסף

לזכר

מר(ת) פיכמן אליעזר

געבוירן 1860

נפטר 1923

מרת פיכמן דבוסיה

געבוירן 1863

נפטרה 1950

ת.נ.צ.ב.ה.

פיכמן סוניה
1962—1898

לזכר

מר(ת) פיכמן מרדכי

געבוירן 1881

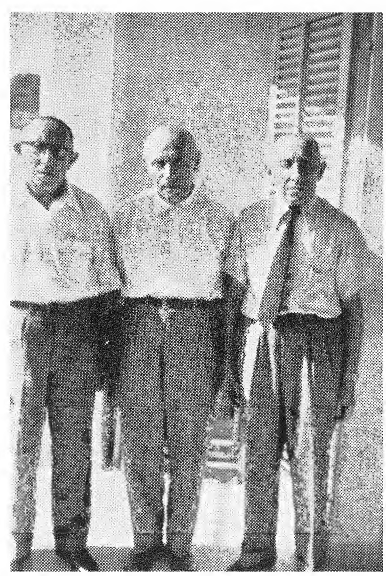
נפטר 1941

מר פיכמן לייב

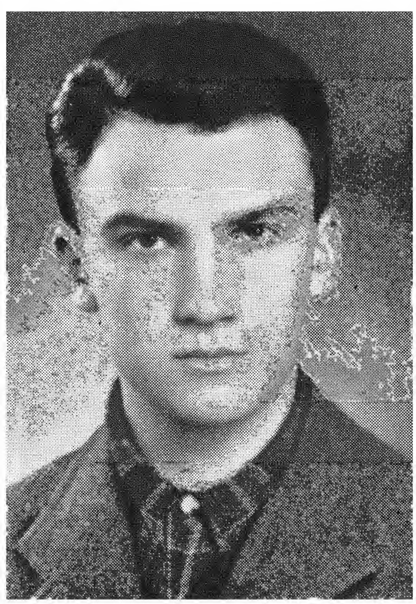
געבוירן 1883

נפטר 1905

ת.נ.צ.ב.ה.

פיכמאַן יחיאל 1962
פיכמאַן חיים
פיכמאַן צבי

פיכמן אליעזר
1944—1927

ד"ר גרינבערג סוני
1960—1903

שרייבר ברל, נפטר 1948
שרייבר אסתר, נפטרה 1930

גאָלדע שרייבער—שטראמבערג 1886—1913

לזכר

מר(ת) מרת חנה לאם

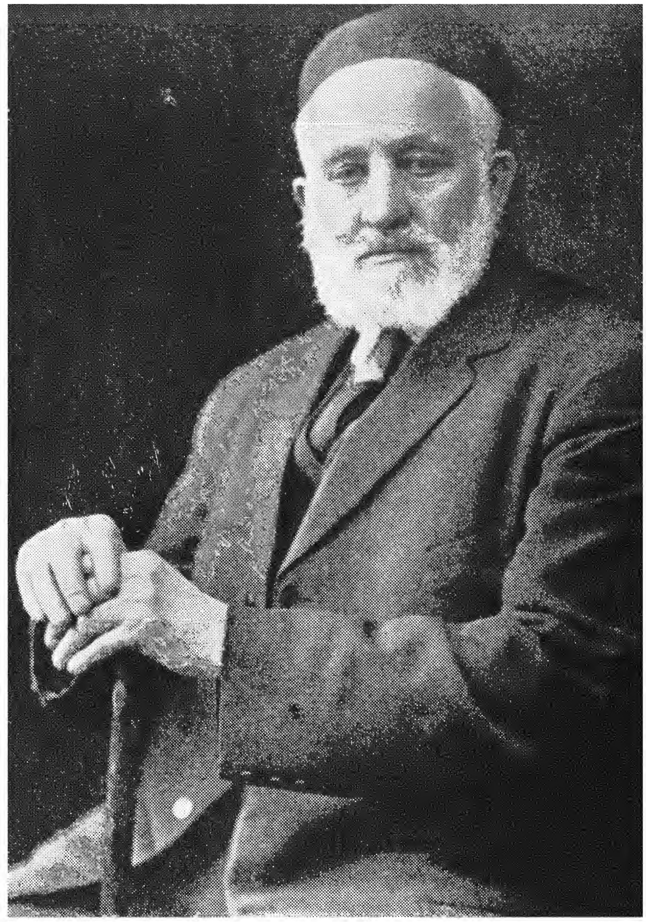
מרס 1865

געבוירן

אוקטובר 1920

נפטר

ת.נ.צ.ב.ה.

לאם ראובן
1835—1953

זיידע האַמבורגער 1852—1901
יהודית האַמבורגער 1872—1947

איציק ליבמאַן ז"ל
חייקע ליבמאַן ז"ל

קושניר האדל (מוטער פון מאקס קושניר)
נפטרה 1937
זין: אהרן, אברהם, יעקב
שנור: שיינצע
טעכטער: שרה חנה
אלע אומגעקומען 191 אין טראנסניסטריע

לזכר

מר(ת) קושניר לייזוועל
געבוירן —
נפטר 1912

ת.נ.צ.ב.ה.

לזכר

מר(ת) אלטמאן אליה
געבוירן 1864 נפטר 1941

מר(ת) אלטמאן בונזי
געבוירן 1868 נפטר 1941

אלטמאן הערש
געבוירן 1896 נפטר 1941

אלטמאן יהודית
געבוירן 1900 נפטר 1928

געבוירן ______ נפטר ______

געבוירן ______ נפטר ______

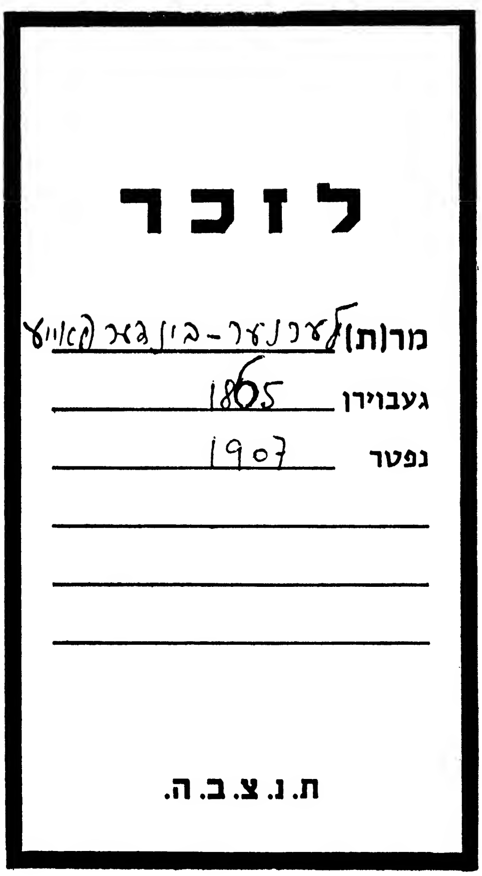
תנצב.ה.

פאַמיליע שטיינבערג (שאבא)
אלישע 1829—1933 ; שרה 1883—1942 ; רחל 1903—1942

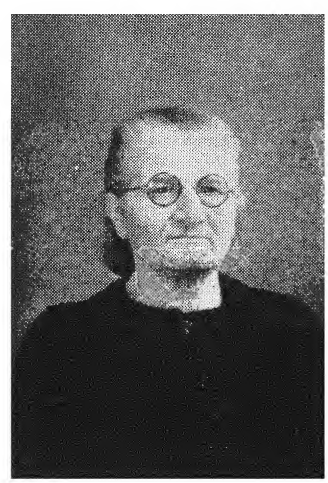
ר׳ מיכל לערנער
1862—1927

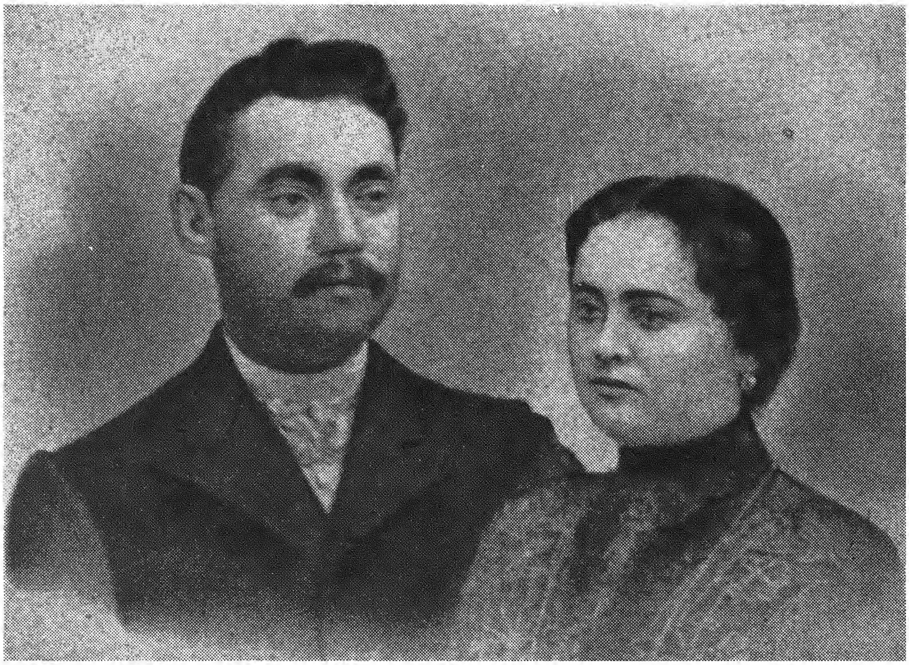
לזכר

מר(ת) לערנער-בינדער (פייגע)
געבוירן 1865
נפטר 1907

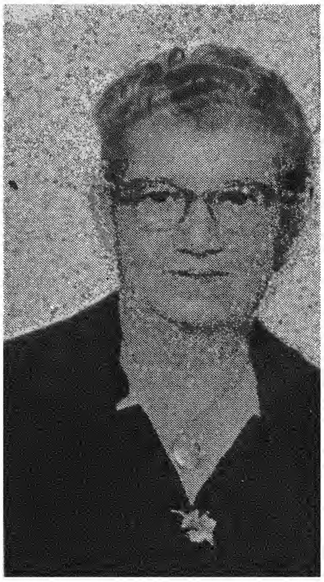
ת.נ.צ.ב.ה.

בינדער—לערנער

ברץ יהושע ז"ל 1923. ברץ בת שבע
(גרמנובקה ליד קיוב)

גלאַטמאַן פסח רבקה 1896—1962

גלאַטמאַן לייבוש 1874—1934
גלאַטמאַן אסתר 1876—1960

לזכר

מר(ת) לעווענטאל עזריאל

געבוירן 1862

נפטר 1933

מרת לעווענטאל רחל

געבוירן 1863

נפטרה 1941

ת.נ.צ.ב.ה.

לזכר

מר(ת) יאנקל גלאטמאן (לייזערס)

געבוירן 1864 נפטר 1912

מר(ת) סאסיע גלאטמאן

געבוירן 1866 נפטר 1910

ישראל גלאטמאן

געבוירן 1880 נפטר 1910

בילע גלאטמאן

געבוירן 1885 נפטר 1936

בנם משה גלאטמאן

געבוירן 1890 נפטר 1941

פייגע גלאטמאן - זילבערמאן

געבוירן 1898 נפטר 1941

ת.נ.צ.ב.ה.

לזכר

מר(ת) אשר גלאטמאן

געבוירן 1882

נפטר 1952

מרת שיינדל גלאטמאן

געבוירן 1882

נפטרה 1952

ת.נ.צ.ב.ה.

לזכר

מר(ת) גלאטמאן משה

געבוירן 1887

נפטר 1959

מרת גלאטמאן חוה

געבוירן 1889

נפטרה 1960

ת.נ.צ.ב.ה.

לזכר

מר(ת) שמעון כהן

געבוירן 1864

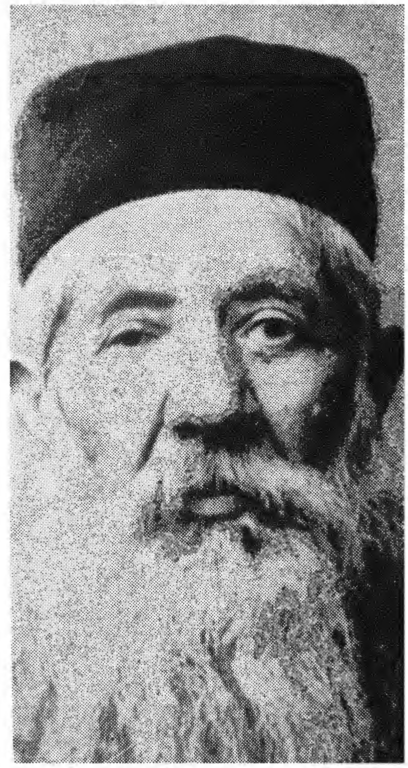
נפטר 1939

מרת בתיה כהן

געבוירן 1866

נפטרה 1961 [illegible]

ת.נ.צ.ב.ה.

שטיפלמן הערש

לזכר

מר(ת) קיפמן (בנדויט) שוגרן

געבוירן 1857

נפטר 1912

ת.נ.צ.ב.ה.

פרידה קויפמן
1941—1870

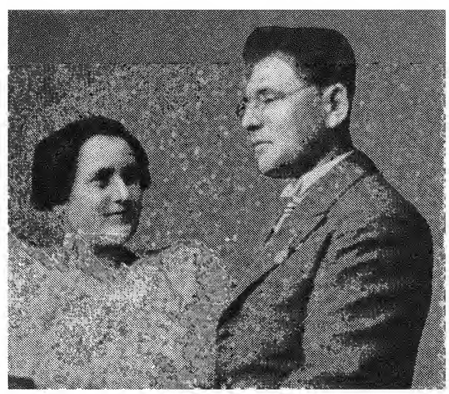
שטייף נחום, שטייף דבוסיה 1941—1875

ר׳ אברהם גאַליטשער 1941—1879
פסיה גאַליטשער 1942—1878

שדך מנחם ורבקה

רבינוביץ איציק
רבינוביץ—וינבוים סערל

בתם ליוסיה

ד״ר עפעלבוים יעקב 1942—1898
עפעלבוים—רובינשטיין מלכה 1942—1899

יהודה רידר ז״ל
1953—1900

ר׳ מרדכי געלמאַן 1942—1866
געלמאַן פייגה 1953—1878

ר׳ יהושע דארער 1928—1869
שרה דארער 1944—1869

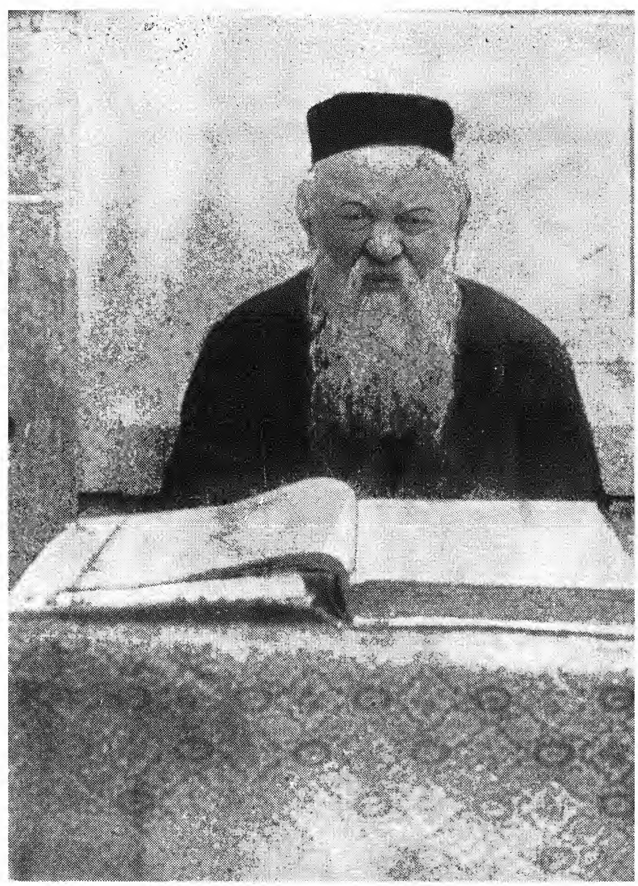
ד״ר נאַכבאַר בעריש 1942—1896
סאַניע 1942—1896 ; גיטע 1942—1829

פראַדל ודבורה קויפמן

קושניר משה בן יוסף 1922—1878
קושניר דינה 1942—1868

ר׳ יהושע ספעקטאָרמאַן (שו״ב)
1942—1860 (יאַסי)

פאַמיליע קויפמאַן (פונם פרוט)
אין צענטר: ר׳ מיכל 1835—1808; גאָלדע 1853—1926
רעכטס: רויזמאַן חיה ריווע, שטיינבערג רחל; לינקס: סאָזשמאַן מאָטל ושבע.
אויבן: אברהם הערש, רייזל, יעקב, חאַנציע.
3־טע שורה: כליב, חעסל, פראַדל, ראַזנער רבקה, פאדקאסען רבקה
אונטן: ליפשיץ מרים.

לזכר

מר(ת) קיפעף מיכל
געבוירן 1879
נפטר 1941
מרת קיפעף רחל-לאה
געבוירן 1882
נפטרה 1941

ת.נ.צ.ב.ה.

לזכר

מר(ת) וואלפערזאן בנימין
געבוירן ___ נפטר 1941
מר(ת) וואלפערזאן הריבה
געבוירן ___ נפטר 1941
מרת וואלפערזאן מיסקא
געבוירן ___ נפטר 1941
מרת וואלפערזאן צביה
געבוירן – נפטר 1941
מר וואלפערזאן ישראל חיים
געבוירן ___ נפטר 1941
מר הארנשטיין יהודה
געבוירן ___ נפטר 1941
מרת הארנשטיין רחל
געבוירן ___ נפטר 1941

ת.נ.צ.ב.ה.

לזכר

מר(ת) פלעק שמעון
געבוירן 1889
נפטר 1941

ת.נ.צ.ב.ה.

גאלדע ווייסבערג
1870—1942

לזכר

מר(ת) כץ משה
געבוירן –
נפטר 1941
מרת כץ ליבע
געבוירן –
נפטרה 1929

ת.נ.צ.ב.ה.

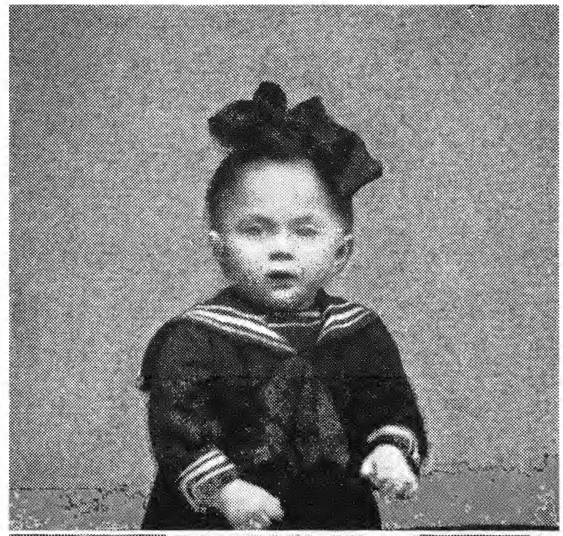
לאַכטערמאַן לייב
נפטר 1940
לאַכטערמאַן העניע
נפטרה 1930

ריסמאַן איציק וחייקע נפטרו 1936

יצחק שטיין
בלומה שטיין—מארגענשטערן
1925—1881

מארגענשטערן יהודה, יהודית, וילדיהם, חנא־שמואל ובלימה
שנפטרו 1942

לזכר

מר(ת) נחום פונקבסקי
געבוירן 1885 [illegible]
נפטר בשנת 1942
נספה ונרצח בידי
והכובשים הנאצים
הגרמנים

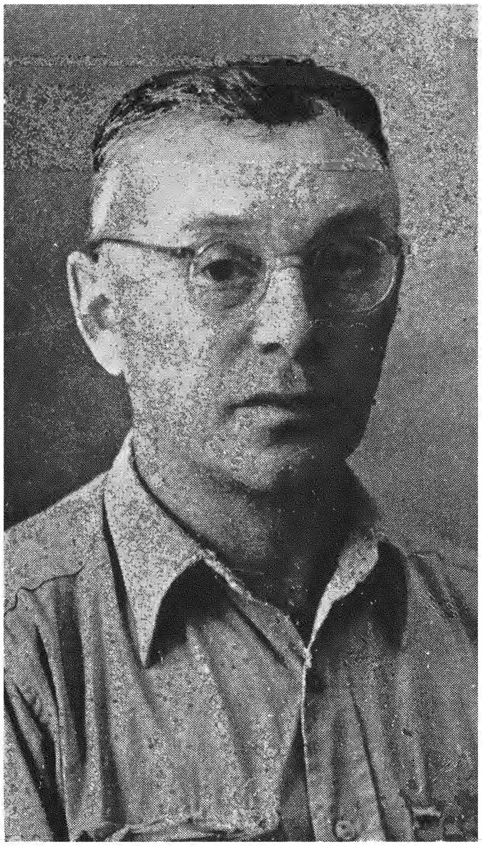
ת.נ.צ.ב.ה.

מא־גענשטערן ישעיה 1874—1957
מארגענשטערן חנה שרה 1884—1942

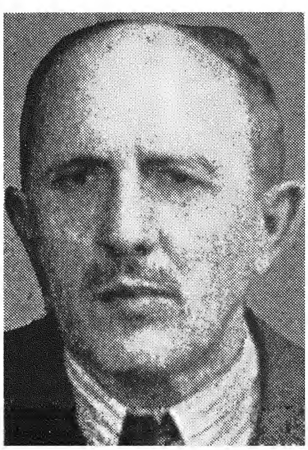
ויסברג אַלטער (דוד)
1936—1884

קראַכמאַלניק הערש
1957—1890

חאוויס מא־ר
1932—1890

שטרנברג הרצקי
1962—1890

מלמוד דוד 1885—1941
מלמוד—קאַנטערמאַן לאה 1885—1941

קויפמאַן רוך 1907—1941
קויפמאַן פעסי 1910—1941

לערנער נחמן 1887—1941
לערנער עטל 1892—1956

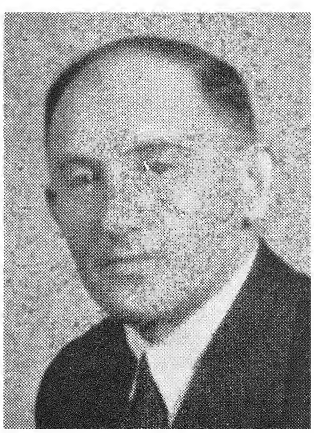
ווייגטרויב סליבה 1880—1941
ווייגטרויב—ראָזנבוים יהודית

לרנר אברהם 1870—1930
האַנציע־מרים 1884—1940

ווייגטרויב אסתר
קינדער : ליוסיע, בריינע, פרידע
אַלע 3 אומגעקומען אין טראַנסניסטריע

לאווענטמאַן משה
1894—1959
מוזיקער, גרינדער און לייטער פון ליפּקאַנער אָרקעסטער
1911—1914, שאַפער פון מוזיק צו אליעזר שטיינבאַרגס
קינדער־פּיעסן

לזכר

מר(ת) שטראכמאן יחיאל

געבוירן 1867

נפטר 1936

מרת שטראכמאן שרה

געבוירן 1868

נפטרה 1933

ת.נ.צ.ב.ה.

סעם גאָלד
ראָזאַ גאָלד

בוקאַרעסטסקי יהושע נפטר 1919
בוקאַרעסטסקי רחל נפטרה 1948

ישראל בוקרסטסקי
הני בוקרסטסקי

שטראַכמאַן מאנעס 1961 ז״ל
שטראַכמאַן סאָניע

זאַלצמאַן אשר ויהודית

אייזענבערג הערש וצילי

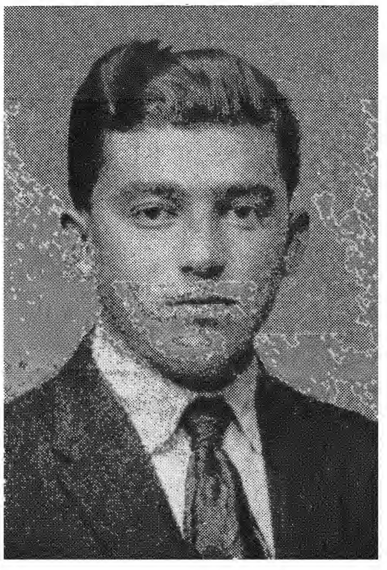
סטוליאַר—שטראַכמאַן
1958—1913

קושניר אהרן ושיינצע
1941

קושניר זיינוועל
1941

קושניר יעקל
1941

ראָזנבוים ישראל 1941—1900

ראָזנבוים נפתלי 1941—1916

ראָזנבוים משה 1941—1902

סאָושמאַן סאַלי
1944—1919

סאָושמאַן יאשא
1939—1912

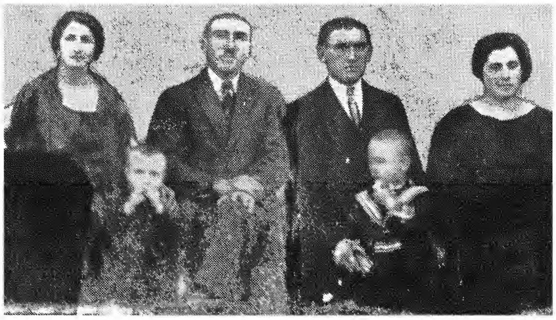
וועקסעלמאַן חנא 1880—1934
דבורה 1883—1950
קלאַראַ 1913—1942

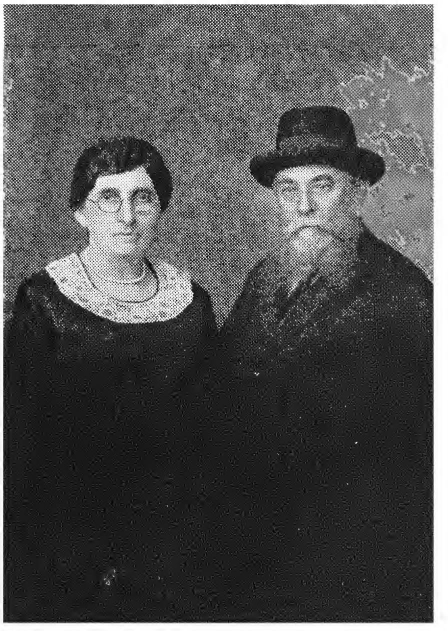
כהן הערש 1914—1844
יענטע 1843—1921

פריפאַס מענדל
1919—1945

כהן יחיאל 1893, מלכה 1897, הערש 1923, יוסף 1890, פרומה 1890, ליב 1922.
אַלע אומגעקומען אין טרנסניסטריע 1941

רויטמאַן בערל ושרה

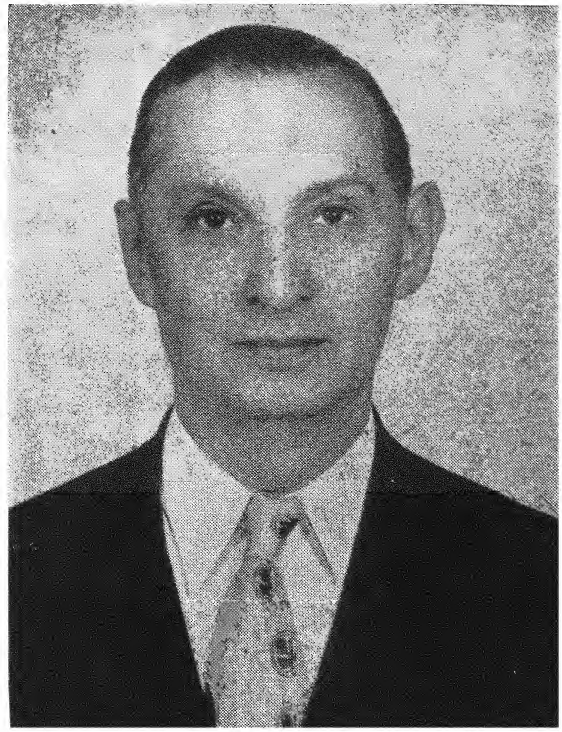
פעלדמאַן חיים
פעלדמאַן לאה

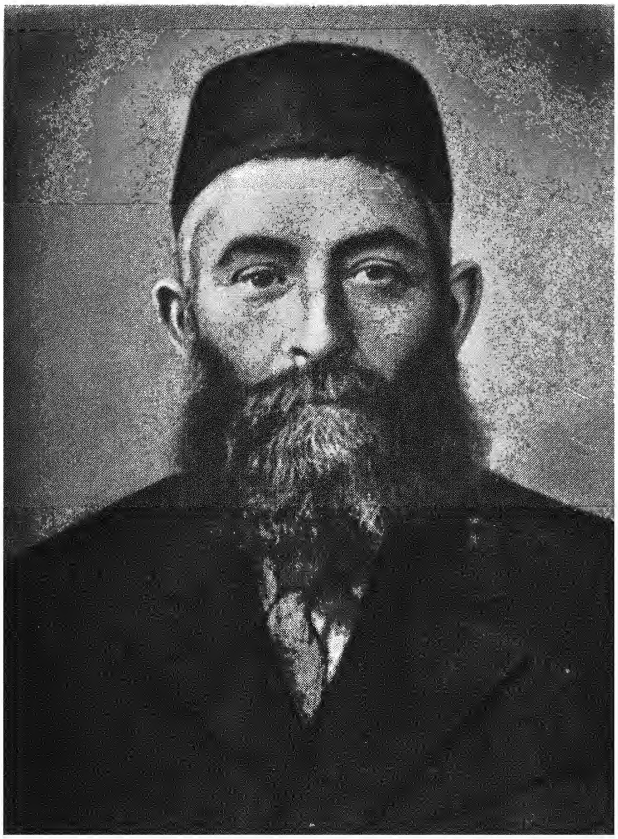
פנחס וואַלאך 1866—1928
רחל 1884—1941

שורצמן ליב
1893—1959

סאַדאָווניק אייזיק
1959—1895

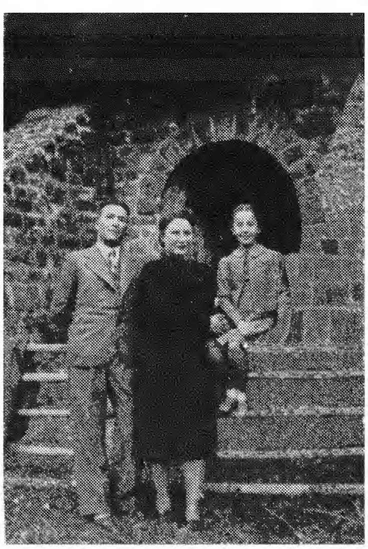

קאַליוסקין וועלוויל
1930—1866

לזכר

מור(ת) קליוסקין זעלדע
געבוירן 1864
נפטר 1908

ת.נ.צ.ב.ה.

בערי יעקב (יאשא) 1894—1941
בערי רחל 1896—1941
בערי בעלצי 1933—1941

גיטלמן העניע
1941—1902

ויסברג חיים ורחל

בריינשטיין משה און ריווע

אַלטער וחנה גאָרן

דבירה גיטלמן
1923—1942

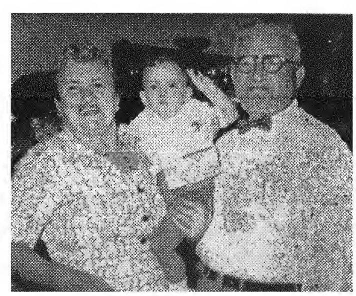
בנימין שוואַרץ
מאנציע שוואַרץ

וואדאוואז מלכה 1891—1941
וואדאוואז דבורה 1909—1937

בערי חיים
1937—1940

בעקערמאַן נתן
בעקערמאַן—זינגער פרומע

באקאל יוסף, פייגע, סאָניע
אומגעקומען 1941

לזכר

מר(ת) שטייג שמחה
געבוירן 1888
נפטר 1941
ברשד
טרנסניסטריה

ת.נ.צ.ב.ה.

סגל בוקע 1887—1941
סגל־פינגולץ פרל 1889—1941

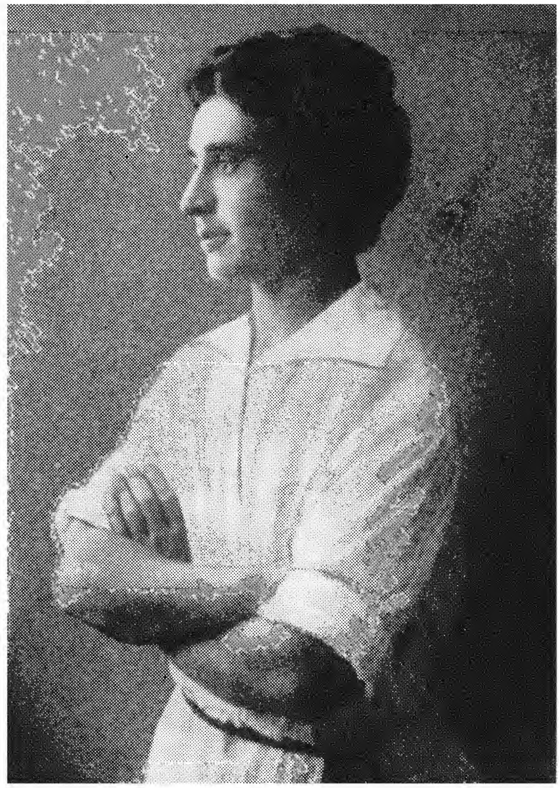
פורער פנחס 1943—1891
פורער יענטע 1943—1895

קושניר משה דוד ורויזע. הויזנער הערש בער ורויזע. נפטרו 1941

קושניר דוד
1941—1895

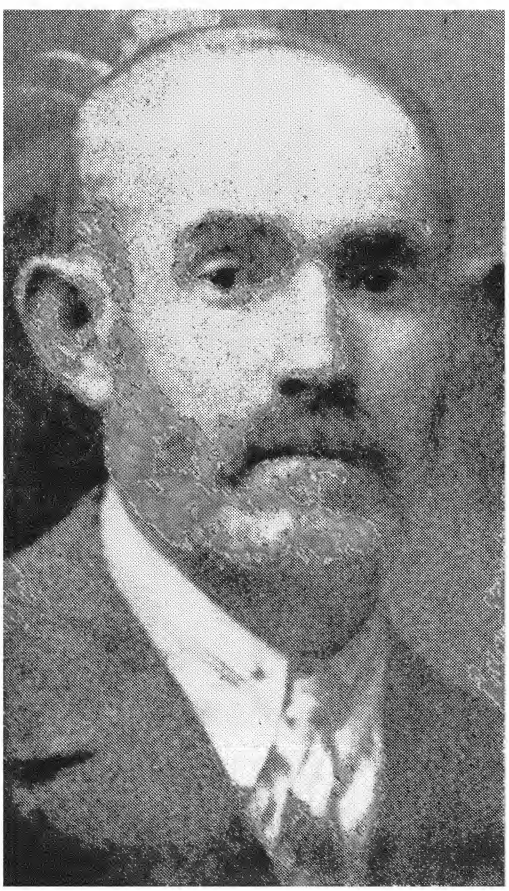
זילברמן אברהם — 1905—1928 בארץ

ויצרבן ראובן

סומך נופלים ליפקאַן 1904

וינשנקר יהושע — 1941

רשימות קדושי טרנסניסטריה

ליסטע פון טראנסניסטריע קרבנות

רשימת קדושי טרנסניסטריה

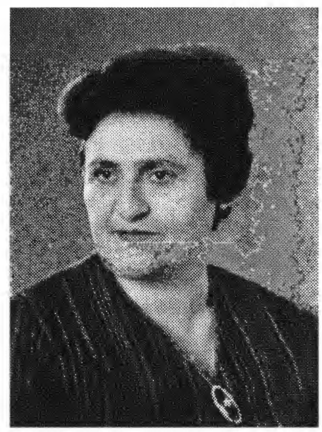
ונקיתי

דמם, דמם

לא נקיתי!

דובה כהן

לך לך!

ברצוני לתת ביטוי (מי יתן ואצליח) לחלק קטן מן הזוועות שעברו עלי וראיתי אותם במו עיני. בתור עדה חיה, שרק בדרך נס ניצלתי, מרגישה אני גם חוב מוסרי לזכור ובמדה האפשרית להזכיר לקרובים ולרחוקים את אשר עשה לנו עמלק.

הגזירה „לך לך מביתך וממולדתך", נגזרה עלינו ביום בהיר אחד. השמש זרחה במרומי השמים ולנו נעשה חושך אפלה. סוכני היטלר התחילו לגזול ולשדוד את רכושנו — עמל שנים, רצחו את בנינו ובנותינו, שרפו את מקומות מגורינו, חיללו את קברי אבותינו וכצאן לטבח הובילו אותנו מעיר לעיר ומכפר לכפר. נדדנו ימים ולילות, שבורים ורצוצים, יחפים וערומים, רעבים וצמאים, נרדפים ומוכים על ידי המלוים: שוטרים רומניים אשר מילאו באמנות את פקודות ממשלתם.

כולם עמדו עלינו לכלותנו. גם מן השמים נלחמו נגדנו. הגשמים העזים; הברקים והרעמים, הרוחות, הקור והכפור — — — כל זה הביא סיפוק רב למרצחים והקל עליהם את השגת מטרתם. לעולם לא אשכח את יער קוסואוצי (קאסאווי־צער וואלד), את המבול הסוחף שהשתפך עלינו ועל עוללינו וטפינו. לא אשכח את צעקות ובכיות ילדינו, הרועדים מקור, מפחד ומרעב. היינו רטובים, רצוצים ומדוכאים ונזדעזענו לפקודה האכזרית: להסתדר בשורות ולהמשיך בהליכה! בשארית כוחותינו המשכנו ללכת בחשכת הלילה ובגשם סוער. הרגלים כושלות, הכוחות אפסים. תינוקות נופלים מזרועות אמהות גוועות, נשמטים ארצה ומוציאים את נשמותיהם הטהורות „בקול דממה דקה".

בצער ובכאב אנו שואלים: רבונו של עולם, אלהי היושר והצדק! אלה הצאן מה חטאו? וככה נעה השיירה ונדה יומם ולילה. אנו נתקלים בשאריות יהודים מבסרביה, הגוססים בקולחוזים העזובים, מלוכלכים ומזוהמים, בילדים משותקים, עזובים המתחננים „לחם, לחם!" מקומות לינה היו בקולחוז או בבנין אחר חרב ועזוב. ישנו בישיבה. מקום לשכיבה לא היה. וכשקמנו ראינו סביבנו חללים, חללים. במשך הלילה הוציאו הרבה מבינינו את נשמותיהם ולנו, שעדיין הנשמה בקרבנו, נשאר רק לקנא בהם קנאה עזה, על שהם נגאלו כבר מן הגיהינום.

החיים במחנות בטרנסדניסטריה. היו איומים. הצפיפות, הליכלוך, המחלות, הרעב, המגפות עשו בנו שמות. ממש „אין בית אשר אין בו מתים". (האם לא היה מוצדק יותר לו נתנסה בתוכחה זו „פרעה" של ימינו? אבל מי חולם עכשיו על צדק?).

אין מה למכור ואין מה להחליף כדי להשיגאוכל. הילדים מבקשים ובוכים: מאמע, אַ שטיקעלע ברויט" ואין ואין.

וראה זה פלא: עם כל העינויים והסבל, התחזק בנו, המעטים שלא ניספו עדיין הרצון דווקא, ואף על פי כן להתחזיק מעמד ולחיות. קוה קוינו ובאמונה שלמה האמנו כי „נצח ישראל לא ישקר" וכי בא יבוא היום ונזכה לראות בגאולה ובנקמת דמנו.

דובה כהן

חדוה שלי

הלכת מאתנו בגיל כה רך,
הרצון הכביר לחיות — דחף אותך,
בימי שואה וחורבן, בימי יאוש וצער...
חשבנו, אולי על שריד מן המשפחה מן השמים נגזר.

שמת פניך ארצה לפי צו־הורים!
ובלבנו התקוה לנס, להחלץ מבין המצרים
ולהפגש בארץ שאיפותינו...
שאליה התגעגענו כל ימי חיינו.

והנה רצה הגורל האכזרי והמר...
לשבור את לבנו מרב יגון וצער,
ויד השונא ששפכה כה הרבה דם,
השיגה אותך, חדוה־שלנו, בלב הים.

יחד עם מאות ילדי ישראל שחיפשו להם מוצא מן המיצר
אחרי עינויים רבים, ותלאות מידי צר.
בתקוה ואמונה כי רק בארצנו ימצאו תנחומים,
וברצון להצטרף באהבה ובמסירות, לשורת הבונים.

קרה „הנס הגדול" וניצלנו „מבין שיני האריות"
זכינו מחדש בארצנו את חיינו לחיות.
ופעמוני־הישועה המצלצלים בכפר ובעיר,
מכוונים במיוחד לדור־הצעיר.

חסרה אַת לנו, חדוה, חסרה אַת לעם ולמולדת שלנו...
חסרים אתם הבנים והבנות שהלכתם מאתנו —
מי באש ומי במים, מי בחרב ומי בחנית,
וביניהם גם אַת חדוה־שלנו! לא נשכחך לעולם ולתמיד...

ההורים השכולים: **דובה ונתנאל בן משה כהן**
קרית־חיים — ישראל

חדוה'לה שנספתה בדרכה למולדת
והיא רק בת שתים־עשרה.

מה יפית ומה נעמת הבת!
כשמך כן את...
בת יחידה!, „חדות" חיינו
חלל ריק השארת בלבנו...

האם נשכח אי־פעם את דמותך?
לעולמי עד לא נוסיף לראותך.
דמות אצילה ונפש עדינה...
גדול הכאב שלא זכינו לגדלך.

בלה ויסמן־נאור קבוץ עברון

היינו 25 אלפים

האם זה אנחנו? האם אלה הצועדים, קשורים במגבת ארוכה לבל נאבד איש את רעהו — האם אלה הם בני משפחתי?

אנו בתוך שיירה עצומה של 25000.

ואיזה תאריך היום? ואיזה יום בשבוע? ודאי שחודש אבגוסט היום. כן. זה חדשיים, שרגלינו לא עמדו לנוח, שהשמים, רק השמים, הם גג מעל לראשינו. והגשם רוחץ את גופותינו ומזונותינו רק עלים וירקות משדות האכרים. וזה המות?!

לא! אלינו בטח לא יגיע. אותנו לא ישיג. כל אלה, שראינו אותם בכך — ודאי חולים או לכל הפחות חלשים היו. ודאי הוא שבאחד הימים גם הרגלים היחפות תנחנה. ואולי יפסיקו סוף סוף לגמרי להתעלל בנו אותם המוני הכפרים שבדרכנו. עכשיו הם מלוים אותנו בקריאות „ „הידד, יהודים! נו, קראו הידד לסטאלין, לצבא האדום! בורות עמוקים מחכים לכם! היטלר הכין כדורים בשבילכם די והותר!"

ולבארות אסור לגשת... אבל הטל הברוך ואור הבוקר הם המחזירים לחיים.

ספטמבר. ודאי קרוב לראש השנה. כמה משונה הכל?? האם אנחנו אותם הנרדפים שלפני זמן מה? הרי אז, רק לפני 3 שבועות, הצטופפנו כ־25000 בתחומי עירה עזובה וקטנטנה זו, בה התקינו הבסטיות גיטו בשבילנו. באיזה צפיפות שכבנו, אחד ליד השני, בין אנשים זרים שמעולם לא נפגשו אתם, אבל כולם יהודים, כולם, בהתחלה זה היה דוקא טוב. הרגליים נחות, גג מעל לראש. ובמרחק לא רב דוקא כרם ענבים בשלים...

אבל הפעמון הארור הזה, המבשר רעות, הוא הוא שאותו אני שונא בכל מאודי.

אכן, תמוה הענין, שאנחנו עודנו יחד ובין החיים! אין יותר צפיפות! רוחה בכל מקום. היו שדאגו לכך שלא ישארו יותר מדי יהודים.

לעומת זה צפיפות במקום אחר: בבורות — הקברים. צפי־פות וחושך ומחנק בלב.

והנה נעלמו גם הילדים... לא רואים ילד יהודי רך בין החיים. טיפות הטל הברוך לא היה בכוחן להציל צאן־קדשים.

אוקטובר 1941

ובכן, נגוזה התקוה האחרונה! פקודת השיחרור והחזרה הביתה ניתנה רק לשם התעללות בנו, במעטים הנותרים, המסתובבים ברחובות ורטיוזשני. לרגע קט נשכחו היסורים, ההכאות והעלבונות המרים וכל הנותר לפליטה עם זכר מקורביו בלב, מוכן היה לשרך דרכו הביתה בכוחות האחרונים.

אבל הנה הוא השקר הגדול: יער קסאוצי casautzi. מקום הזועות הנורא. תלי־תלים של קברים. חללי השירות הקודמות, ערימות גוססים ומתים בערבוביה, שני זהב עקורים ועל כל זה המנצח: מנולי, הבוגד המזוהם היהודי יחד עם חיות הטרף.

ואחר כך: שביל צר לאורך גדת הדניסטר. ליל ירח קר וזך כבדולח, ולאור זה משתרכים צללים רזים וארוכים, 3800 צללים רזים וארוכים...

והנה לידי אם ופעוטונת על זרועותיה. תלתלי הפעוטונת בהירים ומחוסרי־חיים. האם מסתכלת בי בעינים מוזרות ולוח־שת לי בפשטות איומה: ראי, הביטי, מה קר לבתיה'לה שלי". לצידנו הימני פוסע הצל הארוך, כאילו מת או חי גם הוא.

והלב נשבר, הרי הכרתי אותן אם האם ואת הילדה זמן כה רב. וכי מה? מציאות היא זאת? הרי רק אתמול היה אחרת. לא, זה היה מזמן. מזמן. אולי בעולם אחר. אפילו הבגדים מעידים על כך. ואולי זה רק חלום רע? לא. לא! כעת זאת היא המציאות. הרי שומעת אני קולות וגניחות. כן, מציאות, מציאות אכזרית ונוקבת. אנחנו מתים חיים תועים. אין בזה כל ספק.

פברואר 1942 — קטשין

דרך היסורין נסתימה, חלפו הנדודים, יושבי קבע אנו, פה באורות קולחוז עזוב, בשדה הפרוץ, אשר הפך מרבד לבן. פה בערבת־אוקראינה רחבת הידים. שש מאות הגענו הנה. הרוח הסוערת! מפלצת ארורה שכמותך! עזבני קצת לנפשי. — מתחננת אני בלילות האפלים. איך היא מסמרת את השער, מקפיאה את הגוף ומשבשת את החושים: איך היא מרקידה את השלג מעל לתקרה. חודרת בעד בלואי־הלבוש. משתוללת ומתעללת בנו...

וביום אפשר להציץ דרך האשנב השבור. הרגליים קפו־אות, פצועות, אי אפשר כבר ללכת אל הכפר הנראה באופק... וזה חבל, נורא חבל...

שם, בכפר, יש לבבות חמים, לב־אדם, המחלקים אתך ממה שיש וממה שאין בבית. שם נותנים לך להתחמם ליד האש, למרות הסכנה האורבת. רבים הבוגדים והאויבים בסביבה. שם, בכפר יודעים לעודד יתומים, שם לוחשים: חזקו אמצו, עוד יחזרו שלנו וישלמו בעד הכל", אלה הם בני הדור הצעיר הסוביטי, אותם לא אשכח לעולם!

והודות לעידוד זה נותרנו בחיים. אביב 1942. 35 שרידי משפחה, 35 אלה כבר יחיו י...ח...י...ו!!!

א

אברוז'ן מסיה
אלטמן אליה
אורדישיאנו משה
אלטמן צירל
אלטמן בוניה
אלטמן איציק
אלטמן עזרא
אלטמאן רוסי
אלטמן חסיה
אלטמאן בעלא
אלפר בלומה
אלפר חוה
אלפר חיים
אלטמן טובה
אלטמן משה
איצקוביץ אלקה
אלפר יחיאל
אפלבוים בלומה
אפלבוים נחום
אפלבוים אסתר
אפלבום יעקב ד"ר
אפלבום מלכה
אפלבום שלום יצחק
אפלבום נחום
אפלבום חייקע
אקרמן הירש
אקרמן בערל
אקרמן אליעזר
אקרמן יוסף
אקרמן רבקה
אקרמן חיים הירש
אקרמן יצחק
אקסלרד אברהם
אקסלרד חנה
אקסלרד לאה
אקסלרד דוד
ארדנצי גולדה
ארדנצי מירל
ארליך נחום
ארליך ישראל
איזנברג סימה
איזנברג חנה וילד

ב

בהרב חיים הערש
בהרב שמעון
בוטניק שרה
בידרמן נפתלי
בידרמן מירה
בידרמן זיידל
בידרמן מנדל
בלוכים מלכה
בלן לאה, סבתא
בלן לאה, ילדה
בלן זעלדא
בלן יאנק'עלע
בלנק לוי
בלנק ליזה
בלנק נחום
בירמן שלמה ואשתו
בם מנדל
בם נעסי
בם ריבה
בערי יאשה ואשתו
בערי מוני
בערי בעלצי
בערי ישראל
בערי זיסל
בקל יוסף
בקל פייגה
בקל סוניה
בקרמן איציק
בקרמן יעקב
בקרמן לייזר
בקרמן איציק
בקרמן יצחק
בקרמן לאה
בקרמן מרדכי
בקרמן חנה ושני ילדים
בקרמן משה
ברגר שמעון, לנקובצי
ברגר לאנע "
ברגר יחיאל "
ברגר גולדה "
ברגר גיטל "
ברגר יעקב "
ברגר רחל "
ברגר ישראל "
ברגר יענטא "
ברגר יוסף
ברגר משה
ברגר גולדה
ברון אסתר
בריימן איציק
בריימן בריינה־אטל
ברמג מנשה
ברמג פרומה
ברמג צבי
ברונשטין דוד
ברונשטין עטיה
ברונשטין שושנה
ברונשטין נחום
ברויטמן דוד
ברם אודל
ברם רחל
ברם שלמה
ברם יחד
ברם חנה
ברם הירשל
ברם אהרן
בערי מוניה
ביינוש הערש
ביינוש פויצי
ביינוש חנה
ביניש שלומית
ביניש שיינה
בערל דער שטומער
חייקע מיט 2 קינדער
באבע מיט 2 קינדער

ג

גוברמן בילה
גולדמן אליעזר
גודלמן פרל
גולדלם יחיאל
גולדלם טשארנע
גוטיעס אברהם
גולדנברג פרץ
גולדנברג מינדל
גולדשמידט אברהם
גולדשמידט זלוטה
גולדשמידט יוסף
גולדשמידט יצחק
גולדשמידט גבריאל
גולדשמידט ישראל
גורן אדם
גורן רלה
גורן יאנקל
גורן דוד
גורן משה
גיטלמן דבורה
גיטלמן אברהם

גיטלמן אידל
גיטלמן ריקל ושני ילדים
גיטלמן צבי
גיטלמן ניסן
גיטלמן גיטל
גיטלמן יוסף
גיטלמן שלמה
גיימן שפרינצה
גלטשטיין אלקנה
גלדשטין לאה
גלדשטין ישראל
גלדשטין רבקה
גלוזמן משפחת שלמה
גליצר יעקב
גליצר דורה
גליצר צרנה
גליצר פרידה
גליצר סיומה
גליצר יוסף
גלמן נחמן
גלמן פיגה ושני ילדים
גלפנד צבי
גלפנד מלך
גלמן חיים
גלפרין חוה
גלפרין חיים
גלפרין בלומה'לה
גלפרין יהודה'לה
גלר יעקב דוד
גלר רחל
גלר רבקה
גלר אהרן
גלר וועלוול
גלר אידל
גלר לייזר
גלר משה
גנדלמן הירש ומשפחתו
גרובמן גרשון
גרובמן יענטא
גרובמן ירחמאל
גרובמן יצחק
גרובמן לאה
גרובמן חיים
גרוזמן וועלוול
גרויסר בעריש
גרויער פייגה
גרוברמן ריבה
גרוברמן אסתרל

גרוברמן ברוך ואשתו
גרינאוצקי צבי
גרינאוצקי אידא
גרינברג אליעזר (מלנקוביץ)
גרינברג לאה
גרשבין לייזר
גרשבין לאה בניהם ובנותיהם
גרשבין לוי
גרשבין לובה
גרשבין פייגה והילדים
גרשבין ריבה והילדים
גרשנזון משה
גורן חנה

ד

דעזמאן הערש
דעזמאן בערל
דסקל בינוש
דסקל רחל וילד

ה

הוכברג ישראל
הוכברג זעלדא

ו

וודובוז שבתאי
וודובוז מלכה
וודובוז יהודה
וודובוז רחל
וייזר (פרפורמריה) ואשתו
וין רבקה
וין יצחק
וין רייזה
וינבום ליבוש
וינשטין אהרן
וינשטין סלובה
וינשטין שבע
וינשטין יצחק ד"ר
וינשטין צפורה
וינשטין מוני
וינשטין זיידא
וינשטין מרים
וינשטין צילי
וינשטין לאה'לה
וינשטין מנחם
וינשטין הערש בער
וינשטין הניה
וינשטין אליהו

וינטרוב סלאווע
וינשנקר יהושע
ויסברג יונה
ויסמן ד"ר
ויסמן אהרן
ויסמן פנינה
ויסמן שמאי
ויסמן לאה
ויסמן אברהם
ויסמן לאה
ויסמן אסתר
ויסמן יוסף
ויסברג מאַשקע
ויסברג מרים
ויסבערג בערל
ויצמן יוסף
ויצמן בתיה
ויצמן אהרן
ויצמן פיגה ושתי ילדות
ויצמן חיים ואשתו
ויצמן חייקה
ויצמן רבקה
ויצמן פיני ומשפחתו
ויצרבין משה
ויצרבין בילה
ויצרבין רבקה
ויצרבין חנצה
ויצרבין טובה
ויצרבין רוגה
ויצרבין שמעון
ולטמן איציק
ולטמן שפרה
ולטמן עטיה
ולטמן זלמן
ולטמן מניה
ולטמן פרויקה
ולטמן ריבה
ולטמן ישעיה
ולטמן בריינה
ולטמן ראוב'לה
וולך פנחס
וולך רייזה
וולך ישראל ושני ילדים
וולפנזון בנימין
ונטמן חנא (פירירימטער)
ונטמן מאטל
ונטמן שואל
ונטמן רחל

ונטמן יאנקל
ונטמן רחל
ונטמן משה
וסרמן דוד לייב
וקסלמן חנא
וקסלמן דבורה
וקסלמן קלרה
וקסמן משה
ויצרבין ראובן
ויסמן פרל
ויסברג חיים
ויסברג רחל
ויסברג צילי
ויסברג קלמן

ז

זומר פנחס
זימרפלד דוד
זימרפלד יענטה
זימרפלד שמעון
זימרפלד יוסל
זימרפלד אברהם הירש
זילברמן רוסי
זילברמן שרה
זילברמן נפתלי ד"ר ומשפחתו
ושני בניו
זילברמן ישראל ומשפתו
זינגר אליעזר
זינגר לייקע
זינגר מוטיה
זינגר אטיה
זינגר לאה
זינגר זאב
זקן אהרן
זקן אחיעזר
זיגרמן זימפל
זיגרמן זיסל
זילברמן אברהם
זיידמן יעקב
זיידמן ראובן

ח

חודר יוסף
חוים אדלה ד"ר
חוים וועלוול
חוים שרה
חסלם שמואל
חסלם פיגה

ט

טורל אלתר
טקהוז אברהם
טקהוז ליזה
טיטינער דוד ומשפחתו
טקסלר אסתר
טקסלר דבורה
טרבסאוצקי דוד
טרבסאוצקי פסיה
טרגר מרדכי
טרגר בתיה
טרגר משה
טרגר שמערל
טרגר מוטיה
טרגר דינה
טרכטמן יעקב
טרכטמן חנצי
טרכטמן גיטל
טרכטמן פישל
טרכטנברויט ברקה
טרכטנברויט גולדה
טרכטנברויט זהבה
טרכטנברויט אהרלה
טשערבאטע לייב
טשערבאטע רחל
טשערבאטע מאיר
טשערבאטע אביגדור ואשתו
טויבה בת מחלה
בעלה שלמה ושלשה ילדים
טשערבאטע משה
טרגר שלמה
טרגר רחל
טרגר לייב (צוגיינער)

י

יאוולברג שואל (מיליציאנער)
יאוולברג עטל
יאוולברג אברהם
יאוולברג שיינדל
יאוולברג עטי
ידלין אברהם
ידלין איטא
יפה אברהם
יפה מלכה וילד
יוסף בן שכנא
יחיאל, הגים של לייזר
פריפס ואשתו
יעקל אורצים, אשתו ובתו

כ

כהן יוסף
כץ בנימין
כץ סימה
כץ אברהם
כץ גיטל
כץ אליעזר
כץ חיים ואשתו

ל

לדרמן איציק
לונגו יוסף
לכטר דוד
לכטר רייזה
לכטר ברל
לכטר חייקה
לכטרמן נחמיה
לכטרמן רבקה
לנדא בונם
לנדא אברהם
לנדמן יעקב ואשתו
לנדמן יעקב (סיטשקארניק)
לרנר חיים
לרנר אלטע
לרנר שבע
לרנר מאיר
לרנר שלמה, אשתו ושני ילדים
לרנר מרים
לרנר יעקב
לרנר נחמן
לרנר עטל
לאווטשיק אלתר

מ

מיברג הערש (טיצקאנער)
מילר חיים ומשפחתו
מילמן מאשקע
מילמן דוד
מילמן בלומה
מילמן אסתר
מילמן אהרן
מילמן בנימין
מילמן יענטא
מלכזון בעני
מלכזון פועה
מלמן דוד
מלמן שמואל
מלמן רבקה

מלמוד דוד
מלמוד לאה'קע
מלמוד דוד בן אהרן
מלמוד רחל
מלמוד לאה בת משה
מסר יצחק
מסר פייגה
מסר אברהם
מסר ברלה
מסר הני
מרגלית פיבוש
מרגלית טובה
מרגלית ישעיה
מרגלית חיה
מרגלית שרה
מאכלי די סארווערן
מגיד משה
משה ביילה הינדעס,
ואשתו הניה, פסל
מתת לארגער ואשתו
משה ארון, בן מנצי
די באדנערקע, אשתו חנצי
ובתו מניה
משה בן לייב דער שטומעכעס
ביילה אשתו, בן ובת
מייקה בת מאיר משה ארונים
בעלה, בנה מאיר
ביילה אשתו בן ובת
מייקה, מאיר משה ארונס
טאכטער, בעלה ובנה מאיר

נ

נוימן וועלוול (קלישקאוצער)
נוימן בתיה לאה
נודלמן זיידה
נקמן מוטל
נקמן ברכה

ס

סגל ראזע
סגל בוקי
סגל פערל
סדובניק אייזיק
סדובניק שמעון
סדובניק יעקב
סגל אברהם
סטולר זלמן
סטולר מאלי
סטולר אשר
סטולרמן משה
סטולרמן איטא
סטולרמן שמעון
סטולרמן מחלי
סטולרמן פריידלה
סטולרמן משה'לה
סטמבולסקי בערל
ספוזניק ישראל
ספקטור זיידה ומשפחתו
(זאליטשע)
סירוטה, נדיט חנה
סקלר אלתר
סקלר חנה
סקלר פתחיה
סומה בת שמואל לייב שוסטער
ובעלה זעליג

פ

פוסטילניק וועלוול
פוסטילניק נחמה
פוסטבסקי ישראל
פורטנוי דוד
פורמן יקב בן בצלאל
בני שמעון
פורמן הערש
פורמן יענטא
פורמן טובה
פורמן דוד
פורמן שיינה
פורמן משה
פורמן שרה
פורמן גולדה
פורמן רחל
פורמן חייקה
פורמן ראובן
פורמן פסיה
פורמן קופל
פורמן הניה'לה
פורמן הרצל
פורמן ישראל
פורמן אביגדור
פורמן בערל
פורמן משה
פורר גצל
פורר אהרן
פורר בלומה
פורר בונם
פורר שבע
פורר בערל
פורר צ'רני
פורר חייקה
פורר רייזה
פיכמן יעקב
פיכמן רבקה
פורמן מניה
פורמן ישראל
פורמן וועלוועל
פיכמן הינדא
פיכמן חנה
פיכמן פריבה
פיכמן שמואל
פיכמן נחום
פיכמן לייבוש
פיכמו משה ומשפחתו
פיכמן יוסף
פייטשר דוד
פימן משה (בודנר)
פימן בערקע
פימן עזריאל
פינגולץ שלמה
פינגולץ וועלוול
פינגרמן הערש
פינגרמן חייקה
פישמן רוזה
פישמן אליעזר
פלדמן ישראל
פליישמן ראובן ומשפחתו
(ראובן פייעס)
פליישמן דב
פלקנפלוק מלכה ושבעת ילדיה
פרידמן דוד יואל
פרומקים זיידה
פרומקים רייזה וטובה
פרנקפלר יצחק ומשפחתו
פלק שמעון
פורמן מלך ביילה, גרשון, לובע
פורמן מניה, ישראל, ועלוויל

צ

צפלר אסתר

ק

קופיליבסקי בן ציון
קופיליבסקי ביילה
קויפמן שלמה (צירולניק)

קויפמן מרים
קויפמן מאטל
קויפמן ריבה
קויפמן חיימל
קויפמן זוזי,
בעלה ושני ילדיה
קויפמן אברהם
קויפמן איטה
קויפמן ישראל
קויפמן שינדל
קויפמן הניה'לה
קויפמן יוסף
קויפמן טובה
קויפמן שלמה (זעלענער)
קויפמן לובה
קויפמן אברהם
קויפמן יענטה ושני ילדים
קויפמן לייב
קויפמן אלקה
קויפמן מאיר
קויפמן מוסיה וילד
קויפמן וועלוול (צירולניק)
קויפמן אחיעזר בן שמעון
קויפמן מונצי
קויפמן לייב
קויפמן מאיר
קויפמן מרדכי שלום
קויפמן דינה
קויפמן ברוך
קויפמן ישראל
קויפמן יואל
קויפמן רחל
קויפמן שרה
קויפמן יעקב
קויפמן יוסף
קויפמן ברײנה
קויפמן צרינה
קויפמן פופולי
קויפמן רחל וילדתה
קופף מיכל
קופף זוניה
קופרשמידט דוד
קופרשמידט לאה
קופרשמידט קלמן
קופרשמידט וולף
קופרשמידט יהודה
קופרשמידט שרה
קורמנסקי אהרן

קורמנסקי אסתר
קושניר רבקה
קושניר לאזער
קושניר פרומה
קושניר יוסף
קושניר מניה
קושניר סוניה
קושניר ראובן
קושניר פניה
קושניר משה דוד
קושניר יאנקל
קושניר יעקל
קושניר מאטיע
קושניר פייגה
קישלנסקי זאב
קליכמן אלתר
קלינמן סיאמע
קלנימן מלכה וילד אחד
קליינמן אברהם
קלינקאוצקי צינה
קלינקאוצקי פרומה
קמנצקי הירש
קמנצקי חנה
קרכמלניק מרדכי
קושניר דוד
קופרשטין משה
קופרשטין חייקה

ר

רובינשטין משה יחיאל
רוזנבוים משה (מכפר לנקבײן)
רוזנבוים ישראל
רוזנבוים נפתלי
רוזנטל חיים יונה
רוזנפלד שעיה קופל
רוזנפלד יקותיאל
רוזנפלד נחום
רוזנפלד נסיה
רוזנפלד פייבל
רוזנפלד עזריאל
רוזנפלד יוסף
רוזנפלד שמחה
רוזנפלד לאה'קה
רוזנצויג שמאי
רוזנצויג באבעלע
רוזנצויג ברײנה
רופטנברג דוד
רופטנברג יצחק

רופטנברג יוסף
רויטמן משה
רויטמן מנשה
רויטמן יוסף
רויטמן אברהם
רויטמן פייגה
רויטמן פייבל
רויטמן בתיה
רויטמן לייב
רויזמן אלי
רויזמן ריסי
רויזמן בערל
רויזמן יאסעלע
רידר משה
רידר חייקה
רידר הרש לייב
רידר מישקה
רידר צבי ומשפחתו
רייכמן דבוסיה
רימר פסח
רימר קרײנצי וששה ילדים
רעשעטניק ליפא
רויטמן מנשה
רבקה בת שמעון ארון,
פריידלה, חייקלה

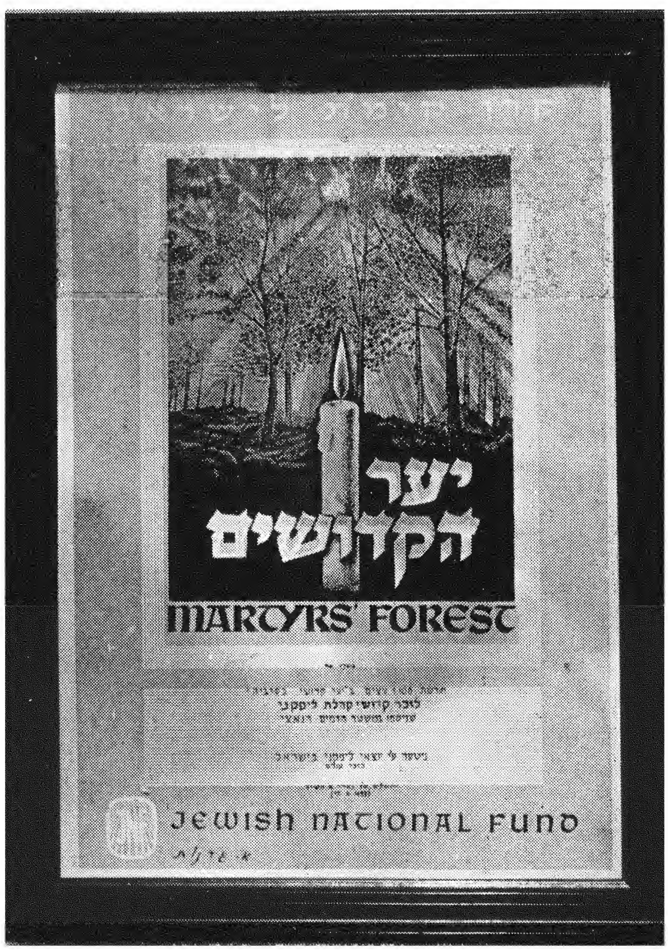
ש

שוורץ עזריאל
שוורץ טובה
שורץ מוניה
שוורצמן שמחה
שוורצמן רייזה
שורצמן הירשל
שוורצמן לייב
שטייניק יוסף
שטייף שמואל
שטענדל מאיר
שטרוסברג בן ציון
שטרנטל ראובן
שטרנטל שואל
שטרנברג ציפה
שינדר אידל
שינדר חיה שרה ו-4 ילדים
שינדר גאדל
שינדר פייגה
שינדר יעקב
שינדר שמואל
שינדר פרל

שינדר וויטיע
שינדר וויטיה
שינדר חיה איטה
שינדר שמערל
שינדר יעקב
שינדר שמעון
שינדר חייקה
שינדר בערל
שינדר מירל
שיין אורי (אירע שוסטער)
שיין חייקה
שיין נחמה
שיפנדל מאיר אייזיק
שיפנדל פרומה
שטייף יעקב אהרן

שכטר וועלוול
שכטר נטע
שכטמן בנימין
שניידר שמעון (שמעון שערער)
שניידר אטל
שניידר פייבל, אשתו שני בנים ושתי בנות
שניידר איצק
שניידר יחיאל
שניידר רייזל
שניידר פייבל
שניידר שרה ו־6 ילדים
שניידר געצל
שטייף אברהם ומשפחתו

שניידר יצחק אהרן
שניידר זיסל
שניידר משה
שניידר בונים
שניידר עטל
שניידר שרה
שניידר יהושע
שניידרמן טוני
שפירא מנשה
שפירא אברהם (דאקטאר)
שקולניק שבתאי
שרמן נתן
שרה צאליק
שוחט אברמל'ה ומשפחתו
שטייף אברהם הערש ומשפחתו

לוח השגיאות והשיבושים

דף	שורה	בטקסט	יתוקן
9/2	18	העבצקי	הערצקי
40/1	2	עקפרט	עקפאָרט
41/2	15	ער	עס
42/1	4	אים	איך
43/2	35	אָפגעשווארכטע	אָפגעשוואַכטע.
45/1	15	לייב	לייבל
47/2	33	דעם איציק	דעם רבי׳ן איציק
61/1	18	או	און
63/1	21	ארפפאַלן	אַראָפפאַלן
63/2	45	איינעם כאָר	זיי זינגען אינעם כאָר
88/1	10	געדארפ	געדאַרפט
99/2	6	פעסעלע	פעסעלע (פּ דגושה)
101		אונטער די סאָוויעטן, די רעדאַקציע בעט אנטשולדיקונג ב״ים איר אונבאַקאַנטן מחבר.	
105		צעירי ציון 1924—1927	
139/2	32	שם אשת הדיין	הצדקת שרה
139		איטה־ביילה במקום 1941	יהיה 1937
155/2		הרבנים	הרבנית
168/2	45	צו	די
169/1	15	קארייִשאוצי	קארזשאוצי
171/1		פניה חוריש רעכטס,	לינקס רוזה חורש
173/1	4	אין	פון
175/2	46	כל מאן	כל מה
181/1	5	זיין פרוי...	זיין פרוי יענטע
181/1	11	ווערטערזאַגער	ווערטלזאַגער
181/2	7	מטי פרעגט	מיט יענטען פרעגט
190/2	32	ערלעער	הערליכע
190/2	11	במיכווייטיק	בויכווייטיק
198		בייט בילד פעלט און פרוי רעוועקא.	
198/1	7	ארם נאקעט	אדם נאַקעט
199/2	21	ממששחל	משש...חל...ל...ת

דף	שורה	בטקסט	יתוקן
203/1	19	השתקש	השתבש
207/2	36	גרסטר	גרעסטער
219/2	25	עליה ?	על מה ?
221/2		ביים בילד לאנטערמאן	לאכטערמאַן
243/2	30	צער	צעד
244/2	3	געהאסט	געמאסטן
244/2	5	די וואוי	דין און גרוי
247/2	23	בון	פין
254/1	1	בראמל	בראזיל.
258/2	3	זיגעם	זיינעם
269/2	23	ערליך	קערליך
270		שניידער מאיר	שינדער מאיר
271/2	7	גריזלט	גרילט
273/2	11	געדענקסט	געדענקט
281/2	20	אין צווישן	אינצווישן
283/1	1	האבן זיי	האָבן זיי, די גויים,
293/1	18	טעהנ׳ן	טענה׳ן
294/1	11	ראסטאוו	פאסטאוו
303/1	10	בה	כה
303/2	4	אלפים	אפלים
304/1	36	התפוצויות	התפוצציות
306/1	37	אחרים	אחים
308/2	24	מוששים	מאוששים
329/2		לאנטערמאן	לאכטערמאַן
358/1		י. שטייף	משה שטייף

לתשומת לב — אויפמערקזאם!

214 תחת התמונה במקום „אור בצוקי החוף”, יש לקרוא „שתי אמהות — צוויי מאַמעס”.

216 תחת התמונה במקום „שתי אמהות — צוויי מאַמעס” יש לקרא „אור בצוקי ההוף — ליכט אויף די ברעג־סקאַלעס”.